THEOLOGIA
MORALIS UNIVERSA

PIO IX PONTIFICI M.

DICATA

AUCTORE PETRO SCAVINI

THEOLOGO COLLEGIATO, J. U. D., EQUITE SS. MAURITII ET LAZARI ROMANAE ACADEMIAE RELIGIONIS CATHOLICAE, ARCADIAE ET CATHOLICI PARISIENSIS INSTITUTI SOCIO ECCLESIAE CATHEDR. NOVARIAE CANONICO PRAEP., URBIS ET DIOEC. VICARIO GENERALI

Editio Tertia Neapolitana Juxta Novariensem Sextam amplissimam
— sed non cum erroribus, qui hanc deturpant. —

ACCEDIT

Doctrina theorico-practica de Casibus in Dioecesi Neapolitana Ordinario res[illegible]
ex recentioribus theologis deprompta.

OPERA ET STUDIO

NICOLAI CAFIERO PRESB. NEAP.

NECNON

Collatio Codicum Civil. Siciliarum, Pedemontani, Austriaci, Galliarum, [illegible], Status Ecclesiastici, Mutinensis atque Hetruriae.
Adduntur etiam praecipua Concordati statuta cum S. Sede Pontificia multaeque aliae Appendices.

TOMUS PRIMUS

De actibus umanis et de conscientia
de legibus, de obbligationibus ac de peccatis

NEAPOLI
TYPIS PASCHALIS ANDROSII
1856

Epistola Regnantis Pontificis Maximi

AD AUCTOREM

PIUS PP. IX.

Dilecte Fili, salutem et apostolicam Benedictionem.

Dilectus Filius Religiosus Vir Joannes Carolus Magni, *Minister Generalis Fratrum Ordinis Minorum Conventualium Nobis tuo nomine obtulit Opus latine a te conscriptum, tribusque voluminibus in lucem semel atque iterum editum, cui titulus* Theologia Moralis Universa in usum Clericorum Dioecesis. *Quod quidem Opus benevolo libentique animo excepimus, tibique vehementer gratulamur quod in hisce Theologicis Institutionibus conficiendis nihil antiquius habueris quam salutares* **Sanctissimi ac Doctissimi Viri Alphonsi Mariae De Ligorio** *doctrinas magis magisque propagare, iisque Ecclesiasticae praesertim Juventutis animos imbuere. Itaque susceptum a te consilium summopere commendamus, teque in Domino hortamur, ut pro eo quo polles ingenio atque doctrina sacras disciplinas ad fidelium utilitatem, et aedificationem alacriori usque studio excolere, atque illustrare pergas.*

Jam vero, dum pro munere gratias agimus, enixis tuis votis libenter annuimus, tibique veniam facimus ut tertiam ejusdem tui Operis editionem Nobis dedicare possis. Ex quo vel facile intelliges qua te praecipua benevolentia prosequamur, cujus etiam pignus esse volumus Apostolicam Benedictionem quam toto cordis affectu tibi, Dilecte Fili, amanter impertimur.

Datum Romae apud S. Mariam Majorem
Die 7 *Aprilis, Anno* 1847
Pontificatus Nostri Anno Primo

PIUS PP. IX.

Foris

Dilecto Filio
Petro Scavini Canonico Praeposito
Ecclesiae Cathedralis Novariensis.

Novariam.

PIO IX

PONTIFICI MAXIMO

RESTITUTORI FELICIUM SÆCULORUM

Duodecimus annus est, Pater Sanctissime, ex quo institutiones exaravi Theologiae Moralis universae, ut epheborum commodis consulerem qui apud sacra Novariensis Dioeceseos Seminaria in spem christiani nominis adolescunt. Quo in opere conscribendo eo praesertim spectabam ut auream doctrinam Alphonsi De Ligorio, planiori quo fieri posset ratione concinnatam, sacrorum alumnis proponerem. Hic enim, media via insistens, a severiori tetricaque disciplina, quae mortales a pietate deterret, non secus atque a laxiore, quae religionis fundamenta convellit, mihi sapientissime recedere visus est. Quemadmodum vero Vir doctissimus, veterum haereticorum erroribus refutatis, scripta sua ad leges atque instituta Ecclesiae Romanae diligentissime exegit; ita ego, ipsius vestigiis ingressus, pravas illorum opiniones refellendo qui post Ligorii tempora christianam sapientiam pervertere conati sunt, singula Romanorum Pontificum in hanc rem decreta et Sacrorum Consiliorum responsa subtexui, quae ad praxin potissimum pertinerent.

Ceterum, quum exemplaria hujusce operis, jam semel atque iterum typis evulgati, nunc penitus desiderarentur, tertiam hanc editionem adornandam suscepi. Et quo gratior legentibus accideret, doctrinarum perversitatem pro opportunitate etiam notavi quae nostrae aetatis mores praesertim inficiunt, quasque in celeberrima Encyclica Tua Qui pluribus *ad omnes Patriarchas, Primates, Archiepiscopos et Episcopos* tam paterno animo tantaque sententiarum altitudine lamentaris.

Sed omnium maxime hanc editionem commendat amplissimum Nomen tuum, quo ipsam decorari pro singulari Tua humanitate passus es, Pater Sanctissime. Quo immortali beneficio ita sum affectus ut plura omnino videar consecutus quam homini fas esset optare; praesertim quum non minus praeclare mecum actum esse videam quam cum Ligorio ipso, quem in lucubratione mea ducem sum secutus. Si enim Vir ille sanctissimus Benedictum XIV nactus est, cujus nomen libro suo inscriberet, is mihi Pontifex contigit qui ita principatum est anspicatus ut universi orbis terrarum, nedum christianae reipublicae, admirationem sibi conciliaret.

Hic mihi liceat, Pater Sanctissime, felicissimum illum diem memorare quo, Pontifex Maximus omnibus plaudentibus renunciatus, bonum omen dedisti populo Romano. Siquidem Tu, nomen a Pietate mutuatus, in hominum memoriam revocasti et ingentia molimina quae Pium VI olim illustraverant, et invictam inter tot calamitates mansuetudinem qua Pius VII memoria nostra enituerat. Quumque non parvam Tui expectationem concitasses, incredibile prorsus memoratu est quanta gloria illam sustineas et tuearis. Quod quidem testantur civiles motus oblivione deleti, sumptus praecisi, publicus census auctus, leges Religioni, optimis disciplinis, agrorum cultui et commerciis fovendis opportunae, viri excellentis ingenii et spectatae virtutis ad publica munera admoti, aut in provincias legati ad regni necessitates inspiciendas, atque alia complura; ex quibus patet apertissime Te decem jam menses sic regnare ut Romana gens, imperio Tuo recreata, jam supra ceteras caput extollere et nova quasi luce in omnium oculis nitescere videatur. Quae omnia tam commode ecciderunt ut si antea dubitatum fuisset utrum Pontifices casu, an Deo afflante crearentur, id profecto nunc desiisset dubitari.

Verum hic finis jam sit. Neque enim minus mihi videndum quid modestia Tua pati possit, quam quid meritis Tuis debeatur. Quapropter, testatus me nihil magis cupere quam facta dictaque mea Tibi probari, Deum immortalem precor ut omnia consilia Tua sic velit fortunare ut catholici nominis amplitudo virtutibus Tuis aucta in dies propagetur.

Dabam Novariae in Insubribus, v Cal. Majas.

Anno post Christum M. DCCC. XXXXVII.

AUCTORIS PRÆLOQUIUM

Ad Lectorem (1)

Mirari ne velis, Lector benevole, si, inter tot ac ferme sine numero libros, quos ubique aetate nostra videre est de rebus moralibus pertractantes, novam hanc meam tuis sub oculis exhiberi, et publicam subire lucem conspicias *Theologiam Moralem universam*. Nam praeterquamquod, Augustino docente, *utile est plures a pluribus fieri* (libros) *diverso stylo, non diversa fide, etiam de quaestionibus iisdem, ut ad plurimos res ipsa perveniat, ad alios sic, ad alios autem sic* (2); non habes hic aliam nisi Theologiam omnibus notissimam et unanimi jam fere DD. plausu in Catholica Ecclesia exceptam et commendatam, Theologiam, inquam, S. Alphonsi Mariae De Ligorio Fundatoris Congregationis SS. Redemptoris ac olim Episcopi S. Agatae Gothorum, de quo *illud imprimis notatu dignum est*, ut verbis utar sanctae memoriae Pontificis Gregorii XVI, *quod licet copiosissime scripserit, ejusdem tamen Opera inoffenso prorsus pede percurri a fidelibus posse, post diligens institutum examen perspectum est* (3).

En tota nunc studii ac laboris mei ratio: cum nempe comperissem Opus Ligorianum tot laudibus ubique gentium efferri, utpotequod tam difficilem et simul tam ab omnibus exoptatam inter opiniones nimis rigidas et nimis benignas mediam indicet viam, imo, ipso Pontificio Oraculo probante, in eo *nil censura dignum* fuisse repertum (4), adeo ut *opiniones, quas in sua Theologia Morali profitetur b. Alphonsus, sequi tuto possimus ac profiteri* (5); illud cito mihi in votis fuit, ut Clericorum nostrorum Theologiae Moralis studio proludentium usui posset facile accomodari et prae manibus ad pensum quotidianum ipsis exhiberi.—Sed quid? annorum complurium experientia et virorum praestantium auctoritas aperte me docuit id feliciter obtineri non posse, si iisdem Auctoris nostri textus, qualis est, traderetur; tum ob nimiam rerum copiam, tum ob methodi ac ordinis in iis evolvendis desiderium. Adde tam ingentem illum citationum quasi cumulum, qui, si Theologo jam in scientia versato gratus esse solet ac utilis, non item tyroni. Adde tot illas opinionum diversitates fusiori calamo exaratas, quas facillime juvenes fastidiunt. Adde tandem defectum definitionum complurium, divisionum, dogmatum et scholasticorum principiorum; quae licet apud omnes in confesso sint, non adhuc tamen studiosae juventuti innotescunt.

Neque magis ad rem facere videntur *Compendia* illa, quae ex toto suo Opere Auctor ipse confecit (6), vel ab aliis confecta sunt (7); idem enim in iis plus mi-

(1) Tertiae, quartae et quintae Editioni praefixum.

(2) L. 1. de Trin. c. 2.

(3) Bulla Canoniz. § 7.

(4) Decreto S. C. R. confirmato a Pio VII, 18 maji 1803.

(5) S. Poenitentiariae responsum confirm. a Gregorio XVI, 5 julii 1831—*V.* Gousset. jampridem Vicarius Generalis, nunc Archiep. Card. *Giustificazione della Teologia Morale del b. Alfonso M. De Liguori; trad. dal francese, Monza Tip. Gorbetta, 1833.*

(6) 1 *Istruzione pratica per li Confessori.* — 2 *Homo Apostolicus.* — 3 *Il Confessore per la gente di campagna.* — 4 *Pratica del Confessore.* — 5 *Praxis Confessarii.*

(7) Nobis innotescunt: — 1 *Excerpta ex libro cui titulus, Homo instructus in sua vocatione ad au-*

nusve ocurrit desiderium, ut legenti patebit. Hoc idem jampridem judicium tulerant et votum expresserant eximii Romani Censores Theologi, P. Mich. Dominicus Zecchinelli S. J.; et P. Joachim Ventura Juris Pub. Eccl. Professor. Primus ille, post datas Theologiae Ligorianae promeritas laudes, affirmat *optandum...,ut res tam ampla et multiplex in eam doctrinae formam redigeretur, quae junioribus praesertim Clericis ad rem moralem tenendam aptior esset; et cujus usus instruendis maxime ad excipiendas fidelium confessionis Sacerdotibus facilior fieret et expeditior*. Alter vero sic habet: *optandum procul dubio erat, ut Moralis Doctrina b. Alphonsi Mariae de Ligorio, pro qua singulare illud extat et plane gravissimum Sanctissimae Apost. Sedis suffragium, quod nempe in ea* nihil censura dignum *invenitur, ad usum ecclesiasticae juventutis rei moralis potissimum studiosae in commodiorem formam redigeretur* (1).

Quapropter si quid est in me ingenii, quod sentio quam sit exiguum, aut si qua exercitatio in rebus scholasticis, in quibus me non inficior mediocriter esse versatum; id omne a me in tantum opus esse conferendum existimavi. Et lubenti sane animo collocatum est, ita ut, ipso S. Alphonso e coelis certe opitulante, suum jam finem attigerit.

Vides ergo, amice Lector, tum opus ipsum, tum ejus finem et metam, tum denique auctoris mentem et scopum. Singulorum hic Tibi Tractatuum exhibetur more stricte scholastico distributio: datae suo loco scholasticae definitiones ac divisiones: singulae materies ad Tractatum proprium revocatae: constitutae ac suis argumentis firmatae dogmaticae theses: varii praecipui nominis Auctores in unaquaque materia graviori laudati. In singulis tamen scrupolose semper exhibita ipsius S. Alphonsi doctrina, inspecto tum fusiori *Opere Theologiae Moralis*, tum etiam aliis ejusdem *Opusculis Moralibus*, praecitatis, in quibus ut Auctor ipse fatetur, alia habentur adjecta, alia clarius explanata (2).

Opportuna sic etiam occasio facta est Decisiones S. Apostolicae Sedis recentiores tradendi: ipsas Leges Civiles ubicumque opus fuerit in medium proferendi: demum Constitutiones Synodales Novarienses (3) suis locis adnotandi. Uno verbo, id unum curavit tenuitas mea, ut studiosis juvenibus, qui mihi semper cordi fuerunt, nihil deesset ad eorum instructionem atque profectum. Huic desiderio non omnino me defuisse (4), opusque meum haud ingrate fuisse exceptum, vel ex eo patet, ni fallor, quod unius fere anni spatio exemplaria omnia elapsa sint, licet plurima; quin tamen interea cessent expostulari quotidie (5).

Novam idcirco editionem libenter aggredior, bonam in spem elatus fore, ut

diendas confessiones, auctore s. Alphonso M. De Ligorio, seu sensa ejusdem; Vesontione, et Novariae.— 2.Galani, *B. Alphonsi Teologia Moralis in compendium redacta*, Bassani *1821*,—3.*Compendium Theologiae Moralis s. Alphonsi, sive Medulla Hermanni* Busembaum, *Ire 1840*—4 Neyraguet, *Compedium Thologiae Moralis s. Alphonsi M. De Ligorio complectens tum Operis Moralis, tum Operis cui tit. Homo Apost. substantiam, solomque Auctoris doctrinam etc.* Lugduni 1841.—5 Panzuti, *Teologia Moralis s. Alphonsi Episcopi atque Fundatoris Congr. SS. Redemptoris in Istitutiones redacta ad usum studiosae juventutis ejusdem praesertim Congreg.* Neapoli *tertio edita 1840*.—6 Gousset, *Theologie Morale a l'usage des Curés et des Confesseurs, Poris, 1845*—7 Moullet, *Compendium Theol.Moralis, Prati 1846*—8 Lexicon, *Theol. Moralis ex Operibus s. Alphonsi M. De Ligorio*, Vercellis, 1846 — 9 Gury, *Compend. Theologiae Morolis*.

(1) *V.* in citato Opere *Blasii Panzuti* Romanorum Censorum vota ad pro-Magistrum Sancti Palatii Apostolici delata super prima hujusce Operis editione Neapoli excusa, ut illud denuo Romae excuderetur.

(2) *V.* Praefationes Operum citatorum.

(3) Quas quidem sapientes Constitutiones a felicis memoriae Cardinali Morozzo Novariensi Episcopo editas et nostris et alienis putamus posse congruere: Et revera plurimi habentur etiam apud exteras Dioeceses, nec raro cum laude citari solent — *V.* Abrate, *Lo spirito del Porroco, Roma 1840*.

(4) Plura etiam hac de re vulgata sunt sapientum judicia, qui Opus meum laudibus exornare non dubitarunt — *V.* Il Cattolico, *Giornale Rel. Lett.* Lugano, Vol. XXV, p. 21; XXVI, p. 105—L'Amico Cattolico, *Gior. Rel.* Milano, Vol. XI, p.297—Currier des Alpes, *Journol de la Savoie et des Etats Sardes*, 19 fév. 1846, n. 22—Ami de la Religion, *Paris*, *Vol. 131*, *pog. 797*, *31 décembre 1846*—Annali delle Scienze Religiose, Vol. 5, fascic. *15*. Roma *1847* — Civiltà Cattolica, Vol. VI, pag. 580, *1851*.

(5) Accedit quod, cum obtulissem unum mei Operis Exemplar tunc Regnanti Pontifici Gregorio XVI, is mihi scribere dignatus est sub die 9 mai 1846, se illud *lubentissimo animo excepisse, meque vehementer in Domino commendare, quod in Ecclestastica juventutis utilitate procuranda studuerim*.

Sed omnium vicit expectationem singularis humanitas Regnantis Pontificis Maximi Pii IX, qui non solum scopum et laborem meum *summopere commendovit*; sed mihi veniam fecit, ut novam hanc Operis editionem, quam aggredior, suo Amplissimo Nomine decorare potuerim.

hanc quoque, quae nova quasi veste induta in medium prodit, benigne sint excepturi Christianae Ethices amatores. Etenim non solum in ea habentur alia clarius explicata, alia in melius reformata; sed plura inveniuntur de novo disputata, quorum praecipua Religiosorum obligationes, Ss. Missae Sacrificium, atque Ordinum numerum et requisita respiciunt, praeter ea quae hic subnecto prolegomena (1). Aliud accedit: cum nempe de facili contingere possit, ut Opus hoc meum in finitimas etiam Paroecias Regni Lombardi-Veneti diffundatur, ea de causa non abs re esse duxi, si ad singulos quos proferre opus erit articulos Codicis Albertini *maxime Civilis*, fiat simul (ubi res tulerit) collatio respondentium articulorum etiam *Codicis Civilis Generalis Austriaci*. Attamen solam concordiam notare sat fuerit; discrepantiam enim quisque separatim in proprium usum signare poterit eos perlegendo articulos, qui per me citabantur (2). Dixi *maxime civilis;* quando enim res postulaverit, Codicis etiam tum *Poenalis* tum *Commercii* ratio habebitur (3).

Sed praefari plura quid prodest? Eja igitur, lubenti animo accipe, benevole Lector, qualecumque opus hoc meum, quod comitati tuae commendo. Sed potissimum omnia et singula in eo contenta Supremo Sanctae Apostolicae Sedis judicio humillime et ex praecordiis submitto, probans quae ipsa probaverit, et ab ipsa reprobata condemnans.

Jam igitur sit:

(1) *Haec quoque sexta Editio multa habet novi: maculae quae irrepserant, abstersae sunt:* menda, *quae effugerant, castigata:* non pauca, *quae ad certarum quaestionum complementum atque ordinem desiderabantur, addita:* notae *plurimae ad praxim maxime spectantes, adjectae. Demum* novae leges, novae decreta, *ac praecipue* monita praeclarissima, *quae Immortalis ac feliciter Regnans Pontifex suis Encyclicis dabat, locis proprii diligenter exibita.*

Quod quidem et in posterum in ceteris quoque Editionibus me facturum polliceor, quoad Deus dederit; sacer enim est mihi Magni Pii hortatus, quem legere est in suis mihi datis literis, ut nempe pergam quo coepi animo, ac labore.

(2) *In hac Editione indicabimus etiam respondentem numerum articulorum Codicum Galliae, Siciliarum, Parmae, Status Ecclesiastici, Mutinae atque Hetruriae.*

(3) Citatio fiet sub lit. *C. A. civ.*; vel *C. A. comm.*; vel *C. A. poen. parte 1.a ant. 2.a*

QUAESTIO PROLEGOMENA

AC TOTIUS OPERIS PARTITIO

Q. 1. *Quid est Theologia moralis?*

R. 1. Theologia Moralis, si ipsum per se vocabulum inspiciamus, est illa Theologiae pars quae circa mores versatur (1). Quemadmodum enim ea quae disputat circa fidei dogmata, *Theologia Dogmatica* appellatur, et qui illi vacant, *Dogmatici*; ita haec, quae hominum mores considerat, *Theologia Moralis*, et qui illi dant operam *Moralistae* vocantur.

R. 2. Theologia Moralis ratione rei definiri potest: *illa disciplinae Theologicae pars quae humanas actiones ad morum honestatem dirigit in ordine ad vitam aeternam.*

Dicitur 1: *quae humanas actiones ad morum honestatem dirigit.* Quibus verbis habetur objectum Theologiae nostrae, tum *materiale*, circa quod nempe ipsa versatur, et sunt actiones humanae in se spectatae; tum *formale*, nempe ratio, sub qua ipsum materiale objectum attingitur, et est ipsarum actionum dirigibilitas ad honestatem. Dirigit autem mediis tutissimis ac sibi propriis, quae sunt: — 1 *Scriptura*; in ea enim Dei verbum continetur falli ac fallere nescium: — 2 *Ss. Ecclesiae Patres*, qui nobis dati sunt *ad consummationem Sanctorum*, *in opus ministerii, in aedificationem Corporis Christi* (2); — 3 *Decreta Ss. Pontificum*, qui sunt *totius Ecclesiae caput et omnium Christianorum Patres atque Doctores* (3) — 4 *Concilia*, quorum auctoritas patet ex illis Domini verbis: *ubi sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum* (4) — 5 *traditio constans et firma*, cum error stabilitatem nesciat; — 6 *jus, tum canonicum, tum civile*, cum ideo lata fuerint, ut essent totidem morum atque judiciorum regulae; — 7 *auctoritas Theologorum*, nam in quacumque arte peritis credendum esse, res loquitur ipsa per se; 8 — demum *ratio*; tam prout a natura nobis indita est, et dicitur *naturalis* (5), quam prout est principiis Theologicis imbuta, et dicitur *Theologica*. Utriusque vero magna auctoritas est, si debito modo sumatur, cum ipsius rei viscera quodammodo scrutetur (6). Haec sunt loca Moralis Theologiae: ne tamen in iis interpetrandis occurrat abusus, tyrones nostros mittimus ad eruditissimum P. Zachariam S. J. in sua *Dissertatione prolegomena* (7).

(1) *Notum est praeter generales Theologiae viatorum divisiones tradi solitas* tum *in naturalem et supernaturalem;* tum *in dogmaticam seu speculativam, et moralem seu practicam;* tum *in positivam et scholasticam;* tum *in polemicam seu disceptatricem; alias speciales adsignari claritatis gratia ab accuratioribus tractatoribus, habita nempe ratione objecti specialis, quod peculiari modo suscipitur investigandum.*

Sic distinguitur Theologia mystica, ascetica, exegetica, patristica, casuistica, symbolica, liturgica, synodica, homiletica, catechetica, historica. *Prout* vel *dona mysteriosa et supernaturalia;* vel *perfectionis exercitium et media edocet;* vel *Scripturae sensum investigat;* vel *ex scriptis Patrum argumenta eruit;* vel *Casuistarum rationem sequitur;* vel *liturgiam, aut symbola, aut consilia evolvit;* vel *de homilia, aut catechesi, aut historia tractat.*

V. Bouvier, Institutiones Theol., *ad prolegomena, ubi historiam quoque totius Theologiae pressius enarrat — Perrone,* Compendium Praelec. Theol. *V. 1: historiae Theol. cum philosophia comparatae synopsis.*

(2) *Ephes. 4.*

(3) *Concilium Gener. Florentinum.*

(4) *Matth. 18.*

(5) *Hac utitur singulari prorsus modo d. Thomas in suis Operibus. V.* Commentarius apologeticus de usu Philosophiae in Theologicis d. Thomae Operibus *Fr. D. Th. Valfredi, Genuae 1777.*

(6) *V. Amico Cattolico,* Giornale Religioso, *Milano, tip. Pogliani, tom. XI, Art.* Dell'uso della ragione in materia di Religione—*Bergier*, Dizionario Enciclopedico *V. Ragione — Riccardi*, Andiamo alla fede colla ragione.

(7) *Extat sub initio Theologiae s. Alphonsi*, Edit. Taurinensis, tip. Marietti, *qui aliam nunc Editionem confecit, quae est omnium accuratior continens quidquid Sanctus in ceteris addidit, reformavit, vel explicavit* (Edit. Stereotyp-, 2 tom.)

Quae porro media cum illis quidem convenire videntur quibus ceterae Theologiae partes utuntur, re tamen discrepant, cum aliae credenda, nostra vero quae sunt agenda respiciant (1).

Dicitur 2. *in ordine ad vitam aeternam*; haec enim omnium rerum consummatio est. Unde si finis *proximus* disciplinae nostrae est honestas in mores inducenda; finis *ultimus* erit ipsa consecutio felicitatis aeternae. Qui enim *se per bona opera exercet*, dicente s. Gregorio, *restat ut quisquis ille est, spe ad supernam patriam tendat; et nequaquam se a vitiis pro hujus mundi honestate contineat* (2).

Q. 2. *Quomodo universa Moralis Theologia dividitur?*

R. Cum tota Theologia Moralis versetur circa actus humanos, cumque in omni actu humano tria consideranda se se nobis offerant: nempe *causae*, quae ipsum efficiunt et constituunt; *regulae*, quae ipsum moderantur et dirigunt; demum *motiva* quae ad ipsum movent atque alliciunt; idcirco divisio haec divisionem clare suppeditat totius nostrae Theologiae Moralis.

Primo a *causis* incipiendo, quae actum humanum vere constituunt in suo esse tum physico tum morali, nobis occurrunt *intellectus* et *voluntas*, ad quam accedit *libertas* et *moralitas*. Et enim prima Disputatio, quam tamen cum aliis inscribimus: *De actibus humanis*.

Secundo progrediendo ad *regulas*, quae humanum actum moderantur, illae nobis suppeditant Disputationem *De Conscientia* tamquam regula prima humanorum actuum directrice. Sicque habetur 1 *Tractatus: De Actibus humanis ac de Conscientia*. — Regula proxima et interna ad remotam et externam cito nos ducit, quae *lex* est, ideoque sequitur 2us *Tractatus: De Legibus*, cui quidem sponte quasi sua accedit Appendix *De Praeceptis Ecclesiae*, quibus speciatim Christianorum mores informantur. — Jam vero tam a conscientiae dictamine, quam a legibus peculiaria quaedam officia oriri videmus, quibus Christianus in quolibet statu obstringitur. Ex quo prodit 3us *Tractatus*: *De Obligationibus particularibus.*

Tertio ad *motiva* pervenientes, quae actum humanum provocant et alliciunt, agendum primo de iis motivis quae actum provocant ad malum, et sunt vitia et peccata. Sicque erit 4us *Tractatus*: *De Peccatis*, cui adjungetur Disputatio de poenis, quibus quaedam peccata graviora ab Ecclesia puniri solent, nempe *de Censuris*. Secundo agendum est de iis, quae actum humanum provocant ad bonum.

Sed cum bonum duplicis sit ordinis: *naturalis* et *supernaturalis*, tractandum prius de iis, quae provocant ad bonum *in ordine naturali*: et sunt virtutes morales, praesertim *Religio* ac *Justitia*. Erit igitur 5us *Tractatus*: *De Virtute Religionis*, praeviis nonnullis verbis *de Virtutibus generatim*. Et 6us *De Virtute Iustitiae*, cui addimus 7um: *De Restitutione*, quae ex ipsius justitiae violatione oritur. Ne quid autem desiderandum remaneat, brevem ibi adstruemus *Appendicem*: *De Justitiae Filiabus, ac ceteris Virtutibus Cardinalibus.*

Inquirendo autem motiva quae actum alliciunt ad bonum in *ordine supernaturali*, nobis occurrunt virtutes Theologicae ac Sacramenta. Erit ergo 8us *Tractatus*: *De Virtutibus Theologicis.*

Tandem vero *Tractatibus* 9°, 10°, 11° *et* 12°, materiam omnem *de Sacramentis*, tum *in genere*, tum *in specie* complectemur. Atque sic, Deo dante, Theologiae nostrae dabimus finem.

(1) V. *Zacharia supra laudatus— Stapf.* Theologia Moralis in Compendium redacta, *Ed. sexta, OEniponti, typ. Wagnerianis 1846, tom. 1, cap. III*, Indoles Theologiae Moralis.

(2) *Hom. 13 in Evangel.*

MONITUM

Adnotationes, quae magis ad ornatum spectant, in fine cujuslibet Tractatus sub totidem alphabeti litteris ponimus, ut ita doctrina nostra unita magis, ac sub uno veluti oculo de facili tota conspiciatur.

TRACTATUS PRIMUS

De Actibus humanis et de Conscientia.

Duplex erit hujus Tractatus Disputatio pro duplici, quo inscriptus est, titulo : prima De Actibus Humanis, altera De Conscientia.

Ne quis inter Tyrones nostros animo perturbetur ad quasdam voces scolasticas quae saepius occurrent, juverit sub initio una vice pro omnibus animadvertere, quod sicuti in Philosophia, in Jurisprudentia in Medicina, ceterisque scientiis omnibus, ita et in Theologia quaedam fuere jampridem inducta breviora vocabula, quae ex tacita quadam Auctorum conventione vim habent significandi, et communi eorum consensu adhibita sunt ad evitandas longiores verborum circumlocutiones: *thecnica* (id est *propria alicujus scientiae vel artis*) a Graecis appellantur. Cum porro eorum usus in Scholis sit antiquissimus, cum scriptorum et doctorum omnium autoritate innitantur, cum denique ubi semel fuerint bene percepta in proprium finem mirifice inserviant; injustus profecto esset et irrationalis quicumque vellet eadem rejicere, et aspernari. Ita igitur habenda sunt, ut valeant erosorum nummorum istar: nempe explicari debent ubi sit opus; rejici tamen non debent unquam.

Novitatum amatores in *Technologia Scholastica* audiant celeberrimum Canum (l.2, de Loc. Theol.): *Scholae propria verba peculiaresque loquendi formas submovere non audeo; nam etsi disputare cupio ornatius, quam solent nostri; at non debeo tamen labores duos afferre theologis, unum in rerum, alterum in verborum intelligentia* (*A*).

DISPUTATIO PRIMA

DE ACTIBUS HUMANIS

Q. 1. *Quid est actus generatim et quotuplex?*

R. Ad 1: actus generatim acceptus nihil est aliud, quam *animi motus*. Homo nempe vi quadam motrice sibi propria aliquos efficit motus tum internos et in se ipso, tum externos et in corpore, quorum principium est semper ejusdem anima. Hinc d. Augustinus actum charitatis vocat *motum animi ad fruendum Deo, propter ipsum, et se atque proximo propter Deum* (1).

R. Ad 2: actus qui ab homine fiunt, triplicis generis distinguuntur, inspecto triplici modo, quo fieri possunt.— Alii videlicet fiunt ab homine mere naturaliter, quatenus nempe est animal simpliciter: uti est respiratio. Et isti dicuntur *actus mere naturales*, seu *organici*; suntque homini cum belluis communes : unde per se nullo modo ad mores pertinent. — Alii fiunt quidem ab homine, quatenus est animal rationale, non tamen ab eo fiunt agente modo rationali, id est per intellectum et voluntatem : ut est actus, quo quis sine ulla mentis advertentia ridet, loquitur, vel frontem sibi palpat (2). Et isti dicuntur *actus hominis*, *actus indeliberati*, vel etiam *actus* aut *motus primo-primi:* qui pariter nihil referunt ad mores. — Alii denique fiunt ab homine agente ut homo est, seu prout a brutis distinguitur, cum debita nempe advertentia mentis et voluntatis deliberatione. Quia vero isti soli actus libere et determinate producuntur, et soli capaces sunt bonitatis vel malitiae ac digni praemio vel poena, idcirco ii soli *a Theologis in Schola*, duce Angelico Praeceptore, nuncupantur *actus humani*; ad rem enim habet : *actionum, quae ab homine aguntur, illae solae proprie dicuntur humanae, quae sunt propriae hominis in quantum est homo. Differt autem homo ab aliis irrationalibus creaturis in hoc quod est suorum actuum dominus. Unde illae solae actiones proprie vocantur* humanae,

(1) *L. 3, de Doct. Christ.* cap. 10.

(2) *Huc etiam spectant actus illorum, qui rationis usu vel exercitio carent, ut pueri, dormientes, deliri ac similes. Item actus illorum, qui subito irae impetu trahuntur, non advertendo.*

quarum homo est dominus. Est autem homo dominus suorum actuum per rationem et voluntatem: unde liberum arbitrium esse dicitur facultas voluntatis et rationis. Illae ergo actiones proprie humanae *dicuntur, quae ex voluntate deliberata procedunt: si quae autem aliae actiones homini conveniant, possunt dici quidem* hominis actiones, *sed non proprie* humanae; *cum non sint hominis in quantum est homo* (1).

Diximus *a Theologis in Schola*; nam actus humanus, si philosophice ac generatim spectetur, definiri potest: *actus ab homine procedens ex intellectus cognitione, et voluntatis motu*. Ponimus *voluntatis motu*, ut indicemus actum humanum in genere haberi quocumque modo voluntas moveatur, etiamsi necessario. Hoc sensu et actus visionis beatificae et actus quo quis suam in genere beatitudinem prosequitur, licet necessarii, sunt actus humani; cum oriantur ab illis facultatibus, quibus homo a belluis distinguitur, id est praelucente intellectu, et appetente voluntate.

Verum cum hic a nobis non considerentur humanae actiones, nisi prout legi directivae subjectivae sunt, atque ad mores pertinent; ideo merito uti tales eas tantum habemus, quae a voluntatis consilio ac deliberatione procedunt, sive a libero nostro arbitrio, quod quidem fundamentum est imputabilitatis. Hinc illud d. Thomae: *ibi incipit genus moris ubi primo dominium voluntatis invenitur* (2); et iterum: *idem sunt actus humani et morales* (3). Et sub hoc respectu ait Antoine, *sunt quasi synonimae voces* humani, morales, liberi.

Q. 2. *Quotuplex est actus humanus proprie dictus?*

R. Actus humanus proprie dictus dividitur: — 1 *in interiorem* qui nullo signo externo patescit, et *in exteriorem* qui aliquo modo panditur etiam exterius; — 2 in *bonum* et *meritorium*, in *malum* et *demeritorium*. Bonus et meritorius consonat cum recta ratione et lege. Malus et demeritorius ab iisdem discordat.

Actus bonus et meritorius duplex enumeratur: *naturalis* et *supernaturalis*. — Primus est qui poni potest solis etiam naturae viribus, et ideo aliquod praemium temporale mereri: uti est in ipsis infidelibus amor parentum, miserorum commiseratio etc. Hinc *bene fecit Deus obstetricibus Ægyptiacis*, quae naturali misericordia motae conservabant mares Hebraeorum contra iniquum regis praeceptum (4) — Alter totus innititur auxilio divinae gratiae, et praemium meretur supernaturale, uti sunt actus fidei, spei et charitatis theologicae.

Iterum actus bonus meritorius duplex distinguitur, *meritorius* nempe *de condigno*, cui merces debetur ex justitia; et *meritorius de congruo*, cui non debetur merces, nisi ex quadam decentia. Sic v. g. militi strenue bellanti stipendium debitum est de condigno; aliquod insuper praemium, nonnisi de congruo.

Q. 3. *Quaenam et quot sunt principia actuum humanorum?*

R. Principia actuum humanorum dicuntur ea veluti elementa, ex quibus actus ipsi conflantur, et in natura sua constituuntur. Jam vero in quolibet actu humano tria consideranda se se nobis exhibent, nempe *causae*, *regulae*, atque *motiva*. Ex quibus patet, tria esse actuum humanorum principia: 1 *efficientia*, et sunt intellectus (5) et voluntas, quibus necessario conjunguntur libertas uti fundamentum, et moralitas uti effectus; 2 *dirigentia*, et sunt conscientia et lex; 3 *allicientia*, et sunt vitia atque virtutes.

CAPUT PRIMUM

DE VOLUNTATE.

Q. 1. *Quid est voluntas?*

R. Voluntas definiri potest: *illa animi nostri facultas, quae propositum ab intellectu bonum sectatur, vel malum aversatur*. Ut perspicue haec definitio intelligi possit, sciendum est duplicem in homine esse facultatem, unam nempe *cognoscentem*, alteram *appetentem*. Facultas cognoscens appellatur *mens* vel *intellectus*, et ejus officium est res, ut in se sunt, percipere atque cognoscere. Facultas vero appetens dicitur *voluntas*, et officium ejus est sibi a mente seu ab intellectu exhibitum bonum appetere, vel malum aversari.

Clarius res explicabitur si dicatur: unus idemque hominis animus, prout rem nude et simpliciter percipit, *intellectus* nomine designatur; prout in eam tamquam sibi bonam inclinat, vel ab ea tamquam sibi mala refugit, dicitur *voluntas*. Cum vero nihil appeti possit aut amari uti bonum, nihil aversari aut odio haberi uti malum, nisi idem prius sit cognitum, quia ex vulgari adagio *voluntas non fertur in incognitum*, vel, ut dicunt, *ignoti nulla cupido*; idcirco in

(1) 1. 2. q. 1, a. 1.
(2) In 2, D. 24 q. 3, a. 2. — (3) 1. 2. q. 2, a. 5.
(4) Exod. 1.
(5) De intellectu philosophi disputant.

voluntatis definitione fit mentio intellectus, tamquam illius facultatis, quae bonum vel malum voluntati ipsi proponit.

Q. 2. *An ad actum humanum cum intellectu concurrat voluntas?*

R. Ad actum humanum adeo necessarius est intellectus et voluntatis concursus, ut sine illis actus ipse nulla ratione existere queat. Quod sic ferme ostendit s. Thomas: actus non potest dici humanus, nisi procedat ab homine in quantum differt a creaturis irrationalibus. Atqui a creaturis irrationalibus non differt homo, nisi quatenus ipse est dominus suorum actuum: actuum autem suorum non est dominus, nisi per intellectum et voluntatem (B) (1).

Q. 3. *Quotuplex distinguitur actus voluntatis?*

R. Duplex distinguitur actus voluntatis: *unus* qui perficitur in voluntate ipsa absque adminiculo alterius facultatis sive interioris et spiritualis, sive exterioris et corporalis; *alter* qui procedit quidem a voluntate, sed complementum non habet, nisi per ministerium facultatis alterius, dependenter tamen ab ipso voluntatis imperio (2).

Ille primus a Scholasticis nuncupatur *elicitus*; quia nempe eum elicit voluntas, et perficit in se et ex se sola, uti sunt *volitiones*, *nolitiones*. Secundus vero dicitur *imperatus*; quia ex ipsius voluntatis imperio perficitur ab alia agentis facultate sive interiori, uti sunt intellectus, phantasia, memoria; sive exteriori, uti sunt membra corporis, atque sensuum organa (C).

Nunc de ipsis voluntatis actibus qui voluntarii vocabulo continentur.

Articulus I. — DE VOLUNTARIO.

Q. 1. *Quid est voluntarium?*

R. Quilibet motus voluntatis in rem aliquam per intellectum praecognitam, voluntarii nomine designatur. Sed Theologis communiter cum Angelico illa semper arrisit voluntarii definitio, quam tradidit Aristoteles; *voluntarium est id, quod procedit a principio intrinseco cognoscente singula in quibus est actio* (3).

Quare ad voluntarii naturam duo requiruntur: — 1 ut sit *a principio intrinseco*, idest a facultate, quae pertineat ad naturam agentis; — 2 *ut sit cum cognitione singulorum, in quibus est actio*, objecti nempe, finis et circumstantiarum, quae pertinet ad actionem. Hinc si quae actionis circumstantia ab agente prorsus ignoretur, actio relate ad circumstantiam illam non erit voluntaria, hoc ipso quia non cognita. Sic si quis percutiat hominem ignorans eum esse Sacerdotem, reus quidem erit injustitiae, non sacrilegii; quia sacram illam Sacerdotis qualitatem in homine percusso ignorabat.

Q. 2. *An voluntarium differat a naturali, spontaneo et volito?*

R. Voluntarium differt utique a naturali, spontaneo et volito.

A *naturali*, quia licet naturale sit a principio intrinseco; est tamen sine praevia cognitione. Sic naturalis est sanguinis circuitio.

A *spontaneo*, quia spontaneum est quidem a principio intrinseco et cum aliqua cognitione finis; sed materiali, imperfecta et sine advertentia ad media illa, quibus finis ipse obtinetur. Sic ebrio spontanea est vini potatio, cujus finis ipsi aliquatenus quidem innotescit, non tamen uti talis; cum caeco quodam impetu tendat in vinum (4).

A *volito* denique, quia volitum est voluntatis objectum, quod tamen a nullo omnino voluntatis ipsius influxu procedit. Sic v. g. pluvia est volita ab agricola, nec tamen dici potest eidem voluntaria; cum ea non sit in illius potestate.

Q. 3. *Quotuplex est voluntarium?*

R. Septem modis praecipue distinguitur voluntarium:

(1) *Diligentissime cavendum est, ne duae hominis facultates, intellectus nempe atque voluntas simul una confundantur; sunt enim omnino diversae et essentialiter a se invicem discriminatae:* Hegel unificò la volontà umana coll'intelletto. e così tolse libertà, merito e demerito nelle umane azioni (*V. Saggio intorno al Socialismo, ed alle dottrine e tendenze socialistiche*, Torino 1851).

(2) « *Gli atti* interni *vengono appellati, finchè rimangono dentro di noi: tali sono i nostri pensieri, i nostri desiderii, i nostri affetti, i nostri giudizii avanti che sieno manifestati col discorso, o con qualche altro segno. Gli atti* esterni *sono quelli che si producono di fuori, come i nostri discorsi, i nostri andamenti, e in generale tutte quelle fra le nostre azioni, dove il nostro corpo ha qualche parte. Importante è pel Canonista questa distinzione; imperciocchè gli atti che sono solamente interni, per quanto sieno delittuosi, non vanno soggetti alle pene Ecclesiastiche :* de internis non judicat Ecclesia. » Ita Gousset.

(3) L. 3 Ethic.—Et s. Thomas, I. 2, q. 6, a. 1 et seqq.

(4) *Ad tuendum dogma catholicum de hominis libertate contra Lutheranorum, Calvinistarum et Jansenistarum errores attente et diligentissime retinere oportet differentiam quae est* spontaneitatem *inter et* libertatem; *neque putandum sermonem hic esse de verbis, cum ex adverso quaestio sit de re et doctrina momenti gravissimi.*

Perfectum, liberum, forma, virtute, habitu- (que, Simplex, explicitum, expressum, ponens- (que, negansve (1).

1 Aliud est *voluntarium necessarium*, aliud *voluntarium liberum*, seu *contingens.* —Primum est illud, quod sic a volutate proficiscitur, ut, positis omnibus ad agendum praeponendis, non possit non agere. Sic beati in coelo Deum necessario diligunt: sic homo in terris necessario prosequitur felicitatem.—Secundum vero est illud, quod sic procedit a voluntate, ut, positis etiam ad agendum praeponendis, adhuc tamen possit non agere, si ita ei libuerit. Sic adolescens, post parata omnia ad ludendum paranda, potest adhuc a ludo se abstinere, si velit (2).

2 Aliud est *voluntarium perfectum*, et aliud est *voluntarium imperfectum.*—Voluntarium perfectum est illud quod procedit a voluntate cum perfecta cognitione, qua rationes boni et mali innotescant: sive quod fit ex plena cognitione rei. Uti si quis perfecte sciens et volens carnes manducet die vetito.—Voluntarium imperfectum est illud quod a voluntate procedit cum cognitione imperfecta, qua nempe clare non innotescunt boni et mali rationes ad usum libertatis perfectum, sed imperfectum tantummodo. Tales sunt actiones hominis non perfecte vigilis, sed semidormientis.

3 Aliud est voluntarium *actuale* seu *formale*, aliud *virtuale*, aliud vero *habituale.*—Voluntarium actuale est illud, in quod immediate ac directe voluntas hic et nunc fertur. Sic voluntaria actualiter mihi est, v. g. haec mea responsio ad quaesitum propositum.—Virtuale est actus voluntatis jam quidem praeteritus, qui tamen in aliqua re, quae humano modo fiat, moraliter perseverare censetur, tanquam in suo effectu (3). Sic v. g. in viatore, qui *cupit optatam cursu contingere metam*, passus singuli quos movet ad illam, sunt ipsi virtualiter voluntarii, etiamsi ad singulos non attendat, imo iter agens de rebus omnino diversis cogitet. Ratio est quia passus illi proficiscuntur a voluntatis actu, quo viator ab initio voluit iter ad metam illam suscipere—Habituale demum est actus voluntatis praeteritus, qui tamen non perseverat in aliquo sui effectu, qui fiat humano modo. Sic Principi etiam dormienti voluntaria hoc sensu est pugna, quam vigilans militibus indixit, si mandatum non retractaverit.

4 Aliud est *voluntarium simpliciter*, aliud vero est *voluntarium secundum quid.*—Voluntarium simpliciter, quod dicitur etiam *plenum*, procedit a plena voluntatis inclinatione sine ulla repugnantia. Sic v. g. actu simpliciter voluntario adolescens ad animi sui solatium vult ludum; cum possit etiam aliud solatii genus sibi eligere, v. g. deambulationem.—Voluntarium secundum quid, seu non plenum, provenit quidem a voluntatis consensu, sed conjunctam semper habet aliquam ipsius voluntatis repugnantiam. Sic v. g. actu voluntario secundum quid, nauta, urgente periculo naufragii, projicit merces suas in mare: actus iste ex una parte est voluntarius, quia nauta ita se gerit ad salvandam vitam; sed ex alia parte repugnantiam aliquam includit, quia, si posset, merces servaret sibi libenter.

5 Aliud est voluntarium *explicitum*, aliud voluntarium *interpretativum.*—Explicitum est vera voluntatis consensio in rem ab intellectu propositam: ita explicite volo recitare, dum me ad recitandum accingo. — Voluntarium vero interpretativum est, ut ita dicam, inclusus ac delitescens consensus: sive est actus voluntatis, qui nec est nec fuit, sed esset utique, si haberetur aliqua cognitio quae deest. Sic v. g. si ego quid tollam de facultatibus amici mei animo restituendi probe sciens, si ipse adesset, certe mihi commodaturum quod sumo, haec acceptio esset amico meo voluntaria interpretative (4).

6 Aliud est *voluntarium expressum*, aliud *tacitum*. — Expressum est quod di-

(1) *Imperfectum et necessarium satis indicantur sub perfecto et libero.*

(2) *Ratio voluntarii perfectius reperitur in actibus necessariis, quam in liberis; quo enim fortior est amor, eo major propensio est. Unde s. Thomas q. 22, de verit. 2, a. 5 ait:* non pertinet ad impotentiam voluntatis, si naturali inclinatione de necessitate in aliquid referatur, sed ad ejus virtutem; sicut grave tantu est virtuosius, quanto majori necessitate deorsum fertur; pertineret autem ad ejus infirmitatem, si ab alio cogeretur ... Necessitas naturalis non repugnat dignitati voluntatis, sed sola necessitas coactionis. *Voluntarium tamen in Scholis regulariter sumitur pro libero.*

(3) *Voluntarium actuale dicitur* voluntarium in actu signato; *voluntarium vero virtuale* voluntarium in actu exercito. *V. Baseaus*, Florum Theogiae praticae. *Ab aliis primum dicitur voluntarium in se, secundum voluntarium* in causa *seu implicitum.*

(4) *Ex quo patet, voluntarium interpretativum non esse veri nominis voluntarium.*

stincte declaratur: ut si quis interrogetur an velit, et respondeat *volo* — Tacitum est quod ex facto aliquo, vel ex facti omissione colligitur: ut si rogem te, ut meum munus accipias; tuque taceas: tuum silentium pro tacita assensione habeo (1).

7 Denique aliud est *voluntarium directum*, seu *positivum*; aliud *indirectum*, seu *negativum*.- Illud est a voluntate aliquid vere agente.—Hoc est a voluntate simpliciter permittente. Sic v. g. dux exercitus urbem rebellem obsidet, eamque vexat; in qua tamen una cum nocentibus plures innocentes sunt: hos porro vult tantum indirecte vexare, illos vero directe ac positive (2).

Q. 4. *Quid requiritur, ut actio vel omissio sit voluntaria?*

R. Ut actio vel omissio sit voluntaria, sufficit ut aliquomodo a voluntate profluat: idest sufficit, ut aliquid sit voluntati propositum, ac illud voluntas velit vel respuat. Hinc deducitur, ad omissionem voluntariam praecise sumptam non requiri, ut res praecepta sit; praeceptum enim actus voluntarios dirigit, non efficit· v. g. occurrente mihi auditione Missae feriali die, si eam omittam ut studio vacem, illius omissio voluntaria mihi est, quin tamen sit praecepta vel prohibita.

Quid vero (quaeres) *requiritur, ut actio vel omissio sit etiam culpabilis?* Ut actio vel omissio sit non solum voluntaria, sed etiam culpabilis, requiritur: — 1 ut quis agere potuerit, *quis enim peccat in eo, quod nullo modo caveri potest?* (3). — 2 ut agere debuerit; nullum enim peccatum est, quod non sit contra legem aliquam juxta illud: *ubi non est lex nec praevaricatio* (4). Sic in supra allato exemplo, si Missam omittam festo die, ejus omissio est etiam culpabilis, cum sit contra praeceptum.

Q. 5. *Quid requiritur, ut effectus ex actione vel omissione proveniens sit voluntarius?*

R. Ut sit nobis voluntarius effectus actionis, satis est ut sit vel in se intentus, vel ut cognoscatur ex propria actione directe procedere; ubi enim quis vult causam, censetur etiam velle effectum, quem ex causa scit esse secuturum, licet eum non intendat. Sic, qui longum et asperum iter pedibus aggreditur, est ei voluntaria defatigatio, etsi de ea haud cogitaverit; cum haec sit naturalis illius itineris effectus.

Ut vero sit voluntarius effectus omissionis, requiritur insuper ut sit obligatio illum impediendi, prout communius docent cum Billuart (5); quia nulla adsignari potest ratio, cur in voluntatem tamquam in causam refundatur effectus omissionis sine tali obligatione; cum simplex negatio in actionem non influat. — Hinc Deo voluntaria non sunt peccata hominis; quia licet possit, non tamen tenetur ea impedire. Et quamvis omissio illa sit voluntaria, non inde tamen est voluntarius ille omissionis effectus; cum nulla sit inter utrumque necessaria connexio. Neque enim peccata a voluntate Dei proveniunt, ut a principio intrinseco; sed ab hominum perversitate. — Hinc dum ego v. g. omitto separare duos rixantes, occisio inde secuta neque a mea voluntate neque a mea omissione causatur, sed a gladio occisoris. — Item quando nauta omittit gubernare navim, neque ejus voluntas, neque ejus omissio submergit navim, sed tempestas. Ut ergo talis effectus refundatur in voluntatem ut in causam, et dicatur interpretative voluntarius, debet adsignari aliquod quo fit, ut pertineat aliquo modo ad voluntatem: at aliud adsignari non potest, nisi praeceptum effectum illum impediendi; ergo sine tali praecepto non erit nobis voluntarius effectus ex omissione nostra proveniens.

Quid (quaeres) *requiritur, ut actus ex actione, vel omissione proveniens sit etiam culpabilis in causa, seu voluntarius moraliter?*

(1) *Hinc regula juris in 6, n. 43:* qui tacet consentire videtur. *Hoc tamen intelligendum pro consensu in iis, quae honestam aliquam nobis possunt voluptatem aut utilitatem afferre, et quando dissentire non tenemur; secus valet illa subsequens regula:* si quis tacet, non fatetur.

(2) *V.* Bouvier. *Institutiones Thelogicae,* Vol. IV. *De Actib.*, c. 1, art. un., § 3.

(3) S. Augustinus, l. 3 *De lib, arb.*, c. 18, n. 50.

(4) Rom. 4.

(5) *Excipe, nisi forte omissio ordinetur per modum medii ad hunc effectum; quia tunc manifestum est, quod talis effectus esset directe intentus et volitus, consequenter directe et positive voluntarius: ut si quis, eo fine ut patiatur frigus mortificationis causa, omittat accedere ad ignem; frigus est ipsi positive voluntarium, quia per se intentum et volitum.*

Uno verbo, hic non agitur de omissione directe voluntaria, quando nempe actum omittens vult actum positive omittere. Sed de omissione indirecte voluntaria, quando scilicet aliquis advertens ponit actum incompossibilem cum actu qui omittitur: ut esset si quis v. g. audiat Missam mox esse celebrandam et possit eam audire (sed non teneatur), *eligit tamen manere domi vel ludere: at absque eo, quod dicat* volo omittere Missam. *Billuart.*

Ut actus ex actione vel omissione proveniens sit non tantum voluntarius, sed etiam culpabilis, tria haec requiruntur:

1 Ut agens teneatur causam illam auferre vel omittere ; *ubi enim non est lex, neo praevaricatio* (1). Nemo autem tenetur causam auferre, cum illius ponendae jus habet repositum in necessitate vel utilitate; quia *prosequenti jus suum non imputatur effectus praeter intentionem secutus*. Sic nulla culpa est in illo, qui dum ob propriam et aliorum utilitatem studet materiis sexti Decalogi praecepti, turpes quasdam patitur sui corporis perturbationes, dummodo illas voluntate sua aversetur, neque prudens adsit periculum eas approbandi; istis enim in casibus potius habetur passio, quam actio.

2 Ut agens talem effectum impedire possit; *quis enim peccat in eo, quod nullo modo caveri potest?* (2) neque *ad impossibilia datur obligatio*. — Quod vel ipsa civili lege firmatur: hinc in Codice civili Regni Sabaudiae, licet quisque teneatur de damnis latis a sibi subjectis, quia tamen difficulter liber homo coerceri potest; ideo si valeat probare, se damnum impedire non potuisse, ab onere liberatur (3).

3 Ut qui ponit vel omittit causam, advertat saltem in confuso talem effectum ex causa illa secuturum esse ; quia *nil volitum, quin aliquo modo sit praecognitum* (4). Nempe requiritur ex Angelico, ut eventus sequens sit *praecogitatus* (5) sive *praevisus et intentus*, ut ipse se explicat (6). Tunc vero, ait Sylvius, effectus censetur intentus non solum quando ex proposito intenditur, sed etiam quando sic praevidetur secuturus, ut potuerit ac debuerit impediri : tunc est indirecte voluntarius. Hinc, si non imputatur Noemo ebrietas, quia vehementissimam vini vim haud sciebat, et ideo nec poterat illam advertere; imputatur tamen Davidi scandalum ex ejus peccato profectum ; fuit enim ab eo indirecte volitum, cum utique sciret omnium oculos in regem esse conjectos (7). — In foro tamen externo, cum animus inspici a judice non possit, res tota resolvitur ex communiter contingentibus, quae enim communiter contingunt, praevisa censuntur. Hinc ex citato Codice proprietarius alicujus animalis tenetur absolute de damnis ab illo illatis ; cum enim animalia caeco ductu ferantur, quisque scire debet ipsis esse continuo invigilandum (8).

Articulus II. — DE VOLUNTARII IMPEDIMENTIS.

Q. 1. *Quaenam sunt voluntarii impedimenta?*

R. Ea omnia quae voluntatis motus vel impediunt vel minuunt vel quomodocumque laedunt, dicuntur voluntarii impedimenta, quatenus voluntatis actibus adversantur ; eaque involuntarium constituunt. Porro involuntarium *proprie loquendo* definitur : *id, quod est aliquo modo contra inclinationem voluntatis*. Sic v. g. homini in carcere detento involuntaria est poena illa, qua sua libertate privatur.

Diximus *proprie loquendo* ; nam aliqui hoc nomen late accipientes confundunt involuntarium cum *non voluntario*: quae duo si stricte loqui velimus, omnino differunt inter se. Quia *non voluntarium* est id, quod voluntas simpliciter non vult, licet propriae inclinationi non repugnet: sic v.g. non volumus solem in coelo cursum suum suspendere. *Involuntarium* autem includit aliquam veram repugnantiam ipsimet voluntati: sic v.g. nolumus in carcerem trahi. — *Illud* vocant *involuntarium negativum*; istud vero *involuntarium positivum*.

Q. 2. *Quotuplex est involuntarium positivum?*

R. Involuntarium positivum duplex est : aliud nempe est tale *simpliciter*, uti Scholae loquuntur; et aliud *secundum quid*.

Involuntarium simpliciter est illud, *quod voluntati totaliter opponitur sive actuali sive interpretativae*. Sic v. g. mors, quae homini infertur, est eidem involuntaria simpliciter, quia ejus voluntati totaliter adversatur: actuali quidem, si invitus et pro viribus reluctans occidatur : interpetrativae vero, si dormiens vita privetur.

Involuntarium vero secundum quid illud est, *quod repugnat quidem voluntati sub quodam respectu, dependenter nempe ab aliqua circumstantia* ; *sed non repugnat totaliter*. Sic v.g. viator, qui metu mortis dat latroni crumenam, ponit actum involuntarium secundum quid; vellet enim secundum se pecuniam servare, sed sub alio respectu, et attenta alia circumstantia, vitae nempe

(1) *Rom. 4.*
(2) *S. Augustinus, l. 3 De lib. arb. c. 18, n. 50.*
(3) *Art. 1502—C. A. civ. 1314—C. G. 1384—C. S. 1338—C. M. 1593.*
(4) *V. S. Alphonsus,* Opus Morale, *l. 5, Tract. praeambulus, n. X.* — (5) *I. 2, q. 52, a. 1.*
(6) *Q. 73, a. 8.*—(7) *Gen. 9; 2. Reg. 12.*
(8) *Art. 1505—C. A. civ. 1320, etc.—C. G. 1385—C. S. 1339—C. M. 1396.*

sibi suae servandae, magis, et efficaciter vult crumena illa privari. Sic Martyres verani violentiam passi non sunt; quia si absolute voluissent, tormenta effugere potuissent jactura fidei. Illa tamen cruenta mors fuit illis *involuntaria secundum quid*; quia erat, natura repugnante, a principio extrinseco, ac contra rationalem voluntatem.

Q. 3. *Quot sunt involuntarii causae?*

R. Involuntarii quatuor sunt causae praecipuae: quarum duae propensioni voluntatis opponuntur, et sunt *violentia* et *metus*; duae opponuntur intellectus cognitioni, nempe *ignorantia* et *concupiscentia*.

§ I. — *De violentia seu vi.*

Q. 1. *Quid est violentia?*

R. Violentia (seu coactio aut vis(1)) definitur: *id quod est a principio extrinseco, repugnante omnino, qui vim patitur.* Ex quo patet ad violentiam duo requiri:

1 Ut ea sit *a principio extrinseco*, quia nemo proprie dici potest sibi ipsi violentiam inferre; — 2 ut patiens repugnet *pro viribus*. Dico *pro viribus*; nam si quis *secundum passionem* se habeat, scilicet cum voluntate patiendi ab alio, non conferret quidem ad violentiam agendo, sed conferret *volendo pati*, uti ait Angelicus (2). Unde tunc non potest dici vera violentia.

Q. 2. *An voluntas quoad actus suos violentiam pati possit?*

R. Vel agitur de actibus imperatis, vel de elicitis tantum:

Si de imperatis, clare patet voluntatem posse violentiam pati, quis enim non videt quam facile possit contingere, ut voluntas imperet motum pedibus, qui tamen catenis obstricti movere se nequeant?

Si vero agitur de actibus elicitis, tunc dicimus voluntatem non posse violentiam pati; nam si voluntas in actibus elicitis violentiam pati posset, idem simul esset et non esset, quod est impossibile. Voluntas nempe vellet simul et nollet: *vellet* quidem, hoc ipso quia actum ponit, *nollet* autem, quia ipsa sibi volenti repugnaret; nam violentia contra voluntatem in actibus elicitis non potest provenire, nisi ab ipsa voluntate (3). Hinc d. Anselmus ait: *invitus nemo potest velle; quia non potest velle nolens velle* (4). Et Seneca ipse ajebat: *corpora obnoxia sunt dominis. mens sui juris est* (5).

Sed (dices) *nonne potest Deus voluntatem hominis immutare?* Deus potest voluntatem hominis immutare, id est eam ex nolente facere volentem per gratiam suam agendo modo libertatis proprio, *concedo*; potest eam immutare, id est eam quoad actus elicitos cogere, *nego* (6). Certe nemo dixerit, quod Deus, qui mentes humanas creavit liberas, eas in cunctis actibus gubernare non possit, quin earundem libertati noceat (D).

Q. 3. *An violentia tollat voluntarium?*

R. Violentia *proprie dicta* tollit utique voluntarium; quando enim patientis voluntas resistit agenti extrinseco pro viribus, et potentia tam interna quam externa, tunc opus agentis extrinseci nullo modo volitum est a patiente; ac proinde eidem est involuntarium simpliciter et absolute, et nullomodo imputabile. — Hinc d. Augustinus excusat a peccato foeminas illas, quae, Roma a Gothis capta, vim barbare passae sunt; quia pro totis viribus repugnaverant (7). Hinc etiam excusatur mulier illa, cognomento Roma, quae a marito ad idolis sacrificandum per vim trahebatur, aliis tenentibus ejus manus: *non ego feci*, merito clamabat, *vos fecistis* (8).

Diximus *proprie dicta*; si enim violentia non sit secundum se tota, non tollit, sed minuit dumtaxat voluntarium. Nam ubi voluntas non resistit quantum potest, ibi remanet in parte aliqua ratio voluntarii; et secundum majorem vel minorem resistentiam, actio erit magis vel minus voluntaria, et culpabilis (9).

§ II. — *De Metu.*

Q. 1. *Quid est metus?*

(1) *Stricte loquendo* involuntarium, coactum, *ac violentum in hoc differunt, quod* primum *dicitur de solo agente rationali;* secundum *de solis rebus animatis sive ratione praeditis, sive non,* tertium *vero dicitur etiam de rebus inanimatis, imo magis proprie de ipsis tantummodo.*

(2) *1. 2, q. 6, a. 5.*

(3) *Quod autem aliquando videatur voluntas a tentatione cogi ad peccatum, hoc non est de vera violentia; sed allectio est et incitamentum, et voluntas semper de suo ponit, quando peccat. Potest tamen voluntas necessitari in actibus elictis. ut patet de beatitudine in communi, circa quam homo liber non est.* — (4) *De lib. arb., c. 6.*

(5) *V. De consolat.* c. XI.

(6) *V.* Bossuet, *Traité du libre arbitre.*

(7) L. 1 *de Civ. Dei*, c. 16.

(8) S. Cyprianus, *Epist. 18.*

(9) *Aliquando non requiritur resistentia omnino absoluta, continua et externa illatae coactioni, scilicet ubi ex una parte inutilis foret, ex alia parte non indicat consensum neque est de necessitate ad scandalum vel religionis injuriam avertendam. Sic martyres ducti ad templa paganorum non peccabant, quamvis propriis pedibus ambularent.*

R. Metus, seu timor, definiri potest: *mentis trepidatio ex repraesentatione mali vel futuri vel impendentis*. A quibusdam autem brevius definitur: *instantis vel futuri periculi causa mentis trepidatio*. Metus differt a vi seu violentia, quod haec sit semper et solummodo a principio extrinseco; ille vero proveniat tam a principio intrinseco, qualis est v.g. metus mortis proveniens ex morbo, quam a principio extrinseco, qualis est v.g. metus naufragii, metus inferni et poenarum. Item differt; quia vis corpori, animo metus infertur.

Q. 2. *Quotuplex est metus?*

R. Quadruplici sub respectu potest metus considerari, juxta illud:

Causa, modusque ineunt, tempus, natura timorem.

1 Nempe ratione causae, a qua incutitur: quae causa metum incutiens, alia est *naturalis intrinseca*, uti esset infirmitas; alia *naturalis extrinseca*, v. g. naufragium; alia est *supernaturalis*, v. g. terribile Dei judicium, alia *libera*, ut si metum incuteret homo; alia demum *necessaria*, ut si metum incuteret coelum tonans.

2 Ratione modi, quo incutitur; et tunc metus est vel *justus* vel *injustus*, prout juste vel injuste incutitur.

3 Ratione temporis, quo incutitur: et alius est metus *antecedens*; qui movet ad agendum, ita ut actio dicatur posita ex metu; alius *concomitans*, ita ut actio dicatur posita cum metu. Haec duo sunt omnino diversa; nam metus *antecedens* habetur, cum ipse dat causam actioni. Sic v.g. viator, qui in grassatione dat latroni crumenam, agit metu antecedenti; quia timet mortem, et hoc timore pro morte vitanda movetur ad crumenam tradendam.—Metus autem *concomitans* habetur, quando non ipse quidem dat causam actioni, sed eam tantummodo comitatur. Sic in allato exemplo latro, qui crumena viatorem expoliat, agit metu concomitanti; nam etiam hic timet, ne scilicet deprehendatur: sed non ab hoc timore, bene vero a divitiarum cupiditate ad furandum movetur.

4 Ratione suae naturae: et tunc metus alius est gravis, alius levis. *Levis* (qui et vanus dicitur) est ille, quo timetur malum leve; vel etiam grave, sed ex levi causa, aut quod facile averti possit, aut quod rationabiliter non immineat: ut si sereno coelo timeas fulmen. *Gravis* autem (qui probabilis etiam dicitur et cadens in virum constantem) est ille, quo malum grave reformidatur ex causa valde gravi et probabili. Hujusmodi est metus mortis, exilii, diuturni carceris, mutilationis membrorum, servitutis, verborum enormium, amissionis bonorum ingentium, etc. (1)—Cum vero malum quod reformidatur, possit esse grave vel absolute et in se, vel respective ad personam timentem, ita et metus ex ejus mali repraesentatione productus, potest esse gravis vel absolute vel respective. *Absolute* quidem, si malum sit absolute grave, ut carcer, bonorum privatio, mors et similia, quibus etiam viri fortes solent vehementissime commoveri. *Respective* autem, si malum sit tantum respective grave, quo nempe non movetur quidem vir fortis; movetur tamen meticulosus, uti est puer, senex, aut foemina.

Huc revocatur *metus reverentialis*, timor nempe, quo quis veretur resistere ei, cui subjicitur. Hic erit gravis vel levis, habita ratione personae revereudae ac personae reverentis (2). Quamquam bene observat Pontius, quod hic metus sine apprehensione alterius mali, non tam est metus, quam simplex reverentia, quae non inducit metum alicujus mali, sed tantum quandam erubescentiam (3).

Q. 3. *An metus tollat vel minuat voluntarium?*

R. Si metus levis sit, nulli dubium est quod nec tollit nec minuit voluntarium. Hinc illud juris: *vani timoris justa excusatio non est* (4). Sane metus levis nec intellectus cognitionem nec voluntatis electionem laedit; parum enim pro nihilo reputatur.

Imo neque per metum gravem voluntarium absolute tollitur, si casum particularem excipias, quo ita sit gravis, ut mentem

(1) *Notandum diligenter est. ad metum gravem requiri, praeter gravitatem mali quod timetur, haec tria:—1 ut prudenter, sive ex gravi motivo malum imminere credatur, nam si ab eo immineat qui aut non soleat malum inferre, hujus apprehensio, utpote inanis, gravem metum minime efficiet;—2 ut malum impendens nequeat tam facile averti: non enim adeo timemus quod facile cavere possumus;—3 ut malum illi immineat, qui timore turbatur, aut iis qui vinculo vel necessitudinis arctissimo, vel propinquitatis ad quartum gradum conjunguntur cum eo, qui metum patitur; nam quod nostris fit, nobis fieri censemus.*

(2) *Ultra proprium patrem, Episcopum atque magistratum, dicit Sanchez cum aliis, dari etiam metum reverentialem respectu soceri, avi, tutoris, et matris, si tamen sit austera et minas exequi soleat; et etiam fratris majoris aut patrui, si cum eis habitetur, et alimenta ab eis praebeantur.*

(3) V. *Liguori*, Opus Mor., *l. 3, n. 717*; et *l. 6, n. 1036*—Homo Apostolicus, *Tract. III, n. 16*.

(4) *Reg. 184, ff. de reg. jur.*

e suo statu dejiciat. Quia non tollitur neque intellectus cognitio, neque voluntatis propensio, quamvis haec minuatur: hinc d. Bonaventura ajebat, *coacta voluntas, voluntas est*. Hoc patet exemplo mercatoris projicientis merces in mare, quod profecto non ageret, si eas sibi absque vitae periculo servare posset; in illis tamen circumstantiis id voluntate facit. Unde Augustinus: *si subtilius advertamus, etiam quod quisque invitus facere dicitur; si facit, voluntate facit* (1). Hinc colligitur, civiles contractus, qui ex metu fiunt licet gravi, de jure naturae validos esse utpote simpliciter voluntarios; quamvis ob injuriam allatam merito rescindi possint (2).

Q. 4. *An metus gravis excuset a culpa?*

R. Distinguendo: vel quae metu gravi fiunt, intrinsece et per se mala non sunt, ut esset manducatio carnis; vel sunt per se et intrinsece mala, uti esset apostasia a fide.

Si 1, *ordinarie loquendo*, a tota culpa metus gravis excusat; qui lex quaelibet positiva obligare non solet cum gravi incommodo juxta communem ac receptam sententiam. — Diximus *ordinarie loquendo*; quia si quis metu gravi compelleretur ad legem aliquam positivam violandam in contemptum legitimae potestatis aut Religionis, vel cum gravi scandalo publico, gravis metus tunc non excusaret a culpa transgressionis; plus enim refert Religionem et potestatem legitimam non contemni, et scandalum omitti, quam evitari damnum privati. Unde ad rem Apostolus: *si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem* (3).

Si 2, certum est, metum utcumque gravem (dummodo talis non sit, ut usum adimat rationis) numquam excusare a tota culpa; haec enim cum includant intrinsecam et essentialem malitiam, si fiant voluntarie, numquam culpa carere possunt. Exemplum est in Christiano illo, qui metu mortis fidem Christi negat. — Cum tamen metus hujusmodi voluntarium valde laedat, idcirco licet totam culpam non tollat, minuit tamen; et in jure Canonico dicitur *culpam extenuare* (4). Attamen *ordinarie loquendo* culpa non ita minuitur, ut ex mortali fiat venialis, quia per se loquendo metus gravis talem adhuc relinquit cognitionem eorum, quae fiunt, ut sufficiat ad peccatum mortale constituendum.

Dixi *ordinarie loquendo*; qui si metus ille tantam in aliquo produceret mentis perturbationem, ut eam dumtaxat relinqueret cognitionem, quae in semidormientibus invenitur, tunc peccatum ex mortali fieret veniale, defectu nempe sufficientis deliberationis.

§ III. — *De Ignorantia.*

Q. 1. *Quid est Ignorantia?*

R. Ignorantia generatim sumpta sic definitur cum d. Thoma (5): *ignorantia importat scientiae privationem, dum scilicet alicui deest scientia eorum, quae aptus natus est scire*, seu quorum quis fuisset capax pro tali tempore et statu, ut v. g. si adultus ignoret ea, quae noscere potuisset (6).

Differt ignorantia tum a *nescientia*, quae indicat simplicem negationem scientiae; tum ab *errore*, qui est positiva approbatio falsi; tum ab *inadvertentia*, quae est carentia actualis cognitionis; tum ab *inconsideratione*, quae est privatio debitae inspectionis; tum demum ab *oblivione*, quae est privatio recordationis rei alias jam notae.

Q. 2. *Quotuplex distinguitur ignorantia?*

R. Multiplex distinguitur ignorantia, ut indicant sequentes versus:

Juris vel facti est, praeit aut sequitur, (comitatur,
Vincenda, aut pure aut non, affectata, supina.

1 Ex parte objecti alia *est juris*, alia *facti*. — Ignorantia *juris* in eo locum habet, qui nescit a lege divina vel humana quidpiam prohiberi aut praecipi. Sic qui perfecte quidem noscit hodie esse diem veneris, et cibum sibi oblatum esse carnem, sed ignorat carnis usum tali die esse

(1) *De spir. et litt. c. 31.*

(2) *Sed nota: solum quae fiunt ex metu naturali esse voluntaria tantum* secundum quid *ut patet mercatoris exemplo; non autem quae fiunt ex metu supernaturali, v. g. gehennae et terribilium judiciorum Dei, quae quidem sunt* voluntaria simpliciter.

Qui enim ex hoc metu operatur, potest cum perfecta voluntatis inclinatione se a peccato abstinere, et divina mandata observare; quia haec divinae legis observantia est bona tum per se, tum abstrahendo ab illa gehennae et terribilium Dei judiciorum consideratione. Ex adverso vero projectio mercium in mare est hic et nunc quidem bonum mercatoris, qui alioquin naufragium esset passurus; sed in se malum est illi.

(3) *1. Corinth. 8.* — *Vide* De Legibus, *c. 6, a. 1, q. 4.* — (4) *C. Sacris 5, de his quae vi.*

(5) *1. 2. q. 76, a. 2.*

(6) *V. Liguori*, Op. Mor. *l. 5, n. XXVI. In moralibus autem error et ignorantia promiscue usurpantur.*

prohibitum, laborat ignorantia juris. — Ignorantia *facti* est in eo, qui legem quidem compertam habet, sed nescit hoc factum legi ipsi esse contrarium. Sic qui non ignorat quidem legem carnis usum vetantem die veneris, sed nescit cibum in mensa sibi traditum esse carnem, iste versatur in ignorantia facti.

2 Ex parte voluntatis alia est *antecedens*, alia *consequens*, alia *concomitans*.— *Antecedens* ea est, quae assensum voluntatis antecedit, neque ullo modo volita est; causa tamen est volendi id, quod quis non vellet, si sciret. Ut si quis interficiat hominem credens esse feram, non interfecturus, si sciret.—*Consequens* est illa, quae a libera voluntate procedit, ac directe vel indirecte volita est. Ut, si quis ideo omittat consilium petere, ne forte audiat illicitum esse id, quod ipse vult perpatrare.— *Concomitans* vero est illa, qua quis ignorat quod agit, sed adhuc ageret, licet non ignoraret. Talis est illius ignorantia, qui v. g. percutit Titium credens esse Cajum, adhuc tamen percussurus, si sciret illum esse Titium.

3 Ex parte intellectus alia est *invincibilis*, alia *vincibilis*.— *Invincibilis* illa est, quae communi adhibita diligentia vinci non potest, ac proinde independens est a voluntatis consensu.— *Vincibilis* vero ea est, quae morali ac communi adhibita diligentia potest vinci; et ideo sequitur voluntatis determinationem.

4 Ipsa ignorantia vincibilis subdividitur in *affectatam*, *crassam* sive *supinam*, et *pure vincibilem*.—*Affectata* ea est, quam quis dato studio vult; ut si velit apposite ignorare legis praecepta, vel ut excusationem peccati commissi habeat, vel ne a peccato committendo retrahatur, juxta illud: *noluit intelligere, ut bene ageret* (1). Haec ignorantia est in illis, qui data opera neque conciones neque catecheses adeunt, ne a malo proposito terreantur.—*Crassa* sive *supina* est in eo, qui licet ignorantiam studiose non quaerat, nullam tamen diligentiam adhibet in veritate indaganda.— Denique *pure vincibilis* dicitur, cum quis adhibet aliquam diligentiam pro veritate indaganda, sed valde modicam inspecta rei gravitate (2).

Q. 3. *Utrum ignorantia tollat, vel minuat voluntarium?*

R. Discurrendo per praecipuas ignorantiae species. Igitur:

1 *Ignorantia antecedens* tollit omnino voluntarium; cum sit a voluntatis consensu omnino independens. Imo causat involuntarium simpliciter; cum sit contra totalem inclinationem voluntatis.

2 *Ignorantia concomitans* non causat neque voluntarium neque involuntarium; quia neque inducit ad volendum, neque ad non volendum, cum objectum sit ignotum et sine debito cognoscendi. Ideo nihil influit in opus, quod agitur.

3. *Ignorantia consequens*, si sit pure vincibilis (et valet cum proportione etiam de crassa) non tollit quidem voluntarium, quia est saltem indirecte volita in sua causa, idest in negligentia discendi; sed illud profecto minuit, quia minuit aliquantulum intellectus cognitionem.—Si vero sit affectata, nullo modo minuit voluntarium, imo est indicium voluntarii valde intensi, sub quo respectu et peccatum auget. *Cum ergo aliquis directe vult ignorare*, ait Angelicus, *ut a peccato per scientiam non retrahatur, talis ignorantia non excusat peccatum nec in toto nec in parte, sed magis auget; ex magno enim amore peccandi videtur contingere, quod aliquis detrimentum scientiae pati velit ad hoc, quod libere peccato adhaereat* (3).

§ IV. — *De concupiscentia.*

Q. 1. *Quid est concupiscentia?*

R. Concupiscentia communiter definitur: *motus appetitus sensitivi*, seu motus, qui operatur non tantum in anima; sed etiam in aliqua sensibili corporis parte, saltem in corde, illud nempe intensius movens ad bonum reale vel apparens, aut ab eo quod repraesentatur uti malum, intensius retrahens. Hoc ut plenius intelligatur, sciendum est, quod in corpore nostro quasdam nos commotiones experimur, quae ad aliquid nos vehementer impellunt et excitant (E): hac porro *passiones* dicuntur, quae absit, ut in se malae sint; sunt enim ab auctore naturae, iisque nos commoti nobiliores virtutum actus exercere possumus: sic v. g. milites desiderio verae gloriae excitati fortius dimicant.—Quia tamen in praesenti naturae corruptae statu saepe homines contra limites, intra quos stat virtus, trahunt; ideo passiones in vulgari suo vocabulo uti malae motiones habentur, quas quidem Theologi sub nomine *concupiscentiae* seu *fomitis peccati* saepe designant. Unde nomine concupiscentiae in prae-

(1) Psal. 35.
(2) V. Liguori, Opus Mor., l. I, nu. 5, 26 et 168.

(3) Q. 3, de malo, a. 7.

senti intelligimus quemdam motum appetitus sensitivi adversus spiritum rebellantis, qui tendit in bonum delectabile (1).

Concupiscentia duplex; altera *antecedens*, quae omnem voluntatis actum antevertit, et in eundem vehementer influit: sic v. g. viso inimico, statim excitatur appetitus vindictae. *Consequens* altera quae sequitur consensum voluntatis, imo oritur ex praevio voluntatis consensu alicui rei jam praestito: ut cum quis ardenter desiderat aliquid, excitatur in eo passio vehemens concupiscentiae. Ita d. Thomas, qui addit: *non enim potest voluntas intense moveri in aliquid, quin excitetur aliqua passio in appetitu sensitivo* (2).

Utraque concupiscentia vel gravis est vel gravissima: illa rationis usum turbat aliquantisper; haec eundem penitus extinguit.

Q. 2. *An concupiscentia tollat, vel minuat voluntarium?*

R. Si agitur de concupiscentia gravissima, patet per eam voluntarium tolli omnino et extingui; cum enim haec auferat ipsum rationis usum, nullum potest amplius superesse voluntarium. — Si autem agitur de concupiscentia gravi, distinguendum est: vel haec gravis concupiscentia est *antecedens*, vel est *subsequens*.

1 Si sermo sit de concupiscentia gravi antecedente, dicimus quod ea *ordinarie loquendo* voluntarium sub aliquo respectu auget, sub alio vero minuit. Auget ratione objecti, quod voluntatem inflammat, efficitque ut in objectum illud majori cum inclinatione feratur. Minuit autem ratione circumstantiarum; qui minuit cognitionem eorum, in quibus est actio: et impedit quominus mens rapta ab objecto illo delectabili, in quod tendit, perpendere valeat turpitudinem actus, offensam Dei, salutis perniciem etc. — Diximus *ordinarie loquendo*; quia fieri quandoque potest, ut qui agit ea concupiscentia, agat cum aliqua repugnantia. Sic v. g. ageret avarus libidinosus, qui ad seducendam mulierem deberet ingentem summam profundere: haec tamen repugnantia non oriretur a concupiscentia ipsa, sed ex alia circumstantia, nempe illius hominis tenacitatis.

2 Si sermo sit de concupiscentia gravi consequenti, dicimus, quod ea aliquantulum quidem minuit voluntarium ex parte cognitionis, qui agentem excaecat; sed illud auget ex parte propensionis, quia agentem facit in actionem suam magis propensum. Cum autem praedicta voluntarii imminutio ex parte cognitionis oriatur a voluntate ipsius agentis; hinc concupiscentia consequens non minuit, sed magis auget peccatum. Hinc Angelicus: *passio consequens non diminuit peccatum, sed magis auget, vel potius est signum magnitudinis eius, in quantum scilicet demonstrat intensionem voluntatis ad actum peccati. Et sic verum est, quod quanto aliquis majore libidine vel concupiscentia peccat, tanto magis peccat* (3).

Q. 3. *An liceat se negative habere circa motus indeliberatos concupiscentiae, neque illis positive resistendo, neque illis consentiendo?*

R. Certum est motus indeliberatos concupiscentiae non esse imputabiles; cum nullus eis accedat voluntatis consensus. Hinc Tridentinum docet, concupiscentiam non posse nocere non consentientibus, imo coronatum iri qui legitime certaverit (4). Quia tamen illi actus peccatum inducunt et cor subvertunt, ideo recta ratio vult, ut illis positive resistatur, saltem per aliquem simplicem displicentiae actum. Excipe nisi quis ex positiva resistentia dicerit eos fieri majores; tunc melius est, ut se ad alia convertat.

Sed (quaeres) *graviterne, an leviter peccat qui positive non resistit, sed negative se habet ad motus appetitus sensitivi circa objectum sub mortali prohibitum, quando ex positiva resistentia non timet illum fieri majorem?* Certum est, esse mortale motum illum permittere, si inde timeatur periculum consensus; nam eadem obligatione, quâ quis tenetur vitare peccatum, tenetur etiam vitare periculum peccandi. Hoc antem periculum judicabitur adesse, tum ex qualitatibus poenitentis, si v. g. sit tenuis virtutis, qui jam alias consenserit, tum ex materia delectationis, si multum sit periculosa in se, ut communiter censetur, si superveniat delectatio venerea.

Hoc tamen consentiendi periculo praecluso, vera sententia docet cum Angelico, non esse mortale, sed veniale tantum motibus illicitis positive non resistere. Ait enim: peccatum mortale non potest esse in sensualitate, sed solum in ratione; quia consensus ad graviter peccandum non provenit ex appetitu, sed ex voluntate, quae cum non consentit positive, non committit morta-

(1) V. *Liguori*, Op. Mor., *l. 5, n. XXIII.*
(2) *1. 2, q. 77, a. 6.*
(3) *1. 2, q. 77, c. 6.*
(4) *Sess. 5, c. 5.*

le (1). Committitur tamen veniale, in quantum homo cavere debet, ne vel minimum appetitus malus turbet voluntatem, ac trahat post se (2).

Quod de concupiscentia dictum est, valet etiam de *habitu*, qui est *quaedam agendi facilitas, ac promptitudo iteratis actibus comporata*. Hac qui tenentur, absit ut a peccatis excusentur: imo potius gravius peccant, quia propensius in malum feruntur. Hic ad rem Bouvier: *discont juvenes libidines suas coercere; experientia enim constat, eas in teneris annis non aegre refraenari: tunc facilis et jucunda est perseverantia. Qui vero liberius eis indulgent, graves sibi imponunt catenas, quas postea difficile solvent.*

CAPUT SECUNDUM

DE LIBERTATE.

Q. 1. *Quid est libertas?*

R. Libertas in genere est *immunitas a servitute et subjectione*: unde totuplex libertas quotuplex servitus. Triplex autem praecipue adsignari solet: *triplex nobis* (ait s. Bernardus) *proposita est libertas: a necessitate, a peccato, a miseria. Primam contulit nobis Deus in conditione naturae; in secundam restauramur a gratia; tertia nobis reservatur in patria* (3). Hic agitur de libertate naturae, quae etiam *liberum arbitrium* nuncupatur, et definitur a s. Thoma: *vis electiva*, seu *potentia eligendi* (4). — Eligere autem est unum e pluribus *vel* contradictoriis *vel* pugnantibus inter se, *vel* specie diversis, quae in eligentis potestate sita sint, assumere vel ponere, altero relicto et recusato.

Q. 2. *Quotuplex distinguitur libertas?*

R. Duplicem in actibus humanis libertatem distinguunt Moralistae: unam *a coactione*, alteram *a necessitate*. Prima est immunitas ab omni violentia, seu ab omni principio extrinseco ad aliquid determinante contra voluntatis propensionem (5). Secunda est immunitas ab omni principio, seu causa necessario determinante ad unum, licet ea determinatio sit juxta voluntatis inclinationem, ut est beatitudinis amor (6); et dicitur etiam libertas *indifferentiae*, vel *indifferentia activa*: *indifferentia*, quia est expers determinationis ad unum; *activa*, quia est potentia se ipsam determinandi.

Ipsa vero *libertas a necessitate* pro triplici modo, quo potest in homine exerceri, triplex subdividitur; nempe *contradictionis*, *contrarietatis*, *specificationis*. — Vel enim voluntas unum eligit e duobus contradictoriis quidem, sed non pugnantibus inter se, uti sunt amor et non amor: et dicitur *libertas contradictionis*, et etiam *exercitii*, quia per eam homo potest actum exercere, aut non — Vel ad unum per electionem se determinat ex duobus omnino contrariis, et pugnantibus inter se, uti sunt amor et odium: et dicitur *libertas contrarietatis*. — Vel denique se determinat per electionem ad unum ex pluribus specie diversis, uti sunt oratio, studium, ludus: et dicitur *libertas specificationis*.

Q. 3. *Utrum potentia peccandi sit de ratione liberi arbitrii?*

R. Potentia peccandi non est de ratione liberi arbitrii, imo est liberi arbitrii imperfectio. Sane quod suam habet originem a sola debilitate cognitionis et amoris, illud est liberi arbitrii imperfectio; atqui talis est potentia peccandi. Cur enim peccamus? nisi quia Deum nec perspicue et perfecte cognoscimus, nec diligimus quantum diligere debemus? Hinc in coelo, ubi Deum videbimus *facie ad faciem*, cessabit peccandi facultas, nec tamen cessabit liberum arbitrium. *Quid erit liberius*, inquit d. Augustinus, *libero arbitrio, quando non poterit servire peccato?* (7) Et s. Anselmus ait: *si posse peccare esset pars liberi arbitrii, Deus et Angeli liberum arbitrium non haberent, quod est absurdum* (8). Merito ergo Apostolus: *ubi autem spiritus Domini, ibi libertas* (9). Et iterum: *vos in libertatem vocati estis, fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis* (10).

Quoties igitur libertas describitur potens ad bonum ac malum, non illius essentia proprie attingitur, quae solum sistit *in vi eligendi*; sed consideratur prout nunc est in omnibus viatoribus (F).

Q. 4. *An ad actum humanum concurrat libertas?*

(1) *2. 2, q. 74, a. 4.*

(2) V. *Liguori*, Opus Mor., *l. 5, n. 6.*

(3) *De grat. et lib. arb.*—(4) *1. p. 9. 83, a. 4.*

(5) Coactio *enim est vis externa contra voluntatis inclinationem illata: uti si quis nolens detrudatur in carcerem. Unde libertas a coactione importat dumtaxat immunitatem a tali vi, et dicitur etiam* spontaneitas.

(6) Necessitas *hic est ineluctabilis determinatio ad unum juxta inclinationem voluntatis orta ex naturali instinctu. Unde libertas a necessitate importat immunitatem ab hac quoque determinatione, quae est juxta voluntatis inclinationem.*

(7) *De corrept. et grat., c. 11.*

(8) *De lib. arb., c. 1. De libertate Angelorum*, vid. Garzaniga, ubi *de libertate Christi.*

(9) *2. Cor. 3.*

(10) *Gal. 5.*

R. Ad actum humanum constituendum praeter intellectum et voluntatem concurrere debet etiam libertas; haec enim sunt aeque efficientia actuum humanorum principia. Videlicet actus non dicitur humanus, nisi prout procedit ab homine in quantum differt a creaturis irrationalibus; atqui homo non tantum differt a creaturis irrationalibus per intellectum et voluntatem, sed etiam per libertatem (1).

Neque dicas, *actum quo beati suam amant beatitudinem esse actum humanum, cum id non conveniat brutis; et tamen illum liberum non esse.* Nam talis actus est tantum humanus quoad substantiam, non vero quoad modum; quia procedit quidem ab homine per potentias ejus nobiliores, sed non procedit juxta eum modum operandi hominis, qui soli naturae rationali convenit, qui modus est operari libere. Hic autem sermo est de actionibus humanis, quae tales sunt non solum quoad substantiam, sed etiam quoad modum.

Articulus I. — de libertatis essentia.

Q. *In quonam verae libertatis essentia sita est?*

R. Bucerus, Bajus, Jansenius aliique post Tridentinum haeretici docuerunt ad liberi arbitrii essentiam sufficere libertatem a coactione, quam etiam *spotaneitatis*, seu *voluntarietatis* appellant, sitam nempe in carentia absolutae et inevitabilis determinationis ad unum ortae ex principio extrinseco contra voluntatis inclinationem. Verum Catholici tradunt ex adverso, essentiam verae libertatis in genere reponendam esse in indifferentia activa, id est in *potestate agendi et non agendi.* Unde sit de fide

PROPOSITIO:

Ad libertatis essentiam requiritur potentia agendi et non agendi

Prob. 1 ex PP.: s. Gregorius Nazianzenus ait: *arbitrii libertas parem in utramque partem motum habet* (2). Et s. Damascenus: *arbitraria ac nobis libera sunt quae in utramque partem aeque contingere possunt, veluti moveri, appetere et non appetere* (3).

2 Ex definitionibus Summorum Pontificum: s. Pius v, et Gregorius xiii diris devoverunt has Baji propositiones: — 1.ª est. *quod voluntate fit, etiamsi necessario fiat, libere tamen fit*; — 2.ª est *sola violentia repugnat libertati hominis naturali* (4).

3 Ex Tridentino: *si quis*, ait, *liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a Satana invectum in Ecclesiam, anathema sit* (5). Atqui liberum arbitrium, sublata potentia agendi et non agendi, esset solus titulus, imo titulus sine re.

4 Ex Theologorum auctoritate: instar omnium sit ille Theologiae Catholicae sol fulgidissimus s. Thomas, qui scribit: *dominium autem quod habet voluntas supra suos actus, per quod in ejus est potestate velle vel non velle, excludit determinationem virtutis ad unum, et violentiam causae exterius agentis* (6).

5 Ex ratione: liberum arbitrium, ipsa docente ratione, est vis electiva, id est potentia se se determinandi ad unum per electionem; atqui potentia haec omnem excludit necessitatem intrinsecam antecedentem: *eligi* enim proprie non dicitur, nisi quod potest tam fieri quam non fieri, tam poni quam omitti. Adde: liberum arbitrium et voluntarium stricte differunt; sed non differunt nisi, quod liberum superaddat voluntario immunitatem ab omni necessitate simplici.

Articulus II. — de libertatis existentia

Q. *Quinam sunt humanae libertatis osores?*

R. Etsi quilibet homo suo in animo invictissima gerat argumenta libertatis, quam *cantant et in montibus pastores, et in theatris poetae, et indocti in circulis, et docti in bibliothecis, et magistri in scholis, et antistites in sacris locis, et in orbe terrarum genus humanum* (7); non defuere tamen qui in eam de medio tollendam icto quasi foedere conjuraverint. Tales fuere: — 1 Stoici, qui ferream necessitatem admittebant; — 2 Manichaei, qui homines ad bonum aut ad malum a principio summe bono vel summe malo impelli docuerunt; — 3 Astrologi sic dicti *judiciarii*, qui in diversos siderum influxus humanas refundebant actiones; — 4 Lutherani et Calvinistae, qui pronuntiare non erubescunt hominem ad bonum per Dei gratiam, ad malum autem per concupiscentiam protrudi vi quadam inelucta bili; — 5 omnes ferme hodiernae incre-

(1) V. *Muzzarelli*, Il buon uso della Logica, *Opusc. X.*
(2) *In Apolog.* — (3) *Ort. fidei* c. 26.
(4) Nu. 39 et 66. — (5) Sess. 6, c. 5.
(6) L. 1, con. Gent. c. 68.
(7) Augustinus, *De duab. animab.*, c. 11.

dulitatis magistri, uti Collinius, Hobbesius, Helvetius, Spinosa, aliique.

Sed (quaeres) *quid Jansenistae circa humanae libertatis existentiam?* Inter hostes humanae libertatis merito recensentur Jansenistae, qui Jansenii magistri vestigiis inhaerentes docent per Adami peccatum liberum arbitrium extinctum fuisse; ideoque in praesenti statu naturae lapsae homini inesse solam libertatem a coactione — Sed cum in Lutheranis et Calvinistis errorem hunc jam proscripsisset Tridentinum, quid Janseniani versipelles semper et falsi? Ut fucum facerent et simpliciores deciperent, verba adhibuerunt apparenter catholica, sed in se prorsus haeretica. Concedunt nimirum, dari adhuc in hoc statu naturae lapsae liberum arbitrium; sed simul contendunt eo nomine indicari solam libertatem *a coactione*, vel *a necessitate invariabili*. Nempe concedunt libertatem variare quidem, quatenus modo ad bonum modo ad malum inclinat; sed eorum mens est, hominem aut ad unum aut ad aliud insuperabiliter inclinari (1).

Hic porro loquendi modus eo semper ex natura sua tendit, ut liberum arbitrium omnino tollat, atque omnibus vitiis latam viam aperiat (*G*). Sit ergo contra Jansenistas catholica

PROPOSITIO:

De fide est, in praesenti statu naturae lapsae, hominem habere libertatem a qualibet necessitate intrinseca, antecedente, etiam voluntaria et variabili ad sensum Jansenistarum.

Prob. 1 Scripturis: in Deuteronomio sic Moyses Dei nomine Israelitas, utique in statu naturae lapsae constitutos, alloquitur: *testes invoco hodie coelum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem: elige ergo vitam, ut et tu vivas et semen tuum, et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus* (2). Jam vero si Israelitae caruissent libertate ab omni necessitate etiam voluntaria, et variabili ad sensum Jansenistarum, exhortatio illa fuisset nugatoria ac ridicula; cum vita vel mors non ab eorum electione, sed vel a gratia vel a concupiscentia semper esset repetenda — Item legitur in Ecclesiastico: *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui; adiecit mandata et praecepta sua: si volueris mandata servare, conservabunt te* (3). Ergo in hominis potestate est mandata servare, vel non; atqui id frustra atque jocose diceretur, si nulla in eodem admitteretur libertas a necessitate (4); ergo, etc.

2 Ex ss. Patribus: S. Irenaeus ait: *homo rationalis, et secundum hoc similis Deo, liber in arbitrio factus, et suae potestatis, ipse sibi causa est, ut aliquando quidem frumentum, aliquando autem palea fiat* (5); ergo bonum et malum agit sine ulla antecedenti necessitate. S. Athanasius inquit: *anima libera est et sui arbitrii; potest enim ut ad bona se inclinare, ita bona quoque aversari* (6).

3 Ex auctoritate ss. Pontificum; enim vero s. Pius V, Gregorius XIII, Urbanus VIII, Innocentius X toto semper pectore adversus Jansenii et Jansenistarum doctrinas pugnavere Bullis et Constitutionibus Apostolicis, uti erudite probat Canonicus Mozzi (7).

4 Ex Tridentino: *si quis liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a Satana invectum in Ecclesia, anathema sit* (8). Iterum, *si quis dixerit non esse in potestate hominis vias suas malas facere.... anathema sit* (9).

5 Ex ratione ipsa. Sane si homo lapsus careret libertate, de qua dicimus — 1 homo teneretur ad impossibile: teneretur nempe observare praecepta divina, quae tamen necessario frangeret quoties ea non servaret, utpote a majori concupiscentia victus insuperabiliter — 2 homines scelesti justam haberent excusationem suorum criminum, videlicet in necessitate antecedenti peccandi. Viri autem probi

(1) Quare in eorum sententia quidquid a nobis fit sive bonum sive malum, illud est ex *necessitate intrinseca, antecedente insuperabili;* quia gratiae divinae delectatio major seu intensior movet *insuperabiliter* voluntatem ad bonum, antecedenter ab omni ejus libero actu; delectatio vero major concupiscentiae movet *insuperabiliter* voluntatem ad malum.

(2) *Deut. 30.* — (3) *Eccl. 15.*

(4) Neque juvat cum Calvino reponere citata Ecclesiastici verba ad solum innocentem Adamum in terrestri Paradiso collocatum, non vero ad ceteros homines lapsos esse referenda; quid enim ibi proponit sibi Ecclesiasticus, nisi Judaeos monere, ne dicerent per Deum stare, quominus ipsi bene ac sapienter viverent? quod frustra sibi proposuisset, si ea verba ad solum Adamum innocentem voluisset referre.

(5) L. 4, c. 9. — (6) Oratio contra idola.

(7) Compendio storico cronologico dei più importanti giudizii portati dalla S. Sede Apostolica sopra il *Bajanismo, Giansenismo e Quesnelismo.*

(8) Sess. 6, d. 5. — (9) Can. 6.

frustra conatum adhiberent ad virtutem colendam nec magis laude digni forent, quam improbi : siquidem utrique facerent quod non possent non facere ; — 3 tandem homo in statu naturae lapsae non amplius mereretur et demereretur, cum sine libertate ab omni necessitate intrinseca antecedenti dari neque at neque meritum neque demeritum (1).

Ut tanti argumenti vim declinare quomodo valeant Jansenistae, reponunt ad merendum vel ad demerendum in statu naturae lapsae sufficere libertatem a coactione; ideoque nihil importare, quod ipsi libertatem a necessitate denegent hominibus. Sed nos animadvertimus id esse omnino falsum, et fidei adversari; unde sit haec alia.

PROPOSITIO :

Ad merendum vel demerendum, in statu naturae lapsae non sufficit libertas a coactione, sed requiritur libertas a necessitate.

Prob. 1 Ex *Scripturis*: sacrae nempe Literae hominum meritum vel demeritum undenam metiuntur in praesenti statu naturae lapsae, nisi a libertate ipsa homini intrinseca? — Sic ex Ecclesiastico solus ille meretur gloriam et mercedem aeternam, *qui potuit transgredi et non est transgressus, facere mala et non fecit* (2). Sic ex Apostolo ille solus meritum consequitur et laude dignus est, qui *non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis, judicavit in corde suo servare virginem suam* (3).

2 *Ex ss. Patribus*: unum proferimus s. Augustinum, quem tanto obsequio se prosequi affectant Jansenistae: *dicere animas et esse malas et nihil peccare, plenum est dementiae. Dicere autem peccare sine voluntate, magnum deliramentum est; et peccati reum tenere quemquam, quia non fecit quod facere non potuit, summae iniquitatis est et insaniae. Quamobrem illae animae quidquid faciunt, si natura non voluntate faciunt, id est si libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi carent, si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccatum eorum tenere non possumus* (4). Hoc testimonium decretorium est contra Jansenistas; cum indicet distinctionem libertatis a necessitate et libertatis a coactione, atque expresse teneat *magnum esse deliramentum* in eo qui asserit animum nostrum peccare *sine voluntate* id est *sine libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi*. Quod certe dicendum esset, si ad merendum vel demerendum in statu naturae lapsae non requiritur libertas ab omni necessitate. — Augustini sententiam praeclarissime sectatur Angelicus sic dicens : *quidam posuerunt, quod voluntas hominis ex necessitate movetur ad aliquid eligendum, nec tamen ponebant, quod voluntas cogeretur; non enim omne necessarium est violentum, sed solum id cujus principium est extra... Haec autem opinio est haeretica; tollit enim rationem meriti et demeriti in humanis actibus* (5).

3 *Ex communi hominum consensu*; cur enim quidquid bene vel male agunt amentes et furiosi, nullo modo iisdem tribuimur laudi vel culpae, licet sponte et voluntarie agant? profecto quia constans est et universalis omnium gentium non excoecatarum consensus, homines ideo tantum esse laude aut vituperatione, praemio aut pena dignos, quia in iis quae agunt, immunes sunt ab omni necessitate. Hin merito uti haereticam Innocentius X damnavit thesim contrariam a Jansenio inventam : *ad merendum vel demerendum in statu naturae lapsae non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione.* — Insuper s. Pius V, Gregorius XIII, et Urbanus VIII unanimiter proscripserunt alteram Baji propositionem : *homo peccat etiam damnabiliter in eo, quod necessario facit* (6).

Sed (dices) *si ita est, in quonam ergo liberum hominis arbitrium per Adae pecca-*

(1) Hic plura solent opponi tum ex Patribus, tum ex Scriptura : quae omnia facillime solvuntur, si hoc maxime advertatur :

Nempe Patres a toto contextu sunt dijudicandi; cum enim eorum temporibus nondum esset haec exorta quaestio, non ita rigorose sunt locuti. Hinc aliquando *voluntarium* ac *spontaneum* pro *libero* sumunt; item *necessitatem* cum vi et *coactione* confundunt.

Scriptura vero, quando videtur hominibus electionem denegare vel loquitur de metu indeliberato, ut Rom. VII : *non enim quod volo bonum, hoc ego, sed quod odi malum, illud facio*. Vel loquitur de voluntate efficaci, ut Matth. 7: *non potest arbor bona malos fructus facere*, nempe homo habens voluntatem efficacem, quandiu illam habet, non potest malum agere. Vel tantum vult innuere, hominem propriis viribus nihil posse in ordine salutis; quo sensu iterum, Rom. IX : *non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*. — *V.* Billuart. — It. Bergier, *Dizionario*, V. Libero arbitrio.

(2) Cap. 31. — (3) 1 Cor. 7.

(4) L. *de duab. animab.*, c. 2.

(5) Quaes. 6, de malo, a. 1.

(6) Non absolute requiritur ad merendum vel

tum dicitur laesum, et viribus attenuatum?

Dicitur laesum et viribus attenuatum non solum, quia per Adae peccatum voluntas hominis expoliata fuit dono justitiae originalis et speciali illa providentia, quae sic regebat hominem, ut sua in potestate teneret omnes corporis et animi motus; sed maxime quia propter ignorantiam, propter vitiatam corporis temperamentum, et effrenatam concupiscentiam indesinenter ad malum inpellentem, voluntas nostra bonum honestum ita fastidit, ut nihil salutare velle et agere possit sine auxilio gratiae potentioris ea, qua indiguerit Adam in statu innocentiae. Imo sine gratia homo lapsus ne potest quidem actus honestos mere naturales arduos exercere, quos tamen cum ordinario Dei concursu actuali elicere potuisset in statu innocentiae (1). Hinc ad rem d. Augustinus (2): *libertas periit per peccatum, sed illa quae in paradiso fuit.* (3).

Articulus III. — DE LIBERTATIS SUBJECTO, OBJECTO ET EXERCITIO.

Q. 1. *Quando est subjectum libertatis?*

R. Subjectum libertatis aliud *est immediatum*, et est facultas illa, quae dicitur libera; aliud *mediatum*, seu *denominationis*, et est natura seu suppositum, cui libertas convenit. Hoc posito dicimus: libertatis subjectum immediatum est sola voluntas; quia in sola voluntate residet formaliter libertas, cum solius voluntatis sit eligere—Subjectum vero mediatum est omnis et sola natura intellectualis; nam omnis et sola natura intellectualis cognoscit finem et media, uti media, ad finem conducentia; et ipsa sola potest unum prae alio eligere.

Etiam animalia bruta (inquit Angelicus) quaedam agunt judicio, sed non libero; quia non ratiocinatione, sed ex naturali instinctu hoc judicant. Sed homo agit judicio, et judicium istud non est ex naturali instinctu in particulari operabili, sed ex collatione qualibet rationis: ideoque agit libero judicio potest in diversa ferri (4).

Q. 2. *Quodnam est objectum, et exercitium libertatis humanae?*

R. Objectum libertatis dicimus illud omne, circa quod humanae voluntatis libertas potest exerceri. Jam vero finis ultimus ut talis consideratus, seu bonum in communi, non potest esse objectum et exercitium humanae libertatis: felices enim non omnes esse volumus non ex electione, sed ex naturae ipsius impulsu. — Illud ergo constituemus in omnibus bonis particularibus sive veris sive apparentibus; bona enim particularia sive vera sive apparentia nobis exhibentur cum admixione alicujus mali sive apparentis, aut saltem uti finita, defectibilia et insufficientia. Ea itaque possunt a nobis eligi vel non eligi, retineri vel respui: et sub hoc sensu dicuntur constituere objectum et exercitium libertatis humanae (5).

Articulus IV. — DE LIBERTATIS IMPEDIMENTO.

Q. *Quodnam est libertatis impedimentum?*

R. Quod adversatur libero, dicitur libertatis impedimentum. Hoc autem est *necessarium*, quod generice definitur: *ad unum determinatio*. Quae quidem determinatio, seu necessitas multiplex est:

1 Alia est *physica*, alia *moralis*. — Illa est, cui nullimode potest resisti. — Haec, cui resisti potest absolute, sed difficulter.

2 Alia est *exercitii*, alia *contrarietatis*.— Illa determinat ad actum, quin potestatem relinquat ab eo abstinendi. Hac necessitate se ipse amat Deus; neque enim potest abstinere ab amore sui.— Haec vero determinat ad unam actus speciem sine potestate ad oppositum: Hac necessitate Christus fertur in bonum, ut malum nequeat agere.

demerendum libertas *contrarietatis*; adhuc enim vera libertas a necessitate habetur in eo, qui actum potest ponere aut non ponere, vel unum eligere ex duobus specie diversis. Ita Sancti qui fuerunt in gratia confirmati, vere liberi erant ac merebantur, quamvis essent impeccabiles, et bonum eligerent, non ejus oppositum.

(1) *V.* Bouvier, *Inst. Theol.*, tom. II.

(2) Ad Bonif. contra Pelag.

(3) Nempe, ut proprie loquamur cum doctissimo Perrone (*Praelect. Theol. Compendium*, Vol. I), dum homo per peccatum excidit e statu originalis justitiae, nihil amisit ex essentialibus naturae suae, sed solum dona eidem naturae gratuito ex pura Dei liberalitate superaddita: seu, quod idem est, si statum peccati excipias, homo nunc nascitur prout a Deo constitui poterat sine gratia, sine immortalitate, sine immunitate a concupiscentiae lucta. Eu mens Tridentini Concilii, dum definit: *si quis non confitetur . . . totum Adam per illam praevaricationis offensam secundum corpus et animam in deterius commutatum fuisse, anathema sit* (sess. 5, Decr. *de pecc. origin.*). Idest laesus fuit homo per lapsum tum in supernaturalibus, tum in naturalibus gratuitis, non vero in naturalibus essentialibus et naturae humanae propriis. Hinc patet ignorantiam, concupiscentiam aliaque incommoda, quibus urgemur, non alio sensu vocari posse laesiones seu vulnera naturae, quam habito respectu ad statum primaevum protoparentum, minime vero absolute et in se.

(4) V. Tullius, l. 1, *de Offic.*, § 4.—Et Bossuet, *Traité de la connaissance de Dieu, et de soi-même.*

(5) *V.* S. Thomas, 1, 2, q. 10, a. 2.

3 Alia est *antecedens*, alia *consequens*.— Antecedens (seu absoluta) est quae antecedit usum rationis ac voluntatis: ut contingit in motibus primo-primis.—Consequens (seu hypothetica) est, quae sequitur consensum liberum ac voluntatis determinationem: sic necesse est velle studere, cum quis se determinavit ad studendum.

4 Tandem alia est *coactionis*, et haec idem est ac violentia, quae oritur a principio extrinseco, et est determinatio ad aliquid contra propriam inclinationem, ut cum quis nolens traducitur in carcerem. — Alia est *inclinationis* seu *naturalis*, quae nempe sita est in quadam determinatione, seu propensione voluntati insita ab ipsa natura: uti est necessitas beatitudinis (1). Hac necessitate beati Deum diligunt.

CAPUT TERTIUM

DE MORALITATE

Q. 1. *Quid est actuum humanorum moralitas?*

R. Omnes cum d. Thoma Teologi in quolibet actu humano duplicem quasi naturam sive *esse* distinguunt, nempe *physicum*, seu in genere naturae, et *morale*, seu in genere moris.—Actus humanus secundum suum esse physicum actus est, qui a libera hominis voluntate proficiscitur. Actus vero humanus secundum suum esse morale nihil aliud est, quam ejusdem actus relatio ad regulam operandi, seu ad regulam morum. Hinc actus moralis definiri solet: *actus humanus congruens vel repugnans morum regulis*, vel etiam: *actus procedens a deliberata voluntate, cum subjectione ad regulas morum.* Unde vulgare illud: *actionem humanam fieri vel moraliter bonam, si cum morum regulis congruit; vel moraliter malam, si ab iisdem discordat.*

Quae sunt (inquies) *regulae morum? et in quo constituendae?*

Conveniunt Auctores, quod morum regulae debeant esse rectae, certae et obligatoriae. *Rectae*, secus non essent laudandae, nec tenendae. *Certae* quoad praxim, alioquin homo se committeret errandi periculo. *Obligatoriae*, ut valeant homines obstringere —Sed in quonam praecise constituendae sint, non omnes conveniunt: nos, omissis obscuris quibusdam Scholarum loquendi formulis, cum Continuatore Tournely aliisque communiter dicimus, morum regulas esse constituendas *in recta ratione*, ita ut bonitas moralis actus humani sita sit in quadam conformitate et convenientia actus liberi cum recta ratione; malitia autem consistat in ejus discrepantia, seu difformitate a recta ratione (2). *Rectum factum nullo modo esse potest* (inquiebat s. Augustinus), *quod non a recta ratione proficiscitur* (3).

Cum tamen recta ratio duplex distinguatur, una increata quae in mente divina existit, et lex aeterna dicitur, altera creata quae est lumen a Deo creaturae rationali impressum, seu ipsa legis aeternae cognitio; ideo nil mirum, si vulgo etiam duae adsignentur morum regulae, nempe ratio humana et lex aeterna, juxta illud. d. Thomae (4): *regula voluntatis humanae est duplex: una propinqua et homogenia, scilicet ipsa ratio humana; alia vero est prima regula, scilicet lex aeterna, quae est quasi ratio Dei* (5). Utramque regulam probant Scripturae; de ista legitur: *beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini* (6). De illa habetur: *in omni opere tuo crede ex fide animae tuae; hoc est enim conservatio mandatorum Dei* (7).

Ex his colligitur:

1 Actum moralitatis non constitui a libertate, licet et ipsa concurrere debeat; quia liber concipitur actus, antequam sit moralis.

2 Neque ipsum constitui a natura rationali in se spectata; cum ideo illum constituat, quia ordinem dicit ad legem aeternam.

3 Neque ipsum pariter esse collocandum in solo utili ac delectabili; si enim quod placet, illud semper prosequi et amplecti liceret, omnia passim pessundarentur, pro-

(1) Ex his patet, violentiam, metum atque concupiscentiam (de quibus dictum est supra) esse totidem libertatis impedimenta, licet non eodem modo, ac ratione.

(2) *V.* Liguori, *Op. Mor.*, l. 5, Tract. praeambl. n. XXXIV.

(3) *De util. creden.* c. 12.

(4) 1, 2, q. 71, a. 6.

(5) Ex quo tamen patet, rationem creatam per se non constituere regulam hanc, sed prout subsiat legi aeternae. Hinc Angelicus, 1. 2, q. 19, a. 4, ait: *quod ratio humana sit regula voluntatis humanae, ex qua ejus bonitas mensuretur, habet ex lege aeterna, quae est ratio divina; unde in Ps. 4 dicitur:* multi dicunt, quis ostendit nobis bona? signatum est super nos lumen vultus tui; *quasi diceret, lumen rationis quod in nobis est, in tantum potest nobis ostendere bona et nostram voluntatem regulare, in quantum est lumen vultus tui, id est a vultu tuo derivatum.*

(6) Ps. 118. — (7) Eccl. 31.

pria cupiditas modum non haberet, et quanto quis esset audacior, tanto esset honestior; quod rectae rationi repugnat. Sunt consentientes philosophi morales, uti Genuensis (1), Muratori, (2), Galuppi, (3), Olivieri (4), Cardella, (5), Liberatore (6).

Q. 2. *Quot sunt moralitatis species?*

R. Duae solent moralitatis species ab omnibus indicari; *bonitas* nempe, et *malitia*. Bonitas consisit in ipsa conformitate actionis humanae cum morum regulis; malitia in ejusdem conformitatis defectu.

Disputant utrum etiam tertia species sit admittenda, nempe *indifferentia*, seu illud esse, quod ex se et natura sua non habet, quod sit vel bonum vel malum moraliter; ideoque quod sit conforme vel difforme cum mosem regulis.—Alii cum Alasia affirmant; hi enim sumunt indifferentiam incomplete, seu in abstracto et in se, non autem in Individuo: quo sensu actus bene potest dici indifferens secundum speciem: quia ex specie sua non quidem habet quod sit bonus vel malus, sed quod sit capax alterutrius, et via ad alterutum.— Alii negant cum Gonet; nam, inquiunt, omnis species moralitatis necessario terminari debet in aliquo individuo: at res quaelibet in individuo spectata, si cum deliberatione fit, debet necessario congruere vel opponi morum regulis: si congruit, bona, est, si non congruit, mala; non est ergo tertia species admittenda.

Sub duplici autem respectu considerari potest bonitas vel malitia moralis, *objective* et *subjective*. — *Objective* spectata est ipsa actionis conformitas vel discrepantia in se, et in ipso objecto considerata indipendenter ab agentis voluntate: haec dicitur bonitas, vel malitia materialis. — *Subjective* vero accepta ea est, quae in ipsa voluntate agentis consideratur, et libere ab eo volita est: atque bonitas, vel malitia formalis solet in Scholis appellari.

Articulus unicus. — DE FONTIBUS MORALITATIS

Q. *Quid sunt fontes moralitatis?*

R. Fontes moralitatis dicuntur ea omnia, quorum vi actus humanus evadit moraliter bonus, vel malus. — Tres solent enumerari, *objectum* nempe, *finis* et *circumstantiae;* nam ex his tribus habet actus, ut sit bonus vel malus, melior pel pejor.

§ I. — *De morali actionis objecto*

Q. 1. *Quodnam est morale actionis objectum?*

R. Morale actionis objectum est id, circa quod immediate versatur actus moralis: quare *objecti* nomine non intelligimus illud omne quod voluntati exhibetur in ordine ad mares tunc enim complecteretur et finem et circumstantias. Sed sumitur stricte pro omni re ac persona, quae primo et per se attingitur ab actu: sic v. g. res aliena est objectum furti; persona humana est objectum homicidii (7).

Q. 2. *Utrum actus humanus sumat suam moralitatem ab objecto?*

R. Affirmative: actus humanus sumit ab objecto suam moralitatem, et quidem primariam. Ita Angelicus, aliique communiter.

1 *Sumit suam moralitatem ab objecto.* Sane actio ab eo sumit suam moralitatem, a quo habet ut sit bona aut mala; atqui ab objecto habet actio ut bona sit vel mala, juxta illud quod legimus de peccatoribus: *facti sunt abominabiles sicut ea, quae dilexerunt* (8).— Et d. Augustinus inquiebat: *talis quisque est, qualis est ejus dilectio: terra diligis? terram es; Deum diligis? quid dicam? quasi Deus es* (9).

2 *Sumit moralitatem primariam.* Patet: illa moralitas primaria dici debet, quae actui ante aliam quamcumque convenit, et quae etiamsi aliae mutentur, semper tamen eadem ipsa remanet; atqui moralitatis ab objecto sumpta ante aliam quamcumque actui convenit, cum actus sine ea concipi non possit, bene vero sine aliis: et aliae mutari possint, ista vero nunquam mutetur. Sic furtum, quod quis in Ecclesia committit ad se inebriandum, primario concipitur malum ratione objecti, quatenus nempe est ablatio rei alienae, invito rationabiliter domino: quae quidem injustitia furto inhaestitutioni; tam avaritiae, quam eleemosynae.

(1) De principiis legis naturae.
(2) Philos. moral. c. 23.
(3) Filosof. morale, etc. — (4) Filosofia morale.
(5) Trattato d'Etica. — (6) Elementi di Filosof.
(7) Animadvertendum est, tale objectum non accipi *physice*, et secundum naturalem suam entitatem, sub quo respectu semper est bonum *bonitate naturae*, ut ajunt, et *entis*, et potest dare speciem tam actui bono, quam malo: sic v. g. pecunia potest esse objectum materiale tam furti, quam restitutioni; tam avaritiae, quam eleemosynae.

Sed considerari *moraliter*, quatenus convenit cum recta ratione et morum regulis, vel ab iisdem discordat: si convenit intrinsece et ex natura sua, uti amor Dei, erit immutabiliter bonum; si extrinsece tantum et vi legis positivae, uti jejunium, poterit esse aliquando malum; ex fine nempe et circumstantiis.

(8) Osae 9. — (9) Tract. 2, in ep. Joan.

ret, etiam mutato fine, qui est ebrietas, et circumstantia, scilicet loci sacri.

Q. 3. *Quidnam requiritur ut actus humanus bonitatem suam ab objecto desumat?*

R. Ut actus humanus sumat bonitatem ab objecto, non sufficit quod ista bonitas sit cognita; sed requiritur insuper, ut directe et explicite sit volita. Quare? *quia*, inquit Angelicus, *ad hoc, ut sit voluntas bona, requiritur quod sit bona sub ratione boni, hoc est, quod velit bonum, et propter bonum* (1). Hinc qui jejunat, ut parcat sumptibus, nihil apud Deum meretur, quia bonum non intendit prout bonum est; nam bonum nonnisi ex integra causa.

Ceterum necesse non est, ut operans *in actu signato*, ut ajunt, seu *reflexe* bonitatem actus intendat, v. g. ut dicat secum: *volo id agere, quia bonum est*; hoc enim esset onus importabile. Sed sufficit, ut eam intendat *in actu exercito*, nempe ut velit actum, qua ratione bonus est; uti v. g. si in eleemosyna intendat sublevare pauperem; jam enim vult bonum sub ratione boni.

Quid vero (quaeres) *requiritur ut actus humanus malitiam desumat ab objecto?* Ut actus humanus malitiam desumat ab objecto, sufficit, ut ista sit cognita ac volita implicite et indirecte; agit enim contra rectam rationem quicumque aliquid appetit, cum quo percipit conjunctam esse malitiam, licet haec secundum se ipsi non placeat.

Nec refert, quod, agendo de bonitate actus, ipsa bonitas directe appetenda sit. Disparitas in eo est, quod bonitas moralis sive honestas est appetibilis secundum se, et ideo secundum se, seu directe appetenda est: malitia vero exigit non solum quovis tempore ac loco, et a quavis persona fugi; sed etiam quovis modo, ac ideo etiam indirecte et implicite: secus non omni modo vitaretur. Hinc qui se inebriat, licet non velit directe privationem rationis et ipsam ebrietatis malitiam, sed solam intendat delectationem, quam percipit ex potu, turpiter tamen agit, et peccat.

§ II. — *De fine.*

Q. 1. *Quid est finis?*

R. Finis definiri solet: *illud cujus gratia aliquid fit*. Hinc finis in agente dicitur etiam ejusdem intentio. — Trifaria est finis divisio: 1° in finem operis, et finem operantis; 2° in finem primarium, et finem secundarium; 3° in finem intermedium, et finem ultimum (2).

Finis operis est ille, ad quem opus ex natura sua, et independenter ab arbitrio et voluntate operantis dirigitur: qui inde dicitur finis proprius et intrinsecus. Sic levamen pauperis est finis eleemosynae. — *Finis operantis* est ille, qui ab ipsius operantis arbitrio eligitur et intenditur. Sic finis medici medicinam suppeditantis potest esse vel aegroti sanitas, vel pecuniae aut gloriae consecutio.

Finis primarius dicitur ille, qui influit in actum uti causa efficiens, ita ut sine illo actus non fieret. — *Secundarius* dicitur ille, qui allicit tantum ad agendum, quin tamen sit actionis causa efficiens (3).

Finis vero *ultimus* est ille, ad quem omnia referuntur. Est porro felicitas, in quam homo necessario fertur. — *Finis* demum *intermedius* est qui ad alium refertur, et in quo ultimo non quiescimus (4).

Q. 2. *An homo debeat agere propter finem aliquem?*

R. Certum est, hominem libere agentem aliquem semper finem sibi proponere, ideoque semper agere debere propter finem aliquem. Nam agere libere est aliquid eligere; aliquid vero eligere est aliquid sibi proponere. hoc autem quid est aliud quam agere propter finem? Finis autem duo refert, *causam* quae impellit ad operandum, ac *terminum*; quia, obtento fine, agens quiescit. Est porro finis ultimus in executione, licet sit primus in intentione; quia ut finis obtineatur, debent praeire media (5).

Q. 3. *An actus humanus bonitatem et malitiam sumat a fine?* (6).

(1) 1. 2. q. 19, a. 7.

(2) *Finis solet etiam dividi in finem* cujus gratia; *et in finem* cui: *prior est res, cui obtinendae agens dat operam; secundus est persona seu objectum, cui appetitur* finis gratia. *Sic in medico sanitas est finis cujus gratia, aegrotus est finis* cui.

Item in finem, qui, *et finem* quo: *ille est quem consequi intendimus; iste est ipsius finis possessio. Sic Deus est finis* qui *hominis; visio beatifica finis* quo, *seu formalis. Haec divisio non est in duos fines, sed in duas res unum finem integrantes.*

(3) *Sic. v. g. Canonicus interessendo Choro primario intendit Dei cultum, secundario autem intendit stipendium.*

(4) *Sic media quibus studet avarus ad augendam suam pecuniam, in qua collocat suam beatitudinem, seu ultimum finem, dici possunt totidem* fines intermedii. *Ubi notamus hos fines plures esse posse, non tamen dari plures fines ultimos totales. Sane finis ultimus est ad quem omnia referuntur; at si duo essent isti fines, non omnia dici possent ad ipsos referri, neque super omnia appeti et amari; quia amor esset divisus inter duos. Huc facit illud Matth. 6:* Nemo potest duobus dominis servire.

(5) *S. Thomas, 1 2. q. 1, a. 2.*

(6) *Hic non agitur de* fine operis intrinseco, *qui non differt ab ipso objecto; sed de ipso fine operantis.*

R. Affirmative: actus humanus bonitatem et malitiam sumit a fine; inquit enim Scriptura: *si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit* (1). Oculi autem nomine *intentionem* seu *finem* designari, sic aperte tradit s. Augustinus: *oculum hic accipere debemus ipsam intentionem, qua facimus quidquid facimus: quae si munda fuerit et recta, et illud aspiciens quod aspiciendum est; omnia opera nostra, quae secundum eam operamur, necesse est bona sint: quae omnia opera totum corpus appellavit* (2). — Idem, adducens exemplum Catilinae, qui, uti Apostoli, frigus, sitim, famem ferebat, ait: *unde ergo discernitur parricida iste ab Apostolis nostris, nisi fine illo, quem diversissimum sequebatur?* (3).

Finis autem efficit actum humanum: — 1 ex indifferente vel bonum vel malum, uti patet v. g. deambulatione, quae vel bona vel mala intentione suscipitur; — 2 ex bono efficit meliorem, uti patet v. g. in eo, qui eleemosynam erogat, ut gratiam obtineat juste, caste et temperate vivendi; — 3 ex bono efficit malum, uti patet v. g. in eo, qui dat puellae eleemosynam ad eam seducendam; — 4 ex malo efficit pejorem, uti patet v. g. in eo, qui furatur ad se inebriandum; — 5 ex malo efficit bonum quoad operantem, uti patet v. g. in eo, qui facit actum materialiter malum, sed fine bono.

Q. 4. *Quid dicendum si objectum sit bonum, sed malus finis?*

R. Si finis est malus, totus actus malus erit, juxta illud: *si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit.* Qui enim malo fine agit, vult bonum, sed sub ratione mali: ideo prout est volitum ab ipso, malum est (4); nam *bonum ex integro.* Sane ratio improbat, ut eligatur bonum ob finem malum: hinc Deo displicuerunt dona Caini licet pinguia, quia a malo fine provenientia.

Quid vero (dices) *si sit bonus finis, sed objectum malum?* Si actus est subjective atque in se malus, non potest fieri bonus ob bonum finem; tum quia *bonum ex integra causa*, ut ait Dionysius, vel quivis alius (5); tum quia eos damnat Apostolus qui dicunt: *faciamus mala, ut veniant bona* (6).

Neque obstat illud: *si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit* (7); quia non potest esse oculus simplex, nisi intentio fuerit recta; nec recta intentio, nisi bonus finis bene intendatur; nec bene intendi, nisi per media bona. Idem dicendum de illo Augustini: *bonum opus intentio facit* (8), et de aliis. — Non tamen negandum, bonum finem minuere malitiam actus mali; qui enim sic agit, minori affectu fertur in peccatum, et plerumque ignorantia aliqua iste laborat.

Q. 5. *An in eodem actu possit esse duplex bonitas vel malitia?*

R. Affirmative: in eodem actu potest esse duplex bonitas vel malitia; potest enim idem actus congruere vel pugnare cum sua regula duplici ex capite. Quo in casu duplex habebitur bonitas vel malitia, ob exercitium videlicet duarum virtutum distinctarum, vel duplicis malitiae. — Hinc qui jejunat ex praecepto magis meretur, quam qui id facit ex sola devotione; quia ille duarum virtutum intuitu movetur ad bene agendum, obedientiae et temperantiae. Ita Angelicus (9).

Ex his etiam infertur pro praxi, quod Confessarius poenitentem, qui se accusat v. g. de furto, debet interrogare circa finem ab ipso intentum; nam si hoc furto intenderit pecuniam sibi comparare ad se inebriandum, nova esset in eo malitia.

Q. 6. *Quid si actus habeat duplicem finem, unum nempe bonum, alterum vero malum?*

R. Si unus actus habet duplicem finem, unum bonum, alterum vero malum, videndum est utrum finis malus sit secundarius, an primarius: nempe utrum haec circumstantia finis superveniat actioni jam bonae; an vero antecedenter se habeat, et influat in totum operis corpus, ipsum causando.

Si 1, bonitas actionis imminuitur quidem aliquantisper, sed non tollitur substantialiter; quia finis malus se habet tantum concomitanter, quin in ipsam actionis substantiam influat: ut est levis distractio in orando nonnihil taedii in jejunando, quaedam vanagloria in opus bonum agente; nam actio jam antecedenter est in suo esse constituta. Si secus esset, ait Billuart, vix ullus vel in ipsis Sanctis reperiretur actus bonus, cum tam facile opus quodlibet bonum circumstantia aliqua leviter mala inficiari contingat.

Si 2, actus erit totaliter malus; quia ideo actus ille eligitur ut sit instrumentum ad malum: veluti si Sacerdos celebret ideo tantum, ut eleemosynam accipiat, circumstantia haec mala totam aufert o-

(1) *Matth. 6.* — (2) *L. 2*, de Serm. Domini.
(3) De Moribus Manich. *L. 2, c. 13, n. 28.*
(4) *S. Thomas 1 2. q. 19, a. 7.*
(5) De divinis nominibus.
(6) *Rom. 3.* — (7) *Matth. 6.*
(8) *In Ps. 31.* — (9) Cont. gent. *c. 138.*

peris bonitatem; reddit enim ipsam Missae celebrationem, quamvis in se sanctam, ob illam circumstantiam, rectae rationi contrariam, ideoque totam vituperatione dignam. Hoc sensu ait Apostolus: *modicum fermentum totam massam corrumpit* (1). Nempe *hic est unus actus voluntatis, et hic actus totus malus est, licet nunquam ad omne id quod in eo est, malitiam habeat:* ut ait Angelicus (2).—Erit autem malus leviter vel graviter pro levitate vel gravitate finis; cum ipse sit regulariter tota ratio malitiae (3).

§ III. — *De circumstantiis.*

Q. *Quid est circumstantia?*

R. Circumstantia, sic dicta quasi *actum circumstans*, definiri potest: *accidens quoddam moraliter afficiens actum humanum jam constitutum in suo esse.* Duo requiruntur ad circumstantiam: — 1 ut non tribuat actui primam essentiam, quia ipsa est aliquid entitati actus extrinsecum, ita ut sine illa et concipi et subsistere possit. Talis est in furto circumstantia loci sacri;—2 ut aliquam moralitatem in actum referat. Sic v. g. sicuti in furtum refert quod in loco sacro patratum fuerit, ita nihil interest, quod manu dextra vel laeva illud commissum sit.

Q. 2. *An actus humanus sumat suam bonitatem atque suam malitiam a circumstantiis?*

R. Actus humanus sumit bonitatem et malitiam a circumstantiis. Patet. — 1 ex illa muliere in Evangelio quae duas tantum monetulas misit in gazophylacium; et tamen divitibus ipsis plus offerentibus fuit a Christo praelata ob circumstantias tam illius paupertatis, quam boni desiderii nempe amplius tribuendi (4); — 2 ex Tridentino, quod definivit jure divino in confessione declarandas esse circumstantias peccati speciem mutantes (5): quod inutiliter praeceptum esset, si circumstantia malitiam actui non tribueret; — 3 ex ratione, quae ostendit ex circumstantiis revera actum saepius evadere pejorem, ut si quis v. g. percuteret proprium patrem; iste nempe (ipsa dictante ratione) ageret non solum contra justitiam, sed etiam contra pietatem.

Q. 3. *Quomodo circumstantiae distinguuntur?*

R. Circumstantiae sunt triplicis generis. Aliae *mutant speciem.* Aliae non mutant, sed duntaxat *novam addunt speciem.* Aliae denique bonitatem vel malitiam *augent*, vel *minuunt intra eandem speciem.*

1 Circumstantiae, quae *mutant speciem*, illae sunt, quae actum humanum vel ex una specie trahunt ad aliam, v. g. ex indifferente eum reddunt bonum vel malum: sic deambulatio, quae fit ob corporis sanitatem, transit in actum bonum ex indifferentia, quam habet ex natura sua: vel primam speciem ita praefocant, ut impediant quominus se prodere valeat: sic eleemosyna data primario ob vanam gloriam mala est, et ita mala, ut bonitas ex objecto omnino evanescat.

2 Circumstantiae, quae *addunt speciem*, sunt illae, quae bonitati vel malitiae objectivae novam bonitatem vel novam malitiam addunt. Sic v. g. bonitati eleemosynae, si haec fiat ad obtinendam a Deo gratiam caste, juste et pie vivendi, talis intentionis circumstantia addit novam bonitatem. Sic item malitiae furti, quod committitur in loco sacro, illa circumstantia loci addit novam malitiam.

3 Circumstantiae, quae nec primam speciem mutant nec aliam addunt, sed *bonitatem, vel malitiam augent, aut minuunt intra eandem speciem*, sunt illae, quae bonitatem ipsam, vel malitiam actus humani faciunt tantum majorem aut minorem. Sic major vel minor pecuniae quantitas in eleemosyna facit majorem vel minorem eleemosynae bonitatem, licet in specie et in natura sit eadem, nempe virtus charitatis. Sic major vel minor pecuniae quantitas furto sublata facit majorem vel minorem furti malitiam, licet in specie et in natura sua sit eadem malitia, nempe vitium injustitiae.

Id autem duplici modo contingere potest: graviter, seu, ut ajunt, *notabiliter*; et leviter, seu *non notabiliter.* Circumstantia notabiliter augens in materia quantitatis, seu quae sita est in numero, pondere et mensura, tunc censetur quando seorsim sumpta et disjuncta ab ipso actu sufficit ad constituendum peccatum mortale: v. g. si supponamus libellas tres constituere materiam gravem in furto, si auferantur libellae sex, habebitur circumstantia notabiliter augens in quantitate libellarum trium.—In aliis vero materiis censetur adesse circumstantia notabiliter augens, quando excedit modum ordinarium peccandi: v. g. si quis per mensem, vel per annum integrum

(1) *I. Cor. 5.* — (2) *In 2, D, 38, q. 1. a. 4, ad 4.* (3) V. *Contenson.* Theol. cordis, *ubi eleganter pro more suo rem hanc pertractat.* — *It. Liguori,* Opus Morale, *l. 6, n. 270 et 683; ac. l. 5, Tract. praeamb. n. XXVIII.*

(4) *Marc. 12.* — (5) *Sess. 14, c. 5.*

perseverat in odio; vel si quis totam noctem transigeret peccando cum muliere; vel inimicum occideret ipsum membratim concidendo. — Si haec non occurrant, circumstantiae erunt leviter augentes seu aggravantes: ut si quis furaretur quatuor libellas; vel si post gravem rixam aliquantulum temporis permanserit in odio (1).

Q. 4. *Quot numerantur circumstantiae?*

R. Septem numerantur circumstantiae notissimo illo Tullii versiculo:

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, (quando (*).

Quis indicat qualitatem et conditionem personae operantis: v. g. ecclesiastici ne an laici, liberine an conjugati?

Quid designat quantitatem, et qualitatem objecti: v. g. utrum res ablata sit sacra necne, gravisne an levis?

Ubi denotat qualitatem loci, in quo peccatum commissum est: v. g. an in templo Dei, an extra?

Quibus auxiliis denotat media, et instrumenta operandi: v. g. an ope daemonis aut maleficii amorem quis impurum inspiraverit?

Cur exprimit finem extrinsecum operantis: v. g. utrum quis ad sacram Synaxim accedat pietatis, an vanaegloriae causa?

Quomodo indicat modum actionis accidentalem: v. g. intensene, an remisse; an cum plena an semiplena advertentia?

Quando denotat tam qualitatem temporis accidentalem: v. g. an frequentaverit propinas die festo? quam temporis ejusdem durationem: v. g. an odium et detractio longo tempore perduraverit?

Q. 5. *Quotuplici modo actus humanus est alio vel melior vel pejor intra eandem speciem?*

R. Triplici modo actus humanus est alio melior vel pejor intra eandem speciem: nempe *essentialiter*, *intensive* et *extensive*. — Melior est vel pejor essentialiter, id est ex fine, si ex perfectiori vel pejori motivo fiat. — Intensive, id est ex circumstantiis, si fiat cum majori conatu, ardore ac vehementia. — Extensive, nempe ex parte objecti, si ad complura objecta bona vel mala se extendat: ut si quis alicui uno actu plura desideret bona vel mala.

Q. 6. *An actus externus addat bonitatem vel malitiam actui interno?*

R. Affirmant Scotistae, quia externe operari bonum vel malum est certe aliquid majus, quam illud tantum concupiscere.

Verum Thomistae cum communiori negant, docentes, quod intrinsece et per se actus externus nullam addit actui interno bonitatem, vel malitiam moralem (2). Constat ex Scripturis, ubi voluntas efficax pro facto reputatur; ait enim Deus Abrahamo: *quia non pepercisti filio tuo* (3), et tamen pepercit. Ratio autem est, quia actus externus nullam habet imputabilitatem propriam et distinctam ab imputabilitate actus interni, quamvis sit illius veluti consummatio. — Unde in solatium plorum, qui desideriis bonis flagrant, quin ea implere possint, ait Thomas: *tantum meretur qui habet voluntatem perfectam aliquod bonum faciendi, quantum si faceret illud* (4). — Attamen docet idem s. Doctor ex bono actu exteriori provenire aliquod praemium, non quidem essentiale, sed accidentale. Sic martyres qui facto pro Christo passi sunt, habent praemium accidentale, seu quamdam veluti *aureolam (H)* super illos, qui martyrium quidem exoptarunt, sed revera non potuerunt eodem coronari, licet aequali amoris fervore in Christo mortui sint (5).

Sed quidquid sit de speculativa quaestione, in praxi etiam Thomistae (ut declarat Estius) videntur convenire cum Scotistis. Sic Angelicus, postquam dixisset actum externum nullam actui interno bonitatem vel malitiam tribuere, excepit: *nisi contingat ipsam voluntatem per actum exteriorem*

(1) *Ceterum hic diligenter advertendum est, quod circumstantia quae peccatum transfert de veniali in mortale, licet speciem* mortalem *non mutet, mutat tamen speciem* theologicam, *ut vocant, et* demeritoriam. *Sic v. g. furtum libellae unius* specie morali *non differt a furto libellarum mille; nam utrumque virtuti justitiae eadem ratione opponitur: sed differt* specie theologica, *quatenus furtum leve non meretur gratiae et gloriae privationem, ut furtum grave.*

(*) *Alii inter circumstantias numerant etiam* quoties: *non tamen ad rem* per se loquendo, *ut observat Alasia; nam hoc adverbium nihil novi actui superaddit, sed indicat dumtaxat multiplicationem ejusdem actus aequaliter contingentem.*

Dixi per se loquendo; *quia per accidens multiplicatio potest esse circumstantia, quatenus inducit majorem inclinationem, et intensionem ad actum. De circumstantiis vid. Suarez,* De poenitentia, *Disp. XXII, sect. IV.*

(2) *Hic minime agitur de certis iis actibus, quibus ex divina institutione quaedam gratia particularis alligata est, uti sunt v. g. Sacramenta quae gratiam producunt* ex opere operato, *uti Scholae loquuntur. Certum enim est, non aequalem gratiam recipere eum qui se Sacramentis reficere desiderat, quam ille recipit, qui de facto reficitur; cum gratia Sacramentorum sit a Christo tributa actu eadem suscipientibus.*

(3) *Gen. 22.*

(4) *In 4 D. 40, q. 1. a. 3.*

(5) V. *Liguori,* Op. Mor. *l. 5. Tract. praeamb. n. XL.*

secundum se fieri meliorem in bonis vel pejorem in malis (1). Porro regulariter ita evenit: et sane quoties contingit actum externum esse causam et occasionem, ob quam actus internus pejor evadat, vel quia actus ipse internus multiplicatur, donec per exteriorem obtineat executionem suam; vel quia majorem habet durationem, cum statim actus exterior perfici nequeat.

Praeterea nonne per actum exteriorem magis hebetantur sensus et proniores fiunt ad malum potentiae ipsae exteriores? scandala interdum nascuntur? contrahuntur censurae? oritur obligatio restituendi? Ideo quia regulariter aliquid ex his accidit, bene ait Habert, quod ille, qui externe operatur peccatum, semper dicendus est majus malum committere, quam qui illud tantum concupiscit. — Adde: actus externus est interioris complementum, et ex toto unus exsurgit actus moralis, qui semper est in confessione aperiendus. Merito ergo haec propositio ab Alexandro VII damnata est sub n. 25: ***qui habuit copulam cum soluta, satisfacit confessionis praecepto dicens: commisi cum soluta grave peccatum contra castitatem, non explicando copulam.***

Q. 7. ***An dentur actus humani indifferentes?*** (2).

R. 1: Certum de fide est, non omnes actus humanos esse indifferentes in se secundum suam speciem, seu objectum; cum quidam sint de se boni, uti v. g. actus Fidei, Spei et Charitatis: quidam de se mali, uti v. g. fornicatio, odium Dei. Ratio, quia sunt quaedam objecta de se rationi consona, et quaedam eidem de se dissona.

R. 2: Etsi non de fide, attamen certum est, dari actus quosdam in specie et in abstracto prorsus indifferentes; actus enim humanus, consideratus in sua tantum specie et in abstacto, est ejusdem naturae, cujus est objectum. Atqui varia dantur objecta quae ex se et intrinsece neque bona sunt neque mala, sed plane indifferentia ad bonitatem vel malitiam, ut sunt ambulare, flores colligere, etc. Ergo dantur etiam actus humani indifferentes in specie. Huc facit illud d. Hieronymi: *bonum est continentia, malum est luxuria, inter utrumque indifferens ambulare* (3).

R. 3: Tota quaestio est, an dentur aut dari possint actus indifferentes in individuo agente cum deliberatione.—Affirmant Scotistae sic argumentando: actus, qui nec bonitatem nec malitiam contrahunt ex objecto, fine vel circumstantiis, sunt indifferentes in individuo; atqui dantur hujusmodi actus: ut esset v. g. ambulare, spuere, ad ignem accedere. Nulla sane est obligatio haec ponendi, nec qui ea ponit, intendit finem positive honestum; ergo istae actiones in individuo ipso sunt omnino indifferentes quoad mores.

Verum probabilius docent Thomistae cum Bellarmino, Suarez, Valentia, etc., nullos omnino dari actus humanos indifferentes in individuo, scilicet *quoad bonitatem vel malitiam moralem in ordine naturali. Omne verbum otiosum*, ait Christus, *quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii* (4): est autem *otiosum verbum* (interprete Gregorio M.) *quod aut ratione justae necessitatis, aut intentione piae utilitatis caret* (5). Omnis ergo hominum sermo, qui non habeat talem necessitatem vel intentionem, habet insitum vitium. Ergo nulla vel minima res in individuo indifferens esse potest.— Hinc merito Augustinus: *cavendum, ne, sicut philosophi, quaedam facta hominum media dicamus inter recte factum et peccatum, quae neque in recte factis neque in peccatis numerentur* (6). Et Angelicus sic argumentatur: *oportet, quod quilibet individualis actus habeat aliquam circumstantiam, per quam trahatur ad bonum vel malum, ad minus ex parte intionis finis. Cum enim rationis sit ordinare, actus a ratione deliberata procedens, si non sit ad debitum finem ordinatus, ex hoc ipso repugnat rationi et habet rationem mali; si vero ordinetur ad debitum finem, convenit cum ordine rationis; unde habet rationem boni. Necesse est autem, quod vel ordinetur, vel non ordinetur ad debitum finem: unde necesse est, omnem actum hominis a deliberata ratione procedentem in individuo consideratum bonum esse vel malum* (7)

(1) *1 2, q. 20, a. 4.*

(2) *Actus humanus potest considerari vel in propria tantum specie, uti loquuntur Scholastici, et in abstracto; vel in individuo et in concreto. In specie et in abstracto est actus consideratus in ordine ad solum objectum, ad quod extenditur, uti deambulatio in se, abstrahendo a quolibet deambulationis fine, et a circumstantiis quibuscumque—In individuo autem et in concreto est actus consideratus non solum in ordine ad objectum, sed etiam ad agentis finem et circumstantias* — V. *Liguori*, H. Ap. *Tr. III, n. 21.*

(3) *Epist. 89.* — (4) *Matth. 12.*

(5) *L. VIII. Moral. cap. 17*

(6) *Epist. 82. n. 13.*

(7) *1. 2, q. 18. a. 9.*

Diximus *quoad bonitatem vel malitiam in ordine naturali*; nam quoad meritum vel demeritum in ordine ad vitam aeternam, utique dantur actus indifferentes in individuo. Sic actus fidei et spei, quibus impii divina gratia excitati tendunt ad justitiam, nec merentur salutem aeternam, quia impii gratia sanctificante sunt destituti; nec digni sunt morte, quia illi actus sunt dona Dei ac Spiritus Sancti impulsus, non quidem habitantis, sed moventis (1). Hinc in Concilio Constantiensi hoc sensu damnata fuit haec Joannis Hus propositio: *nulla sunt opera indifferentia, sed haec est divisio immediata humanorum operum, quod sint virtuosa vel vitiosa.*

Ex his pro praxi colligimus, bonum esse ac valde congruere, si saepe in die, vel saltem mane singulis diebus generaliter offerantur Deo omnes actiones nostrae, ut sic adimpleatur Apostoli praeceptum, *omnia faciendi in gloriam Dei* (2); et iterum: *omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi* (3). In quae duo Apostoli praecepta ait d. Ambrosius (4): *in duabus epistolis, alibi* in nomine Domini Jesu Christi, *alibi* in gloriam Dei, *facere te praecipit* (Apostolus Paulus), *ut scias eandem esse Patris et Filii gloriam, eandemque virtutem* (5).

Sed (quaeres) *eritne necessaria actualis od Deum relatio omnium sive verborum sive operum?*

Negative: non est necessaria illa actualis relatio ad Deum; hoc esset enim onus importabile. Sed sufficit relatio virtualis implicita, quae tunc habetur quando quis operatur modo naturae rationali consentaneo; eo enim ipso, quo quis bonum agit ob ejus honestatem, jam censetur illud in Deum referre; quia opus ipsum ingenita sibi vi tendit ad Deum, qui est fons totius honestatis. *Sicut lapis*, ait Gonet, *ex natura sua tendit in centrum ut in terminum et finem sui motus, nisi violenter sursum impellatur ab agente extrinseco; ita quodlibet opus ex objecto et ex natura sua bonum et honestum tendit in Deum ut luminis rationis ac totius boni honesti auctorem, nisi violenter ab homine in finem malum referatur* (6).

Unde propter Deum agore facile possumus, quin semper de Deo cogitemus. Sic v. g. operarius nonne tota die operatur mercedis amore, licet tota die nequeat de ipsa cogitare? Sic nonne peregrinus qui iter agit versus patriam suam semper dicitur ad patriam suam tendere, licet non semper de ea cogitet? Quare tametsi aliquis accedens ad mensam non cogitet actu de vitae conservatione, sed solum de fame sedanda, non ideo peccare dicendus est; qui enim vult famem explere, saltem virtualiter et implicite id vult propter ipsam conservationem, sicque cibum non appetit inordinate.

DISPUTATIO SECUNDA

DE CONSCIENTIA

CAPUT PRIMUM

DE CONSCIENTIAE NATURA

Q. *Quid est conscientia?*

R. Conscientia, si nomiuis etymologia spectetur, idem sonat ac *cordis scientia* quasi nempe sit scientia earum rerum quae in animo nostro sitae sunt: ita d. Bernandus. — Vel ex s. Antonino sic dicitur a *conclusione* et *scientia*, quasi idem sit ac *concludens scientia*. — Vel demum sic dicitur, quia importat ordinem scientiae ad aliquid, ita ut idem sit ac *cum alio scientia*, ut juta magis propriam significationem docet Angelicus, qui proinde conscientiam definit: *applicationem scientiae ad opus aliquod particulare* (7).

Sed moraliter spectata conscientia com-

(1) V. *Tridentinum, sess. 6, c. 6: et sess. 14. c. 4.—Quamquam nonnisi improprie tales actus indifferentes dicuntur; cum non tantum deliberate fiant, sed etiam ad aliquod consequendum nos moveant.*

(2) *Cor. 10.*—V. *Liguori*, Opus Mor. *l. 5. Tract. praeamb. nn. XLI et seqq.*

(3) *Coloss. 3.* — (4) *In Luc. L. 2, n. 84.*

(5) *Omnibus valde est commendandum, ut frequenter illam solatio et coelesti jucunditate plenissimam d. Ignatii a Lojola orationem secum in animo devote recitent:* suscipe, Domine, universam meam libertatem, accipe memoriam, intellectum atque voluntatem. Quidquid habeo vel possideo, tu mihi largitus es; id tibi totum restituo, ac tuae prorsus voluntati trado gubernandum. Amorem tui solum cum gratia tua mihi dones, et dives sum satis, nec aliud quidquam ultra posco.

(6) V. *Clypeus Theol*, de grat., *disp. 1. a 3, n. 133.* — *Gury.* De Act. *c. 5, a. 2.*

(7) *1 p. q. 79, a. 13; et q. 17* de verit., *a. 2.*

muniter definitur: *judicium rationis practicum dictans ex principiis morum generalibus, quid in particulari hic et nunc agendum ut honestum et bonum; quid vero fugiendum ut inhonestum et malum.* — Brevius autem sic definiri potest conscientia: *actus intellectus, dictans quid hic et nunc amplectendum sit, aut fugiendum.* Dicitur *actus*, non potentia vel habitus; cum conscientia sit applicatio scientiae ad ea quae agimus. Dicitur *actus intellectus*; nam conscientia est judicium de agendis, quod pertinet ad intellectum. Dicitur *dictans quid*, etc. Unde patet conscientiam, ut est regula actuum humanorum, versari praecipue circa actus futuros, licet aliquando versetur etiam circa praeteritos judicando, utrum illi ponendi essent uti boni et honesti, an fugiendi ut inhonesti et mali. In primo casu illos approbat et laude coronat, uti contingit in justis et beatis, qui cum Apostolo jure merito dicere possunt: *gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae* (1). In secundo vero casu eos mordet atque vituperat, uti contingit in peccatoribus et in damnatis, *quorum vermis*, dicente Scriptura (2), *non moritur* (3).

Ex hac conscientiae definitione patet etiam discrimen inter *conscientiam* atque *synderesim* — Synderesis (sic dicta a verbo graeco quod idem sonat ac *conservare*) est *judicium habituale speculativum* principiorum generalium, v. g. *peccatum esse vitandum, virtutem esse diligendam*, etc. Conscientia vero est *judicium actuale praticum*, *quo* principium generale applicatur actioni peculiari, v. g. *non debeo condiscipulum meum hac injuria lacessere: debeo hac in re superioribus meis tamquam Deo ipsi obtemperare*, etc. (4) (*I*).

Nullus actus moralis sine conscientia; nam repugnat, ut actio alicui ad bonum vel ad malum imputetur, si nullimodo de ea sibi sit conscius: at *conscire sibi* conscientia est (*J*).

CAPUT SECUNDUM

DE CONSCIENTIAE OBLIGATIONE

Q. 1. *An conscientia habeat vim obligandi?*

R. Certum est conscientiam habere vim obligandi quammaximam: ratio est quia agere contra conscientiam praecipientem aliquid faciendum vel omittendum, semper includit voluntatem peccandi; cum hoc nihil sit aliud, quam agere illud quod prohibitum judicamus. Hinc Angelicus: *secundum hoc enim ligare conscientia dicitur, quod aliquis, nisi conscientiam impleat, peccatum incurret* (5). Sane si res ita non esset, cecur voluisset Deus quemlibet hominum conscientia esse praeditum? eccur jussisset mortales singulos veracem, incorruptum et inexorabilem hunc *nocte dieque suum gestare in pectore testem*?

Conscientiae vim sentiebant et aperte fatebantur ipsi gentiles: *magna vis est conscientiae, Judices* (inquiebat Tullius pro Milone in Senatu), *et magna in utramque partem, ut neque timeant, qui nihil commiserint, et poenam semper ante oculos versari putent qui peccarint.*

Ad veram autem radicem explanandam, ex qua obligandi vim sumit conscientia, istis utimur Seraphici Bonaventurae verbis, quibus nihil clarius: *conscientia est sicut praeco Dei et nuntius: et quod dicit non mandat ex se, sed mandat quasi ex Deo, sicut praeco cum divulgat edictum Regis: et hinc est, quod conscientia habet virtutem ligandi* (6) — Et Chrysostomus ait (7): *hoc tribunal non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit, eo quod divinum est et a Deo cervicibus nostris impositum* (*K*).

Q. 2. *An plus obliget conscientia, quam Superioris praeceptum?*

R. Affirmative: plus obligat conscientia, quam superioris praeceptum. *Conscientia*, ait Angelicus, *non ligat, nisi vi praecepti divini; comparare igitur ligamen conscientiae ad ligamen quod est ex praecepto praelati, non est aliud quam comparare ligamen praecepti divini ad ligamen praecepti praelati. Unde cum praeceptum divinum obliget contra praeceptum praelati, et magis obliget quam praeceptum praelati, conscientiae ligamen erit majus, quam ligamen praecepti praelati* (8). Hinc in Scriptura dicitur: *obedire oportet Deo magis quam hominibus* (9). Et d. Petrus ad Judaeorum Principes iniqua eidem praecipientes ajebat: *si justum est in*

(1) *2. Cor. 1.* — (2) *Mar. 9.*

(3) *Remorsus conscientiae inter praecipua Dei beneficia numerari debent; etenim paenam atque vindictam praeseferunt, aut vere paternam, et qua nulla datur salubrior; ostendunt nimirum hominem quidem a Deo, sed Deum nondum discessisse ab homine.*

(4) « *Qui tum rationem practicam, tum moralem sensum sedulo excolit, ac ejusdem dictamen prompto animo exequi consuevit, illum sibi habitum comparat*, quem conscientiositatem *dicimus* » *Stapf.* Theol. §. 77.

(5) *Q. 17* de verit., *a. 4.*

(6) *In 4. D. 39, a. 1, q. 3.*

(7) *Hom. ad pop. Anth.* — (8) *Q. 17.* de verit., *a. 5.*

(9) *Act. 5.*

conspectu Dei vos potius audire, quam Deum, judicate (1).

Hoc tamen intellige, si certum sit superiorem non recte praecipere: si enim tantum dubitetur, tunc possidet jus illius, et illi omnino obediendum est (*in eo quod non sit certum displicere Deo*, ut ait d. Bernardus (2). Neque enim supponi debet, quod velit sua abuti potestate superior praecipiendo quod recte conscientiae repugnat.

CAPUT TERTIUM

DE CONSCIENTIAE DIVISIONE

Q. *Quotuplici sub respectu considerari potest conscientia?*

R. Conscientia potest considerari: 1 *ratione temporis*, quo judicium illud practicum exercetur; 2 *ratione objecti*, circa quod idem versatur; 3 *ratione obligationis legis*, quam respicit; 4 *ratione assensus* in ipso agente.

Ratione temporis, vel istud actionem praecedit vel eam subsequitur: si 1, dicitur *conscientia antecedens*, et refertur ad actus futuros; si 2, dicitur *conscientia consequens*, et refertur ad actus praeteritos — Ipsa conscientia consequens vel accusans est et remordens, vel excusans est et tranquilla: illa *remorsus*, ista *testimonium bonae conscientiae* nuncupatur.

Ratione obligationis legis quam respicit, conscientia est *praecipiens*, *prohibens*, *consulens*, *permittens*. Cum iste duplex respectus nullam gravem exhibeat controversiam, erit tantum de conscientia ratione objecti et assensus—Porro ratione objecti conscientia alia est *vera*, alia *erronea* seu *falsa*, alia *perplexa*. Ratione assensus alia est *scrupulosa* et *laxa*, alia *certa* et *dubia*, alia *probabilis* et *improbabilis*.

Articulus I. — DE CONSCIENTIA RATIONE OBJECTI CIRCA QUOD VERSATUR.

§ I. — *De conscientia vera.*

Q. 1. *Quid est conscientia vera?*

R. Conscientia vera ea est, *quae ex veris principiis recte concludit aliquid esse licitum illicitum, quod revera tale sit*. Hanc sequi tenemur; nam ipsa Deum nobis repraesentat vere praecipientem vel vetantem aliquid: ergo qui conscientiae verae obedire recusat, ille recusat obedire ipsimet Deo. Hinc Apostolus ajebat: *omne quod non est ex fide*, *peccatum est* (3). Et Innocentius III addit: *quidquid fit contra conscientiam, aedificat ad gehennam* (4).

Q. 2. *An conscientia vera idem sit ac conscientia recta?*

R. Conscientia vera, stricte loquendo, non eadem est ac conscientia recta, quamvis nonnumquam haec vocabula promiscue usurpentur; nam *verum* dicitur juxta quod est, *rectum* autem juxta quod apprehenditur. Nempe *verum est* illud, quod revera in se tale est; *rectum* vero est illud, quod fit juxta prudentiae regulas.

Unde conscientia recta praedicari potest etiam de eo, qui laborat conscientia falsa, si ea invincibilis sit; nam iste prudenter operatur, cum operetur ex intima persuasione insuperabili. Et ideo ejus conscientia est recta: « ut liquet, inquiunt Salmanticenses, exemplo Jacob accedentis ad Liam, qui tunc sibi hunc discursum vel formaliter vel virtualiter efformavit; *licitum est accedere ad propriam uxorem; sed haec est mea uxor, ut prudenter judicare debeo; ergo mihi licitum est nunc ad eam accedere* » (5).

§ II. — *De conscientia erronea seu falsa, atque perplexa.*

Q. *Quid et quotuplex est conscientia erronea?*

R. Conscientia erronea (seu falsa) ea est *quae dictat tanquam verum et licitum, quod tamen in se et falsum est et illicitum*. Duplex distinguitur conscientia erronea: invincibilis et vincibilis.

Invincibilis ea est quae moraliter vinci non potest; cum nulla cogitatio neque dubium erroris veniat in mentem operantis (nec etiam in confuso) dum operatur, vel dum ponit causam actionis suae.

Vincibilis vero ea est, quam operans potest quidem et debet vincere, quia errorem jam advertit, vel saltem de eo dubitat, atque simul advertit etiam ad obligationem illam vincendi; attamen vincere negligit. Haec autem subdividitur pro ratione ignorantiae, a qua oritur, in *affectatam*, *crassam*, sive *supinam*, et in *pure vincibilem*.

Q. *An liceat sequi conscientiam erroneam.*

R. Vel conscientia est erronea vincibiliter, vel invincibiliter:

Si 1, qui agit semper peccat, sive juxta sive contra conscientiam illam operetur; nam si agit *juxta*, cum eam deponere pos-

(1) *Act. 5.*
(2) *De praec. et disc.*, c. 9.

(3) *Rom. 14.*—(4) *C. Litteras de rest. spol.*
(5) *Tract. xx de princip. Moral.*, c. 5, pun. 2.

sit et debeat, temere operatur eam non deponendo; si vero agit *contra*, eligit quod judicat esse malum, et hoc profecto peccatum est (1).

Si 2, conscientia sic errans sequenda est; nam licet illa actio, quam dictat conscientia, recta non sit in se, est tamen recta juxta conscientiam agentis : ita ut quoliescumque conscientia ei suggerit sic agendum, teneatur juxta illam operari, et peccaret non agendo; nam *quod non est ex fide, peccatum est* (2). Nempe quod non est ex intima persuasione quod sit licitum, peccatum est, ut interpretantur communiter Patres apud Estium(3), et patet ex contextu— Imo sic operans probabilius acquirit sibi meritum, uti recle docent Cuniliati, Sanchez, et alii communissime (4). Ut enim aliquis actus dicatur non solum bonus (saltem inadaequate), sed etiam meritorius, sufficit ut iste per rationis et prudentiae dictamen bene dirigatur; atqui actus operantis juxta conscientiam invincibiliter errantem bene dirigitur juxta dictamen rationis et prudentiae, ut patet. Ergo non solum erit bonus, sed etiam meritorius : non quidem in se ipso, et ratione naturae suae, cum haec semper remaneat qualis est in se mala, sed ratione personae agentis in dicta bona animi fide.

Sic subditus, qui ex recta intentione Praelato suo obtemperat, meritorie operatur ex d. Bernardo, quamvis materialiter erret contra legem: *nec plane*, ait, *condigna remuneratione fraudabitur in opere quoque non bono ipsa bona voluntas* (5). — In hanc sententeutiam consentit Angelicus (6): *actus*, inquit, *humanus judicatur virtuosus vel vitiosus secundum bonum apprehensum, in quod per se voluntas fertur, et non secundum materiale objectum actus* (7).

Q. 3. *Quodnam peccatum est agere contra conscientiam errantem?*

R. Peccatum illius, qui contra suam conscentiam errantem operatur, habet eandem speciem et gravitatem, quamquis putat suae actioni vel omissioni inhaerere; quia islo vult interpretative talem malitiam ac gravitatem, qualem in objecto apprehendit. *Actus*, inquit Angelicus, *judicantur secundum voluntatem agentium* (8). Et d. Bernardus : *tantum malum, quantum crediderit.* Sic qui falso existimat tali die esse obligationem jejunii, et non jejunat, peccat mortaliter contra legem jejunii. Unde patet in praxi teneri poenitentem in confessione aperire, si egerit contra conscientiam erroneam.

Agens tamen contra conscientiam vincibiliter erroneam non incurrit poenas latas contra transgressores illius legis, contra quam ex errore pulat se agere; quia poenae infliguntur transgressoribus legis verae, non putativae: sic v. g. qui percutit laicum putans illum esse Clericum, non incurrit excommunicationem.—Aliunde poenae respiciunt actum formalem externum, et stricte accipiendae sunt.

Q. 4. *Quid agere debet laborans conscientia vincibiliter errante?*

(1) Gravius ordinarie peccat qui agit *contra*, quia magis explicitum demonstrat affectum suum ad peccatum; quam ille, qui *secundum* illam operatur: cum iste agat ex ignorantia quae minuit peccatum. Exemplum esset, ajunt Salmanticenses, in illo qui vincibiliter credit sibi mentiendum esse ad tuendam vitam proximi — Aliquando tamen gravius peccat qui *secundum* illam operatur, ut si conscientia vincibilis ei dictet, quod debeat furari ad elargiendam eleemosynam. — Aliquando vero aequaliter peccat sive agat *juxta* sive *contra*, uti esset si quis erronee judicaret, sibi dari praeceptum obligans ex justitia ad furandum, ut creditori faciat satis. Ratio istorum est, quod gravitas violationis sumitur ex gravitate praecepti, quod violari creditur.

(2) Rom. 14.

(3) Chrysostomus, Theophilactus, Patres Concilii Lateranensis IV, c. 41, etc.

(4) Hic tres habemus sententias principales. *Prima* docet nullum meritum oriri ex actione illa utpote in se ipsa mala; neque error etiam invincibilis in agente valet mutare naturam rei.—*Secunda* tenet ex tali actione utique meritum oriri, cum ea sit bona operanti, qui quantum in se est, agit juxta morum regulas.—*Tertia* autem, in quam consentimus, docet operantem mereri, non quidem ratione objecti, quod est malum; sed ratione finis, qui est bonus. Nempe qui hac ignorantia laborat, duo efformat quasi judicia : unum generale quo vult bonum ; alterum particulare, quo scilicet ponit hoc medium ad bonum illud obtinendum. Primum porro judicium est meritorium, non vero secundum. Sic in eo qui invincibiliter credit sibi esse mentiendum ad salvandam vitam proximi, duo habentur judicia: unum universale et antecedens, quo vult salvare vitam proximi, et bonum est et meritorium, cum procedat a caritate et verum sit: alterum particulare, determinatum et subsequens, quo putat sibi esse mentiendum ad proximum salvandum, et hoc in se meritorium non est, cum in se malum sit, quamvis excusetur per ignorantiam invincibilem. Alasia.

(5) *De praecep. et disc.*, c. 12 et 17.

(6) Quodl. 3, a. 23.

(7) Quae autem opponuntur testimonia, sunt intelligenda de bono absoluto, et simpliciter sumpto; non autem de bono respective et per accidens, prout a conscientia invincibiliter apprehensum est.—Lignori, *Opus Mor.*, l. 1, n. 6.

(8) Lectio 2 in c. 14. Epist. ad Rom.

R. 1: Qui laborat conscientia vincibiliter errante, debet eam deponere non temere, sed prudenter. *Temere* eam deponunt qui ejus judicium contemnunt, ut liberius peccent; qui Doctores quaerunt loquentes *sibi placentia* (1); qui ratiunculis quibuscumque, modo libertati faveant, cito acquiescunt. *Prudenter* autem eam deponunt qui Deum orant, ut det illis *intellectum ad scrutandam legem suam* (2); qui sincero veritatis detegendae studio consilium petunt a prudentibus et piis; uno verbo qui ad veritatem cognoscendam adhibent diligentiam illam, quam in subjecta materia solent adhibere viri docti atque timorati.

R. 2: Si conscientia erronea hic et nunc deponi non possit, et adsit agendi necessitas, tunc habita intentione sese instruendi suo tempore, erit illa pars seligenda, *in qua minus mali appareat*. Sic ulteriori culpae non imputabitur, sed ex vincibili fiet invincibilis error; cum actu deponi nequeat, et ejus causa fuerit retractata. Si tamen proximo illatum sit damnum, debet resarciri; nam subsequens retractatio culpae per actum contritionis non facit, ut primitus libere ac peccaminose posita non fuerit causa efficax damni; neque ut damnum non sit ex ea secutum. Damnum enim non tam est considerandum tempore quo fit, quam tempore quo ponitur ejus efficax causa: unde sola contritio non sufficit ad illud avertendum, sed de facto impediendum est, efficacitatem causae auferendo, vel resarciendum.

Diximus: *in qua minus mali appareat*; nam si agens elegerit id quod sibi majus malum videtur, peccata juxta excessum mali apprehensi; cum libere hunc excessum is eligat.

Q. 5. *Ex quibus signis colliget Confessarius, conscientiam sui poenitentis invincibiliter vel vincibiliter errantem esse?*

R. Conscientiam sui poenitentis invincibiliter errantem judicare poterit Confessarius: —1 si res ignorata non sit circa prima principia moralia, vel circa conclusiones iis proxime connexas; haec enim a natura ipsa in omnium cordibus insculpta sunt; —2 si non sit circa obligationes proprii status: alioquin esset ignorantia culpabilis in causa; —3 si poenitens satis diligens sit et accuratus in iis adimplendis, quae ab aliis piis hominibus ejusdem conditionis peragi solent; —4 si advertens, se per ignorantiam violasse praeceptum, doleat atque tristetur: per haec enim recte praesumitur illius bona fides. Quae si desint, merito judicabitur poenitens errare vincibiliter.

Q. 6. *Quid est conscientia perplexa?*

R. Conscientia perplexa dicitur ea, *qua quis putat se peccare tam si hanc, quam si illam contradictionis partem elegerit*. Talis conscientia esset v. g. in illo, qui assistens infirmo, putat se peccaturum esse tam si infirmum deserat, ut Missae intersit, quam si ex adverso Missam omittat, ut in cura infirmi domi moretur.

Qui laborat conscientia perplexa, si potest actionem suam sine gravi suo damno suspendere, tenetur illam suspendere, quousque peritos consuluerit; nam quisque vitare debet illud, quo putat Deum offendi. Si vero actionem moraliter suspendere non potest, tenetur minus malum eligere; alioquin peccat in excessu, quia in eo liber est.

Quid (inquies) *si laborans conscientia perplexa nesciat discernere quodnam sit minus malum?* In hoc casu quamlibet partem eligat, non peccat: quia est quidem liber physice ratione actus, liber tamen non est moraliter ratione peccati: neque sane peccatum esse potest *in eo, quod nullo modo caveri potest* (3).

Articulus II. — DE CONSCIENTIA RATIONE ASSENSUS IN PERSONA AGENTE

§ I. — *De Conscientia scrupolosa, et laxa.*

Q. 1. *Quid scrupulus, ac conscientia scrupulosa?*

R. Scrupulus (4), in moralibus vulgo censetur *ille mentis actus, quo quis ob levia momenta, et absque rationabili fundamento judicat esse peccatum ubi peccatum non est, aut esse peccatum mortale, quod non est, nisi veniale*: v. g. si quis deambulans pede suo conculcaverit crucem casu fortuito ex paleis in terra efformatam et putet idcirco se peccasse de irreverentia in Jesum Christum Crucifixum. Sed actus iste, si rectius loqui velimus, potius judicium erroneum est, quam verus scrupulus, quamvis a scrupulo ortum habeat.

E contrario verus scrupulus erit in allato exemplo, si ille qui crucem ex paleis in terra efformatam pedibus suis conculcavit, cogitet postea atque formidet ex una parte se

(1) Is. 38. (2) Psalm. 118.

(3) S. Augustinus, l. 3. *de lib. arbitr.*, c. 18, n. 50.

(4) Sic dictus a parvis lapillis, latine *scrupis*, qui viatorum quandoque se pedibus ingerunt, et fastidium generant valde molestum.

peccasse; ex altera vero parte sibi videatur contrarium. Et sic constituitur in statu quodam sane luctuoso perturbationis et anxietatis internae. Hinc a s. Antonino scrupulus definitur: *vacillatio quaedam consurgens cum formidine ex aliquibus conjecturis debilibus et incertis*; conscientia ergo scrupulosa ea erit, *quae levibus illis fundamentis innixa formidat de peccato, ubi revera peccatum non adest.* — Ex his patet, quis sit homo vere scrupulosus; errant enim toto coelo qui scrupulosum vocant Christianum illum, qui salutis suae sollicitus et filiali in Deum suum amore perductus, scrutatur *omnia opera sua*(1), ne forte in aliquo Deum ipsum offendat: iste non scrupulosus, sed timoratus appellandus est (2).

Q. 2. *Quaenam mala ex scrupulis oriuntur?*

R. Complurima mala atque incommoda scrupuli causant:

1 Ipsam animi pacem extinguunt; — 2 mentem excruciant; — 3 ad pietatis officia faciunt hominem ineptum; — 4 in causa sunt, ut minus recte sentiatur de bonitate Dei; — 5 nonnunquam gravibus vulneribus animam sauciant, quando videlicet tot anxietatibus victus scrupulosus efformat conscientiam gravis peccati, et operatur; — 6 in graves etiam corporis morbos, in amentiam, aut in disperationem aliquando scrupulosum adducunt. Hic faciunt hi versus:

Illum qui obruitur scrupulis haec damna sequuntur:
Pace caret, mentem excruciat, fit ineptus et aeger,
Æterno exosus, peccans, spe nudus et amens.

Q. 3. *Quaenam sunt signa, et characteres conscientiae scrupulosae?*

R. Characteres et signa scrupulosi haec praecipua sunt: — 1 si quis putet se peccare in eo quo pii homines nullum omnino peccatum inveniunt; — 2 si Confessario vel alteri viro pio et docto asserenti nullum ibi esse peccatum, aut non credat, aut ita credat, ut magno semper concutiatur timore eos, aliosque sine fine interrogans; — 3 si excutiendae conscientiae non faciat finem, et minutissima explicet, et confessiones diligenter actas ex toto vel ex parte repetat; — 4 si preces suas maxima cum animi anxietate et semper trepidans de peccato recitet, easque continuo de novo ordiatur; — 5 si signis ridiculis, gestibus, aliisque modis utatur ad scrupulos deponendos: v. g. oculos subito claudere, contrahere supercilia, annuere vel renuere capite, secum mussitare: *nolo*; *recede, diabole.* Hinc versus:

Errat, non credit, timet, excutit, anxius orat;
Ridiculis gestit signis, hominique simillimus illi est,
Lambere qui turpes prohibet sua prandia muscas.

Q. 4. *Quaenam scrupulorum causae?*

R. Nomine causae non intelligitur impellens ineluctabiliter, sed moralis et occasionalis; nemo enim ad agendum proprie adstringitur. Porro causae istae aliae sunt intrinsecae, aliae extrinsecae. —

Scrupulorum causae intrinsecae sunt: — 1 naturalis corporis constitutio admodum disposita ad suspiciones et timores, uti est indoles melancholica; — 2 infirma capitis valetudo, praesertim in mulieribus; — 3 ignorantia, qua quis Dei et Ecclesiae praecepta non bene percipit; — 4 superbia occulta qua quis nimis proprio fidit judicio; — 5 nimia abstinentia, et vigiliae immoderatae, quibus, capite delibitalo, facile conturbatur animus. Hinc versus:

Indolis et capitis status, mens turgida, inersque.
Si nimis abstineas, si vigiles nimium.

Extrinsecae vero scrupulorum causae sunt: — Deus, qui scrupulos permittit *in justis*, ut sic purgati magis proficiant; *in tepidis*, ut Christianae pietatis officia ferventius obeant; *in poenitentibus*, ut praeteritorum peccatorum poenam luant. A Deo scrupuli esse censentur, si iis exagitati meliores evadant; — 2 daemon qui, *Deo permittente movere potest melancholicos humores in homine, per quos imaginatio vel errare potest vel turbari ad timorem inordinatum* (3). Scrupuli a daemone provenire existimantur, si scrupulosus ad teporem adduci, virtute retrahi, et praecipue ad desperationem inclinari se sentiat; — 3 societas scrupulosorum, praesertim si horum consiliis se moderentur scrupulosi, et frequenter de rebus animae cum iis confabulentur:

(1) Job. 9.

(2) « Conscientia tenera ac timorata cum scrupulis confundi non debet, prout hominibus profanis usitatum est, qui eos quos magna conscientiae religione duci, et ab ipsis etiam, ut ita dicam, peccatillis abhorrere conspiciunt, mox ut scrupulosos rident ». Ita *Ambrosius Stapf*, § 78, — Et § 196 increpat profanum vulgus, quod hominem pium rideat, ideo quia aliqua scrupulositate laborat: « etiamsi tenerrimus flos iste hinc inde spinis scrupulorum sepiatur, scrupuli equidem materiam commiserationis praebent, sed flos ipse admirationem meretur ».

(3) S. Antoninus, 1. p. t. 3, c. 10.

quibus enim sociamur, hos imitamur facillime; — 4 lectio librorum, qui nimis rigidi sunt, *statuentes duriora praecepta quae non possit humana conditio sustinere* (1); sensim enim sine sensu iis assentimur opinionibus, quibus studemus. Hinc versus:

Sunt Deus et daemon, socii, volumina lecta.

Q. 5. *Quibus mediis uti debet scrupulosus ad scrupulos pellendos?*

R. Praecipua media ad scrupulos pellendos

Sunt Deus et Sancti, scrupulis sua pharmaca, Rector.

1 Nempe istanter ac confidenter se Deo commendare, *qui consolatur nos in omni tribulatione nostra* (2),

2 Protectorem invocare aliquem Sanctum, qui in vita scrupulis fuerit agitatus, ut fuit inter caeteros s. Ignatius primis suae conversionis annis; *similitudo* enim *miseriae* homines magis movet (3).

3 Scrupulorum causas destruere, ut illorum pravus effectus cesset. Superbus ergo suae prudentiae non innitatur; pertinax frangat suum judicium; rudis instruatur; otiosus operetur, etc.

4 Tandem proprii directoris judicio se totum committere; nam scriptum est: *vir obediens loquetur victoriam* (4). Imo hoc unicum dici potest scrupulorum remedium, quod summopere commendant s. Bernardus, s. Antoninus, s. Franciscus Salesius, s. Philippus Nerius, s. Theresia, beatus Dionysius Carthusianus, ven. Pater Avila, s. Alphonsus noster, aliique sine numero. Unus audiatur Salesius: *expedit quiescere, dum a Patre Spirituali intelligit se bene progredi, quin ejus rei causam perquirat; nunquam perit vir obediens.* Sane cum scrupulosorum ratio plane impotens sit, aliud non restat, nisi ut per rationem alienam scrupulosi gubernentur. In hoc nullum temperamentum admittatur.

Q. 6. *Quomodo se gerere debet Confessarius cum scrupuloso?*

R. 1. Ante omnia oportet, ut Confessarius cum scrupulosis:

Sit patiens, sit discretus, prudensque, brevisque.

1. Sciat sibi maxima patientia ac charitate opus esse cum scrupulosis; cum eorum cura longa sit et ardua, ac miserrima conditio.

2 Omni studio cognoscere nitatur, an poenitens sit vere scrupulosus, quaenam in eodem scrupulorum origo: et an sit scrupulosus in omnibus, an in uno tantum, ut malis congruenter mederi valeat.

3 Regulas potius generales, quam particulares prudenter praescribere satagat; regulis enim particularibus scrupulosi fere nunquam se valent accommodare, quia eas sibi applicare nequeunt. Imo semper dubitant, utrum casus fuerit satis bene explicatus atque perceptus, utrum regula sibi praescripta casui illi sit bene accomodata.

4 In suis responsis brevis semper et dictatorius sit (5): et omnia quoad potest, prompte definiat, ac firmiter; secus poenitens auctoritate ipsius Confessarii in sua anxietate confirmaretur (6).

R. 2. Ut plurimum scrupuli circa tria versantur: — 1 quod malae cuicumque cogitationi, quae menti obversatur (v. g. contra fidem, castitatem, charitatem) praebeatur assensus; — 2 quod confessiones praeteritae nullae fuerint, aut etiam sacrilegae vel ob defectum integritatis, vel ob doloris imperfectionem; — 3 quod in omni actione peccatum vel peccati periculum videatur inesse. Jam vero:

1 Si Confessarius viderit suum poenitentem ex iis esse, qui timent se *malae cogitationi* praebuisse consensum, eidem imperet ut timores hujusmodi omnino despiciat, eumque doceat non pravas cogitationes, sed pravos consensus esse peccata — Illam semper habeat prae oculis regulam a Doctoribus sapientissime traditam, nempe eos qui sunt timoratae conscientiae, judicandos esse ab omni culpa immunes, nisi certo sciant, se peccato gravi consensisse; *nam*, ut ait P. Alvarez, *impossibile est peccatum intrare in animam, quae vehementer ab illo abhorreat, quin ab ipsa clare et cito*

(1) S. Ambrosius. *In Ps.* 118. (2) 2. Cor. 1.
(3) Augustinus, *Serm.* 9, ex 40 novis.
(4) Prov. 21.
(5) Stapf, § 78.
(6) Scrupulositas in Confessario valde noxia est; quod enim quis sit scrupulosus cum se ipso, *infirmitas* est: quod sit cum aliis scrupulosus, *contagio* est: cum id esse non possit sine misterii irrisione, ac desperatione poenitentium. Caveat ergo toto coelo Confessarius a scrupulis, si velit utiliter muneris sui partes exercere: unde *si* illi proveniant ex ignorantia, studiis vacet; *si* ex nimia subtilitate, ne plus sapiat quam necesse est, sciens se non mathematicum agere, sed moralistam; *si* vero ex quadam, ut ita dicam, pervicacia, qua vult ut omnes idipsum sentiant quod ipse, sciat unumquemque suum donum habere, et alium quidem *sic*, alium vero *sic*, et ideo quaerat quod justum est, non quod suum est.

Ita resolvit Liber a s. Alphonso, ac Benedicto XIV laudatus, *Istruzione per i novelli Confessori, Opera di un Missionario divisa in due parti.*

percipiatur. Quare saepe etiam expediet scrupulosis imponere, ut a confessione hujusmodi cogitationum se penitus abstineant, nisi ita certo sciant in illas consensisse, ut illico queant jurare (1).

2 Si agatur de poenitente, qui de *praeteritis confessionibus* anxius est, si generalem jam alias confessionem expleverit, aut per aliquod notabile tempus ad Poenitentiam diligenter et pie accedere consueverit, huic imponant, ut non amplius de culpis praeteritis cogitet, neque ullum amplius de iis verbum faciat, nisi jurare possit se certo peccata illa mortalia perpatrasse, et illa numquam in confessione deposuisse. Quod si post confessionem rite peractam redeat, tunc Confessarius inauditum dimittat ei praecipiens, ut accedat ad Communionem (2).

3 Si sit sermo de scrupulosis, qui in omni actione *se peccare formidant*, iis Confessarius imponat, ut libere agant et scrupulos despiciant: imo contra eos operentur, quoties evidens peccatum non appareat; quia generatim loquendo isti ob rationem ex nimio illo timore perturbatam putant esse peccatum ubi non est (3). Unde oportet iis praeceptum injungere, ut scrupulos vincant, ne inutiles tam sibi quam aliis evadant; atque ut postea de talibus actionibus se minime in confessione accusent. Qua in re animadvertendum est, quod etiamsi contingere possit, ut aliquando errent materialiter sic agendo, non peccabunt tamen formaliter ratione obedientiae quam Confessario praestant; quia non homini tunc obediunt, sed Deo dicenti: *qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit* (4).

Neque refert, quod ipse cum actuali timore peccandi operetur; nam ex vera sententia scrupulosus ita agens minime peccat. Quia conscientia scrupulosa, seu dictamen mentis ex scrupulis ortum, non potest auferre assensum de actionis honestate prius efformatum ex Confessarii judicio, vel alio modo: *scrupuli enim*, ait Concina, *sunt quaedam animi nubeculae, quae obscurare aliquantulum possunt judicium intellectus, nullo tamen modo illud praefocare valent* (5).

Q. 7. *Quid est conscientia laxa?*

R. Conscientia laxa ea est, *qua mens ex levissimis, et quidem cupiditati faventibus argumentis putat esse licitum, vel esse malum parvi momenti quod illicitum est, vel est malum momenti gravissimi.* Huc revocatur tum conscientia *pharisaica*, quae magna parvi et parva magni facit (dicta a conscientia Pharisaeorum calicem scrupulose excolantium, sed camelum deglutientium(6)); tum conscientia *cauteriata*, quae judicat bonum malum, et malum bonum sine remorsu (7).

Q. 8. *Quaenam sunt conscientiae laxae causae et effectus?*

R. Ad 1: conscientiae laxae causa est:—1 vita mollis, quae enervat;—2 neglectus orationis, qui nos omnino dejicit;—3 nimia temporalium sollicitudo, quae nos terrenos facit;—4 peccandi consuetudo, quae tollit peccati horrorem;—5 familiaritas cum hominibus vitio deditis, quibus assuescimus;—6 demum luxuria, quae impedit, quominus Christianus ad spiritualia inclinetur, et tendat. Hinc sequentes versus:

Mollities, missaeque preces, nimis anxia mundi
Cura, frequens lapsus, sociique, cupidinis arcus.

R. Ad 2: effectus laxitatis est:—1 caeca animi tranquillitas post peccatum; —2 insensibilitas ad pia monita;—3 irrisio pia-

(1) Addat argumentum valde urgens: et est, quod in gravi Theologorum sententia scrupulosi non tenentur cum gravi damno ad integritatem materialem confessionis, ut esset, si ea semper confiteri deberent quae menti occurrunt. Ita communiter.

(2) Ita se gessit s. Bernardus, qui Sacerdoti cuidam prae scrupulis a Missae celebratione se abstinere volenti, dixisse fertur: *vade et in fide mea celebres*, et liberatus fuit. Neque dicas: utinam qui ita loquitur, esset alter Bernardus! *quisquis ita dicis*, ait s. Antoninus ex Gersone, *erras, non enim commisisti te in manibus hominis, quia literatus, quia pius; sed quia tibi est praepositus.* Liguori, *Op. Mor.*, l. 1, n. 12.

Scrupulosus, et timoratus de praeteritis confessionibus anxius sic interrogandus: 1 caelastine de proposito peccatum grave? 2 proponebasne peccata iterare? Si negative respondeat, valida judicanda confessio. *Gury.*

(3) Hac in re v. 1, s. Alphonsi Opuscula, *Quiete per le anime scrupolose nell' ubbidire al loro Direttore. Consigli di sollievo e confidenza per un anima desolata.* — 2 Quadrupani, *Documenti*, ecc. — 3 P. Michele, *Nuovo Combattimento Spirituale.*—4 Pinamenti, *Il Direttore*, c. 8. — 5 Segneri. *Il penitente istruito*, c. ult. — 6 *L' anima desolata confortata*, ecc. — 7 *L' anima timorosa istruita e confortata.* — 8 Lombes, *Dell'allegrezza dell'anima cristiana.*

(4) Luc. 10.

(5) Ait etiam Stapf, § 78: « contra conscientiam agere absolute nulli hominum licet; verum persuasio scrupulosorum non est dictamen conscientiae, sed merus tumultus phantasiae, per quem vox rationis supprimitur, ut audiri nequeat ».

(6) Matt. 23.

(7) 1. Tim. 2.—Cauterium est a graeco *caió, ardere.*

rum exercitationum ;— 4 *impoenitens cor thesaurizans sibi iram in die irae* (1). Haec siquidem omnia in laxitatis amatore videre est—Hinc ad rem sequens versus:

Caecutiens, durum, pia spernens, necque dolens cor.

Q. 9. *Quaenam sunt conscientiae laxae remedia?*

R. Praecipua sunt laxitatis remedia:—1 dierum aliquot secessus, quo animus Deo et sibi vacet, dicente Scriptura: *ducam eam in solitudinem, et loquar od cor ejus* (2);—2 frequens et humilis oratio cum novissimorum meditatione juxta illud: *memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis* (3);—3 quotidiana conscientiae discussio quoad omnia, quae per diem acta sunt, secundum illud: *redite, praevaricatores, ad cor* (4);—4 frequens optimorum librorum lectio humilis ac fidelis. In lectione nos alloquitur Deus, sicuti nos in oratione alloquimur Deum(5):—5 promptum confugium post peccatum ad Poenitentiae Sacramentum, ne animae vulnus incrudescat (6);—6 malorum fuga et conversatio cum bonis; nam *qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficitur.* Hinc ad rem sequentes versus:

Secessus, prex, examen, pia lectio crebra,
Sit confessio, sit fuga, sint haec pharmaca laxo (7).

§ II. — *De Conscientia certa et dubia*

Q. *Quid est conscientia certa?*

R. Conscientia certa est ea, *qua quis prudenter et absque rationabili errandi formidine judicat, aliquid in particulari esse bonum vel malum, licitum vel illicitum.* Seu exactius *est prudens ac firmum judicium congruentiae vel disconvenientiae cum morum regulis de actu, quem ponere hic et nunc vel praetermittere meditamur.* Ex quo patet discrimen inter conscientiam *veram* et *certam:* veritas enim respicit objectum, ita ut tale in se revera sit, quale judicatum fuerit; certitudo autem respicit subjectum, quatenus quis prudenter judicat rem illam ita esse, licet forsan in se talis non sit (8).

Q. 2. *Quotuplex a Theologis distinguitur certitudo moralis?*

R. Duplex distinguitur certitudo moralis: directa et reflexa. *Directa* oritur ex principiis propriis et intrinsecis rem ipsam afficientibus. Sic v. g. judex hac certitudine innititur, quando condemnat reum, eo quod processus ejusdem causae subministret certissima ipsius criminis argumenta. *Reflexa* e contrario petitur a principiis generalibus rem ipsam afficientibus tantum extrinsece ex quibus tamen recte arguitur licitum esse in praxi illud, quod in se et directe non potest demonstrari licitum. Sic judex ex rationibus intrinsecis causam immediate afficientibus dubius est, an Titius sit absolvendus, an vero condemnandus; sed ex illo principio reflexo et generali: *in dubio favendum est reo*, concludit Titium esse absolvendum (9).

Sed (dices) *principium reflexum non potest facere plusquam principium directum; atqui in hypotesi principium directum non parit certitudinem moralem, ergo neque reflexum.*

Distinguo majorem: principium seflexum non potest facere plusquam principium directum, si sermo sit de veritate opinionis, *concedo*; si sermo sit de ejusdem; usu, *nego*. Oportet nempe attente distinguere veritatem opinionis ab usu ejusdem; aliud enim est quaerere, utrum haec opinio vera sit objective, an non: et aliud est quaerere, utrum liceat hac opinione uti in praxi, licet sit dubia? Jam vero quando disputatur de ipsa opinionis veritate, certe apparet, non posse majorem effectum producere principium reflexum, quam principium directum. Sed res ita non est, quando disputatur de opinionis ejusdem usu, tunc enim potest contingere ut principinm opinionem relinquat in statu dubbii quoad veritatem objectivam id est in se, et principium reflexum eam constituat in statu certitudinis quoad honestatem subjectivam, id est in subjecto agente. Uti patet in milite, qui dubius est de justitia belli quod gerit, et concludit sibi fas esse nihilominus pugnare in bello ipso, innixus videlicet illo principio utique refle-

(1) Rom. 3. (2) Os. 2. (3) Eccl. 7. (4) Is. 46.
(5) *V.* s. Alphonsus, *Apparecchio alla morte; Riflessioni sulla passione di G. C.; Pratica di amar G. C.*, etc., etc. (6) Prov. 13.
(7) *V.* Liguori, epist. *Sull'utilità degli esercizj in solitudine.* It. *Meditazione per otto giorni.* — Belleccio, *Exercitia S. Ignatii*: haec elegantissime italice donavit P. Bresciani e S. I.—Cattaneo, Maffei, Petitdier, Dicrtins, etc. *Exercitia.*

(8) Hinc est, quod conscientia potest esse certa, quin tamen sit vera, uti est conscientia invincibiliter errans: certa videlicet *subjective*; non tamen vera *objective*.
(9 Ista principia dicuntur *reflexa* ea quod a proprio, immediato et directo eorum objecto ad aliud per ratiocinationem quasi *flectantur*, ita ut per ea possit recte definiri pro praxi proposita controversia.

xo: *in dubio possidet praeceptum Superioris, ideo illi obediendum est.*

Sed (inquies) *ex hoc sequeretur absurdum, quod nempe de eodem objecto haberi posset dubium simul et certitudo.* Nego sequelam; dubium enim et certitudo in hoc casu non sunt de eodem objecto. Videlicet dubium respicit *veritatem* opinionis in se, certitudo respicit *honestatem* actionis in illo, qui tali utitur opinione. Sic nonne posset miles esse dubius, an bellum sit injustum, et simul esse certus moraliter, quod licitum sit illud inire ex principio reflexo jam declarato, quod constituit certitudinem honestatis moralis.

Q. 3. *Quid est conscientia dubia?*

R. *Conscentia dubia est suspensio judicii circa bonitatem vel malitiam alicujus actus in particulari.* Id nempe evenit, quando conscientia assensum suum suspendit pro utraque parte dubii, et remanet anceps et haesitans circa actionis suae moralitatem. Cum tamen conscientia sit judicium rationis practicum, et hic non habeatur nisi judicii suspensio, patet, conscientiam dubiam non esse conscientiam veri nominis, sed improprie dictam et usu scholarum acceptam(1).

Q. 4. *Quotuplex dividitur dubium?*

R. Dubium dividitur:

1 In dubium juris, et dubium facti— *Dubium juris* est quando dubitatur vel de lege, vel de ejus obligatione, vel de legitima legislatoris potestate: v. g. an j junium tali die revera in lege, praeceptum sit? an lex jejunii in tali casu obliget, necne? an legislator possit in tali casu jejunium praescribere? — *Dubium facti* est quando dubitatur, an aliquid contra legem peractum fuerit? v. g. si dubitetur, an homo percussus clericali qualitate sit praeditus, necne?

2 In positivum, et negativum.— *Positivum* est quando pro utraque parte stant rationes aequales, aut ferme aequales. — *Negativum* est cum ex neutra parte suppetunt rationes, vel non suppetunt nisi admodum leves. Sicut statera stat in suspenso sive in aequilibrio tam si nulla, quam si aequalia in utraque lance pondera ponantur (2): a pari homo dubius haeret in sua inquisitione, tam si nullas habeat hinc inde rationes, quam si habeat aequales pro duplici contraria opinione.

3 Ipsum dubium juris dividitur in speculativum, atque in practicum. — *Speculativum* est quando dubitatur de principio morum generali, vel de bonitate actionis in se, abstrahendo a praesentibus circumstantiis: v. g. an pingere die festo sit opus servile, necne? an tale bellum sit justum, an vero injustum? — *Practicum* est quando dubitatur, an actio singularis cum circumstantiis suis et in ordine ad finem agentis sit licita, an illicita? v. g. an liceat mihi in his circumstantiis constituto facere opus servile die festo? an liceat mihi servo hac in re domino meo praecipienti obtemperare? Quare inter utrumque dubium intercedit discrimen, quod intercedit latissimum inter verum et licitum. Dubium nempe *speculativum* licet in obliquo et secundario sen consequenter respiciat etiam licitum; in recto tamen et principaliter respicit verum. Dubium vero *practicum* respicit directe, immediate et primario ipsum licitum (3).

Pro duplici hac dubii specie etiam ipsa conscientia dubia esse potest, imo debet cum s. Alphonso dupliciter dividi, nempe in conscientiam *dubiam speculative* et in conscientiam *dubiam practice.*

Q. 5. *Utrum, stante dubio speculativo, possit haberi moralis certitudo de honestate actionis?*

R. Affirmative: stante dubio speculativo, potest haberi moralis certitudo de honestate actionis. Dubium enim speculativum non excludit practicam hanc moralem certitudinem; nam aliae sunt rationes, quibus judicamus *de rei veritate*, sive de dubietate alicujus opinionis, v. g. an bellum quod geritur, sit justum necne? et aliae sunt rationes, quibus judicamus *de honestate actionis*, v. g. an in bello praedicto liceat subditis, sic imperante Principe, praeliari.

(1) Unde aliis sic placet conscientiam dubiam definire, ut sit: *status animi, qui sibi conscius est, se non habere sufficientes rationes, ut certe judicet sibique persuadeat, se cognoscere moralitatem specialis actus, de quo quaeritur.*

(2) Haec similitudo est s. Basilii, *Ep.* ccIV (*edit. Maur. ad Neocaesarenses.*

(3) Oportet, ut tirones nostri bene penitusque percipiant praedictam differentiam inter dubium speculativum et dubium practicum, si multos velint in quaestionibus de conscientia dubia errores praecavere. Audiant itaque auctorem libri cui titulus: *Dottrine di s. Alfonso difese*, ecc. Monza 1850, pag. 58, ediz. terza: « dubbio speculativo è » quello che ci tiene indecisi sulla questione con» siderata assolutamente in sè medesima, quale » sarebbe a cagion d' esempio: *vi ha o non vi ha* » *ingiustizia nell' esigere il lucro sulla semplice* » *pecunia?* Che se rimanendo dubbia per me una » tale questione, mi fo quest'altra: *intanto finché* » *resta incerta la questione, nè la legittima auto-* » *rità mi toglie il dubbio, posso io lecitamente esi-* » *gere il lucro?* questo è il dubbio pratico, il quale » non verte come il primo sulla natura della cosa » in sè considerata, ma in ordine all' attuale mia » operazione nello stato presente ».

Res clarius patebit exemplo judicis, qui ex rationibus intrinsecis et directis dubius est, num Titius v. g. sit reus, an non? attamen ex illo principio reflexo ac generali, nempe *in dubio favendum esse reo*, Titium absolvit. Judex videlicet laborat quidem dubio speculativo, quia spectatis rationibus intrinsecis, dubius haeret, an reus sit absolvendus necne; sed tali dubio non obstante, efformat sibi conscientiam moraliter certam de honestate suae actionis in reo absolvendo illud amplexus principium: *in dubio favendum est reo*. Ex his patet, quomodo actio, cujus honestas speculativo dubia est, possit in praxi evadere moraliter certa, et practice tuta.

Q. 6. *An, stante dubio practico de honestate actionis, liceat agere?*

R. Stante dubio practico de honestate actionis, nefas est agere; Scriptura aperte dicit: *omne autem, quod non est ex fide, peccatum est*(1), sive quod non est ex intima persuasione, quod sit licitum, peccatum est. Atqui illud, quod fit in dubio practico de honestate actionis, nequit conjungi cum intima persuasione, quod sit licitum.

Accedit, quod ille qui se exponit periculo peccandi, jam peccat, dicente Ecclesiastico: *qui amat periculum in illo peribit* (2); atqui agens in dubio practico de honestate actionis se exponit periculo peccandi: ergo jam peccat. — Peccat autem peccato ejusdem speciei, cujus est peccatum, de quo dubitatur. Hinc qui dubitat actionem suam esse furtum, furto peccat; cum talis se committat illius discrimini.

Sed quid (dices) *si quis apprehendat quidem quod agit esse peccatum, sed non advertat an mortale sit, an veniale?* Si homo sit timoratae conscientiae, qui neque in confuso advertat ad periculum graviter peccandi, nec objectum sit ex se mortale, probabilius non peccat nisi venialiter; ex his enim merito infertur non apprehendi peccatum uti mortale. Mortale tamen erit, si secus esset; *quia*, uti ait s. Antoninus ex s. Thoma, *periculo se exponit mortalis* qui operatur in eo dubio (3).

Q. 7. *Quomodo practice dubitans de honestate suae actionis se gerere debet, ut conscientiam practice certam sibi valeat efformare?*

R. Si dubium est inane, illud despiciendo deponat: nulla enim obligatio inducitur sine rationabili fundamento. Si vero dubium grave est, tunc si dubitans sit rudis, consulat peritos; cum ex se sibi non valeat conscientiam certam efformare. Quod si persona literis exculta sit, illud deponat inquirendo principium aliquod reflexum de honestate actionis, et juxta illud operetur. Si tamen non valeat hic et nunc illud sibi efformare judicium, neque habeat a quibus consilium petat, et velit agere, eam debet partem eligere quae ab omni periculo peccati removet; alioquin ipse peccaret in eo, quod se committeret discrimini (4).

Q. 8. *Quaenam sunt principia, quibus innixa conscientia evadere potest practice certa de actionis suae honestate aut malitia?*

R. Principium primum et ceterorum principalissimum, cui innixa conscientia evadere potest practice certa de actione, est quod *lex dubia non potest inducere obligationem certam*. Hoc a nemino negari potest; unde ad rem ait Benedictus XIV: *non si debbono porre legami certi, quando non vi è una chiara legge, che gl'imponga* (5). Ex hoc autem enascitur aliud principium, quod nempe *in dubio melior est conditio possidentis*. Hinc in dubio morali vivendum est, utrum possideat lex, an vero libertas hominis? Nos dicimus aliquando possidere legem, aliquando hominis libertatem: et sic quando possidet libertas, stari poterit etiam pro libertate, maxime si charitas et prudentia suggesserit. Ita ut qui hoc in casu adhuc voluerit legem implere, laudandus sit; si vero egerit contra, non sit damnandus uti reus peccati.

Qua regula (dices) *dignoscitur utrum possideat lex an libertas?*

Ad dignoscendum pro qua parte in dubio morali stet possessio, videndum erit pro qua stet praesumptio (6). Praesumptio autem stat semper pro ea parte, quae non tenetur

(1) Rom. 14. (2) Cap. 3. (3) 1. p. t. 3, c. 10.

(4) Haec resolutio prae oculis semper est habenda in omnibus dubiis materiis, de quibus sermo erit in totius Operis nostri decursu. Et mirum sane, quod nonnulli nos imprudentiae accusent, quasi mens nostra sit, omne dubium illico contemnendum esse, et nullo praemisso examine, ac quasi occlusis oculis, nos tunc tuto posse, quod favet libertati, sequi. Hoc quidem imprudentissimum esset: at quis unquam docuit tale?

Nos semper loquimur de dubio, quod tale permanet, etiam post adhibitam pro rei gravitate diligentiam ad illud resolvendum tum illud intimius rimando, tum utriusque partis argumenta sedulo pensitando, vel doctos pro temporis opportunitate consulendo. En casus, quo quis valet aliquo principio reflexo practicam conscientiam efformare de honestate suae actionis, dubium vincendo. Quod una vice pro omnibus dictum esse volumus.

(5) *Notificatione* XIII. — Vid. etiam dicenda de Legibus, c. VI.

(6) Praesumptio est suppositio, quae fit, vel fie-

per se ipsam factum probare, sed onus probandi transfert in partem alteram; *factum* nempe *non praesumitur, nisi probetur*: quod est *tertium principium* nobis traditum ab ipsa lege de probationibus. Idcirco in dubio factum nunquam praesumitur, sed semper probandum est. Quod si factum ipsum sit certum, v. g. si matrimonium certe initum sit, et solum dubitetur, utrum rite initum fuerit an non, tunc aliud recurrit principium, quod *quarto loco* adsignari potest hisce verbis contentum: *in dubio omne factum praesumitur recte factum*, sive *praesumitur factum quod de jure faciendum erat*, videlicet tunc *standum est pro valore actus* (1).

Sed (inquies) *principia, ex quibus regula desumitur circa honestatem actionis, debent esse moraliter certa, ut certa conclusio deducatur*; *atqui talia non sunt dicta principia, cum plures ea negent.*

R. Dicta principia certa sunt in se, et ea omnes admittunt, ac leguntur passim in utroque jure; discrepantia est tantum in illorum applicatione: porro nos, utpote generalia, ea ad omnia applicare merito non dubitamus.—Neque certo sufficientem causam adducere possunt adversarii, cur ea ad particularia velint restringere, ut patet discurrendo de singulis: quod satis est ut tuti esse possimus. Neque enim in contingentibus certitudo physica requiritur, sed sufficit moralis; alioquin rigorismus induceretur.

Adde neque probabilioristarum principia inconcussa in se esse ineluctabiliter et ex omni parte: quantumcumque enim certi simus nos bene agere, tamen evenire potest, ut, in se re cognita, aliter sit agendum; nam res subjective certa potest esse objective falsa. Sic v. g. si tu dubitas, an voveris Deo aliquid, puta calicem, in sententia probabilioristarum teneris de voto; sed quid si jam reddito voto, certo cognoscas te revera non vovisse? nonne laborasses falso supposito? nonne reddidisses quod non debueras? Unde patet nulla esse reflexa principia, quae radicitus quaestionem solvant atque in se; attamen liberant a formali peccato, quatenus nempe tum probabilistae tum probabilioristae illorum principiorum usu efformant practicum judicium de honestate actionis.

§ III.—*De Conscientia probabili, et improbabili.*

Ut quae sumus dicturi clarius percipiantur, aliquid praemittendum de probabilitate et opinione, ex quibus conflatur conscientia probabilis (2).

Q. 1. *Quid est probabilitas, et quotuplex?*

R. Cum Antoine: *probabilitas est motivum grave, sed absolute fallibile, reddens opinionem verisimilem.* Quadruplex autem est probabilitas: alia intrinseca, et alia extrin-

ri debet, suadente causa; seu est judicium de aliquo particulari ignoto per aliud generale notum, ac ordinarie contingens: ideo praesumptio dicitur nasci *ex communiter contingentibus*. Hoc ipsa natura dictat: sic cum homo sit natura sua bonus, ideo omnis homo in dubio virtuosus praesumitur; ac tunc tantummodo uti malus habetur, quando id clare dignoscitur: quo in casu cessat suppositum, et praedicatur verum: inde natum est axioma: *praesumptio cedit veritati.*

(1) Clarius patebit doctrina haec, si ad praxim reducatur exemplis:

1 Titius v. g. incolit domum, et ideo praesumitur habere jus in illam, et eam possidere; sed quid? insurgit Sempronius, qui ipsum vult exturbare. Cujusnam erit onus probandi? profecto Sempronii, et sufficit Titio, si dicat se fuisse atque adhuc esse dominum domus illius: est in possessione.

2 Dubitatur v. g. an lex condita sit, necne? ex primo principio, cum *lex dubia nequeat parere obligationem certam*, clare deducitur nos non teneri legem illam implere.—Si vero dubitetur, an lex jam certe condita et promulgata, fuerit abrogata, necne? tunc tenebimur legem implere; quia tunc lex possidet ex altero principio: *in dubio melior est conditio possidentis.*

3 Dubitatur v. g. an lex sit justa, an injusta? lex ista vim suam habet ob quartum principium, quod nempe *in dubio praesumatur factum quod de jure faciendum erat*; Legislator enim de jure tenebatur condere legem justam; tenendum ergo legislatorem egisse quod ab eo de jure agendum erat.

4 Dubitatur v. g. an ad jejunium teneatur adolescens, de quo incertum est, an expleverit annum aetatis suae 21? item dubitatur de sene, an pervenerit ad annum 60, quo completo in multorum sententia a jejunii lege liberatur? Ex allatis principiis patet responsio, nempe adolescentem non teneri ad jejunium, quia tunc possidet ejusdem libertas; ex adverso teneri senem, quia possidet praeceptum jejunii. — Idem dicendum v. g. de eo, qui est in sabbato, et dubitat utrum pervenerit hora mediae noctis an non: iste non potest manducare carnem, quia adhuc possidet praeceptum abstinentiae. E contrario autem si quis de hora mediae noctis serio dubitet in feria quinta, tunc poterit carnem manducare, quia adhuc possidet ipsius libertas.

Alia exempla vid. apud s. Alphonsum, *Opus Mor.* l. 1. nn. 27, et 95.

(2) *Probabile*, juxta vim nominis, est id, quod probari potest. Olim sumebatur pro eo, quod erat unice certum: hoc sensu Nazianzenus doctrinam de necessitate Fidei in Jesum Christum probabilem dixit (*Orat 22*). In sacra Scriptura vero probabile sumitur pro eo, quod est adprobatione nostra dignum, juxta illud 2. Tim. 2: *sollicite cura te ipsum probabilem exhibere Deo.* Nunc communi Theologorum usu illud est, quod absolute certum non est, gravibus tamen innititur fundamentis. — Bergier, *Dizionario Enciclop.* Vocab. Probabile.

seca; alia facti et alia juris. — *Intrinseca* est quae innititur rationum momentis desumptis ab ipsa natura rerum, de quibus agitur.—*Extrinseca* est quae, praetermissis rationibus intrinsecis, tota fundatur in auctoritate Doctorum. *Probabilitas facti* est quae versatur circa rei veritatem sive substantiam, v. g. an Baptismus collatus cum lixivio sit validus, an nullus?—*Probabilitas* demum *juris* versatur circa honestatem actionis, v. g. an liceat Baptismum ministrare cum lixivio?

Q. 2. *Quid est opinio?*

R. Opinio *proprie et stricte* accepta non aliud significat penes Philosophos, quam *actum illum intellectus nostri, quo fertur in unam partem contradictionis cum formidine alterius* (1): id est cum timore, ne altera pars sit vera, et ea, in quam fertur, sit falsa. Sic v. g. dux militiae pendens incertus inter duos modos aggrediendi hostem suum, perpensis omnibus circumstantiis, unum eligit, cum formidine tamen, ne modus electus sit falsus, et alter non electus sit verus. Ex quo patet, talem assensum intellectus nostri esse imperfectum; nequit enim intellectus noster perfecte assentiri illi parti, quam formidat esse falsam.

Diximus *proprie et stricte*; nam saepe occurrit hoc nomen et penes ss. Patres et veteres Scholasticos acceptum late et improprie, ad significandum videlicet levem quamcumque credulitatem et propensionem apparentem, nullisque sat gravibus argumentis innixam.

Q. 3. *An opinio differat a dubio, errore et scientia?*

R. Affirmative: opinio, ut hic accipitur, differt a dubio, errore et scientia:—1 differt a dubio, quia dubium est suspensio assensus cujuslibet in quamcumque partem;—2 ab errore tum materiali, quia iste est id, quod est vere falsum; tum formali, quia iste est assensus mentis scienter approbantis verum pro falso, vel falsum pro vero;—3 a scientia; nam opinio semper conjungitur cum formidine oppositi; scientia vero formidinem istam prorsus excludit. Et ideo veritas cognita sine formidine dicitur *scientia* vel *certitudo*, veritas autem cognita cum formidine oppositi dicitur *opinio*: ita ut adhaerere scientiae sit sequi certum; adaerere autem opinioni sit sequi tantum probabile. Audiatur Angelicus: *assentit intellectus alicui dupliciter: uno modo, quia ad hoc movetur ab ipso objecto...; alio modo intellectus assentit alicui, non quia sufficienter moveatur ab objecto proprio, sed per quamdam electionem voluntarie declinans in unam partem magis, quam in aliam. Et si quidem hoc sit cum dubitatione et formidine alterius partis, erit opinio: si autem sit cum certitudine absque tali formidine, erit fides* (2).

Q. 4. *Quid est opinio probabilis, et conscientia probabilis?*

R. Opinio probabilis in genere morum (de qua hic agimus) est *ille actus nostri intellectus, quo gravi quidem, sed fallibili fundamento innixi, et cum formidine oppositi, judicamus aliquid esse licitum vel illicitum in se.* Diximus *in se*: nam quoad nos in agendo debet semper adesse certitudo moralis; *quod enim non est ex fide, peccatum est*(3)—Conscientia vero probabilis est *illa per quam aliquis innixus opinione probabili format sibi dictamen practicum suae rationis ex certis principiis reflexis sive concomitantibus, ad licite nempe operandum* (4).

Q. *Quotuplici modo considerari potest opinio probabilis?*

R. Duplici modo considerari potest opinio probabilis, nempe vel in se ipsa et in sua probabilitate propria, vel respective et comparate ad opinionem aliam. *Opinio probabilis*, ait Staidel in notis ad Theologiam Moralem Antoine, *considerari potest vel solitarie, et extra concursum alterius probabilis oppositae, vel conjunctive, et in concursu alterius* (5).

(1) S. Thomas, 1. p. q. 79. a 9.

(2) 2. 2, q. 1. a. 4. (3) Rom. 14.

(4) Ex dictis eruitur: 1 opinionem probabilem a conscientia probabili differre in hoc, quod *illa* opinando judicet aliquid esse bonum vel malum, licitum vel illicitum abstrahendo a praxi, sive ab actuali exercitio et ultimo dictamine practico, *haec* vero judicet actum ipsum in praxi, seu in exercitio actuali, id est cum suis omnibus circumstantiis atque hic et nunc ponendum, illumque declarat uti bonum vel malum, licitum vel illicitum per ultimum dictamen practicum. Sic si miles, qui pergit ad bellum, non habeat nisi fallibile fundamentum, (ideoque adhuc dubitatio sit) de belli justitia, laborat conscientia probabili. Nihilominus licite ad bellum ire potest formando sibi practicum rationis dictamen ex illo principio reflexo: *semper obtemperandum est superiori, quamdiu certo non probetur rem esse malam.*

4 Inter opinionem et conscientiam probabilem, ac opinionem et conscientiam laxam adesse discrimen latissimum. Quia conscientia et opinio probabilis habet pro suo fundamento argumenta satis gravia, quae vel legi superioris vel libertati hominis favent; conscientia vero et opinio laxa habet pro suo fundamento argumenta levissima, et quae favent cupiditatibus.

(5) *Tract. de Consc.*, c. 4.

A — *De opinione probabili considerata in se ipsa et in sua probabilitate propria.*

Q. 1. *Quotupliciter opinio in se considerata potest dici probabilis?*

R. Opinio quaelibet considerata in se ipsa et in sua probabilitate propria duplici modo potest esse et dici probabilis, nempe *ab intrinseco*, quando nititur probabilitate intrinseca, id est argumentis desumptis ab ipsa rei natura; et *ab extrinseco*, quando nititur probabilitate extrinseca, id est argumentis desumptis ab auctoritate, nempe a numero simul et pondere Doctorum, qui opinionem defendunt.

Iterum opinio in se probabilis potest esse talis vel *apparenter* tantummodo et *leviter*, vel *vere* et *satis graviter*.— Prima illa est, quae aliquo quidem fundamento innititur: sed apparenti et levi, ita ut non valeat assensum viri prudentis ad se pertrahere. Secunda ex adverso est ea quae innititur fundamento solido et satis gravi, vel intrinseco rationis, vel extrinseco auctoritatis, ita ut bene valeat sibi comparare assensum prudentum. Ut autem opinio censeri possit vere et satis graviter probabilis requiritur:

1 Ut nihil certi adsit contra illam neque ex Scripturis, neque ex Conciliis, neque ex definitionibus Pontificum, neque ex ratione theologica. Etenim si contra illam quid hujusmodi adesset, probabilitas quaecumque poterit aliquo modo apparere talis, sed in se nunquam talis revera erit; cum veritas nequeat esse contradictoria.

2. Ut opinio contra omnia argumenta, quae ei opponi possunt, talem adhuc in se vim retineat, ut prudentis assensum valeat sibi comparare, alioquin illius probabilitas haberetur destructa. Hoc facile deduci poterit ex qualitate Auctorum, qui eam tuentur, si gravitate, doctrina, experientia, pietate aliisque dotibus praestent insigniter.

Q. 2. *An usus opinionis probabilis in se, et in sua probabilitate considerata sit licitus?*

R. Certum est, nunquam licere in re morali opinionis illius usum, quam in Scholis appellant leviter et tenuiter probabilem, quae nempe innititur quidem aliquo fundamento, sed non tam forti ut possit ad se pertrahere assensum prudentis; nam in his rebus *parum pro nihilo reputatur*.—Accedit, quod Innocentius XI damnavit hanc n. 3 propositionem: *generatim dum probabilitate sive intrinseca sive extrinseca, quantumvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus.* Quare tota quaestio reducitur ad usum opinionis probabilis, quae vere, solide et satis graviter probabilis sit. Non defuerunt Doctores (*rigoristae* ideo dicti) qui tradiderunt esse prorsus illicitum in moralibus usum opinionis probabilis cujuscumque, non solum talis vere et satis graviter, sed neque etiam probabilissimae. Ab istorum officina prodiit notissima illa propositio ab Alexandro VIII damnata contra Sinnichium 1690: *non licet sequi opinionem inter probabiles probabilissimam.*

Item Doctores istos, refellit Angelicus inquiens (1): *certitudo non est similiter quaerenda in omni materia: in actibus enim humanis super quibus constituuntur judicia et exiguntur testimonia, non potest haberi cetitudo demonstrativa, eo quod sunt circa contingentia et variabilia. Et ideo sufficit probabilis certitudo, quae in pluribus veritatem attingit, etsi in paucioribus a veritate deficiat* (2).

Dices: *od honestatem actionis necessaria est certitudo moralis de honestate ipsa; atqui ille, qui agit cum opinione tantum probabili, etsi solida et satis gravi, non habet hanc certitudinem; opinio enim probabilis, quantacumque sit ejus probabilitas, semper conjuncta est cum formidine oppositi, ideoque cum ipso dubio.* Ergo.

R. 1: *Indirecte.* Si hoc argumentum valeret, jam excluderet usum opinionis etiam probabilissimae, cum etiam ista semper conjuncta sit cum aliqua formidine oppositi; etiamsi enim sit probabilissima, tamen fines probabilitatis non egreditur. Et ideo redderetur absurda doctrina Alexandri VIII, qui condemnavit sub n. 3 illam propositionem: *non licet sequi opinionem inter probabiles probabilissimam.*

(1) 2. 2. q. 20. a 2.

(2) Hoc argumentum facile extendi potest etiam ad usum opinionis vere et graviter probabilis, sive legi faveat sive libertati. Si nempe in actibus humanis ex d. Thoma non requiritur certitudo demonstrativa; ergo vera et gravis probabilitas sufficiens erit. Sane licitus dici debet usus illius opinionis, quae per se difformis non est rectae rationi; atqui talis est opinio vere graviterque probabilis. Nam si foret difformis, non fulciretur motivo gravi, neque moveret animum viri sapientis.

Denique fas est uti opinione, quae excludit omne dubium practicum in agente; atqui talis est opinio vere graviterque probabilis. Ubi enim adest contra legem argumentum solidum et grave, jam illa evadit incerta et dubia; lex autem incerta et dubia non obligat: sic liberum restat agenti illam sequi, vel non sequi.

R. 2; *Directe* negando minorem. Qui agit cum opinione probabili vere et satis gravi, efformat sibi dictamen moraliter certum de honestate actionis suae ex principiis reflexis. Patet exemplo judicis, qui stante dubio, an reus sit absolvendus necne, efformat sibi conscientiam moraliter certam de honestate actionis suae in reo absolvendo per illud principium: *in dubio favendum est reo.* A pari qui agit cum opinione probabili in casu nostro, non agit innixus ipsa suae opinionis probabilitate, sed ipsa certitudine morali de honestate actionis suae. Quia sic secum ratiocinatur: *quando opinio contra legem est vere et satis graviter probabilis, lex evadit dubia et incerta: atqui lex dubia et incerta non obligat; quod si non obligat, ego possum agere quod mihi magis arriserit. Ergo, stante vera et satis gravi probabilitate opinionis meae, quidquid ego agam, semper honeste agam* (1).

Instabis: *agere opinando non est agere cum certitudine morali de honestate actionis; atqui agere cum opinione tantum probabili, licet vere et satis graviter tali, semper est agere opinando.*

R. Si quid valeret hoc argumentum, rejiciendus esset etiam usus opinionis inter probabiles probabilissimae contra definitionem Alexandri Pontificis; nam quoadusque opinio est, semper aliquam formidinem includit, cum id sit de illius natura. Sed directe respondendo distinguendum est: *agere opinando non est agere cum certitudine morali de honestate actionis*, si opinio sit circa honestatem actionis ipsius, seu si opinio sit subjectiva, concedo; si opinio sit tantummodo circa veritatem, seu objectiva, nego.

Etenim qui agit cum opinione probabili vere et graviter tali, agit quidem opinando circa veritatem rei (*objective*); quia semper habet formidinem, ne propositio contraria sit vera. Sed non agit opinando circa honestatem actionis suae propriae (*subjective*); quia circa hanc jam sibi efformavit dictamen practicum, tutum et moraliter certum. — Agit, uno verbo, cum formidine speculativa, sed non agit cum formidine practica. Atqui haec duo omnino differunt inter se, ita ut cum prima agere quidem liceat, tametsi nefas sit agere cum secunda. Unde sic opinari pertinet ad prudentiam, ut ait Angelicus, qui dicit, *prudentiam esse in opinativa parte animae, et versari circa operabilia contingentia*, quae nempe possunt sese aliter habere.

Ergo (subjunges) *si ita est, qui probabiliter agit, prudenter agit: atqui hoc consequens falsum est, ergo et antecedens.*

R. Distinguendo: consequens falsum est, si nostra actio moralis innitatur sola probabilitate, *concedo*; secus, *nego*. Juxta sententiam nostram nemo potest opinionem aliquam sequi eo ipso, quod sit vere et satis graviter probabilis (2); cum per nos ad licite operandum non sufficiat dictamen probabile, sed requiratur dictamen certum, seu certitudo moralis de honestate actionis, dicente ipso Apostolo: *omne quod non est ex fide, peccatum est.*

At eam opinionem libere quilibet sequi potest, etsi contra legem; quia (en ratio, quam nunquam satis repetere possumus, quaeque semper prae oculis habenda est diligenter) quia agens in tali casu recte iudicat legem esse dubiam, et idcirco sibi nullam ex ea oriri obligationem, cum lex dubia ex communi Theologorum et Juristarum sententia non obliget. Et hoc modo de honestate actionis suae non habet dictamen tantum probabile, sed moraliter certum (L).

Ab usu opinionis probabilis (dices) *ortae sunt tot sententiae in Theologia Morali valde laxae et moribus noxiae? Tot etiam prodierunt propositiones a Summis ipsis Pontificibus condemnatae?*

(1) Hoc uno principio omnia adversariorum objecta de facili solvi possunt; ac proinde fastidiosum nobis est pluribus ea prosequi. Attamen id tironibus nostris utile est, qui ex modo diverso, quo adversarii proprias adstruunt rationes, nonnumquam in responsione haerent, licet facile sit eas dissolvere, si bene ediscant evolvere hoc cardinale principium.

(2) Haec verba: *qui probabiliter agit, prudenter agit*, et vera et falsa sunt, si ita loqui fas est. *Falsa*, si illis tantum insistatur, ut nempe ideo simpliciter actio ponatur, quia est probabilis; nam ad agendum requiritur moralis certitudo. Et en quo sensu Alphonsus noster dicere potuit in quadam sua Dissertatione: « taluni mi tacciano, dicendo ch' io sono probabilista; io di nuovo mi dichiaro in questa breve Operetta, che io non sono probabilista, nè seguito il probabilismo, anzi lo riprovo ».

Vera, si accipiantur hoc sensu, quatenus probabilitas in causa est, ut per dircursum ad aliquod principium deveniamus certum ac firmum. Unde qui ad nauseam usque nobis opponunt hoc effatum, et magno eloquio ejus impromptitudinem adstruunt aerem verberant. Item notandum quod aliquando Theologi Moralistae (et ipse Angelicus) brevitatis ergo sententiam quam amplectuntur, probabilem simpliciter appellant: quod quidem non est velle agere cum formidine; illud enim *probabile* (si alia ratione non destruatur) in eorum sententia dicit certitudinem, per illum nempe discursum quem subintelligunt, et supra innuimus. Hoc autem et in praesenti Opere nostro notetur.

R. Ad 1: Falsum est ab usu opinionis vere graviterque probabilis ortum habuisse sententias laxas in Theologia Morali; opinio enim vere et graviter probabilis innititur vero et gravi fundamento, etsi possit esse falsa: sententia autem laxa omni vero et gravi fundamento caret; ergo hanc ab illa, uti effectum a causa, derivare repugnat.— Morum autem corruptela oritur quidem ab usu sententiae laxae, hoc ipso quia caret vero et gravi fundamento; non vero ab usu oritur opinionis vere et graviter probabilis, ob rationem contrariam (1).

R. Ad 2: Falsum pariter et inconsequenter est, ab usu dictae opinionis ortas esse tot etiam propositiones condemnatas. Istae originem habuere vel a mentium humanarum imbecillitate, vel a nimia ingeniorum quorundam audacia atque effrenata licentia: quae duo locum habere possunt tam in iis, qui tenent opiniones probabiles, quam in iis, qui eas despiciunt. Sane si Pontifices existimassent usum illius opinionis esse fontem tot malorum, quomodo fieri potuit, ut de rivulis obtruncandis curam haberent, fontem autem nunquam extinguere voluerint, quod uno decretorio judicio tam facile potuissent efficere (2).

Q. 2. *An usus opinionis vere graviterque probabilis in rebus moralibus sit novus, et majoribus nostris inauditus.*

R. Sunt utique nonnulli, qui clamitant usum opinionis probabilis in rebus moralibus prorsus esse novum. Sed falsum est; licet enim haec quaestio suis scholasticis terminis non fuerit proposita, nisi anno 1577 a Padre Bartholomaeo Medina Ordinis Praedicatorum in Hispania; quoad rem tamen atque substantiam antiquissima est. Et Petrus Antonius Terillus scriptor Anglus in suo celebrato Opere *De probabilitate* (3) clare demonstrat, tam sanctos Patres quam Scholasticos antiquos omnes vel fere omnes fuisse pro usu opinionis probabilis in rebus moralibus: et sententiam contrariam non fuisse auditam in Scholis, nisi aetate Cornelii Jansenii et sectatorum ejus (*M*).

Hisce positis, en argumentum; si usus sententiae cujscumque probabilis fuisset prorsus novus non quoad terminos tantum, sed etiam quoad rem et substantiam, quomodo ex rectis criticae regulis, talis, tam improvisa et tam subita mutatio posset explicari? quanto temporis spatio non opus fuisset ad convellendam sententiam contrariam, quae in adversariorum hypotesi per tot saecula in Ecclesia Catholica tam profundas egisset radices? Quidquid igitur nonnulli dicant, semper verum erit, quod hac de re nobis tradit celeberrimus Segneri, veteres nempe nostros eam semper tenuisse regulam in agendo, ut:

1 Legi firmiter adhaererent, quin amplius daretur vel minimus disputationi locus, quando habebatur tanquam certa; — 2 quando lex habebatur tamquam dubia, dubietatem deponere conarentur consulendo Doctores, si aderant; vel rem in natura sua per se ipsos perpendendo, si non aderant; — 3 quando opiniones Doctorum hinc inde bene perpensae, aequalibus rationum momentis adhuc inter se differrent, tunc unicuique fas esset amplecti illam, quae sibi magis placeret, deposita omni et quacumque peccandi formidine (4).

Q. 3. *An probabilitas extrinseca constituat opinionem vere et satis graviter probabilem.*

R. Affirmative: probabilitas extrinseca constituit opinionem vere, et satis graviter probabilem.

Prob. 1 ex Scripturis, ubi legitur: *inclina aurem tuam, et audi verba sapientum* (5); at vocabulum *inclina* significat profecto *audi cum humilitate, atque sapientum judicio magis defert, quam tuo proprio.* — Iterum in Proverbiis (6): *ne innitaris prudentiae tuae*; ille autem dicitur non inniti prudentiae suae, qui auctoritati sapientum ita defert, ut ob illam aliquando operetur etiam contra id, quod sibi videtur, dicens secum ipse: *in verbo tuo laxabo rete* (7).

2 Ex Patribus: *nulli dubium est*, inquit d. Augustinus, *gemino pondere nos impelli ad discendum auctoritatis atque rationis* (8). — Et d. Thomas clarius (9): *auditor diversorum magistrorum tenentium contrarias opiniones potest sequi quam velit, nisi*

(1) V. Bergier, *Dizionario Teologico Enciclop.* Vocab. Probabilismo.

(2) V. Celebris Canonista Christianus Lupus, *De antiquitate, auctoritate et legitimo usu sententiae probabilis, Tom. II. Oper., Venet. 1729.*— It. Manhart, *Ingenua indoles scientiae mediae probabilismi et gratiae efficacis, etc.*—It. *Dissertatio prolegomena* Francisci Ant. Zacchariae ad Moralem Theologiam Alphonsi De Ligorio, *pars 3. apologetica*, quae praefixa est Editioni Taurinensi 1846-47, typ. Marietti, ubi aliae a Francolino et Abelly editae Apologiae summatim exhibentur.

(3) V. Tyrsus Gonzales, *Fundamentum Theologiae Moralis*, Introd. n. 5.

(4) Lettera 1. *Op. cit.*

(5) Prov. 22.

(6) Cap. 3.

(7) Luc. 5.

(8) L. 3. contra Academ. c. 20.

(9) Tabula aurea.

aliter determinetur esse contra Fidem ab Ecclesia (1).

3 Ex ratione: probabilitas extrinseca, si bene et in se perpendatur, resolvitur in probabilitatem intrinsecam; adest enim certa praesumptio, quod Doctores, cum opinionem aliquam tradiderunt, bene penitusque perspexerint rei veritatem in se; neque illam tradere voluerint, nisi rationibus satis validis et momentosis innixi.— Quis enim audeat cogitare eos temere fuisse locutos? *Aliquis parvae scientiae*, ait Angelicus, *magis certificatur de eo, quod audit ab aliquo scientifico, quam de eo quod sibi secundum suam rationem videtur* (2). Hinc S. Poenitentiae Tribunali sequitur doctrinam s. Alphonsi, non perpendens momenta et rationes, quibus nituntur variae ipsius opiniones, sed ob solam tanti Nominis auctoritatem, respondit *negative*. Quod sane non potuisset dicere, nisi probabilitas extrinseca aliquando constitueret probabilitatem veram et proprie dictam. Adde hoc responsum a Gregorio XVI fuisse confirmatum 5 julii an. 1831.

Sed (dices) *argumentum pessimi turba est ex Seneca*. Respondeo: *utilissimum est*, ex d. Augustino (*maxime multitudini*) *excellentissimae auctoritati credere et secundum hoc agere*. Videlicet turba quidem populi indocti certe non prodest ad mores honestandos, sed prodest profecto auctoritas Doctorum gravium ac piorum. Ipsa ratio clamat, ubi veritas certa non apparet, pro illa parte esse praesumendum pro qua stat major numerus sapientum. Accedit: si auctoritas haec esset contra fidem vel bonos mores, Ecclesia neque toleraret neque sileret: *quae sunt*, inquit Augustinus, *contra fidem aut bonam vitam, Ecclesia nec approbat nec tacet nec facit* (3).

Q. 4. *Quid de auctoritate Theologorum in re morali?*

R. Ex compluribus, quae jam tradita sunt a Melchiore Cano (4), nobis sufficiat tria haec dumtaxat adnotare:

1 Constantem et unanimem Theologorum sententiam, quae docet aliquid esse licitum, talis et tantae auctoritatis existimari debere, ut appropinquare ad haeresim dicendus esset qui vellet ab eorum opinione discedere. Cum enim *sive* qui conciones habent, *sive* qui confessiones audiunt, *sive* qui consilium dant, id tradant quod universim tenent Theologi, si isti errarent, et Ecclesia tota profecto erraret communem errorem dissimulando.

2 Testimonium multorum, si alii viri docti contra sentiant, non pluris esse faciendum, quam vel ratio ipsorum vel gravior etiam auctoritas persuaserit. Cum enim eo in casu numerus numero compensetur, pondore est judicandum.

3 Rejiciendam esse uti irrationabilem illam quorundam opinionem, qua summo quidem obsequio prosequi se profitentur Theologos veteres, sed recentiores flocci-faciunt; non minus enim recentiores, quam veteres ingenio, diligentia, studio, eruditione et pietatis laude scimus excelluisse quamplurimos, nec minus in Scripturis sanctis, in Patrum operibus, in Pontificum oraculis, in Conciliorum definitionibus elaborasse. Imo recentiores maxime evolvendi sunt, utpote qui soli referre possunt decisiones noviter datas. — Inter ipsos autem auctores ii sunt praeferendi, qui ex professo rem pertractarunt; censentur enim rationes diligentius perpendisse (*N*). Item ii, qui doctrinam quam tradunt, experti sunt; experientia enim est infallibilis rerum magistra. Item ii, qui, omni passione posthabita, veritatem docuerunt; tunc enim certi sumus, quod solo rationis dictamine suam tuentur sententiam, ut sunt auctores sancti.

Ergone (inquies) *etiam nos erimus inter Casuistas enumerandi?*

R. Nedum nos pudeat inter casuistas enumerari, imo aperte profitemur, eosdem nos maxime venerari, et sequi. Nam praedictus usus communi jam sensu commendatus est: et experientia docet, hac methodo tirones facilius principia ediscere, et eorum ad casus practice occurentes applicationem perfectius edoceri (*O*). Sane (si a gentilibus exempla quandoque sumere non est illicitum) ipsemet Cicero hoc modo se gessit, quum adolescenti Marco filio suo tradens generale illud principium, *aliquando fas esse non servare promissa* (quando nempe promissarii bonum id postulat), casum proposuit Phaetontis sic inquiens: *sol Phaetonti filio facturum se esse dixit quidquid optasset: optavit, ut in currum patris tolleretur; sublatus est: at*

(1) Nec juvat proferre illa ejusdem verba: *non possumus sequi opinionem alicujus Doctoris*; nam ibidem immediate subjungit: *contra manifestum Scripturae testimonium, vel contra id quod publice tenetur secundum Ecclesiae auctoritatem*. Hoc s. Bonaventura tradit iisdem pene verbis. Ergo juxta istos possumus sequi opinionem *alicujus magistri*, quotiescumque haec manifeste non adversatur Scripturae, vel Ecclesiae.

(2) 2. 2. q. 4. a. 8.

(3) Ep. 119.

(4) De locis Theol. l. 8, c. 4.

insanus! antequam constitit, ictu fulminis conflagravit. Quanto melius fuerat in hoc promissum patris non esse servatum (1)! Quis etiam ignorat Casuistarum principes ac veluti magistros haberi d. Thomam Doctorem Angelicum, d. Bonaventuram Doctorem Seraphicum, d. Raymundum et d. Antoninum, aliosque pietate ac scientia illustres?

Sed (dices) *in re morali satis est principia substantialia et generalia tradere, quibus tota dein scientia magnificenter erigatur.*

R. Nihil profecto esset facilius, quam universam Theologiam Moralem brevissimis principiis concludere, si tota deberet solis principiis inniti. Quid brevius, v. g. si eam duobus illis praeceptis restringas: *declina a malo, et fac bonum* (2)? At nemo sanus putat hoc modo recte tradi posse Theologiam Moralem, scientiam tam magnam, tam gravem, tamque praestantem.—Imo major difficultas in hoc consistit, ut principia generalia ad casus particulares bene ac diversimode applicentur, prout diversae occurrunt circumstantiae. Hoc porro est, in quo Casuistae laborant plura dubia effingendo et tot quaestiones practicas proponendo. Non enim Theologia Moralis in Ecclesia Catholica Apostolica Romana esse debet similis Theologiae Morali Protestantium, qui Confessionem auricularem rejiciunt, quique proinde conscientiarum tranquillitati, securitati ac innocentiae haud student, ultro concedentes ut omnes pro libitu suo vivant.

Instabis: *si libri evolvendi sunt pro Theologia Morali addiscenda, extant libri sacrae Scripturae tam veteris quam novi Testamenti; extant Opera ss. Patrum; extant sacri Canones et Conciliorum Oracula. Quid ergo opus est in libris insudare Casuistarum?*

R. Indirecte: non ignoramus extare qui ita clamitant; sed non ita loquitur s. Carolus in sua *Instructione ad Confessarios*, ubi illos enixe praemonet, ut legant ac sedulo meditentur *auctores casus conscientiae pertractantes*. Non ita loquitur Salesius, qui Confessarios hortatur ut perlegant casuistas, et signanter nominat Toletum et Reginaldum. Non ita loquitur Benedictus XIV sua Bulla *Vix pervenit ad aures*, ubi monet in quaestionibus morum non *unum*, sed *plures scriptores* examinandos esse, qui moralem scientiam pertractaverint *et magis inter ceteros praedicantur*.

R. 2. *Directe*: utinam in libris Scripturae, Patrum, Canonum atque Conciliorum definitas inveniremus quaestiones morales! Sed nemo ignorat ex ipsis ut plurimum Scripturae verbis (utpote obscuris (3)) quaestiones hujusmodi exortas esse.—Sancti autem Patres pauca admodum de scientia morali tractarunt: ipsi enim, cum aetate sua complura fidei dogmata nondum fuissent patefacta ac definita, et haereses multae in Ecclesia ebullirent, paene unice suis in libris in id intendebant, ut res Fidei elucidarent. Scripserunt utique etiam circa mores, sed vel in concionibus, vel in aliis circumstantiis tam modice, tam incidenter, ut non raro, ne in errorem labamur, alios legere oporteat, qui eos exponant.—Canones pariter modica statuerunt circa mores, et in his maxima veneratione a nobis praeferuntur, utpote quae regulae sint tutissimae. —Multo minus Concilia ediderunt morales resolutiones; quia praecipuus eorum scopus fuit extirpare schismata et haereses profligare (4).

Sed si res ita est (urgebis), *quomodo se gerebant Confessarii prioribus saeculis ante inductam istam casuisticam Theologiam?*

Jam ab iis temporibus, ne Confessarii cogerentur in Scripturis ac Patribus insudare, extabant Pontificum responsa ad casus particulares una cum Patrum sententiis ac Conciliorum decretis.—His accedebant Ritualia et Collectiones canonum sine numero, quos etiam *poenitentiales* dicebant; quia per diversa et specifica peccata discurrendo propriam cuique poenam imponendam praecipiebant. —Deo autem opitulante, orta est saeculo XIII Theologia *Scholastica* et *Methodica*: et inde etiam nata est *Moralis* in usum Confessariorum, seu *Casuistica*. Hujus generis opus imprimis celebre fuit *Summa de casibus poenitentialibus* concinnata a s. Raymundo, cui accessit *Confessionale* s. Bonaventurae, quorum exemplum ceteri secuti sunt.

Quos porro libros praestat legere ut inde peccatorum gravitas dignoscatur, uti monet s. Carolus. At, cum variata sit disciplina, non amplius eos praestat sequi: et qui eos sequi vellet, *non solum*, ait Benedictus XIV, *rigidissimae ethices sectatorem se o-*

(1) Libro *De Officiis*.
(2) Ps. 36.
(3) 2. *Petri* 8, *v.* 16.
(4) Qui ergo contendit, ut Theologia Moralis, Casuistis posthabitis, tota ediscatur in Scripturis, in Operibus Patrum, in decretis Canonum et Conciliis, hic opus immensum, nimis difficile et pene impossibile, maxime a tironibus, expostulat, neque unquam faciet catholicum ministrum ad confessiones recte excipiendas fidelium idoneum.

stenderet, sed rem plane impossibilem tentaret (1). Imo recte ait Francolinus, *veteres libros poenitentiales magnificare,ut praesentis Ecclesiae disciplinam reprehendas, impium est ac detestandum* (2): adde et jansenisticum.

Q. 5. *An auctor unus et solus sufficiat, ut aliqua opinio dicatur vere et satis graviter probabilis probabilitate extrinseca.*

R. Cum distinctione: *vel* agitur de auctore quocumque et cujuscumque notae; *vel* agitur de auctore gravi, magni in Ecclesia nominis et omni exceptione majori, uti essent v. g. s. Thomas, s. Bonaventura, s. Raymundus, s. Antoninus et alii.

Si 1, non sufficit auctor ille, ut ejus opinio habeat gravem probabilitatem extrinsecam; cum ab Alexandro VII damnata sit haec n. 27 propositio: *si liber sit alicujus junioris et moderni* (quae verba utpote generalia ex Viva intelligi debent de auctore quocumque et humilis cujuscumque notae), *debet opinio censeri probabilis, dum non constet rejectam esse a Sede Apostolica tamquam improbabilem.* Sane cum nulla sit laxa propositio quam aliquis auctor non tradiderit, eam sequi liceret, semel generali illa propositione admissa.

Si 2, modo nihil sit contra Scripturam vel communem sensum Ecclesiae, recte possumus sequi ejus Doctoris gravis opinionem, sic dicente ipso Angelico: *aliquis parvae scientiae magis certificatur de eo, quod audit ab aliquo scientifico, quam de eo, quod sibi secundum suam rationem videtur.* Hanc nobis veritatem suadet vel ipsa ratio; si enim ego, v. g. teneo sententiam d. Thomae, etiam contra aliquod argumentum quod mihi videatur probabilius, quis neget me prudenter agere, cum, mea opinione posthabita, tantae auctoritati me totum defero (3)?

B. — *De opinione probabili considerata respective et comparate ad opinionem contrariam.*

Q 1. *Quotuplex opinio probabilis considerata comparate ad aliam?*

R. Opinio probabilis comparate ad opinionem aliam potest esse: 1 *minus probabilis*, *aeque probabilis*, *probabilior*, *probabilissima* et *moraliter certa;* 2 *minus communis*, *communis*, *communior* et *communissima;* 3 *minus tuta* et *tutior*.

Primo erit opinio *minus probabilis*, si nitatur levioribus rationum momentis quam opinio opposita. *Æquae probabilis*, si nitatur momentis aequalibus. *Probabilior*, si habet in sui favorem argumenta graviora. *Probabilissima* demum, si nitatur argumento gravissimo ita ut opposita censeatur tenuiter vel dubie probabilis (4).

Secundo erit opinio *communis*, si multos, *communior*, si multo plures, *minus communis*, si pauciores, denique *communissima*, si fere omnes moraliter pro se habeat auctores.

Tertio erit opinio *minus tuta* quae materialiter minus recedit ab omni periculo peccandi, — *tutior* quae recedit magis a dicto periculo, tametsi rationibus firmioribus non innitatur. — Opinio *tutior* dicitur favere legi et praecepto; quia in dato casu tenet extare legem aut praeceptum quo aliquid jubeatur aut vetetur. — *Minus tuta* dicitur favere libertati hominis quia in casu ipso negat extare legem aut praeceptum, sed tenet hominem libere posse pro suo arbitrio tunc agere: et licet concedat eundem perfectius agere, si juxta illud praeceptum aut prohibitionem se gerat, perinde ac si revera extaret, docet tamen eum non peccare, si contra faciat, quia utitur sua libertate (5).

Ex his omnibus hactenus enucleatis tri-

(1) *De Syn. Dioec.*, L. 1, c. 7, L. xi, c. 11.

(2) In egregio Opere, *Clericus Romanus contra nimium rigorem munitus.*

(3) Ceterum regula generalis est ut non unus, sed plures auctores graves volvantur; et quoad hoc recolatur catalogus in fine hujusce Tractatus. Hic pro praxi notamus cum Gury, Croix, etc. — 1 illa opinio est viro studioso et probo certe probabilis quam ipse scit se diligenter excussisse, et experitur se absque inordinato affectu, ob rationes graves, ut veram tueri; — 2 mediocriter doctus judicare potest de extrinseca opinionis probabilitate, si statum quaestionis rite intelligens, hanc inveniat assertam ab auctoribus hujus temporis omni exceptione majoribus, id est inter Theologos omnino probatos; — 3 rudis audiens a viro, quem existimat probum, prudentem et doctum, opinionem aliquam esse certo probabilem, potest eam ut talem habere; non enim per se expendere valet, nec aliud medium ipsi suppetit probabilitatem extrinsecam cognoscendi.

(4) Errant qui opinionem probabilissimam sumunt pro opinione moraliter certa: opinio nempe moraliter certa excludit prudentem errandi formidinem; opinio autem probabilissima, tametsi inter probabiles habeat primum locum, fines tamen probabilitatis minime excedit: et ideo non excludit omnem omnino errandi formidinem. Quamquam nonnisi improprie opinio moraliter certa opinio dicitur; hoc enim ipso quod omnem errandi formidinem excludit, egreditur e finibus opinionis stricte talis, et evadit scientia.

(5) Unum tamen hic animadvertimus, quod opinio minus tuta et minus probabilis, sicut et tutior

plex (quae maxime pertinet ad morum doctrinam) potest hypothesis exoriri, videlicet in conflictu duarum opinionum possunt saepesaepius contingere tria haec:

1 Ut una sit minus tuta simul et minus probabilis, altera vero tutior et probabilior. Sic opinio quae docet mercatores ex professo gabellas fraudantes non teneri ad restitutionem, per se est minus tuta, quia non stat pro lege, et minus etiam probabilis in nostra sententia, quia per se loquendo est minus fundata in ratione. Unde contraria opinio, quae docet mercatores fraudantes peccare et teneri de restitutione, est tutior et probabilior.

2 Ut una sit minus tuta, sed magis probabilis; altera tutior, sed minus probabilis. Sic opinio, quae docet beneficiatum habentem bona patrimonialia ex hisce vivere debere, non vero ex ecclesiasticis reditibus, tutior est; quia qui eam sequitur, nullo omnino, ne ipsi quidem materiali peccandi periculo se exponit, cum supponat et teneat strictam illam legem: est tamen certo certius minus probabilis, quia minus est fundata opinione contraria, quae docet beneficiatum ad id non obligari.

3 Ut ambae sint aeque probabiles, sed una minus tuta, et favens hominis libertati, altera magis tuta et favens legi. Sic opinio, quae docet beneficiatum non teneri ex justitia ad eroganda pauperibus superflua beneficii, est nobis ferme aeque probabilis ac contraria quae docet talem obligationem adesse; quia utraque satis est ac fere aeque fundata. Sed prima illa est minus tuta, quia liberando a tali justitiae lege favet libertati; e contrario haec secunda tutior est, quia stat pro hac ipsa lege, eam supponens — His positis, videamus quid in hac opinionum diversitate sit resolvendum pro praxi, juxta S. Alphonsum.

Q. 2. *Utrum fas sit opinionem sequi minus tutam, et minus probabilem in concursu tutioris et simul etiam certe probabilioris*(1).

R. Negative. Prob. 1 Scripturis, ubi legitur: *ante omnia opera tua verbum verax praecedat te, et ante omnem actum tuum consilium stabile*(2). Ergo ad bene agendum necessarium est determinatum judicium intellectus, quo prudenter quis putet licitum esse quod hic et nunc agitur vel omittitur. Atqui tale judicium habere nequit qui eligit opinionem minus tutam et minus probabilem in concursu tutioris et simul etiam solide probabilioris; cum ex hypothesi momenta quae stant pro lege superent momenta quae stant pro hominis libertate. Hinc Clemens III eam tenendam sententiam declarat, *quae meliori et subtiliori nititur ratione* (3): porro ubi major est probabilitas, ibi est melior et subtilior ratio.

Prob. 2 Theologica ratione; ad licite operandum debemus veritatem inquirere et eam sequi; ac proinde ubi veritas clare nequeat inveniri, tenemur saltem amplecti opinionem illam, quae verisimilius ad veritatem accedit; atqui talis est opinio certe probabilior.—Adde: quando opinio quae stat pro lege est *certe probabilior*, tunc mens nostra ex certa quadam vi suae naturae sentit quasi inclinari ad eandem amplectendam, ac lex dici potest sufficienter promulgata et certa moraliter (non quidem in se ipsa et absolute, sed quoad licitatem et securitatem agendi, quod etiam de opinione probabilissima dici debet). Neque enim certitudo in re morali requiritur ut sit omnimoda; sed sufficit *probabilis*, ut ait Angelicus, *quae* nempe *in pluribus veritatem attingat* (4). Unde contraria opinio, licet adhuc in Scholis defendi possit, cum ea nullimode sit proscripta; a nobis tamen probari non potest (5).

Diximus *certe probabilior*, id est *sine ulla haesitatione*, ideoque *solide* et *notabiliter* (6); nam parvus excessus ac tenuis praeponderantia in moralibus non ita facile percipi potest. Hinc idem Angelicus habet: *quod parum est, quasi nihil habet ratio* (7).

Q. 3. *An liceat sequi opinionem minus tutam, sed magis probabilem in concursu tutioris, sed minus probabilis.*

ac probabilior, multum differunt inter se; nam major vel minor securitas alicujus opinionis desumitur a majori vel minori ejusdem distantia a peccato, cum ex adverso major vel minor probabilitas desumatur a majori vel minori veritatis apparentia.

(1) Saeculo XVI id plures docuerunt, et *Probabilistae* vulgo appellati sunt. Primus hujus doctrinae scholasticis terminis expositae patronus dicitur fuisse anno 1577 P. Medina Ordinis Praedicatorum; anno vero 1584 ejusdem Ordinis Pater Dominicus Bannez, s. Theresiae Confessor, doctrinam ipsam aperte amplexus est, ut tradunt historici. Unde patet falsum omnino esse et historicae veritati contrarium quod toties a quibusdam fuit proclamatum, Patres nempe Societatis Jesu primos fuisse probabilismi inventores.

(2) Eccl. 37.

(3) C. *Capellanus*, de fin.

(4 2. 2. q. 70, a. 2.

(5) « Sane omnes fateri cogimur, ait *Stapf*, § 81, naturam rationalem violari, atque impium esse, si quis, neglectis momentis gravioribus, illud sequitur quod, utpote rationibus levioribus nixum, divinae legi minus congruit ».

(6) Liguori, *Dissert. de usu moderato opinionis probabilis in concursu probabilioris.*

(7) 1. 2. q. 14, a. 4.

R. Affirmative: licet sequi opinionem minus tutam, sed magis probabilem, tutiori relicta, *ubi tamen de solo licito vel illicito agatur*. Est contra Jansenistas, qui contrarium tuentur, veterem pharisaeorum rigiditatem renovantes, et importunum affectantes animarum et Evangelicae veritatis studium (*P*).

Prob. 1 ex Angelico, qui ad rem scripsit: *certitudo non est similiter quaerenda in omni materia; in actibus enim humanis, super quibus constituuntur judicia et exiguntur testimonia, non potest haberi certitudo demonstrativa, eo quod sint circa contingentia et variabilia. Et ideo sufficit probabilis certitudo, quae ut in pluribus veritatem attingat, etsi in paucioribus a veritate deficiat* (1).

Prob. 2 auctoritate Alexandri VIII, qui hanc damnavit n. 3 propositionem: *non licet sequi opinionem inter probabiles probabilissimam.* Si enim ad agendum requireretur certitudo absoluta, vel talis evidentia veritatis quae excludat omnem errandi formidinem, tunc ne opinionem quidem probabilissimam tenere possemus; cum opinio haec licet inter probabiles habeat primum locum, fines tamen probabilitatis non excedat, et ideo illa omnem errandi formidinem non excludat.

Prob. 3 ratione: nam, ista dictante, qui in concursu opinionis tutioris quidem, sed minus probabilis, amplectitur opinionem minus quidem tutam, sed probabiliorem, prudenter agit; quia praefert argumenta et motiva graviora argumentis et motivis levioribus. Consentit vel ipse Tullius, qui ait: *nos sequimur probabilia, nec ultra quam id quod verisimile occurrerit* (2).

Diximus *ubi tamen de solo licito vel illicito agatur;* nam non licet sequi opinionem probabiliorem iis in casibus in quibus non agitur jam de honestate actionis, aut de simplici jure ac persuasione nostra, sed de facto et veritate rei alicujus, quam quidem major probabilitas non valet resolvere, ideoque neque valet removere periculum damni, quod est reformidandum, si factum illud revera contingat. Unde tunc quod tutius est, tenemur sequi: *ratio est*, ut bene ait Lurashi, *quia in his casibus, si forte opinioni quamvis probabiliori subsit error, perdita sunt omnia* (3).—Sunt autem casus:

1 Quando agitur de periculo damni proximi: v. g. venator, qui probabiliter judicat objectum in sylva latens esse hominem, non potest ferire, licet probabilius putet esse feram. Nam ex una parte proximus habet jus certum vitae suae; ex altera major probabilitas non facit, quod si revera sit homo, non pereat casu quo venator feriat (4).

2 Quando agitur de fine, quem absolute curare tenemur, et ad quem major probabilitas non conducit: ita est in iis, quae sunt necessaria necessitate medii ad salutem, ubi factum unice attenditur.

3 Quando agitur de iis, quae requiruntur ad valorem Sacramentorum; quia Sacramentum non haberetur, nisi reipsa ponerentur ea, quae Deus ad Sacramentum praescripsit; nec enim ab hominis dictamine et conscientia pendent (5). Id eruitur ex decreto Innocentii XI die 2 martii 1676, quo sequentem n. 1 damnavit propositionem: *non est illicitum in Sacramentis conficiendis sequi opinionem probabilem de valore Sacramentorum, relicta tutiore, nisi id vetet lex, conventio aut periculum gravis damni incurrendi* (6).

(1) 2. 2. q. 70, a. 2. (2) L. 2. Tusc. quaest.

(3) Quamquam in horum factorum specie, si strictius loqui velimus, nedum major, imo nulla adest vera probabilitas; cum et ratio et Doctorum consensus contrarium doceat: siquidem nullus discursus valet removere malum quod potest evenire, si aliter agatur. Unde quod iis in casibus sit tenendum quod securius est, est etiam magis probabile, imo practice certum; *tunc enim* (ad rem Ambr. Jos. Stapf in *Mor. Theol.* Oeniponti 1846; ed. VI) *status quaestionis jam non est dubius, sed plane certus efficitur.* Si adhuc tamen casus illos excipiendo ponimus, est ut morem geramus Theologorum. Hic vid. cl. Fedelini S. Theologiae Moralis in Seminar. Veronensi Professor, Opuscul. *S. Alphonsus a Ligorio seipsum vindicans*, Veronae 1852.

(4) Hanc rationem sic perbelle exponit s. Alphonsus: *Il pericolo di peccare dipende dal dettame della coscienza dell' operante, e il pericolo del danno dipende dal fatto della stessa opera.* (Apolog. e confutaz. vol. 1, pag. 251. Monza 1821).

(5) Excipe 1 nisi defectus suppleatur ab Ecclesia; aliquando enim ipsa potest et censetur supplere id, quod desideratur ad valorem Sacramenti. Hoc evenit tum in Sacramento Poenitentiae, in quo Ecclesia aliquando supplet jurisdictionem Confessarii, si forte desit; tum in Sacramento matrimonii, quod aliquando convalidat, si invalide contractum est ob impedimentum Ecclesiasticum, quod quidem supplendo aufert.

Excipe 2 nisi urgeat casus necessitatis; quia cum Sacramenta sint propter homines, homini in gravi periculo vitae ea ministranda sunt meliori, quo potest, modo. Ad salvandam autem Sacramenti reverentiam, ipsum conferatur sub conditione.—*V.* Liguori, *Op. Mor.*. l. 1. nn. 49 et 50.

(6) Cum propositio loquatur tantum de Sacramentorum confectione, ideo contendunt Sanchez, Vasquez, etc., adhuc licitum esse uti opinione probabili in illorum susceptione. Verum nos censemus non recedendum a sententia Cardenas, La Croix, etc., qui docent et conficientem et suscipientem

4 Quando agitur de illo, qui ad tutiora adhibenda tenetur *vel* ex conventione tacita aut expressa, *vel* ex voto, *vel* ex praecepto expresso superioris; qui omnia jura clamant servari pacta, promissiones et praecepta. Hi casus sequenti versiculo exprimuntur :
Si damnum, finis, valor, si tutius urget.

Q. 4. *An liceat sequi opinionem minus tutam, et hominis libertati faventem, in concursu tutioris aeque, vel fere aeque probabilis et faventis legi* (1).

R. Theologi in duas partes scinduntur. — Alii volunt partem tutiorem esse eligendam, eam videlicet quae favet legi, quando adsit concursus alterius opinionis aeque vel fere aeque probabilis, quae faveat hominum libertati: hi *Probabilioristae* dicuntur seu *Tutioristae*. — Alii vero dicunt, partem etiam minus tutam teneri posse in tali casu et faventem hominis libertati; et licet fatentur perfectius se gerere qui sequitur illam primam, volunt tamen nullateuus peccare qui tenet secundam. Doctrina haec nuncupatur in Scholis *Systema Morale probabilismi moderati*, et consequenter *Probabilistae moderati*, vel *Æquiprobabilistae* vocantur qui illud tuentur (*Q*). Probabilismi moderati usum tam firmiter, tam aperte, tam constanter et copiose propugnavit Sanctus Alphonsus de Ligorio Episcopus in Regno Neapolitano, et Fundator Venerandae Congregationis Sanctissimi Redemptoris, ut ipse ejusdem quasi pater et auctor habeatur, licet ante ejus aetatem minime esset in Scholis incognitus.

Hic tamen juvat advertere quod sanctus Noster: 1 aperte negat, eas opiniones vere probabiles remanere, quae concurrunt cum aliis certe et notabiliter probabilioribus et tutioribus ; ideoque nefas esse illas in praxi tenere ;—2 fatetur in dubio practico de bonitate vel malitia actionis *aut* ab actione esse prorsus abstinendum; *aut* tenendam partem tutiorem (2);—3 consentit non licere sequi partem minus tutam, etiamsi probabiliorem, relicta tutiori, etsi minus probabili, in casibus (supra numeratis), ubi agitur de aliquo facto, a quo non possit amoveri periculum, nisi per media tutiora.

Hisce sic stantibus , ad nos quod attinet (facta cuilibet facultate sentiendi quod sibi magis arriserit, et quin ullo modo audeamus diversimode tradentes reprehendere aut parvifacere) non dubitamus aperte tueri expositum *Systema Ligorianum*. Idcirco haec a nobis ponitur

THESIS:

Inter duas opiniones aeque vel fere aeque probabiles potest homo sine peccato eligere et tenere partem minus tutam, relicta alia tutiori (3).

Primum argumentum desumitur ex natura legis.

Talis est natura legis cujuscumque , ut , cum dubia est, minime obliget; atqui in concursu duarum opinionum aeque probabilium, quarum una stat pro libertate, altera vero pro lege, lex dubia est.

Minor clare patet: dubium enim ex Angelico est contrariarum rationum aequalitas: dubitatio, ait, *signat motum rationis supra utraque parte contradictionis cum formidine determinandi alteram* (4). Major autem probatur : lex non obligat nisi fuerit sufficienter nobis notificata; nam cum ipsa sit regula et mensura actuum humanorum, debet profecto innotescere ; alioquin eos nullo modo dirigere posset; atqui lex, quae post maturum examen remanet dubia, non est sufficienter nobis notificata. Quomodo etenim dici potest lex sufficienter nobis notificata, si de illius existentia ita disceptatur, ut aequalia sint argumenta hinc et illinc ? Ergo tunc tuto nos pronunciamus, eam non obligare (3).

non posse ex damnata propositione sequi opinionem probabilem, relicta tutiore; cum una facti species sit virtualiter inclusa in alia , et quod potest vitandum sit frustrationis Sacramentorum periculum. Saltem haec secunda sententia est tenenda ; quia prima fere nunquam poterit deduci in praxim a suscipientibus sine propriae animae detrimento — *V*. s. Alphonsus, *Op. Mor.*, l. 1, n. 51.

(1) Gravissimi momenti est haec controversia, a cujus solutione pendet etiam solutio aliarum sine numero quaestionum in toto Moralis Theologiae cursu.

(2) *V*. Liquori, *Opus Morale ; Homo Apostolicus ; Dissertationes quatuor pro usu moderato opinionis probabilis; Breve Dissertatione dell uso, ecc. con Apologie italiane.*

(3) Hic prae oculis attente habenda est *Nota* , quae incipit: *Haec resolutio* etc. *v*. supra cap. III, art. 11, § 2, ad quaest. 7.

(4) In 3 sent. D. 17, a. 4.

(5) Haec conclusio nostra mire firmatur hisce verbis Apostoli, 1.Cor.XIV : *si incertam vocem det tuba , quis parabit se ad bellum ? Ita et vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis ,quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aera loquentes.* Quid porro est lex dubia, nisi tuba illa quae dat incertam vocem ? nisi illa lingua quae dat , sed non manifestum sermonem ? Lex igitur dubia, sit aliquo sensu lex, sed non dat vocem certam , non dat manifestum sermonem ; non ergo debeo me parare ad bellandum contra meam libertatem , quia lex illa in aera loquitur. Porro

Confirmatur auctoritate ipsius Angelici, qui scribit: *ad hoc quod lex virtutem obligandi obtineat, quod est proprium legis, oportet quod applicetur hominibus, qui secundum eam regulari debent: talis autem applicatio fit per hoc, quod in notitiam eorum deducitur* (1). Idem sic habet: *nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti, et ideo ille, qui non est capax notitiae, praecepto non ligatur... Sicut autem in corporalibus agens corporale non agit, nisi per contactum; ita in spiritualibus praeceptum non ligat, nisi per scentiam* (2)

Sed (dices) *in concursu duarum opinionum aeque probabilium habetur notitia saltem probabilis legis; ideoque sufficiens ad prudentem hominis assensum sibi conciliandum.* Negamus: quomodo enim probabilis haberi poterit notio legis alicujus, ubi argumenta quae illius construunt existentiam, eliduntur omnino ab argumentis, quae militant pro existentia libertatis? Ergo in concursu duarum opinionum aeque probabilium non alia potest haberi notitia, quam notitia et scientia dubii legis; non vero notitia et scientia legis ipsius, qualis requiritur, ut lex valeat obligare. Accedit argumentum a pari: scilicet in pari dubio, utrum aliquid sit revelatum necne, non tenemur credere, illud esse revelatum. Ergo a pari in aequali probabilitate utrum illa actio licita sit necne, non teneblmur illam ponere, vel ab illa nos abstinere. Ita ratiocinatur s. Antonius cum Gersone (3).

At (repones) *principium laudatum non est generale, ut debet esse omne principium, quod sit mensura morum; siquidem illud* lex dubia non obligat *quosdam excipit casus.*— Verum, si recte loqui velimus, nullus in opinione nostra casus excipitur, ac ideo principium nostrum adaequatum est. Nam si intimius rem consideremus, ideo casus nonnulli excipiuntur, quia in illis lex non amplius habetur dubia; adest enim jam in antecedens lex certa et generalis charitatis vel justitiae, quae clamat vitandum esse damnum proprium vel alienum. Quae quidem lex ideo omne dubium vincit; quia apud omnes omnino in confesso est illius praeexistentia (4).

Saltem (inquies) *principium illud* lex dubia non obligat, *non poterit unquam extendi ad dubia illa, quae sunt de lege naturali?*

R. Negamus antecedens; nam s. Thomas, cujus verba retulimus, loquitur profecto etiam de lege naturali, teste s. Alphonso sic dicente in eundem locum: *ivi parla* (l'Angelico) *non solo delle leggi umane, ma anche delle divine e naturali* (5). Sane principium illud: *nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti*, cur extendi non debeat ad legem quamcumque, ac ideo etiam ad naturalem, nulla ratio apparet.

At (dices) *saltem illud principium non obtinet, quando agitur de dubio mali intrinseci?* R. negando: quod enim obtinet in dubio de lege naturali, id obtinet etiam in dubio de malo intrinseco; cum sit una et eadem omnino res. Nam conceptus, vel idea *boni* aut *mali intrinseci* ita inhaeret conceptui vel ideae legis naturalis (primum quidem praecipientis, alterum autem vetantis), ut nullo modo a se invicem separari queant. Quid, quaeso, vetat lex naturalis? *lex naturalis*, ait Antoine, *nil vetat nisi id, quod per se malum ac inhonestum est*, id est quod intrinsece malum et inhonestum est. Ergo ignorantia vel cognitio certa mali intrinseci erit ignorantia vel cognitio certa legis naturalis; dubium vero de malo intrinseco erit dubium de legi naturali. Atqui principium nostrum *lex dubia non obligat* ex dictis extenditur ad dubia legis naturalis; ergo etiam ad dubia mali intrinseci. Malum enim proprie dictum sive intrinsecum sit, sive extrinsecum (id est peccatum), non oritur, nisi a violatione legis: *peccatum non cognovi nisi per legem*, habet Apostolus (6).

Sed (addes) *haec propositio* lex dubia non obligat *aequivalet huic alteri*: lex dubia licitam relinquit actionem. *Ergo necesse est, ut* si in dubio legis esset tenendum quod tutius est, et legi illi inhaerendum, non bene locutus fuisset Apostolus, qui ad obediendum manifestum superioris sermonem requirit. Recta est ergo ac in ipsa Scriptura fundata regula illa: *contra eum, qui legem dicere potuit apertius, est interpretatio facienda*: iterum, *quidquid adstringendae obligationis causa dictum, id, nisi palam exprimatur, amissum esse intelligendum est*. *V*. Bolgeni, *Il possesso, principio fondamentale per decidere i casi morali*, cap. XI.

(1) 1. 2. q. 90, a. 4.

(2) De verit. q. 17, a. 3. (3) 1. p. t. 3.

(4) Ut satis notat Lignori, *Homo Ap. Tr.* 1, n. 21.

(5) S. Alphonsus *Apolog. e Confut.* vol. 2. pag. 12 et 77 (Monza Corbetta 1832), ubi subdit: *in altro luogo insegna più espressamente* (l'Angelico), *che i precetti divini o sieno positivi, o naturali, allorchè sono dubbj, non obbligano*: 1, 2. q. 19, a. 10. Quare toto errare coelo dicendi sunt qui in hac quaestione contendunt s. Alphonsum posuisse discrimen circa illud principium *lex dubia non obligat* inter legem positivam et legem naturalem.

(6) Ad Rom. c. 7, v. 7.

antecedenter ad omnem legem ego sciam illam actionem esse licitam; sed in dubio id non potest verificari. Ergo principium illud lex dubia non obligat, *minime valet in dubio de intrinseca actionis licitate, seu de malo intrinseco.*

R: Dist. ant. *Lex dubia licitam relinquit actionem* in ordine ad conscientiam illius, qui eam ponit, concedo; *relinquit licitam actionem* in se nego. Si lex, quae dubia est, realiter, subsistit, utique actio in se ipsa et abstractive illicita est, neque incertitudo mea illam potest mutare, sive de intrinseca sive de extrinseca licitate agatur. At diversa omnino res est, quod actio in se ipsa sit illicita, et quod sit illicita operanti. Ut enim quis teneatur se abstinere ab operando, necesse est ut sibi nota sit lex prohibens, qua actio illa sibi sit illicita. Quando porro quis dubitat de lege, ipsi deest etiam necessaria cognitio illicitatis actionis suae, cum haec ab ipsa lege exsurgat; ergo illam libere ponere potest, quidquid tandem sit de actione ipsa in se.

Verum (addes) *ideo dicimus possidere libertatem, quia haec potest agere licite; sed agere licite quid aliud est, nisi ponere actionem licitam? Supponitur itaque, quod actio illa sit licita quoadusque a lege aliqua fiat illicita; atqui suppositio ista haberi nequit in dubio supra exposito. Ergo, etc.*—R. cum distinctione ad majorem; *agere licite est ponere actionem licitam*, quoad ipsum operantem, concedo; quoad rem ipsam in se, nego. Semper redit quod supra: unde omnes ferme difficultates una distinctione solvuntur. Nempe adversarii duo inter se prorsus diversa judicia confundunt, videlicet judicium de honestate actionis absolute et in se consideratae sine relatione ad operantem, et judicium de actuali licitate quoad operantem ipsum.

Instabis: *quando lex est dubia, saltem quoad suam extensionem ad casum particularem, tunc dubia pariter dicenda erit libertas et ejus possessio quoad casum illum; ac proinde tunc semper remanebit dubium practicum, quo stante, fatentur omnes nefas esse operari contra legem.*

R. Nego anteced. Quando lex est dubia quoad suam extensionem ad casum particularem, remanet quoad illum certa et firma in sua possessione libertas hominis, quippe quae legem, seu (melius dicam) legis scientiam certe praecedit. Quomodo enim ligatur libertas hominis? dicente s. Thoma, non alio modo, quam *per scientiam alicujus praecepti: nullus ligatur* (nunquam satis repeti possunt haec verba decretoria) *nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti*: Jam vero Philosophi omnes cum laudato Angelico docent discrimen opinionem inter atque scientiam in eo consistere, quod *opinio* denotet cognitionem dubiam aut probabilem alicujus veritatis, *scientia* autem significet cognitionem certam atque patentem. Sed lex dubia non parit cognitionem certam atque patentem; ergo neque scientiam praecepti; ideo quamdiu talis, non poterit ligare libertatem hominis.

Secundum argumentum sumitur ex doctrina Sanctorum.

Sanctorum ferme omnium firmissima doctrina haec est: *in dubiis licere partem sequi benigniorem.* — S. Joannes Chrysostomus inquit aperte: *melius est errare in misericordia, quam in severitate; ubi enim paterfamilias largus est, dispensator non debet esse tenax. Vis apparere sanctus? circa vitam tuam esto austerus, circa alienam autem esto benigus* (1). — Praeceptor Angelicus habet ad rem: *melius excusamur apud Deum propter multam misericordiam, quam per nimiam severitatem* (2).—S. Bernardinus Senensis scribit: *quando diversae sunt opiniones, ceteris paribus, humanior est praeferenda* (3).—S. Antoninus, *Angelus consiliorum* appellatus monet Confessarium quod *si non potest clare percipere, utrum sit mortale, non videtur praecipitanda sententia, ut deneget propter hoc absolutionem, et faciat illi conscientiam de mortali. Cum promptiora sint jura ad solvendum, quam ad ligandum: et melius sit Domino reddere rationem de nimia misericordia, quam de nimia severitate, potius videtur absolvendus* (4).

Clarius S. Gregorius Nazianzenus: res erat cum quodam Novatiano, qui secundas nuptias damnabat; ipsum porro sic insectatur s. Pater(5): *quo argumento id confirmas? aut rem ita se habere proba; aut si nequis, ne condemnes: quod si lex dubia est, vincat humanitas et facilitas* (6). — Neque aliter sensere s. Bernardus, s. Philippus Nerius,

(1) Hom. 49 in Matth.
(2) Opus 65. *De Offic. Sacerdos.*
(3) Ser. 3. fer. 2. post Quinq.
(4) P. 2. tit. 14, V, Liguori, *Op. M.* l. 1. n.78.
(5) Orat 39.

(6) Quibus verbis nil clarius: unde si quando Patres videntur rigorosius loqui, ne dicamus eos sibi contradicere, dicendum eos loqui de casu, in quo probabilitas malum non avertat; vel agatur de dubio practico, ut patet Opera ipsorum evolvendo.

s. Franciscus Salesius, b. Leonardus, aliique, qui profecto laxitatis nequeunt esse suspecti. Paucis: omnes fere Sancti erga se tenentes Chrysostomi regulam *circa vitam tuam esto austerus*, erga proximum usi sunt illo juris adagio: *semper in dubiis benigniora praeferenda sunt.*

Dices: *extat generale praeceptum in jure naturae fundatum, scilicet sequendi in dubiis viam tutiorem. Hoc agnoverunt, et declararunt Pontifices Maximi, qui tamquam principium suarum decisionum illud posuerunt effatum:* in dubiis via est eligenda tutior, *ita Innocentius III.* (1). In dubiis semitam debemus eligere tutiorem, *ita Clemens III* (2). In his quae dubia sunt, quod certius existimamus, tenere debemus; *ita Eugenius III* (3). Ergo. etc.

R. 1. Extant in jure aliae regulae contrariae omnino, ut illa: *in dubio favores sunt ampliandi, et odia restringenda.* Iterum: *in obscuris quod minimum est tenendum.* Et iterum: *nisi de mandato certus extiteris, exequi non cogeris quod mandatur.* Ergo, ne dicamus jus sibi contradicere, ea verba explicanda sunt.

R. 2: Si in quolibet dubio teneremur semper sequi partem tutiorem faventem legi, eccur tot Sancti (supra recensiti) tradiderunt in dubiis fas esse partem sequi benigniorem? numquid dicendi contra RR. Pontifices sensisse? absit. Summi Pontifices declarantes Sanctorum doctrinam immunem esse ab omni censura satis superque innuunt, eam propriis decretis et decisionibus minime adversari. Urgetur magis haec nostra animadversio, vel in ipso dubio legis naturalis, ex jure canonico (4), ubi Summus Pontifex uni conjugi dubitanti de propria coëundi potentia, expresse permisit ut queat ad triennium petere (etiam alteram partem cogendo), et reddere debitum conjugale: et haec est norma, praxis, atque judicium omnium Tribunalium (5). Qua in re nemo dixerit, Coelestinum III tenuisse viam tutiorem, cum apertissime tutius sit in tali casu abstinere ab usu conjugii: evenire enim potest ut impotentia nullis probationibus vincatur, et ideo perpetua judicetur. Quo in casu certum esset, jam primitus matrimonium illud nullum fuisse, ideoque copulam habitam esse inter solutos (6).

Neque valet dicere: — 1 quod in supra memorato ac singulari casu Deus experimentum copulae permisit; hoc enim gratis asseritur: — 2 quod experimentum copulae tunc licet in bonum conjugii, atque ad veritatem matrimonii dignoscendam; quis enim dixerit intentanda esse mala sub incerta spe boni? — 3 quod copula illa permittitur ad maius malum vitandum, ne forsan fiat contra jus alterius; nam majus malum est se periculo exponere faciendi contra jus naturae: — 4 quod excusari possunt conjuges, quia copulam habent affectu maritali; nam sola intentio non excusat a malo opere: neque intentio ipsa dubium excludit, imo potius a dubio ipsa excluditur intentio bona: — 5 quod eo casu possidet contractus matrimonii bona fide initus; nam esto possideat ante experimentum copulae, sed cognita impotentia, statim dubium exsurgit circa illius validitatem; potest enim impotentia esse absoluta, ac perpetua. Unde si esset servanda regula ab adversariis universim tradita, quod nempe lex (saltem naturalis) antecedit humanam libertatem, ac ideo in dubio quod tutius est praeferendum, nullo modo in supra citato casu (concludit s. Alphonsus) posset copula experiri; quia nullo modo potest dici matrimonium adversus divinam legem possidere (7). Quare totum hoc

(1) Cap. *Illud Dominus, de Cler. excom. depos. etc.*

(2) Cap. *Ad audientiam, de homic.*

(3) Cap. *Juvenis 3. de sponsalibus.*

(4) Decr. Greg. l. 4, t. 15, *de frigid. et malef.* c. 5, *Laudabilem.*

(5) Datur triennium ad tentandam copulam, eo quod in communi sapientum aestimatione censeatur sufficiens ad dignoscendum, num impotentia sit perpetua vel temporanea. Sunt autem alii casus in jure hanc ipsam veritatem probantes, quos refert Bolgeni, *Il possesso, cap.* XII.

(6) Errant, vel alios in errorem pertrahere nituntur ii qui asserunt s. Alphonsum allato cap. *Laudabilem* usum fuisse per *transennam*, ut ajunt, et mere accidentaliter; non vero ad probandam legis dubiae extensionem etiam et dubia quae sunt de lege naturali. Nam septies ab ipso adducitur in rem et inculcatur: scilicet dissert. 1 object 2, p. 37, edit. Modoetiae; diss. 2, n. 30; diss. 3, n. 20; dissert, 4, n. 33; dissert. Ital. *Dell'uso moderato*, etc. c. 5, n. 18 et brevi dissert. § *Aggiungiamo* p. 4, 13; item apol. 4, § *Inoltre scrissi* p. 176, ecc. ecc. V. Fidelini, *S. Alphonsus a Ligorio se ipsum vindicans, Veronae 1852.* Item *Difesa della Dissertazione S. Alphonsus se ipsum etc. Venezia 1852.*

(7) « Ad una delle due (ite in libro, *Dottrine di s. Alfonso De Liguori difese, ecc.*, 2. ediz. Bologna 1850) bisogna venire: o si ha da negare, che l'uso *cum non sua* sia intrinsecamente malo, nè però contro la legge naturale; o si ha da dire, che in dubbio la Chiesa ritiene, che la legge naturale non obbliga. Imperocchè dove si ammetta che l'azione sia intrinsecamente mala, e si ammetta insieme che il dubbio in cose di tal natura lascia la natural legge in tutto il suo vigore, che autorità ha la Chiesa di *rallentare*, di *rilasciare*, di *dispensare? Numquid Ecclesia in lege naturali poterit dispensare?* (Liguori, *Dissertazione dell' uso mode-*

unico argumento salvatur, nempe *in dubio meliorem esse conditionem possidentis*. Cum igitur in nostro casu matrimonium bona fide initum existat, illud possidet non obstante quocumque superveniente dubio: quod quidem, quoadusque triennali copulae usu non vincatur, per principium reflexum contrahentes jus habent insistendi in inito matrimonio, etsi invalidum esse possit.

Quomodo ergo (quaeres) *accipienda sunt objecta testimonia?* Ne dicamus canonicum jus sibi contradicere, objecta testimonia accipienda sunt *vel* de solis dubiis practicis, *vel* de iis tantummodo dubiis facti, quae conjunctum habent proprii, aut alterius damni periculum: non vero extendenda ad dubia etiam juris, in quibus agitur dumtaxat de licitate vel illicitate alicujus actionis. Aliqui *inducunt illud* (ait s. Antoninus) in dubiis tutior via est eligenda. *respondetur hoc esse verum de honestate et meriti majoritate, non de salutis necessitate quoad omnia dubia; alioquin oporteret omnes religionem ingredi, cum tutior via sit, quam in saeculo permanere: et istud, scilicet religionem intrare, utique consulitur, non praecipitur* (1).

Et revera in casibus relatis dubia erant practica et facti, nec haberi poterat principium aliquod certum directum aut reflexum, quo excusaretur qui non esset secutus partem tutiorem, propter scandala aliaque mala, quae in iis casibus vitanda erant.—Sane primus casus erat de quodam Episcopo, qui non obstante fama publica de sui excommunicatione, adhuc de ea dubitans temere celebrabat. Innocentius III juste illum depositione punivit; nam persistente dubio de excommunicatione, ob scandalum a Missa abstinere debebat.—Secundus casus erat de quodam Sacerdote, qui intulit cuidam viro vulnus, ex quo vita decessit; deinde dubitabatur, an ille ob illud vulnus mortuus esset. Clemens III decrevit convenire, ut Sacerdos a sacrificando desisteret: idque sapienter, nam facti veritas nondum erat explorata, ut habet textus. Adde Pontificem loqui de convenientia, non de praecepto: sane conveniens erat, ut Sacerdos a celebrando abstineret, ne si deinde constaret ipsum fuisse revera homicidam, populo esset scandalo eum celebrantem conspicere. — Tandem tertius casus erat de quodam juvene, qui septennis puellam quandam duxit, qua mortua, postea cum consobrina illius alias nuptias contraxit. Orto dubio, an primum conjugium esset validum ob aetatem, Eugenius III praecepit, ut vir a praefata consobrina separaretur: et merito tum quia agebatur de Sacramento, tum quia possessio stabat pro valore primi matrimonii. Hinc non dixit *quod tutius*, sed *quod certius existimamus*; quia utique certius erat judicium de separatione imponenda, eum dubietas de valore primi matrimonii vinci non posset (*R*).

Tertium argumentum desumitur ex ratione.

Adversus possessionem legitimam sola certitudo praevalet. Conveniunt in hoc leges omnes canonicae ac civiles, et decisiones omnium orbis tribunalium, ac demum totius generis humani sensus. Unde natum est vulgatissimum illud: *in dubiis melior est conditio possidentis*.

Porro antecedenter ad omnem legem quisque suam libertatem possidet; cum prius concipiendus sit homo liber: indeque lex, quae imponatur illi (1). Et vero cuinam secus imponeretur? nisi quis prius concipiat *tibi et alteri*, quomodo concipere vel sola mente poterit illam legem: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*? Sane, cum sit absurdum jussa dare alicui, qui liber non sit ad obediendum; item non minus absurdum est hominem, cui lex imponitur, non prius concipere liberum. Ergo ut contra certam hominis libertatem praevalcat lex, non sufficit aequiprobabilitas, sed ejus certitudo moralis requiritur, ut vim libertatis infringere valeat.

rato dell' opinione probabile). Ma la Chiesa realmente concede, che durante il dubbio non si tenga conto della legge naturale, come se non ci fosse; dunque la Chiesa ha per vero che la legge dubbia benchè naturale non obbliga; dunque la Chiesa ritiene, che in questo caso un principio riflesso giovi a formarsi un dettame certo ».

(1) P. 2, t. 1, c. 11.

(2) » L' uomo è in possesso della sua libertà fisica, e quindi può, secondo quella, liberamente operare; linchè però la ragione regolatrice della libertà morale col rappresentargli la legge vietante non gli restringa l' anteriore libertà fisica di poter fare tutto il fattibile, a più angusti termini del giusto e dell' onesto. Posto poi che l' uomo è in possesso della sua libertà fisica di eleggere quel che può fare, la rappresentazione della legge, affinchè sia sufficiente a circoscrivere e limitare la libertà naturale, dee farsi con giudizio certo, e non basta che sia fatta con giudizio dubbio, qual nasce dal concorso di due opinioni; perchè allora la ragione regolatrice non già gli rappresenta la legge, ma il dubbio della legge, il quale non è legge ». Ita Liguori, *Dell' uso moderato dell' opinione probabile*, c. 4, § 1.

Verum (dices) *effatum illud*: in dubiis melior est conditio possidentis, *locum dumtaxat habet in materia justitiae.—Aliunde, etiam , dato quod obtineat in celeris rebus, cum ex alio effato* regula sit prior regulato, *lex autem sit veluti regula et libertas veluti regulatum; ideo lex est illa, quae prius possidet, non libertas.*

R. Ad 1: nulla ratio adsignari potest, cur possessio in materia justitiae locum habeat, non in aliis materiis. Aliter docuit s. Alphonsus, cujus hac de re assertio iterum atque iterum a s. Congregatione examinata, semper praedicata fuit *ut nulla censura digna*. Aliter et ratio suadet, cum per se ipsa possessio tribuat jus, quatenus nempe recte creditur cum fundamento inchoata: si secus esset, possessio in nullo foro vim probationis obtinere posset. Ad rem Bolgeni: *il giusto avanti agli uomini e nel foro esterno è forse differente dal giusto avanti a Dio e nel foro della coscienza? La giustizia umana sarà dunque difforme dalla giustizia divina? gli uomini mi comanderanno giustamente una cosa, che Iddio mi proibisce? Qual uom di senno può mai ammettere una assurdità si palpabile* (1)?

R. Ad 2: iterum Bolgeni: *quel detto* regula est prior regulato, *si verifica quando si vuol dare l'esistenza a qualche cosa materiale: per esempio quando si vuol fare una fabbrica, piantare un giardino, ecc. Allora si concepisce in mente l'idea della cosa, che si vuol fare, e se ne forma il disegno: questo disegno è la regola anteriormente formata, a tenor della quale si dà l'esistenza reale alla cosa. Ma quando si tratta di* leggi, *queste non sono nè possono esser regole e disegni, secondo i quali si dia l'esistenza all'uomo, e si fornisca di libertà* (2). Nimirum hae leges aptari debent hominibus, ut ipsi valeant eas observare.

Instabis: *qui se exponit periculo peccandi, peccat*; qui amat periculum in illo peribit (3); *atqui sequens opinionem faventem libertati, relicta tutiori aeque probabili favente legi, exponit se tali periculo.*

R. Nego minorem. Sacer hic textus non facit ad rem; ibi enim agitur de eo, qui protrahit ad mortem usque conversionem suam: *cor durum* (ait) *male habebit in die novissimo, et qui amat periculum in illo peribit.* Iste profecto peccat graviter, quia occasionem proximam peccandi retinens, in periculum se conjicit damnationis aeternae. Casus autem noster differt omnino, cum nullum in eo periculum sit violandi legem Dei; quia agens operatur practice certus de honestate actionis suae; ita ut si de facto existat legis transgressio, haec non sit, nisi materialis; non vero formalis et imputabilis (4). Nonne etiam qui sequitur opinionem probabiliorem, imo probabilissimam se exponit periculo errandi? utique quia opinio licet probabilior, imo licet probabilissima, non excludit omnem erroris formidinem. Attamen probabilioristae non attendunt ad hoc erroris periculum, utpote materiale, siquidem in praxi operantur ex recto conscientae dictamine. En casus noster: res omnino eadem est pro utroque systemate.

Sed (regeres) *in dubiis melior est conditio possidentis; atqui legis aeternae possessio anterior est possessione libertatis humanae: ergo in dubio de existentia legis vel libertatis melior est conditio legis; ac proinde potius pro lege standum est.*

R. Utique lex aeterna praecedit libertatem hominis *prioritate temporis*, nam Deus semper velle debuit ordinem naturalem servari; sed hominis libertatem non praecedit *prioritate rationis*, seu *ordinis*, sive *obligationis* in particularibus. Sane prius

(1) *V. Il possesso* etc. c. 12, n. 95. — Nil etiam prohibet, quominus in dubio quaedam quasi lis dicatur institui ac moveri inter legem et libertatem. Ego certus sum libertate mea: surgit lex quae vult illam exturbare; quid ergo? quamdiu lex certa non proferat argumenta, jus habeo insistendi in illa meae libertatis possessione.

Utique tale judicatum corrigendum est, quando res dignoscatur se se aliter habere (ideoque in jure dicitur judicium illud *momentaneum*, *praeparatorium*, ac *summarium*); at quoadusque id certo moraliter non dignoscitur, judicium illud rectum est et subsistens. Nullum est enim principium reflexum vel ab ipsis probabilioristis admissum quod rem resolvat in se, seu objective.

(2) L. c, cap. 1, n. 4. (3) Eccl. 3.

(4) En verba s. Alphonsi: *onde se mai vi fosse la legge, operandosi il contrario, non si opererebbe allora formalmente contro quella, ma solo materialmente, e così il peccato sarebbe solamente materiale, per cui il Signore non condanna l' uomo; mentre il peccato materiale non è altro che un'azione, che sarebbe materia del peccato, se vi fosse la cognizione della legge* (V. Apolog. e confut. vol. 1. pag. 207).

Sed nonne (dices) periculum etiam peccati materialis vitandum erit? Cito respondet Sanctus noster *negative*, inquiens. (cit. loc.): *nè può dirsi, che siam tenuti ad evitare il pericolo di ogni peccata anche materiale, perchè, se fosse ciò vero, non potrebbe seguirsi neppure l' opinione più probabile, anzi neppure la probabilissima, giacchè nell' uso della probabilissima anche vi è il pericolo del peccato materiale.*

est concipere subditos, ac postea iis leges imponere, eosque obligare: quo sensu potest dici respectu hominis legem aeternam non esse legem proprie dictam, quousque nempe ipsi per certam notitiam non applicetur. Scilicet lex aeterna habet quidem in se aptitudinem ligandi hominem, et hoc sensu dicitur obligare *in actu primo*; sed illam suam aptitudinem exercere non potest *actualiter*, id est *in actu secundo*, nisi quando homini promulgatur: porro, ut habet Angelicus, *ex parte creaturae non potest esse promulgatio aeterna* (1). — Unde homo semper quidem in generali dispositus esse debet ad obediendum Deo, sed de facto ejus voluntati obsequi non tenetur, nisi quando illam cognoverit: *in particulari nescimus quid Deus velit, et quantum ad hoc non tenemur conformare voluntatem nostram divinae voluntati*, ait idem Sanctus Doctor (2).

Ergo (addes) *fas est tenere sententiam probabilem faventem libertati, etiam in concursu sententiae probabilioris faventis legi; nam adhuc lex non est omnino firma, licet sit probabilior: atqui hoc est falsum.*

R. Nego sequelam majoris; nam quando sententia, quae favet legi, est certe et ideo notabiliter probabilior, lex ipsa habetur veluti satis promulgata, saltem moraliter; et ideo vim suam exerere debet. Sed quando utraque sententia et favens legi et favens libertati est aeque vel fere hinc inde probabilis, tunc lex nullo modo dici potest promulgata, et idcirco nullo item modo dici potest obligare. Deinde, cum sententia favens legi est notabiliter probabilior assensus mentis in eam naturaliter inclinat; sed quando est aeque vel fere probabilis ac sententia favens libertati, assensus remanet in suspenso. Adde: in actionibus umanis saepe haberi non posse omnimodam certitudinem: unde sufficit certitudo quaedam resultans ex conjecturis probabilibus; quae licet absolute loquendo certitudo non sit, respective tamen et quoad agendum ut talis habetur (3).

Opponens ultimo: *Decreto S. R. Iquisitionis* **1761** *quilibet usus opinionis probabilis fuit proscriptus*; *ergo non amplius licitus est.*

Verum est, quod proscriptum fuit Folium continens plures propositiones, quarum quaedam justos excesserant fines, quaedam catholicum probabilismum tuebantur; sed non fuere proscriptae omnes propositiones in particulari, ac divisim (4). Revera, cum de hoc ipso s. Alphonsus noster scripsisset Poenitentiario Majori eum rogans, ut suo nomine responsum requireret a proprio S. Pontificis ore, dictus Poenitentiarius postquam Clementem XIII fuit allocutus, respondit non fuisse damnatas omnes Folii propositiones, sed aliquas tantum in illo contentas. Neque damnatam fuisse aliquam propositionem illarum, quae disceptantur in Scholis catholicis, et signanter non fuisse damnatam suam, quam defendebat, sententiam (2).

Imo Pius VII die 18 maii anno 1803 expresse confirmavit Decretum s. Rituum Congregationis declarantis, omnibus b. Alphonsi Operibus tam typis editis, quam manuscriptis ex Apostolicae Sedis disciplina ad severam trutinam revocatis, *nihil* in iis *censura dignum* fuisse repertum (3). Ergo ea nihil continent *contra fidem, vel bonos mores: nihil novi vel peregrini, atque a communi sensu Ecclesiae et consuetudine alienum: non noxa et inutilia: non Scripturis*

(1) 1. 2. q. 90, a. 1.
(2) 1. 2. q. 19, a. 10.
(3) Ita Angelicus, 2. 2. q. 70. 2.
(4) Unde haec proscriptio valde differt ab aliarum propositionum proscriptione per Alexandrum VII, etc; nam istae propositiones damnatae fuerunt *omnes et unaquaequae ipsarum*; at supra objectae tantum *in globo*, et *respective*, uti merebantur ut damnarentur.
(5) Adde: si folium objectum quoad omnes et singulas propositiones esset proscriptum, jam vel ipse probabiliorismus esset damnatus; nam hic quoque sub initio in eodem continetur — *V. Theol. Moralis s. Alphonsi*, *Edit. Stereotip. typ. Marietti Taurini* 1846, T. 1, n. 83, pag. 55.
(6) Quod ut melius intelligatur, adnotamus: Theologi triplicem distinguunt approbationem. Alia est *definitiva*, si nempe Ecclesia aliquam doctrinam certam ac sequendam ad omnibus declaret, adeo ut qui contra sentiat, contra Ecclesiam sentiat. Alia est *electiva* seu *positiva*, si nempe doctrina ab Ecclesia extollatur et commendetur uti quae tuto in praxi teneri potest, quin tamen sint reprehendendi qui contrariam sequuntur. Alia est *permissiva*, si nempe Ecclesia doctrinam ab omni censura immunem declaret, quin tamen de ipsa aliquid positive decernat, vel eam laudet.

Porro *tertiam* approbationem convenire Operibus s. Alphonsi constat ex istorum Operum revisione, in qua ab *omni censura* dicta sunt immunia. *Secundam* vero convenire patet tum ex Decreto de ejus virtutibus, tum ex Bulla beatificationis et canonizationis, ubi illius scripta quammaxime laudantur. *Prima* autem approbatio utique non convenit. — *Riflessioni sopra la eximia santità, e saluberrima dottrina del Vescovo B. Alfonso M. Liguori, Torino.* — Feller, *Supplemento al Dizionario.* V Liguori — L'Ami de la Religion, T. xxi, n. 528.

divinis aut Patribus adversantia, si credere est Benedicto XIV (1), qui sic laudata verba *nihil censura dignum* explicat (2).

Quid plura? Rogata Sacra Poenitentiaria a Cardinali De-Rohan Archiepiscopo Vesuntionensi, atque consulta super his dubiis:

1 *An sacrae Theologiae Professor opiniones, quas in sua Theologia Morali profitetur Sanctus Alphonsus a Ligorio, sequi tuto possit ac profiteri.* — 2 *an sit inquietandus Confessarius, qui omnes s. Alphonsi a Ligorio sequitur opiniones in praxi sacri Poenitentiae Tribunalis hac sola ratione, quod a s. Sede Apostolica nihil in Operibus ejus censura dignum repertum fuerit, cum adnotatione* (quae sane est gravissimi ponderis), *quod nempe Confessarius iste non legit Opera beati Doctoris, nisi ad cognoscendam accurate ejus doctrinam, non perpendens momenta rationesque, quibus variae nituntur opiniones; sed existimans se tuto agere eo ipso, quod doctrinam, quae nihil censura dignum continet, prudenter judicare queat sanam esse, ac tutam, nec ullatenus sanctitati Evangelicae contrariam?*

Die 5 julii anno 1831 respondit: *ad* 1 affirmative, *quin tamen inde reprehendendi censeatur qui opiniones ab aliis probatis auctoribus traditas sequantur. Ad* 2 *vero* negative, *habita ratione mentis Sanctae Sedis circa approbationem scriptorum Servorum Dei ad effectum canonizationis.* — Accedit, quod praedictus Cardinalis De-Rohan die 22 julii ejusdem anni eam s. Poenitentiariae responsionem tunc regnanti Gregorio XVI exhibuit, qui ipsam confirmavit. Imo laudavit propositum Eminentissimi eundem publicandi in sua Dioecesi, et apposita pastorali instructione ad Clerum suum commendandi, quemadmodum ipse fecit.

Ex quibus omnibus evidenter apparet, Systema Morale s. Alphonsi posse quidem impugnari si placet, et derelinqui, sed non posse damnari uti veritati Evangelicae contrarium, et animarum saluti perniciosum. *Doctrina*, ait Benedictus XIV (3), *debita cum reverentia potest citra ullam temeritatis notam impugnari, si* (nota) *modesta impugnatio bonis rationibus innixa sit, etiam postquam Dei Servus qui scripsit, inter beatos aut sanctos fuerit relatus. Celebris est responsio Nicolai Monachi in Epistola ad Petrum Cellensem, quae est IX Lib. 9 inter epist. Petri Cellensis:* « Sanctus ille Bernardus, quem dicis me debita exuere veneratione.... quondam Sanctorum catalogo adscriptus, nuper est in Ecclesia canonizatus, et ab humano judicio exemptus: exemptus, inquam, est, nede gloria ejus dubitemus, sed non ut minus de ejus dictis disputemus »(*Q*). Non ergo bene se gerunt qui ideo nos aspernantur, quia cum illis non sentimus.

Quod si ad rem facere aliquo modo possunt animadversiones nonnullae generales tam *extrinsecae* quam *intrinsecae* in Opera ejusdem Sancti eas universim hic ponimus (4).

Animadversiones extrinsecae.

1. Auctor *ingenio* plane singulari praeditus erat, ut omnes fatentur; *memoria* vero, *studio* ac *diligentia* vere incredibili, adeo ut sexdecim vix annos natus juris utriusque laurea in patria universitate, Principe eum dispensante, summa cum laude decorari meruerit.

2. *Eruditione* inter fusiores et recentiores Moralistas praestantissimus fuit. Declarat se per annos multos quamplurima Auctorum Classicorum volumina evolvisse, ac solertissime eorum doctrinas ponderasse: qua in re hoc maxime allicere debet, quod nempe Auctor in quacumque controversia solet exhibere clare et simpliciter omnes hinc inde Doctorum sententias et rationum momenta, quibus singulae innituntur, in medium sincere proferens catalogum scriptorum melioris notae, qui stant tam pro una quam pro altera — Ex quo haec duo valde utilia consequuntur: *primum* quod studiosi habeant quasi sub uno oculo Theologos et Canonistas sine numero, quos possint libito suo consulere atque considerare, quin fiant quasi servi unius libri: ***secundum*** quod ii qui tenent opiniones tanti Auctoris, certi et tuti sint se tenere opiniones Theologorum complurium tam doctrina, quam nominis celebritate praestantium (5).

(1) De Canon. SS. l. 2, c. 21 et 28.

(2) Merito ergo Leo XII Brevi 19 febr. anno 1825 laudavit typographum Hyacinthum Marietti Taurinensem, affirmans eundem de Religione optime meritum *Opera sanctissimi et doctissimi Alphonsi De Ligorio colligendo ed in lucem edendo.* Etiam Pius Papa IX suis literis 12 jul. 1847 eundem typographum maxime laudat, eo quod novam s. Alphonsi Operum editionem publicare studuerit.

(3) *Loc. cit.* Et hoc sensu S. C. I. 18 sept. 1828 respondit Card. Morozzo.

(4) V. Gaume, *Manuel des Confesseurs(in praef.)* Paris 1842. De hoc tamen opere v. animadversiones Ab. Marinoni apud De-Luca, *Annali Relig.* T. XIX, p. 66. Rom. 1844.

(5) Sunt qui in s. Alphonso distinguunt *sanctitatem*, quam heroicam dicunt; *doctrinam*, quam irreprehensibilem appellant; et *scientiam*, quam

3. *Sanctitate* fuit valde praeclarus (1); *haec* enim, ut legitur in Decreto de illius virtutibus in gradu heroico a Pio VII approbato, *refulsit in Verbi Dei ministerio apud rudem derelictam plebemdum, eam praeceptionibus divinae legis imbuebat; in cathedra morum apud conscientiarum moderatores, dum doctrinae copiom effundebat; in pastorali officio apud commissum sibi gregem, dum vigili custodio illum salutaribus pascuis enutriebat, etc.*—Nil ergo mirum si Eminentissimus Cardinalis Morozzo (cujus memoria in benedictione est), omnia Opera s. Alphonsi Clero Novariensi enixe commendaverit vel ab ipso suae Curae Pastoralis exordio(2).

4. A praeconceptis et systematicis, ut dicunt, scholarum opinionibus fuit prorsus *alienus*. Imo, ut sententiam veriorem in quaestione quacumque seligeret, orare plurimum solebat, laboribus non parcere, auctores tam *pro* quam *contra* sentientes evolvere omnes, doctrinas s. Thomae et Benedicti XIV praesertim adnotare, Academias, Professores et Theologos magis doctos, pios et bonae famae praeconiis aetate sua illustriores consulere.

5. *Doctrinae Sedis Apostolicae* erat addictissimus, charitatis christianae et humilitatis speculum fulgidissimum: de quibus item virtutibus declaratum fuit constare *in gradu heroico*.

6. Non interrupto *triginta annorum spatio* doctrinas suas in sacrarum Missionum ministerio diligentissime probavit, atque innumeras, admirandas ac constantes peccatorum conversiones, Dei utique opitulante gratia, peregit, uti legenti ejus vitam omnino patebit (3).

7. Tandem quoad vixit et post mortem ss. *Pontificibus fuit acceptissimus*; — nam Benedictus XIV eum valde commendavit, adhuc Sacerdotem *prudentis auctoris* nomine insignivit, atque alios pro consilio in quaestionibus ad eum mittebat dicens: *voi avete il vostro Ligorio, consigliatevi a lui* — Clemens XIII eum reluctantem ad Episcopatum evexit illa proferens verba: *mi basta la sua ombra per essere di giovamento alla sua Diocesi* — Clemens XIV eum in Episcopatu manere coëgit, cum ob infirmam valetudinem renuntiare vellet, sic dicens: *mi contento che governiate la Chiesa di sopra il letto* — Pius VI declaravit se eum semper admiratione et amore prosequutum esse—Pius VII eum *sanctissimus Antistitem nuncupavit* — Leo XII *virum sanctissimum itemque doctissimum*— Pius VIII *illustre Episcopalis Ordinis decus* — Gregorius XVI, eum in albo Sanctorum connumerando, illius Opera omnia *inoffenso prorsus pede decurri posse* solemniter decrevit (4)—Tandem regnans Pius Papa IX Opus hoc meum benevolo libentique animo excipiens, mihi vehementer gratulatur: *quod in hisce theologicis institutionibus confi-*

scilicet reponunt in eruditionis copia, in criticae regulis, in profunditate ac firmitate ratiocinationis, aliisque dotibus *scientificis*, ut ajunt: hanc porro Sancto nostro denegant, et ideo Apostolum dicunt, non doctum. Ex dictis supra neque haec scientia de facili potest illi negari. Verum quidquid sit, ad nos quod attinet, satis est, quod illius doctrina sit in suis conclusionibus irreprehensibilis, ut tuto eam sequi possimus.

(1) *At sanctitas*, ajunt, *non arguit doctrinae veritatem; quia et Sanctus potest errare*. Ita sit; attamen nemo negaverit, sanctitatem alicujus scriptoris jam esse non leve argumentum veritatis suae doctrinae, potissimum cum agitur de christiana ethica. In Sanctis enim minimum possunt concitati atque inordinati animi affectus, in quibus maximus reperitur istiusmodi errorum fons. Deinde non parvum argumento pondus accedit ex considerata indole seu charactere ejus sanctitatis quae in S. Alphonso refulsit; nam perspicuum fit ex historis ejusdem vitae et ex scriptis suis, sanctum hunc Virum seipsum sanctificasse potissimum in promovenda per Apostolicum ministerium proximi salute, et in aliis efformandis ministris, qui huic eidem operi vacarent: haec fuit divina s. Alphonsi vocatio. — Verba sunt sapientissima Episcopi Derthonensis in Epistola ad Clerum 13 dic. 1846.

(2) Lettera pastorale con cui S. E. Rev. il sig. Cardinale Giuseppe Morozzo Arciv. Vescovo di Novara, ecc. ecc. accompagna il *Manuale Ecclesiastico*.

(3) *V.* Giattini, *Vita del Liguori*.

Et notatu digna sunt haec verba Card. Gousset, *Giustificazione* ecc. » Pubblicò (*il b. Liguori*) il suo corso di Teologia Morale, Opera meglio che dai libri, copiata dal cuor dell' uomo, e composta, a dire così, nel confessionale anzichè nel silenzio della cella. Stesa con ammirevole semplicità, contiene Essa tutto quello che una lunga pratica, nutrita da un profondo studio ne'Padri, e ne'Teologi, avea appreso ad un Ministro di Dio di coscienza estremamento delicata, e pronto a far sacrificio di tutto, ancor della vita, per la salvezza di un'anima sola. Le regole da lui lasciate sono quelle stesse, ch'ei mise in pratica, e con qual successo già il notammo (cap. 1).

Un anticipato giudizio si è questo a parer nostro, abbastanza legittimo in favor di un'Opera: e noi chiederemmo volentieri, come si possa senza un sentimento di venerazione aprire un libro, che rinchiude i secreti di un sì abile Operajo Evangelico ».

(4) *V.* Circolare di Monsignor Artico Vescovo d'Asti e Principe, ecc. al suo Clero, 6 luglio 1843: praefixa est Operi, *Homo Apostolicus* etc., quod edidit Marietti 1844.— Hic autem praestat legere Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l' educazione religiosa in tutte le classi di persone*. cap. 7; It. *Introduzione agli studii Ecclesiastici*, cap. 4.

ciendis nihil antiquius habuerim, *quam salutares sanctissimi ac doctissimi viri Alphonsi Mariae De Ligoria doctrinas magis magisque propagare, iisque Ecclesiasticae praesertim juventutis animos imbuere* (1).

Animadversiones intrinsecae.

1. Opera ista moralia *Juventutem maxime Clericalem* in re Theologico-morali instruendam praecipue respiciunt, ut Auctor ipse profitetur.

2. Post plurimorum *annorum studium* et effusas ad Deum *preces*, piissimus Auctor eadem edidit in hunc finem, ut nempe *viam mediam* inter tot diversas et secum pugnantes sententias edoceret (2).

3. Quaestiones, quae magis pertinent *ad praxim*, et quas diligenti annorum quinquaginta exercitio didicerat, in iis continentur.

4. Ibi inveniuntur etiam textus juris tam *Canonici*, quam *Civilis communis* ad rem pertinentis. Extant propositiones damnatae a Sede Apostolica, et quod majus est, recentiora etiam Decreta ss. Pontificum ad Theologiam Moralem, atque ad casus conscientiae practicos spectantia.

5. *Episcopi innumeri* Opera haec Parochis, animarum Rectoribus et Confessariis propriae Dioecesis expresse proposuerunt et enixe commendarunt. Et ideo factum est, ut *Moralis* ejusdem *Theologia* sine numero editionibus in Europa apud Italos, Gallos, Hispanos, Germanos, Polonos; in Asia apud Indos orientales; in America apud Messicanos; uno verbo per totum catholicum orbem evulgata summopere praedicetur.

CONCLUSIO

Q. *Quid in tanta Theologorum controversia prae oculis habendum quoad regimen animarum in foro praesertim Poenitentiae?*

R. In tanta Theologorum controversia illud maxime prae oculis habendum est in foro praesertim Poenitentiae, ut declinetur *indulgentia nimia et nimius rigor*; cum utrumque sit animabus maxime noxium (3). *Cavenda est*, inquit s. Bonaventura, *conscientia nimis larga et nimis stricta*; *nam prima generat praesumptionem*, *secunda desperationem* (4) — Haec erat firmissima s. Alphonsi sententia: *protestor* (inquit), *quod sicut Confessarios illos non approbo*, *qui nimiae austeritati adhaerentes facile damnant usum plurium opinionum*, *quae gravi nituntur fundamento*; *ita contra neque approbare possum eos*, *qui de facili opiniones sine fundamento tamquam probabiles acclamant. Ubi agitur de amovendo poenitente a periculo peccati formalis*, *Confessarius generaliter loquendo, et in quantum christiana prudentia suggerit*, *benignis opinionibus debet uti*; *ubi vero opiniones benignae proximum reddunt periculum formalis peccati.... dico quod ipse ut medicus animarum teneatur uti opinionibus tutioribus*, *quae poenitentes ad se servandos in gratia conducunt* (5).

Haec si diligenter attenderentur, sane nemo unus Sanctum nostrum de nimia indul-

(1) Ex Suis mihi datis *Litteris* 7 *apr.* 1847, ut videre est in initio hujus Voluminis. Si Pontifex gratum habet, ut hac doctrina juvenes praesertim imbuantur, absit, ut eos approbemus, qui decretorie contrarium pronuntiant, quasi nempe juvenibus haec doctrina noxia esset possit: cum tamen et ipse Alphonsus pro ipsis praecipue scripserit.

(2) Hoc aureum medium commendat Benedictus XIV, *De Syn.* l. 12, c. 6, ubi monet Episcopus, ut in collationibus moralibus, quae identidem non sine maximo profectu haberi solent, Theologorum quaestiones haud definiant; *hoc tamen*, subjungit, *studiose curando*, *ut in praedictis collationibus moralibus eorum Theologorum sententia vinceret*, *qui media via inter rigorem et laxitatem incedere norunt*.

Ad rem ergo concludebat Cardinalis Monico circa Ligorianam doctrinam: « piacesse a Dio, che » questo fosse il punto di unione, in cui si accordassero tutti i Direttori di anime; e cessassero » così una volta per sempre tante controversie, che » non fanno altro che dividere gli animi con pregiudizio del Clero e del popolo » !

(3) Commendatus Derthonensis Episcopus doctrinam s. Alphonsi laudans utpote quae media incedit via, sic laxitatis atque rigoris mala aperit:

Laxitas praecepta de medio tollit, inordinatos appetitus sophismatibus cohonestat, malum excusat, a proximis occasionibus non removet, pravos habitus non expugnat, ab absolutionem rite non disponit. *Severitas nimia* magis noxia est; nam consilia praecipit, levia in gravia traducit, nullum illi satis ut Sacramenta permittat, conscientias aggravat; homines anxietatibus vexat, quibus fit ut ipsi animo concidant, a Sacramentis abstineant, de salute desperent, fidem amittant, religionem exuant. Accedit et aliud damnum gravissimum; non enim fideles dumtaxat, sed ipsos torquet Confessarios nimius rigor; cum nempe jam ex se hocce ministerium totum hominem requirat, qui severioribus principiis sunt imbuti ac boni sunt ministri, continuo anguntur magnopere timentes, ne suo muneri unquam faciant satis, sicque tandem ab hoc Sacramento ministrando deterrentur, abhorrent, alieni fiunt (V. et. *Il Sacerdote santificato ecc. ecc.* Lett. 2).

(4) Compendium Theologicae veritatis, l.2, c.32.

(5) *V. Opus Morale* l. 1, n. 77.

gentia incusare poterit. Utinam omnes hac agendi ratione contenti essent, neque in praxi ultra progrederentur qui tutiora sequenda docent! Ceterum absit ut eos, qui contra nos sentiunt, vel minimum reprehendere audeamus, quos neque Ecclesia sancta reprehendit: diversa via est, utraque tamen eos ad vitam perducens, qui ex dictamine conscientiae operantur—Unde materiam totam *de opinione probabili et improbabili* concludimus his verbis Bernardi Claramontensis: *ex quo opiniones sunt inter magnos, et Ecclesia non determinavit aliquam partem, teneat quisquam voluerit.* Duas tantum conditiones jure exigimus, et sunt: 1ª ut quilibet paratus sincero animo sit obedire definitionibus sanctae Sedis Apostolicae omnium Ecclesiarum Matris atque Magistrae, quando ac si forte prodibunt; 2ª ut nunquam ab eorum corde et oculis elabatur illud d. Augustini oraculum praeclarissimum: *in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus autem charitas.*

Et ne his verbis fucum facere alicui videamur, subnectimus hic *catalogum Auctorum*, quos utraque sententia babuit patronos praestantiores, ut sic quisque valeat, si velit, pro suo arbitrio et ingenio eos per se legere, attente perpendere et perscrutari—Excludimus tamen quos *laxos vel laxistas* appellant, ut sunt praecipui *Antonius a S. S.*, *Caramuel laxorum facile princeps*, *Leander*, *Martinus a s. Josepho*, *Pasqualigus*, *Sancius Joannes*, *Zanardi*, et alii, qui licet probi, satis docti ac fine bono perducti, incaute tamen in opinionibus compluribus communiter censentur benignitati nimium indulsisse. Quarum quidem opinionum catalogum videre quis poterit penes Gonet (1).

Si autem Auctores complures *laudis honore* nuncupamus, non ideo ceteros minoris facimus. Hic id unum nostrae curae fuit, eos tantum referre titulos, quos vel reperimus in operibus Auctoris nostri, vel scimus passim praedicari (2).

A

Auctores qui, in dubio, stant (plus vel minus) pro sententia favente legi.

Alasia, Commentaria Theologiae Moralis (inter recentiores omnibus valde notus et celebris, claritate, ordine, stylo et rerum copia merito sane praestantissimus)—*Antoine Gabriel* Societatis Jesu, Theologia Moralis universa (Benedictus XIV gratum habuit, ut ejus Opera Moralia a selectis viris perlustrata et notis praedita praelegerentur studiosae juventuti Collegii Urbani *De propaganda*, et in usum Missionariorum adhiberentur: hodie tamen ibi traditur Theologia Moralis Edmundi Voit, qui brevi doctrinam traditam totidem casibus ad praxim deducit)—*Armilla*, qui dicitur alio nomine *Fumus* (e familia Dominicanorum)—*Bailly* (prohibitus *donec corrigatur* Decreto 7 decembr. 1852)—*Ballerini* (*Petrus* et *Antonius* fratres) — *Berti* e familia Augustinianorum (valde doctus)—*Besombes*—*Billuart* e Dominicanorum familia (perspicuitate, soliditate et eruditione merito praedicatus) —*Blancus*—*Cabassutius* (perdoctus)—*Cajetanus*—*Camargo*—*Canus Melchior* (perelegans scriptor, Dominicanus et Episcopus Canariensis)—*Collet* (doctissimus, et ex rigidioribus non ultimus) *Comitolus*—*Concina* (Dominicanus perrigidus, et doctus) —*Contensonius* Dominicanus (valde commendatur etiam Verbi Divini praeconibus ob singularem oratoriae facundiam)—Continuator *Tournely* (alio nomine Collet) — *Cuniliati* Dominicanus—*Delamet*—*Dens*—*De Prado*—*Dettori* (recentissimus in Regio ipso Taurinensi Athaeneo Theologiae Moralis professor: Ingenii acritate, styli elegantia, et eruditionis copia celebratus)—*Esclapezius*—*Estius* (doctor fundatissimus a Benedicto XIV nuncupatus)—*Fagnanus* (probabilioristarum facile princeps)—*Franzoja* (vel ipso Concina nonnunquam rigidior)—*Fromageau*—*Furno*—*Gazzaniga*—*Genetus*—*Gonetus* Dominicanus (doctus)—*Gonzales Thyrsus* (Praepositus Generalis Societatis Jesu)—*Gotti* (Cardinalis)—*Hubert* (Doctor Sorbonicus)—*Hennus*—*Juveninius* (in indicem librorum prohibitorum relatus Decreto 25 septembris anno 1708, *donec corrigatur*)—*Le Tombeur*—*Liebermann*—

(1) *De opin. prob*, a. 3.

(2) *V.* De Sarasa, *De arte semper gaudendi.*—Bonacina, *Theol. Mor.* T. 3.—La Croix, *in initio Theol.*—Berger, *Dizionario Enciclop. Ed. Mediol. typ. Turati.* ad calcem Appendicis.—Gury, *Compendium Theolog. Mor.* in fine.

Luraschi — *Michael De Elizalde* — *Merbesius*—*Mercorus* Dominicanus—*Merenda*—*Montazet* (Episcopus Lugdunensis: prohibitus Decreto 17 decemris anno 1792)—*Natalis Alexander* Dominicanus (eruditionis copia jure meritoque celeberrimus) — *Panormitanus*—*Parato* — *Palutius* (ex rigidioribus, e familia Dominicanorum)—*Petra* (Cardinalis) — *Petrocorensis* — *Piselli* — *Pontassus*—*Rebellus* (doctus)—*Ricci Flavianus* — *Rulfus* (ejus manuscripta extant in Bibliotheca Seminarii Novarensis) — *Sainte-Beuve* Doctor Sorbonicus—*Scarpazza*—*Schram*— *Sylvester* — *Speroni*—*Staidel*— *Stuardi* (qui Commentaria clarissimi Alasia contraxit aliquid addendo de suo)—*Tournely* (Doctor Sorbonicus et Theologiae professor, valde ac merito ubique gentium laudatus)— *Vatolus* — *Victoria*, qui est e familia Dominicanorum—*Vigand*, etc. etc.

B

Auctores, qui, in dubio, stant (plus vel minus) pro libertate.

Abelly(Episc.doctiss.)—*Albertus Magnus* Dominicanus (Episc.) —*Alvarez* Dominicanus (Archiep.)—*Amort* (valde doctus, commendatus a Bened. XIV) — *Anacletus*—*Andreucci* (quem multi habet Bened. XIV) — *Anglius* (Episc.)—*Aguirre* (Card.)—*S. Antoninus*, Angelus consiliorum salutatus (Arciep.)—*Arsdek*—*Aversa* — *Azorius* (valde celebratus a Bossueto)—*Bannez* Dominicanus (Confessor s. Theresiae) — *Barbosa* (Episc.)—*Becanus* (doctus ac pius, et quem commendat Dupin)—*Bernardus* Claramontensis—*Bissus Ber.* (valde doctus: nomine Acad. Cassin. scripsit contra Thyrsum Gonzales)—*Bolgeni*—*Bonacina*(Episc.)—*S. Bonaventura* Doctor Seraphicus (Card.Ep.)—*Bossius* — *Bouvier* (Episc.)— *Busembaum* (illius normam ac methodum secutus est s. Alphonsus: idem a Croix, Zacharia et Franzoja commentariis est donatus) —*Candida* —*Cardenas*—*Castelvetere*(doctur)—*Charmes*—*Coninkius*—*Cornejo* — *Covarruvias* (Episc.)—*Croix* (quem Benedictus XIV amplissimis laudibus cumulavit)—*Dearraga*—*Del Bene*— *De Lugo* (Card. doctiss.) — *De Horca*—*Diana*—*Duval* (Prof. Sorb.)—*Ægidius* Romanus Doctor fundatissimus (Archiep.)—*Elbel* (doctus)—*Escobarius*—*Fagundez* — *Faure* (ejus doctrinam multi faciebat Pius VI)—*Ferraris Lucius*—*Fillicius* —*Gallego* — *Gammacheus* — *Gaume*—*Gomez*—*Gousset* (Arch. Card.)—*Graffius* (Abbas Cassinensis)—*Granadus* — *Gravina*—*Gury*—*Holzman*—*Isambertus*—*A. Jeremia P. Franciscus* (qui sententiam suam methodo mathem: demonstrare aggressus est) — *Layman* (doct.) — *Leander* — *Ledesma* (Episc.)—*Lessius* (a d. Salesio laudatus)—*Liguori* Episc. (vir doctissimus ex Card. Gerdil; vir prudens ex Benedicto XIV; sanctiss. et doctissimus ex Leone XII et Pio IX) — *Lopez* — *Lupus Christianus*—*Macadus* — *Malderus* (Episc.)—*Mannhart*—*Martinez* Dominicanus—*Mazzotta*—*Medina* Dominicanus (Ep. doctiss.) — *Moya*—*Molina* —*Montesinos* — *Navarrus* — *Nider*—*Palaus* —*Pallavicini* (Card.) — *Paludanus*—*Perez*—*Pessevinius* — *Pichler*—*Pontius*—*Potestas Felix*(perspicuitate commendatus) —*Reginaldus* (a d. Salesio valde laudatus) — *Roncaglia* (optimus consiliarius) — *Sa Emmanuel* — *Salmanticenses* (TT. Collegii Salmanticae in Hispania, qui universam Theologiam pro suis multo studio ediderunt) — *Sanchez* (sapientiss. ac piiss.) — *Schilder* —*Segneri* senior — *Serra*—*Sfondratus* (Card.) —*Sylvius* (doctiss.) — *Sporer*—*Stapf*— *Suarez* (a Paulo V et Bened. XIV doctor eximius et pius; et a Bossueto totius Scholae modernae repraesentator nuncupatus) — *Taberna* — *Tamburini* — *Tanner*—*Tapia* (Episc.) —*Taseda*—*Terillus* (pro sua sententia notat biscentum AA. a se lectos) — *Tolentanus*— *Toletus* (Card. quem proponit Salesius) — *Tudescus* (Archiep.) — *Umbertus* Dominicanus— *Valentia*—*Vasquez* (a Mabillonio valde laudatus, imo clarissimum lumen ex Benedicto XIV) — *Viva* (eximiae sapientiae vir ex Benedicto XIV)—*Voit*—*Zerola* (Epis.) etc.

Adnotationes

(*A*) *Pag.* 15.

Thecnicorum vocabulorum vim explicant passim AA. —Sic quoad vocabula maxime liturgica v. Maeri, *Notizia dei vocaboli ecclesiastici* — Quoad nomina in Theologicis disputationibus a veteribus, et praecipue a d. Thoma consecrata, v. Zama Mellini.*Lessico peripatetico*—Quoad verborum significationem in re canonica atque civili v. Vicat, *Vocabolarium juris utriusque*—Quoad voces a graeca lingua mutuatas, v. Marco Aurelio Marchi, *Dizionario Tecnico-Etimologico-Filologico*— Tandem quoad proverbia quae sunt in usu, v. *Adagia quaecumque. . . Pauli Manutii studio etc.:* labor a Tridentinis Patribus Manutio mandatus.

Hic etiam non parum inservit tum Opus: *Bergier*, *Dizionario enciclopedico della Teologia*, *della Storia della Chiesa*, ecc.ecc.— tum Opus, *Lucii Ferraris; Prompta Bibliotheca canonica*, *juridica*, *moralis*, *etc.*quod summo studio RR.PP.Montis Cassini a mendis expurgatum, atque additionibus adauctum nunc temporis imprimitur; — tum opus, *Dizionario delle origini*, *invenzioni*, *scoperte*, ecc. Milano, Livorno.

(*B*) *Pag.* 17.

Quicumque intimum animi sui sensum attente consideraverit, facile percipiet ad actum humanus concurrere voluntatem transcurrendo per quosdam veluti gradus: nempe — 1 occurrit praevia *intellectus cognitio* alicujus finis animum allicientis, quia voluntas non fertur in incognitum; — 2 finis cognitionem subsequitur quaedam *simplex volitio*, quae est primus actus, quo voluntas finem jam cognitum uti in se bonum et amabilem respicit; — 3 succedit *deliberatio efficax* finis illius attingendi; — 4 deliberationem statim comitatur *mentis conversio* ad media pro fine illo obtinendo.Haec media vel nondum in promptu sunt et incerta; vel sunt certa et jam in oculis parata.In primo casu accedit *consilium*,discursus nempe quidam interior, et in ipso Intellectu consistens, qui media haec attente perquirit ac perpendit. In secundo cito accedit *voluntatis consensus*; — 5 venit *fruitio*, ille videlicet actus, quo voluntas nostra in fine jam consecuto quiescit, et de eo secum delectatur.

(*C*) *Pag.* 17.

Duplex haec distinctio clarius patebit aliquo exemplo pratico. Quapropter supponamus hominem gravi injuria ab alio lacessitum, et malo vindictae amore succensum. Hujus porro voluntas eum imprimis, a quo injuria sibi irrigata est, odio prosequitur et vindictam contra eundem determinat: jam vero duplicem hic habemus voluntatis actum: *primum*, quo voluntas odit injuriatorem; *alterum*, quo vindictam in ipsum determinat.Uterque erit elicitus: quare? quia uterque in sola ipsa voluntate perficitur,neque ullus adest alterius facultatis sive interioris sive exterioris concursus. Sed ubi semel vindicta fuerit determinata, vindicatoris voluntas adhuc progreditur: imperat nempe *phantasiae*; ut acceptae injuriae magnitudinem contempletur: imperat *memoriae*, ut ejusdem minime obliviscatur: imperat *intellectui*, ut circa vindictae circumstantias occupetur, et perpendat tum media eam peragendi, tum etiam bona (juxta suum conceptum) inde obventura: imperat denique *toti corpori*, ut in illam vindictam perficiendam concurrat facultatibus suis omnibus, *oculis* nempe attente injuriatorem secernendo, *manibus* ferrum arripiendo, et *pedibus* in hostem incurrendo. Multos hic habemus actus, et omnes imperatos, quia omnes proveniunt quidem *originaliter* a voluntate; sed perficiuntur ope diversarum facultatum, quae ad ipsius voluntatis imperium moventur et agunt.

Ex quibus constat: — 1 quanta sit voluntatis nostrae efficacia, et quanti facienda sit excusatio illorum, qui, ut ducant in bonis dies suos, resipiscendi impossibilitatem adstruunt; volenti enim nil impossibile: neque Deus in necessariis deest: — 2 quare actus humanus dicatur voluntarius, non intellectualis, licet intellectus primo concurrat; est nempe ratione dominii, quod voluntas in facultates omnes exercet.

(*D*) *Pag.* 21.

Ad conciliandum supremum Dei dominium in actiones hominum cum ipsorum libertate, non una est sententia. *Molinistae* admittunt Deum in actus voluntatis nostrae liberos directe et positive influere, non vero in ipsammet voluntatem, quam non movet, nec determinat, nec ad actum applicat; sed tantum juvat, atque cum illa ad quemlibet actum perficiendum concurrit.

Congruistae, duce Suarez, dicunt Deum naturam mentis ejusque propensiones perfecte noscentem, eam per circumstantias opportunas (quas juxta beneplacitum suum disponit), quo vult inclinare, et tamen libertati ejus non nocere; quia moralibus tantum utitur mediis.

Thomistae contendunt, quod non tantum in actiones, sed in ipsas determinationes nostras Deus positive influere debet, ut nihil sit positivum et reale, quod ab ipso non proveniat. Unde volunt concursum Dei esse tum praevium, non quidem tempore, sed natura et ratione, ut causa prior est effectu; tum physicum, id est efficaciter producentem quidquid est entis et perfectionis in actibus nostris liberis. Quod tamen non officit libertati; quia expedita potestas ad oppositum semper remanet in agentibus — Sed hoc magis ad Dogmaticam spectat.

(*E*) *Pag.* 24.

Gall, doctor germanus, qui Parisiis obiit 1828, cum adverteret homines nasci, unumquemque cum propensionibus specialibus, earum rationem in cerebri conformatione quaesivit: tot autem in cerebro distinguebat organa, quot sunt in homine inclinationes; et inclinationem dominantem exterius per specialem *cranii* protuberationem innotescere contendebat. Haec scientia dicitur *Cranioscopia*, *Craniologia*, *Frenologia*, etc.

Plures ex celebrioribus medicis hanc doctrinam oppugnarunt, ac multa congesserunt facta dicto systemati contraria; sed aliqui illud admiserunt. Imo nonnulli eo abusi sunt ad libertatem labefactandam, inaniter tamen; illis enim inclinationibus ac passionibus non obstantibus, quilibet se sentit suorum actuum dominum = *V.* Bouvier, *Instit. philosoph.*, pag. 417 = Bergier, *Dizionario Encicloped.* etc., *Edit. Mediol.* Ad Append. V.° *Frenologia* = Pensieri di un Cattolico credente, ecc. *Milano* = Cattolico, vol. XXVII, p. 287—Amico Cattolico, *Milano* 1848.

(*F*) *Pag.* 26.

Patet ergo quid sentiendum sit de illis, qui naturam libertatis collocant in licentia opinandi, in voluntate legem transgrediendi, in facultate religionem quamcumque eligendi, in potentia omnia ad libitum agendi, divina et humana aeque subvertendo, conculcando, pessumdando. *Io mi rido* (audiant vel ipsum Rousseau in *Contr. Soc.*) *di quei popoli avviliti, che lasciandosi sollevare da una razza di faziosi osano parlare di libertà senza pur averne l'idea, ed avendo il cuore pieno di tutti i vizii degli schiavi, s' immaginano che, per esser liberi, bisogna essere sediziosi* — La libertà come ben rispose Alcuino, è *l' innocenza*, e lungi dal consistere nell' emanciparsi l'uomo dalla legge, o nel crearsela, consiste nell'eseguirla—Fatevi beffe, ad rem Guicciardini, di quelli che predicano libertà, non dico di tutti, ma ne eccettuo ben pochi; per ognuno di questi tali, che sperasse aver più bene in uno stato stretto che in un libero, vi correrebbe per le poste ».

V. *Collez. di buoni libri*, Torino, passim—*Saggio elementare di diritto pubblico ecclesiastico*, Vol. 1.—*Le opinioni che agitano il nostro secolo*, Trattenim. Lugano, 1850—Orioli, *Della libertà ed uguaglianza civile*, Roma 1850 — *Saggio intorno al socialismo*, passim.

(*G*) *Pag.* 28.

Quod Jansenistae vitiis latam aperiant viam, sic perbelle describitur in libro per integrum legendo: *La lega della Teologia moderna colla filosofia; ecc.* ubi Jansenista sic loquens inducitur:

» La grazia necessitante ella è, miei Signori, un maraviglioso calmante dei rimorsi della coscienza. È un segreto specialissimo per vestire l'indifferenza su tutto ciò che concerne la Religion rivelata. È un oppio potentissimo, che legando in sopore le potenze dell' anima, per ciò, che risguarda le opere della grazia, le ravviva e conforta a tutte le operazioni della natura. Ognuno, per quanto idiota si voglia supporre, presto ne cava per sè la nitida conseguenza: O il Signore mi concede la grazia necessitante al bene e allora necessariamente e volentieri opererò bene. O il Signore a me la nega, con tutti i miei sforzi necessariamente, e volentieri opererò male, e dovrò peccare: questa conseguenza ognuno la sente, e sa applicarla facilmente a sè stesso. Quindi Do-

rindo dice divotamente a Camilla. Noi siamo necessitati ad amarci. Che abbiamo a farci? I gradi della nostra terrena concupiscenza superano i gradi della celeste; onde necessariamente, e dolcemente ci è forza di seguire le leggi fisiche di questa mutua attrazione terrena. Se avverrà che la grazia trionfatrice faccia crescere in noi i gradi della celeste dilettazione, allora necessariamente, e con piacere seguiremo amendue le leggi della forza repulsiva; voi a Oriente, io a Ponente. Ma intanto che ella discenda sopra di noi, Dorindo deve essere di Camilla, e Camilla di Dorindo.

Se qualunque volta Camilla, turbata e inquietata da qualche lasso Moralista raccomandasse a Dorindo di pregare Dio, di gemere e di sospirare a lui per ottenere questa forza di repulsione: Ah! questo istesso pregare, le risponde Dorindo in tuon divoto, è una grazia, è un dono, che Dio nega all' uno e concede all' altro. In questo stato nè io, nè voi abbiam libera la lingua all' orazione, e conviene riposare in seno alla nostra attrazione terrena, e ne' profondi arcani imperscrutabili della Predestinazione.

Vedete, miei Signori, dove va finalmente a colpire la nostra dottrina? Ella va a mandare tutta in fumo la rigidissima morale già da noi predicata, e di cui ci vestiamo come di un mantello per venire sconosciuti all'attacco del fondamento di tutta la morale. Eccovi sotto il velo, e col favore di un dogma di fede Cattolica introdotto quel tanto da voi favorito fatalismo, che la vostra Filosofia fin qui con tutte le vostre speculazioni non potè giungere a persuadere ».

(*H*) *Pag.* 36.

Aureola hic est speciale gaudium proveniens martyribus ex tam excellenti eorum victoria, redundans in corpus cum peculiari decore illarum partium, in quibus passi sunt martyres, ut satis indicat d. Augustinus, l. 22 *de Civ. Dei*; et *Serm.* 105, 115 *de divers. V.* Ferraris *Bibl.* V.° Martyrium num. 31.

Aureola dicitur, id est parva corona aurea, quia superadditur accidentaliter in aliquibus beatis ipsi aureae coronae, quae est praemium subtantiale, quo omnes gaudent beati. Aureola non solum martyribus, sed ipsis etiam virginibus, ac doctoribus convenit —Vid. S. Thomas, *In* 4 *D.*49.*q.* 5. *a.*5.

(*I*) *pag.* 39.

Injuriam Theologis generatim atque Philosophis ipsis ii faciunt, qui contendunt absque errore non posse conscientiam appellari *judicium practicum* contendentes eam dicendam esse *judicium speculativum supra praecedens judicium practicum.* Plato, Aristoteles, Laertius et omnes post eos Graecorum scholae scentias partiebantur in *speculativas* et *practica* vocabant judicia illa quae versarentur circa actiones humanas: horum exemplum secuti sunt Itali tum Philosophi cum Theologi et Litterati omnes. Sed *scientia* (dices) rerum pertinet ad ordinem idearum; *praxis* vero ad facta realia? futilis difficultas et puerilis! Nam *scientia speculativa* dici utique poterit pertinere ad ideas et earum ordinem, sed *scentia practica* semper dicenda erit pertinere ad facta realia, saltem in sensu communi, quo *scientiae practicae* vocabulum fuit hactenus in Scholis omnibus usurpatum.

Q. An conscientia distinguatur a sensu intimo? R. Licet conscientia lato sensu dici possit *sensus intimus*, quatenus per eam anima fit conscia praesentis suae affectionis, v. g. doloris aut gaudii: proprie tamen et stricte loquendo conscientia maxime differt a sensu intimo, ideoque caute est praecavendum, ne simul duo haec confundantur. Etenim sensus intimus est illa perceptio, qua mens de praesenti suo statu admonetur, quin tamen intercedat ullum judicium *practicum* de licitate vel illicitate actionis, id est quin ulla intercedat comparatio inter actionem, quae ponitur, et legem moralem, ut judicari possit an actio illa bona sit, an mala; cum ex adverso conscientia proprie accepta sit actus ille quo intellectus noster judicium exercet circa moralitatem actionis quae ponitur, quodam veluti syllogismo innixus, cujus *major* praepositio est lex; *minor* est opus, quod ponitur; *conclusio* est sententia, quae affirmat opus illud licere, vel non; sic. v. g. addolescens qui disciplinam aspernatur, facile sibi se peccare probabit, si dicat; *disciplinam aspernari peccatum est; cum scriptum sit:* filii, diligite disciplinam et nolite abjicere eam; *atqui talem actum ponendo disciplinam aspernor*, *quia ipse disciplinae adversatur; ergo eum ponendo pecco.*

(*J*) *Pag.* 39.

Ad rem Audisio, *Introduzione agli studii Ecclesiastici*, l. 3. c. 7: « Le scuole avendo sin qui concordemente insegnato, acciocchè l'uomo dicasi operare umanamente o moralmente, essere indispensabile l' intervento della coscienza nell'individuo operante, ossia la consapevolezza morale di quel che si

fa; pare quindi uno scostarsi dal parlare teologico, **1.** il dire umana una qualche azione posta senza il precedente giudizio della coscienza; **2.** il riconoscere una moralità nelle azioni, generata senza l'intervento e l'opera della stessa coscienza: **3.** l'ammettere due specie di moralità, una *deliberata* e l'altra *indeliberata*. Sarebbe anche troppo arduo a concepire come l'uomo possa essere principio libero e signore delle sue azioni, senza averne coscienza o consapevolezza.

I maestri di teologia, formolando il senso comune dell'umanità, per coscienza intendono quel ***dettame dell'intelletto che pronuncia sulla bontà o reità dell'azione in particolare***. Il qual dettame proclama alla natura ragionevole la volontà divina; epperò, se la volontà ossia la legge divina è la regola rimota delle azioni umane, la coscienza ne è la prossima, cioè l'applicazione. Onde lucidamente e nervosamente dice il Dettori: ***Illam itaque (lex) quaedam veluti norma ac libella**, haec (conscientia) normae libellaeque applicatio; illa index, **haec praeco**.* Questo banditore o monitore divino, che è la coscienza, non solo è mandato ai sapienti o alle culte e incivilite nazioni, ma a tutti gl'individui dell'umanità che sono giunti all'uso della ragione: perchè la ragione è partecipazione della legge eterna fatta all'individuo, affinchè la applichi incontanente quand' egli ha conseguito una capacità morale, e con essa misuri e componga le sue azioni. Rettamente il Billuart comincia il trattato della coscienza: ***Omnes docti et indocti conscientiam clamant*** ».

(*K*) *Pag.* 39.

Ex conscientiae vi et obligatione deducitur quantum deploranda *illa conscientiae libertas*, quam aetate nostra tantopere jactitant: quantumque deceat Moralistas omnes icto foedere hanc pestem fidei exitiosam strenue aggredi.

Ad rem auctor laudati Operis, *Saggio intorno al Socialismo, e alle dottrine e tendenze socialistiche, Torino* 1851, *Tip. Zecchi e Bona* (pag. 596): « Si dice volersi libertà di coscienza: chi può negare alla coscienza d'essere libera di fatto, e d'essere la regola prossima delle azioni dell'individuo? Ma se è *coscienza*, cioè la scienza intima dell'uomo che sa ciò che si fa nell'operare moralmente, è necessario che ella consideri l'atto morale, e ne giudichi, e conosca nelle sue relazioni colla legge, senza di cui l'atto morale non sarebbe più morale; la coscienza non può essere libera se non di scegliere fra il bene ed il male, o fra beni di diversa natura; una coscienza informe è quasi coscienza nulla. Per lo che è necessario che ella, che è la regola prossima dell'uomo, abbia una regola rimota per l'uomo, ma prossima per lei, che le somministri gli elementi ed il criterio de' suoi giudizii, la qual regola è la legge di cui ella non sia legislatrice a sè stessa. Quando pertanto si dice coscienza libera, che cosa si vuol dire? Forse coscienza irresponsale, ex lege? Non è più coscienza. Forse coscienza che si fa la legge da sè? Non è questa più legge. Spesso sotto quell' equivoco s' intende solo libertà dalle leggi positive de' poteri umani, e dalla legge cristiana in quanto ha del positivo; ma poichè queste leggi ed autorità s' incarnano nel diritto naturale, e la obbedienza a queste finisce per essere una forma d'obbedienza a Dio, si ritorna a negar la coscienza stessa col volerla far libera. È dunque più che equivoca l'espressione. Così si vuol dire che *gli uomini devono essere eguali in faccia alla legge*, specialmente alla civile; si capirebbe se si dicesse che *le leggi devono essere eguali per tutti* (il che però è un errore dove non c'è uguaglianza naturale, nè vi è, nè fu, nè sarà mai legislazione che non tenga conto di tali differenze); ma dire che gli uomini sono eguali in faccia alla legge, in faccia a Dio, ecc. sono parole che non hanno senso alcuno preciso, e inducono facilmente ad errore nell'applicazione. Si potrebbe fare una collezione numerosa di detti assiomatici siffatti, che in sostanza sono enigmi, o spropositi, e nondimeno compongono il più ricco capitale dei pensatori odierni ».

(*L*) *Pag.* 52.

En quomodo hac de re, ad dubium omne tollendum, se ipsum explicet Sanctus noster (Apol. 5, n. 1. 3. 4): *taluni mi tacciano dicendo che io sia probabilista. . . io non sono nè probabilista nè equiprobabilista in modo* (notantur verba) *che io dica essere per sè lecito il seguire l'opinione equiprobabile: dico non però... quando vi sono due opinioni egualmente probabili, benchè l'opinione meno tuta per sè non possa seguirsi, mentre* (siccome ho detto) *la sola probabilità non dà fondamento bastante a lecitamente operare; nulladimeno quando l'opinione, che sta per la libertà, è di egual peso di ragioni, che l'opposta che sta per la legge (ho detto di egual peso, perchè quando fosse meno probabile, già si è detto di sopra, che allora dee seguirsi l'opinione che sta per la legge, la*

quale benchè in qualche modo anche sia dubbia, il dubbio nondimeno è largo) allora entra il dubbio stretto e rigoroso, che fa sospendere affatto il giudizio della mente, se la legge vi sia, o non vi sia; onde s'ignora allora l'esistenza della legge che proibisca l'azione. E perciò in tal caso la legge non si può dire sufficientemente promulgata; allora solo è sufficientemente promulgato il dubbio, se vi è o non vi è la legge; ma non è promulgata la legge; e pertanto non essendo allora promulgata la legge, non può ella indurre obbligo certo di osservarla ».

(*M*) *Pag.* 53.

Si attente consulatur historia Theologiae catholicae, clare patebit tam inexorabilem et tam immitem quorundam rabiem contra usum cujuscumque opinionis probabilis in rebus moralibus tunc solum exortam esse, cum primum in Ecclesia audita est scandalosa illa, et tanquam haeretica damnata Jansenii propositio: *aliqua Dei praecepta sunt impossibilia; deest quoque gratia, qua possibilia fiant*. Videlicet quia usus opinionis graviter probabilis facilem ac securam adaperiebat viam ad praecepta adimplenda, quia possibilia fiebant quammaxime, ideo a talibus contra hujusmodi usum acriter insurgendum fuisse nemo non videt. Id probatur etiam ex eo, quod ipsi contrariae sententiae patroni fateantur, statim ac Pater Medina expressis verbis tradidit usum sententiae probabilis, eam opinionem cito fuisse communissime amplexatam non solum a Scholasticis privatis, sed etiam ab ipsis celebrioribus studiorum Universitatibus ferme omnibus, ab innumeris Religiosis Institutis, a gravissimis doctissimisque Episcopis atque Praelatis: imo a quibusdam etiam Summis Pontificibus in aliquibus casibus, in quibus sic jubere videretur prudentia et charitas; eorumque resolutiones jugis norma ac regula fuerunt. Ut videre est *Cap.* Ex conquestione x, *de restitut. spol.* L. 2, Decret. — It. *Cap.* Literas tuas XIII, *eod. tit.*—It. *Cap.* Inquisitioni tuae LXIV *de sent. excomm.* Lib. v, Decret. Ubi non quod tutius, sed quod in se vere probabile erat, tuta conscientia secuti sunt RR. Pontifices.

(*N*) *Pag.* 54.

Hoc evenit in disciplina nostra, quod in re **dogmatica et canonica**, ut prae ceteris nonnulli emineant in aliqua illarum tractationum parte, adeo ut in illa parte communi Doctorum sensu magni habeantur.

Sic quoad dogmaticam principes sunt inter Patres *s. Augustinus* in materia gratiae, et praedestinationis; ss. *Hilarius* et *Athanasius* in mysterio Trinitatis; s. *Leo M.* in mysterio Incarnationis, etc. = Inter TT. vero de Trinitate *Vitassius*, de Gratia *Tournely*, de Incarnatione *Le-Grand*, de Homine *Billuart*, de Novissimis *Deus* — De B. V. M. genereratim, *Mazzola* — De M. Virginis conceptione immaculata ejusque definitione, *Perrone, Cerri et Gual.*

Sic in re canonica ceteros antecellunt de Beneficiis *Garcias*, de Parochis *Barbosa*, de Canonicis *Scarfantonius*, de Legatis *De-Luca*, de Reservationibus *Rigantius*, de Dispensationibus *Pirrus Corradus*.

Ita in disciplina nostra praedicantur *Bonacina* de Censuris; *Continuator Tournely* de Obligationibus; *Lugo* et *Lessius* de Justitia et Jure; *Suarez* et *Alasia* de Legibus; *Sanchez* de Matrimonio: item *Tractatus de Sponsalibus et Matrimonio*, quem dictabat cl. *Gorrini* in Seminario Novariensi olim professor; *Moneta*, de distributionibus — Huc facit opus plurimis tomis distributum, *Theologiae cursus completus ex tractatibus omnium perfectissimis ubique habitis, et magna parte Episcoporum, necnon Teologorum Europae catholicae universim ad hoc interrogatorum designatis unice conflatus, etc.* Parisiis, Migne 1835 — Et *Thesaurus Theologicus* Venetiis 1762.

(*O*) *Pag.* 54.

Casuistarum nomine illi solent aetate nostra indicari Theologi Moralistae et Tractatores, qui in usu habent res morales praesertim graviores, post tradita principia, illustrare quibusdam dubiis vel exemplis, vel casibus practicis aut veris aut ad propositum confictis et immaginatione compositis. Atque hoc modo tirones instruunt in Morali Theologia, ut recte valeant in Tribunali Poenitentiae doctrinas sibi in Scholis traditas ad casus particulares in praxi occurrentes applicare, practicas quaestiones dissolvere, et poenitentes optime dirigere in viam salutis aeternae.

Non una methodo Casuistae quaestiones morales resolvunt. Aliqui enim sunt qui alphabetico ordine eas disponunt atque pertractant, ut *Pontas, Berchorius, Scarpazza*: item *Summa Sylvestrina, Thomisticus Ecclesiastes*, etc. etc.

Plures vero totidem casibus particularibus ideo confictis eas edocent, ut Pontas et Scarpazza laudati, Gobat, Potestas, Spero-

ni, Vigandt, Voit — Item Facclola, *Resolutio casuum Dioecesis Novariensis* — It. *Casus Conscientiae* sub auspiciis Card. Lambertini — It. Bussetti, *Solutio casuum per Theologiam Moralem s.Alphonsi*, Alex. 1842 — It. *La Casistica*, Venezia; quae collectio optandum, ut latino sermone esset exarata — It. Panzuli, *Casus conscientiae* — It. Clericatus, Moullet etc. etc.

Ceteri tandem, qui innumeri sunt, per varios Tractatus materiam universam dividunt, atque scholastico ordine pertractant, probant, et concludunt; quaestiones tamen singulas diversis practicis deductionibus illustrando.

V. Abelly Episc. *Declaratio librorum et opinionum Casuistarum* It. vid. Dissertatio P. Zaccariae, *De Casuistarum origine, progressu*, *ac praestantia* p. 1. c. 6. *et* p. 2. c. 14 — It. Bergier, *Dizionario Enciclopedico.* V° Casisti — Item Christianus Lupus, *In suis operibus* huc illucque — Item Audisio, *Introduzione agli studii Ecclesiastici conforme ai bisogni religiosi, e civili.* Qui cap. 13. l. 3 ait: « I gentili ebbero i loro Casisti; e son tali Panezio il giovane, e Cicerone nel libro degli uffizii, perchè arrivando essi a questioni difficili suppongono casi, e ne danno la soluzione. Le Pandette di Giustiniano per la lucida e precisa esposizione de' casi, saranno sempre un modello, e una fonte agli studiosi della sapienza civile. Puffendorff nel suo Trattato dell' uomo e del cittadino, può dirsi un Casista de' Protestanti. Dunque ragionevole è il metodo de' casisti, e nella loro professione non troveresti nulla da oscurare un'appellazione illustre » — *Et post alia multa concludit:* « Essa (la filosofia) si convinca di questi due fatti solenni, e di cui la storia le è mallevadrice: *fatto* 1 Niun lettore e studioso diligente de' casisti divenne mai libertino; *fatto* 2 Niun libertino divenne mai tale per essere stato alla scuola de' casisti ».

(*P*) *Pag.* 58.

Tametsi Jansenistarum doctrinae vigesies et amplius a S. Sede jampridem diris devotae fuerint, tametsi eorum dogmata sint evidentissime ferrea et homines in desperationem barbare trahant; adhuc tamen, eheu dolor! mutato etiam nomine asseclas habent aetate nostra non paucos, qui sententias ipsas vel suis in principiis; vel in consectariis tenere non erubescunt et fidelibus evulgare — V. Bergier, *Dizionario* V° Giansenio; Bouvier, *Inst. Theol. T.* 2.

Tale ac tantum erroris monstrum vivide contundit Gloriosus ac feliciter Regnans Pius Papa IX (quem Deus O. M. Ecclesiae universalis amori, votis et bono diutissime servet incolumen) in sua prima Encyclica *Qui pluribus* die 9 nov. anno 1846, ubi inter praecipuas inimicorum machinationes, a quibus saeculo nostro Dominicum Gregem praestat attente tueri, recenset etiam tenebricosissimas eorum insidias, *qui in vestibus ovium, cum intus sint lupi rapaces, mentita ac fraudulenta purioris pietatis et severioris virtutis ac disciplinae specie, humiliter irrepunt, blande capiunt, molliter ligant, latenter occidunt, homines que ab omni religionis cultu absterrent, et dominicas oves mactant atque discerpunt.* Hos ad vivum pinxit Monti (*Canto 3 della Baswilliana*):

Dell'Ipocrito d'Ipri ei son gli schivi
Settator tristi; per via bieca e storta
Con Cesare e del par con Dio cattivi:
Si crudo è il Nume di costor, sì morta,
Sì ripiena d' orror del Ciel la strada,
Che a creder nulla, e a disperar ne porta.
Di lor empia fucina uscì la prima
Favilla che segreta il casto seno
Della Donna di Piero incende e lima.

Vid. Giansenio d' Ipri, Opera in Dom. Gualco Vic. Gener. ecc. *Genova* 1844 — Muzzarelli, *Lettera a Sofia intorno alla setta dominante del nostro tempo* — Bolgeni, *Problema*, *se i Giansenisti siano Giacobbini*, Roma 1794. — La Lega della Teologia moderna colla filosofia a' danni della Chiesa di G. C. svelata ecc. *Novara, Tipogr. Miglio*, 1851, *pag.* 37 *et segg.* — Valsecchi, *Fondam. della Relig.* c. VI — Liguori *Storia delle eresie ecc:*

Quanta autem sit hujus infamis, toties a Sede Apostolica damnatae Sectae calliditas nefanda simul et impia suis in erroribus defendendis et evulgandis, nullibi clarius videri potest, quam in opere Crescimbeni, *Le Provinciali all' Italiana*, Lugano 1829. Itemque in libro valde jucundo, cui tit. *Avventure d' una Dama e d' un Abbate, ossia Storia della Congregazione dell' Infanzia del sig. Abb. Reboulet.* Monza 1852.

(*Q*) *Pag.* 59.

Ut omnis quaestio circa probabile plenius dignoscatur, diversas hac de re sententias catholicorum ob oculos ponamus. Quatuor sunt:

Prima docet in aequali opinionum pro-

babilitate, idest in dubio, eligendam esse quae stat pro lege: v.g. dubitas aeque probabilibus hinc inde rationibus num votum emiseris? teneris de voto: quia illud servare tutius est. Ita Antoine.

Secunda sententia tenet, eo in casu eligi posse opinionem, quae favet libertati; ideo nullam praedicti voti adesse obligationem. Ita Alphonsus Noster.

Tertia sententia probat licitum esse sequi partem minus tutam, quae scilicet stat pro libertate, modo tamen sit vere probabilis; licet contraria opinio pro lege sit aeque probabilis, imo probabilior. Unde non teneris in allato exemplo ad votum, si sit probabile quod non voveris, licet appareat probabilius ex alia parte quod voveris. Ita Voit, innumerique alii: quorum tamen fere omnes nobiscum conveniunt in re, etsi non in verbis; ut enim patet eorum Opera volvendo, non ita facile excludunt opinionem probabiliorem, si ea talis sit quam nos exposuimus, nempe, *certe, sine ulla haesitatione et notobiliter probobilior*. Si enim nonnisi levis sit praeponderantia, neque a nobis attenditur: et en, quo sensu s. Alphonsus in suis Dissertationibus de usu probabili tuetur, *licitum esse sequi opinionem probabilem in concursu probabilioris, modo illa grovi motivo nitatur sive intrinseco scilicet ratione, sive extrinseco ex auctoritate doctorum*.

Quarta demum sententia distinguit inter legem positivam et naturalem, ubi agitur de malo intrinseco: si dubium hinc inde aequale versetur circa legem positivam annuit Ligorio nostro dicenti: *lex dubia non obligat*; non ita vero si dubium illud sit circa legem naturalem. Hanc opinionem primus induxit auctor libri ipsa s. Alphonsi aetate Neapoli editi cum titulo, *Dissertazioni sul diritto naturole*. Tom. 2, Dissertazione 6. n. 6. Sed Sanctus Noster non probat ullo modo eam distinctionem, ut patet ex pluribus sui Operis locis, in quibus suum principium universim defendit tam pro lege naturali, quam pro lege positiva. Vid. lib. 3, n. 172, 177, 187, 224, 226, 368, 374, 408, 430, 441, 478, 520, 562, 569, 570, 579, 620, 629, 700, 703, 705, 760, 770, 790, 817, 829, 862, 968, 980,=Lib. 4. n. 216, 232, 270, 274,— L. 5, n. 76, 77 — L. 6, n. 905, 906, 909, 940, 941, 950, ecc. V. Fedelini, *S. Alphonsus a Ligorio se ipsum vindicans*, *Dissertatio*.

(*R*) *Pag.* 63.

Etiam concedendo quod contendunt adversarii, non tamen ita facile est demonstrare tutius esse obligationem imponere sequendi partem tutiorem faventem legi, quam obligationem hujusmodi relaxare; qui enim hanc imponit obligationem, exponit hominem periculo peccati formalis, quia docet experientia contingere saepius, ut miseri homines hac audita doctrina, credant vel saltem dubitent inesse culpam mortalem ubi non est: sicque rerum difficultate victi ex erronea conscientia *mortaliter* peccent et damnentur. Quapropter celeberrimus Card. Pallavicini sic scribit: *si induceretur opinio, quod semper teneremur facere actionem, quae securior est etiam a transgressione materiali, haec opinio non esset tutior, sed maxime exposita periculo subsequentis trangressionis formalis: quare tutior est opposita.* Unde en responsio ad difficultatem: *multa sunt quae tutius est facere, sed simul etiam tutius est non se credere obligatum ad ea facienda, nisi moraliter constet de tali obligatione.*

Brevius rem solvit noster Auctor sic inquiens: *ma, per abbreviarla, diamo la risposta conveniente che chiude la bocca ad ognuno. Dimando: che dice in somma la regola de' Canoni?* in dubiis pars tutior eligenda est. *Bene: dunque semprechè la coscienza sta nel dubbio* (in dubiis) *non può operare senza rimorso e senza peccato. Ma che conta la suddetta regola, quando l' uomo con qualche principio riflesso formasi il dettame pratico moralmente certo? allora esce già dalla dubbietà, e dai termini, co' quali parla il testo, e non può dirsi più, che sia* in dubiis (V. Apolog. e Confut. Vol. 1).

TRACTATUS SECUNDUS

De Legibus generatim cum appendice de præceptis ecclesiæ

Ab illa morum regula, quam *proximam* vocant et *internam*, nobis panditur via ad illam, quam dicunt *externam* et *remotam*. Videlicet Tractatum *De Conscientia* sponte sequitur alter *De Legibus* : qui novem continebitur capitibus sub una Disputatione et Append. *De praeceptis Ecclesiae*.

DISPUTATIO UNICA

DE LEGIBUS

CAPUT PRIMUM

DE LEGIS NATURA GENERATIM ET EJUS DIVISIONE.

Q. *Quid est lex generatim accepta* (1) ?

R. Lex generatim accepta suum, ut sentit Angelicus, nomen habet a *ligando*; quia proprium munus est legis cujuscumque subditos quasi ligare atque obstringere ad aliquid faciendum vel omittendum. Augustinus vero cum Tullio eam ab *eligendo* appellari voluit, eo quod unicuique ostendat quid eligendum sit (2). Potest autem lex definiri : *regula agendorum*, vel *omittendorum*. Sed melius cum s. Thoma: *quaedam rationis ordinatio ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet, promulgata* (3).

Dicitur 1 *ordinatio*, id est praescriptio; et in hoc differt lex a consilio;— 2 *rationis*, quia haec ordinatio debet rectae rationi congruere: alioquin non esset homine digna, utpote deficiens a rectitudine ; — 3 *ad bonum commune* tamquam ad suum objectum; quia lex intuetur in societatis conservationem, in pacem publicam, in delictorum coërcitionem, in litium et controversiarum extinctionem, et in alia similia, quibus bonum commune continetur ; — 4 *ab eo qui curam habet communitatis*; cum enim leges ferre sit actus jurisdictionis ac superioritatis, illae dari non possunt nisi ab eo, qui tali auctoritate potitur, seu a communitatis superiore; — 5 *promulgata*, quia promulgatio pertinet ad legis naturam, vel saltem est ejus necessaria conditio : secus frustra constitueretur, cum impleri non possit quod nullimode innotescit.

Leges, ut consequantur finem suum, oportet ut sint stabiles, paucae atque perspicuae; — 1 *stabiles* quoad potest, nihil sane magis societatem ac judicia perturbat quam incertae, mobiles ac continuo novae editae leges, maxime si unae aliis contrariae sint ; — 2 *paucae*, cum enim nulla sit lex, quae ansam cavillandi non praebeat, quo plures leges, eo plures cavilli: hinc Plato, *ubi plurimae leges, ibi lites et mores improbi*; — 3

(1) Legis nomen varie sumitur, modo pro inclinatione ad aliquid juxta illud 1 Rom. 7: *video aliam legem in membris meis* ; modo pro termino alicujus rei juxta illud Prov. 8 : *quando certa lege.... vallabat abyssos*; modo pro conditione alicui adjecta, ut cum dicitur : *paciscor tecum ea lege, ut etc.*; modo pro opere a lege praescripto, juxta illud Joan 7: *nemo ex vobis facit legem;* modo pro libro ipsam legem continente: sic dicitur *lex vetus*, *lex nova*. Sed proprie sumitur pro ordinatione ac norma humanarum actionum, ut hic.

(2) V. Liguori, *Homo Ap. Tr.* II, n. 1.

(3) 1. 2. q. 90. a. 4.

perspicuae, ut nempe ambiguitatibus careant, atque controversias celerrime solvant.

Q. 2. ***An et in quonam differant lex et praeceptum?***

R. Lex et praeceptum differunt sicut genus a specie; nam omnis lex est etiam praeceptum, sed non omne praeceptum est lex. Quadruplici autem modo lex differt a praecepto, seu mandato:

1. Lex fertur a persona publica in totam communitatem. Praeceptum vero a persona quidem superiore, sed *vel* privata in personas privatas, uti dominus cum servo; *vel* etiam bublica, sed agente cum persona privata et singulari, uti Princeps cum aliquo e suis subditis.

2. Lex etiam ad futuros extenditur, praeceptum e contra non complectitur, nisi praesentes. Ratio est: lex lata est pro communitate, quae semper durat, licet membra ejus varientur; unde patet etiam futuros homines obligari, nempe statim ac incipiunt esse partes communitatis. At cum praeceptum adhaereat personae singulariter determinatae, persona extincta, et praeceptum extingui debet.

3. Lex per se perpetua est, et vivit etiam legislatore suo defuncto; praeceptum vero expirat ipsa morte praecipiendis: v. g. si superior alicui particulari prohibuisset egredi sine licentia e Dioecesi, superiore mortuo, cessaret in posterum haec contra illum lata prohibitio. E contra si per legem generalem id omnibus subditis prohibuisset, etiam superiore mortuo, lex iu suo robore permaneret.

4. Denique lex immediate afficit territorium, in quo promulgatur, mediate vero personas in eo degentes; praeceptum ex adverso afficit immediate ipsas personas, iisque firmiter inhaeret. Ita si Sacerdos v. g. fuerit a suo Superiore suspensus, haec poena eum comitatur etiam in aliena Dioecesi, neque potest in ea celebrare. E contra v. g. si per edictum generale in sua Synodo Episcopus suo Clero prohibuisset ingredi liquorum officinas (vulgo *caffè*) sub poena excommunicationis latae sententiae, hanc poenam non incurreret Clericus, qui eas ingrediatur extra Dioecesim suam (1).

Q. 3. ***Quoenam sunt legis causae, actus et effectus?***

R. Ad 1: Causa legis multiplex est: efficiens, materialis, formalis et finalis. Causa legis ***efficiens*** est qui communitati praeest; ***materialis*** est quidquid a lege praecipitur; ***formalis*** sunt verba legis, quibus nempe ea exprimitur; demum causa ***finalis*** est bonum commune (2), ob quod fertur ipsa lex: ***finis legis, est bonos homines facere***, ait Angelicus ex Aristotele (3).

R. Ad 2: legis actus quadruplex est, qui hoc versu continetur:

Praecipit, ac prohibet, permittit, denique (punit.

Nempe vel actus est ex suo genere bonus, et lex *imperat*; vel est ex suo genere malus, et *prohibet*; vel indifferens, et *permittit* (4). Ut autem sibi obediatur, lex poenam sancit non obtemperantibus, et ideo ponitur illud *punit*. — Alii quintum actum recensent, qui est praemio afficere; sed illum excludit Angelicus, quia hoc *potest ad quemlibet pertinere*; *sed punire non pertinet nisi ad ministrum legis* (5), gravi nempe poena, quae a criminibus retrahere efficaciter valeat.

R. Ad 3: legis effectus est duplex, obligatio subditorum et eorum bonitas: 1 subditorum obligatio; cum concipi nequeat jus imperandi in superiore sine necessitate obligationis in subdito. Hinc illud: ***decretum necessitatem facit*** (6); 2 subditorum bonitas; si enim subditus fideliter sectetur quae lege continentur, esse nequit quin et ipse

(1) Notandum: — 1 nonnunquam nomina *legis* atque *praecepti* promiscue usurpari. Quo in casu non a nomine, sed a praefatis regulis attendenda erit differentia: neque enim nomina rebus, sed res nominibus vim tribuunt; — 2 legem humanam pluribus aliis donari nominibus: vocatur *jus*, *constitutio*, *statutum*, *sanctio*, *edictum*, *decretum*, *rescriptum*, *mandatum*, *epistola*, *literae*, *motus proprius*, *praescriptio*, *etc.*; — 3 communi usu inductum esse, ut Episcoporum ordinationes datae extra Synodum, nisi ipsi Episcopi aliud expresse declarent, tunc tantum ut verae leges habeantur, cum omnes suos Dioecesanos et Clericos et laicos adstringunt: secus nonnisi ut praecepta reputentur. Diximus *extra Synodum*; nam quae in Synodo sunt ordinationes, ut verae leges habentur de se perpetuo duraturae, etsi unum tantummodo personarum coetum respiciant; cum in Codice legislativo contineantur. Diximus *nisi aliud Episcopi expresse declarent*; nam semper ipsis liberum est etiam extra Synodum leges pro uno cactu tantum condere. Verum si de hoc clare non constet, illae non leges, sed praecepta habentur ex recepta comuni consuetudine.

(2) Vid. Suarez, *De legibus* hic.

(3) 1. 2. q. 92, a. 1.

(4) Quae quidem permissio est virtualiter praeceptiva, quatenus nempe praecipit, ne actus impediatur fieri.

(5) 1. 2. q. 92, a 2.

(6) Gratianus, *Dist.* 4, c. 6. Decr. I pars.

conducat ad bonum societatis et bonus civis evadat.

Q. 4. *Quotuplex distinguitur legis praeceptum ?*

R. Omne legis praeceptum vel affirmativum est, vel est negativum:—1° obligat ad actum bonum eliciendum, v. g. ad eliciendum actum amoris in Deum; —2° obligat ad omittendum actum malum, v. g. ad omittendum actum odii in Deum.

Praeceptum affirmativum dicitur *obligare semper*; quia actus praeceptus eliciendus est quotiescumque advenerit tempus statutum. Sed non dicitur *obligare pro semper*; quia actus ille quamvis eliciendus sit temporibus statutis, non tamen eliciendus est tempore omni; cum sit onus importabile, quod homo semper agat.—E contrario praeceptum negativum dicitur *obligare semper, et pro semper;* quia actus malus numquam est faciendus, imo tempore omni est omittendus, quod utique fieri potest (1).

Q. 5. *Quomodo dividitur lex ?*

R. Prima et generalis legis divisio est in legem *aeternam*, *naturalem*, *divinam positivam* et *humanam*. Sic explicatur: duplex est hominis societas; una cum Deo O. M. a quo conditus est; altera cum hominibus, quibuscum dies et vitam agit. Ad utramque porro conservandam et fovendam quadruplex illa necessaria lex est:—1 *aeterna* in ipso Deo, qua velit hominem nunquam ab ordine deflectere;—2 *naturalis* in homine, qua ipsi intimetur et nota fiat illa Dei voluntas;—3 *divina positiva*, qua homo ad finem supernaturalem, ad quem conditus est certo dirigatur,—4 *humana*, qua procuretur omne, quo pax humana et publicus ordo conservari valeat et promoveri, simulque avertatur quidquid pacem illam queat perturbare et illum ordinem subvertere (2).

CAPUT SECUNDUM

DE LEGE AETERNA, NATURALI ATQUE DIVINA POSITIVA

Q. 1. *Quid est lex aeterna ?*

R. Divo Augustino sic placuit legem aeternam definire: ***lex aeterna est ratio divina, vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans*** (3). Nempe Deus a tota aeternitate vidit et statuit ordinem, quem unaquaeque res suae naturae consentaneum requirebat: cum vero idem Deus ex Apostolo ***seipsum negare non possit*** (4), ideo ordo ab aeterno constitutus velle debet, ut perpetuo immutabilis conservetur.

Q. 2. *Quomodo probatur legis aeternae existentia ?*

R. Legis aeternae existentia, mentem vix convertendo in praecipua Dei attributa, demonstratur. Si enim Deus est ***summa Bonitas***, necessario debet bonum diligere et malum aversari. Si est ***summa Justitia***, non potest non probare quae aequa sunt, et non improbare quae iniqua. Si est ***summa Veritas***, necessario veritatem amore, mendacium odio prosequi debebit. Uno verbo, si est ***summa Sapientia***, ordinem ex vi suae naturae in deliciis habere; perturbationem vero detestari tenetur. Haec autem omnia Deus respueret, nisi lex aeterna admitteretur; cum non sit lex aeterna, nisi ipsa ***Dei voluntas ordinem naturalem conservari jubens, et perturbari vetans***.

Ergo si haec in Deo voluntas non admitteretur, ipse jam esset dicendus nec bonum diligere, nec malum aversari, nec probare quae aequa sunt, nec improbare quae sunt iniqua, nec veritatem amore, nec mendacium odio prosequi; uno verbo, nec ordinem in deliciis habere, nec detestari ejusdem perturbationem: quae de Deo pronuntiare animus noster horret. Hoc idem agnovit vel ipse Tullius ajens, ***legem aeternam ortam esse simul cum mente divina*** (5).

Q. 3. *Quaenam sunt legis aeternae proprietates ?*

R. Quatuor sunt praecipuae legis aeternae proprietates:

Prima, quod lex aeterna plus vel minus ab hominibus sit cognita, non quidem in se ipsa, sed in ejus effectibus, sicut si quis ipsum non videat solem, sed ejus splendo-

(1) Omnia fere legis praecepta etsi secundum expositionem videantur esse vel tantum affirmativa vel tantum negativa, prout vel aliquid praecipiunt simpliciter, vel prohibent; attamen in se includunt utrumque. Sic v. g. praeceptum dilectionis proximi secundum formam affirmativum est, implicat tamen etiam negativum praeceptum; ut affirmativum obligat ad proximum amandum, et ei succurendum juxta illud Joan. 1, c. 3: *non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate;* uti negativum vetat odium ceterosque actus amori benevolentiae contrarios juxta regulam a Deo Tobiae datam: *quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.*—V. A Goritia et Charmes.

(2) Neque dicas haec omnia jam a lege naturali satis praescribi; nam omnia haec lex naturalis singulariter non praescribit; quae autem praescribit, non omnia praescribit modo evidenti et qui ab omnibus facile percipi possit. Adde nihil obstare, quod vinculo vinculum addatur. Adde sic efficacius homines impelli ad observantiam mandatorum, videlicet temporalibus poenis, quas lex humana adnexas habet.

(3) Ep. 22 cont. Faust. c. 29.

(4) 2, Tim. 2.

(5) L. 2 de legib.

rem in cacumine montis (1). Et sane omnes cognoscunt aliqua eorum, quae sunt participationes legis aeternae, ad minimum quantum ad principia communia honestatis.

Secunda, quod omnia, quae in mundo sunt eidem prorsus subjiciantur; sive sint creaturae inanimes et irrationales, sive intelligentes et ratione praeditae:—1 quidem intelligentes et ratione praeditae, tam si bene quam si male agant; nam si bene, obtemperant legi aeternae et ordinem nanciscuntur divinae bonitatis praemia largientis; si male, contemnunt utique et declinant divinam bonitatem, sed incidunt in divinam justitiam poenas infligentem;—2 inanimes et irrationabiles, juxta illud: *fundasti terram, et permanet...; ordinatione tua perseverat dies; quoniam omnia serviunt tibi* (2).

Tertia, quod ceterae leges ab ea dimanent:—Naturalis quidem; quia haec non est, nisi ipsius *legis aeternae in hominum mente facta transcriptio*.—Divina positiva; quia ex Angelico *oportet, ut altiori modo dirigatur homo in ultimum finem supernaturalem: et ideo superadditur lex divinitus data, per quam lex aeterna participatur altiori modo* (3).—Humana demum, tum quia nihil justi in humanis legibus esse potest, nihil firmi quod ab aeterna non derivetur; tum quia ab aeterna lege Principes habent potestatem juxta decernendi, juxta illud (4): *per me reges regnant, et legum conditores juxta decernunt* (5). Errant ergo toto coelo politici illi, qui humanas leges atheas esse debere contendunt.

Quarta, quod ipsa sit prima et sola actionum humanarum regula. Et sane extra Deum nulla est aut concipi potest norma, ad quam perpensae humanae actiones bonae sint et honestae; cum solus Deus sit radix et fundamentum totius bonitatis et honestatis. Si enim, dicente Augustino, lex aeterna est *ipsa voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens et perturbari vetans*, nulla alia lex adsignari potest super hanc voluntatem Dei (6).

Poterit adsignari (inquies) *ratio illa ipsa, ob quam voluntas Dei jubet ordinem naturalem conservari et hunc perturbari vetat, idest ipsa natura boni et mali prout est in se, et Dei voluntatem praecedens*. R. negando; nam (praeterquamquod ex vulgari Juristarum adagio *ratio legis non est lex*) ratio divinae sapientiae, in qua existit lex aeterna, habet ex d. Thoma (7) rationem artis vel exemplaris vel ideae eorum omnium, quae creata sunt; adeoque in ipsa praeexistit ratio eorum quae agenda sunt. Jam vero quidquid malum est, suapte natura tale est, quia natura sua ordini repugnat; ordo ergo intelligitur esse prior ipso malo. Omnis autem ordo praeexistit in ratione divinae sapientiae; igitur nihil est malum, nisi quatenus rationi divinae sapientiae repugnat: et quod suapte natura malum a Deo agnoscitur, tale ab ipso agnoscitur, quia id videt Deus suis perfectionibus, suaeque sapientiae, secundum quam omnia sunt ordinata, repugnare. Non est igitur lex aeterna libera quaedam Dei voluntas.... sed ipsa incommutabilis ratio divinae sapientiae, prout omnia dirigit ac movet ad debitum finem, ut ait idem s. Doctor, qui propterea eidem difficultati sapientissime occurrit his verbis (8) *dicendum quod cum dicitur, quod non omne peccatum ideo est malum quia est prohibitum, intelligitur de prohibitione facta per jus positivum. Si autem referatur ad jus naturale, quod continetur primo quidem in lege aeterna, secundario vero in judicatorio rationis humanae, tunc omne peccatum est malum, quia prohibitum* (9).

Q. 4. *Quid est lex naturalis?*

R. Legem naturalem sic cum Angelico definimus, ut sit: *participatio legis aeternae in rationali creatura, dictans et praescribens illud esse agendum quod est intrinsece bonum, et illud fugiendum quod est intrinsece malum* (10).

Dicitur 1. *participatio legis aeternae*; quia lex naturalis a lege aeterna dimanat, et idem utraque jubet et vetat: utraque jubet quae sunt ordinatissima, et vetat quidquid ab ordine immutando deflectit. Naturalis nuncupatur, quia ipsam hominis naturam afficit, et videtur a Deo naturae auctore manu quasi sua cordibus nostris insculpta, et ita inhaeret, ut homo sine illa nequeat

(1) *V.* Thomas, 1. 2, q. 93, a. 2,

(2) Ps. 118. (3) 1. 2, q. 91, a. 4.

(4) Prov. 8.

(5) Triplici autem modo a lege aeterna leges ceterae dimanant: — 1 uti ab exemplari, cum nulla lex justa sit, nisi suum quasi exemplar imitetur aeternum, eique plane conformetur:—2 uti a causa sui efficiente, quatenus omnis potestas inferioribus legislatoribus non datur, nisi per legem aeternam; — 3 quatenus lex aeterna, mediante lumine rationis vel fidei, praecipit ut aliquae leges fiant, eaeque tales et tales pro diversitate temporum, locorum et personarum.

(6) *V.* Thomas, 1. 2, q. 19, a. 4.

(7) 1. 2, q. 93, a. 1. (8) 1. 2. q. 71, a. 4.

(9) Ita Em. Gerdil contra l' Herminier, *Theol. Moral.* l. 4 *de pecc.* p. 1.

(10) 1. 2. q. 91, a. 2; et q. 93, a. 1.

omnino concipi, dicente Psalmista: *signatum est super nos lumen vultus tui, Domine: dedisti laetitiam in corde meo* (1); — 2. *In rationali creatura*, et ita distinguitur a lege generali, qua omnia creata reguntur; — 3 *Dictans et praescribens illud esse agendum quod est intrinsece bonum, et illud fugiendum quod est intrinsece malum:* illud autem est intrinsece bonum quod est conforme, et illud intrinsece malum quod est difforme legi aeternae; adeo ut sine hac lege nihil esset bonum vel malum secundum se (2).

Lex naturalis has habet propietates, ut nempe sit necessaria, certa, universalis, perspicua, indelebilis ac immutabilis. Hinc

Q. 5. *An lex naturalis sit necessaria.*

R. Affirmative: lex naturalis nobis necessaria est. Nos intellectu et appetitu rationali constamus: ut verum a falso, bonum a malo secernamus, intellectum habemus; ut autem quae honesta sunt et aequa sectemur, habemus appetitum rationalem. At quomodo recte ac semper utrumque praestare possemus, si perpetua aliqua nobis ratio non adesset a firmissimis naturae judiciis deducta? Si id ab hominum placitis penderet, nihil esset stabile; ac frustra quis hominem in homine quaereret. *Si populorum jussis* (ait Tullius), *si principum decretis, si sententiis judicum jura constituerentur, jus esset latrocinari, jus adulterare, jus testamenta falsa supponere, si haec suffragiis aut scitis multitudinis probarentur* (3).

Q. 6. *An lex naturalis certa sit et existat.*

R. Legis naturalis existentiam vel ipsi perditi homines admittant necesse est; cum nemo possit negare se ipsum. Quisquis enim ad se paullulum attendit, illico sibi inesse intelligit (etiam post Adae peccatum) principia quaedam, quae ineluctabiliter assensum ad bonum extorquent: *justitiae tanta vis est, ut ne illi quidem*, ait Tullius, *qui maleficio aut scelere pascuntur, possint sine ulla justitiae particula vivere* (4). Hinc Apostolus: *cum... gentes naturaliter ea, quae legis sunt faciunt..., ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Deus occulta hominum* (5).

Ex his patet, quam gravis sit legis naturalis transgressio; qui enim ipsam violat, insurgit *contra* conscientiam suam, quae fortiter pulsat; *contra* Deum, quem ignorare non potest illius esse auctorem; *contra* ipsam naturam, in hominis enim essentia ea lex fundamentum habet. Unde ex eodem Apostolo transgressores dicuntur *digni morte* (6), et in hac morte potest dici positam esse legis naturalis *sanctionem* (7). Hujus autem legis praecepta exhibet Decalogus, qui solet definiri: *lex naturalis et divina, in decem praecepta distributa, digito Dei in duabus tabulis inscripta, et per manus Moysis Hebraico populo data.* Additur et *divina*; quia legem illam hominum moribus deturpatam iterum positive instauravit Deus per Moysen Exodi 20. Unde merito Tridentinum anathemate percussit Lutherum, qui docuit *decem praecepta nihil pertinere ad christianos* (8). Nam praeterquamquod Christus ea confirmavit (9), omnibus convenire debent; cum in hominis ipsius natura fundata sint (10)—Haec exhibent hi versus:

Unum cole Deum. Nec jures vana per Ipsum.
Sabbata santifices. Habeas in honore parentes.
Ne sis occisor; moechus; fur; testis iniquus.
Non cupias nuptam. Non rem cupias alienam.

Sed (quaeres) *an lex naturalis praecedat libertatem, vel potius an eam subsequatur.*

(1) Ps. 4.

(2) Dices: « se il diritto risultante dalla natura non induce vera obbligazione, ma tutta la nostra obbligazione dipende dalla volontà di Dio, dunque non vi sono più azioni morali intrinsecamente virtuose o viziose; ma tutte son tali perchè comandate o proibite dall'arbitraria volontà di Dio. Ma rispondiamo, che le azioni comandate o vietate dalla legge divina naturale sono intrinsecamente buone o male; perchè sono comandate o vietate necessariamente da Dio ». Ita Lignori, *Apol. 5 ad Append.*

(3) L. 1. de Leg. c. 15 — V. Gerdil, *Principes metaphysiques de la Morale Chrétienne* 1. 3; it. *Dell' origine del senso Morale* § 3. — Genuensis, *De Lege naturae, diss.* 2. — S. Thomas, *Contra gentes*, c. 129.

(4) De offic. 1. 3. c. 9. (5) Rom. 3.

(6) Rom. 1.

(7) Sanctio legis, seu constitutio poenae in transgressores, est de omni lege; nam lex imponendo necessitatem virtutis, consequenter facit, ut ejus transgressores poena sint digni, saltem apud Deum. — V. Suarez, *De Legibus ac Deo Legislatore*, L. 1, c. xvi.—It. Alasia, *De Legib. Dissert.* ii, c. 11, art. 5.

(8) Sess. 6, can. 19. (9) Math. 19.

(10) Decalogus dicitur a graeco *deca* decem, et *logos* sermo, quasi decem sermones Dei contineant. Cum autem Deum et proximum respiciant, ideo recte Christus (Math. xxii) totam Decalogi substantiam ad Dei ac proximi amorem reduxit. S. Thomas (1. 2. q. 100, a. 3) exponit quomodo omnia praecepta naturalia in Decalogo contineantur. De hisce erit a nobis agendum propriis locis: videlicet de primo praecepto, secundo et tertio erit Tract. De Virtute Religionis; de quarto et octavo erit De Obligationibus; de quinto et septimo erit De Restitutione: de sexto, nono et decimo erit De Peccatis.

R. Lex naturalis duplici ratione potest considerari: tum ratione suae originis, quam habet a Deo; tum ratione suae obligationis, qua refertur ad hominem. — Si 1, certe lex naturalis est anterior libertate hominis, eamque praecedit, quatenus nempe ab eterno fuit constituta. Si 2, lex naturalis est in tempore posterior libertate hominis, eamque subsequitur, quatenus nempe haec lex non promulgatur, sive non significatur in sua vi, et in suis praeceptis nisi homini jam condito in propria libertate secundum illud: *Deus ab initio constituit hominem et reliquit illum in manu consilii sui, adjecit mandata et praecepta; si volueris mandata servare, conservabunt te* (1). Ergo prius homo fuit constitutus *in manu consilii sui*, et postea eidem *adjecta* fuere praecepta Dei; et sane prius est *esse*, quam *esse tale*.

Quod dictum est de lege naturali, idem valet de lege aeterna, de qua lex naturalis participat. Nempe lex aeterna praecedit quidem libertatem hominis *prioritate temporis* non vero *prioritate ordinis* seu *applicatione:* licet enim in Deo non adsit neque prius neque posterius ratione temporum, quia temporis successio in ipso admitti non potest; adest tamen saltem juxta nostrum concipiendi modum ratione ordinis in decretis divinis. Sic *prius* esse debuit ratione ordinis in Deo praevidisse in propria sapientia hominis lapsum, et *posterius* in propria misericordia determinasse ejus redemptionem. Haec porro ordinis ratio habetur etiam in casu nostro: *prius* nempe dici debet Deus sibi proposuisse hominem conditum et liberum quocumque vinculo legis, *posterius* vero sibi proposuisse legem ipsi tradendam. Quod clare innuunt citata verba Ecclesiastici, quibus aperte declaratur, hominem *ab initio* fuisse constitutum a Deo, atque relictum in *manu consilii sui;* deinde vero ei *adjecta mandata* (4).

Q. 7. *An lex naturalis obliget omnes omnino homines.*

R. Affirmative: legem naturalem obligare omnes homines rationis usu pollentes, nemine excepto, patet ex eo, quod omnibus, nemine excepto, ea lex a Deo insculpta sit, et ipsa hominis essentia suum habeat fundamentum. Hinc gravissime erravit Machiavellus, quando sic Principem suum allocutus est (2): *saepe res et publicum bonum te cogunt fidem laedere, charitatem et humanitatem cum Religione negligere.* Numquid enim bonum publicum separari unquam poterit a legis justitia, a charitate, ab humanitate, a Religione? Tolle haec ab animo Principis cujuscumque, quid erit de tota ipsa societate civili, quae iis virtutibus fovetur et alitur?

Haec autem obligatio legis naturalis est cum quocumque damno et incommodo; haec enim lex non praecipit aut prohibet, nisi quod est intrinsece bonum vel malum, quod proinde in se semper est idem.

An lex naturalis (inquires) *obliget indipendenter a lege divina scripta seu revelata.*

R. Fatentur Theologi omnes, legem naturalem obligare indipendenter a lege divina scripta seu revelata; inquit enim Apostolus: *quicumque sine lege* (scripta) *peccaverunt, sine lege peribunt* (3), id est peribunt propter peccata contra legem naturalem patrata: ergo lex naturalis obligat indipendenter a lege divina scripta seu revelata. Si aliter esset, homines in statu legis naturae sine legis ullius obligatione remansissent, saltem usque ad cognitam legis scriptae promulgationem per Moysen factam: quod quidem dicere est absurdum.

Si ita est, eccur (inquies) *Deus per Moysen praecepta Decalogi promulgavit?* Audiatur s. Alphonsus (4): « è vero, che anche i precetti naturali furono pubblicati da Mosè colla legge scritta del Decalogo; ma prima di questa legge scritta vi era per gli uomini nello stato della legge di natura la legge naturale divina, scritta (come dice s. Paolo) ne'cuori degli uomini, colla quale ben potevano conoscere quel che per sè era male o bene. Ma poichè trascuravano essi d'indagare questa legge (acciocchè non si lamentassero, dice s. Agostino, che mancasse loro qualche cosa per ben conoscere quel che doveano fare o evitare), Iddio diè a Mosè in due tavole scritta col suo medesimo dito divino quella legge, che stava già scritta ne' loro cuori ». Ideo qui violat legem naturae per Decalogum cognitam, gravius quidem peccat, quia graviorem Deo injuriam irrogat; sed non committit duo peccata.

Sed (quaeres) *legis naturalis obligatio oriturne ab ipsa rerum, vel entium natura independenter a Deo Creatore et legislatore?*

R. Fuit olim opinio alicujus auctoris (5) *naturam ipsam rationalem esse primam mo-*

(1) Eccli. 15.
(2) Lib. *Princeps.* cap. 18.
(4) Rom. 2. (3) *V. Apolog. ecc.*
(5) Iste est P. Vasquez, teste s. Alphonso dicente: *questa opinione (fu) tenuta prima del P. Vasquez, fuori del quale non ho potuto ritrovare altro autore che l'avesse insegnata*: Apol. e confut. v. 2, pag. 13.

ralis honestatis regulam per se et independenter a Deo Legislatore, ita ut ex conformitate vel difformitate ad illam tota desumenda esset honestas et pravitas humanarum actionum absque ullo respectu ad voluntatem Dei Creatoris et Legislatoris. Sed hanc sententiam Suarez et Du-Hamel (1) cum aliis communissime declaraverunt *omnino falsam et alienam ob omnibus theologis atque philosophis.* Doctrina est Angelici, leges omnes (et ideo earum obligationem) non aliunde oriri, quam a lege aeterna Dei: lex autem aeterna Dei ex Augustino *est ipsa ratio divina et voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans* (2). Hinc ipse s. Doctor sic peccatum definivit: *dictum vel factum vel concupitum* (non contra naturam entium rationalem, sed) *contra legem aeternam Dei.* Quae vocabula perpendens Angelicus ait: *S. Augustinus in definitione peccati posuit duo: unum quod pertinet ad substantiam actus humani, quod est quasi materiale in peccato, cum dixit:* dictum vel factum vel concupitum; *aliud autem quod pertinet ad rationem mali, quod est quasi formale in peccato, cum dixit*: contra legem aeternam (3). Ex quo sic concludebat Alphonsus noster: *dunque tutta la ra ione del peccato non nasce dalla natura stessa; ma nasce dall'esser contrario alla legge eterna. Non è la natura che forma la legge e la misura dell'onestà; ma è quella legge che Iddio ha data a'subbietti di ciascuna natura. La legge naturale non nasce dalle stesse nature degli enti ragionevoli, come suppongono certi autori; ma nasce dalla legge eterna* (4).

Si ita est (inquies), *qui violat legem naturalem absque ullo respectu ad Deum Legislatorem ejusque contrariam voluntatem, nullo modo peccat.* Utique, si suppositum admitti posset: *si posset esse conversio ad bonum commutabile* (inquiebat Angelicus) *sine aversione a Deo, quamvis esset inordinata, non esset tamen peccatum mortale* (5). Sed haec hypothesis a ss. PP. atque Theologis habetur uti absurda et impossibilis. *Ego rectam rationem nego* (ait P. Berti), *quae non sit cum participatione legis aeternae; et cum participatione legis aeternae nego posse dari invincibilem Dei ignorationem* (6). Hinc s. Alphonsus: *non può comprendersi, che una cosa sia conforme o contraria alla retta ragione, se non si comprende quella ragione come procedente da Dio. Io per me considerando il peccato come offesa di Dio, che è somma bontà e mio Signore, che mi ha creato, redento, e da cui ho ricevuto tutto, col suo ajuto ben posso concepirne un vero pentimento; all'incontro non saprei concepire questo vero pentimento, considerandolo come mera offesa della natura, che non è mia signora, nè mi ha creato, nè redento, e da cui non ho ricevuto alcun bene, mentre quanto ho, tutto riconosco da Dio* (*B*).

Q. 8. *An lex naturalis ita perspicua sit, ut ignorari non possit?*

Ut haec quaestio plenius intelligatur praemittendum est, legis naturalis praecepta alia esse *primaria*, alia *secundaria*, alia *remota*. Praecepta primaria sunt quae primo intuitu et sola quasi verborum expositione innotescunt; et sunt eadem apud omnes *et secundum rectitudinem* (verba sunt Angelici), *et secundum notitiam*: v. g. *alteri ne feceris, quod tibi fieri nolis*: *Deus est diligendus, virtus amanda* (7). Secundaria vero dicuntur quae a primariis immediate et evidenter deducuntur: v. g. *furtum esse malum, fornicationem esse prohibitam.* Remota quae ope ratiocinationis a principiis primariis deducuntur: v. g. *usura etiam moderata est illicita*.—Quo posito:

R. 1: Consentiunt Theologi non dari ignorantiam invincibilem circa legis naturalis praecepta primaria, et secundaria *in semetipsis spectata* (nisi forsan aliquando in rudibus omnino ad breve tempus). Nam, uti ait Suarez, *natura ipsa ac conscientia ita pulsat in actibus eorum ut non permittat ea inculpabiliter ignorari.*—Diximus in *semetipsis spectata*; quia si cum quibusdam circumstantiis conjungantur apparenter a peccato excusantibus, ignorari poterunt etiam invincibiliter. Sic v. g. invincibiliter ignorari non potest furtum in se spectatum esse illicitum; sed contingere potest ut quis bona

(1) Theol. t. 1, L. 1, de leg. c. 2.

(2) Contr. Faust. L. 12, c. 17.

(3) 1. 2. q. 71, a. 6.

(4) *V. Apologia e confut.* v. 2. Ubi notamus, quod decipiuntur vel decipere volunt qui dicunt hanc fuisse quaestionem quae tantopere agitata fuit inter Sanctum nostrum et P. Patuzzi: iste imo expresse cum illo hac super re omnino consentit inquiens: *falsa est sententia patris Vasquez asserentis naturam ipsam rationalem esse primam moralis honestatis regulam, ita ut ex conformitate vel difformitate ab illam tota desumatur honestas et pravitas humanarum actionum: haec, inquam, sententia falsa est* (Th. Mor. t. 1. de Legib, c. 5, n, 3).

(5) 2. 2. p. 20, a 3.

(6) Theol, 1, 4, L, 21. c. 9.

(7) 1. 2. q. 94, a. 4.

fide sibi persuadeat illud esse licitum quando agitur de egeno hic et nunc sublevando, qui non sit in extrema necessitate.

R. 2: Si vero agatur de praeceptis remotis, unanimis sententia est cum d. Thoma, ignorantiam invincibilem circa eadem dari posse: *necesse est*, ait, *quod omnia praecepta moralia pertineant ad legem naturae, sed diversimode. Quaedam enim sunt, quae statim per se ratio naturalis cujuslibet hominis dijudicat esse facienda, vel non facienda... Quaedam vero sunt, quae subtiliori consideratione rationis a sapientibus judicantur esse observanda; et ista sic sunt de lege naturae, ut tamen indigeant disciplina, qua minores a sapientibus instruantur* (1). Rudes ergo indigent instructione, ut praecepta juris naturae remota addiscant; ergo ea possunt invincibiliter ignorare. Imo haec ignorantia dari potest in viris doctis et piis: argumento sit controversia qua Angelicus Doctor s. Thomas, et Doctor Seraphicus s. Bonaventura disputant, an judex damnare possit reum convictum, quem tamen scientia privata certo scit esse innocentem. Affirmat primus; inficiatur secundus. Alteruter errat profecto: uterque tamen dicendus est omnia fecisse ad veritatem agnoscendam (2).

Quando autem ignorantia (licet sit juris naturalis) est invincibilis, est etiam inculpabilis; nam, dicente Augustino, *quis peccat in eo, quod nullo modo caveri potest* (3)? Hinc haec Baji propositio sub n. 2 damnata est ab Alexandro VIII: *tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato formali*. Neque haec ignorantia nobis est in Adamo voluntaria et culpabilis, ut falso autumant Lutherani, Calvinistae, Bajanistae et Jansenistae; nam per gratiam regenerationis ex Tridentino *tollitur totum id, quod veram et propriam peccati rationem habet* (4): quod tamen verum non esset, si adhuc ignorantia illa esset culpabilis (5). — Haec tamen inculpabilitas non ita facile supponi debet in iis, qui ratione status legem scire tenentur, ut sunt Ecclesiastici, principes, duces, magistratus, judices, notarii, medici, advocati, magistri, etc.; eo enim ipso, quod talem statum suscipiunt, ad obligationem se instruendi omnes hi jam satis advertunt (6). Huc facit illud d. Bernardi: *multa nesciuntur aut sciendi incuria, aut discendi desidia, aut ve ecundia inquirendi* (7).

Q. 9. *An lex naturalis sit universalis et indelebilis.*

R. Ad 1. Utique lex naturalis universalitate pollet, quantum scilicet ad prima principia communia. Hoc patet ex consensu omnium populorum, qui licet barbari, inculti, corrupti; tamen prima rationis principia omnes semper uno ore professi sunt. Ad rem Augustinus: *nunquid lex naturalis non erat in populo Israel? erat plane, quoniam et ipsi homines erant: sine lege autem naturali essent, si praeter naturam humani generis esse potuissent* (8).

R. Ad 2. Quod dicitur de universalitate, idem valet de indelebilitate legis naturalis: *quantum ergo*, ait Angelicus, *ad principia communia lex naturalis nullo modo potest a cordibus hominum deleri in universali; deletur tamen in particulari operabili, secundum quod ratio impeditur applicare commune principium ad particulare operabile propter concupiscentiam, vel aliquam aliam passionem* (9). Ratio autem est: cum lex naturae sit hominibus ingenita et innata, non potest funditus deleri, quin ipsa hominum natura deleatur. Hinc. d. Augustinus sic Deum alloquitur: *lex tua scripta est in cordibus hominum, quam nec ulla quidem delet iniquitas* (10). Quod est conforme Scripturae, quae legem naturalem vocat *foedus sempiternum* (11).

Q. 10. *An in legem naturalem contingat mutatio vel dispensatio.*

R. *Stricte loquendo*, ne divina quidem auctoritate, potest in juris naturalis praecepta contingere mutatio aut dispensatio:

Non 1 *mutatio*; haec enim esse non potest, nisi vel abrogatione per quam lex obliteretur atque tollatur vel derogatione per quam ipsi quidpiam detrahatur; atqui neutrum in lege naturae admitti potest. Ut enim in ea admittatur abrogatio vel derogatio, oportet illa quae ipsa praecipit, in toto aut in parte fieri vel noxia vel inhone-

(1) 1. 2. q. 100, a. 1.

(2) V. *Dissertatio* s. Alphonsi De Liguori in *Op. Mor.* I. 1, nn. 170, *et seqq.*, ubi scite pro more suo quaestionem resolvit auctor eruditissimus.

(3) *De lib. arb.* I. 3, c. 18, n. 50.

(4) Sess. 5, can. 5.

(5) V. Bouvier, *De actibus humanis*, cap. 1, sess, 3.—Sed prae ceteris eximius liber *De peccatis ignorantiae, sive quaestio Theologica, an insuperabilis ignorantia juris naturae liberet a peccato*. Auctore Christiano Alethino, *Coloniae* 1681.

(6) V. Liguori, *Op. Mor.* I. 1, n. 170.

(7) *Tract. ad Hugon.* de quaest. c. 1, et 4.

(8) In Ps. 118, Ser. 25.

(9) 1. 2. q. 94, a. 6.

(10) L. 2. Conf. c. 4.

(11) Isa. 24.

sta vel saltem minus utilia; illa autem quae prohibet, evadere vel bona vel minus mala vel indifferentia: atqui id nunquam contingere potest. Sane lex naturae non praecipit, nisi quod est intrinsece honestum et bonum; nec prohibet nisi quod est intrinsece inhonestum et malum, quodque tamdiu erit malum in omni sua parte, quamdiu perdurabit ipsa ratio Sapientiae aeternae: ergo lex naturalis omnem respuit tam abrogationem, quam derogationem, ac proinde mutationem (1).

Neque 2 contingere potest *dispensatio*; etenim quid aliud est dispensare in lege, quam aliquem liberare ab obligatione legis ejusdem, manentibus tamen omnibus circumstantiis, sub quibus lex viget et obligat? atqui in lege naturali ne Deus quidem id agere potest. Absit enim ut dicamus posse Deum permittere, ut quis agat quod est intrinsece malum et inhonestum, v. g. ut quis Deum ipsum odio atque blasphemiis prosequatur; vel ut quis omittat quod ex natura rei necessarium est ad morum honestatem, et cujus omissio dedecet naturam rationalem, v. g. ut quis omittat Deum amare et eundem colere. De hac lege perbelle ait Tullius: *nec erit alia Romae, alia Athenis; alia nunc, alia posthac; sed et omnes gentes, et omni tempore una lex et sempiterna et immortalis continebit, unusque erit quasi magister et imperator omnium Deus. Ille legis hujus inventor, disceptator, lator; cui, qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur* (2).

Diximus *stricte loquendo*: quia divina auctoritas in iis, quae ejusdem subiiciuntur imperio neque in rerum essentiis fundantur, potest, juxta interveniente causa, circumstantias mutare, sicque efficere, ut obligatio ante existens evanescat et relaxetur. Quod esset quidem in legis naturalis praeceptis aliquo modo dispensare, sed improprie prorsus et indirecte.—Sic v. g. cum Deus sit supremus rerum omnium Conditor ac vitae hominum eorumque bonorum Dominus, potuit praecipere Abraham, ut filium sibi suum sacrificio immolaret, permittere Hebraeis ut vasa Ægyptiorum mutuo accepta non amplius restituerent, in ipsos nempe transferendo dominium (3).

Q. 11. *Quid est lex divina positiva?*

R. Lex divina positiva definiri potest: *lex exterius data a Deo hominem dirigens ad finem supernaturalem*. Dicitur:—1 *lex exterius data*, ut distinguatur a lege naturali: haec enim datur interius per lumen rationis; illa vero manifestatur exterius per sacras Scripturas et per divinas Traditiones: ideo appellatur etiam *positiva*, quasi exterius sub oculis posita;—2 *a Deo*, ut distinguatur a lege humana, quae fertur ab homine;—3 *hominem dirigens ad finem supernaturalem*, quia sicuti lex naturalis ducit hominem ad finem naturalem, ita lex divina positiva eundem ducit ad finem supernaturalem, et trahit ad felicitatem aeternam.

Q. 12. *An lex divina positiva sit in moralibus necessaria.*

R. Lex divina positiva utique est in rebus moralibus necessaria:

1 *Relate ad ordinem supernaturalem*; quia homo ad hunc ordinem conditus indiget lege eidem proportionata. Neque enim ad illum potest pervenire solius legis naturalis auxilio; cum ipsa sit altioris ordinis et facultates naturales excedat.

2 *Relate ad ordinem ipsum naturalem*; quia *propter incertitudinem humani judicii* (verba sunt Doctoris Angelici) *praecipue in rebus contingentibus et particularibus, contingit de actibus humanis diversorum esse diversa judicia, ex quibus etiam diversae et contrariae leges procedunt. Ut ergo homo absque omni dubitatione scire possit quid ei sit agendum et quid vitandum, necessarium fuit, ut in actibus propriis dirigeretur per legem divinitus datam, de qua constat, quod non potest errare* (4). Sic Deum esse colendum naturalis ratio sat omnibus ostendit: verum circa modum hujusmodi cultus, quot sententiae ethnicorum! Hinc de illis Apostolus: *cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt* (5). Necesse ergo erat ut lex divina, falli ac fallere nescia, per revelationem id nobis panderet. Pandit autem: *multifariam multisque modis olim Deus loquens Patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio* (6).

Q. 13. *Quaenam divisio legis divinae positivae?*

(1) V. d. Thomas, 1. 2. q. 100, a. 8.

(2) Lib. 3 de Rep.

(3) Hoc modo sustinentur etiam relaxationes a ss. Pontificibus tributae circa vota, juramenta, etc.; quae tamen essent de jure naturae servanda. Nempe Pontifex divinae interpres voluntatis declarat, hanc vel illam causam sufficientem esse, ut a Deo remittatur contracta obligatio; hanc vel illam causam ita rem immutare, ut honestum evadat quod prius deforme erat. Seu, ut ait s. Thomas, *determinat quid sit Deo acceptum in ea speciali circumstantia* (2. 2. q. 88, a 12).

(4) 1. 2. p. 91, a. 4.

(5) Rom. 1.

(6) Hebr. 1.

R. Duplex est legis divinae positivae divisio:

1 Alia dicitur *pure positiva*, alia *non pure positiva*.—Illa praecipit vel prohibet quae a lege naturali neque praecipiuntur neque prohibentur. Tale erat praeceptum Judaeis datum, qui vetabuntur manducare carnes nonnullorum animalium.—Ista vero praecipit vel prohibet quae a lege naturali praecepta jam sunt vel prohibita. Talia sunt v. g. singula Decalogi praecepta, si Sabbati determinatio excipiatur.

2 Alia dicitur *lex vetus*, alia *nova*. — Lex vetus a Deo lata est in veteri Testamento, et populo Israelitico per Moysen promulgata versus annum 2518 a constitutione mundi. Quae quidem quamvis bona esset, *immaculata*, *convertens animas* (1), cum tamen ea non esset nisi Novae Legis figura: ideo quoad praecepta caeremonialia ac judicialia ex se cessare debuit, ista adveniente, juxta illud (2): *umbram fugat veritas* (3).—Lex nova a Christo fuit indicta, et per ejus praecones Apostolos per totum orbem disseminata. Haec perdurabit usque ad finem saeculorum juxta illud Christi ad Apostolos eorumque successores: *ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi* (4). Triplicis autem generis documenta continet, nempe praecepta *moralia* circa virtutes; praecepta *caeremonialia* circa Sacramenta ac Missae sacrificium; tandem mera *consilia* sed magno praemio digna.

Caepit autem lex nova obligare Judaeos saltem die Pentecostes, quo eis solemniter promulgata est coram ingenti multitudine (5), alios autem non incepit obligare, nisi pedetentim ac successive, ut docet Dens, prout nempe promulgatio illa ad varias nationes humano modo potuit pervenire (6). Quanta vero sit hujus divinae legis obligatio, patet tum ex illius necessitate; tum ex hisce Christi verbis: *mandata mea servate* (7); *si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea* (8).Hinc definivit Tridentinum: *si quis dixerit, Christum Jesum a Deo hominibus datum fuisse ut Redemptorem cui fidant, non etiam ut Legislatorem cui obediant, anathema sit* (9).

CAPUT TERTIUM

DE LEGE HUMANA

Q. 1. *Quid est lex humana, et quotuplex?*

R. Lex humana illa est, quam *rector humanae societatatis suis praescribit subditis in ordine ab bonum commune.*

Duplici autem modo dividitur: tum ratione originis, a qua procedit; tum ratione modi, quo praecipit: — 1 ratione originis dividitur in ecclesiasticam atque civilem; quia duplex est humana societas, ecclesiastica et civilis. Illa est quae ab Ecclesiae rectoribus praesulibusque dimanat: haec, quae procedit a rectoribus societatis civilis; — 2 ratione modi, quo praecipit, lex dividitur in praeceptivam, poenalem, atque irritantem.

Lex praeceptiva, quae ab aliquibus etiam moralis dicitur, est quae praecipit vel prohibet, quin poenam in transgressores infligat.

Lex poenalis, est quae poenam habet conjunctam. Porro vel poenam solam imponit, quin praecipiat quidpiam aut prohibeat: si dicat v. g. *qui certam frumenti quantitatem importaverit, persolvet, poenam scutorum triginta*. Vel poenam imponit, aliquid simul praecipiendo aut prohibendo: si dicat v. g. *prohibetur omnis frumenti importatio sub poena scutorum triginta*. — In primo casu dicitur pure *poenalis*: in secundo casu dicitur lex *poenalis mixta* (10).

Lex irritans est, quae actum nullum, et invalidum esse decernit: v. g. si personam ad eum actum inhabilem reddat, vel si solemnitatem in eo praescribat, qua omissa, actus sit nullus.

Q. 2. *An jus gentium sit lex humana.*

R. Affirmative, jus gentium *stricte acceptum* est lex humana; nam illud est ex Justiniano, *quod, usu exigente et huma-*

(1) Ps. 18.

(2) Ecclesia, *In hymn. Missae Corp. Dom.*

(3) Praecepta tamen *moralia*, quae nempe spectant mores informandos, semper permanserunt, non quidem vi legis positivae, sed legis naturalis, utpote immutabilis. Imo neque ipsa praecepta *caeremonialia*, quae nempe referebantur ad Dei cultum seu caeremonias; neque *judicialia*, quae ad rectam populi gubernationem spectabant, illico cessarunt a lege nova, sed pedetentim; *decebat enim*, ait Angelicus 1. 2. q. 103, a. 4. *ut Synagoga cum honore sepeliretur.*

Communis opinio est, legem veterem omnino cessasse, ac mortiferam evasisse tempore Hierosolimitani excidii, quo fuit funditus eversa et destructa Synagoga, idest circa annum quadragesimum post mortem Salvatoris. Et eo etiam tempore Legem novam pro universo orbe sufficienter promulgatam fuisse communiter docent.

(4) Matt. 18. (5) Act. 2.

(6) V. Bouvier, *Instit. Theol*, t. 4. *De Legib.* c.3.

(7) Joan. 14. (8) Joan. 15.

(9) Sess. 6, can. 21.

(10) Usus invaluit, ut prima donetur tantummodo nomine poenalis, alia nomine mistae.

nis necessitatibus, *gentes sibi constituerunt*, non quidem consensu expresso, sed tacito et pedetentim. Hoc autem jus, quod moderni *internationale* appellant, universalius patet, quam aliae humanae leges; cum omnium fere gentium consensione firmetur. Hinc etiam fortius obligat, adeo ut transgressores habeantur ab omnibus uti publicae tranquillitatis et humanae societatis hostes infensi (2).

Diximus *stricte acceptum*; nam improprie etiam jus naturale jus gentium dicit solet. At discrepat quammaxime; quia jus gentium constituitur ab hominibus, jus autem naturale cum iisdem innascitur.

Q. 3. *An leges humanae sint necessariae.*

R. Attenta hominum pervicacia, certum est leges humanas esse necessarias; historia enim et constans experientia docent, nullam societatem, imperium nullum, nullamque rempublicam diu posse consistere sine legibus. Hinc omnes gentes, etiam quae rudiores videbantur et efferae, proprias semper habuerunt constitutiones et leges, quibus *tum* mores componerent, *tum* scelera punirent, *tum* scelestos in officio continerent, *tum* denique communi patriae saluti, singulorumque incolumitati prospicerent. Quo sensu inquiebat Tullius: *constat profecto ad salutem civium civitatumque incolumitatem, vitamque hominum et quietam et beatam, inventas esse leges* (1).

CAPUT QUARTUM

DE AUCTORE LEGIS HUMANAE

Articulus I. — *De auctore legis ecclesiasticae.*

Q. 1. *An Ecclesia habeat potestatem ferendi leges.*

R. Lutherus atque Calvinus, Waldensium et Wiclephitarum vestigiis inhaerentes, omnem potestatem Ecclesiae denegarunt leges ferendi, quibus fidelium conscientiae obstringerentur. — Sed eam posse leges ferre, *quae ad res spirituales et religiosas pertinent*:

Prob. 1 ex Scripturis, ubi Apostoli in primo Concilio congregati sic fideles alloquebantur: *visum est Spiritui Sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris quam haec necessaria, ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum et sanguine et suffocato* (2). Duo in his verbis certa sunt: 1 quod vocabulum *imponere* legem proprie dictam importat; 2 quod hujus legis objectum, abstinentia nempe a sanguine et suffocato, in lege naturali aut divina positiva minime fundatur: ac proinde constituit materiam legis pure humanae. Ergo admittenda est in Ecclesia legislativa potestas. — *Et Paulus perambulabat Syriam et Ciliciam confirmans Ecclesias praecipiens custodire praecepta Apostolorum et Seniorum* (3).

2 Ex Traditione: quid sibi volunt antiquissimae illae Canonum collectiones, de quibus in Juris Canonici Institutionibus agi solet, nisi antiquissimam in Ecclesia potestatem ferendi leges? — Profecto Concilia OEcumenica (a Nicaeno 1° anno 325 usque ad Tridentinum anno 1563) leges positivas ediderunt, quas omnes omnium temporum omniumque locorum Christiani venerati sunt.

3 Denique ex ipsa ratione naturali: in omni bene constituta republica et societate necessaria omnino est potestas, ut vocant, legislativa, qua ea praecipiantur, quae publicum sibi bonum expostulat. Atqui Ecclesia est respublica et societas bene constituta; cum fundatorem habuerit sapientissimum in Christo Domino. Ergo, etc. (1).

Consulto diximus posse Ecclesiam ferre leges, *quae ad res spirituales et religiosas pertinent*; leges enim civiles atque politicas ferre nequit, nisi pro iis Provinciis, quae suae ditioni etiam politicae subiiciuntur. Æquitas nempe postulat, ut unaquaeque potestas intra limites suos sistat; siquidem unaquaeque portat gladium suum (C).

Q. 2. *Quinam in Ecclesia habent potestatem ferendi leges?*

R. Habent hanc potestatem Ecclesiae Rectores hoc ordine (2):

1 *Summus Pontifex* pro toto Orbe Catholico; quia ex definitione Concilii OEcumenici Florentini celebrati anno 1439, ipse est *successor divi Petri Principis Apostolorum*, *et verus Christi Vicarius*, *totiusque Ecclesiae Caput*, *et omnium Christianorum Pater et Doctor*; *et ipsi in beato Petro pascendi, regendi et gubernandi universam Ecclesiam a D. N. J. C. plena potestas tradita*

(1) Varia sunt de jure gentium: v. g. recipiendi sunt legati etiam inimicorum: libertas concedenda est contractus ineundi: foedera pacis ac induciarum non sunt neganda: servitutis poenae justo bello capti non sunt subjiciendi, etc. — V. *Del concetto di nazione. Saggio del diritto internazionale, etc.* Verratti (memorie Modenesi, T. v, Serie 3).

(2) L. 2 de legibus. (3) Act. 15.

(4) *Loco cit.*

(5) V. Tassoni, *La Religione dimostrata e difesa*, T. 3, p. 2, c. 40.

(6) V. Liguori, *Opus Morale*, l. 1. n. 104.

est. Haec autem legislativa suprema potestas in Pontifices Maximos non derivat ab Ecclesia; sed a Christo *immediate*, qui eam tradidit d. Petro notissimis illis verbis (1): *tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam...; tibi dabo claves Regni Coelorum; et quodcumque ligaveris super terram erit ligatum et in Coelis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in Coelis*. Unde merito contra nefariam illam pseudosynodum Pistoriensem damnata fuit a Pio VI (1794 Bulla *Auctorem Fidei*) tamquam *haeretica* ea n. 3 propositio, qua statuebatur *Romanum Pontificem esse Caput Ecclesiae ministeriale*, quatenus ipse non a Christo in persona s. Petri, sed ab Ecclesia potestatem ministerii accipiat (*D*).

2 *Concilia Æcumenica* pro tota etiam Ecclesia; *Nationalia* pro Natione; *Provincialia* pro Provincia (2); *Dioecesana* pro Dioecesi. Sane unumquodque Concilium suam respecti e Ecclesiam repraesentat.

3 *Legatus Apostolicus* pro loco suae Legationis; hoc enim a jure ipsi tributum est (3). —*Cardinalis* autem potest ratione suae dignitatis in Ecclesia sui Tituli leges ferre ex eodem jure (4).

Episcopus pro suis subditis (et quidem tam intra quam extra Synodum; cum haec diversitas per se non respiciat, nisi formam ac modum). Sive enim habeat immediate a summo Pontifice suam jurisdictionem, sive tantum mediate (*E*), statim ac Episcopus tanta celsitudine donatur, ex vi sui muneris ei competit leges ferre; cum a Spiritu Sancto positus sit *regere Ecclesiam Dei* (5): porro regimen hanc legis condendae potestatem de necessitate includit. — Hoc autem jus habitu accipit Episcopus sua canonica institutione; ut tamen illud actu exerceat, necesse est *tum* ut literae Apostolicae electionis expeditae sint atque iis exhibitae, quibus sunt exhibendae de jure (6); *tum* ut realis possessio (7) capta sit (8). — Sapienter autem Benedictus XIV monet cum Fagnano, ne ab Episcopo in Synodo decidantur quaestiones inter DD. catholicos controversae, et a S. Sede non definitae, nisi totius controversiae cardo unice versetur circa jus commune, quo solo inspecto, de licitate rei disputetur (9).

5 *Capitulum Cathedrale*, Sede vacante; jure enim succedit in jurisdictionem Episcopi (10).—Hanc tamen ex Tridentino intra octiduum ab habita vocationis notitia in unum transferre debet (11).

6 *Abbates et Praelati exempti* pro suo territorio, ubi quasi Episcopalem exercent jurisdictionem; jurisdictioni enim adnexa est legislativa potestas—Non tamen possunt Abbatissae proprias leges ferre; cum foemina non sit capax jurisdictionis spiritualis exercendae. Quae tamen probabilius possunt uti ministrae exigere in conscientia obedientiam per votum promissam circa res praeceptas, vel circa ea quae ad profectum Monialium juxta regulas conducunt; id enim necessarium est ad sustinendam observantiam, et talis est praxis universalis (12).

7 *Ordines* denique *Religiosi* in Capitulo Generali vi jurisdictionis a Papa concessae; non autem vi voti, quod cum personale sit, non dat nisi potestatem imponendi praecepta, non vero vim legis condendae. Ceterum consulenda sunt Statuta uniuscujusque Ordinis (13).

Q. 3. *An in Ecclesia praeter legislativam adsit alia potestas.*

R. Affirmative: in Ecclesia praeter legislativam adest etiam potestas judiciaria et coërcitiva per poenas tum spirituales tum corporales.

1 Adest potestas judiciaria, ea scilicet

(1) Matt. 16. — V. Veith, *Richerii systema confutatum*.—Duval, *De suprema Pontificis potestate*.—Zaccharia, *Antifebronius*, etc. etc.

(2) Ipsi autem Archiepiscopi, Primates, et Patriarchae non possunt ferre leges in provinciis, aut nationibus Suffraganeorum, nisi ex consuetudine id habeant, vel ex concessione Pontificis. Ita Caus. 9, q. 3, c. 6. *Nullus Primas*; et c. 8, *Conquestus* et ex Dec. Greg. L. 1, t. 31, de offic. jud. ordinarii: *Duo simul*.

(3) C. ult. *de off. Legati*.

(4) C. *His quae de maj. et obed. C. querel. de elect*. Collegium Cardinalium vero, Sede Romana vacante, si necessitas non urgeat, non potest leges ferre; sed nominationi alterius Pontificis debet statim incumbere *ex Clement*. L. 1, tit. 3, cap. 2.

(5) Actor 20.

(6) Ex Extrav. 1. *Injunctae, de elect*.

(7) V. L. Ferraris, *Bibl. V. Vic. Capitularis*.—Idque usu etiam inductum est.

(8) Nihil autem potest Episcopus in lege superioris, cum inferior in superiorem non habeat jurisdictionem. Hinc a Pio VI in cit. Bulla damnata est illa n. 8 propositio, quae docebat Episcopum posse *ex juribus sibi originalibus et suadente bono Ecclesiae suae, statuere aliquid contra leges superioris*.

(9) *De Syn. Dioec*. l. 7, c. 1, et 5. — Casus esset, v. g. si quid esset quidem a jure communi prohibitum, sed disputetur, an illa prohibitio in desuetudinem abierit; poterit illud Episcopus absolute prohibere, ac illicitum declarare.

(10) *Cap. His quae, et Cap. Cum olim, de major, et obedient*.

(11) Sess. 24, c, 16 de R.

(12) V. Liguori, *Opus Mor*. l. 4, n. 52.

(13) V. Liguori, *Opus. Mor*. l. 4, nn. 45 *et seqq*.—Suarez, *De statu religioso, etc*.

quae in foro externo exercetur, et est legitima facultas actiones subditorum examinandi et de earum bonitate vel malitia, merito vel culpa authenticum judicium ferendi. Christus enim ait, quod refractarius, si correctiones fraternae irritae sint, deuunciandus est Ecclesiae (1): quod esset inutile, si Ecclesia illum judicare non posset. Apostoli hanc exercuerunt: sic Petrus judicium tulit de Anania et Saphira (2). Et Paulus dum scribit (3): *quid mihi de iis, qui foris sunt judicare?* clare manifestat, se judicare posse de iis, qui intus, idest in Ecclesia sunt.

2 Potestas coërcitiva, per poenas nempe spirituales; nam legitur; *si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*(4). Notum est autem quod apud Judaeos ille sic habebatur, qui a communione civili, et religiosa excludebatur (5). Paulus hanc potestatem exercuit cum incestuosum Corinthium tradidit Satanae: porro tradere Satanae nihil aliud est, quam aliquem ab Ecclesiae societate segregare, omnibus ejusdem bonis ita privando, ut anima et corpus diaboli potestati relinquatur (6).

3 Potestas coërcitiva per poenas etiam corporales: quod specialim ac merito notamus contra nonnullos, qui eam negare hisce etiam temporibus non erubescunt. Christus ipse hac usus est, qui *cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo* (7). Et hac etiam causa factum est ut Ananias, et Saphira, quos Petrus poena dignos pronuntiavit, praecoci morte abriperentur. Et Paulus scribit (8): *quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis?* ubi vides virgam, rigorem videlicet et poenas. Iterum ait: *haec absens scribo, ut non praesens durius agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi* (9): ubi vides hanc puniendi potestatem ei tributam non a populo, non a principe, sed a Deo. Idque semper fuit in usu in Ecclesia (ut probat Mamachi (10)), quae sua semper habuit tribunalia, suosque carceres, ubi recludebantur pervicaces; suas virgas, de quibus loquuntur Augustinus, Cyprianus, Gregorius M.; mulctas pecuniarias, de quibus ipse Augustinus et Concilium Carthaginense V, Benedictus XIV, et Tridentinum; poenam exilii, de qua loquitur s. Gregorius, Concilium CP. tertium, et Concilium Romanum anno 503. Hinc merito tum Joannes XXII Bulla *Dudum volentes* (11), tum Pius VI Bulla *Auctorem fidei* propositione 4 et 5, contrariam doctrinam ut haereticam damnarunt. — Sane id esse debet de omni bene constituta societate, ut argumentatur ipse Romagnosi, quae si habet jus imperandi et agendi, debeat etiam habere jus removendi quae eidem opponuntur, et transgressores poenis terrendo, ac puniendo. Id ipsum fatentur vel ipsi Protestantes, ut Leibnitius et Guizot, qui ultimus et approbat et commendat et pro exemplo ponit poenitentiale Ecclesiae nostrae systema (12).

Neque dicas: *non esse opus vi et injuria, quia religio cogi non potest*. R. cum Angelico: utique non sunt cogendi ad religionem amplectendam infideles; quia credere est voluntatis, non necessitatis: quo sensu sic scripserat Lactantius(13). Sed bene cogi possunt etiam corporali poena haeretici et apostatae ad fidem tenendam, quam amplexati sunt; nam si voluntatis est religionem suscipere, necessitatis est eam semel susceptam tenere. Ita liberum quidem est votum emittere; at semel emissum non est amplius voluntatis propriae illud violare: et hoc plane sensu S. Augustinus scribit Epistola 185 ad Bonifacium (14). Idque eo maxime, quia haeretici moribus pravis alios ad malum vehementer nimis inducunt (F).

Q. 4. *Ubinam continentur leges Ecclesiasticae generales?* (15).

R. Vel sermo est de Jure Ecclesiastico quod vocant *novum*, quod a saeculo XII extenditur usque ad Tridentinum. Vel sermo

(1) Matth. 18. (2) Act. 5. (3) 1 Corinth. 5.
(4) Matth. 18. (5) 1. Esdr. 10; Jos.22; 12. 24.
(6) V. Dicenda *De Censuris* cap. 2.
(7) Joh.2. (8) 1 Corinth. 4. (9) 2 Corinth.31.
(10) *Del Diritto libero della Chiesa*, lib. 2.
(11) Joannes XXII dogmatica Bulla, *Dudum* 1327 ait: *Ad fidei catholicae fundamentum, de fratrum nostrorum consilio, Dei nomine invocato, articulos praedictos, quod...Papa vel tota Ecclesia simul sumpta nullum hominem quantumcumque sceleratum potest punire punitione coactiva, nisi imperator daret eis auctoritatem, velut s. Scripturae contrarios, et fidei catholicae inimicos, haereticos seu haereticales... sententialiter declaramus.*
(12) *Corso di Storia moderna*, Lez. 6.
(13) *De divin. Inst.* l. 3.
(14) V. Bianchi, *Della podestà e polizia della Chiesa*, Vol. 5, p. 2.—Civiltà Cattolica. Vol. 7, pag. 593. — Margotti, *Processo Nuiz*, art. VII, et seqq. Balmes, *Saggia di diritto pubblico*, ecc.— Suarez, *De haeresi*.
(15) Diximus *generales*, quae nempe omnes spectant; quoad speciales enim videnda sunt propriae Dioecesis vel Ordinis statuta, atque legitimae consuetudines.

est de *Jure novissimo*, quod extenditur a Tridentino usque ad aetatem nostram: — 1 continetur in Corpore Juris Canonici; — 2 In ipso Tridentino, in Bullis, Brevibus et Rescriptis ss. Pontificum, in Declarationibus Congregationum, ac Regulis Cancellariae Apostolicae (1).

Juri tamen scripto non scriptum addendum est, quod nempe traditione et consuetudine comprehenditur. — Traditio est mandatum quod viva voce populis nunciatum est, atque ad nos usque vivens pervenit et durat. Quod quidem obligatorium esse nemo dubitat, cum illud referat superioris ordinationem nobis satis manifestatam (2). — Consuetudo vero est jus inductum moribus hominum, liberis, uniformibus, diuturnis. Hoc aliquando tantam vim habet ut in omnium sensu obtineat vel contra ipsam recentiorem legem contrariam, nisi nominatim, declaretur consuetudinem illam nihil obstare (3).

Q. 5. *Quid est Corpus Juris Canonici?*

R. Corpus Juris Canonici est complexus Legum Ecclesiasticarum in quinque Codicibus. Horum autem 1 est *Decretum Gratiani*; 2 *Decretales Gregorii IX*; 3 *Liber sextus Decretalium Bonifacii VIII*; 4 *Clementinae Clementis V*; *Extravagantes Joanni XXII*, *atque Communes* (G). Integrum porro Juris Canonici Corpus diligentissime emendatum Romae edendum curavit Gregorius XIII Bulla *Cum pro munere pastorali* (4).

Q. 6. *An Jus Canonicum universim obliget.*

R. Certum est librum septimum Decretalium, ac Institutiones Lancellotti non habere vim, cum privatorum sint leges nulla Pontificia confirmatione donatae. — Pariter Decretum Gratiani, licet pluries emendatum, tamen *inter omnes receptum est*, ait ipse Benedictus XIV, *quidquid in ipso continetur, tantum auctoritatis habere, quantum ex se habuisset, si nunquam in Gratiani collectione insertum foret* (5). — Ceterae tandem partes juris Canonici universim obligant, nisi contraria lege, vel consuetudine abrogatae sint.

Quid (quaeres) *sentiendum est de rubricis titulorum, de superinscriptionibus et summariis capitulorum, de notis et glossis, quae in Canonico ipso jure habentur?* (6).

R. *Rubrica* a rubris litteris, quibus scribebatur dicta, est inscriptio indicans materiam tituli. In libris authenticis magnae est auctoritatis; cum libri isti una cum rubricis probati sint; et ideo valet argumentum a rubro ad nigrum, hoc est a rubrica ad textum capituli, dummodo textus non dissonet: unde tunc rubrica potest allegari per modum regulae generalis — *Superinscriptiones* sunt illa verba, quae indicant unde textus capituli desumptus sit, vel ad quem directus. In libris authenticis sunt authenticae, et ex illis validum est argumentari. — *Summaria* sunt verba, quibus privati doctores capitula summarunt; ideo non sunt authentica, sed tantum inserviunt ad majorem legentium commoditatem. — *Glossa* est uberior explanatio canonum ab auctoribus facta. Auctores vero praecipui sunt Accursius, Bernardus, Tancredus, Joannes Andreas (filius): his accedunt veteres interpretes Innocentius IV (antea dictus Sinibaldus), Hostiensis, Speculator, seu Guilelmus Durandus, Panormitanus et alii, quos refert Barbosa ac Fagnanus. Glossa non facit jus, licet reverenter audienda sit ob excellentem doctrinam glossatoris. — *Nota* tandem est brevior illustratio, explicatio vel additio citationum: haec habet auctoritatem pro auctoritate auctoris, qui eam confecit (7).

Q. 7. *Quid de Concilio Tridentino uti fonte legum Ecclesiasticarum?*

R. Ad leges Ecclesiasticas, quae veniunt nomine *Juris novissimi*, referri debet imprimis quidquid in Tridentino sancitum est. Nullum enim Concilium generale est, in quo tot quaestiones tamque scite fuerint examinatae et enucleatae; in quo tot lata sint fidei dogmata, totque disciplinae et reformationis capita fuerint statuta, ut merito veluti quoddam doctrinae Christi compendium et disciplinae ecclesiasticae codex irrefragabilis ab omnibus habeatur.

A Pontifice Paulo III Concilium Triden-

(1) Hic quaestio non instituitur de Jure antiquo, quod nempe ab Apostolorum aetate usque ab saec. XII extenditur; cum illius aetatis leges vel apocriphae habeantur, vel si quae erant genuinae et vi praeditae, fuerint in Corpore Juris Canonici insertae.

(2) V. Devoti, *Inst. Canon. Proleg.* c. IV.

(3) Cap. 1, *de Const. in 6.*

(4) In duo satis ingentia volumina dividitur, quorum 1 continet totam Collectionem Gratianaeam; 2 Collectiones ceteras — Per modum autem Appendicis in fine apponitur tum septimus liber *Decretalium* Petri Matthaei, tum *Institutiones* Pauli Lancellotti.

(5) De Syn. Dioec. l. VII, c. 15, n. 6.

(6) V. Mascat, *Prolegom. Iur. Can.*

(7) Cum veneratione adhuc citari solent *Capitularia Caroli Magni*, etsi nullo hodie per se fruantur robore. — V. Guillon, *Corso di eloquenza sacra*, vol. XXIV. — Richard, et Giraud, *Dizionario*, ecc. Vocab. Capitolari.

tinum indictum est anno 1542 Bulla *Initio*. Tridentum Pontifex elegit civitatem, quae in finibus Venetorum, in extrema scilicet Italiae ora Germaniam versus, amaenissimo loco sita est. Inceptum anno 1545, variis de causis suspensum et interruptum, tandem absolutum est sub Pio IV anno 1564, ut patet Bulla *Benedictus Deus*. Concilio interfuerunt ex toto orbe Catholico, praeter Cardinales atque Legatos, Patriarchae 3, Archiepiscopi 25, Episcopi 168, et Procuratores absentium 39.

Convocatum fuit tum ad vindicandam fidem catholicam adversus Lutherum aliosque reformatores; tum ad restituendam Ecclesiae disciplinam per haeresim et bella plurimum labefactatam; tum ad firmandam pacem et concordiam inter principes christianos. Concilium quoad fidem, quae ubique locorum una semper est heri et hodie, constituit jus pro tota Ecclesia infallibile. Sed quoad decreta disciplinae Concilium non obligat ubi nondum fuit promulgatum; disciplina enim cum varia esse possit, vetus non infirmatur nisi legitime constet de illius cassatione (*H*).

Q. 8. *Quid de Bullis et Brevibus Pontificiis?*

R. Ad 1: Bullarum nomine veniunt quaedam Romanorum Pontificum Constitutiones sic dictae a sigillo vel plumbeo vel aureo, exhibente hinc ss. Apostolorum Petri et Pauli imagines, illinc vero nomen Pontificis. Inhaeret sigillum funiculo serico vel canapis. Graviora, ut plurimum, negotia respiciunt et expediuntur in Cancellaria Apostolica, membranis subfuscis et crassioribus, charactere Longobardico seu Teutonico exaratae. — Bullae aliae sunt *gratiosae*, quae gratiae collationem continent. Aliae *justitiae*, quae justitiae administrationem respiciunt. Aliae *concistoriales*, quae in Cardinalium Concistorio expediuntur. Aliae *dimidiae*, quae feruntur a Pontifice nondum consecrato, et in sigillo non exhibent ejusdem nomen. Citantur autem prolato primo, quo incipiunt, vocabulo. Bullarum collectiones dicuntur *Bullaria* (1).

R. Ad 2: nomine Brevium intelliguntur Pontificiae Constitutiones, quae per Secretarium Brevium expediuntur in membranis albis atque subtilibus pro negotiis, ut plurimum, non ita gravioribus ac universalibus. Latino eoque nitido charactere conscriptae sunt: et sigillum habent cerae rubrae, in quo impressa est imago divi Petri piscationem agentis; ideo dicuntur expediri *sub annulo Piscatoris*.

Q. 9. *Quid de Rescriptis?*

R. Rescripta non aliud sunt, quam rogatorum Pontificum Responsa. Duplex eorum genus: alia uempe feruntur instar epistolarum familiarum; alia instar decretorum. Prima dare solent Pontifices Maximi, cum rogantur ab iis, quibuscum habent peculiarem amicitiae relationem, vel cum rogantur de consilio tamquam viri docti et pii. Secunda vero e contrario ferunt Pontifices tamquam d. Petri Successores in Cathedra Apostolica, et tamquam Ecclesiae Universalis Pastores atque Magistri.

Rescriptis primi generis non inest vis obligandi; cum dentur magis ex animi comitate, quam ex vera auctoritate. Aliis inest vis maxima; quia per eadem exercetur jus Pontificium et suprema Ecclesiae jurisdictio. De istis locutus est Augustinus contra Pelagium, quando dixit: *per Popae Rescriptum causa Pelagianorum finita est*.

Q. 10. *Quo animo Bullae, Brevia et Rescripta suscipienda sunt?*

R. De Bullis, Brevibus et Rescriptis adinstar Decretorum ex sensu Catholicae fidei et totius Christianae antiquitatis statuendum est, quod debeant nempe venerabiliter suscipi, summoque in pretio haberi; ut enim legitur in Jure: *omnes Apostolicae Sedis sanctiones accipiendae sunt tanquam ipsius divini Petri voce firmatae sint* (2). Quantam sane iisdem vim, quantumque robur inesse putaret antiquitas Catholica, ipsa indicat antonomastica vox *Auctoritatis* et *Decretalium*, qua omnes Pontificum Constitutiones denotare consuevere majores nostri; quid enim sonat vox *Auctoritatis*, nisi imperium Legislatoris? quid vox *Decretalium*, nisi *Decreta spectabilia* (*I*)? Et merito id constitutum est; est enim R. Pontifex omnium Christianorum pater ac magister a Christo D. constitutus. Unde haec est gloria nostra ipsi totis adhaerere viribus: et qui hac de re nimium amant di-

(1) Magnum Bullarium per Hieronymum Mainardum editum est a Leone M. usque ad Benedictum XIV in 16 vol.; at in eo nonnullae desiderantur Constitutiones. Majoris habetur quod per Carolum Coequelires editum fuit in vol. 24 anno 1738. Quod hodie per Adv. Barberi Romae ad nostra usque tempora continuatur. Constitutionum Apostolicarum Epitomen exibent variis Tomis distributum Guerra et Quaranta. In iisdem autem Constitutionibus inter ceteros Commentaria edidit merito celebrata Card. Petra, scilicet a Leone M. ad Sixtum IV, in 5 Tom.

(2) Ex D. 19, c. 2.

stinguere obedientiam suam quasi taxando, amant decipi.

Q. 11. *Quid de Sacris Congregationibus Romanis?*

R. Sacrae congregationes Romanae sunt Coetus Cardinalium, quibus Summus Pontifex certa tradit negotia perpendenda, declaranda ac definienda ; earumque decreta vel declarationes efferri ordinarie non solent, nisi prius consulto Pontifice. En Congregationes praecipuae (1):

Prima est *Congregatio Concilii* (nempe Tridentini), pro Tridentini observantia a Pio V primum instituta; deinde vero a Sixto V donata est potestate Concilii decreta etiam interpretrandi in iis, quae aut morum aut disciplinae reformationem respiciunt , si dubium aliquod praeseferre interdum videatur. — Tota ex Cardinalibus coalescit, qui *Patres sacrosancti Concilii Tridentini Interpetres* nuncupantur, et eorum usus Praefecti Congregationis titulo insignitur (2).

Altera est *Congregatio Episcoporum et Regularium*, quae tota pariter ex Cardinalibus constat, atque in bonam Dioeceseon Episcopalium totius Orbis Catholici administrationem intendit. — Ad sacrorum Canonum tramites etiam Regularium utriusque sexus controversias suscipit cognoscendas et dirimendas.

Tertia est *Congregatio de Propaganda* (fide): tota ex cardinalibus conflata, cujus est munus in propagationem Catholicae Fidei procurandam incumbere, ut nomen indicat (3).—Ad eam pertinet Collegium Romae fundatum ab Urbano VIII dictum *de propaganda fide*, in quo ad Missionariorum officia in terris infidelium exercenda alumni ex diversis mundi partibus instituuntur (*J*).

Quarta est *Congregatio sacrorum Rituum*: in ea locum habent, praeter Cardinales, etiam Consultores Praelati vel Regulares. — Munus ejusdem est Liturgiam sacram, et illa quae ad eam pertinent negotia definire et ordinare.—Beatificatio, ut vocant, atque Canonizatio Sanctorum inter officia hujus Congregationis referuntur.

Quinta est *Congregatio Indicis* (librorum prohibitorum): haec curam gerit librorum, qui publicam in lucem eduntur, ne quid per eos contra religionem et bonos mores inter Christi fideles propagari valeat in praejudicium societatis tam Ecclesiasticae, quam Civilis (4).

Sexta est *Congregatio Sancti Officii* (5), et dicitur suprema. Hujus autem officium est cognoscere de haeresi , de haeresis suspicione et de aliis irreligiositatibus (*K*).

Septima est *Congregatio Indulgentiarum*, cujus est dirimere quaestiones omnes, quae circa hanc materiam contingere possunt (6).

Octava est *Congregatio Immunitatis*, nempe ecclesiasticae realis , personalis et localis. Ejus inspectio est cognitio causarum hac de re (7).

An (quaeres) *obligent declarationes ss. Congregationum* (8).

R. Quoad obligationem declarationum ss. Congregationum , distinguendum est : *vel* agitur de casu particulari, pro quo illae declarationes eduntur; *vel* de alio simili.—Si 1, obligant, uti constat ex Const. *Immensa* Sixti V, a quo talis facultas fuit illis tributa. Imo, loquendo speciatim de decretis S. C. Rituum, Sixtus illa tanti fecit, ut semel ac a Cardinali Praefecto signata sunt, ipsam Capellam Pontificiam iisdem subjecerit (9). Si 2, multi probabiliter dicunt illas adhuc

(1) Romae alii sunt Conventus pro bono totius Christianitatis laudabiliter sane instituti.—Est inter alios Sacra *Rota*, tribunal, ubi materiae maxime beneficiales discutiuntur: V. De Luca , *Theatrum veritatis et justitiae*, Tom. xv.—Est *Fabrica*, ita dicta *s. Petri*, cui committitur cognitio onerum ac reductio Missarum: V. Benedictus XIV, *De Synodo Dioec.*, l. 13, c. ult.—Est *Dataria*, ubi tribuuntur gratiae pro foro externo: V. Amyden, *Tractatus de Officio et jurisd. Datarii*. — Est *Poenitentiaria* , ubi expediuntur gratiae ac dispensationes pro foro conscientiae. V. Constitutiones Benedicti XIV, *Quamvis*; it. *In Apostolicae*, et maxime *Pastor bonus*.

(2) Hujus Congregationis Decreta exhibet liber, *Thesaurus resolutionum s. Congregationis Concilii* (plurimis Tomis), Romae editus. Has resolutiones contraxit octo voluminibus Jo. Zamboni in libro , *Collectio Declarationum s. Congregationis Cardinalium sacri Concilii Tridentini, Viennae, typis PP.* 1812, *Mechitaristarum*.

(3) V. Bergier, *Dizionario enciclop.* V. Missioni straniere.—De-Maistre, *Del Papa*, con annotazioni di Giov. Marchetti, lib. 3, c. 1.

(4) Si haeresim sapiant, libri prohibentur etiam tum a Congregatione S. Officii, tum immediate a Pontifice peculiaribus *Brevibus* ac *dogmaticis Constitutionibus*.

(5) Hodie tamen in pluribus hujus Congregationis partes agere solent ipsi Locorum Ordinarii tamquam Sedis Apostolicae delegati; qui cum viciniores sint, citius malo occurrere valent. V. dicenda de Haeresi, Tract. *de Virtutibus Theologicis*.

(6) V. Scotti, *Teoremi*, pars. 2.

(7) Loc. cit. pars. 4.

(8) Plura SS. Congregationum decreta habentur in fine Vol. App. 2.

(9) Hujus Congregationis decreta sub hortatu et auspiciis Card. de Somalia, regnantibus Pio VII, et Leone XII, immenso labore et patientia fideliter conscriptis ejusdem Congregationis assessor Aloysius Gardellini. — Ex qua collectione cuilibet Ec-

obligare, si munitae sint sigillo Praefecti atque subscriptione, et datae consulto Pontifice; quia haec potestas est ab ipso Papa tribula Cardinalibus. Sed multi alii item probabiliter dicunt eas, licet sint maxime auctoritatis, tamen non obligare omnes, nisi sint emanatae de mandato Pontificis et editae pro tota Ecclesia; quia habentur uti novae leges, quae proinde nova indigent promulgatione in universam Ecclesiam. Haec tamen promulgatio fieri potest *tum* de speciali mandato Pontificis *tum* per plurimum annorum usum, vel relationem auctorum eas communiter referentium, ut passim fit (1).

Q. 12 *Quid de regulis Cancellariae statuendum est?*

R. Regulae Cancellariae sic dictae a Cancellario Romanae Curiae, qui iis sicut firmis regulis uti debet, sunt certae Pontificum ordinationes, quae maxime respiciunt causas beneficiales et judiciales: et sunt numero 72. Sede suprema vacante, nullius habentur roboris; sed Sede plena, illico confirmantur et illico obligant, cum sint verae leges, nisi iis per Concordata vel per consuetudinem derogatum sit (2).

Q. 13. *An deceat Moralistam versatum esse in Jure Canonico.*

R. Utique decet Moralistam versatum esse in jure canonico; nam *Theologis, qui Pontificum Canones ignorant, nimis multa desunt ad usus Theologiae necessaria*, inquit Melchior Canus (3). —Sane si Theologi, praesertim Moralistae, proprium est *exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere* (4), quomodo huic muneri ille satisfaciet sine Juris Canonici disciplina?

Licet autem praecepta vivendi majori ex parte in Scriptura trodantur; tamen (inquit Cardinalis Turrecremata) *doctrina morum in specie secundum gradus singulos et ordines officiorum Ecclesiae sine Juris Ecclesiastici cognitione non habetur* (5). Hinc Jurisprudentia Canonica nuncupatur etiam *Theologia directrix et practica*. Hinc Caelestinus Papa scribebat: *nulli Sacerdotum liceat Canones ignorare* (6). Hinc Concilium Toletanum sic clamabat ad rem: *sciant Sacerdotes Scripturas Sanctas et Canones.*

Appendix — *De temporali R. Pontificis potestate.*

Haud possumus eos non redarguere, qui R. Pontificem omni civilis sui imperii honore ac dignitate spoliare cupiunt, ut sic melius Ecclesiae studeat; cum potius singulari prorsus Divinae providentiae consilio factum sit, ut civilem principatum hac de causa haberet, ut ad ipsam Ecclesiam tuendam plena potiretur libertate. *Namque omnibus compertum est* (ait Pius P. IX *Allocutione* 20 ap. 1849) *fideles populus, gentes, regna nunquam plenam fiduciam et observantiam esse praestitura R. Pontifici, si illum alicujus Principis vel Gubernii Dominio subjectum ac minime liberum esse conspicerent. Siquidem fideles populi et regna vehementer suspicari ac vereri nunquam desinerent, ne Pontifex idem sua acta ad illius Principis vel Gubernii, in cujus ditione versaretur, voluntatem conformaret, atque iccirco actis illis hoc praetextu saepius refragari non dubitarent. Et quidem dicant vel ipsi hostes civilis Principatus Apostolicae Sedis..... quanam fiducia et observantia ipsi essent excepturi hortationes, monita, mandata, constitutiones Summi Pontificis; cum illum cujusvis Principis aut Gubernii imperio subditum esse cognoscerent, praesertim vero si cui subesset Principi, inter quem et Ramanam Ditionem diuturnum aliquod ageretur bellum?*

1. Hoc adeo verum est, ut vel ipse Napoleo, qui aliquando Ecclesiae civilem Principatum usurpaverat, id ultro libenterque fassus sit hisce verbis (7).: « Il Papa, custode

clesiastico magis utilia selegit P. Barthol. a Clantio Capuce. in Opere, *Manuale Ecclesiasticorum* etc. Taurini, et Romae edito: de quo v. Annali di Relig. tom. XIV, pag. 358.

(1) Quanto sint in honore habendae RR. Congregationum declarationes fassus est vel ipse haereticus Leibnitius, qui habet: *utile esse discere quae Romae decernantur in Congregationibus, veluti Rituum, Inquisitionis, Indicis, etc.; nam talia a me minime spernuntur*; Opp. ed. Dutens tom. 2 —V. Bergier, *Dizionario* Vocab. Congregazione. —Benedictus XIV, *Notificazione* x. n. 6.

(2) Quoad Cancellariae regulas notentur:—1 Regulae Cancellariae, quandiu respiciebant solummodo expeditionem Pontificiarum literarum, inutiles evadabant, Pontificia Sede vacante; nam tunc nullae amplius literae Pontificiae expediebantur, ac mortui Pontificis sigilla rumpebantur, uti etiam hodie fit; — 2 adhuc sunt tres regulae, quae ubique ita receptae sunt, ut habeantur tamquam leges Regni, et vacante Sede, non cadant: tales sunt regulae *de verosimili notitia* (mortis beneficiati); *de infirmis resignantibus*: et *de idiomate*;—3 ex consuetudine quoque fit, ut reservationes certae afficiant beneficia illa ipsa, quae vacant, dum Sedes Pontificia vacat. Hoc posito, regulae illae Cancellariae, quae reservationes certas inducunt, re ipsa eo temporis puncto effectum producunt, quo Cancellariae regulae non amplius existere finguntur.

(3) *De loc. Th.* l. 8, c. 6.

(4) Ad Tit. 1, v. 9.

(5) *Summa de Ecclesia.*

(6) Cap. *Nulli*, dist. 38.

(7) Thiers, *Histoire du Consulat et de l' Emp.* Liv. du Concordat.

dell'unità cattolica, è una mirabile istituzione. Rimproverasi a questo Capo di essere un Sovrano straniero: egli è straniero, ma bisogna ringraziare il cielo ch'egli sia tale. Sarebbe mai sì forte la sua autorità in paese non suo, e davanti al poter dello Stato? Il Papa è fuori di Parigi; e questo è un bene: noi ne veneriamo l' autorità spirituale appunto perchè egli non è nè a Madrid, nè a Vienna; a Vienna e Madrid si dice lo stesso. È un bene universale, ch'egli non risieda presso di noi, nè presso i nostri rivali; ma nell'antica Roma, lungi dalle mani degli imperatori alemanni, lungi da quelle dei re di Francia e dei re di Spagna, tenendo la bilancia fra i sovrani cattolici, inclinando un poco verso il più forte, e rialzandosi tosto contro di esso, quand'egli diventi oppressore. Questa è opera dei secoli, ed i secoli l'hanno fatta bene. Questa è instituzione la più savia e benefica che si possa immaginare nel governo delle anime ».

2. Si tantopere expedit publico bono vel ex ipsa politicorum confessione, ut Pontifex jus istud suum conservet et exerceat, ut quid adhuc nonnulli tanto impetu adoriuntur temporalem Papae dominationem? Haec enim nulli juri repugnat — Non repugnat juri humano, cum certe nullum hac de re jus prohibens allegari possit: dein quodnam jus humanum Pontifice superius, ut ejus vi politica eidem administratio vetetur? — Non repugnat juri divino: imo in veteri Testamento plura occurrunt exempla quae nobis favent: sic Moyses, Deo auctore, et princeps temporalis et summus Pontifex erat (1); Heli similiter fuit et Pontifex et judex politicus (2); idem de Machabaeis dicendum — Non demum repugnat juri naturali; sane potestas Ecclesiastica ut argumentatur Cercià, et potestas politica non sunt contrariae, sed utraque bona, utraque a Deo, utraque laudabilis, et una alteri servit; ac proinde sine ulla principiorum pugnantia in eodem esse possunt. Imo, re per se inspecta et ceteris paribus, multo melius in uno quam in duobus esse possunt; siquidem si sint in uno facilius unitas servatur et conspiratio duarum potestatum; et custoditur subordinatio potestatis temporalis ad spiritualem, ac vitatur lucta et conflictus, qui inter utramque oboriri possit (5). Nonne in lege naturae Sancti multi extiterunt, qui simul reges et Pontifices fuere? Melchisedech fuit rex et pontifex (4); Noe, Abraham, Isaac, et Jacob praefuerunt suis tum in religione tum in vita politica; imo olim semper primogenitus et rex et Pontifex erat (5).

3. Dominatio temporalis R. Pontificis non usurpata fuit, sed legitimis titulis innititur; cum ei donata fuerit a Pipino, Carolo Magno, atque a spontanea populorum deditione. Qua in re audiendus cl. Peraldi (6): « trasferita la sovranità di questi Stati nei Pontefici Romani non solo per le donazioni dei principi che li conquistarono, ma per la formale volontaria dedizione dei popoli, confermala e ratificata per il consenso di oltre a mille e cento anni; le generazioni posteriori e presenti trovano già in mani dei Papi questa sovranità, di cui non possono ripeterne l'esercizio, perchè legittimamente fatto di altrui diritto ».

Oh! la sovranità (non cessano di proclamare) *è attributo imprescrittibile del popolo; la crea il popolo, risiede in esso; dunque è sempre di diritto del popolo stesso, perchè inalienabile, e può riassumerla, quando più gli piace.* Fatela finita con questa giovanile confusione di idee, cotanto oggi in voga, base erronea del diritto pubblico foggiatosi da certe nazioni, spacciato seriamente o furbamente dai loro filosofi... Checchessia della massima, cioè che il popolo abbia originariamente cotesto diritto di politicamente costituirsi e di esercitare gli attributi della sovranità (7); appunto perchè originaria-

(1) Exod. 18 (2) 1 Reg. 1, et 4.
(3) Cercià, *Tract de R. Pontif.* Append.
(4) Gen. 14, et Heb. 7.
(5) D. Hieronymus, *In quaest. hebraic.*
(6) Mons. Peraldi *Del civile principato della Chiesa Romana*; it. aliud Opus ejusd. *auctoris*. *Memoria sulla inviolabilità delle istituzioni politiche del Governo Pontificio*. Bastia 1851: sub initio.
(7) Hoc tamen auctor negat; sic enim ad rem distinguit: « altro è la sovranità, altro il diritto di esercitarla. La sovranità non la crea il popolo nè altri, perchè è il fondamento dell' ordine, che costituisce la civile società. Non si da politica aggregazione senza ordine; l' ordine consiste nella retta direzione del corpo sociale; non può esistere cotesta direzione senza il potere di regolarlo; non si regola senza leggi; quindi non si può dirigerlo senza il potere di fare coteste leggi, e dall' altro lato senza l'obbligo di osservarle; vale a dire senza autorità e senza obbedienza; senza impero e senza soggezione. Quest' impero è la *sovranità*; essa è dunque non una creazione del popolo, non una prerogativa della nazione; ma nasce essenzialmente dalla natura del civile convivere. La sovranità dunque è *da sè*, non dal popolo; esso le si assoggetta col determinarsi a convivere civilmente. Il popolo non fa la sovranità, ma la trova nella vita politica che cerca » — Unde populus a principio liber quidem erit in eligenda sui gubernii forma; at illa semel electa, suo vinculo ligatur.

mente del popolo dile questo diritto, egli ha facoltà di trasmetterlo in altri e di chiamar chi gli piace a governarlo. E quindi quando il popolo lo ha ceduto per il fatto suo proprio della dedizione, non gli appartiene più; per legge naturale derivata da cotesto atto spontaneo, da allora è appartenente alla persona morale o individua, a cui fu trasmesso e ceduto: come appunto, se una nazione cede ad un'altra una parte del suo territorio o emancipa le sue colonie, il possesso e la proprietà da quel punto passa nel cessionario; l'indipendenza negli emancipati, per irrevocabile diritto di legge naturale. I contratti non obbligano per rigorosa legge di natura (1)?..... Ma non è questo quanto avvenne rapporto alla civile sovranità dei Pontefici Romani (*L*) » ?

Articulus II.—*De auctore legis civilis*

Q. 1. *An Principes potestatem habeant ferendi leges.*

R. Certum est Principes saeculares habere potestatem ferendi leges proprie dictas *circa res temporales atque civiles*. Id probamus:

1 Ex Scripturis: Apostolus Petrus scribit: *subjecti igitur estote omni humanae creaturae propter Deum, sive Regi quasi praecellenti, sive Ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum; quia sic est voluntas Dei*(2). —Et Paulus ait: *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi a Deo. Itaque qui resistit potestati Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt, sibi ipsi damnationem acquirunt*(3). At si principes potestatem habent imperandi; ergo et leges ferendi (*M*).

2 Ex traditione: omnes enim Ecclesiae Patres atque Doctores constantissime docuerunt Principum saecularium legibus omnino esse obtemperandum; atqui fallax esset, imo ridicula doctrina haec, si Principes non haberent veram potestatem ferendi leges.

3 Ex ratione: principes saeculares tenent a Deo potestatem regendi subditos juxta illud: *per me Reges regnant, per me Principes imperant* (4); atqui nec Reges regnare, nec Principes imperare dici possent, si non possent ferre leges. Ergo etc.

Merito diximus *circa res temporales atque civiles*; quia sicuti Ecclesia leges civiles condere non potest, ita nec Princeps saecularis leges Ecclesiasticas; quia nemo potest exercere jurisdictionem nisi circa res suo regimini subjectas. Neque Principibus, sed Apostolis eorumque Successoribus commissum fuit depositum fidei nostrae, iisque solis dixit Christus: *qui vos audit, me audit; qui vos spernit, me spernit*, ut ait Gregorius XVI Encyclica *Commissum* anno 1835 (5).

Sed (quaeres) *quinam sunt Principes, quibus haec legum ferendarum potestas inhaeret?* Sunt qui suprema gaudent auctoritate, uti Imperator pro suo Imperio, Rex pro suo Regno (6), Respublica pro suis subditis, et civitates quae ab aliena jurisdictione dicuntur exemptae pro suo territorio. Ratio generalis est, quod praepositi communitatis perfectae, quae nempe sibi sufficit, ex proprii natura officii legislativam potestatem habere debent utpote ne-

(1) « *Vincolato il diritto del popolo*, voi soggiugnete, *nello scegliersi il proprio governo?* ..... *e chi sarà più del popolo?* La legge di natura. Sembravi ciò forse una politica bestemmia; ma ogni diritto primogenito o naturale dell'uomo non è inviolabile, sacro, imprescrittibile? Eppure mille titoli, tutti leggittimi e giusti si dànno a vincolarli, a vincolare, dico, la padronanza personale e reale, la patria podestà ecc.: vincoli che per fatto dell'uomo stesso assumono la forza e il carattere di legge naturale circondata da inviolabilità. Ma tutti i diritti non hanno pari forza? ben si sa, che nei diritti non può darsi inviolabilità nè maggiore nè minore, locchè involverebbe contraddizione. Ma ciò negate, se venite ad asserire, che l'inviolabilità dei diritti del popolo è maggiore di quella dei diritti naturali dell' individuo....

I principii del diritto naturale valgono tanto per l'individuo, quanto per una moltitudine o per una nazione, giacchè obbligano in pari modo ogni uomo qualunque sia, individuo o collettivo, a rispettarii, purchè inviolabili. Quando nominate l'uomo collettivo, altro non esprimete se non l' uomo aggregato: vale a dire l'uomo considerato in un certo modo di sussistere, caso o qualità meramente precaria e accidentale, che non sottrae l'uomo dall' impero della eterna, immutabile, universale legge di natura, codice dell' uomo isolato e delle nazioni, delle famiglie e degli imperi ». Idem auctor.

(2) Ep. 1, c. 2. (3) Rom. 13.

(4) Prov. 8.

(5) Qua in re juvat prae oculis semper habere quod Osius Cordubensis Episcopus Apostolica libertate ad Costantium Imperatorem scribebat: *ne te rebus misceas Ecclesiasticis, neque nobis his de rebus praecepta mandes; sed a nobis potius haec ediscas: tibi Deus imperium tradidit, nobis Ecclesiastica concredidit: metue, ne si ad te Ecclesiastica pertrahas, magni criminis reus fias.* — V. Pallavicini, *Storia del Conc. di Trento* c. 19, § 14.—Torricelli, *Dissertazioni*, ecc. vol. 2, diss. 2, n. 28.

(6) In Guberniis tamen *Repraesentativis* potestas legislativa ad solum Regem non pertinet; sed etiam ad legatos tam a populo, quam ab ipso Rege electos.

cessariam ad recte ac convenienter communitatem ipsam regendam (*N*).

Q. 2. *Quid circa auctorem legis civilis ex Codice Albertino?*

R. Duo continet Codex civilis, quem pro totius sui Regni felicitate anno 1837 edidit Rex Carolus Albertus (et ideo *Albertinus* nuncupatur): 1 quod solus Rex potest condere leges; 2 quod ipse has leges condat per edicta et *Literas patentes*, ut vocant, praevio Ministrorum suorum consilio (1)— Die tamen quarta martii anno 1848 idem Rex novum Regni Statutum promulgavit, ubi legitur § 3: *il potere legislativo sarà collettivamente esercitato dal Re, e da due Camere: il Senato, e quella dei Deputati.*

Q. *Quid de Corpore Juris civilis?*

R. Corpus Juris civilis est complexus omnium Legum, quas Justinianus Imperator saeculo VI, opera praesertim Triboniani jurisconsulti celeberrimi, in unum Corpus collegit et edidit pro imperii sui utilitate et recto regimine: et constat tomis duobus satis amplis (2).

Primus continet 1° *Institutiones*, seu Elementa Juris universi in quatuor libros distributa; 2° Leges collectas ex praeclarissimis veterum Jurisconsultorum scriptis, et haec collectio appellatur *Digestum*, quasi nempe auctor in ordinem ibi *digesserit* universa, quae pertinent ad Jus civile, et ad Jurisprudentiam universalem. A Graecis nuncupatur *Pandecta* (a graeco *pan* omne, et *dechomai* continere), quasi nempe omnia complectens, quae Jurisprudentiam spectant.

Secundus tomus continet alteram collectionem decisionum et legum, quas postea edidit ipse Imperator, eamque voluit appellari nomine *Codicis*. Codici accedunt Constitutiones recentiores, quas vocant *Authenticas*, et etiam *Novellas*; quia quasi de novo editae sunt. Hae leges omnes dicuntur *Leges Romanae*, vel *Jus civile Romanum* (3).

Olim in Regno Sabaudiae post Regias Constitutiones, locorum Statuta ac Decisiones supremorum Magistratuum sua pollebat auctoritate jus commune (4), quod constat ex jure tum ecclesiastico tum romano (5). Sed hodie eidem magna ex parte vis adempta est hisce verbis Codicis Albertini: *in tutte le materie che formano l' oggetto del presente Codice, le leggi Romane e gli Statuti sì generali, che locali cesseranno di aver forza di legge* (6). Item et novi Statuti ratio habenda est: unde jus Romanum in iis quae Codicis Albertini, vel novi Statuti objectum non costituunt, adhuc auctoritatem habet (*O*).

Q. *An deceat Moralistam pollere scientia Juris civilis.*

R. Tam fere decet Theologum praesertim Moralistam versatum esse in scientia juris civilis, quam decet eum esse versatum in scientia juris canonici. Licet enim haec duo Jura sint ex natura sua valde diversa ratione objectorum; cum 1 respiciat res hominum temporales; 2 vero res sacras et religiosas: amice tamen in usibus humanae vitae consociantur veluti duo ejusdem luminis radii, et mutuo quasi obsequio adjuvantur atque supplentur. Hinc Lucius III (saeculo XII): *sicuti leges non dedignantur sacros Canones imitari, ita et sacrorum Statuta Canonum Principum constitutionibus adjuvantur* (7).

Haec de jure civili communi: quid dicemus de jure civili patrio? Quantum aliqualis ejus scientia necessaria sit Confessariis et animarum Rectoribus, facile patebit si animadvertatur, innumeras in fidelibus occurrere factorum species, in quibus directione egent ad bene agentum, etiam in rebus civilibus, in ipso foro conscientiae; uti si sermo sit de testamentum faciendo, de legatis fundandis vel exequendis, de contractibus ineundis, de haereditate adipiscenda etc.

Unde leges civiles a Moralis Theologiae tractatoribus utiliter citantur. Utique haec citatio tanta esse non debet, ut sacra scien-

(1) Art. 4, et 5.—Edicta differunt a Literis Patentibus, quod istae res minores, illa res graviores et universaliores respiciant: vid. *Il Codice civile spiegato in ciascuno dei suoi articoli con annotazioni ed esempi*, Torino 1839, *ad* art. 4.

(2) Edit. Taurin. anno 1782.

(3) V. Gravina, *De orig. Juris civilis.*

(4) RR. Constit. I. 3, t. 22, § 15.

(5) Dicitur jus commune, quia vim fere ubique obtinuit usque ad saeculum XVIII, et adhuc magna ex parte obtinet in Ducatu Hetruriae, atque magno semper in honore ad omnibus habitum fuit.

(6) Art. 2415 — C. A. civ. 10 — C. S. *Lege* 21, *maj.* 1819 — C. P. *Decr.* 23, *mart.* 1820 — C. R. § 1 — C. M. *Edit.* 23, *oct.* 1851 — C. H. *Lege* 15 *nov.* 1814.

(7) Adde: leges Romanae a piissimis Imperatoribus latae Jurisprudentiam sacram illustrant quammaxime. Quod quantum haberent in animo Canonistae omnium temporum, patet ex eorum studio saepius conjungendi Jus Ecclesiasticum cum Civili uti constat ex iis collectionibus, quas *Nomocanones* nuncupant (a graeco *nome* distributio et *canôn* regula). *Num*, ait Canus, *justitiae et aequitatis in foro etiam conscientiae rectus arbiter esse poterit* (Theologus Moralista), *nisi multa a Jureconsultis et civili prudentia mutuetur?* (De Loc. Theol. l. x, c. 8).

tia profana fiat: item, ex Benedicto XIV, neque illarum civilium legum ratio habenda est, quae a canonico jure fuere expresse correctae. At *si*, addit idem Benedictus, *etiam leges civiles ecclesiasticis constitutionibus robur et firmitatem adjiciant, puta quia in illarum contemptores et refractarios severis poenis animadvertunt, et eae pariter utpote foventes ecclesiasticam disciplinam perutiliter allegantur* (1). Et in Jure habetur: *quod Sancta Ecclesia saecularium non respuat famulatum, quae aequitatis et justitiae vestigia imitantur* (2).

Ea de causa factum est, ut in toto hoc nostro Moralis Theologiae Cursu constituerimus (quotiescumque materia exigat) Codicis Civilis Albertini propriis locis oracula proferre (3). Quia autem Opus nostrum diffunditur etiam in ceteras regiones, existimavimus non abs re esse (uti jam monuimus in Praefatione) ut, quando res patitur, simul cum Codice Albertino raptim citetur etiam: — 1 Codex generalis Austriacus civilis, qui coepit obligare ab anno 1816; sub literis *C. A. civ.*; — 2 Galliarum Codex (4), qui perfectus fuit 1804, sub literis *C. G.*; — 3 Codex duarum Siciliarum, qui coepit obligare 1 sep. 1819, sub literis *C. S.* — 4 Codex Parmensis, qui obligare coepit die 10 jul. 1820, sub literis *C. P.*; — 5 Praescriptio civilis status Romani, seu Ecclesiastici, quae coepit obligare 1835, sub literis *C. R.*; — 6 Codex Mutinensis, qui obligare coepit anno 1852, sub literis *C. M.*; — 7 tandem Leges Status Hetruriae ab anno 1814 ad 1844 promulgatae, sub literis *C. H.* (5).

CAPUT QUINTUM

DE LEGIS HUMANAE MATERIA ATQUE SUBJECTO

Articulus I. — *De legis humanae materia*

A. 1. *Quidnam constituit materiam legis humanae?*

R. Omnes actus, qui possunt ab humana lege praecipi vel prohiberi, dicuntur constituere materiam legis humanae.

Ut bene materia haec cognoscatur, oportet imprimis inquirere, quid ab humana lege possit, quid vero non possit juberi ac vetari. Atque illud prae ceteris certum est a lege humana nihil juberi posse, quod sit contra legem naturalem et divinam positivam; nam potestas humana est subordinata potestati ac voluntati Dei, et inferior derogare non potest auctoritati superioris. Hinc s. Thomas loquens de legibus humanis, quae sunt contra legem divinam, ait quod *tales leges nullo modo licet observare*; *quia sicut dicitur Actorum V: « obedire oportet Deo magis quam hominibus* (6) ».

Q. 2. *An lex humana possit praescribere virtutum actus heroicos.*

Nota. Virtutes ratione exercitii distinguuntur in communes et in heroicas: — *Communes* eae sunt, quae ab hominibus exercentur secundum illam rationem, quam solent servare plerique eorum, qui virtutem profitentur. — *Heroicae* vero illae sunt, quae, habita ratione circumstantiarum, admirationem pariunt, arduitatem includunt, promptitudinem exigunt (7): esset si puer jejunaret. Hoc posito:

R. Lex humana non potest praescribere virtutum actus heroicos; nam lex humana debet esse accommodata communi hominum conditioni et vere moraliter possibilis toti communitati vel majori saltem ejusdem parti; atqui exercere quoslibet virtutum actus etiam heroicos non est, nisi paucorum (8). Pariter neque lex humana potest omnia omnino vitia vetare etiam levia in generali; quia non est omnium, sed perfectorum, ideoque nonnisi paucorum ea vitare: at lex debet accommodari toti vel saltem majori parti communitatis, quae certe perfectioni non studet. — Unde concludimus: lex humana potest generatim illos *externos*, *licet occultos* virtutum actus praecipere, qui communi bono expediunt, et ordinariae facultati communitatis sunt accommodati; cum

(1) De Syn. Dioec. l. IX, c. 14.

(2) Cap. *Super specula* de privil.

(3) Habebitur quoque ratio tum codicis poenalis communis, tum Codicis poenalis militaris, tum Codicis Commercii, tum Codicis procedurae criminalis, ut ajunt. — Quando citatur *Cod. poen.* sine addito, intelligi debet *Codex poenalis Communis*.

(4) Jus Gallicanum a paucis annis apud plures gentes acceptum est magna ex parte, ut in Belgio, in Regno Neapolitano, Pedemontano, in Republica Ticinensi, in provinciis Rheno adjacentibus, in Polonia, Ducatu Parmae ac Lucae.

(5) Vid. *Collezione completa di moderni Codici civili degli Stati d' Italia*, Torino 1845.

(6) 1. 2. q. 96. a. 4.

(7) V. Benedictus XIV, *De Canoniz. Ss.* l. 3. c. 21.

(8) Hoc tamen non debet intelligi de legibus iis, quae feruntur ex data hypotesi alicujus status peculiaris, in quem subditus se voluntarie conjecerit, quem propterea *hypotheticum* vocant, *adventitium*, sive *electivum*. Sic Ecclesia praecipit Monialibus perpetuam clausuram. Sic etiam hominibus gravissimi criminis reis poenae item gravissimae possunt imponi; ipsis enim liberum erat se subtrahere aliter operando.

hic totus sit legis finis. Item eos *externos*, *licet occultos*, vitiorum actus prohibere, qui communi bono sunt noxii, et communiter declinari queunt.

Diximus 1 *externos*; lex enim humana versatur circa externam politiam ac gubernationem, quae ut prospere cedat, satis est regulariter, ut exterius homines valeat regere ac cobibere;—2 *licet occultos*, nam uti ait Angelicus, *omnes actus exteriores etiam occulti, licet per accidens non cadant sub judicio, cadunt tamen sub lege* (1); lex enim non attendit quod fortuito evenit. Hinc sub excommunicatione est prohibita haeresis externa, etsi occulta.

Q. 3. *An lex humana possit praecipere vel prohibere actus internos.*

Nota. Duplici modo actus internus praecipi potest vel prohiberi: directe sive in se, uti Scholae loquuntur; et indirecte seu ratione actuum externorum, quibus ipse necessario conjungitur. Potest autem actio interna cum externa conjungi: vel tanquam forma constituens actum ipsum externum: talis est consensus in matrimonio; vel tanquam causa effectum suum producens: talis est voluntas occidendi in homicidio voluntario.—His praemissis:

R. Si sermo est de illis internis actibus, qui cum externis necessario conjunguntur, certum est legislatorem humanum praecipere et probibere posse indirecte actus internos, quatenus nempe per se conjuncti sunt cum actibus ipsis externis vel tamquam forma vel tamquam causa vel tamquam conditio necessaria: uti est v. g. animi consensus in venditione, cordis contritio in Confessione. Sane si legislator humanus cogere potest ad actum externum legitimum et validum, v. g. ad validum contractum, ad validam Confessionem, cur item obligare non poterit ad ea, quae cum validitate illa necessario conjuncta sunt, et quibus omissis, actio externa frustra praeciperetur? Qui enim praecipere potest ut valide facias, potest etiam praecipere ut voluntate facias; cum non aliter, quam voluntate tua illud valide facturus sis.

Si vero sermo est de iis internis actibus, qui cum externis necessario non conjunguntur, tunc *quoad legislatorem civilem* consentiunt omnes, eundem non posse praecipere vel prohibere *directe* sive in se actus internos. Quare? quia etiam sine his obtinet finem suum, qui est quies et tranquillitas Reipublicae, quae facile habetur, si actus externi qui praecepti sunt, bene fiant, et diligenter evitentur qui sunt prohibiti. Sic qui solvit tributum, etiamsi invitus, modo solvat, sufficit. — Diximus *quoad legislatorem civilem*, quia de legislatore Ecclesiastico disputant. Alii affirmant ipsum utique posse tales internos actus praecipere et prohibere; quia ipse tuetur bonum animarum et illimitatam a Christo accepit potestatem. Verum probabilius ac communius docent cum Benedicto XIV (2), ipsum quoque minime posse. Cum enim Ecclesia actus mere internos cognoscere non possit, neque judicialiter eorum potest urgere executionem, vel omissionem punire; ergo neque illos praecipere vel vetare; nam de ratione verae societatis est, ut, quos imperat actus, ipsa per se cognoscere valeat. Sic argumentatur Angelicus (3).

Unde quod homo debeat actus etiam mere internos ad salutem suam ponere, est de ordinatione Dei, non de potestate legislativa Ecclesiae, quae bonum quidem respicit animarum, sed mediante honestate actuum externorum. *In his*, ait d. Thomas, *quae pertinent ad interiorem motum voluntatis, homo non tenetur obedire homini, sed solum Deo* (4).

Q. 4. *An lex se extendat ad actus praeteritos.*

R. Negative: lex non se extendit ad actus praeteritos, *neque* ratione culpae, cum non sit praevaricatio ubi non est lex: *neque* ratione verae penae, cum haec tantum lata sit in culpae vindictam: *neque* ratione rescissionis, nisi in aliquo casu a lege expresso. Unde vulgare est, quod *lex non respicit retro*. — Consonat Codex civilis Albertinus: *la legge non dispone che per l'avvenire; essa non ha effetto retroattivo* (5). Et recte; magna enim conturbatio esset, si actus per veterem legem gesti per novam sine causa pro libitu mutarentur.

(1) V. Liguori, *Opus Morale*, l. 1, n. 100, q. 3.

(2) De Syn. l. 9, c. 4.

(3) 1. 2. q. 100, a. 9.

(4) 1. 2. q. 100, a. 9. De hac quaestione fusius agit Castropalaus. Hic notanda: —1 Confessarius, cum ipsum Christum ita propius repraesentet, et divinae ejus potestatis in peccata delendo fiat particeps, ideo et actus mere internos injungere potest poenitenti, uti internas aspirationes etc. *Voit*; —2 etsi consuetum non sit nec consultum, ut praelati sub peccato praecipiant suis religiosis actus internos, probabile tamen est fieri posse, quia verisimile est, quod aliqui religiosi ad id se obligare intendant, cum se quasi olocaustum Deo tradant. *Busembaum*. V. Liguori, *Op. M.* l. 1, n. 100, l. 4, n. 45.

(5) Art. 11.—C. A. civ. § 5—C. G. art. 2.—C. S. 2—C. P. 7.—C. M. 5.

Articulus II. — *De legis humanae subjecto*

Q. 1. *Quodnam est subjectum legis humanae?*

R. *Omnes et solos subditos rationis usum habentes* vi sua complectitur lex humana:

1 *Omnes subditos*: hoc est contra quosdam, qui vel christianos vel justos excludebant; Apostolus enim neminem excludit, cum ait: *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit* (1). Unde quando ait: *lex justo non est posita* (2), id solum innuit, justum non agere ex timore legis, sed ex amore.

2 *Solos subditos*; quia potestas legislativa in iis, ad quos se extendit, subjectionem importat; subjectio autem non datur, nisi in subditos.—Hinc non baptizati tenentur quidem praeceptis Evangelicis ubi primum sufficientem Evangelii notitiam adepti fuerint, quia subditi sunt Deo qui legem Evangelicam omnibus gentibus indici praecepit (3); sed non tenentur legibus Ecclesiasticis, quia Ecclesiae minime subjiciuntur juxta illud Apostoli: *quid mihi de iis, qui foris sunt, judicare* (4)? Quapropter non peccaret qui, secluso scandalo et legis Ecclesiasticae contemptu, carnes die vetito iisdem suppeditaret; quia nullius peccati ne materialis quidem causa esset.

3 *Rationis usum habentes*, et merito: lex enim non imponitur nisi subditis, qui obedientiae capaces sint atque directionis. Hinc perpetuo amentes et pueri ante septennium *regulariter* ob defectum usus rationis non obligantur praeceptis; sed statim ac ipsum compleverint, iis adstringuntur, si quaedam excipiantur, quorum materia non adhuc ipsis congruit, ut communio Paschalis ac jejunium.—Diximus *regulariter*; quaestio enim est, an ipsi teneantur legibus, si ante septennium usum rationis consequantur. Alii negant non improbabiliter cum Angelico (5), quia hoc eveniret per accidens; lex autem non respicit, nisi quod communiter contingit (6). Alii multi cum Bosco, Salmanticensibus, Suarez etc., valde probabiliter affirmant, quia per usum rationis homo jam fit subjectum capax; leges autem ordinarie non septennium, sed discretionem notant (7). Et hoc congruens videtur (8).

Quid vero (inquies) *de ebriis, et de iis qui delirant tantum ad tempus?* Ii legibus humanis obligantur; quia sunt in statu habitualis rationis usus, licet per accidens ad tempus aliquod impediti. Quare si (scandalo et legis contemptu seclusis) fas est carnes ad manducandum ministrare pueris et perpetuo amentibus, id agere erit prorrus illicitum cum ebriis et ad datum temporis intervallum delirantibus. Ratio est, quia *primi* sunt omnino exleges, non item *secundi*.

Q. 2. *Quid circa subjectum legis civilis ex Codice Albertino?*

R. Tria animadvertenda sunt ex Codice Albertino.—1 *le leggi di polizia e di sicurezza pubblica obbligano tutti quelli, che dimorano nel territorio dello Stato*; — 2 *i beni immobili, tuttocchè posseduti da stranieri, sono retti dalle leggi dello Stato*; —3 *le leggi concernenti allo stato ed alla capacità delle persone reggono i sudditi ancorchè residenti in paesi stranieri* (9). Sic subditus qui annum 21 compleverit, reputabitur major, etsi in alia regione moretur, in qua ad majorem aetatem requiruntur 25 anni.

Q. 3. *An legislator suis ipse legibus ligari discendus sit.*

R. Si regimen, in quo vivit legislator, est vel *Aristocraticum* in quo summa potestas est penes Optimates, vel *Democraticum* in quo ea est penes populum, vel *Repraesentativum* seu *constitutionale*, ut ajunt, in quo potestas ferendi leges est penes regem ac simul penes suos et populi delegatos, utique legislator legibus propriis ligatur. Ratio est, quia singuli sunt inferiores ipsa communitate, a qua leges feruntur (*P*). Sic Ordinum Religiosorum Generales legibus in generali Capitulo latis subiiciuntur.

Si vero regimen sit Monarchicum, in quo summa potestas penes unum residet regem, tunc *vel* legum materia talis est ut ad legislatorem Monarcham (uti est Rex in Regno, Pontifex in Ecclesia) nullo modo pertineat; *vel* talis est uti ipsi quoque conveniat. — In primo casu legibus iis minime ligatur; aliter ejus dignitas laederetur: sic nemo dixerit regem ligari legibus, quae armorum vetant gestationem. In secundo vero casu legibus suis rex in conscientia tenetur; tum quia recta ratio jubet, ut caput, quo magis fieri

(1) Rom. 13. (2) 1 Tim. 1.
(3) Matth. 28, v. 19. (4) 1 Cor. 5.
(5) 2. 2, q. 147, a. 4.
(6) Ex *L. Nam ad ea ff. de Leg.*
(7) V. Ligori, *H. Ap. Tr.* II. n. 37, *Op. Mor.* l. 1, n. 155, l. 3, n. 270 et 1012.

(8) Omnes tamen admittunt, pueros ante septennium non incurrere poenas transgressoribus impositas, nisi id expresse declaretur.

(9) Art. 12 — C. A. civ. § 4—C. G. art. 3 —C. S. 5.—C. P. 5.—C. M. 10.

potest, membris suis conformetur; *si enim*, ait Augustinus, *turpis est omnis pars suo universo non congruens, quanto magis caput?* (1); tum quia ipse vi officii sui legum observantiam promovere tenetur; atqui nihil est ad hunc finem conducibilis, quam proprium illius exemplum. Unde d. Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem scribebat: *quodcumque praescripsisti aliis, praescripsisti tibi* (2). Quare graviter peccare dicendus esset, v. g. Episcopus, qui contra graves Synodi suae Dioecesanae Constitutiones cauponas ad manducandum, atque bibendum ingrederetur extra casum necessitatis.

Quid (quaeres) *si legislator in materia gravi contra propriam legem delinquat; sed occulte, absque alterius scandalo et injuria?*

Tunc probabiliter allii cum Lessio eum a mortali liberant, si revera absit scandalum, neque agatur de materia justitiae, in qua oportet servere aequalitatem. Quia (inquiunt) non vi propriae legis tenetur, cum sibi ipsi nequeat imperare; sed tantum ex naturali quadam decentia, quae ex se non videtur tam stricte graviterque obligare. — Non desunt tamen qui eum cum Laymano mortaliter peccare contendunt; cum semper sit agere contra aequitatem naturalem ac proprium officium in re gravi, ut supponimus.

Legislator publice delinquens (addes), *ultra peccatum quod admittit, incurritne poenam quam ipse transgressoribus imposuit?*

Negative; ut enim ait Angelicus, *nullus proprie cogitur a seipso: lex autem non habet vim coactivam, nisi a Principis potestate. Sic igitur Princeps dicitur esse solutus a lege, quia nullus in ipsum potest judicium condemnationis ferre si contra legem agat. Unde super illud Ps.* 50 tibi soli peccavi, *dicit Glossa, quod rex non habet hominem, qui sua facta dijudicet* (3). Ex hoc consequitur quod si Episcopus, qui sub paena suspensionis ipso facto incurrendae prohibuit, ne Clerici sui cauponas ingrediantur, ipse eas ingrediatur, suspensionem non incurrit. — Hic tamen cum communi excipiendus est casus, quo lex contractus respiciat; justitia enim postulat, ut in iis cum reliquis pari conditione utatur (4).

Q. 2. *An Clerici legibus civilibus obligentur.*

R. Affirmative: Clerici legibus civilibus obligantur si de iis legibus agatur, quae non adversantur immunitatibus illis, quas Tridentinum appellat *Dei ordinatione, et canonicis sanctionibus constitutas* (Q). Omnes enim partes communitatis politicae legibus politicis obligantur; atqui Clerici sunt partes communitatis politicae. Hinc Apostolus sine ullo personarum discrimine inquit: *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit* (5). *Dicit: omnis anima*, ait hic Chrysostomus; *ergo etsi Apostolus esses, etsi Evangelista, etsi Propheta, etsi quivis alius; neque enim haec subjectio subvertit pietatem.*

Imo praestat, ut Clerici obediendo aliis sint diligentiores; *fidelitatis exemplum*, ait Bouvier, *praebeamus populis, et verbo ac opere reddamus quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo.*

Q. 3. *An peregrini, advenae et vagi teneantur legibus patriis.*

Nota. *Peregrinus* dicitur qui extra proprium territorium per aliquot dies, vel ad summum per minorem anni partem versatur animo ad sua redeundi, ut sunt viatores et mercatores excurrentes. — *Advena* qui extra proprium territorium posuit domicilium suum vel quasi-domicilium. Porro communiter docent quod ille statim domicilium acquirit, qui habitat alicubi animo perpetuo manendi: qui animus in foro externo praesumitur, si habitatio sit decennalis, vel si ibi domus sit aedificata, aut major pars bonorum adsportata (6). Quasi-domicilium vero acquirit qui alicubi manet per majorem anni partem: tales sunt famuli, et scholastici (7). Advena porro aequiparatur

(1) L. 3. Confess. c. 8. (2) Ep. 21.
(3) 1. 2. q. 96, a. 5, ad 3.
(4) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 154.
(5) Rom. 13.
(6) V. Bulla, *Speculatores* — Liguori, *Homo Apost.* Tr. xii, n. 40.
(7) In civili jurisprudentia nulla mentio est quasi-domicilio. Quoad domicilium autem haec praecipue notenda in Codice civili Albertino: — 1 *il domicilio d' ogni suddito, per quanto riguarda l' esercizio de' suoi diritti civili, è il luogo ove egli ha il suo principale stabilimento* (art. 66); — 2 *l' abitazione reale stabilita in un altro luogo con intenzione di fissare in questo il principale stabilimento, produrrà cangiamento di domicilio* (art. 67); — 3 *il suddito chiamato a pubblico impiego conserverà il primiero suo domicilio, quando non abbia manifestata un' intenzione contraria* (art. 70); — 4 *la donna maritata non ha altro domicilio che quello del marito, salvochè sia legittimamente separata di corpo e di abitazione. Il figlio minore non emancipato ha il domicilio del padre. Il minore non abilitato, ed il maggiore interdetto quello del tutore* (art. 71); — 5 *il maggiore d' età, che serve o lavora abitualmente in casa altrui, avrà lo stesso domicilio della persona, a cui serve, o in casa della quale lavora, quando abiterà con essa nella medesima casa* (art. 72).

C. A. civ. §§ 28, etc. — C. G. art. 102 — C. S. 107 — C. P. 14 et seqq. — C. M. 34.

loci incolae. — *Vagus* denique est qui nullibi fixum ac determinatum domicilium habet, sed de uno in alium se locum transfert. Hoc posito:

Si sermo est de praeceptis, quae nempe personas immediate afficiunt et leges personales appellantur, certum est ea obligare peregrinos, advenas et vagos ubicumque, hoc ipso quod non eorum territorio et patriae, sed eorum personis leges istae tenaciter haereant. Hinc Sacerdos v. g. in sua Dioecesi suspensus a muniis Sacerdotalibus, non potest nec in Dioecesi aliena Missam celebrare.

Si vero sermo est de illis legibus, quae afficiunt loca, et dicuntur locales, tunc sententia communissima docet cum Lessio, Palao et Salmanticensibus, eos minime ligari, nisi *fictione juris*, uti loquuntur Scholastici, *in proprio territorio adhuc censeantur*. Ratio est, quia legislatoris jurisdictio ita est proprio territorio affixa ut extra illud se extendere non possit (1). Hinc qui moratur in loco ubi lex jejunii non est, potest licite comedere, quamvis in patria jejunium indictum sit. Quod valet licet lex jejunii sit de jure communi, sed abrogata ubi nunc ipse commoratur; quisque enim potest se conformare loco, ubi est.—Diximus *nisi fictione juris in proprio territorio adhuc esse censeantur*. Sic v. g. siquis extra proprium territorium rem suam venderet in eodem extantem, servare teneretur ejusdem leges in tali venditione. Sic etiam beneficiatus, qui non residet, omissionem patrare censetur in proprio territorio, et poenas ibidem latas contra non residentes incurrit. Ibi enim res consummari censetur ubi fieri debuisset; unde delinquens habetur uti moraliter praesens.

Quid (dices) *si peregrinus e proprio territorio ideo egrediatur, ut se a legis obligatione subducat?*

Alii contendunt cum Antoine, Collet, Concina, etc., peregrinum illum proprii adhuc territorii legibus teneri. Quare? quia: 1 leges eam semper habent adnexam conditionem, ut subditis sine causa non liceat earum effugere vim et obligationem; 2 ex juris adagio *nemini sua fraus debet patrocinari*, 3 Sacra Concilii Congregatio illegitimum declaravit matrimonium illius, qui solo animo illud clandestine contrahendi recessit e loco, ubi Tridentinum fuit promulgatum, et se contulit ubi promulgationem non habuit.—*Alii* tamen cum Azorzio, Bonacina, Filliucio, Palao, Salmanticensibus, Sanchez, etc., contra sentiunt. Et sane peregrinus ille utitur jure suo; lex enim non prohibet exire e proprio territorio, sed prohibet tantum praecepta sua violari ab iis, qui sunt in territorio suo; ideoque non fraus et dolus, sed loci conditio peregrino illi favet: *nullus videtur dolo facere, qui jure suo utitur*, clamat jus (2).

Sed (addes) *qui discedit e proprio territorio ubi lex viget, teneturne ante discessum eam implere, si eo venturus est ubi illa non viget?*

Alii affirmant ipsum teneri, si eam implere commode possit; quia praeceptum actu obligans actu impleri debet, si postea non potest. Sed *alii* negant, *nisi lex continuatim obliget:* unde non tenetur v. g. quis mane audire Missam die festo, si ante prandium venturus est in locum, ubi non adest illud Missam audiendi praeceptum. Si enim domi mansisset, legis implementum differre poterat usque ad illud temporis punctum, quo discessit: cum autem pervenit ad alium locum, desinit obligari (3). Si tamen ibidem unum tantum esset Sacrum accelebraretur ante illius discessum, teneretur illud audire; quia tunc tempore habili esset consummata obligatio.—Licet prima sententia non appareat probabilior, suaderi tamen poterit uti pia (4).

Diximus *nisi lex continuatim obliget*; si enim lex proprii territorii omnibus momentis urget, omnibus momentis implenda est. Sic si in tua Paroecia speciale jejunium indictum sit, non potes illud frangere, quandiu in ea manes. Nec excusat privilegium loci quo venturus es; quia eo nondum venisti.

(1) Constat etiam ex *C. Ut animarum*, *de Const.* in 6.

(2) Patet autem ex hac responsione quomodo refellatur tam 1, quam etiam 2 contrariae sententiae argumentum.

Quod vero desumitur ex declaratione S. Congregationis, ad rem non facit; nam qui discedit a proprio territorio et se confert in locum, in quo Tridentinum non est promulgatum, eo animo praecise ut ibi matrimonium clandestine contrahat, vere agit in fraudem legis, id est Constitutionis Urbani VIII, qui decretum Congregationis id prohibentis, imo annullantis probavit. Quod non currit in casu nostro, cum nulla adsit lex, quae id expresse prohibeat; quandiu igitur non sit facta prohibitio, jure nostro uti merito possumus. Et sane si res, v. g. Taurini, sit minoris taxata, quid prohibet, quominus me illuc conferam, ut rem illam minoris emam?

(3) Neque obest, quod praevidens impedimentum tenetur illud praevenire; quia tunc id habet locum, cum, manente vi praecepti, quis praevidet se ab illius observantia impeditum iri: non vero cum quis a praecepti obligatione futurus est liber.

(4) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 156.

Saltem (dices ultimo) *peregrini eruntne obligandi legibus loci in quo morantur, ne dicantur sine lege vagari?*

Obligantur: 1 cum agitur de talibus rerum circumstantiis, ut periculum scandali sit, si peregrinus a legis obligatione subduceretur; nam scriptum est: *vae homini illi, per quem scandalum venit* (1).

2 Cum agitur de legibus Juris communis, a quibus per privilegium peregrinus suo in territorio esset exemptus; nam per discussum privilegium illud prorsus amitteret, cum loco affixum sit. Hinc v. g. si tu mane sis in loco, ubi ex privilegio non jejunatur, potes ibidem vesci carnibus; sed cum pervenis in locum ubi de jure communi viget jejunii lex, teneris jejunare. Quod videtur probabilius tenendum, etiamsi in loco privilegiato duplicem jam sumpsisses refectionem; quia redeundo in territorium legis communis, statim hac ligaris, et juberis conformari aliis subditis jejunantibus.

3 Cum agitur tam de contractibus, quia in iis quisque sortitur forum loci, ubi contrahit: et merito, ut omnis confusio evitetur; quam de delictis, quia delinquens sortitur forum ubi deliquit: aequum est enim, ut scelera puniantur ubique.

Hisce casibus exceptis, disputant utrum peregrini teneantur legibus loci, in quo versantur.—Affirmant multi satis probabiliter cum Antoine et Collet; ajunt enim: *qui sentit commodum, sentire debet etiam incommodum*, uti fert adagium. Addunt illud Ambrosii: *cum Romam venio, sabbato jejuno; cum Mediolani sum, non jejuno: sic ad quamcumque Ecclesiam veneris, ejus mores serva, si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi* (2). Alii sic distinguunt cum Suarez: si peregrinus illuc advenerit tamquam ad terminum itineris sui, tunc ipse tenebitur ad omnes leges illius loci, quia fit quasi subditus; si vero illac tantum pertransit, non tenetur ad praecepta positiva, cum haec tantum obligent incolas, utpote permanentes; sed tenetur ad praecepta negativa, quae cum obligent semper et pro semper, urgent etiam simpliciter transeuntes.—Tandem alii probabilius ac communius indistincte negant cum s. Antonino, Layman, Sanchez, Toleto etc, quia leges non obligant nisi subditos; atqui peregrini (quod valet etiam de vagis) non sunt subditi. Nam ex jure (3) nemo subditur alterius potestati, nisi ratione vel delicti vel contractus vel domicilii, aut quasi-domicilii, vel ratione rei sitae in territorio, vel demum ratione originis.

Ad textum vero d. Ambrosii respondent, s. Doctorem expresse loqui de lege communi ac scandalo vitando, cum addant: *si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi.*—Neque dicas tunc peregrinos et maxime vagos esse exleges; nam constringuntur legibus communibus; imo et particularibus, si adsit scandalum, vel si agatur de delicto aut contractibus ex dictis.

CAPUT SEXTUM

DE LEGIS HUMANAE VI ET OBLIGATIONE

Art. I.—*De legis humanae obligatione generatim*

Q. 1. *Utrum leges humanae obligent in conscientia.*

R. Doctrina est haereticorum ferme omnium legislatores humanos sive civiles sive ecclesiasticos nullam habere potestatem Christianorum conscientias per se obligandi, nisi forte illas definiendo et determinando circumstantias, in quibus obligat lex divina vel naturalis. Sed nos dicimus, leges humanas obligare per se in conscientia: imo hoc de fide est quoad leges ecclesiasticas a Tridentino ita definitum: *si quis dixerit baptizatos liberos esse ab omnibus sanctae Ecclesiae praeceptis, quae vel scripta vel tradita sunt, ita ut ea observare non teneantur, nisi se sua sponte illis submittere voluerint, anathema sit* (4).

Prob. 1. Scripturis. Apostolus sic ait: *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas, nisi a Deo. Quae autem sunt, a Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt... Ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam* (5).—Ex quibus patet

(1) Matth. 18.
(2) Ep. 181.
(3) C. ult. de foro comp.
(4) Sess. 7, can. 8, de bapt.
(5) *Rom.* 13. Hinc patet, quam sit absurdum eorum commentum, qui discrimen civilem inter et ecclesiasticam potestatem sic statuunt, ut una corporibus, altera animis dumtaxat debeat imperare. Utique una curat res civiles ac temporalem hominum felicitatem; altera res sacras, atque animarum salutem. Sed cum utraque toti homini sit data, totum hominem sub diversa ratione ligare omnino debet: secus quot inconvenientia!—V. Diatr. *De Eccl. potestate, Romae editam* 1774.—Sed nullibi melius de finibus utriusque potestatis, quam in Bulla *Unam sanctam* Bonifacii VIII.

praeceptum potestati ipsi obediendi a nemine unquam citra piaculum posse violari, nisi forte aliquid imperetur, quod Dei et Ecclesiae legibus adversetur, ut verbis ntar, quibus Gloriosissimns Pontifex Pius IX Episcopos hortatur, ut debitam erga Principes et potestates obedientiam ac subjectionem christiano populo inculcare satagant (1).

2 Sanctorum doctrina S. Bernardus sic scribit: *sive Deus sive homo Dei vicarius mandatum quodcumque tradiderit, pari profecto obsequendum est cura, pari reverentia deferendum; ubi tamen Deo contraria non praecipit homo* (2).—Et s. Thomas habet: *leges humanae, si justae sint, habent vim obligandi in foro conscientiae* (3).

3. Ratione. Per Deum *legum conditores justa decernunt*, id est vi legis aeternae: atqui lex aeterna obligat in conscientia. Adde, potestas ferendi leges necessaria est *apriori* nt ajnnt, in qualibet societate ad bonum subditorum regimen; atqui ea esset prorsus inutilis, si leges non baberent vim per se obligandi etiam in conscientia; subditi enim in hoc casu impune legem violarent, quoties cumque violatio illa posset occultari: quod frequentissime sane occurreret (4).

Q. 2. *An leges tyranni* (5) *obligent in conscientia.*

Nota. Tyrannus talis est vel administratione, vel titnlo: *administratione* qui male administrat Rempublicam; nec bonum commune curat: *titulo* qui regnandi titnlum non babet: et iste vel pacifice usurpatnm imperium possidet, vel nondum pacifice. His praemissis:

R. Si tyrannus talis est administratione, ipsi profecto obtemperandum est, clamante d. Petro: *subditi estote dominis non tantum bonis, sed etiam dyscolis* (6). Id tamen intelligitur, si non praecipiantur ea, quae honeste praestari non queunt: alioquin Martyres imitari tenemur, qui mortem potius passi sunt, quam tyrannorum iniqna praecipientium volnntati parere. — Item si tyrannus talis est titulo, et jam pacificus imperii usurpati possessor, adhuc tenemur ejus legibus bonum publicum et honestum promoventibus obtemperare ad vitanda incommoda et mala gravissima, quae aliter orirentur; neque enim diu sine legibus potest stare societas: unde ad hoc ipsa censetur facultatem tribuere.—Si vero tyrannus titulo nondum pacifice imperium possidet, non est ei obtemperandi obligatio; cum nondum sit verus superior (*R*).

Q. 3. *An lex dubia obliget.*

R. Si post adhibitam sufficientem diligentiam ad veritatem inquirendam (libros volvendo, doctos consulendo, vel aliud pro subjecta materia agendo) et praeciso scandalo vel alio notabili inconvenienti, adhuc dubium est, an lex existat, non obligat.

Id probamus: 1 ex Scripturis: *peccatum non cognovi, nisi per legem*, inquit Apostolus (7). Ergo Apostolus ad peccatum requirit legis cognitionem; atqui nulla est cognitio, ubi lex ipsa est dubia;—2 ex Patribus, quorum unus sufficiat Nazianzenus, qui ait: *si res dubia est, vincat humanitas et facilitas* (8);—3 ex jure canonico, ubi sic legimus: *nisi de mandato Sedis Apostolicae certus extiteris, exequi non cogeris quod mandatur* (9). Item ex jure civili, ubi babetur: *in dubio nullus praesumitur obligatus* (10);—4 ex Scholarum consensu, quem ita exponit Angelicus: *nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti* (11);—5 ex ratione; nam in dubio legis possidet libertas juxta illud Apostoli: *potestatem autem habens suae voluntatis* (12).

Ex quibus duo haec deducuntur corollaria gravis sane momenti:

1. In dubio, *an* lex extendatur ad aliquid, vel *an* inceperit ejus obligatio, vel *an* sit jam promulgata, uno verbo *an* adsit lex aliquid vetans, legem ipsam esse probandam; quia antecedenter libertatis nostrae certi jam sumus. Hinc merito ajebat Benedictus XIV: *non si debbono porre legami certi, quando non vi è una chiara legge, che gl'imponga* (13); certo autem lex clara non est, quamdiu dubia est.

2. Qui legem dubiam implet, perfectius utique agere et meritum profecto sibi

(1) Encycl. *Qui pluribus*. (2) L. 4 de Cons. c. 9.

(3) 1. 2. q. 96, a. 4.

(4) Unde lex ad aliquid semper obligat in conscientia, nempe ad id, quod legislator intendit; secus esset consilium, non lex. Sic lex praeceptiva obligat ad actum; prohibitiva ad actus omissionem; mere poenalis ad poenam acceptandam; copulative mixta ad utrumque; disjunctive mixta ad alterutrum. Nec requiritur ut superior id explicite iudicet; nam eo ipso, quo intendit uti legislativa potestate, sufficienter intendit obligare sub peccato propter essentialem connexionem usus potestatis a Deo derivatae, et obligationis sub culpa.

(5) Sic dicitur a graeco *tryo* vexare, cruciare, etc.

(6) Ep. 1, c. 2.—V. Balmes, *Il Protestantismo comparato al Cattolicismo*, c. LVI. (7) Rom. 7.

(8) *Orat.* 39, V. supra Tract. 1 ubi de nostro systemate.

(9) C. *Cum in jure* de off. et potest. jud. del.

(10) Aut. quib. mod. § natura.

(11) De verit. q. 17, a. 3. (12) 1. Cor. 7.

(13) Notificatione XIII.

acquirere; sed si eam non impleat et utatur libertate propria, minime peccare neque demereri penes legislatorem.

Quid (dices) *si dubitetur utrum lex in aliqua sui parte praecipiat, an suadeat tantummodo?* In tali dubio lex quoad illam sui partem non obligat, vel obligat tantum sub levi, ut docent Croix, Navarrus, Sanchez, et fuse probat Gobat (1). Ratio quia libertas est in possessione, et *in obscuris minimum est sequendum* (2); atque *semper in dubiis benigniora praeferenda sunt* (3). Idem dicatur, si post diligentem veritatis inquisitionem dubium sit, an lex obliget sub gravi; nam est expressa sanctorum doctrina declarari non debere quidpiam uti mortale, nisi constet ex certa vel Scripturae, vel Traditionis, vel Ecclesiae auctoritate, aut saltem ex ratione omnino manifesta.

Quid (addes) *si dubitetur an res sub praecepto expressa licita sit necne?* Verior sententia et communis affirmat tunc subditum teneri dubium deponere et superiori obtemperare, *nisi res praecepta esset valde difficilis, molesta et periculosa, prudentum judicio.* Dubium autem deponet, si vix consulat rationem et auctoritatem:

1 *Rationem*; tum quia ipsa praecipit, ut superior legitime existens in possessione imperandi, eadem non debeat exspoliari, nisi aperte constet rem imperatam esse illicitam; tum quia clare patet nullam hominum societatem consistere posse, si semel subditis concederetur facultas sese eximendi ab obedientia, quotiescumque dubium occurreret de honestate actionis a superiore imperatae.

2 *Auctoritatem;* quia clamat Deus: *si difficile, et ambiguum apud te judicium esse perspexeris, facies quodcumque dixerint qui praesunt loco, quem elegerit Dominus* (4).— Clamat jus canonicum, obediendum esse, *si quod jubetur, vel non esse contra Dei praeceptum, certum est, vel utrum sit, certum non est.* — Clamat jus civile, *obediendum in omnibus quae non sunt contraria animae et regulae.*—Clamant omnes praeclariores Theologiae mysticae Magistri, quorum unum appellamus, nempe Sanctum Ignatium, qui ait (5): *obediendum in omnibus ubi peccatum non cernitur, id est ubi nullum manifestum est peccatum* (6).

Diximus: *nisi res praecepta esset valde difficilis, molesta et periculosa*, v. g. si personam exponeret certo periculo gravis damni subeundi in vita, fama, honore et fortuna. Nam tunc subditus non tenetur se privare suo jure certo, quod jam possidet circa talia bona magni momenti. Neque lex humana per se obligat cum gravi incommodo; eo igitur in casu praeceptum est certe exorbitans (7). Ita communiter Billuart, Dens, Salmanticenses, Sanchez, etc. (8).

Q. 4. *An lex humana obliget cum gravi damno.*

R. *Ordinarie loquendo* lex humana non obligat cum gravi damno. Patet ex constanti Ecclesiae praxi, per quam praeceptum jejunandi, recitandi Horas, etc. non obligat cum gravi incommodo. Leges enim cum latae sint pro omnibus generatim, debent esse possibiles secundum ordinariam hominum capacitatem, cujusmodi non est lex praeseferens magnam difficultatem. Hinc d. Antoninus habet: *impossibile est quod vix possibile est, ut, puta, nimiam habens difficultatem* (9).

Praeterea leges ipsae divinae pure positivae cum hoc gravi incommodo minime obligant, uti patet ex Christo approbante factum Davidis, qui in necessitate gravi constitutus comederat panes propositionis, quorum esus lege illa laicis erat prohibitus; ergo multo minus humanae (10). Hinc in jure infirmus declaratur immunis a lege jejunii; *cum non subjaceat legi necessitas* (11).

Diximus *ordinarie loquendo*; sunt duo enim casus, in quibus lex humana cum quovis

(1) Neque obstat quod, si lex tantum consuleret, non esset lex, cum lex non sit consilium, sed praeceptum; nam satis jam ipsa sustinetur in ea parte, qua praecipit. Quod si universim videretur consulere, rediret quod supra, quod nempe obligaret dumtaxat sub levi, idest ad minus; obligaret tamen.

(2) Reg. 30, de reg. jur in 6.

(3) Reg. 56. ff, de reg. juris.

(4) Deut. 17.

(5) V. Cattolico, *Giorn. Relig. Lugano*, Tom. XXIII, pag. 25.

(6) Idem dicendum si dubitetur, an superior sit legitimus, modo communiter ut talis habeatur, vel an imperando excedat suam potestatem; cum sit in possessione.

(7) V. Liguori, *Opus Morale*, l. 1, n. 99; et l. 3, n. 617.

(8) *Sed* (dices) *si, in dubio de existentia legis, possidet libertas; cur non etiam in dubio de illius justitia?* Latum est discrimen; nam in 1 casu, cum dubium sit an lex existat, possidet utique libertas, quae anterior est. Non item in 2; cum enim quaeratur de legis justitia, jam supponitur ipsa praeexistere; ideo ipsa possidet, nostrumque propterea est illius inhonestatem certo probare.

Eadem ratione possidet lex si dubitetur *an* cessaverit, *an* abrogata, *an* ierit in desuetudinem, *an* acceptata, *an* eam impleveris. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, nn. 97, etc.

(9) 2. p. tit. 3. c. 10. § 10.

(10) Matt. 12.

(11) Cap. 2, *de obs. jejun.*

damno (ipsius etiam vitae) potest obligare: — 1 quando id postulat bonum publicum, cui bonum privatum cedere debet. Sic miles v.g. excubias agens mori potius debet, quam silere, hoste adventante; — 2 quando legis violatio cederet in contemptum Dei, religionis, Ecclesiae, aut Ecclesiasticae potestatis, vel etiam in proximi scandalum; haec enim plus refert tueri, quam privatum bonum (1): Sic v.g. Eleazarus (2) legitur mori potius elegisse, quam carnem porcinam manducare; cum ad id cogeretur in contemptum legis (3). Hinc si in contemptum vel in laesionem potestatis Ecclesiasticae tu compelleris communicare cum vitandis, laborare die festo, celebrare in loco profano, te sistere coram judice laico, vel tali libro tibi graviter vetito studere, et similia, etiam cum tuo gravi damno renuere debes. Ratio patet, ait Billuart, quia contemptus Ecclesiae vel religionis redundat in ipsum Deum.

Q. 5. *Quale peccatum est legis contemptus?*

Nota. Duplex est legis contemptus. Unus materialis, formalis alter: primus in eo est, qui legem violat, ut suis indulgeat cupiditatibus; alter in eo, qui legem violat, quia vel illam expresse contemnit, vel ejus auctorem, qua superior est, aspernatur. Hisce positis:

R. Contemptus materialis (seu late sumptus (4)) est mortalis vel venialis pro modo materiae; cum aliud nequeat adsignari, unde specialem malitiam sortiatur. Quod quidem valet, ait Angelicus, *etiamsi ex eadem causa vel alia simili peccatum iteretur* (5). Rationem addit: *quia diuturnitas et assiduitas non est circumstantia trahens actum in aliam speciem; similiter nec frequentia vel assiduitas, nisi forte per accidens ex aliquo superveniente* (6). Frequentia tamen peccandi dispositive inducit ad contemptum secundum illud Proverbiorum: *impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit* (7).

Contemptus vero formalis est semper per se mortalis; quia tunc contemnitur directe ipsa praecipientis auctoritas, et proinde ipse Deus, a quo auctoritas dimanat, juxta illud Christi ad superiores: *qui vos spernit, me spernit* (8). Excipe: — 1 si contemnatur res ipsa praecepta quatenus parvi fiat, vel si contemptus superioris non sit quatenus est superior, sed quatenus singularis persona contemptibilis; quia v.g. imprudens, vilis, idiota, rudis, indocta (9). Tunc contemptus non caderet in legem vel superiorem, nisi indirecte; — 2 si actus, quo praeceptum contemnitur, perfectus non sit, si nempe non contingat perfecte ad rationem actus moralis; quia non est deliberatus, sed subitus. Hinc ajunt Lessius, Sanchez etc. raro contingere peccatum mortale ratione contemptus.

Q. 6. *Quaenam excusant a transgressione legis?*

R. Excusant a transgressione legis *ipsa manente lege*: — 1 ignorantia invincibilis: voluntas enim non fertur in incognitum; — 2 timor gravis: lex enim humana ex se cum gravi incommodo non obligat; — 3 vera impotentia: nam impossibilium nulla est obligatio.

Diximus *ipsa manente lege;* etenim tanto magis excusabimur, sublata lege; cum tunc omne fundamentum obligationis tollatur (10).

§ I. — *De vi et obligatione penalis legis.*

Q. 1. *An dari possint leges poenales, quae obligant ad solam poenam.*

R. Nequit dari lex pure poenalis hoc sensu, ut nullo modo obliget in conscientia; quia praeceptum superioris, si nullimode obligaret, non esset verum praeceptum. Potest tamen dari lex pure ac mere poenalis, quae nempe obliget in conscientia non quidem ad aliquid faciendum vel omittendum, sed tantum ad poenam acceptandam et solvendam, si lex violata fuit et poena fuit applicata. En quo sensu dicimus dari leges

(1) His tamen in casibus non ipsa lex humana vel divina pure positiva per se obligare dici potest; sed potius vi legis naturalis, quacum tunc plane conjungitur. Siquidem est de ratione legis naturalis, ut pars se obiiciat pro bono totius, et minus cedat majori.

(2) 2. Machab. 6.

(3) Quod si non excusaris eo in casu a peccato, ideo neque a censura si in contraventores lata sit. Si secus, actum est de legibus Ecclesiae, semel ac potentes saeculi illis adversantur, cum ad eas violandas omni molestiarum genere inducere soleant. Est ergo fortiter etiam cum proprii officii ac status detrimenti obsistendum, quando le violatione scandalum oritur, vel aperta potestatis religiosae laesio.

(4) Qui in omnibus violationibus reperitur: nam qui violat legem, aliquo modo facit contra legis auctorem. De quo etiam intelligendi sunt plerumque disserere concionatores.

(5) 2. 2. q. 186, a. 9.

(6) 1. 2. q. 88, a. 5.

(7) Prov. 18.

(8) Luc. 10.

(9) Esset tamen hoc adhuc mortale, si tale judicium, quod sic efformatur de persona illa, esset graviter temerarium, ut patet. — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 142.

(10) V. Liguori, *Homo Apost.* Tr. II, nn. 43, et seqq.

pure poenales. Sane tota obligatio legis pendet a voluntate legislatoris: hinc si ipse legislator intendit obligare tantum ad poenam, dantur profecto leges hujusmodi. — Quare merito docet Angelicus, *quod non omnia quae continentur in lege, traduntur per modum praecepti, sed quaedam proponuntur per modum ordinationis cujusdam vel statuti obligantis ad certam poenam* (1).

Tales habentur communiter leges oppidorum prohibentes sub poena coesiones lignorum, herbarum; leges vetantes piscationem, venationem etc. (2). — Imo censet Suarez, si per verba legis poenalis non satis declaratur praeceptum, praesumentum esse pro lege pure poenali, nisi poena illa intrinsece supponat culpam theologicam, ut est excommunicationis poena.

Q. 2. *Quomodo cognosci poterit, utrum legislatoris voluntas sit tantummodo ad poenam?*

Tribus maxime modis id cognoscere possumus: — 1 si id ipse per se legislator expresserit, uti communiter agere solent Superiores regulares in suis Constitutionibus; — 2 si poena non feratur per modum praecepti ac prohibitionis, sed pure et simpliciter: v. g. *qui frumentum e regno transtulerit, solvet centum libellas*; vel si feratur particula disjunctiva v. g. *nemo frumentum a regno transferat, vel si transtulerit, solvet libellas centum*; — 3 si talem eam existimaverit communis sapientum interpretatio, a quibus in moralibus res est metienda. — Si secus, lex erit mixta (3).

Q. 3 *An omnes Religiosorum regulae sint pure poenales.*

Cum Suarez: Regula religiosa collective sumpta est quaedam vivendi norma secundum perfectionem Evangelicam regens animos et dirigens eorum actus ad illam acquirendam.— Si in regula distincte exponatur, Religionis mentem esse velle obligare in vi praecepti, qualis videtur esse regula s. Francisci, tunc obligat graviter vel leviter pro ratione materiae, ac verborum.

Si vero expresse ponatur in regula eam non obligare in conscientia ad culpam, ut habet regula Fratrum Praedicatorum, Societatis Jesu, aliarumque nonnullarum Communitatum, tunc de se ad nullam culpam obligabit, sed solum obligabit in conscientia ad poenam sustinendam, seu ad parendum superiori poenam imponenti pro transgressione (4). — Haec per se; nam ad praxim quod attinet, quamvis regula ad nullam culpam obligaret, vix tamen potest violari sine aliquo peccato levi ob defectum motivi et finis honesti. Sed fere semper adest culpa ratione negligentiae, concupiscentiae, scandali etc. (5).

§ II.—*De obligatione et vi legis mixtae* (6).

Q. 1. *An leges mixtae obligent etiam sub culpa.*

R. Sunt qui tenent cum Gomez, Imola et Mencada leges mixtas non obligare sub culpa, sed tantummodo ad poenam; *tum* quia has leges sic interpretatur consuetudo; *tum* quia per solam poenam jam satis coërcentur homines.—Sed alii probabilius et verius cum Bonacina, Diana, Sanchez, Suarez, Valentia etc. docent has leges obligare et sub poena et sub culpa; alioquin nulla esset differentia inter leges poenales mixtas et pure poenales, quae obligant ad solam poenam. Adde: leges hujusmodi sunt praeceptivae simul atque poenales; ergo prout poenales ad poenam, prout praeceptivae obligant ad culpam. Neque poena ex se praeceptum tollit, sed illud magis confirmat.

Q. 2. *Quotuplex est poena, quae lege contineri potest?*

R. Poena, quae lege continetur, alia nuncupatur *activa*, quae nequit executione donari sine aliqua delinquentis actione: uti esset v. g. pecuniae solutio. Alia dicitur *privativa*, quae consistit in mera privatione alicujus rei: uti esset v. g. suspensio, quae Sacerdotem privat facultate munia sacra obeundi. — Utraque vero vel est *latae sententiae*, et est quae *ipso facto*, uti Scholae oquuntur, id est sola criminis patratione incurritur per legis verba; vel *ferendae sententiae*, nempe quam lex non infligit, sed infligendam decernit per judicis sententiam. Haec autem sententia ferenda vel *condemnatoria* est, per quam reus certa poena mulctatur; vel *declaratoria*, per quam judex declarat aliquem in illud incidisse crimen, propter quod poena a lege statuta ipso facto incurritur.

Item poena alia est *conditionalis*, si pri-

(1) 2. 2. q. 106, a. 9.

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 145. Unde magna ex parte videtur lis de nomine negare hujus legis existentiam: certe possibilitas haud potest negari.

(3) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 144.

(4) Hic non loquimur de substantialibus Status religiosi; quae nulli dubium est et semper et omnes religiosos obligare.

(5) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 4, n. 10. — It. *La vera Sposa di G. C.* c. 4 et 7.

(6) V. *Civiltà Cattolica*, V. 10, art.: La mitezza dei moderni tempi.

vat aliquo jure sub data conditione ; alia *inhabilitans*, si inhabilem reddit ad aliquid obtinendum.

Q. 3. *An lex poenalis obliget ad subeundam poenam ante sententiam.*

R. Si agitur de poena ferendae sententiae, lex non obligat ad poenam subeundam ante illam sententiam ; quia tunc lex poenam ipsa per se non infligit, sed tantum decernit eam per judicem infligendam. Verum si agatur de poena latae sententiae, distinguendum: vel poena est conditionalis, aut inhabilitans, aut privativa ; vel est activa.

Si poena est conditionalis, aut inhabilitans, aut privativa, erit subeunda ante sententiam.—1 Si est conditionalis; cum enim lex non tribuat jus, nisi sub tali conditione, ea deficiente, et omne jus deficere debet. Hinc Clericus, qui beneficium curatum obtinuit, si non ordinetur Sacerdos infra annum, eo ipso illo privatur; quia sub ea tantum conditione fuit ipsi collatum (1).—2 Si est inhabilitans; cum nemo possit acquirere id, ad quod nullum habet jus: ut ergo eo expolietur, nulla requiritur sententia. Unde electio haeretici ad beneficium est nulla ; quia haereticus jure est inhabilis.—3 Idem *ordinarie* currit, si poena sit privativa simpliciter, ut patet ex usu et consuetudine ubique recepta de censuris, ac poenis similibus. Hinc absque alia sententia conjuges incestuosi privantur jure petendi (2): ac merito; cum enim incestus fere semper occultus sit, poena redderetur inutilis, si ille esset probandus, ac si sententia requireretur. Diximus *ordinarie;* nam excipiunt, si reus nequeat poenam exequi sine infamia ; cum hoc esset nimis durum.

Si vero poena est activa atque gravis: ut si quis se debeat positive privare jure jam acquisito, puta beneficio, tunc invaluit usus, ut non incurratur ante declarationem juridicam, si non poenae, saltem criminis, licet dicatur: *nulla declaratione secuta*. Id confirmatur ipso canonico jure, ubi haeretici, etsi priventur ipso facto bonis suis, tamen ex eodem jure non tenentur se iis expoliare ante sententiam (3). Sane nimis ardua et inexorabilis lex esset, si homo deberet gravem poenam active exequi in semetipsum: quae ratio ipsi Concinae *valde congrua* visa est (4).

Quid (dices) *de poena conventionali apposita in contractibus ?*

Alii affirmant poenam conventionalem esse solvendam ante sententiam; quia quisque tenetur stare pactis ante sententiam quamcumque. Sed negant alii; quia nemo censetur sibi imponere poenam , nisi secundum dispositionem juris circa leges poenarum : hae porro non contrahuntur nisi post sententiam (5).

Q. 4. *An post sententiam teneatur reus in conscientia poenam exequi.*

Affirmative: reus tenetur paenam exequi, si ea nihil contineat inhumani aut inhonesti, nec sit directa sui occisio; nam justo praecepto Superioris obediendum est: sic qui poena capitis damnatus est, tenetur manus et collum praebere carnefici, scalam conscendere, et similia praestare. Sed non tenetur ipse in se mortem inferre, v. g. venenum sumendo, pugionem sibi in ventrem conjiciendo ; quia hoc esset prorsus ab bominum moribus alienum, et naturae nimium repugnans. Imo neque id posset agere, cum sit revera se directe interimere.

Q. 5. *An ignorantia excuset a poena lege statuta.*

R. Si ignorantia talis sit, ut excuset ab omni culpa, aut saltem a gravi, excusat etiam ab omni poena aut saltem a poena gravi; quia nemo debet puniri, nisi in eo quod peccaverit.

Si vero ignorantia non sit talis, ut excuset ab omni culpa, aut saltem a gravi, tunc neque excusat a poena proportionata, licet poena haec invincibiliter ignoretur ; quia omnis legis transgressio juste punitur poena aliqua sive a lege sive a judice definita. Sic qui culpabiliter legem violat, et violationi adnexa sit pecuniae solutio, in poenam illam incurrit, etsi eam invincibiliter ignoraverit.

Excipe: 1 si poena sit improportionata, si nempe gravissima, meritum criminis excedens; — 2 si ea sit censura aliqua ecclesiastica, quam qui eam invincibiliter ignorat, minime incurrit (6) ; — 2 si Superior ad contrahendam poenam requirat dolum, contumaciam, ausum, aut temeritatem. Eo enim in casu non excusat quidem ignorantia affectata, sed excusat ignorantia crassa et supina; cum prima tantummodo scientiae aequiparetur, non vero aliae (7).

(1) C. *Commissa* § 7. de elec. in 6.
(2) Ex c. *Si quis* de eo qui cognov.
(3) Ex c. *Cum saecundum* de haer. in 6.
(4) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 147.

(5) V. *de Contractibus* ubi de eorum solutione.
(6) Ex c. 2, de Const. in 6.
(7) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 169; et l. 7, nn. 47, 48.

§ III.—*De vi, et obligatione legis irritantis.*

Q. 1. *Quid est irritatio legis, et quotuplex?*

R. *Irritatio est abolitio actus, qui alioquin esset validus.* Irritatio duplex est: poenalis et legalis. Prima est, qua actus aliquis irritatur in poenam peccati: sic v. g. irritatur consecutio fructuum Beneficii ab eo facta, qui Horas omittit. Altera est, qua actus aliquis irritatur ob bonum commune: sic v. g. irritatur matrimonium inter consaguineos et affines ob decentiam, et matrimonium clandestinum ob periculum fraudis.

Q. 2 *An lex inhabilitans sortiatur effectum ante sententiam.*

R. Certum est, *vel ipsam legem humanam inhabilitantem, saltem in foro externo*, effectum suum sortiri ante sententiam, nisi aliter ferat peculiaris consuetudo. Secus frustranea omnino esset hac in re judicis sententia, cum nemo acquirere possit id in quod nullum jus habet. Sic v. g. qui secundum Beneficium adipiscitur incompatibile cum primo, inhabilis ad illud possidendum ipse efficitur, nisi huic renunciet.

Diximus 1: *vel ipsam legem humanam*; id enim multo magis currit de lege naturali, si actum prohibeat ob vitium inhaerens ipsius actus substantiae; quia, natura rei destructa, destruitur necessario res ipsa. Hinc collatio Beneficii ob pecuniam non solum illicita, sed suapte natura est invalida; cum vendatur res ex se invendibilis.

2 *Legem inhabilitantem*; si enim lex prohibeat tantum, actus esset quidem irritandus, non vero ex se irritus, nisi alio modo intentio legislatoris manifestetur. Hinc de legibus Ecclesiasticis legitur: *multa fieri prohibentur quae, si facta fuerint, obtinent roboris firmitatem* (1). Idem statuitur de lege civili: sic Codex Pedemontanus prohibet quidem contractus fieri per vim, dolum, ac errorem; si tamen initi sint, eos declarat posse rescindi: quod probat eos per se valere (2).—Porro ajunt in civili tunc esse actus irritos, si lex dicat *nulli di pieno diritto*; irritandos, si dicat simpliciter *non si potrà*, uti declaratum fuit de Codice Galliarum, cui ceteri adeo conformes sunt (3).

3 *Saltem in foro externo* illico effectum sortiri; utrum enim etiam in conscientia lex inhabilitans ante sententiam obtineat, id certum est de lege Ecclesiastica; cum haec directe respiciat bonum animarum. At de civili lege disputant. *Alii* negant, quia lex inhabilitans est odiosa: unde dici potest quod aufert tantum obligatione civilem, ut nempe neget effectus civiles; sed adhuc firma est obligatio conscientiae, seu naturalis. *Alii* vero affirmant ipsam quoque in conscientia obligare ante sententiam; quia lex irritans fundatur in praesumptione periculi fraudis, quod semper adest. Lata igitur est ob bonum publicum, ad consulendum plurium infirmitati; atque ad scelera plurima avertenda. Haec secunda sententia est certo probabilis, imo forte probabilior; sed quia adhuc est satis probabilis prima, ideo in praxi est praeferendus qui est in possessione, cum haec tribuat jus certum (4).

Q. 3. *An ignorantia invincibilis legis irritantis impediat ipsam legis irritationem.*

R. Cum distinctione: vel irritatio data est in poenam, vel non: sive agitur de irritatione vel poenali, vel legali.

Si 1, ignorantia invincibilis et quaelibet alia causa excusans a culpa, ipsam irritationem impedit; quia poena proprie dicta statuta est ob culpam, et hanc necessario supponit. — Si 2, eam non impedit ignorantia invincibilis; quia haec irritatio nullam supponit culpam, sed fundatur in praesumptione periculi fraudis et incommodorum complurium, quae semper comitantur actus patratos contra legem legaliter irritantem.

Sic si quis inculpate omitteret Horas, faceret adhuc fructus suos; quia irritatio legis, qua prohibetur eorum acquisitio in iis, qui Officium omittunt, est mere poenalis. Siquis vero laborans ignorantia invincibili matrimonium clandestine contraheret, operaretur invalide; quia irritatio legis, qua talis matrimonii celebratio vetatur, est legalis.

Articulus II—*De conditionibus ad legis vim.*

Q. *Quaenam conditiones ad legis vim et obligationem?*

R. Conditiones ad legis vim necessariae aliae sunt extrinsecae, nempe ex parte causae, quae legem fert. Et sunt: — 1 ut a voluntate superioris lex feratur, juxta tamen

(1) Cap. *de Apost.*. 16 de regularib.

(2) Art. 1203, etc. — C. A. civ. §§ 871, etc. — C.G. art 1117.—C.S.1071.—C.P.1082.-C.M.1150.

(3) V. Dizionarietto popolare spiegativo del Cod. civ., ecc. Torino.—Avv. Albini, *Degli atti nulli o rescindibili in generale, ecc. con una nota sull' effetto della legge che vieta agli Ebrei l' acquisto di beni stabili.* Novara, Merati 1844.

(4) V. *de Contract. ac Testamentis*, ubi erit de *Solemnitatibus.*

ordinationem rationis. Hinc Angelicus habet: *voluntas de his, quae imperantur, ad hoc quod legis rationem habeat, oportet quod sit aliqua ratione regulata: et hoc modo intelligitur, quod voluntas principis habet vigorem legis* (1); — 2 ut ad aliquem feratur juxta illud: *scimus quoniam quaecumque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur* (2); — 3 ut pro bono communitatis feratur; cum ideo haec legum potestas data sit.

Conditiones aliae sunt intrinsecae, quae respiciunt ipsum actum imperatum; nempe — 1 ut lex sit justa: hinc Augustinus ait: *quod fit injuste, nec jure fieri potest*(3); — 2 ut sit possibilis: impossibile enim non potest cadere sub libertatem, ideoque nec sub legem ;—3 ut sit proportionata viribus multitudinis: alioquin non esset in bonum, sed in gravamen subditorum;—4 ut sit clara et manifestata: clara, ne captionem contineat; manifestata, nam,quandiu latet, non potest impleri. Hic erit de praecipuis conditionibus.

§ I. — *De materiae capacitate, superioris intentione ac legis justitia.*

Q. 1. *An vis obligationis debeat rei praeceptae accomodari.*

R. Cum humani legislatoris potestas in aedificationem ipsi sit tributa, utique imposita obligatio aptari debet capacitati materiae: Quare in re, quae undequaque levis est, nequit superior obligare sub gravi; ne dicatur obligare contra rectam rationem et contra bonum commune.

Censetur autem gravis materia, quoties finis, qui per legem proxime intenditur, est magni momenti: et id quod per legem statuitur, ad finem illum valde confert, etsi in se sit quidpiam etiam leve. Sic v. g. abstinentia a pomo in Paradiso terrestri erat quidem in se res admodum levis, sed, ex circumstantia finis, ad quem conferebat erat res gravissimi momenti; per eam enim homo suam a Deo dependentiam profitebatur. — Item ratione scandali nonnulli Episcopi sub gravi prohibuere Clericis vel solum ingressum in popinas. — Et jus civile sub capitis poena prohibet quandoque militibus levia furta, ratione nempe gravium damnorum, quae aliunde sequerentur (4).

Q. 2 *An in legis obligatione sit inquirenda Superioris intentio.*

R. Affirmative: ad legis obligationem inspicienda est superioris intentio; cum enim potestas obligandi quoad usum sit in libera legislatoris voluntate, *per se loquendo* poterit legislator obligare vel sub gravi, vel sub levi pro voluntate. Unde probabilius ipse poterit obligare sub levi etiam in materia gravi: *tum* quia id aliquando expedit ad melius bonum, ne nimium graventur conscientiae; *tum* quia materia gravis etiam minoris obligationis capax est,ut docent Antoine, Bouvier, Collet, Suarez, aliique.

Diximus *per se loquendo;* non enim posset obligare sub gravi in materia ex omni parte levi, cum minus non contineat quod majus est, et nulla sit proportio ac causa cohonestans.

Quomodo(quaeres)*mens superioris cognosci potest*? Cognosci potest;

1. *Ex materiae gravitate*, si nempe sit gravis *vel* ratione quantitatis, ut esset unus aureus in furto: *vel* ratione qualitatis, ut esset hostia consecrata: *vel* ratione alterius circumstantiae gravis. Et sane legislator merito censetur obligationem pro rei capacitate atque circumstantiarum imposuisse, si aliter mentem suam non aperuerit.

2. *Ex gravitate verborum*, quibus legislator usus est: ut si praecipiat aut vetet *sub indignatione Dei*, *sub minatione divini judicii*, *in virtute sanctae obedientiae*, *ex tota potestate*, *etc.*

3 *Ex gravitate poenae* transgressoribus legis mixtae impositae; cum poena culpae proportionetur. Esset v. gr. poena exilii perpetui, excommunicationis: intellige si sit latae sententiae: nam aliter dicendum probabilius, si sit tantum ferendae in materia non gravi, cum ex una parte non sit tam magna illa poena, quae illico non incurritur; ex alia vero materia, quae levis supponitur, id per se non ferat.

4. *Ex communi prudentum judicio ac probata consuetudine*, quae quidem est *optima legum interpres* (5).

Q. 3. *An lex debeat esse justa, ut habeat vim obligandi.*

R. Affirmative: lex debet esse justa ad hoc, ut obliget; lex enim humana nequit obligare, quin sit conformis legi aeternae Dei, a qua quidem omnis lex suam derivationem ac vim habet. At quomodo ei conformabitur lex quae injustitiam praeseferat? Justa autem esse debet tum justitia, legali in eo

(1) 1. 2. q. 90, a. 1.
(2) Rom. 3.
(3) De Civ. Dei, l. 19, c. 21.

(4) V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. x, c. 3. Et Codex *poen. milit. Albert.*
(5) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 146; et l. 7, n. 313.

posita ut publicam promoveat utilitatem, tum justitia commutativa, in eo sita ut legislator suae jurisdictionis limites non excedat; tum iustitia distributiva, quae in eo collocatur, quod onera et praemia conferantur in subditos et distribuantur, *debita* proportione servata. *Secus leges*, ex Angelico, *magis sunt violentiae, quam leges; quia, sicut Augustinus dicit, lex esse non videtur, quae justa non fuerit* (1). — Duo tamen adverte:

1. Non omnem proportionis excessum sufficere ad legis nullitatem; sed talem requiri, quae cedat in detrimentum commune, et in grave ac injustum onus plurium. Nam si lex sit de se justa, et tamen quidam subditi plus aequo graventur, lex adhuc erit valida et obligabit alios. Illi vero qui injuste gravantur, non obligabuntur quoad excessum, nisi per accidens, ratione scilicet scandali vel perturbationis, ad quae vitanda quisque debet propriis etiam juribus cedere.

2. Non licere contra Principes injusta praecipientes insurgere; nam praeter hallucinationem quae timetur, hoc semel admisso principio, quot et quantae orirentur perturbationes et mala! — Quapropter omnia patienter toleranda sunt, exemplo primorum Christianorum, potius quam contra Principes hujusmodi ad ribellionem insurgere: ac imilandus est Christus (2), qui *tradebat judicanti se injuste* (S).

Q. 4. *An lex, quae fundamentum habet in aliqua praesumptione, obliget in conscientia.*

Nota. Praesumptio definiri potest: *judicium probabile, quo ex aliquibus indiciis seu circumstantiis judicatur aliquod esse verum, vel aliquod factum intervenisse.* Duplex distinguitur praesumptio: alia *facti* seu *praesuppositionis;* alia *juris* seu *periculi.* — Prima est qua legislator praesumit aliquod factum intervenisse, super quo proinde disponit. Secunda vero est qua legislator ex communiter contingentibus prudenter judicat generaliter adesse periculum mali, v. g. doli et fraudis; ideoque non attendit factum, sed habet pro ratione periculum generale alicujus mali. Quibus positis:

R. Si praesumptio, in qua lex fundatur, est *facti*, et factum non subsistat, lex illa non obligat; nam tota ratio obligationis in solo facto fundatur; cum igitur hoc minime subsistat, Superior obligare non intendit. Tunc valet axioma: *praesumptio cedit veritati.* — Unde v. g. mulier, quae certo scit se invalide contraxisse cum viro, non tenetur parere judici, etiam sub poenis praecipienti, ut debitum reddat; quia jussio praesumit factum, nempe validum matrimonium, quod tamen non adest. — Sic si in judicio falso probatum fuerit, tuum animal intulisse damnum, non teneris solvere poenam: et, lata sententia ut solvas, licet externe (ut vitetur scandalum, ac judiciorum perturbatio) tenearis solvere; tamen potes tibi occulte compensare.

Si vero praesumptio, in qua fundatur lex est *juris*, lex obligat in conscientia, tametsi malum quod timetur, in aliquo casu peculiari non eveniat; alioquin fraus legi quam facile fieri posset! Unusquisque enim illico diceret respectu sui nullum adesse periculum, et sic ferme inutilis lex evaderet. Adde, periculum generale semper adesse; lex autem hoc spectat. — Quare matrimonia absque praesentia Parochi et testium celebrata nulla omnino sunt et invalida, etiam in casu, quo constaret nullas fuisse fraudes, nullumque doli periculum. — Sic si tuum animal certe fuerit causa damni, sed falsa est praesumptio quod id acciderit tua culpa, teneris solvere poenam post sententiam; quia hujus legis finis non solum est punire, sed etiam reddere homines diligentiores ad vitanda damna aliorum (3).

Hoc ipsum firmatum habemus lege Pedemontana civili, saltem quoad forum externum, circa initas conventiones (4).

§ II.—*De legis promulgatione.*

Q. 1. *Quid de legis promulgatione?*

R. Promulgatio legis sic recte definiri solet, ut sit *publica legis denuntiatio facta auctoritate Superioris in loco publico sive voce praeconis, sive quavis alia publica solemnitate.* Hinc promulgatio differt a divulgatione, quae est illius veluti applicatio ad aures facta per privatos fide dignos iis qui promulgationem ignorant.

Divulgatio non est necessaria ad legis valorem; nam si aliter esset, vix ulla haberetur lex humana obligandi vi praedita; cum ferme semper sint aliqui, ad quos legis notitia minime pervenit, nisi post tempus longissimum ab ejus promulgatione.

Promulgatio tamen est absolute necessa-

(1) 1. 2. q. 96, a. 4.
(2) 1. Petri 2. V. Liguori, *H. Ap.* Tr. VIII, n. 13.
(3) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 2, n. 100; *Hom. Ap.* Tr. II, n. 26.
(4) Art. 1465.—C. G. 1249.—C. S. 1303—C. P. 2313.—C. M. 2391.

ria ad communitatem obligandam; nam cum lex sit regula publica, cui debet communitas suis in actibus se conformare, minime poterit habere vim obligandi, nisi ei innotescat: *lex*, inquit Angelicus, *imponitur aliis per modum regulae et mensurae; regula autem et mensura imponitur per hoc quod applicatur his quae regulantur et mensurontur. Unde, ad hoc ut lex virtutem obligandi obtineat, quod est proprium legis, oportet quod applicetur hominibus, qui secundum eam regulari debent. Talis autem applicatio fit per hoc, quod in eorum notitiam deducitur ex ipsa promulgatione: unde promulgatio ipsa necessaria est ad hoc, quod lex habeat suam virtutem* (1). — Quare siquis v. g. sciret legem utique jam esse conditam et mox promulgandam, non teneretur eam implere, nisi postquam revera promulgata esset: *leges instituuntur cum promulgontur*, clamat Gratianus (2).

Q. 2. *Quinam esse debet modus promulgationis legis?*

R. 1. Jure naturae nullus est modus promulgationis hujusmodi; sed sufficit quod lex ita publice proponatur, ut facile possit ad subditorum notitiam pervenire, quocumque modo fiat; nam id unum requiritur, ut lex subditis proponatur. Hinc satis erit, si lex publice denuntietur in Curia, sive in civitate in qua residet Princeps; nam ibi denuntiata facile ad subditorum notitiam potest pervenire ob frequentem ad Sedem Principis concursum ab omnibus locis eidem subjectis.

R. 2. Ubi jam sint regulae promulgationis vel expresse constitutae vel usu saltem introductae, observandae sunt, quandiu eis legitime non derogetur. Alioquin lex nunquam censebitur sufficienter et legitime promulgata, neque obligandi vi praedita, etsi optime nota.

In Regno Sabaudiae promulgatio fit juxta haec verba Codicis: *le leggi avranno esecuzione in ogni città e comune dello Stato nel giorno, che siegue immediatamente quello, in cui vi saranno state pubblicate, salvo che nella legge fosse disposto altrimenti — La pubblicazione fatta nel Capo-luogo, in cui risiede l'amministrazione civica o comunale, rende la legge obbligatoria in tutti i luoghi, che ne dipendono* (3)—*La pubblicazione si farà per esemplari affissi a diligenza degli Intendenti delle rispettive Provincie* (4).

Q. 3. *An leges Pontificioe debeant singulis in Provinciis promulgari.*

R. Valde communior et probabilior sententia cum Benedicto XIV docet satis esse, quod leges Pontificiae Romae promulgentur, ut vim habeant obligandi singulos, ad quos leges illae spectant (5). Ratio est ipsa auctoritas Pontificum, qui sic obligare possunt et volunt: *possunt*, quia modus promulgationis juxta omnes pendet ab arbitrio legislatoris; *volunt*, quia saepe suis in Constitutionibus clausulam apponunt, qua declarant se intendere eas *sic publicatas ob omnibus, ad quos spectant, perinde habendas esse ac si unicuique illorum personaliter intimatae fuissent vel exhibitae.* Accedit Romanae Ecclesiae consuetudo, juxta quam lites et causae Ecclesiasticae definiuntur per Bullas Romae tantummodo promulgatas, a qua per totum orbem innotescere lex de facili potest ob eo recurrentium copiam (6).

Sed nonne (inquies) *Roma est, uti vocant Politici, territorium exterum relate ad provincias et regiones, quae extra Ditionem Romanam sitae sunt? Ergo, ne ipso quidem volente Pontifice, leges Romae promulgatae pro dictis provinciis et regionibus valere possunt, nisi in ipsis quoque debita denentur promulgatiane.*

Distinguendo ant. Roma est *territorium exterum relate* etc., in rebus politicis atque civilibus, concedo; in rebus religiosis et sacris, nego. Nos hic loquimur de legibus ad Religionem spectantibus et datis ad orbem catholicum. Hoc autem sensu absolute negamus Romam esse, vel dici posse territorium exterum; nemo enim ignorat hoc regnum et territorium non esse aliud, nisi mundum ipsum universum, a solis ortu usque ad occasum, juxta illud Christi ad praecones suos Apostolos: *euntes in mundum universum praedicate Evangelium omni creaturae* (7). At hujus regni seu territorii centrum, sive urbs Roma est, uti residentia Pontificis Maximi, visibilis Christi Vicarii, ac Supremi Legislatoris pro toto

(1) 1. 2. q. 90. a. 4. (2) In dist. 4. c. *In istis.*

(3) Art. 8.—C. A. civ. § 3. — C. G. art. 1.—C. S. 1.—C. P. 1.—C. M. 1.

(4) Art. 9. — C. G. art. 1.—C. S. art. 1.—C. P. art. 1. — C. M. 1.

(5) De Syn. l. XIII, c. 4.—Fusius eam sententiam tuetur Sanctus Noster in *Op. Mor.* l. 1, n. 96; et in *Homo Apost.* Tr. II, nn. 6 et seqq.

(6) Qui contrarium docent, semper excipiunt Bullas insertas in Bullario, quoniam hae jam sunt corpus legum.—V. Card. Petra *in Prooemial* c. 4, n. 50.

Item excipiendae sunt cum Bouvier Constitutiones in materia fidei ac morum, quae statim obligant ac innotescunt; cum repugnet contrarium.

(7) Marc. 16.

dicto territorio et regno in rebus utique religiosis et sacris. Ergo sicuti repugnat ac dedecet Romanum Pontificem (*verum Christi Vicarium totiusque Ecclesiae Caput et omnium Christianorum Patrem et Doctorem*, uti Concilia loquuntur et Patres) Principis exteri nomine nuncupare relate ad eos fideles qui extra fines Ditionis Romanae morantur; ita dedecet pariter et repugnat, quando agitur de legibus Pontificiis ad omnes Christianos Romae datis, Romam ipsam territorii exteri vocabulo appellare (1), cum totius unitatis catholicae ea sit centrum(*T*).

Q. 4. *Quodnam tempus effluere debet a legis promulgatione?*

R. Si legislator tempus illud determinavit, patet, quod lex non obligat, nisi tempus illud effluxerit; cum enim lex pendeat a voluntate legislatoris, ipsius est modum et tempus obligationis definire. Si vero tempus legislator non determinavit, tale requiritur quod sufficiat, ut legis notitia ad omnes moraliter perveniat: quod communi prudentum judicio censetur bimestre, nisi agatur de regionibus adeo remotis, ut intra illud nequeat legis notitia ad illas pervenire, ut sunt transmarinae in Asia, in Africa et America regiones.

Loquendo speciatim dicimus, quod si non sit aliter statutum leges pontificiae obligant a bimestre promulgationis (2); leges vero Episcoporum receptum est, ut obligent statim a promulgatione (3); tandem leges nostrae civiles die qui sequitur ipsam promulgationem (4).

Q. 5. *An, semel facta promulgatione, ut lex obliget, requiratur etiam populi acceptatio.*

R. Negative: ad hoc ut lex obliget, non requiritur popoli acceptatio, si de regimine monarchico sit sermo; sed jam tenentur subditi in conscientia legem justam acceptare sive civilem sive ecclesiasticam. Patet — 1 ex Scripturis, dicente Apostolo: *qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit* (5): atqui non acceptare legem justam Superioris est *resistere potestati*; — 2 ex damnatione facta ab Alexandro VII illius n. 28 propositionis; *populus non peccat etiamsi absque ulla causa non recipiat legem a principe promulgatam;* — 3 ex ratione: si haec populi acceptatio requireretur, quaelibet legislatorum auctoritas omnino desineret. Ipsi enim plus non possent evincere, quam vellent subditi: quod esset non regere, sed regi.

Hoc autem quoad leges Pontificias est omnino indubitatum, ut contraria quorumdam opinio non possit componi cum fide, uti ait cum Suarez Benedictus XIV (6); nam R. Pontifex non a populo sed a Christo immediate accepit potestam legislativam per ea verba: *pasce agnos meos.... pasce oves meas* (7). — Quod valet etiam de legibus Episcoporum, qui ab eodem Domino vel immediate vel mediate per R. Pontificem potestatem habent ex illis verbis: *posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei* (8). Imo idem probabilius tenemus de lege civili; nam obligatio legis non oritur ex acceptatione populi, sed et potestate, quam Princeps habet a Deo independenter a populo, ut legitur in Scripturis (9).

Ceterum in Regno Pedemontano ad validam legis promulgationem, etsi non requiratur populi consensus, requiritur (sic Rege volente) *interinatio*, id est inscriptio et cognitio justitiae legis a Supremis Magistratibus (10). Imo hodie cum Sardiniae Gubernium sit monarchicum repraesentativum, etiam a legatis populi lex acceptanda est, ut satis notum est.

Q. *An lex naturalis egeat promulgatione, quomodo fiat et quando.*

R. Ad 1: non est dubium, quin etiam lex naturalis indigeat promulgatione, ut habeat vim obligandi. Hoc enim est proprium naturae cujusque legis absque ulla exceptione, ut non valeat obligare, nisi innotescat:

(1) Notandum est cum Suarez, nempe quod leges illae Ecclesiasticae, quae infirmant contractum natura sua validum, aut jurisdictionem auferunt jam existentem in foro Sacramentali, possunt benigna donari interpretatione et sic intelligi, ut non censeatur esse mens R. Pontificis illas obligare, nisi in singulis Provinciis promulgentur. Alioquin ipsae redundarent in detrimentum fere commune.

(2) V. Liguori, *Homo Apost.* Tr. 2, n. 8.

(3) Ita Benedictus XIV. *De Syn. Dioec.* l. XIII, c. 4.

(4) C. civ. Alb. art. 8. — C. A 3. — C. G. 1. — C. S. 1. — C. P. 1. — C. M. 1.

(5) Rom. 13.

(6) De Syn. l. XIII, c. 4.

(7) Jo. 21.

(8) Act. 20.

(9) Limitant hanc sententiam: = 1 si lex per decennium non fuerit acceptata, ratione contrariae consuetudinis; — 2 si sanior et major pars legem non observet, et ex circumstantiis merito praesumatur, principem non instando pro observantia nec trasgressores puniendo, nolle obligare quemlibet; tunc etsi desuetudo non adhuc sit praescripta, et primi legem non acceptando peccaverint, alii postea ob dictam praesumptionem liberi sunt; — 3 si lex sit contraria consuetudini vigenti, valde difficilis, si tales insuper sint circumstantiae, ut si a principe praecognitae essent, sine dubio legem non tulisset. Haec pro foro conscientiae: in foro externo nullus auditur, sed transgressores omnes puniuntur. V. Liguori, *Homo Apost.* Tr. II, nn. 11 e seqq.

(10) Cod. civ. art. 7, — C. R. § 3.

innotescere autem non potest, nisi per promulgationem.

R. Ad 2: ad modum, quo legis naturalis promulgatio contingit, audiatur s. Thomas: *dicendum quod promulgatio legis naturae est ex hoc ipso, quod Deus eam mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam* (1). Videlicet non contingit quidem per modum humanum, id est signis externis, v. g. edictis, vel proclamatione vocali; bene vero per lumen naturae, quod Deus mentibus nostris propria quasi manu inseruit, et quo pedetentim legem ipsam cognoscimus.

R. Ad 3: quoad tempus promulgationis dicimus cum Theologis celebrioribus: promulgatio haec vel consideratur in habitu, vel in actu (aliqui dicunt *in actu primo*, vel *secundo*). Promulgatur in habitu, cum primum Deus eandem inserit mentibus nostris naturaliter suo tempore pedetentim cognoscendam. Promulgatur in actu, quando unusquisque nostrum cognitionem illam acquirit, quae eidem dictat quid juxta rationem naturalem agendum, quid vero fugiendum sit. Ad rem Joannis Malderus Theologus Lovaniensis valde celebris et Episcopus praeclarissimus; *habitu promulgatur* (lex naturalis) *ab initio nativitatis*, *actu autem initio rationis: ut si quis v. g. in tenebris literas Principis aliquod jubentis accipiat, quibus tunc demum tenéatur parere, quando eos legere poterit* (2).

An (quaeres) *ad legis naturalis obligationem sufficiat ejus promulgatio habitualis?* R. Ad inducendam legis naturalis obligationem minime sufficere ejus promulgationem habitualem, sed requiri promulgationem actualem: per hanc enim solummodo venit homo in cognitionem praecepti; quia, docente s. Thoma, *ad hoc quod lex virtutem obligandi obtineat, oportet quod applicetur: talis autem applicatio fit per hoc, quod in notitiam eorum* (hominum) *deducitur ex ipsa promulgatione;* atqui nemo in hanc notitiam deduci potest per promulgationem habitualem; ergo prorsus requiritur actualis (3).

CAPUT SEPTIMUM

DE LEGIS OBSERVANTIA ET EXECUTIONE

Q. 1. *An praecepto faciat satis qui illud implet in mortali existens.*

R. Si agatur de illo legis implemento, quod statum gratiae necessario supponit, ut est v. g. praeceptum Paschalis communionis, utique status gratiae requiritur; alioquin ipsum praeceptum non impleretur, cum positum sit in illo actu virtutis. Secus autem si pure et simpliciter actus praecipiatur: tunc nullimode requiritur status gratiae; nam ponendo opus, jam totum ponitur quod a legislatore praecipitur, sive illud ponatur in statu gratiae, sive non. Hinc a Pio V damnata fuit haec n. 16 Baji propositio: *non est vera legis obedientia, quae fit sine charitate.* Unde qui in peccato recitat Horas, jejunat, Sacrum audit, satisfacit praecepto (4).

Sed (dices) *illud est in praecepto, quod maxime legislator intendit: atqui legislator sua lege principaliter intendit homines virtuosos facere. Ergo de necessitate praeceptum in statu gratiae impleri debet ac fine bono, ut juxta mentem legislatoris sit capax virtutis ac meriti.*

Respondeo cum Billuart: intentio legislatoris est de duobus. De uno quidem quod non intendit praecipere, sed ad quod intendit per praeceptum legis inducere; et hoc est virtus, quae est finis legis. Aliud est, de quo intendit praeceptum ferre: et hoc est quod tanquam medium inducit vel disponit ad virtutem. — Secundae porro intentioni oportet satisfieri, ut lex impleatur, non primae; *non enim*, ait Angelicus, *idem est finis praecepti, et id de quo praeceptum datur, sicuti neque in aliis rebus idem est finis et id quod est ad finem*, seu quod est medium ad finem (5). Atque ex hoc natum est illud ab omnibus receptum axioma: *finis praecepti non cadit sub praecepto.* Hinc qui modo pure naturali rem alienam domino restituit, vel pauperculo eleemosynam elargitur cum vanagloria, is satisfacit praeceptis de restitutione, vel de eleemosyna facienda; licet aliunde peccet contra virtutem, cui finis ille opponitur.

Q. 2. *An ad legem implendam requiratur intentio satisfaciendi.*

R. Negative: ad legem implendam non requiritur intentio satisfaciendi ipsi legi; nam praecepta non obligant ad obedientiam formalem, hoc est ut res fiat, quia praecipitur, sed dumtaxat ad materialem, hoc est ut fiat quod praecipitur. Sic qui devote die

(1) 1. 2, q. 90, a. 4.

(2) Breviter sic idem expressit doctissimus Sylvius: *actualiter tunc* (lex naturalis) *unicuique promulgatur, quando cognitionem a Deo accipit dictantem quid juxta rectam rationem sit amplectendum, quid vero fugiendum.*

(3) S. Alphonsus, *Apologia*, vol. 2, pag. 86, 87.

(4) V. Liguori, *Homo Apost.* Tr. II, n. 28.

(5) 1. 2, q. 100, a. 9, ad 2.

festo Missae interest ignorans esse diem festum, satisfacit praecepto, nec tenetur ad aliam Missam; omne enim jam egit quod lex constituit.

Imo adhuc adimpletur lex (uti sapienter docent Antoine, Croix, Lessius, Tournely et Suarez cum aliis communissime) si ille, qui praestat opus a lege praeceptum, non solum careat intentione satisfaciendi, sed habet intentionem etiam expresse contrariam non satisfaciendi. Esset si quis dic festo Missam audiat summo mane expresse intendens illam audire ex mera devotione, et item expresse volens praecepti satisfactionem transferre ad Missam celebrandam circa meridiem, quam tamen audire postea negligit. Ratio est, quia lex non obligat, nisi ad substantiam operis injuncti: hoc ergo semel posito, non amplius est in potestate operantis, ut lex dicatur non impleri (1).

Q. 3. *An ad satisfaciendum praecepto requiratur, ut res praecepta ponatur humano modo, id est cum advertentia illius quod agitur.*

R. Si agatur de praeceptis negativis, ad satisfaciendum non requiritur attentio ad id, quod praeceptum est; seu, quod idem est, non requiritur ut res praecepta ponatur cum advertentia, sed sufficit simplex et mera omissio actus prohibiti, cum ita jam totum undequaque ponatur quod est in praecepto. Sic v. g. qui tota die dormiverit sine esu et sine potu, dici non potest legem jejunii violasse.

Si vero sermo sit de praeceptis positivis, dicimus illam profecto requiri advertentiam; quia cum lex praecipit hominibus positivum actum, profecto requirit humanum. Porro actus humanus non est, nisi fiat scienter, voluntarie et libere, id est adverteuter. Hinc recitans Horas sola intentione discendi non satisfacit praecepto; quia praeceptum est de orando, non de addiscendo. A fortiori non poterit dici satisfecisse praecepto de audienda Missa ille, qui Missae ebrius aut dormiens interfuit.

Quid (dices) *de servo vel discipulo, qui metu domini vel magistri Sacrum devote audit; quod tamen, eo cessante metu, sic non audiret?* Licet iste peccet illa mala voluntate, satisfacit tamen praecepto; quia talis metus non tollit libertatem. Aliter esset, si omnino coactus fuerit: tunc enim illius actio non esset humana, defectu voluntatis.

Q. 4. *An diversis legibus possit satisfieri per unum actum.*

R. Affirmative: diversis legibus potest satisfieri per unum actum, si illo unico actu totum ponatur quod per diversas leges praecipitur, nec alia sit legislatoris mens. Sic v. g. si festum aliquod occurrat in Dominica, satis est semel Sacro adesse. Sic Subdiaconus beneficiatus una Horarum recitatione satisfacit oneri Beneficii et Ordinis.

Tunc vero per unum actum censetur impleri totum quod praecipitur, quando praecepta cadunt in eandem materiam ob idem motivum; neque agatur de materia justitiae, in qua attenditur aequalitas rei ad rem, ideoque quando multiplicatur materia, et solutio multiplicanda est. Hinc si Cajo debeas centum ex contractu, quae voveas restituere, et ad quae restituenda te obligavit etiam confessarius, centum tantum uno actu restituendo satisfacis tribus illis obligationibus, nempe justitiae, voti et praecepti; cum obligationes diversae unam respiciant materiam, ac unum motivum. E contrario si Cajo debeas centum ex mutuo, centum ex emptione, non satisfacis centum tantummodo reddendo, quia illae obligationes habent diversa justitiae motiva.

Mens legislatoris colligi potest ex natura operis praecepti, ex circumstantiis, consuetudine, communi piorum sensu etc. Hinc etsi ille qui tenetur jejunare ex voto, aut ex poenitentia, non satisfaciat jejunando in vigilia, cum haec praecepta habeant motiva diversa; bene tamen satisfaceret, si illud jejunium ex voto vel poenitentia statutum esset per mensem, in quo incidit vigilia: quia in ea facti specie talis censetur imponentis voluntas. Unde non teneretur alia die curare compensationem (2).

Quid (dices) *si duo actus diversi ponantur sub eodem tempore? poteritne per eosdem actus satisfieri duplici praecepto?*

(1) Neque obstat, quod actus non operetur ultra intentionem agentis; nam id procedit solum in iis, quae pendent a potestate operantis, uti sunt vota. Verum in nostro casu opus praeceptum non pendet a voluntate operantis, sed a voluntate legislatoris.

Imo adhuc in illis, quae procedunt a propria potestate, operans satisfaceret sine dicta intentione (modo opus suum alteri fini particulari praecise non destinaverit); nam quilibet ex generali intentione prius intendit debito satisfacere, quam iis quae sibi libera sua voluntate imposuit. Et hoc valet etiam, paritate rationis, de sacramentali satisfactione: si nempe agat opus a confessario impositum, non tamen intendens poenitentiam implere. Ita docent Suarez, Azorius, Roncaglia, Lessius, Layman, etc.

(2) V. Liguori, *Homo Apost.* Tract. II, nn. 30, et seqq.

Affirmative: potest duobus actibus diversis satisfieri duplici praecepto sub eodem tempore, modo actus praecepti non sint inter se incompatibiles, et tempus diversum a lege non exigatur. Ratio quia tunc totum praestatur quod praecipitur. Sic qui festo die audit Sacrum, et simul orationes voto aut poenitentia debitas, vel Horas recitat, duplici praecepto satisfacit uno tempore; neque enim unus actus alium excludit: et talis revera est praxis. E contra in sententia nostra non satisfaceret Missae qui tunc temporis confessionem faceret; cum confessio excludat attentionem necessariam ad Sacrificium.

Q. 5. *Quonam tempore servandae sunt leges?*

R. Si leges ipsae tempus, diem, et horam implementi determinant, uti sunt eae quae praecipiunt abstinentiam ab esu carnium, et Horarum recitationem, ipsae servandae sunt tempore definito, uti patet. Secus impleri debent ut primum commode poterunt; alioquin nesciremus quando praecise tempus obligationis inciperet, et quando cessaret. Et ita legis implementum de die in diem posset differri, atque tandem omitti, quod est absurdum.

Quid agendum (quaeres) ***si eodem tempore duo occurrant praecepta aeque urgentia, quin simul impleri valeant?***

Eo in casu praeceptum gravius observandum est, cum hoc praevaleat minus gravi. Hinc — 1 praeceptum negativum, obligans semper et pro semper, praeferendum est praecepto affirmativo, quod obligat quidem semper, sed non pro semper. Sic non licet furari ad subveniendum pauperibus; — 2 praeceptum naturale praeferendum est praecepto positivo etiam divino; praeceptum vero positivum divinum praecepto humano. Sic omittendum est Sacrum die festo, ne graviter aegrotans solus deseratur; — 3 lex Superioris praeferenda est legi inferioris: v. g. lex Papae praeferenda est legi Episcopi; — 4 *ceteris paribus*, lex innixa virtuti strictiori praeferenda est legi innixae virtuti minus strictae; v. g. qui non potest et eleemosynam facere et debitum solvere, tenetur eleemosynam omittere.

Diximus *ceteris paribus*; quia semper est habenda ratio aliarum circumstantiarum, quae forte ordinem invertere praecipiunt: sic. v. g. si pauper sit in extrema necessitate, prius ipsi succurrendum est. Imo ratio circumstantiarum in aliis quoque praeceptis attendenda est; nam ipsae mutatae et casum mutare possunt.

Q. 6. ***An peccet qui legis humanae implemento ponit obstaculum.***

Praemittendum: aliud est non obligari a lege, id est subtrahi ad ejus obligatione; et aliud est excusari a transgressione legis, sub ejusdem tamen vi et obligatione manendo. Unde duplici modo potest quis impediri a legis observantia: — 1 apponendo causam qua subtrahatur ab ejus obligatione: v. g. si subditus discedat ab eo loco, in quo est praeceptum audiendi Missam, et se transferat in alium, in quo tale praeceptum non extat; — 2 efficiendo opus, quod licet eum impediat a legis observantia, ab illius tamen obligatione eum non eximit: v. g. si quis die festo discedat a loco Sacri, et se conferat eo, ubi Sacrum audire non potest, seu ubi lex Sacri audiendi adhuc sit viva (1). Hoc posito:

R. Licitum est apponere aliquam causam directe, qua quis totaliter subtrahatur a legis humanae obligatione, si aliud speciale non obstat (2). Hoc enim est jure suo uti: hinc non vetaris te conferre die festo in locum, ubi non sit dies festus, neque Missae praeceptum (3). Sed non licet sine justa causa apponere circumstantiam deobligantem aliquem a lege ipsa, eundem vero ab ipsius vi minime subtrahentem; secus eluderetur lex. Sic peccat qui se inebriat, vel somno tradit tempore audiendi Sacrum; quia hoc praeceptum jam tunc ipsum obligat. Neque per illam actionem subtrahitur a legis vi; cum adhuc in eo maneat loco, ubi lex viget.

Haec est sententia d. Thomae (4), quam nos sequimur cum Layman, Mazzotta, Palao et Sanchez, qui eam communem appellat (5).

Q. 7. ***An qui uno actu violat plura praecepta a diversis legibus edita super eadem materia committat plura peccata.***

R. Distinguendo: vel praecepta illa habent

(1) Unde patet, quod haec distinctio non potest habere locum in lege naturali aut divina; cum istae omnes, ubique ac semper obligent.

(2) Sic lex vetat alio ire in *fraudem reservationis peccatorum*, vel ad *matrimonium clandestine contrahendum*, etsi eo in loco quo venitur, nec reservatio sit, nec praeceptum Tridentini, quo solo illud matrimonium prohibetur. Vide de Poenit. ubi de *reservatione*; ac de Matrim. ubi de *clandestinitate*.

(3) V. quae supra tradita sunt de peregrinis.

(4) 1. 2. q. 71, a. 5.

(5) V. Liguori, *Opus. Mor.* l. 1, n. 152; et *Homo Apost.* Tract. II, n. 20

idem motivum formale et versantur circa eandem materiam tum numero tum circumstantiis, ita ut eorum diversitas inter se non sit, nisi materialis: *vel* sunt diversa formaliter; quia nempe habent motiva proxima specie distincta, et versantur circa materiam diversam numero et circumstantiis. — Si 1, unum tantummodo comittit peccatum; quia non adsunt neque obligationes, neque malitiae diversae. Si 2, qui plura praecepta violat, committit peccata plura ob rationem contrariam. — Tunc autem dignoscitur leges conditas esse ob diversos fines, quando ipsae trahunt actum ad specialem aliam virtutem.

Responsionem illustremus exemplis. Qui non jejunavit die vigiliae incidentis in Quadragesimam, etsi duplex violet praeceptum vigiliae scilicet et Quadragesimae, non committit tamen nisi unum peccatum; quia in utroque praecepto unica est ratio formalis et motivum proximum, nempe maceratio carnis. Et ideo satis est ut in confessione se accuset de uno jejunio violato. — Item qui Sacrum audire neglexit in die festo incidente in dominicam, violat utique duplex praeceptum, unum de Sacro audiendo in illo die festo, alterum de Sacro audiendo in die dominico; et tamen committit unum dumtaxat peccatum, quia unica est ratio formalis, et unicum est motivum proximum praecepti utriusque, scilicet cultus Dei. Et ideo sufficit, ut in confessione seipsum accuset de uno Sacro omisso (1).

E contrario violans votum et juramentum, vel votum et praeceptum Ecclesiae de eadem re, duplex committit peccatum; quia duplicem committit malitiam, cum duplex habeatur ratio formalis omnino diversa in duplici praecepto sic violato. Voti enim observatio praecipitur, ut servetur fides Deo debita; observatio autem juramenti, ut Deus vocetur in justum testem. — Item qui percutit Clericum, dupliciter peccat, contra justitiam ex praecepto Dei et contra religionem ex praecepto Ecclesiae, quae ex religionis motivo id prohibuit (2).

Q. 8. ***An qui totum praeceptum implere non potest, teneatur saltem implere partem illam, quam potest.***

R. Si illa praecepti materia indivisibilis est, qui non potest servare totum, non obligatur ad partem; quia nulla in parte hac servatur ratio legis, nec ipse censetur legislator velle obligare. Sic qui voto adstrictus est Romam petendi ad visitanda limina Apostolorum, et certo scit se eo pervenire non posse, non tenetur ne in parte quidem suscipere iter; quia nec finis nec ratio legis servatur.

Si vero materia praecepti est divisibilis, tunc dicimus eum, qui non potest totum implere praeceptum, saltem teneri ad partem si haec notabilis sit; in ea enim aliquo adhuc modo servatur ratio praecepti, ac proinde ad illam implendam censetur legislator obligare: et sicut *utile per inutile non vitiatur*, ita neque *pars possibilis per impossibilem*. Hinc Innocentius XI damnavit hanc n. 54 propositionem: ***qui non potest recitare Matutinum cum Laudibus, potest autem reliquas Horas, ad nihil tenetur; quia major pars trahit ad se minorem*** (3). Ita qui non potest abstinere a pluribus refectionibus in Quadragesima, debet abstinere a carnibus, nisi adsit indultum: item qui non potest omnibus diebus jejunare, id debet iis diebus, quibus potest. Haec tamen nostra resolutio diversa esset, si ambiguum et incertum sit, num adsit potentia etiam quoad illam praecepti partem; « sicuti v. g. (ait ad rem nostram Billuart) » in infirmis, in quibus vix aut ne vix determinari potest, quid possunt, usquequo » possunt, et non ultra. Unde, si dum non » possunt totam legem implere, tenerentur » ad partem, foret locus gravissimis scru» pulis, et continua perplexitas in determi» nanda parte, ad quam tenerentur. Et ideo » jure praesumitur de mente aequi legisla» toris, quod non velit in similibus casibus » obligare ad partem: ita graves Theolo» gi (4) ».

Q. 9. ***Quid si lex ecclesiastica et civilis inter se pugnent?***

R. Cum utraque potestas ecclesiastica et civilis sit suprema in genere suo, et una ab altera in sui juris exercitio minime pendeat (5), dicente Gelasio Papa ad Anasta-

(1) Item qui committeret homicidium sub poena etiam ab Episcopo prohibitum, unum peccatum committeret; quia tam Deus, quam Episcopus habuerunt unum tantum motivum justitiae. — Item Sacerdos beneficiatus omittens Officium (quoties vellet restituere fructus) unum peccatum perpetrat; quia una religionis causa et beneficiato et in sacris ordinato illud oneris impositum est.

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 4, n. 145. l. 5, n. 33; et *Hom. Ap.* Tr. II, n. 32.

(3) Hoc nempe axioma non valet, nisi quando partes ita connexae sunt, ut eadem sit ratio partis utriusque; quod in praesentiarum non currit. Hic enim ratio excusans a toto est impotentia: sed impotentia certe supponitur non amplius adesse in parte.

(4) *De Legib. Dissert.* IV, art. 7.

(5) V, Scotti, *Teoremi*, pars. 2, Teor. IV. — Jamin, *Pensées Théologiques*, Cap VIII, *De la distin-*

sium imperatorem: *duae sunt, quibus mundus hic regitur, auctoritas sacra Pontificum, et Regalis potestas;* contingere nequit, ut illae inter se pugnent, nisi alterutra potestas in lege ferenda limites suos excesserit. Quando id porro contingat, attendendum imprimis est, utrum agatur de materia religiosa, an civili. In primo casu praevalet lex ecclesiastica; in secundo vero casu lex praevalet civilis: *potestas spiritualis et temporalis*, inquit Angelicus, *utraque deducitur a potestate divina; et ideo in tantum saecularis potestas est sub spirituali, in quantum est ei a Deo supposita, scilicet in his, quae ad salutem animae pertinent: et ideo in his magis est obediendum potestati spirituali, quam saeculari. In his autem, quae ad bonum civile pertinent, est magis obediendum potestati saeculari, quam spirituali* (1).

Si autem res ipsa dubia sit videantur Concordata (*U*); interrogetur consuetudo. Quod si, omnibus rite perpensis, dubitetur adhuc, consulenda erit suprema auctoritas Ecclesiastica, quae doctrinali judicio rem totam definiet (*V*); cum ad eam, uti nobiliorem, pertineat leges omnes tam naturales, quam positivas certo ac finaliter interpretari: quo sensu dicitur *jure canonico jus reformari civile* (2). Saltem amicabiliter mutuis consultationibus res tota, quae est controversa, finiatur: unde ajebat Cocaeus: *tot sunt paces, quot sunt pacta.* Neque sane ullo modo illis subscribere possumus, *qui Ecclesiam* (verba sunt Gregorii XVI, Encycl. *Mirari vos* 15 aug. 1832) *a Regno separari mutuamque Imperii cum Sacerdotio concordiam abrumpi discupiunt. Constat quippe pertimesci ab impudentissimae libertatis amatoribus concordiam illam, quae semper rei et sacrae et civili fausta extitit et salutaris* (3).

Non debemus praetermittere quae habentur initio Codicis Albertini: 1 *la Religione Cattolica Apostolica Romana è la sola Religione dello Stato;* 2 *il Re si gloria di essere il protettore della Chiesa, e di promuovere l' osservanza delle leggi di essa;* 3 *i Magistrati Supremi veglieranno perchè si mantenga il migliore accordo tra la Chiesa, e lo Stato* (4). — Et in novo Statuto, licet ipsa gubernii natura immutata sit (4 mart. 1848), is tamen verbis non fuit immutatum; legitur enim art. 1: *la religione cattolica apostolica e romana è la sola religione dello Stato.* In quae verba audiatur Episcopus Parisis: « E chi non vede che importi questo vocabolo *Religione dello Stato*? Importa, che i precetti di Essa sieno guida e norma alle leggi dello Stato; importa che le dottrine di Essa sieno dal civile potere protetto, perchè tenute da questo in conto di veraci, in quella guisa medesima, che il privato crede alla Religione che professa; importa, che tale Religione abbia sullo Stato, sul civil potere quel dominio, che sulla privata condotta di ciascuno ha quella religiosa credenza, alla quale ha dato il nome (5) ».

Q. 4. *An possit quis renuntiare legibus in sui favorem latis.*

Si leges primario latae sint in bonum communitatis, nemo potest illis renuntiare; quia bonum communitatis, semper est firmum. Hinc Clericus nequit renuntiare privilegio fori, ubi vigeat; cum id inductum sit in decus totius Ordinis Clericalis.

Si vero leges respiciant primario bonum privati, hic utique potest legibus illis renuntiare: sane si contra voluntatem iis subiici deberet, non esset illi favere, sed onus imponere. Hinc haeres ordinarie renuntiare potest haereditatem sibi delatam.

CAPUT OCTAVUM

DE LEGIS INTERPRETATIONE

Q. 1. *Quid est legis interpretatio?*

R. Interpretatio legis nihil est aliud, quam *declaratio sensus, qui in lege continetur.* Per se loquendo ea locum habet in omni lege humana; nam quantumcumque lex clara sit, impossibile tamen est, ut omnes omnino casus comprehendat. — Imo et in ipsa

ction des deux puissances. Nota: lex civilis aliquando fit canonica, si nempe ab Ecclesia adoptetur: et lex canonica civilis, si adoptetur a Principe.

(1) In 4. d. 44, q. 2.

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 106, ubi exempla.

(3) Egli è impossibile (ad rem Bautin, *La religione e la libertà*, Confer. 1), che il potere spirituale in questo mondo non abbia dei rapporti frequenti ed intimi col poter temporale, ed io mi sono del bel numero di quelli che professano altamente che la separaziono assoluta della Chiesa dallo Stato è una chimera, od un assurdità. La Chiesa è fatta all'immagine dell'uomo, e l'uomo non è uno spirito puro, una pura intelligenza, un angelo; l' uomo è un'anima ed un corpo, una sostanza spirituale ed una sostanza fisica, unite pei legami della vita, e costituenti, colla loro unione, senza giammai confondersi, l' individualità d' una stessa persona ». — V. *Memoria di religione, di morale, di letterat. Modena*, ser. 3, vol. 2: *Considerazioni storico-giuridiche sulla relazioni della Chiesa collo Stato, ecc.*

(4) Art. 1. 2.

(5) *Casi di coscienza*, Quesito II.

lege naturali, ubi tamen actio possit ex circumstantiis malitia denudari. Sic v. g. negamus ensem domino, qui illo sit abusurus, licet de jure naturae res clamet ad dominum (1).

Duplex est legis interpretatio: una, quae dicitur *simplex*; altera, quae dicitur *per epickiam*. Prima est pura et quasi literalis expositio terminorum legis, qui obscuritatem vel ambiguitatem aliquam pati videntur. Altera est benigna ac rationalis declaratio, qua casus particularis ob particulares circumstantias statuitur non comprehendi sub lege, etsi legis verba sint generalia et perspicua. Ipsa interpretatio simplex subdividitur tum ratione modi, tum ratione causae.

Ratione modi: 1 alia est *declaratoria*, quae verba legis obscura declarat; 2 alia *ampliativa*, quae legem ad similes casus extendit; 3 alia *restrictiva*, quae legem restringit ad designatos casus, quamvis generalis videatur.

Ratione vero causae, quae maxime attenditur, alia est *authentica*, alia *usualis*, alia *doctrinalis* seu *didascalica*: — 1ª est illa, quae fit ab ipso legislatore, vel superiore illius aut successore: habetque vim legis, si debite promulgetur; cum ab ipso procedat, a quo lex suam habet vim (2);—2ª est illa, quae petitur ex consuetudine: quae quidem, cum *optima sit legum interpres*, utique obligat; — 3ª est illa, quae fit per Doctorum explicationem, et Jurisperitorum oracula. Haec nullam quidem habet vim legis, cum non procedat a facultate legislativa; magnam tamen habet probabilitatem. Imo si universali muniatur Doctorum consensu, temeritatis notam non effugeret qui eam sperneret; cum magna sit fortitudo consensionis (3).

Q. 2 *An authentica interpretatio indigeat nova promulgatione.*

Nota. Oportet distinguere inter puram legis declarationem, et inter meram interpretationem ejusdem. Est pura legis declaratio, quando explicatur aliquis sensus, qui jam ab initio erat in lege imbibitus: uti v. g. si dubium sit, an sub vocabulo *filii* intelligatur solus filius legitimus, an etiam spurius, et legislator declaret intelligi etiam spurium. Mera autem legis interpretatio, quae etiam dicitur declaratio non purae talis, est quando explicatur sensus, qui in lege nonerat imbibitus: v. g. si legislator declaret, quod sub nomine *patris* veniat etiam avus. — Hoc posito:

R. Si agitur de pura legis declaratione, tunc declaratio illa obligat statim omnes, qui eam cognoverint, neque requiritur promulgatio nisi fiat a successore (4); quia non est nova lex. — Si vero agitur de mera legis interpretatione, tunc promulgatio est necessaria; cum nova constituatur obligatio. Hoc ultimo sensu inquit Codex Albertinus: *l'interpretazione, che il Re stimerà di dare ad una legge, emanerà, e sarà pubblicata nel modo e colle forme prescritte per le leggi* (5).

Q. 3 *Quaenam sunt regulae ad doctrinalem interpretationem?*

R. Ad doctrinalem interpretationem regulae receptae sunt:

1. In legis interpretatione sequi oportet naturalem verborum proprietatem, nisi sic agendo sensus fieret absurdus aut lex ipsa prorsus inutilis. Cum enim lex debeat esse clara, praesumendus est legislator eo loqui sensu, quem verba in communi hominum acceptione referunt (6).

2. Lex generaliter loquens omnia significata propria complectitur. Sane ubi *lex non distinguit, neque nos distinguere debemus* (7).

3. Si verba legis sint aequivoca, eorum significatio sumenda est ex antecedentibus et consequentibus, ac praesertim ex fine legis; cum finis sit quasi prima ratio operis.

4. In legis interpretatione prae oculis semper habendum est vulgatum illud: *odia restringi, favores convenit ampliari*. Quare in odiosis stricta, in favorabilibus lata in-

(1) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, nn.200, et seqq.

(2) De hac en Codex Albert. art. 16, *al Sovrano spetta l' interpretare la legge in modo per tutti obbligatorio; qualora i Magistrati Supremi credano necessaria siffatta interpretazione, potranno fare al Re le opportune rappresentazioni.*—C. A. civ. § 8, in novo autem *Statuti fundamentali* haec leguntur ad rem § 73: *l'interpretazione della legge in modo per tutti obbligatorio spetta esclusivamente al potere legislativo.*

(3) Hic observamus, Pium IV, Bulla *Benedictus Deus* doctrinalem ac privatam Tridentini interpretationem ex professo factam, et typis mandatam Praelatis probibuisse sub poena interdicti ab ingressu Ecclesiae; omnibus autem sub poena excommunicationis *ipso facto* et reservatae. Et merito, ut sic vitetur perversio et confusio, quae de facili oriri potest in iis tanti ponderis sanctionibus.

(4) Diximus *nisi fiat a successore*: cum enim mens legislatoris successori non ita sit cognita; ideo tunc ad declarandum sensum etiam imbibitum in lege recurrere est ad argomenta ad interpretationes, quae enm novam quasi legem inducant, nova indigent promulgatione.

(5) Art. 16.

(6) Congruit huic regulae dispositio Cod. civ. Albertini: Art. 14.—Concordat C. A. civ. § 6.—C.M.7.

(7) Reg. 8, de public. in rem act.

terpretatio adhibenda. — Idem tenendum est quando lex exibet duplicem sensum, unum naturalem, alterum civilem: sic v. g. vocabulum ***mortis*** ex communi acceptione tribuitur morti naturali, sed ex jure accommodatur etiam exilio et professioni religiosae (1). Sic pariter nomen *filii* ex communi intelligentia refertur ad filium naturalem, sed ex beneficio legis accommodatur etiam filio adoptivo (*X*).

5. Denique in dubio fit semper interpretatio pro valore actus (2).

Sed hic habenda est ratio regulae Codicis Albertini, ut nempe primo videatur, si qui sint consimiles casus jam dijudicati, vel si quae analogae legis fundamenta. Sin autem, resolvatur quaestio juxta generalia aequitatis principia, omnibus peculiaribus circumstantiis pensatis (3).

Q. 4. *Quis ordo in legum civilium interpretatione ex codice Albertino?*

R. Ex Codice Albertino hic ordo tenendus: — 1 ut attendatur diligenter verbum et sensus naturalis legis scriptae; — 2 ut si ex legis scriptae verbo et sensu naturali nequeat controversia dissolvi, tunc recurratur ad casus aequales (si qui possunt haberi) jam a lege ipsa definitos, vel ad principia legum aliarum ad illam materiam pertinentium. Dicitur ***jam a lege ipsa definitos***; nam definitiones Magistiatuum etiam Supremorum nullam habent vim legis (4); — 3 ut si adhuc casus remaneat indefinitus, consulantur principia generalia juris. bene perpensis singulis circumstantiis. Porro generalia juris principia inveniuntur potissimum in jure communi (5).

Q. 5. *An lex de casu ad casum extendi debeat.*

R. *Ordinarie loquendo* lex non debet de casu ad casum extendi, etsi eadem ratio currat. Quia non ratio legis, sed legislatoris voluntas subditis rite intimata vim legis habet et obligat; potest enim legislator de uno disponere, et non de alio (6). — Diximus ***ordinarie loquendo***; nam commune est legem extendi de casu ad casum, quando non solum eadem, sed eadem et adaequata simul ratio currit, adeo ut, si non extenderetur, legislator argui posset de imprudentia, vel de injustitia. Unde tunc valet illud juris: ***ubi eadem est ratio, ibi eadem currit legis dispositio***. Id autem evenit.

1. In ***correlativis;*** jure etenim sancitur, ut ***dispositum in uno correlativo censeatur dispositum etiam in alio***. Sic lex, quae eximit maritum ab obligatione reddendi debitum uxori adulterae, censetur item eximere uxorem ab eodem officio erga adulterum maritum; quia maritus et uxor sunt correlata; — 2 in ***aequiparatis:*** sic cum electio, postulatio et praesentatio in Beneficiis inter se aequiparentur a jure, quod lex decernit circa unum, idem decernere censetur circa aliud in his, in quibus aequiparantur. Sic ova et lacticinia aequiparantur ratione abstinentiae, et quod dicitur de primis, intelligi etiam debet de secundis; — 3 In ***connexis:*** sic iis, quibus lex permittit condere testamentum, etiam notas testamentarias permittere censenda est; — 4 in ***contentis:*** sic si lex decernat aliquid causa frequentioris usus, etiam casum minus frequentem continet. Unde Pius V permittens e monasterio egressum ob incendium aut epidemiam censetur etiam id concedere ob inundationem et hostium invasionem (7).

In his conveniunt omnes, licet agatur de lege poenali. Neque tunc valet regula: ***odia restrigenda, favores convenit ampliari;*** nam id procedit tantum cum dispositio legis extenditur ex interpetratione ***congruitatis***, non cum debet extendi ex interpretrazione ***necessitatis***, quae non tam debet dici extensio, quam nuda comprehensio (8).

Q. 6. *Quid de pickeja?*

R. Epickeia (seu ep ckia) ***est exceptio casus ob circumstantias, ex quibus certum vel saltem probabiliter judicatur legislatorem noluisse illum casum sub lege sua comprehendi:*** greca vox est, quae idem sonat ac ***aequitas***. Sane ad aequitatem pertinet ut legislator censeatur relaxare de sua lege, gravi interveniente causa (9). Hoc locum habet:

1. Si legis observantia fieret peccami-

(1) In poenalibus sensus naturalis semper teneantur, civilis sensus in favorabilibus.

(2) V. Liguori, *Homo Apostol*. Tract. II, nn. 76 et seqq. (3) Art. 13,—Concordat C. A. civ. § 7.

(4) Art. 17,—Concordat C. A. civ. § 12.

(5) Art. 15,—Concordat C. A. civ. § 7.

(6) Hinc illud: *ratio legis non est lex*.

(7) V. Liguori, *Op. Mor*. t. 1, n. 200.

(8) Nempe, ut ait Suarez, extensio legis alia est necessaria, alia congruentialis: illa est omnino requisita ad justitiam vel rectitudinem; haec vero non ita: sed tantum est voluntaria, quia licet possit lex multa alia juste comprehendere, tamen minor comprehensio sufficit ad justitiam legis et proprietatem verborum cum ratione etiam legis servandam.—Porro generalis regula de non ampliando leges poenales intelligi debet de interpretatione voluntaria, id est sine qua potest adhuc conservari prudens dispositio, et justitia legis; non de necessaria extensione legis, quae requiritur, ut servetur justitia, vel aequitas.

(9) V. Liguori, *Hom. Ap*. Tr. II, n. 7.

nosa; peccata enim sunt impedienda. Sic sine peccato non potest reddi gladius furioso.

2. Si legis observantia cederet in damnum reipublicae. Sic v. gr. possunt cives arma capere et pugnare contra hostes civitatem invadentes, licet lex generatim armorum gestionem prohibeat: nam, lex quae sit contra bonum commune, non est vera et legitima lex.

3. Si legis observantia legi superioris adversaretur; debilior enim a majori superatur.

4. Si lex esset nimium onerosa; nam lex humana per se nequit cum gravi incommodo obligare; quia tunc non esset in bonum subditorum: ut si quis nequeat obedire sine jactura bonorum suorum.

CAPUT NONUM

DE LEGIS MUTATIONE

Q. *An leges mutari possint.*

R. Licet summopere deceat legibus humanis majorem, quae potest, stabilitatem inesse, ne confusio inducatur, ac judiciorum et ipsius reipublicae ordo pervertatur; attamen cum istae in rerum natura non fundentur, u ti lex naturalis, et aliunde praestet aliquando, ut, variatis circumstantiis, varientur et leges; idcirco possunt utique mutationem subire. Id autem contingit: **1** per *dispensationem*; **2** per *derogationem*; **3** per *abrogationem*; **4** per *cessationem*; **5** per *privilegium*; **6** denique per *consuetudinem*; — Si nullus horum interveniat, lex semper durat, etiam ipso legislatore mortuo; nam perpetuitas est de natura legis, ut recte probat Suarez.

Articulus I. — *De legis dispensatione*

Q. **1.** *Quid est legis dispensatio?*

R. Legis dispensatio est *ejusdem relaxatio facta ad tempus a legitima auctoritate in gratiam alicujus, qui lege illa obligaretur.* Dicitur ad *tempus*, ut distinguatur a privilegio, quod est facultas permanens. Dicitur *in gratiam alicujus*, ut distinguatur ab irritatione, abrogatione, derogatione atque cessatione, quibus videlicet lex pro omnibus extinguitur.

Dispensatio alia est *totalis*, alia *partialis*, prout a toto vel a parte legis dispensat. — Alia *tacita*, alia *expressa*, prout vel ab aliquo facto deducitur, vel verbis expressis declaratur. — Alia *necessaria*, alia *libera*, prout in jure a Superiore decernitur tribuenda, tali extante causa, vel ejus voluntati libera relinquitur.

Hic duo notanda: — **1** cum dispensatio sit odiosa, ac veluti vulnus legis cui derogat, stricte accipienda est. Excipe cum communi, nisi sit *vel* debita, *vel* ex motu proprio, *vel* inserta in corpore juris, *vel* nisi concedatur communitati, *vel* ob bonum commune; cum iis in casibus dispensatio illa habeatur uti favor et gratia (1); — **2** dispensatio a quovis, etiam pro invito et ignorante, *valide obtineri* potest; cum id jure sit statutum (2). Excipe Marcus Leo in sua praxi quod a s. Poenitentiaria obtinetur; ut hoc enim valeat, postulandum est vel a Confessario vel a poenitente vel a consanguineis ad 4.^m gradum (3).

Diximus *valide obtineri*; ut enim consummetur dispensatio, debet acceptari, nisi in aliquo peculiari casu aliter cautum sit.

Q. **2.** *Quinam habent potestatem dispensandi a lege?*

Nota. Duplex est dispensandi potestas: ordinaria et delegata. *Ordinaria* est quae alicui competit ex vi officii sui, qualem habet legislator in lege propria. *Delegata* est quae competit inferiori ex concessione illius, qui habet primam: quod si haec concedatur ab ipso jure, aequiparatur ordinariae, utpote officio et dignitati adnexa; si vero tota sit a superiore, dicitur pure delegata. Hoc posito:

R. Quilibet legislator ejusque successor potest auctoritate ordinaria dispensare cum suis subditis in lege propria vel praedecessorum suorum; quia *res per quas causas nascitur, per easdem dissolvitur.* Accedit etiam quod legem ferre et legis relaxare obligationem est actus ejusdem jurisdictionis. Quod autem dicitur de legislatore et ejus successore, a fortiori dicendum erit de superiore; cum enim superior possit leges inferioris abrogare, quanto magis poterit in iis etiam dispensare? Excipe casum, in quo lex transierit in contractum; nam pacta ab omnibus convenit observari. — Ex his deducitur:

1. Quod Papa dispensare queat in omni jure ecclesiastico tam universali, quam particulari: imo in iis etiam Apostolicis Con-

(1) Item potestas alicui tributa dispensandi large accipitur ac favorabiliter, cum sit gratia facultativa, et hoc maxime si sit generaliter concessa.

(2) V. Ligouri, *Op. Mor.* l. 1. nn. 178 et seqq.

(3) Sext. Decr. l. 3, t. IV, *Si motu proprio*, cap. 23 de praeb. et dignitat.

stitutionibus quas constat ab Apostolis ipsis fuisse editas, prout erant Ecclesiae Praesides. Tales sunt v. g. quae jejunium Quadragesimale respiciunt et observantiam diei Dominicae, ac similia (1).

2. Quod Episcopus potestate officii sui, ideoque ordinaria, queat dispensare in omnibus Statutis sive Episcopalibus sive Synodalibus (2), independenter a Capitulo et a Clero. Neque obstat, quod Synodus ab Apostolica Sede fuerit approbata; ista enim approbatio non est specifica et absoluta, ut singula examinentur, cognoscantur ac motu proprio et certa scientia probentur. *Sed est ordinaria, communis, et conditionalis, si juste, si canonice, etc.*: quod quidem nihil novi juris tribuit, ut cum Fagnano docet Benedictus XIV (3).

3. Quod a Statutis Episcopalibus et Synodalibus valeut dispensare etiam Capitulum Cathedrale, Sede vacante; cum succedat in locum Episcopi. — Id tamen nequit Generalis Episcopi Vicarius sine speciali delegatione; cum id non habeat de suo jure ordinario.

Q. 3. *An superior possit legitime dispensare cum iis qui non sunt sui subditi.*

R. Cum dispensatio sit actus jurisdictionis, qui nonnisi in subditos potest explicari, patet eos tantum posse dispensari, qui subditi sunt legislatori. Certum est tamen vagos posse dispensari a superioribus loci, in quo hic et nunc resident: si secus esset, isti forenses non haberent a quibus dispensarentur a communibus, quibus ligantur, legibus. Item advenae possunt dispensari a superioribus loci ubi sunt; cum advenae per domicilium vel quasi-domicilium sint eorum subditi.

Sed magna quaestio est de peregrinis: An v. g. Episcopus vel ab eo delegatus possit dispensare cum illis in votis, juramentis, jejuniis, festis circa opera servilia, ac caeteris quae sunt de jure communi. Communior et nobis probabilior sententia cum Croix, Layman, Salmanticensibus, Sporer, Suarez, etc., negat hac valida ratione; quia peregrinantes non habentes animum contrahendi quasi domicilium, non sunt subditi (4). — Aliter esset, si non jam de dispensatione, sed de absolutione in foro Sacramentali ageretur; tunc Episcopi possunt absolvere etiam peregrinos ab omnibus casibus Papalibus occultis; quia ex consuetudine exteri, subjiciendo se foro Sacramentali, fiunt illorum subditi (5).

Q. 4. *An inferior possit dispensare in lege sui Superioris.*

R. *Per se loquendo* inferior non potest dispensare in lege sui Superioris; quia dispensatio est actus jurisdictionis; atqui inferior non habet jurisdictionem in foro Superioris. Hinc Clemens VIII ait: *lex Superioris per inferiorem tolli non potest.* Neque necesse est, ut superior dispensandi facultatem sibi reservet, cum jam sit de natura rei, ut inferior nihil possit in lege superioris absque illius licentia. Ex hoc deducitur: — 1 nullum hominem dispensare posse in lege divina. Hinc damnata est a Clemente XI Bulla *Unigenitus* haec Quesnelli propositio: *homo ob sui conservationem potest sese dispensare ab ea lege, quam Deus condidit propter ejus utilitatem*; — 2 deducitur, Episcopum dispensare non posse in lege Pontificis, nec Parochum in lege Episcopi, uno verbo nullum inferiorem in lege Superioris.

Diximus *per se loquendo;* nam poterit utique dispensare inferior, si vel communi Doctorum sensu, vel consuetudine id ipsi permittatur. — *Sic* Parochi propter consuetudinem possunt dispensare cum suis subditis, in particulari, etiam praesente Episcopo in necessitatibus frequentibus circa jejunium, et in abstinentia a laboribus diebus festivis. — *Sic* usu inductum est, ut Confessarii omnes solvant a censuris (6) (praesertim ab excommunicatione), si non sint reservatae: — *Sic* Praelati regulares possunt dispensare in regulis particularibus, si hoc eis non sit expresse vetitum in aliqua materia.

Sic etiam Episcopo communiter tribuunt potestatem dispensandi in legibus Pontificiis: — 1 si in canonicis statutis adsit clausula: *donec dispensetur*, absque alio addito; — 2 quando vel expresse in jure potestas haec continetur, vel in privilegio consuetudinis

(1) Non tamen in canonibus iis, quos Apostoli a Christo ipso acceptos tamquam Ecclesiae ministri promulgarunt et tradiderunt. Talia sunt in nostra sententia ea quae formam respiciunt et materiam Sacramentorum.

(2) Unum excipe ex dicendis art. seq.

(3) Imo Episcopus potest dispensare in sua Dioecesi a legibus latis in Concilio Provinciali, modo non agatur de legibus, quarum dispensationem Concilium sibi specialiter reservaverit. Hoc enim valde expedit ad bonum subditorum fidelium regimen. — V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. XIII, c. 5.

(4) V. Ligoori, *Op. Mor.* l. 1, n. 158. — *Homo Ap.* Tr. II, n. 42.

(5) V. Liguori, *Homo Apost.* Tr. XX, n. 32.

(6) V. Dicenda *De Censuris.*

legitime praescriptae; — 3 quando *vel* urget dispensandi necessitas, *vel* magna saltem utilitas, nec facile recurri potest ad Papam, *vel* in mora est periculum alicujus gravis incommodi; — 4 in casibus frequenter occurrentibus et particularibus, v. g. in jejuniis ab Ecclesia indictis, in observautia dierum festorum etc.. — 5 tandem quando dubium est an casus indigeat dispensatione; tunc enim Episcopus potest declarare casum dispensatioue illa non indigere, vel ad cautelam ipse per se dispensare (1). In quibus omnibus Episcopus potest aliis quoque dispensationem delegare; cum haec potestas aequivaleat ordinariae, utpote perpetuo adnexa illius dignitati (2).

Q. 5. *Quid notandum circa potestatem dispensandi delegatam?*

R. Certum est ex jure, quod ille qui facultate ordinaria dispensat, potest alteri etiam delegare facultatem dispensandi (3). Et tunc si delegatio sit *per modum commissionis* pro certo casu particulari, morte delegantis ea exspirat, si adhuc res sit integra, scilicet si nondum sit inchoata executio facultatis obtentae (4). Si vero delegatio sit *per modum gratiae*, quod contingit, quando delegatio est generaliter facta quoad personas dispensandas absque expressione alicujus; tunc ea non expirat morte ipsius delegantis (5).

Delegatus alium subdelegare non potest; quia potestatem non accipit ut dominus sed ut executor. Excipe *vel* si haec ei sit concessa facultas, uti patet; *vel* si sit delegatus a principe aut a Pontifice (6); *vel* si sit delegatus ab Ordinario Praelato ad universitatem causarum (7).

Q. 6. *Quaenam sunt justae a lege dispensandi causae?*

R. Causae justae dispensandi ad duas revocantur et sunt: — 1 *necessitas:* quo nomine non mera impotentia accipienda est, quia tunc lex per se cessaret; sed incommodum respective grave. Sic dispensatur a jejunio qui nequit jajunare sine gravi capitis dolore; — 2 *utilitas:* sic dispensatur a voto qui in magno castitatis periculo versatur. Ratio est bonum commune, et charitas in proximum.

Ceterum Superioris semper est judicare an causa dispensandi justa sit; inferioris vero, modo bona fide causam exposuerit, judicium Superioris expectare, reverenter recipere et illi acquiescere. Juvat tamen hic animadvertere, non bene se gerere qui illico, obiter nempe ad causam attendentes, dispensationem a lege petunt, et obtenta sine ullo scrupulo utuntur; sicut enim superior non debet eam elargiri sine debita ac proportionata causa, ita nec inferior eam expostulare.

Sed (inquires) *an superior, justa extante causa, teneatur dispensare.*

Si causa sit talis, ut tantum reddat convenientem dispensationem, non tenetur superior dispensare; nam est mera gratia, ideo libera. — Sed e contrario, dispensare tenetur, si dispensatio sit necessaria ad grave damnum avertendum, vel bonum commune procurandum: ideo enim ipsi potestas data fuit. Denegata tamen dispensatione, subditus nequit agere contra legem, cum adhuc sub ipsa sit: excipe; nisi causa adeo urgeat, ut eum a lege omnino subducat; nam *quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum* (8).

Quid (addes) *si dubitetur an causa extans justa sit ac sufficiens?*

Tunc superior poterit dispensare in lege humana; quia possidet illius potestas, et causa extans praesumitur legitima. Secus, si dubitetur an quis habeat potestatem, vel an adsit causa, tunc ipsa remanet probanda (nisi tamen dubitetur post factum; nam *praesumitur recte factum quod erat de jure faciendum*).

In dubio autem sive positivo sive negativo, an aliquis casus indigeat dispensatione, licet satis sit adire superiorem, saltem ad majorem traquillitatem, ut ipse casum declaret vel dispenset, poterit tamen subditus uti sua libertate; quia idem est ac dubitare, an casus ille sit inclusus in lege. Excipe dispensationes matrimoniales ratione Sacramenti, ne illud frustrationis exponatur periculo (9).

Quid (subjunges) *si causa dispensationis sit certe injusta?* Quaestio est vel de dispensationis liceitate, vel de dispensationis validitate:

(1) Quoad dispensationes *ad cautelam* haec notat Benedictus XIV Notif. cit: *Diana sapienter advertit concedi a s. Poenitentiaria vel Dataria dispensationes ejusmodi non tamquam necessarias, sed ut omni scrupulo, animique sollicitudine fideles eripiantur.*

(2) V. Liguori, *Homo Ap.* Tr. II, nn. 88 et seqq.; et Tr. XX, n. 32.

(3) Ex l. More ff. de jurisd. omnium judicum.

(4) Ex c. 1, § 1, de Filiis Presbyt.

(5) Ex Reg. 16 juris in 6.

(6) C. fin. § 1, De off. et potest deleg.

(7) L. 1, § *An ab eo, ff. Quis* — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 195; l. 6, n. 566.

(8) Cap. 4 de reg. juris.

(9) V. Liguori, *Homo Ap.* Tr. II, n. 51.

1. Quod pertinet *ad licitatem*, certum est dispensationem sine causa esse illicitam utpote bono communi contrariam. Unde Tridentinum ait: ***sciant universi sacratissimos Canones exacte ab omnibus et quoad ejus fieri poterit, indistincte observandos. Quod si urgens, justaque ratio, et major quandoque utilitas postulaverint cum aliquibus dispensandum esse, id, causa cognita ac summa maturitate, atque gratis a quibuscumque, ad quos dispensatio pertinebit, erit praestandum*** (1). Potestas enim haec non est data ad destructionem, bene vero ad aedificationem; atqui ea ad destructionem uteretur qui dispensaret sine justa causa. Iste enim pacem perturbaret, quietam legis possessionem subverteret, latam transgressionibus viam aperiret, et superiores facillime exponeret inferiorum contemptui. Quare licet in communi sententia excusetur a peccato gravi et probabiliter etiam a levi qui, praecluso scandalo, utitur dispensatione sine causa obtenta, cum non amplius sit sub lege, certum est tamen tum concedentem tum petentem peccare; quia unus alteri cooperatur in violatione legis naturalis, quae dictat partem debere conformari toti (2).

2. *Ad valorem* quod spectat dispensationis sine justa causa concessae, distinguendum est. Qui sic dispensat vel superior est, ita ut lex sit ab ipso lata, aut a praedecessore ejus; vel est inferior. Si superior, valide agit; quia legis obligatio totaliter pendet ab illius voluntate: unde, cessante hac superioris voluntate, legis obligatio cessat. Si vero inferior, tunc invalida erit dispensatio; non enim superior praesumi potest dedisse inferiori potestatem imprudenter dispensandi in lege propria; cum non sit praesumendus velle peccare.

Q. 7. ***An valeat legis dispensatio extorta per metum, vel tacita de praesenti, vel praesumpta de futuro.***

R. Dispensatio extorta per metum etiam injustum valet, si non constat omnino defuisse in superiore animum dispensandi; quia metus non tollit voluntarium. — Item valet dispensatio tacita, modo possit juste praesumi consensus de praesenti; tunc enim aequivalet expresse. Hinc si superior videat suam legem negligi et taceat, cum possit facile ac sine incommodo corrigere, nec monendo majus malum timeat, juste praesumitur dispensare; ne dicatur superior peccare. — Non tamen valet dispensatio praesumpta de futuro; nam praesumptio indicat tantum dispositionem ad dispensandum, non actualem et veram dispensationem (3).

Q. 8. ***An legislator possit in sua lege secum dispensare.***

R. In quorundam sententia legislator non potest quidem proprie et stricte loquendo secum in suis legibus dispensare; non enim suis legibus ipse ligatur. Sed potest improprie, explicando nempe casus, in quibus vi legis naturalis non tenetur se conformare membris communitatis in servanda lege, quam ipse tulit.

Nos vero cum s. Thoma dicimus, ipsum posse secum dispensare etiam proprie, directe nempe et immediate. Ratio est quia dispensatio est jurisdictio pure voluntaria, quae etiam erga seipsum exerceri potest: quod autem legislator suis non teneatur legibus, falsum est; turpe enim est quod caput suis membris non congruat. Hinc bene sibi dispensare potest in jejunio atque in aliis, in quibus ipse cum aliis potest (4). Quod pariter dicendum est cum communi Doctorum de illo, qui obtinuit facultatem universalem dispensandi cum aliis; iste enim potest etiam cum se ipso dispensare.

Q. 9. ***An valida sit dispensatio obreptitia et subreptitia.*** (5).

Nota. Dispensatio obreptitia est, si ad eam obtinendam exponitur falsum; subreptitia, si tacetur veritas (6). Hoc posito:

R. Ad dispensationem obreptitiam quod attinet, dicimus eam invalidam esse, si mendax causa exposita erat finalis, ea videlicet ob quam superior ad dispensandum inductus est; deficiente enim causa substantiali, effectus deficit. — Quod si dubium sit, an superior etiam sine mendaci illa causa dispensasset, tunc standum erit pro valore dispen-

(3) Sess. 25, c. 18, de R.

(4) Porro peccant in aliquorum quidem opinione mortaliter; in aliorum vero (et quidem satis probabili) opinione tantummodo venialiter, prout levem vel gravem censent esse deformitatem. — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, nn. 178 et seqq.

(1) Nec refert, quod valeat licentia praesumpta; etenim dispensatio cum sit vulneratio legis, stricte est accipienda. Non item licentia, quae non aufert legis obligationem; sed tantum conditionem apponit, sub qua lex non obligat. Sic v. g. si agere aliquid prohibeatur sine licentia, qui licentiam illam obtinet a superiore, ut agat, non proprie in lege dispensatur, imo potius operatur juxta legem ipsam, quae vult ut in casibus occurrentibus licentia petatur.

(2) 2. 2. q. 18, a. 8.

(1) Plura hac de re in *Tract. de Matrim.*

(2) In jure et usu promiscue usurpantur obreptio et subreptio.

sationis; quia jura in dubio favent valori actus (1).

Quod vero respicit dispensationem subreptitiam, ea erit valida si veritas quae reticetur in precibus, sit ita cum dispensatione conjuncta, ut, ea cognita, superior dispensasset; quia totum haberetur quod superiorem movet. Si secus, dispensatio erit invalida.— Ajunt tamen vitium subreptionis sanari, si in dispensatione sit clausula: *nisi agatur de jure tertii*, aut *motu proprio*. Item valere eam dicunt, si plures causae sint expositae, aliae verae, aliae falsae, modo una ex illis sit vera et sufficiens; jam enim adesset causa finalis (2).

Ceterum, quoad vitium sive extrinsecum, quod consistit in defectu formae, sive intrinsecum, quod consistit in causae narratione, attendendus est stylus Curiae, ac usus; cum habeatur uti lex. Sic si erratum sit in nomine vel personae, vel Dioecesis, praxis est iterum Romam mittatur rescriptum corrigendum. Hinc illud: *falsa latinitas vitiat rescriptum* (3).

Q. 10. *Quandonam cessat dispensatio legis?*

R. Cessat dispensatio: 1 per renuntiationem dispensati: potest enim quilibet cedere juri suo. Consummatur autem renuntiatio, cum a superiore acceptatur: unde tunc renuntians nequit amplius ea uti.

2 Per revocationem dispensantis; *per quas enim causas res nascitur*, *per easdem dissolvitur*. Si revocatio sit facta a superiore in lege sua, valida est, etsi sine causa; quia obligatio et deobligatio a legislatoris voluntate omnino pendet: peccat tamen qui sic revocat, quia agit inordinate. Si vero revocatio sit facta a superiore secundario, seu a delegato ab ipso legislatore, tunc ea et illicita est et invalida, si justa non adsit causa; siquidem facultas inferiori est specialiter limitata, id est ne male illa utatur. Ita Salas, Salmanticenses, Sanchez, Tapia etc. (4).

3 Cessat per totalem (5) cessationem causae finalis; cum haec tota sit ratio illius. Quod si dubium sit, an totaliter causa cessaverit, standum est pro dispensatione, quae possidet.

Quando (quaeres) *dispensatio cessat per cessationem causae finalis?*

R. Dispensationis causa finalis triplici tempore cessare potest: — 1 tempore, quo literae dispensatoriae expediuntur; — 2 tempore, quo expeditae jam quidem sunt, sed nondum executione donatae ab eo, cui literae illae diriguntur, et qui pro earum executione delegatur, uti fieri solet; — 3 tempore, quo executione donatae quidem sunt, sed nondum effectum suum consecutae. His positis, dicimus:

1. Si finalis causa dispensationis cessat *tempore*, *quo literae dispensatoriae expediuntur*, tunc ipsa cessat dispensatio ex definitione Bonifacii VIII (6). Ratio est, quia superior in hoc casu dispensaret sine causa, ac proinde peccaret: quod praesumi non debet.

(1) Hoc tamen intelligunt, si obreptio et subreptio sint ex simplicitate, si enim ex malitia, tunc dicunt quod ipsae vitiant dispensationem, etsi versentur tantum circa causam impulsivam. Hoc constat tum ex jure canonico cap. 20 *de rescript.*; tum ex jure civili L. 29 *ff. ad l Corn. de falsis*. Imo dicitur etiam graviter puniendus qui id egit, L. 5, *cod. si contra jus*, Et ex Pedemontanis Constitut. l. 2, t. 2, c. 2, § 5, praeter compensationem damnorum, imponitur decem etiam aureorum poena.

(2) Hic nonnulla notanda pro praxi: — 1 valet dispensatio alicui improbo concessa, quem dispensator probum putavit, etsi cognita improbitate, ipse certo non fuisset dispensaturus; quia probitas non reputatur nisi causa impulsiva; — 2 valet, etsi concedatur in mala fide, ut cum putat dispensator causam non adesse, quae revera adest; nam valor non pendet a cognitione, sed ab existentia causae. Item valet si causa finalis tempore petitionis sit falsa, sed vera fiat tempore concessionis; quia a concessione dispensatio obtinet; — 3 valet dispensatio concessa a primario superiore, licet ab alio jam fuerit negata, etsi de negatione mentio non fiat. Imo probabiliter valet etsi, a primario negata, fuerit a secundario superiore concessa; quia potestas inferioris non est restricta per negationem superioris, nisi hic expresse eam restringat. — V. Liguori, *Homo Apost.* Tr. II, n. 53.

(3) V. Examen raisonnè, etc. *Lyon*, 1851.

(4) Notandum quod dispensatio quae absolute concessa est, non censetur revocata, ideoque non cessat morte dispensantis, quicumque ille sit, sive supremus sive inferior; cum dispensatio sit gratia, et gratia habeat per se quod sit duratura. Excipe, si superior dispensaverit cum clausula: *donec nobis placuerit*, vel *ad arbitrium nostrum*; tunc si res adhuc sit integra (puta si Confessarius obtinuerit facultatem dispensandi, et nondum inceperit audire confessionem), morte concedentis dispensatio expirat; quia ejus placitum et arbitrium morte finitur. — Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 197.

Si tamen dispensatio sit concessa cum clausula: *donec revocavero*, tum non expirat morte concedentis; quia revera nulla tunc habetur revocatio. Idem est si concessa sit: *ad arbitrium Sedis Apostolicae*, vel *Episcopalis*; quia Sedes non moritur.

(5) Hinc si causa finalis, v. g. dispensandi in impedimento matrimonii, sit et legitimatio prolis et reparatio scandali, vel damni; si proles moriatur, vel foetus ejectus fuit, adhuc sustinetur dispensatio ad scandalum reparandum vel damnum; quia, ut patet, causa finalis non cessat totaliter.

(6) C. 9 de rescript.

2. Si causa finalis cessat *tempore*, *quo literae dispensatoriae expeditae jam sunt*, *at nondum executione donatae*; tunc cessat pariter dispensatio. Ille enim cui literarum executio demandatur, muneri suo non potest satisfacere, nisi sub tacita conditione: *si preces veritate nitantur*. — Quae conditio exigit ut causa finalis persistat actu quo dispensatio sortitur executionem (1). Sic Titius petit dispensationem ab impedimento consanguinitatis exponens pro sola causa finalis prolis jam a consanguinea susceptae legitimationem: obtinet dispensationem, et dispensatoriae literae jam sunt expeditae; sed antequam istae executione donentur, proles moritur: tunc dispensatio cessat.

3. Si causae finalis cessatio contingit *tempore*, *quo literae executione donatae sunt quidem*, *sed nondum effectum consecutae*, tunc si literae illae concessae sunt hac sub conditione expressa, vel tacita: *quamdiu causa perduret*, cessante hac causa antequam literae suum plenarium sortiantur effectum, ipsa pariter dispensatio cessat. Nam eo in casu censentur tot virtualiter dispensationes quot dies (etsic habetur concessa dispensatio, si habeat tractum successivum). — Res patet exemplo illius qui, ob infirmitatem quae perpetua censebatur, obtinuit dispensationem a jejunio, vel ab Officii recitatione: si cessat infirmitas, redit profecto obligatio jejunandi et officium persolvendi.

Si vero literae dispensatoriae sunt absolutae, id est si non mandent dispensari, sed de facto absolute et sine ulla neque tacita neque expressa conditione illico dispensent, tunc concludendum quod, etiam cessante causa finali, non cesset dispensatio; quia semel per dispensationem sublata legis obligatione, haec non redit, nisi iterum a superiore imponatur (2). Huc facit illud juris: *factum legitime retractari non debet*. *licet casus postea eveniat*, *a quo non potuit inchoari* (3). Imo si dispensatio absolute concessa est, illa ne cessat quidem, etiamsi jam ea quis usus fuerit. — Sic v. g. si quis absolute et illimitate obtinuerit dispensationem a voto castitatis ad contrahendum matrimonium, mortua conjuge, durat dispensatio, ut possit adhuc de novo contrahere (4).

Articulus — II. *De legis derogatione, abrogatione et cessatione*

Q. 1. *Quid est legis derogatio*, *abrogatio atque cessatio?*

R. Licet derogatio, abrogatio, et cessatio eundem sensum videantur exprimere, differunt tamen inter se. *Derogatio* legis est legis adhuc vigentis quaedam quasi imminutio secundum aliquam ejusdem partem, seu brevius est abolitio partis legis. *Abrogatio* est abolitio legis totius. *Cessatio* est pura et simplex legis per se ipsam extinctio.

Huc pertinent illa Codicis Albertini: *non si può derogare con private convenzioni alle leggi*, *che ragguardano l' ordine pubblico*, *ed i buoni costumi* (5).

Q. 2. *Quotuplici modo fieri potest legis abrogatio et derogatio?*

R. Triplici modo abrogatio et derogatio legis haberi potest:

1 per legislatoris vel superioris revocationem; etenim *res per quas causas nascitur*, *per eas dissolvitur*. Atqui lex tam in toto quam in parte nascitur per legislatoris voluntatem: ergo per eandem tam in toto, quam in parte dissolvi potest (6). Nequit tamen legislator sine causa legem *licite* revocare; nam potestas non est data superioribus in *destructionem*. At potest illam revocare *valide* etiam sine juste causa; cum tota vis legis pendeat ab illius arbitrio; — 2 per contrariae consuetudini praescriptionem (ex discendis); — 3 per legem posteriorem universalem priori legi *item univer-*

(1) C. 30 de praeb. l. 6.

(2) Hinc si quis obtinuerit dispensationem ab irregularitate ob paupertatem parentum, vel ob inopiam ministrorum, posset illa uti, etsi casu postea cessent illae causae; ratio quia hae causae habitae sunt uti perpetuae et absolutae.

(3) Reg. 73 de reg. jur.

(4) V. Liguori, *Homo Apost.*, Tr. II, n. 66.

(5) Art. 13—C. A. civ. 878.—C. G. 6—C. S. 7. —C. P. 8.—C. M. 11.

(6) Quaeres: *An Episcopi possint extra Synodum Dioecesanam abrogare leges ipsas Synodales, et novas condere contrarias*. Affirmative, sive leges a se sive a suis antecessoribus factae fuerint, quibus in omnibus succedunt; nam per quas causas res nascitur, per eas dissolvitur. Unum excipe: nempe non possunt Episcopi dispensare in lege Synodali taxativa congruae pro Ordinandis, quae est lex scripta; nec in non scripta, scilicet consuetudine regionis. Ratio est Bulla Innocentii XII, *Speculatores* (quam refert Croix n. 2166) edita anno 1694 statuit enim ut *beneficium ejus sit reditus, ut ad congruam vitae sustentationem, sive juxta taxam synodalem, sive, ea deficiente, juxta morem regionis pro promovendis ad ss. Ordines, detractis oneribus, per se sufficiat, illudque ab ordinando pacifice possideatur*. Unde Pontifex implicite adimit Episcopo facultatem dispensandi, seu potius arbitrandi, aut faciendi supputationem suo modo, licet pro illa vice tantum. Ita resolvit Lib. *Praxis Secretariae Tribunalis Cardinalis Urbis Vicarii*, auctore Romualdo Honorante. *Romae 1662, Cap. 8.*

sali derogantem; alioquin foret inanis posterior lex. — Diximus : *item universali ;* nam jure statutum est speciali legi non derogari per generalem, nisi vel fiat specialis mentio vel aliter constet esse mentem legislatoris vel dicatur : *nostra certa scientia.*

Q. 3. *Quandonam lex dicitur per se ipsam cessare?*

R. Lex dicitur cessare per se ipsam: —1 si propter materiae, vel circumstantiarum mutationem facta est injusta, vel inutilis bono communi: nam lex debet esse ex vi naturae suae justa et bono communi utilis;— 2 si respectu communitatis cessat totaliter ejus causa finalis adaequata; tunc valet adagium: *cessante causa, cessat etiam effectus*: et lex evadit inutilis. D. Thomas cum communi (1). Si vero lex lata sit ob plures causas, et una tantum earum cesset, adhuc viget illius obligatio, si adhuc revera sufficiens causa sit.

Sed quid (quaeres) *si finis adaequatus, nempe totalis legis, cesset tantum in casu particulari?* Oportet distinguere: si finis totalis seu adaequatus cesset *contrarie*, nimirum si lex reddatur nociva eo in casu, aut saltem valde difficilis, tunc communis est sententia, eam in dicto casu non obligare.

Si vero finis adaequatus in particulari cesset tantum *privative*, nempe si lex pro illo casu particulari, aut illa persona esset inutilis, non ita conveniunt. Attamen communius est, quod lex illa adhuc obligat; quia quamvis cesset finis legis in particulari, non cessat tamen in communi: ideo est periculum hallucinationis, qua quisque in casu proprio faciliter decipi potest. Unde tunc evadit lex fundata in praesumptione juris, quae utique semper obligat (2). Ita d. Thomas (3).

Articulus III. — *De privilegio* (4) *et consuetudine.*

Q. 1. *Quid est privilegium?*

R. Privilegium (sic dictum quasi *privata lex*, vel *privans lege*) definitur: *lex privata speciale aliquod alicui concedens beneficium.* — Appellatur *lex privata*, non quidem respectu personae privilegiatae, cui nulla imponitur lex, imo gratia confertur; sed respectu communitatis, cui imponitur obligatio non impediendi privilegii usum. Ex quo sequitur privilegium non concedi, nisi ab eo qui legem condit: item acquiritur consuetudine legitime praescripta, cum haec vim legis obtineat. — Differt privilegium a licentia; quia haec conceditur tantum ad determinatos actus, et singularibus personis.

Privilegium est interpretandum eo modo, ut non sit inutile privilegiato, cum sit gratia. Quod si interpretatio prohibeatur, id intelligitur de sola juridica et authentica; vel de ea, quae fit ex professo: non vero de doctrinali, quae interdum necessaria est.— Est porro regula generalis privilegium large accipiendum esse, maxime si sit reale, vel insertum in corpore juris ob illius perpetuitatem (5).

Item ut privilegium deroget juri communi, non requiritur clausula derogatoria; praesumitur enim Princeps scire leges communes. Aliter esset, si sit contra peculiarem consuetudinem, vel etiam legem municipalem, de qua nulla mentio fiat.

Q. 2. *Quomodo dividitur privilegium.*

R. Tripliciter praecipue dividitur privilegium: 1 in *reale* et *personale*; 2 in *gratiosum* et *remuneratorium;* 3 in *favorabile* et *odiosum.*

(1) 1, a. 4. q. 2, 163.

(2) 2, 2. q. 154, a. 2.

(3) *Sed oppositum tenent*, ait Alphonsus noster, *plures graves Doctores, nimirum Caietanus, Sylvester, Panormitanus, Angelus, Valentia, Sa, Cardenas, Ledesma, Granado, Henriquez, Hurtadus et Tamburini cum Navarro, Abbate et Comitolo; et Salmanticenses ac Viva vocant etiam satis probabile dicentes quod sicut cessante fine in communi, cessat lex pro omnibus ; ita cessante fine in particulari, cessat lex in particulari; cum aeque in ambobus casibus lex reddatur inutilis. Et quemadmodum cessante fine in uno tempore, cessat lex pro illo, licet non cesset pro alio tempore; ita cessante fine in uno casu, cessat lex pro eo, licet non pro aliis. Et ideo dicunt communiter admitti, legem fraternae correctionis non obligare ubi non speratur fructus — Et ut haec sententia locum habeat, semper sic intelligenda est, dummodo certe in illo casu nullum subsit periculum hallucinationis; quod quidem semper inest in casu allato a s. Thoma, fornicationis nempe, de qua dumtaxat loquitur loco citato.* Homo Apost. Tract. II, n. 69.

His tamen non obstantibus, ait Idem Sanctus in Op. Mor. l. 1, n. 199, *magis mihi arridet prior sententia, eo quod fere nunquam, communiter loquendo in particulari, cessat omnino periculum hallucinationis.*

(4) Fusius de privilegiis s. Alphonsus, *Op. Mor.* l. 1. App. II; et *Hom. Ap. Tract.* XX, nn. 18, *etc.* nempe Ecclesiasticorum, Episcoporum, ac Regularium—Privilegia nonnulli damnant ; attamen extra aequitatem: etsi enim privatis concedantur, semper in publicum bonum cedunt, ubi rite tributa sint; cum ideo plurimum alliciantur homines ad praeclara intendanda· quod quidem ad communem utilitatem inservit.

(5) Ex *Cap. Olim 6 de verb. signif. Et ex Lege ult. ff. de Const. Princip.*

1 Privilegium reale est, quod directe et immediate conceditur alicui rei, v. g. loco, dignitati, muneri, statui. Hoc transit ad haeredes et successores in eadem re; cum rei ipsi privilegium inhaereat. Sed qui illud habent, nequeunt eodem uti extra territorium concedentis; quia censetur locale. Personale vero est quod conceditur immediate personae ratione sui ipsius, v. g. ob scientiam, sanctitatem, etc. Hoc extinguitur cum eadem persona: et qui illud habent, possunt eodem uti in quocumque loco; quia personam afficit, eamque sequitur quocumque pergat. — Privilegium censetur personale, si exprimatur nomen personae, cui conceditur: v. g. *concedimus Francisco Archiepiscopo Taurinensi*. Si autem sola exprimatur dignitas: *concedimus Archiepiscopo Taurinensi*, erit reale. In dubio, si odiosum, habetur ut i personale; secus uti reale. Ratio autem est, quia *odia sunt restringenda, favores ampliandi*.

2 Privilegium gratiosum datur gratis, nempe sine ratione sive privilegiati, sive aliorum: hoc sine causa revocare licet. — Remuneratorium econtrario illud est, quod alicui conceditur ratione meritorum ipsius, vel alterius. Hoc revocari non potest, nisi ex justa et gravi causa, atque cum ablati privilegii compensatione; nam erat quasi merces laboris.

3 Privilegium favorabile est quod privilegiato confert commodum, et nemini affert incommodum: tale est privilegium vescendi carnibus in Quadragesima. Hoc semper est ampla interpretatione explanandum; quia *beneficium Principis late accipiendum est* (1). — Odiosum vero est illud, quod uni confert commodum, alteri praejudicium. Dicitur *odiosum* respectu aliorum: talis est v. g. exemptio a solvendis tributis, quae gravant alios. Et ideo semper est strictae interpretationis (quia *odia sunt restringenda*), licet sit a Principe concessum; *nam supremus imperans praesumitur semper justitia plenus.... ideoque omnia provisiones, Rescripta, et mandata Principum insitam conditionem habent*, *etiamsi non apponatur*: *nempe dummodo tertio non praejudicent* (2).

Q. 3. *Quot modis privilegium amittitur?*

R. Sex modis privilegium amitti potest:

1 Lapsu temporis praescripti: aut cessante causa, propter quam fuit concessum: aut non servata conditione, sub qua fuit concessum. Nam privilegium non durat ultra intentionem concedentis; atqui concedens noluit privilegium tribuere, nisi ad tale tempus et sub tali causa et cum tali conditione. Ergo, etc.

2 Per voluntariam et liberam renuntiationem factam a privilegiato et acceptatam a privilegiante. Quia *liberum est unicuique juri suo renuntiare* (3), si hoc jus ipsi favorabile proxime non respiciat bonum communitatis (4).

3 Per non usum spatio temporis ad praescriptionem sufficienti, si privilegium sit odiosum, *et se obtulerit occasio illo utendi*; quia in hoc casu censetur adesse tacita illius renuntiatio (5). Si non sit odiosum, non amittitur per praescriptionem; quia nemo est qui habeat jus querelam de eo movendi. — Diximus *et se obtulerit occasio illo utendi*; nam secus privilegium non amittitur. Sic qui usus non est privilegio ducendi aquam de fundo alieno in fundum proprium, quia fons exaruit, privilegium amisisse dici non poterit (6).

4 Per usum privilegio formaliter contrarium, si privilegium sit odiosum, ob praesumptam nempe privilegii renuntiationem: sic qui habet privilegium non solvendi decimas et eas tamen solvit scienter et libere, privilegium amittit (7): si vero non sit odiosum, illud non amittitur ob contrariam rationem. Sic qui habet privilegium non jejunandi tempore Quadragesimae et tamen jejunat, privilegium suum non amittit; quia jejunare praesumitur tantum ex devotione, non vero ex voluntate privilegio renuntiandi (8).

5 Per abusum; quia privilegium meretur amittere qui eo abutitur. Ad id tamen requiritur sententia declaratoria, nisi privilegium datum sit sub conditione illud ipso facto amittendi per abusum (9).

(1) *C. 8 de privil.*

Aliae sunt privilegiorum species. — Sic est privilegium *contra jus*, si juri communi deroget: et *praeter jus*, si ejus actus a jure non attendatur. — Est privilegium *motu proprio* datum, et ita censetur si proferat illam clausulam; secus censetur datum *ad instantiam*. — Est privilegium *ad instar*, si quae uni sunt concessa, alteri communicentur accessorie; atque *pariformiter* si quae uni data sunt, alteri communicentur aeque principaliter. Illud extinguitur, minuitur, augetur prout extinguitur, minuitur vel augetur privilegium principalis; non item istud, quod non dependet ab alio, etc.

(2) V. Oldradus, *De literis et mandatis Principum*.

(3) Cap. 6 de priv. l. 29 Cod. de pact.

(4) Cap. 8 de const.; Cap. 22 de praeb., arg. l. 47, ff. de re judicata.

(5) Cap. 8 de priv.

(6) L. 34. Unus ex sociis § ult.

(7) Arg. cap. Cum accessissent 8 de const.

(8) Arg l. 2, ff. de via publ.

(9) Cap. 24 de priv.

6 Denique per revocationem concedentis, aut ejus successoris privilegiato significatam. Porro privilegium regulariter intelligitur revocatum per novam legem, quamvis non adsit clausula revocatoria, quando aliter non potest nova lex suum effertum sortiri; neque enim dici debet conditam fuisse legem inutilem. — Ad revocationem autem ordinarie sufficit clausula generalis: *non obstantibus privilegiis*, nisi sint justitiae, vel qualificata, vel inserta in jure. Si vero dicatur: *ex certa scientia, ex motu proprio, de plenitudine potestatis*, vel si certo constet de mente legislatoris, tunc revocatur quodcumque privilegium, exceptis onerosis (1).

Q. 4. *An privilegium expiret morte concedentis.*

Nota. Distinguendum est rescriptum gratiae, quod nempe continet gratiae alicujus elargitionem; v. g. absolvendi, dispensandi, recipiendi Ordines extra tempora, etc., a rescripto justitiae, quod nempe respicit justitiae administrationem: v. g. appellandi ab aliqua sententia, jurisdictionem in tali re, vel persona exercendi. Item in rescriptis gratiae distinguenda est gratia facta a gratia facienda: *gratia facta* dicitur, quando delegatus habetur ut merus executor; *gratia facienda* dicitur, quando conceditur facultas dispensandi, et relinquitur arbitrio ipsiusmet delegati. — His positis:

R. Rescriptum gratiae factae non exspirat morte concedentis, hoc ipso, quod gratia jam facta sit. Rescriptum vero justitiae et gratiae faciendae exspirat utique (2), si res adhuc sit integra, id est si delegatus jurisdictione sibi concessa nondum uti coepit (3). — Privilegium sub clausula *donec voluero*, alii dicunt expirare morte concedentis ad modum dispensationis; quia voluntas mortе finitur. Alii probabiliter negant; quia privilegium utpote favorabile (cujusmodi non est dispensatio, utpote vulnus legis) ut extinguatur, debet concurrere actus positivus; cum per se favores sint ampliandi.

Ceterum tradit cl. Alasia, *nostris in regionibus* (in Regno Pedemontano) *usu et praxi receptum esse, omnia officia et gratias, quae alicui conceduntur a Principe durante ipsius beneplacito, per illius obitum non extingui.*

Q 5. *Quid est consuetudo?*

R. Consuetudo est *jus quoddam actibus uniformibus, diuturnis ac liberis inductum.* Obligat autem in conscientia, si debitis fulciatur conditionibus: constat tum ex utroque jure, ubi pluribus in locis hoc manifestissime traditur (4); tum ex ratione, nam, censuetudine semel inducta, lex non amplius confert ad bonum publicum: *tunc manifestatur per consuetudinem*, ait Angelicus, *quod lex ulterius non sit utilis, sicut etiam manifestaretur, si lex contraria verbo promulgaretur* (5).

Consuetudo alia est universalis, quae in toto Regno, vel in tota Ecclesia viget; alia particularis, quae non viget nisi in aliqua parte, v. g. in Provincia vel Dioecesi. — Item alia dicitur juxta legem, alia praeter legem, alia contra legem: 1ª legis conformis est, et eam magis explicat: 2ª inducit novum jus, quod antea non existebat: 3ª abrogat legem ipsam jam latam.

Q. 6. *Quid requiritur, ut consuetudo vim legis habeat?*

R. Quinque communiter requiruntur, ut consuetudo fiat lex:

1 Ut non introducatur a persona particulari, sed a majori parte communitatis; alioquin novae leges novis continuo locum darent, cum privatum instabilem reddat mala sua cupiditas. Non tamen ut omnes omnino e communitate eam inducant necesse est; ab omnibus enim moraliter factum censetur quod fit a parte majori.

2 Ut sit rationalis, non quidem in eo sensu, quod non sit peccaminosa; nam ordinarie peccant qui eam primitus inducunt; sed eo sensu quod sit de materia, quae possit per legem humanam imperari. Hinc non datur consuetudo neque contra legem naturalem; haec enim respicit honestatem, quae imprаescriptibilis est: neque contra legem divinam, quam voluit Christus perduraturam ad mundi finem independenter a populo. Unde ea datur tantum contra humanam. — Hic est autem animadvertendum, in consuetudine non requiri bonam fidem; nam etiam peccando consuetudo potest induci,

(1) Cap. 1 de const. in 6. — V. Liguori *Homo Apost.* Tr. xx, nn. 11 *et seqq.*

(2) *Si cui 36, de praeb. in 6* — Hoc tamen non currit de gratiis obtentis a Majori Poenitentiario vel a Legatis Apostolicis, quae morte Papae non exspirant ex C.Clement. l.1, t.3 de elect.c.2 § *Eo autem*; et *Cap. Legatos 2 de off. Leg. in 6.*

(3) Si cui nulla 36 de praeb. in 6.

(4) Ex Cap. *In his D.* xi; et variis titul. *de consuet.*; *L. de quibus ff. de Legibus*; et *L. praeses C. Quae sit longa consuet.*

(5) 1, 2, q. 97, a. 3.—V. Liguori *Opus Mor.* l. 1, nn. 107 *et seqq.*

ut merito docet Antoine; fortior enim vis legitimae consuetudinis in eo est, ut lex passim non servetur quando occurrit servanda (1).

3 Requiritur tempus diuturnum *cum repetitis actibus continuatum*. Dicimus: — 1 *cum repetitis actibus*, ut colligatur populi consensio. Tales autem actus oportet ut sint liberi ac notorii saltem notorietate facti; nam consuetudo cum vim legis habeat, non minus quam lex debet esse voluntaria et promulgata: — 2 *continuatum*; nam si interrumpatur etiam per actum unicum a majori parte communitatis, vel si interim Princeps reclamat et puniat consuetudinis introductores, consuetudo illa minime praescribet. Nomine autem *actuum* hic intelligimus etiam actus negativos, seu omissiones contingentes eo tempore quo lex suam urgeret obligationem (2).

4 Requiritur intentio se obligandi, vel consuetudinem introducendi. Quapropter nulla evadit consuetudo, si populus aut major ejusdem pars aliquid, v. g. ex devotione peragat. — Intentio vero se obligandi cognoscitur ex circumstantiis, nempe *si* consuetudo constanter observetur, *si* observetur etiam cum incommodo satis gravi, *si* ita sentiant homines pii (3).

5 Denique requiritur consensus Principis personalis vel legalis; quia lex prodit a superiore, ideoque non sine illius consensu (4). — Princeps consentit personaliter, cum vel per se et immediate consentit ut inducatur consuetudo obligatoria, vel eam tacite aut expresse approbat, vel illi non resistit; scire enim debet eam passim introduci ubique: unde continuo ipsi invigilandum est, si velit, ut sua lex firma existat. — Consentit legaliter, quando ipse aut ejus praedecessor leges vel tulerint vel receperint, quibus approbantur consuetudines rationabiles atque legitime praescriptae.

Q. 7. *Quantum temporis requiritur, ut consuetudo obtineat?*

R. Vel consuetudo inducitur via conniventiae, legislatore nempe sciente et connivente: quod evenit, quando legislator scit legem non recipi, et dissimulat, cum possit facile urgere observantiam. Vel inducitur ordinaria via praescriptionis, legislatore ignorante.

Si 1, docet Benedictus XIV, *nullum temporis spatium esse necessarium... Tunc quippe post paucos actus a superiore toleratos praesumitur, quod idem per hanc ipsam conniventiam suam legem tacite revocet; nolitque eam obstringere communitatem, cui displicet* (5).

Si 2, alii dicunt hoc reliquendum esse arbitrio prudentum, qui, juxta repetitionem actuum, negotiorumque qualitatem pronuntiabunt: alii decem annos sufficere docent contra leges civiles; quia hoc tempus in jure dicitur longum (6): sed contra leges ecclesiasticas requirunt 40 annos; quia hoc tempus necessarium est ad praescribendum contra Ecclesiam (7). Alii demum plures cum Ferraris, Lessio, Lugo, Navarro et Sa (in quorum sententiam evidenter inclinat laudatus Pontifex) rationabiliter dicunt sufficere 10 annos pro utraque lege; cum nulla in jure habeatur facta legis distinctio, et textus contrarii loquantur tantummodo de juribus ac bonis Ecclesiae immobilibus (8).

Q. 8. *Quot sunt effectus consuetudinis legitime inductae?*

R. Effectus legitimae consuetudinis sunt: — 1 legem dubiam interpretari; quia consuetudo merito appellatur et est *optima legum interpres*; — 2 legem veterem abrogare; — 3 legem novam inducere: consuetudo enim vi legis ponitur. Ita omnes cum Angelico (9).

Q. 9 *An consuetudo possit abrogari per subsequentem legem.*

R. Affirmative: consuetudo potest abrogari per sequentem legem; consuetudo enim suam habet vim obligandi ab ipsa Principis auctoritate; ergo eadem auctoritate poterit illam amittere.

Commune tamen est non abrogari consuetudinem particularem ob generalem legem contrariam, nisi recte praesumatur Princeps eam nosse saltem confuse et voluis-

(1) Triplicem in consuetudine veluti temporis statum distinguunt Salmanticenses: *initium*, *progressum* et *finem*. Initio introducentes consuetudinem contra legem omnes peccant; quia adhuc obtinet lex. In progressu non peccant qui ea jam a majoribus inducta utuntur bona fide, sed adhuc possunt a Principe puniri; quia nondum ea est legitimata. In fine neque peccant, neque amplius puniri possunt; cum jam sit vera lex.

(2) Hoc modo cessavit obligatio audiendi Missam Parochialem in die festo; quia nempe a fidelibus omissa est eo tempore, quo vigebat.

(3) In dubio an consuetudo sit ex obligatione necne, sub gravi an sub levi, ad culpam an ad poenam tantum, benignior pars erit tenenda; nam quisque censetur minus quoad potest se obligare.

(4) S. Thomas, 1, 2, q. 97, a. 3.

(5) De Syn. Dioec. l. XIII, c. 5.

(6) L. ult. C. de praescript.

(7) C. De Quarta; et Cap. ad Aures de praescript.

(8) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 139; *Homo Apost.* Tr. II, n. 11.

(9) 1, 2, q. 97, a. 3.

se eam abrogare. — Hinc particularis consuetudo unius provinciae non abrogatur per legem generalem totius Ecclesiae vel Regni, nisi in lege illa fiat specialis ejusdem mentio, vel per clausulam generalem dicatur: *non obstante quacumque consuetudine*. Aliter praesumitur Princeps ignorare eam consuetudinem particularem, et ideo eandem abrogare noluisse. — Excipiunt Salmanticenses leges ab Episcopis sancitas; cum Episcopi praesumantur omnium consuetudinum contrariarum habere notitiam.

Ex adverso quia consuetudines universales praesumuntur Principi esse notae, eo ipso abrogari dicendae erunt, quod Princeps fert legem contrariam, etsi desit clausula generalis derogatoria. — Consuetudo autem immemorialis, cum majorem habeat vim, non revocatur, si ea non exprimatur in lege, ut S. C. C. declaravit (1).

Q. 10 *An expediat inductas consuetudines evellere.*

R. Si consuetudo sit contra fidem ac mores, utique curandum, ut quoad potest cito evellatur; cum nulla dari possit hac de re legitima praescriptio; imo non tam esset consuetudo, quam corruptela. Item praestat, ut evellatur quae inutilis est atque minus ad pietatem fovendam conducit: cum Superioris esse debeat bonum subditorum curare (2). Hic tamen magna prudentia opus est, et habenda ratio temporis, loci ac personarum; nam non raro, uti observat Augustinus (3), *ipsa mutatio consuetudinis*, *etiam quae adjuvat utilitate, novitate perturbat*(Y): oportet nempe, ut neque desides simus, neque plus aequo solliciti. Quod si cujusmodi sunt superiores, ejusmodi plerumque esse solet et populus, hoc maxime nostrum esse debet, ut operum nostrorum exemplo subditos amoveamus a malo, firmemus in bonum atque ad meliora pertrahamus. — Si tandem consuetudines sunt laudabiles, quammaxime fovendae sunt, uti patet: *si tamen aliquorum infirmitas non ita impedit, ut amplius detrimentum sint*, ut ait idem Doctor (4).

De consuetudinis abrogatione haec Codex Albertinus: *in tutte le materie, che formano l' oggetto del presente Codice... cesseranno di aver forza di legge i regolamenti, usi, consuetudini e qualunque altra disposizione legislativa, salvo ne' soli casi in cui il Codice stesso vi si riferisce* (5).

Q. 11. *Quid circa desuetudinem speciatim notandum est?*

R. Duo sunt notanda praecipua quoad desuetudinem: unum respicit conditiones necessarias, alterum effectus inde provenientes.

1 Desuetudinis conditiones sunt, ut ea sit tum rationabilis, nimirum ut non sit contra jus divinum; tum legitime praescripta ut habetur *Cap. Licet, de consuetudine*; — 2 effectus desuetudinis est legi derogare, etiamsi in lege apposita sit clausula: *non obstante quacumque consuetudine*. Etenim talis clausula praeteritas respicit consuetudines, non vero futuras (6).

Sed notandum est quod, ut desuetudo legi deroget, non sufficit intentio legem transgrediendi; sed expresse intentio requiritur legem delendi. Nihilominus, si lex diu bona fide, nempe ex legis ignorantia, non observetur, ait Layman cum Suarez, Azorio, Glossa etc., quod decennio ipsa praescribitur, etiam ignorante Principe; praesumitur enim Princeps, qui positive non obstat, approbare quemlibet usum qui legitime praescriptus est.

Dicunt Salmanticenses cum Granada, Salas aliisque sufficere dictum eximii doctoris etiam moderni, asserentis legem abrogatam esse, ut a lege deobligemur. Bene tamen advertit Mazzotta, quod in dubio de consuetudine possidet praeceptum (7).

(1) Fagnanus, in cap. Ad haec n. 34 de rel. domib.

(2) Nonnullae *reprobatae* consuetudines vid. tum penes Zambonj, *Collect. declarationum C. Concilii*, V. Consuetudo; tum penes Alasia, *De Legibus diss.* v, c. II, a. II, qui eas refert, prout ab Ubaldo Giraldi, tum penes Filalete, *Prolegomeni di Teologia.*

(3) Ep. 2 ad Jan. c. 3.

(4) S. Augustinus, *Epist. 55 ad Januar.* c. 19. Hoc maxime nolent Parochi: vid. Tractatus *De Obligationibus*, ubi erit *de moribus Parochorum*; et *App.* IV in fine.

(5) Art. ult. — C. A. civ. § 10. — C. S. *Lege 21 martii 1819.* — C. P. *Decr. 25 martii 1820.* — C. R. § 1. — C. M. *Decr. 25 oct. 1831.* — C. II. *Lege 15 nov. 1814.*

(6) V. Liguori, *Homo Apost.* Tr. II, nn. 80 *et seqq.* Quod si revera lex intelligat derogare etiam consuetudini futurae, id intelligitur de illa, quae contraria foret legi divinae naturali vel positivae, ait idem Alphonsus in libro, *Il Confessore diretto per le confessioni delle genti di campagna*, c. 2, n. 27.

(7) V. Liguori, *Opus Mor.* l. 1, n. 107; et l. 3, n. 290.

APPENDIX

DE PRÆCEPTIS ECCLESIÆ

Sex numerantur Ecclesiae praecepta, quae hisce versiculis includuntur:
Festa colas praesens Sacro; Jejunia serves;
Annua sit Confessio; sit Communio Pascha;
Solvantur Decimae; vetito ne tempore nubas.
Hic agemus de 1, 2 et 5—De 3 erit in Tractatu de *Poenitentia*;—de 4 in Tractatu de *Eucharistia*;—de 6 in Tractatu de *Matrimonio*.

CAPUT PRIMUM

DE PRIMO ECCLESIAE PRAECEPTO

De auditione Missae diebus festis (1).

Articulus I. — *De hujus praecepti subjecto ac de praesentia et loco ad missae auditionem.*

Q. 1. *Quosnam obligat praeceptum Missam audiendi Festo die?*

R. Omnes fideles rationis usum habentes, legitime non impediti, cujuscumque sint status, aetatis et conditionis, etiam Sacerdotes non celebrantes, generali illo praecepto sub gravi ligantur. Id probat universalis Ecclesiae praxis et sensus, atque juris praescriptio (2).

Q. 2. *An surdi et caeci teneantur praecepto Missae in Festo.*

R. Qui sunt caeci simul et surdi, hoc praecepto non tenentur; quia in hoc casu eorum praesentia esset physica tantum et materialis.

Qui vero sunt caeci aut surdi tantummodo, utique tenentur; quia Sacrificio moraliter praesentes esse possunt; illi quidem *audiendo*; isti autem *videndo* Sacerdotem sacrificantem, vel saltem (si non possunt Sacerdotem videre ob multitudinem) multitudini Missam audiendi se conjungendo. Ideo utique possunt utrique Missae interesse pie ac devote. — Idem valet de surdo-mutis, cum videant.

Q. 3. *Quaenam praesentia ad Missae auditionem requiritur?*

R. Talis requiritur praesentia ad Missae auditionem, quae sufficiat, ut quis Sacrificio interesse, et cum aliis audientibus moraliter conjungi dicatur: ita theologi communiter. Et sane haec est actio moralis.

Hinc 1 commune est eum satisfacere, qui Missam audit in choro post altare, vel post templi fenestras altare respicientes. Imo et post parietem sive columnas, vel per fenestram, quae fert in templum (etiamsi Sacerdos celebrans non conspiciatur): dummodo moralis cum aliis unio ex communi hominum judicio censeatur adesse.

2 Item commune est et illos satisfacere, qui ad breve tempus recedunt ab Ecclesia, ut sonant vinum, thus etc., vel ut pulsent campanas; cum talis recessus ordinetur ad sacrificium.

3 Docent etiam non improbabiliter, tum illum satisfacere, qui Missam audit ex fenestra domus, licet via intermediet, modo prospiciatur altare et parva sit distantia, ut censeatur adhuc moraliter assistere; tum illum, qui in magna Basilica in aliqua capella distantissima moratur, si possit celebrantem respicere et videre quid agat (3).

Q. 4. *In quanam Ecclesia Missa audienda est ad satisfaciendum?*

R. In qualibet Ecclesia publica, etiamsi non sit parochialis, Missa ad satisfaciendum praecepto audiri potest, ut hodie certum est. *Integrum hodie*, ait immortalis gloriae Pontifex Benedictus XIV, *omnibus esse in qualibet Ecclesia, modo non sit capella seu oratorium privatum, sacris mysteriis interesse (quia contraria consuetudine in toto orbe recepta derogatum est praecepto audiendi Missam parochialem) docent Silvester, Navarrus, Trullenchus, Barbosa: addentes insuper, non posse hodie Episcopum praeci-*

(1) Hoc praeceptum antiquissimum est, ac illius meminit saeculo secundo s. Justinus martyr, *Apolog.* n. 67.

(2) Can. 62 et 64 de cons. dist. 1.

(3) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. nn. 312, etc. *Homo Apost.* Tr. VI, n. 35.

pere suis subditis, ut se sistant Missae parochiali; quia non potest delere consuetudinem, quae cum vigeat in toto orbe, jam induit naturam juris communis.... Enim vero non praecepto adigendum, sed hortationibus ad id alliciendam plebem statuit Tridentinum sess. XXII *in Decreto* de observandis et evitandis *in celebratione Missae* (1).

Hac de re haec babet Synodus Novariensis: « Dominicis ceterisque Festis diebus « unam tantum Missam in Oratoriis campe« stribus ab Ecclesia Parochiali valde dissi« tis celebrari permittimus circa ortum so« lis. In reliquis autem Ecclesiis Dioecesis, « praecipue Confraternitatum, Sacra fiunt « multo ante vel post Missam Parochialem, « ita tamen ut ubi plures sunt Sacerdotes, « communis commodi ratio habeatur, prout « Parochus censuerit.—Sed ut jd omne a« moveatur, quo populus n frequentanda « Parochiali Missa abduceretur, volumus « atque edicimus, ut, dato ejusdem primo « signo, nemo sive in Parochiali, sive in « aliis Ecclesiis aut Oratoriis (praevio prae« sertim campanae signo) Sacrum faciat, « donec absoluta sit Parochialis Missa (2) ».

Q. 5. ***An praecepto satisfaciat Missam audiens in Oratorio privato.***

R. Ex Brevibus concessionis habetur non satisfacere praecepto qui Missam audiunt in Oratoriis privatis, nisi vel sint domini aut eorum conjuncti, qui habitent in eadem domo eorumque expensis vivant, vel sint servi, qui a dominis alantur, et quidem familiares necessarii. Imo et pro istis festa principaliora (3) excipiuntur, nisi concessio facta sit causa infirmitatis.—Non tamen ut privata Oratoria sunt habenda:

1. Oratoria benedicta et designata ad usus sacros, licet erecta in domibus privatis, si tamen ingressus pateat etiam a via publica.

2. Oratoria erecta in seminariis, conservatoriis, hospitalibus, et domibus religiosorum; sic enim habet praxis, nec sunt privatae domus.

3 Oratoria erecta in palatiis Episcoporum ac Cardinalium ex S. Congregat. : imo Episcopi possunt celebrare vel celebrare facere, se praesentibus, in omnibus domibus (etiam extra Dioecesim), ubi reperiuntur causa visitationis, aut itineris, aut morae extra Dioecesim a jure vel a S. Sede ob aliquam causam peculiarem permissae. Ita Bulla *Apostolici muneris* Innocentii XIII, confirmata a Benedicto XIII (4).

Articulus II. — *De modo quo Missa est audienda*

Q. 1. *Quomodo Missa audienda est?*

R. Ad satisfaciendum praecepto, Missa ab uno Sacerdote, integra atque uti actio sacra audienda est.

Diximus 1 *ab uno Sacerdote.* Id patet ex eo, quod ab Innocentio XI diris devota sit illa n.53 propositio: *satisfacit praecepto Ecclesiae de audiendo Sacro, qui duas ejus partes, imo quatuor simul a diversis Sacerdotibus audit.* Neque etiam (in longe probabiliori sententia) satisfaceret is, qui duas Missae medietates successive a duobus Sacerdotibus audiret, si nempe ab uno audiat usque ad consecrationem inclusive, ab alio reliquam partem; nam Ecclesia praecipit auditionem Missae, quae sit unum et integrum sacrificium; atqui hoc non constituunt duae duorum Sacerdotum medietates (5).

(1) De Sac. Miss. *App.* 12.—It. v. quae habet *Notificationibus* XLIV *et* CV. Quod clarius tuetur idem Summus Pontifex, *De Syn. Dioec.* I. XI, c. 14.

Cum plurimum conveniat ut populus Missae Parochiali assistat, tum ut oves suum agnoscant pastorem, tum ut verbum Dei audiant, unum adhuc poterit Episcopus, uti declaravit S. Congregatio 25 maj. 1552, disponere, *ut diebus festis Missae celebrari non debeant in aliis Ecclesiis, nisi celebrata Missa in Ecclesia Parochiali.* Et d. Carolus gravibus ac per viscera misericordiae J. C. omnes adhortatur et obsecrat, ut ad parochiam festis diebus conveniant (*Act. Eccl. Med.* p. 1, p. 302).

(2) *De Sacrif. Missae* pag. 102.

(3) Festa haec principaliora ex S. R. C. 17 nov. 1607 sunt Pascha, Resurrectio, Feria V in Coena Domini, Ascensio, Pentecostes, Nativitas, Epiphania; Annunciatio et Assumptio B. V.; Festum Apostolorum Petri et Pauli; et omnium Sanctorum.

Merito autem docent Pasqualigus, Gallico et alii, quod dominus tenetur pro se et suis uti privilegio Oratorii privati in festis, si non possit adire Ecclesiam, non quidem ex vi privilegii, quia privilegium liberum est uti tale, et nemo tenetur eo uti; sed ex vi praecepti, quod obligat ad Missam audiendam illos omnes, qui illud sine gravi incommodo implere valent.

(4) V. Liguori, *Op. Mor.* I. 3, nn. 318 *et seqq.*; It. *Homo Ap.* Tr. VI, nu. 37 *et seqq.*—V. etiam De Bonis, *De Oratoriis publicis et privatis*, *Med.* 1761.

(5) Ceterum probabilis est sententia Layman, Navarri, Sa, Soti et aliorum, qui docent praecepto satisfieri, si quis unam v. g. Missam audiat ab uno Sacerdote usque ad Consecrationem exclusive, alteram vero ab altero a Consecratione usque ad finem. Nam jam audiret quod est de essentia Missae ab uno Sacerdote. Conveniunt tamen, quod ille, qui duas sic dimidiatas Missas audiret, nullo modo excusari posset a peccato saltem veniali ob quamdam inordinationem.—Liguori, *Op. Mor.* I. 3, n. 310.

Diximus 2 *integra*; nam ab Ecclesia praecipitur auditio Missae non quoad sacrificium tantum, sed quoad totam liturgiam (1); et talis est praxis fidelium (2). Hinc communius et probabilius docent:—1 eum graviter peccare, qui omittit Missae initium ad Evangelium inclusive, licet non pauci velint eum tantum venialiter peccare, prout illam habent vel non habent uti partem notabilem(3); —2 graviter item eum peccare, qui Missae non interest tempore Consecrationis etiam unius speciei(licet reliquam audiat);quia illa est pars praecipua, et probabilius pars essentialis Sacrificii. Idem dicendum de Communione Sacerdotis, quae profecto vel pertinet ad Sacrificii naturam vel certe ad substantiale ejusdem complementum. Si vero quis omnia praetermitteret, quae Sacerdotis Communionem subsequuntur, est commune cum Suarez (4), quod non peccaret mortaliter, licet omiserit etiam omnia, quae praecedunt Epistolam, cum ad essentiam non pertineant (5).

Diximus 3 *uti actio sacra*, nempe necessaria est intentio Missam audiendi uti actionem religiosam, ut sic dici possit actus humanus in ordine ad id, quod praecipitur: hinc qui ex mera curiositate Sacro interesset, non faceret actum religiosum, neque proinde praeceptum impleret.—Cum tamen opus jam sufficienter praestetur, non requiritur intentio explicita, sed sufficit implicita. Intentionem explicitam habere dicitur qui intendit audire Sacrum, vel praecise vult satisfacere praecepto Ecclesiae de Missa audienda. Implicitam vero intentionem habent illi: 1 qui templum petunt volentes implere officium Christiani; 2 qui Missae intersunt generatim tamquam rei sacrae ad cultum divinum pertinenti.

Q. 2. *An requiratur attentio in Missa audienda.*

R. Praeter intentionem ex parte voluntatis in Missa audienda requiritur etiam attentio ex parte intellectus ad validitatem. Ecclesia enim praecipit Missae auditionem tamquam actum, qui pertinet ad cultum divinum; atqui cultus divinus plus exigit certe, quam solam praesentiam physicam et materialem. Unde mortaliter peccare et praecepto non satisfacere dicendi sunt qui per notabile temporis spatium (6) vel voluntarie dormiunt, vel cum aliis fabulantur, vel penitus distracti imagines, picturas aliaque templi ornamenta perlustrant, vel sensibus abrepti sunt. Non tamen probabilius qui extasim patiuntur, quia tunc adest attentio ad Deum perfectior, et libertas in extasi non amittitur ex s. Thoma (7): sane si in ea libertas animae amitteretur, nihil mereretur homo in extasi; sed si hoc esset verum raptus non esset gratia singularis. Ita argumentatur Continuator Tournely.

Quaeres : *qualis attentio requiritur in Missa audienda?* Duplex est attentio: interna et externa. *Interna* ea est, qua quis advertit et animum applicat vel ad verba et actiones Sacerdotis ex fine bono; vel ad sensum et mysteria, quae per actiones et verba significantur; vel ad Deum precibus ac meditatione adorandum, laudandum, colendum. *Externa* vero in eo consistit, quod qui Sacrum audit, non ponat actionem externam impedientem mentis suae applicationem.

Jam vero certum est necessariam esse *attentionem externam*;cum illius defectus impediat Missae attendere humano modo. Hinc non satisfacit qui tempore Missae scribit, pingit, legit libros profanos, imo etiam sacros, si sint historiarum, et legat vel sola eruditionis vel curiositatis vel studii causa. Item nec satisfacit qui per notabile tempus aut de re seria confabulatur, aut imagines

(1) Ex qua parte non videtur quomodo facile possit a gravi excusari, qui in die Palmarum intrat Ecclesiam, postquam *Passi* jam lecta est, etsi Evangelium audiat; nam etsi Passio non pertineat ad sacrificii substantiam, est tamen juxta communem hominum aestimationem pars notabilis liturgiae Missae, quae est in praecepto.

(2) Parochus post Evangelium concionaturus statim deseritur, templo quasi columbario exitur; ac nonnisi, finita concione, revertuntur. Abusus est eliminandus; sic enim agentes ai Missae non deficiunt, deficiunt instructioni, cujus quidem nulla major necessitas. Hujusmodi homines olim a Concilio Carthaginensi IV excommunicabantur: quot hac tempestate hanc paenam incurrerent!

(3) Imo sunt qui censent non esse nisi veniale venire tantum ante Offertorium; ajunt enim sic fieri se tis praecepti substantiae, licet non omni modo: et olim ab Offertorio, teste Isidoro, Missa incipiebat. Est probabile.

(4) Ceterum qui intrat Ecclesiam post consecrationem ultimae Missae,reliqua audire tenetur;nam satis adhuc est probabile (quamvis contrarium sit probabilius) essentiam Sacrificii in sola sumptione consistere : unde qui non potest certo, tenetur saltem probabiliter praeceptum implere. — V. Liguori, *Hom. Ap.* Tr. VI, n. 33.

(5) Hic autem notamus unicam Missam integram sufficere etiam Nativitatis die,cum nullibi aliter inveniatur praescriptum. Est unanimis sententia, ait Bouvier.

(6) Tempus notabile illud est, quod correspondet parti notabili Missae.

(7) 1, 2, q. 113, a. 3 ad 2.—Liguori, *Op. Mor.* I. 3, n. 313.

attente considerat ut res artis, aut inscriptiones legit, aut scientias meditatur, aut dormit etiam involuntarie. Dormitans tamen interdum inter Sacrum satisfacit, aut saltem non graviter delinquit, modo advertat ad id quod fit, ita ut rationem sibi reddere possit, quod reapse Sacro assistat, etsi vexatus a somno non satis attendat ad significationem.

Quod vero pertinet ad *internam attentionem*, sententia communior probabilior et consulenda cum s. Thoma (1), Billuart, Elbel, Salmanticensibus aliisque, recentioribus praesertim, docet ipsam quoque requiri, saltem virtualem et confusam, ita nempe ut aliquo saltem modo advertatur quid fiat(2) Nam licet Ecclesia directe non praecipiat actus internos, eos tamen praecipit indirecte, in quantum videlicet actio interna necessaria est, ut actio illa externa bene et rite fiat, sive ut Missae Sacrificium pio et religioso modo audiatur (3).

Ceterum, ad levamen fidelium, praestat animadvertere: —1 ut dicatur quis praecepto de Missa audienda minime satisfecisse, requiritur non solum, ut voluntarie se distrahat per notabile tempus; sed etiam ut plene advertat se in Missa audienda distrahi, et tamen adhuc in illa mentis divagatione moretur. Si secus, sexcentis anxietatibus foret locus;—2 satisfaciunt collectores eleemosynae, cantores, musici, attollentes folles, etc., si aliquo modo attendere studeant. Ratio: tales actiones Sacrificio inserviunt, et ad Dei cultum referuntur (4).

Q. 3. *An praecepto satisfaciat ille, qui Missae tempore ad Confessionem se praeparat vel illam actu conficit.*

R. Ad illum quod pertinet, qui Missae tempore ad Confessionem se praeparat, dicendus est per se loquendo sufficienter Missam audire; quia sufficienter adhuc potest piis illis actionibus intendere.

Quoad illum vero qui eo tempore persolvendae confessioni per notabile intervallum incumbit, multi adhuc affirmant dicentes quod per confessionem honoratur Deus. Nos tamen cum Collet, Lugo aliisque communiter negamus; quia tunc ne praestaretur quidem attentio externa. Aliunde fidelis confitens adesset ut reus, non vero ut offerens Sacrificium cum Sacerdote (5). Excipiunt Lessius et Croix, si agatur de famulis, qui aliter non confiterentur; *tunc enim*, prout ipsi ajunt, *saltem praesumitur*, *quod Ecclesia consentiat*.

Q. 4. *Quomodo dirigendus scrupulosus circa Missae auditionem*?

R. En regulas ad dirigendum scrupulosum circa Missam:

1 Poenitens ne sit anxie sollicitus circa intentionem; sufficit enim intentio implicita assistendi Missae tanquam rei sacrae. Hanc autem habet quicumque templum petit volens facere officium hominis baptizati, vel quod faciunt alii fideles (6).

2 Ne item sit anxie sollicitus circa attentionem tam externam, quam internam; utraque enim facillime obtinetur.—*Externa*, si modeste se gerat, et omittat quod est incompossibile cum attentione interna. —*Interna* autem,juxta omnes,habetur, si-quis externe ita se gerat, ut possit rationem reddere eorum, quae in altari geruntur (7).

3 Caveat Confessarius, ne scrupuloso permittat Sacrum aliud audire in eum finem, ut scrupulo suo satisfaciat de Missa jam audita; sed eundem certo satisfecisse, neque plus ab eo Ecclesiam requirere dicat: constat enim experientia istos ab angoribus

(1) In 4, D. 15, q. 4. a. 2.

(2) Unde sufficit una ex tribus supra descriptis; nam ita sufficienter applicatur mens ad divinum cultum; nec plerumque a rudibus perfecta applicatio attendi potest.—Item nec requiritur ulla oratio vocalis; nam assistentia religiosa etiam sine illa haberi potest: tamen in praxi rudibus maxime suadendum, ut orationes aliquas recitent, imprimis orationes consuetas pro Missa vel Rosarium, ne nimiis distractionibus exponantur.

(3) Sunt tamen multi, qui cum Croix, Lessio, Medina, Suarez etc. tradunt sufficere externam et moralem praesentiam cum generali intentione colendi Deum: quod minime judicatur a nobis improbabile, saltem extrinsece. Et Gury censet hanc sententiam parum discrepare a prima, cum etiam secunda haec pium animi motum requirat.

(4) Sentit etiam probabilius Zaccaria et Croix, Sacerdotem posse Missam alienam audire, dum ipse celebrat; quia dum celebrat, jam orat.

(5) Quod probat neque ipsum Sacerdotem, qui Confessionem excipit, Missam audire, quia adesset non uti auditor, sed uti judex. —V. Liguori, *Op. Mor.* l. 2, n. 314.

(6) Imo sufficit intentio Deum per Sacrificium honorandi, gratias eidem agendi, beneficia alia impetrandi, implendi Ecclesiae praecepta in genere, satisfaciendi pro peccatis. — Imo sufficit, etiamsi non possit indicare ullam causam, ob quam templum ingressus est, dummodo aperte non constet de causa mala.

(7) Hinc fatentur communiter hanc ordinarie stare posse cum distractione involuntaria, imo etiam cum voluntaria (nisi positive et plene quis advertat se distrahi, et quidem ab attentione ad Missam, et velit nihilhominus se distrahere). Alioquin onus nimis grave fragilitati hominum imponeretur; cum ferme sit impossibile mentis nostrae volubilitatem ita cohibere, ut unum opus valeamus perficere absque ulla vagatione.

minime liberari, etsi post secundam Missam audiant tertiam et quartam.

Articulus III. — *De causis excusantibus a missae auditione*

Q. 1. *Quaenam sunt causae ab auditione Missae excusantes?*

R. Regula generalis est, eum non teneri praecepto humano, qui illud non potest implere sine gravi incommodo. Idem est, si adest contrarius ac legitimus usus: dispensationem autem supponimus. Hinc, citra dispensationem, ex communi aestimatione quatuor notantur causae excusantes: impotentia, charitas, officium et consuetudo.

1 *Impotentia* tum physica, tum spiritualis, tum moralis; Ecclesia enim instar piae matris non vult filios suos cum gravi ipsorum detrimento obligare. — 1 Ex *impotentia physica* excusantur qui gravi morbo laborant, aut a morbo ipso convalescunt, quando prudenter timent vel grave damnum, vel notabilem moram ad convalescendum, vel gravamen capitis exeundo domo, vel virium lassitudinem. Et si dubitetur, an tale damnum sit satis grave, standum erit judicio vel medici vel superioris vel Parochi vel Conferrarii vel alterius viri prudentis, et etiam proprio, si quis prudenter valeat judicare. Quod si adhuc petito judicio, dubium perduret, tunc valde probabile est piam matrem Ecclesiam in tali casu non obligare, ut dicunt Croix, Gobat, Lugo, Salmanticenses, etc. Et in tali dubio praevalet jus naturale conservandi salutem, tanto magis quia jam possidebat morbus; — 2 excusantur ex *impotentia spirituali* excommunicati, interdicti, quibus proinde prohibetur Sacris interesse. Hi tamen si facile possunt, probabilius tenentur sub gravi curare, ut absolvantur; nam qui ad legem tenentur, tenentur et ad removendos legis exequendae obices, cum commode possunt, si maneant sub ejus influxu. Sane qui tenetur ad finem, tenetur quoque ad media maxime faciliora; — 3 ex *impotentia morali* excusantur qui timent notabile damnum, si domo exeant, tam in bonis honoris, quam vitae et fortunae. Hinc probabiliter liberantur qui timeant carcerari: item muliones, rhedarii, molitores, si grave damnum subituri sint.

Huc revocatur illa controversia, an scilicet amissio lucri notabilis et transitorii excuset a Sacro audiendo. Contra multos multi probabiliter affirmant: et *quidem merito*, ait Bouvier; *alioquin dicendum foret legem Ecclesiae cum magno obligare posse incommodo* (1). Demum doctrina haec convenit etiam tum uxori, quae ex accessu ad Ecclesiam timeret mariti indignationem; tum famulis, quorum ministerium est communiter necessarium et omitti non potest sine gravi incommodo dominorum (debent tamen hujusmodi servi procurare, si possunt, ut adsint Sacro cum aliquo incommodo, v.g. auferendo aliquid a somno, citius foras egrediendo); tum demum qui notabiliter distant a templo, habita ratione loci, personae ac temporis (2).

2. *Charitas* : sic excusatur qui nequit Missam audire, quin deserat infirmum, qui ab illo relictus gravem turbationem patiatur. Et hoc etiamsi adesset alius assistens, sed infirmus putaret non sibi hujus assistentiam sufficere, et alias gravem pateretur tristitiam.—Item excusantur qui aliter non possunt impedire blasphemias, rixas, furta etc., ut ait Elbel. — Item ii, qui in incendio, exundatione, hostium vastatione, messis deperditione etc., alios adjuvant. In concursu enim duarum legum potior vincere debet: at auditio Missae est de praecepto Ecclesiae, officium vero charitatis est de praecepto naturae.

3. *Officium* : sic excusantur *milites* in custodiis positi, vel si toto fere tempore matutino militaribus exercitiis etiam sine causa ab impiis ducibus occupentur; *pastores* gregum; *laborantes* in fusoriis, quando labor ante diem festum incoeptus interrumpi nequit; *matres*, *nutrices* et similes, quae assistunt infantibus vel pueris, si eos domi relinquere non possint, et in templo quietos

(1) V. Inst. Theol. Tom. 5.—It. Liguori, *Homo Apost. Tract.* VI nn. 22 et 43.

(2) *Regulariter* (ait s. Alphonsus, *Homo Apost.* Tr. VI n. 41) *putant Suarez, Castropalaus, Filliucius, Salmanticenses, Trullench, Croix, Mazzotta et alii excusare distantiam trium milliariorum, aut iter pedestre unius horae cum quadrante; et minus si plueret, aut ningeret, aut adesset alia causa excusans.*

Audiatur etiam Bouvier, qui l. supra cit. habet: *habenda est ratio personarum, loci, temporis et consuetudinis; spatium enim unius milliarii potest esse nimis molestum respectu nobilis puellae, et pro nihilo reputatur a forti rusticana. Iter unius leucae* (trium milliariorum) *non est grave pro plerisque, dum tempus est serenum et via sicca; est vero incommodum, si gradiendum sit nocte, in nive, in aqua, in coeno, sub pluvia, aut frigore etc.—Haec igitur pensanda, et ex aequo et bono judicanda sunt. Saepe rationes non absolute sufficiunt, et tamen personas ex bona fide agentes, si non a toto, saltem a tanto, id est a mortali peccato, excusant.*

et sine aliorum perturbatione continere nequeant (1). Audiatur Ægidius de Coninck : *omnino consulendum parentibus, ut pueros statim ac rationis usus in iis elucet, assuescant sacra pie frequentare, etsi nondum ad id obligentur; hoc enim christianam pietatem omnino decet. Quandiu tamen ita parvi sunt, ut neque res divinas ullo modo apprehendere, neque in templo quieti decenterque contineri possint, praestat eos domi manere; quia alios saepe graviter turbant, et iis qui ipsos ducunt impedimento sunt, quominus orare possint.*

4. *Consuetudo*, usus nempe rationalis et sufficienter approbatus. Sic alicubi usu receptum est, ut excusentur viduae tempore luctus (quod mensem non excedat ex d. Carolo (2)), et puerperae per aliquod tempus, at non ultra hebdomadas sex. Illae tamen personae, quae domo jam exeunt, non possunt his causis excusari, uti patet.

Q. 2. *Quid de mulieribus non habentibus vestes convenientes?*

R. Mulieres, quae non habent vestes decentes juxta conditionem suam et statum, vel etiam non habentes famulam vel sociam, sine quibus magno rubore suffunderentur, bene excusantur a Sacro audiendo, si non possint eidem interesse vel summo mane vel in Ecclesia remota, quo populus minime concurrat. Ita docent Bouvier, Elbel, Mazzotta, Salmanticenses et Suarez. Quod etiam communiter dicunt cum Layman ac Tournely de puella inhoneste praegnante. Ratio est : dum quis in eo statu est, in jure comparatur ei, qui vinculis est alligatus (3), qui profecto Sacro non potest interesse.

Alii excusant etiam puellam, si una tantum esset Missa, et in ea proclamationes fiant illius nuptiarum. Sed hoc non potest admitti, nisi iis in locis, ubi talis est usus ; aut nisi forte puella magno rubore suffunderetur, quod in nostra sententia nonnisi raro potest evenire.

Q. 3. *An qui ab audienda Missa legitime excusatur, alium religionis actum in compensationem elicere teneatur.*

R. Audiatur Bouvier: « Certum est eos ad nullum teneri vi praecepti Ecclesiastici, quo Missae assistentia praecipitur et nihil ultra. At, notat Billuart, cum ex praecepto naturali aliquando divinis vacare debeamus, aliquam hujusmodi compensationem Deo praestare debent; non tamen die dominica, potius quam altera die; quia praeceptum naturale non determinat tempus. Qui ergo preces matutinas et serotinas recitat, Missam infra hebdomadam audit loco dominicae, huic naturali praecepto plene satisfacit ».

CAPUT SECUNDUM

DE SECUNDO ECCLESIÆ PRÆCEPTO

De jejunio ecclesiastico.

Q. 1. *Quotuplex est jejunium?*

R. Bellarminus quadruplex jejunium distinguit : Aliud *spirituale*, quod est abstinentia a peccatis, et obligat omnes semper, et pro semper. Aliud *naturale*, quod est abstinentia a quocumque cibo ac potu, et obligat sanos in Eucharistiae sumptione. Aliud *morale*, quod est parsimonia in cibo et potu ad temperantiae regulas. Aliud *Ecclesiasticum*, quod certis temporibus ab Ecclesia affixum est sub datis limitationibus obligans (Z).

Q. 2. *An Ecclesia possit jejunia praescribere.*

R. Affirmative: Ecclesia potest praescribere jejunia. Est contra Lutheranos, et Calvinistas; si enim id potuit Synagoga, nulla est ratio cur id Ecclesiae nostrae denegetur: et revera ea potestate semper usa est, et eam agnoverunt Patres atque fideles. Praeterea si jejunium sit res bona, et ad fines bonos conducens, poterit praecipi ab Ecclesia: atqui tale est jejunium: *res bona est*, cum illud Deus in veteri lege praescripserit, ac Christus in nova exemplo suo commendaverit : *ad fines bonos conducit ;* nam daemones expellit, Deum placat, concupiscentias refraenat etc. (4).

Imo jejunium, prout aliquam carnis mortificationem importat, *cadit in communi sub praecepto legis naturae*, ut ait Angelicus (5). Cum enim illud mirifice inserviat hominum bono, et Deus jejunio in nobis *vitia comprimat, mentem elevet, virtutem largiatur et praemia* (6); ideo unusquisque ex naturali ratione tenetur tantum jejunio uti quantum sibi necessarium est ad praedictos effectus. Hinc merito Ecclesia temperat quidem, at non omnino jejunii legem abrogat, etsi non

(1) Nisi huic providere possint sistendo ad januam ipsius Ecclesiae, ut aliqui dicunt. Quidquid tamen sit, si id fieri non possit absque Sacerdotis et adstantium perturbatione, omnino domi manendum est; at curandum, quoad potest, ut aliae atque aliae substituantur mulieres ne aedem semper cogantur a Missa atque Verbo Dei abesse.

(2) In Concil. Mediol. 1.

(3) Ex L. eadem caussa ff. ex qualib. causis.

(4) Jer. 35; Matth. 27; Ps. 34.—V. s. Basilius, *Hom. de jejunio.*

(5) 2. 2. q. 147. a. 3.

(6) *Praef. Quadrag.*

pauci ejus violatores notentur; neque ideo excusantur, quia multi sunt violatores: hic venit potius usurpandum illud Augustini: *vae flumini humani moris!* — Huc facit illud:

Dum caro pinguescit, vitae destructio crescit;
Dum caro macrescit, tentatio multa quiescit.

Q. 3. *Quot sunt jejunia ab Ecclesia praescripta?*

R. Jejunia Ecclesiastica nunc generatim usitata reducuntur:

1. Ad quadragesimam, quae est institutionis Apostolicae ad nos usque transmissa; nam in omnibus saeculis eam observatam videmus (1).

2. Ad quatuor tempora, quae pariter ab Apostolis initium sumere tradit Eusebius (2). Ideo autem haec tempora sunt instituta, *tum* ut pro acceptis beneficiis Deo agamus gratias, *tum* ut nostra crimina expiemus; *tum* ut novam gratiam efflagitemus; *tum* demum ut benos altaris ministros impetremus.

3. Ad vigilias. Vigiliae erant nocturni coetus quos primi christiani in Ecclesia habebant ante solemnem aliquam diem, in quibus et oratione et jejunio se ad solemnitatem praeparabant. Justa de causa sublatis vigiliis (3), una excepta vigilia Nativitatis Domini, remanserunt jejunia in pervigilio quarundam solemnitatum (4).

Q. 4. *Quosnam obligat jejunium Ecclesiae?*

R. Generalis jejunii lex lata est ab Ecclesia absque ulla distinctione; ideo omnes obligat baptizatos rationis compotes, nisi speciali aliqua causa, aut praescripta consuetudine eximantur. — Imo ita arcta est lex ista, ut qui causam habent, v.g. aetatis, dispensati utique censeantur a parte jejunii, non a toto; adeo ut ipsis permissae sint plures refectiones, sed non omnes cibi, nempe carnes (5).

Hoc praeceptum obligat sub gravi, cum sit opus virtutis in suo genere grave. Hinc merito damnata est ab Alexandro VII haec n. 23 propositio: *frangens jejunium Ecclesiae, ad quod tenetur, non peccat mortaliter, nisi ex contemptu vel inobedientia hoc faciat, puta quia non vult se subjicere praecepto* (6).

Q. 5. *Ad quid obligat jejunium Ecclesiae?*

R. Ex praescriptione Ecclesiae, ex sensu Doctorum atque fidelium, jejunii Ecclesiastici praeceptum obligat: —1 *ad abstinentiam a carnibus*, et quandoque etiam a lacticiniis ceterisque, quae semen et originem habent a carnibus, uti sunt caseus, lac, ova et similia; —2 *ad unicam refectionem* per viginti quatuor horarum spatium: quae quidem est primaria jejunii conditio. Sed admittitur, ex Ecclesiae indulgentia et legitima consuetudine, vespertina collatiuncula; —3 *ad certum refectionis tempus.* Haec sequens continet versiculus:

Quid, quoties, quando: tribus his jejunia (servas.

Articulus I. — *De abstinentia a carnibus et lacticiniis.*

Q. 1. *An convenienter sit praescripta in Ecclesiae jejunio abstinentia a carne, ovis et lacticiniis.*

R. Affirmative: abstinentia a carne, ovis et lacticiniis in jejunio conveniens est. *Jejunium*, ait s. Thomas, *ab Ecclesia est institutum ad reprimendas concupiscentias carnis;... et ideo illos cibos Ecclesia jejunanti-*

(1) Testes: Canon Apostolorum 68; s. Hieronymus *ad Marcellam*; s. Leo M. *Serm* 6, *de Quadr.*; s. Ignatius *ad Philippens.*; s. Iraeneus. Ep. ad *Victorem*; s. Athanasius *Epist. ad Ortodoxos* etc. Unde si quae hac in re opponitur diversitas, est tantum circa accidentalia, v.g. quoad rigorem: sic alicubi nonnisi semel post biduum vel triduum sumebatur cibus: alicubi etiam, ut apud Graecos, Sabbatis non jejunabatur, sed una addebatur hebdomada. Unde non est dubitandum, quod jejunium Paschale semper viguerit quadragenarium vel prope quadragenarium, non vero paucorum dierum, ut falso omnino nonnulli adstruunt.

(2) Hist. l. 5. c. 23.

(3) Antiquae vigiliae aliis noviter inductis locum cessere; sed illae erant ad pietatem fovendam: hae ad solatium dumtaxat insumuntur. Has porro suis temporibus inolescentes graviter insectabatur P. Segneri junior; sic enim fit ut tardius mane e lecto surgendo pluribus pietatis operibus vaiedicatur. —V. Muzzarelli, *Delle cause dei mali presenti, e del timore dei mali futuri, e suoi rimedii, Venezia* 1836, *pag.* 99, *et seqq.*

(4) V. Devoti, *Instit. Canon. Tom.* II, l. 2. tit. 6. In aliquibus regionibus, uti in Regno Sabaudiae, nonnullis suppressis festivitatibus, jejunium indictum fuit tempore Adventus, bis videlicet, in hebdomada. —*De Adventu* et *Novendialibus* tunc temporis in usu videndus Benedictus XIV, *Notificatione* XI.

(5) Si tamen Indultum est vescendi carnibus pro unica refectione, tunc dispensati a jejunio toties quoties carnibus vesci possunt, ut videre est in fine Vol. *App. tertia* n. 4.

(6) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. nn. 1004 *et seqq.*; *Homo Ap. Tract.* XII, nn. 2 *et seqq.*

bus interdicit, qui et in comedendo maxime habent delectationem et iterum maxime hominem ad venerea provocant. Hujusmodi autem sunt carnes animalium in terra nascentium et respirantium, et quae ab eis procedunt, sicut lacticinia ex gressilibus, et ova ex avibus. Quia enim hujusmodi magis conformantur humano corpori, plus delectant et magis conferunt ad humani corporis nutrimentum (1).

Haec autem tum a carnibus tum ab ovis et lacticiniis abstinentia antiquitate commendatur. Illius enim meminit, inter alios, saeculo IV s. Basilius (2), et saeculo VI s. Gregorius M. (3).

Q. 2. *Quorum animalium carnes in jejunio prohibentur?*

R. S. Thomas docet in jejunio prohiberi carnes omnium animalium in terra nascentium et respirantium. Alii vero communiter dicunt ea animalia prohiberi quae carnes, non pisces usu habentur: ad quod discernendum, non leve indicium est attendere an diu extra aquam vivant. Magis tamen inspicienda est aestimatio communis fidelium ac peritorum, et consuetudo legitima. Hinc, cum nutriantur uti pisces, et vix sanguinem habeant et frigidum, communiter non censentur prohibitae *locustae*, *limacae*, *testitudines*, *cammari*, *cancri*, *ranae* et *conchae*. Idem dicendum de *lutris*, *castoribus*, *fibris*, et aliis, quae piscibus comparantur.

Ad aves vero quod attinet, licet aliquae nutriantur in aquis, uti *fulices*, *anates ferae* (*anitre selvatiche*) et *corvi marini*; inter carnes tamen adnumerantur.—In dubio autem videndum, an animal sit simile an dissimile iis, quorum esus interdictus est: et an illius carnes humanum corpus validius nutriant. Et si adhuc res nequeat resolvi, ea ad Sedem Apostolicam est deferenda ex Benedicto XIV (4).

Q. 3. *Quid sentiendum est de larido et sagimine?*

R. Cum communi tuemur, laridum et sagimen veras esse carnes: quia vere de substantia carnis participant. Ideo iis non licet uti diebus esurialibus, salva consuetudine diversa, si alicubi vigeat. Sed, quoad pauperes, nimis dura videtur illorum sententia, qui eos damnant, qui oleo carentes frustulum sagiminis aut laridi adhibent ad herbas temperandas, si carentia esset per tempus notabile, v. g. per hebdomadam. Saltem in tali necessitate probabiliorem censemus sententiam Alensis, Elbel et Layman, qui laridum pauperibus permittunt.

Q. 4. *An dispensati ad carnes adhuc teneantur ad jejunium.*

R. Affirmative: dispensati ad carnes adhuc jejunare tenentur. Probatur ex praescriptione Benedicti XIV Bulla, *In Suprema* an. 1741, et clarius Bulla *Libentissime* an. 1745, cui quidem inserta est Epistola *Fraternitas* data ad Archiepiscopum Compostellae. In qua quidem Pontifex declaravit haec quinque sub gravi observanda esse ab iis omnibus qui ad carnes edendas obtinuerint dispensationem: — 1 ut adhuc habeantur obstricti lege, quae unicam in die comestionem praecipit, et epularum velat permixtionem; — 2 ut nequeant carnibus uti in vespertina refectiuncula; sed eos tantum cibos assumant, et ea mensura, quibus utuntur jejunantes probae conscientiae; — 3 ut horum jejunantibus praescriptam in comestione observent; — 4 ut sciant epulas sibi licitas esse carnes, epulas autem interdictas esse pisces; ideoque non posse et illas et istos in eadem comestione simul assumere et manducare. Pisces tamen iis non prohibentur, qui habeut tantum facultatem super ova et lacticinia; — 5 ut praeceptum de utroque epularum genere non permiscendo intelligatur extendi etiam ad dies dominicos Quadragesimae, et ad ceteros pro jejunio designatos extra Quadragesimam. Verum haec non urgent illos, qui Bullae *Cruciatae* diplomate gaudent (5).

Dispensati ad carnes communissimum est, quod possunt comedere etiam carnes non salubres, nempe porcinas et similes; ubi enim non fit restrictio, res late accipienda est (6). Item dispensati ad carnes

(1) 2. 2. q. 147, a. 8.
(2) Hom. de jejun.
(3) Relatus can. *Denique* 6. D. 4.
(4) V. *De Syn.* l. XI, c. 5.—Circa jejunium v. alia Opera hujus doctissimi Pontificis, praeter Bullas. De jejunio *quatuor temporum* agit *Notificatione* IV. De jejunio quadragesimae *Notificatione* XV.— De abstinentia *a carnibus*, ejusque dispensatione *Notificatione* XVI. De abstinentia *ab ovis et lacticiniis*, eorumque relaxatione *Notificatione* L.
(5) Est diploma S. Cruciatae, Bulla primitus 1509 a Julio II, ab aliis dein Pontificibus concessa Hispanis ob infidelium expugnationem. Haec aliis justa de causa applicari solet. Continet autem multa privilegia, indulta et gratias; ideo *Cruciata* dicta est; cum non parum assimiletur iis gratiis et indulgentiis, quas 1095 Urbanus II concessit militantibus pro recuperatione Terrae Sanctae—Hanc fusius exponunt Salmanticenses et Croix. Item Pavone in Op. *La luce fra le tenebre*, Nap. 1838, *Dissert.* I.
(6) V. Liguori, *Homo Apost. Tract.* XII n. 8.

sunt dispensati eo ipso ad ova et lacticinia; quia cui conceditur plus, conceditur etiam minus in eodem genere, ut ait Billuart.

Q. 5. *An abstinentia a carnibus, ovis et lacticiniis graviter obliget.*

R. 1: Ad carnes quod attinet, certum est ex consuetudine et praxi fidelium, atque ex Pontificum decretis illarum abstinentiam obligare *sub gravi omnes* baptizatos ratione utentes, non solum in omnibus jejuniis; sed qualibet sexta feria et singulis sabbatis (1). Excipitur ex privilegio Honorii III (pro iis qui *nec voto nec regulari observantia jejunio obstricti sunt*) Nativitas Domini, si in illis diebus contingat.

R. 2: Quoad ova et lacticinia distinguendum est: *vel* agitur de jejunio in Quadragesima; *vel* de jejunio extra Quadragesimam.

Si 1, certum est penes Doctores abstinentiam ab ovis et lacticiniis obligare sub gravi; tum quia ab Alexandro VII proscripta est haec n. 32 propositio: *non est evidens, quod consuetudo non comedendi ova et lacticinia in Quadragesima obliget* (2); tum quia Id expresse colligitur ex jure canonico (3). Imo quamvis non defuerint docentes hanc obligationem non esse pro diebus dominicis in Quadragesima, attamen contrarium tenendum; nam in eodem jure absque ulla distinctione praecipitur abstinentia in diebus quadragesimalibus: atqui dies dominici in Quadragesima pertinent ad dies quadragesimales (4).

Si 2, sententia communis docet non vetari lacticinia et ova *de jure communi;* nam id nullibi expresse prohibitum invenitur. — Diximus *de jure communi*; quia contingere potest ut adsit aliqua lex peculiaris vel peculiaris consuetudo pro peculiari Ecclesia ac regione: quo in casu est observanda sub gravi, cum materia gravis sit.

Ad Novariensem Dioecesim quod attinet, nulla est extra Quadragesimam talis consuetudo obligans, vel lex: imo in ipsa Quadragesima ibidem alicubi privilegium est, alicubi est consuetudo vescendi ovis et lacticiniis. Sunt tamen nonnulla loca in Dioecesi, in quibus, adveniente Quadragesima, usus invaluit, ut haec consuetudo vescendi ovis et lacticiniis cohonestetur facultate prius petita a proprio superiore, Episcopo vel Parocho, qui semper eam ultro libenterque concedunt. Id porro praestat observari, saltem in signum subditantiae. Audiatur hac Ipsa dere Episcopus Bouvier: *in Dioecesibus, ubi quotannis Episcopus a prohibitione manducandi ova dispensare solet, si ex inadvertentia hanc dispensationem concedere negligeret, fideles ova manducantes juxta morem consuetum peccati mortalis accusare nollem; tum quia dispensationem praesumere possent; tum quia consuetudo legi derogans sat firma videtur, ut excuset* a tanto, *si non* a toto.

Quinam (quaeres) *excusatur ab abstinentia a carnibus, ovis et lacticiniis?* R. Probabile nobis videtur cum, Croix, Salmanticensibus, Sanchez, etc., eum; qui in longa inedia est per plures dies (ubi aliud haberi non possit, quam panis) posse utique vesci non solum ovis et lacticiniis, verum etiam carnibus.

Idem affirmandum quoad ova et lacticinia de pauperibus, qui non possunt aliud sibi comparare ad alendum se, et familias suas; lex enim humana nequit obligare cum gravi incommodo. Docent nonnulli id esse tenendum etiam de iis, qui per plures dies carerent piscibus: hoc Roncaglia probabilius asserit de illis, qui piscibus sunt assueti; sed non de rusticis, qui pane et herbis, aut leguminibus ordinarie aluntur. Hi tamen probabiliter ab unica comestione eximuntur, eo quod tales cibi parum sustentent (5).

Articulus II. — *De unica refectione*

Q. 1. *Quamdiu durare potest unica refectio in jejunio?*

R. Siquis refectionem notabiliter continuaret, jejunii legem frangeret; quia Ecclesia unam quidem refectionem permittit, sed uni ex ordinariis circiter respondentem. Quae autem sit notabilis protractio, *alii* unam horam, *aliis* duas, *alii* plus vel minus assignant. Verum res est resolvenda ex usu regionum, et timoratorum judicio.

(1) Sabbatum in aliquibus regionibus dispensatum est, non certe tamen in Italia nostra: unde evellendus nonnullorum abusus qui, sexta Feria legem servantes, eam Sabbati die floccifaciunt, quasi illud non sit ejusdem gravitatis ejusdemque Matris praeceptum firmum atque solemne. — V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec*, l. 11, c. 5.

(2) Vocabulum *obliget* hic communiter accipitur pro gravi obligatione; et sane agitur de re et objecto per se gravi.

(3) D, *4*. c. denique.

(4) Quod firmatur magis ex Rescripto Benedicti XIV ad Archiepiscopum Compostellae, ubi etiam diebus dominicis prohibetur promiscuitas epularum. Et id quidem congruentius; hoc enim jejunium ceteris solemnius est, *tum* quia observatur ad imitationem Christi; *tum* quia sic disponimur ad Redemptionis nostrae mysteria devote recolenda. Ita Angelicus, 2. 2. q. 147. a. 8. — V. Liguori, *Hom. Ap. Tr.* xi, un, 3, *et seqq.*

(5) V. Benedictus XIV, *Notificatione* xv, n. 13.

Non tamen contra jejunium faceret qui nimium comederet, sed tantum contra temperantiam; cum nullibi quantitatem ciborum in una refectione Ecclesia taxaverit.

Q. 2. *An liceat refectionem interrumpere sine laesione jejunii.*

R. Si justa adest causa interrumpendi, certum est interruptionem jejunium non violare; quia tunc nova refectio habetur tamquam refectionis prioris complementum. Neque praesumi potest Ecclesiam velle, ut quis semipransus maneat. — Si vero nulla adest justa interrumpendi causa, casu quo interruptio sit notabilis, certum est jejunium violari; quia tunc habentur refectiones multiplicatae.

Quanta autem esse debeat et qualis haec interruptio ad jejunii violationem, non tam facile potest definiri. Profecto si interruptio duret per integrum horae spatium sine causa, consentiunt omnes non posse refectionem resumi sine jejunii violatione; habetur enim communiter uti notabilis. — Idem sunt qui dicunt de dimidia hora; nam per hanc quoque, cum stomachus de novo praeparetur ad cibos recipiendos, eluderetur jejunii lex (1).

Q. 3. *An peccet mortaliter qui saepius in die parum cibi suscipit.*

R. Affirmative: qui sine gravi causa saepius in die parum cibi suscipit tempore jejunii, peccat mortaliter. Quia parvae illae cibi portiones pedetentim in die susceptae coalescunt profecto in aliquod grave quoad se reficiendum: quod quidem jejunio adversatur. Hinc Alexander VII damnavit hanc n. 29 propositionem: *in die jejunii qui saepius modicum quid comedit (etsi notabilem quantitatem in fine comederit) non frangit jejunium.*

Excusantur tamen qui aliquid sumunt, puta unciam, ne corporis viribus deficiant, si prandium v. g. multum differri contingat ultra horam consuetam, quemadmodum solet evenire Religiosis mensae ministrantibus, lectoribus, famulis ceterisque similibus. Verum aliquid sumere ne potus noceat, vix semel atque iterum potest permitti in die.

Q. 4. *Quoties peccat qui saepe in eadem die jejunium culpabiliter frangit sumendo cibos in notabili quantitate?*

Nota. Notabilis quantitas ex Roncaglia, Salmanticensibus, etc., quoad carnes est quantitas excedens octavam circiter partem unciae, cum nimium nutriant; sed ratio habenda est diversitatis mensurarum. In ceteris vero cibis communibus probabiliter censet Diana cum aliis non esse notabilem, nisi materiam illam, quae excedat uncias duas. Sunt tamen qui non tantum requirunt pro ovis et lacticiniis; cum adeo carnibus assimilentur. Hoc posito:

R. Cum distinctione: *vel* iste jejunium frangit saepius in die sumendo carnes, aut ova et lacticinia; *vel* jejunium frangit plures tantum agendo comestiones, in iis nempe semper sumendo cibos esuriales. Si 1, certum est cum toties peccare quoties manducat; praeceptum enim abstinendi a carnibus, ovis et lacticiniis est negativum; ideoque obligat semper et pro semper, id est toto jejunii tempore. Si 2, ex communi unum dumtaxat mortale committit; quia jejunii natura in ea unica comestione consistit ex d. Thoma (2). Ideoque semel destructa formaliter ejus essentia, cessat jejunium, neque aliqua amplius superesse potest illius obligatio.

Hinc poenitens si peccavit primo modo, debet explicare quoties id egerit; cum tot sint peccata quot comestiones. Non autem si comederit cibos communes: quia post primam vicem remanet deobligatus. Ita communiter tenent Azorius, Cajetanus, Suarez etc.

Quid (dices) *si quis inculpabiliter bis jam in die comederit? tenebiturne se abstinere a tertia refectione?* Sunt qui id negant probabiliter; quia essentia jejunii jam destructa est: sed sententia probabilior contrarium docet; nam qui jejunium fregit bis comedendo sine advertentia et ideo sine culpa, fregit quidem materialiter; sed non formaliter. Unde, cum primum advertit, legem tenetur servare, ut ab ejus formali violatione se abstineat.

Q. 5. *An liceat cauponi in die jejunii omnibus indiscriminatim petentibus praebere cibos et carnes.*

R. Sunt qui absolute negant id licitum esse: quia esset concurrere ad malum alterius; et hoc peccatum est. Sed probabilius

(1) Haec tamen omnia moraliter accipienda sunt. Unde merito probabile est, quod ille qui jam surrexit e mensa animo non amplius comedendi, sine peccato poterit iterum ad comedendum redire, si aliud ferculum apponatur quod ille ignorabat, vel si convivae adhuc comedant; quia moraliter censetur durare idem prandium. Imo Tamburini, Elbel, Filliucius concedunt generaliter posse cibum adhuc sumi post sesquiquadrantem, nempe post vigintiduo horae momenta (*minuti*) cum dimidio.

(2) 2. 2. q. 147. — V. Liguori. *Hom. Ap. Tr.* XII. n. 20.

nobis videtur affirmandum cum Billuart, Bouvier, Gousset, Mazzotta, Navarro, Sanchez, Sporer, Tournely, Viva, et aliis satis communiter, etiamsi caupo certo sciat personas cauponam ingredientes carere dispensatione pro manducandis carnibus; si tamen grave ac notabile omnino damnum timeat (1). Nam ad permittendum grave peccatum proximi, quod ille paratus est committere occasione a nobis praestita, sufficit gravis causa, quae nos deobliget a praecepto charitatis (2). Billuart id confirmat illis Angelici verbis: *licite possumus uti malitia alterius, vel etiam materiam qua abuteretur, non subtrahere, sed praebere pro aliquo incommodo vitando* (3).

Urgenda tamen esset, ad omne scandalum vitandum, lex merito alicubi indicta, quae scilicet taliter comedentes vult separatim ab aliis collocandos esse.—Item observamus, quod non ita facile posset excusari caupo oppiduli, hac ratione quasi urgeat periculum diminutionis concurrentium, siquidem apud omnes caupones similium locorum sacrum est, uti esse debet, ut cibi vetiti nulli apponantur, atque concurrentes probe sciunt eos omnes idipsum agere.

Q. 6. *An electuaria frangant jejunium.*

R. Electuaria (vulgo *conserve*) sunt ea liquida, quae rei de se nutritivae, sed dilutae substantiam continent. Conficiuntur ex electis rebus, v. g. saccharo et cedro, vel junipero, etc. De his habet Angelicus: *electuaria etiamsi aliquo modo nutriant, non tamen principaliter assumuntur ad nutrimentum, sed ad digestionem ciborum* (4). *Unde non solvunt jejunium, sicut nec aliarum medicinarum assumptio, nisi forte aliquis in fraudem electuaria in magna quantitate assumat per modum cibi* (5). Quod si quis in parva quantitate ea sumat ob delectationem, jejunium venialiter tantum violabit ex quantitate materiae.

Ad ceteras vero potiones, *quae in usu sunt uti simplices potiones*, v. g. aqua mixta saccharo et succo mali citrini, caffetum, theum (6), salviata, decocta etc., docet communis sententia illas jejunium non frangere; cum potius inductae sint ad sitim sedandam atque ad simplex corporis refrigerium, non ad nutritionem. Neque obstat, si ministrentur congelatae; congelatio enim naturam non mutat.

Diximus *quae sunt in usu* etc.; aliter enim esset de sumptione lactis, jusculi, succi pomorum (vulgo *melloni*), et aliorum fructuum, item uvarum confectarum aut tunc dentibus pressarum, licet postea exspuantur. Nam haec omnia censentur habere rationem cibi; et potius ad nutritionem, quam ad cibi vehiculum referuntur.—Imo quoad potiones lacte mixtas adest expressa prohibitio Clementis XIII, Bulla *Appetente sacro* anno 1759. (7).

(1) *Les hôteliers, les aubergistes peuvent les jours d'abstinence donner de la viande aux voyageurs qui leur en demandent, lorsq' ils ont à craindre, ou de provoquer par un refus des jurements, des blasphèmes, des emportements, ou de compromettre leur établissement par l' éloignement des étrangers.* V. Billuart, *de temperantia, dissert.* II, a. 9. Ita M. Gousset. Archiep. *Théologie Morale* etc.

Idipsum tradit Bouvier *Tract. de praec. Eccl.* ubi addit, quod etiam *uxor* et *filiae-familias* praeparare et praebere possunt cibum et carnes marito, patri aut matri id exigenti, si timeant iram, blasphemias et alia hujusmodi. Idemque affirmat de *ancillis et famulis* respectu dominorum, si famulatum cum gravi detrimento amitterent. Qui omnes possunt etiam carnes manducare illis diebus prohibitis, si aliter panem siccum comedere, aut alias graves molestias experiri tenerentur.

Ad *Viatores* quod attinet, si isti praeter cibos vetitos nihil in cauponis reperiunt, neque alio divertere possunt, eos licite sumunt, si indigeant cibo; serio tamen et instanter cibos licitos petere tenentur, et sola ratio itineris eos non eximit a lege abstinentiae, etsi a jejunio ob nimiam defatigationem eximeret. Insuper sciant eos non excusari ob humanum timorem, ob metum displicendi sociis, ob irrisiones aliasque hujus generis difficultates; secus fere omnes agentes iter ab hac lege eximerentur. *Gury.*

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 2. nn. 69 et 80; l. 3. n. 1030.

(3) « Si sit dubium, iterum Billuart, an hospites habeant jus caenandi, debent hac de re interrogari, si decore fieri possit: sin minus, propter eorum reverentiam, possunt praesumi posse; quia nemo debet reputari malus, nisi probetur....

Tibi a jejunio exempto non licet urbanitatis causa invitare ad coenam tecum eum, quem scis jejunio teneri, quamvis paratum domi suae coenare. Ita Lessius, Loth, Azor et alii contra Navarrum. Ratio est, quia si sola urbanitas non sit causa sufficiens, ut licite praebeas occasionem aut materiam peccandi, a fortiori ut invites ad id, quod sine peccato hic et nunc fieri non potest ».

(4) Item rationabiliter sumuntur ad confortandum stomachum, ad oris foetorem tollendum, ad vocem conservandam, ad sitim sedandam etc.

(5) 2. 2. q. 147. a. 6.

(6) Excipe, nisi tanta copia sacchari admisceatur, ut sit potius pulmentum, quam potus.

(7) Aliter dicendum de *sero* lactis proprie dicto, nempe ultima operatione habito; cum hoc habeatur uti simplex potio, vel potius uti medicina. Adde illud nihil amplius de vera substantia lactis retinere. Unde sicut liceret jusculum sumere, si operatione chimica, omnis carnea substantia subtraheretur; ita licet sumere serum, a quo per ultimam operationem lac extractum fuit. Neque sane serum dici potest lac verum, sed aqua e lacte.

Sed (dices) *quid statuendum de vino, cervisia et chocolate?*

Quoad vinum, commune est inter Doctores, imo *unanimes declaraverunt*, ait Benedictus XIV (1), illud jejunium non frangere. Quod valet etsi quis illud sumat ad sedandam famem; cum ad id ordinatum non sit: porro *statutum positivae legis non attendit ad intentionem observantis, sed ipsum actum, eo quod modus virtutis non cadit in praecepto, sed est finis praecepti* (2). Unde hodie obsolevit vetus praeceptum contrarium.— Hoc pariter dicendum est de *cervisia* seu *birra*, quae conficitur ex aqua hordeacea et aliis ingredientibus; haec enim pro vero, ac simplici potu accipitur ab omnibus.

Ad *chocolatem* autem quod pertinet, docent alii ejus potionem jejunium frangere; quia non habet rationem potus, sed magis cibi et alimenti ad instar lactis et jusculi. Alii tamen negant, modo illius usus sit moderatus, et non sumatur instar densae pultis et in magna quantitate. Pro ratione proferunt universalem consuetudinem(3), quam sciunt nec reprobant Ecclesiae Praelati: *ex hoc ipso* (inquit Angelicus in re simili) *quod Praelati dissimulant, videntur annuere.* Huic sententiae favet Benedictus XIV (4), eamque et nos tenemus; modo toties non sumatur in die quoties libuerit, sed semel tantum. Et relate ad quantitatem, attendatur consuetudo recepta apud viros probatos (5), ut nempe sumatur unus ciathus ordinarius.

Articulus III. — *De hora refectionis*

Q. *Quandonam refectio sumenda est in jejunio Ecclesiastico?*

R. Hora refectionem sumendi primitus quoad jejunium Quadragesimae erat post occasum solis; quoad alia vero jejunia erat hora nona: sed a saeculo XIV sensim sine sensu quoad omnia jejunia hora anteacta est ad meridiem. Hora autem haec ita obligat in nostra sententia, ut qui *eam anticipat notabiliter sine causa*, mortaliter peccet; cum jejunium solvat. Probatur tum ex jure canonico, ubi anticipantes *nullatenus jejunare credendi sunt* (6); tum ex Angelico, qui ait: *qui nimis notabiliter anticipat, jejunium solvit* (7); tum ex ratione: anticipando enim notabiliter violatur praeceptum in re gravi; cum hora multum pertineat ad rationem abstinentiae.

Diximus:—1 *qui anticipat*, non enim peccaret quis posticipando: nam magis accederet ad antiquam consuetudinem, quae quidem ad jejunii finem melius conducit.— 2 *Notabiliter*; etenim, ut ait idem Angelicus, *ad jejunium requiritur hora determinata non secundum subtilem existimationem, sed secundum grossam aestimationem* (8). Est autem probabilius integram horam constituere tempus notabile. — 3 *Sine causa*; causa enim facit licitum in jure, quod non est licitum. Porro causa levis a levi, causa gravis a gravi anticipatione excusat: imo si admodum gravis, a jejunio liberat, uti patet (9).

§ unicus—*De Collatiuncula vespertina*

Q. *Quid notandum quoad collatiunculam vespertinam in jejunio?*

R. Collatiuncula vespertina a monachis aliquomodo caepit, qui in jejuniis a propria regula inductis, ante vel post sacra colloquia (*collationes* dicta, seu *conferentias*), aliquos aquae haustus, vel alterius potionis ad vires refocillandas sumebant. — Morem hunc amplexati sunt fideles in Ecclesiae jejuniis (10): qui mos eo venit, ut hodie coena habeatur tametsi parvula, quam quidem legitimam esse probat ubique locorum recepta consuetudo (11). Circa hanc veniunt notanda:

1. Hora a consuetudine determinata su-

—At sunt qui jejunii die non permittunt serum, nisi ex consuetudine, aut nisi quando sumitur uti medicina; cum censeant illud adhuc aliquid de vera substantia lactis habere.

(1) Notificatione XV.

(2) S. Thomas, In 4. D. 15. q. 3. a. 4.

(3) Consuetudo est *in multis locis recepta; in Italia, in Hispania, in Portugallia etc.... Haec autem in Gallia non viget.* Bouvier.

(4) Notificazione XV.

(5) Sic v. g. ex consuetudine licet sumere confectionem ex amygdalis, licet in ea interveniat albumen ovi.

(6) C. Solent. de cons. D. 1.

(7) In 4. D. 15. q. 3. a. 4.

(8) 2. 2. q 147, a. 7.

(9) V. Liguori *Homo Apost. Tr.* XII. nn. 18 et 21.

(10) Primitus enim ita jejunium (maxime quadragesimale) rigorosum erat, ut nihil omnino extra unicam refectionem sumeretur in die, prout testantur s. Athanasius, *De Virginitate*; s. Basilius, *Orat.* I. *de jej.*; s. Epiphanius *Adv. haereses in fine*; s. Ambrosius, *Serm. 8 in Ps.* 118; d. Hieronymus *ad Eustoch.* etc.

(11) *Qui ex refectione prandii satis est confortatus, aut qui vespere non esurit; nihilominus collatiunculam juxta morem receptum sumere potest, tum propter consuetudinem existentem; tum propter anxietates ex contraria doctrina continuo obventuras. Ita Azor et Cozza apud Dens, qui eos citat et approbat.* Bouvier.

mendi refectiunculam ea videtur esse, qua jejunans solebat sumere coenam, vel sub vesperam. Non ergo erit sine justa causa tempus et hora ejusdem commutanda: quod tamen si fiat, non excedet veniale; quia non violatur substantia jejunii. Erit causa justa iter, officium, negotium, studium etc.

2. Duo in collatiuncula praesertim spectanda: cibi quantitas et qualitas. In quibus dicimus generatim esse tenendam probatam locorum consuetudinem, et piorum doctorumque praxim: quae his in rebus pluris aestimanda sunt, quam quaedam subtilioris ratiocinationis argumenta. Usus enim, qui coenulam induxit, illam moderari poterit.

3. Ad quantitatem speciatim quod attinet, haec s. Alphonsi verba ponimus: *quidquid dicat Concina, qui nihil aliud permittit, nisi tres uncias, alii permittunt quartam partem coenae consuetae. Sed haec regula mihi non probatur; quia aut potest esse nimis indulgens (saltem respectu aliquorum), aut saltem est nimis obscura et scrupulosa* (1). *Melius igitur est sententiam sequi aliorum communiter hodie acceptam, uti testantur Castropalaus, Roncaglia, Salmanticenses, Viva, Bonacina, Holzman, Elbel, Tamburini, Diana, Sporer, Milant, Croix, Potestas, Mazzotta, etc., quae omnibus indiscriminatim, etiam illis qui parvo cibo indigent (ut etiam communiter dicunt), permittit quantitatem octo unciarum, et aliquid aliud (nempe duas alias uncias, quod est parva materia) ei, qui majori nutrimento opus haberet* (2).

4. Quod respicit qualitatem, certum est excludi *carnes, ove et lacticinia* (3): item *dulciaria* ovis confecta; nam ovorum substantia non deperditur, eo quod farina miscetur. — Cibi autem hodie permissi sunt *panis, olera, poma, pyra, fixus, uvae, nuces, castaneae, amygdalae* etc. Ad *pisces* quod attinet, multi merito dicunt, juxta hodiernam consuetudinem, cibum sumi posse de piscibus etiam recentibus et magnis: atque id nunc etiam in communitatibus religiosis passim obtinere asserit doctus Episcopus Milante.

Sed (quaeres) *an liceat sumere octo uncias panis in aqua simul cum oleo decocto (vulgo* panata, pancotto).

R. Nonnulli admittunt; sed haec opinio jure merito ab aliis communiter refellitur: quia panis per coctionem et fermentationem in aqua diversam materiam acquirit; nam ita consubstantiatur cum aqua, ut non amplius possit separari: unde esset quid et magis nutriens et excedens quantitatem. — Vix ergo poterit permitti cum Tamburini panem in vinum aut aquam infundere, et illico illum sumere; quia tunc non intervenit fermentatio (4). Aut cum Roncaglia permitti possunt quatuor, vel cum Salmanticensibus ad summum quinque uncias panis aridi decocti in aqua. Et idem fortius videtur posse dici de leguminibus coctis seu aqua elixatis, quae quidem minoris sunt nutrimenti.

Probabiliter autem Azor, Bonacina, Layman, Leander, Mazzotta, Palaus, Salmanticenses et Viva permittunt vesci jusculo ex herbis coctis cum oleo, aqua, aceto, aut vino decocto. Sed advertendum cum Viva, quod oleum, acetum et vinum computanda sunt in pondus octo unciarum, dum haec non habent rationem potus (5).

Articulus IV — *De causis a Jejunii praecepto excusantibus*

Q. *Quaenam causae excusant a jejunio Ecclesiastico?*

R. Ab ecclesiastico jejunio excusant: 1 superioris dispensatio; 2 impotentia tum physica, tum moralis; 3 labor; 4 pietas. Hu-

(1) Haec etiam babet pro praxi *Gousset*: « Pour ce qui regarde la collatiou, les personoes tenues au jeûne prendront autant de uourriture qu' elles le jugerout necessaire, pour éviter une iodisposition qui les empêcherait de remplir couveuablement leurs fonctious eu égard à la force ou à la faiblesse de leur coostitution, aux fatigues qu'elles éprouvent, et aux occupations auxquelles elles sout obligées de se livrer. Uu curé, par exemple, qui est chargé d'uoe paroisse considérable, peut certainement, sans être dispensé du jeûne, prendre plus de nourriture, qu'un autre qui travaille moins, toutes choses égales d' ailleurs ». Idem currit de aliquibus juvenibus studio iodefesse vacaotibus.

(2) *In vigilia Nativitatis communiter admittitur collatiuncula duplo major, nempe sexdecim unciarum, ratione talis Solemnitatis; etiamsi talis vigilia incidat in sabbato quatuor temporum... Si quis autem vellet in eadem vigilia anticipare collatiunculam in mane, ut coenet vesperi, rationabiliter advertit Sanchez, contra id quod sentiunt alii, non posse excedere octo uncias; quia tunc non adhuc incepit Festivitas, quae incipit a vesperis.* Liguori, *Hom. Ap. Tr.* XII, n. 16.

(3) Quoad lacticinia excipiuntur loca, ubi ea sumendi *etiam sero* consuetudo, vel privilegium est. Diximus *etiam sero*; uon ideo enim licerent, quia in unica refectione sunt permissa. Hinc interrogata s. Poenitentiaria sub Benedicto XIV, an liceat sero parum casei sumere dispensatis ad lacticinia, *optime conscia mentis Sanctitatis Suae, imo Ipsa approbante, respondit negative.*

(4) Idem valet de castaneis vino madefactis, quae difficilius licet decoctae intumescunt.

(5) V. Liguori. *Op. Mor.* l. 3, n. 1209; *Homo Ap. Tr.* XII. n. 18

mana enim lex vel contraria lege interveniente vel legitima dispensatione, vel gravi in ea observanda incommodo, cessat habere vim.

De his porro seorsim et accurate censeo disserendum, cum sint res omnes pertinentes ad praxim, et scitu necessariae. Sedulo curavi super hoc puncto quamplures auctores observare, eo quod doctorum auctoritas in hoc redundet in probabilitatem intrinsecam, cum agatur de re, quae valde pendet ab aestimatione prudentum. Ita s. Alphonsus noster (1).

§ I. — *De dispensatione et impotentia in jejunio.*

Q. 1. *Quinam a jejunii praecepto dispensare possunt?*

R. Possunt dispensare: 1 Summus Pontifex in Ecclesia universa, et quidem valide, etiamsi non adsit causa; cum dispenset in lege sua; — 2 Episcopus in sua Dioecesi, sed cum causa, cum suis subditis et tantum in particulari. Ita ei limitatur dispensandi facultas; cum jejunium sit lex superioris *(AA)*; — 3 Consuetudo et tacita Episcoporum permissio induxit, ut etiam Parochi in tota Paroecia, ipso praesente Episcopo, cum subditis particularibus hac gaudeant potestate, quam valent exercere tum per se tum opera Sacerdotum et Clericorum. Sed caveant ne utantur ancilla, quod maxime dedecet, nisi utantur simpliciter uti nuntia. Et idem possunt Vicarii Parochorum, qui exercent actus parochiales, si Parochus non repugnet, ut docent Sanchez, Salmanticenses aliique.

Quid (dices) *de Confessariis et Medicis?* Satis omnibus notum est: neque a jure, neque a consuetudine Confessarii potestatem habent dispensandi in jejunio proprie loquendo. Sed declarare utique possunt in foro conscientiae poenitentes suos in data circumstantia ad jejunii praeceptum minime obligari; tunc enim quasi pro tribunali doctores, ac judices sedent. — Multo minus Medici proprie dictam potestatem habent dispensandi, cum non sint jurisdictione Ecclesiastica praediti. Ad ipsos non pertinet, nisi declarare (conscientiose tamen, ne aliorum peccatis graventur) quaenam sit causa vere sufficiens.

Benedictus XIV Bulla *Prodiit* ad dispensandum cum particulari in esu carnium, ovorum et lacticiniorum requiri *utriusque medici consilium* (2), id est tum spiritualis (confessarii nempe, vel parochi), tum physici seu corporum.

Sed (quaeres) *an subditus semper debeat petere dispensationem.* En verba s. Alphonsi: *ait s. Thomas* (3), *quod si causa, quae a jejunio eximit, fuerit evidens, potest subditus a se eximi; praesertim cum sibi non esset facile superiorem adire* (*hoc intelligitur ob suae conscientiae majorem quietem*). *Sed si causa est dubia, debet tunc sine dubio ad Praelatum confugere* (4).

(1) V. *Op. Mor.* I. 1, n. 1032.—Hic etiam videri potest in fine Voluminis Appendix 3: *Sanctae Apostolicae Sedis responsa quaedam recentiora circa jejunium.*

(2) Synodus Novariensis *pag.* 72 pro esu carnium requirit medici judicium in scriptis exaratum et Parocho exibendum. Ubi notandum: simpliciter dispensati a jejunio, non ideo intelliguntur dispensati in esu carnium. Nam jejunium est divisibile: et sic communiter accipitur dispensatio, ut valeat in reliquis, non in esu carnium, nisi specialim nominentur carnes.

Praestat hic etiam audire laud. Archiep. Gousset: *Assez généralement les fideles se croient dispensée du jeûne et de l' abstinence sans avoir recours au Curé, lorsque à raison de quelque indisposition, le médecin leur conseille de faire gras, ou de ne pas jeûner. — Nous pensons qu' on ne doit point les inquiéter à cet égard, soit parce qu'ils sont dans la bonne foi, soit parce qu'ils ont un certain usage en leur faveur. Un Curé n' est point responsable des abus, qui résultent de la trop grande facilité des médecins en matière de jeûne et d'abstinence.* (N.307 Compend. Theol.).

(3) 2. 2. q. 147. a. 4.

(4) V. *Hom. Apost. Tr.* xii. n. 22. — Hoc ultimum tamen currit, praecisa alia circumstantia, uti merito notant Salmanticenses (*De leg.* c. ii, n. 111), et constat ex hactenus dictis. Nam non esset de necessitate dispensatio obtinenda, si una simul cum dubio de illa jejunii lege daretur dubium de alia lege superioris: uti si quis dubitans, an ratione necessitatis eximatur a jejunio, recte etiam dubitaret an jejunium nocivum esset graviter saluti; quia cum obligatio legis superioris sit potior, si detur dubium de utraque, jam patet legi superioris obtemperandum esse.

Item, ad tollendas omnes apparentes contradictiones, cum iisdem DD. notandum est, aliud esse dubitare num talis casus indigeat dispensatione, et aliud, num talis causa sit sufficiens ad te dispensandum. — Nam in prima facti specie dubitatur, num casus sit inclusus in lege et cadat sub ejus influxu, ita ut dispensandus sit; et tunc possidet libertas. — In secunda vero facti specie non jam dubitatur de influxu legis, cum jam supponatur eam influere, sed tantummodo, an talis causa sit sufficiens ad te liberandum ab illo influxu; ideoque possidet lex, alia circumstantia praecisa.

Tandem advertunt, non bene se gerere Praelatos illos qui in dubio ad se confugientes inferiores pro dispensatione, suae conscientiae relinquunt; nam sic conscientiae tranquillitati non providetur. Consultius erit, si valeant dispensare in tali dubio, ut aperte dispensent, vel saltem ut aperte dispensationem denegent.

Q. 2. ***Quinam a jejunio excusantur ratione impotentiae?***

R. 1. Ratione impotentiae physicae excusantur:—1 infirmi, quibus jejunium graviter obesse posset: vel ita debiles, qui uno prandio male se haberent, uti convalescentes (1);—2 mulieres foetum utero gerentes vel prolem lacte nutrientes; quia ipsae indigent alimentis copiosioribus. Imo consuetudo permittit eis etiam carnium usum, si proles aegrotet, aut mater sit valde debilis;—3 pauperes, de quibus haec scribit d. Thomas: *dicendum quod pauperes qui possunt sufficienter habere quod eis sufficiat ad unam comestionem, non excusantur propter paupertatem a jejunio Ecclesiae; a quo tamen excusari videntur illi qui frustatim eleemosynas mendicant, qui non possunt simul habere quod eis ad victum sufficiat* (2).

R. 2. Ratione impotentiae moralis excusantur a jejunio:

1 *Illi, quibus jejunium affert grave incommodum*, v. g. gravem capitis dolorem, vigilias diuturnas, etc. Utrum autem, si haec possint praecavere prandium differendo ad vesperas et mane collatiunculam sumendo, ad hoc teneantur, probabiliter negat Viva cum aliis; quia hoc esset remedium extraordinarium et durum omnino: et ob hanc difficultatem veteri disciplinae derogatum est.

2. *Milites* sive in castris, sive in hospitiis: ita communiter; tum quia statis horis non possunt comedere, tum quia congruum non habent cibum pro jejunio. Adde consuetudinem. — Imo fere ubique milites sabbato dispensantur ab ipsa abstinentia carnium.

3 *Uxores*, quibus a maritis jejunium interdicitur (nisi interdicatur in contemptum Religionis vel Ecclesiae), et quae jejunando paterentur gravem maritorum indignationem. — Item *mariti* qui jejunantes nequeunt debitum uxoribus solvere, ut cum Layman, Lessio, Salmanticensibus, Viva et aliis merito docet P. Concina (3). Ratio est quia praeceptum naturale justitiae, scilicet reddendi debitum, praevalet humano jejunandi utpote inferiori (4).

4 *Adolescentes* usque ad annum 21^{m} completum; nam ipsi crebriori indigent alimento, tum ad incrementum naturae, tum ad virium robur. Hoc autem est certum ex consuetudine universali: quod quidem locum habet, etsi aliquis adolescens esset robustus; quia hic ex communi attenditur quod ordinarie contingit.—Ita Angelicus (5), subjungens nihilominus expedire, ut juvenes sese jejunio exerceant, tum ut culpas cohibeant, tum ut ad spiritualia eleventur (6).

5. *Senes*, qui ob virium imbecillitatem sine gravi incommodo jejunare non possunt, uti patet.—Quoad illos vero, qui sunt viribus satis validi, utrum excusentur, non una est Doctorum sententia. Illos a jejunio liberatos esse negant Bonacina, Layman et Filliucius; nam tunc non reputantur uti senes. Sed probabiliter affirmant multi de illis, qui 60^{m} annum habent, etsi nondum completum; nam in favorabilibus annus inceptus habetur pro completo. Ratio est ipsa universalis consuetudo, quam testantur communius doctores apud Roncaglia (7). Sed ratio potior est, quia hujusmodi senes ob defectum caloris naturalis nequeunt semel alimentum sufficiens sumere, egentque cibo frequentiori: unde si quod est salutis robur ea aetate, apparens potius est et instabile, quam reale et constans, ut pro certo docet ipse Galenus (8). Adde: difficilis est et anxietatum plenissima inquisitio, an sexagenarius aliquis sit satis robustus, necne ad ferendum jejunium (9). Quod si ex una parte urget positiva jejunii lex, non minus urget ex al-

(1) Huc revocentur illi, qui nisi bis reficiantur, notabilem ex vacuitate stomachi capitis vertiginem patiuntur. Gury.

(2) 2, 2, q. 147, a. 4.

(3) *Sed censet* (Concina) *teneri virum prius precibus hortari conjugem, ut a petendo desistat. Si tamen hoc omitteret, non putarem eum peccare saltem mortaliter*. Ita s. Alphonsus *in Op. Mor.* l. 3, n. 1034.

(4) Aliter esset: 1 si conjux redderetur tantum minus potens ad reddendum; quia non teneretur cum spirituali jactura *illud plus* curare, cum aliunde opus jam sufficienter praestet; 2 si tantum redderetur impotens ad petendum; petere enim non est necessitatis; excipe nisi ex charitate teneretur petere, v. g. ad vitandum incontinentiae periculum.

(5) 2, 2, q. 147, a. 4.

(6) Hic quoque notandum juvenem, qui v. g. hora tertia annum 21^{m} complevit, probabilius teneri ad jejunandum reliqua die; nam praeceptum statim obligat ac illius tempus advenit, et jejunium respicit totam diem.

(7) Nempe pro *Italia* Viva, Roncaglia, Naldus, Elbel, Mazzotta etc. Pro *Hispania* Salmanticenses, Sanchez, Azor, Palaus. Pro *Lusitania* Sa. Pro *Germania* Busembaum. Gousset Cardinalis, Archiepiscopus Gallicanus id pro certo admittit pro septuagenariis. Sporer rapporte en faveur de ce sentiment que S. Pie V. à déclaré lui-même de vive voix, que les sexagénaires ne sont plus tenus au jeûne ecclésiastique; il cite un auteur. Jérôme Lamas, qui atteste avoir été témoin de cette déclaration. Ita lib. *Examen raisonné, ou Décisions théologiques*, etc.

(8) *L. 5 de sanitate tuenda.*

(9) Hic audiendus Card. Cajetanus, qui floruit saec. XVI. et quem laxitatis nota nemo incusat. Ait

tera parte jus et naturalis obligatio propriam valetudinem servandi.

Quidquid sit, semper adest periculum moraliter certum gravis diminutionis virium, quae semel amissae nunquam reparantur (1).

Hic juverit Synodi Novariensis consilium: *qui jejunii abstinentiaeque disciplinam ex infirmitate seu virium imbecillitate ferre nequeunt, aliis pietatis officiis et charitatis operibus jejunium et abstinentiam redimere studeant* (2).

§ II.— *De Labore et Pietate excusantibus a jejunio*

Q. 1. *Quinam labor a jejunii observantia excusat?*

R. A jejunii observantia labor tunc liberat, cum sit talis, ut sine notabili corporis defatigatione exerceri non possit. Hinc communiter ratione laboris inter operarios excusantur a jejunio *fossores*, *agricolae*, *lapicidae*, *figuli*, *textores lanarii*, *fullones*, *bajuli*, *aurigae*, *nautae*, *remigantes*, *fabri lignarii*, *ferrarii*, atque *murarii*.—Item *percurrentes urbem* ad merces vendendas, *ornantes templa scalas circumferendo*, *magna horologia conficientes*, ac similiter *laborantes per magnam diei partem*.—Item *cursores*, *sutores*, *furnarii*, *pistores*, *coqui* dapes complures compluribus praeparantes, si per totum fere diem laborare cogantur. — Item *typographi* praelum versantes, non vero typos tantum componentes (3).— Denique *famuli*, qui tota die magnis incumbunt laboribus (4).

Non vero excusantur *ancillae* lanam vel linum fuso torquentes, aut munia similia exercentes. Neque *barbitonsores*, *sartores*, *pictores*, *notarii*, *molitores*, *sculptores*, nisi ob virium debilitatem vel ob laborem particularem artem suam exercere non valeant. Hac in re hac n. 30 propositio ab Alexandro VII merito damnata est, utpote nimis generalis: *omnes officiales, qui in republica corporaliter laborant, sunt excusati ab obligatione jejunii; nec debent se certificare an labor sit compatibilis cum die jejunii.*

Quid (dices) *de itinerantibus?* Distinguendum est: *vel* itinerantes agunt iter breve et expeditum, *vel* longum et asperum. Si 1, quomodocumque illud agant, a jejunii lege non liberantur cum non sit gravis incommodi. Si 2, liberantur modo pedibus illud conficiant, nempe ob grave incommodum; si vero illud conficiunt curru vel equo, praecepto ordinarie adhuc ligantur ob rationem contrariam. Hinc ab Alexandro VII damnata fuit haec n. 31 propositio: *excusantur absolute a lege jejunii omnes illi, qui iter agunt equitando, utcumque iter agant; etiamsi iter necessarium non sit, et etiamsi iter unius diei conficiant* (5).

Diximus *ordinarie:* nam recte ajunt excusari, qui etiam equo aut curru iter agit ad plures dies cum incommodo; vel si iter sic agendum sit cum magna defatigatione, ut evenit cursoribus: vel si equitans sit debilis, et iter arduum aut extraordinarium.

Sed (quaeres) *quid dicendum de studio vacantibus?* Quod dicitur de artifice, illud dicendum est etiam de iis, qui studiis operam navant. Videlicet si ratione debilitatis modicis refectionibus ad laborem sustinendum crebro cibo indigeant, a ejunio excusabuntur; nihil enim refert utrum labor corporis sit an mentis.

Q. 2. *An opifices divites qui ex officio ar-*

enim de jejunio: «excusantur senes, quia senectus morbus est incurabilis. Sed aetas, qua incipit senectus, non est determinata; quia naturaliter aliqui trigesimo anno senescunt, aliqui quadragesimo, alii quinquagesimo, prout habent naturaliter diversas aetates. Communiter tamen qui sunt sexaginta annorum senes sunt, quia scriptum est: *dies annorum nostrorum septuaginta anni.* Unde in hac aetate, nisi evidenter constet ex robustiore complexione posse absque laesione jejunare, non tenetur ad jejunia: quia ex quo de aetate constat, et de robore est ambiguum, non est expectandus casus amplioris virtutis, quae quum manifeste deficere incipit, irreparabilis est».

(1) V. Liguori, *Homo Apost.* Tr. xii, n. 25.

(2) P. 1, c. 12, pag. 73.

(3) Excusamus cum quibusdam vel ipsos typos componentes; quia hic labor nimium et corpus et stomachum et caput defatigat maxime in correctione, si expertis credere est.

(4) Etsi autem speculative loquendo videatur probabilius, quod isti omnes jejunare teneantur, si sint adeo robusti, ut id sat facile possint; in praxi tamen vix reperietur unus, qui ex illis laboribus non graviter relaxetur: aliunde lex non respicit quod per accidens evenit.—Item neque de jejunio tenentur illo uno vel altero die, quo labores intermittunt ratione reficiendae lassitudinis, et virium servandarum ad proximos labores; excipe nisi illis diebus manifeste jejunare valeant sine incommodo gravi.

(5) Hic notanda sunt verba s. Thomae: *si peregrinatio commode differi potest* (intellige eam, quae fit in territorium ubi lex jejunii viget ex dictis supra cap. 7, quaest. 6) *non sunt propter hoc Ecclesiae jejunia praetermittenda:* 2, 2, q. 147, a. 7. Et sane quilibet tenetur communia impedimenta amovere, ut legem impleat, quoadusque manet sub ejus influxu; secus vix ulla esset lex obligans.

tes laboriosas exercent, teneantur die jejunii a laboribus se suis abstinere.

R. Alii affirmant probabiliter, cum Angelico, ad hoc teneri opifices divites, ut valeant jejunare; cum abstinere possint sine jactura gravi. Verum sententia communis negat, et pro ea habetur expressa declaratio Eugenii IV anno 1440, quam numquam audebo, quamdiu non constabit, apocripham dicere (ut aliqui contendunt), postquam tot classici AA. communiter pro vera illam tuentur. Ratio autem est quod Reipublicae plurimum interesse videtur, ne artifices hujusmodi suos intermittant labores ad jejunandum. Et ita fert etiam consuetudo et praxis quotidiana ab Ecclesiae Praelatis non improbata.

Quid de eo qui laborem suscipit, ut a jejunio liberetur?

Nulli dubium, quin iste a jejunio sit liber, postquam, labore suscepto, graviter defatigatum se sentit; cum evaserit moraliter impos. Attamen peccavit operando in fraudem legis; quia omnis lex obligat etiam, ut nemo sine gravi causa, cum manet *sub legis influxu* (1), data opera quidquam agat quo ejus elidantur praecepta. Ita docet S. Thomas, qui damnat de omissione Sacri fidelem. qui talibus *se occupat, quibus ab eundo in Ecclesiam impediatur* (2).

Q. 3. *Quinam excusantur a lege jejunii causa pietatis?*

R. Excusantur a jejunio causa pietatis qui praestant talia pietatis opera, quae praestantiora sint et Deo gratiora, quam ipsum jejunium, quocum moraliter conjungi non possunt, id est sine notabili ac gravi incommodo.—Ejus generis sunt opera misericordiae tam spiritualia quam temporalia, atque etiam opera religionis; *etiamsi haec opera*, ait Bouvier, *non ex officio vel obedientia, sed sponte suscipiant, si justa sit causa ea suscipiendi, et differri non possint. Ita s. Thomas, et cum illo multi Theologi.* Sane, ait idem Angelicus, *non videtur fuisse intentio Ecclesiae statuentis jejunia, ut per hoc impediret alias pias, et magis necessarias causas* (3). Cum enim Ecclesia praecipiat jejunium uti promotivum ad bonum, non intendit obligare ad illud, ut est impeditivum majoris boni (4).

Hinc a jejunio liberantur *concionatores*, qui quotidie vel frequenter per hebdomadam in Quadragesima tota concionem habent, ut communiter docent Cajetanus, Navarrus, Salmanticenses, Toletus et Wigandt; nam actio sic concionandi est valde laboriosa (5). Idque valet, uti dicunt Lessius, Sanchez, Sporer, etc., quamvis concio fiat cum lucro; est enim justum stipendium laboris: neque ex tali intentione impeditur utilitas audientium. An vero idem dicendum sit de illis, qui ter vel quater in hebdomada aliquando per annum concionantur, pendet a majori vel minori mentis fervore, studio, labore et corporis agitatione, quae illos faciant jejunio inhabiles (6).

Multi excusant *Cantores*, qui jejunando vocem amitterent; et *lectores* scientiarum (Sanchez addit et magistros grammaticae), qui magno studio et labore indigent, non vero qui dictant lectiones jam prius ordinatas et saepius repetitas. — Et idem dicunt de *judicibus, medicis, advocatis* ac similibus, qui animum valde intentum habere deberent studiis, ut muneri suo satisfaciant; nam isti ob spirituum consummationem opus habent cibo, sin majori, saltem frequentiori. — Idem currit pro iis, qui *hospitalibus inserviunt*, sive id agant ex officio, sive ex obedientia, sive ex devotione, sive etiam causa temporalis utilitatis. — Item Roncaglia, Sanchez, Sporer, Viva et alii excusant *Confessarios*, qui tamen extraordinarium laborem subeant, nempe si confessiones audiant fere per totum diem, puta per septem vel octo horas.

Sed hic omnino advertendum, quod cantores, professores, judices, medici, advocati, hospitalibus servientes, confessarii et similes non per se, sed tantum per accidens a jejunio excusari possunt, nempe si aliter non valeant suis muneribus satisfacere. Quod semper prae oculis habendum; nam ubi labor per se excusat, in dubio praesumptio stat pro exemptione jejunii: e converso ubi labor non per se, sed per accidens, nempe ob aliquam circumstantiam debilitatis perso-

(1) Id est, quando adhuc est eo in loco, ubi lex ipsa viget.—Vid. quae supra jam tradita sunt tum *De peregrinis* c.5 quaest. 3; tum *De impedimento legis* 7, quaes. 6.

(2) 2. 2, q. 147, a. 3.

(3) 2. 2, q. 147, a. 2.

(4) Hoc tamen semper intelligitur, si opus majoris boni non possit commode differi: ut esset si illud praestandi et tempus et circumstantiae praesentes sese propitiae offerant. Secus valeret illud adagium; *unum facere, sed aliud non omittere.*

(5) Quod etiam currit pro Missionariis, qui vehementiori corporis et animi agitatione per aliquod temporis quotidie praedicant: ita communiter cum Cajetano, Navarro etc.

(6) Cum vero sacri Oratores exemplo et verbis debeant praedicare, idcirco tenentur pro viribus eniti, ut jejunium servent.

nae vel gravitatis laboris excusat, in dubio praesumptio stat pro obligatione jejunii (1).

CAPUT TERTIUM

DE ULTIMO ECCLESIÆ PRÆCEPTO

De obligatione solvendi Decimas (2).

Q. 1. *Quid sunt decimae, et quotuplicis generis?*

R. *Decimae* nomen non semper indicat decimam portionem fructuum; sed plerumque duodecimam, quintadecimam, imo alicubi etiam vigesimam, trigesimamve (3). — Triplex autem est decimarum genus: *praediales*, *personales* et *mixtae*.

Praediales penduntur ex fructibus vel proventibus praediorum, sive urbana ipsa sint, sive rustica. Cum hoc solo discrimine, quod quae de grano, vino, foeno aliisque fructibus majoribus exhibentur, *majores*; quae ex leguminibus et oleribus, *minores*; quae ex praediis vero recens excultis, *novales* nuncupantur. *Personales* persolvuntur ex rebus, quas sibi quisque opera et industria sua acquirit, v. g. negotiatione et commercio. *Mixtae* oriuntur quidem ex rebus ipsis, sed fructum exhibentibus ex sola industria hominum, uti foetus pecorum, lac, lana etc. (4).

Q. 2 *Quonam jure decimae sunt persolvendae?*

R. Vel decimae spectantur materialiter, quatenus nempe sunt Ecclesiae stipendium suis Ministris debitum ad honestam eorum sustentationem; vel spectantur formaliter, quatenus nempe constant certa ac derminata fructuum terrae quantitate.

Si 1, persolvendae sunt tam jure divino positivo; quia, dicente Apostolo: *Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere* (5); quam jure naturali; quia, clamante Christo ipso, *dignus est operarius mercede sua* (6). Addimus jus humanum; nam ex Tridentino qui eas subtrahunt vel impediunt, sunt excommunicandi (7).

Si 2, tunc decimae non sunt persolvendae, nisi Jure Ecclesiastico (8); nam in lege nova nullum adest praeceptum divinum de solvenda ulla fructuum quantitate. Quod autem in lege veteri aderat, fatentur omnes illud, utpote judiciale, una cum lege ipsa expirasse, sola remanente naturali ratione Ministros alendi. Hoc autem jus non obligat, nisi iis in locis, in quibus adhuc viget consuetudo decimas persolvendi: innumerae enim sunt provinciae, praesertim in Regno Pedemontano, ubi decimae amplius non existunt; quia vel lege sublatae, vel pactis conventis alio modo sunt compensatae (9).

Decimae olim Episcopo solvebantur, qui eas Ministris distribuebat; sed, facta bonorum divisione, de jure communi ad Parochum pertinent: praediales quidem Parochi sunt, in cujus territorio praedia existunt; personales vero Parochi, a quo Sacramenta recipiuntur (10).

Q. 3. *Quomodo peccant qui decimas debitas defraudant?*

R. Qui decimas fraudant, peccant contra religionem et justitiam:

1. Contra religionem; quia decimas praecipit sancta mater Ecclesia etiam *in signum universalis dominii*, quod habet Deus, ac consequenter in Dei cultum. Imo censent Elbel, Lessius et Sporer decimas non solvere etiam sacrilegium esse; quia illae sacrae sunt, cum sint bona Ecclesiae. Verum negant Croix, Palaus et Tamburini hoc esse proprie sacrilegium; quia illae, donec ab Ecclesia non possidentur, sacrae non sunt.

2. Contra justitiam; quia decimae sunt justum stipendium debitum Ministris Ecclesiae, juxta illud: *quis militat suis stipendiis unquam? dignus est operarius mercede sua* (11). Non ergo sunt purae eleemosynae; et ideo debentur etiam Ministris divitibus, etiam improbis, cum officio suo rite funguntur. — Hinc merito damnata est a Martino V in Concilio Constantiensi celebrato anno 1418 propositio: *decimae sunt purae*

(1) Insuper advertunt, quod si quis non haberet causam sufficientem, qua excusari possit a jejunio quadragesimali; sed contra ipse in bona fide putaret justam causam habere praecepto satisfaciendi ter, vel quater tantum in hebdomada jejunando, non debet Confessarius hunc obligare, ut quotidie jejunet: cum adsit periculum, ne postea omne omittat jejunium. — V. Liguori, *Hom. Apost. Tr.* XII. nn. 34.

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3, n. 42; et *Homo Apost.* Tr. XI, nn. 85, et seqq.

(3) Decimarum originem ab ipso veteri foedere repetendam esse notum est omnibus.

(4) V. De Nicolis, *Adnotationes Theorico-practicae ad* Tr. De decimis Petri-Monetae.

(5) 1 Corint. 9. (6) Luc. 10.

(7) Sess. 25, c. 12 de Ref.

(8) *Ex* Cap. 4 *et seqq. de decimis.*

(9) V. Canestri, *Giurisprudenza canonica e civile del Piemonte*, Aless. 1841, cap. v.

(10) Ita saeculo XII Lucius III, cap. XI *de decimis.*

(11) Cor. 9; Luc. 10.

eleemosynae, et possunt parochiani propter peccata suorum Praelatorum ad libitum suum eas auferre (1).

SCHOLIUM. — *De Primitiis et Oblationibus*

Q. 1. *Quid de primitiis?*

R. Primitiae sunt primi illi rerum fructus, qui primaeva aetate *tum* ad cognoscendum Creatorem, *tum* ad sustentandos ministros a fidelibus dabantur. De his meminit et Origenes l. 8 contra Celsum, et Irenaeus l. 4 contra haereses c. 17, aliique. — Sed post saeculum V. ulla vix occurrit de primitiis mentio (2). Aliquod tantum vestigium remansit in quibusdam montanis regionibus, in quibus incolae aliquas offerunt Parocho vel Ecclesiae non ex obligatione, sed boni animi ergo.

Q. 2. *Quid de oblationibus?*

R. Oblationes munera sunt sponte Deo atque Ecclesiae a fidelibus oblata. Ab *agapis* seu sacris conviviis, quae Apostoli instituerunt, repetendae sunt; in illis enim singuli fideles panem ac vinum aliaque afferebant ad Ecclesiam (3): porro, panis vinique parte consecrata, reliquum in commune convivium conferebatur. Et huc spectat illud Pauli: *unusquisque suam coenam praesumit ad manducandum, et alius quidem esurit, alius autem ebrius est* (4).

Inde natae oblationes; quarum aliae ad altare fiebant ad Sacrificium peragendum, et quod reliquum erat, cedebat Clericis et indigentibus. Dein cepit offerri pecunia, et sic tandem venit honorarium Missarum (5). *Aliae* pro arbitrio in Ecclesia deponebantur in ipsius Ecclesiae usum, aut in Clericorum et pauperum alimoniam: ad hoc autem arca erat parata, quae *corbona* hebraice dicebatur; cui postea suffectum est *gazophylacium*, seu locus ad recipiendas oblationes electus. *Aliae* pro uniuscujusque pietate dabantur, quando suscipiebantur Sacramenta, vel alia sacra officia peragebantur. Cum vero istae darentur non tamquam pretium rerum sacrarum, sed in praemium laboris et tamquam alimenta, quae jus divinum Ecclesiae ministris tribui vult; ideo anno 1215 Concilium Lateranense IV statuit ut fideles eas oblationes praestarent, quas consueverant, et recusantes poenis possent cogi ab Episcopo (6).

Cum videantur fideles oblationes facere propter curam animarum, hinc, si aliud non obstat, illae cedunt Parocho loci (7).

Quid (quaeres) *de oblationibus in Oratorio rurali?* De oblationibus in Oratorio rurali B. Mariae vel alterius Sancti factis nulla portio debetur Parocho, uti declaravit S. C. Congregatio 22 apr. anno 1719. — Si vero ex usu, vel aliquo signo pateat hujusmodi oblationes ad celebrandas ibi Missas esse destinatas, Parochi est invigilare, ut Missae secundum regulas stipendia taxantes celebrentur vel per se vel per alios in loco designato (8).

Monitum: ad omnem malae administrationis suspicionem cavendam ne pigeat Parochos de iis, quae Ecclesiis offeruntur, testes habere et rationem reddere: *metus deponant*, ad rem Benedictus XIV., *ne virtutis opinionem apud populum amittant, quae profecto nunquam magis concitari in animis solet, quam si de congestis eleemosynis aperta fronte ratio persolvatur, ut palam constet, eas parochorum commodo nequaquam tribui, sed piis operibus insumi, quemadmodum offerentes exigunt* (9). Et Concilium Calcedonense, quod memorat Gratianus (10), decernit: *ut nec sine testibus sit Ecclesiae ministratio, nec ideo res ejus dissipentur, et probrum ac dedecus Sacerdotio inuratur.*

(1) V. s. Thomas, *Quodlibeto* v. a. 10; et c. 2, q. 87, a. 3. — Cap. *Tua nos 26 de decim.*

(2) V. *Institutionum Canonicarum libri quatuor* cl. Episcopi Devoti omnium acclamatione excepti, quibus expletissimae adnotationes additae sunt doctissimi discipuli, qui postea fuit Pius VIII, ut legere est in lib. *Memorie di Religione, morale e letteratura*, Modena vol xv, pag. 242.

(3) De Agapis vid. Tomassinus, *Veter. et Nov. Eccl. discip.* p. 3, l. 3, c. 47.

(4) 1. Cor. 11.

(5) V. De Berlendis, *Dissert. de oblat.*—Sala, *In not. Rerum Liturg. Bonae.*

(6) Cap. 40 de simonia.

(7) V. Benedictus XIV, *Notificatione* LXXII.
Idem Benedictus, *De Syn.* l. 5, c. 8.
Barbosa, *De Off. Parochorum..*
Fagnanus, *In c. 9 de his quae fiunt* n. 14.
Canestri, *Giurisprudenza canonica ecc.* c. 6, tit. 6.

(8) Cerei autem in honorem Ss. Sacramenti, Beatae Mariae Virginis, vel alicujus Sancti oblati, accendi et cremari debent; et eorum reliquiae, si quae superint, non in beneficium Parochi, sed in fabricae Ecclesiae utilitatem cedere debent. Unde neque sunt extinguendi, neque sunt sibi a Pastore arrogandi: cum talis offerentium non sit mens. Secus pastor et contra justitiam et contra pietatem peccaret.

V. Bouvier, *Inst. Theol.* tit. de oblationibus.

(9) Notificatione LXXII cit.

(10) Dist. 89.

Adnotationes

(A) Pag. 15.

Nonne ita se gerit quilibet legislator, ut nempe *prius* mente sua concipiat subditos, ac *postea* intendat animum in leges iisdem imponendas pro publico bono?

Neque dicas: *si ita est, ergo homo nascitur a Deo plane independens, quod est absurdum.* Responsionem praebet s. Alphonsus: « rispondiamo, e per ispiegarci più chiaramente avvagliamci di un esempio triviale: un moro è venduto schiavo ad un cristiano: il moro è tenuto ad ubbidire al padrone in quelle cose che gli comanda; ma se il padrone non gli dichiara quel che vuole, ma lo tiene occulto nella sua mente, è tenuto lo schiavo ad eseguirlo? Questo è il caso nostro: noi diciamo che l' uomo non nasce già libero ed esente da ogni legge; nasce subordinato a Dio, suo creatore, ed obbligato ad obbedirlo in tutti que' precetti che sarà per imporgli; ma finchè Iddio non gli fa conoscere i suoi voleri, come può esser tenuto l' uomo ad eseguirli? » (V. Apolog. e Confutaz. Monza, Vol. 1, p. 52). — Deinde subjungit: « Egli (l' uomo) nasce suddito, dipendente e obbligato ad ubbidire a tutti i precetti, che Iddio gl' impone; ma acciocchè tali precetti lo leghino, debbono essergli applicati colla promulgazione formale del precetto, la quale si fa appunto quando il precetto gli è manifestato per mezzo del lume della ragione: ma sintantochè il precetto non gli è fatto noto, l' uomo possiede la sua libertà datagli da Dio, la quale essendo certa, non resta legata se non da un precetto certo (ibid, pag. 215) ».

Saltem (addes) *negari non poterit humanam libertatem praecedi ab ipsa ratione hominis naturali.* Difficultatem sic dissolvit S. Alphonsus: « per vedere se la ragione precede o no la libertà, bisogna vedere che cosa intendesi sotto nome di ragione; se s' intende il raziocinio, ossia la facoltà che ha l' uomo, quando giunge all' uso di ragione, di saper discernere le cose vere dalle false, concediamo che questa sorta di ragione precede la libertà e la volontà; ma questa ragione nulla toglie alla libertà dell' uomo. Se poi per ragione s' intende l' attuale discernimento retto della verità, allora neghiamo che tal ragione possiede prima della libertà, perchè tal ragione non lega la libertà, se non dopo che gli è manifestata colla di lei cognizione. Ed in tal senso solo diciamo che l' uomo anche dotato di ragione, ma secondo il primo senso, nella mente divina è stato contemplato antecedentemente alle legge » (*Loc. cit.*).

(B) Pag. 83.

« Perchè l' uomo (inquit cl. Auctor: *Saggio intorno al Socialismo ed alle dottrine e tendenze socialistiche*) si dica operare *moralmente*, non basta che concepisca un ente, ma conviene che abbia l' idea precedente di una legge. Chi non ha concepito precedentemente al suo operare una legge, non può formarsi il giudizio pratico della sua azione, cioè se dessa sia conforme o difforme alla legge pria concepita e conosciuta, e così non potrà mai dirsi oprar *moralmente:* il concetto dell' entità dell' ente percepito astraendo dall' idea di una legge non basta a formar quel giudizio pratico che chiamasi *coscienza.* L' esigenza degli enti percepiti non è un legge, è un fatto soggettivo e nulla più; l' entità dell' ente percepito non è, nè può essere mai la norma del giusto e dell' ingiusto ».

« *La morale, dicono alcuni, deve essere fondata sulla natura stessa dell' uomo e non sulla volontà di Dio.* V. apud Bergier, *Dizionario* V. Morale. Bene e male morale.— Sed respondet (pag. 883) laud. Auctor: Noi crediamo che come non avremo mai morale cristiana, se non per quanto è conosciuto il Dio de' Cristiani, così non avremo nemmeno la rozza morale dei barbari, se almeno in confuso non è nello spirito l' idea del grande Spirito o altro simile concetto indicante un essere superiore all' uomo ed imperante ».

(C) Pag. 88.

Patet, quam turpiter errent protestantes, qui, ut Ecclesiae denegent facultatem ferendi leges, eam esse dicunt instar collegii in republica, et ab ipsa indistinctam;

utriusque enim potestatis duae sunt partes: una nempe curat civium commoda, altera res sacras atque divinas. Unde falsum quoque, quod sit status in statu; cum duo sint status, uterque diversi generis, uterque cum sua provincia, uterque suos habens fines. Sive melius: Ecclesia est in statu non quasi res status, sed ut dirigat qui in statu sunt, status autem est in Ecclesia, ut legibus Ecclesiae subdatur. — V. Riccardi, *Gemiti, etc. Convers.* VI. — Audisio, *Introd. agli studii, ecc.* Lib. IV. — Civilta Catt. Vol. I. — Lib. cui tit. *De l' autorité des deux Puissances — Della Pace tra la Chiesa e gli Stati*, per Mons. Clemente-Augusto, Parigi 1844, de quo plura referunt. *Annali religiosi*, Serie 2ª, vol. 1, pag. 94.

(*D*) *Pag.* 89

Jansenistarum vestigiis inhaerere videntur auctores illi, qui Pontificem Maximum solent appellare *primum Christi Vicarium* in terris. Praiverat nempe tali vocabulo Quesnellus in sua fidei professione: subsecuta est Schismatica Ecclesia Ultrajectensis in suo quodam Conciliabulo: hanc demum imitatus est Pistoriensis Episcopus Ricci auctor damnatae Pseudo-Synodi omnibus notissimae (Encycl. 31 jul. an. 1786). Non ea sane usus est voce inter ceteros Sanctus Bernardus, a quo Summus Pontifex appellatur *unus Christi Vicarius; Pastor unus ovium et Pastor omnium. Tu es* (sic ipse alloquebatur Eugenium PP. III) *cui claves traditae, cui oves creditae sunt. Sunt quidem et alii Coeli Janitores et gregum Pastores; sed tu tanto gloriosus quanto et differentius utrumque prae ceteris nomen haereditasti. Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos. Tibi universi crediti, uni unus. Non modo ovium, sed et Pastorum unus omnium Pastor.* — V. Dizionario Ricciano ad Anti-ricciano. V. *Primo vicario*, et V. *Vicario.*

(*E*) *Pag.* 89.

Ad praxim parum refert haec quaestio, quae in Tridentino agitata fuit, nec tamen decisa; etiam enim dato, quod a Deo immediate sit Episcopis data potestas jurisdictionis, nil id detrahit monarchico Ecclesiae imperio, quoniam ea subjecta est R. Pontifici, a quo arctari, amplificari ac tolli etiam potest. — V. Devoti, *Instit. Canonic. Prolegom.* c. 3, § XX. — Liguori, *Op. Mor.* l. 1. n. 104. — Salzano, *Lezioni di dritto pubblico, ecc.* Vol. 2. pag. 134.

(*F*) *Pag.* 90.

Et antiquitati ignota et Ecclesiae injuriosa et ejus potestatis laesiva est illorum politicorum doctrina, qui volunt Ecclesiae leges esse regio placito jure submittendas, ut vim habeant suam. Hanc limitationem non imposuit Christus rectoribus ac pastoribus suae Ecclesiae, neque laicales potestates judices ecclesiasticarum constituit. — V. Margotti, *Processo di Nuitz.* — Civiltà Cattolica vol. VIII, pag. 40. — Sed maxime P. Tarquini e S. C.; ejusque doctissima Dissertatio hac de re integra est legenda (V. *Annali Religiosi*, Roma, 1852, Ser. 2. Vol. X): in ea invictissime probat: *egli è un errore non comportabile annoverare fra i regii diritti la facoltà di assoggettare al cosidetto* exequatur *le Bolle e i Brevi pontificii, e qualsivoglia atto appartenente al governo della Chiesa.*

Ad labefactandam Pontificiam auctoritatem falsi juristae argumenta desumunt maxime ex Operibus Van-Espen Canonistae Lovaniensis († 1728), ac Justini Febronii, qui vero nomine est Joan. Hontheim Treveritanus, Episcopus *in partibus* († 1790). Nil mirum, si tot falsa proferant l'arbor mala non potest bonos fructus facere. — « Il più grande propugnatore del *placet* (ait de illo primo cl. Tarquini citatus) è Bernardo Van-Espen, vecchio giansenista, morto nello scisma; cui la setta pose in altissimo grido di sapere, e la bonarietà di alcuni vi presta ancor fede, e lo studia e lo cita *honoris causa*: uomo, che, ove trattisi di oppugnare i dritti pontificii, trovi sempre in prima fila, non a visiera alzata, chè le regole della setta nol comporterebbono, ma coperto a più mani d'infingimento; architetto di fraudi e di lacciuoli i più fini; grande raccoglitore di antichi monumenti, e di ciò gli dànno gran lode, e non sanno che degli antichi monumenti è impudente adulteratore. Egli è il peggiore de' Canonisti ».

De alio scribit Feller, *Dizionario Storico, ecc.* V. Hontheim: « Ciò che Bergier vi dice delle contraddizioni di Febronio e della sua confutazione per sè stesso (se ipsum enim retractaverat, sed ita ut suos errores confirmare videatur), è vero al punto che passa ogni rassomiglianza per chiunque non ebbe il tempo di annojarsi svolgendo la pesante rapsodia. Incontrasi ad ogni pagina il *si* ed il *no* pronunciato nel modo più decisivo. Il lettore attento che vede tutto ciò, non sa che pensare; teme l'illusione e diffida dei proprii occhi; finisce col deplorare

l'accecamento in cui le passioni precipitano lo spirito umano »— *Ut quid ergo adeo a nonnullis celebratur?* « Questo fenomeno (addit Feller) non ha nulla di sorprendente per quelli, che conoscono come si fanno le riputazioni, e che il miglior mezzo di farsene una sicuramente è prontamente è di attaccarsi a qualche fazione potente ed esaltata. Ora è ciò che fece Febronio adulando la numerosa coorte dei nemici della santa Sede, e particolarmente i Giansenisti ».

(G) Pag. 91.

Quaeres: *quomodo citantur loca ex Corpore Juris Canonici?*

R. 1: Si loca citanda desumuntur ex primo Codice nempe ex *Decreto Gratiani*, en responsio: videlicet *Decretum* istud in tres partes dividitur. Prima continet *Distinctiones* et *Capita*, vel *Canones*. Altera continet *Causas cum Quaestionibus*, et *Capitibus* propriis, addito ad Quaestionem tertiam Causae trigesimaetertiae Tractatu *de Poenitentia*. Tertia denique continet item *Distinctiones*, ut prima, sed cum additamento *de Consecratione* — Idcirco si locus citandus pertinet ad primam Decreti partem, citabitur numerus *Distinctionis* et *Capitis* vel *Canonis*, addito primo verbo, quo Canon vel caput incipit, signa contracta vulgo *breviaturas* adhibendo, v. g. *D* 88. c. 9. *negotiatorem*. Si locus citandus pertinet ad secundam partem, tunc profertur numerus *Causae*, deinde *Quaestionis* et *Capitis*: v. g. *C.* 21. q. 4. c. 1. *Omnis* (et si agatur de quaestione tertia causae trigesimaetertiae, semper additur *de Poenitentia*). Si denique locus citandus pertinet ad tertiam partem, tunc citabitur eodem modo quo loca partis primae, sed cum additamento *de Consecratione* ad ejusdem discrimen: v.g. *D.* 4.c.4: *Non potest de Consecrat.* Nonnulli omittunt citationem numeri, ad quem pertinet Canon vel Caput, sed proferunt semper primum vocabulum.

R. 2: Si loca citanda desumantur ex Codice secundo, cum collectio Gregoriana quinque constet libris illo versu indicatis: *Judex, judicium, clerus, connubia, crimen;* cumque quilibet liber diversos habeat titulos, ac titulus capita, et capita interdum § exhibeant: ideo, habita ratione diversitatis materiarum et *breviaturis* adhibitis, sic vulgo citari solet, ut ponatur primum verbum quo incipit caput citandum, addita postea materia tituli ad quam pertinet illud caput; v.g. C. *Omnes, de majoritate et obedientia*; vel C. *Clerici, de vita et honestate Clericorum*.

R. 3: *Sextus Decretalium* Bonifacii VIII, qui item dividitur eodem ordine in quinque libros, citatur eodem modo quo Collectio Gregoriana, cum additamento *in sexto*, nempe *in sexto libro Decretalium*, v. g. sic: C. *Praelatis, de Homicidiis* in 6. Cum vero sub fine libri ultimi Summus Pontifex addiderit octoginta octo Regulas Juris seu Juristarum adagia, idcirco quando citantur, semper profertur earum numerus cum additamento *de Regulis Juris in sexto* v. g. sic: *Peccati venia non datur, nisi correcto* R 5. de R. J. in 6. id est *regula quinta de Regulis Juris in sexto libro Decretalium*.

R. 4: *Constitutiones Clementis* V. citantur cum solo additamento *Clementinarum*: v. g. *Clem. Si Dominum, de Relig. et vener. Ss.*; id est *Clementina*, quae incipit: *Si Dominum, titulo de Reliquiis et veneratione Sanctorum*.

R. 5: Denique *Extravagantes Joannis* XXII citantur eadem forma qua Collectiones ceterae absque ullo nominis additamento. *Extravagantes* vero *Communes* citantur cum addito *inter communes:* v. g. si dixero *Extrav. Sedes Apostolica de concess. Praebend. et Eccles. non vacant.*, haec citatio pertinebit ad *Extravagantes Joannis* XXII, quia nullum habet additamentum. Sed si dixero *Extrav. Unam sanctam int. Com.*, tunc citantur *Extravagantes* ceterorum Pontificum, quae dicuntur *Communes* — V. *Modus legendi abbreviaturas passim in jure tam civili, quam Pontificio. Venetiis* 1593 (quamquam Jus Canonicum citatur etiam ad modum aliorum auctorum).

De Juris Canonici praestantia ad rem cl. Audisio in op. *La reale Basilica di Soperga* pag. 144: « Il dritto canonico, ovvero ecclesiastico, è il dritto della gran società europea: esso creò le nostre instituzioni e le nostre leggi: quanta prudenza di governo da esso non attingerebbero i nostri legislatori e giureconsulti? Qual legislazione più nobile nel suo fine, più illuminata nelle sue vedute, più sapiente nelle sue determinazioni? dove tanta moderazione, sì gran rispetto de' diritti, tanta dolcezza e carità? Nel diritto pubblico e civile, nella procedura, nel diritto penale, esso fu il precursore e il modello delle nostre legislazioni. Esso nel medio evo poneva i fondamenti all' incivilimento europeo: dalla chiesa, da' suoi tribunali, dalle sue leggi mosse quella luce, che poi crebbe sino alla pienezza del suo meriggio. Per l'ignoranza di questo diritto i Papi furono

calunniati, non fu compreso il medio evo, ed i benefizi della Chiesa disconos ciuti. Levisi dunque il clero, e con tutta la potenza dell'intelletto illumini e faccia rifiorir questa legislazione maestra di tutte le legislazioni. S'innalzi a cercarne le supreme cagioni nella natura del cristianesimo, nella divinità della sua gerarchia, nella forma del suo governo, nella storia de' secoli. Stia in arme a parare i colpi dirizzati a tagliare i nervi di questo potere, ed a spargervi la confusione. Egli renderà così il più segnalato servigio alla solidità degli Stati e alla felicità delle nazioni ».

(*H*) *Pag.* 92.

Italis primum Tridentinum promulgatum est, ab iisque lubentissime acceptum: ac primo a Venetis, Neapolitanis, atque Siculis. — Item fere statim acceptatum fuit in Hispania, Lusitania, Belgio et Polonia. In Germania item promulgatum fuit, sed renuentibus protestantibus. — Quoad Galliam autem audiatur Cabassutius (Notitia Eccl. saec. XVI). *Edictum confirmationis sacrosancti Concilii publicatum Romae 7 Kalend. feb.* 1564, *universus Clerus Gallicanus in Provincialibus, quae passim in tota Gallia postea coacta sunt, Conciliis atque in generalibus sacri Cleri Comitiis, sacrosanctae hujus Synodi Decreta ita complexus est, ut nefas sit ei refragari.* Similia profert alter insignis inter Gallos scriptor, ut ait Billuart, nempe Pontas, V° *Beneficier.* Hoc porro in aliis quoque regionibus (ubi primum non fuerat acceptatum Concilium) contigisse, opera nempe Episcoporum per Synodales Constitutiones, opinio est DD.—V. Baldassari, *Istoria compendiosa de' Concilii Ecumenici, Venezia* 1713— Et maxime, *Storia del ricevimento del Conc. di Trento nei diversi Stati cattolici, con documenti giustificativi, Amsterdam, e Parigi* 1752.

Concilium Tridentinum constat sessionibus viginti quinque, et unaquaeque ferme sessio duas habet partes: 1ª Canones 130 complectitur quibus damnantur haereses et Catholicum Dogma contra Protestantes firmatur:—2ª continet plura Decreta, quae disciplinam respiciunt et morum regulas, ac proinde inscribitur de Reformatione: quod in citandis Concilii oraculis diligenter prae oculis tenere debemus.

Ejus historiam accurate, docte et elegantissime italico idiomate conscripsit Cardinalis Sforza Pallavicini, cujus Opus innumeris ubique laudibus merito celebratur; maxime quia a putidis fabellis turpibusque mendaciis Pauli Sarpi Concilium vindicavit. Hoc autem Opus contraxit paucis s. Alphonsus noster libro, *Opera dogmatica contro gli eretici pretesi riformati.*

(*I*) *pag.* 92.

Pontificis jura fuse prosequitur Salzano, *Lezioni di diritto pubbl., ecc. V.* 2, *Lez.* III, *etc.* — tt. Vid. Passaglia, *Commentarius de praerogativis B. Petri Apostolorum Principis auctoritate divinarum literarum comprobatis,* Ratisbonae 1850. — Barruel, *Sul Papa e suoi diritti religiosi, p.* 2 *et* 3. — Liguori, *Dissertatio de infallibilitate Papae,* Op. Mor. t. 1, n. 110 et seqq. Nobis satis sit cum s. Francisco Salesio (*Delle regole della Fede*) adnotare nomina praecipua, quibus R. Pontifex a tota antiquitate donatus fuit. Vocatur nempe:

Petri cathedra, Ecclesia principalis, exordium unitatis sacerdotalis, vinculum unitatis, Ecclesia in qua est potentior principalitas, apostolico culmine sublimatus, dignitate Aaron a s. Cypriano; *Sacerdotii sublime fastigium* a s. Irenaeo; *Ecclesiae radix et matrix* a s. Anacleto; *Sedes super quam Dominus universam construxit Ecclesiam* a s. Damaso: *cardo et caput omnium Ecclesiarum* a Marcellino I; *Episcoporum refugium* a Synodo Alexandrina; *Summa Sedes Apostolica* a s. Athanasio; *caput pastoralis honoris, principalis apostolici Sacerdotii dignitas, caput omnium Ecclesiarum, prima Sedes omnium* a s. Prospero; *caput orbis et mundi religionis, Sacerdos magnus* ab Imper. Valentiniano; *ceteris praelata Ecclesia* a Victore Uticensi; *Ecclesia praesidens* ab Imper. Justiniano; *prima Sedes a nemine judicanda, universalis patriarcha* a s. Leone M.; *tutissimus communionis catholicae portus* a Synodo Romana; *fons apostolicus* a s. Ignatio; *sanctissimus Ecclesiae catholicae Episcopus, sanctiss. ac beatiss. patriarcha* a Synodo Sinuessana; *caput orbis Ecclesiae* ab Innocentio; *apostolicae cathedrae principatus, beatissimus Dominus* a s. Augustino; *pater patrum, summus omnium praesulum pontifex, summus Sacerdos, princeps Episcoporum, ordine Melchisedech* a Conc. Calcedon.; *rector domus Domini et vineae custos dominicae, Christi vicarius et fratrum confirmatio* a Conc. Chartag.; *princeps Sacerdotum* a s. Stephano; *patriarchatu Abraham* a s. Ambrosio; *director discipulorum, conservator clavium regni Dei* a s. Cyrillo; *os discipulo-*

anima *Ecclesiae*, *fidei basis*, *fundamentum confessionis Christi* a s. Chrysostomo, *haeres Apostolorum*, *primatu Abel*, *auctoritate Moyses*, *judicatu Samuel*, *potestate Petrus*, *unctione Christus*, *ovilis dominici pastor*, *claviger Domus Domini*, *pastor pastorum omnium*, *in plenitudine potestatis vocatus* a d. Bernardo, etc.

(*J*) *Pag.* 93.

Mira sane institutio Congregatio de Propaganda! mirum Catholicae veracitatis praesidium et decus! quo ex universo, qua late patet orbe, selecti juvenes excolendi confluunt. Unde veluti a salutifero fonte puritas Doctrinae, erga Apostolicam Sedem observantia, studium Regni Dei plenius et securius hauriuntur: ubi quod, stupentibus omnibus, infra Octavam Epiphaniae quadraginta et amplius idiomatum quotannis exhibetur specimen, illud Actorum in mentem revocat: *quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus? Parthi et Medi et Ælamitae et qui habitant Mesopotamiam, Judaeam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyae,... Judaei quoque et proselythi, Cretes et Arabes?* Qui percelebris hujusce institutionis genesim, indolem, statuta aliquatenus dignoscere cupit, adeat *Vita del giovane Egiziano Abulcker Bisciarah alunno del Collegio Urbano di Propaganda, scritta dal P. Antonio Bresciani*, Modena, an. 1858.

(*K*) *Pag.* 93.

Quoad Congregationem S. Officii, contra quem adeo iniqui debacchantur, vid. inter ceteros Bouvier, *Inst. Theol.* t. IV *de legib.* p. 2, c. 3.—Annali religiosi, *Roma*, t. XX—De Maistre, *Del Papa* — *Saggio elementare di diritto pubblico ecclesiastico*—Bergier, V° Inquisizione — Balmes, *Il Protestantismo*, *ecc.* c. 36 — Margotti, *Processo di Nuytz*, *ecc. ecc.* Hic satis sit referre verba Lacordaire: *La Congregazione Romana del S. Officio, tribunale il più mite che fosse mai; il solo che in trecento anni di durata non abbia versato una goccia di sangue* (Memoire pour le retablissement des Frères Prêcheurs). Attamen perditi homines quot contra ipsam confixerunt, notat Opus percel. *La Civiltà Cattolica*, vol. IX, pag. 409—Albini, *Risposta all' Istoria dell' Inquis. di P. Sarpi*—Marsollier, *Hist. de l' Inquisition.*

Quae contra Romanam inquisitionem objiciunt, non illi, sed demagogiae conveniunt: v. *Fatti atroci dello spirito demagogico negli Stati Romani.* Racconto estratto dai processi originali, *Firenze* 1853 — Balleydier, *Storia della Rivoluzione di Roma dal* 1846 *al* 1850, *Livorno* 1851—*Id. Histoire des Révolutions d' Autriche*, 1853—D' Arlincourt, *L' Italia Rossa*, 1851.

(*L*) *Pag.* 96.

Huc etiam faciunt verba Archiep. Hughes ad populum 18 jan. 1849 (Vid. *Civiltà Cattolica*, vol. V, pag. 163): « Iddio mai non permise, che i Sommi Pontefici adempissero i doveri dell'alta lor dignità sotto il sospetto di esservi forzati dall' autorità umana. Rimirateli ne' primi 230 anni dell'era cristiana: pressochè tutti furono martiri, e in questo tempo, non osando appellarsi al paganesimo ed ai suoi sacrileghi giudici, ove cercavano essi la libertà? nelle catacombe di Roma, ne' monti, nelle solitudini; ma ovunque mantennero la libertà..... Non dico, che la sua dignità e il suo officio dipendano dall' esser egli capo dello Stato: anche ramingo sugli Appenini, i fedeli lo riconosceranno sempre come Sommo Pontefice. Ma è necessario alla cristianità, ch'egli sia indipendente, e se non v'ha stato di mezzo tra il suddito e il sovrano, allora io dico, è d' uopo ch' ei sia sovrano ».

Id pluribus tuentur: *Civiltà Cattolica*, vol. 2, ct 4—*Il Papa Re*, Torino 1849—De Maistre, *Del Papa*, l. 3. c. 6 — Salzano, *Storia Eccles.*, l. 11—Balmes, *Il Protestantismo comparato al Cattolic.* c. 67—*La questione Romana discussa nell'assemblea francese in ottobre* 1849 — Id. vel. ipse Foscolo tuetur: vid. Cantù, *Storia di cento anni*, vol. 3, pag. 502—Orsi, *Del Dominio e della Sovranità de' RR. Pontefici*—Borgia, *Storia del dominio della Santa Sede* — Mamachi, *Del diritto libero della Chiesa*, *ecc.* — Zaccaria, *De rebus ad hist. et antiq. eccl. pertinentibus* — Muzzarelli, *Dominio temporale del Papa*—Margotti, *Processo di Nepomuceno Nuytz*—*Risposta a Tommaseo*, *ecc. ecc.*

(*M*) *Pag.* 96.

Potestas Ecclesiastica, ait a Lapide in *Cap.* 13 *ad Rom.* est immediata a Deo; quia Christus expresse proposuit Petrum, Apostolos et sic successive: et Regnum Ecclesiae monarchicum est, quia summa potestas uni Petro, ejusque successoribus tributa fuit.—Sunt qui cum Bellarmino tuen-

tur Ecclesiae monarchiam aristocratica aliqualenus temperatam esse; quod tamen alii negant cum Salzano, *Lezioni di diritto*, *ecc.* V. 1, lib. VII.

Etiam saecularis potestas a Deo procedit, quia natura et recta ratio suadet hominibus, ut proponantur magistratus, quibus ipsi gubernentur. Sed mediate tantum; Deus enim dedit principia justitiae et ordinis politici, sed immediate non praestabilivit gubernii formam, neque gubernantium: reliquit ut id determinaretur facto aliquo societatis, ex libera hominis voluntate, nempe vel per popularem electionem, vel per successionem haereditariam, quae quidem a principio fundamentum habuit in aliquo expresso vel tacito societatis pacto. Hoc semel praestabilito, accedit Dei auctoritas, quae pactum illud firmat, electo auctoritatem tribuens: sane auctoritas liberis hominibus praesidendi nonnisi a Deo esse potest, a quo omne dominatum est. Hinc illud Danielis ad Nabuchodonosor: *Deus tibi dedit regnum, fortitudinem, et imperium.* Hinc illud Pauli: *non est potestas nisi a Deo;* in quem locum ait Chrysostomus: *quid dicis? ergo omnis Princeps a Deo constitutus est? Istud non dico; non enim de quovis Principe mihi sermo est, sed de re ipsa, id est de ipsa potestate; quod enim principatus sint, quodque non simpliciter et temere cuncta ferantur, divinae sapientiae opus esse dico. Propterea non dicit:* non enim princeps est nisi a Deo; *sed de re ipsa disserit dicens:* non est potestas, nisi a Deo—V. *La repubblica italiana del* 1849, *suo processo.* Torino, 1850, cap. 26—Balmes, *Il protestantismo comparato al cattolicismo*, cap. 48. Origine del potere — Salzano, *Elementi di Storia anica*, lib. 2, § 6—Civiltà cattolica, *Ser.* 2.ª, t. 1, pag. 320.

(*N*) *Pag.* 97.

Quaeri potest; *an aliquando liceat in conscientia contra auctoritatem semel legitime constitutam insurgere.*

Audiatur Bautain, *La Religione e la libertà considerata nei loro rapporti*, *Conferenza* VII: « La chiesa non autorizza mai l'insurrezione in nessun caso del mondo; tanto meno poi eccita il popolo ad essa: può però scusarla qualche volta, ed è sempre misericordiosa verso quelli che hanno agito in buona fede, sinceramente, per l'indegnazione, pel violato diritto, e per forte amore di libertà. Essa ha ognor accettato come un fatto compiuto ogni governo nuovo che si è mostrato giusto, moderato, proteggitore dei diritti di tutti, e principalmente della religione e del suo culto.

La Chiesa raccomanda a tutti quelli che credono nella sua parola di ubbidire alla podestà stabilita fino a tanto che sarà loro possibile di sopportare tutto ciò che è sopportabile, anzichè provocare degli scompigli, dei quali nessuno può prevedere le conseguenze; e nel caso in cui l' ingiustizia trasmodi sformatamente, l'oppressione diventa troppo pesante, la tirannia aperta, raccomanda di resistere dapprima passivamente, ossia paralizzare, annullare al possibile l' azione del potere colla forza dell' inerzia, negandogli ogni concorso non assolutamente necessario: poscia di resistere, ubbidendo tuttavia, vale a dire di mettere in opera tutti i mezzi legali e morali per attraversare od impedire le misure tiranniche del governo, senza opporglisi colle armi; ed in fine di non aver ricorso a questo mezzo estremo, fuorchè nell'estrema necessità, cioè come a mezzo di difesa naturale, quando il potere adopera egli stesso la forza per violare i diritti dei cittadini, o loro impedirne l' uso.

Ed anche in questi estremi ella consiglia ai cristiani la più grande prudenza, la più savia riserva, perchè:

1.° Nella lotta dei cittadini col governo è cosa difficilissima il distinguere nettamente i limiti del diritto, fin dove il potere può andare legalmente, ed il punto preciso in cui si deve arrestare, ed in cui gli si può resistere. Si richiederebbe un arbitro imparziale per determinarlo, ed in queste malaugurate contingenze le passioni concitate sono ordinariamente giudici nella loro propria causa; — 2.° È sempre cosa gravissima l' insorgere contro il governo del proprio paese, qualunque esso sia: perocchè è ben difficile ad un individuo l' assegnare precisamente il momento in cui questo governo fallisce a' suoi doveri, alla sua missione, e merita di essere sbalzato...; — 3.° Finalmente, le conseguenze dell'insurrezione anche di quella che pare la più giusta, sono incalcolabili; esse possono al fin dei conti tornare troppo più funeste alla cosa pubblica, che non il dispotismo che si vuole abbattere...... È troppo meglio lasciar morire l' ammalato da sè stesso, allorquando i medicamenti non possono altro che affrettar la sua fine, o renderla più dolorosa.

Per la qual cosa, dietro tutte queste considerazioni, che si fondano sulla dottrina e sullo spirito della Chiesa cattolica, noi cre-

diamo di poter affermare, che in una società politica composta di veri cristiani non vi sarebbero mai rivoluzioni. I cangiamenti da farsi nella costituzione, nelle istituzioni, nel governo (e questi son necessarj col tempo pel continuo rinnovellarsi degli uomini e delle cose), si opererebbero gradatamente, a poco a poco, senza scosse, con intelligenza e buona volontà d' ambe le parti. Il diritto impastoiato, contrastato, alzerebbe la voce con moderazione e si svincolerebbe soavemente per la forza morale della discussione ». (V. Liguori, *Homo Apost. Tr.* VIII, *n.* 13).

(*O*) *Pag.* 97.

Quaeres: *quomodo citantur loca ex corpore Juris civilis Romani?*

R. 1: Si loca citanda sunt ex 1.° Tomo, qui continet *Institutiones*, et *Digestum* sive *Pandectas*, haec regula tenenda est—*Institutiones* cum dividantur in libros quatuor, et liber qullibet contineat suos titulos, citabuntur indicio libri et tituli cum verbis, quibus titulus ipse concipitur, adhibitis *breviaturi* prout in usu sunt penes auctores: v. g. *Inst.* l. 2, t. 1 *de rer. div.*, id est *Institutionum libro secundo, titulo primo, de rerum divisione.*—In *Digesto* autem sive *Pandectis* citabitur item liber et titulus, sed addito signo quo indicatur *Digestum ipsum:* signum autem istud est litera *f* duplicata et simil conjuncta *ff*: v. g. sic: *ff* l. 21, t. 1, *de usur: et fruct.* id est *Digesti libro vigesimo primo, titulo primo de usura et fructibus.* Si quis vero originem quaerat illius signi duplicatae litterae *ff*, historia eum docebit, inde hoc ortum fuisse, quod Graeci *Pandectae* nomen solebant breviare duplici littera pp; latini duplex illud pp acceperunt pro duplici *ff*, sicque *Digestum* semper indicare in posterum consueverunt.

R. 2: Si citanda sunt loca ex Tomo 2.°, qui continet *Codicem* et *Authenticas*, sive Constitutiones Justiniani, quas vocant *Novellas*, eadem est methodus; ponitur signum, quo tam indicetur Codex, quam significentur *Novellae*, addito numero libri et tituli in Codice, numero vero Novellae in Novellis cum primis verbis; v. g. sic: *C.* l. 4, t. 64, *de rer. permut.* id est *Codicis libro quarto, titulo sexagesimo quarto, de rerum permutatione.* Item A. *plurimae quidem N.* 22, t. 1, *de Nupt.*, id est *Authentica*, quae incipit *plurimae quidem, Novella vigesima secunda, titulo primo de Nuptiis.*

(*P*) *Pag.* 100.

Ut quaestio de legis subjecto diversis regnis aptari possit, non abs re erit referre quae babet Bouvier, *De divisione societatis politicae*, Institut. Philosophicae, *Parisiis* 1844.

a *Monarchia* (a duobus verbis graecis *monos, solus*; et *arche, dominatio, principatus* sic dicta) est societas, in qua unus totam babet auctoritatem, et vocatur rex, Imperator, princeps, dux, comes etc. —Duplex est monarchia, absoluta et temperata. *Absoluta* ea est, in qua sola Monarchae voluntas vim legis habet, et subditos tenet obstrictos. *Temperata*, quando Monarchae voluntas intra quosdam limites determinatos coërcetur, ut nunc apud nos. Rex enim plenam non possidet auctoritatem condendi leges, tributa exigendi etc.; sed insuper requiritur consensus, per majoritatem suffragiorum expressus, utriusque conventus, scilicet conventus *Parium regni* et conventus *Delegatorum populi* (vulgo *la chambre des Pairs, et la chambre des Députés*). Haec monarchia gallice appellatur *gouvernement représentatif*....... (V. Civiltà Catt. V. 4, 5 ecc. *Gli Ordini rappresentativi* — Ser. 2.ª, vol. 1: *Di un'apologia cattolica degli ordini rappresentativi*).

Aristocratia (a vocibus *aristos, optimus*; et *cratos, potestas*) est societas in qua primates supremam auctoritatem habent, sive nobilitate sive opibus sive capacitate ceteris praecellant. Tale diu fuit gubernium Venetiarum. — Si in hoc regimine quidam irrepant abusus, v. g. si primates populum opprimant, si dignos a concilio avertant, si indignos vel incapaces admittant, tunc gubernium istud vocatur *oligarchia* a vocibus *oligos, pauci;* et *arche, potestas.*

Democratia, quae etiam in usu vulgari appellatur *Respublica*, illa est societas, in qua suprema auctoritas penes generalia populi comitia residet. Nomen accipit a verbo *demos, populus;* et *cratos, potestas.* Hac gubernii forma usi sunt Lacedaemones, Athenienses, Romani etc. — Gubernium democraticum male constitutum, in quo plebs infima praevalet, dicitur *ochlocratia* a vocibus *oclos, multitudo*; et *cratos* etc.

Sunt adhuc gubernia, quae vocantur *foederata*, et coalescunt ex pluribus societatibus a se divisis, aliquo tamen vinculo unitatis inter se conjunctis, et sub boc respectu unicam societatem politicam constituentibus. Talia sunt foedera inter respublicas Helvetiorum, inter Principes Germaniae,

inter provincias Americae (*les États- Unis*) etc. » — Porro si unum excipias *Monarcham absolutum*, ceteri omnes legislatores (etiam regnorum foederatorum in iis, in quibus simul haec regna consociantur) suis legibus tenentur; quia iis in societatibus legislator non est homo singularis, sed communitas — V. Gerdil; *Della sovranità, del Sovrano e dei sudditi*. Scritto inedito, Genova 1853.

(*Q*) *Pag:* **101**.

Quod Ecclesiastici jure divino exempti sint a potestate saeculari quoad materias spirituales vel mere ecclesiasticas, ut sunt ordinationes, electiones praelatorum etc., est certum; siquidem Ecclesiae, non saecularibus haec fuit tributa potestas. Quoad loca vero atque personas Ecclesiasticas, utrum exemptio a certis oneribus sit non tantum de jure humano, sed divino, quaestio est: multi negant cum Lessio, Cajetano, Becano et Salmanticensibus; sed alii multi affirmant cum Suarez, Azorio, Layman etc. — Quidquid sit, negari non potest naturali aequitati, et per consequens divinae ordinationi consentaneum esse, ut qui sacris mysteriis sunt deputati, non omnino in omnibus ceteris aequiparentur hominibus; quos enim in omnibus pares habemus, eos non tanti facimus, neque etiam eorum officium.

Verum enim vero vel in ipsa Republica ejus repraesentator pluribus gaudet supra ceteros; idque merito, nam illius dignitas vilesceret, si ab aliis non distingueretur. Nonne apud ipsos gentiles eorum Sacerdotes semper magno in onore habebantur? Romae ipsi erant a juramento liberi, in Ægypto a tributis soluti, in Graecia negotiorum consultores, in Asia praesides judiciorum, in Gallia praeceptorum magistri etc. — V. Liguori, *Hom. Apost. Tr.* xx, n. 18.

« Mentre non è punto vero (ad rem, *Saggio intorno al Socialismo* ecc., pag, 164), ciò che per rincalzare le sue teorie si condusse a dire il Gioberti, che *la morale evangelica è essenzialmente democratica, perchè fondata nel domma dell'uguaglianza naturale* (Apol. del Ges. Mod., cap. 1); mentre anzi il Vangelo mette nella società spirituale, sola che egli costituisca, le più riciise disuguaglianze tra clero e laicato, tra corpo docente e corpo discente; non entra però a consigliare nelle società umane un ordine a preferenza di altro, nessuna forma a preferenza di un'altra, non dà, nè toglie a veruno un diritto di comando e di proprietà altrimenti da ciò che gli competa pei suoi titoli legittimi che fondano le disuguaglianze naturali e civili, senza delle quali non può esistere società pubblica. La morale evangelica, data per compiere le leggi divine anteriori di tempo, e per ristorare la natura scaduta, è essenzialmente conservativa di tutti i diritti, e di tutti i loro limiti, come natura e giustizia li prefinisce, e come la legge umana con legittima ragione li distribuisce, ordina e scomparte. »

Et in nota haec addit: » Se l'Evangelio fosse *essenzialmente democratico*, ripugnerebbe alla condizione del genere umano, che è sulla terra *essenzialmente gerarchico*. Gerarchico nella divisione dei sessi e nella propagazione dei figli; gerarchico nella successione delle generazioni, che reditano dai maggiori beni spirituali e temporali, e dottrine di ogni maniera; gerarchico nelle differenze di età, di attitudini e capacità fra gli individui e nelle gradazioni d' ingegno. Tutti questi lineamenti o elementi di gerarchia, che svariatissimamente sottordinano in diversi rispetti gli uomini, gli uni agli altri, il Vangelo o gli accrebbe e sublimò creando tutta nuova la gerarchia sacra nella società religiosa, santificando l' unione scievole dei sessi, così che la santità del matrimonio rende sacra per la donna l'autorità del marito, suo capo, come Cristo lo è della Chiesa, e sacra fa l'autorità dei genitori sui figli: o li sanzionò ordinando rispetto ed onore ad ogni podestà e autorità legittima, a ogni titolo rispettabile di scienza, di età, e ad ogni diritto; così che ove molti uomini si trovassero assieme non classificati, osservando colla virtù e luce evangelica la ragione della natura, si classificherebbero tosto da sè. E perciò, a vero dire, la democrazia assoluta è impossibile in natura: fra uomini ragionevoli e retti *non durò mai*, come scriveva Giovanni Müller, *cinque minuti*: di fatti nelle repubbliche stesse le più democratiche, per poco che sieno ordinate a ragione, soltanto alla superficie, *secundum quid*, e ancora in poche cose regna il principio democratico e la gerarchia artifiziale che è nato a produrre, mentre la vita sociale si aggira sempre come sul suo perno più stabile sulla gerarchia naturale, che penetra colla forza della autorità tutta l'umana famiglia e limita tutte le libertà, ringagliardita poi ancora soavemente nelle nazioni cattoliche dalla gerarchia religiosa ».

V. Thomassin, *De nova et veteri Eccles. disciplina*, tom. III, lib. 1 — De Héricourt,

Compend. Thomassin, etc. — Bingham, *Origines et antiquitates Eccl.*, tom. II, lib. 5 — Natalis Alexander, *Hist. Eccl.*, *saec.* IV et V — Vaudet, *Des changements opérés dans l'administration de l'Empire*, tom. II, c. 2 — Dupuis, *Traité de la Jurisp. crim.* —Bergier, *Dizionario* V.° *Immunità*. Muzzarelli, *Dissertaz. sulle immunità eccles.* — Tandem, *Dell'origine delle immunità del Clero cattolico e d'ogni altro sacerdozio creduto dagli uomini legittimo e santo.* Libri due, Cesena 1791.

(*R*) *Pag.* 104.

Quid (quaeres) *si regni usurpator illico obedientiam, fidelitatem, etc., exigat?*

R. Hac in re pro norma sit Instructio data a Pio VII, 22 maji 1809 suis subditis in civili R. Ecclesiae Principatus invasione: » Con essa Istruzione (ita refert Bercastel, » *Storia Ecclesiastica*, Continuaz. vol. XXXVI, » *et ult.*) si regolavano principalmente tre » oggetti: 1 il giuramento di fedeltà, ch'e» sigeva il governo intruso; 2 l'accettazio» ne d'impieghi; 3 il canto del *Te Deum* co» mandato dall'autorità laiche per festeg» giare lo stabilimento del nuovo governo.

» Quanto al giuramento, il Pontefice di» chiarava illeciti i giuramenti illimitati, » implicando infedeltà e fellonia verso il » legittimo governo. Assentiva poi, che fosse » dato ne' limiti di obbedienza passiva; ben » inteso, che questa di lui permissione non » si potesse giammai interpretare per un' » abdicazione della sovranità temporale. » Prescrivea la formola del giuramento » ne' termini seguenti: *io prometto e giuro* » *di non prender parte in nessuna cospira-* » *zione, complotto, o sedizione contro il go-* » *verno attuale; siccome altresì di esser som-* » *messo ed obbediente in tutto ciò, che non* » *sarà punto contrario alle leggi di Dio e* » *della Chiesa.*

» Non permetteva poi che si esercitasse» ro, nè si accettassero impieghi, da'quali » ne nascesse il riconoscimento dell' usur» pazione: anzi avea stabilito, che coloro » che ne accettassero di tal fatta, incorres» sero nelle censure. Quanto agli impieghi, » che non portassero riconoscimento, ac» consentiva il Pontefice, che fossero ac» cettati, sempre per altro con dispensa » del Diocesano.

» Finalmente vietava a' Vescovi e ad al» tri Pastori Ecclesiastici di prestarsi al » canto dell'Inno ambrosiano, il quale per » le circostanze dei tempi diveniva più » un insulto a Dio, che un atto religioso».

(*S*) *Pag.* 111.

Ad rem, quoad populorum insurrectionem, haec leguntur in libro, *La repubblica italiana del* 1849 cap. 43: A parlar propriamente, niuno è Sovrano sulla terra, e la parola dell' Alfieri suona vera e solenne: *Innanzi a Dio chi Re?* La sola giustizia è sovrana: la sua luce è la norma dei diritti e dei doveri, la sua spada lampeggia sui popoli e sui troni, al suo giudizio converranno i principi e le nazioni. Ma frattanto, prima che venga quel dì della giustizia, chi chiamerà a sindacato i principi prevaricatori di quella giustizia a danno dei popoli? Ecco la questione che agita la Francia, l'Italia, l'Alemagna ed il mondo. Cerchiamo la soluzione.

Ad ogni accusato vuolsi concedere un tribunale competente, un processo e una deliberata sentenza. Ad un privato non si torce un capello senza un giudizio ponderato e legale; fra le nazioni più libere il giudizio è più maturato ed autentico. Or dunque dov'è il tribunale, dove la legge, dove i giudici che sentenziano i sovrani? Il medio evo collocava quel tribunale nel Pontefice e negli assessori della Chiesa cattolica; e il gran Leibnitz ne fu rapito di meraviglia, perchè in quello i principi avevano un freno, e una guarentigia i popoli: e durando quella dittatura, fondata nelle pure ragioni della moralità e della giustizia, l' umanità sarebbe stata libera dai due sommi flagelli, che sono le guerre e le rivoluzioni, nelle quali si fa combattimento, come dalle fiere, di agilità e di forza, non di giustizia nè di ragioni. Sciogliere i popoli dal giuramento di fedeltà, per esempio al quarto e all' ottavo Enrico, non era una guarentigia di libertà contro la tirannide?

Ma quella giurisprudenza, quantunque spontaneamente suggellata dai principi e dai popoli, quasi lampo di suprema civiltà nella suprema barbarie, non era inerente alla Chiesa: era un patto accidentale di quel tempo, ed è passata. Resta però il principio che detta, ogni membro dell' umanità, epperò anche i sovrani, volersi giudicare competentemente e conforme al diritto e non alla violenza. Ripeto adunque: dov' è quel tribunale autentico, che giudichi i sovrani? —Si risponde: Questo tribunale è la nazione.

Sia: perchè se mai v' ha sulla terra un consiglio, al quale debba comparire un sovrano, questo è certo la nazione, essendo egli sovrano per la grazia di Dio e della nazione. Ma le società segrete, ma le turbe

faziose e rivoluzionarie non sono la nazione, che anzi oppugnano il pensiero della nazione, e coi raggiri la seducono, o la trascinano colla violenza: dunque si ritirino questi giudici incompetenti e corrotti, e lascino, prima d'insorgere, che la nazione con tranquilla e libera discussione pronunci il suo giudizio alla luce del sole. È questo il procedere dei cospiratori? Rispettano essi la sovranità della nazione? O piuttosto non sono essi i neri demoni che giran nelle tenebre e non prorompono, se non quando hanno già soffiato l'incendio che invade le nazioni? I socialisti di Francia, d'Italia e dell'Europa tutta avevano consultata la nazione prima di lanciarla nel golfo apparecchiato dalla rivoluzione? Essi sono come il sasso della montagna, che si frana e precipitando schiaccia gli alberi e le case, i pastori e le greggie. Direste allora che le greggie ed i pastori, le case e gli alberi furono consultati e schiacciati liberamente? Tale è l'opera delle insurrezioni: esse schiacciano le nazioni, ma in quanto al fare le rivoluzioni, le nazioni non vi entrano quasi per nulla; l'urlo di pochi le trasporta, e non sanno dove. Questa è la storia di pressochè tutte le insurrezioni....

Insistiamo ancora su questo tribunale della nazione. Quale sarebbe il delitto per cui la nazione potrebbe esautorare il sovrano, e levarsi in armi contro di lui e di chi ne sostiene le parti? Perchè, oltre le ragioni del diritto, qui si hanno da bilanciar le conseguenze d'una lotta civile fra chi sostiene e chi ripudia il principe; non essendo le menti d'un qualche Stato sì facilmente accordabili come furono i sensi della piccola Roma nella cacciata del piccolo re Tarquinio; nè potendo le politiche fantasie trovare quell'accordo di spiriti, in cui vennero i Romani contro quella superba e disonesta famiglia....Per quale colpa del principe sarà dunque giusto e conveniente alla nazione l'insorgere a mano armata contro di lui, e precipitar sè stessa negli orrori d'una guerra cittadina? Qui impallidiscono i pubblicisti; e quegli stessi che propugnano la sovranità del popolo, discendendo dalle loro speculazioni, si accordano coi propugnatori del diritto divino dei principi, negando nella pratica l'onestà e la convenienza delle armate insurrezioni.

S. Tommaso, il Bellarmino e Suarez consentono all'intera nazione il diritto di ritirarsi dall'obbedire al principe, che viola sostanzialmente il patto fondamentale dello stato ed esercita la tirannide, ma nè essi nè alcun teologo di valore tiene per lecite le armate insurrezioni. Suarez, interpretando il Bellarmino, consente al popolo il diritto della difesa negli estremi casi, e non mai dell'offesa (Suar., *Defens. fidei*, lib. III, c. 3). E s. Tommaso concede pure che per nazionale decreto si destituisca il tiranno, e ricorda Tarquinio il superbo, e Domiziano i cui atti furono anche rescissi dal senato; ma non consente tale diritto se non nella dichiarata tirannide, alla sola nazione, e non agl'individui nè alle fazioni. Avvisa che le lagnanze si porlino legalmente dall'inferiore al superiore, come gli Ebrei deferirono ad Augusto i gravami di Archelao imitatore della paterna scelleratezza. E se ciò non si possa o non sia il caso, nè giovi la giustizia umana, s. Tommaso, lungi dall'autenticar l'uso delle armi, ci consiglia di ricorrere al Re dei regi, nelle cui mani è il cuore dei principi. Egli piegò a mansuetudine la crudeltà di Assuero; egli cacciò dal trono e dal consorzio degli uomini il superbo Nabucco; egli vide nell'Egitto i guai del suo popolo, e sommerse nelle acque del mare Faraone e l'esercito suo; e la mano di lui non è abbreviata. Dio manda i cattivi principi a castigo dei popoli: si tolga dunque la colpa dai popoli, perchè cessi la piaga dei tiranni. Così argomenta e conchiude s. Tommaso, *De Regim. Princ.* l. 1, c. 6.

Nè altro insegnamento ha la Chiesa di Cristo, il quale stabiliva i due vertici sociali in Cesare e in Dio. S. Pietro comanda l'obbedienza al principe *propter Deum*; s. Paolo *propter conscientiam*, e pure ai cattivi, dove il comando non sia cattivo. L'autore delle Costituzioni apostoliche chiama questa la legge di Dio: *haec enim est Dei lex*. Tertulliano, lampeggiando sui cristiani la spada dei tiranni, scriveva a Scapola: « Il cristiano non è nemico di nessuno, e neppur dell'imperatore, il quale sapendo essergli costituito dal suo Dio, gli è forza d'amarlo, riverirlo, onorarlo e pregare che sia salvo ».

Ma da niuno meglio che dal grande Agostino ci venne ritratta la condotta sublime de' primi cristiani, e la sapienza che la inspirava: « Giuliano, egli dice, fu un imperatore infedele, fu apostata, iniquo, idolatra. Ora i militi cristiani obbedivano all'imperatore infedele; ma nel culto di Cristo non altro imperatore conoscevano, se non quello che è in cielo. Quando venivasi agli idoli, all'imperatore anteponevano Dio. Quando poi diceva: schieratevi, combattete, essi obbedivano; cioè distinguevano l'eterno Si-

gnore dal signor temporale, e per cagione del Signore eterno obbedivano e soggiacevano al signor temporale: *Distinguebant Dominum aeternum a domino temporali; et tamen subditi erant propter Dominum aeternum domino temporali* (*De civ. Dei* xviii, 53). Eccovi la dottrina e la pratica del cristianesimo, esposta dal più grande ingegno che illustrasse la filosofia ed il Vangelo; obbedire nel bene, tollerare il male ».

(*T*) *Pag.* 113.

Roma (inquit Fenelonius) *è la patria comune di tutti i cristiani: tutti sono concittadini di Roma; ciascun cattolico è Romano.* « Gli uomini politici (ad rem episcopus Parisis, *Della Chiesa e dello Stato*) accoglievano generalmente con favore quella parola, che tanto ferisce i nostri cuori cattolici, essere il Papa *un sovrano straniero.* Ah no, no! il Papa non è per noi, non sarà mai un sovrano *straniero:* gli è anzi il sovrano di ciascheduno di noi in tutto quanto abbiamo di più personale, di più intimo; poichè comanda alle nostre menti colla sua parola, comanda alle nostre coscienze colla sua volontà.—Colale sovranità il Papa la esercita sempre e sopra tutto, sia per sè medesimo, sia per l' intermezzo de' Pastori, dei quali egli domina tutta la gerarchia. Quella sovranità si estende non meno sui cristiani dispersi ne' paesi idolatri, che sui fedeli agglomerati nelle cattoliche contrade; poichè tutti, malgrado ogni distanza ed ostacolo, malgrado la discrepanza de' costumi e la rivalità delle nazioni, tutti, qualunque lingua parlino, a qualsiasi sociale classificazione appartengano, sono egualmente i membri di uno stesso corpo, i cittadini di una stessa patria, i sudditi di un stesso Capo visibile, preposto al governo di una società medesima, la quale, spirituale nel suo oggetto, è nullameno partecipe necessariamente nella sua esistenza di tutte le condizioni delle umane società ».

(*U*) *Pag.* 118.

Concordata nihil aliud sunt, *quam conventiones, ac quaedam veluti foedera contracta inter potestatem civilem et potestatem ecclesiasticam.* Licet enim discrimen utriusque innitatur jure naturali et divino positivo; non potuerunt tamen fines proprii ita unicuique adsignari, ut nullae unquam orirentur peculiares factorum circumstantiae, in quibus ad tollendum quodcumque discordiae periculum non oporteret aliquando *ex bono et aequo* componere. Huc igitur pertinent foedera illa, quae ubi rite perpessa sint, *Concordatorum* nomine nuncupamus, et partes secum contrahentes ita obligant, ut eorum violatio sit contra ipsum jus naturale praecipiens *pacta legitime inita semper esse religiose servanda.* Ephemerides Gallicae, quibus erat titulus l' *Avenir*, cum anno 1833 ausae fuissent docere Concordata non esse *obligatoria*, S. Pontifex Gregorius XVI eam cito doctrinam aperte reprobavit et diris devovit.—V. *Della natura e carattere essenziale de' Concordati*, Parigi, Didot. 1850. — Audisio, *Introduzione agli studi Eccl. Lib.* iv.

Si res mutuo finienda, reprobandae appellationes sic dictae *ab abusu*, quas nonnulli juristae tuentur cum Natali Alexandro (*Hist. ad saec.* iv). Has tunc dari asserunt, quando in causa Ecclesiastica fit appellatio ad principem saecularem ob putatum abusum potestatis Ecclesiasticae. Quas tamen venerandae antiquitati ignotas, omnium perturbationum fontem, vexationum in Clerum scaturiginem, ac manifestam jurium Ecclesiae usurpationem appellavit Leo xii Epist. ad Galliae Regem die 14 jun. 1824. Vel ipse Fleury in hac re minime suspectus ajebat: *les appellations comme d' abus ont achevé de ruiner la jurisdiction ecclésiastique.— V.* Salzano, *Corso di Storia Eccl.* l. vi, n. 7 — It. *Animadversio in Natalem Alexandrum*, loc. cit. — *Civiltà Cattolica*, vol. vii, p. 586. — *Processo di Nuitz*, ubi inter cetera haec habentur: « Basta un po' di buon senso per rilevare tutto il ridicolo d' una dottrina che esige il potere civile a giudice d'una materia che non conosce. Può egli lo stato definire i limiti della potestà ecclesiastica? e come dunque potrà sentenziare che questi limiti vennero trapassati?... Noi rimettiamo i lettori all' opera di Mons. Affre intitolata: *Dell' appello come di abuso, sua origine, suoi progressi e suo stato presente....* Tuttavia giova qui riferire un breve squarcio della lettera ufficiale scritta il 18 agosto 1803 da Sua Eminenza il Cardinale Caprara al sig. di Talleyrand per essere presentata al Governo Francese. Si sa che Napoleone aveva aggiunto al Concordato conchiuso col Papa nel 1801 per appendice una serie di articoli conosciuti sotto il nome di *articoli organici.* Il 6.° di questi articoli diceva: « Si avrà ricorso al Consiglio di Stato per tutti i casi d' abuso ». Il Cardinale, a nome del Papa, rigettando tale articolo, scriveva: «Quali sono questi casi? L'articolo

non li specifica che d'una maniera generica ed indeterminata. Si dice, per esempio, che uno dei casi d'abuso è l'usurpazione o l'eccesso di potere. Ma in materia di giurisdizione spirituale, la sola Chiesa è giudice. Non ispetta che a lei dichiarare in che cosa siasi ecceduto o abusato de'poteri che essa sola può conferire. La podestà temporale non può conoscere dell'abuso eccessivo d'una cosa, che essa non può accordare. Un secondo caso di abuso è la contravvenzione alle leggi e regolamenti della repubblica. Ma se queste leggi, se questi regolamenti sono in opposizione colla dottrina cristiana, bisognerà che il prete li osservi piuttosto che la legge di Gesù Cristo? Tale non fu mai l'intenzione del governo. Si mette eziandio nella classe degli abusi l'*infrazione delle regole consacrate in Francia dai santi canoni*. Ma queste regole dovettero emanare dalla Chiesa, e tocca a lei sola pronunziare sulla loro infrazione, perchè essa sola ne conosce lo spirito e le disposizioni. Si dice infine che v' ha luogo ad *appello come di abuso* per tutto ciò che tende a compromettere l'onore dei cittadini, a turbare la loro coscienza e che degenera contro di loro in oppressione, ingiuria o scandalo. Ma se un cotale reo di divorzio o eretico, e conosciuto pubblicamente si presenta per ricevere i sacramenti, e che se gli rifiutino, pretenderà che gli sia stata recata ingiuria, griderà allo scandalo, muoverà lagnanze, la legge lo assisterà; eppure il prete accusato non avrà eseguito che il suo dovere, perchè i sacramenti non debbono mai essere amministrati a persone notoriamente indegne ».

(*V*) *Pag.* 118.

Agendo de suprema Ecclesiae potestate quaestio recurrit adeo vehementer agitata olim, at ferme semper imperfecte discussa: quid nempe sentiendum sit de anteactis saeculis, in quibus aliqui Pontifices nonnumquam res ipsas civiles exterorum moderabantur? Nostrum non est hic immorari, id unum scire satis sit, veritatem suos hodie habuisse vindices, atque adeo, ut vel ex ipsis protestantibus nemo sit cui, vix a limine genuina historia salutata, palmare non sit, illa temporum iniquitate SS. Pontifices haud fines suos excessisse, sed ipsos ea esse potestate usos, quam eis tribuebat universalis consensus.

V. Bouvier, *Instit. Theol. Tom.* I. *De vera Eccl.* sub finem. — De Maistre, *Du Pape T.* II, c. 9 *et seqq.* — *Pouvoir du Pape sur les souverains au moyen-âge*, Vol. un. in 8.° — Hurter, *Storia di Papa Innoc.* III, *e de'suoi contemporanei*, Milano 1841. — Voigt, *Storia di Papa Gregorio* XII *e dei suoi contemporanei preceduta da un'Introduzione del Can. Jager*, *Mil. tip. Bonfanti* 1840, etc. etc. — P. Salzano, *Corso di storia Ecclesiastica*, *Napoli* 1848. vol. 4, lib. XIII. — Audisio, *La Reale Basilica di Superga*, Lib. IV, d. 2, *etc.* ubi haec ad rem: vi recherò in mezzo il pensiero di quel supremo intelletto che fu il Leibnitz: e appunto perchè supremo, il meno protestante che vi abbiate. Accennando egli al tribunale immaginato dal Saint-Pierre pel mantenimento della pace universale, ecco quel che ne afferma: « Per me, io l'innalzerei a Roma quel tribunale, e ne vorrei presidente il Papa, come quegli che in realtà già altre volte esercitava l'ufficio di giudice tra i principi cristiani....Vedi progetto che avrà riuscimento pari a quel dell'abate di San Pietro: ma poichè non ci son vietate le finzioni, perchè non faremo quella che ci ricondurrebbe l'età dell'oro? « Così pensava il gran Leibnitz di quello spirito di conciliazione e di pace, per la tranquillità europea, già adoperato dai pontefici di Roma. Dopo lui, sprecherei tempo e fatica nel citar altri nomi. »

(*X*) *Pag.* 120.

Quoad mortem civilem haec pro nostris temporibus habeto, ut notat *Giurisprudenza degli Stati Sardi*, Genova 1851 *Disp.* VIII:

« 1. In nessun paese d'Europa la morte civile trovasi stabilita nelle condizioni, alle quali esiste in Francia. Fra le nazioni, presso le quali essa era stata introdotta col Codice civile Francese, il Belgio (art. 13 della Costit.), ed i Paesi Bassi (art. 4 del Cod. civ.) l'hanno formalmente abolita — Nelle Due Sicilie (art. 28 e segg. Cod. civ.) e nel Regno di Sardegna (art. 43 e segg. Cod. civ.) non fu conservata, che con diverse modificazioni. Così p. e., negli Stati Sardi la morte civile non esercita alcuna influenza sul matrimonio (come contratto) del condannato. — Il nuovo Codice penale del Gran Ducato di Baden (§ 17) abrogò implicitamente la morte civile. — La Baviera è l'unico Stato Germanico, che abbia ammessa la morte civile, ponendola come conseguenza della pena dei ferri (Cod. pen. del 1813). — In Inghilterra, e nel resto d'Europa la morte civile non si conosce.

2. Che la morte civile sia uguale alla na-

turale, non è esatto... Finchè vive il condannato, gli può sempre sorridere la speranza di una grazia o di un avvenimento qualunque che lo ridoni al godimento dei perduti diritti civili... Una eccezione unica comandata dal pari dai più elementari principii di diritto, che dalla equità dev'essere ammessa circa gli effetti dell'amnistia, l'eccezione cioè nascente dai diritti legalmente acquistati dai terzi i quali devono conservarsi inalterati ed illesi. »

(Y) *Pag.* 131.

Circa prudentiam in evellenda consuetudine audiendus inter ceteros Benedictus XIV, qui Constitutione *Paternae charitatis*, quoad mercatus, qui festis diebus alicubi agebantur, ait: « Quia malum universale est, ac alte radices egit, opus est prudentia et maturitate, ne fructu careat medela, ac vulnus exasperet: *quod possumus, exigendum est, non quod optamus.* Admonitionibus proinde uti satius videtur, quam minis; et si minae quandoque intententur, servandum est exacte monitum sapientissimum s. Augustini, *Epist.* XXII ad Aurelium Carthaginensem Episcopum, qui agens de auferenda conviviorum licentia totam passim Africam foede occupante, sub inani obtentu honorandi festa martyrum, scripsit: *Non aspere quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur; magis docendo quam jubendo; magis monendo quam minando; sic enim agendum est cum multitudine; severitas autem exercenda est in peccata paucorum. Et si quid minamur, cum dolore fiat, de Scripturis comminando vindictam futurorum, ne nos ipsi in nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur* ».

Neque etiam hic extra rem esse putamus genuinam ideam signare *tolerantiae* et *intolerantiae*, de qua hodie tot verba faciunt politici, ut nempe licita ab illicitis secernamus. De hac porro praestat proferre verba praeclarissimi Balmes in celeberrimo suo Opere, *Il Protestantismo comparato al Cattolicismo nelle sue relazioni colla civiltà Europea*, ubi cap. XXXV haec notat: « L'intolleranza religiosa o teologica consiste in quel convincimento de'Cattolici, l'unica religione verace essere la Cattolica. L'intolleranza civile consiste nel respingere dallo Stato le religioni tutte che non sono la Cattolica. Queste definizioni devono bastare a chi non è destituito del senso comune a persuadersi che le due specie d'intolleranza non sono separabili, sendo certamente possibile che uomini fermamente convinti della Cattolica verità soffrano coloro che hanno diversa religione, o che pur anche non ne professano alcuna. L'intolleranza religiosa è un atto dell'intelletto inseparabile dalla fede; perciocchè chi crede fermamente esser vera la propria religione, deve di necessità ritenere ché sola essa è vera; essendo necessariamente una la verità.—L'intolleranza civile è un atto della volontà, che ributta gli uomini, i quali professano una religione diversa, e produce vario risultato, secondo che s'alligna nell'individuo o nel governo. Al contrario la tolleranza religiosa è la credenza che tutte le religioni son vere, il che, ben inteso, viene a dire non esserne alcuna che lo sia; non essendo possibile che sian vere al tempo stesso cose che si contraddicono. — La tolleranza civile è il consentire che vivano in pace uomini di religione diversa; e, al pari dell'intolleranza, ha vario effetto secondo che si ritrovi o nell'individuo o nel governo. » — *V.* etiam Nicolas, *Studii filosofici intorno al cristianesimo*, p. 2. l. 2.

(Z) *Pag.* 137.

De jejunio Ecclesiastico inter ceteros poterit vid. Natalis Alexander, *Hist. Eccl. saec.* II, *diss.* 4. — Bellarminus, *Controv. de bonis operib.* L. II, c. 14. — Concina, *De jejunio, diss.* 7. c. 1. — Bergier, *Dizionario, etc.* V° Quaresima, Astinenza. — Scotti, *Teoremi*, par. 1, *Teor.* 8; id. *Omelie, t.* 1. *Dom.* 1 *di Quares*; id. *Catech. medico.* — Belli, *Sul digiuno, e le astinenze, Roma* 1842. — Virringh Medicus, *De jejunio et abstinentia medico-ecclesiasticis.* — Gaume, *Catechismo di perseveranza*, par. 4. lez. 33. — Dottor Pistelli, *Commentario fisico sull'astinenza e il digiuno*, *Lucca* 1841. — Righetti, *Lettere sul Digiuno e la Quaresima*, *Roma, Genova, Milano.* — Praestat hic referre quae leguntur in Diario, *l' Armonia* n. 25 1852 *suppl.*: « In tutte le pratiche del Cattolicismo si avvera quel detto di Montesquieu: far esso la nostra felicità quaggiù, mentre non ha per iscopo che il bene dell'uomo nell'altra vita.

I Santi Padri ebbero in costume d'insistere anche su questo punto, che il digiuno è vantaggioso alla salute, ed ha pure le sue delizie. Il digiuno, dicevano, è la sanità del corpo, la robustezza delle membra, la diuturnità della vita, cresce il gusto dei conviti, è il condimento dei cibi, perchè è più

soave il mangiare quanto miglior l'appetito . . . .

Tutti gli esempi di longevità vanno sempre uniti ad una soverchia sobrietà nel vitto. Ricordiamo i più celebri monaci dei deserti, Antonio, Romualdo, Sabba, Pafnuzio, Arsenio, Eutimio, Giovanni il Solitario. Ebbene tutti costoro, macerandosi con continui digiuni, oltrepassarono il secolo. Si sa che dai Certosini non si fa uso delle carni neppure nelle più gravi malattie. Quando la Sede Romana trovavasi in Avignone, uno di que' Papi mandò a dire al priore della Gran Certosa di Parigi, che licenziasse i suoi cenobiti ad usare le carni in occasione di malattie. Quella licenza fu sentita con tale dispiacere, che i monaci decretarono una deputazione da mandarsi al Papa, per pregarlo a permettere loro che mantenessero nelle proprie costituzioni un precetto tanto antico. La deputazione era composta di ventisette monaci, e il più giovane contava ottant'anni, e ve ne erano parecchi che ne avevano novantacinque. Come il Pontefice li vide in quell'età gravissima, così paffuti e bene stanti, non insistè più, e rimandolli a continuare la loro vita mortificata.

Se gli esempi de' frati non fossero bene accetti, ne abbiamo in egual copia di medici, che praticando l'astinenza vissero vita lunghissima. Ippocrate morì di centonove anni; Galeno, comechè di temperamento gracilissimo, finì decrepito, perchè avea in costume di non soddisfare mai totalmente l'appetito; Hecquet oltrepassò i sessantasei anni mangiando sempre di magro, e non bevendo che acqua; e sessanta ed ottant'anni contarono Stahal, Santorio, Cirillo, Sacco ed altri moltissimi vissuti sempre nell'astinenza ».

(*AA*) *Pag.* 143.

Quoad dispensationem in jejunio habemus tres Bullas Benedicti XIV: Bulla *Non ambigimus* ait, dispensare cum integra civitate, populo vel communitate circa qualitatem ciborum Sedi Apostolicae reservatum esse. — Bulla *Prodiit jamdudum* ait, esse *communiorem* et *magis in ratione fundatam* opinionem quae docet Episcopum non posse neque pro particulari causa, neque una vice pro tota communitate *vel* dispensare *vel* mutare jejunium, quamvis periculum sit quod non observetur. Si tamen jejunium caderet in festum Patroni, tunc dicit jejunium esse transferendum in praecedentem diem. — Tandem Bulla *Libentissime* docet Episcopum petere non debere ab Apostolica Sede dispensationem circa qualitatem ciborum, nisi gravissima et urgente necessitate, et toties quoties. Nec valere quod sit usus eam impetrandi etiam a pluribus annis; aut quod pisces vel ova caro pretio vendantur; aut quod milites permanentes abstinentiam non serveut; aut quod deficiant oleum et pisces, si ova et lacticinia haberi possint. Sed esse causam sufficientem morbum universalem, vel deficientiam earum rerum, sine quibus jejunium observari nequit.

In Literis concessionis, quae ad Ordinarium mittuntur per Congregationem S. Officii, facta nonnullorum dierum reservatione, additur: *si compiacerà di dichiarare il potere avutone dalla S. Sede, inculcare a'suoi Diocesani l'esatta osservanza del quadragesimale digiuno, ed esortarli a compensare l'Indulto medesimo con altre pie opere; fra le quali piacerebbe a Sua Santità, che Ella ingiungesse la visita in ogni settimana di qualche Chiesa designata da Lei*. Hanc autem visitationem injungunt Episcopi, aliis declarantes eam sub levi tantum obligare, ut legere est in Epistola Pastorali Episcopi Montis-Regalensis anno 1844; alii vero eam simpliciter imponunt nihil declarando, uti passim fit. Hic non abs re erit, si notemus haec duo Opuscula: 1 *Breve Istruzione sopra il digiuno Quadragesimale*, Venezia tip. Tondelli; 2 *Orazioni per la Visita settimanale da farsi in una Chiesa nel corso della Quaresima*, Venezia tip. Merlo. Jejunium occurrens in diebus Festis Titularis vel Patroni vel nundinarum conceditur anticipari arbitrio Episcopi, uti in Papiensi, Mediolanensi, Cremonensi, Derthonensi, in Hibernia, 27 jun. 1644, 21 jul. 1635, 3 dec. 1672, 2 apr. 1677, 6 sept. 1698, 26 aug. 1713, 7 jun. 1742. Sed tamen recurrendum in casibus particularibus. *S. C. R.* 7 *sept.* 1846.

TRACTATUS TERTIUS

De obligationibus

Seu de praeceptis particularibus certo hominum statui propriis.

A legibus, ut effectus a causa, diversae oriuntur obligationes, quae hominem afficiunt in quacumque conditione consideretur : seu quaedam praecepta particularia dimanant, quae certo hominum statui propria sunt. Hinc, postquam *de actibus humanis*, *de conscientia et de legibus* generatim peractum est, clamat ipse per se rerum ordo, ut nunc *de Obligationibus*, seu de praeceptis particularibus disputetur.

DISPUTATIO PRÆAMBULA

DE OBLIGATIONIS NATURA ET DIVISIONE GENERATIM

Q. 1 *Quid est obligatio?*

R. Obligatio sic dicitur quasi *ligatio ob*, id est ob aliquam causam, justum nempe Superioris praeceptum. Potest autem definiri: *vinculum accommodatum naturae intelligenti, satis validum et internum, quo adstringimur ad aliquid faciendum vel ad aliquid omittendum.*

Dicitur 1 *vinculum*, ut sic indicetur vis illa maxima qua praedita est lex ad ligandos subditos (*A*);—2 *accommodatum naturae intelligenti*. Si enim creaturae irrationales ad actum trahuntur pulsu exteriori et per impressiones corporeas, naturae intelligentes et rationales trahi debent modo sibi convenienti, videlicet rationabili superioris ordinatione ; — 3 *satis validum*, quod nempe gravibus rationum momentis moraliter certis innitatur, ut valeat nos determinare ; — 4 *internum*, quo nempe ipsa conscientia afficiatur;—5 *quo adstringimur*, etc.; obligatio enim ita moraliter agit in homine, ut clare ipse perspiciat se debere aliquid facere vel omittere, ne cogatur se reprehendere et poenis dignum judicare, si renuat.

Q. 2. *Quomodo generatim dividitur obligatio?*

R. Homo quilibet duplici sub respectu hic a nobis consideratur : vel quatenus est membrum Ecclesiae, vel quatenus est membrum Reipublicae. In quacumque vero societate homo sit, non debet certe ignorare quae sui muneris sunt: *unusquisque*, ait. s. Augustinus, *scire tenetur legem et statum, quem profitetur* (1). Unde Apostolus : *vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas* (2). Hoc posito, dicimus obligationem generatim acceptam aliam ligare hominem in societate Religiosa; aliam cum ligare in societate civili.

(1) *De fid. et oper.* l. 1.

(2) Coloss. 4.

DISPUTATIO PRIMA

DE OBLIGATIONIBUS IN SOCIETATE RELIGIOSA

Cum obligatio afficiat ipsas hominum personas, patet tot ejusdem esse genera distinguenda in societate religiosa, quot in ipsa distinguuntur genera personarum; atqui in ipsa duo distinguuntur genera personarum, nempe *Laici* et *Clerici*. Clerici autem vel sunt saeculares, et *Clerici* simpliciter dicuntur; vel regulares, et *Religiosi* appellantur. Hoc posito, jam sit.

CAPUT PRIMUM

DE OBLIGATIONIBUS LAICORUM

Q. *Quaenam sunt Laicorum obligationes in societate religiosa?*

R. Omnes Laicorum obligationes in societate religiosa eo reducuntur, ut praecepta Dei et Ecclesiae fideliter observent, si velint ad societatis ipsius scopum pervenire, qui est salus aeterna.

Primo praecepta Dei, quae Decalogo continentur; Christus enim cuidam ab eo sciscitanti quid agendo vitam aeternam haberet, hoc dedit responsum: *si vis ad vitam ingredi, serva mandata* (1). Nomine autem *mandatorum* vocabantur praecepta Dei. — Secundo praecepta Ecclesiae; aperta enim sunt illa Christi verba ad Ecclesiae antistites: *qui vos spernit, me spernit* (2). Et iterum: *si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus* (3). Et Tridentinum definivit: *si quis dixerit hominem.... non teneri ad observantiam mandatorum Dei et Ecclesiae.... anathema sit.* (4) Unde ad rem Augustinus: *nec habebit Deum Patrem qui Ecclesiam noluerit habere Matrem* (5). « Qui hos, ait *Stapf* (6), et similes textus maturius expendit, inter alia baud parum mirabitur, qua ratione fiat, ut praecepta Ecclesiae a viris etiam cultioribus et ceteroquin bonae indolis tam parum attendantur, et vix non contemni caeperint » (*B*).

Qui autem Christi Ecclesiam vexare, ejus aspernari praecepta, ministros irridere, constitutiones proculcare, eique bellum intentare non erubescunt, audiant nunquam satis laudata verba percelebris *Montalembert* (7): « permettetemi un paragone famigliare. Quand'un uomo è condannato a lottare con una donna, se questa non sia l'ultima delle creature, essa può bravarlo impunemente colla fronte alta, e dirgli: *ferisci, ma tu ti disonori, e non mi vinci*. Ebbene la Chiesa non è una donna, essa è ben più che una donna, essa è madre. Si, essa è madre! È madre dell'Europa, è madre della società moderna, è madre della moderna umanità. Un figlio può esserle ingrato, snaturato, ribelle; ma sempre le resterà figlio; e viene il momento, in cui questa lotta parricida contro la Chiesa diventa insopportabile al genere umano, e chi l' ha provocata, cade schiacciato, annientato, sia per la disfatta, sia per la riprovazione concorde dell' umanità » (*C*).

CAPUT SECUNDUM

DE OBLIGATIONIBUS CLERICORUM

Q. 1. *Undenam oriuntur Clericorum obligationes?*

R. Duo sunt fontes, ex quibus obligationes hauriuntur *Clericis peculiariter impo-*

(1) Matt. 19. (2) Luc. 10. (3) Matth. 18.
(4) Sess. 6, can. 20.
(5) De Symb. ad catech. c. 13. Quod habet et Cyprianus—V. Righetti, *Sul digiuno*, Lett. 1ª § 2 — Collezione de' buoni libri, *Fedele osservanza de' precetti della Chiesa*.
(6) *Theolog. Mor.* § 62. Cum haec praecepta sparsim in singulis Tractatibus tradantur, non ultra immoramur.
(7) *V. La quistione Romana discussa nell' assemblea francese* ott. 1849.

vitae; 1 *excellentia status*, *et conditiones*, quam profitentur; unusquisque enim, naturali jure clamante, tenetur ea peragere, quae propria sunt sui status. Atqui status Clericalis est apud omnes status sanctitatis et perfectionis, juxta illud Hieronymi ad Nepotianum: *propterea Clerici dicuntur, quod de sorte Domini sint, vel quia Dominus sors, id est pars Clericorum est* (1);—2 *ratio boni exempli* laicis exhibendi ex illo Apostoli ad Titum: *in omnibus praebe te ipsum exemplum bonorum operum* (2).

Diximus *Clericis peculiariter impositae;* nam per has Clerici non liberantur a mandatis unicuique christiano communibus, si haec ipsis conveniant. Neque enim qua Clerici, christiani esse desinunt: imo fortius obligantur ex eodem duplici memorato capite.

Q. 2. *Ubinam continentur obligationes Clericorum?*

R. Obligationes Clericorum continentur: —implicite in ipso jure naturae et publico, quatenus utrumque praecipit, ut omnes proprii status officia fideliter impleant;—2 explicite, praeter quam in Scriptura et Traditione, continentur in Corpore Juris Canonici, in Bullis Pontificum, in Conciliis generalibus et maxime in Tridentino. Item in Synodis Provincialibus et Dioecesanis, quae ideo praecipue conditae sunt. Uno verbo, in omnibus superiorum statutis et in ipsa consuetudine legitime praescripta.

Q. 3. *Quomodo Clericorum obligationes dividuntur?*

R. Clericorum obligationes aliae sunt generales et communes; aliae sunt speciales et propriae. Quilibet sane Clericus dupliciter accipi potest: *vel* prout est saltem per primam tonsuram generali et communi Clericatus nota insignitus: et sic generalibus et communibus ligatur obligationibus; *vel* prout est speciali munere donatus in ordine hierarchico: et sic nanciscitur obligationes speciales et proprias. In his autem omnibus sita est illa *vita et honestas Clericorum*, de qua sacri Canones tam gravia verba faciunt.

Q. 4. *Cujus est Clericorum vitae et honestati generatim invigilare?*

R. Cura Clericorum vitae et honestati invigilandi Episcopis incumbit, ut tradit Tridentinum: *Statuit sancta Synodus, ut quae alias a Summis Pontificibus et a sacris Conciliis de Clericorum vita, honestate, cultu doctrinaque retinenda; ac simul de luxu, comessationibus, choreis, aleis, ludibus ac quibuscumque criminibus, necnon saecularibus negotiis fugiendis copiose ac salubriter sancita fuerint; eadem in posterum iisdem poenis vel majoribus arbitrio Ordinarii imponendis observentur. Nec appellatio executionem hanc, quae ad morum correctionem pertinet, suspendat. Si quae vero ex his in desuetudinem abiisse compererint, ea quamprimum in usum revocari, et ab omnibus accurate custodiri studeant, non obstantibus consuetudinibus quibuscumque; ne subditorum neglectae emendationis ipsi condignas, Deo vindice, poenas persolvant* (3).

Qua in re decretoria quoque sunt verba Pii Papae IX anno 1846 Encycl. *Qui pluribus* ad omnes Episcopos, ubi item ait: *summa cura et studio. Ipsis esse elaborandum, ut in Clero morum gravitas, vitae integritas, sanctitas atque doctrina eluceat, et ecclesiastica disciplina ex Sacrorum Canonum praescripto diligentissime servetur, et ubi collapsa fuerit, in pristinum splendorem restituatur* (4).

Articulus I. — *De obligationibus clericorum generalibus et communibus* (5).

In duas quasi classes dividuntur communes Clericorum obligationes: 1° videlicet respicit quae generaliter praescribuntur: et revocantur *ad sanctitatem animi; ad exercitium ministerii et Ecclesiae cultum; ad exterius sese gerendi methodum; tandem ad habitum clericalem;* 2° respicit quae generatim prohibentur: et sunt *actiones*, *artes et officia*.

§ 1.— *De iis, quae Clericis generatim ac communiter praescripta sunt.*

N. 1.—*De Clericorum Sanctitate.*

Q. 1. *An Clerici teneantur ad vitae Sanctitatem.*

R. Affirmative: Clerici tenentur ad vitae sanctitatem:

Prob. 1: Scripturis:—In veteri Testamento Dominus de suis Ipse Ministris inquiebat; *sancti erunt Deo suo, et non pollu-*

(1) *Clerici* nomen est a greca voce *cleros*, quae sortem significat. (2) Cap. 2.

(3) Sess. 22, c. 1 de R.

(4) Ex quibus constat, quam dura et atrox sit injustitia eorum, qui Episcopos debitis poenis Clericos malos plectentes nimiae severitatis audent insimulare.

(5) *V. Specchio del Clero, coll'aggiunta di un esame sui principali doveri degli ecclesiastici*, Mil. 1850.—Et *Appendix* iv in fine Volum.

ent Nomen ejus; incensum enim Domini et panes Dei sui offerunt, et ideo sancti erunt (1). Jam vero, innuit Bellarminus(2), si tanta vitae sanctitas requirebatur in illis, qui sacrificabant boves et oves, qóid requiretur in iis, qui sacrificant Divinum Agnum? —Ex novo autem Testamento sufficiat gravissimum illud monitum Apostoli ad Timotheum: *manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis* (3), id est non ante exercitium virtutis et experimentum sanctitatis, ut exponunt Patres et Interpretes, et ratio suadet.

2. Patribus: Hieronymus majorem in Clerico sanctitatem requirit, quam in simplici religioso; scribit enim ad Rusticum: *sic vive in monasterio, ut Clericus esse merearis.* Sane status religiosus est status ad perfectionem; at status Clericalis est status perfectionis.—Augustinus habet: *Clericus duo professus est, sanctitatem et clericatum* (4). —Et d. Thomas: *ad idoneam executionem Ordinum non sufficit bonitas qualiscumque, sed requiritur bonitas excellens: ut sicut illi qui ordinem suscipiunt, super plebem constituuntur gradu Ordinis; ita et superiores sint merito sanctitatis* (5).

3 Conciliis: sufficiat Tridentinum, cujus hoc est decretum gravissimum, ab omnibus alta mente tenendum: *sic decet omnino Clericos in sortem Domini vocatos vitam moresque suos omnes componere, ut habitu, gestu, incessu, sermone aliisque omnibus rebus nihil, nisi grave, moderatum ac religione plenum praeseferant* (6).

4 Ratione: cur in Ecclesia Ministri sunt constituti? Teste Evangelio, non alia sane de causa, quam ut sint *sal terrae* et *lux mundi;* atqui tales esse non possunt sine insigni et praeclara morum sanctitate.— Deinde Ecclesiastici sunt *Doctores pietatis,* ut eos vocat Chrysostomus: sunt *Salvatores mundi*, ut eos vocat Hieronymus: sunt *januae populis Civitatis aeternae*, ut eos vocat s. Prosper. Sed tales esse non poterunt, si sancti non sint. Unde merito concludere possumus cùm d. Hieronymo (7): *clamat vestis, clamat status, clamat professio animi sanctitatem* (8).

Q. 2. *In quonam sita est haec vitae sanctitas ?*

R. Clericorum sanctitas sita est in conformitate voluntatis propriae cum voluntate divina: 1 per fugam vitiorum; 2 per virtutum exercitium.

1 Sita est in conformitate voluntatis propriae cum voluntate divina per fugam vitiorum. Vocabulo *vitiorum* hic intelliguntur vel ipsa peccata levia ; quomodo enim dici poterit filius perfecte diligere patrem, si a gravibus tantum, non vero a levibus injuriis ei irrogandis se abstineat ? — Adde tam excellentem esse Ecclesiasticorum electionem, *ut* (verba sunt Leonis M.) *quae in aliis Ecclesiae membris non vocantur ad culpam, in illis tamen habeantur illicita.* Adde: *qui spernit modica, paullatim decidet* (9).

2 Vitae sanctitas sita est in conformitate voluntatis propriae cum voluntate divina per virtutum exercitium. Et praesertim:—1 *castitatis;* magna sane cordis munditics in eo requiritur, qui minister est Agni immaculati qui *pascitur inter lilia* (10);—2 *humilitatis;* quia, dicente s. Bernardo, *tanto quisque debet esse humilior, quanto est sublimior* (11);—3 *obedientiae;* quia hac decet illum esse praeditum, qui Sacerdotio perfungitur pro Christo Jesu, qui *factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* (12);—4 *patientiae;* quia Ecclesiasticus verus est Minister illius, *qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur*(13);—5 denique *charitatis;* in Deum quidem, ita ut possint indesinenter Clerici omnes clamare: *quid enim mihi est in coelo? et a te quid volui super terram* (14)? In proximum vero:quia Clerici supremum illum Pastorem debent imitari, qui *in charitate perpetua dilexit nos* (15).

Q. 3. *Quaenam sunt media ad vitae sanctitatem?*

R. Media ad vitae sanctitatem in Clerico haec sunt praecipua:

1 Est frequens ad Deum oratio, a quo omnis perfectio dimanat: *invocavi, et venit in me spiritus sapientiae* (16).

2 Quotidiana rerum spiritualium ac coelestium meditatio: haec, dicente s. Bernardo, *regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus* (17).

3 Quotidiana lectio spiritualis; ait enim

(1) Lev. 21. (2) In Ps. 18, v. 9.
(3) Ep. 1, c. 4. (4) Serm. 83 de Div.
(5) Sup. q. 35, a. 4.
(6) Sess. 22, c. 1 de R.—Vid. Stapf § 38.
(7) Ep. 58.
(8) V. Liguori, *Selva di materie predicabili*, p. 1, c. 3.—Clary, *Lo spirito del Sacerdozio cristiano.*—Savoy, *Introduzione al Sacerdozio* etc. etc.
(9) Eccli. 19. (10) Cant. 6.
(11) De 7° Dono S. S. c. 7. (12) Philip. 2.
(13) 1 Petri 2. (14) Ps. 72. (15) Jerem. 31.
(16) Sap. 7.—V. Liguori, *Il gran mezzo della Preghiera* etc.
(17) De Cons. l. 1, c. 17.—Huc optime faciunt.

idem Bernardus (1): *per eam discimus quid facere, quid cavere, quo tendere debeamus.* Et Stapf: *Sacerdos sine utili lectione non incongrue militi sine armis, avi sine pennis et equo sine frænis comparatur* (§ 559, et 561).

4 Quotidianum conscientiae examen, tum generale quo omnes, tum particulare, quo aliquem specialem defectum illa die commissum studiosius inquirimus ad correctionem. Hujus exercitii utilitatem vel ipsi gentiles agnoverunt: *hoc nos pessimos facit,* ait Seneca, *quod nemo iram suam respicit, nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum, nemo elatum.* Unde de se ipso ajebat: *utor hac potestate et quotidie apud me causam dico: cum ablatum est lumen, totum diem mecum scrutor, facta et dicta mea remetior* (2).

5 Sacramentorum frequentia; confessione enim peccatorum avertimur a creaturis et convertimur ad Deum. Per sacram vero synaxim sumitur qui plenitudo est, fons et origo totius sanctitatis.

6 Custodia cordis et sensuum per cogitationem praesentiae Dei. *Dic mihi,* perbelle ait Chrysostomus, *si tibi semper prope principem standum esset, an non cum timore adstares? Adeoque quando comedis, cogita praesentem Deum; adest enim. Quando dormiturus es, quando irasceris, quando deliciaris, et quidquid tandem feceris, cogita adesse Deum* (3).

7 Exercitia spiritualia (saltem singulo quoque triennio), *quibus quidquid sordidum de mundono pulvere contractum est, commode detergitur, ecclesiasticus spiritus reparatur, mentis acies ad divinarum rerum contemplationem extollitur, recte sancteque vivendi norma vel istituitur vel comprobatur,* uti ait Clemens XI Encyclica anno 1740. Salutare hoc opus valde etiam urget immortalis gloriae Pontifex Pius IX Encyclica *Qui pluribus* (4). Hic autem notandum, omnes qui residentiae lege et chori servitio tenentur, semel in anno per id temporis, quo, Episcopo annuente, huic saluberrimo exercitio operam navant, ut praesentes esse censendos ex Encyclicis Innocentii XI, Clementis XI, Benedicti XIV, et Pii VI (5).

8. Denique pia ac fervens devotio in B. Mariam Apostolorum Reginam (6): *in qua,* dicente s. Bernardo, *totius boni plenitudinem posuit Deus, ut proinde si quid spei nobis est, si quid gratiae, si quid salutis, ab ea noverimus redundare* (7). — Hinc versus:

Usque ora, meditare, legas, tua discute facta,
Sacra adeas, vigili prae fronte incede To-(*nantis,*
Ad pia secedas, Divam venerare Parentem.

N. II. — *De ministerii Clericalis exercitio, et Ecclesiae cultu.*

Q. *Quaenam sunt Clericorum obligationes relate ad ministerii Clericalis exercitium, et Ecclesiae cultum?*

R. Obligationes Clericorum hac de re praecipuae sunt sequentes:

1 Ut singuli ordinis proprii munia recte cognoscant, et exerceant, ne dicantur inaniter ordinati.

2 Ut Ecclesiae, cui addicti sunt, ex animo inserviant. Et operam praestent assiduam tum in doctrina Christiana explananda, tum in ceteris functionibus (die praesertim festo) celebrandis; nam turpe esset lucrosa quidem officia libenter obire, cetera vero praetermittere. — Nemo antem, ex Constit. *Ex quo* Benedicti XIV, sine licentia Episcopi potest Ecclesiam derelinquere, cujus servitio fuerit addictus.

3 Ut in sacris ipsis functionibus, praeter talarem vestem, induat etiam mundum et decens superpelliceum; et praediti sint Clerici birreto, ut rite ac decenter muneri suo fungantur (8).

Manuale Ecclesiastico proposto al Clero Novarese dal Card. Morozzo.—Méditations Ecclésiastiques etc., Lyon 1836 — Croust, *Meditationes de praecipuis Fidei mysteriis ad usum Clericorum, Parisiis* 1836.

(1) Hic eminent Kempis, *De imitatione Christi.* —Rodriguez, *Esercisiò di perfezione.*—Liguori, *Pratica di amor G. C.* — Riccardi, *Dei doveri e dello spirito Ecclesiastico.*—Massillon, *Conferenze Ecclesiastiche.* — *Pensieri Ecclesiastici* con *avvertimenti adottati ai bisogni del tempo, raccolti da un sacerdote,* Torino, Marietti 1849.

(2) V. Tronson, *Serie di esami particolari proposti agli Ecclesiastici,* Milano.

(3) Hom. 8, in Phil. 2. (4) Et alibi.

(5) Haec tamen permissio ab Episcopo *nullatenus concedenda erit Adventus et Quadragesimae tempore, ac in solemnioribus festivitatibus. Nec unquam omnibus simul Canonicis, aliisque Choro inservientibus; sed eo adhibito modo, ut Chori servitium nequaquam intermittatur. Et quoad Parochos, idoneis prius Æconomis ab ipsomet Ordinario approbandis relictis, qui animarum curam laudabiliter administrent:* sunt verba Clementis XI—Vid. etiam Synodus Novariensis pag. 163.

(6) V. Righetti, *Il mese di Maria proposto agli Ecclesiastici* (sub initio)—Savoy *Doveri Ecclesiastici,* Vol. IV. (7) Serm. Dom. inf. Oct. Assumpt.

(8) De birreto v. Raynaudus, *Tract.* De pileo et ceteris capitis tegminibus — Macrus, *Lexicon* Vocab. Camelaucium — L. Ferraris, *Biblioteca* etc. Vo. Pileolus.

Theologia Moralis. Tom. I. 22

4 Ut sacros ritus ac caeremonias ediscant, et adamussim observent, atque in Ecclesiae cantu sese exerceant (*D*). Teste experientia, summa reverentia mysteriis sanctis hoc modo conciliatur (1).

5 Ut in scientiarum studia sibi et populis profutura summa ope nitantur. Hoc ipsius officii ratio suadet; clerici enim super ceteros constituuntur, ut eos viam salutis edoceant: at quomodo edocebunt quod nesciunt? quomodo scient quod non ediscunt? Hinc Deus habet: *quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne Sacerdotio fungaris mihi* (2). Et concilium Toletanum IV: *nullus ad sacra mysteria veniat indoctus, sed solus accedat quem morum innocentia et literarum splendor reddunt illustrem. Aliter ordinaturis et ordinantis imminet in posterum Dei et Ecclesiae vindicta.* — Hic etiam valde increpanda est eorum agendi ratio, qui studiis vacant in clericatu; sed vix ad sacerdotium evecti illis valedicunt, atque, obiter munus suum obeuntes, reliquum tempus inutilibus terunt nugis. *Sic* otio torpescunt, quod quidem est malorum fons (3). *Sic* et illa pauca amittunt, quae didicerunt Clerici; nam nos non aliud scimus nisi quod recordamur, nec recordamur, nisi quod saepe repetimus. *Sic* perpetuo ignorant alia plurima, quae continuo occurrunt addiscenda in salebroso ministerio; et hoc quidem non sine maxima animarum pernicie. *Sic* tandem et se ipsos et proprium munus penes saeculares contemptibile reddunt. (*E*) — Hinc versus:

Fungere muneribus, templo famulare libenter,
Congrua sint vestis, ritus, doctrina Levitae.

N. III. — *De exteriori Clericorum sese gerendi methodo, et de habitu illorum proprio* (*F*).

Q. 1. *Quaenam Clericorum obligationes relate ad methodum sese exterius gerendi, atque ad spiritualem fidelium aedificationem?*

R. Obligationes Clericorum quoad methodum sese exterius gerendi atque ad spiritualem fidelium aedificationem sunt:

1. Ut interiorem animi pietatem exteriori agendi ratione exprimant Clerici; nam *ex visu cognoscitur vir* (4). Huc praecipue spectant illa Tridentini verba: *nihil est, quod alios magis ad pietatem et Dei cultum assidue instruat, quam eorum vita et exemplum, qui se divino ministerio dedicarunt. Cum enim a rebus saeculi in altiorem sublati locum conspiciantur, in eos tamquam in speculum reliqui oculos conjiciunt, ex iisque sumunt quod imitentur* (5). Unde perbelle ait Synodus Turritana: *liber laicorum vita Clericorum.*

2. Ut sese abstineant Clerici ab iis, quae malum vel mali speciem aliis ingerere valeant, juxta illud Apostoli: *nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum* (6). Et pro nobis facit illud d. Bernardi: *sicut non omne quod libet, licet; sic non omne quod licet, expedit* (7).

Q. 2. *Quaenam sunt Clericorum obligationes relate ad habitum* (8)?

R. Clericorum obligationes relate ab habitum sunt:

1 Ut proprius Clericorum habitus (excepta itineris causa, aut cum quis rure versatur) censeatur vestis talaris nigri coloris zona vel globulis sic clausa, ut pars nulla vestium interior conspici valeat, addito superpelliceo in sacris functionibus peragendis.

2 Ut nemo in publicum prodeat sine decenti collari, quod linea taenia obductum sit (9). Item vestes omnes, quibus Clerici publice incedunt, debent esse coloris nigri, et vix itineris causa tolerantur vestes subobscurae vel nigricantes. Pileum triangulare praescribitur. Etiam femoralia genu praetergredientia, hominis potius militaris et laici propria, Clericis penitus interdicuntur.

3 Ut tonsuram singuli Ordini suo congruentem habeant (10): et annulum non deferant, nisi vel honoris gradum in Academia sint consecuti, vel officii ratio postulet, illumque deponant in Missae sacrificio (11).

4 Ut in omni vestis genere neque ap-

(1) V. La Scuola del Canto Gregoriano ad uso dei Seminarii Vescovili e del Clero della Città e Diocesi di Novara — Fornici, *Institutiones liturgicae ad usum Seminarii Romani* — *Trattato delle sacre cerimonie proposto dal Cardin. Morozzo.* Novara.

(2) *Oseae* 4.

(3) V. Liguori. *Homo Apost. Tr.* VII, n. 52.

(4) Eccli. 19.

(5) Sess. 22. c. 1° de R.

(6) 2. Cor. 6.

(7) Epist. 25.

(8) V. Gregorius M. *Dial.* l. 4. c. 40; Benedictus XIV, *De Syn.* l. XI. c. 8; Concil. Med. Provinc. 1. p. 2. Tit. *de vestib. cler.*

(9) Animadvertendum collaria *artificiose elaborata* fuisse jampridem ab invictissimo illo Ecclesiasticae disciplinae restauratore d. Carolo Borromeo reprobata.

(10) V. Thomassin., *De Eccl. discipl.* p. 1, l. 2, c. 39.

(11) De annulo Benedictus XIV, *Notificatione* XXXIV — Clericatus, *Decisiones.*

pareat elegantia studiosius quaesita, neque conspiciantur sordes et incuria; sed in omnibus elucescat modesta quaedam simplicitas, quae Clerici animum indicet ab omni prorsus saeculari vanitate alienum. Quis non irrideat, quos interdum videre est, *cincinnatulos*, *calamistratos et amosiunculos* Clericos, contra quos sacra ira abreptus d. Hieronymus exclamabat (Epist. ad Nepotianum): *omnis eorum cura de vestibus est, si bene oleant, si pes laxa pelle non folleat, et ne plantas humidior via spargat, vix imprimunt summa vestigia .... tales cum videris, sponsos magis existimoto, quam Clericos* (1). Hinc versus:

Vestis, collare, et pileum, tonsuraque sunto
Longa, lino obductum, triangulare, patens.

Sed (dices) *haec levioris sunt momenti*: *quia ex vulgari adagio habitus non facit Monachum.*

Respondet Tridentinum: *etsi habitus non faciat Monachum; oportet tamen Clericos vestes proprio congruentes Ordini semper deferre, ut per decentiam habitus extrinseci, morum honestatem intrinsecam ostendant*(2). Jam vero *vel* dicendum Tridentinum, quod universam exhibebat Ecclesiam, de rebus egisse levioris momenti: *vel* dicendum leges ad Clericorum habitum pertinentes gravis esse ponderis. Ratio suffragatur, eamque innuit laudatum Concilium: nempe Clerici tenentur ita se exterius genere et exhibere, ut intrinsecam animi pietatem et cordis compositionem ostendant, sicque spiritualiter fideles aedificent. Atqui id inter cetera per ipsum etiam Clericalem habitum obtinetur; nam, ex Scriptura (3): *amictus corporis et risus dentium et ingressus hominis annuntiant de illo* (4).

Q. 2. *An peccent Clerici non deferentes habitum Clericalem.*

R. Clerici illi sunt vel beneficiati aut in sacris; vel simplices Clerici:

Si 1, certum est eos mortaliter peccare, si per notabile tempus clericalem habitum non deferant; nam Tridentinum (Constitutionem Clementis V ea de re ampliando) ita de ipsis loquitur: *tanta aliquorum inolevit temeritas religionisque contemptus, ut propriam dignitatem et honorem clericalem parvipendentes, vestes etiam deferant publice laicales, pedes in diversis ponentes, unum in divinis, alterum in carnalibus. Propterea omnes ecclesiasticae personae, quantumcumque exemptae, quae aut in Sacris fuerint aut Dignitates aut Personatus, officia aut beneficia qualiacumque ecclesiastica obtinuerint, si postquam ab Episcopo suo etiam per publicum edictum monitae fuerint, honestum habitum clericalem illorum ordini et dignitati congruentem, et juxta ipsius Episcopi ordinationem et mandatum non detulerint, per suspensionem ab ordinibus ac officio, et beneficio ac fructibus, redditibus et proventibus ipsorum beneficiorum; nec non, si semel correptae denuo in hoc deliquerint etiam, per privationem officiorum et beneficiorum coerceri debeant* (5). Quae sane loquendi ratio arguit peccatum grave. Imo addunt communiter, peccare graviter Clericos hujusmodi, si ad breve etiam tempus habitum clericalem dimittant aut occultent, *vel* ad alios decipiendos, *vel* ut libere per plateas deambulent ad malum, *vel* etiam ut larvati per urbem in baccanalibus excurrant; graviter enim id dedecet eorum gravitatem atque status decentiam.

Si 2, communius docent cum Holzman, Navarro, Soto etc., simplices Clericos *per se loquendo* non peccare; cum haec gravis obligatio Clericis in sacris ac beneficiatis tantum sit imposita (6). — Diximus autem *per se loquendo*; hodie enim suis in Synodis (7) Episcopi id Clericis omnibus imponunt. Neque enim sine scandalo esse potest, quod ipsi suo statui non se conforment.

Q. 3. *An peccent Clerici, si non deferant tonsuram.*

R. Quidam damnant de peccato mortali Clericus, qui non deferunt tonsuram, ad modum quo eos damnant, si non deferant

(1) Eidem eleganter concinebat d. Bernardus: *cernitur in nonnullis Sacerdotibus vestium cultus plurimus, virtutum aut nullus aut exiguus... muliebria potius noscuntur insignia, quae utique curiosius et sumptuosius illae sibi praeparare consueverunt, cogitantes nimirum quae sunt mundi, quomodo placeant viris. Verum tu, Sacerdos Dei Altissimi, cui ex his placere gestis, mundo an Deo? Si mundo, cur Sacerdos? Si Deo, cur qualis populus, talis et Sacerdos? Nam si placere vis mundo, quid tibi prodest Sacerdotium?* (De vita et mor. Episcop.).

(2) Sess. 14. c. 6. de R.

(3) Eccli 19. Quae omnia urget Conc. Prov. Vercell. habitum 18 nov. 1849.

(4) Hanc ipsam veritatem sic philosophice explicat s. Bernardus: *ex cordis thesauro sine dubio procedit quidquid foris apparet vitiorum: vanum cor vanitatis notam ingerit corpori, et exterior superfluitas interioris vanitatis indicium est. mollia indumenta animi mollitiem indicant: non tanto curaretur corporis cultus, nisi prius neglecta fuisset mens inculta virtutibus.* Apologia ad Guill. Abb. c. 10.

(5) Loc. cit.

(6) V. Liguori, *Opus. Mor.* l. 4. n. 188; et seqq.

(7) Ut in Novariensi, *De vita et hon. Cler.* pagina 163.

hab tum clericalem; quia Lateranense Concilium sub Leone X statuit: *Clerici in Sacris constituti nec barbam nec comam nutriant: sed tonsuram deferant. Siquis contra fecerit, excommunicationem incurrat* (1). Verum bene ait Croix facilius peccare mortaliter qui habitum non defert, quam qui non defert tonsuram; cum in illo sit longe major inordinatio fidelibus scandalum praebens. Unde praefatus auctor neo Sacerdotem tonsuram per sex aut octo hebdomadas non deferentem damnat de mortali (2). — Non est vero certum ibi Concilium (nomine *tonsurae*), loquutum fuisse de simplici corona hodierna; sed potius videtur locutum de abrasione comae, quae proprie venit tonsurae nomine, quaeque tunc temporis erat in usu (3).

Quid (dices) *de coma suppositilia seu adscititia, vulgo* parrucca?

Certum est non posse Sacerdotes Missam celebrare cum coma suppositilia sine dispensatione Summi Pontificis. Cum enim Urbanus VIII, testante Benedicto XIV (4), praeceperit, *ut nemo audeat uti pileolo in celebratione Missarum sine expressa licentia Sedis Apostolicae, non obstante quacumque contraria consuetudine*, quaesitum est a S. Congregatione, utrum *pileoli* nomine comprehendatur etiam coma suppositilia, etsi decens ac modesta. Responsum fuit *utique comprehendi*. In hujus decreti sequelam Innocentius XII per Apostolicos Nuntios jussit Episcopos admoneri, ne quemquam permitterent sine Apostolicae Sedis privilegio Missam cum tali coma peragere.

Extra Sacrificium autem, et quoad ceteros etiam Clericos plerisque Episcopis *coma* haec semper visa est valde indecora, ita ut propriis in Synodis (ut in Novarensi (5)), illam graviter Clero suo universo ipsi prohibuerint. Sane quid indecorum magis ac vanitosum, ait Benedictus XIV, quam ut externeam comam capiti superinducant, qui sacrae militiae nonnisi per comae propriae abscissionem adscribuntur, ita ut idem sit Clericum fieri ac detonderi (6)?

Q. 4. *Quae poenae in non deferentes habitum, ac tonsuram?*

R. Clericus in Sacris vel beneficiatus non deferens habitum neque tonsuram, si tertio sit admonitus ab Episcopo, neque emendetur, amittit privilegium fori et canonis, si vigeat (7)—Si vero Clericus sit in minoribus, et clericalem habitum ac tonsuram non deferat, nec alicui Ecclesiae de mandato Episcopi inserviat, vel in Seminario aut alia schola de ejus licentia non versetur, privilegium fori amittit absque ulla monitione (8). Requiritur tamen sententia judicis declaratoria, cum agatur de juris acquisiti amissione (9). Excipe nisi Clericus habitum ita dimittat, ut satis appareat animum clericandi dimisisse; tunc sine ulla declaratione forum amittitur.

Iste tamen Clericus non ideo amittit simul privilegium canonis (10), aut competentiae, uti a S. C.C. declaratum est (11).

§ II.—*De iis, quae Clericis generaliter et communiter prohibentur.*

N. I — *Actiones Clericis prohibitae.*

Actiones Clericis prohibitae praecipuae hisce versiculis habentur:

Arma veto et choreas; mulier procul esto; (caveto
Popinis aleisque; nefas venatio, lucrum.

Q. 1. *Quid de armorum gestatione quoad Clericos?*

R. Arma offensiva et defensiva gestare extra necessitatem Clericis prohibetur; *tum* quia dedecet illorum characterem, qui ad

(1) Sess. 9.

(2) V. Lignori, *Homo Apost. App.* 3. n. 50.

(3) Tonsurae ex Concilio Provinciali Mediolanensi v pro singulis gradibus ista describitur forma. Pro *Minoristis* in orbem ducta circa periferiam pateat unciis duabus. Pro *Subdiaconis* duabus cum dimidia. Pro *Diaconis* tribus. Pro *Sacerdotibus* demum quatuor unciis. Uncia tamen illa aliquantulum minor est hac nostra.

(4) *De Syn. Dioec.* l. xi. c. 9., ubi pluribus hanc prohibitionem doctissimus Pontifex tuetur. Aliter tamen esset, si quis utatur hac coma, sed nudam relinquat ac patentem partem Tonsurae, ut notat idem Benedictus, *Notificatione* xxxiv, n. 14.

(5) Ita Synodus Novariensis, pag. 166.

(6) Sunt qui irrident hanc prohibitionem, sicut et ceteras, quae prima fronte videntur esse parvi momenti. Hi tamen novi sunt; qui enim experientia sunt magistri, hoc summopere laudant; nam a minimis incipiunt qui in maxima proruunt.

(7) *Ex C. contingit 45 de sent, excomm.* — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 6, n. 827.

(8) Tridentinum, *Sess.* 23 c. 6. — V. Liguori, *Hom. Ap. Tr.* xx, n. 19.

(9) In Regno Sardiniae, iis locis, ubi viget § 15 *Instruct. Benedictinae*, Clerici qui expuncti sint a tabella, quae in Sacristia Cathedralis apponi debet referens omnes Clericos Dioecesis, jam ipso jure privati existunt omnibus privilegiis.

(10) Glossa in c.23. q. 5. *Miles*, et cap. *Qui malos habet: Clericus immiscendo se enormitatibus amittit privilegium Canonis*, Si quis suadente... Competentem. V. Il *Cattolico Giorn. di Genova* 1852 nn. 900, 914, 916.

(11) V. Benedictus xiv, *De Syn. Dioec.* l. xii. c. 2. et 3.

Christi exemplum debent esse mites corde, *tum* quia arma Clericorum debent esse spiritualia, cum eorum sit militare contra potestates tenebrarum: *Clerici arma portantes*, ita in jure, *et usurarii excommunicentur* (1). Hinc et consequenter *extra necessitatem ipsi per se pugnare eodem canonico jure prohibentur* (2); cum eis potius competat proprium, quam aliorum sanguinem effundere, uti notat Angelicus (3). — Adde bellica exercitia maximas habere inquietudines, quae a spiritualibus avertunt. Unde unanimiter docent cum Benedicto XIV, Clericos in majoribus constitutos mortaliter peccare, si militiam amplectantur (4). Imo, si militaria arma gestent in habitu laicali, nec post trinam monitionem clericalem habitum resumant, amittunt privilegium fori ac canonis.

Diximus: 1 *extra necessitatem*; nam necessitas legem non habet; — 2 *ipsi per se*; constat enim ex variis juris capitibus eos bellum iustum posse suadere, ad strenue pugnandum hortari, et, si temporalem habeant jurisdictionem, bellum indicere, exercitum conscribere, arma praebere; non tamen personaliter Ducis officio fungi; — 3 *eodem canonico jure*; id enim juri divino non repugnat. Hinc etiam Sacerdotes pugnabant in lege veteri (5).

Q. 2. *Quid de Clericorum habitatione cum mulieribus?*

R. Quoad Clericorum habitationem cum mulieribus, notatu digna sunt haec quae in Nicaeno primo (anno 325) leguntur: *vetuit omnino Synodus, ne liceat Episcopo, nec Presbytero, nec Diacono, nec uni penitus eorum qui sunt in Clero, introductam* (6) *habere mulierem, praeterquam utique matrem, vel sororem, vel amitam, vel eas solas personas, quae omnem suspicionem effugiunt* (7). Hinc fere omnes Episcopi sapienter (8) praescripserunt, ut Clericis propriis cum iis tantum mulieribus cohabitare fas sit, quae stricto consanguinitatis vel affinitatis vinculo, primo scilicet aut secundo grado, junctae sunt: et modo nullam occasionem praebeant scandalosae suspicioni: secus et ipsae dimittendae sunt, et dimittere renuentes ab Episcopo *poenis a sacris canonibus vel statutis Ecclesiarum impositis puniantur* (9). — Quod si de consanguineis nulla suspicio, videant Clerici ne suspicio de iis habeatur, quae consanguineas invisunt: hinc Augustinus *nec cum sorore habitare consensit dicens: quae cum sorore mea sunt, sorores meae non sunt* (10).

Ad famulas vero quod attinet, voluerunt eas compertae omnino probitatis. Imo nonnulli etiam aetatem in iis praescripserunt, annorum nempe 40 completorum: ita in Synodo Novariensi, ubi mulcta 40 libellarum in usus pios impendenda contraventoribus imponitur (11). Synodalem praescriptionem nuper urgebat Novariensis Episcopus suis literis ad Clerum 13 nov. 1851, ubi haec inter cetera: *ea qua valeo anctoritate jubeo, ut si quem pigeat homines ad famulatum adsumere... illae saltem eligantur mulieres, quarum aetas, pietas, gravitas auferat suspicionem quamcumque. Mulier, qua in re familiari utitur Curio aut Sacerdos, sit aetate jam gravis, nempe annorum 40, sacro intersit frequenter verbo, Sacramentis saepe utatur, bene apud populum audiat, honesto sit loco orta, illius cui inservit, pietatem, religionemque aemuletur. Si res contra erit, utriusque periclitabitur fama et conscientia.* Quae duo necessaria sunt: *duae res sunt conscientia et fama: conscientia*

(1) Decr. Greg. I. 3. t. 1. *de vit. et hones. Cleric.* c. 2.

(2) Hic audiatur Parisis, *Quesiti di coscienza*: « V'hanno certi vantaggi che la Chiesa o fruisce o dimanda, che mentre sono indispensabili all'esistenza di lei, sono ostinatamente tenuti dal mondo in conto di privilegi accordati quasi a pruova di benivoglienza. Tale è ad aversi l'esenzione dal servigio dell'armi per quei giovani che aspirano al sacerdozio; tale è il diritto che hanno i pontefici della Chiesa di assembrarsi nella forma da' canoni prescritta, onde intendersi sui comuni bisogni; tale la facoltà di raccogliere in iscuole cattoliche la cattolica gioventù, onde informarla a virtù ed a scienza, secondo i principj dell'ortodossia. No, non v'ha in tutto ciò un privilegio, specialmente se tu mi parli di quegli Stati, dove a tali diritti partecipa ogni fatta di religiosa credenza: v'ha un diritto sì sacro, sì inviolabile, che questo conculcato in qualsivoglia paese, n'andrebbe presto con esso in bando ancora la Chiesa, sia per difetto di ministri, sia per manco di disciplina o di fede.

Dunque è oppressore ingiusto quel Governo che disconosce tali diritti. Sia esso cattolico, nol sia, non sarà mai in facoltà sua l'opprimere la Chiesa di Dio.

(3) 2. 2. q. 40. a. 2.

(4) Notificatione ci.

(5) 1. Machab. 10.

(6) Id est *extraneam*, ut legitur in aliis versionibus. — V. Pavone, *Spicilegio etc.* n. 214. — Tridentinum, *Sess.* 25. c. 14. *de* R.

(7) Can. 3.

(8) Ita Synodus Novariensis pag. 167, ubi etiam haec leguntur: *Sacerdotes et Clerici nostri distincte vetantur foeminas per vias deducere; aut quod indignius esset, porrecto brachio incedentes regere, aut sese comites illis et asseclas in deambulationibus et itineribus adjungere, nisi vere rationabilis hujus comitatus ratio aliquando appareret.*

(9) Tridentinum *Sess.* 25. *de R.* c. 14.

(10) Possidius, *Vita s. August.* c. 86.

(11) V. Benedictus XIV, *Notif.* LXXXII et LXXXIII.

necessaria est tibi , *fama proximo tuo* (1). Cujus quidem pergravis praecepti sapientiam nemo non videt: *in medio mulierum noli commorari*, ait Scriptura (2); *de vestimentis enim procedit tinea, et a muliere iniquitas viri* (3). Neque in praeterita castitate quis confidat; monet Augustinus apud s. Thomam: *magnos praelatos Ecclesiae sub hac specie corruisse reperi, de quorum casu non magis praesumebam, quam Hieronymi et Ambrosii* (4). Et d. Bernardus scribit: *cum foemina semper esse et non peccare cum foemina plus est, quam mortuum suscitare* (5). In hac re nulla cautela, nulla vigilantia satis, siquidem sub omni lapide scorpius dormit: *prima tentamenta sunt Clericorum foeminarum frequentes accessus*, scribebat ad Oceanum d. Hieronymus; *quid tibi cum foeminis qui ad altare cum Domino fabularis? te cuncti in publico, et in agro... graviter lacerabunt, si contra depositum fidei cum foeminis habitare contendas*. Per gloriam ergo Dei, aeternamque eorum salutem cunctos adjuramus Ecclesiasticos, ut Conciliorum statutis, Patrum monitis, ac Episcoporum ordinationibus semper obtemperantes, juniores mulieres apud se nunquam detineant, eas non visitent, cum eis familiariter non loquantur, multo minus eas amplectantur aut in cubiculum suum introducant. Heu quot inde prodiere mala! exclamat Episc. Bouvier aliorum experientia edoctus, quot religioni opprobria!

Q. 3. *Quid de Clericorum interessentia choreis et comoediis?*

R. Choreis tam publicis quam privatis, et publicis comoediis interesse Clericos passim sub obedientiae praecepto prohibent post Tridentinum (6) Synodi omnes, ut notat Benedictus XIV (7); *tum* propter gravissimum damnum et status clericalis dedecus, quod inde solet exoriri; *tum* ob periculum, cui exponitur clericalis vitae sanctitas (8). Imo nonnulli Episcopi suis in Synodis eo usque merito pervenerunt, ut paenam suspensionis ipso facto incurrendae et reservatae inflixerint illis qui, in sacris constituti, *vel* comoedias agere, *vel* in choreis publicis saltare, *vel* deposito habitu clericali per vias personati incedere praesumpserint. Ita in Synodo Novariensi (9): ubi etiam quoad inferiores Clericos decernitur a statu Clericali dejectio.

Hoc tamen non prohibet, quominus honestae recreationis et exercitationis causa Clerici agant vel intersint (uti fert usus) iis repraesentationibus, quae in communitatibus habentur, servatis tamen modestiae ac temperantiae regulis, et ceteris servandis. Cum enim res sit ex se indifferens, nil prohibet quominus illa in bonum finem dirigatur (10).

(1) 12. Q. c. nolo. (2) Eccli. 42.

(3) *Id est*, explicat A Lapide, *sicut tibi nihil tale volenti nascitur tinea; ita tibi nihil tale volenti nascitur a foemina desiderium*. Sit ergo, monet Augustinus in Ps. 50, *cum foeminis sermo brevis et rigidus*, ac sola necessitate cogente.—Christum omnes imitemur, cui adeo insolitum erat cum mulieribus sermocinari, ut Apostoli mirati sint quadam die, qua ipsum viderunt cum Samaritana loquentem (*Jo. 4*). Quod utique fecit ad instructionem nostram; neque enim illi aliquid timendum erat ex tali collocutione.

Dices: *foemina illa est vetula, ac deformis*. Sed time: *diabolus pingens*, ait Cyprianus, *speciosum efficit quidquid horridum fuerit: et omnia pulcra videntur amori*. Dices: *mihi est consanguinitate conjuncta*. Sed adhuc time: diabolus enim, ait s. Philippus Neri, optimus logicus abstrahit a propinquitate, foeminam solam relinquens. Dices: *sancta est*. Sed iterum time; nam mulieres *quo sanctiores, eo magis alliciunt*, ait d. Augustinus, *et sub praetextu blandi sermonis immiscet se viscus impiissimae libidinis*; unde de facili spiritualis dilectio in carnalem convertitur. Dices *vilis est*; sed time: *ancillas tibi scias esse in insidiis, quia quanto vilior eorum conditio, tanto facilior est ruina*, ut ait d. Hieronymus ad Nepotianum; *periculose tibi ministrat, cujus vultum frequenter attendis*. V. Liguori, *Selva, etc*. Parte 3, Istruz. III.—Mocchetti; *Esami pratici per gli Ecclesiastici*.

Item si proprii officii ratio aliter non expostulat, congruentius est ut Ecclesiasticus, quoad potest, ab omnibus saecularibus conventibus abstineat, ne illud sibi contingat: *quoties inter homines fui, semper minor redii*.—Quod vero speciatim pertinet ad saecularia convivia, haec scribit Hieronymus ad Nepotianum: « *nunquam petentes, raro accipiamus rogati: facile contemnitur Clericus qui saepe vocatus ad prandium non recusat*. » Vid. Conc. Agat. in Can. 19, dist. 24; Conc. Laodic. can. *Non liceat* 42 dist. 44. (4) De modo confit., a. 2.

(5) Serm. 65 in Cant.

(6) Sess. 22, c. 1 de R.

(7) De Syn. l. XI, c. 10.

(8) En verba Synodi Novariensis, pag. 168: *choreas sive publicas sive privatas, spectacula scenica aliosque id genus caetus, tanquam foedissimos scopulos, ad quos vitae innocentia, castitas, verecundia, virtutes universae impingunt et naufragium faciunt, prorsus fugiant; nec ea spectare audeant, aut in ecclesiasticis aedibus fieri permittant, quamvis propinquorum laicorum nomine agerentur, sub poena suspensionis*.

(9) Pag. 168.

(10) Quaedam etiam sunt publica spectacula, quae ita Clericos dedecere non videntur, ut *cursus equorum, ferarum septa, gesticulatorum praestigia, extraordinarii conventus musici*, etc. Hic res tota est dijudicanda ex motivo determinante, ex usu regionis, ex loco, periculo, scandalo, ex frequentia ac qualitate personae, et similibus. Nobis satis sit haec Synodi Novariensis verba proferre: *absit*,

Quaeres: *Quomodo se gerere debeant Clerici in rebus publicis, quae inconditas clamores et strepitum in populo excitant?* R. 1d 15 jan. 1848 declaravit S. Congregatio Episcoporum et Regularium sic inquiens: *Sebbene il Clero debba godere ed esultare per le instituzioni utili e savie, che si recano nell'amministrazione della cosa pubblica; tuttavia non conviene agli Ecclesiastici il prendere parte nelle clamorose dimostrazioni popolari, che ne conseguitano, e molto meno estendere queste fin dentro al Santuario destinato alla preghiera ed all'esercizio delle sacre funzioni.*

Q. 4. *Quid de Clericorum ingressu in popinas atque tabernas?*

R. Ingressus in popinas et tabernas extra necessitatem Clericis omnino vetatur; ita ex Concilio Lateranensi IV: *tabernas prorsus evitent, nisi forte causa necessitatis in itinere constituti* (1). Id vel ipse prohibuit Apostata Julianus falsorum numinum ministris: *Sacerdotem*, scribit ad Ursacium, *hortare, ne accedat ad spectacula, neve in taberna bibat... et qui tibi in his resistunt, expellito* (2). Et sane hoc nimium opponitur clericali modestiae et gravitati.

Q. 5. *An ludus alearum Clericis sit prohibitus* (3).

R. Ludus alearum Clericis saltem beneficiatis et in sacris constitutis (4) sic expresse prohibetur in Lateranensi IV: *Clerici ad aleas et taxillos non ludant, nec hujusmodi ludis intersint* (5). Et Cyprianus nullis argumentis probat, quod *indignum est, ut manus quae Sacramenta consumunt, aleas tractent* (6).

Jam vero, si agatur de aleatore publico et his ludis dedito, consentiunt omnes eum peccare graviter, si in magna quantitate aleis ludat, aut in modica, sed frequenter; quia id graviter dedecet statum clericalem, et nimium animus avocatur a divinis. — Si vero non agatur, nisi de clerico qui ludat raro, moderate et privatim sine scandalo, putamus cum Layman, Molina, Sporer et aliis hunc peccare solum venialiter. Imo probabiliter ne venialiter quidem, si ludat recreationis causa, ubi non tam rigide observetur praedictus Canon; cum non videatur ex se gravis inordinatio (7). Sed excipe Religiosum et Episcopum, qui etiam semel tantum ludentes ludo aleatorio, nobis videntur difficulter excusari posse a peccato gravi; quia difficulter possunt excusari a gravi scandalo. Quod etiam dicendum erit quoad alios ludos, tametsi non omnino fortuitos, si frequenter in iis religiosi vel Episcopi versentur; cum hoc ipsis nimis indecens videatur (8).

Quid (dices) *de ludo chartarum*? Chartarum ludus, si sit purae sortis et omnino aleatorius (uti v. g. vulgo *bassetta, primiera*) jam patet de eo idem esse dicendum quod supra de aleis. Si vero sit mixtus, qui nempe pendet partim a sorte, partim ab arte, scientia et industria ludentis (uti sunt v. g. vulgo *tarocchi*) tunc dicimus Clericos sic ludentes non peccare mortaliter, nisi alicubi esset specialis prohibitio aut grave scandalum, et modo propria ministeria non negligant. Imo ne venialiter quidem, si id agant mera recreationis causa, in parva quantitate et absque scandalo: uti fert hodierna ferme universalis consuetudo, quae certe differt ab antiqua primitivae Ecclesiae disciplina tam arcta (9).

In Synodo Novariensi postrema, praeter taxam libellarum 15 monetae novae Pedemontanae Parochiali Ecclesiae applicandam, indicitur etiam poena suspensionis ipso facto incurrendae et reservatae iis omnibus Ecclesiasticis, qui sive in cauponis quibuslibet, sive in liquorum seu potationum officinis

ut in plateis immorentur, mimos, mimasve eorumque lascivos cantus audiendi, aut indecoros gestus spectandi causa; aut noctu fidibus canendo canentesve comitando vagentur: pag. 168.

(1) Ita etiam Synodus Novariensis, pag. 169.

(2) Epist. 49.

(3) Ludus *alearum* proprie dictus, uti docent latinae linguae magistri, totus situs est in pura sorte. Unde illius exitus pendet a simplici casu, quin ullam in eo partem habeat ars et industria ludentis. Talis est ludus taxillorum, vulgo *dadi*, etc.

(4) Quoad inferiores Clericos communiter dicunt Lugo, Lessius, Roncaglia, Salas, Sanchez, etc., id non prohiberi; quia quoad ipsos *saltem ex consuetudine* canones contrarii derogati sunt.

(5) Can. 10, V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3, n. 893.

(6) *De aleatoribus.*

(7) Imo in ipsis communitatibus certis anni temporibus ludi, qui sunt purae sortis, (ut sunt ludi vulgo *all'oca, alla tombola)* publice permittuntur, si sint moderati.

(8) Ex allato Canone patet Clericos prohiberi etiam interesse illis ludis. Attamen hodie communiter docent assistentes non peccare graviter; cum ex se non videatur inordinatio gravis. Excipe nisi fortasse sint causa ludi mortalis: *vel* negligerent ludentes corrigere: *vel* nisi de tali ludo quatenus mortali sibi ipsi complacerent; *vel* nisi agatur de Episcopis, qui ex proposito et frequenter assistant; cum isti a gravi scandalo vix ac ne vix quidem valeant excusari. — V. Benedictus XIV, *Notificatione* xxxvii.

(9) V. Stapf § 319.

(*vulgo* caffè, bottiglierie), ad easque pertinentibus diversoriis, tam in urbe quam extra, tabulis lusoriis (*vulgo* carte, tarocchi), vel taxillis ludentes (*vulgo* ai dadi), vel digitis micantes (*vulgo* alla mora) commorari ausi fuerint (1).

Q. *Quid de venatione quoad Clericos?*

R. Venatio vel clamorosa est, uti Scholae loquuntur, quae nempe exercetur magno clamore et apparatu armorum, canum, accipitrum, ut majores ferae capiantur, v. g. cervi — Vel est quieta, quae nempe nullum importat clamorem, et exercetur laqueis, retibus et similibus, vel etiam armis ex Benedicto XIV (2), sed paucis adhibitis canibus, et sine ullo strepitu, ad occidendas minores feras, v. g. lepores.

Clamorosa venatio Clericis absolute prohibetur, et de ea communiter accipiunt verba Concilii generalis Lateranensis IV: *venationem et aucupationem universis Clericis interdicimus; unde nec canes nec aves habere praesumant.* (3). — Quieta tamen venatio hodie permittitur, ut fert usus (4): modo (quod caute perpendendum) mentem a Deo non distrahat, neque a studio, ab oratione, a lectione spirituali et ab operibus charitatis. Hujus periculi causa, venatio indiscriminatim in Synodo Novariensi (5) prohibita est.

Hic non loquimur de piscatione; cum commune sit eam licitam esse, utpote quae natura sua sit omnino quieta, nec ullibi legatur proscripta, quamquam non desunt qui eam comparant venationi.

Q. 7. *Quid de Clericorum negotiatione?*

R. *Negotiatio proprie dicta* habetur, quando aliquid emitur animo illud idem non mutatum carioris vendendi. Sub gravi vetatur Religiosis et Clericis Alexandri III. decreto: *secundum instituta Praedecessorum Nostrorum sub interminatione anathematis prohibemus, ne Monachi vel Clerici causa lucri negotientur* (6). Benedictus vero XIV Bulla *Apostolicae* constituit poenas inflictas adversus Clericos negotiatores extendi etiam debere ad *Clericos illicite sub alieno laici nomine quomodolibet negotiantes, perinde ac si per se ipsos, ac proprio eorum nomine negotia ipsa illicita exercerent* — Tandem Clemens XIII Bulla *Cumprimum* rursus prohibuit Clericis, ne per personas interpositas negotientur, ac praesertim ne cambium activum per alios contrahant; addens quod si adsit familiae necessitas, vel si negotium obveniat aliquo titulo a laicis, Clericus adhuc negotiari non possit sine Sedis Apostolicae in Italia, extra sine Episcopi licentia.

Juxta plures graviter peccat qui frequenter negotiatur, licet praeciso scandalo, neque in materia gravi; *tum quia negotiatio nimis implicat animum saecularibus curis, tum quia est ordinata ad terrenum lucrum, cujus Clerici esse debent contemptores*: *ita* Angelicus (8).

Qui tamen bis vel ter in levi, vel semel in gravi materia negotiatur, ajunt illum peccare venialiter tantum; quia jura vetantia videntur indicare habitum. Poenae in negotiatores sunt excommunicatio, suspensio ab officio, ac depositio a gradu et ordine, omnes tamen ferendae sententiae (9).

Diximus *negotiatio proprie dicta*, seu lucrativa; solet enim distingui etiam *oeconomica*, qua emuntur necessaria ad sustentationem et superflua venduntur; et *artificialis*, qua aliquid emitur ut per industriam mutatum vendatur. Harum neutra prohibita est: —Non 1ª, idest oeconomica; eam enim prudentia ac necessitas suggerit, et si quid inde lucretur, id per accidens evenit; — Non 2ª, idest artificialis; quia, ut ait s. Thomas, sic agere non *est proprie negotiari, sed praemium laboris accipere* (10). Et Apostolus hoc modo victum sibi comparabat (11): unde non est verus negotiator qui emit colores, ut vendat picturas; lanas, ut vendat pannum, modo non conducat alios operarios ad hoc efficiendum; qui proprios agros colit, ut fructus vendat; qui emit animalia et ea suis in praediis alit ut ex foetu, lana, lacte pecuniam conficiat, aut ut saginata vendat (12). Sed agros vel praedia aliena conducere in hunc finem a saeculo V prohibuit Conci-

(1) De vit. et honest. Cler. pag. 168.
(2) *De Syn. Dioeces.* Lib. xi, c. 20.
(3) Can. 15.—V. Liguori, *Op. Mor.* I. 3, n. 660.
(4) Quod omnis venatio sit prohibita est antiquo juri conformior; cum in eo nulla habeatur distinctio inter clamorosam ac quietam. Sed cum hodie inter DD. haec distinctio sit recepta; ideo merito illius habetur ratio in quaestionis resolutione.—V. Benedictus XIV. *De Syn Dioec.* Lib. xi, c. 10.
(5) Ita pag. 170. Hoc periculo praecluso, hodie habetur permissa.
(6 Decr. Greg. l. 3, t. 50. *Ne Cler. vel mon.* c. 6.
(7) Angelicus. 2. 2, q. 77, a. 4.
(8) Hic nomine Clerici intelligitur tantum beneficiatus vel in sacris, uti communiter dicunt Continuator Tournely, Habert, Concina ex *Con. Placuit 8 q.* Item negotiatio licet Clericis, si una cum fratribus in negotium patris succedant; his enim (notat Alasia) usus et consuetudo negotiari permittunt, modo per se negotium illud non exerceant.
(9) 2. 2. q. 77. (10) Act. 18.
(11) V. Liguori, *H. Ap.* Tr. x, n. 192.—Pavone, *La luce fra le tenebre*, Dissert. vi.—Et *Append.* 3 in fine hujusce Voluminis.

lium Chalcedonense; licet vera negotiatio non sit (1).

N. II. — *Artes et officia Clericis prohibitae.*

Q. 1. *Quaenam artes Clericis prohibentur?*

R. Prohibetur Clericis in sacris ac Monachis ars Medicorum et Chirurgorum, ubi opus sit incisione, amputatione vel adustione, nec adsit necessitas: et quidem sub irregularitate, si inde mutilatio vel mors sequatur (2). Id enim opponitur lenitati, quam jugiter omnes habere debent Clerici. Si tamen peritus non adsit, et casus urgeat, Clericus sine peccato, proinde sine poenne aut irregularitatis periculo, incisionem vel adustionem agere poterit. — Item Ecclesiastici aliis praesto esse possunt optimis artis salutaris consiliis (3).

Omnibus autem Clericis eodem canonico jure prohibetur ars quaelibet, quae status clericalis honestati generatim contraria censetur: uti ars macellariorum, tabernariorum, joculatorum, etc. (4).

Q. 2. *Quaenam Officia Clericis prohibentur* (5)?

R. Clerici beneficiati vel in sacris passim jure canonico (6) prohibentur sequentia officia exercere: — 1. Tutoris, Curatoris, aut Procuratoris minorum et quodcumque aliud quod sit ministerii publici, quodque eos obliget ad reddendas rationes de justitia vel de bonis administratis, excepto casu quo pupilli seu minores sint proximi Clericorum propinqui; — 2 Judicis in causa sanguinis; item Militis; item Advocatorum, Procuratorum et Notariorum in Curiis secularibus, excepto casu, quo Clericus agat causam *vel* suam *vel* suae Ecclesiae *vel* egeni *vel* personae sibi in quarto gradu conjunctae; — Administratoris bonorum personae laicae privatae non miserabilis cum obligatione reddendi administratae substantiae rationes.

Quorum omnium ratio cardinalis est, quod *nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat, cui se probavit* (7). Adde, quod esset nimis indecorum Clericum turbari in suo ministerio spirituali ad temporalium rerum rationes reddendas (8) — In Synodis (ut in Novariensi) haec omnibus Clericis prohibentur, et praecipitur ut nemo in domo laicorum officium suscipiat absque Episcopi licentia.

Nota. Hactenus traditas obligationes, ut firmius animis omnium Clericorum inhaerescant, sub uno prospectu ponimus, eas in quatuor Monitis includentes (9).

(1) Decr. 2 pars. Dist. 86, c. ult.

(2) Cap. *Sententiam, Ne Clerici vel Monachi* — Verius dicunt Tournely, Pontas etc. quod id non currit de beneficiatis, quia in textu de illis non fit mentio.

(3) V. Opus a Leone XII benigne exceptum, *Il Parroco istruito nella Medicina del* Dott. Barzelotti, Mil. — Aquistapace, *Memoria diretta ad un Parroco sul bene, che può fare nelle malattie dei suoi parrocchiani Milano* 1834 — Debreyne, *Étude de la mort*; it. *La Physiologie, et la Médicine dans son accord avec la Théologie*, Paris.

(4) V. Lignori, *Op. Mor.* l. 4. n. 189; l. 7. n. 384 — Pavone, *Spicilegio* n. 217.

(5) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 838; l. 4. n. 190.

(6) V. Ferraris, *Bibliotheca Concion.* etc. V. *Clericus, art.* 3.

(7) 2 Tim. 2.

(8) Hoc tamen ex se non impedit, quominus aliquod publicum munus obire possint aliquando Clerici. Hinc Tridentinum sess. 23 c. 1. de R. dum vult residere Praelatos, excipit inter cetera, *nisi eum absentia inciderit propter aliquod munus et reipublicae officium.* Sane ex historia plane constat, rem civilem saepius prudentia Ecclesiasticorum, qui erant a publicis consiliis, stetisse. Adde id non parum conferre ad religionis tutelam, cum videlicet et consilio et voto injusta decernentibus efficaciter obstare valeant; melius autem profecto est prohibere ab initio ne iniquae condantur leges, quam jam conditis mederi.

Verum pro praxi, quia id non de facili evenire potest sine proprii officii vel ministerii laesione, ne Clerici publicum ac civile munus sumant proprio marte, sed audiant Provinciae Vercellensis Episcopos, qui Litt. 18 nov. 1849 *monendum Clerum censuerunt, non posse quemquam absque Episcopi venia civilia officia acceptare: quam veniam Ordinarii lubenter indulgebunt, ubi peculiaria rerum adjuncta suadeant.*

(9) Pag. 170 — V. Marinoni, *Speculum asceticum* — Salamo, *Regula Cleri.* — Abelly, *Sacerdotalium meditationum sylva.* Paris 1837.

Quatuor Monita quibus praecipuae Clericorum obligationes clauduntur

MONITUM PRIMUM

Finem vocationis attingit, habitus gravitatem commendat, proprio Episcopo submissionem tuetur, tandem quae sint fugienda docet.

Habitum suscipe	non ex	Levitate Avaritia Ambitione;	Sed	Vocante Deo Zelo tuae proximique salutis.
Incede in habitu	Gravi Modesto Mundo Canonico	(*Indues sanctis vestibus*. Exod. 40).		
Esto Episcopo	Obediens in	Praeceptis Decretis Monitis;	Obsequens	Corde Verbo Opere.

Fuge:
- Domus suspectas — Consortium mulierum — Ludos — Choreas — Theatra — Venationes perstrepentes;
- Contemptus / Susurrationes / Tumultus — in — Episcopum / Superiorem / Quemcumque;
- Viles famulatus — Turpem avaritiam — Saecularia officia.

MONITUM SECUNDUM

Exteriorem in omni re sese gerendi methodum describit, ut sic, omnibus per omnia placentes, Clerici dominici gregis sint exemplum et forma.

Exemplum esto fidelium in (1 Tim. 4)

- **Scientia**: Divina / Ecclesiastica / Civili.
  Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne Sacerdotio fungaris mihi (Os. 4).
- **Prudentia in**: Consiliis / Judiciis / Imperiis.
  Dux indigens prudentia, multos opprimet (Prov. 28).
- **Modestia Gravitate in**: Indumentis / Sermonibus / Moribus.
  Amictus corporis et risus dentium et ingressus hominis enunciant de illo (Eccli. 19).
- **Liberalitate erga**: Peregrinos / Pauperes / Templa.
  Quomodo potueris, ita esto misericors (Tob. 4).
- **Temperantia in**: Divitiis / Conviviis / Solatiis.
  Attendite autem vobis, ne graventur corda vestra in crapula et ebrietate et curis hujus vitae (Luc. 21).
- **Integritate coram**: Deo / Hominibus / Te ipso.
  Custodi temetipsum et animam tuam sollicite (Deut. 4.)
- **Obedientia Obsequio Amore** erga: Sanctam Ecclesiam / Summum Pontificem / Ejusque decreta
  Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit (Luc. 10).

MONITUM TERTIUM

Dignitatem nostram attollit, ita ut illa celsitudine perculsi omnes in id intendamus quid agendum, quid fugiendum, ne illi nos degeneres exhibeamus.

- **Perpende muneris tui**
  - Dignitatem
    - Angelicis humeris formidandam
    - Regia celsitudine excelsiorem
    - Omnibus venerabilem;
  - Admirandam potestatem
    - In corpus et sanguinem Filii Dei
    - In remissionem peccatorum
    - In aereos atque tartareos spiritus;
  - Strictam obligationem studendi
    - Angelicae puritati
    - Seraphico fervori
    - Incessanti progressui in virtutibus.
- **Per quod factus es**
  - Interpres et legatus Dei, aeterna decreta promulgans
  - Sacerdos in aeternum, immolans et offerens Filium aeterni Patris in victimam
  - Mediator inter Deum et homines per oblationem sacrificii pacis, precumque fidelium
  - Dispensator mysteriorum coelestium.
- **Cave itaque ne sis**
  - Sacrorum contemptor
  - Summi Pontificis auctoritati parum obsequens
  - Periculosae aut dubiae Doctrinae sectator
  - Rigidus et asper, aut remissus in poenitentes
  - Avarus — Immundus — Impudicus — Violentus — Turpis lucri cupidus (1ad Tim. 3 - ad Tit. 1);
- **Sed esto**
  - Pius — Innocens — Sobrius — Impollutus — Segregatus a peccatoribus — Excelsior coelis factus (Ad Heb. 7).

Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego Dominus, et separavi vos a ceteris populis, ut essetis mei (Lev. 20).

MONITUM QUARTUM

Media tutissima suggerit, quibus excellentissimae vocationi nostrae respondeamus digne deambulantes, ut vitam habeamus.

- ***Media* ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis (Eph. 4)**
  - Timor, Amor
    - Dei,
  - Custodia
    - Cordis
    - Sensuum;
  - Sancta occupatio
    - Memoriae, Intellectus, Voluntatis — in iis quae sunt proprii muneris:
  - Assidua frequentia
    - Collationis cum Confessario
    - Lectionis spiritualis
    - Orationis
      - vocalis
      - mentalis
      - jaculatoriae
    - Examinis conscientiae
    - Sacramentorum;
  - Devotio erga
    - Deum
    - B. Virginem Mariam
    - Sanctos;
  - Moderatio in
    - Conversationibus
    - Solatiis;
  - Fidelitas in
    - Servanda temporis aeconomia
    - Sanctificandis diebus Festis
    - Obeundis quotidianis pietatis exercitiis.

Haec meditare, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus..., Hoc enim faciens et teipsum salvum facies et eos qui te audiunt (1 Tim. 4).

Articulus II. — *De obligationibus Clericorum specialibus et propriis in ordine hierarchico.*

Obligationes Clericorum speciales in ordine hierarchico tot sunt quot in ipso Clericorum gradus; ita ut suae sint 1 *Pontifici*: 2 *Cardinalibus* et *Legatis*: 3 *Patriarchis*, *Primatibus*, *Metropolitis* et *Archiepiscopis*: 4 *Episcopis*: 5 *Vicariis Generalibus* et *Capitularibus*: 6 *Canonicis*: 7 *Vicariis Foraneis*: 8 *Parochis*: 9 *Presbyteris simplicibus*: 10 denique *ceteris Clericis*. Nostrum non est de omnibus agere; sed, nonnullis traditis de Episcopis, erit de ceteris tantum.

§ 1. — *De obligationibus Episcoporum.*

Q. 1. *Quaenam sunt Episcopi obligationes?*

R. Plurimae ac gravissimae sunt Episcopi obligationes: cum ipsi commissa sit gubernatio et cura totius Dioecesis (1). Unde merito ajebat d. Augustinus: *Episcopatus nomen est oneris, non honoris* (2). Nos praecipuas (hisce versibus) indicabimus obligationes ex s. Alphonso (3), quem Pius VIII appellabat *illustre episcopalis ordinis decus:*

Sanctorum ad Sancta, ad Curas, sacrum- (que Tribunal
Delige promeritos, expellas fortiter, audi,
Vise Dioecesim, incolito, sol esto jubarque.

1. Nempe oportet ut Episcopus ad altaris ministerium dignos dumtaxat eligat, qui sint bonitate positiva praediti ac debita scientia instructi. *Accurate investigandum*, ait Angelicus (4), *num videlicet Dei causa tantum, aut potius suae commoditatis gratia ad Ordines capessendos aspirent, quaerentes quae sua sunt, non quae Jesu Christi, Sacris inhiantes, et honores ab hominibus expetentes: quisquis talis est, non Dei filius, nec ovilis Christi idoneus pastor futurus, sed mercenarius est* (5). « Vobis summopere » cavendum (ita Episcopos alloquitur Pius IX » sua prima Encyclica *Qui pluribus* data die 9 » nov. 1846) ne cuipiam, juxta Apostoli prae- » ceptum, cito manus imponatis (6); sed eos » tantum sacris initietis Ordinibus ac sanctis » tractandis admoveatis mysteriis, qui, » accurate exquisiteque explorati, ac vir- » tutum omnium ornatu et sapientiae laude » spectati, vestris Dioecesibus usui et or- » namento esse possint; atque ab iis omnibus » declinantes, quae Clericis vetita, et atten- » dentes lectioni, exhortationi, doctrinae, » *exemplum sint fidelium in verbo, in con-* » *versatione, in charitate, in fide, in castitate* (7), cunctisque afferant venerationem, » et populum ad christianae religionis in- » stitutionem fingant, excitent atque in- » flamment: *melius enim profecto est*, ut sa- » pientissime monet immortalis memoriae » Benedictus XIV (8), *pauciores habere mi-* » *nistros, sed probos, sed idoneos atque uti-* » *les, quam plures qui in aedificationem Cor-* » *poris Christi, quod est Ecclesia, nequid-* » *quam sint valituri* ».

2. Ut bonos Confessarios et Parochos eligat, ipsis continuo invigilando: *Unus Confessarius, qui sit ignarus aut moribus pravis potest totam regionem perditam facere*, ait d. Alphonsus (9). Quod magis, currit de Parochis, ut patet (10). Loquendo autem de eorum electione, *pro certo habendum Parochum probum uno mense utiliorem esse populo, quam Parochus doctior, sed minus probus toto anno* (11).

3. Ut omni sollicitudine vigilando in custodia gregis Christi oves proprias a venenatis pascuis avertere satagat: et quoniam hac in re *tacere* (ex s. Hilario Pictaviensi) *diffidentiae signum est, non modestiae ratio* (12); *et veritas cum minime defenditur, opprimitur* (ex s. Felice (13)), murum aeneum, et columnam ferream sese constituat pro domo Dei contra vaniloquos et seductores (14).

(1) V. Opus a Benedicto XIV commendatum, *Icnografia, ossia piano o pianta della vita e dei doveri del Vescovo.* — Clary, *Lo spirito dell'Episcopato cristiano, e suoi principali doveri.* Napoli. — Abelly, *Episcopalis sollicitudinis Enchiridion.*

(2) L. 19 *de Civ. Dei*, c. 19. — V. Salzano, *Lezioni di diritto ecc.* Vol. 2.

(3) *Hom. Ap.* Tr. VII, nn. 47 et seqq. — It. *Riflessioni a' Vescovi per la pratica di ben governare le loro Chiese.*

(4) 2. 2. q, 189, a. 1.

(5) Dices: *qui Episcopus potest certior fieri de recta candidatorum intentione, de eorumque in bono perseverantia?* R. Sanctus Alphonsus Liguori, (*Opusc. Degli abusi nel prender le Messe*, ecc., n. 41): « in questa terra di tenebre ognuno sa, che dagli uomini non può operarsi, che a modo umano. Della detta buona intenzione non potrà aversi sicurtà fisica; ma ben può aversi la morale, e questa basta per quietare la coscienza de' Vescovi. Lo stesso dicasi della perseveranza. »

(6) 1. Tim. 5. (7) 1. Tim. 4.

(8) V. Encyc. *Ubi primum*; it. vid. *Notificatio* II.

(9) *Homo Ap. Tr.* VII, n. 56.

(10) *L. cit.* n. 46. (11) *L. cit*, n. 54.

(12) *Exhort. ad certand. pro fide*, n. 1.

(13) S. Felix III, dist. 83, Decr. 1. p.

(14) Pius IX Brevi 22 aug. 1851.

4. Ut continuo meminerit, se pro bono Dioecesis, non pro se ipso, positum esse Episcopum, nempe omnium patrem atque magistrum. Ideoque *accessum ad se patentem assidue tenere debet subditis*, verba sunt s. Alphonsi, *et praecipue Parochis et Vicariis Foraneis, quos statim ad sui praesentiam admittere tenetur* (1). — Item et ceterorum de Clero sollicitam curam gerere, ne verificetur illud d. Bernardi: *insolentiae Clericorum mater est negligentia Episcoporum* (2). Ipsi autem Episcopi provideant *non coacte, sed spontanee secundum Deum, neque turpis lucri gratia, sed voluntarie; neque ut dominantes in Cleris, sed forma facti gregis ex animo* (3). Hinc d. Hieronymus ad Nepotianum, posquam sic Clericum est allocutus: *esto subjectus Pontifici tuo et quasi animae parentem suscipe*, addit: *illud etiam dico, quod Episcopi Sacerdotes se esse noverint, non dominos; honorent Clericos, quasi Clericos, ut et ipsis a Clericis, quasi Episcopis, honor deferatur.*

5. Ut totius Dioecesis visitationem frequentius quoad poterit, et cum debita diligentia persolvat, prout districte praecipit Tridentinum (4). *O quot perturbationibus occurritur a Praelato circumeundo, et propriis oculis res inspiciendo* (5); et personaliter oves suas cognoscendo, pascendo, corrigendo, ad fervorem excitando, earumque necessitatibus auctoritate, consiliis, eleemosynis prospiciendo (6)!

6. Ut in Dioecesi resideat; secus quomodo poterit recte gregi suo providere? Et hoc quidem strictius debet ipso Parocho, cum sit principalis pastor (*G*). Hinc in ejus ordinatione ipsi consignatur annulus, ut illum gerendo consideret, se non esse amplius sui juris, sed Ecclesiae suae sponsae, ut perpetuo, dum vivit, ei assistat — Tridentinum tamen Episcopis concedit, posse abesse tres menses a Dioecesi, ex causa tamen aequa, ait Concilium *Ergo animi levitas, oblectationum cupiditas, aliaeque futiles causae excluduntur*, uti declarat Benedictus XIV Bulla *Ad universae* (7).

7 Ut cunctis in omnium virtutum genere bonum exemplum praebeat. *Episcopus enim est illa lucerna a Deo super candelabro posita, ut luceat omnibus qui sunt in domo Domini* (8).

Q. 2. *Quomodo se gerere debet Episcopus cum suo Clerico, qui declaret se ad aliquod religiosum Institutum vocari?*

R. Episcopus non potest hunc retinere, vel a proposito suo impedire, licet sit beneficiatus, canonicus aut parochus. Id clare deducitur ex Urbani II rescripto ad Rufinum (9), ubi de Parocho religionem ingredi volente, ait pontifex: *etiam Episcopo suo contradicente, eat liber nostra auctoritate* (10) — Tria tamen notat Benedictus XIV Bulla *Ex quo dilectus* anno 1747, in qua idipsum confirmat:

1. Parochus tenetur certiorem facere Episcopum de suo consilio antequam religionem ingrediatur; ne grex sine custode deseratur.

2. Episcopus hunc adhuc poterit e Religione revocare, si ejus ingressus gravi detrimento sit Ecclesiae derelictae.

3. Beneficium non vacat, nisi post professionem: et interim beneficiatus fructus facit suos ac si esset detentus legitimo impedimento.

Quid vero (dices) *si ipse Episcopus velit religionem amplecti?*

Id exequi non potest Episcopus sine gravi causa (11), et absque Pontificis consensu, *tum* ob juramentum perpetuum quo se eidem obstrinxit, *tum* quia Ecclesiae suae, uti maritus uxori, ligatus est (12).

(1) Liguori, *H. Ap. Tr.* VII, n. 63.

(2) Ep. 152. (3) 1. Pet. 5. (4) *Sess. 24, c. 3. de R.*

(5) S. Alphonsus, *L. cit.* n. 60. 61.

(6) Liguori, *Hom. Ap. Tr.* VII n. 60. 64. — V. Gavanti, *Episcopus institutus* — Crispino, *La Visita Pastorale* — Piasecius, *Praxis Episcopalis.*

(7) «Episcopi temporibus a Tridentino praescriptis, scilicet Adventus, Quadragesimae, Nativitatis, Resurrectionis Domini, Pentecostes item et Corporis Christi diebus, tenentur quidem apud suam Cathedralem Ecclesiam residere, ita ut aliter suae obligationi non satisfaciant, nisi munia Episcopalia in sua Dioecesi eos alio vocent. Ceterum non incidunt in poenas a s. Synodo (*c. 1, sess. 6. etc.; c. 1. sess. 23 de R.*) Episcopis non residentibus inflictas. Sic declarasse S. Congregationem C. refert Fagnanus, *Libr. 3, Decr. in c. Qualiter q. de Cler. non resid. n. 59* ». Ita Ferraris, *Bibliotheca canonica, juridica, moralis, theologica, ascetica etc. etc.* V. Episcopus, a. 3.

(8) Liguori, *H. Ap. Tr.* VIII, n. 63.

(9) Decr. 2. p. caus. 19. q. 2. c. 2.

(10) Id. patet etiam ex eo quod regnante Benedicto XIV, Cardinali Quirino Episcopo Brixiensi contigisse narrat historia; eo nempe invito, discesserat e Capitulo et Dioecesi Canonicus Archidiaconus atque ad Societatem Jesu convolaverat. Conquestus est gravissime Episcopus, et edito in rem opusculo postulavit a S. Pontifice, ut declararet Clericos sine proprii Episcopi licentia religionem ingredi non posse. Pontifex respondit, quod jam d. Gregorius alteri Episcopo: *tales Clericos non modo non esse a proposito suo removendos, sed potius ad perseverantiam hortandos et confirmandos.*

(11) V. Liguori, *H. Ap. Tr.* XIII. n. 28.

(12) V. Liguori, *Op. Mor.* I. 4. n. 74.

§ II.—*De Vicariis Generalibus Episcopi ac Capituli* (1).

1. Vicarius Generalis Episcopi, qui et Officialis vocari solet (2), in iis quae jurisdictionis sunt, censetur una eademque persona cum Episcopo. Unde in arbitrio quidem est Episcopi illum sibi non constituere, sed semel ab ipso constitutus Vicarius *per se loquendo* habet liberam potestatem gerendi quae potest ipse Praelatus, et alios etiam delegandi. Hinc dispensat in proclamationibus matrimonii, fert censuras, approbat ad confessionem, absolvit percussorem Clerici etc.

Diximus *per se loquendo*; nam exeipiuntur ea, quae peculiare mandatum postulant, et quae uni Episcopo jure servantur. Hinc non potest sine speciali mandato cognoscere causas criminales in quibus gravius in reum est animadvertendum (3); nec conferre beneficia (4), neque in iis permutandis, uniendis, erigendis consensum praebere (5); sed instituit praesentatos a patronis, et judicat causas beneficiarias de jurepatronatu, deque ejus quasi possessione (6). Non visitat Dioecesim, neque Synodum cogit (7); non indicit collegium Canonicorum (8); Non absolvit a casibus quae in jure uni Episcopo reservantur (9); neque tollit irregularitates ex delicto occulto (10); non concedit literas dimissorias, nisi Episcopus diu in longinquo versetur (11); non dispensat in juramentis, nec in votis; item neque in statutis Episcopalibus et Synodalibus, quia, ut communiter dicunt, in generali commissione non includitur facultas dispensandi, nisi specialiter committatur (12). Demum nihil potest, uti patet, eorum quae sunt ordinis Episcopalis.

2. Vacante Sede Episcopali, nativo et proprio jure ad Capitulum Ecclesiae Cathedralis (13) venit ordinaria Episcopi jurisdictio, atque ejus est judicare, condemnare, leges ferre ac cetera agere, quae ordinariae sunt jurisdictionis. Sed Capitulum tenetur intra octiduum eligere Vicarium Capitularem (14): et recte eligitur etiam extraneus a Capitulo, si nemo ex Canonicis habeatur aptus. Semel autem electus amplius dimoveri non potest, nisi a Congregatione Episcoporum, probata causa; totamque ordinariam Episcopi jurisdictionem accipit (cujus nullam omnino partem sibi Capitulum reservare potest (15).). Hinc ipse solus judicat causas matrimoniales, cognoscit de haeresi, absolvit a censuris, concursus indicit, vota ac juramenta dispensat, visitat Dioecesim elapso anno ab ultima visitatione, et celebrat Synodum post annum luctus, etc. (16).

Quamvis vero jurisdictio Vicarii Capitularis latius pateat jurisdictione Vicarii Generalis Episcopi, attamen multa et ipse Capitularis non potest, vel quod non habet potestatem, vel quod in sacri canones modum constituerunt. Hinc non visitat Monasteria exempta (17); non confert beneficia, quae uni Episcopo reservata sunt (18); non concedit non arctatis dimissorias, nisi post annum luctus (19); non dat indulgentias (20); neque potest facere quae sunt ordinis Episcopalis, etsi ad ea gerenda vocare possit exteros Episcopos. Item prohibetur aliquid innovare; ideo non potest aliquid de juribus Ecclesiae detrahere, bona Ecclesiastica permutare,

(1) Sunt etiam Vicarii Apostolici, quos constituit Pontifex pro regimine alicuius Dioecesis, sive cum metus est ne diutius Ecclesia Pastore careat, sive cum dissidia fore perspicitur in Vicarii Capitularis electione, sive cum Episcopus aliqua de causa recte munus suum non potest implere. Vid. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. 2. c. 10.

(2) Officialis proprie est qui habet jurisdictionem contentiosam.

(3) Cap. 2. de Off. Vic. in 6.

(4) Cap. 3. *de Offic. Vic.* in 6.

(5) Cap. 5. de rer. perm.

(6) Cap. 3. de Inst.

(7) S. C. C. 4, dec. 1655. Hoc tamen potest Vicarius Romani Pontificis ex Benedicto XIV. *De Syn.* l. 2, c. 3.

(8) Trident. sess. 25, c. 6, de R.

(9) Cap. de poen. et rem. in 6.

(10) Trident. sess. 24, c. 6, de R.

(11) Cap. 3, de temp. ordin. in 6.

(12) V. Liguori, *Homo Apost. Tr.* II. n. 57; *et Tr.* V, n. 42.

(13) Hoc etiam habet Capitulum Cathedrale, ut sit senatus Episcopi, quem proinde adjuvare tenetur, quoad potest, tum opere tum sermone. Imo jure nonnulla sunt, ad quae agenda de necessitate Episcopus Capituli modo consensum, modo consilium habere debet: sic requiritur Capituli consensus, cum agitur de alienatione bonorum Ecclesiae, vel beneficiorum unione; requiritur vero ejusdem tantummodo consilium, si agatur de electione examinatorum prosynodalium, de Seminarii administratione etc. V. Bouvier, *Inst. Teol.* etc. *De ordine*, ubi fusius de juribus et oneribus.

(14) Trident. sess. 24. c. 16. de R.—Si tamen Episcopo datus sit ab Apostolica Sede Vicarius, is, etiam illo mortuo, officium retinet: v. De Petra, *Const. Apost. ad Const.* 2. *Leonis* IX *sect.* 5, n. 42.

(15) Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. 2 c. 9.

(16) V. Ventriglia, *Praxis rerum notabilium praesertim fori Ecclesiastici*—Marchetti, *Praxis Vicarii Capitularis*—Ferraris, Bibl. Concion. Vocab. *Vicariis Capitularis.*

(17) Trident. *sess.* 25 *de Regul.* c. 9.

(18) Cap. *Illa 2, de sede vac.*

(19) *Cap. cum nullus 3 de temp. ord.*—Ceterum v. *De Ordine* c. 4. a. 2. n. 17.

(20) Benedictus XIV. *L. cit.*

dividere, alienare (1). Tandem tenetur Vicarius futuro Episcopo de sua administratione rationem reddere; et si deliquerit, potest ab ipso puniri (2).

§ III. — *De obligationibus Canonicorum.*

Q. 1. *Quaenam sunt Canonicorum obligationes?*

R. Canonicorum obligationes tres sunt praecipuae:

1° Ut resideant in propriis Ecclesiis, cum revera talis sit canonicalium beneficiorum natura. *Non liceat*, ait Tridentinum, *vigore cujuslibet statuti aut consuetudinis, ultra tres menses ab iisdem Ecclesiis quolibet anno abesse, salvis nihilominus earum Ecclesiarum constitutionibus, quae longius servitii tempus requirunt* (3); et postea in non residentes poenas decernit (4). Ubi notandum non omnes simul Canonicos abesse posse, diebus permissis, sed tantum tertiam partem; nam vocationes conceduntur Canonicis, non vero Capitulo: unde Ecclesia convenienti servitio nunquam est detuenda.

2° Ut Missam unam quotidie celebrent pro fundatoribus et Ecclesiae benefactoribus in genere, a qua quidem neque immemorabilis consuetudo excusat: idque sane sub gravi praeceptum est, cum res gravis sit. Ita Benedictus XIV Constitutione, *Cum semper*. Ita pluries sacra Congregatio statuit; ac ultimo Leo XII a Capitulo Cenomanensi consultus eo sensu respondendum esse jussit, referente Bouvier. Missae porro omnes Canonici interesse debent (5).

3° Ut omnes choro intersint ad psallendum, statis horis: *omnes compellantur*, inquit Tridentinum, *in choro ad psallendum instituto hymnis et canticis Dei nomen reverenter, distincte devoteque laudare* (6). Unde mortaliter peccant qui absunt notabiliter; nam assistentia est de primaria institutione beneficii ipsius. Est tamen commune, tres vel quatuor dies non constituere materiam gravem. Canonici vero, qui sine justa causa non intersunt choro, distributiones lucrari non possunt, etiamsi consociis eas iisdem condonent; hanc poenam expresse statuit Tridentinum (*II*).

Insuper in delinquentem statuit: *primo anno privetur unusquisque dimidia parte fructuum, quos ratione etiam praebendae ac residentiae fecit suos. Quod si iterum eadem usus fuerit negligentia, privetur omnibus fructibus, quos eodem anno lucratus fuerit. Crescente vero contumacia, contra eos juxta sacrorum Canonum constitutiones procedatur*, nempe exspolientur tertio anno ipsis beneficiis. Ubi notandum, esse quidem poenale, quod debeant privari dimidiis vel omnibus fructibus, et ideo non ante sententiam solvendis: sed distributiones, et fructus absentiae respondentes, statim amittuntur; nam residentia est conditio, sine qua nemo illa facit sua (7).

Q. 2. *Quaenam sunt justae causae, quae excusant a choro?*

R. Praeter menses unicuique Canonico a Tridentino vel consuetudine permissos, tres sunt constitutae causae a Bonifacio VIII (8), quae excusant a chori assistentia, quin fructus amittantur ant distributiones:

1. *Infirmitas*, si nempe sit gravis, vel gravis fieri possit per accessum ad Ecclesiam; — 2 *rationabilis corporis necessitas*, sub qua intelligitur timor, sed prudens, gravis damni in vita, honore, vel bonis; — 3 *Ecclesiae utilitas*, modo sit gravis judicio Episcopi vel Capituli, et sit Ecclesiae propriae vel universalis, aut totius Dioecesis. Hinc communiter (9) habentur uti praesentes Vicarius Capitularis; item Canonicus Curatus, dum tamen in Paroeciae cura versatur; item Poenitentiarius, dum in sua ecclesia confessiones audit; item Theologus die, quo fidelibus Sacrum Scriptum exponit: cujus quidem expositionis necessitas hodie maxime percrebuit ad retundendam

(1) Innocentius III, c. *Novit ille 1. Ne Sede.*

(2) Trident. *sess. 24. de R.* c. 16.

(3) Sess. 24. c. 12. de R.

(4) Hinc a Laurenio, Lottario Pickler, etc. residentia definitur: *praesentia personae, seu commoratio assidua in loco beneficii, seu apud Ecclesiam, ad effectum illi personaliter deserviendi.* Quod quidem est ipsi Tridentino sane conformius; supra enim citatis verbis duo videntur absolute Canonicis praescribi: et residentia in loco et interessentia choro. Sunt tamen qui cum Scarfantonio tenent Canonicos curam animarum non habentes posse diu noctuque moram trahere extra locum proprii beneficii, modo horis congruis accedant ad Ecclesiam pro servitio. Et Zamboni hac de re refert declarationem S. C. C. 28 feb. 1795.

(5) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 6. n. 314.

(6) *Sess.* 24. c. 12. *de R.* Quoad modum privationis vid. de non residente Parocho.

(7) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 675; et l. 4. n. 129. Et *H. Ap. Tract.* XIII. n. 51.

(8) *Cap. unic. de Cler. non resident. in 6.*

(9) Hac in re sunt etiam inspicienda uniuscujusque loci statuta, consuetudines, vel privilegia — V. Benedictus XIV, *De Syn.* l. XIII, c. 9. et *Notif.* CVII — Pavone *Spicilegio* ecc. n. 113, 223 — L. Ferraris, *Bibliot.* ecc. V. Canonicatus, Canonicus, a. IX.

malorum audaciam, qui (dicente Pio IX Encyclica *Quibus quantisque* 20 apr. 1849) *haereticorum hominum vestigiis inhaerentes, suprema auctoritate omnino despecta, plane non dubitant Sacrarum Scripturarum verba, testimonia, sententias privato proprio pravoque sensu invocare, interpretari, invertere, detorquere.* Idque alibi laudatus Pontifex expresse tuetur.

Q. 3. *An suae obligationi faciant satis Canonici, qui choro quidem intersunt, sed minime canentes, vel canentes voce tantum submissa.*

R. Canonici, qui cum aliis non psallunt, etsi recitent psalmos submisse, non satisfaciunt choro, nec lucrantur distributiones neque fructus praebendae respondentes. Servitium enim chori in eo consistit, ut Clerici conveniant simul ad psallendum (1). Idque definitum est a Benedicto XIV 1744 Bulla *Cum semper*; et 1748 alio Brevi declaravit contrariam consuetudinem *abusum esse et corruptelam* (2).

Aliter esset, ut docent valde probabiliter et communius Concina, Lessius, Salmanticenses, Sanchez, Suarez, etc., siquis choro non addictus suam partem submisse recitaret, alteram partem canentem audiendo. Quia, loquendo in generali, non requiritur ut recitantes in uno choro audiant voces omnium recitantium in altero; cum jam per se una pars unum corpus cum altera constituat, et sic invicem omnes communicent, neque adsit positiva lex contraria.

§ IV. — *De obligationibus Vicariorum Foraneorum.*

Q. 1. *Quinam dicuntur Vicarii Foranei?*

R. Vicarii Foranei sunt Presbyteri illi, quos in oppidis Dioecesis Episcopi solent constituere ad certos actus, certasque vices pro bono Dioecesis regimine. *Foranei* autem dicti sunt quasi *foris* constituti. De iis d. Carolus haec habet: *ut Episcopus in urbe etiam externum gregem facilius quasi praesens intueri et curare possit, deligat aliquot probatos Sacerdotes, quibus singulis, imposito Vicarii Foranei nomine, tribuat certas regiones Dioecesis suae* (3).

Q. 2. *Quaenam sunt obligationes Vicariorum Foraneorum?*

R. Ex actis Ecclesiae Mediolanensis, ex Conciliis Provincialibus, ex Synodis Dioecesanis atque ex natura rei ipsius obligationes Vicariorum Foraneorum praecipuae sunt:

1. Ut diligenter in omnes Clericos Vicariatus inquirant, utrum ea quae de vita et honestate Clericorum praescripta sunt, observentur; utrum Parochi muneri suo satisfaciant; utrum altaria et Ecclesiae, rite ac decore ubique teneantur; bona Ecclesiastica, beneficia et legata bene administrentur, et onera impleantur, etc. Quotannis vero (omni post habito respectu) Episcopum certiorem faciant.

2. Ut delinquentes, siquos invenerint, admoneant et corrigant; ac si de re gravi agatur, neque monitiones et correctiones profuerint, Episcopo vel ejus Vicario Generali rem totam significent.

3. Ut Sacerdotes ac Clericos inferiores Vicariatus fato functos Curiae Episcopali denuncient. Et ubi Parochus aliquis supremum diem expleverit, cito Vicarius Foraneus in eam Paroeciam se conferat; ejus curam committat idoneo Sacerdoti audiendis Confessionibus adprobato, donec rei certior efficiatur Episcopus. Dein inventarium bonorum ac rerum Ecclesiae mobilium rite conficiat; scripturas, libros et alia ad Paroeciam pertinentia in tuto reponat.

4. Ut dissidia, si quae sint in Vicariatu, maxime si inter viros Ecclesiasticos, componere studeant, si possint. Si vero nequeant, judicis personam agant, servatis tamen in jure dicendo limitibus, quibus coërcetur eorum potestas (4).

5. Ut suo tempore Congregationes indicant, iis praesint, atque omnia praescripta adimpleant, *tum* quoad functiones celebrandas, *tum* quoad casus resolvendos, *tum* quoad refectionem sumendam, etc.

6. Denique ut, cum ad octiduum abesse voluerint a Vicariatu, si animarum curam gerant, discessum et absentiam Pro-Vicario, vel antiquiori Vicariatus Parocho significent.

§ V. — *De obligationibus Parochorum* (5).

Q. *Quot sunt Parochorum obligationes (1)?*

R. Plurimae sunt Parochorum obligationes

(1) Clement. I. 3, t. 4 *de cel. Miss.*, c. 1. Et Trident., Sess. 21, c. 3; et 22, c. 3 *de R.*

(2) V. *Synodus Novariensis*, pag. 173 et seqq., quoad speciales obligationes.

(3) Acta Med. Eccl. p. 1, h. t.—Et Synodus Novariensis, p. 181, etc.

(4) Ubi notandum ex *C. 3. de appell. in 6.º* a Vicario Foraneo ad Episcopum dari appellationem, non item a Vicario Generali.

(5) Quod disputatur de Parochis, idem fere, valet de aliis omnibus in cura animarum, ut de vicariis perpetuis, seu coadjutoribus titularibus, qui ubique animarum habent curam, cum dependentia a Parocho.

ac partes; pluribus enim Parochi obstringuntur tum quoad eorum mores et residentiam, tum quoad studium sacrarum functiónum, tum quoad propriae Ecclesiae, ac populi curam. « Neque vere ignoratis (sic Episcopos alloquitur Pius IX immortalis gloriae, » Encyclica *Qui pluribus*) majori diligentia » vobis in illorum praecipue mores et scientiam esse inquirendum, quibus animarum » cura et regimen committitur, ut ipsi tamquam fideles multiformis gratiae Dei dispensatores plebem sibi concreditam Sacramentorum administratione, divini Verbi » praedicatione ac bonorum operum exemplo continenter pascere, juvare, eamque ad » omnia religionis instituta ac documenta » informare, atque ad salutis semitam perducere studeant. Intelligitis nimirum, » Parochis officii sui ignaris vel negligentibus, continuo et populorum mores prolabi et christianam laxari disciplinam et » religionis cultum exsolvi atque convelli, » ac vitia omnia et corruptelas in Ecclesiam » facile invehi ».

Ex quibus patet, tantum onus a nemine inconsiderate adsumendum esse, quippe quod tot scateat obligationibus, totque consectariis: ne tauro se oneret qui non potest portare capellam; ne quis majora conetur, quam patitur sua facultas (1). Etsi tamen Parochorum officium salebrosum sit, non ideo eos nimium terrere debet, qui recta intentione, sufficienter instructi, ac superiorum consilio illud suscipiunt. Et putamus aeque culpandam et illorum temeritatem, qui indebite ad hoc munus se accingunt (2); et illorum nimiam timiditatem, qui, satis apti prudentum judicio, pedem subducunt. Qui ergo sunt Dei, animum addant; dabit enim virtutem qui imposuit onus. Neque sane Christus illos deserere vult, qui ita propius ejus personam gerunt, et diu noctuque insudant in dominico campo, tot adversa in Dei gloriam continuo sustinentes (3).

N. 1. — *De Parochi moribus.*

Q. *Quaenam sunt Parochi obligationes relate ad suos mores?*

R. Parochi obligationes quoad personales ejus mores colligimus ab Actis Ecclesiae Mediolanensis et ex ipsa officii natura. Sunt:

1. Ut Parochus secum quotidie in animo reputet se onus sustinere Angelicis humeris formidandum. Nec tamen animo concidat; sed Deo se totum submittat eique placere studeat, ob oculos sibi proponens mercedem quam pastoribus laboriosis pollicetur pastor pastorum Christus Dominus, qui sic inquiebat: *siquis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus, qui est in coelis.*

2. Ut sciat, se boni Rectoris officio haud posse satisfacere, si quam aliis inculcat pietatem, ipse non exprimat in se factus *forma gregis ex animo* (4). Ut enim observat Concilium Urcellense: *magis oculis, quam auribus credunt homines.* Et d. Thomas; *cujus vita despicitur, restat ut ejus praedicatio contemnatur, et omnia spiritualia ab eo exhibita* (5). Et d. Bernardus: *bonus si fuerit qui tibi praeest, nutritor tuus est; si malus fuerit, tentator* (6).

3. Ut constantem studiis sacris operam impendat, ne errare contingat cum tanto ovium suarum detrimento (J). Item Congregationibus a Vicario Foraneo indictis semper intersit: atque in sua etiam Paroecia, si quatuor saltem sint Sacerdotes, eas teneat de rerum sacrarum studiis exercitationes, de quibus tam gravis sermo est in Actis Ecclesiae Mediolanensis (7). Istae enim mirifice inserviunt (si rite habeantur) ad mutuam in Domino charitatem fovendam, ad favorem augendum, abusus tollendos et disciplinam incorrupte servandam; aedificationi populo sunt, ipsis Ecclesiasticis maximo profectui (8).

4. Ut in omni agendi ratione maximam prudentiam praeseferat, sciens non omnia

(1) V. Riccardi, *Dei doveri e dello spirito degli Eccl.*, c. 2: necessità di una vocazione speciale per entrare nel ministero pastorale. — Segneri, *Il Parroco istr.*, c. 4.

(2) Contra eos, qui ad Curam quam cupiunt, non eliguntur, et ideo iniquiter superiores de injustitia incusant, audiatur Riccardi: *un Sacerdote di spirito e di vero merito non si crede mai degno della promozione al punto di lamentarsi dell'esclusione. Il Superiore troppo sovente si trova esposto al risentimento del mondo per fare la volontà di di Dio, che per vie nascoste lo conduce a secondare i suoi disegni.*

(3) Sciant ex omni fere regione esse Parochos vitae sanctitate percelebres. Hollandia quatuor colit animarum Curatores glorioso martyrio coronatos; Gallia habet s. *Ivonem Carnotensem*; Flandria s. *Valerium*; Venetiae b. *Joannem Olini*; Neapolis b. *Grimualdum*; Hetruria b. *Albertum*; Fossanum b. *Odinum*, et Novariensis Dioecesis humiles Dei servos *Giacobini*, *Arista* et *Migliocca*. — V. Miotti. *I Parrochi santi*, vol. 2, ubi quatuorcentum circiter enumerantur Parochi in sanctitatis odore defuncti, quorum quidem tercentum curam animarum actu gerebant, cum mortui sunt.

(4) Pet. 5.

(5) Supp. q. 34, a. 4.

(6) Ser. 71 in Cant.

(7) Etiam Synodus Novariensis id praecipit, pagina 33 et seqq.

(8) S. Alphonsus id quoque valde commendat, *Homo Apostolicus*, Tr. VII, n. 37. — V. Benedictus XIV, *Notificatione* XXXII, et et cit.

semper expedire, quae licent et in se bona sunt. Unde sit cautus ac modum servet, *tum* in abusibus evellendis, ne eos volens auferre, augeat (1); *tum* in propriis juribus defendendis, ne dum minimum curat, quod est majus et substantiale deserat ac pessumdet; *tum* in novis atque extraordinariis pietatis operibus inducendis, si promovendo quod perfectius est, certo periculo exponat quod est de necessitate.—Item maxima cautela opus habet in re sua familiari; cum enim in eum sint omnium oculi, rem suam domesticam ita instituat ut nec tenacitatis nec prodigalitatis vel incuriae accusari queat. Domesticis (praesertim si mulieres sint, quae adeo sunt loquaces) ne fidat, nec cum illis familiariter utatur.

5. De nullo sinistre loquatur, sed omnibus bene velit: omnes sine ulla acceptione, divites ac pauperes paterne audiat, patienter sustineat, cum iisque, quoad res tulerit, leniter agat (2). Caveat autem toto coelo, ne suum antecessorem quoquomodo incuset vel notet: Omnes ecclesiasticas (etiam sibi subditas) ac civiles potestates, Clerum universum ac maxime viciniores Parochos plurimi faciat: honoret et honorabitur (3). Sicque demum fiet, ut sibi omnes conciliet animos; adeo ut liberrime postmodum valeat bono Paroeciae providere.

6. Denique ut continuo recordetur eorum, quae agit, consectaria; etenim neque bonus neque malus Parochus, ubi ex hac vita decedit, totus moritur; sed ejusdem opera quasi viva quaedam semina in novos semper multiplicatosque fructus conscendunt. Haec nunc non curantur; ast ultima judicii die omnia coram omnibus aperta erunt. Hinc qui Parochus non intime commovetur, dum tanti spectaculi, quod certe impendet, attente meminerit (4)? — Haec obligationes hisce versibus clauduntur:

Impiger atque pius, studiis incumbe, tuorum
Prudens, detrahe nunquam, post tua fata
(corusca.

N. II. — *De Parochorum residentia.*

Q. 1. *An Parochi teneantur ad residentiam?*

R. Affirmative: Parochi tenentur ad residentiam, et quidem sub gravi. Constat apertissime ex Tridentino; postquam enim definiit residentiam esse graviter Episcopis praescriptam, declarat idem esse affirmandum *de Curatis inferioribus et aliis quibuscumque, qui beneficium aliquod ecclesiasticum curam animarum habens obtineant* (5).

Praeterea Parochus, eo ipso quod spirituale Parochiae regimen in se suscepit, strictam contraxit obligationem per se ipsum incumbendi in salutem animarum, quae sibi commissae sunt; quod assequi non valet sine personali residentia. Quare ex pluribus decretis S. C. C. uno ore definiunt Canonistae, Parochum teneri ad residentiam, etiamsi haberet Paroeciam tenuem, et quamvis tres tantum, vel quatuor remanerent incolae. Imo neque abesse posse ob intemperiem, vel aëris insalubritatem; neque ut grammaticam doceat in civitate, licet aliunde idoneum relinquat Vicarium (6).

Q. 2. *Quo jure tenentur Parochi residere?*

R. Quamvis adsint qui dicunt Parochos ad residentiam obligari dumtaxat de jure Ecclesiastico; nos tamen dicimus cum communi, Parachos obligari etiam de jure naturali et divino.

Probatur ex Tridentino, in quo si non expresse definitum, suppositum tamen videtur uti certum his verbis: *cum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura cammissa est, oves suas agnoscere, pra his sacrificium afferre, verbique divini praedicatione, Sacramentorum administratione ac bonorum omnium operum exemplo pascere, pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere, et in cetera pastoralia munia incumbere (quae omnia ab iis nequaquam praestari et impleri possunt, qui gregi suo non invigilant*

(1) V. de consuet. evellenda, Tract. *De Legibus* in fine.

(2) V. Binet, *Dell'arte di governare; qual è il governo migliore, se il severo o il dolce.* Op. tradotta dal P. Bresciani, *Torino tip. Marietti* 1843.

(3) Optime Stapf, § 73: *praesertim ab initio muneris pastoralis in causis dilicatioribus nullus nimium sibimet ipsi innitatur. Etiam praeclarissima theoria, ubi per sufficientem experientiam nondum subacta et firmata fuit, nos saepe vel inopes relinquit, vel subdola quodam affectu inflecti solet.* Item nuperus Parochus urbanitatis leges servet erga illos, qui in auctoritate sunt constituti, iis primum suam electionem significans, ac dehinc eos invisens. In sua prima concione amorem et reverentiam sibi conciliet maximam, atque usibus Paroeciae studeat, ne quid insuetum a principio proponens, animos avertat, etc. — V. Soetler, *Monita ad Parochos ab Emin. Morozzo edita*, c. ult.

(4) V. Stapf, *Th. Mor.* T. 3, § 152.

(5) Sess. 23, c. 1 de R.

(6) V. Ferraris, *Bibl. conc.* Vocab. Parochus.— Benedictus XIV, *Notificatione* XLII.

neque assistunt, sed mercenariorum more deserunt); sacrosancta Synodus eos admonet et hortatur ut divinorum praeceptorum memores, factique forma gregis, in judicio et veritate pascant et regant (1). — Huc facit illud d. Petri : *pascite, qui in vobis est. gregem Dei* (2). Idque clarius declaravit Benedictus XIV Bulla *Ubi primum*, in qua ait residentiam *vi muneris* esse servandam (3).

Sub qua poena (quaeres) *tenentur Parochi ad residentiam?* Praeter peccatum mortale, quo Parochi contra residentiae legem graviter delinquentes coinquinantur, amittunt etiam ipso facto et absque praevia judicis sententia omnes fructus, qui irregulari eorum absentiae respondent (4). Hos porro fructus, Tridentinum erogari jussit vel fabricae ecclesiae propriae, vel pauperibus loci (5); fructus enim beneficiorum dantur vi pacti impliciti Parochos inter et Ecclesiam, atque sub tacita conditione residentiae, qua non impleta, illi nequeunt ullo modo eos sibi vindicare (6). — Crescente vero Parochi contumacia (Garcias vult ad sex menses (7)), *liberum erit Ordinariis* (verba Tridentini) *per censuras ecclesiasticas et sequestrationem et subtractionem fructuum, etiam usque ad privationem compellere* (8). Poena autem privationis olim obtinebat ipso facto; sed post Tridentinum fieri debet per sententiam *servato ordine juris*.

Quinam ergo (dices) *erit hic juris ordo in beneficii privatione servandus?* Ordinem hunc Pragmatici sic notant; ut 1 Parochus contumax citari debeat vel personaliter, vel etiam per edictum (arbitrio Episcopi); 2 si citato fiat per edictum, tres citationes successive faciendae sint ad januas Ecclesiae parochialis, et sub poena nullitatis, si aliter procedatur; 3 post factam tertiam citationem sex adhuc mensium intervallum concedi debeat; 4 iis elapsis sententia privationis pro foro pronuntietur, a qua nulla datur appellatio quoad effectum *suspensivum*, ut vocant, et sic Paroecia declaratur vacare.

Quid vero (inquies) *si contumax ille Parochus sit simul etiam Canonicus?* Cum nempe contra Canonicos non residentes ita ex jure sit procedendum, ut citatio fiat personaliter, si locus domicilii non ignoretur, et si penes Indos (dummodo facilis haberi possit accessus): ac primo anno privandus medietate fructuum, secundo sequatur privatio alterius, nec ipsa tandem canonicatus possessio tollatur, nisi tertio anno completo (9); nonne erit eadem indulgentia procedendum etiam contra Parochum contumacem, si iste sit simul Canonicus? Nobis videtur contra hunc procedendum esse perinde ac si esset simpliciter Parochus, nulla habita ratione Canonicatus adnexi, dummodo Canonicatus non distinguatur ab ipsa praebenda parochiali, sed sit unum et idem cum ea. Ratio potens est, quia Tridentinum non loquitur tantummodo de Parochis simpliciter, sed loquitur etiam de illis omnibus, *qui beneficium aliquod ecclesiasticum curam animarum habens obtinent*; est enim idem officium et eadem obligationis natura, sive beneficium parochiale sit etiam canonicale, sive non; ergo sub eadem juris dispositione censeri debet: *nec jus divinum et naturale* (inquit ad rem laudatus Garcias) *attendit subtilitates, sed effectum et substantiam* (10).

Q. 3. *Ad quamnam residentiam Parochi tenentur?*

R. Parochus, ex natura sui officii, et ex S. C. C. (11), debet habitare in domo suae Ecclesiae, si ibi adest; si non adest, debet residere in alia domo, quae sit intra limites Paroeciae, et ita propinqua Ecclesiae parochiali, ut commode ei possit inservire, et parochiani facile possint ad ipsum recurrere (12). Ex quo deducitur:

1. Vi hujusmodi residentiae, uti communiter docent, teneri Parochum, quoad potest, per se ipsum exercere munera prin-

(1) L. cit. (2) Ep. 1, c. 5.

(3) V. Liguori, *Op. Mor.* I. 4, n. 121.

(4) Tridentinum Sess. 23. de R. c. 1.

(5) Ibid.

(6) S. Congregatio ait quod haec restitutio fieri debet, *alia declaratione non secuta*, ac quacumque *compositione remota;* unde deducere est, restitutionem illam fieri non posse per Missae celebrationem in suffragium animarum Paroeciae; quia istae non amplius sunt pauperes illius loci ad sensum Concilii.

(7) De Beneficiis, p. 3, cap. 2, n. 154.

(8) In sententia Garciae *De Benefic.* p. 3, c. 2, n. 139 potest Episcopus pro arbitrio suo, etiam posthabitis censuris, sequestratione et subtractione fructuum, cito procedere ad privationem, servato tamen juris ordine, et hoc dicit jam fuisse a s. ipsa Congregatione C. definitum.

(9) Tridentinum, Sess. 24, c. 12 de R.: vid. supra pag. 292.

(10) De Beneficiis, p. 3, c. 2, n. 164.

(11) V. App. 2 in fine Volum. Vocab. *Residentia.*

(12) Ceterum, quacumque domo habitet Parochus ratione vel circumstantiarum vel legitimae consuetudinis, semper curare debet, ut parochiani facilem ad se accessum habeant. Sciat autem ipsos aegre ferre petulantiam domesticorum, qui curiosius inquirunt, notant, scrutantur omnes ad Parochum accedentes.

cipaliora, uti sunt praedicatio verbi Dei et administratio Sacramentorum; ideo enim ex Tridentino ad personalem obligatur residentiam. Potest quidem pro meliori Parochialium officiorum implemento (non autem pro majori sua commoditate et libertate) unum aut plures habere Vicarios seu Coadjutores, quibus munera magis laboriosa committat, uti esset v. g. divinorum officiorum celebratio in Oratoriis. Sed, legitimo cessante impedimento, omnia principaliora, quoad potest, debet praestare per se ipsum. — Quoties vero nominatim atque rationabiliter a Parochianis vocetur, statim ire tenetur; cum ipse sit eorum rector. Secus, si ei sufficit quod per alium laboret, sufficere quoque debet quod per alium manducet: *qui per Vicarium servit, per Vicarium remunerabitur*, ait ad rem s. Bernardus (1). Sentit Hurtadus non esse tutum in conscientia Parochum, qui degens in Paroecia per duos menses sacramenta per seipsum non ministreret, nisi in ea constitutus esset alius Vicarius perpetuus, ut dicunt Salmanticenses cum Barbosa et Garcias (2).

2. Parochum illum graviter peccare ac teneri ad fructuum restitutionem, perinde ac si non resideret, qui resideret quidem in Parochia, sed inutiliter atque otiose. Nam ei fructus non dantur, nisi sub conditione residentiae utilis et fructuosae ipsimet Ecclesiae. Adde: ipsum Tridentinum, potsquam declaravit Parochos ad personalem residentiam teneri, sic ait: *ubi injuncto sibi officio fungi teneantur*: ergo, si injuncto sibi officio minime funguntur, non censentur implere residentiam praescriptam, ideo nec facere fructus suos; cum non de materiali residentia Concilium sit allocutum, bene vero de formali, quae nempe cum proprii muneris implemento jungatur. Adde: Benedictus XIV, Bulla *Grave*, aperte declaravit non esse veram et proprie dictam residentiam, nisi ea sit formalis, seu utilis.

Q. 4. *An qui non residet, vel materialiter tantum, teneatur ad integram fructuum parochialium restitutionem absentiae respondentium, etiamsi alia munia implere curet.*

R. Qui non residet, aut nonnisi residet materialiter, teneri ad integram fructuum restitutionem, si alia munia impleat, probabiliter negant Barbosa, Bonacina et Viva cum communi, ut hic asserit. Nam fructus non dantur pro solo residentiae onere, sed etiam ob alia, nempe ob Horas, Missam etc. Unde videtur juri naturali consentaneum, quod qui duplici onere gravatus est, non debeat privari mercede utrique adsignata, eo quod unum omisit, si tamen aliud adimplevit. Neque sane Tridentinum clare contrarium expressit: unde est benigna interpretatione donandum.

Q. 5. *Quaenam causae excusant a residentia?*

R. Tridentinum ob quamlibet *honestam causam* Parochis omnibus liberam facultatem facit discedendi a propria Paroecia duorum mensium spatio (3), his adnexis conditionibus et quidem sub gravi, cum agatur de praecepto gravi: 1 ut causa discessus ab Episcopo cognoscatur et approbetur; 2 ut Vicarius idoneus ab ipso Ordinario approbandus cum debita mercedis adsignatione relinquatur—Si tamen gravis occurrat causa, quae dilationem non patiatur, Parochus (relicto semper Vicario illo idoneo) discedere poterit etiam absque Episcopi licentia; quia *necessitas non habet legem*. Sed, quam primum fieri poterit, totius rei certiorem faciet Episcopum, nisi brevi temporis intervallo sit reversurus. Ita definit s. Congregatio Concilii (4).

Item excusari poterit Parochus saltem a mortali ex parvitate materiae, si inconsulto Episcopo discedat per modicum tempus, v. g. per unam hebdomadam, et juxta alios etiam per duas; modo tamen non relinquat infirmos in articulo mortis, et Vicarium substituat. Episcopi tamen complures in Synodis (5) consuevere praescribere, ut Parochus ultra triduum abesse nequeat absque licentia Vicarii Foranei; semper autem idoneo Sacerdote relicto. Vicarius vero Foraneus ultra octiduum non poterit licentiam hanc elargiri; sed ea erit ab Episcopo vel Vicario Generali in scriptis impetranda (6).

(1) Epist. 4.

(2) V. Liguori, *Op. Mor.*, l. 4, n. 127, dub. 2.

(3) Est sane naturae consentaneum, ut quilibet munere aliquo donatus animum aliquando relaxet, ac suas ferias habeat, ut sic vires resumat. Neque ideo violatur jus divinum residentiae; residere enim est praeceptum affirmativum, quod ideo non obligat semper et pro semper, ut observat Benedictus XIV. Notificatione XXXIV, n. 15.

(4) Ut refert Garcias apud Ferraris.

(5) Sic in Novariensi, pag. 185.

(6) « Invaluit usus, ait Bouvier, ut quandoque concedatur viva voce, et haec concessio sufficit, modo de voluntate Episcopi constet. Ferraris, Reiffenstuel, aliique notant non sufficere, ut licentia fuerit petita, nisi sit obtenta, atque Episcopo eam negante, ad superiorem est recurrendum, vel residentia tenenda ». Coninchius vero cum aliis dicit sufficere licentiam tacitam, saltem si talia occurrant signa, ut constet Episcopum actu revera consentire.

— Audiendus hic Gousset: « non basta essere nella Parocchia nei giorni di domenica e di festa di precetto; è d'uopo esservi tutti i giorni moralmente parlando, perchè tutti i giorni vi è qualche cosa da fare pei Parrocchiani: tutti i giorni il ministero del prete può essere necessario a qualche fedele. Non basta neppure il passarvi la notte, e una parte della mattina: chi senza motivo legittimo si allontana tutti i giorni, o quasi tutti i giorni, o tre o quattro volte la settimana, partendo la mattina per non ritornare che la sera, non può essere sicuro in coscienza: oltre il pericolo di lasciar morire degli infermi senza sacramenti, perde il tempo, si mette fuori di stato di adempire esattamente i suoi doveri, e scandalizza i popoli. Una vita così dissipata è incompatibile con lo spirito ecclesiastico, con l'amore del ritiro, della preghiera e dello studio necessario a qualunque prete, e specialmente a quelli, che sono incaricati della direzione delle anime (Theologia Moralis, *De Ordine*, cap. 7. n. 725) ».

Sed (quaeres) *an sint legitimae causae, quibus ex Episcopali licentia Parochus abesse possit a Paroecia ultra bimestre.*

Tridentinum statuit, Parochos non posse abesse ultra bimestre, nisi *ex gravi causa, et cum Episcopi licentia* (1), et quidem *licentia expressa*, ut ait S. C. Congregatio. Pro causa a Concilio adsignatur: 1 *charitas christiana*, uti si agatur de componendis litibus, praesertim inter potentes; aut de liberando aliam Ecclesiam ab haeresi, vel ab aliis enormibus sceleribus: — 2 *necessitas urgens*, nempe ipsiusmet Parochi; v. g. si immineat periculum mortis, sed particularo illius (2); vel si ab inimicis vexetur, quo casu S. C. Congregatio concedit sex menses: — 3 *obedientia debita*, si v. g. Parochus ab Episcopo vocetur ob gravem causam in casu aliquo particulari. Declaravit tamen Sacra Congregatio, ipsum sumi non posse in Visitatorem, neque in Vicarium Generalem, nisi sit Parochus civitatis: — 4 *evidens Ecclesiae vel reipublicae utilitas*, si nempe contingat abesse *vel* ut Synodo assistat; *vel* ut s. Scripturam, Theologiam aut Jus Canonicum doceat, prout probabiliter tenent Barbosa, Gonzales, Roncaglia etc.; *vel* ut se aut suos aut Ecclesiam in negotio gravi apud Regium Tribunal defendat. Attamen Benedictus XIV Bulla *Ad Universae* anno 1746 dicit, si agatur de lite propriae familiae, non esse concedendos, nisi *menses conciliares* (3), nempe duos tantum.

Quid (dices) *de tempore pestis?* Cum aetate Gregorii XIII nonnulli docuissent Parochos tempore pestis excusari a residentia; *tum* quia sani Parochos fugerent, *tum* quia etiam Parochi omnes morerentur, facta hujus doctrinae relatione ad Pontificem Maximum, ipse decrevit (6 dec. 1576): *Parochos tempore pestis omnino teneri residere in suis Ecclesiis: et si non resederint, contra eos procedendum, servata forma Tridentini* (4). Quae verba, uti notat Benedictus XIV, de formali residentia, sive utili sunt accipienda (5). Sane tunc maxime suarum ovium urget necessitas (*K*): unde omni modo eniti debent Parochi, ut ipsae visitationem Dei patienter ac salubriter sustineant (6). Die autem 18 idem Gregorius declaravit: *decretum factum in Parochis multo magis procedere in Episcopis, qui magis obligati sunt; tamen posse Episcopos, in locis tutioribus (Dioecesis) manere, et inde providere.* Et sane Episcopi se habent uti causae universales, qui *per* substitutos, scilicet Parochos operantur (7).

Q. 6. *Quale absentiae tempus requiritur in Parocho ad inducendam gravem restitutionis obligationem?*

R. Si Parochus abest sine causa, communiter Doctores (ex quibus in moralibus res est resolvenda) censent absentiam ultra 15 vel 20 dies materiam gravem constituere; ideoque tunc obligationem adesse restitutionis sub gravi. Si vero Parochus abest cum causa, sed absque Episcopi consensu, tunc censet Viva, quod si tantum abest per duos

(1) Qui ultra bimestre abest etiam cum causa, sed ea non sit ab Episcopo approbata, adhuc habetur uti transgressor a Tridentino et Benedicto XIV, qui inde non *facit fructus suos*, ut ajunt. Ceterum nescirem condemnare Parochum, qui ex causa evidenter justa discederet, et oeconomum idoneum, alias jam approbatum ab Episcopo, et qui actu jam reperiretur, in Parochiae servitio relinqueret. Ita ait s. Alphonsus. *Homo Apost.*, Tr. VII, n. 21.

(2) S. Thomas, 2. 2· q. 185, a. 5.

(3) V. Liguori, *Homo Apost.* Tr. VII, n. 19.

(4) Sess. 23, c. 1 de R.

(5) *De Syn. Dioec.* l. XIII, c. 19. Tanta utique obligatio non urget pro Vice Parochis, at probrosum sane, si ipsi fugerent, vel Sacramenta ministrare renuerent; charitas urget omnes, maxime illos, qui deputati sunt.

(6) V. Liguori, *Discorsi da farsi in occasione di flagelli.*— Riccardi, *I flagelli di Dio*; id. *Sentimenti di pietà pel buon uso de' flagelli di Dio*, Lugano, Velad. 1844. — Muratori, *Del governo della peste, e della maniera di guardarsene.*—Raccolta di varii mezzi e preghiere per essere preservati dal serpeggiante colera morbo, Torino.

(7) V. Liguori, *Op. Mor.*, t. 6, n. 233.

menses a Tridentino concessos, ad nullam ipse teneatur restitutionem fructuum. Id non videtur nobis improbabile omnino; quia Concilium jus naturale interpretando, illud temporis spatium non reputat grave cum causa: cum ad id revera non requirat causam gravem (1).

N. III. — *De Parochi studio relate ad Parochialem Ecclesiam, ac functiones sacras* (*L*).

Q. 1. *Quae Parochi obligationes relate ad Ecclesiam Parochialem?*

R. Quoad Ecclesiam suam Parochi haec maxime debent:

1. Ut decorem domus Dei (quam *decet omnis sanctitudo in longitudinem dierum* (2)) impense curent (3): ideo efficiant, ut templum, altaria, supellectiles, et cetera ad usum sacrum pertinentia congruo decore niteant; ac reparentur quae reparatione indigent. Quod quidem de omnibus Ecclesiis Oratoriis ac Capellis quae in Paroecia sunt, dicendum. De novo autem sine Episcopi licentia non permittant excitari; item curent, ut erecta decenter et juxta Ecclesiae regulas depingantur (4).

2. Ut inventarium bonorum ad Paroeciam pertinentium conficiant; Libros, instrumenta omnia, reliquias sacras, indulgentiarum literas, Superiorum decreta, et similia in apposito archivio clave munito conservent. Id enim multum interest Ecclesiae, ac communi bono.

3. Ut dona et jura suae Paroeciae diligenter tueantur; sciant enim etiam hac de causa in beneficii consecutione juramentum emisisse. Neque aegre ferant, si ideo aliquas expensas debeant; id enim est de natura rerum humanarum, ut identidem vel hominum vel temporum injuria deficiant. Unde si expensae prudenti judicio extraordinariae non sint, non ideo videtur onerum Paroeciae postulanda imminutio; sicuti neque onera augeri solent, etsi augeantur proventus (5).

4. Ut curent eligere Ecclesiarum administratores seu aedituos (vulgo *fabbricieri*) qui sint probi ac providi viri, qui utiliter negotia gerant. Praescriptam regularitatem in omni administrationis officio attente ac sollicite servent; opportunas habeant convocationes; et invigilent, ut nihil de bonis Ecclesiae distrahatur, et maxime ut thesaurarius reditus fideliter notet, atque custodiat (6).

Quae omnia Synodus Novariensis confirmat, addens haec specialiter: —1 ut novae imagines in Ecclesia etiam Regularium publicae venerationi non proponantur sine Episcopi licentia, et nisi praemissa consueta benedictione;—2 ne quid novi operis vel aedificationis sine ea licentia in sacris aedibus fiat. Quae item permissio requiritur, si quae proveniant Ecclesiae bona, ut de illis utiliter disponatur;—3 ne in templum segetes, ligna, aut res aliae sacris usibus non addictae inferantur. Item ne ibidem, aut in atrio vel porticu ulli fiant profani coetus: nec res venales exponantur, licet nomine Ecclesiae vendantur;—4 ut viri seorsim a mulieribus quantum fieri potest, ex antiqua consuetudine, in templo consistant;—5 ut scamna seu subsellia in Ecclesiis non collocentur, non obtenta facultate ab Episcopo; — 6 ut, excepta nocte Nativitatis ac Commemorationis Defunctorum, conventus nocturni in Ecclesia penitus interdicantur. Sed fores (ex ipsa S. C. Congregatione) claudantur desinente die, nec mane aperiantur, nisi lucescente ipsa aurora;—7 ut identidem Parochi sermonem habeant fidelibus de cultu locis sacris exhibendo, minas in profanatores alte memorantes (7).

Q. 2. *Quanta esse debet Parochi cura quoad functiones sacras?*

R. Si cupit Parochus populum suum sanctis functionibus ad salutaria excitari, haec maxime curare debet:

1. In omni Ecclesiae supellectili decentiam; *nimis enim videtur absurdum in sacris sordes negligere, quae dedecerent etiam in profanis* (8); et quomodo ea potest po-

(1) V. Liguori, *Opus Mor.*, l. 4, n. 123 et 127.
(2) Ps. 92.
(3) V. Benedictus XIV, *Notificatione* c.
(4) In Synodo Novariensi. pag. 209.
(5) Probrosum, si Parochus diligens esset in temporalibus defendendis, deses in spiritualibus studendo. V. Segneri, *Prediche al Palazzo Apostolico*, Pred. XI.
(6) Ut omnem suspicionis notam a se avertant Parochi ne sint facile apud se Ecclesiae proventus custodire; sed Paulum imitentur, qui collectas eleemosynas (2 Corinth. 8) ab aliis retineri voluit. Pro Regno Pedemontano notetur articulus 3. Reg. Decreti 7 ottobre 1848: « soggiacciono all'esame annuale del Comune i bilanci, ed i conti delle Fabbricerie e delle altre amministrazioni, ogni volta che il pubblico dee sopperire all'insufficienza delle loro rendite ». (V. De legibus ubi *de oblationibus*).
(7) Pag. 61 et 210 etc.
(8) Cap. *Relinqui* 2 *de cust.* Eucharistia. V. Appendix 2 in fine Vol.

pulus revereri, quae non reveretur Sacerdos?—Neque inopiam suae Ecclesiae accuset Parochus: *nos*, ait Benedictus XIV Constitutione *Annus*, die 19 feb. 1749, *decentiam et munditiam desideramus, quas nemini detrectare licet, quia etiam cum paupertate bene convenire et componi possunt* (*M*).

2. In cantu religiosam observantiam; hic enim in divinis officiis semper fuit in usu (1); illiusque efficaciam vel ipse fassus est Plutarchus, dum ait: *canere pium est, et praecipuum hominum munus erga Deos* (2). —*Nequaquam igitur mirandum*, ait d. Gregorius, *si sanctissima Dei Ecclesia hoc quoque adjumento a natura ipsa commendato, et divinitus instituto, filiorum suorum animos ad Dei ministerium cum voluptate peragendum excitare voluerit* (3) — *Cantus*, addit d. Bernardus, *in Ecclesia mentes hominum laetificat, fastidiosos oblectat, pigros sollicitat, peccatores ad lamenta invitat; nam quantumvis dura sint corda saecularium hominum, statim ac dulcedinem psalmorum audierint, ad amorem pietatis convertuntur* (4). Neque officit, quod non omnes intelligant quae cantantur: *intelligunt tamen*, ait Angelicus (5), *propter quid cantantur, scilicet ad laudem Dei; et hoc sufficit ad devotionem excitandam* (6).

3. In omnibus coeremoniis diligentiam; his enim rite peractis, *quasi signis*, ait Bona (7), *excitatur animus ad rerum sacrarum venerationem, mens ad superna elevatur, nutritur pietas, fovetur charitas, crescit fides, devotio roboratur, instruuntur simpliciores etc.* (8).

4. Parocho etiam cordi esse debent religiosae laicorum Sodalitates, earum zelum excitando, concordiam fovendo, illasque patienter sustinendo; per eas enim mirifice Dei cultus augetur et propagatur. *In esse*, ad rem Scotti, *si rafforza quel vincolo di fraternità, che è tanto raccomandato ai cristiani. Si fanno le orazioni in comune, che hanno una maggiore efficacia a movere il cuore di Dio; e tutti unanimamente con una bocca lodano il Signore, il che riesce a sua maggior gloria, ed a nostra maggiore utilità. Si eccitano vicendevolmente i fedeli alla frequenza de' Sacramenti prescritta ordinariamente dalle regole. Si desta quella santa emulazione, che contribuisce a fomentar la pietà. Si danno e si ricevono continuamente esempi di probità, di modestia, di carità; ed è ben noto, che coll' esempio si apprende la disciplina* (9). Hinc nil mirum si Concilia eas ubique erigendas curaverint, si eas Ss. Pontifices indulgentiis cumulaverint: imo si vel ipsa civilis auctoritas eas defendendas susceperit.

Hac de re haec habet specialius Synodus Novariensis: — 1 Ne in sodalium numerum referantur fidei rudimentorum nescii, notorie criminosi aut infames; item neque qui est de aliena Paroecia sine venia Episcopi; item neque adolescentes nondum decennes. Ante 16 autem annum nemini sit jus ferendi suffragia in comitiis. Habitum de ritu benedictum, praesente Parocho vel alio Sacerdote ab illo deputato, accipiat candidatus solitis precibus;—2 sine Episcopi facultate nullus Sacerdos Capellani munus assumat apud quamcumque confraternitatem. Semel autem ac legitime electus, ne benedictiones aliasque functiones Parochiales exerceat sine Parochi licentia; item funus ne comitetur licet Confratrum ad sepulcrum cum stola; —3 piae exercitationes in propriis Oratoriis ne habeantur tempore quo functiones Parochiales habentur. Quod si in Parochiali Ecclesia convenire soleant confratres, sine cantu Officium persolvant, si ideo perturbentur confessiones excipientes, aut Sacrum agentes: et hac de re contumax 15 libellas monetae novae Pedemontanae Parochiali Ecclesiae solvere compellatur. Sacras functiones rite peragant, ac processionibus sexdecim saltem confratres cum habitu inter-

(1) Exod. 15; num. 21; Jud. 4, 15; 1. Reg. 17; Ps. 12, 26, etc. — V. Gaume; *Catechismo di perseveranza*, p. 4, lez. 10.

(2) Lib. *De Music.*

(3) In *Isagog. litur.* c. 13.

(4) *Ad Soror. de modo bene vivendi*, c. 52, n. 122.

(5) 2. 2. q. 91, a. 2.

(6) Sed *fastidit aetas nostra*, ait Bona, *concentum gravem, et stabilem, amatque modulos quosdam*, quibus enervantur animi. Hoc non curant; at certum est, ipso fatente Tullio, l. 2 de leg. n. 15, *nihil tam facile in animos teneros atque molles influere, quam varios canendi sonos:* et narrat, quod Graeci *ad mollitiem sunt immutati cum cantibus.* — Musicam hujus generis e templo prorsus eliminandam nemo non videt; curet ergo Parochus diligentissime, ne ecclesiae suae illud unquam possit accomodari, quod canebat christianus poeta:

Il teatral rondò, l'allegrezza danza
Nella chiesa risuona, e quella impura
Musica inetta, onde arrossa natura,
E ne freme di Dio la sacra stanza!

(7) In div. Psalm. c. 19, n. 1, § 3.

(8) V. De Sacram. ubi de caerimoniis.

(9) *Teoremi*, pag. 4. tom. 7.—H. Basel, *Tract. de Sodalitiis*, Romae 1767. — L. Ferraris, *Bibl. Conc.* Vocab. Confraternitas. — Conc. Prov. Mediol. v.—Et Appendix 2 in fine Voluminis.

sint, non computatis qui sexdecim annis minores sunt; — 4 in electione Officialium, Priorum, et Administratorum ut assistat Parochus, ab Episcopo jam delegatus est, si alteri expresse hoc munus non sit commissum. Item in Dioecesi proprius Parochus est specialiter deputatus, ut administratorum bonorum rationes accipiat ac cognoscat (1).

Q. 3. *An Parocho liceat in templum inducere vexilla profana, ibique celebrare solemnitates clamorosas ad solum finem celebrandi festa saecularia, atque in rebus pure politicis.*

R. S. Congegatio Episcoporum et Regularium respondit *negative* (15 jan. 1848) ad Vicarium Capitularem Januensem, eumdemque admonuit, ut prudenter suis Ecclesiasticis persuasum faceret: *quanto disconvenga alla santità del Tempio di Dio il darvi luogo a feste clamorose pel solo oggetto di solennizzare avvenimenti nel reggimento politico, introducendovi ed apponendovi profane bandiere, dove fin qui non sono state allogate se non quelle conqu state a' nemici della Chiesa in segno di ringraziamento all' Altissimo.*

Q. 4. *Quomodo se gerere debet Parochus circa publicas preces ob auctoritate civili praescriptas* (v. g. Te Deum, processiones solemnes, *et similia*) *ob habitam a Principe victoriam, vel aliam publicam popularis laetitiae causam?*

R. Benedictus XIV Bulla *Quemadmodum* 1743, expresse prohibuit, ne iis per Parochum fiat locus sine Episcopi consensu, declarans nullius ponderis hac in re Magistratuum Civilium ordinationes, iisque nequaquam obtemperandum; quia Deus *imperium Principi commisit, Episcopis autem quae sunt Ecclesiae, concredidit* (2).

Hic duo ex Synodo Novariensi notanda: — 1 ne Parochi novas supplicationes sine licentia Episcopi agant; nunquam eas habeant noctu, nec longiores sine causa, neque extra Paroeciae limites; — 2 ne aliquem eremitarum habitum induere permittant sine Ordinarii licentia quotannis, vel quaestoris eleemosynarum exercere munus, maxime si fiat musicis contentibus (3).

N. IV. — *De Parochi cura relate ad populum* (4).

Q. 1. *An debeat Parochus oves suas cognoscere.*

R. Tenetur utique Parochus vi praecepti divini oves suas agnoscere, nempe indolem, statum ac necessitatem, si velit illud sibi accomodari: *Ego sum pastor bonus et cognosco oves meas;* (Jo. 20). Patet ex verbis Tridentini: *cum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere*, etc. Sane quomodo ipsis poterit providere, si eas nesciat? Quare Parochus debet cum suis parochianis paterno affectu colloqui; patres ac matresfamilias prudenter interrogare circa liberos, servos, ancillas, operarios; ac videre utrum singuli praecepto paschali satisfaciant et diem festum sanctificent, etc. Caveat tamen, ne audiat ancillarum dicteria et fastidiosas aliarum faeminarum loquacitates; sed ita se gerat, ut omnes oves suas perfecte agnoscat, quin ullam vel temeritatis vel imprudentiae notam incurrat (*N*) (5).

Q. 2. *Quanta est obligatio in Parochis praedicandi Verbi Dei?*

R. Maxima profecto est obligatio in Parochis praedicandi Verbi Dei, quemadmodum deducitur ex Tridentino: *mandat s. Synodus pastoribus et singulis curam animarum gerentibus, ut frequenter inter Missarum celebrationem vel per se vel per alios ex iis quae*

(1) Pag. 204, 371, 373, 383.

(2) Episcopi Provinciae Vercellensis Litt. 18 nov. 1849 monenda censuerunt hac de re; « 1 Non licere Parochis quidpiam ad res ecclesiasticas non pertineus publice populo in Ecclesia denunciare absque Episcopi venia, exceptis casibus extraordinariis, in quibus ejusdem impetrandae tempus non suppetat, quod prudenti Parochorum judicio tunc relinquitur; — 2 nec posse illos ob causas mere civiles religiosa officia extraordinaria celebrare absque impetrata simili venia, nisi forte de solemnibus officiis agatur, quae ob eandem causam jam fuerint in Ecclesia Cathedrali celebrata; — 3 nec etiam posse indulgere, ut in Ecclesiis Parochialibus aliisve in quibus SS. Eucharistiae Sacramentum asservatur, qualescumque civiles conventus congregentur sine praevia Ordinarii facultate. Sacri tamen Praesules congregati iisdem annuere permittunt ob gravem et urgentem causam, si agatur de aliis Ecclesiis et Oratoriis, dummodo, cum primum licuerit, totius rei certiorem Episcopum faciant ».

(3) Pag. 192.

(4) Obligationes praecipuas sequens exhibet versus:

Corripe, nosce, doce, solare, precare, ministra.

(5) Item cavere debet Parochus, ne se immisceat in privatarum familiarum negotiis, vel communitatis; cum hoc fieri non possit, quin a se multos avertat. Studeat tamen, quoad potest, suorum componere lites atque dissidia, ut monet P. Segneri, *Il Parroco istruito*, c. 10. — Si vero suboriantur lites inter Parochos et Communitatem vel Syndacum, curent Parochi rem pacifice ac privatim (non per litteras) componere: quod si non valeant, Episcopum certiorem faciant, neque ultra progrediantur. Ita Synodus Novariensis, pag. 411.

in Missa leguntur, aliquid exponant; atque inter coetera sanctissimi hujus Sacrificii mysterium aliquod declarent, diebus praesertim dominicis et festis (1). Et merito sane; fides sicut diffunditur, ita conservatur praedicatione, juxta illud: *fides ex auditu*(2). Unde Apostolus Timotheum suum monebat (3): *praedica verbum, insta opportune, importune* (O). Hinc commune est atque receptum a mortali non excusari (4):

1. Qui per tres menses etiam discontinuatos vel per se vel per alios non praedicant. Imo rationabiliter dicunt Barbosa, Roncaglia et Salmanticenses eum quoque graviter peccare, qui per integrum mensem non concionatur (5). Imo etiam minus temporis spatium sufficit profecto ad constituendum mortale, si populus praedicatione graviter egeat. — Ex quo patet quam absurda sit et Canonum dispositioni contraria illa quorundam consuetudo, qui ferias sibi sumunt certa anni parte (vulgo *vacanze*) etiam a praedicatione verbi Dei (6).

2. Qui praedicationem agunt capacitati audientium minime proportionatam, adhibendo nempe conciones ita ornatas, ut major audientium pars eas non valeat intelligere. — Hinc Tridentinum Parochis expresse praecipit, ut plebes pascant *pro earum capacitate*. — Hinc regnans Pontifex Pius IX Encyclica. *Qui pluribus* 1846, die 9 novembris, *ne Dei sermo*, qui vivus et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti (7) *ad animarum salutem est institutus, hac vitia infructuosus evadat*, vult ut omnes divini Verbi praecones iterum atque iterum commoneantur. Hac de re quot damnabuntur Parochi! Hos Avila proditores vocat animarum, qui se ipsos praedicant (8), et quorum praedicatio non pascit fidem (9).

3. Qui, nullam aut fere nullam praeparationem praemittentes, ita loquuntur, ut, omnia sine ordine, multa inutilia, alia falsa proferentes, in auditoribus fastidium, in sanctum ministerium contemptum excitent. *De his ut plurimum verificatur*, ait Acquensis Episcopus, *quod quidam de suo Parocho ajebat, referente perdocto Riccardi: Curatus noster, dum super ambonem ascendit, nescit quid erit dicturus; dum dicit, nescit quid dicat; et finita oratione, ignorat quid dixerit* (10). Sane requiritur magnus labor in concionibus efformandis, ut perspicuitatem, ordinem et Evangelicam simplicitatem valeant praeseferre ac fructus facere (11). Eleganter dotes praedicatoris numerat Augustinus: *oportet igitur eloquentem ecclesiasticum, quando suadet aliquid quod agendum est, non solum docere, ut instruat, et declarare ut teneat, verum etiam flectere ut vincat* (12).

Q. 3. *An Parochi teneantur sub gravi catechizare.*

R. Affirmative: Parochi omnes sub gravi tenentur catechizare. Habet Tridentinum: *Archipresbyteri quoque Plebani, et quicumque Parochiales vel alias curam animarum habentes Ecclesias quocumque modo obtinent, per se vel per alios idoneos (si legitime impediti fuerint) diebus saltem dominicis et festis solemnibus, plebes sibi commissas pro sui et earum capacitate pascant salutaribus verbis, docendo ea quae omnibus scire necessarium est ad salutem, annuntianda quoque eis cum brevitate et facilitate sermonis vitia, quae eas declinare, et virtutes quas sectari oportet, ut poenam aeternam evadere, et caelestem gloriam consequi valeant* (13). Signanter quoad puerorum instructionem habet (14),

(1) Sess. 22, c.8.—Hoc iterum exprimitur, sess. 24, c. 4 de R., ubi habetur praedicandum esse etiam tempore Quadragesimae et Adventus, si ita oportere duxerit Episcopus. De *concionatoribus Quadragesimalibus* vid. Benedictus XIV. *Notific.* XXVII; et Synodus Novariensis, pag. 52 et seqq.

(2) Rom. 10. (3) 1. Tim. 2.

(4) V. Liguori; *Opus. Mor.*, l. 3, n. 269.

(5) « Si Parochus transitorie infirmatur, excusari potest. Si vero infirmitas videatur perpetua, officio cedere, vel coadjutorem ab Episcopo petere debet.—Habenda est ratio majoris vel minoris necessitatis juxta omnium vel quorundam ignorantiam aut vitia. Ubi autem non reperiuntur qui in tali sint spirituali indigentia? » *Bouvier*.

(6) Synodus Novariensis Parochum prohibet accedere ad solemnitatem, si inde concio vel cathechesis omittenda sit. Hac de re nullam feriam permittit: pag. 102 et 42.

Notat autem Gury, Parochum, qui pias lectiones habet, non obire munus suum; quia lectio non est praedicatio: nisi quis sit adeo inhabilis memoriae ut aliter facere non possit. Tunc vero ideo tidem per alium debet populo sermones habere, vel Episcopum de impedimento monere.

(7) Hebr. 4.

(8) V. Liguori, *Istruzione sulla predica.*

(9) V. Muratori, *l'Eloquenza popolare.*

(10) Haec habet in *Encyclica praefixa kalendario anni* 1847.

(11) V. Audisio, *Lezioni di sacra eloquenza*—Avvisi interessanti sulla predicazione della parola di Dio, Roma 1843, *Tip. della Propag.*—Lezioni di sacra predicazione per la scuola del Seminario d'Oristano, *Cagliari* 1841 — Segneri, *Il Parroco istruito.* (12) De Doctr. Christ. l. 4. c. 13.

(13) *Sess. 5. cap. 2. de R.* Dicente Concilio, *si legitime impediti fuerint*, docet cl. Alasia, curam animarum habentem teneri per se ipsum ad explicandam Doctrinam christianam, et solo legitimo impedimento superveniente, excusari. Quod ait non ita rigorose currere de explicatione Evangelii; nam de hac Concilium simpliciter dicit *per se, vel per alios.* (14) Sess. 24. c. 4. de R.

quod *Episcopi, saltem diebus dominicis et aliis festis diebus, pueros in singulis Parochiis fidei rudimenta et obedientiam erga Deum et parentes diligenter ab iis ad quos spectabit, doceri curabunt: et si opus fuerit, etiam per censuras ecclesiasticas compellant, non obstantibus privilegiis et consuetudinibus* (1).

Imo hoc munere Parochis omnibus nil sanctius, nil inviolabilius esse potest: semel enim hoc despecto, nulli in Paroecia mores, nulla religio, nulla fides; cum sine tali instructione neque ipsa christiana vita institui possit. Illud *opus sanctissimum* appellat s. Pius V Const. *Ex debito*; et Benedictus XIV Const. *Etsi minime* 7 feb. 1742 vocat *opus maximi momenti, maxime necessarium*, requirens *omnem curam et diligentiam*. Tandem Pius Papa IX Encyclica *Nostis* 8 dec. 1849, ut impiorum fraudes, quibus vel ipsam catholicam fidem funditus evertere conantur, in irritum cadant, hoc praecipue inter cetera commendat et praecipit, ut omnes Ecclesiastici, illi praesertim qui sunt in cura animarum, *majori usque alacritate, prout temporum ratio postulat, in christianae plebis instructionem incumbant.* — Huic ergo assidue insistendum est, maxime quia fidei veritates et mullae et intellectu difficiles sunt; quae nisi saepissime inculcentur, infigantur, repetantur, satis animo non imprimuntur. Quilibet ergo Parochus illud Pauli sibi aptare debet: *necessitas enim mihi incumbit; vae enim mihi est, si non evangelizavero!* (2).

Neque instructionis locum tenet concio matutina; sunt enim diversa munera, ac *duo potissima onera a Tridentina Synodo Curatoribus animarum imposita festis diebus*, uti ait laudatus Benedictus. Adde concionem jam supponere fidelem primis fidei rudimentis informatum; cum haec nonnisi leviter atque cursim in concione attingantur.—Neque ab hoc gravissimo munere Parochus liberatur ob exiguum numerum audientium, qui plerumque ex Rectorum negligentia dimanat; etsi unus tantum ex suis audiat, Parochus imitetur Christum, qui pro una Samaritana sermonem habuit (3). — Neque excusatur ideo quia alii supplent; nam ipse ordinarie tenetur, qui est Parochus. — Neque valet proferri immemorabilis consuetudo contraria; quae enim sunt de necessitate salutis, non praescribuntur: hinc Summi Pontifices hanc non sane consuetudinem, sed corruptelam et abusum dixerunt eliminandum omnino. Ita Benedictus XIV (4).

Hinc patet gravissime peccare Parochum, si negligens sit in pueris catechizandis, in scholis visitandis (5), in rudibus instruendis (*P*): vel si, munere catechizandi aut concionandi aliis justa de causa commisso, prudenti sollicitudine non vigilet, ut omnia convenienti modo fiant (6). Imo catechizandi necessitas tanta est, ut si Parochus advertat parentes aut dominos non curare, ut filii aut famuli catechesibus intersint, teneatur cum Episcopo, ex ipso Tridentino, de opportuno remedio consilium capere (7). Tanta est, ut non solum Curatores animarum, sed ipsi Clerici ac simplices Sacerdotes hac in re operam suam Parochis commodare teneantur: quod si neglexerint, puniendi.—Imo tanta est, ut si qui parochiani ob longam loci distantiam ad Parochiam convenire nequeant festis diebus, teneatur Sacerdos in illorum Oratoriis celebraturus christianae doctrinae summam illis tradere (8).

Quid (dices) *si adsint rudes, qui nequeant Ecclesiam adire, quia custodiunt domum aut greges, si in gravi necessitate spirituali reperiantur?* Si Parocho maximae molestiae futurum foret eo adire ob talium rudium multiplicitatem, curet saltem eos instruere tempore praecepti paschalis, aut cum accedunt ad Confirmationem, aut Matrimonium (9).

(1) Proprie loquendo triplex est Parochorum obligatio circa verbum Dei: una praedicandi, nempe divinam legem populis enunciandi; altera pueros instruendi; tertia fideles in christiana doctrina erudiendi. De prima loquitur Tridentinum sess. 22. c. 8; de secunda sess. 24, c. 4. de R.; de tertia sess. 5. c. 2. de R.—V. *Specchio del Clero* p. 344.

(2) 1. Corinth. 9.

(3) Joan. 4.

(4) Notificatione IX, et X.

(5) Cum etiam parva Paroecia totam Parochum occupet, ipse non debet magistri munus exercere sine Episcopi licentia. Ita Synod. Novariensis pagina 186.

(6) V. Liguori, *Hom. Ap. Tr.* VII, nn. 35, 55.

(7) Sess. 24 c. 4. de R.

(8) Benedictus XIV Const. *Etsi* — It. Instructio Clementis XI ad Episcopos — Et haec omnia iterum atque iterum urget Novariensis Episc. Litt. 13 julii 1852.

(9) Quaesitum fuit a S. Congregatione Concilii: 1 *an Clericos tam minorum, quam majorum Ordinum ad officium ludimagistri exercendum a communitatibus conductos Episcopus cogere possit, ut pueros rudesque scholares Doctrinam christianam edoceant; 2 an idem cogere possit ludimagistros laicos itidem a communitatibus conductos; 3 an ad idem cogere possit magistros sive Clericos, sive laicos a nemine conductos; 4 qua paena praefatos ludimagistros cogere possit.* —S. C. C. 17 jul. 1688. respondit, *posse prius hortando, postea praecipiendo.*

Q. 4. *An praestet, ut Parochus interdum sanctas Missiones accersat.*

R. Affirmative: praestat sane, ut Parochus interdum Missionarios vocet: ad spirituale enim fidelium bonum magnopere conferunt sacrae Missiones (1); nam vix dici potest, quam fructuosa sit assidua verbi Dei praedicatio, frequentes ad Ecclesiam conventus, tot preces in quas universus populus erumpit, ad divinam gratiam efflagitandam, ad mores in melius commutandos, ac scandala extirpanda (Q). Imo, *cum in regione reperiuntur*, ait Alphousus Noster (2), *notabiles morum dissolutiones, quibus nullum occurrit remedium, Parochus tenetur curare, ut Missio eo adveniat. Ille Parochus qui missionem non curat, suspicionem ingerit suorum morum* (3).

Merito ergo a Pio VI, Bulla *Auctorem fidei*, propositio n. 65 Synodi Pistoriensis *enuntians irregularem strepitum novarum institutionum quae dictae sunt Exercitia vel Missiones... forte nunquam aut saltem perraro eo pertingere, ut absolutam conversionem operentur; et exteriores illos commotionis actus qui apparuere, nil aliud fuisse quam transeuntia naturalis, concussionis fulgura*, damnata fuit *ut temeraria, malesonans, perniciosa, mori pio salutariter per Ecclesiam frequentato et in Verbo Dei fundato injuriosa.*

Q. 5. *Quid de Parochorum obligatione corrigendi oves suas?*

R. Parochi tenentur sub gravi corrigere oves suas in peccato mortali, vel in proximo ejusdem periculo existentes, etiam cum discrimine vitae propriae: et non solum in extremo, sed in gravi quoque earum necessitate spirituali, si quae adsit spes emendationis, juxta illud, *bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis* (4). Qui in hoc deficit Parochus, timeat illam Domini exprobationem: *si non fueris locutus, ut se custodiat impius a via sua; ipse impius in iniquitate sua morietur; sanguinem autem ejus de manu tua requiram* (5).

Quae gravissima obligatio oritur (6) *tum* ex officio, quo parochi praediti sunt; *tum* ex stipendio quod recipiunt; ideoque est obligatio justitiae. Ita communissime: unde negligentes tenentur de restitutione. Neque tantum obligantur ad impedienda gravia, quae vident peccata; sed etiam ad inquirendum, num aliquis in iis versetur. Parocho enim commissa est salus uniuscujusque ovis: *illud, quod debetur alicui determinatae et certae personae sive sit bonum corporale sive spirituale, oportet quod ei impendamus, non expectantes quod nobis occurrat; sed debitam sollicitudinem habentes, ut eum inquiramus. Unde sicut ille, qui debet pecuniam creditori, debet eum requirere, cum tempus fuerit, ut ei debitum reddat; ita qui habet specialiter curam alicujus, debet eum quaerere ad hoc quod eum corrigat de peccato:* ita Angelicus cum communi (7).

Si quis vero sit incorrigibilis, et pravo suo exemplo sit aliis occasio ruinae spiritualis, Parochus talem non ideo corripere desistat: *dixisti semel, et non audivit?* ait Chrysostomus (8), *dic bis et ter, et toties, donec persuaseris*. Saltem inserviet correctio ad hoc, ne Parochus ab aliis subditis male audiat; cum videant scandalum durare, et pastorem obdormiscere. Ex quo etiam evenire potest, ut alii quoque in peccata inducantur; cum sciant se id posse impune. — Quod si Parochus videat, se nihil proficere, et malum sit grande, contumaces Episcopo indicet (ut etiam monet Synodus Novariensis (9)); nihil enim intentatum relinqui debet ad bonum animae curandum. Neque valet dicere id fieri plerumque inutiliter, cum nequeat Episcopus malo occurrere; id namque nostrum non est tam facile judicare: plures etenim illi suppetunt corrigendi modi, et quod subito non potest, poterit agere tempore opportuno: saltem haec notitia inserviet Epi-

(1) V. Liguori, *Lettere sull' utilità delle ss. Missioni*—Segneri, *Il Parroco istruito* c. 26—Riccardi, *Mezzi di promuovere l'educ. relig.* c. 5—Audisio; *Lezioni P. 2. Lez. 25—Civ. Cattolica Ser. 2, V. 1. art.*: gli esercizii spirituali e la civ. moderna.

(2) *Hom. Ap. Tr.* VII n. 31.

(3) Si Parochus velit fructus Missionum perdurare, curet, ut populus assidue oret, Sacramenta frequentet, occasiones fugiat, et gravibus verbis interdum ostendat, quam grande malum sit gratia abuti, promissis deficere, ad vomitum redire. Item faciat, ut quos tunc fideles didicerunt cantus, nunquam intermittant. *Piae et sanctae cantiones non modo haereticas, sed et impudicas exterminant; fit enim ut populus qui facile hac delectatione privari non potest, dum occupatur piis cantibus, contemnat et obliviscatur impios et vanos.* Notat id accidisse in Indiis P. Torcellinus in Vita s. Francisci Xaverii: *quippe*, inquit, *hic mos ita percrebuit, ut passim in scholis, in viis, in compitis, in tectis, in agris, in navibus, pro ineptis et sordidis cantilenis, christianae disciplinae rudimenta jucundissime et audiantur et canantur. Ita* Beyerlinck *Magnum theatrum* Vocab. Eccles. cantus.

(4) Jo. 10. (5) Ezech. 33.

(6) V. *Metodo per la direzione delle anime. Milano*, Art. Avvertimenti.

(7) 2. 2. q. 33. a. 2. ad 4;

(8) *Homil. 21 in Matth.*

(9) Pag. 189.

scopo pro regimine Ecclesiae suae, et ipsi Parocho inserviet pro consilio ac securitate.

Haec autem Parochi obligatio extenditur quam maxime ad Sacerdotes et Clericos, si quos habeat in Paroecia. Circa eorum mores videlicet tenetur attente invigilare, et si quem viderit minus recte se gerere, eum cito debet corripere in spiritu primum lenitatis; quod si monitiones non prosint, ne communicet peccatis alienis et graves Heli aerumnas incurrat, eundem Episcopo denuntiabit (1). Nemo enim ita in Ecclesia sancta Dei nocet, ut mali Ecclesiastici, qui exemplo suo alios ad malum trahunt: *quidquid feceris*, ait d. Hieronymus ad Heliodorum Ecclesiasticum, *id sibi omnes faciendum putant*. Quod si tanto malo radicitus occurrere velint Parochi, invigilent quammaxime in omnes, qui sunt in Paroecia, Clericos: per gloriam Dei, ac suam, populorumque salutem caveant, ne boni testimonii fidem faciant pro Ordinibus iis, quos nec graviter nec honeste vitam agere deprehendunt; eosque in antecessum moneant, ut videant quid agant, ne postea inaniter conquerantur rejecti. *Maximo, quo possumus studio* (ad rem Benedictus XIV (2)), *Vicarios foraneos ac Parochos hortamur, ne testimonia ordinandis temere impertiant*; *ut Deum solum, non hominum gratiam, ac benevolentiam sibi ante oculos ponant, cum de virtute illorum testantur.... Rei gravitas ac magnitudo, Sacerdotis dignitas, qua ipsi praediti sunt, munus quo funguntur, et jusjurandum, quo fidem polliciti sunt Episcopo ordinanti ac ceteris in ejus locum subrogandis, id postulare omnino videntur* (3).

Q. 6. *Quaenam Parochorum obligationes quoad Sacramenta?*

R. Parochi tenentur Sacramenta sub gravi ovibus suis ministrare: 1 quoties urget commune praeceptum illa suscipiendi; 2 quando idipsum exigit privata alicujus necessitas, vel utilitas; ideo enim Parochi constituti sunt, ut prospiciant bono spirituali, saluti ac profectui suarum ovium. Quod quidem melius assequi non valent, quam sanctissimis Ecclesiae Sacramentis, *per quae* (ex Tridentino) *omnis vera justitia vel incipit, vel coepta augetur, vel amissa reparatur* (4).

Hic, speciatim loquendo de Poenitentia, dicimus, quod Parochus tenetur illam ministrare toties quoties poenitentes confiteri etiam ex devotione petunt, nisi intempestive et nimis frequenter vellent audiri; aut nisi essent alii confessarii, et ipse esset legitime impeditus. — Quoad communionem, pariter commune est, Parochum teneri ad illam ministrandam quoties rationabiliter et opportune postulatur; dum pastor non solum debet prospicere, ut ejus oves praecepta impleant, sed etiam ut in virtute, ac robore proficiant. Hinc ex Decreto Sacrae C.C. 1679 approbato ab Innocentio XI pastores ob justas causas possunt quidem communionem taxare alicui subdito in particulari, non tamen praescribere dies communionis pro omnibus generatim. Quare patet delinquere Parochum illum, qui aegre fert, si qui intra hebdomadam velint communicari, et diu eos expectare facit, sicque a sacra mensa sensim sine sensu avertit (5).

Sed (quaeres) *an Parochus teneatur omnia Sacramenta administrare suis parochianis tempore pestis*. Rogante d. Carolo, S.C. C. respondit: *Parochus suis parochianis pe-*

(1) Est etiam grave Synodi Novariensis monitum, pag. 189. (2) Notificatione LXXII.

(3) Hic audiendum etiam gravissimum monitum s. Alphonsi *Hom. Ap. Tr.* VII. n. 33: « Debet Parochus apud Episcopum impedire, ne habitus clericalis conferatur adolescentulis aut pueris, qui suis moribus non sunt aliis exemplo, aut saltem indolem ecclesiasticam non praeseferunt. Nam si ipsi tacent, et sinunt eos induere habitum clericalem, illi postea adolescerent in otio, et exui habitu erubescentes, per fas et nefas, quamquam vitiis onusti, niterentur ordinari, et religioni magnae essent perniciei, cui in principio facile Parochus potuisset occurrere; post vero desperabitur remedium ». Velle enim eos postmodum corrigere, esset lapidem verberare, in aqua scribere, apud fimum aromata spargere, dormienti loqui, surdo canere, aethiopem lavare, flagellare mortuum. Si lupi sunt, mutabunt pilum, non mentem.

« Quid miserius, iterum s. Alphonsus, esse poteat, quam cernere Clericos qui vix bis aut ter in anno confessi sunt et communicaverunt, Parochi fides audacter praesentare qualibet hebdomada aut bis in mense fuisse confessos et communicatos? De hujusmodi Parochis dicendum est defecisse a fide; nam certe de omnibus flagitiis, quae committunt isti sic sine Dei vocatione promoti, et de omnibus iis, quorum ipsi aliis causa sunt, Parochus sibi Deum vindicem facit ». Quare, ut securius in sacris Ordinationibus procedat Episcopus, monet Sanctus, ut praeter attestationes Parochorum, alias habeat a pluribus personis fide dignis: Vid. infra ubi *de Dotibus inferiorum Clericorum*.

Hic etiam monendi Parochi, quoad proclamationes quae pro Ordinibus fiunt, ut eas nempe non agant perfunctorie; sed de gravitate rei semper fideles praemoneant, deque obligatione strictissima, qua quisque obstringitur, ut si quid grave sciat contra ordinandos, id in Domino manifestet. Vid. *de Ordine*, ubi de ordinandorum probitate.

(4) Sess. 7.

(5) V. Liguori, *Hom. Ap. Tr.* VII. n. 24, *et seqq.*

stis laborantibus teneri administrare dumtaxat duo Sacramenta, nempe Baptismum et Poenitentiam: posse autem ministrare vel per se vel per alium idoneum, ut Parochus possit audire Confessiones sanorum; quia alias eum reformidarent, si viderent ipsum accedere ad pestilentes. Hanc responsionem confirmavit Gregorius XIII, die 12 octobris annis 1576. Imo ipsa Congregatio declaravit mentem Pontificis fuisse prohibendi, ne Parochi per se ipsos etiam volentes dicta Baptismi et Poenitentiae Sacramenta ministrarent, idque ad commodum et favore Parochianorum, qui adhuc sani extarent (1).

Verum est opinio valde gravis complurium, Parochum per se vel per alium teneri tempore pestis, etiam extra casum absolutae ac particularis necessitatis, etiam cum vitae periculo, non solum Baptismum et Poenitentiam, sed ipsum Viaticum et Extremam Unctionem suis Parochianis administrare; cum ob periculum corporis non videantur tanto bono privandae animae. Adde scandalum oriri, si in his Parochus renuat: Hinc merito notant, quod in citati Decreti renovatione loco *dumtaxat*, appositum fuit *omnino;* ne scilicet viderentur cetera Sacramenta excludi (2). Imo censet Benedictus XIV cum Ballerini supradictum S. Congregationis responsum, nequaquam fuisse transmissum, cum nullum extet hac de re indicium; frustra ergo illud ab adversariis citatur.—Unum tantummodo excipiunt casum, si nempe Parochus sit solus, et sani Baptismi et Poenitentiae Sacramentis omnino indigerent, neque inveniri posset qui ipsis ea ministraret. In hoc siquidem tenore rescriptum fuisse ajunt Vicario Apostolico Algerino (3).

Q. 7. *Quid de Parochi obligatione orandi pro ovibus suis?*

R. 1. Certum est teneri Parochos pro ovibus suis orare frequenter, ut supremae benedictionis effusio in illas pro sua cujusque necessitate descendat: *neque*, ait Apostolus, *qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus* (4). Imo expedit summopere, ut Parochus cum suis Parochianis simul publice oret in Ecclesia; tum quia illud obtinebitur, ut fideles addiscant quomodo orandum sit; tum quia ubi plures fuerint in Christi nomine congregati, Christus erit *in medio eorum* (5). *Sane modus orationis communis praestantior est*, ut scribit s. Cyprianus, *et efficacior particulari; quia majori innititur charitati, et unioni amoris cum omnibus proximis* (6). *Eximus in coetum*, habet Tertullianus, *ut Deum quasi manu facta precationibus ambiamus, Deum orantes: haec vis Deo grata est* (7). *Multi animi*, ait d. Ambrosius, *dum congregantur unanimes, magni fiunt, et multorum preces impossibile est contemni* (8).

R. 2. Speciatim vi praecepti divini, ut Tridentinum docet, qui curam animarum habent, tenentur pro populo Sacrificium offerre, juxta illud: *omnis namque pontifex... pro hominibus constituitur in iis quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis* (9).—Quoties vero id debeant, controversiam definivit Benedictus XIV Bulla *Cum semper*, 19 aug. 1744, ubi sancitum est omnes Parochos, sive saeculares, sive regulares, etsi deputati sint ad tempus (Vice Parochi), teneri applicare Missam pro populo saltem dominicis, ac ceteris festis de praecepto, *licet* congruis redditibus destituantur, *licet* adsit immemorabilis consuetudo contraria, imo *licet* ipsis diebus permissum sit opera servilia exercere (10). Unde regula nata est: *toties tenetur Parochus applicare quoties tenetur populus audire.*

Verum tunc temporis, praeter eos, qui nunc celebrantur, dies alii festi erant, qui postea a Pio VI 1786, et Pio VII 1814 suppressi fuerunt (11). Hinc quaestio, an adhuc pro iis festis *reductis* vigeat obligatio Missam populo applicandi. Pluries interrogata S. C. C., pluries respondit nostris et alienis (ultimo Episcopo Novariensi) obligationem adhuc vigere, facta gratia a Pontifice, ut pro praeteritis omissis celebretur ab unoquoque una Missa, supplente ipso Pontifice de thesauro Ecclesiae pro ceteris. Quae quidem obligatio ex ipsis reductionis Brevibus colligitur; cum in iis habeatur, nihil quoad cetera esse innovandum, uti eadem S. Conci-

(1) Sic refert Fagnanus: *T. 3, in c. Clericos de Cler. non resid.*

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* I. 6. n. 233.

(3) V. Benedictus XIV, *De Syn.* I. XIII. c. 19, ubi etiam more suo hujus administrationis modum erudite tradit. — Et Muratori. *Del governo della peste, ecc.*

(4) 1. Cor. 3.

(5) Matt. 18.

(6) L. 5 de cant. et allel. c. 9.

(7) De Orat. Dom.

(8) Hebr. 5.

(9) De Poenit. L.

(10) Etiam Episcopus, et quidem plusquam Parochus, tenetur in festis pro totius Dioecesis, ovibus Missam applicare. V. Liguori, *Hom. Ap. Tr.* VII. n. 65.

(11) Quaenam ista sint, notantur in Calendario Dioecesis Novariensis hoc signo †.

lii Congregatio a Pontifice specialiter deputata declaravit, signanter 18 oct. 1818 (*R*).

Quid (quaeres) *resolvendum, si Parochus infirmetur, et nequeat per se Missam pro populo in festis celebrarē, tenebiturne per alium?*

Nos censemus affirmandum; nam ista obligatio applicandi populo Missae fructum est simul personalis (quia si potest per se, nequit celebrare per alium, cum sit ipse Parochus), et realis, cum sit una ex suis obligationibus a Tridentino indicatis. Sicut ergo Parochus impeditus praedicare vel sacramenta administrare per se tenetur haec agere per alium; ita impeditus Missam per se ipsum applicare, tenetur per alium (et quidem praescripta die) applicare Sacrificii fructum, qui est pabulum utilius, quod fideles juvare potest (1).

Quid (addes) *si Parocho exhibeatur eleemosyna pro Missae applicatione in festo?* Si Parochus ita pauper est, ut congruos ad sustentationem fructus non habeat, potest cum Episcopi consensu eleemosynam acceptare, celebrando pro populo in hebdomada (et tunc etiam anticipando, cum jam sit dispensata dies). Ita citata Encyclica Benedicti XIV, et Rescriptum S. C. C. 28 nov. 1761.

Q. 8. *Quaenam Parochorum obligationes erga pauperes?*

R. Ex Tridentino hoc unum est ex Parochi muneribus, *pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere* (2): Parochus ergo necesse est, prout illum monet sanctus Carolus, ut *inquirat studiose de pauperibus suae Paroeciae, praesertim puellis, aegrotis, senio confectis aliisque personis temporali, vel etiam spirituali misericordia indigentibus, quibus ipse pro viribus opitulari, et alios suo exemplo et hortatu ad id officium incitare studeat* (3).

Maximam autem curam gerere debet eorum, qui mendicare rubore impediuntur; alioquin non erit pater pauperum. Videat, ne illud Gregorii M. verificetur: *mirandum sane, si is qui vestes habet, argentum habet, cellaria habet, quod pauperibus debeat dare non habet* (4). Vix autem dici potest, quam Parocho noceat nota tenacitatis.

Q. 9. *Quaenam Parochorum obligationes erga infirmos?*

R. Nullibi potest splendidius probari Pastoris charitas et sollicitudo, quam ubi quis e suis infirmetur (5); dicit enim Rituale, hanc esse praecipuam ejus munerum partem: quare vult, ut etiam non accersitus infirmum adeat. Neque semel, sed crebro infirmum debet invisere (6); benevolis suasionibus consolari; piis etiam, quoad potest, atque opus sit, eleemosynis recreare; tempestive Sacramentis munire; ceterisque officiis juvare. Idque eo magis, quo ingravescit morbus, ac periculum mortis imminet (7), nam tempore mortis, a qua salus aeterna pendet, infirmi vires debiliores sunt, inferni vero fortiores: tunc enim venit *diabolus habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet* (8). Si quod autem in Paroecia hospitale sit, non pigeat Parochum crebrius visitare infirmos qui in eo morantur, ut videat si quid eis desit, ac, quoad potest, provideat. Tenerrimae erga illos charitatis viscera induat sciens, fortasse non unum adesse qui consoletur illos ex omnibus caris eorum: et forte qui eis subveniunt, ad id non christiana charitate ductos esse, sed sola mercede (*S*).

Quoad funera in Novariensi Synodo haec habentur (9): — 1 ante solis ortum et post occasum ne mortuus efferatur, inconsulto Episcopo. In defuncto autem ducendo via procedatur, quae recta et brevior sit, nisi forsan admodum brevior; tunc enim jussu concessuve Parochi licebit paulo longiori via funus ducere; — 2 si defuncti aedes procul ab Ecclesia distent, et asperis aut aquosis itineribus sit incedendum, non tenetur Parochus eo ire: si aedes plus milliarii dimidio ab Ecclesia dissitae sint, cadaver ad aliquod Oratorium deferatur: vel ad alium non incongruum locum juxta consuetudinem ubi defunctus levetur; — 3 Ecclesiastici ad funus acciti veste talari et superpelliceo sint induti, nec super illud pallium gerant, nisi forte frigus aut pluvia id cohonestat, tunc ipsi pro bireto galerum adhibeant. E templo autem nemo degrediatur, aut sibi oblatum cereum extinguat, nisi exequiis solutis; — 4 caveat Parochus sub gravibus poenis ab Episcopo ei infligendis, ne funus deneget vel differat ob dilatam eleemosynae solutionem

(1) V. Bergier, *Dizionario Appen.* Vocab. Messa. — Liguori, *Op. Mor.* l. 6, n. 325.

(2) Sess. 23, c. 1. de R.

(3) *In Act. Eccl. Mediol.* p. 1.

(4) L. 4. ep. 30.

(5) Praestat, ut Parochus (maxime si alius non sit in Paroecia Sacerdos) suis indicet quo circiter pergit dum exit domo, ut in necessitate, statim vocari possit. Alicubi uno vel altero campanae ictu vocatur.

(6) V. Synod. Novar. *pag.* 190.

(7) V. Liguori, Opuscul. *Il Sacerdote provveduto per l'assistenza ai moribondi.* — Careno, *Delle regole a rettamente amministrare e ricevere i Sacramenti*, Es. xxiv. Regole cogli *infermi, moribondi e morti.*

(8) *Apoc.* xii.

(9) Pag. 218, etc.

aut praecognitam illius obtinendae difficultatem(1). Defuncti autem pauperes sine sumptibus, duabus saltem candelis, et gratis omnino sepeliantur, nisi usus sit, ut aliqua societas pro ipsis solvat;—5 si quis in villa, ad quam rusticandi causa se contulit, moritur, ibidem tumuletur: si autem ex accidenti seu repente in aliena Paroecia occubuerit, poterit ad domum propriam transferri, quin aliquod emolumentum solvatur. Quod si in Parochia, ubi sic mortuus est, sit sepeliendus, proprio Paroco dimidium emolumenti tradatur: qui tamen si funeri intersit, jus stolae non habet. Attentis vero hodiernis moribus, si aliqua Sacramenta in Paroecia ubi decessit, defunctus receperit, tunc non potest transferri illius cadaver, nisi funus utroque Parocho comitante et divisione spolii peracta (2). Defuncti autem Parochi funeribus praesit Vicarius Foraneus, eoque absente, Provicarius: ubi tamen sunt Parochus et Coadjutor Titularis, is qui superstes fuerit, id munus obire poterit. Omnes illius Vicariatus Parochi ad hoc funus conveniant, nihilque exigant; — 6 infantes sine baptismate defuncti in loco profano ideo parato sepeliantur; at pueri baptizati septennio nondum expleto in communi coemeterio, sed speciali in loco; in utero vero matris obeuntes infantes, idem cum ea, cujus sunt partes, sortiantur sepulcrum, quo nec privandi sunt ii, de quorum baptismi valore dubitari contingat; — 7 si quis a legitima auctoritate obtineat, ut in Ecclesia sepeliatur (*T*) (3), haec cautio adhibeatur, ut os sepulcrale ab altaris scabello tribus saltem cubitis distet, duplici integro solidoque lapide, qui strato bene cohaereat, claudatur, calce etiam ad rimas adhibita obstruatur;— 8 sine Episcopi licentia, ne fiat funebris laudatio in Ecclesia; neque in ea vel coemeterio ponatur monumentum, vel inscriptio (*U*);— 9 Parochi tum ipsi se, tum oves suas saepius excitent, atque accendant ad orandum pro defunctis; hoc enim sanctum et salubre est (4).

Scholium—*De Parochorum Coadjutoribus, de Vice-Parochis et Œconomis Parochialibus.*

Q. 1. *Quid de Parochorum Coadjutoribus?*

R. Duplicis sunt generis Parochorum Coadjutores: — 1 qui vel ex beneficii fundatione, vel alio nomine habent, ut Parochos coadjuvent, quin curam animarum habeant: et dicuntur etiam *Capellani*. Hos, praeter ea quae ecclesiasticis omnibus sunt communia, residentiae lege merito adstrictos vult Synodus Novariensis (5), ut sic Coadjutoris munere rite fungi possint;—2 qui etiam animarum curam habent, licet tota in uno Parocho sit ministerii principalitas; ideoque et tota ratio reddenda in casibus occurrentibus. Isti appellantur *Coadjutores Titulares*, qui generatim iisdem, quibus ipsi Parochi, obligationibus tenentur: et insuper reverentiam et obedientiam suis principalibus praestare.

Titularium Coadjutorum officia sic exponit ultima Synodus Novariensis (6):

1. Quod pertinet ad animarum curam, obligantur in solidum una cum Parocho, a cujus nutu omnino pendent. Eadem residentiae lege tenentur, neque possunt vel una die abesse, quin moneant principalem.

2. In absentia Parochi, absque alio mandato, jure proprio omnia munia exercere debent; semper tamen una excepta Matrimonii celebratione, et Missae applicatione pro populo. Poterit tamen Parochus alium vocare Sacerdotem ; sed absque laesione aliorum jurium Coadjutoris. Etiam Parocho aequiparatur in Congregationibus , excepto insigni diverso.

3. Coadjutores concurrere debent in tertiam partem impensarum visitationis Episcopalis; sed gaudent tertia parte emolumentorum a baptismis, funeribus, officiis, aliorumque e stola provenientium. Si tamen plures sint Coadjutores, dimidium erit Parochi, dimidium inter ipsos Titulares dividendum. Hic quoque excipiuntur quae titulo matrimonii proveniunt vel attestationum vel aliarum functionum, quae uni Parocho cedunt, cum obligatione tamen libros Parochiales procurandi.—Cetorum compar-

(1) Taxa pro funeribus in civitate ac suburbiis habetur in Synodo pag. 379.

(2) V. Ferraris , *Bibl.* Vocab. Sepultura.

(3) Regulae pro loco sepulturae v. in Synodo p. 387.

(4) Praestat porro, ut, qua par est reverentia ac gravitate, defunctorum Officia persolvantur; si enim praecipitanter, distracte ac negligenter, nedum suffragio sint , fidelium contemptum provocant, ac Dei maledictionem. — Quoad funera vid. Benedictus XIV, *Notificatione* XXXVI, *et* LXX. It. Appendix 2 in fine hujusce Vol.

(5) Tit. *de Par.*

(6) *Append.* n. 12. pag. 360.

tibus liberum est quoad haec emolumenta et onera temporalia secum una convenire(1).

Q. 2. *Quinam dicuntur Vice-Parochi* (2)?

R. Vicarii Parochorum, seu Œconomi Parochiales dicuntur Presbyteri illi, qui Parochorum vices in Paroeciis gerunt. Isti vel ab ipsis Parochis constituuntur de sui voluntate; cum nempe, officia per se sua non valentes implere, Coadjutorem sibi ipsi adsciscunt, Ordinario consentiente et approbante; et *mercenarii* appellantur ex pacta mercede: — vel constituuntur ab ipso Ordinario; et *Vice-Parochi* dicuntur.

De Vicariis Parochialibus priori sensu acceptis hoc dicendum occurrit: et Parochos ad eos sibi adjungendos teneri, si per se non valeant omnia munia implere (3), et ipsos adjunctos teneri sub gravi et ex justitia Parochos juvare in iis, de quibus conventum est; cum ideo stipendio conducti sint.

Q. 3. *Quotuplici modo Vice-Parochi constitui possunt ab Ordinario?*

R. Duplici modo Vice-Parochi ab Episcopo constituuntur:

1. Si Parochi imperiti cognoscant, vel si ob vitae turpitudinem et scandala potius destruere, quam aedificare aperte judicentur, tunc Ordinarii, etiam tamquam Sedis Apostolicae delegati, illis Vicarios deputant, qui officia Parochialia impleant, et de praebendae Parochialis reditibus vivant: ita Tridentinum (4); — 2 Vacante quocumque modo Ecclesia Parochiali, debet Ordinarius, ex eodem Tridentino, vix nuntio vacationis accepto, idoneum in ea *Vicarium cum congrua ejus arbitrio fructuum portionis assignatione constituere, qui onera ipsius Ecclesiae sustineat, donec ei de Rectore provideatur* (5).

Officia autem omnium Vicariorum Parochialium sunt pene omnia quae jam supra de Parochis explanata fuerunt; cum eorum vices gerant. — Hoc insuper qui vices tenent defuncti Parochi advertant: caveant ne proprio nomini potius quam religionis bono studeant; ne ut sibi populum benevolum faciant et ideo propriam causam agant, vel cum eo indecore consocientur, vel ei nimium indulgeant, vel nova ac eidem placentia tentent: maxime caveant, ne de ipso Parocho venturo parum reverenter loquantur: nam inde divisiones, contentiones et schismata. Vae illis, per quos tantum scandalum venit!

Si Paroeciae vacatio contingat ob Parochi obitum, Vicarius Parochialis ex Synodo Novariensi: — 1 Indicere debet preces fundendas ab universo populo, ut Deus beatam requiem defuncto elargiatur, et alium fidelem Pastorem mittat; — 2 die, quo pro novo Parocho eligendo habebitur concursus, tenetur exponere SS. Sacramentum, et populum hortari ad preces coram eodem fundendas (6).

§ V. — *De obligationibus Presbyterorum simplicium ac caeterorum Clericorum inferiorum.*

Qui titulo patrimonii ad Presbyteratum promoti nullum possident Beneficium, quo munus peculiare iisdem imponatur, dicuntur *simplices Presbyteri*. Qui nondum Sacerdotes sunt, *Clerici inferiores*. His, praeter generales obligationes (7), et proprio ordini congruentes, aliae specialius inhaerent (8).

Q. 1. *An simplices Presbyteri teneantur Ecclesiae, cui addicti sunt, inservire, atque ad salutem fidelium incumbere.*

R: Tenentur certissime; idque probatur:

1. Ex Scriptura; Apostolus scribit: *omnis namque Pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur in his, quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis; qui condolere possit iis, qui ignorant et errant* (9). Christus ipse de Sacerdotibus omnibus ait indiscriminatim: *sicut misit me Pater, et ego mitto vos* (10). Ergo si Sacerdotes constituuntur a Deo, ut ad gloriam ipsius et ad salutem animarum incumbant; si a Christo missi sunt, ut succe-

(1) Si Parochus moritur, non ideo Coadjutor in ipsam ordinariam Parochi jurisdictionem succedit; neque enim per alterius mortem natura ejus beneficii mutatur; sed Episcopi delegatione opus habent. (2) V. Devoti, *Inst. Canon. Par.* 1.

(3) Tridentinum, *Sess.* 21, c. 4. *de R.* — Vid. Benedictus XIV, *Notificatione* xciv.

(4) Sess. 21, c. 6 de R.

(5) Sess. 24. c. 18 de R.

(6) Pag. 194.

(7) V. Liguori, *Regolamento di vita per un Sacerdote secolare;* it. *Regole di spirito per un Sacerdote che attende alla perfezione* — Perrodin, *Essai sur les caractères ecclésiastiques*, *etc.* Lyon 1839 — La vita del Sacerdote, vita di fede, Torino 1844.

(8) Etiam Synodus Novariensis bis omnibus sua munia aperit, atque urget: districte praecipit, ut omnes Sacramenta frequentent — Mentali orationi incumbant — Studiis vacent — Ecclesiae, cui addicti, sedulo inserviant, maxime vero in doctrina fidei pueris tradenda — Ne publicam concionem habeant sine Episcopi licentia, si nondum sint diaconi — Ne in vili occupatione versentur; sed ab omnibus caveant, quae eorum statum dedecent. Vid. pag. 42, 52, 161 et seqq.

(9) Hebr. 5. (10) Jo. 20.

dant in ejus officium, certum est hanc eis obligationem inhaerere.

2. Ex Tridentino; quod declarat Sacerdotes non ordinari, nisi propter Ecclesiae necessitatem et utilitatem (1). Atqui nullam prorsus utilitatem Ecclesia perciperet a Sacerdotibus, nisi tenerentur gloriae Dei et animarum saluti operam dare, unusquisque pro modo sibi convenienti: nempe praedicando, Sacramenta ministrando, confessiones excipiendo, fideles instruendo, corrigendo, pro iis orando etc.

3. Ex peculiaribus cujuscumque Dioecesis Statutis; cum nullus sit Episcopus, qui suis Ecclesiasticis districte non praecipiat, ut utiliter in operibus ministerii occupentur. Si autem omnes fideles Episcopalia mandata revereri debent, quanto magis Sacerdos? Hinc s. Ignatius genuina epistola ad Smyrnaeos ait: *omnes Episcopum sequimini, ut Jesus Christus Patrem... Sine Episcopo nemo quidquam faciat eorum, quae ad Ecclesiam spectant... Ubi comparuerit Episcopus, ibi et multitudo sit...; quodcumque ille probaverit, hoc et Deo est beneplacitum... Qui honorat Episcopum, a Deo honoratus est: qui contra Episcopum aliquid agit, diabolo praestat obsequium.* Et Cyprianus ad Jursenses: *revereamur omnes Episcopum ut Jesum Christum.*

4. Ex ipsa lege charitatis; sane spiritualis populi indigentia hisce maxime temporibus percrebuit, et universalis est. Adde scandalum in fidelibus, si Sacerdotes desides viderint, aut parum curantes quae sunt Dei *(V)*. Nc simus ex iis, quibus, ut ait d. Bernardus, magis placet quies propria, quam utilitas aliena (2); nos enim sumus ad alios.

Q. 2. ***An simplex Sacerdos teneatur se aptum reddere ad excipiendas Sacramentales fidelium confessiones.***

R. Non est dubium, quin etiam simplex Sacerdos teneatur se aptare ad confessionem, si in loco versetur, ubi incolae gravi laborent necessitate spirituali, ut fere ubique laborant, hodie praesertim, cum Religiosorum Instituta temporum iniquitate minorata sint; cur enim Sacerdotes duplicem illam potestatem et sacrificandi et a peccatis absolvendi in Ordinatione consequuntur nisi ut et Eucharistiae et Poenitentiae Sacramenta ministrent? (3) — Ergo, ne dicantur *in vacuum gratiam* Dei recepisse, in gravi saltem populorum necessitate (qualis aetate nostra ubique invenitur) se habiles reddere tenentur ad hanc quoque potestatem exercendam.

Hinc non videmus quomodo Sacerdotes, qui ob desidiam ab hoc onere se subtrahunt, possint esse tuti in conscientia, et excusari ab exprobatione Domini, et a supplicio inflicto servo illi otioso, qui talentum abscondit (4): *nolent hoc*, inquit a Lapide, *qui ingenio, doctrina aliisque dotibus sibi a Deo datis non utuntur ad suam aliorumque salutem ob desidiam vel metum peccandi; ab his enim rationem reposcet Christus in die judicii (X)*. — Et Benedictus XIV aperte docet, *non esse immunem a gravi culpa eum Sacerdotem qui, semel probatus ad Sacramentum Poenitentiae, deinde (postquam desiit facultatis acceptae designatum tempus) recusat Confessarii munus exercere, ne cogatur ad novum examen accedere* (5).

Q. 3. ***An simplex Sacerdos debeat sub gravi Missam celebrare.***

R. Sunt qui negant teneri simplicem Sacerdotem ad celebrandum, praeciso scandalo vel alia necessitate (6); cum nullum adsit hac de re positivum praeceptum neque divinum neque humanum. Sed s. Thomas affirmat; *quia unusquisque tenetur uti gratia sibi data, cum fuerit opportunum, juxta illud Apostoli 1 Cor. 6: exortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis* (7), Confirmatur illis Christi verbis: *hoc facite in meam commemorationem* (8): quae verba Tridentinum declarat verum continere praeceptum (9). Nos huic sententiae, uti longe communiori et tutiori, subscribimus; maxime cum evenire non possit, ut Sacerdos negligens Missae celebrationem in anno non det aetatis nostrae fidelibus grave scandalum (10).

Quoties vero in anno Sacerdos simplex teneatur celebrare, Benedictus XIV ait dari obligationem sub peccato singulis dominicis ac festis celebrandi; sed non vult definire, an sit sub veniali, vel mortali (11). — Ligorius noster habet multo probabiliorem sententiam docentem, Sacerdotem, per se loquendo non teneri sub mortali pluries, quam ter aut quater in anno, id est in solemnio-

(1) *De Sacramento Ordinis.*

(2) Epistola ad Ogerium, cujus quidem improbat abdicationem curae pastoralis, etsi piae quietis amore factam.

(3) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 6. n. 625—Careno, *Delle regole a rettamente amministrare e ricevere i Sacramenti*, Esame XVIII.

(4) Matt. 25.

(5) *Notificatione* XCIV.

(6) V. Benedictus XIV, *Notificatione* CXIV *circa finem.*

(7) 3. p. q. 82. a. 10.

(8) Luc. 22.

(9) Sess. 22. c. 1.

(10) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 6. n. 313.

(11) De Sacr. Miss. l. 3. c. 1. n. 9.

ribus festis celebrare : at nesciret a culpa levi excusare Sacerdotem, qui quotidie celebrare posset (uno die in hebdomada excepto ob reverentiam), tamen sine justa causa (nempe tantum ob desidiam) abstineret; Sacerdos enim non tantum pro se celebrat, sed etiam pro bono totius Ecclesiae et populi christiani, cujus minister et intercessor est constitutus.

Juverit autem duo proferre decreta S. C. C. (1). — Primum, latum mense nov. anno 1696, habet, mortaliter peccare et ab Episcopo posse puniri, qui saltem ter vel quater in toto anno non celebraverit.— Aliud, latum mense feb. anno 1717, dicit, Episcopum non posse obligare Sacerdotem ad celebrandum omnibus diebus dominicis et festis solemnioribus, alia ratione praeclusa.

Sed adhuc unum est, cui omnino studere debent Ecclesiastici omnes, si velint proprii officii partes rite implere, nempe secum ipsis concordia. Praestat, sane, ut quos una simul in defensione sui Nominis adunavit Deus, unam colant et fidem mentium et pietatem actionum, scilicet *eandem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam* (2). Etenim *frater, qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma*(3). Qui ergo quaerit quae sunt Christi, non quae sua sunt, ceteris se consociat, cum agitur de divina gloria tuenda; neque pertinaciter suum sensum sequitur, qui debet sanctam unitatem curare. Quomodo enim stabit populorum religio, si ejus ministri se invicem mordent? De primis ipsis Ecclesiae temporibus Chrysostomus ajebat: *si dissensio fuisset in discipulis illis, omnia peritura erant* (*Y*) (4).

Audiendus Nazianzenus : *quis orationem huic calamitati parem invenire queat? latrones, quos scelus inter se devinxit, pacem colunt ....nos autem nullo concordiae foedere ac vinculo constringi, nec unquam in unum coire possumus* (5).... *Cur qui charitatem colimus, mutuis odiis flagramus? qui pacem, implacabile et inexpiabile bellum gerimus? qui angularem lapidem, diripimur et distrahimur? qui petram, concutimur? qui lucem, caligamus?.... Prius nec supervacaneum aliquod verbum proloqui periculo carebat; nunc autem etiam summa pietate praeditos conviciis proscindimus.... Neque id solum: verum etiam ipsorum (profanorum) aures mutuis in nosmetipsos probris et contumeliis pascimus; ac ne illud quidem perspicere possumus, minime tutum esse arma hosti committere, nec ei qui christianos odit, sermonem adversus christianum. Nam quod hodie probo objicimus, idem nobis postero die objicietur.... Quae haec caligo est? qui hic nocturnus conflictus? quae haec tempestas, amicos ab hostibus non internoscens? Cur vicinis nostris opprobrium facti sumus, subsannatio et derisio his, qui in circuitu nostro sunt? Quodque omnium gravissimum est, haec criminatio non in nobis consistit, verum ad magnum et venerandum nostrum ministerium transit, etc.* (6).

Q. 4. *Quaenam sunt praecipuae dotes inferiorum Clericorum?*

R. Duo praecipua Clerici inferiores praeseferre debent, ut Sacris Ordinibus digni habeantur, scientiam nempe et bonitatem (7).

1 *Scientiam*; ignorantia enim in Ecclesiasticis non solum sibi, sed aliis etiam nocet: et huic quidem nullum remedium, ait Salesius, si tales ignorantes Clerici Sacerdotes fiant; nam, accepto Sacerdotio, difficulter cogi poterunt ad studendum. Experientia testis est (*Z*). Neque doctrinam potest supplere pietas: *zelus absque scientia*, ait d. Bernardus, *dum prodesse festinat, invenitur obesse* (8).

2 *Bonitatem*: ubi notamus, quod Episcopus non debet tantum acquiescere soli bonitati negativae, nempe quod nihil sciat mali de Clerico; sed oportet ut ejus bonitatem positivam cognoscat (9). Hinc Tridentinum ait eos tantum debere assumi ad Sacros Ordines, *quorum probata vita senectus sit*(10), nempe qui sint senes in virtute(11). Quae bonitas sita est in frequentia Sacra-

(1) V. Monacelli, p. 1. t. 5. fer. 9. n. 15.
(2) Philip. 2. (3) Prov. 18.
(4) Hom. 82 in Joan.
(5) « Gli empj (ita Frassinetti, *Riflessioni ecc.*) conobbero che il gran segreto della forza sta nell'unione: perciò formarono, quasi diremmo, una repubblica universale, nella quale tutti i membri agiscono di concerto fino all'estremità della terra; e affinchè l'unione fosse più forte e più animata, stabilirono ovunque conventicole...in cui raccolgonsi più spesso che possono, per trovare e concertare ognor nuovi mezzi, coi quali mettere il mondo a soqquadro. Ma la disgrazia del buon partito è l'isolamento, scrisse un gran genio del secol nostro ». (6) Orat. 3ª *de pace.*
(7) V. Liguori, *Hom. Ap. Tract.* vii. n. 48. *et seqq.*
(8) *De Conv. ad Cler.* n. 38
(9) Vid. supra c. 2. art. 2. § 1.
(10) Sess. 23. c. 12.
(11) « Circa spiritum et mores, *ait d. Alphonsus loc. cit.*, parum tutus est ille Episcopus, qui attestationibus Parochorum confidit: hae plerumque fiunt ob humanos respectus...Propterea Episcopi zelantes non firmare solent supplices libellos, nisi prius secreto certi facti fuerint de eorum morum

mentorum, in zelo religionis, in fervore devotionis: sed maxime in cordis munditie ac castitate, juxta illud Bernardi: *nullus ad ministerium altaris accedere debet, nisi cujus castitas ante susceptum Ordinem fuerit approbata* (1). Et illud Gregorii M.: *ne unquam ii, qui ordinati sunt pereant, prius aspiciatur, si vita eorum continens ab annis plurimis fuit* (2).

Ad quae quidem consequenda opportunum remedium, ne dicam (hac temporum calamitate) necessarium, sunt ecclesiastica Seminaria. Sane, cum omni tempore *adolescentium aetas, nisi recte instituatur, prona sit ad mundi voluptates sequendas; et nisi a teneris annis ad pietatem et religionem informetur (antequam vitiorum habitus totos homines possideat), numquam perfecte, ac sine maximo ac singulari propemodum Dei, omnipotentis auxilio, in disciplina Ecclesiastica perseveret* (3); quid hac nostra tempestate dicendum foret, in qua tot tantaque sunt ad malum incitamenta, si juvenes Clerici sibi ipsis relicti essent? nonne mundus totus in maligno positus est? Recte ergo Pius Papa IX hortatur Episcopos: *pergite igitur, Venerabiles Fratres, omnem impendere industriam atque operam, quo sacrae militiae tirones a teneris annis, quoad fieri poterit, in ecclesiastica Seminaria recipiantur: atque inibi, tamquam novellae plantationes succrescentes in circuitu tabernaculi Domini, ad vitae innicentiam, religionem, modestiam et ecclesiasticum spiritum conformentur: simulque literas, et minores majoresque disciplinas, praesertim sacras, addiscant a selectissimis magistris, qui scilicet doctrinam sectentur ab omni cujusque erroris periculo alienam*, etc. (4). Hinc male de illis clericis ominari cogimur, qui Seminarium habent uti terram devorantem habitatores suos, regulas aspernantur, atque, in terra Sanctorum iniqua agentes, infinitos praetextus congerunt, ut a Moderatorum suorum oculis se subducant (*AA*).

Sed (quaeres) *quomodo se gerere debet Confessarius cum Clerico in occultis peccatis lasciviae habituato* (5), *qui ad ss. Ordines aspirat, quin prius sufficiens exhibuerit emendationis experimentum?*

Ex communi sententia, *regulariter* Clerico in peccatis luxuriae habituato absolutio neganda est (licet aliunde ad confessionem sit dispositus per cordis dolorem ac propositi firmitatem), si velit ordinari ante sufficientem probationem. Quare? quia clamat recta ratio, clamat Pontificum ac peritorum auctoritas, quod Clericus iste non tantum a culpa mortali debet esse immunis, sed etiam bonitatem vitae excellentem et habitualem praeseferre; atqui talem bonitatem non habet poenitens, qui pravo illo habitu etiam post absolutionem irretitus existit. Ergo absolutionis ejusdem prorsus est judicandus indignus, si tali sit animo comparatus, ut velit ad sacros Ordines ascendere, quin prius sufficienti probetur experimento. — Aliud profecto est magnam possidere bonitatem, aliud simpliciter esse in statu gratiae: magna videlicet illa vitae bonitas haberi non potest, nisi longo temporis spatio, juxta illud vulgare proverbium: *nemo repente fit summus*. Adde prudentem timorem, ne is se iterum peccato commaculet; cum adeo illum habitus proclivem fecerit: cujus quidem ratio omnino habenda est in re tanti momenti.

Diximus *regulariter*; quia potest casus contingere, in quo talis Clericus tanta compunctionis gratia a Deo donetur, ut dignus statim sacri Ordinis existimetur; nam gratia non ligatur tempore. Tempus enim ideo creditur signum sufficiens, quia creditur signum firmae voluntatis: at Deus unico instanti voluntatem nostram libere mutare potest omnipotenti gratia sua, atque de sui abundantia supplere bonitatem, quae Clerico deest. Hoc tamen non ita facile credendum est; sed potius est praesumendum Deum gratiam suam conferre modo ordinario:

probitate a pluribus personis fide dignis, quae noscunt subjectum. Advertatur hoc attente; quia hoc est medium valde efficax, imo necessarium Episcopo, ut tutam faciat suam conscientiam in Ordinationibus, quas habet. Ex his enim secretis cognitionibus Episcopus potest certus fieri non solum si clericus ludis, insolentiis, pravis consuetudinibus sit aliis scandalo; sed etiam si positive vitam spiritualem agit, ecclesias, orationem, Sacramenta frequentando, si solitarie vivit, aut saltem cum bonis sociis comitetur, si studio dat operam, si modesto habitu et sermone incedit, et hujusmodi. »

Et si forsan notitiam habeat de scandalo positivo alicujus, tunc non debet sibi satis esse ordinariam probationem exigere, sed multorum annorum resipiscentiam observare debet; cum suspicio rationabilis tunc suboriatur, quod omne ab eo simulatione fiat, ut Ordines assequatur — V. Specchio del Clero etc. pag. 538.

(1) De Conv. ad Cler. c. 21.

(2) Epistola 42.

(3) Verba Tridentini, sess. 23 cap. 18 *de R.* de erect. Seminar.

(4) Encycl. ad Italiae Archiep. Ep. data 8 dec. 1849 — Item Encycl. 9. nov. 1846.

(5) Ponimus, quod talis habitus sit occultus; si enim publicus esset, Clericus esset omnino repellendus ob publicum scandalum, ex supra dictis ex s. Alphonso.

unde, si quod citatur exemplum, ex d. Bernardo, *non tam exemplum dicendum est, quam miraculum*. — Quare concludimus, quoad praxim, quod magna semper cautela est adhibenda in istis Clericis absolvendis, quorum frequenter malus exitus deploratur cum maximo Ecclesiae detrimento. Ideoque cum ipsis potius rigorosius est agendum(1): et sane deliberandum est diu quidquid statuendum est semel. *Utinam qui continere non valent*, ad rem. d. Bernardus, *perfectionem temerarie profiteri, aut coelibatui dare nomina vererentur: sumptuosa siquidem turris est, et verbum grande, quod non omnes capere possunt. Esset autem sine dubio melius nubere, quam uri; et salvari in humili gradu fidelis populi, quam in Cleri sublimitate et deterius vivere et districtius judicari* (2).

Sed (inquies) *quanto temporis spatio extra casum extraordinarium probandi sunt recidivi?*

Non una regula est, uti notat Benedictus XIV (3): id quippe a multis pendet circumstantiis, a frequentia relapsus, ab inclinatione, indole, a conatibus etc. — Sanctus Noster generatim requirit *longi temporis, saltem plurium mensium, probationem* (4). — B. Leonardus, de rigore minime suspectus, requirit *unius anni, vel duorum* spatium(5). — Et Bouvier in eo, qui in secretas incontinentias secum ipse quandoque relabitur sive in Seminario sive tempore feriarum, etiamsi antea non adeo inveteratam relabendi consuetudinem habuerit, arbitratur *spatium duorum annorum perfectae continentiae communius nimium non esse. Infausta enim experientia constat juvenes peccato incontinentiae olim habituatos, in illud facillime iterum atque iterum prolabi, etiam post notabilia intervalla* (6).

An (addes) *quod dicitur de vitio turpi, idem sit affirmandum de aliis vitiis sanctitati clericali oppositis.*

Affirmative, servata proportione; nam et per alia vitia semper illa positiva bonitas excluditur, quae Ordinibus praerequiritur: *Juvenes igitur*, ait ad rem Bouvier, *ebriosi, superbi, elati, iracundi, leves, rebus externis dediti, raro bene recollecti, circa pietatem indifferentes, in studiis negligentes, scientias ecclesiasticas fastidientes, libros profanos magis amantes, saepe moniti et non emendati, nunquam sancti erunt Sacerdotes: ab Ordinibus maneant exclusi.... Ideo Seminariorum Directores enixe a Deo petere debent auxilium, quo in re tanti momenti recte judicent*: item fortitudinem, qua indignos perseveranter repellant, eos in antecessum praemonentes, ut sibi opportune ac tempestive provideant. Ne verbis credant, quae transeunt; sed inquirant facta, quae permanent: en peritorum consilium; credant ergo expertis, et falsa eos pietas non decipiat cum tanto catholicae Ecclesiae damno.

CAPUT TERTIUM

DE OBLIGATIONIBUS RELIGIOSORUM (7)

Monachi et Regulares non hic considerantur prout Clericali sunt insigniti dignitate, sed prout ipsa Monachorum qualitate sunt praediti. Unde sit:

Art. I. — *De natura, origine et praestantia status religiosi.*

Q. 1. *Quid est Status Religiosus?*

R. Status Religiosus, si in se et in natura sua

(1) V. Liguori, *Dissertatio hac de re* (a Benedicto XIV commendata *De Syn.* l. xi, c. 2. et 3) *in Opere Morali*, l.6. nn. 63 et seqq. — Rulfus, *Male assueti, congruo virtutis experimento nondum probati, ad ss. Ordines, et Clericalem militiam inepti*, Dissertatio, *Taurini* 1787.

(2) De Conversione ad Clericos, cap. 20

(3) *De Syn.* l. xi. c. 2.

(4) *Homo Apost.* Tract. ult. n. 16.

(5) V. Discorso mistico, morale, ecc. n. 6, ubi de istis habituatis habet: «prima di essere promosso al Suddiaconato, e molto più se foste Diacono, prima di ricevere il carattere Sacerdotale, provatevi un anno o due a viver casto... Sentitemi bene: se non vi dà l'animo di viver casti, la vita ecclesiastica non è per voi; e quel collarino di ferro che portate al collo sarà per voi un collarino di ferro infuocato per tutta l'eternità nell'inferno; pensateci bene!»

(6) Tract. *De Ordine*, ubi de Sanctitate. — *De hoc praeciso casu* haec scribit Cardinalis Gousset (De l'Ordre n. 638): «si le sujet n'est retombé qu'une fois ou deux plutôt par faiblesse que de propos délibéré, et qu'il soit vivement touché de sa faute, nous pensons que l'espace de six mois entre la dernière rechute et le Sousdiaconat, peut absolument suffire. Mais généralment, il faudrait au moins un an, s'il était retombé facilement, sans avoir fait d'efforts pour résister.

Diximus *de hoc praeciso casu*; si enim agitur de eo, qui inveteratam habuit consuetudinem relabendi, et maxime si cum aliis peccata luxuriae consummavit, vel omnino eum a sacro ministerio excludunt, vel non admittitur nisi post longissimam probationem omni exceptione majorem. Ita sentiunt duo illi sapientes ac peritissimi Episcopi.

(7) V. Rotarius, *Theol. Moralis Regularium* — Hyac. Donatus, *Rerum Regularium praxis resolutoria*, 1691. — Liguori, *De statu religioso*, in *Op. Mor.* l. 4, nn. 1, *et seqq.* — Suarez, *De statu religioso*, etc. etc.

generatim accipiatur, non aliud indicat, quam illum quemcumque vivendi modum, in quo homines voluntarie se offerunt divino cultui, se ipsos nempe erga Deum obligando ad aliquam consiliorum observationem. Sic nomen istud complectitur eos omnes fideles, qui ex aliqua tantum parte, v. g. per solum votum castitatis, Dei servitio specialiter consecrantur. Usus tamen invaluit, ut hoc ipso nomine stricte sumpto (quasi per *antonomasiam*) indicaretur solum illud *stabile vitae institutum ab Ecclesia approbatum pro suis iis fidelibus utriusque sexus, qui certa sub regula, sub proprio superiore et in data communitate tendere volunt ad perfectionem christianam per tria vota perpetua paupertatis, castitatis et obedientiae.* His verbis continetur status religiosi definitio strictiori sensu.

Dicitur 1 *stabile vitae institutum*, ut indicetur illa animi constantia, quae iis necessaria est, qui vivere volunt in statu perfectionis; —2 *ab Ecclesia approbatum*; status enim religiosus est sacra quaedam communitas, in qua debet esse jurisdictio spiritualis: hanc porro sola Ecclesia tribuit. Licet autem haec approbatio olim concederetur ab ipsis Episcopis pro Dioecesi propria, nunc non potest nisi a R. Pontifice obtineri, ut statutum est in Lateranensi Concilio sub Innocentio III habito;—3 *pro fidelibus utriusque sexus*; nam tam ipsos viros, quam ipsas foeminas complectitur;—4 *certa sub regula, sub proprio superiore et in data communitate*: secus non haberetur status ille specialis qui a se existit; — 5 *tendere volunt ad perfectionem christianam per tria vota*: quibus verbis et finis et medium habetur peculiare quo fideles utuntur in illo statu.

Ex quibus colligitur tria haec requiri;— 1 *vota praedicta*; neque refert quod sint simplicia, quia adhuc homo per illa potest se Deo perpetuo mancipare. Hinc Gregorius XIII Bulla *Ascendente* declaravit veros religiosos in Societate Jesu etiam illos, qui haec vota solum emittunt(1);—2 *Ecclesiae approbationem*: unde qui vovent tantum coram Confessario vel Episcopo stricto sensu non erunt religiosi;—3 *traditionem sub superiori factam, qui eam acceptaverit;* sic enim habetur perfectus contractus.

Q. 2. *Quaenam origo Status Religiosi?*

R. Cum distinctione: *vel* Status Religiosus accipitur generatim pro quocumque vivendi modo, quo homines Dei specialiter se offerunt obsequio: *vel* stricte pro vero coetu ac stabili instituto peculiari.

Si 1, sententia est omnium catholicorum, uti ait Suarez, illum fuisse ab ipso Christo immediate traditum; patet enim ipsum non semel ac tria illa vota exhortatum esse (2). Unde sub hoc respectu status ille est a divino jure (non quidem praecipiente, sed consulente), et ab ipsa Apostolorum aetate viguisse tradunt eruditi.—Si 2, varias quasi illius aetates nobis pandit historia. Primo videmus *Ascetas* sic dictos a graeca voce *asceô*, quae indicat *exercitationem*, quia durioribus regulis execerbantur.

Ab istis *Monachorum* origo deducta est: ipsis enim fideles non pauci adhaerendo a civium societate se subducere caeperunt et vitam agere solitariam sub certa regula ac superiore in coelestibus occupati; quibus porro *Anachoritarum*, *Haeremitarum*, *Monachorum* et *Caenobitarum* nomina adhaeserunt (3) (fuerunt praecipui auctores Paulus, Pacomius, Macarius, Antonius, Hilarion, etc. in Syria praesertim ac Palaestina, quos omnes jampridem Ecclesia venerata est). S. Basilius Monachorum institutum a mera contemplatione ad ministeria spiritualia fidelibus impendenda traduxit. —S. Athanasius ab oriente in occidentem invexit saeculo IV: et sic in totam Italiam, ceterasque Nationes permeavit: sicque pedetentim venere *Benedictini* a s. Benedicto, *Dominicani* a s. Dominico, *Franciscani* a s. Francisco, etc. (4). Demum temporum decursu factum est ut Religiosi, qui prius extra urbes et oppida morabantur, in ipsa loca frequentiora inducerentur; quod quidem ob fidelium bonum tradit evenisse Doctor Se-

(1) Hodie in Gallia Monialium vota non habentur ut solemnia, prout respondit S. Poenitentiaria ad Episcopum Bouvier 2 jan. 1836. Sic voluit Ecclesia ob occurrentes perturbationes. Hoc tamen non currit quoad viros, qui adhuc possunt in illo regno vota solemnia emittere: neque obstat civilis lex, qua omnes cives sunt habiles ad possidendum. Lex enim civilis non potest per se solemnitati votorum obstare. Sic a Gregorio XVI (vid. *Ami de la Relig.* 7 sept. 1840) vota religiosorum a s. Benedicto ibi fuerunt declarata solemnia.

(2) Haec notata habentur Matth. 12, 16, 21.— *Vade, vende quae habes — Sunt eunuchi, qui se castraverunt propter regnum Caelorum.—Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et sequatur me.*

(3) Anachorita est a graeco *anachôreô*, separari: Haeremita a graeco *héremos*, solitudo: Monachus a *monos*, solus, et *echô* habere, quasi solus vitam habeat: Coenobita vero a *coinon* commune, ac *bios* vita.

(4) V. quod tradidimus in nostris *Juris Can. Instit.* p. 2ª *tit.* XVI.

raphicus (1): *Sedes Apostolica*, ait, *vocavit nos in adjutorium tam Cleri quam populi, ut per officium praedicationis et confessionis subveniamus animabus, et onus pastorum sublevando olleviemus* (2).

Origo autem Monialium cum ipso Religiosorum ortu conjuncta est. Et constat ex primis Ecclesiae saeculis fuisse Virgines, quae se Deo consecrabant per consiliorum executionem, quaeque *Sanctimoniales* antonomastice dici coeperunt (3).

Q. 3. *Quaenam est status Religiosi praestantia atque utilitas* (*BB*) ?

R. Quanta sit, vel ab ipso fine patet status Religiosi: *Monasteria*, ad rem ait Stapf (Theol. § 554, 555), *non tantum hominibus, qui se ad sublimiora vocatos sentiunt, certum perfugium praebent;...sed etiam mundo viva identidem vitae sanctioris exempla proponunt, atque suis tum precibus tum sacris functionibus publicae saluti insignem plane operam navant. Ne quid de illis dicam quorum praecipuus labor est erudire juventutem, assistere infirmis, aliisque tum spiritualibus tum corporalibus operibus misericordiae insudare. Ipsi adversarii negare nequeunt, quam praeclare Monachi... de posteritate meruerint* (4), *utpote quorum indefessis conatibus non tantum christianam religionem, sacras aeque ac profanas scientias, artes liberales: sed ipsam quoque terrae fertilitatem debemus, ut adeo ipso opere comprobaverint quod Apostolus inquit:* pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitae quae nunc est et futurae (1 Tim. 4). *Est ergo pessima eorum illatio qui, dum unum alterumve Monachum degenerem vident, totum mox collegium, vel omnino universum Regularium statum contemnendum ducunt.*

Probrosum sane, ut catholici nonnulli a protestante Leibnitio veritatem ediscant; ait enim: *fateor mihi semper religiosos Ordines, qui in sola catholica Ecclesia reperiuntur, mire probatos fuisse* (5). Hinc nil mirum, si, contra nefanda pseudo-philosophorum et politicorum improperia, quibus in religiosos debacchati sunt, innumeri apologiam invincibiliter texerint. Inter ceteros Valsecchi (6), Raynaudi (7), Tassoni (8), Spedalieri (9), Scotti (10), Cauchy (11), Lenormant (12).

Articulus II. — *De vocatione divina ad statum religiosum.*

Q. 1. *An detur ad Statum Religiosum vocatio.*

R. Certum est dari vocationem Dei ad statum religiosum, plerumque per internas inspirationes, aliquando etiam exterius; quomodo Christus vocavit adolescentem illum divitem in Evangelio: *si vis perfectus esse, vade, vende quae habes, et da pauperibus* (13). Sane constat omnia in ordine naturali a Deo gubernari modo singulis entibus proprio; ergo a fortiori in ordine supernaturali. Imo Sancti censent, vocationem istam semper esse a Deo: *religionis propositum* (ait Seraphicus) *nec carne nec sanguine suggeritur, sed ab illo inspiratur, de quo dicit Joannes: non potest homo accipere quidpiam, nisi datum fuerit ei de coelo.* Accedit ratio: haec vocatio non est a natura, cum abhorreat a castigatione carnis: non a daemone, cum neminem ad bonum ex bono fine inducat. Restat ergo, ut sit a Deo.

Q. 2. *Quaenam sunt signa hujusmodi vocationis?*

R. Ordinaria signa vocationis haec sunt praecipua:

Primum signum consistit in fine: *primum signum* (ait s. Bernardinus Senensis) *est vo-*

(1) In *Opusculis*.

(2) Unusquisque Ordo locum elegit juxta propriae vocationis indolem. Hinc illud:

Bernardus valles, colles Benedictus amabat,
Oppida Franciscus, magnas Ignatius urbes.

Religiosi proprium Ordinem opere teneant, ceteros charitate: *quid ad vos de aliis servis?* ait d. Bernardus contra derogantes aliis Ordinibus (Apolog. ad Guill. Abbat.) *suo domino stant aut cadunt: quis vos constituit judices super eos? ... qui in Regula gloriamini, cur contra Regulam detrahitis? etc.*

(3) V. Scotti, *Teor:* p. 2. *Riflessioni in favor delle Monache*—Bergier, *Dizionario* Vocab. *Religiosa.*—Benedictus XIV, *Notificatione* XXIX, ubi de origine Monialium, ac puellarum educatione in monasteriis.

(4) *V. Lettres de Sheffmacher Docteur Alemand à un gentilhomme et à un magistrat protestant, augmentés des plus savantes dissertations sur tous les utiles controversies* par A. B. Cailiau Chanoine du Mans et de Cahors. — Vid. etiam *Annali Religiosi di Roma T.* XV. *fas.* XLIV.—*Memorie di Relig. Modena Vol.* I, III, V, XI, etc.

(5) *Syst. Theol.*

(6) *Fondamenti della religione.*

(7) *Malevoli erga Religiosos maledicti.*

(8) *La relig. dimostrata e difesa.*

(9) *I diritti dell' uomo.*

(10) *Teoremi ecc. Teor. 5.*

(11) *Considérations sur les Ordres Religieux, Paris* 1844.

(12) *Des associations religieuses dans le Catholicisme, Paris.*

(13) Matt. 19.

luntas bona (1). — Secundum in aptitudine, quae sita est in indole recta, in animo obedientiae jugo submisso, in scientia relative sufficienti, et in carentia defectuum, qui instituto eligendo repugnet.—Tertium in inclinatione naturali, constanti ac recta, ut patet: non tamen obstaret aliqua titubantia praeterita ex daemone, vel naturae repugnantia orta.

Alia signa sunt a posteriori, effectus nempe vocationis ipsius: v. g. jucunditas mentis ex consideratione religionis, propositum cavendi a circumstantiis peccatorum, sacramentorum frequentia etc.; sunt enim veluti praeludia illius status. Imo et occasio mala potest esse, aliquo sensu, vocationis inductivum, ut dehonoratio, egestas quaesita, ecc.; Deus enim scit ex malis bona facere. Ita plurium Sanctorum vocationum contigisse legimus: *saepe evenit*, ait Macharius (2), *ut Deus tribulationibus hominem exagitet, ita ut si qui omnia sibi infeliciter procedere videt, ita secum ratiocinari incipiat: quandoquidem in mundo consequi non possum quae volebam, ecce mundum relinquo et ad Deum accedo* (3).

Quid (quaeres) *si vocatio dubia sit?* Si dubium circa vocationem sit grave, est diutius examinandum, ferventius orandum, ac donec majus lumen effulgeat, exspectandum; nemo enim ad statum superiorem temere ascendere debet. Diximus, si dubium sit grave; secus despiciendum, ut docet Angelicus (4).

Articulus III. — *De ingressu in religionem ac novitiatu.*

Religionem ingredi *alii* prohibentur, *alii* tenentur.—Prohibentur indigni; non vocati; qui non sunt sui juris, ut conjuges matrimonio consummato, servi, domini servitio mancipati (5). — Tenentur qui sunt vocati, secus frustra daretur vocatio; item qui Religionem voverunt, ut promissa impleant.

Q. 1. *An peccet qui vocatus ad Religionem vocationem negligit.*

R. Cum distinctione; *vel* iste persuasum habet fore ut, si contemnat vocationem, de qua est moraliter certus, damnationem incurrat tam ob cognitam fragilitatem, quam ob carentiam mediorum peculiarium; *vel* credit se aeque ferme posse in saeculo salutem assequi.

Si 1, non poterit a mortali excusari; cum scienter salutem suam in tantum periculum conjiciat. Si 2, dicimus eo in casu vocationem negligere non esse per se peccatum, cum consilia non obligent ad culpam: ratione tamen periculi aeternae salutis, cui ille se exponit negligendo divinum beneplacitum, videtur non posse excusari ab omni culpa. Quod autem ejus discrimini se committat, non videtur nobis dubitandum; quia in saeculo non habebit illa peculiaria auxilia, quae in Religione praeparaverat illi Deus: verum non audemus absolutum proferre judicium quoad peccati gravitatem (6).

Q. 2. *Ad quid tenetur qui Religionem vovit?*

R. Tripliciter potest quis religionem vovere: vel in genere, id est quamcumque religionem; vel in specie, v. g. religionem Praedicatorum; vel in individuo, v. g. tale Monasterium in particulari.

1. Qui vovit religionem in genere, tenetur diligenter aliquam inquirere, in qua vigeat disciplina, ut *vota sua Domino reddat* (7). Quod si inventa, ab ea rejiciatur, probabilius aliam inquirere debet, mediocrem adhibendo diligentiam, si spem habeat quod recipiatur; quia votum illius est generale de aliqua religione ex approbatis assumenda;—2 qui vovit religionem in specie, aliquam illius Ordinis tenetur ingredi: et ubi ab una repellatur, alias domus tentare debet, quamdiu spes aliqua effulgeat, et agatur (uti communiter dicunt) de monasterio sito in propria natione vel provincia (8); tunc enim non est exorbitans et extraordinarium illuc petere: porro qui aliquid promisit, tenetur mediis ordinariis curare pro-

(1) Finis hujusmodi duplex: unus generalis, qui est fuga a mundi illecebris, desiderium sanctitatis. Alter particularis, idest proportionatus ordini, qui eligitur. Ordines videlicet distinguuntur in *activis*, *contemplativis*, ac *mixtis*: in primis eminet charitas ac studium in proximos; in secundis amor solitudinis; in aliis complexus utriusque. In omnibus tamen semper est amor Dei — Iniquum Tamburinistarum systema quoad Instituta Religiosa fuit damnatum Bulla *Auctorem Fidei* sub n. 80, et seqq.

(2) Hom. 32.

(3) V. de Oblig. filiorum.

(4) 2. 2. q. ult. a. 10.

(5) V. Quoad Parochos et Episcopos c. 2. a. 2. § 1—Quoad filios *disp. seq.* c. 2. § 1, et 2 — Quoad aere alieno gravatos *de Rest. disp.* 1. c. 5.—Quoad eos, qui a religione alios avertunt, vel ad eam adducunt, it. *de Rest. disp.* 2. c. 1.

(6) V. Liguori, *Homo Apost. Tr.* xiii. n. 26.

(7) *Ps.* 115.

(8) Si agatur de foemina sic vovente docent ipsi esse extraordinarium, quod debeat quaerere monasterium extra patriam longe a suis: ita Palaus, Sanchez, Toletus, Salmanticenses, Garcias etc.

missum; — 3 qui eam vovit in individuo ita determinando locum, ut alium non intendat, si in domum praefixam non posset admitti, liber esset; quia sub hac tantum conditione se ligavit (1).

Sed (quaeres) *an vovens religionem peccet graviter, si post ingressum egrediatur.* Affirmative, si non habeat gravem causam (quod probabilius valet, licet animum profitendi non habuerit): nam votum religionis non tam respicit ingressum, quam professionem; haec enim est illius complementum, illius vera ratio. Si vero a religione ejiciatur uti ineptus, v.g. ob inscitiam, infirmitatem, etc. tunc si adhibet sufficientem diligentiam, ut se reddat habilem, eum probabilius liberant ab omni obligatione (sed mediocrem diligentiam adhibere debet, juxta quod supra dictum est, in alia religione inquirenda); eo enim in casu fit votum impossibile. Si secus est, cum sit in culpa, non liberatur a voto.

Q. 3. *Quid de probatione ante professionem?*

R. Audiatur Tridentinum: *in quacumque religione tam virorum quam mulierum professio non fiat ante decimum sextum annum expletum; nec qui minore tempore, quam per annum post susceptum habitum in probatione steterit, ad professionem admittatur; professio autem ante facta sit nulla, nullamque inducat obligationem* (2). Haec autem probatio *Novitiatus* nomine appellatur, qui incipere solet ab eo puncto, quo quis in statu novitiorum admittitur ad probationem; tunc enim celebratur quidam veluti contractus inter futurum religiosum et ipsam religionem, per quem mutuo conveniunt de sumendo experimento de se invicem. — Communiter sentiunt Novitiatum inchoari posse ante annum aetatis 15: quod obiter Tridentinum videtur insinuasse, cum professio debeat esse continua ac conjuncta cum probatione.

Haec quoad viros: quoad mulieres vero ex declaratione S. C. statutum est, ut ipsae habitum non suscipiant ante annum 12 completum (3).

Quaeres: *Qualis esse debet annus probationis?* Uti certa tenenda est sententia quae requirit annum integrum ac continuum. Licet enim Tridentinum has particulas non posuerit in suo decreto, putandum est tamen fuisse locutum juxta jura antiqua; atqui jura antiqua loquuntur de anno integro et continuo (4).

Articulus IV. — *De professione religiosa.*

Q. 1. *Quid est professio religiosa?*

Novitiatum rite completum sequitur professio, quae vox communi usu significat *illum actum, quo is qui vult fieri religiosus, statum istum publice, solemniter, ac firmi-*

(1) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 4. n. 72.

(2) Sess. 25, c. 15.

(3) Attente hic recolatur Constitutio *Sacrae Congregationis Regular.*, sic inscripta: *Decreto della Sacra Congregazione sopra lo stato de' Regolari risguardante l'ammissione de' Novizj all'abito e la professione, promulgato per comando di S. Santità il nostro Pontefice Pio* IX, *Dat. in Roma 25 genn.* 1848; ubi videre erit leges sapientissimas. — *V. Il Cattolico, giornale Religioso-morale:* Lugano, 1848, Tom. XXX, pag. 232, 253. — It. *Amico Cattolico, Mil.* vol. XVI, pag. 17, et 158.

Hic satis sit adnotare praecipua: — 1 In quocumque Ordine, Congregatione, Monasterio, instituto, etc., etsi non emittantur vota solemnia, nemo ad habitum est admittendus absque testimonialibus Ordinarii, tum originis, tum loci, in quo Postulans post expletum 15 annum aetatis ultra annum moratus fuerit. Testimoniales literae erunt de aetate, moribus, vita, fama, educatione, scientia, etc., etc. — 2 Qui duplici scrutinio, modo praestabilito agendo, non fuerit probatus, ad habitum nullo prorsus modo admittatur in quocumque Ordine, Congregatione, etc. — 3 Superior religionis quolibet semestri ad S. Congregationem super statu regularium summarie referat de singulis Novitiis ad habitum receptis, de aetate, patria, moribus, necnon de actis confectis pro receptione, etc. — 4 Prope terminum cujuscumque trimestris novitiatus magister Novitiorum Provinciali agendi rationem cujusque Novitii scripto referat; 5 — duobus mensibus ante professionem Provincialis Novitii voluntatem diligenter exploret, et per secreta suffragia interroget ceteros de domo an ad professionem admitti possit; hancque relationem examinatoribus communicet, ut et illorum suffragia habeat. Quae omnia sicut et cetera in praefato Decreto praescripta sub poena gravi sunt observanda.

Ad rem Concilium Provinciale Vercellense habitum 18 nov. 1849, § 5: «testimoniales literas, quas SS. D. N. Pius PP. IX decreto diei 25 jan. elapsi anni ab aspirantibus ad religiosam professionem impetrandas praescripsit, Praesules summa cum circumspectione elargiendas esse censent. Expropter ad uniformitatem servandam constituunt, ut una saltem proclamatio in cujusque Paroecia praecedat, periculum vero super scientia in scriptis simul ac verbis exigatur, et literae ipsae expediantur juxta formam, quam hisce actis adjectam communi calculo probaverunt ».

(4) Accedit consuetudo, et ratio tum legalis, tum philosophica: *Legalis*, quia commune est inter jurisperitos, quod quando lex taxat *vel* tempus *vel* pretium *vel* quidquam aliud hujusmodi, censetur constituere talem mensuram praecise ac sine divisione. *Philosophica*, quia etiam philosophi volunt mensuram consistere debere in indivisibili.

ter assumit. — Conditiones praecipuae ad valorem professionis ex Tridentino et jure canonico sunt:

1. *Aptitudo voventis*: nempe *ut* sit baptizatus: nam cum religio sit Ecclesiae pars, nemo ei potest incorporari, si non sit istius membrum; *ut* non sit alterius juris, secus non posset se religioni tradere; *ut* compleverit annum 16, et per annum integrum cum habitu religioso in probatione fuerit; *ut* nullo impedimento ligetur, quod Ordini substantialiter opponatur; — 2 *libertas;* nemo enim invitus perpetuis et gravibus obligationibus est adstringendus; — 3 *consensus*, id est acceptatio expressa vel tacita Superioris Ordinis juxta statuta; ita enim perfectus habetur atque firmatus contractus (1).

Q. 2. *An professus possit reclamare de nullitate suae professionis.*

R. Qui credit jus habere, debet intra quinquennium reclamare: quo elapso, non amplius auditur, nisi a Sede Apostolica restituatur, ut ajunt, *in integrum* (2).

Articulus V. — *De effectibus professionis religiosae*

Q. 1. *Quinam sunt religiosae professionis effectus?*

R. Effectus hujusmodi plures sunt: alii *gratiosi*, alii *onerosi*. Inter gratiosos adnumeratur: — 1 remissio peccatorum quoad culpam et poenam, si professus sit in statu gratiae; nam hic est actus se totum divinis obsequiis mancipandi, qui excedit omne genus satisfactionis (3); —2 extinctio votorum ante emissorum (4); — 3 cessatio irregularitatis ex defectu natalium (5); — 4 solutio sponsalium, ac matrimonii rati (6); — 5 et quidem praecipue numeratur exemptionis privilegium (7).

Unus autem est effectus praecipuus ex onerosis, nempe obligatio tendendi ad perfectionem. Erit de his duobus ultimis.

Q. 2. *Quid de privilegio exemptionis?*

R. Hoc privilegium in eo consistit, quod Regulares a jurisdictione Episcoporum sint exempti, et Sedi Apostolicae immediate subjecti. Hoc jure factum esse nemo catholicus inficiari potest; nam habent quidem Episcopi completam in propria Dioecesi jurisdictionem, sed R. Pontifici subordinatam (8). Ceterum animadvertere est quae Tridentinum praescripsit (9), pro quibuscumque abusibus praecavendis, quos tamen buccina ac sesquipedalibus verbis canonistae nonnulli e schola Wanespeniana exaggerant more suo:

1. Ut Episcopus tamquam Sedis Apostolicae delegatus Monachos extra claustra visitet, corrigat si deliquerint, et, ubi opus sit, puniat; —2 ut Sacramentorum administrationem, curam animarum et alia id genus, quae regulares habent cum exteris, Episcopus dirigat; — 3 ut nemo Religiosorum confessiones fidelium excipere audeat, nisi prius ab Episcopo probatus fuerit; —4 ut neque in suis sine Episcopi benedictione, neque in aliis Ecclesiis sine Episcopi licentia ad populum praedicent Verbum Dei; — 5 ut in censuris evulgandis, servandis festis et eorum ritibus custodiendis, ceterisque ad publicam divini cultus politiam spectantibus Episcopo Dioecesano Regulares omnes omnino pareant (10).

Q. 3 *Quantanam est obligatio perfectionis in Religioso?*

R. Etsi Religiosus vi professionis non teneatur actu esse perfectus, tenetur tamen actu ad perfectionem tendere per media ipsi in sua religione ordinarie exhibita: cum teneatur servare statum suum, qui status est tendentium ad perfectionem. Hinc graviter peccat qui de ea nullo modo curat, ac multo magis si suo exemplo alios religiosos inducit ad disciplinae relaxationem.

Quod si ita animo sit affectus, ut intendat quidem servare mandata sub gravi obligan-

(1) Quoad mulieres declaravit insuper S. C. ut nemini detur habitus ante 12 annos: item ut antequam suscipiatur habitus et antequam emittatur professio, debeat Episcopus aut ejus delegatus voluntatem uniuscujusque puellae explorare; secus graviter peccaretur, etsi professio esset valida.— V. Liguori, *Op. Mor.* I. 4. n. 4.

(2) Processus autem fieri debet a Praelato locali simul et ab Ordinario Dioecesis cum assistentia defensoris professionis: professus autem licet habeat in sui favorem primam sententiam, non ideo potest egredi; sed expectare debet appellationem faciendam a defensore; quod si jam fugam arripuerit, a judicio repellitur, donec resumat habitum. Ita Benedictus XIV Bulla *Si datam hominibus.*

(3) S. Thom. 2. 2. q. 189. a. 3.

(4) Decr. l. 3. t. 34. c. 4. etc.

(5) V. *De irregul.*

(6) V. *De matrimonio.*

(7) V. Pavone, *Spicilegio*, ecc. nu. 262 *et seqq.* — Bouvier, *De 1 Dec. praecepto.* — Liguori, *Op. Mor.* l. 4. nu. 60, *etc.*—Gury, *De Statibus partic.* c. IV.

(8) V. Thomassinus, *Disc. Eccl.* I. 3. p. 1.— Ughellius, *Italia sacra*, t. 4.

(9) Sess. 6 de R.—V. Liguori, *Op. Mor.* I. 4. n. 56, *etc.*

(10) Quod pertinet ad Ordinationem, vid. *de Ordine*, ubi *de subjecto.* — It. quoad Confessiones excipiendas vid. *de Poenit.* ubi *de approbatione.*

tia, sed non alia, licet communius ac probabilius cum a gravi excusent si sola attendatur obligatio tendendi ad perfectionem (nam sic jam videtur satis tendere posse ad illam); difficulter tamen videtur posse excusari ex alio capite, prout scite ait Sanchez, nempe ratione periculi labendi in gravia, ratione scandali, et hujusmodi. Quidquid sit, merito a gravi non excusant Superiorem, qui negligit corrigere defectus leves in suis subditis, si complures sint et tales qui disciplinam in communitate relaxare valeant pedetentim; licet enim quilibet Religiosus non deficiat in gravi violando regulam levem, deficit utique Superior, cum inde relaxetur disciplina—Quod etiam dicendum est de Superioribus aliarum communitatum (1).

Cum perfectionis media praecipua sint tria illa vota, quae ipsius professionis naturam constituunt, ideo hic erit de singulis. *Fatendum autem est tria vota paupertatis, obedientiae et castitatis congruentissime a Christo adsignata fuisse pro constituenda status religiosi essentia; persona enim hominis tria principaliter habet; ad quae omnia ad ipsam pertinentia referuntur, animam, corpus et bona externa; atqui haec tria perfecte consecrat per vota.* Ita Bouvier. V. Muzzarelli, *Emilio disingannato*, T. II, Dial. ult.—Stapf. § 36 (*CC*).

§ I. — *Votum Paupertatis.*

Q. 1. *Quid de voto paupertatis?*

R. Religiosus ex voto paupertatis ad hoc obligatur, ut nihil habeat *proprii in particulari ad disponendum ex bonis temporalibus* sive mobilibus sive immobilibus. Ait enim Tridentinum (2): *nemini Regularium tam virorum quam mulierum liceat bona immobilia vel mobilia cujuscumque qualitatis fuerint, etiam quovis modo ab eis acquisita tamquam propria, aut etiam nomine conventus, possidere vel tenere.*

Diximus 1 *proprii*; nam voto paupertatis non repugnat, quod Religiosus possit Ordinis nomine ad Superioris nutum bona administrare; — 2 *in particulari*; nam ex Tridentino (3) Ordines possidere possunt in communi, exceptis Franciscanis, Minoribus Observantibus ac Cappuccinis, quos insuper contendunt neque earum rerum habere dominium, quae usu consumuntur; sed illud esse penes Sedem Apostolicam, quatenus nempe illum Pontifex revocare valet pro nutu (4);—3 *ad disponendum*; nam de essentia voti non est, ut dominium abjiciatur: sic ex Bulla *Ascendente* Religiosi S. J. post emissa vota simplicia vere sunt Religiosi, et tamen retinent ac acquirere possunt dominium radicale bonorum temporalium, quoadusque emittant vota solemnia ac publica. Tantum non habent jus actuale de illis pro arbitrio disponendi et utendi: atque in hac abdicatione proprie sita est essentia paupertatis religiosae (5);—4 *Ex bonis temporalibus*; quia bonorum spiritualium, v. g. famae, honoris, Religiosi dominium retinent. Idem dicunt de Reliquiis sacris. Idem de manuscriptis; *tum* quia sunt partes ingenii licet alieni, ideoque quid spirituale; *tum* quia pertinent ad scientiam, quam non respicit paupertas; *tum* quia ita fert consuetudo ubique recepta (6).

Q. 2. *An Religiosus possit aliquid possidere de licentia Superioris.*

R. Si res exigatur ad praescriptum Tridentini, non potest (7); siquidem nulla datur licentia ea de re. Sed contraria tamen consuetudo ferme ubique viget: unde hodie probabilius existimamus rigorem Tridentini (8) temperatum legitime fuisse: atque ideo vi hujus consuetudinis (ubi adest) posse Religiosum de Superioris consensu peculium habere, ut sibi provideat ad usus necessarios vel honestos; sub conditione tamen quod paratus sit bona haec ad nutum Superioris abdicare (9).

(1) V. Liguori, *La monaca santa.* — *Istruzioni pratiche intorno ai principali doveri degli Ordini religiosi.*—Rodriguez, *Esercizio di cristiana perfezione.*

(2) Sess. 25, c. 2 de *Regul.*

(3) Sess. 25. c. 3 de *Regul.*

(4) C. *Exiit qui sem.* 2 de verb. sign. V. Cont. Tournely, Salmanticenses etc.

(5) Aliter est, si res spectetur juxta jus civile et externum: vid. ubi *De testatore.*

(6) V. Liguori, *Homo Ap.* Tr. XIII, nn. 7 *et seqq.*

(7) Sess. 25 c. 2 *de Regularib.*

(8) Id confirmari posse videtur ex Brevi Benedicti XIII *Postulat*, ubi de Religiosis ad dignitatem promotis ait: *quod omnia mobilia seu immobilia cujuscumque generis, quae eos tempore suae promotionis penes se vel alios habere contigerit, exceptis dumtaxat manuscriptis propriis, Superiori locali resignare teneantur.*

(9) Haec adnotamus praecipua quoad praxim: — 1 permittunt communiter, ut religiosus possit elargiri cui voluerit suas *pietansias*, quae limitate ei praebentur, ut ova, carnes, etc. nisi Superior id expresse vetet; — 2 facit contra paupertatem qui accipit ab extraneo pecuniam ad libitum impendendam in opera pia; quia esset actus proprietatis sic agere. Secus est, si jam opera pia sint determinata a donatore; tunc religiosus non esset nisi canalis donatoris;—3 Monasteria mediocriter opulenta communiter dominis privatis sat opulentis acqui-

Et hic obiter notandum, quod tale votum comitatur etiam assumptum ad Episcopatum, uti tenent communiter; adeo ut Episcopus Regularis testari non possit, cum usum, non proprietatem bonorum habeat (1). Unde s. Thomas ait: *religiosus, qui fit Episcopus, sicut non absolvitur a voto continentiae, ita nec a voto paupertatis, quia nihil debet habere tamquam proprium, sed sicut dispensator communium bonorum Ecclesiae: similiter etiam non absolvitur a voto obedientiae; sed per accidens obedire non tenetur, si Superiorem non habeat* (2). Ratio est quia vota personalia comitantur personam; quare quae talis acquirit, ea non sibi, sed suae Ecclesiae acquirit.

Q. 3. *An Religiosus possit accipere vel dare sub licentia praesumpta.*

R. Affirmative, si licentia revera praesumi possit de praesenti, et causa sit; nam tunc religiosus in virtute vera cum dependentia agit. Idem dicunt de licentia interpretativa; quae etsi non ei sufficiat ad valide contrahendum, sufficit tamen ad hoc, ut proprie non agat suo nomine, ideoque ut non peccet contra paupertatis votum. Imo sine Superioris licentia, et etiam contra ipsam potest accipere vel dare, si periculum non patiatur moram; *quia necessitas non subditur legi* (3).

§ II. — *Votum castitatis ac clausura.*

Q. 1. *Quid de voto castitatis?*

R. Ex voto castitatis religiosus obligatur ad se abstinendum ab omni volutaria delectatione venerea tam interna quam externa; ac proinde, si contra fecerit, duo peccata committit, luxuriae ac sacrilegii. Et probabilissime etiam peccat contra commune bonum, si periculum sit, ne ideo infametur religio (4).

Q. 2. *Quid de clausura?*

R. Lex clausurae, quae tam viros, quam mulieres (licet diversimode) respicit, duplex quasi est: *una*, quae religiosorum egressum e claustris; *altera*, quae extraneorum ingressum in claustra intuetur.

Q. 3. *An liceat religiosis e claustris egredi.*

R. Vel agitur de religiosis viris, vel de religiosis mulieribus.

1. Quoad viros habet Const. *Nullus* Clemens VIII: *nemo religiosorum audeat egredi e conventu, nisi ex causa et cum socio et de licentia singulis vicibus impetrata a Superiore, qui non aliter eam concedat, nisi causa probata, sociumque exituro adjungat non petendis rogatu, sed arbitrio suo, neque eundem saepius: licentiae vero generales exeundi nulli concedantur*. Suarez censet grave esse sine licentia in omni casu egredi; quia consuetudo est, ut talis egressus graviter puniatur. Sed communiter ac rationabiliter alii tenent id, si fiat semel aut iterum, secluso scandalo ac contemptu, neque fiat noctu, non esse nisi leve: quia id ex se profecto leve est, nec aliunde de gravitate constat.

2. Quoad Sanctimoniales arctissima est haec lex, quam tulit Tridentinum: *nemini Sanctimonialium liceat post professionem exire e monasterio etiam per breve tempus quocumque praetextu, nisi ex aliqua legitima causa ab Episcopo probanda, indultis quibuscumque et privilegiis non obstantibus* (5). — Imo neque id licet etiam causa translationis ad aliud monasterium ejusdem ordinis, vel alterius strictioris observantiae sine licentia Sedis Apostolicae, uti declaravit S. C. (6). Pius vero V excommunicationem papalem inflixit in Moniales clausuram violantes (7), et in receptatores vel adjuvantes.

parantur. Unde haec ratio habenda est in computanda gravitate, si nempe furtum fiat de bonis Monasterii;—4 generatim non peccat graviter religiosus clam accipiens rem aliquam a sua communitate, v. g. librum, ad usum proprium, non tamen in perpetuum; quia Praelatus censetur tantum invitus quoad modum;—5 sine Praelati licentia generatim non peccat graviter religiosus res ad usum vel etiam ad non usum suum extraneis mutuando, modo sit tutus de restitutione facienda, nec tali mutuo grave damnum inferat communitati; — 5 peccat contra paupertatem, qui sine facultate, saltem praesumpta Superioris, aliquid emit etiam pro communitate; quia agit ut proprietarius. Non est peccatum sub conditione licentiae obtinendae aliquid accipere, vel donare, modo res recuperari et dari possit, si licentia negetur; quia actus reapse est suspensus;—7 si habeat licentiam dandi aliquid Paulo et det Petro, non peccat Religiosus, nisi superior dederit licentiam pro Paulo ob peculiarem circumstantiam, alioquin negaturus. V. Croix, Pelizzarius, Sanchez, Lugo, Suarez, Sylvius, s. Antoninus etc.

(1) Est autem probabilissimum Episcopum Regularem non teneri regulis sui Ordinis, ut eruitur ex C. *Statutum* caus. 18 q. 1; ajunt tamen probabilius, ad omnia teneri illum Regularem, qui ad parochiam tantum sit promotus, ubi non dispensetur.

(2) 2, 2, q. 88, a. 11.

(3) S. Thomas, 1, 2, q. 96. a. 6.

(4) Utrum Papa possit ab hoc costitatis voto proprie dispensare vid. *De matrimonio*, ubi de voti impedimento dirimente.

(5) Sess. 25, c. 5, *de regul.*

(6) V. Suarez, *De oblig. et st. relig.* l. 1. 8.

(7) Non datur parvitas materiae, etsi egressus fiat uno passu tantum. Ita communiter et merito Theologi. — V. Liguori, *Opus Mor.* l. 4, n. 37.

Statuit legitime non licere, *nisi ex causa magni incendii aut infirmitatis leprae aut epidemiae a monasteriis exire; sed neque in praedictis casibus exra illa, nisi ad necessarium tempus, stare licebit.* Ad incendium communiter revocatur bellum imminens, inundatio fluminis, ruina aedificii.

Q. 4. *An exteri claustra ingredi possint.*

R. Vel agitur de claustris virorum, vel de claustris monialium:

Si 1, generatim nunquam vetitum fuit admittere in claustra religiosorum *viros* etiam laicos. Verum, etsi regula nihil injungat, munus erit superioris, ut non omnes et ita frequenter laici admittantur; quia esse non potest sine quietis ac pacis turbatione — Diximus *viros*; mulieres enim ea ingredi (si excipiantur reginae ac fundatrices) sub poena excommunicationis ipsi facto ac reservatae prohibuit Pius V tum Constit. *Decet*, tum Const. *Regularium*. Ipsi vero Religiosi, qui eas admittere praesumunt, ipso facto poenam privationis officiorum, inhabilitatis et suspensionis a divinis incurrunt.

Si 2, Tridentinum Monialium septa ingredi omnibus indiscriminatim prohibuit *sine Episcopi vel Superioris licentia in scriptis obtenta, sub excommunicatione ipso facto incurrenda* (1). Quae tunc erit reservata, si ingressus sit ad *finem malum* (id est libidinosum in sententia nostra (2)) ex S. C. sub Clemente VIII. Haec licentia tantum in vera necessitate est danda ex eodem Tridentino, et quidem in necessitate monasterii; nam id permittitur ob illius utilitatem tantum. Est autem haec necessitas late accipienda, pro qualibet nempe rationabili causa; in stricta enim necessitate, lex humana jam cessat per se, si alia adjuncta non sint.

§ III. — *Votum Obedientiae.*

Q. 1. *Quid de voto obedientiae?*

R. Tali voto Religiosus obligatur ad omnia quae praecipit Superior *secundum regulas ac constitutiones*, sive praecipiat directe et explicite, ut sunt ea quae expresse habentur in regula, v. g. silentium, abstinentia tali tempore; sive praecipiat indirecte et implicite, quae nempe in regulis satis continentur, ut poenas in transgressores, statuta ad earum observantiam legitime condita, et quidquid pertinet ad officia communitatis rite obeunda. Ratio est quia religiosus, se obligando ad constitutiones, se implicite etiam obtigavit ad ea quae ad hunc finem conducunt. Ordinarie tamen peccata contra obedientiam non habentur ut mortalia, nisi agatur de re gravi, vel de gravi scandalo, vel nisi praecipiat Superior *in virtute sanctae obedientiae, in nomine Domini, etc.*

Diximus *secundum regulas ac constitutiones;* non enim obligatur iis, quae sunt vel *contra regulam* (nisi adsit legitima dispensatio); cum debeat esse rationabile illius obsequium: vel *supra regulam*, uti essent magnae macerationes; nam id non esset fragilitati humanae satis attemperatum. Quod autem regulae jubeant obedire in omnibus, id praeciso non est de obligatione voti, sed de obedientiae perfectione (3).

Q. 2. *Quid si Superior praecipiat assistentiam peste infectis?*

R. Tenentur religiosi obedire, si infecti sint ejusdem ordinis; quia pertinet ad bonum commune, ut sibi invicem membra subveniant. Secus si agatur de aliis, qui non sint in necessitate (semper intellige, si constitutiones id non praecipiant); nam nulla adest ratio, cui tam gravis obligatio innitatur (4).

Articulus VI. — *De religiosis ejectis et fugitivis* (5)

Q. *Quid de ejectione, apostasia et fuga a religione?*

R. 1. Ejectionis nomine intelligitur: *perpetua separatio religiosi a suo ordine facta auctoritate judicis.* Ad extremum hoc remedium veniendum est tantum in extremis (6). Esset 1—si religiosus in gravi ac pernicioso crimine existens notorie incorrigibilis aestimetur etiam post longam saltem unius anni poenitentiam in jejunio et carcere;—2 si diu tolerari non possit sine ordinis infamia;—3 si in admissione impedimentum essentiale, vel valde grave reticuerit, v. g. lepram (7) = *Apostata a religione* est qui post emissam professionem deserit ordinem, excusso jugo regularis disciplinae =

(1) Loc. cit.

(2) V. Liguori, *Opus Mor.* I. 7, nn. 221, *et seqq.*

(3) Quoad obedientiam *caecam*, ut vocant, vid. Tract. *De Rest.* Append. *de* obed.

(4) V. Liguori, *Hom. Ap. Tr.* XIII. *nn. 18, et seqq.*

(5) V. Raynandus, *De Apostasia a religiosis Ordinibus, Romae* 1648.

(6) Urbanus VIII 1644 declaravit neminem (excepto e Societate Jesu) posse expelli, nisi sit incorrigibilis, sed tantum posse puniri jejuniis et carcere. Quod semper observandum est cum Monialibus incorrigibilibus. Liguori, *Hom. Ap. Tr.* XIII, *n.* 4.

(7) Ejecti Episcopo subduntur, qui eos tamen ad Ordines promovere non potest.

Fugitivus vero ille dicitur, qui recedit a claustro vel timens saevitiam Praelati, vel sibi vivere volens.

R. 2. *Ejecti* obligantur ad votum castitatis: quoad paupertatem, ejus quod acquirunt, habent usum: quoad obedientiam ac ceteras regulas, liberi sunt; nam istae non respiciunt, nisi regulariter viventes, a quorum porro consortio ipsi juridice avulsi sunt (1). — E contrario *apostata* ac *fugitivus* omnibus legibus obligantur; cum adhuc sint et esse debeant de familia. Ita communiter (2).

Synodus Novariensis, pag. 198 et seqq. de religiosis ac monialibus quaedam specialia habet, atque eis injungit.

DISPUTATIO SECUNDA

DE OBLIGATIONIBUS IN SOCIETATE CIVILI

Homo in civili societate constitutus vel aliquo munere publico insignitus est ad publicum bonum, vel vitam agit privatam. Ex duplici hac conditione duplex obligationum species in societate civili. *Aliae*, quae hominem ligant publico munere in ipsa donatum, et obligationes publicas nuncupamus. *Aliae*, quae ligant eum in vita privata, easque appellamus obligationes privatas.

Obligationes publicae exhibent — 1 obligationes Principum et Subditorum — 2 obligationes personarum ad Forum spectantium, quae publicam justitiae administrationem habent — 3 obligationes Medicorum, Chirurgorum et Pharmacopolarum, qui munia exercent publicum bonum proxime afficientia.

Item obligationes privatas tres in species dividimus, cum tres sint species privatarum societatum: est societas paterna, conjugalis et herilis. *Paterna* exhibet obligationes parentum ac filiorum; cum vero tutores ac magistri habeantur uti Patres respectu minorum ac discipulorum, ideo istorum obligationes huc revocamus (3). *Conjugalis* exhibet obligationes mariti et uxoris. *Herilis* tandem exhibet obligationes dominorum ac famulorum.

CAPUT PRIMUM

DE OBLIGATIONIBUS PUBLICIS

Articulus I. — *De obligationibus principum et subditorum*

Q. 1. *Quaenam sunt Principis obligationes?*

R. Obligationes Principis praecipuas hi versus habent:

Justam, felicem, tutam tibi perfice gentem,
Sponsae adsis Christi, dignos arcesse ministros.

1. Nempe Princeps bonum exemplum quod mores ac religionem subditis praebeat; experientia enim constat subditos ad imitandum Regis exemplum in iis praesertim, quae favent cupiditatibus, maxime ferri. Ex quo vulgare illud: *Regis ad exemplum totus componitur orbis.*

2. Publicae felicitati prospiciat mediis justis, et convenientibus et opportunis: *aufer impietatem de vultu Regis, et firmabitur justitia thronus ejus* (4). Ex hoc capite graviter peccaret, si rei publicae ignaros imperitosque praeficeret, si subditos plus aequo gravaret, etc.

(1) Inter cetera v. Opuscula s. Bonaventurae: *Alphabetum religiosorum: Item de eodem, Collationes octo: Speculum disciplinae ad novitios: De profectu religiosorum: De institutione novitiorum: Regula novitiorum: Remedium defectuum religiosi.*

(2) V. Ferraris, *Bibl. Conc. etc.* Vocab. Ejicere.

(3) *In hoc praecepto* (IV decalogi) *intelligitur mandari quidquid pertinet ad reddendum debitum cuicumque personae, sicut secundarium includitur in principali*, ait s. Thomas 2, 2. q. 122. a. 5. Huc etiam veniunt patrini: v. *de Sacram.*

(4) Prov. 25.

3. Subditos ab hostibus, et ab injustis vexatoribus omnimode tueatur; quia bonus Princeps esse debet veluti pater vigilantissimus respectu totius populi sui; ideo enim constitutus est Rex.

4. Quod omnium caput est, Catholicae Ecclesiae potenti patrocinio suo adsit, et omnia tam spiritualia, quam temporalia ejus jura tueatur (1): *non enim sine causa* (Princeps) *gladium portat; Dei enim minister est* (2). Neque, posthabita religione, prosperabitur regnum: nam historia nos docet, *ex depressa saepius sacrorum Antistitum auctoritate, et ex crescente in dies multorum contumacia in divinis et ecclesiasticis praeceptis impune violandis, factum fuisse, ut minueretur pariter populi obsequium erga civilem potestatem* (3). Sane: qui Deo malus est, cui bonus (4)? Hinc Leo M. scribit, *regiam potestatem non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiae praesidium esse collatam.* Ipse Tullius ait: *omnia religione moventur* (5).

5. Tandem suos sibi ministros et consiliarios eligat, qui tum scientia, tum pietate praestent (6): *consilium impiorum longe sit* ab eo (7); *quis enim,* ait d. Ambrosius, *in coeno fontem requirat? quis de turbida aqua potum petat? Itaque ubi luxuria, ubi intemperantia, ubi vitiorum confusio, quis inde sibi aliquid hauriendum existimet? .... An eum idoneum putabo, qui mihi det consilium, quod non dedit sibi? et mihi eum vacare credam, qui sibi non vacat* (8)? Experientia teste, mala consilia reges ac regna pervertunt (*DD*).

Q. 2. *Quaenam obligationes Subditorum?*

R. Obligationes subditorum sunt sequentes praecipuae:

1. Ut Principibus eorumque repraesentantibus exhibeant tum honorem, juxta illud: *Deum timete, Regem honorate* (9); tum obedientiam: nullum sane in Principibus esse potest jus imperandi, quin etiam sit in subditis obligatio obediendi; — 2 ut fidelitatem erga eosdem servent; si enim Principes tenentur subditos omni via tueri, aequitas exigit, ut subditi ex parte propria fideles se eisdem exhibeant (*EE*); — 3 ut ista tributa persolvant (10); quia haec Regibus necessaria sunt, ut valeant Magistratus instituere, milites alere, et alia praestare ad publicam utilitatem (11). Hinc illę versus: *Regibus obsequere, esto fidelis, solve tributa.*

Articulus II. — *De personis ad forum spectantibus*

§ I. — *De obligationibus Accusatoris et Rei.*

Q. 1. *Quisnam accusare in judicio tenetur?*

Nota. Accusator dicitur qui crimen superiori uti judici defert, ut reus puniatur, cum obligatione probandi delictum, et poenam incurrendi nisi probet. Accusatio fieri debet in scriptis, exprimendo nomen accusatoris, rei, delicti: item tempus, horam, locum etc. Accusatio differt a denuntiatione tam juridica, quae est delatio facta superiori uti judici, sed absque obligatione delictum probandi; quam evangelica sive paterna, quae fit superiori uti patri, nempe ad rei emendationem simpliciter. Hoc posito:

R. Accusare in judicio tenentur: — 1 fiscales, custodes agrorum et alii qui a Republica, vel a dominis ideo stipendium accipiunt (12): qui si negligant, tenentur compensare damna ex eorum negligentia Reipublicae vel dominis obvenientia; — 2 quilibet privatus, quando agitur de communi damno vitando, et crimen probari potest; unusquisque enim uti pars communitatis tenetur illius bonum pro viribus tueri etiam cum suo damno (13): *si crimen,* ait d. Thomas, *fuerit tale, quod vergat in detrimentum reipublicae, tenetur homo ad accusationem, dummodo sufficienter possit probare, quod pertinet ad officium accusatoris: puta*

(1) V. Liguori, *Mezzi per indurre i sudditi ad essere obbedienti a Dio, ecc.*, It. *Aggiunta di alcune massime concernenti il buon governo del regno.* — Mendo, *Il principe perfetto.* — Scotti, *Teoremi di politica cristiana*; per totum. — Stapf. § 506.

(2) Rom. 13. — *Civiltà Catt.* V. x. p. 248.

(3) Pius IX, *Encyclica*, 1849.

(4) V. Balmes, *Il Protestantismo comparato al cattolicismo*, cap. LXVIII.

(5) Or. 5 in Verrem.

(6) Et gallicus poeta quidam effabatur:
Les jours de l'honnête homme au conseil, au combat
Sont le vrai patrimoine, et le bien de l'État.

(7) Job 21. — Et Prov. 11: *salus autem, ubi multa consilia*: it. Prov. 12.

(8) *De Offic.* 1. 2. — Puffendorff de ministris habet: *cauti sint et circumspecti; inania a solidis, vera a fabulosis discernere callidi, secretorum tenacissimi; adversus quaslibet corruptiones obstinati.* V. Solaro Della Margherita *Memorandum storico Politico*, c. XVII.

(9) 2. Pet. 1.

(10) De Tributis erit Tract. *De Rest. disp.* 1. c. 1.

(11) V. Liguori, Opuscol. *La fedeltà dei vassalli verso Dio li rende fedeli anche al loro Principe.* — Gualco, *L'autorità sovrana, Genova*, 1840.

(12) V. *Cod. Albertinus procedurae criminalis*, Art. 45, et seqq.. 86, et seqq.

(13) V. *Civiltà Cattolica*, V. IX art.. il denunciatore e la spia.

cum peccatum alicujus vergit in multitudinis corruptelam corporalem seu spiritualem (1).

Diximus: 1 quando agitur *de communi damno*; nam raro tenemur, si res sit de damno privato; *tum* quia accusatio sine gravi incommodo esse non potest; *tum* quia alioquin tribunalia essent plena accusatoribus cum Reipublicae perturbatione. Diximus: 2 quando et *crimen probari potest*: aliter sufficit rei denuntiatio, ut ita judex monitus vigilet. Imo communiter videntur concludere satis nunc esse delictum denuntiare, ne metu poenae incurrendae, si illud sufficienter non probetur, deterreantur homines a criminum manifestatione (2).

Animadvertendum ex Synodo Novariensi esse reservatam *juratam falsi in judicio depositionem, aut veri reticentiam factam ab accusatore vel teste*: *item inductionem falsi testis jurati in judicium* (3).

Q. 2. *An Clericus possit accusare coram judice laico malefactores.*

R. Potest Clericus suum vel suorum vel suae Ecclesiae malefactorem accusare etiam coram judice laico. Hinc Bonifacius VIII: *si Praelati, aut Clerici propter metum hujusmodi (quia judex ad poenam sanguinis posset procedere) de suis malefactoribus taliter conqueri non auderent, daretur plerisque materia trucidandi eosdem, et ipsorum bona libere depraedandi.* Debet tamen Clericus, ad vitandum irregularitatis periculum, praemittere coram judice protestationem, se non agere ad vindictam, neque ad poenam sanguinis; bene vero ad solam sui, vel suorum defensionem, et justitiae triumphum (4). Quae protestatio si omittitur, etsi per oblivionem inculpabilem, adhuc irregularitas incurritur; quia oblivio excusat a culpa, non ab hac irregularitate, quae inducta est lenitatis causa (5).

Q. 3. *An reus judici legitime interroganti teneatur crimen confiteri.*

R. Reus in civilibus a re, quae petitur; in criminalibus, qui crimen admisit, appellatur. Porro reus judici legitime et juridice interroganti tenetur utique sub mortali respondere veritatem candide aperiendo, nisi agatur de crimine capitali, aut alio valde gravi; judex enim habet jus veritatem hanc a reo petendi: ergo repugnat esse simul in reo jus eam negandi. Hinc Benedictus XIV Const. *Paterna charitas* an. 1749 generatim docet negandam esse absolutionem reis renuentibus; cum multum ac semper pertineat ad commune bonum, ut dignoscantur et puniantur. Quod saltem de praesenti casu est accipiendum, maxime si poena, quae timetur, sit ecclesiastica; quia haec est medicinalis.

Quid (dices) *si sit sermo de crimine capitali, aut alio valde gravi? teneturne in conscientia reus legitime interrogatus illud confiteri?*

Tunc est distinguendum: *vel* bonum publicum aliquam in illa veritatis inquisitione partem habet, v. g. si agatur de crimine perduellionis: *vel* habet nullam, v. g. si agatur de cognoscendo auctore mortis alicujus personae privatae et vilis, quae sit sine consectariis.

Si 1, tenetur reus veritatem dicere; quia bonum publicum bono cujuscumque privati semper est praeferendum: et idem dicendum, si non sit spes poenam evadendi, cum tum cesset ratio delictum celandi. Si 2, satis probabile est etiam intrinsece (quamvis contrarium ex dicta ratione habeamus uti probabilius) reum ad criminis confessionem minime teneri. Quia dura omnino esset lex, qua quis, cessante causa boni publici, teneretur sub peccato seipsum ad mortem vel aliam poenam gravissimam condemnare, crimen suum ex se manifestando, quod alias plane maneret occultum (6).

Quid (quaeres) *si judex non interroget legitime, nec juridice?* Hoc in casu, ait d. Thomas, *non tenetur ei accusatus respondere; sed potest vel per appellationem, vel aliter licite subterfugere: mendacium tamen*

(1) 2. 2. q. 68. a. 1. Contra bonum commone sunt haeresis, rebellio, monetarum falsificatio, homicidia et furta ab assassinis ac grassatoribus: aliqui addunt suffragiorum subornationem in cathedris et in aliis electionibus.

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 4. n. 237. Si delictum redundaret in damnum solius delinquentis, debet praemitti correctio juxta Evangelium. *Homo Ap. Tract.* XIII, n. 74.

(3) Pag. 132.—*Cod. poenalis Alb.* art. 389, et seqq. in istos quoque animadvertit.

(4) *C. Praelatis de hom. in* 6.—V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7. n. 468.

(5) Non incurritur irregularitas, si protestatio ficte sit posita; nam lex non respicit animum internum, sed factum externum. Ita Concina, Filliucius, Suarez, etc.

(6) Nec dicas, ipsum bonum publicum semper et in quolibet casu vim suam habere; tunc enim dicendum esset, reum ne posse quidem e carcere fugam arripere, cum aequalis sit ratio utriusque casus: Omnes tamen conveniunt, uti par est, quod si reus sit in bona fide, et difficile inducatur ad crimen fatendum, Confessarius eum relinquere debet in sua bona fide ad vitandum formale peccatum.

dicere non licet (1); judex enim non habet auctoritatem, nisi quando et legitime et juridice interrogat. Sic non interrogaret legitime, puta si pro eo casu non sit a principe deputatus: non interrogaret juridice, si v. g. aliqua semiplena probatio non praecesserit, neque extet infamia, aut aliud manifestum criminis indicium, quod loco sit accusationis virtualis—Imo si agatur de re gravi, et rationabiliter reus dubitet, an interrogetur legitime ac juridice, non tenetur respondere, ut absolute docent Layman, Lessius, Lugo, Navarrus, Salmanticenses, Sanchez aliique; quia ipse possidet vitam et famam suam: ac proinde jus habet utramque sibi conservandi, donec sibi constet de legitima interrogatione.

Q. 4. *An reus teneatur revelare socios sui criminis.*

R. Si bonum commune revelationem expostulat, reus ad illam tenetur; quia bonum commune semper est praeferendum bono privato: item est de bono gravi alicujus innocentis; quia in pari causa ejus conditio melior est. Si vero neque bonum commune, neque bonum grave innocentis id postulet, tunc si socii sunt omnino occulti, ita ut nullis nec indiciis nec testimoniis cognosci et convinci possint, reus non tenetur eos revelare; quia in hoc casu adhuc ipsi retinet jus ad propriam famam, Secus si non sint omnino occulti: erunt revelandi ob rationem oppositam, cum judex tunc legitime interroget (*FF*).

Q. 5. *An reus, qui vere deliquit, possit a carcere fugere.*

R. Si carcer reo jam est per sententiam adsignatus ad poenam, nefas videtur fugam arripere, quia in executione sententiae reus tenetur obedire. Quidam excipiunt, si ipse in carcere privetur necessariis ad sustentationem; *vel* si carcer sit saluti corporis nimis noxius, aut animae periculosus; quia tunc videtur supra vires aliquem obligari ad se minime liberandum, cum id possit sine vi.—Si vero carcer non sit reo per sententiam adsignatus, tunc ipse poterit fugam arripere, modo id fiat sine corruptione ministrorum, sine damno alicujus, uno verbo sine mediis per se malis; ratio est, quia ante judicis sententiam nemo tenetur solvere poenam (2).

Ex Codice poenali Albertino si fuga sit arrepta vel intentata, si id evenerit cum damno vel violentia, decernitur poena a sex mensibus ad annum; si etiam cum armis, poena est reclusionis (3).

§ II. — *De obligationibus Judicum* (4).

Q. 1. *Quid requiritur in Judice ut recte munere suo fungatur?*

R. Judex est persona publica, legitima auctoritate constituta, ut secundum leges justitiam administret, atque in delinquentes poenas decernat. Sic dicitur *vel* quia jus dicit, *vel* quia partium jura disceptat juxta legum praescripta. In eo requiritur:

1. *Scientia sufficiens* earum rerum, quae ad proprium officium pertinent, et sine quarum cognitione munus suum exercere recte non valet, uti est notitia juris communis et patrii ac consuetudinum locorum: *erudimini*, inquit R. Psaltes (5), *qui judicatis terram* (6).

2. *Recta intentio et animi fortitudo*, ita ut nec odio nec amori nec promissionibus nec precibus nec minis cedat, sed solum conscientiae suae dictamen sequatur, clamante Ecclesiastico: *noli quaerere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates, ne forte extimescas faciem potentis, et ponas scandalum in aequitate tua* (7).

3. *Sollicitudo* in causis expediendis; hoc enim et aequitati convenit et rigori.—Quare peccat mortaliter sententiam differendo sine justa causa per multum temporis spatium; et tenetur compensare damna, quorum per injustam illam dilationem est auctor (8).

(1) 2. 2. q. 69. a. 1. — Liguori, *Opus Morale* I. 4. n. 197.

(2) Idem est, si quis fuerit damnatus ad mortem, vel ad aliam poenam gravissimam, modo illi ad poenam hanc non fuerit adsignatus carcer; quia sententia non damnat reum ad non fugiendum, sed ad non resistendum ministris cum sententiam exequuntur.

(3) Art. 250. II. Cod. proced. crim. art. 721. — C. A. poen. p. 1. § 330.

(4) Hic vid. *Civ. Catt.* V. x: pubblicità della discussione ne' giudizii.

(5) Ps. 2.

(6) Quare docet s. Thomas, eum graviter peccare, qui petit aut suscipit judicis munus sine necessaria scientia. Nec potest in foro coscientiae absolvi, nisi paratus sit officium illud dimittere (2. 2. q. 67. a. 2).

(7) Eccli. 7.

(8) *Lites interest reipublicae quanto citius finiri; etenim non solum consumuntur familiae in expensis et jurgiis, verum etiam in illis distenti, publicis muneribus vacare et aliorum hominum commodo deservire prohibentur.* Ita Rota Rom. Dec. Recent. 146, n. 6, p. 1. Et ipse Justinianus Imperator *L. properandum ff. de judiciis* conquerebatur, quod *lites fierent poene perennes, et vitae hominum modum excederent.* Unde Tridentinum volens providere ait (Sess. 25. cap. 10 d. R.): *ad-*

4. *Sententiae prolatio* juxta legis praescripta; judex enim non est dominus, sed executor legis: et *si in omnibus, maxime tamen in jure aequitas spectanda est* (1). Quod etiam habetur in Codice tum civili (2), tum poenali Albertino (3). — Has obligationes sequens exhibet versus:

Jura sciens, purus, fortis, vigil, efferat aequum.

Q. 2. *Ad quid tenetur judex, qui injustam tulit sententiam?*

R. Distinguendo: *vel* judex injustam tulit sententiam aut dolo aut magna imperitia aut negligentia in causa discutienda; *vel* id fecit per oblivionem inculpabilem, et ex humana fragilitate.

Si 1, cum sit in culpa, patet damnum partis laesae ipsum in se transtulisse et teneri ad restitutionem; nam tenetur ex quasi-contractu cum privatis ad munus suum rite adimplendum: unde si delinquat, violat non solum justitiam legalem, sed etiam commutativam. Si 2, non obligatur quidem in conscientia ad restitutionem in propriis, quia culpam non commisit; sed tenetur in conscientia (si commode potest) errorem emendare, v. g. monendo partem laesam, ut per appellationem vel aliter sibi consulat; alioquin ipsius error fieret voluntarius.

Q. 3. *An judex possit condemnare reum quem privata scientia scit talem revera esse, sed juridice probetur innocens.*

R. Non potest judex eum damnare, qui juridice probatur innocens, etsi privata scientia eum reum esse cognoverit; quia judex personam publicam agit, et ideo sequi debet scientiam publicam et procedere juxta publice allegata et probata, praesertim in favorabilibus. Ita s. Thomas cum communi Doctorum (4).

Quid (dices) *si judex privata scientia certo sciat, reum esse innocentem, qui tamen juridice probatur nocens?*

Si agitur de causa criminali et poena corporali, res non est ita certa. Alii dicunt cum d. Thoma, Alasia, Cajetano, Paludano, Sanchez, Soto et aliis, posse, imo debere a judice reum illum condemnari, casu quo nulla supersit via eum liberandi, v. g. impediendo accusationem, suspendendo judicium, remittendo causam ad superiorem, etc. Nam judicii norma non pendet a privata judicis scientia.—Sed alii valde probabiliter id negant cum d. Bonaventura, Lessio, Navarro, Pontas, Stuardi, et fuse probat Holzman; ratio quia directe occidere innocentem est per se et intrinsece malum: unde contendunt eo in casu saltem esse desistendum a judicio.

Si vero agatur de causa civili, et poena pecuniaria, tunc judex procul dubio judicare debet secundum allegata et probata, postquam alias vias tentaverit ad innocentiam detegendam (5). Ratio discriminis est, quod Respublica non habet dominium directum vitae et corporis subditorum, ideoque non potest directe occidere innocentem; habet tamen supremum dominium bonorum, ideoque potest subditos suos iisdem privare, quando bonum publicum id requirat ad pacem et tranquillitatem regni, et ne forma publicorum judiciorum cum scandalo subvertatur.

An juratus (giudice del fatto) *dare possit votum contra accusatum, juridice quidem de crimine convictum, sed cujus innocentiam privata scientia certo cognoscit.* Negat Gury: quia hoc videtur contra mentem legis (6); jurati enim pronuntiare debent tantum circa factum, ac juxta intimam convictionem, quam de ejus existentia habent: nec tenentur legalem reddere sententiae rationem; ergo votum dare debent juxta quod in conscientia habent, non aliud inquirentes.

Q. 4. *Quomodo se gerere debet judex in causa, in qua, perpensis omnibus, aequalis est probabilitas ex utraque parte?*

monet S. Synodus tam ordinarios, quam alios quoscumque judices, ut terminandis causis, quanto fieri poterit, brevitate studeant, etc. — V. Muratori, *Dei difetti della Giurisprudenza*, cap. 14.

(1) L. 9 de reg. jur.

(2) Art. 14,—C. A. civ. § 6.—C. S. art. 3.—C. G. art. 4.—C. M. 8.

(3) Art. 4. Si sit postulanda gratia, vide modum agendi in *Codice procedurae criminal.* art. 766, et seqq.—C. S. art. 4.

(4) 2. 2. q. 67, a. 2.—V. Liguori, *Homo Ap. Tr.* XIII, nn. 67, *et seqq.*

(5) *Haec opinio*, ait Bouvier, *est communior, et sat probabilis videtur, ut judex eam sequens inquietari non debeat.*— V. Liguori, *Hom. Ap. Tr.* XIII, n. 64.

(6) Jurati sunt (vel esse debent) probi viri, qui ex quocumque coetu assumuntur ad pronunciandum, num in tali scripto, imagine, vel incisione aliquid contineatur contra mores, vel personas: juramentum emittunt de voto dando conscientiose. De his habent. Lit. Pat. 26 mart. 1848 pro Regno Sabaudiae; art. 68: *i giudici del fatto non debbono trascorrere col pensiero all'applicazione della pena, alle conseguenze di essa.... Essi non devono mirare ad altro scopo, se non a pronunziare nella loro coscienza, se credono o no l'accusato colpevole del reato, che gli è imputato.* — V. Civiltà Cattolica, Vol. IX, pag. 621, art. *Il giury:*

R. Si causa est criminalis, judex debet semper judicare pro reo; quia ex regula juris *nemo praesumitur malus, nisi probetur: et in dubio semper reo favendum est.* Si causa vero est civilis, tunc si una pars bona fide jam possidet rem, de qua est controversia, favendum est possidenti; quia in dubio *melior est illius conditio.* Si neutra pars rem possideat, res erit ex aequo dividenda excluso semper quocumque judicis arbitrio; quia ipse non est rerum dominus, sed solum distributor juxta partium jura. Jura autem hic aequalia sunt ex hypothesi.

Q. 5. ***An liceat judici dona accipere a litigantibus.***

R. Cum distinctione: *vel* agitur de donis gravis momenti, quae quidem aliquo modo saltem indirecte videntur exigi, aut in quibus videre est aliquod corruptionis periculum; *vel* agitur de levibus tantum munusculis sponte omnino oblatis, in quibus nullum est corruptionis periculum, quaeque neque directe neque indirecte exiguntur.

Si 1, nefas est accipere sive pro sententia justa, quia ea jam proferri debet ex officio; sive pro injusta, quia haec non est proferenda: quo in casu etiam qui munera tribuit, peccat, quia cooperatur injustae acceptioni. Si 2, non videtur id posse reprobari, maxime accedente consuetudine; cum enim ea ex sola urbanitate offerantur, quasi inurbane refutarentur. Et probat jus Canonicum, ubi recipi posse dicitur *forsan esculentum vel poculentum mera liberalitate oblatum, quod paucis consumi possit diebus* (1). Attamen pro praxi aperte dicimus, quod semper consultius erit, ut judex nihil accipiat; tum quia partes non omnino sponte offerunt, tum *quia dona excaecant oculos judicum* (2).

Hinc merito in Codice poenali Albertino judici ac ceteris officialibus publicis quidquam accipere sub gravibus poenis prohibetur (3).

Quid (dices) *si judex dona jam acceperit?* Judex si dona pro sententia justa jam accepit, tenetur acceptum restituere; quia nullum habet titulum retinendi. Si pro sententia injusta accepit, est probabile eum teneri ad restitutionem; quia actio peccaminosa nullo pretio digna est; sed opinio probabilior et communis docet contrarium cum Cajetano, Croix, Lessio, Lugo, Salmanticensibus, Sanchez, Vasquez et Viva (4). Ratio potior haec videtur, quod nempe lex naturalis omnino velit, ut in quocumque contractu oneroso: *do ut des, facio ut facias*, quando una pars opus suum praestiterit quod ex justitia praestare non tenebatur, teneatur omnino et altera praestare suum (5).

Quid autem (addes) *si judex aliquid accipiat pro expedienda causa unius prae causa alterius?* Verius tunc judex tenetur ad restitutionem; cum id non sit pretio aestimabile. Etenim ex justitia, id est vi officii sui, tenetur aequaliter causas expedire eorum, qui aequaliter jus habent. Excipe laborem extraordinarium praestitum, ad quem quidem ex munere suo non teneretur.

Q. 6. ***Quotuplex est judicis inquisitio?***

R. Inquisitio judicialis praecipue distinguitur in *generalem*, et est cum quaeritur in genere, an leges serventur; et in *specialem*, et est cum quaeritur de certo crimine ac de certa persona.

Potest judex sine ulla causa et praecedenti occasione, sed sola ratione officii sui instituere inquisitionem generalem; quia ita exigit bonum Reipublicae, neque alicui irrogatur injuria (6). Licet autem quorundam detegantur delicta, id contingit per accidens ac praeter intentionem, cui incommodo praevalet bonum commune. — Sed non potest instituere inquisitionem specialem, nisi praecesserit *vel* semi-probatio *vel* infamia judicialiter contestata, *vel* clamorosa insinuatio, idest rumor multorum de crimine et de criminoso. Sic enim exigit ordinis publici conservatio et fama subditorum (7).

Q. 7. ***Quid de probationibus in judicio?***

R. Probatio est rei controversae per legitima argumenta ostensio, quae argumenta potissimum desumuntur ex locis extrinsecis, ut testibus, instrumentis etc. Probatio alia est *plena*, quae tantam fidem facit judici, ut sufficiat ad decisionem causae: hanc faciunt testimonium duorum, instrumentum authenticum, jusjurandum ad relationem partis praestitum etc. Alia est *semiplena*, quae facit judici aliquam fidem, sed non sufficientem ad causae decisionem: hanc inducunt, v. g. unius testis depositio, scrip-

(1) Bonifacius VIII, l. 1. t. 3. c. 11. § *insuper in 6.*

(2) Eccli 20.

(3) Art. 292 et seqq.—C.A. poen. §§ 88 et seqq.

(4) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 712.— Vid. *De just. et effectibus contractuum.*

(5) Obstrictus tamen semper esset ad restituendum parti laesae, casu quo causa movens, nempe donans, non restitueret. — V. *de Restitutione* ubi de *cooperantibus.*

(6) Ex c. 1. de offic. judic.

(7) Ex c. 21, et 23 *de accus.*—V. Novum *Statutum* pro R. Sabaudiae § 26, 27.

tura privata non authentica, comparatio literarum, levis praesumptio etc.; et haec dant locum juramento suppletorio et cum aliis adminiculis faciunt plenam probationem (1).

Q. 8. *An judicis sententia obliget.*

R. Si judicis sententia est injusta, non obligat in foro conscientiae. Est commune cum s. Thoma; nam sententia eatenus obligat in conscientia, quatenus habet rationem justi judicii. Diximus: — 1 *si est injusta*: si enim justa est, obligat profecto; cum sit legitimum superioris praeceptum, — 2 si est injusta, non obligat in foro conscientiae; nam in foro externo servanda esset, si exterius uti juste prolata habeatur. Idque ad plurima scandala cavenda atque incommoda (2).

Q. 9. *An judex possit litem facere propriam per cessionem litigantis.*

R. Cum distinctione: *vel* agitur de lite et juribus litigiosis, quorum definitio non pertinent ad forum, ubi judex munus suum exercet; *vel* de lite et juribus litigiosis, quae pertinent ad forum ipsius judicis.

Si 1, utique judex potest litem facere propriam; cum nulla lex id prohibeat: ac quoad hoc ipse habeatur uti persona privata. Si 2, non potest; quin id vetat expresse Codex Civilis Albertinus: *i membri de' Magistrati e Tribunali, gl' impiegati nel pubblico ministero, i Giudici, i Segretari ed Uscieri de' Tribunali; gli Avvocati, i Procuratori e Notaj, non possono essere cessionarii delle liti, diritti ed azioni litigiose, che sono di competenza del Tribunale, nella cui giurisdizione esercitano le loro funzioni, sotto pena di nullità e delle spese, danni ed interessi* (3).

Excipitur, si ageretur de actionibus haereditariis inter cohaeredes, aut de cessionibus in solutionem crediti, vel etiam si ageretur de vindicatione bonorum, quae ab iis possiderentur.

§ III. — *De obligationibus Testium* (4).

Q. 1. *Quid de Testibus dicendum occurrit?*

R. Testes in genere sunt personae idoneae, quae ad fidem alicujus rei adstruendam adhibentur: praecipui alii sunt *testamentari* qui in testamento, alii *instrumentarii* quis in instrumento, alii *judiciales* qui in judicio adhibentur. Necessario juramentum praerequiritur in depositione testium, adeo ut, in tertii praejudicium, nulla fides adhibeatur testi, qui non sit jurisjurandi religione coarctatus (5). Testes dicuntur *contestes*, si concorditer deponant super eodem facto; *singulares*, si in testimonio non concordent.

Ad testandum neque omnes, neque in omnibus rebus, neque eodem semper numero ordinarie assumuntur homines. *Non omnes*: sic excluduntur ex Codice poenali Albertino infames, et qui in materia civili falsum jurejurando deposuerunt (6). *Non in omnibus rebus*: sic v. g. regulariter non admittuntur testes circa conventionem de re excedente libellarum 300 valorem (7). *Non eodem semper numero*: nam aliquando unus testis sufficit; uti si agatur *vel* de impediendo matrimonio illegitimo (8); *vel* de levioribus infligendis poenis, uti cum mulctatur fur sylvarum; *vel* de perito in sua arte, id enim expedit bono publico. Aliquando autem plures testes requiruntur, ut contingit in testamentis. Verum ordinarie duo testes sufficiunt in omni causa; nam, ex Angelico, ad humanas actiones probandas sufficit certitudo moralis. Hinc illud: *duorum hominum testimonium verum est* (9).

Q. 2. *Quandonam quis tenetur testari?*

R. Tenetur quilibet testari: — 1 ex charitate, cum nempe id necessarium est ad avertendum grave vel proximi vel Reipublicae damnum: — 2 ex praecepto, cum judex legitime et juridice interrogat; praeceptum enim justum obligat in conscientia.

Porro judex censetur *legitime* interrogare, si de ea re interroget quae esse possit materia ejus judicii. Unde ex hoc capite non teneris respondere, si te interroget de auditis in confessione, aut si deberes testificari in tui vel tuorum damnum; nam praeceptum humanum regulariter non obligat cum tanto incommodo. Censetur interrogare *juridice*, cum adest semiplena probatio: v. g. *vel* unus adest testis de visu aut de auditu proprio, *vel* adest notorietas aut infamia

(1) V. Maschardus, *De probationibus*.—Maschat, *Jus. Canon*. V. 1. 1. 11. t. 19.

(2) V. Liguori, *Op. Mor*. I. 4. n. 215.

(3) Art. 1604 — C. A. civ. § 879 — C. S. art. 1442—C. P. 1403—C. G. 1597—C. M. art. 1483.

(4) V. Liguori, *Op. Mor*. I. 4. nn. 255 *et seqq*.— Et Cod. Albertinus in proced. crimin. art. 146 et seqq.; 168 et seqq.; 655 et seqq.

(5) V. In Sex. et Clement. h. t.

(6) Art. 25 et 388— C. A. pen. ꝟ. 2. §§ 366, et seqq.

(7) Cod. civ. Albert. art. 1454—C. S. 1293—C. G. 1341.

(8) C. Praeterea 2 de spons.

(9) Joan. 6.

criminis aut manifestum indicium, *vel* si accusator se offerat ad delictum pluribus testimoniis probandum (1).

Sed (quaeres) *an etiam Ecclesiasticus possit citari ut testis coram judice laico.* Habita licentia a proprio superiore, ut ita salventur, si qui vigent Canones (2), utique Clericus potest citari ut testis coram judice laico (3); ne scilicet in defectu pereat justitia. Hinc testimonium ferre munus publicum habetur. Juramentum autem de veritate dicenda emittet Ecclesiasticus non tactis Scripturis more laicorum, sed tacto sibi pectore more Sacerdotali. — Ceterum hic animadvertendum est, quod si Clericus citetur uti testis in causa criminali (ad vitandum irregularitatis periculum) debet praemittere protestationem praescriptam a Bonifacio VIII, se nempe id non agere nec ad vindictam nec ad poenam sanguinis, sed tantum vel ad defensionem sui aut suorum, vel ad veritatis manifestationem ac justitiae publicae utilitatem.

Q. 3. *Quibus in casibus testis peccat in judicio?*

R. Peccat in judicio testis: **1** si affirmet quod ignorat; nam esset mendacium perniciosum: vel si veritatem aperiat quam deberet celare; haec enim imprudentia vergit in damnum alterius; **2** si pretium pro dicenda veritate acceptet; cum eam gratis dicere omni jure teneatur.

Q. 4. *Quid si testis falsum deposuerit cum damno alterius?*

R. Vel testis falsum deposuit ex ignorantia *invincibili*, ex inadvertentia, aut ex oblivione inculpabili; vel deposuit scienter et advertenter.

Si **1**, tenetur quidem testis quod dixit, retractare, ac damnum eo quo potest modo impedire, non vero illatum reparare, nec grave detrimentum subire ad tollendam causam inculpabiliter positam; cum nulla ratione peccaverit, neque aliquid sit consecutus. Si **2**, tenetur testis, non solum reparare omnia damna quae jam evenerunt, sed tenetur etiam damnosum testimonium ex justitia revocare cum pari suo damno: ergo etiam cum periculo vitae, si accusatus vi testimonii falsi ad mortem fuerit condemnatus. Ratio, quia in pari causa melior est conditio innocentis.

Hic notandum, tum Synodum Novariensem, tum Codicem poenalem Albertinum graviter animadvertere (ex dictis supra art. 1, § 1) *in falsos testes.*

Q. 5. *An teneatur ad restitutionem testis, qui judici legitime interroganti veritatem celavit dicens,* se nihil scire.

R. Affirmant Salmanticenses, Sanchez, Sotus aliique teneri ad restituendum cui venit damnum, testem, qui in judicio veritatem celavit; quia ex justita ob bonum publicum tenebatur veritatem fateri.

Sed Lugo, Molina, Raynaudus cum aliis id negant: quod merito Lessius putat probabile; quia revera testis non tenetur veritatem deponere, nisi *vel* ex praecepto judicis, *vel* vi praestiti juramenti. Tacendo itaque veritatem non peccavit contra justitiam (4), sed tantummodo contra obedientiam, vel etiam contra religionem (5).—

(1) Haec omnia aequivalent semiplenae probationi, qua interveniente, delictum non amplius dicitur secretum; ac proinde judex habet jus, ut testis veritatem candide aperiat ad bonum publicum—V. Liguori, *Op. Mor.* l. 4. n. 265.

(2) Sic *Cap. Inhaerentes* 1 *de jur. calumniae*, habetur: *Episcopus, inconsulto Romano Pontifice, vel quisque Clericus, inconsulto Praelato suo, minime jurare audeat.* Et huic est conformis Instructio S. C. Immunitatis data 14 jun. 1823 pro Regno Sabaudiae. Quod valet, etsi juramentum sit de re honesta. Si enim esset de re mala, a nemine illud praestari posset neque ipso metu mortis; sed tunc Clerum Gallicanum imitari oporteret, qui in persecutione anni 1790 fortiter restitit, ac mori potius elegit, quam schismaticam et haereticam *Constitutionem civilem Cleri* jurare; in ea enim, dicente Pio IV, Brevi 10 mart. 1791, *non solum disciplinaria, sed et alia non pauca in eversionem puri immutabilisque dogmatis congeruntur.*

Articulum dictae Constitutionis refert Bouvier, *Institutionis Theol.* Tract. *De vera Ecclesia*, in fine.—Heroicam vero Cleri Gallicani virtutem mire describit Barruel, *Storia del Clero di Francia, durante la rivoluzione,* 3 parte.

(3) V. Ferraris, *Bibliot. Concion. etc.* Vocab. *Testis* art. 1; et Vocab. *Juramentum*, art. 2.n.44.

(4) intellige commutativam: utique enim peccaret contra legalem; quia quilibet civis, utpote pars societatis, tenetur, quantum in se est, publico bono prospicere: facit autem ad publicum bonum, ut impii puniantur. Imo vel contra ipsam commutativam justitiam peccaret, qui veritatem non deponeret, caso quo fuerit vocatus ad testificandum de contractu, cujus fuit testis; tunc enim ipse, assumendo testis officium, sese implicito pacto obligavit ad testificandum, quando ipsius testificatione contrahentes indigerent.

(5) Dispar autem est conditio judicis a teste; judex enim ex quasi contractu cum Republica inito tenetur ratione officii sui et ex justitia justam sententiam ferre, et ideo si negligat, tenetur ad restitutionem; testis vero non ex justitia commutativa, sed tantum ex obedientia et religione tenetur ad illum officium, vel ex justitia legali.

Neque suo mendacio aliquod positivum impedimentum posuit, sed simpliciter impedimentum non removit; unde damni non est vera ac positiva causa, sed negativa tantum.

Quod quidem dicunt probabilius, etsi testis juraverit se dicturum veritatem ; nam jurando non intendit se ligare, nisi religionis vinculo.—Imo hoc idem verius, ac communissime adhuc obtinere ajunt de eo, qui sine causa se occultat ante citationem. Imo communius et probabilius etiam post citationem; nam *ante* sola charitas: *post* etiam obedientia ; In neutro tamen casu obligat commutativa justitia.

Attamen in foro externo qui haec agit tenetur de damnis, et carcere punitur; cum ideo justitia legalis impediatur (1).

Q. 6. *Quid de illo, qui scripturam, chirographum aut apocham supponit vel adulterat ad supplendos actus perditos, vel ad jus suum certum prosequendum?*

R. 1. Nullatenus iste peccat contra justitiam commutativam, et proinde ad nullam restitutionem tenetur, cum ejus jus sit certum.

R. 2. Peccat saltem venialiter in omni casu, ratione mendacii; quia, utcumque res se habeat, chirographum quod exhibetur, diversum ab illo est quod in judicio fidem facere debet.

R. 3. Potest aliquando peccare graviter contra charitatem erga seipsum, se exponendo proximo periculo gravissimarum poenarum, si falsitas detegatur ; quod facile evenire potest. Peccat etiam graviter contra justitiam legalem, si actus antea non existentes supponat; quia est gravis deordinatio in societate. Ita Gury.

§ IV. — *De obligationibus Advocatorum et Procuratorum.*

Q. 1. *Quaenam sunt advocati obligationes?*

R. Advocatus vel causidicus ille est, qui suum litigantibus praebet auxilium vel consilio, vel voce, vel scripto.

In Advocatis, ex justitia tum legali erga societatem, tum commutativa erga litigantes, requiritur : — 1 *scientia sufficiens*, ne se periculo exponant graviter nocendi; —2 *justitia causae*, nam injustum est injustitiam tueri; — 3 *fidelitas ac diligentia*, ideo enim conducti sunt, ut utiliter negotium gerant; —4 *pretium justum*, nam excessus in omni re malus est. Unde si a lege sit taxatum, illud tenendum: sin autem, prudentum judicio et proborum consuetudini erit accommodandum. Qua in re hoc etiam observamus , quod ipse Advocatus aliquando tenetur gratis patrocinari, nempe in extrema cum gravi suo incommodo, in gravi vero necessitate proximi cum aliquali suo incommodo : ratio est lex charitatis. Hinc illud : *qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses* (2). Quamquam sapienter a lege suus pauperibus Advocatus designatus est.

Q. 2. *Ad quid tenetur Advocatus antequam patrocinium suscipiat?*

R. Advocatus , antequam patrocinium suscipiat, tenetur accurate perpendere causae aequitatem et probabilitatem. Æquitatem; iniquum enim esset tueri injustitiam : probabilitatem, ne temere clientem ignarum periculo litis amittendae exponat. Quare concludimus, Advocatum teneri ad restitutionem, si cum falsa promissione vel inani victoriae spe sumptibus clientem involvit. Quod etiam dicendum, si statum causae, seu illius amittendae periculum ei indicare neglexerit, quo cognito, cliens non litigaret; deficeret enim tunc Advocatus in eo, ob quod stipendium accipit.

Q. 3. *Quommodo se gerere debet Advocatus in causa tractanda ?*

R. Advocatus in causa tractanda haec agere debet :

1. Debet illam adhibere curam, quam in simili negotio adhiberent viri prudentes ejusdem conditionis, absque ulla personarum distinctione. — Hinc si differat causae expeditionem cum clientis sui praejudicio , vel plures acceptet quam possit expedire, peccat profecto, et tenetur ad restitutionem. Nam ex stricto justitiae praecepto debet clientis sui bono providere tempore et modo congruo.

2. Tenetur veritatem in omnibus sequi; nam mendacium semper peccatum est. Quare peccat si producat scripturas falsas, vel testes corruptos: item si falsas proferat leges, vel usu jam abrogatas, vel eas in falsos sensus detorqueat. S. Thomas (3) tamen docet non peccare Advocatum, si adversario in causa manifeste justa aliquid prudenter occultet (dummodo nulla utatur falsitate, allegando v. g. falsa vel mendacium proferendo); quia esset sincere, ut ipse se decipiat (4).

(1) Ita in Cod. poenali Albertino; art. 235. — C. A. poen. p. 2, §§ 279 et seqq.
(2) Prov. 24.
(3) 2, 2, q. 71, a. 3.
(4) Hic autem notandum, quod non ideo tenetur Advocatus restituere, quia fraudulenter egit ; potest enim nihilominus causa sua esse justa. Quo in casu peccaret quidem fraudulenter agendo, ac injuriam irrogaret reipublicae pervertendo ordinem judicii; sed nihil deberet alteri parti, cum de facto pars contraria non fuisset injuste laesa.

3. Tenetur rationes et fundamenta clientis, quem justo defendit, et secreta causae adversario caute celare. Quod si ea patefecerit, et ideo cliens causam suam amiserit, alias eam victurus, teneretur ad restitutionem; quia contra officium fecisset.

Sed (quaeres) *an Advocatus in causa dubia possit tam actoris, quam rei partes suscipere.* Si causa est civilis, potest utique tam actoris quam rei partes suscipere; uterque enim habet jus rationes suas in judicio proferendi: eccur ergo facultatem non habebit Advocatus eosdem patrocinandi? Si vero causa est criminalis, non licet ei partem tueri actoris contra reum; in dubio enim judex non potest decernere poenam adversus reum; ergo neque Advocatus eandem prosequi. Alioquin judicem ad iniquam sententiam impelleret.

Quid (dices) *si Advocatus causam minus probabilem velit tueri?*

Si agatur de actore tuendo, gravis agitatur quaestio. Est tamen communius cum Lorca, Lugo et Sanchez, quibus et nos adhaeremus, posse utique Advocatum causam illam defendere; *tum* quia opinio minus probabilis potest in decursu disquisitionis judiciariae evadere probabilior, uti saepe contingit; *tum* quia multoties opinio, quae Advocato apparet minus probabilis, potest judici probabilior apparere (1). Hic tamen duo notamus: — 1 quod hoc tantum currit si probabilitas sit juris. Nam si sit facti, etiam in pari probabilitate, advocatus causam illam defendere prohibetur; quia tunc currit adagium: *in pari causa favendum est reo:* ideo sententia jam est certa. — 2 Quod advocatus tenetur clientem suum facere certiorem de minori causae suae probabilitate, si adhuc velit litem prosequi. (2).

Diximus *si agatur de actore tuendo:* si enim agatur de defendendo reo, est communiter receptum quod eo in casu potest advocatus illum defendere, etsi ejus crimen certo cognoscat; sicut enim reus poenam, quam meruit, tuta potest conscientia a se declinare, donec convincatur; ita licet Advocato quaerere media, ne convincatur, dummodo tamen neque mendacio neque aliis fraudibus utatur (3).

Q. 4. *Ad quid tenetur Advocatus, qui causam injustam agit?*

R. Statim ac Advocatus cognoscit injustitiam suae causae, debet clientem admonere et eum deserere, ne illius injustitiae cooperetur: quo in casu neque potest compositionem suadere; cum ea non habeat locum, nisi in re dubia (4). At si nihilominus causam injustam egerit, tenetur compensare damna omnia, quae inde utrique parti obveniunt: parti quidem contrariae restituere tenetur ex peccato commissionis; quia illi fuit causa positiva damni; suo autem clienti, si erat in bona fide, ex peccato omissionis: quia ex officio eum monere tenebatur de causae injustitia (5).

Q. 5. *Quaenam sunt obligationes Procuratorum?*

R. Procurator ille est, qui litigantis mandato et nomine causam in judicio prosequitur. In ipso (sicuti in Advocatis) requiritur *scientia, justitia, fidelitas, diligentia* et *justum pretium.* Hinc maxime peccare dicendus est Procurator: — 1 si litem suscipiat injustam; vel plures causas procuret, quam possit opportune expedire; vel si plus mercedis accipiat, quam mereatur: — 2 si reo vel actori suadeat, ut veritatem neget, aut si incuria sua vel culpa causa perdatur: — 3 si tribunali vel foro sine legitimo impedimento non intersit, cum debet: vel litigantes inducat ad compositionem injustam: aut differat causam, vel judicem pervertat, vel terminos petat superfluos: — 4 si falsos testes adhibeat etc. In his enim omnibus deficit in officio proprio; ideo tenetur de damnis. Hinc ille versus:

Si injustus, mendax, deses, fraudator et
(impos.

Q. 6. *An Advocati et Procuratores possint cum suis clientibus inire contractum*

(1) Tenetur in hoc casu Advocatus clientem monere de minori suae causae probabilitate, si adhuc velit litem prosequi.

(2) Duplex potest esse dubium in causa: facti et juris. Dubium facti est, si dubitetur v. g. an homo fuisset sui compos, cum testamentum confecit; an Titius commiserit tale delictum, etc.: et pro hujusmodi dubiis sunt plures juris naturalis et positivi regulae observandae, v. g. in dubio favendum est reo potius quam actori. Dubium juris est, quando dubitatur quid praecipiat jus in tali casu; an lex extendatur necne ad casum ipsum etc.

(3) V. Liguori. *Opus Mor.* l. 4, n. 221, *et seqq.*

(4) Posset tamen compositionem suadere adversario, si Advocatus praevideat quod suus cliens ipsum erit vexaturus; esset enim ei suadere redemptionem ab injusta vexatione. Non tamen posset adversario injustitiam causae sui clientis aperire, ut docet Angelicus 2, 1, q. 71, a. 2., nisi forte adversarius capite plectendus esset, et cliens contra ipsum injuste procederet.

(5) Si tamen cliens sit in mala fide, ipse tenetur primum restituere uti mandans. Quod si non restituat, tunc secundo loco tenetur Advocatus restituere, nempe ut executor.

circa res litigiosas, quarum patrocinium habent.

R. Non possunt ex Codice civili Albertino: *gli Avvocati e Procuratori non potranno nè per loro nè per interposta persona stabilire coi loro clienti alcun patto, nè fare coi medesimi contratto alcuno di vendita, donazione, permuta o altro simile sulle cose comprese nelle cause, nelle quali prestano il loro patrocinio, sotto pena di nullità e delle spese, danni ed interessi* (1). Imo Codex Albertinus poenalis decernit in delinquentes suspensionem ab officio et mulctam (2). Ita statutum est, ne detur locus fraudi, ac litis exacerbationi.

§ V. — *De Referentibus, Secretariis ac Notariis* (3).

Q. 1. *Quaenam sunt obligationes Referentium in judicio?*

R. Referentes vel Ponentes ii sunt, quibus litis examen committitur, ut illam judicibus referant definiendam. Debent autem primo recte scire quae ad munus proprium pertinent: deinde necessariam adhibere diligentiam, ut iisdem faciant satis; alioquin ipsis merito imputabuntur obventura damna, cum voluntario tantum munus susceperint imperiti.

Ponentes in his maxime deficiunt: —1 si ex ignorantia male referant, aut quidquam ad causae substantiam in relatione praetermittant; —2 Si nitantur magis unius, quam alterius partis rationes explicare: vel si sententiam alterutri manifestent, antequam legitime edita sit, si inde oriantur damna.

Q. 2. *Quaenam sunt obligationes Secretariorum?*

R. Secretarius dicitur qui legitima auctoritate est deputatus, ut scripto referat testimonia, judicum sententias, caeteraque omnia quae in tribunalibus peraguntur. Unde patet quantae prudentiae sit secretarii munus; est enim ipse quasi dextera judicis. Porro, praeter scientiam muneri suo necessariam, tenetur Secretarius: —1 inviolatum (ut ipsum nomen indicat) secretum servare; qua de causa et juramentum emittit; — 2 sine judicis praecepto et processum litis et aliud quidquam, quod ad eundem pertineat, partibus non aperire; — 3 testium depositiones fideliter transcribere: et graviter peccaret, si quid in iis recipiendis ipse per se augeret, vel detraheret vel immutaret in re gravi atque ad causae substantiam pertinenti (4).

Q. 3. *Quaenam sunt obligationes Notarii, seu Tabellionis publici?*

R. Notarius dicitur qui legitime est institutus ad scribenda et notanda acta vel instrumenta quae sive in judicio sive extra fidem faciunt. Notarii munus gravissimum est; cum ei publica fides sit commissa. Hae porro praecipuae illius obligationes reducuntur:

Expertus, fidus, diligens Notarius esto.

1. *Expertus:* unde peccat graviter contra justitiam, si ex officii sui ignorantia vel negligentia solemnitates necessarias omittat, adeo ut actus nullus evadat; —2 *fidelis:* unde graviter item contra justitiam peccat, si juramentum violet vel secretum, si in depositione testium aliquid addat aut detrahat gravis momenti; —3 *diligens:* unde graviter peccat, et de restitutione tenetur, si acta negligenter custodiat; vel si differat absque justo impedimento causae expeditionem; vel si efficiat, ut processus et causa ad alios judices aut referentes deveniat, quam fori ordo expostulet.

Haec enim omnia, quae ex publico et gravissimo officio suo cavere tenetur Notarius, contingere non possunt sine gravi aliorum detrimento (5). Quare si culpabiliter in his deficiat, tenetur per se sub gravi ad restitutionem ut injustus damnificator, aut cooperator.

Ex Synodo Novariensi Notariis id imponitur, *ut legata pia et alias pias dispositiones testatorum intra sex menses a notitia obitus Episcopo, vel Parocho ipsius defuncti, vel Rectori Ecclesiae cui legata relicta sunt, vel legatorum piorum promotori manifestent. Si huic muneri culpabiliter non satisfecerint, incurrunt in casum reservatum* (6).

(1) Art. 1604. — C. A. civ. § 879. — C. S. art. 1442. — C. P. 1403. — C. C. 1597. — C. M. 1486.
(2) Art. 323, et seqq.
(3) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 4, n. 227.
(4) V. Parisi, *Istruzioni per la gioventù impiegata nelle Segreterie, Roma* 1781.
(5) V. *Manuale del Notajo, ossia Istruzione per domande e risposte. Tor.* 1845.
(6) Pag. 327. — Etiam Cod. poenalis Albertinus graves decernit poenas in publicos officiales, qui agunt fraudulenter: art. 274, 335 et seqq. — C. A. poen. p. 1, §§ 85 et seqq.

Articulus III.—*De medicis et pharmacopolis*

Q. 1. *Quaenam sunt Medicorum obligationes* (1)?

R. Grave, nobile ac delicatum munus medicis incumbit; cum ipsa hominum vita ejusque sospitas iis concredita sit. Quanta ergo scientia, probitate et charitate indigent, ut gravissimas sui officii partes rite impleant! Nempe sedulo Medici curare debent *tum* ut morborum ac medicamentorum vim agnoscant; *tum* ut cum fastidiosis aegrotis patienter agant; *tum* ne arcanis suae fidei concreditis abutantur; *tum* ne Dei et Ecclesiae praecepta parvi faciant (2). *Medicus sit christianus*; en prima Medicorum obligatio ex celebri physico Hoffmann (3).

Q. 2. *Quandonam Medicus delinquit in officio suo?*

R. Vel propter periculum gravis damni, vel propter illud quod infert plerumque irreparabile, Medicus gravissime peccat.

Doctrina, cura, pietate carens, reticenda revelans.

1. Nempe peccat si absque sufficienti scientia gravis morbi curam suscipiat; vel si insolito morbo grave item et speciale studium non impendat; vel si medicamenta nondum probata ceteris jam probatis et probabiliter utilibus experimenti gratia praeferat; — 2 si, cognito infirmi periculo, opportuna ac studiosa cura illi non adsit, aut Medicos alios vocari non sinat; — 3 si quid suadeat Dei pietati contrarium, ut si sine necessitate a jejunio liberet et vetitos cibos permittat; — 4 si pauperem in periculo constitutum contemnat et negligat; — 5 si morbos pudendos cum aegri infamia pandat sine causa etc. (4).

Ex Codice poenali Albertino Medici et Chirurgi tenentur sub poena intra horas 24 denuntiare quos curaverint vulneratos. Item graviter puniuntur, si cuipiam, ut a publico liberetur officio, falsam fidem faciant (5).

Q. 3. *Quando desperatur de infirmo, potestne Medicus applicare remedia quae dubitat, num prosint an obsint?*

R. Certum et commune est:

1. Esse applicandum remedium probabiliter profuturum, si aliud certius non habeatur, ut infirmo, modo quo potest, provideatur.

2. Si remedium sit dubie profuturum et certo non nociturum, applicandum esse; habetur enim tunc aliquid spei, nihil vero timoris. Quando autem dubitatur, an remedium profuturum sit, an nociturum, tunc sententia, quae nobis videtur satis probabilis et fortasse etiam probabilior, docet illud applicari posse (*ad ejus tamen salutem curandam*), casu quo agatur de infirmo sine spe. Nam conformius est prudentiae et voluntati ipsius infirmi applicare illi remedium dubium, quam illud omittere cum certitudine mortis (6). — Diximus *ad ejus salutem curandam*; non enim id fieri posset ad experimentum faciendum pro aliis infirmis; est illicitum quaerere experimentum in alterius vita.

Q. 4. *An Medicus debeat infirmum monere de Confessione.*

R. Si agatur de morbo mortali, utique Medicus tenetur vel ipso jure naturali infirmum monere de Confessione sacramentali peragenda; unusquisque enim tenetur, cum potest, saltem sine gravi suo detrimento, periculum aeternae damnationis a proximo suo removere (7).

Quid (quaeres) *si morbus hic et nunc non sit mortalis?* Concilium Lateranense IV sub Innocentio III celebratum an. 1215 praecipit districte (et ideo sub gravi) omnibus Medicis, ne infirmos in curam recipiant,

(1) Quod dicitur de medicis, id ipsum valet in sua arte de chirurgis.

(2) V. Angeli, *Il medico giovane al letto dell'ammalato.*—Scotti, *Catechismo medico*, p. 3, c. 9.—Sava, *Sui pregi e doveri del Medico*, Milano 1845.

(3) Veri Medici, quo in sua arte sapientiores, eo sunt religiosiores. Ad rem ajebat celebris Medicus Broësiches: *tanta est inter Deum, religionem et medicum connexio, ut sine Deo et religione nullus exactus medicus esse queat.* Sane medicina a Deo est. (*Eccli* 36): ac ne dum materialismum inducat, imo Dei providentiam mirabiliter commendat, *tum* in herbarum virtute quam inquirit; *tum* in admiranda humani corporis structura, cui studet. Unde quidam anatomiam Dei existentiae et sapientiae evidentem demonstrationem appellat. — V. Moserus, *De Medicis sanctis.* — Albertus, *De convenientia medicinae cum Theologia practica.* —Matthias, *De habitu medicinae ad religionem.* — Chiappa, *Della vicendevole dipendenza tra la morale e la medicina.*

(4) Peccant item si jactent se peritos, cum non sint; vel curationem protrahant lucri causa, vel visitationes inutiliter multiplicent, salariumque nimium exigant.

(5) Art. 236 et 373. — C. A. p. 2, §§ 111 et seqq.

(6) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 1, n. 46; et l. 4, n. 291.

(7) V. *Continuazione delle Mem. di religione, Modena*, T. 17, art.; Riflessioni del Dott. Ermen. Pistelli sopra l'officio di far noto agli infermi il pericolo di morte.

nisi prius confiteantur (1) — S. Pius V Constitutione *Supra gregem* data anno 1566 confirmans tale praeceptum, insuper jussit, ut Medici non antea infirmi curationem suscipiant, quam eum admonuerint de Confessione peragenda. Eis etiam prohibet, ne eum ultra tres dies invisant, nisi scripto Confessarii resciant, eum esse confessum. Statuit enim, ut Medici antequam Doctoratus gradum consequantur, jurent se tale praeceptum observaturos.

Porro communior sententia, cui consentit Benedictus XIV (2), vult quod praefatum praeceptum, etsi non obliget in quocumque morbo levi (quod esset ridiculum, ex Suarez), neque tamen intelligendum est urgere dumtaxat in morbis actualiter periculosis; sed etiam in illis, qui judicantur posse in posterum periculosi fieri. Nam Innocentius, uti se exprimit, hoc dedit praeceptum, ne infirmi, si monerentur in morbo mortali, facilius mortis periculum incurrerent; ergo supponit esse monendos antequam morbus mortalis evadat. Adde: in morbo jam nunc mortaliter periculoso talis obligatio oritur ab ipso jure naturae, uti diximus (3). Utinam autem Constitutio haec observaretur ab omnibus! quot infirmi, exclamat s. Alphonsus, damnationem vitarent, qui ob Medicorum oscitantiam, Confessionem procrastinando, inconfessi, aut male confessi decedunt! (4).

Sedulo est animadvertendum ad hujus praecepti implementum sufficere: — 1 si mediens moneat infirmum per alios; jam enim totus finis obtinetur. Ita Mazzotta, Suarez, Vega, Viva, etc; — 2 si habeat aliorum testimonium, qui sint fide digni, infirmum nempe confessum esse. Ita Barbosa, Diana, Sanchez, etc.; — 3 si moraliter certus sit infirmum esse in bono statu. Ita Fagnanus, Sylvius aliique cum s. Antonino; nam tunc cessat periculum male moriendi. Si tamen infirmus, monitus de Confessione, nolit obstinate eam peragere, et esset in periculo si a Medico desereretur, adhuc potest cura eidem exiberi. Ratio, quia Pontificis decretum non adversatur charitati, quae favet etiam obstinatis quoad potest: et hoc esse commune et Theologis et Canonistis docet Benedictus XIV (5).

Q. 5. *An infirmus teneatur Medicum vocare, eique parere* (6).

R. Ad vitam ejusque sospitatem tuendam ipsa natura nos impellit (7). Ubi ergo sanitas nostra turbatur, ordinarie loquendo, satis non est morbum patienter ferre; sed, casu quo per remedia simpliciora morbus non pellatur, tenemur Medicum adhibere, cum possumus, ejusque praescriptionibus obtemperare, si extraordinariam molestiam non important. Hinc Scriptura: ***honora Medicum propter necessitatem; etenim illum creavit Altissimus. Altissimus creavit de terra medicamenta, et vir prudens non abhorrebit illa*** (8).

Diximus 1 ***ordinarie loquendo***; non enim peccaret (ut dicunt Cajetanus, Navarrus, Sanchez et Viva) qui medicinam respueret, si id faceret ad se mortificandum, neque adsit periculum mortis (9), neque ideo propria munia negligat.

2. ***Casu quo per remedia simpliciora morbus non pellatur;*** in pluribus enim natura ipsa per convenientem *diaetam*, ut dicunt, vel per remedia vulgaria (10) convalescit. Neque nos delicatulos ac meticulosos esse decet; qui enim medice vivit, miserrime vivit.

(1) *C. Cum infirmitas 5 de poen. et rem.*

(2) *Notificatione* XXII.

(3) « Haec sententia (notentur haec verba s. Alphonsi, *Praxis Conf.* n. 57) mihi videtur vera. » Hoc tamen non obstante, in contrarium est praxis Medicorum etiam timoratae conscientiae, qui » non solent monere infirmos ad confitendum, nisi » cum infirmitas probabiliter jam periculosa effecta est. — Neque in hoc putant peccare adversus » juramentum praestitum juxta Bullam, innixi doctrinae plurium auctorum sententium, quod praefatum juramentum non obligat, nisi pro illa » parte, pro qua a consuetudine receptum est. — » Ceterum non dubitandum, quin mortaliter peccent saltem medici illi, qui omittunt monere infirmos (maxime spectatae dignitatis), cum jam » infirmitas est periculosa ». Hos porro vult Sanctus Noster, ut Confessarius interroget ac moneat, *non obiter, sed cum calore; nam ex hoc pendet salus spiritualis Medici et omnium infirmorum qui sub ejus cura erunt.*

Imo ubi viget Concilium provinciale Romanum celebratum sub Benedicto XIII, lata est excommunicatio Episcopo reservata in Medicos, *si tertium post infirmi visitationem ab infirmi cura non abstineant, usque dum infirmus ipse Poenitentiae non susceperit Sacramentum* (tit. 32. c. 1): non viget apud nos.

(4) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 182; *et* l. 6. n. 664. (5 Loc. cit.

(6) V. Stapf. *Theol. Mor. T.* II. §§ 284. *et seqq.*; cujus quidem doctrinam nos hac in re contrasimus.

(7) Ephes. 5. 29

(8) *Eccli.* 38.—Est contra Anabaptistas, qui usum medicinae a Deo reprobatum docent. Vid. *Cornelius a Lapide* in hunc loc.

(9) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. nn. 30, 32, 372.

(10) Cavendum ab illis pseudomedicis hue illuc cursitantibus, qui superstitiosa remedia vendunt, vel etiam sine pretio suppeditant, ac plebem insigniter decipiunt ejus integritati ac religioni insidiantes.

3. *Si extraordinariam molestiam non importent*; nam, nisi rationes speciales occurrant, tenemur tantum ad remedia ordinaria, quae scilicet communes vires non superant (1).

Q. 6. *Quandonam Pharmacopola peccet in officium suum?*

R. Pharmacopola, qui artem periculis plenam exercet, maxima cautela opus habet ex vi officii sui. Hinc patet ipsum peccare: — 1 si absque scientia et diligentia medicamenta conficiat; vel si unum medicamentum pro alio cum gravis damni periculo porrigat; — 2 si medicamenta suppeditet ad procurandum abortum; aut vendat remedia inutilia; vel plus justo pro pharmacis exposcat (2), etc.

CAPUT SECUNDUM

DE OBLIGATIONIBUS PRIVATIS

Articulus I. — *De obligationibus in societate paterna*

§ I — *De obligationibus parentum* (3).

Q. 1. *Quid debent filiis parentes?*

R. Parentes debent filiis suis amorem et educationem: 1 *amorem* internum, efficacem et ordinatum, ita ut eos ex corde diligant, et eorum bonum curent; 2 *educationem* tum quoad corpus, tum quoad animam. Ratio hujusce obligationis in ipsis naturae visceribus fundatur: sane quisque se diligere debet: ergo et parentes filios, qui sunt veluti aliquid sui, caro de carne sua.

Q. 2. *Quaenam obligationes parentum ad filios quoad corpus?*

R. Parentes tria debent filiis suis quoad corpus: nempe providentiam vitae, providentiam victus, providentiam status.

1. *Providentiam vitae.* Ex quo capite tenentur ab ipso conceptu sedulam prolis curam suscipere, illudque omne avertere quod ejusdem vitae obesse possit. Hoc vel ipsa natura docet: *nam filius*, ut ait Angelicus, *est aliquid patris* (4). Hinc peccant mulieres uterum gerentes, *si* nimis gravia ferant pondera, vel immoderato labori vacent; *si* currant vel saltent: *si* intemperanter bibant vel comedant, ita ut se periculo abortus exponant (5). Peccant, si non caveant, ne quid mali quomodolibet filiis eveniat per aquam, ignem, bestias, ferrea instrumenta, nimium ploratum, etc.

2. *Providentiam victus*, nempe omnia pertinentia ad cibum, vestitum, habitationem, medicinam etc. Qui enim dederunt *esse*, illud pro posse conservare tenentur (6) — Nec refert, quod proles sit spuria; de jure quippe naturae est, ut pater alat filium quocumque modo genitum (7).

3. *Providentiam status*, nempe filiis de futuro statu providere, ita ut honeste juxta conditionem suam aliquando vivere possint (8). Patet ex allata ratione; *non enim debent filii parentibus*, ait Apostolus, *thesaurizare, sed parentes filiis* (9).

Quare dicendi sunt peccare parentes (10): — 1 qui sine gravissima ac impellenti causa prolem exponunt locis piis; cum sit contra pietatem: vel extra domum ejiciunt, cum non possint adhuc sibi providere: vel cogunt ad mendicandum, aut vitem artem exercendam ipsis haud convenientem; — 2 qui non adhibent diligentiam saltem mediocrem, ut acquirant bona, quibus filii alantur, habeantque haereditatem sibi convenientem; — 3 qui filiabus absque justa causa congruam dotem denegant, v. g. quia religionem in-

(1) V. *De Restitutione* ubi *de suicidio*.

(2) Gregorius XVIII Const. *Officii nostri* omnem vetuit societatem Pharmacopolas inter et Medicos aut Chirurgos. Hic vid. Cod. tum militaris Albertinus, art. 316; tum Cod. Albertinus poenalis communis, art. 427, 428. C. A. poen. p. 2, §§ 100 et seqq.

(3) V. La famiglia cristiana, ovvero ammaestramenti e regole del viver cristiano per ogni stato di persone secolari, proposti da s. Carlo, dal b. Valfrè, dal V. Strambi, diretti specialmente ai padri, e alle madri di famiglia. *Novara, tip. Vescovile Miglio.*

(4) 1. 2. q. 100. a. 5.

(5) Peccant etiam mariti, qui uxores percutiendo aliisque modis vexando, in abortus periculum impellunt.

(6) *Ex c. De eo qui duxit*, etc.

(7) Si filius debita, ut vivere posset, contraxit, ea solvere pater tenetur. *Collet.*—Les parents, qui par un esprit d'avarice, nourrissent et entretiennent leurs enfantes avec trop d'épargne, ne commettent qu'une faute vénielle, si les enfants n'en souffrent pas notablement, et que ce qui leur est absolument nécessaire pour vivre et être entretenus honnêtement selon leur etat, leur soit accordé. *Examen raisonné*, etc.

(8) In procurando filiis vitae statu, maxime matrimoniali, multa attendere debent parentes, praesertim ut ejusdem temperamenti et aetatis (quantum potest) sint nupturi. Quot enim ex disparitate matrimonia infelicia, cum semper robustus infirmum aut debilem; juvenis non juvenem ducit, praesertim si uxor senior sit! Hoc matribus per confessarios singulariter inculcandum. *Gorina.*

(9) 2 Cor. 12.

(10) Ex Layman. et Salmanticensibus *probabiliter* est justa causa illegitimitas prolis.

gredi velint, vel quia ipsis invitis nupserint, saltem si non nupserint indigno.

Hic duo ex Codice civili Albertino notanda occurrunt: — 1 *i conjugi col solo fatto del matrimonio contraggono unitamente l'obbligazione di nutrire, mantenere ed educare i loro figli*; — 2 *le spese del mantenimento e dell'educazione incumbono principalmente al padre. Ove questi non abbia mezzi a ciò sufficienti, vi saranno tenuti la madre o l'avo paterno od ambidue, avuto riguardo alle rispettive facoltà ed alle particolari circostanze. In difetto vi saranno tenuti gli altri ascendenti paterni, e quindi materni* (1).

Q. 3. *An mater teneatur lacte proprio prolem alere.*

R. Affirmative: mater tenetur prolem suam alere lacte proprio, nisi habeat justam excusationis causam, v. g. infirmitatem, debilitatem (2); quia ad hoc natura evidenter impellit. Licet autem probabilius mater non teneatur nisi sub veniali prolem suam lacte proprio nutrire, cum ejus obligatio gravis huc respiciat, ut proles bene alatur; tenetur tamen semper sub mortali bonam ei nutricem quaerere si hoc per se onus non sustineat; lactis enim qualitas plurimum confert ad salutem ac mores (3).

Q. 4. *Quaenam obbligationes parentum ad filios quoad animam?*

R. Obligationes parentum ad filios quoad animam sunt:

1. Curare, ut filii vix nati Baptismatis gratia regenererentur: hoc primum est omnium spiritualium bonorum omnino necessarium; parvulorum autem vita variis periculis obnoxia est. Plures Synodi Dioecesanae (uti Novariensis) *prohibent illud differre ultra triduum sine Episcopi licentia, comminata etiam excommunicatione, si ultra octiduum differatur* (4) — Item curare debent parentes, ut filios vix usu loquelae praeditos vel per se, vel per alios edoceant praecipua christianae doctrinae capita, Dioecesis Catechismum adhibendo, ut instructio securior et uniformior sit (*GG*). *Parochi*, ait Benedictus XIV, *gravibus solidisque argumentis parentibus ostendant in manifesto perpetuae damnationis periculo versari, si liberos suos religionis elementis erudire negligant* (5) — Item curare, ut a primis annis, a quibus ceteri pendent, non solum catecheses, sed etiam Sacramenta et alias functiones frequentent: *Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos a pueritia eorum*(6); nam (pergrande consectarium!) *adolosceus juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ob ea* (7) — II ne peccant graviter parentes, qui ut sumptibus parcant, educationem spiritualem filiorum prorsus negligunt: item si pro famulatu penes pravos dominos eos collocent, pluris facientes pecuniam quam animam (8). Item est, si eos mittant ad scholas haereticorum, vel aliorum magistrorum, qui sint impii moribusque perditi (9): videant, quaeso, quam terribilem rationem sint Deo reddituri, qui de manibus eorum animas filiorum repetet; neque enim ignorare possunt quantum instituta exemplaque praeceptorum in adolescentium animos influant (*HH*).

2. Iisdem bono exemplo praeesse: *mementote* (en gravissima verba, quibus monet parentes d. Hieronymus) *mementote vos magis exemplo docere filios, quam voce* (10). — Plures Synodi, ut Novariensis, *reservant consensum dictis vel factis a parentibus libere praestitum, ut filia alteri copiam sui faciat, si haec inde sequatur.*

3. Delinquentes corripere (11); *nam qui parcit virgae, odit filium suum* (12). Cavere tamen debent, ne in corrigendo modum excedant (13), vel in blasphemias prorumpant, quod majoris esset nocumenti. Hinc Apostolus monet ad rem: *et vos, patres, nolite*

(1) Art. 116. — C. A. civ. 137. — C. S. 193. — C. P. 106. — C. G. 203. — C. M. 145.

(2) Excusant etiam foeminam nobilem ob consuetudinem Salmanticenses, Navarrus, etc.

(3) V. Benedictus XIV, *De Synodo* l. 11, c. 4 — Conte Benven. di s. Rafaele, *Ragionamento intorno all' obbligo di allattare i proprii figliuoli* — *Précis de physiologie humaine pour servir d' introduction aux études de la Philosophie et de la Théologie Morale, suivi d'un Code abrégé d'hygiene practique*, Ouvrage spécialement destiné au Clergé et aux Séminaires par Debreyne Docteur en médicine. *Bruxell.* 1845. — Roberti, *Opere*, vol. III.

(4) Tit. *de bapt.*

(5) Notificatione XIX.

(6) Eccl 7.

(7) Prov. 22.

(8) Quoique un enfant soit en service, ses parents conservent toujours sur lui leurs droit et l'obligation de veiller sur sa conduite. *Examen raisonné*. etc.

(9) V. Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l' educazione religiosa*, cap. XVII.

(10) *Epist. ad Lastam.*—V. Muzzarelli, *Delle cause dei mali presenti*, pag. 114.

(11) V. Muzzarelli, *Emilio disingannato, Dial.* I. T. 2.—Farini, *Il poco e il troppo nell'educazione*, *Mod.* 1834. — Sed prae ceteris valde commendandus est, atque integer legendus lib. *Perchè spesso a'nostri tempi l'educazione non corrisponde alle premure che pongonsi in essa*, *Articoli* dell'Abate Ant. Fontana, *Mod.* 1845.

(12) Prov. 13.

(13) Prohibetur ipso *Cod. poen. Albert* art. 560.

ad iracundiam provocare filios vestros (1).

4. Eos a fallacibus mundi illecebris, pompis atque voluptatibus avertere; et praecipue a locis suspectis, a clandestinis conventiculis, a colloquiis amatoriis atque periculosis, quae maxime haberi solent cum personis diversi sexus (2). Unde parentes monet Apostolus: *educate illos* (filios) *in disciplina, et correptione Domini* (3).

5. Ipsis libertatem relinquere circa statuselectionem (4): *non tenentur*, ait Angelicus, *nec servi dominis, nec filii parentibus obedire de matrimonio contrahendo, vel virginitate servanda* (5). Ratio est: homo non hominum, sed Dei voluntatem sequi debet, qui in omnium corda diversi status semina jecit. Dein quod liberum Inquitur a Deo, uti est consiliorum observatio, ab homine ligari non debet (6). — Hinc graviter peccant parentes, qui filios invitos cogunt etiam indirecte ad statum perpetuum; vel e contra injuste retrahunt, licet sine vi. Peccant autem graviter tum contra pietatem, cum ex officio teneantur filiorum utilitati incumbere; tum contra charitatem, cum impediant alterius bonum. Ubi insuper notandum quod ex Tridentino excommunicantur ipso facto (sed absque reservatione), tum qui *cogunt mulieres ingredi monasterium et profiteri*, tum *qui sanctorum virginum vel aliarum mulierum voluntatem veli accipiendi vel voti emittendi quoquomodo sine justa causa impedierint* (7).

Non tamen negamus, quod parentes complures e religione filios suos avertentes valeant a mortali excusari, saltem ad aliquod breve tempus ratione ignorantiae vel inadvertentiae, quae facile in eis esse potest ob vehementem carnis affectionem erga suos (8) — Hinc versus:

Invitum natum haud cogas amplectere sta-
(tum;
Exemplo et voce corripe, flecte, doce.

§ II. — De obligationibus Filiorum.

Q. 1. *Quaenam sunt obligationes filiorum erga parentes?*

R. Praecipuae filiorum obligationes erga suos parentes sunt *amor*, *reverentia* et *obedientia* (9). Amor nempe debetur ratione causae, reverentia ratione praeeminentiae, obedientia ratione regiminis.

1 *Amor:* filii nempe tenentur parentes amore prosequi tam interno, hoc est bene iis velle; quam externo, omne nempe malum et injuriam ab iis propulsando, benevolentiae signa iisdem exhibendo, in necessitate tam spirituali quam corporali constitutis subveniendo. *Honora patrem tuum, et gemitus matris tuae ne obliviscaris: memento, quoniam nisi per illos natus non fuisses, et retribue illis quomodo et illi tibi* (10). — Qui in his graviter deficit, graviter peccat: uti esset si parentibus aegrotantibus, indigentibus ac senio confectis opem non ferat; si eos male et irreverenter habeat, quia v. g. hebetes, amentes, prae aetate delirantes, vel ebrii sunt; si in mortis articulo constitutis, ut Sacramenta opportune recipiant, non studeat; si jam defunctis exequias fieri juxta propriam conditionem haud curet, etc. *Qui affligit patrem et fugit matrem, ignominiosus erit et infelix*, legitur in Scripturis (11). Sane: *da parentibus quidquid habes*, inquit d. Ambrosius; *nondum das quod debes, quia debes quod es* (12).

2. *Reverentia*: filii nempe tenentur parentibus reverentiam profiteri tam internam, quam externam. Interna in eo consistit, ut filius parentes agnoscat tamquam superiores, et inde timorem reverentialem erga eos ex corde gerat. Externa consistit in manifestatione interioris per verba, signa et facta, juxta illud: *in opere et sermone et omni patientia honora patrem tuum* (13); *maledictus qui non honorat patrem suum et matrem suam* (14). Contra hanc obligatio-

(1) Eph. 6.

(2) Contra tales parentes filiorum suorum peremptores vult s. Alphonsus, ut Confessarius sit *inflexibilis in eis deneganda absolutione*; vix enim dici potest quot inde mala! quibus si a principio non obstent, sero inutiliter medicinam parant — V. Liguori, *Hom. Apost. Tract. ult.* n. 3; *et Append.* iv. n. 6.

Curent etiam parentes, quos libros eorum filii evolvant; nam corrumpunt bonos mores libri pravi. Neque illis omnia indulgeant in victu atque vestitu; secus eos delicatulos, difficiles, superbientes atque pervicaces habebunt: experientiam interrogent. Hinc ad rem Quintilianus: *utinam liberorum nostrorum mores non ipsi nos perderemus! Infantiam statim deliciis solvimus; mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes et mentis et corporis frangit.* De combien de désordres cette mollesse, cet amour parricide des parents n'est-il pas cause! *Examen raisonné*, etc.

(3) Eph. 6.

(4) Cod. Aust. civ. § 148.

(5) 2. 2. q. 104. a. 5.

(6) V. Il Cattolico, *Giornale Religioso, T.* xxv. pag. 217, *an.* 1845 *Lugano.*

(7) *Sess.* 25. c. 18. *de R.*

(8) V. Liguori, *Opus Mor.* l. 3. n. 330; *et* l. 6. n. 850.

(9) Quae tria includuntur ex Catechismo Romano quarto decalogi praecepto: *honora patrem tuum et matrem tuam.*

(10) *Eccli* 7.

(11) *Prov.* 19.

(12) *L. 8 in Luc.*

(13) Eccli. c. 3.

(14) Deut. 27.

nem graviter vel leviter pro ratione materiae peccant filii: — 1 *verbo*, si asperis et inurbanis verbis, si contumeliis et maledictionibus parentes afficiant; — 2 *signo*, si iis illudant risu, subsannatione et similiter(1);—3 *facto*, si parentes deliberate et cum sufficienti advertentia etiam leviter verberent; vel etiamsi manum dumtaxat attollant aut instrumentum sumant ad percutiendum. Imo quibusdam in Synodis (2) peccatum hoc merito reservatur (3).

3. *Obedientia*: filii nempe tenentur parentibus obedire in *omnibus rebus licitis atque honestis*, ita ut omnis inobedientia contra expressa parentum mandata sit ex genere suo gravis. Hinc Apostolus sic filios alloquitur : *filii, obedite parentibus per omnia; hoc enim placitum est in Domino* (4). *Qui non obediunt parentibus , digni sunt morte* (5). Hinc graviter peccant, si in re gravi spectante ad mores, ad animae salutem et domus gubernationem , parentes audire nolint , nisi inconsideratio vel aetatis defectus eos excuset. Item peccant, si operam dare nolint literis aut artibus statui suo congruentibus , sicque tempus absumant, et expensas dilapident. Item si quae ad bonum regimen pacemque familiae multum spectant, exequi recusent, vel si omnia nutu proprio administrare velint, spreta parentum auctoritate ; praesertim si arroganter ac superbe respondeant : *non faciam*; *attende tibi*; *taedium et fastidium affers mihi* , etc. (6) — Diximus : *in omnibus rebus licitis atque honestis* ; sicuti enim pater inhonesta vel a lege prohibita, v. g. furtum, praecipere non potest ; ita nec filius patri talia praecipiendi potest obtemperare. Quia scriptum est : *obedire magis oportet Deo , quam hominibus* (7). Iterum : *qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus* (8).

Regula pro Confessariis. Saepissime ex declaratione in tribunali non cognoscunt Confessarii quousque filii sint erga parentes rei, quia vage se accusant: unde fit quod saepe absolvantur quorum agendi ratio et loquendi modus horrorem incuteret, si videretur et agnosceretur. Noscenda ergo est ipsorum filiorum indoles et educatio, et praesertim interrogandi quid dixerint, quid fecerint, et quidem quomodo et quo spiritu. Experientia constat paucas esse materias praesenti difficiliores, saepissimeque post interrogata remanere dubium an mortaliter an venialiter solum peccaverint filii: et consequenter an absolvi possint, cum ordinarie haec peccata sint consuetudinis. Itaque sequentia, a docto Sporer relata, accurate adnotanda sunt: omne odium, injuria, irreverentia et contemptus, quae in alium proximum censentur levia , gravia sunt in parentes; et quae censentur gravia in alium proximum, sunt summa in parentes (excepta sola materia furti). Ratio sumitur ex ordine graduum; sed post Deum primus gradus conjunctionis ad nos est parentum; ideoque odium, injuria et irreverentia ipsis illata semper, ceteris paribus , gravior est quam illata aliis proximis etiam propinquis — Porro ad gravitatem peccati odii, irreverentiae, injuriae in parentes

(1) Item si, ad dignitatis locum evecti aut divites facti, parentes ex superbia vel despiciant, vel negligant, vel nosse recusent, vel erubescant, ut non raro evenit.

(2) Quoad Synodum Novariensem v. *De Poenit.*

(3) Imo graviter peccant, si parentes in judicio accusent de crimine licet vero; id enim refugit ipsa natura. Unde dicitur. *ne glorieris in contumelia patris tui* (Eccli. 3). Excipitur dumtaxat casus perduellionis in Deum per haeresim, vel in Principem per conjurationem aut proditionem, quando damnum non possit aliter impediri : nam publicum damnum est privato anteponendum. V. Liguori, *Homo Apost*. Tr. VII, n. 1.

Notetur, quod cum filii parentum debitam rationem non habuerint, tenentur laesum honorem eis restituere, veniam ab eis postulando, etiam coram iis, in quorum aspectu filii peccarunt. Nonnulli autem Confessarii parum cauti in eo casu pro satisfactione imponunt filiis, ut cum domum pervenerint, pedes parentum deosculentur, et absolutos dimittunt ; sed illi postea hoc adimplere non curant, et novum peccatum admittunt. Satius est curare, ut ante absolutionem hanc veniam poscant, quin eis imponatur ut pedes, aut manus deosculentur; quia illi filii quibus hoc faciendi consuetudo nunquam fuit, difficillime hoc exequuntur. Si autem non possit commode hic actus ab illis exigi , ut veniam postulent ante absolutionem , non imponatur hoc sub gravi obligatione; sed potius ut consilium insinuetur, dum certe praesumuntur, saltem ut plurimum, parentes remittere hanc obligationem, ne filii iterum in Dei offensam incurrant.— V. Liguori, *Praxis Conf.* § 34.

(4) Rom. 1. (5) Coloss. 3.

(6) Non raro tamen in praxi a mortali excusari potest inobedientia filiorum ob animi levitatem, inadvertentiam , vel ob quamdam negligentiam humanam, et saepe ob materiae parvitatem, vel ob defectum rigorosi praecepti in ipsis parentibus. Audiatur Sporer: *ex aliqua negligentia vel socordia fragilitatis humanae, juvenilis praesertim , praeceptum (paternum trasgredi semel , iterum , aut saepius non tamen saepissime et ordinarie; tunc enim accederet virtualis saltem contemptus et pertinacia) non censetur peccatum mortale inobedientiae. Cum obedientia paterna tali modo non censeatur laedi graviter; quamvis etiam sic merito paternae punitioni subjacere debeant etc.*

(7) Act. 5. (8) Matth. 10.

mensurandam, non sufficit aestimare ipsum actum secundum se praecise ex natura sua, ex suo objecto et intentione agentis; sed debet insuper attendi effectus exacerbationis, contristationis in parentibus causatus dum praevisus fuerit. Hinc quandocumque filius vel filia sine justa causa deliberate aliquid agit vel omittit, etsi per se malum non sit, ex quo tamen scit parentes graviter offendendos aut forte etiam peccaturos nimia ira, indignatione, blasphemiis, etc., ipso facto peccat mortaliter contra amorem, reverentiam et obedientiam parentibus debitam. Etiam in dubio an sit justa causa aliquid agendi ex quo parentes offendendi sint, tenetur filius abstinere, quia in tali dubio stat possessio et obligatio reverentiae. Quando tamen justa causa omnino urget aliquid agendi, et constat offensionem parentum ex mera eorum morositate, melancholia, vel etiam malitia irrationabili orituram, non peccant filii illud agentes, idque maxime in sequenda vocatione divina (1).

Q. 2. *An filii circa status electionem debeant parentes consulere.*

R. Quaestio est potissimum de statibus, qui fixi sunt et immobiles, ac maxime de statu coniugali, vel religioso eligendo.

1. Si agitur de *statu conjugali*, tres sunt sententiae principales. Prima sententia, quae etiam communior, docet filios teneri sub gravi consulere parentes et illorum consilium sequi; quia illi habent hac in re majorem experientiam, quam juvenes. Huc facit illud: *judicium patris audite, filii* (2). Quare ipsos non consulere est contemnere et offendere in re ex se gravi. — Secunda sententia tradit, teneri filios sub gravi consilium petere ex allata ratione, non tamen sequi; cum in hac electione filii sint sui juris. — Tertia tenet, quod filii, si contrahant incolsultis vel invitis parentibus, peccant dumtaxat leviter; nam obsequium quod hac in re parentibus denegant, eos nempe non audiendo, gravem culpam non importat; cum eorum consiliis non adstringantur (3).

2. Si agitur de eligendo *statu religioso*, quamvis filii regulariter debeant parentum consensum humiliter expostulare, benedictionem impetrare, imo usque ad pubertatem expectare, ipsis renuentibus (4); ordinarie tamen loquendo, certum videtur eos neque teneri neque expedire, ut parentum suorum consilium interrogent; *tum* quia parentes plerumque hac in re nullam habent cognitionem et experientiam; *tum* quia parentes ob proprium commodum de facili mutantur in hostes (5). Audiatur Angelicus(6): *dicitur Proverbiorum* 25: causam tuam tracta cum amico, et secretum extraneo non reveles; *propinqui autem carnis in hoc proposito amici non sunt, sed potius inimici secundum illud, quod habetur Michaee* 7: inimici hominis domestici ejus. Hoc idem observat d. Bernardus dicens (7): *saepe parentes ita se in hac re caecos exhibere, ut malint filios suos cum seipsis perire, quam salvari procul a se. Oh durum patrem! oh saevam matrem!* (*H*)

Sed (dices) *quid si parentes sint in necessitate?* Vel talis parentum necessitas communis est, vel est gravis. — Si 1, potest filius ingredi religionem; quia non tenetur se privare gravi bono, ut tale afferat parentibus suis auxilium, sine quo ita vivere possunt ut grave non patiantur incommodum. — Si 2, tunc adhuc poterit filius eam ingredi, casu quo in saeculo manens tali necessitati subvenire non possit; nam frustra detineretur in saeculo.

Quod si potest subvenire, tunc audiatur d. Thomas: *aut ipse qui habet propositum intrandi religionem, videt in saeculo non posse vivere sine peccato mortali; vel non de facili. Si timet sibi periculum peccati mortalis, cum magis teneatur saluti animae suae providere quam corporali necessitati parentum, non tenetur in saeculo remanere* (8). Secus, uti patet, tenetur in saeculo remanere.

Quaenam (quaeres) *gravis ista parentum necessitas, quae filium retrahere valeat a religione?* Audiatur Angelicus: *si sine ejus obsequio parentes nullo modo vivere possunt*,

(1) V. *Examen raisonné, ou decisions Théologiques. Lyon.*

(2) Eccli 3.

(3) V. Liguori, *Op. Mor.* I. 6. n. 849; et *Hom. Apost. Tract.* XVIII. n. 10.

(4) Concilium Toletanum X. *c. ult.* et Tiburtinum *can.* 24.

(5) V. Liguori, *Op. Mor.* I. 3. n. 335; et I. 4. n. 68.

(6) Opusc. 17. c. 10. Hic notandum quod thesis Pseudosynodi Pistoriensis asserens *Sanctos Thomam et Bonaventuram sic in tuendis adversus summos homines medicantium institutis versatos esse, ut in eorum defensionibus minor aestus et accuratio major desideranda fuisset*, (sub n. 81) *proscripta est uti scandalosa, in sanctissimos Doctores injuriosa, impiis damnatorum auctorum contumeliis favens.*

(7) *Ep.* 3 — V. Hallier, *De Sacris Ordinationibus*, ubi fusius in tomo 1.

(8) Quodl. 10. a. 9.

sic tenetur eis servire et alia opera perfectionis praetermittere, et peccaret eos dimittens. Si vero sine ejus obsequio possunt aliqualiter sustentari, non autem honorifice, non propter hoc tenetur opera perfectionis dimittere (1).

Quid (addes) *si filii jam sint professi? teneturne e religione egredi, ut parentibus subveniant?* Tenentur filii professi e religione egredi in extrema parentum necessitate, quae nullam agnoscit legem: et egressi ex decreto Benedicti XIV 1745 subduntur Ordinario loci. Sed in gravi parentum necessitate probabilius non tenentur; de hac habet Angelicus: *ille, qui jam est in religione professus, reputatur jam quosi mortuus mundo: unde non debet occasione sustentationis porentum exire e claustro* (2).

Q. 3. *Quid sibi invicem debent consanguinei collaterales et affines?*

R. Consanguinei, collaterales et affines sibi mutuo debent amorem, honorem et in necessitate subsidium: idque lege non tantum charitatis, sed etiam pietatis, cum inter se speciali nexu aut carnis aut affinitatis cohaereant; etsi tamen unio ac dependentia inter illos non sit tanta, prout est inter parentes et liberos (3). Hinc colligit Henno praedictae cognationis circumstantiam, ut quae speciem mutat, aperiendam esse in confessione, quoties agitur de gravi injuria, detractione, contumelia, odio, percussione et similibus. Hoc tamen restringit ad primum et secundum gradum, extra quos putat circumstantiam cognationis inducere peccatum solum veniale. Sicut si injuria fiat concivibus nostris, censent communiter talem circumstantiam non addere novam malitiam mortalem (4).

Q. 4. *Quoe obligationes filiorum erga genitores* ex jure civili Neapolitano?

R. Obligationes filiorum erga genitores *ex jure civili Neapolitano sunt:*

1. Ut ipsis semper et ubique exhibeant *honorem* et *reverentiam. Il figlio deve onorare e rispettare i genitori, qualunque sia la sua età ed il posto che occupi nella società:* ex art. 287 (5).

2. Ut *alimenta* iisdem, ubi indigeant, suppeditent: *ex jure communi* (6).

3. Ut *matrimonium* inire non audeant (7); neque *adoptionem* acceptare sine eorum consensu: *ex art.* 165 *et* 166 (8).

4. Ut cum genitoribus cohabitent, nec paternam domum relinquant sine consensu patris sub his clausulis: *ex art.* 288 *et* 290. *Il figlio soggetto alla patria autorità per gli effetti determinati dalla legge sino a che non giunga agli anni venticinque compiti, o non sia emancipato prima di questa età, o abbia contratto motrimonio, o viva con casa ed economia separata* (9) — Quod si urgeat aliquando discessio filiorum e paterna domo, sic provisum est — *Nel caso che giuste cause rendessero necessaria o evidentemente utile la separazione, il giudice del circondario, presi senza forma giudiziaria i rischiarimenti necessari, potrà ordinare quel che convenga. La sentenza non esprimerà i motivi della separazione.*

5. Tandem si filii graviter negligant obligationes suas erga parentes, *ex civili jure art.* 302 *et seq.*, dantur parentibus ipsis remedia efficacissima, quae eo etiam pertingunt, ut filii in carcerem detrudantur (10).

§ III. — *De obligotionibus Tutorum, atque Minorum.*

Q. 1. *Quisnam venit nomine tutoris, atque minoris?*

R. Olim *impuberes*, cum desinebant esse sub potestate patris, appellabantur *pupilli* (11). Facti puberes, *minores* dicebantur usque ad annum 20^{m}: quo completo, *majores* evadebant. Jam vero qui patris loco deputabatur ad tuendam pupilli personam et bona, dicebatur *Tutor, Curator*, cui cura committebatur bonorum et personae minoris. Hodie tamen jure civili communi, omni alia distinctione sublata, qui nondum complevit

(1) V. Liguori, *Opuscoli relativi allo stato religioso* — Lessius. *De statu vitae eligendo* — Pinamonti, *La vocazione vittoriosa* — Rosignoli, *La saggia elezione* — P. Natale, *Il Paradiso in terra*, ecc.

(2) 2. 2. q. 101. a. 4.

(3) V. Liguori, *Opus Mor.* I. 3, n. 340.

(4) Quod etiam extendunt ad patrinos; nam hodie vix ac ne vix quidem haec circumstantia particularis attenditur. Non tamen ad tutorem et minorem, cum adhuc in viridi sit mutua tutoris ac minoris obligatio erga se invicem.

(5) C. alb. art. 210 — Conc. C. A. civ. 144 — C. P. 82 — C. G. 371 — C. M. 118.

(6) C. Alb. a. 118 — C. A. civ. 154 — C. P. 107 — C. G. 205 — C. M. 148.

(7) C. alb. art. 106 — C. A. civ. § 49 — C. P. 35, et Decr. 10 novembr. anno 1833 — C. G. 147 — C. M. 80, 89.

(8) C. Alb. art. 188 — C. Austr. civ. § 181 — C. P. 143.

(9) C. Alb. art. 212 — Concord. C. A. civ. § 145 — C. G. 374.

(10) C. Alb. art. 214, et seqq.—

(11) Impubes dicitur qui minor est annis 14, si masculus; 12, si faemina. Qui vero minor est septennio, dicitur infans, quasi *fandi imps.*

21ᵐ annum, dicitur *minor*; tali autem aetate completa, *major* (1); et cui cura minoris committitur, *tutor* appellatur.

Curator autem ex jure civili Neapolitano *art.* 730 *et seq.* deputatur quibusdam in casibus v. g. *absenti* (2); *minori habilitato* ad bona sua administranda (3); *haereditati jacenti* (4); *filio mox nasciuro* (5).

Q. 2. *Quinam ad tutelam sunt admittendi?*

R. Quum *minorum tutela* sit officium publicum ad publicum bonum conducens, sed pluribus gravissimis curis refertum, *neque* omnes eam respuere, *neque* omnes eam sumere possunt vel tenentur.

Sunt nempe *alii*, quibus illa de jure competit, et dicuntur *nati*: ut mater (6), ascendentes paterni et materni. His nemo melius bono filiorum potest providere.

Alii sunt, quibus ea interdicitur; quum nempe illi vel juridice vel utiliter incumbere non possunt: uti sunt religiosi professi, mulieres, interdicti, minores, infames.

Alii, quibus ea libera relinquitur vel ob honorem, vel quia aliis curis sunt gravati: uti sunt ordinati in sacris, milites in actuali servitio, Ministri Status, qui annum 65ᵐ compleverint, qui 5 filios legitimos habent, qui non est neque affinis neque consanguineus minoris etc.

Ceteri renuere non possunt absque probata causa (7).

In qualibet autem tutela *protutor* est etiam eligendus, cuius est vices tutoris supplere in defectu (8).

Q. 3. *Quandonam cessat tutela?*

R. Cessat tutela: 1 *minoritate cessante*, uti patet (9).

2. Si *moriatur* tutor, vel *removeatur*, *dispensetur* aut *renuntiet;* vel juribus civilibus *privetur*; vel ultra annum *carcere* includatur. Vel si sit *mater*, ad alias nuptias transierit, non convocato consilio familiae, ut de tutela deliberet.

3. *Morte* ipsius minoris, vel illius *habilitatione*; ad quam quidem deveniri potest, si ipse minor compleverit 21ᵐ annos et capax habeatur, sub datis tamen limitationibus (10).

Q. 4. *Quaenam sunt obligationes tutorum* (11)?

R. *Tutores* imprimis tenentur in conscientia et vi quasi contractus *curam gerere* minoris, ejus personam tueri, imbuere bonis moribus, christiane educare vel per se vel per alios, et omnem impendere operam suam, ut artem sibi convenientem ipse ediscat.

Bona vero ejusdem *temporalia* tenentur curare, fideliter diligenterque administrare uti bonus paterfamilias, cujus vices gerunt. —In tali autem administratione adamussim se conformare debent dispositionibus legum civilium eam in rem editarum. Hinc ad majorem securitatem juramentum praerequiritur a tutoribus emittendum de re fideliter administranda, inventario etiam omnium bonorum confecto: art. 373 et seq. Et tenentur de damnis, si quae ipsorum culpa in ea administratione obvenerint. Prohibentur cum minore contractum inire, vel illius nomine absque *auctorizatione* transigere. Finita tandem tutela, omnium actorum rationem reddere obstringuntur: ex jure civili art. 375 et 592 (12).

Q. 5. *Quaenam sunt obligationes minorum?*

R. Cum *tutores* vices agant parentum respectu minorum, satis est, si dicamus, minores erga tutores ligari ipsis obligationibus *amoris*, *reverentiae* et *obedientiae*, quibus filii ligantur erga parentes.

Id etiam praecipit jus civile Neapolitanum art. 391 adeo ut tutor possit petere mino-

(1) Art. 311.—Cod. civ. Alb. art. 244, et 367—C. A. civ. § 21 — C. P. 156 — C. G. 388 — C. R. 55.—C. M. 192 — C. H. art. 3 *Della tutela.*

(2) Art. 119. — C. A. civ. 276 — C.P. 192 — C. G. 112 — C. M. 1016.

(3) C. Alb. 357. — C. G. 480.

(4) Art. 731 — C. Alb. 1035. C. P. 935 — C. G. 812.

(5) C. Alb. 251 — C. A. civ. § 21—C. P. 160—C. G. 393.

(6) Quoad matrem haec attendenda sunt ex jure civili Neapolitano art. 316. *La madre non è obbligata ad accettare la tutela: nondimeno, in caso che non sia stato destinato un contutore, ed essa la rifiuti, dovrà adempirne i doveri sino a che abbia fatto nominare un tutore.* C. Alb. art. 252. — C. A. civ. § 198 — C. P. 169 — C. G. 894 — C. M. 199.

(7) Art. 249. C. Alb. a. 286. V. Ferrero, *Dei consigli di famiglia* — C. A. civ. § 200.

(8) Porro et *tutoris* et *protutoris* eligendi cura (si jam non sit a patre facta electio); et administrationi invigilandi, ac cetera omnia providendi ad bonum minoris, maxime spectat ad *consilium familiae*, quod est coetus constans sex saltem consanguineis minoris, auctoritate judicis ideo convocatus. Vid. jus civile Neapolitanam art. 328. — C. A. civ. § 199 — C. P. 204 — C. G. 395 — C. M. 297.

(9) Vid. *Il giovane fuori di minorità*, Roma Tip. Salviucci 1845.

(10) Art. 317. 461—C.Alb.245 = C.A. civ. 196 — C. P. 269 — C. G. 399 — C. M. 302.

(11) V. Liguori, *Opus Mor.* l. 3. no. 541, et 917.

(12) Cod. Alb. 311—C. A. civ. 205 — C. P. 272 — C. G. 450 — C. M. 305.

ris reclusionem, si in eum graviter delinquat (1).

§ IV. — *De obligationibus Magistrorum ac Discipulorum* (2).

Q. 1. *Quaenam sunt Magistrorum obligationes?*

R. Qui nobile alios edocendi munus suscipiunt, tenentur gravi tum officii tum stipendii ratione:

1. Idoneam ad munus quod suscipiunt, scientiam callere, ne ipsis errare contingat cum maximo discipulorum damno: *discas quod possis docere, ne sis miles priusquam tiro, et prius magister sis quam discipulus*, ait d. Hieronymus (3).

2. Doctrinam rectam discipulis tradere, idest s. Scripturae, Patrum traditioni, Pontificum oraculis et Conciliorum definitionibus consentaneam. Idque maxime aetate nostra prae oculis caute habendum, cum in sua celebrata Encyclica *Qui pluribus* 1846 sapienter nos monitos faciat Pontifex M. Pius IX, *perversam in philosophicis praesertim disciplinis inductam esse docendi rationem, quae improvidam juventutem miserandum in modum decipit, corrumpit, eique fel draconum in calice Babylonis propinat (JJ)*. Novas autem docendi methodos sequi poterunt magistri; sed in iis quae ad religionis et morum doctrinam pertinent, debent ab omni novitate se prorsus abstinere. Unde ajebat Petrus Blesensis (4): *non de corde tuo vaticinari praesumas; sed juxta sacri eloquii doctrinam universa discas, et doceas, orans cum Propheta*: juxta eloquium tuum, Domine, da mihi intellectum, (ubi nota) *non supra, non extra, non contra* (5).

3. Tenentur doctrinam tradere discipulorum intelligentiae accommodatam, et methodo convenienti eam exponere, ita ut eorum animi non obruantur, neque fastidio afficiantur. Secus ut quid verba facerent?

4. Tenentur semina christianarum virtutum teneris eorundem animis pedetentim inserere (6); et circa ipsorum mores attente invigilare (7). Non tam enim agitur penes nos, ut scite observat Bouvier, de efformandis philosophis quam christianis, qui cuncta proprii status officia recte implentes ad aeternam patriam perveniant. Cum autem hac praesertim in re praecipua persuadendi via sit exemplum, necesse ideo est, ut magistri in primis sint a vitiis alieni, et in virtutibus emineant: *magister totus vocalis prodeat, gressus et motus, vocalia sint universa*, ait s. Hieronymus (8).

Quae omnia etiam Synodus Novariensis praecipit ac vult, *ut Ecclesiastici hoc munus suscepturi bonum vitae testimonium exhibeant. Item ut Parochi super ipsos sedulo invigilent* (9). — Magistri obligationes paucis excipe:

Doctus, recte, apte doceat, bona semina mittat.

Q. 2. *Quaenam sunt obligationes discipulorum* (10)?

R. Discipuli obligantur tum sibi, tum praeceptoribus, tum Deo. Tria nempe discipuli debent: — 1 sibi studium et laborem assiduum; scientiae enim et artes non addiscuntur, nisi per magnos labores atque longam studiorum assiduitatem, juxta illud vulgatissimum: *gutta cavat lapidem, non bis, sed saepe cadendo*; — 2 Magistris reverentiam, docilitatem, gratitudinem. Hoc ipsis gentilibus erat officium ineluctabile: *discipulos id unum moneo*, ait Quintilianus, *ut praeceptores suos non minus quam ipsa studia ament, et parentes non quidem corporum, sed mentium esse credant*; — 3 Deo pietatem; scriptum est enim: *initium sapientiae timor Domini* (11). Id nunquam satis juvenibus praedicabitur; nam tota moralis hominum existentia in hac vita et salus aeterna in altera, generatim pendet a

(1) C. Alb. 313-14—C. A. civ. § 217—C. G. 468.

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 361.

(3) Ep. ad Rusticum.

(4) Epis. 111.

(5) Hinc omnes Doctores atque Magistri publici cujuscumque disciplinae, ex mente Tridentini (Sess. 25. c. 2 de R.) et ex Constitutione *Sacrosancta* Pii IV, tenentur antequam commissum sibi docendi munus aggrediantur, fidei professionem emittere juxta formulam ab ipso Pio praescriptam. Quae quidem professio quantum aetate nostra adhuc sit necessaria, nemo est qui non videat. Non tamen ubique est in usu.

(6) Tenentur fidei rudimenta edocere ex Constitutione Benedicti XIV, *Etsi minime*. Quod si non agant, cogendi sunt, ut declaravit S. C. C. 17 jul. 1668.

(7) Aliquando etiam coram lege civili tenentur de damnis suorum alumnorum. V. art. 1338. C. Alb. art. 1502—C. A. 1301—C. G. 1384—C. M. 1395.

(8) *V. Le dodici virtù di un buon maestro*, tip. Marietti, Torino—Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l'educazione religiosa — La scuola di filosofia e di religione, e modo d' insegnarla*, ecc. Roma 1822.

(9) Pag. 31.

(10) *Reg. Patentibus 2 jun.* 1832 omnibus subditis Regni Sabaudiae prohibetur extra regnum studiorum causa abire sine Principis facultate expressa.

(11) Ps. 110.

primis adolescentiae annis, juxta illud: *bonum est viro cum portaverit jugum ab adolescentia sua* (1). *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea* (2) (*KK*).

Articulus II. — *De obligationibus in societate conjugali* (3)

Q. 1. *Quaenam sunt mariti et uxoris obligationes mutuae?*

R. Conjuges sibi mutuo debent societatem, amorem ac fidem:

1. *Societatem*; unde tenentur simul habitare, juxta illud: *dimittet homo patrem et matrem suam et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una* (4): electio vero domicilii pertinet ad maritum, cum familiae caput sit (5).

Quod etiam in *jure civili* Neapolitano art. 203 praescriptum est: *la moglie è obbligata ad abitare col marito ed a seguitarlo ovunque egli crede opportuno di stabilire la sua residenza* etc. (6).

2. *Amorem*; dicit enim Apostolus: *viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea* (7). Et etiam mulieres hortatur, ut *viros suos ament* (8). Hinc peccant si rixas, jurgia et odia in se invicem excitent, aut foveant; vel si conviciis atque maledictionibus se invicem afficiant.

3. *Fidem*; nempe conjugalem, juxta illud: *mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.... Nolite fraudare invicem* (9).

Haec porro officia iis imponit non solum natura societatis conjugalis et Sacramentum, sed etiam lex civilis: nam ex jure civili Neapolitano art. 101 habetur: *i conjugi hanno il dovere di reciproca fedeltà, soccorso ed assistenza* (10).

Q. 2. *Quaenam sunt speciales obligationes mariti?*

R. Maritus, tamquam caput, tria uxoris suae curare debet, nempe **animam, corpus** et mores:

1. *Animam*; adeo ut peccet graviter si uxori permittat, ut legem Dei transgrediatur; vel si eam impediat ab observantia mandatorum Dei et Ecclesiae, aliisque ad salutem necessariis. Non enim hoc esset ipsam diligere uti se ipsum.

2. *Corpus*; nempe tenetur uxorem secum retinere, et alere secundum statum suum, tum ex debito amoris conjugalis, tum ex officio capitis familiae, tum ex justitiae vi ratione dotis (11).

Hinc ait jus civile Neapolitanum art. 203. *Il marito è obbligato a riceverla presso di sè, ed a somministrarle tutto ciò ch' è necessario a' bisogni della vita, in proporzione delle sue sostanze e del suo stato.*

3. *Mores*; tenetur nempe uxori invigilare, benigne computi, amicis suasionibus potius, quam rigidis verbis imperare. Etsi vero aliquando conveniat fortiter cum ipsa agere; semper tamen habeatur ratio illius Marci Aurelii Imperatoris consilii: *uxor monenda saepe, reprehendenda raro, violentis manibus tractanda nunquam*. Uno verbo, vir tenetur uxorem suam habere uti sociam, non vero uti ancillam: Deus enim dedit mulierem viro non in vile mancipium, sed *in adjutorium simile sibi* (12); atque ideo eam traxit de latere, non de pede.

Q. 3. *Quaenam sunt speciales obligationes uxoris?*

R. Uxor *specialiter* ad haec tenetur erga maritum suum (13).

1. *Ei ex corde obedire* in iis, quae ad familiae administrationem pertinent, dicente Apostolo: *mulieres viris suis subditae sint, sicut Domino; quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiae* (14). Non licet itaque mulieri agere expensas contra mariti voluntatem, quae communem foeminarum sui status consuetudinem excedant, nisi (15) eas agat ex paraphernalibus bonis (16). (Vid. jus civile Neapolitanum art. 1387 et seq.).

(1) Jer. *Thr.* 3. (2) Prov. 22.

(3) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3, nn. 351, *et seqq.*

(4) Matth. 19.

(5) *V. De matrimonio* ubi de *effectibus*.

(6) C. Alb. 127. — C. A. civ. 91. — C. P. 51. — C. G. 214. — C. M. 98.

(7) Eph. 5. (8) Ad Tit.

(9) 1 Cor. 7.

(10) C. Alb. 125. — C. A. civ. 90. — C. P. 50. — C. G. 212.

(11) C. Alb. 127. — C. A. civ. 90. — C. P. 50. — C. G. 212. — C. M. 100. Quod si ipsa a marito discesserit sponte sua et sine causa, cessabit in marito hoc onus. Item est si in adulterium lapsa sit, et aliunde habeat ut vivat.

(12) Gen. cap. 2.

(13) V. Zama-Mellini, *La donna forte*, Modena.

(14) Ephes. 5. — Hinc illud juris: civ. Neap. art. . . . *il marito è in dovere di proteggere la moglie, la moglie di obbedire al marito.*

(15) Non tenetur tamen uxor marito obtemperare in iis, quae suae conditioni non conveniunt. Quare mulier nobilis ac dives cogi nequit ad officia famulae praestanda, uti esset v. g. verrere domum, cibos coquere etc.

(16) Haec voluntas ex iure civili Neapolitano art.

2. *Ei ex animo placere:* sit mansueta, lenis, patiens; omnem garrulitatem, procacitatem et suspicionem circa fidem sedulo avertat. Ex his enim sensim sine sensu evenire solent mutuae aversiones, sine fine altercationes, fractio fidei, scandala ac demum divortia (1).

3. *Ei indigenti de suo providere;* hoc enim ad debitum conjugalis amoris pertinet. Quod etiam civili Codice praecipitur, ut nempe concurrat ad maritum alendum propriis bonis si indigeat (2). (Vid. jus civile Neapolitanum art. 1571).

Articulus III.—*De obligationibus in societate herili*

Q. 1. *Ad quid tenentur domini ergo famulos suos?*

R. Haec praecipue servare tenentur domini circa famulos suos:

1. Illos instruere; inquit enim Apostolus: *siquis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior* (3). Qui ergo dominus sollicitus non est, ut famuli rudimentis fidei imbuantur, nec tempus ad hoc conveniens concedit; qui eos ad catecheses et conciones sacras opportuno loco et tempore non mittit, iste profecto *suorum domesticorum* curam non habet.—Sic etiam graviter peccat, si absque justa causa famulos impediat diebus festis a Missa audienda; si opera servilia iisdem imponat; si jubeat ea, quae sine gravi peccato praestare non possunt (4).

2. Illos corripere, si opus sit; domini enim vices gerunt parentum cum famulis et sunt caput totius familiae, quam debent recte dirigere. Unde peccant gravissime domini, qui non monent, vel incorrigibiles non dimittunt famulos irreligiosos, impios, blasphemantes, turpia loquentes et perversitatis praebentes exempla (maxime filiis ac filiabus, quorum aelati tanta reverentia debetur); sed iis quidquid lubet indulgent, dummodo labores rite praestent: imo perversis principiis eos imbuunt, imo ipsorum conscientiae ac religiositati irrident, imo eos seducunt, vere animarum interfectores (5).

3. Illos amare, et quidem amore tam *interno*, quam *externo*; ideoque eos benigne alloqui, convenienter alere, plus aequo non gravare laboribus, scientes eos confratres suos esse, unum omnium esse dominum, spem atque metam; *ex eisdem seminibus ortos, eodem frui coelo, aeque spirare, aeque vivere atque mori* (6). Unde ait Scriptura: *si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua; quasi fratrem sic eum tracta* (7).

4. Illos justo pretio nunquam fraudare (8); legitur enim: *dignus est operarius mercede sua* (9). *Qui effundit sanguinem et qui fraudem facit mercenario, fratres sunt* (10).—Hinc versus:

Instrue, corripe, ama, mercedem pandito (servis.

Quid (quaeres) *si famulus ad annum conductus per mensem aegrotet, vel sine causa ante annum discedat?*

In primo casu ex justitia ei integrum non debetur salarium, uti docet verior et communior sententia; cum non praestiterit servitium integrum. Excipe, nisi aliter se habeat consuetudo (11). Non tamen tenetur

206 supponitur adesse in minutis expensis ad familiae victum; sic enim habet de uxore: *non può donare, alienare, ipotecare, acquistare a titolo gratuito o oneroso senzache il marito concorra all'atto, o presti il suo consenso in iscritto.*

(1) Confessarius non statim credat conjugi contra conjugem conquerenti, praesertim si uxor in maritum invehat; quia mulieres ordinarie sunt procaces: melius est, re dissimulata, ipsis commendare orationem, patientiam, mansuetudinem et majorem sollicitudinem pro viro: sicque pluribus medetur malis. Taceat uxor, dum maritus est iratus vel ebrius; si monitio profutura videatur, id agat, dum maritus est bene affectus. Leniter autem agat semper: quod si non juvat et agatur de re gravi, curet ut per Parochum vel alium virum prudentem maritus admoneatur. *Gury.*—V. Augustinus, *Confess.* l. 9, c. 9.

(2) C. Alb. 128.—Alii Cod. *loc. cit.*

(3) 1. Tim. 5.

(4) Sciant domini eo magis suos famulos fore in re domestica diligentes, quo magis erunt in religione fideles. Sane qui Deo nequam est, cui bonus erit? Qui vero e contrario Deum diligit, ejus leges curat, quae debitam subjectionem erga majores tuentur.

(5) Les domestiques étant placés comme sous la tutelle de leurs maîtres, le péché que commettent ceux-ci en les portant au mal est plus grave que s'ils sollicitaient des étrangers. Saepe in confessione hanc circumstantiam tacent heri, quae proinde petenda est. *Examen raisonné.*

(6) Ita Seneca, *Epis.* 47, ubi laudat amicum Lucilium, quod cum servis familiariter agat vivatque. Et invehit in consuetudinem multorum, qui servos suos superbissime et crudelissime tractant.

(7) Eccli 33.

(8) Pretium justum censetur quod communiter in illis locis dari solet; quod, uno recusante, statim ab alio admittitur: habet tamen latitudinem. *Antoine.* (9) 1 Tim. 5. (10) Eccli. 34.

(11) Imo dominus ne tenetur quidem ad expensas infirmitatis, ut probabiliter tenet Lugo contra alios, modo famulus non sit in necessitate, nec ali-

servus operas suas supplere; quia tota promissio tempori determinato affixa est. In alio casu, licet servus non recte agat, per se tamen aliquid ei debetur, ut communius dicunt; cum servitus exhibita mereatur utique mercedem suam. Excipe adhuc, nisi ideo domino damnum obvenerit, vel aliter se habeat mutua conventio (1).

Q. 2. *Quaenam sunt obligationes famulorum erga dominos?*

R. Famuli tenentur dominis ea generatim praestare, quae filii parentibus, amorem nempe, reverentiam, obedientiam et fidelitatem.

1. *Amorem;* quia sibi sunt loco parentum: quo quidem sincero amore etiam dominorum filios prosequi tenentur. Hac in re deliquunt illae ancillae, quae vix ab oculis parentum subductae filios adhuc tenellos despiciunt, vexant atque uti extraneos habent.

2. *Reverentiam*; clamat enim Apostolus: *servi dominos suos omni honore dignos arbitrentur* (2). Hinc peccant graviter, si occultos et graves dominorum defectus manifestent, si gravibus injuriis eos afficiant v. g. diabolos, canes etc. appellando (3), vel si eos graviter irrideant, aspernentur atque sinant ut in propria praesentia illorum honori graviter detrahatur.

3. *Obedientiam*; nam prima lex famuli est voluntas domini. Unde sic eos alloquitur Princeps Apostolorum: *subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis* (4). Hinc plus minusve pro materiae qualitate peccant famuli qui, cum aliquid sibi non gratum praecipitur, obmurmurant, insolenter respondent, vel simulant se jam illud fecisse etc.

4. *Fidelitatem* in servitio (5); ideo enim stipendio conducti sunt, ut fideliter serviant, strenue laborent, res domini curent ac nihil surripiant (6), sed ea omnia studiose compleant, quae muneris sui sunt. Unde Apostolus (7) vult *servos dominis suis subditos esse in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes; sed in omnibus fidem bonam ostendentes* (8)—Hinc versus :

Dilige, et obsequium , famulatum redde fi-
(demque.

Q. 3. *An possint absolvi famulae cum heris peccantes, si etiam antea cum eis peccaverint.*

R. Si illae bis vel semel tantum peccaverint, et post admonitionem Confessarii occasionem tollere curaverint, tunc absolvi possunt; secus si occasionem removere neglexerint. Quare nunquam eas absolverem, si peccatum fuerit frequens, nisi exhibeant extraordinaria dispositionis signa, et aliunde sint in gravi necessitate, quatenus nempe sine gravi incommodo nequeant proprio

ter se habeat consuetudo. V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3, nn. 342, et seqq. it. n. 864. —Hic tamen juverit proferre illud Plinii juvenis (ep. 19 al 114): aegrotanti famulo *tanto major humanitas exhibenda est, quanto nunc illa magis eget.*

(1) V. Zacchia, *De salario , seu operar. mercede, Romae* 1658.

(2) 1, Tim. 5.

(3) Diana excusat a gravi peccato talem contumeliam, si ex ira et indeliberatione proferatur: et revera tunc hae voces non habentur communiter ut graves injuriae.

(4) Epist. 1. c. 2.

(5) *Quid si famuli inculpabiliter damnum afferant domino in exequendis munis sibi commissis ; vel in transferendis mobilibus et suppellectibus?* Cum res pereat domino, et dominus censeatur agere per famulum, et revera agat; ipsi stant incommoda et damna, quae inculpabiliter famulus affert rei domesticae, nisi alia sit conventio.

(6) Plura Tract. *De Rest. c. ult.*

(7) 1. Tit. 2.

(8) Quoad famulos praeter ea, quae supra docuimus, haec quatuor ad praxim maxime conducentia notanda duximus cum toties laudato *Jo. Ambrosio Stapf:*

1. Rem esse valde periculosam, quod puellae rusticae majori commoditate vel vitae splendore attractae in urbes commigrent, ut ibidem ancillentur, praesertim ubi neminem habeant, quem consulere possint. Quare facile est, ut vel impio seductori in praedam cadant , vel nimio luxui indulgentes in omnia vitia praecipites ruant.

2. Illi famuli acriter increpandi sunt, qui identidem atque occulte aliquid de cibis exquisitis surripiunt. Licet enim per se res non ita gravis videatur , attamen timendum est ne sic ad domestica furta disponantur: praeterquamquod etiam gula peccant.

3. Admonendi sunt famuli , ut dum viribus valent , etiam in futurum sibi provideant, ne tempore infirmitatis aut senectutis adveniente, miserrime vitam agere cogantur. Utique nimium nos sollicitos esse dedecet, sed etiam dedecet inconsideratos esse; qui enim bona in juventute dissipat, inutiliter lugebit in senectute.

4. Curandum ut sua sorte contenti sint, neque contra Dei providentia insurgant. Sciant terribile judicium instare iis, qui praesunt ; et saepe magnam fortunam magnam esse servitutem. Sciant in humili vitam egisse tum Mariam Coeli Reginam, tum Christum Dominum Dominantium. Sciant omnes homines alios ab aliis dependere ; unum Deum independentem esse. Sciant eorum statum plures Sanctos numerare, etc.—Vid. Siniscalchi, *Il giorno santificato p. 2. c. ult.* — Mons. Languet. *Della falsa felicità delle persone del mondo , Roma,* 1817 — Bartoli , *La povertà contenta* — Sed prae ceteris Busson , *Istruzioni e consigli alle persone di servizio,* Mil. 1844.

statui alio modo providere: quamquam et in hoc casu experimentum quaererem (1).

Scholium. — *De obligationibus Superiorum et inferiorum generatim erga se invicem.*

Q. *Quaenam sunt speciales Inferiorum atque Superiorum obligationes ad invicem?*

R. Ad 1: In humana societate (praeter quos numeravimus) sunt qui aliis praestant *vel* potestatis, *vel* dignitatis, *vel* peculiaris alicujus muneris et officii, *vel* etiam solius aetatis nomine. His respective debetur *honor* ratione sublimitatis, *pietas* ratione propinquitatis, *reverentia* ratione aetatis, *observantia* ratione potestatis, *obedientia* ratione officii, *tributa* ratione stipendii. Hinc generatim dicitur in Scripturis sanctis: *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit...; reddite ergo omnibus debita... cui timorem timorem, cui honorem honorem* (2).

R. Ad 2: Vicissim superiores sive ecclesiastici sive saeculares tenentur inferiorum bonum curare; cum potestas sit in subditorum utilitatem ipsis a Deo tributa. Hinc Scriptura: *rectorem te posuerunt? noli extolli; esto in illis quasi unus ex ipsis; curam illorum habe* (3).

Hic tamen non est omittenda specialis illa et gravissima obligatio, quae omnes laicos premit erga Clerum ac maxime Parochos suos, a quibus habent quidquid habent de bonis animae: — 1 eis debent amorem; sunt enim spirituales ipsorum patres: *per hos Christum induimus, et cum Filio Dei sepelimur*, ad rem ait Chrysostomus (4), *et membra beati illius capitis efficimur*; — 2 obedientiam, juxta illud Apostoli Pauli: *obedite praepositis vestris, et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri* (5); — 3 reverentiam, et quidem maximam, cum sit maxima pastorum dignitas; at quo major dignitas, eo major debet esse reverentia; — 4 subsidia; nam *Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant de Evangelio vivere* (6).

Quae autem debet Clerus universus, ac maxime Parochus, fidelibus, jam satis abunde docuimus in prima hujusce Tractatus parte.

(1) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 439.
(2) Rom. 13. (3) Eccli 32.
(4) L. 3, *De sacerd.* (5) Hebr. 13.
(6) 1. Cor. 9. La réputation d'un prêtre d'un supérieur ecclésiastique est bien délicate: il est facile de la flétrir. Combien sont coupables ceux qui, par des railleries, des médisances, et quelque fois même par des calomnies, dénigrent un pasteur et le rendent incapable de faire le bien qu'il pourrait faire! *Examen raisonné.*

Adnotationes

(*A*) *Pag.* 165.

Kant gran corifeo de'panteisti moderni... vedendo che la sua ragione teoretica non serviva a verun uso nella vita positiva, ricorse alla ragione pratica per trovarvi un *imperativa regolatore* delle azioni e del libero arbitrio conformemente alle idee di dovere e di diritto. La quale ragione pratica la pose in certe cognizioni pratiche a *priori*, che determinano per noi non *quel che è, ma quello che deve essere*, e formano la *legge morale* (l'obbligazione); la cui forza è autonoma, e non piega il soggetto alla obbedienza col pensiero di un essere e di una autorità e forza superiore, non col timore del male, o colla speranza della felicità; ma *col puro rispetto a quella legge:* sicchè in definitiva quella legge non è, che una astrazione, una vana tendenza al sommo bene che non sa additare nè dove sia nè quale sia nè per quali passi vi si giunga, e diviene poi un empirismo nella parte, in cui se tolgono per regola della vita reale, positiva, esterna quei precetti di ragione pratica che si formolano nella così detta *ragione giuridica*, cioè nelle leggi positive, religiose o sociali. Così dichiarata da Kant la ragione autonoma, cioè *legislatrice a sè medesima, dipendente dalle sole sue proprie leggi*, le scuole tedesche entrarono in questa rotaja, e quindi Ficthe non considera il dovere (l'obbligazione) se non come *una legge, che l'Io impone a sè stesso, e questa legge consiste in rispettare il diritto altrui.* — Per Hegel la moralità *è un' armonia dell'uomo colla natura, e la volontà è il morale fine a sè stessa o legge di moralità.* — Quanto a Schelling, egli dice, *che se Dio esiste, esiste subito per conseguenza un mondo morale*, ma soggiunge che *la virtù è uno stato, nel quale l'anima si conforma non alla legge posta fuori di lei, ma bensì come ad una necessità intera della natura sua.* (Saggio intorno al Socialismo, ecc. pag. 806-7). —Contra omnes nobis videtur jampridem jure exclamasse Sanctus noster: *La legge naturale non nasce dalle nature stesse degli enti ragionevoli, come suppongono certi autori; ma nasce dalla legge eterna.* — *La ragione divina è quella che crea l'ordine naturale di tutte le cose, e la divina volontà è quella che conserva quest'ordine.* — *Non è la natura che forma la legge e la misura dell'onestà; ma è quella legge che Iddio ha data ai subbietti di ogni natura* (Apolog. e Confut. V. 1. p. 14. 15, ecc.).

(*B*) *Pag.* 166.

Omnibus proponimus Opuscula Ascetica Sancti Alphonsi, cum inter scriptores, quos dixeris Deum nostris temporibus suscitasse ut perditorum opponeret audaciae, *praesertim vir sanctissimus idemque doctissimus b. Alphonsus De Ligorio jure optimo numeretur; imo singulari quodam excellat tenerae pietatis affectu et in eam potissimum curam scriptis suis incumbat, ut frequentem suadeat Sacramentorum usum, Christi Jesu amorem, et ejus misericordiae meritorumque fiduciam, Beataeque Virginis Deiparae, ac Caelitum sanctorum cultum inculcet, quae demum firmissima sunt adversus omnem pravitatem praesidia.* Verba sunt Leonis XII ad Hyac. Marietti.

(*C*) *Pag.* 167.

Vel ipsos persecutores veritatis testes habemus; etenim morti proximi illam matrem coguntur quaerere, cujus sinum dilaceraverunt. Hinc ajebat Zuinglius, se ad vivendum suam, ad moriendum catholicam religionem eligere. Unde ad rem cuidam Protestanti ministro, qui catholicorum observantias aspernabatur, sapiens mulier respondit: *fateor: hucusque per vos optima reformatio: Missam, confessionem, purgatorium, quadragesimam abstulistis; unum restat, destruite inferum, et vos libenter sequar.*

« Il timore della morte strappò due ritrattazioni da *Voltaire*, l'una del 30 marzo 1769, l'altra dei 2 marzo 1778. Si confessò in tempo di malattia nel 1724, nel 1735, nel 1750; e nel 1778 dichiarò che si era confessato dall' Ab. Gauthier e che domandava perdono a Dio, ed alla Chiesa degli scandali, che avesse potuto dare ecc. (*Melanges de*

Philos. t. 7, 1808). Ma addì 30 maggio 1778 Voltaire muore lacerato, straziato dalla memoria di quel Dio da lui bestemmiato; rugge e tra gli spasimi precursori d'inferno torcesi, si divincola convulso, arrabbia col grido tremendo: *je suis abbandonné de Dieu et des hommes ;* si addenta, e dilaniate le braccia, le mani, le intuppa nel notturno vaso e lordasi e s'imbratta e divora il suo escremento! Lascio colorare questo quadro d'inferno allo spettatore medico Tronchin, il quale, sebben protestante, asseriva che « *quello spettacolo sarebbe utile a tutti i giovani minacciati di perder i mezzi preziosi della Religione*: che, *per vedere tutte le furie di Oreste, non occoreva altro che trovarsi alla morte di Voltaire* ».

Condorcet si vanta di aver calmati gli spaventi di *D' Alembert* alla morte, e di avere impedita la sua ritrattazione. — *Diderot*, per nulla sicuro dei suoi sentimenti filosofici alla morte, col mezzo di un suo fidato cameriere fa chiamare un ecclesiastico e si trattiene con lui, avendo le migliori disposizioni, rese poi inutili dai suoi cattivi amici, che avvedutisine lo sottrassero con lusingarlo di sanità e trasportarlo alla campagna. — *Elvesio* si ritratta per due volte.

Le conversioni di *M. Laharpe*, di *Marmontel* e così di molti altri, fatte in piena sanità, sono troppo note per parlarne. — *M. Charnois*, celebre per i suoi scritti, alla vista della pazienza, rassegnazione ed ilarità dei Preti Cattolici nella prigione dell'Abbadia; ed al contrario della rabbia, delle grida e della disperazione de' Filosofi della stessa prigione, si commuove, cerca di essere istruito, si converte, si confessa e muore nel comune assassinio.

Il conte di *Boulainvilliers* morì dopo aver ricevuti i Sacramenti con molta cognizione e religione. — *La Mettrie*, autore dell'*uomo macchina*, empio libro arso per ordine dei Magistrati in Olanda, dalla quale fu cacciato, dopo essersi confessato, pregava in morte (1751) Rossembert d' invocare seco tutti i santi e di recitare le preghiere degli agonizzanti.

Du Marsais, che morì nel 1756, volle ricevere i Sacramenti, e fece un discorso commovente col sacerdote che glieli ministrava, di modo che Voltaire scrivendo a D'Alembert dice: *Io sono dolente per le smorfie di Du Marsais alla morte.* — Lo stesso Voltaire nella medesima lettera si mostra afflitto che *Deslandes* avesse ordinato morendo, che fosse all' istante abbruciato un suo libro. — In altra a D'Alembert dice : *che ne dite voi di Maupertuis morto* (1750) *fra due cappuccini?*

Fontenelle, che i filosofi contavano a loro favore, dimandò e ricevette nel 1757 i Sacramenti. — Il troppo celebre Marchese *di Argens* incomincia nella sua lunga malattia a diffidare dei suoi sentimenti antichi, e dopo avere fatte serie conferenze sulla religione, resta convinto, si pente e si confessa.

Buffon si confessa al P. Ignazio Bongault cappuccino, riceve i Sacramenti in presenza di più persone, e la sua morte (1788) fu edificante. Egli, a dir vero, si mostrava sempre nemico degli increduli, sebbene gli abbia favoriti nelle sue opere. — *Boulanger*, che supponesi autore del *Cristianesimo svelato*, pieno di bestemmie e di raziocini tanto assurdi, quanto stomachevoli contro la religione di G.C. (diatriba che fu però composta dal Barone *d'Holbac*), assicura nell' ultima sua malattia (1759) che non avea giammai avuto che dei dubbii; che il solo dolore cui risentiva era quello di non poter bastantemente riparare al male che aveva fatto, per malvagio desiderio di farsi rinomanza.

L'ab. *de Prades*, morto nel 1782, nella sua ritrattazione 9 aprile 1754 dice, che non poteva avere vita bastante per piangere la sua condotta passata (*Barruel, Mem. Tom. V.*) — *Bouguer*, membro dell' Accademia delle scienze di Parigi, noto per opere erudite e per incredulità, dopo molte conferenze ragionate compie cristianamente i rimanenti anni della sua vita e muore tale nel 1758 in età di 63 anni. — *Montesquieu*, nell'ultima sua malattia (1755) soddisfa con grande edificazione a tutti i suoi doveri di cristiano e dice, che esso non fu mai nel suo cuore mai incredulo, ma che la vanità di essere conosciuto ed esaltato dalle penne del giorno, lo indussse a comparire tale.

Thomas morì nel 1785 fra le braccia di Montazet Arcivescovo di Lione. — L' Ab. *Galiani*, amico d'Elvezio, del Barone di Holbac e di tante madame scostumate filosofesse, e legato con una gran parte dei così detti *filosofi* dello scorso secolo, nelle ultime settimane della sua vita si riscuote dal suo letargo, si confessa con gran dolore dal suo Curato.

Thiébault nel *Mes souvenirs de vingt ans à Berlin*, racconta la morte penitente (1772) del celebre filosofo *Touissaint*, che fece una parlata energica, nell' atto di comunicarsi dal sacerdote cattolico, alla moglie ed ai figli, e fra le tante cose che disse, chiedendo

perdono a Dio ed agli uomini, confessò che tutta la sua incredulità nelle sue opere ed azioni, ne' suoi scritti e discorsi familiari era stato un effetto di vanità, di rispetto umano e per piacere a certe persone: ma che non era mai stato incredulo per convincimento.

Marmontel ha impiegato gli ultimi anni di sua vita in ritiro ed in esercizii di virtù, terminandola con una morte cristiana nel 1799. — *Malesherbes*, che fu il più sincero consigliere dell'infelice Luigi XVI, di cui rimase altresì il più fido amico, pubblicamente abjurò i suoi principii filosofici, gemendo per la mano data alla Rivoluzione. — *M. de Langlet* nella sua lunga malattia che lo condusse alla morte nel 1807, si ravvede, si converte, si pente, pubblica il suo pentimento, chiede perdono.

M. Larcher, morto nel 1812 in età di anni 86, molti anni prima della sua morte fu illuminato dai cattivi effetti della Rivoluzione e dai frutti di quella filosofia che la produsse. Nel giorno 5 maggio 1792 segnò una ritrattazione nella quale confessa sinceramente « ch'egli si era legato con alcuni dei pretesi filosofi, e che avea risoluto unitamente a loro di distruggere, per quanto avesse potuto, la Religione Cristiana, e che quindi nelle sue note sopra Erodoto avea avanzate delle massime e proposizioni tendenti alla sovversione di ogni Religione ».

M. Mercier, famoso pel *Tableau de Paris*, pubblicato nel 1782, e per altri paradossi, si convertì molti anni prima di sua edificante morte (1814) con effusione di cuore, e si diede in braccio alla Religione. — Così nel 1813 fece l'abbate *Soulavie* autore delle memorie di Richelieu, di Aiguillon, di Massillon. Come ancora Carlo *Palissot*, conservatore della biblioteca Mazzarina, che negli ultimi anni di sua vita si ravvide, chiese i Sacramenti con espressioni edificantissime e morì nel 1814 con sentimenti cristianissimi.

A fronte di questi e tanti altri anche dei presenti giorni, dei quali la soverchia prolissità non permette di far menzione, i nostri filosofi troveranno un solo cattolico, diciamolo pure, anche di corrotti costumi, che fedele alla sua Religione in vita, l'abbia abjurata alla morte?» — V. Grillo, *Novelliere*, Genova 1850. — Lucchesini, *L'incredulità convinta da' suoi stessi seguaci*, Lugano.

(*D*) *Pag.* 170

In *Gregoriano* videlicet, vel *Ambrosiano*, juxta proprium Ecclesiae ritum: ille sic appellatur a Gregorio M. quia antiquum in Ecclesia Romana existentem reformavit; hic sic nuncupatur a d. Ambrosio, qui ipsum ex variis jam item existentibus pro sua confecit Mediolanensi Ecclesia. *V.* Richard e Giraud, *Dizionario ecc.* V°. Canto. — Qui cantus ob ejus gravitatem valde confert Ecclesiasticis functionibus: cum autem sit et gravis et unius soni, ideo et *planus*, seu *simplex canendi modus* appellari consuevit (vulgo *canto-fermo*). Sicque discriminatur ab illo, qui varius est atque multisonus, et dicitur harmonicus seu musicus (vulgo *canto figurato*). Hunc etiam profanum appellant. — *V.* Bergier, *Dizionario ecc.* V° *Canto Ecclesiastico.* — *Dizionario delle origini ecc.* V° Canto.

Ipse harmonicus in Ecclesia cantus in usu est: et revera (ubi non sit more theatrali exercitus) suas et in sacris functionibus habet utilitates. Non tamen illum Ecclesiasticis commendari posse illico existimamus, ut nempe nisi per se ei incumbant; cum ideo de facili propria munia negligant; et maxime quia occasionem inde soleant, ut plurimum, arripere et profanos musicales conventus frequentandi, et festis diebus potissimum solemnioribus, huc illucque quasi mimi cursitandi: quo fit, ut proprio decoro et characteris gravitati, non sine maximo fidelium scandalo, deficiant. — De cantu, motetis, atque organo et musicis instrumentis vid. Benedictus XIV, Encyclica *Annus* 1749.

Huc faciunt pro nonnullis illa d. Bernardi: *cantant, ut placeant populo, magis quam Deo: si sic cantas, ut ab aliis laudem quaeras, vocem tuam vendis et facis eam non tuam sed suam. Habes in potestate vocem tuam, habeto et animum; frangis vocem, frange et voluntatem.... cave ne sicut delectaris altitudine vocis, delecteris elatione mentis* (De interiori domo, cap. 51).

(*E*) *Pag.* 170.

Mirandum sane esset, imo lugendum maxime, si legis doctores ac custodes scientiarum studia negligerent *hac aetate, qua non solum laicos homines se ignorantiae incusari puderet, sed et debilis sexus hanc eandem notam male audiret in se jactam; inque nulla alia re tantum insudare videntur saeculi homines politiores, quam vel ab i-*

psis vulgi personis inscitiae caliginem depellere et ubique scientiae radios diffundere. Ita ait Acquensis Episcopus Epist. Kalendario an. 1847 praefixa. Male pariter pronuntiandum est de illis, qui toti sunt in profanis studiis, ac, quae sua sunt, floccifaciunt. Istis aptari potest illud Tullii: *etiamsi longa homini vita suppeteret, tempus parce dispensandum esset, ut sufficeret necessariis; nunc autem quae dementia est supervacanea discere in tanta egestate temporis?* V. Frassinetti, *Riflessioni agli Ecclesiastici.* — Marchetti, *Il Sacerdozio cristiano.* — Riccardi, tum *pratica dei buoni studii.* c. 1 et 2; tum maxime *Dei doveri e dello spirito degli Ecclesiastici*, c. 4. — Audisio, *Introduzione agli studii Ecclesiastici.*

(*F*) *Pag.* 170.

Usque ad saeculum VI nulla videtur fuisse distinctio quoad *vestes* inter laicos et Clericos extra functiones. Sed dicto saeculo illa distinctio coepit, postquam barbari usum brevioris vestis induxere; Clerici enim longam vestem nigri coloris retinuerunt gravitatis et modestiae causa. Postea vero idipsum in tercentis et amplius Conciliis constitutum est. Audiant haec Clerici vestium laicalium amatores: *nullus Clericus vestimenta vel calceamenta saecularia induere praesumat* (Concilium Agathense): *laicorum habitum non portent Clerici* (Elyberitanum): *nemo Clericorum indumenta laicalia induat* (Mediolanense).

Ceterum Concilium Tridentinum Episcoporum quidem judicio reliquit definire formam habitus ecclesiastici, sed addita clausula, ut *Clericorum ordini et dignitati congruat.* — Sixtus vero V. Const. *Sacrosanctum*, et Benedictus XIII Const. *Catholicae Ecclesiae* quoad usum vestis talaris in sacrarum functionum exercitio omne Episcopis arbitrium sustulerunt, ideoque nemo amplius eam mutare potest praeter Summum Pontificem.

Verus Ecclesiasticus suum habitum amat, ut miles sua insignia. Et quidem hic quantum faciat ad mores, res ipsa loquitur; est enim nobis juge incitamentum ad animum ecclesiastica virtute imbuendum. Unde sicuti qui mollibus vestiuntur, molliter vivunt, ita et qui vestiuntur sanctis vestibus, sancte vivunt. Sane qui sunt Clerici proprium habitum erubescentes? scrutare illos: sunt vanitosi, superbi, procaces, disciplinae impatientes, qui erubescunt proprium statum, illumque velare student, ut libere commisceri possint saecularibus, et omnibus profanis lusibus indulgere. Unde sane ad rem ait S. Bernardus *Apol. ad Guil.* c. 9: « mollia indumenta animi mollitiem indicant. — V. Bergier, *Dizionario, ecc.* V. Abito; et maxime *Notificatio* LXXI Benedicti XIV.

(*G*) *Pag.* 181.

Sixtus V Constitutione *Romanus Pontifex*, omnibus praecipit Patriarchis, Primatibus, Archiepiscopis, Episcopis ut, antequam consecrentur, pallium assequantur, de una in aliam Ecclesiam transferantur, licet sint Cardinales, singuli jurent se satis temporibus Limina ss. Apostolorum personaliter visitaturos; et si impediti fuerint, hoc se impleturos esse per aliquem de sui Capituli gremio, vel per alium Ecclesiastica dignitate aut beneficio praeditum, qui interim faciet fructus suos. Quod pluribus commendatur: deret sane quod omnes orbis Episcopi Romam veniant, *tum* ut cineres ss. Apostolorum venerentur, *tum* ut omnium actorum rationem reddant; *tum* ut R. Pontifici submissionem profiteantur; *tum* ut Principem Sedem dignoscant, catholicae unitatis centrum, Episcopatus apicem, unde ipse Episcopatus ac tota ejusdem nominis auctoritas emersit, ab eaque Sede opem, auxilium praesidiumque implorent.

Habita tamen fuit ratio distantiae: sic *Itali* singulo triennio; *Galli* singulo quadriennio; *Asiae* vero et *Hiberniae* Episcopi satis est, ut Limina visitent singulo decennio etc. — Item hodie petita licentia passim benigne conceditur, ut Episcopi justo quolibet impedimento detenti, Limina visitent per procuratorem, etiam, per sacerdotem Romae degentem; qui tamen de rebus Ecclesiae et Dioecesis sit probe instructus — V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. XIII. c. 6.

(*H*) *Pag.* 183.

Distributiones quotidianae sunt certi redditus, qui dantur iis qui Choro intersunt. Habentur uti praemia, quae singulis diebus et horis adscripta sunt, ut facilius ac frequentius hac illecebra ducti ad chorum conveniant canonici. Tridentinum statuit, ut ab Episcopo constituantur, ubi nondum sunt receptae; atque ut amissae ab absentibus inter praesentes dividantur, si canonici habent communes redditus; vel fabricae Ecclesiae, aut alio loco pio, arbitrio Episcopi adscribantur, si absentes habent praebendam a communi mensa distinctam. *Sess.* 21 *c.* 3; *et ses.* 22. *c.* 3. *de R.*

Tridentinum etiam vult, ut absentes distributionibus careant, *quavis collusione, aut remissione exclusa;* unde Canonicus absens si eas accipiat, invalide accipit, ut declaravit Bonifacius VIII. Est *collusio*, quando choro adscripti invicem conveniunt de non notandis absentiis; est *remissio*, quando pars una sponte, et sine ulla conventione jus suum ad lucrandas distributiones illins qui abfuit, illi remittit. Adhuc tamen licita est *donatio*, quae tunc fit, cum canonicus distributiones jam perceptas et possessas non interessentibus donat, nullo omnino pacto praecedente.

(*I*) *pag.* 184.

Etsi magni habeamus Parochi dignitatem, absit ut ejus institutionem dicamus de jure divino. Id unum habet a Deo Parochus, Sacerdotium; sed hoc illi cum ceteris presbyteris est commune. Hinc in hierarchia Ecclesiae Catholicae divina ordinatione instituta nulla fit Parochi mentio (Trident. *sess.* 23. *c.* 3). Merito ergo d. Thomas ait, Parochum talem fieri per *simplicem injunctionem* Episcopi (2. 2. q. 184 a 6). Neque ideo mirum, quod aliquibus in locis, uti in Gallia, Parochi sint amovibiles—V. Mario Lupi, *De Parochis, ante annum Christi millesimum, Romae*—Nardi, *Dei Parochi, Pesaro*, 1830, 2. *vol. in* 4, ubi solide id defenditur.

Parochia vel Paroecia vi nominis graeci idem est ac *partitio*, id est *partitio curae*: inde Parochus dicitur, cui cura illa committitur, vel etiam Curatus. De Parochis *V.* Liguori, *Opuscol. Avvertimenti ai Parochi;* it. *Homo Apost.* Tract. VII, nn. 14 *et seqq.*, ubi fusius agit Auctor peritissimus.—Segneri, *Il Parroco istruito.*—Abrate, *Lo Spirito del Parroco esposto ad un giovane Sacerdote chiamato alla cura delle anime*, Roma vol. 4. —*Metodo per la direzione delle anime.... e pel buon governo delle Parrocchie*, 1 *traduzione dal francese*, Milano, Boniardi, 1847. —Abreu, *Institutio Parochi, seu speculum Parochorum.*—*Manuale Ecclesiastico proposto al Clero della Diocesi di Novara da S. E. il Card. Morozzo.* Novara, 1834.—*Specchio del Clero*, ecc.

(*J*) *Pag.* 185.

Valde praestat, ut Parochi ac ceteri Ecclesiastici aliquam catholicam ephemeridem seu diarium sibi procurent, tum ut sciant novas impiorum machinationes, et se ac suos muniant; tum ut ad evulgandam sanam doctrinam cum ceteris concurrant.—*V.* Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l'educazione religiosa*, cap. XXIII, *Dei giornali.*

Audiatur Episcopus Parisis, *Quesiti di coscienza, ec.* « Ecco la prima, la sovrana potenza sociale, il giornalismo! per mezzo di lui si propagano le idee; queste generano l'opinione; l'opinione governa il mondo. Ora v' ha ancora chi dubiti del bisogno che corre di giornalismo cattolico? Dunque il grande, il nobile privilegio della parola si lasci a' nostri nemici; abbia l'errore tutto da sè il campo della stampa periodica, e la Chiesa che, secondo la sentenza di Paolo, deve levare la sua voce *opportune, importune*, la Chiesa taccia o si riduca a parlare a que' pochissimi, che ancora si stringono intorno alle sue cattedre; ometta la Chiesa questo nobilissimo genere di predicazione, il giornalismo; ed abbandoni a sè stessi quei figlinoli traviati, cui potrebbe farsi per tale guisa sentire! Oh folle consiglio, per mia fè!

Ma, ci si dice, i giornali cattolici peccano spesso; spesso la loro redazione è difettosa. Sì, sia pure; ma, di grazia, lasciando a parte le facili scuse, che porgono le difficoltà della professione, le colpe, gli errori personali varranno forse a diminuire i vantaggi, a togliere la necessità del giornalismo? Dunque sarà ad incolparsi il santo ministero sacerdotale, perchè il sacerdote spesso nell' esercizio di lui pecca? Nè altri creda men acconcio il paragone. Il giornalismo religioso agli occhi nostri è una specie di apostolato, un' opera indispensabile alla salute delle anime; e sebbene accada, che spesso chi vi mette mano non levi sì alto le sue mire, il suo oggetto però, le sue opere lo dimostrano a chiare note—Infatti il giornalismo cattolico ha per oggetto di combattere l'errore e difendere il vero, specialmente se vero divino. Quindi pare potersi volgere al giornalismo religioso quelle parole, che già dirigeva Iddio, avvegnachè in un ordine di cose e più nobile e più vasto, a' suoi profeti: *Ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas et disperdas et dissipes et aedifices et plantes* (Jer. 1. 10). Smascherare l'ingiustizia, distruggere abusi, infrenare prepotenze; poi promuovere, accrescere, invigorire ogni guisa di religiose istituzioni coll' autorità d'una parola generosa, pubblica, infaticabile e, quel che più monta, verace... tutto ciò non è oggetto e scopo di vero apostolato? » Huc etiam spectat Encycl. Pii IX ad Galliae Episcopus 21 mart. 1853.

It. vid. *Lettera di M. Vescovo di Saint-*

Cloud ai signori Curati della sua Diocesi sul giornalismo religioso, 18 *marzo* 1853: ubi haec ad rem: « amiamo e vogliamo ciò che è necessario a tutti, la scienza ecclesiastica, che s. Francesco di Sales non dubita di chiamare *l' ottavo Sacramento della Gerarchia Ecclesiastica*. Succhiamo nei nostri Seminarii i principii e gli elementi di questa preziosa scienza: la sviluppiamo poscia colla riflessione, coll' esperienza, nell' esercizio delle nostre auguste funzioni, allorchè ciascun giorno e ciascun'ora siamo in faccia dei bisogni, delle debolezze, delle miserie, dei dolori della povera umanità. Quindi la completiamo osservando il movimento delle idee del secolo, studiando le manovre dell' errore, raccogliendo i fatti che pongono in miglior luce la verità, la bellezza, la fecondità del cattolicismo. Per questi motivi ci è necessario un giornale; altrimenti ignoreremo, con danno della nostra scienza e del nostro ministero, una folla di cose, che, sapendole, aumentano il nostro vigore per operare il bene ».

Huc autem faciunt optimorum librorum collectiones, quae in dies evulgantur, quarum quidem unam vel alteram quisque de Clero sine gravi dispendio vel etiam solummodo parcendo inanibus ac superfluis sibi procurare potest. Sunt praecipue: La Civiltà Cattolica. Il. *Gli annali Religiosi*, Roma. *Raccolta di scienza e fede*, Napoli. *Le Memorie di religione*, Modena. *Il vero amico*, Bologna. *La Pracmalogia Cattolica*, Lucca. *L' amico Cattolico*, Milano. *Società Toscana*, Firenze. *Nuova collezione di Opere religiose*, Venezia. *La Biblioteca Eccles.*, Torino — V. *Civiltà Catt.*, *v. XI*, *pag*. 650, 681; *ser.* 2ª *v.* 1. *p.* 210.

(*K*) *Pag.* 189.

En tessera, qua catholici pastores ab heterodoxis maxime discernuntur. Ad rem Orsini, *I fiori del cielo*, *c.* 7: « I Vescovi cattolici d' Inghilterra vendevano perfino il loro unico cavallo per darne poi il denaro ai poveri; i vescovi protestanti, per confessione dei protestanti stessi, muojono *vergognosamente ricchi*, e si allontanano con una edificante prudenza, allorchè il contagio fa strage del loro gregge. Noi lo chiederemmo arditamente ad un turco quali sono i pastori? quali i mercenarii? Evvi, dice un antico Padre della Chiesa, una cosa, che non ha potuto mai congiungersi colla eresia: questa cosa è la carità ».

In nota autem addit: « Nel mandamento del vescovo protestante di Dublino nell' epoca del colera, trovasi questa raccomandazione anti-evangelica: *un protestante, in cui siasi manifestata una malattia contagiosa, è in obbligo di non esporre il suo pastore al pericolo di contrarre questa malattia col chiamarlo presso di sè.* (*Annali di Filosofia Cristiana*, *t. V*) ».

Et de ipso Luthero Audin in ejus vita narrat: « La peste era a Wittemberga, e gli amici del dottore lo scongiuravano ad imitarli ed a fuggire: « Fuggire? disse frate Martino, no! Per un monaco, il mondo non finirà; sono al mio posto; vi rimango per obbedienza, sino a tanto che l' obbedienza m' imponga il dovere di allontanarmene: non già ch' io abbia nessun timore della morte, chè non sono l' apostolo Paolo: ma il Signore mi libererà dalla paura.—Ecco il linguaggio di un prete cattolico. Allorchè Lutero ne avrà spogliato l' abito, non parlerà più in tal guisa; se la peste infierisce di nuovo nel suo gregge, egli respingerà le anime che verranno a ricoverarsi presso la tavola della communione contro l' Angelo della morte. *Basta bene*, egli dirà, *che esse ricevano pubblicamente quattro volte all'anno il corpo di Gesù: la Chiesa non è poi una schiava: amministrare il Sacramento a chiunque si avvicinasse alla sacra mensa, principalmente in tempo di peste, sarebbe un peso troppo grave pei ministri* ».

(*L*) *Pag.* 190.

Qui catholici cultus praestantiam flocci faciunt aut parum curant, audiant de eo quid senserint vel ipsi Protestantes. Leibnitius (*Syst. Theol.* p. 207) ait: « dal canto mio io non so persuadermi che Iddio, come parecchi nella superlativa loro semplicità si piacciono d' immaginare, abbia a schifo le dolci armonie, i canti sublimi, l' incenso, e il lieto suono delle campane, e in generale tutto ciò che un pio desiderio di religiosa espansione seppe inventare a gloria di Dio». Et Menzel (*Geschicte der Deutschen*): « la Chiesa cattolica è in possesso di un culto sublime, che s' impadronisce dell' anima, di un' estetica degna della divinità, nella quale si riflettono la vita, la civilizzazione, la prosperità di tutto un popolo ». Et Filz-William (*Lettres d'Atticus*) « quando io penso alla Chiesa Romana, alle sue immense conquiste, agli splendori del maestoso suo culto; quando io contemplo gli edifizii magnifici ch' essa ha innalzato, e quella ammirabile disciplina, che si direbbe instituita da

una sapienza soprannaturale....... allora io resto maravigliato altamente, mi smarrisco e mi confondo ». Hinc ajebat Federicus Rex: *i Luterani trattano il loro Dio come un eguale*; *i Riformati come un lor servitore*; *e i Cattolici lo trattano come un Dio* — V. Feller, *Dizionario* ecc. — V. Federico il Grande.

(*M*) *Pag.* 191.

Negligentem Parochum describit *Manuale ecclesiastico* pag. 199. « Entrate in una Cura, dove vi sia un uomo senza zelo a presiedere; un uomo che attenda a tutti i suoi comodi; un Parroco, a dire in breve, trascurato. Date un'occhiata alla Chiesa parrocchiale, e vedrete lo stato della Parrocchia: oh Dio! quanto è mal tenuta cotal Chiesa per la colui negligenza, che ben può ad una stalla paragonarsi! Le mura ricoperte di polvere; le tele di ragno pendono da tutte le parti; il pavimento è sordido e puzzolente; i confessionarii meritano di essere sospesi; la custodia dell' olio santo indecente e non ben chiusa; l' altare del Santissimo con tovaglie sucide e lacere; gli ornamenti tutti male in ordine; la sagra Pisside colle Particole sagrosante dentro un tabernacolo polveroso, con un corporale annerito, con un conopeo che va in pezzi; le Particole stesse adorabili non rinnovate, se non che dopo lunghissimo tempo, fino al pericolo di corrompersi. Se entrate in sagrestia, tutto è confusione e sordidezza ». V. Riccardi, *Dei doveri e dello spirito degli Ecclesiastici c.* 6.

Hic non abs re pro Parochis notamus quoad sacras aediculas: Capellae et Imagines piae populi devotionem maxime fovent; unde ait s. Carolus Conc. Prov. IV: *Oratoria, ubi Missae sacrificium non fit, extruantur non in campis, sed in via publica, utiliter facientes eorum locorum prospectu pie commoti paullulum precando consistant.* Et d. Gregorius Ep. 9: *quod legentibus scriptura, hoc idiotis praestat pictura cernentibus; quia etiam in ipsa cernentes vident quod sequi debent, in ipsa legunt qui literas nesciunt.* Quamquam et literatos pictura movet: unde de quadam imagine Abrahae sacrificium ad vivum referente, ajebat Nissenus: *vidi saepius inscriptionis imaginem et sine lacrymis transire non potui, cum tam efficaciter ab oculos ponat historiam.*

(*N*) *Pag.* 192.

Facilius cognitionem ovium suarum Parochus consequetur, si quae a Conciliis Provincialibus et omnibus ferme Synodis Dioecesanis praescripta sunt, diligenter impleverit. Nempe:—1 ut quotannis censum seu statum, ut vocant, animarum per singulas familias accuratissime describat;—2 ut baptizatorum, confirmatorum, matrimonio junctorum ac mortuorum nomina in libris distinctis, de vice in vicem, absque mora et nitide scribat iis verborum formulis, quae praescriptae sunt. S. Carolus jussit expresse, ut Parochi omnes exemplaria dictorum librorum singulis annis ad Curiam Episcopalem diligentissimi transmitterent. Quam legem, utpote Tridentino maxime conformem saepius et etiam recentissime confirmavit ejusdem Concilii Congregatio atque praecepit—Vid. pro Regno Sabaudiae, *Regolamento per la tenuta dei registri*, 20 giugno 1837.

Hac de re Parochi Regni Lombardi-Veneti vid. *Elementi di diritto Ecclesiastico, aggiuntevi le norme politiche e civili austriache in oggetti misti*, dell' Abate Nardi, Venezia — Parochi Siciliarum Lib. *Lezioni di diritto Canonico, pubblico e privato considerato in sè stesso, e secondo l' attual polizia del Regno delle due Sicilie* del P. Salzano. Napoli.

(*O*) *Pag.* 193.

Haec expedit, ut Parochus saepe in concionibus inculcet, ut ait s. Alphonsus *Homo Apost. Tr.* VII. *nn.* 37, *et seqq.*

Inculcet, quod ad emendationem non sufficit peccatum fugere, sed etiam oportet fugere occasionem peccati — Adurgeat homines, ne tabernas adeant ob innumera peccata, quae inde eveniunt—Saepe declamet in vitium loquendi inhoneste in campis et in officinis. Quot inde depravantur juvenes!—Instet in eorum enormitatem, qui peccata reticent in confessione. Hac de re expediens est, ut interdum vocet Confessarios exteros propter animas verecundas—Insinuet necessitatem doloris et propositi pro confessione—Hortetur, ut in irae motu caveant a blasphemiis; sed bonis verbis assuescant — In horrorem ponat superstitiones — Inculcet, ut parentes sedulo in filios animadvertant, cum blasphemant, furantur, etc. — Hortetur auditores persaepe, ut arceant tentationes nominibus Jesu et Mariae; et si in mortale prolapsi, illico contritionem eliciant—Potissimum insinuet, ut orationi assuescant — Hortetur populum ad visitandum SS^m Sacramentum, ac B^m Virginem; ad Congregationes frequentandas, etc. — Tandem in fidelibus singulari studio foveat

devotionem erga Virginem, ut Rosarium quotidie recitent, ut Novenas celebrent: *felix ille Parochus*, concludit, *qui suas oves ferventes tenet erga devotionem SS. Mariae!* « vivus religionis sensus, filialis timor Dei, sanctaque morum integritas eo magis viget, quo major viget devotio erga B. Virginem » addit Stapf § 252, in contestationem huius asserti ipsos provectiores Parochos testes provocans.

Hinc laudanda devotio quae, labente saeculo XVIII inducta, mirum in modum erevit, Virginem onorandi specialius singulis annis per mensem integrum.

(*P*) *Pag.* 194.

1. Quoad Catechismum v. d. Augustinus, *De catechizandis rudibus* — Boudon, *L' obbligazione che hanno i Pastori d' anime d'insegnare, ed i popoli d'imparare la Dottrina di G. C.* — Cetta, *Le veglie dei contadini Cristiani* — Gaume, *Catechismo di perseveranza* — Il Catechista istruito, Roma, 1835 — M. Evêque Devie, *Diverses essais pour enseigner les vérités fondamentales de la religion aux personnes qui ne peuvent pas apprendre la lettre du catechisme, et surtout quand'elles ne savent pas lire*, Lyon 1843 — Riccardi, *Dei mezzi di promuovere l'educazione religiosa*, cap. 3: dell importanza e insegnamento del catechismo — Audisio, *Lezioni d' Eloquenza*, part. 2, Lez. VIII et seqq. — Liguori, *Institutio cath. ad populum:* monitum ad Instructorem. Pro pueris informandis industrium modum edocet Careno, *Catechismo elementare dei fanciulli, che si fa nella Quaresima*, Milano 1842 — Couturier, *Catechismo dogmatico e morale, vol.* 6 *Cremona* 1818 — Abrate, *Spirito del Paroco, vol.* 2. Roma — Sed prae ceteris vid. tum *Metodo per la direzione delle anime, Mil.* art. Catechismo; tum Marinoni, *Specchio dei Clero* art. Della vigilanza del Paroco sopra le scuole e sopra i catechismi. Ubi praeclarissima hae de re.

2. Boni pastores adnotatos tenent pueros, ut sciant quis eorum desit instructioni. Item valde confert inducere congregationes puellarum hae de re a sexdecim annis et infra. Tales enim collectiones causant bonum summum; nam si puellae, quae illis interveniunt, postea nubent, facilius docebunt filios, sicque integrae familae sanctificabuntur — Huc spectat Congregatio ita dicta s. Dorotheae, quae pluribus in locis non sine ingenti utilitate inducta est. — V. *Annali della pia Opera di s. Dorotea per l' educazione cristiana delle giovinette del popolo*, Firenze 1844. ecc.

3. Quoad Verbi Dei praedicationem praeter jam dicta in textu, hoc etiam notamus, nempe cavendum est a prolixitate: *sermonis quippe satietas non minus auribus inimica est, quam immodicus cibus corpori*, ut ait Nazianzenus, *Oratione* 40. « Domandando un giorno s. Vincenzo de Paoli (*in vita*) ad un villano, se i Missionarii che erano nel suo paese, facevano bene, ebbe in risposta: *dicono delle cose grandi*, *ma son troppo lunghi*; *noi persone di campagna siamo come tante botti; quando siam pieni, tutto ciò che ci si versa di più, si perde e va a male* ». Ex tunc suos alumnos ad brevitatem sermonis Sanctus hortatus est — Et d. Thomas in Apostoli verba: *perpaucis scripsi vobis*, ait: *sermones breves valde accepti sunt; quia si sunt boni, avidius adiuntur; si vero mali, parum gravant*. Id. etiam habet s. Alphonsus ad suum Clerum in suis *Notificationibus* — Cavendum etiam, ne verbis incautis populus offendatur, vel ne aspere illico objurgetur ob aliquod inconveniens; zelus enim non esset secundum charitatem. Multo magis cavendum, ne quis redarguatur expresse: quod Lateranense V. probibet sub excommunicatione reservata. — V. Ferraris, *Bibl.* V° *Praedicatio*.

(*Q*) *Pag.* 195.

Episcopi, ait Lateranense IV, *viros idoneos ad sanctae praedicationis officium salubriter exequendum assumant, potentes in opere et sermone, qui plebes.... verbo aedificent et exemplo.* Hinc factum est, ut in omnibus fere Dioecesibus electorum Sacerdotum Congregationes erectae babeantur, quorum quidem id muneris est Exercitia et Missiones agere. Hi diu noctuque revera insudant; sed quid in tanta populorum necessitate? Optimum ergo consitium, ut illis jungantur consortes et adjutores ceteri in Dioecesi Sacerdotes: apostolicum ministerium est, quo fides et docetur et propagatur et sustinetur; quos ergo Superior judicat idoneos, si charitas Dei urget illos, si zelus domus Dei illos comedit, non dubitandum quin ejus desiderio sint responsuri, ac quidem non obiter, sed studio et oratione ad opus salutare se praeparando. Praemium respondet labori: *qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates* (Dan. 12) — V. Riccardi, *Della predicazione più efficace* — Morozzo Car-

dinale Vescovo di Novara, *Lettera sulle Missioni* 10 apr. 1835.

Hic ad rem *Specchio del Clero* pag. 441: « Perchè mai le conversioni operate dalle sante missioni o per altre occasioni straordinarie sono molte volte di sì corta durata? 1 Perchè il medico che ha curato la malattia, il più delle volte non può curare la convalescenza. Il penitente, abbandonato a sè medesimo o a chi non ne conosce appieno lo stato, non paventa quanto dovrebbe la sua infermità, si espone a cimenti sproporzionati alle sue forze, crede di aver fatto tutto coll' aver detestato il passato o al più allontanati quegli oggetti, il cui distacco era indispensabile per avere l'assoluzione: d'altra parte in poco di tempo la salutare impressione, che l'aveva mosso al pentimento, si dissipa o smarrisce; l'amor del bene e il sentimento del timor di Dio si trova fiacco a petto delle passioni che, detestate, ma non spente, risorgono; al cui rigoglio inaspettato l'uomo o cede senza contrasto, o cade dell'animo, sia che s'immagini di non essere uscito dallo stato di peccato, perchè ancora ne prova le tentazioni, sia che lo spaventi il pensiero d'una lotta, alla quale non era stato apparecchiato. Quanti dallo stato di coscienza lassa, dormigliosa e stupida passano agli scrupoli, alle desolazioni, all'idea straziante d'un abbandono di Dio! 2 Perchè molti confessori quanto sono solleciti dell' integrità ed efficacia della confessione quant'è a sanare la malizia del passato, altrettanto son trascurati del premunire il penitente contro gli effetti delle passioni e dei mali abiti, che la confessione non distrugge, d' inspirargli la diffidenza di sè medesimo, di persuaderlo che non ha fatto più che il primo passo della sua conversione, e se non vuole tantosto ricader nella primiera schiavitù, dee star preparato ad una dura battaglia; che se daddovero ama la sanità, di lunga e paziente cura abbisogna per togliere i principii della malattia; d' obbligarlo quindi ad uno che gli sia medico o scorta sollecita ecc. ecc. 3. Perchè molti confessori si persuadono che in tali circostanze il missionario o l'accidente abbia tutto fatto, e non resti a loro che di dar l'assoluzione; e quindi nè di far conoscere al penitente il vero suo stato morale, nè di assicurarne la perseveranza, non credono esservi alcuna necessità. 4. Perchè i pastori o non lavorano a sostenere i buoni incominciamenti operati in tali circostanze o si contentano di declamare contro il presto raffreddamento e contro i disordini risorgenti, anzichè instruire, esortare, incoraggire, spaventare, e, quel che importa assaissimo, procacciare frequente comodità di diligenti e zelanti confessori, e possibilmente quegli stessi che posero il principio della santa opera ».

(*R*) *Pag.* 198.

Missae sacrificium a pastoribus animarum applicari debere pro populo ipsorum curae commisso, uti ex divino praecepto descendens, a Tridentino diserte exprimitur, *sess.* 23. *c.* 1. *de Ref.*, per haec notabilia verba: *cum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas cognoscere, pro iis sacrificium offerre.* Circa haec nulla difficultas: dubium esse potest quoties ad id teneantur Parochi: in quo olim non una erat sententia. Alii docebant ad hoc toties teneri Parochos, quoties celebrant; alii omnibus festis diebus; alii diebus singulis, si divites essent (V.A. Montazo, *De causis piis*, *L.* 2, *c.* 4). Benedictus XIV Bulla *Cum semper* omne dubium sustulit decretorie declarando, illud divinum praeceptum bene impleri applicando Sacrum omnibus, qui tunc erant, festis diebus, idque observandum mandavit. — V. Lucius Ferraris, *Bibl. Concion.* V° Missae sacrificium, art. 3.

Ex hactenus dictis colligitur:

1. Quia populus in aliquo festo dispensatur ab audiendo, non ideo etiam dispensari Parochum a sacro applicando; neque enim haec duo sunt correlata; sane *praeceptum applicandi* est a Deo, qui illud reliquit determinandum ab Ecclesia; cum porro Ecclesia per Benedictum XIV declaraverit, satis illud impleri per applicationem quae fit diebus festis (qui tunc erant de praecepto); ideo etiam nunc satis impletur, si hodie nunc Parochorum applicatio se restringeret ad dies festos, qui nunc vigent. *Praeceptum vero audiendi* est immediate ab Ecclesia, quae illud protulit ad hoc, ut melius diem festum fideles sanctificarent, sive ad exhibendum Deo cultum debitum; cum vero alia media sint, quibus id possit a fidelibus praestari, ideo illud praeceptum suppressit, injungendo, uti apud nos, alia pietatis exercitia, jejunium scilicet tempore Adventus — Illud autem *toties tenetur Parochus applicare, quoties tenetur populus audire* nihil probat; neque enim illud fuit disciplinaris norma ab Ecclesia praestabilita, sed regula erat tunc merito vulgo inducta, cum tunc illi dies sibi

essent correspondentes. Haec regula valet tantum pro simplicibus beneficiatis, qui a fundatione praeceptum habent celebrandi diebus de praecepto, in quibus fideles tenentur ad Sacrum, cum revera fundatoris mens haec sit; non vero pro Parocho, cujus obligatio altiorem habet rationem. Ergo Parochus tenetur Sacrum pro populo applicare etiam illis festis diebus, qui post Benedictum XIV suppressi fuerint; nam haec suppressio liberat tantum fideles ab audiendo. Et ita pluries pro variis orbis partibus declaravit. S. Congregatio, specialiter ad id a Pontifice deputata, nempe 28 mart. 1801; 10 sept. 1818; 18 maj. et 27 aug. 1824; 14 jun. 1841; 24 feb. 1848 — V. De Luca, *Annali, tom.* XIII, *p.* 104 — Ami de la Religion, 1842—Bergier, *Dizionario*, Append. V° *Messa* — Cardellini, *Decreta S. R. C. sub num.* 4404— Talù, *Hierolexicon Decretorum*, V° *Missa*.

Hic unum citamus postulatum (prout refert Gury) *R. P. Tomei S. J. in Collegio Romano professoris, circa obligationem celebrandi Missam* pro populo, *in festis a Pio VI pro toto orbe suppressis*.

« *Eminenza Reverendissima* : Un confessore trovandosi nella necessità di sapere con certezza, se i parrochi siano obbligati ad applicare la messa *pro populo* nelle feste levate, nelle quali i fedeli non sono obbligati ad ascoltarla, ricorre alla Eminenza vostra Reverendissima, affinchè voglia compiacersi di dichiarare : — 1° Se al presente possa aver luogo la regola data da *Benedetto XIV*, cioè che i Parochi *toties tenentur applicare pro populo, quoties populus tenetur audire;* e quindi: — 2° Se dopo la riduzione delle feste fatta da Pio VI, sieno o non sieno obbligati i parrochi ad applicare la messa *pro populo* in quelle feste levate, nelle quali il popolo non è obbligato ad ascoltarla.

S. Poenitentiaria, perpensis expositis, dilectissimo in Christo, respondendum censuit, prout respondet juxta responsionem alias datam, nempe per Apostolicum Indultum super imminutione festorum dierum quibus sublatum est etiam praeceptum audiendi Missam, nihil derogatum fuisse obligationi parochorum applicandi missam *pro populo*, etiam in iis festis diebus, prout alias a S. Congregatione Concilii declaratum fuit in *Camerinen.* 28 mart. 1801.

Datum Romae in S. Poenitentiaria die 22 febr. 1848 ».

2. Hanc obligationem neque consuetudine, neque usu contrario posse abrogari; nam contra divinum praeceptum nulla currit praescriptio. Hoc adeo verum est, ut Pontifex pro Missis ex errore et bona fide longi temporis omissis, unam injungat, et pro ceteris de thesauro Ecclesiae suppleat: quod non ageret, si per consuetudinem illam esset extincta obligatio. Ergo Parochi recte moneantur de hac obligatione, licet sint in bona fide—V. *Dissertatio* hac de re Verhoeven Lovaniensis Professoris, qui hanc quaestionem scite solvit — Gury; *Compendium Theol. Mor. T.* 2.

Neque obstat, quod nonnulli Episcopi, quibus demandata fuit executio Brevis Pontificii pro festorum reductione, ab applicatione illa deobligaverint Parochos: nam in hoc fines mandati transgressi sunt; cum illud tantum de festorum observantia loqueretur, ac dispensaret fideles a Sacro audiendo, sed ne verbum faceret de applicatione Parochis injuncta. Hinc cum Episcopus Novariensis Romae quaereret, an Parochi suae Dioecesis ad hanc applicationem adhuc in festis suppressis tenerentur, humiliter exponebat ad R. Pontificem, *quod jamdudum in sua Dioecesi invaluit opinio eos, qui curam habent animarum, non teneri Missam pro populo applicare diebus festorum, quae suppressa aut translata fuerunt, vigore Indulti Apostolici Pii VI* 1786, *et Pii VII* 1814. *Eo magis praedicta opinio vim habuit, quod Cardinalis Costa Archiep. Taurinensis, cui executio primae reductionis commissa fuerat, operte declaravit sub die* 21 *jun.* 1786 *dictam obligationem in diebus festis suppressis in Regno Pedemontano non vigere*. S. C. C. de expresso Pontificis mandato declaravit 9 jun. 1848, Parochos ad illam applicationem teneri.

Sed cum ex mente multorum haec responsio non omnes difficultates de medio auferre videretur pro Novariensi Dioecesi, ut ipsorum votis annueret Episcopus, novo ad R. Sedem recursu, exposuit: — « 1 quod non pauci ex suis Parochis tenues habent reditus;—2 quod Episcopus antecessor Vict. Philippus Melano, Edict. 21 dec. 1793 notificando reductionem festorum, Apostolica auctoritate qua se praeditum declarat, conceptis verbis ait, quod in festis, quibus populus dispensatur a sacro audiendo, etiam Parochus remanet solutus ab eo applicando; — 3 quod ab eo tempore, spatio annorum circiter quinquaginta, ea semper viguit in Parochis consuetudo, scilicet non applicandi, quin ullus reclamaverit Episcopus, vel dubium de obligatione in illis exsurgeret; — 4 quod in Novariensi Dioecesi nulla est obli-

gatio audiendi Missam in festis suppressis; —5 quod die 9 nov. 1814, Sede Episcopali vacante, Vicarius Capitularis, publicans Breve Pii VII datum 9 nov. ejusdem anni, quo scilicet nonnulla festa reducta in pristinum vigorem restituebantur, expresse declarat in iis festis restitutis de novo exsurgere obligationem Sacrum applicandi pro populo; ergo pro adhuc suppressis ea obligatio non est ». Quid ad haec S. C.? En responsum, cujus autographum est in Secretaria Episcopali:

« Die 7 decembr. 1849.—S. Congregatio » Emm. S. R. E. Cardinalium Concilii Tri» dentini Interpretum, vigore facultatum a » Ss. Domino Nostro ipsi specialiter tribu» tarum, Episcopi Oratoris precibus annu» ens, facultatem Eidem impertita est, ut » firmo remanente Parochis onere appli» candi Missas pro populo diebus festis de » praecepto, onus applicationis diebus festis » reductis ad quatuor tantum in singulos » annos, et pro iis Parochis dumtaxat, quos » congruae tenuitate laborare censuerit, per » triennium proximum tantum pro suo ar» bitrio et conscientia gratis reducere pos» sit et valeat. — *Subscriptus* A. Card. Ma» jus Praefectus ».

3. Hic etiam notanda est responsio S. Rituum Congregationis data 22 julii 1848, in qua dicitur, *posse quemlibet Parochum, accedente justa et legitima causa, adimplementum Missae pro populo applicandae alii Sacerdoti committere, seu per alium Sacerdotem hanc Missam celebrare facere*. Ubi advertendum quod non omnes causae, etsi videantur tales, sunt habendae ut justae ac legitimae. Hinc. S. Congreg. Concilii in Fesulana 26 jan. 1771 ad dubium:—1 *an Parochi in Dominicis aliisque festis diebus, proesente cadavere, possint celebrare Missam pro defuncto, et ad alium diem transferre Missam pro populo applicandam, in casu, etc.* Et qualenus negative;—2 *An saltem applicationi Missae pro populo supplere possint per alium Sacerdotem, in casu, etc.*

Respondit: ad 1 *negative*, ad 2, *negative*. Quare Missam pro defuncto transferat cum ejus humatione: vel si adest, alii Sacerdoti missam decantandam committat, cui quidem tribuat eleemosynam, quae solet pro manualibus, et aliquid amplius pro incommodo. Non tamen stricto jure totum quod accipit, tenetur dare Parochus; cum et ipse gaudere possit privilegio ceterorum Beneficiatorum, dum Missas proprii beneficii alteri tribuunt celebrandas, ex dicendis *De Sacrificio ubi de stipendio*.

(*S*) *Pag.* 198.

Ad rem quoad infirmorum curam Balmes, *Il Protestantismo comparato al Cattolicismo, ecc.* Cap. 33: « Guai agli infelici, che non ricevono soccorso nelle miserie loro, che pel mezzo della amministrazione civile senza intervento della Cristiana Carità! Nelle relazioni, che si porgeranno al pubblico, la filantropia vanterà oltre misura le cure da essa prodigate all' infortunio, ma veramente non sarà stato così. L'amor de'nostri fratelli, se non è da principii religiosi, abbonda tanto di parole, quanto ha penuria di fatti. L' aspetto d' un povero, d'un infermo, d' un vecchio impotente è cosa troppo ingrata, perchè possiamo lungamente tollerarla, se motivi superiori non ce la impongano. Non è quindi sperabile che le cure penose, umilianti, continue, delle quali è bisogno al soccorso di questi infelici, possan essere qual si conviene, eccitate da un vago sentimento d' umanità. No, dove manca la Carità Cristiana può essere puntualità, esattezza; è quanto abbiam diritto di pretendere da gente pagata per servire, se l' amministrazione dello stabilimento è buona: ma sempre una cosa mancherà cui nulla supplisce, una cosa che non si paga, *l' amore*. Dunque, si dirà, voi non credete alla filantropia? No, perchè, come ha detto Châteaubriand, la filantropia è la falsa moneta della carità ».

(*T*) *Pag.* 199.

« Nel nostro Stato propriamente non si pubblicò alcuna legge universale su questo oggetto (nempe de sepeliendo omnes juxta antiquam consuetudinem a Rituali commendatam in publicis coemeteriis impensis communitatis construendis); ma le RR. patenti del 25 novembre 1777, e la Lettera Pastorale di Mons. Arcivescovo dello stesso giorno, e Manifesto Senatorio dell' 11 successivo dicembre (coi quali furono abolite le sepolture famigliari gentilizie nelle chiese di Torino, e si è ristretto la facoltà dell'elezione delle medesime ai feudatarii nelle chiese dei loro feudi, ed ai patroni nelle chiese loro patronali, ed inibita ogni altra elezione), furono un eccitamento alle altre città e luoghi de' R. Stati, e diedero regola in questa materia; talchè il Reale Senato con sent. 24 ottobre 1778 decise che pel solo fatto dello stabilimento del cimitero nella comunità di Sommariva del Bosco era tolto a' Padri Serviti il diritto di seppellire nelle loro chie-

se anche quelli che ci avevano il sepolcro di famiglia, appoggiando la sentenza, che il luogo delle sepolture era un oggetto di salute pubblica, e perciò di competenza dell'autorità municipale ». Ita Canestri, *Giurisprudenza canon. civile dei Parrochi del Piemonte*, c. 6. tit. xi.

V. etiam, *Lettera Circolare del Vicario Capit. Zucchi* (pro Dioecesi Novariensi) 13 dec. 1815.

(*U*) *Pag.* 199.

Ne permittantur inscriptiones, quas aliquando videre est, sive in parvulis capellis, sive in coemeteriis, quae risum movent aut etiam scandalum. Sed eae sint ad artis atque veritatis regulas compositae et ab ecclesiastico superiore adprobatae.— *Vid.* Notari, *Trattato dell' Epigrafia latina ed italiana.*

Hic obiter notamus sapientissimam illam legem semper prae oculis habendam, quae omnium populorum fuit, ut scilicet definitum temporis intervallum scrupolose adsit inter mortem et sepulturam. Quia plurimi enarrantur casus eorum, qui videbantur, nec tamen defuncti erant; sed celeriter sepulti morte teterrima obierunt. Hinc in Regno Neapolitano lex est art. 82: *non si darà sepoltura se non previa autorizzazione dell' uffiziale dello stato civile...a riserva de' casi contemplati da' regolamenti di polizia.* Vid. etiam art. seq.—Et in Regno Pedemontano: « non si darà sepoltura, che dopo scorse almeno ventiquattr' ore dalla morte, e dopo quarant' otto se la medesima sia accaduta improvvisamente per causa interna, avutoriguardo in ogni caso ai regolamenti di Polizia, e specialmente a quelli che vietano di seppellire coloro i quali si sospetta essere periti di morte violenta, se non dopo che il giudice avrà eseguito gli atti che gl'incombono ». *V. Regolamento per la tenuta de' registri destinato ad accertare lo stato civile*, 20 giugno 1839, art. 21. Et Cod. Alb. civ. art. 60.—C. P. 290.—C. G. 77.

(*V*) *Pag.* 201.

Ex his deducere est, quid de illis Presbyteris sit pronuntiandum qui, Breviarium recitandi ac Missam celebrandi contenti, in ceteris de ope roganti Parocho respondent, se nullum obtinere Beneficium, quo opem illam suppeditare cogantur: sicque otiose vitam agunt, inutilem aliis, noxiam sibi; otium enim docet omnem malitiam. Si non beneficium, Ordinem habent, quem vacuum tenere prohibentur: habent dominicum praeceptum, quo mittuntur ad opus ministerii, habent universale praeceptum charitatis, quo unusquisque tenetur bonum proximi, maxime animae, curare. Hosce cum Juda Apostolo nuncupare fas est *nubes sine aqua, quae a ventis circumferuntur; arbores autumnales, infructuosas, bis mortuas, eradicatas; fluctus feri maris...* : *sidera errantia, quibus procella tenebrarum servata est in aeternum.*

Sacerdos ne etiam obliviscatur solemnitatem promissionis in sua Ordinatione emissae; ponens enim manus suas junctas inter manus Episcopi dicentis: *promittis mihi et successoribus meis reverentiam et obedientiam?* respondit vix communione refectus, vestibus sacris indutus, noviter Sacerdos, in templo Domini, in faciem Ecclesiae, coram Deo et hominibus: *promitto*. Quae porro Episcopo reverentia, si illum parvi faciat, atque apud ipsos saeculares homines dehonestetur? Quae obedientia, si infinitis studeat praetextibus, ne obtemperet ejus mandatis, cum ad excolendum Dominicum gregem mittitur? *Ecce mundus totus Sacerdotibus plenus, et tamen in messe Dei rarus valde invenitur operator*, ajebat d. Gregorius, *Hom.* 17. Videamus ne ista de nobis etiam dici possint, qui, ut ordinaremur, promisimus, ordinati renuimus.

Ceterum hac nostra tempestate non parum juverit haec etiam verba referre cl. Riccardi, *Dei mezzi di promovere l'educaz. religiosa*, c. 8: « La subordinazione che assicura la disciplina, che consolida l' autorità, che forma la gloria della Chiesa, comincia nei Preti verso i Parochi, e segue nei Parochi verso i Vicarii Foranei; continua nei Preti, nei Parochi e nei Vicarii al Vescovo; quindi dai vescovi ai Metropolitani: ma non è perfetta, se non finisce nella sommissione di tutti al supremo Gerarca, al Vicario di G. C., al Pontefice Romano. In questo capo risiede la vita di tutto il corpo del Sacerdozio, e da questo Capo parte lo spirito di tutte le Chiese ».

(*X*) *Pag.* 201.

Ad scientiam Moralis Theologiae addiscendam retinendamque notum est, plurimum conferre Congregationibus casuum conscientiae interesse. Hoc vel ex eo solum quisque intelliget, quod tunc moralis Theologiae scriptores volvendi sunt, pensitandi ac simul conferendi. Hinc *S. C. Congregatio censuit, Episcopum cogere posse ad iis interessendum Parochos tam saeculares, quam regulares* (3 sept. 1650); item *omnes*

sacerdotes saeculares confessarios, etiamsi sint Canonici (15 mart. 1692). Imo iterum interrogata (30 aug. 1732), an illis Congregationibus omnes Ecclesiastici tenerentur assistere et quidem sub aliqua poena pecuniaria, respondit *affirmative, praeterquam Clericos non constitutos in sacris, qui non sunt cogendi.* (Thesaurus Resolutionum Sacrae C. C. in Larinens. 30 aug. 1737).

Unde patet haec plurimi esse facienda. Ipsi Episcopi cum Romam petunt ad invisenda limina Apostolorum, etiam hujusce rei rationem reddere debent; in tertio enim relationis capite (*Instructio S. C. C. super modo conficiendi relationem, etc.*, ad calcem lib. *de Synodo Dioec.* Benedicti XIV) sub n. 14 dicitur exponendum: *an habeantur conferentiae Theologiae Moralis, seu casuum conscientiae et etiam sacrorum rituum, et quot vicibus habeantur, et qui illis intersint, et quinam profectus ex illis habeatur.* —V. Benedictus XIV, *Notificationib.* XXXII, et CII. — Pavone *Spicilegio ecc.* §§ 112 et 226.

Quanam methodo casus resolvendi sint, tradit Benedictus, ut nempe *media via inter rigorem et laxitatem* incedere curetur. (*De syn. Dioec.* l. XII, c. 6 n. 12).

(*Y*) *Pag.* 202.

« Dove i Preti (ait Riccardi, *Doveri ecc.*) sono in discordia, là v'è scompiglio e malvagità. Si biasimano, si abbandonano, si attraversano in tutti i disegni. Il servizio divino ne soffre: il Parroco stesso diventa la vittima delle loro discordie. Non può coltivarne uno senza disgustare gli altri. Non può prendere le difese di questo senza irritar quello. Se uno frequenta la di lui casa, gli altri si assentano. — Che se il mostro della discordia arriva a tanto di suscitare i Preti contro il Parroco, allora il male è al colmo. Si allontanano dalla sua persona, strisciano sulla porta di tutti i secolari, senza mai toccare quella del Parroco. Frequentano certe case, dove non possono parlare che d'interessi, o di vanità secolari; ma non fanno mai una visita al proprio pastore, col quale si possono avere tanti oggetti di conferenza per il privato e per il pubblico bene. Osano allegare, che non vi sono ben ricevuti. Col Parroco guardano tutto pel sottile, non così con i secolari.

Questo non è che l'inizio dei dolori. Lo abbandonano ne'suoi maggiori bisogni; gioiscono di vederlo impegnato e sagrificato ne'suoi doveri senza che possa arrivare a tutti. Lo contradicono nelle stesse sacre funzioni: e fra i ricinti del tempio e negli atrii del Signore succedono talvolta scene, che svegliano il dolore e la maraviglia dei fedeli. Non basta ancora. Come gli scribi ed i sacerdoti della sinagoga, si cacciano fra la plebe per incitarla a gridare ella stessa il *crucifige.* Una volta lo accusano che non fa; un'altra volta che fa troppo, o che fa male. Non può intraprendere un'opera, che non sia soggetto delle loro critiche. L'adempire ad un dovere fornisce spesso un motivo di accusa. Se protegge i poveri, gli suscitano contro i ricchi; se preferisce di stare coi ricchi, lo accusano presso i poveri. In luogo di entrare nelle sue circostanze, non lo guardano che colla vista delle proprie passioni. Il popolo osserva, e ne resta scandalezzato ».

(*Z*) *Pag.* 202.

Indefessi studii necessitas hodie maxime urget nos, tum ut valeamus occurrere tot malis quae ob scientiae abusu ubique exundant; tum ut ignorantiae notam, qua nos insectantur, a nobis omnino avertamus, sed merito usurpare possumus illud d. Hieronymi (De scriptoribus Eccl. in Prol.): *discant Celsus, Porphyrius, Julianus, rabidi adversus Christum canes; discant eorum sectatores, qui putant Ecclesiam nullos philosophos et eloquentes, nullos habuisse doctores, quanti et quales viri eam fundaverint, extruxerint et adornaverint. Et desinant fidem nostram rusticae tantum simplicitatis arguere, suamque potius imperitiam agnoscant.* — V. Card. Maj, *I meriti di Pio VII, e del Clero verso la Letteratura.* — Fabiani, *De vantaggi apportati dagli Ecclesiastici alle scienze, lettere ed arti.* — Memorie di Relig. e di morale, *Modena vol.* I, II, IX *etc.*—Châteaubriand, *Genio del Cristianesimo L.* 6.

(*AA*) *Pag.* 203.

Audiendus S. Alphonsus, *Hom. Apost. Tr.* VII. *n.* 53, quoad Seminaria:

1. « Seminarium sit optima directione constitutum, alioquin esset majori perniciei juventuti et dioecesi. Qui Seminarium ingrediuntur (quantumvis diligentia adhibeatur) non erunt omnes angeli; multi non afferunt eo spiritum, sed ibi acquirere debent illum. Igitur si Seminarium erit male directum, eveniet quod etiam illi, qui ut angeli ingrediuntur, paullo post daemones evadant.... Quare Episcopus si ob redditunm tenuitatem aut alium defectum non posset suum Seminarium de bonis ministris pro-

videre, tenetur illud penitus extinguere, nisi velit Deo tot criminum et scandalorum rationem reddere.

2. Utendum est stricto rigore, miseratione omni postposita, cum incorrigibilibus et cum aliquo, qui scandalum positivum praebuerit, v.g. impuritatis, tumultuationis, furti, etc. Hujusmodi Seminarista vix prima vice tolerandus esset post diutarnam et exemplarem animadversionem; sed tutius consilium est eum statim e Seminario expellere; quia talis ovis contagione inquinata potens est totum Seminarium corrumpere.

3. Oporteret statuere, ne tempore feriarum Seminaristae domos adirent; nam tunc (praecipue tempore vindemiarum) isti intermittunt omnia exercitia spiritualia, et illo mense aut bimestre cum foris vivunt, quantum boni acquisiverunt, amittunt; et regrediuntur in Seminarium vitiis et peccatis onusti. » Revera S. C. Congregatio in hoc sensu semper respondet Episcopis, cum pergunt Romam Limina visitaturi. Et s. Carolus nullam suis Clericis ante pestem anni 1576 a litteris vocationem concedebat. Et Gregorius XVI Eminen. Cardin. Josepho Morozzo Novariensi Episcopo, qui in ea Dioecesi primo hunc morem induxit, vehementer est gratulatus Brevi 17 aug. 1831, *id in praecipuis studii pastoralis argumentis numerans*. Et sane de pluribus Clericis verificatur quod de se ipse ajebat Augustinus l. 2, Confes. c. 3: *ubi... interposito otio feriatus ab omni schola, cum parentibus esse coepi, excesserunt caput meum vepres libidinum, et non erat eradicans manus.* — V. Tommasio, *Dell'utilità de' Seminarii.* — Giovanni di Giovanni, *Storia dei Seminarii Clericali.* — Riccardi, *Dei mezzi per promuovere l'educazione relig.* c. 7, 8. — Audisio, *Educazione fisica del Clero.* — Theiner, *Il Seminario ecclesiastico.* — Morozzo, *Lettere Pastorali a' Cherici del V. Seminario Maggiore*, 1831.

Pro alumnorum directione vid. Savoy, *Doveri Ecclesiastici.* — Tronson, *Manuel du Séminariste.* — Martini Luigi, *Il Seminarista, Meditazioni.* — Barabino, *Il Seminarista diretto.* — *Il Direttore Spirituale de' Seminarii secondo lo spirito di S. Carlo, ecc.* — Liguori, *Regolamento pe' Seminarii.* — *Il Nepoziano*, Bergamo, ecc.

(*BB*) *Pag.* 206.

« I politici moderni (ad rem hic vel ipse Gioberti), immemori dei beni passati, improvvidi dei bisogni futuri, reputano beato un paese, che non abbia frati. Non importa che l'egoismo trionfi, l'amor patrio si estingua, gli atei, gli epicurei, le donne di perduto costume, i suicidii, gl'infanticidii e le altre enormezze si moltiplichino ogni anno a due tanti, purchè non vi siano frati. Povera gente! Quanto non avrete nè frati nè monache farete forse meglio i fatti vostri? sarete più giusti, più sobrii, più timorati di Dio, insomma più virtuosi e felici? Leggete le storie, consultate l'esperienza; e troverete che oggi, e per l'addietro la maggior parte de' beneficii recati all'umanità si dee a' frati, e che niuno è atto quant'essi a gratificare eziandio coloro, che gli scherniscono, e destano. » Non ergo nos ex eorum dispersione meliores, sed neque ex eorum bonis magis divites; cum sacrilegam rapinam haud benedicat Deus. *Comprobat experientia* (ipse fatetur Lutherus, *Symposiae* c. 4) *eos, qui ecclesiastica bona ad se traxerunt, ab eis tandem depauperari et mendicos fieri.* Nemo ab Ecclesia ita rapuit, ut Henricus VIII; at nemo ita debitis gravatus decessit. — V. Cobbet, *Storia della riforma protestante.*

« La Svizzera (ait auctor libri, *Sui Possedimenti ed Istituti Ecclesiastici*, *Vercelli* 1850) sente i dolorosi frutti delle usurpazioni dei radicali. Nel Cantone d' Argovia, che diede primo il pessimo esempio, dopo la rapina di 14 milioni alla Chiesa di G. C., il gran Consiglio dovette udire queste parole dal suo membro, il signor Schleunigher 6 mag. 1845: *sono tristamente messi a nulla i beni dei conventi.... Alla fine niente hanno i cattolici, niente i protestanti, niente nessuno. La politica distruggitrice ci costò per lo meno tre milioni di franchi svizzeri non compresi i beni dei conventi.* Gazzetta di Zurigo 20 mag. 1845. — V. Solaro della Margherita, *Avvedimenti politici*, c. 12. — Peraldi, *Sugli Istituti Ecclesiastici e loro possedimenti*, Collezione di buoni libri, Torino, 1850. — Muzzarelli, *Il buon uso della Logica*, ecc. — *Politicon, ou choix des meilleurs discours sur tous les sujets de Politique traités dans la première assemblée*, etc. Paris, 1792. — Riccardi, *Gemiti della Chiesa di Spagna;* Conversazione 1.ª — *Saggio intorno al Socialismo*, ecc. pag. 338, etc.

(*CC*) *Pag.* 210.

Audiatur Balmes quoad religiosa vota, in libro *Il protestantismo comparato al Cattolicismo ecc.* cap. 58: Due parole del voto, che quasi sempre accompagna gl' Instituti religiosi: e forse è questo fra le cagioni principali, che mantengono la forte antipa-

tia del Protestantismo a quegl' Instituti. Il voto ferma, laddove il principio fondamentale del Protestantismo non vuole nè stabilità nè fermezza; multiplo ed anarchico per essenza, respinge l'unità, distrugge la gerarchia; dissolvente per natura, non lascia che lo spirito si mantenga ad una fede, o si soggetti ad una regola; la stessa virtù è un essere vago per lui, che non ha luogo determinato, e che s'alimenta d'illusioni, nè può patire alcuna legge invariabile e costante. Questa santa necessità di far bene e camminare le vie di perfezione doveva riuscirgli incomprensibile e ributtante in sommo grado, doveva apparirgli nemica di libertà, quasi che l'uomo che s'obbliga col voto perda il suo libero arbitrio, e che la sanzione aggiunta ad un proposito dall'accompagnarvisi la promessa che ne vien fatta a Dio, sbassasse in nulla il merito di colui, che mostra la necessaria forza per adempire quello che ha voluto promettere.

Coloro che hanno condannato questa necessità che l'uomo impone a sè stesso come contraria ai diritti di libertà, obbliarono certamente che questo sforzo per farsi schiavo del bene incatenandosi tutta sua vita, oltre all'essere una devozion sublime, è il più largo uso che far si possa della libertà. L'uomo dispone di tutta la sua vita in un atto, e compiendo i doveri che risultano da questo, compie altresì la propria volontà.

Ma, direte, *l'uomo è tanto incostante*...— E appunto per impedire gli effetti di questa incostanza si lega col voto; e misurando a un tratto gli eventi futuri si rende a quelli superiore, anticipatamente li signoreggia. — Soggiungerete: *il bene allora vien fatto per obbligo, vale a dire per una cotale necessità*.—Certamente: ma non sapete che la necessità di far bene è una felice necessità, la quale rende l'uomo in certo modo simile a Dio? e non sapete che la bontà infinita non può far male, e che la santità infinita non può far nulla che non sia santo? non ricordate la dottrina ammirabile de' teologi che, spiegando perchè la creatura sia peccabile, ne dà a conoscere quel profondo motivo, cioè che la creatura è uscita dal nulla? Quando l'uomo si sforza per quanto può a ben fare e lega per tal modo la volontà, egli la nobilita, e più s'assomiglia a Dio, più appressandosi alla condizione de' beati, i quali non hanno la triste libertà di far male, hanno anzi la felice necessità di amare il Sommo Bene.

Si direbbe che la parola *libertà* dev'essere malamente compresa in tutte le sue applicazioni, allorchè se ne valgono i Protestanti e i falsi filosofi. Nell' ordine religioso, nel morale, nel sociale e nel politico è tanto vaga ed incerta, che ben si vede come abbiano essi fatica o ad oscurarla e falsarla. Cicerone ci porse un' ammirabile definizione della libertà dicendo, ch' ella è tutta nell'*essere lo schiavo della legge*. Così può dirsi, la libertà dell'intelletto consistere nell'essere lo schiavo del vero, la libertà del volere nell'essere lo sciavo della virtù. Rovesciate quest'ordine, e avrete spenta la libertà; togliete la legge, e avrete in trono la forza; togliete la verità, e avrete in trono l'errore; togliete la virtù, e avrete in trono il vizio. Sciogliete il mondo dalla legge eterna, da quella legge che abbraccia l'uomo e la società, che s'estende ad ogni ordine, e che non è altro che la ragion divina applicata alle creature intelligenti; cercate fuori di questo immenso circolo una libertà immaginaria: non altro rimane in società che il domonio della forza bruta, e nell'uomo l'impero delle passioni: tirannia in ambo i casi, e per conseguenza schiavitù. — V. Wiseman, *Quattro anni di esperienza della religione cattolica*, cap. 2.

(DD) Pag. 214.

Hoc grave praeceptum probos eligendi, debita proportione, in gubernio constitutionali ac republicano urget etiam omnes deputatorum electores: et, aliis circumstantiis praeclusis, non solum peccant qui malis suffragium tribuunt, sed etiam qui non concurrendo in causa sunt, ut mali ab aliis eligantur; unusquisque enim, cum potest, tenetur a republica malum avertere. Quot autem mala ab improbis deputatis tum religioni tum civili societati obveniant, nemo ignorat; cum ipsis summa omnium rerum concredita sit, neque tantum tribuant consilium, sed ipsas leges cum aliis condant.

Ex his deducitur, sine charitatis vel justitiae laesione candidatorum vitia posse publice aperiri: Infatti (ait Episcopus Parisis, *Casi di coscienza*) colui, che esce dalla vita privata ed opta per qualche collegio elettorale, si sommette tutto da sè al sindacato del pubblico: egli lo vuole, e seco le sue conseguenze; non altrimenti che in un esame dei così detti concorsi, nei quali gli arbitri hanno il dritto della critica. Quindi le opinioni del candidato quanto a politica, a religione, a morale, il suo ingegno, la sua capacità, le guarentie che offre, i timori che

inspira, tutto cade sotto il dominio del giornalismo, il quale, onde incontrare l'approvazione del giudizio recato, deve di necessità addurne le prove, e i fatti che lo confermano.

Vero è, che quindi può sminuire la stima in che sono certe persone e può cagionare talvolta un danno grave: ma fino a tanto che il giornalista si è tenuto al vero, fino a tanto che è a' confini del pubblico bene, non recò onta veruna nè alla giustizia, perchè il candidato s'esponeva di proprio capo a questo danno; nè alla carità, perchè l'ordine di essa vuole che all'individuo si preferisca la communità, il bene di cui, vuoi religioso, vuoi sociale, esige che s'allontanino dalla cosa pubblica gli uomini incapaci o perversi, ne risulti pure pregiudizio per essi. »

Neque illico damnandus, qui acriter contra Ecclesiae inimicos scriptis pugnat; nam ex ipso Augustino etiam charitas habet aculeos suos — *Ad rem cit. Auctor*: » Dovrà bandirsi dalla polemica ogni motto frizzante, ogni parola di sarcasmo? Mai no: l'Evangelio non proibì mai di prevalersene; le divine Scritture modello dell'umana parola, riboccano di frasi ironiche, vale a dire della forma più pungente di linguaggio che v'abbia.

Vero è, che i nostri avversarii vorrebbero che gli scritti dei cattolici non uscissero mai da una stucchevole serietà; e se accade che la svestano alcuna volta, gridano all'astio, al difetto di carità, allo scandalo, mentre essi, gli ipocriti farisei, non sanno scrivere altrimenti che con penna tinta nel fiele. Ma tal sia di loro: noi non saremo sì babbuassi da lasciare a parte un'arma sì acconcia e da Dio permessa, sebbene non ci appiglieremo già a talune altre, che se essi maneggiano troppo a talento, sono però proibite per l'uomo di sana coscienza. Arma di questa fatta è p. e. la menzogna: e la menzogna, se nol sai, è molto in voga presso i nostri nemici; e perchè l'adoperano con franchezza e con costanza, ci recano spesso profonde ferite. Così va dicendo di altri mezzi ed iniqui ed efficaci. Noi siamo combattuti *per fas et nefas*, intantochè per difenderci dobbiamo stare a sola giustizia: ognun può scorgere quanto svantaggio già abbiamo ».

(*EE*) *Pag.* 214.

In Regno Sabaudiae antiquum est, ut cum primum Rex regnum obtinet, juramentum fidelitatis, si velit, a publicis functionariis saecularibus exigat: imo ab ipsis Ecclesiasticis, sed a Suprema Sede facultate obtenta; nam secus id prohibent Lateranense IV, et Jus Canonicum *l.* 2, *de jurei. tit.* XXIV, nisi agatur de Clericis vassallis. — V. Card. Morozzo, *Lettera Circolare* 19 gen.: 14 et 26 apr. 1822 — Regio Editto 11 dic. 1821 — Lettera della R. Secreteria di Stato Interno 10 marzo 1822 — Ragioni della Sede Apostolica nelle presenti controversie colla Corte di Torino an 1732, vol. 2, p. 3: *Discorso sul giuramento dei Vescovi* ecc. Hoc tamen hodie Episcopi Pedemontani ipsi Regi exhibent, cum primum Sedem occupant, utpote qui omnes sint donati aliquo saeculari titulo vel principis, vel comitis, vel marchionis etc.; ideoque quasi vassalli habeantur.

(*FF*) *Pag.* 216.

Ad delicta autem majora cohibenda, mutua conventio inita est pro nonnullorum reorum consignatione de quinquennio in quinquennium duratura inter Regnum Pedemontanum et Austriacum 6 jun. anno 1838; it. Ducatum Lucae 14 martii anno 1838; it. Gallicanum Regnum 3 augusti eodem anno (V. *Collezione celerifera di leggi ecc.*). Huc venit sane commendanda noviter instituta Societas, a Rege Sabaudiae adprobata die 21 nov. 1846: *Reale Società di patrocinio dei giovani liberati dal carcere*. Quae in id intendit, ut e carcere egressi juvenes in aliquo utiliter occupenter, a vitiis arceantur, ac bonam indolem induentes periculum effugiant iterum in delicta prolabendi (Gazzetta Piemont. 1847 n. 49).

Quoad reorum fugientium indemnitatem v. *Civiltà Cattolica*, *Vol.* 2. *ser.* 2. *art.* L'asilo della rivoluzione.

(*GG*) *Pag.* 227.

Curandum, ut cultus Dei intra domesticos parietes vigeat; *etenim* uti observat pius Stapf. § 223, *praetcrquamquod exinde pius religionis sensus atque orandi studium plurimum fovere soleat, multae etiam morum corruptelae arcentur, et totus familiaris convictus intimior evadit.... Repeto quod innui: etiamsi Rosarium finito labore diurno pterumque multis cum distractionibus recitari soleat: iis tamen in aedibus, ubi haec devotio nullo die omittitur, plerumque plus probitatis invenies, quam ubi omnis cultus domesticus in desuetudinem abiit.*

Hunc cultum constituunt tum devotae comprecationes, tum pia lectio et colloquia ad aedificationem facientia. Praecipue mos

ille commendari meretur, quo pater, vel mater familiae Doctrinam in Ecclesia exceptam cum suis erepti, atque eorum captui magis accomodare studet.

(*HH*) *Pag.* **227.**

« Vedonsi (ad rem auctor libri, *Saggio intorno al Socialismo*, pag. 649) certe scuole, in cui quasi per timore che il fanciullo divenga troppo religioso, appena se gli parla di cose cristiane per pochi e rari istanti, mentre turbe di maestri lo divertono colle scene più lusinghiere della natura e del mondo sensibile. Crederà egli dopo ciò il fanciullo che la cosa più essenziale per lui è la religione, la virtù e la morale del Vangelo, e ch'essa è la base della sua educazione come lo debb'essere della sua vita? — Ma ciò è poco ancora se di più, e troppo spesso, non si vedessero istillati i germi più sottili del sensualismo sansimonistico fin negli infanti in certe scuole, in cui le loro prime considerazioni sono fissate sul proprio corpo e sulle sue varie parti, sui diletti di cui sono capaci; scuole in cui lunghe filze di nomenclature stolide, triviali e spesso lubriche ancora, ammaestrano i ragazzi in tutti gli irritamenti della gola, lasciando più o meno oscuramente indovinare soddisfazioni più vili, di cui nelle classi bisessuali i miserelli hanno presenti gli oggetti proporzionati alla loro età. Oh che pur troppo tali educatori non sanno che *la stoltezza è legata nel cuor del fanciullo*, come disse lo Spirito Santo; e nemmeno sanno ciò che disse un pagano: *Res sacra puer!*

A que'fonti negativi, e spesso pur troppo positivi, di corruzione precoce non diremo poi quale spazio aprano altri educatori, che ai più grandicelli tolgono ogni custodia di abitudini religiose, lasciando a piena libertà e discrezione loro ogni pratica di culto, come se giovani che in tutto si sogliono condurre a stampa e meccanicamente in tali scuole, nella sola religione, la più difficile e la più doverosa e la più essenziale cosa per l'uomo, abbiano a riputarsi savi così da reggersi per sè. Non parliamo qui nè dell' insegnar frequente massime scorrette, nè dei turpi tratti di licenziosi autori; quando bene il male fosse soltanto negativo, sarà sempre l'ignoranza della verità suprema, la cupidigia della fruizione sensuale, che crescerà in quegli educandati o pedagogie in cui sì rara si presenta, e come accessoria al giovane la forma d'un Cristo povero e dolorato, supremo contegno alle voglie e cupidigie scorrette, e la verginale maestà di Maria per esemplare ed eccimento a virtù più che angelica in carne terrena e ardente di spiriti giovanili, o si presentano questi come due tipi romanzeschi in cui, secondo la Giobertiana stramberia, *si tempera colla soavità dell'elemento donnesco l'energia virile del cristianesimo.* Da tal gioventù sì digiuna dei grandi concetti del cristianesimo, sì piena la testa di un guazzabuglio di idee scomposte, concludenti a non altro che alla stima e alla ricerca di ciò che il Vangelo insegna a sprezzare perchè pericoloso, quand'è pur buono in sè, all'uomo infermo, non sorgerà se non una generazione d'ignoranti e d'effeminati, che, sparsa pel mondo fra la licenza delle stampe, delle scene, degli esempi e delle maniere, e coll'aiuto dei suoi mezzi infiniti di corruzione diverrà di leggieri una generazione di inetti superbi e scapestrati nelle classi più distinte, di prostituite e di communisti laidi alla Veitling nelle più basse » — V. etiam *Continuazione delle Memorie di Religione di Modena*, V. 18: *art.* Osservazioni imparziali sopra le scuole infantili secondo il metovo di Owen ecc. — It. *Memorie, serie* 3. *Vol.* **4.**

Sed prae ceteris notatu digna sunt haec verba Diarii, *La Civiltà Cattolica ser.* **2.** *Vol.* **1.** *p.* **677:** « Non è vigilanza che basti nei Vescovi e superiori ecclesiastici, allorchè in questi tempi, in cui tanto si predica il Cattolicismo ammodernato, si tratta di certe novelle instituzioni, che hanno l' aspetto della carità e bene pubblico, ma per altri capi ingenerano sospizioni. È desiderevole certamente che gl'instituti di beneficenza ordinati alla istruzione, al sollievo, al miglioramento delle classi più derelitte della società vigoriscano e sempre più crescano nella Chiesa, essendone essa stata in ogni tempo feconda. Bisogna che chiunque abbia zelo per la gloria di Dio e pel vantaggio del suo prossimo, concorra a promuoverle ed ajutarle di tutto suo potere. Ma per pietà badino quelli a cui corre debito del bene pubblico, che sotto pelle di agnelli non s'intrudano lupi, cui poi sia difficile, o tardi, o inutile il voler discacciare. Niuno s'illuda guardando alle sole parti buone che per avventura si mostrino; discernano tutto, esminino tutto per ogni verso, affin di conoscere bene lo spirito che vi s'infonde e la natura dei frutti che se ne possono sperare: *Omnia probate; quod bonum est tenete* (Thess. **1. 21**). Indizii certi da diffidare ogni persona accorta, sarebbero, se

una qualche instituzione d'indole morale si volesse governata dai soli laici, sottratta o poco sottomessa alla cura e inspezione de Vescovi; se nell' insegnamento religioso si facesse uso di un nuovo catechismo diverso da quello approvato nella diocesi; se vi si vedesse niuna o rara frequenza ai sacramenti; niun uso di sacre immagini, o d'invocazione de'Santi; se nei libri d'istruzione si trovasse una certa novità di massime e di formole riguardo ai dommi o alla morale; se rado o non mai si nominasse la Chiesa e il suo magistero infallibile; se tutta la virtù si riducesse alla temperanza e alla beneficenza, dimenticando o toccando con negligenza il culto verso Dio, massimamente dove trattisi dell'esterno, e via discorrendo. Cosiffatto tenore ci farebbe segno che questa o quell' opera farebbe intrapresa non per ispirazione cattolica, ma pagana, o, che peggio è, settaria; e però non potrebbe tornare che a danno della religione e dello Stato, e a somma sventura dei popoli ».

(II) Pag. 230.

Ad tollendam omnem hallucinationem circa status religiosi electionem, dicimus propositum de religionis ingressu esse tale, ut haec diligenter perpendi requirat: — 1 an finis, quo movetur adolescens ad religionem ingrediendam, sit rectus, animae nempe salus et Dei gloria; intentio enim probat opus; — 2 an disciplina, observantia et fervor vigeat in illo instituto, ad quod ipse vocari se putat; secus enim difficillime poterit perfectionem sectari; — 3 an sit aptus officiis illius Instituti; aliter in sui et aliorum ruinam illud ingrederetur. His tribus rite perpensis auxilio docti, prudentis ac pii consiliarii, potest religionem ingredi, quin de magis diuturno examine sollicitus sit, sperans videlicet fore, ut perfectionis semitam tuto pede, Deo opitulante, percurrere possit. Status enim religionis talis est, ex Doctore mellifluo, in quo homo *vivit purius, cadit rarius, surgit velocius.*

Unde adolescentes majoris semper probationis cupidos sic alloquitur S. Thomas: *diuturna deliberatio et multorum consilia requiruntur in magnis dubiis... ingressus religionis est melius bonum, et qui de hoc dubitat, quantum in se est, derogat Christo, qui hoc consilium dedit* (2. 2. q. ult. a. 10). Idem docet d. Bernardus: *quantos mundi sapientia maledicta supplantat, et conceptum in eis extinguit spiritum, quem voluerat Deus vehementer accendi!... Cum a Deo verbum esse non dubitas, quid opus est deliberatione? Vocat magni consilii Angelus: quid aliena consilia praestolaris? quis enim fidelior, quisve sapientior illo* (Serm. in Evang. *Ecce nos*)?

Diversa res, si agerctur de statu Ecclesiastico, qui viros non probandos, sed probatos requirit. Verum in neutro casu ordinarie parentes audiendi, licet diversimode se gerant. A religione filios abducunt, quia nihil accipere posse probe sciunt; cum religiosus saeculo moriatur. Ad statum vero Ecclesiasticum eos cogunt invita minerva, ut ajunt, id est refragante ingenio, repugnante natura, non favente caelo: cogunt, inquam, quia inde maria ac montes sperant; non enim filios suos Ecclesiae offerunt ut Anna filium Samuelem, quae *commodavit eum Domino* (1 Reg. 1): hodie parentes non commodant, quia commodare est mutuum dare nihil inde sperantes; sed locant, ut pretium locationis accipiant: contractus videlicet, quem parentes inire contendunt, cum filiis Ecclesiasticum ministerium suadent, est: *do ut des.*

(JJ) Pag, 233.

Haec ejusdem Pontificis Pii IX verba sunt notatu dignissima, qui postquam docuit Episcoporum esse rite instituere Clericos, ad rem subjungit: *quoniam... ceteros etiam ex laicorum ordine adolescentes ad pastoralem vestram sollicitudinem pertinere non est dubium, excubate insuper, venerabiles fratres, aliis omnibus publicis privatisque scholis, et quantum in vobis est omni ope atque industria adnitimini, ut tota in illis studiorum ratio ad catholicae doctrinae normam exigatur.... Eo autem in genere praecipuam vobis, planeque liberam auctoritatem et curam vindicabitis super professoribus sacrarum disciplinarum, et in reliquis omnibus quae Religionis sunt, aut Religionem proxime attingunt. Advigilate, ut in tota quidem scholarum ratione, sed in iis maxime quae Religionis sunt, libri adhibeantur ab erroris cujuscumque suspicione immunes. Commonete animarum Curatores, ut seduli vobis adjutores sint in iis, quae scholas respiciunt infantium, et juvenum primae aetatis,* etc. Encycl. 8 dic. 1849. — *V.* Boulogne, *Istruzione sull' educazione cristiana.*—Cetta, *Dell' unità e libertà d' insegnamento in Italia, Torino,* 1849. — La Repubblica Romana del 1849, *Suo processo,* c. 32.—Riccardi, *I conti fatti al progresso,* c. 6. — *Civiltà Cattolica,* vol. 1 *et* 2.—Peyron, *Dell' Istruzione secondaria in Piemonte, Torino* 1851.—Rollin, *Sull' educazione.* Conte Solaro Della Margherita, *Avvedimenti politici cap.* L' istruz. pubb., ecc.

Non abs re erit praecipuos libros, qui bono juventutis conferre possunt, indicare, tum ut ipsi juvenes, tum ut eorum directores habeant in tanta undique volantium et peccare docentium libellorum contagione quibus tuto studere possint. Sunt: Liguori, *Avvertimenti ai giovani studenti.*— Scotti, *Omelie ai giovani studenti.* — Foresti, *Il sentiero della sapienza mostrato ai giovani studenti.*—Coda, *Ricordi di un Maestro al suo alliero, che sta per entrare nella società. Napoli*, 1821. — Bresciani, *Il Tionide.* —Blanchard, *Scuola dei Costumi.*—Collet, *Lo scolaro cristiano, Mil.*, 1845.—Gobinet, *Istruzioni alla gioventù.*—Arciv. di Besanzone, *Istruzioni cristiane.*—Orsi, *La gioventù dabbene.* — Collezione di buoni libri; *Torino.*—Fontana, *Guida infallibile per chi cerca la felicità*, etc.—Smith, *Racconti.*

(*KK*) *Pag.* 254.

Quoad discipulorum obligationes pro praxi vid. *Examen raisonné* vol. 1, pag. 248: « Les élèves doivent à leurs maîtres l'amour, le respect et l'obéissance dans ce qui concerne les soins que ceux-ci doivent leur donner.

Au lieu d'avoir pour vos précepteurs ou pour vos maîtres l'amour et le respect qui leur étaient dus, ne les avez-vous point haïs, méprisés, et peut-être même injuriés? (Si la haine, le mépris ou l'injure est grave et volontaire, péché mortel qui a double malice. *Bonacina.* Si elle n'est pas grave, péché véniel).

Ne les avez-vous point provoqués à la colère par des paroles offensantes ou autrement? (Si on les provoque avec délibération à une grave colère, péché mortel qui a double malice, si cependant les paroles ou la manière d'agir à leur égard ne peuvaient leur faire une grave injure, le péché ne serait que véniel. Souvent les élèves, à raison de leur âge et de leur légèreté, sont excusables de péché mortel là où il y en aurait un s'il y avait de la reflexion et pleine délibération *Sporer.*

Ne leur avez-vous pas volontairement désobéi dans ce qu'ils avaient droit de vous commander, par exemple, dans ce qui concernait vos études et vos devoir de religion? (Si la chose est de peu d'importance, péché véniel ; mais si elle est d'une grande importance, et commandée sérieusement avec l'intention au moins implicite d'obliger *sub gravi*, et que d'ailleur on désobéisse avec pleine délibération et avec connaissance de la gravité de la matière, péché mortel. Souvent le défaut de reflection de la part des élèves rend le péché véniel).

N'avez-vous point obéi en murmurant, répondant même avec arrogance? (Si en obéissant ainsi avec réflexion on fait une grave injure au maître, et qu'on ait pu le prévoir, péché mortel; si l'injure n'est que légère, péché veniel).

Dans les temps d'etude, au lieu d'etudier conformement à la volonté de vos maîtres et de faire avec soin vos devoirs de classe, ne vous êtes-vous point livré à l'oisiveté et à la paresse? (Si le perte de temps n'est pas notable, péché véniel; mais si elle est considerable, et qu'elle nuise notablement aux progrès des études, elle est mortelle. *Goritia.* Le défaut de réflexion peut souvent excuser de faute grave).

Ne vous êtes-vous pas quelquefois absenté des classes sans cause legitime et sans permission? (Péché véniel: il ne serait mortel qu'autant qu'il y aurait un certain nombre d'absences qui nuiraient notablement aux études ou qui seraient réputées une grave désordre, et qu'il y aurait assez de réflexion pour le connaître).

Pendant les classes, au lieu d'être attentif aux leçon qu'on y donnat, ne vous êtes-vous point laissé distraire volontairement, vous occupant à des choses vaines et inutiles? (Si cela arrive souvent, et que l'on puisse prévoir que le progrés des études en souffrira gravement, péché mortel; si cela n'arrive que quelquefois, et qu'on ne porte qu'un léger préjudice aux études, péché véniel).

Comment avez-vous sanctifié vos études?.... Au lieu de vous y proposer la gloire de Dieu et votre santification, n'avez-vous pas étudié uniquement par des motifs de vanité, d'orgueil, d'ambition, etc.? (Péché plus ou moins grave, selon que le motif est plus ou moins mauvais; mais pour que le péché soit mortel, il faut qu'il y ait ce que les théologiens appellent *gravis inordinatio*: un grave désordre dans le motif: étudier simplement par vanité, pour exceller, pour se faire remarquer par sa science, n'est qu'un péché véniel).

Ne vous êtes-vous point trop livré à la lecture des ouvrages totalement étrangers à vos études et a votre classe? (Si l'on perd à cette lecture un temps considérable, et que l'on s'aperçoive que par là on nuit notablement àla science à laquelle on se destine et aux progrès qu'on doit faire dans sa classe, péché mortel; si cette lecture ne porte pas aux propres études un préjudice notable, péché seulement véniel, pourvu toutefois que les livres ne soient ni contre la religion ni contre les moeurs) ».

TRACTATUS QUARTUS

De vitiis atque peccatis in genere et specie ac de censuris

Humanum actum consideravimus in suis *principiis* tum *efficientibus* tum *dirigentibus*. Restat ut eundem consideremus in *principiis allicientibus*.

Videlicet postquam homo vidit quomodo sui in se actus *efficiantur*, et quibus regulis *directricibus* ad honestatem valeant ordinari, necessarium imprimis est, ut a regulis illis nunquam recedat, sicque malum omne evitet, iuxta illud: *declina a malo*.

Sed quanam ratione a regulis illis recedit homo, nisi per vitia atque peccata? Oportet igitur, ut de iis disputemus. Ideo *Tractatum quartum* hic proponimus, *De vitiis, atque peccatis*.

Duo autem ad propositum summopere fluunt: 1 ut homo peccatum in natura sua totum qua late patet agnoscat; 2 ut peccatorum singulorum fontes praecipuos addiscat, atque radices seu vitia principaliora; quae sunt veluti peccatorum omnium capita. Hinc duplex erit disputatio: 1ª *de peccatis in genere*; 2ª *de peccatis in specie, seu vitiis capitalibus*.

Ut autem magis magisque a peccatis et vitiis abhorreat christianus, tertiam addemus, *de Censuris*, quae sunt poenae, quibus ab Ecclesia in foro etiam externo peccata quaedam graviora plectuntur.

DISPUTATIO PRIMA

DE VITIIS ATQUE PECCATIS IN GENERE

Prœmium

DE PECCATI DEFINITIONE ET DIVISIONE GENERATIM

Q. 1. *Quid est peccatum?*

R. Peccatum improprie modo accipitur pro *hostia*, quae pro peccatis offertur: sic Apostolus ait, quod Christus *pro nobis peccatum fecit* (1). Modo pro *occasione* peccati: sic Moyses vitulum aureum *peccatum* appellat (2). Modo pro effectu ac simul occasionali causa peccati: sic Apostolus concupiscentiam *peccatum* dicit (3). Modo pro *poena* peccatis debita: sic Daniel vult, ut peccata eleemosynis redimantur (4).

Proprie autem, sed generice acceptum, peccatum idem est ac quilibet defectus. Unde in ordine naturali monstra dicuntur *peccata naturae*; in artibus opera defectuosa dicuntur *peccata artis*; in moralibus vero actus humani vitiosi simpliciter *peccata* dicuntur: quo sensu hic a nobis accipitur

(1) 2. Cor. 5. (2) Exod. 33. (3) Rom. 7. (4) Cap. 4.

peccatum. Celebris autem est peccati definitio, quam tradit Augustinus: *peccatum est dictum vel factum vel concupitum aliquid contra legem Dei aeternam* (1). Communiter tamen definiri solet peccatum: *libera legis divinae violatio*, seu *actus libere positus vel omissus contra legem Dei* (2).

Dicitur: 1 *libera:* quia debet esse in voluntatis potestate actum illum ponere vel non ponere; alioquin nunquam erit peccatum, cum tam ad merendum quam ad demerendum requiratur illa *indifferentiae* libertas, qua homo agere possit et non agere: *peccatum*, inquit Angelicus, *essentialiter consistit in actu liberi arbitrii* (3);—2 *legis:* quia *ubi non est lex, nec praevaricatio esse potest* (4). Et quidem legis divinae: quo nomine intelligitur lex omnis; nam quaevis violatio etiam legis humanae adversatur legi divinae, clamante Apostolo: *qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit* (5);—3 *violatio*: ut indicetur formalis ratio peccati, quae consistit in voluntario hominis recessu a recta agendorum et omittendorum regula, sive in privatione ordinis, et rectitudinis actionis vel omissionis, quae a lege deflectit, quaeque ideo bonitate convenienti caret (6).

Haec definitio peccati (dices) *non convenit peccato originali, cum non fuerit in nostra potestate illud ponere vel non ponere; ideoque nobis nullimode fuit liberum.* R. Etsi originis peccatum non fuerit in potestate nostra, ut sumus personae singulares, fuit tamen in potestate nostra, ut sumus membra totius naturae humanae, ideo liberum; cum nempe fuerit in potestate nostri capitis (quod sustinebat personam omnium) peccare vel non peccare. Hoc enim ipso quo Deus, constituendo Adamum caput nostrum naturale et morale, illi commisit voluntates nostras, moraliter et ipsi nos illi commisimus. Unde tradita definitio omnia peccata comprehendit ac legitima est.

Sed (addes) *datur peccatum soli naturali rationi repugnans et mere philosophicum, uti vocant: ergo definitio non est recta.*

Non ignoramus extitisse qui voluerunt discrimen esse ponendum inter actum humanum, qui soli naturali hominis rationi adversatur, et actum, qui adversatur legi divinae: 1° *peccatum philosophicum*; 2° *theologicum* nuncupavere.

Sed haec opinio *tamquam erronea* diris devota est ab Alexandro VIII sub n. 2. Et merito: nam etsi non repugnet peccatum per mentis praecisionem, idest *abstrahendo*, considerari posse uti pure repugnans rectae rationi; nunquam tamen potest ab offensa Dei realiter separari. Qui peccat contra rectam rationem, *simul* et *indivisibiliter* peccat contra legem Dei (7): quia dictamen rectae rationis est intimatio legis aeternae Dei necessario prohibentis quid dedecet naturam rationalem (8).

Q. 2. *Quomodo peccatum generatim dividitur?*

R. Prima et generalis peccati divisio est in *originale* et *personale*. Originale est quod ab ipsa origine nostra in Adamo contraximus, et definitur: *peccatum a primo parente in posteros per generationem transmissum.* Personale est quod committimus propria nostra, physica et actuali voluntate. — *La differenza che corre fra il peccato originale e personale è questa, che il peccato personale si commette colla volontà fisicamente propria, l'originale fu commesso colla volontà fisicamente aliena e moralmente propria.* Ita s. Alphonsus (9).

(1) L. 22 contr. Faust. c. 27. Nomine *facti* vel *dicti* venit etiam omissio; cum male agat qui omittit quod non debet.

(2) Vitium et peccatum etsi promiscue usurpentur, proprie tamen, ut notat Angelicus 1. 2. q. 71, differunt. Nam *peccatum* est ipse actus moraliter malus; *vitium* est habitus seu dispositio inclinans ad actum ipsum malum. Unde primum est quid pejus: cum actu male agere pejus sit, quam solum esse dispositum ad male agendum.

(3) 1. 2. q. 77. a. 6.

(4) Rom. 4.

(5) Rom. 13.

(6) Non tamen peccatum est ipsum nihilum: *peccatum non est pura privatio*, ait s. Thomas 1. 2. q. 72. a. 1, *sed est actus debito ordine privatus.*

(7) Imo non tantum peccat in Deum uti *legislatorem*, cujus leges aspernatur, sed etiam uti *judicem*, cujus poenas non pertimescit; uti *testem*, cujus praesentiam non reveretur; uti *dominum*, cujus servitutem detrectat; uti *benefactorem*, cujus beneficia contemnit; uti *ultimum finem*, ipsum in creaturis collocans. — Utique *effective* Deus laedi non potest, juxta illud Jobi 3: *si peccaveris, quid ei nocebit?* At *affective* mala hominis voluntate utique offenditur, quatenus homo sanctissima jura Dei violat, ejusque amicitiam practice contemnit. Nonne directe etiam veritas per mendacium laeditur? attamen veritas in semetipsa semper remanet incorrupta; qui tamen mentitur, vere veritatem offendit.

(8) V. De lege naturali.

(9) *Opera Dogmatica*, contro gli increduli pretesi riformati, *sess.* 5.

CAPUT PRIMUM

DE PECCATO ORIGINALI

Articulus. I.— *De peccati originalis existentia* (1)

Q. ***An peccati originalis existentia admittenda sit.***

R. Peccati originalis existentiam praecipue negarunt IV saeculo Pelagiani, VII Armeni, VIII Albanenses; XIII Albigenses, XVI Zuwingliani aliique ex Novatoribus; et negant adhuc Sociniani et increduli. Contra hos omnes haec nostra sit

PROPOSITIO:

De fide catholica est, peccatum originale in omnes et singulas homines transfundi, qui via naturali ex Adamo descendunt, nisi privilegio speciali eximantur.

Prob. 1. Scriptura: R. Psaltes sic habet: ***ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea*** (2). Atqui hujusmodi iniquitas atque peccatum, in quo David conceptum se dolet, non aliud esse potest, quam peccatum originale: ***numquid David*** (ait s. Augustinus in haec verba) ***de adulterio natus erat, de Jesse viro justo et conjuge ipsius? Quid est, quod se dicit in iniquitate conceptum, nisi quia trahitur iniquitas ex Adam?*** Et Apostolus sic scribit: ***per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors; et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt*** (3). Docet hic Apostolus per Adamum peccatum in mundum intrasse non secus ac mortem: atqui mors intravit in omnes et singulos homines tam adultos, quam parvulos absque ullo discrimine: ergo etiam peccatum originale; neque enim in parvulis actuale esse potest.

2. Patribus: unanimis sane fuit et perpetuus eorum consensus hac in re. Duos proferimus, Augustinum et Athanasium. Primus contra Pelagium sic inquiebat (4): ***non ego finxi originale peccatum, quod Catholica fides credidit antiquitus; sed tu, qui hoc negas, sine dubio es novus haereticus.*** —Alter haec habet (5): ***ab Adami iniquitatem omnes, qui ab Adamo oriuntur, in iniquitatibus concipiuntur*** (6).

3. Conciliis: sufficiat omnium loco Tridentinum, cujus Patres sic decreverunt: ***si quis Adae praevaricationem sibi soli et non ejus propagini asserit nocuisse, et acceptam a Deo sanctitatem et justitiam, quam perdidit, sibi soli et non nobis etiam eum perdidisse; aut inquinatum illum per inobedientiae peccatum mortem et poenas corporis tantum in omne genus humanum transfudisse, non autem et peccatum, quod est mors animae, anathema sit; cum contradicat Apostolo dicenti: per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt*** (7).

4. Ratione theologica. Ac — 1: Fides Catholica semper docuit Baptismum esse necessarium ad salutem aeternam: atqui nulla esset talis necessitas, si peccatum originale non existeret. —2 Christus fuit Salvator atque Redemptor tam adultorum, quam parvulorum: atqui, sublato dogmate peccati originalis, talis dici non posset (8).

5. Denique antiquae traditionis vestigiis, quae apud omnes gentes etiam barbaras reperiuntur, ut ex historia (*A*). Unde vel ipse Voltairius ultro fatetur: *casus ho-*

(1) Quaestio pertinet ad ipsa Religionis principia; cum, dicente Augustino, in hoc *proprie Fides Christiana consistat, et hoc qui negat, ipsa Christianae Fidei subvertere fundamenta conatur* (lib. 1 contra Julian. c. 2; et l. 2 de pecc. orig. c. 24). V. Perrone, qui in suis Praelect. ubi *de homine*, de more et argumentorum soliditate et eruditionis copia, rem totam exsolvit. It. Billuart, Alasia, Frassen, De Rubeis, etc.

(2) *Ps.* 50. In textu hebraico habetur numerus singularis *in iniquitate et in peccato*. Sed non officit quod ponatur plurale; tum quia peccatum originale est radix plurium peccatorum; tum quia in eo peccato plures fuerunt deformitates, nempe superbia, infidelitas, inobedientia, gula, etc.—Attamen si quaeratur quodnam fuerit primum Adae peccatum, dicimus illud fuisse non inobedientiam, sed superbiam simul includens ac causans inobedientiam; audiens enim Adam, quod foret Deo similis comedendo de ligno vetito, in superbiam elatus ex motivo hujus assimilationis concepit voluntatem comedendi et comedit.

(3) Rom. 5. (4) De nupt. l. 2. c. 12.

(5) In Ps. 50.

(6) De fide est omnes omnino homines ab uno Adamo derivare· hoc est contra Peyrerium, qui docuit Adamum et Evam esse tantummodo capita populi Israelitici; parentes autem gentilium alios fuisse homines antea creatos, quos proinde vocabat *Prae-Adamitas*. Sed hoc fabulosum est, ut patet ex toto Genesis contextu, et ex illo 1 Cor. 15.: *factus est primus homo Adam in animam viventem*. Unde Augustinus Tract. 9 in Joan: *in ipso exordio Adam et Eva parentes omnium gentium erant, non tantummodo Judaeorum*. — V. Billuart, *De pecc. orig:* Digressio historica. — Bergier, *Dizionario* H. T.

(7) Sess. 5. can. 2.

(8) V. Muzzarelli, *Il buon uso della Logica*, Opusc. VI.

minis est fundamentum Theologiae omnium pene antiquorum populorum (1).

Diximus — 1 *qui via naturali ex Adamo descendunt*, ut eximatur Christus, et alii qui per miraculum formarentur. Nam isti tunc non descenderent per seminalem propagationem ab Adamo; *revera*, ait Tridentinum, *homines nisi ex semine Adae propagati nascerentur, non nascerentur injusti; cum ea propagatione per ipsum, dum concipiuntur, propriam injustitiam contrahant* (2). — Diximus 2 *nisi privilegio eximantur*, ut exempta fuit Virgo Maria; absit enim, ut hic includamus s. Virginem, *opus* (ut ait Damiani) *quod solus Opifex supergreditur* (3).

Objicies 1 : *concipi nulla ratione potest quomodo peccatum originale in posteros traducatur : ergo repugnat illud admittere.*

R. 1. Latet quidem nos modus: *ego istam quaestionem profundam sentio*, inquiebat d. Augustinus; *libet me et hic exclamare quod Paulus : o altitudo divitiarum* (4)! Neque tamen idcirco fas est aliquid concludere contra peccati originalis existentiam: secus eodem argumento negari posset commercium animae cum corpore; quia minime innotescit, quomodo anima in corpus, et corpus vicissim in animam agat. Item negari posset adhaesio partium in corpore ; cum modus non agnoscatur hujus adhaesionis. Unde hic *magis curandum est*, ut ait idem s. Doctor, *sive in parvulis, sive in grandibus, quo anima sanetur auxilio, quam quo vitiata sit merito* (5) : sane qui cecidit non quaerit quomodo ceciderit, sed quomodo surgat.

R. 2. Ceterum, ad exponendum impenetrabile hoc mysterium varia sunt excogitata systemata. Alii dicunt ideo peccatum originale traduci, quia anima infunditur in corpus vitiatum , sicut liquor in vase vitiato corrumpitur; sicut ipsa anima dolet, si conjungatur corpori vulnerato. Sed hoc non est admittendum; quia in hac hypothesi vitium corporis supponitur ante peccatum, cum tamen sit ipsius peccati effectus — Alii volunt inter Deum et Adamum interfuisse pactum, cujus haec conditio fuit, ut penes Adamum generis humani sors foret: admittunt insuper in omnibus posteris Adae interpretativam quamdam voluntatem , vi cujus si extitissent, tale pactum libenter fuissent acceptaturi. Verum hoc pactum gratis omnino supponitur; et consensus voluntatis nondum existentis non potest puniri.

S. Thomas, cujus sententia communis evasit, docet Adam constitutum a Domino fuisse *caput naturale et morale totius generis humani, tum ad conservationem, tum ad amissionem justitiae originalis*, ita ut, eo perseverante in bono, omnes nati fuissent justi; eo autem praevaricante, omnes nascerentur justitia originali exuti. Atque hinc jure merito ajebat Augustinus , homines participes fieri peccati Adami *non proprietate actionis, sed contagione propaginis*. Sicut Rex a populo electus cum titulo haereditatis, qui, pactum fundamentale transgrediens et a potestato excidens, totam dynastiam suam in ruinam trahit ; Ita Adam, caput morale totius generis humani constitutus, omnes posteros suos, quorum sors et dignitas ejus fidelitati committebatur, secum perdidit (6).

Ex quo patet 1: quare Adam nocuerit peccando, quin prodesse potuerit poenitendo. Nam ipse delevit quidem personale peccatum, quod in mala voluntate erat; at non potuit amplius auferre naturae corruptionem, quae a peccato necessario secuta est.

Patet 2: quare cetera protoparentis peccata ad posteros non debuerint transmitti; semel enim justitia originali amissa, protoparens non amplius agebat uti caput morale hominum. Sic explicatur illud Ezechielis: *filius non portabit iniquitatem patris* (7); et alia ejusmodi.

Patet 3: quomodo originale peccatum posteris sit voluntarium et proprium: *omnes homines, qui nascuntur ex Adam, possunt considerari, ut unus homo, in quantum conveniunt in natura, quam a primo parente*

(1) *Phil. de l'hist.* ch. 17.

(2) Trid. *sess.* 6. c. 3.

(3) Serm. *de Nat. B. V.*

(4) *Serm.* 294 de bapt. parv.

(5) L. 5 contra Julian. c. 4

(6) Ab Adamo solo fuit transmissum originis peccatum ex Rom. 5: *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit;* et definivit Tridentinum *sess.* 5. *can.* 2. Unde illud Ecclesiastici 25: *a muliere initium factum est peccati*, intellige occasionaliter, quia mulier induxit virum ad peccandum. Et praeceptum datum Evae de non comedendo ipsam spectabat tantum ut personam particularem, non ut caput morale generis humani.

Hac pariter ratione communiter docent, quod si, non peccante Adamo, aliquis ex ejus posteris, puta Caiu, peccasset, posteri Caini non contraxissent peccatum originale; quia solus Adam erat constitutus caput morale omnium. Imo probabilius est, quod si ipse Adam solum post natum filium peccasset, iste filius cum suis posteris peccatum originis non contraxisset. Ratio quia illi tantum illud contrahunt , qui ab Adamo peccatore seminaliter propagantur; at in hypotesi , quando Adam peccavit, dictus filius jam erat generatus.

(7) Cap. 18.

accipiunt....; ita ut multi homines ex Adam derivati sint tamquam multa membra unius corporis: actus autem unius membri corporalis, puta manus, non est voluntarius voluntate ipsius manus, sed voluntate animae, quae primo movet membrum. Unde homicidium, quod manus committit, non imputaretur manui ad peccatum, si consideraretur manus secundum se, ut divisa a corpore; sed imputaretur ei, in quantum est aliquid hominis, quod movetur a primo principio motivo hominis. Haec igitur inordinatio, quae est in isto homine ex Adam generato, non est voluntaria voluntate ipsius, sed voluntate primi parentis, qui movet motione generationis omnes, qui ex ejus origine derivantur, sicut voluntas animae movet omnia membra ad actum. Unde sicut peccatum actuale, quod per membrum aliquod committitur, non est peccatum illius membri, nisi in quantum illud membrum est aliquid ipsius hominis, propter quod vocatur peccatum humanum; ita peccatum originale non est peccatum hujus personae, nisi in quantum haec persona recipit naturam a primo parente. Unde et vocatur peccatum naturae, secundum illud Ephesiorum 2: eramus natura filii irae (1) — Et s. Alphonsus: *intanto dicesi aver noi peccato in Adamo, in quanto Adamo conteneva nella sua fecondità tutta la natura umana, e l'elezione della di lui volontà importava lo stato di essa natura prospero o infelice; e perciò egli peccando fece, che tutta la sua specie nascesse colla macchia e col disordine causato dal suo peccato. Sicchè in Adamo la macchia della persona contaminò la natura, ma in noi la macchia della natura contamina le persone* (2).

Sed (dices) *Deus potuitne statuere, ut voluntas Adae esset habenda pro voluntate nostra?* R. Affirmative, et quidem absque ulla injustitia; quia cum Deus sit supremus omnium Dominus, qui, ut ait s. Augustinus, *magis habet in sua potestate voluntates nostras, quam nos ipsi*, sicut nos possumus in alium transferre voluntatem nostram, ita Deus jure suo potuit, non requisito consensu nostro (cum tunc non essemus actu), transferre voluntates nostras in Adamum, non quatenus sumus singulares personae; sic enim quisque habet voluntatem propriam et est arbiter sui, sed quatenus sumus membra totius naturae ab Adamo propagandae. Simile quid contingit in humanis, dum Princeps includit voluntatem minoris in voluntate tutoris, quantum ad actus civiles; aut dum magistratus agit nomine totius communitatis cum rege, et illi exhibet juramentum fidelitatis.

Objicies 2: *originali peccato semel admisso, malae essent nuptiae; quia per illas peccatum propagaretur.*

R. Cum Augustino: *nuptiae institutae sunt causa generandi, non peccandi* (3); unde non est per se, sed tantummodo per accidens, quod originale peccatum ex generatione sequatur. — Neque refert, quod inde proles nascatur infecta; nam, uti ait s. Thomas, *melius est proli sic esse secundum naturam, quam nullo modo esse, praesertim cum possit per gratiam damnationem evadere* (4), maxime cum ipsa per Baptismum integretur.

Neque injustus est Deus, qui transfusionem illam permittit; adest enim justa causa, nempe generis humani propagatio, cui abunde per redemptionem provisum fuit (5). Unde Apostolus habet: *sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur* (6). Nempe sicut Adam fuit principium mortis, ita Christus est principium vitae, quamvis per accidens non omnes ejus beneficium experiantur (7).

Neque etiam pugnat, quod parentes baptizati amplius non habeant peccatum originale, illud tamen in posteros transmittant: quia quum parentes generent secundum corpus, non secundum mentem, nec quatenus sunt per baptismum renovati, sed quatenus de vetustate primi peccati aliquid in mortem

(1) Angelicus 1. 2. q. 81. a. 1.

(2) Opera Dogmatica, *Sess.* 5. n. 6.

(3) L. 4. de nupt. c. 26.

(4) 1. 2. q. 83. a. 1.

(5) V. Moehler, *La simbolica* T. 1. — Franc. a Breno, *Epitome manualis Missionariorum orientalium, pars* 1.

(6) 1. Cor. 15.

(7) « Fu domandato spesse fiate: *perchè Dio mandi un'anima pura in un corpo brutto e contaminato dal peccato.* Il perchè, signori, voi lo avete veduto: non è Dio che mandi le anime, siete voi che le evocate; siete voi uomini dotati di una vita trasmissibile, investiti del diritto augusto della maternità; siete voi che sull'ordine della vostra carne chiamate gli spiriti a voi, e li costringete a ricevere insieme colla vostra immagine la vergogna e la gloria di essere vostra posterità. Se tal potere vi fosse stato tolto, sarebbe stato il decreto di morte del genere umano. Dio, che voleva salvare l'umanità, vi ha lasciato la vita nella sua pienezza: egli ha mantenuto la legge della trasmissione ereditaria, senza la quale rimasti al nulla voi non interpellereste la sua giustizia e la sua sapienza; e adempiendo da parte sua tutto quel più che avea promesso, consente alla vostra miseria di contaminar le anime, ch'egli crea per voi, e alla vostra ingratitudine di bestemmiarlo pel male, di cui voi medesimi siete autori ». Lacordaire, *Conf.* LXV.

tali corpore retinent; ideo, licet baptizati et sancti, peccatum originale in prolem traducunt (1).

Objicies 3: *peccatum originale est in anima: anima autem non est ab Adamo nec a parentibus per generationem, sed a Deo creatur, ut decisum est in Lateranensi sub Leone X, ses. 8. Ergo dicendum est a Deo animam vitiari, si revera originale peccatum in ea est.*

R. Peccatum originale traducitur per generationem, quatenus semen movet dispositive ad animam et ad ejus conjunctionem cum corpore, ex qua conjunctione fit hic homo, haec natura humana. Per generationem itaque habetur et traducitur natura ab Adam seminaliter propagata, consequenter per concomitantiam seu resultantiam traducitur et culpa; quia traducitur natura privata justitia originali. *Humana autem natura*, ait Angelicus (2), *traducitur a parente in filium per traductionem carnis, cui postmodum anima infunditur; et ex hoc infectionem incurrit, quod sit cum carne traducta una natura. Si enim ei uniretur non ad constituendam unam naturam, sicut Angelus unitur corpori assumpto, infectionem non reciperet.*

Hinc illud d. Bonaventurae.

Adveniens anima carnis vitio vitiatur.

Hic grave monitum sit: si in omnibus theologicis disputationibus cavendum est a verborum novitate, ne inducatur confusio, novus cavillationibus aditus aperiatur, errori fiat locus, ac offendantur fideles, id in praesenti quaestione maxime cavendum; cum in ea proprie fides christiana consistat. Qui amant novas in Theologia inducere voces, seu *thecnologias*, audiant Patres Africanos in Epistola ad Theodorum Papam: *certum est, quod tales sermonum novitates de malo amore gloriae nascuntur. Dum sibi nonnulli volunt acuti, perspicaces et sapientes videri, quaerunt quid novi proferant(B).*

Articulus II. — *De peccati originalis subjecto*

Peccati originalis subjectum sunt omnes homines naturaliter ab Adamo derivati, ut patet ex generalibus tum Scripturae tum Patrum verbis: hinc Apostolus aperte docet quod omnes in Adam peccaverunt. Est ergo contra fidem quod tradunt Calvinistae, nempe peccatum originis filiis fidelium non imputari, quia justitia parentum per eorum fidem ipsis communicatur; tunc enim frustra ipsi baptizarentur, si per parentum fidem essent justificati. Quare merito Tridentinum: *si quis parvulos recentes ab uteris matrum baptizandos negat, etiamsi fuerint a baptizatis parentibus orti, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati, quod regenerationis lavacro necesse sit expiari..., anathema sit* (3). — Hoc tamen non impedit, quominus exceptionem faciamus pro B. Maria Virgine: *niente osta*, ait Liguori, *alla verità di un detto universale un'eccezione di qualche oggetto particolare, che suole specificamente esprimersi, quando si vuol comprendere, per aver quello alcuna special ragione di non esser compreso.* Sic quamvis generales sint istae locutiones in Scripturis quoad actualia peccata: *omnis homo mendax*; *non est homo qui non peccat;* nullus tamen hic B. Virginem comprehendit.

Quare nos uti certum omnino habemus, imo proxime definibile de fide (*C*), atque adeo ut possit valde probabiliter votum emitti profundendi vitam ad defendendum quod nunc unanimiter fere docent catholici (cum sit actus religionis in Deum tendens Sanctorum ac praecipue ejus Matris cultum tueri): nempe *Beatissimam Virginem, quamvis ex Adamo carnali generatione descendat, a Deo tamen per gratiam praeveniente ab originali peccato fuisse praeservatam vi redemptionis futurae, eo instanti, quo formata fuit; ita ut labem peccati nunquam de facto habuerit.*

1. Id satis indicat Scriptura. Genesis 3 legitur: *inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius; ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calneo ejus.* Ergo prius Maria contrivit diaboli caput, quam diabolus ejus calcaneo insidiaretur: et ita hunc locum exponit Augustinus.—Et Proverbiorum 8: *Dominus possedit me in initio viarum suarum*; at non Deus, sed diabolus ab initio eam possedisset, si contraxisset peccatum originale. — Et Canticorum 4: *tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te;* et in Psalmo 45: *adjuvabit eam Deus mane diluculo.* Haec leguntur in aliis sexcentis locis, quae licet literaliter aut de increata sapientia aut aliter accipiantur, cum tamen in sensu mystico tum ab Ecclesia, tum a ss. Patribus Vir-

(1) Angel., 1. 2. q. 81, 1. 3.
(2) Q. 3 de creat. a. 3 ad 3.

(3) Sess. 5. can. 4.

gini accommodentur, non leve pro re nostra suppeditant argumentum.

2. Id probat auctoritas Pontificum Sixti IV, Pii V, Pauli V, Gregorii XV et Alexandri VII, qui licet id decretorie non definierint, satis tamen declararunt toto se animo piam sequi sententiam, Conceptionis Missam et Officium approbando, et indulgentias concedendo (*D*). Imo Gregorius XVI, postulantibus Episcopis indulsit, ut in Praefatione diei festi dicatur: *et te in Conceptione Immaculata;* et Litaniis Lauretanis addatur: ***Regina sine labe originali concepta, ora pro nobis*** (1). Et Pius IX peramanter excepit preces, ac 2 feb. 1849 benigne annuit Episcopis, ut novo ac proprio de Immaculata Virginis Conceptione Officio et Missa in suis Ecclesiis uterentur (*E*).

3. Id firmant Concilia. Inter cetera Toletanum anno 634, ubi receptum fuit Breviarium a s. Isidoro Archiepiscopo reformatum, in quo quidem B. M. Virginis *immunitas ab originali* praedicatur. Trullanum anno 692, quod quidem liturgia s. Jacobi Apostoli noncupata utebatur; in ea autem B. Virgo vocatur ***sanctissima immaculata.*** Basileense anno 1439, quod nempe declaravit sententiam, quae stat pro Immaculato Virginis conceptu, *piam esse, consonam cultui Ecclesiastico, fidei catholicae, rectae rationi et Sacrae Scripturae* (2). — Et Nicaenum 2 generale (anno 787) definiit: *si quis non confitetur sanctam semperque Virginem Mariam proprie ac vere Dei genitricem sublimiorem esse omni visibili et invisibili creatura, anathema sit.* At quomodo Virgo posset dici *sublimior* omnibus creaturis, etiam angelicis, si aliquando faedata fuisset a culpa originali, ideoque gratiae expers et Dei inimica? Tandem Tridentinum id satis innuit anno 1542; nam agens de peccato originali, ait, ***non esse suae intentionis comprehendere in hoc decreto*** Beatam Virginem (3).

4. Habemus ss. Patrum testimonium: qui utique conceptis verbis id non adstruunt, cum nulla hac de re tunc exorta esset controversia; sed veritatem ut certam supponere videntur ob generalia, quibus loquuntur, verba.—S. Ephrem ait (anno 370): *immaculata et intemerata, incorrupta et prorsus pudica, atque ab omni sorde ac labe peccati alienissima Virgo* (4).— S. Cyrillus Alexandrinus (an. 430): *excepto solo Christo et beatissima ejus Matre etiam excepta, omnes in peccato nascimur* (5).—S. Joannes Damascenus (ex Calmet locupletissimus sententiarum totius graecae Ecclesiae testis, atque doctrinae praecedentium Patrum custos fidissimus) loquens de Virginis conceptione aperte ait (anno 735): ***natura gratiam antevertere ausa non est, sed tantisper expectavit, dum gratia fructum suum produxisset***(6).—S. Petrus Damiani (anno 1070) ait (7): ***caro Virginis ex Adam sumpta maculam Adam non admisit*** (*F*).

5. Adde universalis Ecclesiae praxim: ubique nunc celebratur Festum Immaculatae Conceptionis: ubique extant sodalitates, vel pia exercitia in honorem hujusce mysterii.—Adde communem fidelium sensum, qui, dicente Cano, ***in quaestione fidei haud levem facit fidem*** (8); impossibile est enim, quod omnes fallantur (9): idque maxime si locis ac tempore sint dissiti, indole dispares, ac moribus diversi, et tamen in unum semper conveniant (10).—Adde factas revelationes et acta per Deum prodigia, in cultum videlicet B. M. Virginis sine labe originali conceptae.—Adde tandem vel ipsam rationis congruentiam. Decuit enim, ut Deus sanctitatis amator sibi talem eligeret Ma-

(1) Indultum primum jam ab anno 1847 ad 300 loca extendebatur, secundum ad 133.

(2) Utique id decretorium non est, cum haec declaratio data fuerit post discessum legatorum legitimi Pontificis Eugenii IV; ideoque illa non esset legitima Synodus. At innuit saltem qui fuerit piurimorum sensus et doctrina. Quamvis aliqui non frustra notent, quod si Eugenius Concilium exauctoraverit, illius tamen decreta, quae nec ipsum Pontificem nec auctoritatem Pontificiam tangebant, rata esse voluerit.—V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7. n. 254.

(3) Hic *sess.* 5.—V. Pallavicini, *Storia del Concilio di Trento* l. 7, c. 3.

(4) In Orat. ad Sanctiss. Dei Genitricem.

(5) L. 6, in Jo. c. 15.

(6) Orat. 1. de Nativ. Virg.

(7) Serm. de Assumpt.

(8) *De loc. Theol.* l. 5, c. *ult.*

(9) V. Petavius, *De Incarnat.* l. 14, c. 2, n. 10.

(10) Pius Pp. IX Encyc. *Ubi primum*, 2 feb. 1849 quaesierat ab Episcopis orbis universi, qua devotione et ipsi Episcopi et Clerus et populus fidelis erga Immaculatae Virginis Conceptionem esset animatus, et quo desiderio flagraret, ut hujusmodi res definiretur. « Le risposte... guardate tutte insieme ei rendono immagine di un Concilio diciam così disperso... Intorno alla credenza dei fedeli in questo mistero, e alla divozione che essi nutrono verso di quello, è universale, ferma, risoluta l'attestazione dei Vescovi: l'affermativa essere comune, indubitata nei loro popoli e nei loro Cleri; e salvo qualche rara eccezione, non si riferisce essere meno universale il desiderio di vederlo dommaticamente definito. Forse ventinove su trenta Vescovi scrivono in questa sentenza, ed attestano della loro propria convinzione e del loro desiderio ». ita *Civiltà Cattolica*, v. VIII, ubi etiam agitur de opportunitate ac convenientia definitionis.

trem, quae omnino esset sancta. Decuit, ut Sanctorum Regina, inferorum Dominatrix, Domini Genitrix ne uno quidem instanti diceretur sub potestate daemonis constituta.

Dices: *aerumnae, maerores et mors sunt poenae originalis peccati: atqui B. Virgo his fuit obnoxia: ergo et originali peccato.*

R. Cum Mazzola distinguendo majorem: « Sunt poenae originalis peccati vel *actu*, vel *quoad* debitum contracti, *conc.*; solum *actu*, et de *facto contracti*, *neg. maj.* Cum Maria Virgo peccaverit in Adamo, in eo peccando amisit originalem justitiam; per quam defectus illi, scilicet aerumnae, moerores ac mors, in statu innocentiae fuisset impediti. Quare nil mirum, si talibus poenis fuerit obnoxia, licet actu non habuerit originale peccatum; quia per gratiam, qua ab eo fuit praeservata, non fuit ei reddita justitia originalis; cum haec nemini etiam ex iis, qui per baptismum a labe originali mundantur, conferatur: et ideo sicut in istis etiam post deletionem peccati originalis actu contracti remanent memoratae paenalitates, ita similiter in B. Virgine esse potuerunt, quia licet actualiter peccatum illud non habuerit, habuit tamen debito. Ceterum, ut complures advertunt, congruum non fuit, ut Maria speciali Dei beneficio ab hisce poenis liberaretur, tum quia ad meritum et ampliorem gratiam acquirendam conferebant, tum quia assimilabatur Filio, qui aerumnas et dolores temporales, imo ipsam mortem pati voluit propter hominum redemptionem ».

Articulus III. — *De peccati originalis natura* (1)

Q. *In quonam peccati originalis natura collocanda est?*

R. Circa naturam peccati originalis non una catholicorum sententia. Plures antiqui illam reponunt in prava quadam ac morbida carnis qualitate, quae in animam transierit; sed hoc est potius effectus, quam essentia peccati.— Alii peccati originalis naturam ponunt in habitu inclinante hominem in bonum commutabile, ut in ultimum finem: non tamen recte; haec enim inclinatio est effectus peccati, non vero ipsum peccatum—Alii aliter sentiunt.

Sed communis evasit sententia Angelici, qui docet, quod originale peccatum formaliter est privatio justitiae originalis, quatenus superiorem animae partem rectificabat in ordine ad Deum. Materialiter autem est ipsa concupiscentia, seu carnis et virium inferiorum animae deordinatio. Quod ut bene intelligatur, sciendum est justitiam originalem nihil aliud fuisse, quam perfectam totius hominis rectitudinem, quae tria haec complectebatur: — 1 perfectam voluntatis subjectionem ad Deum, et conjunctionem cum eo per gratiam et charitatem; — 2 perfectam subjectionem inferiorum animae virium ad rationem, ita ut nullo unquam inordinato affectionum motu illa perturbaretur; — 3 subjectionem item corporis ad ipsam animam, et exemptionem a morte et a quovis morbo.

Ex quibus haec sequuntur:— 1 peccatum originis formaliter sumptum in omnibus esse aequale, ex parte nempe aversionis a Deo et carentiae gratiae; cum aequaliter in omnibus fuerit solutum vinculum originalis justitiae. Aliunde omnes voluntates aequaliter in Adami voluntate continebantur: nec ulla ratio est, cur ad unum magis, quam ad alium pertineat illius praevaricatio;—2 peccatum originis materialiter sumptum diversum esse: *soluto vinculo originalis justitiae*, ait Angelicus, *sub quo quodam ordine omnes vires animae continebantur, unaquaeque vis animae tendit in suum proprium motum, et tanto vehementior, quanto fuerit fortior. Contingit autem vires aliquas animae esse fortiores in uno, quam in alio propter diversas corporis complexiones* (2). Veluti si diversis equis tollatur fraenum, unusquisque eorum praeceps fertur; sed unus alio velocior, prout vivacius est temperamentum.

(1) Plura hic sunt Novatorum placita, quae catholicus repudiare ac condemnare debet: « Deve » ripudiare e condannare l'opinione di Mattia Illirico luterano, il quale asserisce essere il peccato » originale la stessa sostanza dell' anima corrotta » per lo peccato di Adamo: nel qual caso Dio creatore dell' anima sarebbe nei posteri autore del » peccato. — Deve ripudiare e condannare la opi» nione del Pighio, il quale sosteneva che il pecca» to originale è lo stesso peccato attuale di Adamo, » a noi estrinsecamente imputato; poichè, come in» segna il prefato Concilio, esso è proprio di cia» scheduno, *inest unicuique proprium*. Deve ripu» diare e condannare l'errore de' Pelagiani, i quali » riponevano il peccato originale nel solo reato di » pena; mentre la pena suppone la colpa. — Deve » parimenti rigettare e condannare l' asserzione » dei Luterani e dei Calvinisti, i quali affermano » essere la concupiscenza il formale costitutivo del » peccato originale; perchè, posta una tale ipotesi, » il peccato originale rimarrebbe anche dopo il » Battesimo, e non si torrebbe per esso che la im» putazione dello stesso peccato, contro la espressa » dottrina della Chiesa ». Ita Giudice, *Dottrina teologica del peccato originale e suoi connessi*, ecc. § 2, Genova 1850.

(2) 1. 2, q. 82, a. 4.

Articulus IV. — *De peccati originalis effectibus*

Q. *Quot sunt peccati originalis effectus?*

R. *In praesenti vita* effectus et corpus et animam spectant.

1. Effectus ex parte corporis sunt aerumnae, morbi et ipsa mors: licet enim corpus nostrum ex contrariis compactum naturaliter esset corrumpendum; Deus tamen benignitate sua dederat per justitiae originalis donum, ut dissolutio impediretur lignum vitae vescendo (1). *Posse non mori Adamo praestabatur de ligno vitae, non de constitutione naturae*, ait Augustinus (2). At semel amissa originali justitia, corpus in poenam pristinae naturae restitutum est. Hinc aerumnae, morbi et ipsa mors; unde Apostolus: *per peccatum mors* (3).

2. Effectus ex parte animae quatuor sic enumerat Angelicus: quorum primus respicit rationem, secundus voluntatem, tertius irascibilem, quartus concupiscentiam. *Quatuor sunt potentiae animae, quae possunt esse subjecta virtutum: scilicet ratio, in qua est* prudentia; *voluntas, in qua est* justitia; *irascibilis, in qua est* fortitudo; *concupiscibilis, in qua est* temperantia — *In quantum ergo ratio destituitur suo ordine ad verum, est vulnus* ignorantiae. *In quantum vero voluntas destituitur suo ordine ad bonum, est vulnus* malitiae. *In quantum irascibilis destituitur suo ordine ad arduum, est vulnus* infirmitatis. *In quantum vero concupiscentia destituitur suo ordine ad delectabile moderatum ratione, est vulnus concupiscentiae* (4). Quae vulnera per actuale peccatum fiunt pejora.

Diximus *in praesenti vita.* Quod autem spectat ad vitam futuram, de fide certum est (5), originale peccatum etiam solum a regno coeli excludere, juxta illud Joannis 3: *nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei* (6).

CAPUT SECUNDUM

DE PECCATO PERSONALI

Q. 1. *Quomodo dividitur peccatum personale?*

R. Peccatum personale dividitur in *actuale* et *habituale*. Per peccatum *actuale* intelligitur peccatum in actu existens, idest ipsamet actio peccaminosa; et hoc est contra Lutherum, qui dicebat peccatum actuale nihil aliud esse, quam *malum illud, quod in nobis producitur a peccato originali* (6). Per peccatum vero *habituale* intelligitur ipsa macula animae inhaerens ex actuali peccato, eamque deturpans, donec poenitentia abstergatur. Hic quaestio est potissimum de peccato actuali.

Q. 2. *An ad omne peccatum personae actuale requiratur actualis in agente libertas; an vero praeter peccatum liberum admittendum sit etiam aliquod peccatum actuale necessarium.*

R. Si de fide est, ad merendum vel demerendum in praesenti naturae lapsae statu non sufficere libertatem a coactione, sed requiri libertatem a necessitate (uti jam fuit contra Jansenistas ab Ecclesia definitum (7)), clarissime haec sequuntur: 1 ad omne peccatum personae actuale constituendum necessario requiri actualem in agente libertatem; 2 ad haereticas Jansenistarum Scholas prorsus esse amandandam illam *peccati necessarii* doctrinam.

Et sane *nullus spiritualiter moritur* (inquit Angelicus) *nisi propria voluntate peccando* (8). Et alibi: *ad culpam personae requiritur voluntas personae, ut patet in culpa actuali quae per actum personae committitur* (9). Item: *peccatum consistit in actu liberi arbitrii* (10); *incipit genus morum ubi primum dominium voluntatis invenitur* (11). Quare merito Alexander VIII. diris devovit illam Jansenistarum propositionem: *in statu naturae lapsae ad peccatum formale et demeritum sufficit illa libertas, qua voluntarium et liberum fuit in causa sua, nempe in originali et in libertate Adami peccantis* (12). Accedit et ratio theologica: communi catholicorum sensui repugnat illud ipsum *peccati necessarii* vocabulum; quippe quod rationi ipsi naturali adversatur. Quid enim est peccatum actuale *liberum*, nisi illud quod provenit a voluntate hominis non coacta ab ulla necessitate neque intrinseca neque extrinseca antecedente? Quid vero erit peccatum *necessarium*? certe erit illud a contrario, quod provenit a voluntate hominis coacta ab aliqua necessitate intrinseca vel

(1) Gen. 2. (2) Lib. 6 de Gen. ad litt. c. 25.
(3) Rom. 5.
(4) 1, 2, q. 85. a. 3.
(5) Tridentinum, Sess. 5, can. 4; et Florentinum sess. *ultima*.
(6) De captiv. Babyl. c. 10.

(7) Vid. supr. pag. 30.
(8) 1. 2. q. 73, n. 3.
(9) In 2. Dist. 30 q. 2. a. 2.
(10) 1. 2. q. 1. a. 1.
(11) In 2. Dist. 24. q. 3. a. 2.
(12) Die 7 septembris 1690, n. 1

extrienseca; atqui nullum penes catholicos datur peccatum hujusmodi. *Quis enim peccat* (cum d. Augustino rogamus)*in eo quod nullo modo caveri potest?* (1) Quare a sede Apostolica jure damnatae fuere duae illae Michaëlis Baji propositiones; 1 *homo peccat etiam damnabiliter in eo quod necessario facit* (n.6); 2 *ad rationem et definitionem peccati non pertinet voluntarium* (n. 46) (2).

Q. 3. *Quomodo dividitur peccatum actuale?*

R. Peccatum actuale multiplex dividitur, prout multiplici sub respectu consideratur:

A nobis consideratur: — 1 ratione suae causae, quae est vel *externa* vel *interna;*— 2 ratione differentis speciei, et dicitur a Scholasticis *differentia peccatorum specifica;* — 3 ratione differentis gravitatis, et venit peccatum *mortale* et *veniale;*— 4 ratione differentis numeri, idest ratione multiplicationis actuum, quibus unum idemque peccatum etiam in eadem specie et gravitate potest iterum iterumque committi et sic multipicari; et haec in Scholis appellatur *differentia peccatorum numerica;* — 5 ratione modi, quo peccatum ipsum patratur, et venit peccatum tum *commissionis* et *omissionis*, tum *internum* et *externum*, nempe, *cordis*, *oris* et *operis*. Huc faciunt sequentes versus:

Causam, cum specie pondus, numerumque, (modumque
Qualibet in culpa discutienda scias.

Articulus I. — *De peccato actuali ratione suae causae*

Causae nomine hic non intelligitur *Causa proxima* peccati efficiens, quae alia non est, quam voluntas hominis; sed quidquid hanc voluntatem aliquo modo ad peccandum impellit, et dicitur *causa occasionalis.* Duplex est: alia, quae est extra hominis naturam, et noncupatur extrinseca; alia, quae ipsi naturae hominis inhaeret, et dicitur *intrinseca.*

§ I. — *De causa peccati externa occasionali.*

Q. *Quotuplex est peccati causa externa occasionalis?*

R. *Causa externa occasionalis* peccati duplex numeratur: *diabolus* et *mundus.*

1. *Diabolus:* certum est enim ipsum homines *variis artibus* [illegible]*ptare procuiusque natura et moribus* (3); et quantum potest eos contra legem Dei concitare, uti Evae et Jobi historia probat (4). Quare s. Petrus fideles omnes sic admonet (5): *fratres, sobrii estote et vigilate; quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit quaerens quem devoret, cui resistite fortes in fide* (6).

2. *Mundus:* quem pariter esse externam peccati causam ipsa probat quotidiana experientia; quot enim supplantat superbia mundi, quae est stultitia apud Deum! Ipse nos ad peccatum inducit impiis dictis, sermonibus nefariis, exemplis pravis et sensuum illecebris (*H*). Adeo verum est, quod *mundus totus in maligno positus est* (7).

Nonne (dices) *ipse Deus est externa peccati causa*? Deus nedum causa peccati esse possit, imo illud summopere detestatur: *non Deus volens iniquitatem tu es*, ait R. Psaltes (8). Et Jacobus Apostolus: *nemo, cum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur; Deus enim intentator malorum est* (9). Quare merito Tridentinum habet contra Nova-

(1) De lib. arbit. l. 3. e. 18.

(2) V. Audisio, *Introduzione agli studii Ecclesiastici*, l. 3 c. 8.

(3) Lactantius, *De vero cultu* l. 6. c. 4. — Ad rem etiam scribit s. Leo M. *Serm.* 16 *in Nat. Domini:* « omnium discutit consuetudines (daemon), ventilat curas, scrutatur affectus; et ibi causas quaerit nocendi, ubi quemque viderit studiosius occupari ».

(4) Imo sunt qui censent, unumquemque hominem suum habere daemonem tentatorem, sicut unusquisque a conceptione suum habet angelum custodem. Utique hoc secundum certissime deducitur ex Scriptura, ubi Christus ipse ait (Matth. 18): *videte ne contemnatis unum de his pusillis; dico enim vobis, quia angeli eorum in coelis semper vident faciem Patris mei, qui in coelis est*, etc. Sed primum singulare est, ac communiter rejicitur; cum fundamentum non habeat. V. Klee, *Storia dei dogmi.*

(5) Ep. 1. c. 5. V. Bibbia di Vence, Vol. 3 Dissert. *sui demonii.*

(6) Qui sane futurorum cupidine succensus fortiter resistit, nedum jacturam, *sed faciet etiam tum tentatione proventum; fidelis Deus est, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis* (1 Cor. 10). — Hinc ad rem ajebat Caesarius Arelatensis de daemone tentatore (*serm.* 18): « Alligatus est tanquam canis innexus catenis.... latrare potest, sollicitare potest, mordere omnino nisi volentem non potest; non enim cogendo, sed suadendo nocet; non extorquet a nobis consensum, sed petit ».

(7) Ep. 1. Joan. c. 5.

(8) Ps. 5.

(9) Cap. 1.

tores (1), qui efficientem peccati causam in Deo impie collocabant: *si quis dixerit non esse in potestate hominis vias suas malas facere; sed mala opera ita ut bona Deum operari non permissive solum, sed etiam proprie et per se, ita ut sit proprium ejus opus non minus proditio Judae, quam vocatio Pauli, anathema sit* (2). — Sane peccatum consistit in ordinis perversione (3): non ergo esse potest ab eo, qui ordo est, et universa ordinavit (4).

§ II. — *De causa peccati interna occasionali.*

Q. 1. *Quotuplex distinguitur causa peccati interna occasionalis?*

R. Triplex distinguitur causa peccati interna occasionalis: *ignorantia, concupiscentia et malitia. Prima* est ex parte intellectus. *Secunda* ex parte appetitus. *Tertia* ex parte voluntatis. — Ex iis autem oriuntur peccata *ignorantiae, infirmitatis*, atque *malitiae* (5).

Q. 2. *An ignorantia et mala ex ignorantia sint peccata.*

R. Certum est: — 1 quod *ignorantia voluntaria* est peccatum in se ipsa; quia voluntaria negligentia scientiae legis. Hinc David ajebat: *delicta juventutis meae et ignorantias meas ne memineris, Domine* (6). Quod quidem peccatum multiplicatur pro numero vicium, quibus ignorantia potest depelli et non depellitur: — 2 haec *voluntaria ignorantia* non solum est peccatum in se ipsa, sed etiam est causa peccati; multa sane faciunt peccatores obcaecati, quae, depulsa ignorantia, non facerent. Unde Apostolus de Judaeis ajebat: *si cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent* (7); atqui Judaei Christum occidendo peccaverunt; ergo per ignorantiam peccaverunt: seu, quod idem est, ignorantia in illis fuit causa peccati.

Diximus *ex ignorantia voluntaria*; involuntaria enim nullimode est peccaminosa: *non enim tibi deputatur ad culpam quod invitus ignoras*, ait Augustinus, *sed quod negligis quaerere quod ignoras.*

Sed (dices) *quot modis ignorantia fieri potest nobis voluntaria?* Quatuor modis: 1 *per negligentiam*; 2 *per passionem*; 3 *per habitum pravum*; 4 *per voluntatis inconsiderationem* (8).

1. Per negligentiam: *cum aliquis*, inquit Angelicus, *propter laborem vel propter alias occupationes negligit addiscere id, per quod a peccato retraheretur, talis negligentia facit ignorantiam ipsam esse voluntariam et peccatum, dummodo sit eorum, quae quis scire tenetur et potest* (9). Ubi animadvertendum, ignorantiam culpabilem non esse ejus qui involuntarie non advertit, sed ejus qui negligit, sive ejus qui actu a voluntate quodammodo imperato animum applicare recusat ad ea addiscenda, quae scire tenetur circa praeceptum quod urget. Negligentia enim, quae ignorantiam parit, ex eodem d. Thoma, nihil est aliud, *quam non applicare animum ad sciendum id quod quis debet scire* (10).

2. Per passionem: quando nempe quis vult deliberate eandem sequi, praevidens saltem *confuse* et *in genere* effectus pravos, qui inde solent oriri, licet *in particulari* minime eosdem agnoscant: qui enim vult causam, dicendus est velle etiam effectus omnes cum ea conjunctos, etsi *particulatim* eos non videat. Sic qui vult offensorem occidere, vult etiam (saltem *confuse* et *in genere*) mala, quae ab occisione proveniunt, v. g. filiorum ejus et domus ruinam.

3. Per habitum pravum: quando nempe quis pravum habitum emendare non curat *efficaciter* (11). Tunc actus mali, qui ex malo habitu illo proveniunt, sunt prorsus voluntarii in se vel in causa, id est in prava illa consuetudine, quae voluntarie contrahitur (ut est de homine blasphemiis vel perjuriis assueto); vel potius quia, ut sentimus cum Antoine, hujusmodi peccatores male habituati, quamvis habeant cognitionem non ita

(1) Hodierni protestantes hanc impietatem non amplius tuentur; ita Bouvier.
(2) Sess. 6 c. 6.
(3) S. Thomas, *Q. 5 de malo* a. 1.
(4) Plura opponunt ex Scripturis, in quibus Deus dicitur *excaecare, in reprobum sensum tradere*, etc. Sed facillime refelluntur, si totus contextus attendatur: Deus enim id non facit agendo, vel movendo; sed potius deserendo, non impediendo, permittendo. V. Bergier, *Dizionario*, Vocab. Permettere. Item Deus *tentare* dicitur, sed non ad seducendum, bene vero ad probandum. Hinc ex Augustino, lib. 2 *Consensus Evangelistarum*; duplex tentatio distinguitur, videlicet *probationis et seductionis.*
(5) *Malitia*, proprie loquendo, est *causa peccatorum proxima*, cum originem trahat a voluntate. Attamen communi usu etiam inter *causas occasionales* adnumeratur: quia simplici voluntati quamdam superaddit vehementiam, vim ac perversitatem.
(6) Ps. 24.
(7) 1. Cor. 2.
(8) V. Liguori, *Homo Ap. Tr.* III, n. 28.
(9) Q. 3. de malo a. 7.
(10) 1. 2. q. 76 a. 3.
(11) V. Liguori, *Opus Moral.* l. 3. n. 4.

expeditam, semper tamen habent cognitionem aliquam actualem suorum criminum sufficientem ad reddendos actus deliberatos et mortales (1).

4. Per inconsiderationem: quando quis ita praecipitanter agit, ut advertenter negligat considerationem illam, quam res agenda meretur. Nam homini, qui jam advertit in actione sua esse quidpiam magis considerandum, et tamen vult agere praecipitanter, merito imputantur errores omnes, qui inde oriuntur. Exemplum sit in Confessario, qui ut frequentiam attrahat poenitentium, perfunctorie munera sua implet quasi dimidiatas audiendo confessiones, et incompleto judicio, citissime omnes absolvit; huic sane imputantur gravissimi errores, qui ex mala illa Sacramenti administratione profluunt.

Q. 3. *Quid de peccatis infirmitatis?*

R. Peccata, quae ex concupiscentia proveniunt, dicuntur *peccata ex infirmitate*, quasi nempe sint totidem animi aegritudines. Verum concupiscentia, in se spectata, quatenus ad objectum sensibile et illicitum nos inclinat, quin concurrat nostra voluntas, nullo modo peccatum est: est de fide contra Lutherum et Calvinum aliosque paucos haereticos (2). Nullum sane est peccatum ubi nulla est libertas: atqui nulla libertas in hujusmodi concupiscentiae motibus, quibus non assentimur. Quare d. Augustinus: *frustra dictum est* post concupiscentias tuas non eas, *si jam quisque reus est, quod tumultuantes et ad mala trahere nitentes sentit eas* (3). Hinc merito damnata est haec n. 75 Baji propositio: *motus pravi concupiscentiae sunt pro statu hominis vitiati prohibiti praecepto* non concupisces; *unde homo eas sentiens et non consentiens, transgreditur praeceptum* non concupisces, *quamvis trangressio in peccatum non imputetur*. Ex quo patet nonnisi improprie peccata vocari quae ex concupiscentia proveniunt.

Non tamen negandum concupiscentiam frequentissimam esse peccati causam. Hinc Daniel ait: *concupiscentia subvertit cor* (4). Et Jacobus inquit: *unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus; deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum* (5). In quae quidem verba ait d. Augustinus: *concupiscentia non parit nisi conceperit, non concipit nisi illexerit, hoc est ad malum perpetrandum obtinuerit voluntatis assensum* (6). Est ergo in ipsam dimicandum fortiter, ne concipiat ac pariat peccatum (7).

Q. 4. *Quid de peccatis malitiae?*

R. Peccata, quae quis nec ignorantia deceptus nec concupiscentia incitatus, sed ex plena libertate committit, dicuntur malitiae. Peccata autem provenientia ex ignorantia affectata, vel ex passione libere excitata aequiparantur peccatis malitiae; cum prima eorum radix sit sola prava voluntas, quae vel ignorantiam vel passionem procurat. Tale est peccatum illorum, qui *laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis* (8): vel *quasi de industria recesserunt ab eo* (Deo), *et omnes vias ejus intelligere noluerunt* (9). Idem sentiendum est de pec-

(1) Cum isti parvipendunt peccatum, non fit in eorum animis illa sensibilis et memorabilis impressio, quae fit in alio habente conscientiam minus depravatam; et hinc evenit, quod in eorum memoria non remanet vestigium actualis illius cognitionis, quam satis antea habuerunt de peccato, aut vestigium est adeo leve, ut interrogati de facili respondeant, quod non adverterint; sed cautus Confessarius non debet iis fidem praestare: plerumque enim sufficienter advertunt.

(2) Imo concupiscentia ad licita etiam impellit: V. *Catech. Rom.* p. 3. c. 10 § 6.

(3) L. 5 contra Julia. c. 3.

(4) Dan. 13.

(5) Episc. Jac. c. 1.

(6) L. 5. cont. Jul. c. 15.

(7) Hinc illud Decalogi: *non concupisces*. Non tamen omnis concupiscentia mala est: hinc illud Sapientiae c. 6: *concupiscite sermones meos*.

Perbelle more suo habet Catechismus Romanus p. 3, c. 10, § 6. « Sciendum est, concupiscentiam esse commotionem quamdam, ac vim animi, qua impulsi homines, quas non habent, res iucundas appetunt. Et quemadmodum reliqui animi nostri motus non perpetuo mali sunt: ita haec concupiscendi vis non semper in vitio est ponenda. Neque enim propterea malum est, si cibum, aut si potum appetimus; aut quum frigemus, si calescere; aut contra, quum calemus, si frigescere cupimus. Et quidem recta haec concupiscendi vis, Deo auctore, nobis a natura insita est: sed primorum parentum nostrorum peccato factum est, ut illa naturae fines transiliens, usque adeo depravata sit, ut ad ea concupiscenda saepe incitetur, quae spiritui, ac rationi repugnant.

Quin etiam haec vis, si moderata est, suisque finibus continetur, saepe etiam non mediocres utilitates praebet. Nam illud primum efficit, ut assiduis precibus Deum oremus, supplicesque ab eo petamus, quae maxime cupimus; oratio enim cupiditatis nostrae interpres est. Quod si recta haec concupiscendi vis abesset, non tam multae preces essent in Ecclesia Dei.

Efficit praeterea, ut cariora sint nobis Dei munera; quo enim vehementiori alicuius rei cupiditate flagramus, eo carior illa nobis res est, atque iucundior, quum eam adepti sumus: tum vero delectatio ipsa, quam ex re concupita sentimus, facit, ut maiore pietate gratias Deo agamus ».

(8) Prov. 2. (9) Job. 34.

catis commissis ex prava consuetudine, quam quis emendare non studet; nam *manifestum est*, inquit s. Thomas, *quod quicumque peccat ex habitu, peccat ex certa malitia* (1); quia nempe peccat ex majore inclinatione voluntatis.

Peccatum malitiae ceteris paribus gravius est peccato infirmitatis: et hoc item gravius est peccato ignorantiae, ratione nempe voluntarii, quod plenius est in uno, quam in altero.

Corollorium — *De tentationibus*.

Q. 1. *Quid est tentatio, et quid de ea?*

R. *Tentatio*, generatim sumpta, est *incitamentum ad peccandum voluntati nostrae propositum*, seu *quasi stimulus quidam, quo voluntas nostra allicitur vel inclinatur ad violandum praeceptum legis.* Potest esse *vel* a nostra corrupta natura *vel* a daemone solo, *vel* a daemone simul et a nobis ipsis, si nempe ab eo et simul a concupiscentia nostra originem habeat. In quocumque casu ea est *vel levis, vel gravis.*

Sentire tentationem non est peccatum; cum eam impedire non sit in nostra potestate. Imo saepius est occasio meriti penes Deum, qui tentationes permittit in bonum nostrum, juxta illud: *fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore, et praepara animam tuam ad tentationem* (2). *Certamen forte dedit illi, ut vinceret* (3). *Faciet etiam cum tentatione proventum* (4). — Peccatum vero est *tentationi libere consentire*; malum enim est malum voluntate probare (5).

Q. 2. *Quaenam sunt remedia contra tentationes?* (6)

R. *Vel* agitur de tentatione *gravi*, *vel* de tentatione *levi*:

Si agitur de tentatione *gravi*, remedia sunt: — 1 oratio, dicente Christo: *vigilate et orate, ut non intretis in tentationem* (7); —2 sibi exhibere sub oculis *Crucifixum*, et eidem profiteri perfectam submissionem. Haec protestatio diaboli vires infirmat; — 3 tentationem citius *aperire* proprio Directori; diabolus enim, totus tenebrosus, lucem timet: et ideo satis est pravorum machinationes pandere, ut evanescant; — 4 tentationem non tam facile *aspicere in se*, nec *disputare cum tentatore*, maxime si tentet contra fidem vel castitatem; quo enim magis in id animum intendimus, magis sensus obtenebrantur (8); — 5 tandem *viriliter* contra tentationem insurgere; nam nemo facilius prosternitur, ut recte ait Stapf (9), quam qui vertigine laborans sese identidem lapsurum formidat. Adde: qui animo cadit, ille nihil tribuit divinae misericordiae.

Si vero agitur *de tentatione levi*, remedium magis opportunum erit, ut *sine animi anxietate* tentationes contemnantur; et actus eliciantur virtutum oppositarum, praesertim charitatis in Deum, quin ad eas animum convertamus. Sunt enim uti ignis cineri suppositus, qui fodicatione accenditur magis.

Pinamonti in suo Opere, *Il confessore diretto*, remedia contra tentationem ad tria reducit: nempe ad *humilitatem*, qua fit gratiae locus; ad *orationem*, qua tribuitur gratiae donum; tandem ad *fortitudinem*, qua, gratiae cooperando, consummatur victoria nostra (10).

Articulus II. — *De distinctione specifica peccatorum*

Q. 1. *Quaenam peccata specie differunt inter se?*

R. Ea peccata specie differunt, quae non habent eandem malitiam, sed omnino diver-

(1) 1. 2. q. 78, a. 2. (2) Eccli 2.
(3) Sap. 10. (4) 1. Corinth. 10.

(5) Multi sensum et consensum, cogitationem rei malae et delectationem in re mala promiscue sumentes in magna idearum confusione versantur ac scrupulis torquentur; quos igitur animarum Directores instruere debent. Item summopere praestat, ut omnes confessarii accuratam sibi cognitionem acquirant circa tentationes, ut valeant poenitentibus opportuna remedia suppeditare. — V. Sales, *La Filotea*, p. 4. c. 3.—Pinamonti, *Il Direttore delle anime*, c. 6 *et* 7.

(6) V. Liguori, *Hom. Ap.* tum *Tract.* n. nn. 44. *et seqq.* tum *App.* u, § 2.—Stapf, *Thol. Mor.* §§ 696 *et seqq.* (7) Mar. 14.

(8) Quare opus est illico eam expellere vel invocando Jesu et Mariae nomina, vel signum Crucis in fronte et in pectore efformando, vel preces jaculatorias adhibendo; semper vero hostem acriter propulsando illis Christi verbis (Matth. 4): *vade Satana, scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.*

(9) Theol. § 130. — Plura de tentatione Rodriguez, *Esercizio della cristiana perfezione.* — It. vid. Scaramelli, *Direttorio ascetico* — Da Ponte, *Meditazioni.*

(10) Haec notamus cum Stapf agenda post pugnas maxime graviores. Qui infeliciter decertavit, ne concidat animo; sed sincere doleat, strenue ac viriliter acturus in posterum: *filioli mei, haec scribo vobis*, legitur 1. Jo. 2, *ut non peccetis; sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum.* Qui vero victor extitit, ne sibi inaniter complaceat, vel sibi fidat; sed Deo agat gratias, atque ad nova bella se praeparet; non enim cessat ab insidiis suis serpens antiquus.

sam, uti homicidium, furtum, blasphemia etc. Haec peccatorum differentia inter se *differentiae*, vel *distinctionis specificae* nomine appellatur in Scholis (1).

Q. 2. *Undenam desumenda est differentia peccatorum specifica?*

R. Putant aliqui differentiam peccatorum specificam desumendam esse ex oppositione, quae sit notabiliter major cum lege. — Verum communiter id rejicitur cum s. Thoma (2); nam majus et minus non diversificant speciem, seu non mutant malitiam, sed tantum augent, vel minuunt malitiam ipsam jam existentem. Unde merito dicimus, specificam differentiam repetendam esse ab oppositione specie diversa cum lege; peccatum enim constituitur per hanc oppositionem: si ergo opposito sit specifice diversa, peccatum quoque specie diversum habebitur.

Sed (dices) *quando habetur haec oppositio specie diversa cum lege?* Non conveniunt in verbis, licet videantur in unum coincidere. Nos, faciliorem sententiam sequentes, dicimus cum Bouvier, tunc oppositionem cum lege esse specie diversam, ideoque peccata specie inter se differre: 1 *quando diversae offenduntur virtutes; 2 quando diversa violantur officia ejusdem virtutis; 3 quando eadem laeditur virtus, sed modo contrario.* Res illustretur exemplis:

1. *Apostasia a fide, desperatio, odium Dei* differunt specie inter se. Quare? quia tribus virtutibus specie diversis opponuntur, nempe fidei, spei et charitati; 2 *furtum, detractio, homicidium* inter se specie differunt. Quare? quia opponuntur diversis ejusdem virtutis officiis, nempe justitiae, quae jubet, ut nemo laedatur neque in bonis vitae, neque in bonis famae (3), neque in bonis fortunae; — 3 *prodigalitas* et *avaritia* pariter differunt specie inter se. Quare? quia opponuntur quidem eidem virtuti, nempe liberalitati; sed opponuntur modo plane opposito, prima nempe *per excessum*, altera vero *per defectum* (4). Hinc illud:

Virtutes laesae, diversa objecta modusque
Dant speciem peccatis, diversumque reatum.

Articulus III. — *De differenti peccatorum gravitate*

Q. 1. *An detur peccatorum differentia ratione gravitatis?*

R. Fuit olim Stoicorum paradoxum, omnia peccata ratione gravitatis inter se aequalia esse (5). Errorem tam mostruosum amplexus est saeculo IV Jovinianus, eumque tenuerunt etiam saeculo XVI Calvinus et Lutherus, quorum erat effatum: *omnia peccata esse ex natura sua mortalia*, et *venialium* nomine ea tantum esse appellanda, quorum de facto venia obtineretur. Wiclephus vero docet, omnia peccata reproborum esse lethalia, contra vero praedestinatorum peccata omnia ex divina ordinatione venialia esse: unde fit, ut peccata sint mortalia vel venialia non per se, sed tantum externa imputatione aut eventu. His accedere visus est insanus Jansenistarum praecursor Michaël Bajus, cujus haec propositio a Pio V, et Gregorio XIII damnata fuit: *nullum est peccatum ex natura sua veniale; sed omne peccatum meretur poenam aeternam.* — Verum catholica veritas docet, peccata vere et realiter inter se ac natura sua differre ratione gravitatis, sive considerentur in praedestinatis sive in reprobis.

Prob. 1 ex Scripturis. Jeremias de Israëlitis habet: *pejus operati sunt, quam patres eorum* (6). Et Christus Pilato de Juda proditore dixit: *qui me tradidit tibi, majus peccatum habet* (7). Et Joannes aperte distinguit *peccata ad mortem, et non ad mortem* (8). Tandem ex Scripturis quaedam sunt peccata, quibus justi et praedestinati gratiam amittunt, quale fuit illud protoparentum nostrorum: quaedam vero, quibus gratia non amittitur, juxta illud: *non est homo usque justus in terram, qui faciat bonum et non peccet* (9). Ergo peccata alia sunt gravia, alia levia natura sua: non autem externa imputatione aut habita ratione ad committentem, quatenus nempe fidelis sit vel infidelis praedestinatus vel reprobus.

2. Ex Patribus. S. Hieronymus ex professo scripsit pro hac tuenda catholica veritate contra Jovinianum haereticum: eique

(1) V. Liguori, *Opus Mor.* I. 5. n. 32; *et Homo Ap. Tr.* III, n. 55.

(2) 1. 2. q. 16.

(3) Probabilius etiam ipsae detractiones per se specie differunt in materiis specie diversis; quia alia est fama, quam quis v. g. possidet de castitate, et alia quam habet de justitia, siquidem non est diffamatus in fornicatione qui est diffamatus in furto. V. Liguori, *Opus Mor.* l. 3. n. 976.

(4) An vero diversa praecepta inducant diversitatem peccatorum *specificam*, vid. supra De Leg. cap. 7, quaest. 7.

(5) Cicero *de Offic. parad.* 3.

(6) Cap. 7.

(7) *Joan.* c. 19. Qui textus probat contra Stoicos et Jovinianum peccata alia aliis esse posse graviora neque semper esse aequalia, licet in eadem specie mortali.

(8) *Epis.* 1, c. 5. Hic damnantur Lutherus, Calvinus atque Bajus, venialia non admittentes.

(9) Eccli 31.

summopere hac de re gratulatus est d. Augustinus (1), qui etiam habet ad rem : *de quotidianis brevibus, levibusque peccatis, sine quibus haec vita non ducitur, quotidiana oratio satisfacit* (2).

3. Ex Conciliis. Tridentinum docet, nos teneri in confessione manifestare omnia mortalia, quae memoriae occurrunt; non item vero venialia (3): quae sane doctrina stare non posset sine vera et reali peccatorum inter se differentia ratione gravitatis. Idem Concilium habet: *licet in hac mortali vita quamtumvis sancti et justi in levia saltem et quotidiana, quae etiam venialia dicuntur peccata, quandoque cadant, non propterea desinunt esse justi* (4).

4. Ex ratione. Eodem modo data proportione, disserendum de injuriis hominum in Deum, ac filiorum in patres et subditorum in Principes; atqui injuriae istae differunt ratione gravitatis; ergo et illae (5). Adde ex Angelico: peccata sunt quaedam animae infirmitates; at sicut corporis infirmitates aliae sunt mortiferae quae mortem corpori inferunt; aliae non mortiferae quae corporis vires tantum imminuunt; ita animae infirmitates aliae sunt mortiferae quae gratiam tollunt, in qua est animae vita, aliae non mortiferae quae gratia sanctificante animam non privant, sed tantum charitatis fervorem imminuunt (6).

Q. 2. *Undenam repetenda est gravitas peccatorum?*

Cum Angelico, peccata eo graviora esse *ex suo genere et in se*, quo majori bono privant, seu quo excellentiori virtuti opponuntur, sive sit aequalis sive sit diversae speciei, ut patet per se.

Diximus: 1 *ex suo genere*: quia per accidens fieri potest, ut peccatum, quod privat ex se bono specie majori, vel ex levitate materiae, vel ex imperfectione actus, vel ex eo quod non ita directe majori bono opponatur, sit levius peccato inferioris speciei. Sic sodomia et bestialitas perjurio utique graviora sunt; quia magis disconveniunt et magis prohibentur (7): — 2 *et in se*; quia fieri potest, ut idem actus magis disconveniat in uno, quam in alio, si nempe secundum plures circumstantias opponatur rationi et legi. Hinc ait s. Thomas: *ceteris paribus, gravius peccat fidelis quam infidelis, tum propter notitiam veritatis ex fide, tum etiam propter Sacramenta, quibus est imbutus, quibus peccando contumeliam facit* (8). Hinc illud Domini: *si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique.....; tu vero homo unanimis; dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos; in domo Dei ambulavimus cum consensu* (9). Hoc maxime valet de Ecclesiasticis tot gratiis dignatis.

Q. 3. *Quomodo dividitur peccatum ratione gravitatis?*

R. Peccatum ratione gravitatis dividitur in *mortale* et *veniale*. Primum est *gravis transgressio legis divinae, per quam homo privatur gratia sanctificante et amicitia Dei, dignusque efficitur poena aeterna.* Dicitur mortale seu lethale, quia animae mortem affert. Alterum est *transgressio levis ejusdem legis, minuens fervorem charitatis, et reddens hominem dignum poena temporali.* Dicitur veniale; quia veniam facile consequitur, non vero quasi sit res in se levis ac non attendenda. Si enim et veniali peccato Deus offenditur, hoc erit malum omnia alia mala superans post mortale peccatum.

Q. 4. *Undenam petenda est differentia inter peccatum mortale et peccatum veniale?*

Libere disputant inter se Theologi (10). Censet Scotus in eo peccatum mortale discerni a veniali, quod prius sit contra praeceptum, alterum vero contra consilium; sed errat, quia quod est solum contra consilium, nullo modo peccatum est; nam ut ait Apostolus (11): *ubi non est lex, ibi nec praevaricatio.* — Alii putant in hoc differre peccatum mortale a veniali, quod mortale sit contra legem, veniale vero praeter legem; sed etiam hallucinantur, quia omne peccatum eo ipso quo peccatum est, est

(1) Epis. 29 ad eundem.
(2) Ench. c. 71. (3) Sess. 14, c. 5.
(4) Sess. 6, c. 11.
(5) Neque etiam peccata ita sunt inter se connexa, ut qui unum committit, et aliorum sit reus, uti patet. Et illud, quod opponunt Jacobi 2: *quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*, est extra rem; ibi enim agitur de peccato ex parte aversionis, quasi sensus sit: qui Deum graviter offendit in uno, in ordine ad gratiae et gloriae amissionem idem est, ac si eum offenderet in omnibus; quia jam per unum mortale amittimus vitam spiritualem. Hinc videant quomodo securi esse possint qui, hoc vel illud praeceptum grave transgredientes, attamen nihil formidant, imo forsan sibi plaudunt; quia reliqua sua officia strenue peragunt, ea praesertim quae publice fiunt, sicque in humana societate honesti homines praedicantur.
(6) 2, 2, p. 88, a. 1.
(7) 2, 2, q. 144, a. 2. — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 5, n. 34.
(8) 2, 2, q. 10, a. 3.
(9) Ps. 54. — Vid. Stapf, § 150.
(10) Ita in suis *Inst. Th. Mor.* Pr. Talento.
(11) Rom. 4.

contra legem, ut patet in mendacio jocoso, furto rei levis etc. — Alii opinantur mortale esse contra finem, veniale vero contra media, quae sunt ad finem; sed falluntur, quia plura sunt venialia peccata, quae sunt contra ipsum finem, uti motus non pleni infidelitatis etc.: item sunt plura mortalia peccata, quae versantur circa media, uti furtum, detractio etc. — Alii communius peccatum mortale in eo a veniali distingui volunt, quod prius sit aversio a Deo, et conversio ad creaturam, tamquam ad ultimum finem; posterius vero sit conversio ad creaturam, salvo tamen aliquo ordine ad Deum, tamquam ad ultimum finem. — Alii demum cum Gerdilio fortasse clarius differentiam peccati mortalis, et venialis ex eo repetunt, quod peccatum mortale sit contra legem, et sit etiam contra finem legis, nempe charitatem, dirimatque propterea conjunctionem illam, qua homo charitate Deo adhaeret, ut fini; veniale vero tametsi sit contra legem, non repugnet tamen fini legis, possitque adeo cum charitate, qua Deo jungimur, consistere.

Sic optime ratiocinatur laud. Gerdil: quae contra alium fiunt in duplici sunt differentia; alia quippe consistere possunt cum amore, et benevolentia erga illum, contra quem fiunt; alia vero cum tali amore, et benevolentia consistere nullo modo possunt. Fac filium, aut servum aut amicum, parentem, dominum, amicum debito amore, ac reverentia prosequi, si aliquantulum fuerint negligentes in gerendis eorum rebus, si leve quoddam damnum eis attulerint, si leviusculum quoddam eorum erratum, quod ipsorum famae non noceat, patefecerint: haec certe talia sunt, ut conciliari possint cum vera benevolentia erga parentem, dominum, et amicum; haec namque ab iis ipsis admittuntur, qui sincere, et ex animo diligunt. Contra vero si filius ille, famulus, aut amicus gravem aliquam injuriam parenti, domino, aut amico afferant, si debitam obedientiam, et fidem proterve negaverint, si fortunae, famae, aut vitae insidias struxerint; profecto necesse est ipsos exuisse omnem amorem, et benevolentiam; neque enim cum hoc animo amatur, neque fieri potest, ut quis cum amet, contra quem talia facit. Est ergo in ipsa rerum natura, et communi hominum sensum constitutum, et fixum discrimen, ut quae fiunt contra aliquem, alia omnem erga ipsum amorem excludant, alia cum debito amore consistant: quamvis per ea quis aliquantulum ab isto amore deflectat. — Peccata itaque mortalia censenda sunt, quae ita sunt contra legem, ut sint etiam contra ipsius legis finem, charitatem nempe, quae cum iis consistere nullatenus potest; venialia vero peccata ea habenda sunt quidem contra legem, sed non contra finem, seu charitatem non tollunt, cujusmodi sunt mendacium jocosum, furtum rei levis, motus non deliberati etiam circa objecta gravia; haec enim committi possunt adhuc ab iis, qui sincere Deum diligunt, eumque tamquam in ultimum finem conversi sunt.

Hinc colliges:—1 peccatum mortale mortem animae inferre, quia charitatem auferendo privat hominem gratia et principio spiritualis vitae, qua homo Deo tamquam fini adhaeret: secus vero veniale quod charitatem non tollit; — 2 peccatum mortale, quantum est ex ejus natura, habere lapsum ab intrinseco irreparabilem, quia (ait d. Thomas) per illud homo avertitur ab ultimo fine, qui est principium ordinis, quo sublato inordinatio ab intrinseco fit irreparabilis; sicut si corrumpatur principium visionis, fieri nequit visionis reparatio, nisi virtute divina. E contra peccatum veniale reparabilem inordinationem tantum in animam invehit, quia intactum relinquit ordinis principium. — 3 peccatum mortalem aeternae poenae reatum inducere, quia, ut mox diximus, est inordinatio natura sua irreparabilis, ideoque perpetua; perpetuae autem inordinationi perpetua poena respondere debet, quae mors aeterna recte appellatur. Ex adverso quum inordinatio, quae fit ex peccato veniale, sit reparabilis, gravibus quidem poenis, non tamen aeternis addicit (1); veniale proinde dictum, quia venia dignum, sive hic poenitentiae operibus, sive post mortem purgatorii poenis expiemus.

§ I. — *De peccato mortali*

Q. 1. *Quid requiritur ad peccatum mortale constituendum?*

R. Tria requiruntur: unum ex parte *objecti*; aliud ex parte *voluntatis*; tertium ex parte *intellectus*. Quae quidem tria praesumuntur in homine perfecta utente ratione, qui sit plane vigil et sui compos.

1. *Ex parte objecti* requiritur materiae gravitas, saltem ratione finis, si nempe finis sit magni momenti, ad quem id quod

(1) V. infra ubi de *effectibus*.

statuitur, plurimum conferat. Ex objecto enim actus primam malitiam desumit.

2. *Ex parte voluntatis* requiritur perfectus consensus, ille nempe actus quo voluntas objectum sibi ab intellectu propositum libere ac firmiter amplectitur. Peccatum enim, dicente Augustino, *usque adeo voluntarium est ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium* (1). Ideo ubi voluntarium est semiplenum (quod contingit quotiescumque voluntatis consensus non est perfectus), peccatum esse nequit mortale(*I*). Consensus autem iste potest vel expressus, seu directe talis, quando nempe voluntas objectum ipsum in se directe et expresse complectitur (2); vel implicitus seu indirecte talis, quando nempe quis vult causam, ex qua necessario oritur effectus (3).

3. *Ex parte intellectus* requiritur advertentia malitiae actionis vel omissionis: quae quidem advertentia in genere considerata definiri potest, ut sit *consideratio, sive cogitatio malitiae et prohibitionis actus aut saltem aliqua dubitatio aut suspicio peccati aut peccandi periculi*. Haec autem dividitur: — 1 in plenam seu perfectam, et in semiplenam seu imperfectam: illa homo cognoscit actionem cum suis circumstantiis; hac vero homo ob aliquod impedimentum non potest habere sufficientem actionis notitiam; — 2 in actualem et virtualem: actualis est, qua quis actionis malitiam actu cognoscit; virtualis, qua cognosceret, si adverteret. Porro ad grave peccatum plena advertentia omnino necessaria est: nam nemo incurrere potest odium Dei, nisi gravem eidem irroget injuriam: atqui ei gravis injuria a nemine irrogatur sine plena advertentia malitiae actionis vel omissionis, ex qua injuria coalescit. Unde Angelicus: *cum aliquis subito ex aliqua passione in verba imaginata prorumpit, quorum significationem non considerat, et tunc.... non habet proprie rationem blasphemiae* (4).

Quaeres: *qualis esse debet perfecta advertentia malitiae ad mortale constituendum? actualisne et expressa, an solum virtualis?*

Magna quaestio est (5). Nos, diversas sententias facile conciliantes, dicimus cum Billuart: quantum ad illos, qui operantur malum grave vel ex culpabili negligentia, vel passione, vel habitu, vel voluntatis inconsideratione, non requiritur actualis et expressa advertentia, ad hoc ut gravi culpa teneantur; hi enim jam voluntarie posuerunt causas inadvertentiae et obcaecationis circa malitiam suorum actuum, eamque inadvertentiam et obcaecationem ex his causis secuturam aut praevident, aut facile praevidere possunt et debent (6).

Sed quantum ad illos, qui ex oblivione, vel distractione naturali, aut alia causa simili aliquid operando non advertunt, ut censeatur vincibilis et voluntaria ista inadvertentia et non excusans a peccato, requiritur actualis dubitatio aut suspicio malitiae, saltem aliqua actualis cogitatio aut cognitio sive periculi sive obligationis inquirendi; secus nihil esset assignabile, in quo quis dici queat posse animadvertere. Sane ex una parte intellectus noster, cum sit potentia necessaria, non se determinat ad considerandum aliquid; sed determinatur praesertim vero a voluntate. At voluntas ex altera parte non potest determinare intellectum ad considerandum, nisi ex praevia a-

(1) *De vera Relig.* c. 14.

(2) Notamus autem, quod ad mortale peccatum non requiritur, ut ejus malitia sit directe et in se volita; sed sufficit ut sit volita indirecte, hoc est ut voluntas advertenter se ferat in aliquod objectum graviter malum, etiamsi ejus malitiam secundum se aversetur. Quia dedecet naturam rationalem ac legem divinam velle aut acceptare ullo modo quod malum est et illicitum; et aliter agere, diabolicum esset.

(3) Animadvertendum etiam est triplici modo posse voluntatem objectum malum attingere, nempe vel *positive* consentiendo in illud, nempe illud ex professo amplexando. Vel ad illud *negative* se habendo, id est ei neque consentiendo neque dissentiendo. Vel denique ei *positive* resistendo, videlicet totis viribus illud repulsando. — *Primum* semper malum est; *tertium* semper bonum; *secundum* aliquando bonum, aliquando malum, scilicet ratione periculi consensus.

(4) 2, 2, q. 13, a. 2.

(5) Alii enim cum Antoine, Concina, Continuatore Tournely, Medina, Lopez, Serra, Prado, Franzoja etc. dicunt non requiri advertentiam actualem malitiae actus; sed satis esse virtualem et interpretativam, in eo scilicet positam, quod homo teneatur et possit malitiam actionis cognoscere, quamvis actualiter non advertat; alias essent immunes a culpa, qui obcaecati passionibus malum patrant, non amplius advertentes. Alii cum s. Antonino, Adriano VI, Gotti, Lyrann, Sayno, Sanchez, Sales, Sylvio, Suarez, Salmanticensibus tum scholasticis tum moralibus, Gamachaeo, Du-Val, Vasquez etc., dicunt ad mortale requiri aliquam advertentiam, sive suspicionem malitiae actus vel in se vel in sua causa, saltem in confuso; nam nil volitum, quin sit praecognitum.

Istae sententiae facile conciliantur per sententiam nostram. — V. Lignori, qui de ea agit fusius tum in *Opere Mor.* l. 5, n. 3; tum in *Homo Ap.* Tr. III, n. 25.

(6) Vide quae supra exposuimus cap. 3, artic. 1, § 2.

liqua cognitione; voluntas enim non fertur in incognitum. Ergo in iis qui non ponunt voluntarie causam inadvertentiae, nihil est assignabile, in quo dicantur posse advertere, quam dicta cogitatio aut cognitio; non ergo sufficit ad culpam advertentia virtualis, qua nempe malitia potest et debet cognosci; sed requiritur actualis et expressa advertentia, qua de facto malitia ipsa aliquo modo cognoscatur (1).

Opponunt 1: *Omnis ignorantia in eo, qui tenetur et potest suam obligationem advertere, est vincibilis, et propterea culpabilis.* Sed recte respondent Sylvius et Suarez: qui omnino ignorat malitiam objecti, et adhuc obligationem advertendi, habet quidem potentiam remotam, sive physicam ad advertendum; sed caret potentia proxima et expedita, quae homini necessaria est ad cognoscendam deformitatem suarum actionum. *Quis enim nesciat non esse in hominis potestate quid sciat?* ait s. Augustinus (2): unde nequit ipse naturaliter ac humano modo suam vincere ignorantiam. Agnoscet quidem suam actionem qua actio est, sed ignorabit eam qua mala est; sola enim cognitio objecti in esse physico non est sufficiens principium ad discernendum, nec ad inquirendum objectum in esse morali, quod prorsus differt a physico.

Opponunt 2: *si ad omnia peccata requireretur actualis advertentia, inculpabiles reputandi essent Judaei crucifigentes Dominum, pagani occidentes martyres, et haeretici innumera crimina perpetrantes.* Sed uno verbo his omnibus respondetur, nempe quod horum omnium ignorantia fuit et est omnino crassa: loquens enim Christus Dominus de Judaeis, dixit: *Si opera non fecissem in eis, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent* (3). Idem autem dicendum de infidelibus, et haereticis, quibus ob suam malitiam vel supinam negligentiam omnes sui errores juste imputantur ad culpam.

Q. 2. *Quotuplex distinguitur peccatum mortale?*

R. Peccatum mortale tale est vel *ex genere suo*, vel *ex accidenti*.

Peccatum mortale *ex accidenti* est, cum actus aliquis venialis vel indifferens ex se fit mortalis per accidens: puta, si quis aliquid perpetret veniale vel indifferens cum conscientia peccati mortalis.

Mortale vero *ex genere suo* est illud, quod in sua specie sistendo et absque nova malitia potest esse mortale: tale est v. g. furtum, quod licet ex levitate materiae fieri possit veniale, attamen sine accessione alterius malitiae mortale esse potest.— Mortale vero ex genere suo subdistinguitur in mortale *ex genere suo toto;* et in mortale *ex genere suo non toto.* Primum est illud, cujus objectum seu materia gravis est ex omni parte, et graviter dedecet naturam rationalem; quia scilicet pars quaelibet semper continet gravem inordinationem, ut est odium Dei (4). Secundum est illud, intra cujus objectum vel materiam datur aliquid ex se grave et aliquid leve, aliquid nempe graviter et aliquid leviter inordinatum atque prohibitum. Hoc patet v. g. in furto, cujus quidem materia esse potest gravis vel levis.

Q. 3. *An peccatum ex genere suo mortale evadere possit veniale.*

R. Cum ad mortale requirantur *materiae gravitas, perfectus consensus* ac *plena advertentia*, sequitur fieri *veniale*, si in his deficiat.

1. *Ex parte materiae ;* si enim parva est, tantummodo parvae inordinationis est capax. Excipe nisi res ex toto genere suo gravis sit; quia tunc in qualibet parte ejus gravis esset deformitas.

2. *Ex parte intellectus ;* si nempe advertentia non sit nisi imperfecta; nam pro modo cognitionis peccatum est. Imperfecta autem censebitur advertentia, cum is qui agit *vel* leviter apprehendit aliquid esse malum, *vel* post factum, re diligenter considerata, judicat se illud non fuisse facturum si ita apprehendisset, *vel* demum vehementissima antecedenti passione, apprehensione aut distractione ita fuit perturbatus in agendo, ut ferme nesciverit quid perageret.

3. *Ex parte voluntatis;* si nempe ejus consensus non sit plenus ac perfecte liber;

(1) Pro praxi debet Confessarius maxime venari ex moribus poenitentis, an inadvertentia, quam allegat, sit vincibilis necne. Si enim sit vitae liberioris, saeculi moribus serviens, salutis incurius, judicanda est ut plurimum vincibilis inadvertentia et peccaminosa. Secus si persona sit timoratae conscientiae, neque agatur de peccatis externis circa maria ac secundaria praecepta legis naturae. Stuart.

(2) De Spir. et lit. c. 35. n. 63.

(3) Joan. 15.

(4) Talia ordinarie judicantur *tum* ea, quae directe sunt contra Deum, aut aliquam ejus perfectionem: ut sunt peccata contra fidem, spem, charitatem: item blasphemia, perjurium. *Tum* ea, quae gravissime nocerent humanae dignitati, si admitterent temperamentum: ut sunt peccata contra castitatem, circa quam, admissa semel levitate, ob nostram proclivitatem, omni turpitudini pateret locus. *Tum* ea, quae in indivisibili consistunt et gradum non admittunt: ut jejunium naturale in sumptione Eucharistiae, etc.

solo enim consensu voluntas nostra fit culpabilis. Consensus autem ipse censebitur imperfectus: — 1 si agens opus peccaminosum non sit executus, licet de facili illud exequi potuisset; — 2 si fuerit semidormiens, nec plene compos sui; — 3 si soleat ita esse animo comparatus, ut potius mori velit, quam mortaliter peccare. Haec enim satis demonstrant voluntarium non fuisse perfectum (1).

Q. 4. *Quibus regulis cognoscitur peccatum esse mortale?*

R. Tres extant regulae praecipuae a Theologis *communiter* admissae ad dignoscendum peccatum esse mortale.

Prima regula est, ut recurratur ad Sacras Litteras: *quae sint levia, quae gravia peccata, non humano, sed divino sunt pensanda judicio*, ait Augustinus (2). Ea autem peccata existimanda sunt mortalia, quae in ss. Litteris dicuntur *digna morte*, aut *excludere a regno coelorum*, vel enunciantur cum adjuncta particula *vae*. Quia expressiones hujusmodi significant deformitatem actionis profecto gravem. Sic Apostolus, loquens de operibus carnis, ait: *quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria.... praedico vobis sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, Regnum Dei non consequentur* (3).

Secunda regula est, ut his deficientibus, recurratur ad ss. Patres, ad ss. Pontificum definitiones, atque ad Conciliorum Generalium decreta, si nempe in iis aliquod peccatum declaretur mortale, aut gravibus conspiciatur poenis affectum. Ab iis enim regula morum repetenda est, qui positi sunt in Ecclesia sancta Dei Magistri.

Tertia regula est, ut consulantur Theologi doctrina et pietate insignes. Quae porro ab ipsis unanimiter habentur mortalia, etiam a nobis sic erunt existimanda: tunc enim non sentire quod ipsi, temeritatem sapit; cum Doctorum consensus sit veritatis indicium.

Quidnam autem (quaeres) *si omnes supradictae regulae deficiant?* Istis vel aliis similibus ac tutis regulis deficientibus (4), difficile in praxi est definire, quae sint peccata *mortalia*, quae vero non. Monet Gerson (5): *Doctores non debent esse faciles ad asserendum aliqua esse peccata mortalia, ubi non sunt certissimi de re. Nam per hujusmodi assertiones rigidas in rebus universis nequaquam eriguntur homines a luto peccatorum; sed in illud profundius, quia desperatius, demerguntur.* Hinc non bene se gerunt qui facile homines damnant de mortali, etsi gravis malitia evidenter non dignoscatur: neque illi qui eadem facilitate odiosam laxitatis notam solent tribuere sententiis, quae non apparent aperte improbabiles (6).

§ II. — *De peccato veniali.*

Q. 1. *An plura venialia possint constituere unum mortale.*

R. Peccata venialia, utcumque multiplicata, *per se loquendo, et ratione multiplicationis*, nunquam possunt constituere peccatum mortale: quia mortale constituitur in ordine altiori, et plura individua unius speciei non possunt constituere speciem aliam. Sic v. g. mille mendacia jocosa vel officiosa, sunt mille peccata venialia; sed ne unum quidem mortale conficiunt. Hinc Tridentinum docet venialia non esse de necessitate confessionis, neque gratiam extinguere (7).

Diximus *per se loquendo, et ratione multiplicationis*; nam si materia vel effectus peccatorum venialium possunt in unum coalescere, ita ut fiat unum objectum grave relato ad idem praeceptum, tunc peccatum fiet utique mortale; *sed non per se et multiplicatione actuum venialium*, bene vero quia ultimus actus, etsi in se levis, ob continuationem cum aliis complet materiam gravem, seu uniuntur actus ad unum producendum effectum graviter inordinatum. Sic v. g. qui eodem die festo pluries per quadrantem absque causa excusante operi

(1) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 5. nn. 53. et seqq.; et l. 6. n. 476.

(2) Enchir. c. 77.

(3) Ad Gal. 5.

(4) Cum dictae regulae casus vel paucos attingant, vel in genere tantum, patet plures adhuc quoad praxim indefinitos relinqui. Tunc autem non abs re erit, si communem sensum fidelium, ac quotidianam praxim scrutemur. Item si intimius consideremus rem, de qua agitur; num scilicet amor Deo, nobis, et proximo exhibendus per eam leviter vel graviter laedatur.

(5) *De vita spir. lect.* 4.

(6) Hic juverit notare cum s. Alphonso ad doctrinam nostram plenius intelligendam: *Cum aliquam opinionem* unice probabiliorem *appello, non ideo contrariam dicere probabilem intelligo. — Sicut pariter, cum dico de aliqua opinione* non audeo damnare, sive improbabilem dicere, *non ideo admitto ut probabilem; sed de ejus probabilitate dubito — Item cum aliquam sententiam* veriorem voco, *intelligo oppositam non solida probabilitate mihi pollere, licet omnino non reprobem.* Opus Mor. l. 5. n. 76.

(7) *Sess.* 14 c. 5. — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 5. n. 52 et seqq.

servili incumbit, singulis vicibus peccat venialiter. Sed ultima vice, si per eam unitam aliis tempus notabile compleat ad constituendum mortale sufficiens, peccat mortaliter.

Q. 2. *Quot modis peccatum ex se veniale evadit mortale?*

R. Cum peccatum ex genere suo veniale illud sit, quod ex se ac sine addito alienae malitiae semper est tale, uti v. g. superfluitas in laetitia; ideo patet illud evadere mortale tantum ratione adjunctorum, quae novam malitiam illi tribuant. — Hoc autem variis modis potest evenire, ut sequens habet versus:

Damnum, finis, amor, discrimen, temptus (et error.

1. *Ratione gravis damni* tam spiritualis, puta scandali, quam temporalis proximo illati: uti si quis v. g. instrumentum parvi momenti auferendo in causa sit, cur artifex opus notabile perficere nequeat aut in blasphemias erumpat. Etenim ob talem effectum gravem et praevisum actus graviter adversatur charitati et justitiae.

2. *Ratione finis mortaliter mali*: si quis v. g. ad seducendam puellam mendacium proferret officiosum. Nam actus ex se participat de malitia sui effectus, et suam a fine speciem sumit.

3. *Ratione mali affectus:* si quis v. g. rem venialiter malam aut indifferentem perficiens paratus animo sit eam facere, tametsi esset mala mortaliter. Satis enim ostendit suam voluntatem in malum: et quantum est in se, jam illam praefert divinae amicitiae.

4. *Ratione periculi proximi* labendi in peccatum mortale: si quis v.g. ex conspectu mulieris, vel familiari cum eadem colloquio grave incurrat periculum labendi in turpia. Nam mortale est se exponere proximo periculo peccandi mortaliter; qui enim de tine tenetur, tenetur etiam de mediis necessariis ad illum.

5. *Ratione contemptus formalis* legis, vel superioris qua superior est: si quis v.g. violet praeceptum in re levi, quia renuit subjici praecepto vel superiori: talis enim contemptus redundat in Deum, a quo omnis potestas.

6. *Ratione conscientiae erroneae*, qua quis putet se peccare mortaliter; nam tunc ipse consentit in mortale apprehensum. Conscientia autem peccatum facit.

Q. 3. *Quid debet Confessarius, ut poenitentem liberet a venialibus?*

R. Duplex remedium solent Ascetici suppeditare: unum quod vocant *curativum* mali praeteriti; alterum *praeservativum* mali futuri.

1° Consistit in detestatione peccati mortalis, quam saepius in paenitentem debet Confessarius excitare. Haec quo magis fuerit viva et vehemens, eo erit simul efficacior ac potentior ad eliminanda venialia.

2° Situm est in cognitione causarum, e quibus tamquam e fonte peccata venialia in poenitente proveniunt, ut eas extinguere valeat. Sic *si* Confessarius videat nimium divitiarum amorem esse causam venialium, eidem praescribat majores eleemosynas. *Si* nimiam ambitionem, praescribat fugam conversationum. *Si* nimiam animi divagationem in precibus ceterisque muniis, ei praescribat majorem collectionem et frequentiorem solitudinem etc. (1).

Articulus IV. — *De distinctione numerica peccatorum* (2)

Ea peccata dicuntur distingui numero, quorum malitia est multiplicata, ita ut peccata numerari possint, v.g. duo, tria furta etc. (*J*).

Q. *Quandonam peccata numero distinguuntur?*

R. 1: Certum est ea peccata, quae specie differunt, a fortiori differre numero; nam si specie differunt, unum peccatum non est aliud, et ideo habentur peccata numero multiplicata. Sic in uno parricidio duo sunt numero peccata: vel, si ita placet, unum peccatum, sed duobus aequivalens: nam occisio hominis specie differt ab occisione patris: unde tunc in uno actu duo clauduntur peccata, unum contra justitiam, alterum contra pietatem.

R. 2: Si vero peccata intra eandem speciem committantur, quandonam numero multiplicentur, non satis conveniunt. Ad solvendam omnem difficultatem tres regulas statuimus cum Bouvier et Honorante:

Regula 1ª: tot sunt peccata numero distincta, quot sunt actus externi completi; ideo qui diversis actibus plures occidit, tot commisit homicidia numero distincta: nam

(1) V. Pinamonti, *Il Direttore*, c. 5.

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 5. n. 37. — *Hom. Apost. Tract.* III, n. 37.

singuli illi actus in se terminantur et complentur; unde sunt totidem actus voluntatis distincti.

Regula 2ª: tot sunt peccata numero distincta in uno et eodem actu, quot sunt objecta distincta; quia ille actus, licet unicus, tot habet malitias distinctas. Hinc qui uno actu decem occidit homines, decem committit homicidia: qui pluribus unica vice scandalum praebet plura committit peccata. Qui uno verbo de tota communitate detrahit, tot committit injustitias quot sunt personae in communitate (1); quia unaquaeque jus distinctum habet ad famam. Qui unico actu optat ad plures foeminas accedere vel pluries ad eandem foeminam, tanto magis qui eadem nocte pluries eandem foeminam cognoscit, pluries peccat; quaelibet enim fornicatio habet suum terminum completum. Qui unico actu vult per plures dies Horas omittere vel jejunium, plura peccata committit; quia singulis diebus est affixa propria obligatio. Et sacerdos in mortali tot committit sacrilegia quot uno actu ministrat distincta Sacramenta, ut si una absolutione plures absolvat.

Regula 3ª: tot sunt peccata numero distincta, quot sunt actus voluntatis moraliter interrupti; ubi enim actus voluntatis moraliter interrumpuntur, fiunt numero completi, et iteratione multiplicantur: nam voluntas est, *qua peccatur et recte vivitur* (2).

Sed (dices) *quando actus voluntatis censetur moraliter interruptus?* Actus voluntatis censetur moraliter interruptus, quando nec formaliter nec virtualiter perseverat. Quod quidem *generatim loquendo* contingit: — 1 per *revocationem expressam*: haec enim impedit, ut actus posterior cum priore conjungatur moraliter: v. g. tibi complacebas in delectatione mala, actum displicentiae elicis, sed postea ad eandem voluntarie redis, duplex commisisti peccatum; — 2 per *cessationem voluntariam*: v. g. consilium furandi iniisti, sed postea ab illo proposito advertenter cessas, si dein illud renovas, novum admittis peccatum diversum a primo; cum novum a primo non dependeat; — 3 per *longum intervallum*, ita ut judicio prudentum idem actus voluntatis moraliter perseverare non censeatur neque in se, neque in aliquo externo opere: v. g. malae delectationi sero consensisti, et mane expergefactus consensum illum renovas; novo peccato reum te ipsum fecisti.

Sed (quaeres) *quaenam mora seu intervallum censetur sufficiens ad actuum multiplicationem?* Hic oportet accurate distinguere tum *actus mere internos*, uti est odium, mala delectatio; tum *actus internos cum intentione eos externandi*, ut est voluntas furandi, fornicandi; tum demum *actus externe consummatos*, ut est homicidium.

Si agatur 1 *de actibus mere internis*, illi multo facilius multiplicantur; quia tales actus simplicis voluntatis nihil habent, vi cujus perseverent. Unde tot habentur numero peccata, quot iterantur actus etiam post brevem, etiam post naturalem, vel involuntariam cessationem — Idcirco poenitens in confessione debet semper explicare, si potest, quot vicibus malae voluntati consenserit. Si vero non potest, saltem indicare debebit tam tempus, quo cum malo illo animo perduravit, quam interruptiones, si fuerint notabiliter rarae vel frequentes (3).

Si agatur 2 *de actibus internis cum intentione eos externandi*, multiplicantur toties quoties propositum formaliter innovatur; quia tunc novus habetur voluntatis actus. Propositum autem idem censetur perdurare majori vel minori tempore, habita ratione intensitatis, item personae, aetatis, sexus etc. Pro praxi si ultra biduum vel triduum perduraverit, id indicandum, ut numerus actuum internorum moraliter intelligatur a Confessario.

Si agatur 3 *de actibus, qui externe perficiuntur*, aliquando interrumpuntur moraliter, aliquando non — Interrumpuntur, si non respiciant actum completum: v. g. si

(1) Qui alicui detrahit coram pluribus, ex Croix et Holzman plura peccata committit; quia tot jura is laedit quot sunt personae, apud quas alter infamatur. Sed probabile est cum Azorio, Lugo, Molina, etc. unum tantum peccatum admittere; quia jus ad famam est unicum tantummodo: unde numerus audientium est habendus ut circumstantia solummodo aggravans.— Qui unico actu blasphemat duodecim Apostolos, ex Tournely, Concina, etc. probabiliter duodecim peccata committit, quia uniuscujusque Apostoli honorem laedit. Sed non improbabiliter censent Salmant., Anacletus, etc. id unum esse peccatum tantum; quia cum omnes blasphemiae in Sanctos malitiam desumant ex una relatione ad Deum, moraliter loquendo unica injuria per talem blasphemiam mediate Deo infertur.—Qui negat plures fidei articulos, unum committit peccatum; nam cum unum sit objectum fidei, nempe veritas Dei revelantis, aeque infidelis est qui unum articulum negat ac qui omnes.

(2) S. Augustinus. *De vera Religione.*

(3) Notant tamen aliqui actus hujusmodi mere internos non constituere, nisi unum peccatum mortale, quando ex eodem concupiscentiae impetu procedunt, etsi breve aliquod intervallum fluxerit inter ipsos.

quis pluries percutit inimicum, non habens animum eum occidendi, tunc omnes illae percussiones sunt distincta peccata; quia quilibet actus habet suam distinctam, completam atque totalem malitiam (1) — E contra non interrumpuntur, tam si actus procedant ab eodem impetu, cum in eo fiant quid unum (2), quam si actus illi moraliter ordinentur ad unum peccatum consummandum; nam tunc ***non habent rationem peccati, nisi secundum quod per unam voluntatem in perversum finem ordinantur***: quapropter in illo fine ultimo omnes conveniunt (3).

Articulus V. — *De peccato ratione modi quo patratur*

§ I. — *De peccatis commissionis et omissionis*

Q. 1. *Quid est peccatum commissionis et omissionis?*

R. Peccatum commissionis est ***transgressio praecepti negativi***, fitque agendo quod prohibetur a lege, v. g. furtum patrando — Peccatum omissionis est ***transgressio praecepti positivi***, fitque omittendo quod a lege praecipitur, v. g. Missam die festo non audiendo, injunctum sancium jejunium non servando etc. Ubi notamus, ad omissionem requiri actum positivum ac deliberatum voluntatis; voluntas enim non peccat, nisi per talem actum, uti bene docent Gonet, Filliucius alique. Omittens tamen quod facere quis tenetur, in ordine ad imputabilitatem moraliter censetur facere contra id quod facere tenetur.

Q. 2. *An peccata commissionis et omissionis differant inter se.*

R. Utique differunt peccata ***commissionis*** et ***omissionis***, et etiam cum eidem adversantur praecepto; quia adversantur semper diverso modo. Sic differunt specie inter se odium Dei et omissio actus amoris; ideoque qui Deum odisset, peccatum suum sufficienter non declararet dicendo, se contra charitatem divinam peccasse. Imo in hoc etiam differunt, quod peccatum commissionis ceteris paribus majorem habeat malitiam: est profecto gravius amplecti objectum malum, quam bono non adhaerere: v. g. gravius est odisse Deum, quam actum charitatis in Deum non elicere (4).

Q. 3. *Quid de iis actibus, qui adjunguntur omissioni culpabili?*

R. Actus conjungi potest omissioni culpabili vel eam *causando*, vel tantummodo eam *concomitando*.

Quando actus est *causa* omissionis culpabilis, tunc si actus ille in se est bonus, solam malitiam contrahit omissionis et aliam non habet; cum nulli alteri praecepto adversetur praeter ilud, cui opponitur omissio. Unde in confessione sufficit omissionem declarare: v. g. si quis Sacrum festo die causa studendi omiserit, satis est, si iste dicat se Missam sine sufficienti ratione omisisse. Si vero ille actus jam est ex objecto malus, tunc duplex in omissione adest pravitas: alia ipsius omissionis, alia causae; et utraque aperienda est: v. g. qui ad furandum Missam omisit, utramque malitiam et omissionis Sacri et furti tenetur confiteri.

Si vero actus *concomitanter* tantum se unum tantum committit peccatum.

(1) Ita Navarrus, Lessius, Bonacina, Concina, ac fuse Salmanticenses. *Tract.* vi. c. 8. n. 76; et *Tract.* xx. c. 12. n. 41, ubi idipsum etiam ex ipso jure canonico probant.

(2) Unde Liguori, *Hom. Ap. Tr.* iii, n. 62, probabiliter docet, tactus statim copulam subsequentes non esse de necessitate explicandos « semper ac tactus (idem est de complacentia, quae habetur de copula) statim post copulam habeantur, et non dirigantur ad novam copulam; quia tunc verisimiliter tactus illi adhibentur ad primae copulae complementum. Sed hic notandum cum Viva et communi, ut ipse asserit: omnia media externa adhibita ad exequendum peccatum, prout sunt tactus et verba obscaena, ac etiam iter susceptum, ascensus in domum meretricis, parare arma ad vindictam et ejusmodi, omnia haec explicanda sunt in confessione tamquam peccata distincta numero, quando peccatum intentum executioni non mandatur; quia illae actiones jam externatae, omnes informantur a malitia pravi finis ». Attamen qui eodem iracundiae motu ac tempore pluries blasphemat, aliquem pluries percutit, vel eadem concupiscentiae vehementia pluries se turpiter tangit,

(3) S. Tomas, in 2. D. 41. q. 1. a. 1. Unde si quis intendens occidere inimicum arma praeparat, viam carpit, inimicum quaerit, ac tandem occidit, etsi pluries repetat praedictam intentionem, unum peccatum committit. Item si quis ad copulam consummandam praemittit oscula, verba, etc. uno dumtaxat peccato gravatur. Itaque tunc sufficit dicere, se homicidium vel copulam commisisse. Advertendum autem, quod si quis ex intentione furandi centum aureos, centenis vicibus moraliter interruptis eos surripiat, tunc centum peccata committit; quia singuli actus habent in se consummatam malitiam — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 5. n. 44.

(4) Alii cum d. Thoma 1. 2. q. 72. a. 6. negant specie differre omissionem et commissionem, si eidem praecepto adversentur, et ex eodem motivo; nam peccata sicuti et ceteri actus humani habent suam speciem a fine. Attamen adhuc in hac sententia sunt seorsim confitenda; quia semper se habent ut partes integrales, ex quibus constituitur adaequata una species moralis. — V. Billuart, *De peccatis, art.* 3.

habeat ad omissionem, quamvis ille sit cum praecepto incompossibilis; attamen, nisi aliunde sit malus, nihil contrahit de pravitate omissionis; quia in illam nullimode impellit: unde non est declarandus. Sic v. g. qui firmiter statuit omittere Sacrum, si postea tempore Sacri studet, puta ne otiosus remaneat, satis est si declaret omissionem Sacri; nam studium non participat de mala omissione, cum in eam non influxerit.

Q. 4· *Quandonam peccatum omissionis incipit imputari?*

R. Peccatum omissionis *incipit imputari* illo temporis puncto, quo advertenter ponitur illius causa, sive omissio sequatur, sive non sequatur, ut recte docent cum Angelico (1); quia qui ponit causam omissionis, jam tunc interpretative vult omissionem ipsam. Si tamen peccaminosa omissio reapse sequatur, aperienda erit in confessione cum ipsa causa, si haec suam habeat malitiam propriam: nam actus externalus est de necessitate confessionis; cum inde notabiliter varietur ratio peccati, ac status peccatoris (2).

Sed (dices) *quid si quis de sua mala voluntate doleat, sed non amplius habeat potestatem ejus effectum impediendi? ut si quis projiciat Breviarium in mare, et postea se vere poeniteat; sed amplius Breviarium habere non possit, quo Officium recitet?*

R. Recte dicunt, talem peccasse, ac statim tot peccata commisisse, quot praevidit omissiones ex tali Breviarii projectione: illas igitur debet confiteri; nam illis praestitit consensum, cum causam posuit (3). Si tamen postea de hoc vere doleat, non tenetur (ut plures cum Alasia tuentur) confiteri omissiones illas revera secutas esse; nam non amplius sunt peccata in se spectatae, cum fuerint retractatae (4).

§ II. — *De peccatis externis atque internis.*

Peccata *interna* sunt quae tantum corde patrantur; *externa* quae etiam externo opere complentur. Inter peccata autem interna, quae sunt ipsae cogitationes pravae, distinguuntur *desiderium*, *gaudium* ac *delectatio*. Quae quidem tria diversa sunt, cum aetum attingant diverso modo; et ideo ea, uti in se sunt, in confessione erunt aperienda.

Q. 1. *An peccata interna ab externis differant quoad malitiam.*

Essentialiter non differunt peccata interna ab externis quoad malitiam; nam peccatum externum totam suam imputabilitatem sumit ab interno, estque ipsius peccati interni complementum (5). Unde Augustinus ait: *quidquid vis et non potes, factum Deus computat* (6), nempe voluntas pro facto reputatur. Ex his colligitur, peccata interna, sive omnes cogitationes peccaminosas, esse vera et completa peccata. Hinc S. Scriptura eas graviter damnat: *abominatio Domini cogitationes malae* (7). Sane omnis affectus peccaminosus circa aliquod grave malum, graviter disconvenit rationali naturae. Neque ad peccatum requiritur efficax consensus in opus; alioqui approbans alterius peccatum, non peccaret.

Dices: *ex moderno adagio facultas cogitandi est in homine essentialiter libera; quomodo ergo quis poterit cogitatione sua peccare?*

R. Retorquendo argumentum. nonne facultas volendi est in homine essentialiter libera? quaero: quomodo ergo quis poterit voluntate sua peccare? Sed directe respondendo dicimus: triplici sensu objectum adagium accipi potest, quin tamen nobis ullimode adversetur: 1 videlicet pro *immunitate a coactione*, id est a violentia extrinseca; 2 pro *immunitate a necessitate*, id est a violentia intrinseca; 3 denique pro *immunitate a quacumque lege morali*, quatenus homo possit se sine culpa matis etiam cogitationibus libere sordidare.

Porro si accipiatur priori sensu, adagium est verum; sed nobis non nocet: est quidem verum, quia verum est cogitandi facultatem in homine immunem esse *a coactione*, cum sit rationali hominum naturae intrinseca; nobis vero non nocet, quia id non impedit quominus homo circa suam cogitandi facultatem leges habeat a Superioris auctoritate, quas idcirco transiliendo pecca-

(1) 2, 2, q. 79, a. 5.

(2) Quod valet etiamsi tempore quo omissio contigit, voluntas facta fuerit impotens ad illam vitandam; etenim effectus jam fuit sufficienter voluntarius in causa; et talis est fidelium praxis: sicque et peccatis gravitas et illius consectaria aperiuntur. Hinc qui se inebriat praevidens tempore ebrietatis se omissurum Sacrum, tenebitur tam causam, quam illius effectum aperire, id est et ebrietatem et omissionem Sacri.

(3) V. Liguori, *Opus Mor.* l. 4. n. 149; et l. 5, n. 10.

(4) Si peccato consummato annexa sit censura, et quis antequam effectus sequatur, se retractaret etsi esset reus effectus praecogniti, non tamen incurreret censuram, si tali omissioni sit imposita; quia censura requirit contumaciam eodem temporis momento, quo peccatum consummatur. — V. Liguori, *Hom. Ap.* Tr. III, n. 45.

(5) V. Viva, in prop. XXV. *Alexandri VII*, ubi solide hanc veritatem tuetur.

(6) In Ps. 57.

(7) Prov. 15.

bit; non enim Superioris auctoritas est violentia extrinseca, sive *coactio.*

Si accipiatur secundo sensu, adagium illud neque in Philosophia neque in Theologia admitti poterit: quia Philosophi ac Theologi unanimiter docent hominis intellectum esse facultatem *per se imperatam*, quae nempe in operationibus suis patitur necessitatem (1): voluntas videlicet est quae in omnes intellectus operationes dominatur, si primas objectorum apprehensiones excipias: *voluntas* (inquit Angelicus) *movet alias potentias animae ad suos actus; utimur autem aliis potentiis, cum volumus* (2). Ex quo oritur, quod homo peccet de malis cogitationibus; quia cum eas possit cohibere, advertenter tamen et libere admittit in corde suo: *abominatio Domini cogitationes malae*(3)· *qui diligit iniquitatem, odit animam suam* (4).

Si denique adagium accipiatur tertio sensu, quasi nempe homo nulla morali lege quoad operationes intellectus sui teneatur, ideoque nulla in eo admittenda sint peccata interna, tunc illud declaramus prorsus absurdum, legi naturae et divinae contrarium, ac fidei catholicae subversivum: — 1 *prorsus absurdum;* quia docet recta ratio leges honestatis afficere etiam interiores hominis potentias; — 2 *legi naturae et divinae contrarium;* quia lex de non concupiscendis rebus malis et inhonestis in ipsa naturali et divina lege fundatur: *non concupisces;* — 3 *catholicae fidei subversivum;* quia doctrina est Ecclesiae catholicae cogitationes malas *nonnunquam animam gravius sauciare et esse periculosiores iis quae in manifesto fiunt* (5). Hinc legimus in Evangelio Christum Dominum Scribas et Pharisaeos, qui dicebant nullam habendam esse rationem eorum quae in corde hominis latent, sic indignanter fuisse locutum (6): *vae vobis, Scribae et Pharisaei hypocritae, quia similes estis sepulchris dealbatis, quae a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia; sic et vos a foris quidem paretis hominibus justi, intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate.* En quo nos ducunt moderni, ad aetatem nempe Scribarum et Pharisaeorum (*K*).

Q. 2. *An liceat actionem ponere, ex qua quis praevidet malas cogitationes aut pravos concupiscentiae motus se esse passurum.*

R. Si actio illa necessaria est, utilis et honesta, non peccat qui eam ponit, secluso periculo consensus; quia tunc utitur jure suo, et tentationes inde exurgentes ac motus, utpote non intenti, non censentur voluntarii. Si aliter esset, plures deberent suum officium relinquere, quod nimis grave est; hinc non peccant Confessarii, Chirurgi et similes, qui in sui muneris exercitio pravas patiuntur cogitationes vel motus, modo ab eorum consensu caveant (7). — Quod si actio illa non esset necessaria, sed ex levitate tantum fieret, esset mortale peccatum illam ponere, si proximam contineret dispositionem ad turpes motus, vel pravas cogitationes, indeque proximum iis consentiendi periculum; nam qui vult causam, vult etiam effectum. Verum si quis actionem illam ponendo nec tales pravos motus intenderet nec adesset in eo periculum consensus, in plurium sententia venialiter tantum peccaret; hi namque motus in humanae vitae negotiis, utcumque honestis, frequenter oriri solent: unde non videntur sat voluntarii in causa, ut eos imputemus; secus omnis, vel honesta conversatio, esset fugienda (*L*).

Quid (quaeres) *si poenitens dubitet, an pravis cogitationibus consenserit, necne?* Sequentes regulas tradunt theologi: — 1 praesumendum est non consensisse, si agatur de eo, qui Deum timet et ita animo dispositus est, ut mori mallet, quam Deum offendere: e contrario peccatis assuetus; aut parum abhorrens a peccato praesumi potest vere consensisse; in dubio enim prudens praesumptio petitur ex communiter contingentibus: communiter autem contingit, ut vir pius malo non consentiat, quin rite advertat, et dignoscat se peccato consentire; vir autem pravus non resistat sine pugna, quae tollit dubium circa consensum, aut dissensum; — 2 qui dubitat vigilans ne, an dormiens, sui compos, an impos quidpiam fecerit, judicatur non sat advertisse, nec consensisse; qui enim vigilat satis sentit, se vigilare; — 3 si quis ubi primum reflectit ad pravas cogitationes, aut motus,

(1) V. Antoine, *De act. hum. Dissert. Procem.* n. 2.
(2) 1. 2. q. 9. a. 1 in corp.
(3) Psal. 18.
(4) Psal. 10.
(5) Ex Tridentino, *sess.* 13. cap. 5: idque vel quia facilius perpatrantur vel quia minoris curantur. Hoc advertant tum poenitentes, qui de illis leviter se accusant; tum Confessarii, qui de illis vix interrogant, vel nonnisi obiter. — V. Careno, *Delle regole a rettamente amministrare e ricevere i Sacramenti, Esame* x, xi.
(6) Matth. 23.
(7) V. Infra ubi, *de pollutione.*

statim sentiat dolorem, tristitiam, aversionem, horrorem, prudenter praesumitur in dubio non consensisse; — 4 si dubitans facile potuisset exequi peccatum, quod menti obversatur, et tamen non est executus, consensisse non censetur: — 5 si aetatis defectus adsit, puta, si septennium nondum sit completum, perfecta saltem advertentia, et plenus consensus non praesumitur, ni malitia certo suppleat aetatem. Sola vero pravae cogitationis continuatio iudicium non est praestiti consensus; quia diuturna esse potest tentatio, cui pro virili resistitur. Praefatae vero regulae omnimodam non praestant securitatem, et res ex circumstantiis dijudicanda venit: quare prudens Confessarius rite attendat poenitentis propensionem, agendi modum et animi statum ut inde rectum judicium efformare possit (1).

Q. 3. *In quo differunt desiderium, gaudium et delectatio?*

R. In hoc differunt desiderium, gaudium et delectatio:

Desiderium respicit *tempus futurum*. et est actus voluntatis, quo quis *deliberate* intendit opus aliquod determinatum perficere. Dicitur *efficax*, quando quis media suscipit ad opus illud perficiendum: *inefficax*, si non proponit opus perficere; sed in hoc per voluntatem consentit, quod nempe illud esset perfecturus, si posset: v. g. si diceret; *rem istam furto libenter compararem mihi*, *si possem*.

Gaudium e contrario seu *complacentia* respicit *tempus praeteritum*: et est cum quis de malo opere patrato sibi blanditur. Huc revocatur displicentia malum data occasione non fecisse, v. g. puellam non seduxisse, advertendo illam tunc facile seduci potuisse.

Delectatio respicit *tempus praesens*: et in re nostra babetur quando quis per imaginationem reddit sibi praesens objectum peccati, et de illo delectatur deliberato consensu, ac si opus actu perficeret, quin tamen habeat desiderium illud reapse perficiendi. Ut si quis fingens se fornicari, in tali actu sibi praesentato delectetur, quin illum intendat perficere.— Delectatio haec dicitur *morosa*, non quidem a temporis mora, cum etiam uno temporis puncto perfici possit; sed eo quod voluntas post plenam advertentiam in ea immoratur.

Q. 4. *An et quale peccatum est desiderium operis mali?*

R. Quodlibet *desiderium* rei vel actionis malae, licet inefficax, illicitum est, utpote prohibitum nono et decimo Decalogi praecepto: *non concupisces domum proximi tui*, *nec desiderabis uxorem ejus*, *non servum*, *non ancillam*, *non bovem*, *non asinum*, *nec omnia*, *quae illius sunt* (2). Sane turpe et inhonestum est velle et desiderare quovis modo aliquid turpe et illicitum.

Malum autem desiderium est peccatum ejusdem speciei atque malitiae cujus est opus ipsum, in quod desiderium fertur. Id constat ex his Christi verbis: *qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam moechatus est eam in corde* suo (3). Ipsa naturalis ratio id suadet; quia actus internus suam sumit bonitatem atque malitiam ab objecto, in quod fertur et cujus circumstantia nota est; neque enim ab illo vel per abstractionem malitia separari potest. Quare desiderium etiamsi inefficax furandi rem gravem, occidendi vel fornicandi, erit peccatum grave furti, homicidii vel fornicationis: ideo in confessione omnia desideria sunt distincte aperienda. Non ergo sufficit, ut poenitens dicat generatim se impura desideria habuisse; sed debet specificare quid desideraverit: an copulam, an solum tactus vel aspectus; an cum persona in genere, et cujus sexus; an cum persona determinata, et qnae; an libera, an matrimonio aut castitate detenta, vel consanguinitate aut affinitate sibi legata.

Quid (quaeres) *dicendum de illo*, *qui optat quidem objectum graviter malum*, *sed sub conditione*, si liceret?

Vel illa conditio, *si liceret*, aufert ab objecto malitiam, *vel* non. Si 1, non peccat, saltem graviter, qui sic objectum malum optat. Esset si quis diceret: *hodie manducarem carnes*, *si non esset dies veneris*, *vel sabbati*; nam conditio illa totam ab objecto malitiam excludit. Quia tamen hoc, ut plurimum, est periculosum vel saltem otiosum, ideo vix excusatur a peccato veniali (4). — Si 2, adhuc graviter peccat qui eo desiderio tendit in objectum graviter malum: cum

(1) Ita laud. Talento.

(2) Exodi 20.

(3) Matth. 5.

(4) Si tamen non tantummodo hypothetice, sed etiam hic et nunc ac realiter malitia ab objecto possit excludi, tunc illud desiderare neque est periculosum neque culpabile. Sic etsi decimo Decalogi praecepto prohibeatur, ne quis alienum concupiscat, quia id intelligitur in damnum proximi, ideo bene possumus aliena desiderare inculpabiliter, hoc sensu, ut ea legitime acquiramus sine proximi injuria vel damno: secus damnarentur contractus emptionis venditionis; nemo enim emit, nisi quod se habere desiderat.

nempe per eam conditionem non auferatur malitia objecti, tota transfunditur in actum voluntatis. Et licet consensus conditionatus nihil ponat in objecto, in voluntate tamen ponit affectum committendi: ita peccaret graviter qui diceret: *luxuriose viverem, si non esset peccatum.* Sic communiter, et rationabiliter (1).

Item multo magis mortaliter peccaret qui optaret absolute ne esset prohibitum quod est intrinsece malum; esset enim velle invertere ordinem et legem naturae, uti recte dicunt Salmanticenses.

Q. *An et quale peccatum est complacentia de re mala?*

R. *Gaudium* seu complacentia de malo, malum est; cum includat illius approbationem. Adde: omnis virtus exigit, ut ipsa non contemnatur; contemnunt autem qui de illius violatione gloriantur, et sunt *qui laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis* (2).

Haec complacentia comprehendit totam malitiam et omnes species quibus objectum induitur; cum secundum se tota in illud feratur. Unde qui sibi complacet de copula habita cum conjugata, de novo adulterium committit; quia tunc voluntas complectitur totum objectum pravum cum omnibus circumstantiis, nec ab illis praescindere potest. Item qui gaudet de copula sodomitica, committit sodomiam. Hinc docent: quando quis se jactat de peccato patrato, regulariter explicare debet in confessione omnes species illius; quia in se jactando regulariter adjungit ad *jactantiae* malitiam atque peccatum *scandali*, etiam *complacentiam* de peccato commisso (3).

Q. 6. *An, et quale peccatum est delectatio de re mala?*

R. Certum est, delectationem deliberatam de objecto graviter malo esse peccatum mortale; quia graviter dedecet naturam rationalem: uti si quis in deliciis habeat, quod Deus graviter offendatur: *perversae enim cogitationes separant a Deo,* ait Scriptura (4). In probabiliori autem sententia delectatio morosa suam speciem sumit a qualitate objecti exterioris, quod sibi imaginatione repraesentat; non obstante enim quacumque praecisione a mente facta, videtur ferme impossibile, ut delectatio non complectatur objectum ut tale, et cognitum totum prout est. Hinc s. Thomas ait: *delectatio alicujus operationis et ipsa operatio ad idem genus peccati reducuntur; sicut et operatio virtutis et delectatio de eadem ad eandem virtutem reducuntur*(5). Quare qui delectatur de objecto graviter malo, debet in confessione aperire circumstantiam specialem illius objecti in quod sua mala delectatio ferebatur: sic v.g. in materia irae, an fuerit de occidendo fratre an alio, uno an pluribus; in materia luxuriae, an de conjugata, moniali, consanguinea etc. (6).

Quamquam non est negandum, quod adhuc sit speculative loquendo valde probabilis contraria sententia, quam tenent Layman, Lugo, Roncaglia aliique, qui docent delectationem speciem suam sumere ab objecto dumtaxat in mente repraesentato: ac ideo si quis v. g. delectetur de copula cum conjugata ita cognita quidem, sed delectatio non sit *qua conjugata*, sed *qua pulchra*, non committit adulterium; quia tunc circumstantia adulterii ex se non intrat in delectationem (7) — Verum in praxi non recedendum a prima sententia: atque ideo sine dubio semper explicandae sunt quoad delectationem omnes objecti circumstantiae; quia saltem adest periculum proximum objecto secundum se toto consequendi et desiderandi; cum vix uno gradu delectatio et desiderium inter se distent (8).

Quid (dices) *si quis delectetur non jam de re ipsa mala, sed de simplici cognitione, vel cogitatione rei malae?*

Alia est delectatio de opere malo, ita ut opus malum sit objectum delectationis, quae semper est mala; alia et delectatio de cogitatione objecti mali, ita ut non opus malum, sed ipsa cogitatio de opere sit per se objectum delectationis. Et haec vel potest esse bona, si adsit justa causa cogitandi, v.g.

(1) Sunt tamen qui satis probabiliter dicunt, quod qui cupit quodcumque malum sub conditione, *si non esset malum*, nunquam concupiscit malum revera; sed tantum ostendit quandam inclinationem ad illud: quod ad mortale non attingit. — V. Lignori, *Op. Mor.* l. 5. n. 4; et *Homo Apost. Tr.* III, n. 50.

(2) Prov. 2.

(3) V. Lignori, *Hom. Apost.* Tr. IX, n. 9.

(4) Sap. 1.

(5) Q. 15 de verit. a. 4.

(6) V. Lignori, *Op. Mor.* l. 5. n. 28.

(7) Ad diversitatem desiderii et complacentiae, quae in omnium sententia objectum totum prout in se est ordinarie absorbent, sese nempe ferendo in objectum uti tale.

(8) Saepe difficile est obtinere a poenitentibus, ut circumstantias objecti cogitati aperiant; tunc prudentes Confessarii priori opinione innixi ab importunis quaestionibus abstinent. Ita Bouvier, *Dissertatio in sextum Decalogi praeceptum, et supplementum ad Tract. de matrimonio, Parisiis*, Ed. II, 1845.

causa studii, consultationis etc. com abominatione objecti; vel potest esse venialiter mala, si fiat ex curiositate etc.; vel potest esse aliquando etiam graviter mala, si adsit periculum proximum consensus. Ita s. Thomas qui ait (1): *Sic igitur aliquis de fornicatione cogitans, de duobus potest delectari. Uno modo de ipsa cogitatione, alio modo de ipsa fornicatione cogitata...; cogitatio autem ipsa secundum se non est peccatum mortale, immo quandoque est veniale tantum, puta cum aliquis inutiliter cogitat de ea; quandoque autem sine peccato omnino, puta cum aliquis utiliter de ea cogitat, sicut cum vult de ea praedicare vel disputare* etc. Dicit autem esse mortale, quando *quis cogitans de fornicatione delectatur de ipso actu cogitato.* Et commmuniter s. Doctorem sequuntur s. Antoninus, Lessius, Sanchez, Bonacina, cum Salmanticensibus.

Q. 7. *An licita sit delectatio de modo malae operationis.*

R. Si modus ille per se malus est, aut cum periculo gaudendi etiam de ipso objecto malo, v. g. si quis utatur fraudibus atque mendaciis ad seducendam puellam, clare patet delectationem de modo illo esse ex se malam; quia ejusdem objectum malum est. — Si vero modus ille talis non est, delectatio nequit mala esse; praecisus enim a malo opere, modus malus non est. Neque peccare dixeris hominem ridentem de modo, quo ebrius pede ob vinum vacillante procedit, vel de modo subtili et artificioso quo quis usus est ad furtum. Etiam hoc sensu *laudavit Dominus villicum iniquitatis* (2).

Q. 8. *An liceat gaudere de opere malo ob bonum effectum secutum.*

R. Vel opus illud quod a nobis vel ab aliis commissum fuit, est *malum formaliter*, quod nempe cum peccato perpatratum fuit, vel non:

Si 1, certum est non licere de eo delectari, non solum tamquam *de peccato*, sed neque tamquam *de causa* effectus boni inde secuti; objectum enim delectationis in hoc casu semper est malum. Si 2, aliqui docent fas esse de eo opere delectari, non quidem *per se*, sed prout est causa boni effectus; quia tunc causa non attenditur nisi indirecte, neque fuit peccaminosa. — Attamen in hoc casu alii tenent oppositum et *verius*; quia actio illa, etsi non fuerit peccaminosa, fuit tamen *objective* mala et voluntas eam nunc approbando malum formaliter facit: paucis, quilibet affectus deliberate tendens directe et immediate in objectum per se malum, totus imbuitur foeditate objecti (3). Hinc Innocentius XI damnavit hanc n. 15 propositionem: *licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se in ebrietate perpetrato propter ingentes divitias inde ex haereditate consecutas* (4).

Quid (dices) *de illo qui non gaudet quidem de ipso opere malo, sed dumtaxat de effectu bono ab illo opere secuto?* Per se loquendo licet delectari de effectu bono secuto ab opere malo; nam tunc delectatio non fertur in objectum malum: sic licita est delectatio de consecutione haereditatis, quae ob mortem patris venit, qui injuste fuerit occisus. Hoc sensu Ecclesia gaudet de Redemptione per Christum secuta ex Adami peccato, exclamans: *oh felix culpa, quae talem meruit habere Redemptorem* (5)!

Q. 9. *An liceat sine peccato delectari de re, quae actu est mala utpote prohibita; sed tractu temporis erit bona evasura, cessante nempe prohibitione.*

R. *Negative*; nam delectatio reddit objectum sibi praesens, et ideo mala est, cum actu desit conditio illud cohonestans. Sic v. g. nefas erit sponso, nondum celebrato matrimonio, delectari de ejusdem usu; nam matrimonium est tantum *in spe*, delectatio esset *in re* (6).

(1) 1, 2, q. 74, a. 8. (2) Luc. 16.

(3) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 5. nn. 20 et 27.

(4) Pariter non licet delectari de nocturna pollutione, quae venerit ex tactu vel ex turpi somnio; quia tunc ipsa fuisset objective mala. Secus, si ea venerit ex natura se naturaliter exonerante; nam quod a natura est, malum non est (Angelicus *In* 4. *D.* 9). Item neque licet delectari de Missa festo die ex oblivione relicta, neque de carnium comestione die jejunii facta ex inadvertentia; quia nempe hae res sunt, supposito praecepto, ex objecto malae. Ita Azor, Roncaglia, Sanchez, etc.

(5) Ita etiam licet per se loquendo delectari de effectu pollutionis, quamvis voluntariae, nempe de exoneratione naturae; quia exoneratio naturae bona est. *Salubrius tamen est cogitationem circa hanc rem divertere*, uti monet Gerson; ob periculum videlicet delectationis venereae, quae de facili consurgere potest.

(6) « Aliud est, ait Roncaglia, si sponsus desiderat simpliciter copulam futuram cum sponsa, quando sibi erit uxor; quia tunc optat rem ad tempus, quo revera illa sibi licita erit. Sed hoc non obstante ego subjungo, quod per hujusmodi desideria, cum quis moratur in iis cogitationibus, magnum subest periculum delectationis praesentis; ideoque debet Confessarius omnino prohibere, ne sponsi in hujusmodi desideriis morentur ». Liguori, *Homo Apost.* Tr. III, n. 31. — Curandum ut quam citissime, sponsalibus initis, a sponsis matrimonium celebretur; ne sponsi in illa facili peccandi occasione relinquantur.

Corollarium — *De peccati actualis effectibus.*

Q. 1. *Quinam sunt effectus peccati mortalis?*

R. Praecipui effectus peccati mortalis sunt sequentes:

1. *Gravis offensa Dei;* peccator enim Dei voluntati contumaciter reluctans contra Omnipotentem roboratur, si non verbis, facto dicens: *non serviam* (1). Hinc docet Angelicus, peccatum habere *quamdam infinitatem malitiae ex infinitate divinae majestatis* (2).

2. *Jactura gratiae sanctificantis:* gratia nobis tribuit, *ut filii Dei nominemur et simus* (3): hoc porro per mortale amittimus, nam per illud efficimur inimici Dei, et filii diaboli. Hinc Tridentinum (4) ait: *asserendum est non modo infidelitate, per quam et ipsa fides amittitur, sed etiam quocumque alio mortali peccato, quamvis non amittatur fides, acceptam justificationis gratiam amitti* (5).

3. *Foedissima animae macula.* Hanc per peccatum induci de fide est contra Lutheranos et Calvinianos, qui per solam imputabilitatem homines peccatores faciunt. — Id constat ex Scriptura, ubi de Jerusalem peccatrice dicitur: *maculata es in iniquitate tua* (6). Et iterum: *si abluerit Dominus sordes filiarum Sion* (7). — Et Tridentinum ait, hominem fieri *inquinatum per inobedientiae peccatum* (8). — Unde patet aliquid relinqui in anima peccatoris ad modum vulneris, quod licet uno ictu transeat (9), relinquit tamen in corpore deformitatem (10).

4. *Cordis perturbatio et afflictio spiritus;* sic enim habet Job: *cor impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest* (11). — *Contritio et infelicitas in viis eorum,* inquit R. Psaltes, *et viam pacis non cognoverunt* (12). — Et d. Augustinus: *fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te* (13).

5. *Amissio meritorum omnium,* quae in statu gratiae anima jam sibi comparaverat; legitur enim de peccatore: *omnes justitiae ejus, quas fecerat, non recordabuntur* (14). — Itemque *inhabilitas*, perdurante statu peccati, ad nova merita adquirenda in ordine ad vitam aeternam; quia, ut ait d. Augustinus, *ubi deest charitas, nihil est quod prosit ad gloriam* (15).

6. *Poenae reatus:* quo nomine non aliud intelligitur quam obligatio subeundae poenae proprio peccato debitae. Æquum est enim, ut qui ordinem violavit, ab ordinis auctore puniatur, ne iniquitas adversus ordinem ejusque auctorem praevaleat. Haec autem poena solvenda pro peccatis duplex est: *una* quae solvitur in praesenti vita, uti sunt diversa morborum genera, aerumnae, afflictiones etc. (16). *Alia* vero persolvenda in vita futura, *vel* temporaneae in purgatorio, si peccatum fuerit quidem deletum quoad culpam, sed non totaliter quoad poenam; vel aeternae in inferno, si peccatum non fuerit deletum quoad culpam. — Peccatum *mortale* inducere reatum poenae aeternae, de fide est contra Origenistas et Socinianos, quibus adhaerent increduli, et nonnulli ex protestantibus. Sane Christus sic reprobos allocuturus exhibetur (17): *discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et Angelis ejus* (18). Quare d. Augustinus: *quia vita Sanctorum sine fine erit, supplicium quoque aeternum finem procul dubio non habebit* (19). Et Gregorius M.: *quia pius est* (Deus), *miserorum cruciatu non pascitur; quia autem justus est, ab ini-*

(1) Jer. 2. (2) 3, p. q. 2, a. 2. (3) Joan. 3.
(4) Sess. 6, cap. 15.
(5) V. Boudraud, *L'anima elevata a Dio*, T. I, Lez. VIII: e XVIII, ubi et gravissima peccati vulnera et perexcellentes divinae gratiae dotes vivide expressit. (6) Jer. 2. (7) 4.
(8) Sess. 5, can. 2.
(9) In veniali tamen peccato haec macula non intervenit; sed tantum privatio fervoris charitatis, ut ait idem Angelicus, in 4, D. 16, q. 2, a. 2.
(10) Differt autem a reatu poenae, quae maculam jam supponit; differt ab inclinatione ad malum, quae remanet adhuc, sublata macula. Juxta Angelicum (1, 2, q. 85, a. 1) consistit in privatione illius nitoris, qui exurgit ex debita conformitate facultatum animae ad legem, atque ad Deum.
(11) Job. 57. (12) Pr. 13.
(13) Lib. *Confessionum.* (14) Exech. 18.
(15) *De Verbis Domini.*
(16) Deum frequenter etiam in hac vita punire peccata passim constat: uti ex diluvio, ex Sodomae incensione, ex historia Davidis.
(17) Math. 25.
(18) Poena aeterna damnatorum est duplex: damni, et sensus. Prima habetur illis verbis: *discedite a me, maledicti.* Secunda illis: *in ignem aeternum.* Porro, ut habet d. Hieronymus, *in uno igne omnia tormenta sentient damnati in inferno.* Quae poena erit damnatorum peccatis proportionata juxta illud Apoc. XVIII: *quantum glorificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctus.*—Quamvis nos lateat quomodo ignis animas cruciare possit, tenent tamen catholici cum Augustino (*De Civ. Dei* l. 21. c. 10) revera illum ignem esse materialem ac corporeum; nimis enim clara sunt verba Deut. 32, Job. 28, Isa. 38, 65, Jud. 16, Math. 10. Luc. 16, ecc. S. Antoninus varias refert opiniones hac de re.
(19) L. 21. De Civ. Dei c. 23.

quorum ultione in perpetuum non sedatur (1). Idque definitum est contra Origenistas in concilio CP. secundo.

Ac merito; cum enim peccatum aeterne in anima damnatorum perseveret, aeterne puniendum est. Adde peccatum mortale habere quandam infinitatem malitiae ex parte infinitae personae quae offenditur, cum utique a laeso sit mensuranda culpa. Ergo infinite puniendum saltem (si aliter non possit) extensive, id est quoad durationem. Hanc autem veritatem vel ipsi ethnici non pauci solo ipso lumine naturali cognoverunt. Unus sit Tullius, qui ajebat: *justis quidem reditum patere ad supremam felicitatem, improbis vero devium quoddam iter esse seclusum a concilio Deorum* (2) (*M*). Imo haec veritas omnium populorum consensu firmatur, dicente ipso Seneca: *quum de animarum immortalitate loquimur, non leve momentum apud nos habet consensus hominum timentium inferos* (3) — Hinc versus:

Irritat, expoliat, foedat, praedatur et angit,
Poenaeque aeternae gravis affert noxa reatum.

Q. 2. *An unum peccatum possit esse poena alterius.*

R. Per se, unum peccatum non est poena alterius; cum peccatum a libera hominis voluntate proficiscatur. Poterit esse per accidens, quatenus Deus in illius poenam auxilia subtrahit, quibus homo destitutus in peccata alia voluntarie labitur. Hinc in poenam superbiae gentiles *tradidit Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam* (4).

Q. 3. *Quinam sunt effectus peccati venialis?*

R. Sex maxime numerantur effectus venialis peccati. Nempe *veniale*:

1. *Deum offendit:* quo sensu veniale est aliquid pejus omnibus mundi malis collectim sumptis, ipsa etiam morte, ipso etiam inferno prout infernus est mera poena. Nam haec omnia sunt mala creaturae; peccatum vero veniale malum Dei est, quatenus ipsum offendit, etsi tamen ejus gratiam non extinguat (5).

2. *Minuit animae pulchritudinem*: sit equidem levis nebula, at quaelibet nebula aliquantisper lucem impedit.

3. *Minuit timorem Dei* ex una parte; ex altera auget *animi teporem*; homo enim juxta viam quam semel elegit, facile progreditur.

4. *Impedit gratias speciales*, nosque reddit indignos peculiari illo Dei affectu, quo prosequi solet justos in amore suo ferventes juxta illud: *in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis* (6).

5. *Inducit reatum poenae* (*per se temporalis*) subeundae in hac vel in altera vita: aequitas enim postulat, ut quilibet reus puniatur. Diximus *per se temporalis*; sentit enim Angelicus (7), quod licet *veniale*, cum a Deo non separet, non mereatur poenam aeternam; poterit tamen per accidens, sive ratione *irremissibilitatis* in aeternum puniri, si reperiatur in damnatis non remissum *quoad culpam* (8).

6. *Disponit ad mortale*, praesertim si ex habitu committatur in eadem materia. Scriptum est enim: *qui spernit modica, paullatim decidet* (9). *A minimis incipiunt qui ad maxima proruunt* (10).—Igitur periculose negliguntur venialia, maxime ab iis, qui ad majorem tenentur perfectionem, uti sunt Religiosi, Sacerdotes et adolescentes ministerio Ecclesiastico proludentes.—Hinc versus:

Si levis, Æterni leviter tua laedit honorem
Noxa; tibi decus imminuit sanctumque timorem;
Subtrahit auxilia; ad poenam et mortalia ducit.

(1) L. 4. Mor. c. 19.
(2) L. 1. Tusc. quaest.
(3) Epis. 114. (4) Rom. 1.
(5) V. Segneri, *Il Cristiano istruito*, p. 2. Rag. 22.—Bellecio. *De pecc. veniali, etc.*
(6) Matth. 7.
(7) In 4. D. 22. q. 1. a. 1. ad 5.
(8) Nota: *quoad culpam*; si enim remissum non sit quoad poenam, haec bene in inferno expiatur. *Nec propter hoc sequitur, quod in inferno sit redemptio; quia poena quae solvitur, non redimitur:* nempe est solutio, non condonatio. Idem Angelicus. (9) Eccli 19. (10) S. Gregorius M.

DISPUTATIO SECUNDA

DE PECCATIS IN SPECIE SEU DE VITIIS CAPITALIBUS

Q. *Quot sunt vitia capitalia?*

R. Vitia capitalia septem enumerat Angelicus: et sunt *superbia, avaritia, luxuria, gula, ira*, *invidia* et *ocedia* (1). Dicuntur *capitalia*, non quia sint ceterorum peccatorum gravissima, vel semper mortalia; sed quia aliorum existimantur quasi causa, fons, caput et principium. Gregorius Magnus ea noncupabat *exercitum diaboli, cui superbia dominatur tamquam regina* (2) — Generalia remedia contra vitia capitalia notantur hoc versiculo:

Oro, rem penitus pendo, contraria sector.

CAPUT PRIMUM

DE SUPERBIA

Q. *Quid est superbia?*

R. *Superbia* definitur a s. Thoma: *inordinatus appetitus propriae excellentiae* (3). Nomine *appetitus* intelligitur *amor*, *desiderium* et *complacentia*. Sic autem dicitur, quasi tendens *supra id quod est*.

Est autem superbia peccatum *ex genere suo mortale*; superbi enim ab Apostolo inter illos enumerantur *qui digni sunt morte* (4). —Est peccatum omnium primum, juxta illud: *initium omnis peccati est superbia* (5). — Est peccatum *omnium maximum*, ex parte maximae aversionis a Deo (6) — Est etiam peccatum ceteris *periculosius*; tum quia, dicente s. Gregorio Magno, *alia vitia eas solummodo virtutes impetunt, quibus ipsa destruuntur, ut videlicet ira patientiam...;superbia autem quasi generalis et pestiferus morbus corpus omne virtutum corrumpit* (7); tum quia, teste d. Augustino (8), *alia quaecumque iniquitas in malis operibus exercetur, ut fiant; superbia vero etiam bonis operibus insidiatur, ut pereant* (9).

Q. 2. *Quomodo dividitur superbia?*

R. Superbia dividitur in *perfectam*, et in *imperfectam*. *Perfecta* committitur: 1 quando quis prae superbia recusat *Deo propriam dependentiam* etiam in re minimo; 2 quando quis putat *bona quae hebet* vel a se ipso habere, vel a Deo meritis propriis fuisse debita; 3 quando *finis ultimus* ponitur in propria excellentia; vel quando propria illa excellentia in rebus *graviter* malis constituitur, aut quaeritur ab illis et in illis. Porro superbia perfecta est semper *mortalis;* cum semper adversetur *graviter* Dei charitati, honori et excellentiae — *Imperfecta* vero committitur, quando quis sine Dei aliorumque contemptu, et quin superioribus subjici recuset, *vel* plus aequo se extollit, *vel* in propria et de propria excellentia nimis sibi placet. Haec superbia non est, nisi *venialis*; quia non est *graviter* inordinata, nec *graviter* repugnat charitati.

Q. 3. *Quaenam sunt superbiae filiae?*

R. Superbia mater est foecundissima aliarum turpium noxarum, quas ejusdem filias vocant. *Ista mater nescit esse sterilis*, sic de superbia Augustinus; *sed ubi fuerit*, *continuo parit*. Praecipuae ejus filiae sunt *praesumptio*, *ambitio*, *vanagloria*:

Praesumptio est inordinata cupiditas aliquid facienti proprias vires excedens: et est *lethalis*, sive *ratione gravis damni* proximo illati, ut si quis v. g. praesumeret exercere officium Confessarii, Judicis, Medici et Advocati sine sufficienti scientia; sive *ra-*

(1) 1. 2. q. 84. a. 4.

(2) V. s. Bonaventura, *De pugna contra 7 vitia capit.*—Toletus, *Instructio Sacerdotum, ac de septem peccatis mortalibus.* — *Traité sur les sept. péchés capitaux*, *Lyon* — Liguori, *Op. Mor.* 1. 5. nn. 65, *et seqq.*

(3) 2. 2. q. 162. a. 2.

(4) Rom. 4. (5) Eccli 10.

(6) S. Thomas, 2. 2. q. 169. a. 6.

(7) L. 34. Moral. c. 17.

(8) Epis. 211.

(9) Quare justi maxime invigilent (cum eos praesertim superbia aggredi soleat), postquam et Angelum et primum hominem vicerit.

tione gravis injuriae, uti fuit illa Luciferi: *ascendam,....similis ero Altissimo* (1).

Ambitio est inordinata cupiditas honoris, potentiae vel dignatis. Est *mortalis*; — 1 *ratione damni*, ut si quis alterum longe so digniorem arceret a dignitatis consecutione, unde et honor divinus et proximus detrimentum *grave* patiatur; — 2 *ratione materiae*, ut si quis ambiat grave aliquod munus, cui tum assequendo tum sustinendo impar sit et indignus; — 3 *ratione modi*, ut si quis honores velit adipisci per simoniam, per fraudem, per detractionem, etc.

Vanagloria est *inordinata* cupiditas humanae aestimationis ac laudis. *Inordinata*; nam appetitus gloriae per se pravus non est, cum dicat dominus: *luceat lux vestra coram hominibus* (2). Imo ex Angelico neque inordinata per se *mortalis* est; attamen periculosa, quia disponit ad *gravia* peccata, *in quantum scilicet per inanem gloriam redditur homo praesumptuosus, et nimis de se ipso confidens* (3) — Huc faciunt hi versus:

Praesumens proprios excessit Lucifer orbes;
Deordinatos ambitio poscit honores;
Laxatis fraenis se gloria jactat inanis.

Q. 4. *Quotupliciter ex vanaegloriae cupiditate peccari potest?*

R. S. Thomas docet vanagloria peccari *directe*, et *indirecte* (4).

1. *Directe* peccatur tam verbis, quam factis. *Verbis*, dum quis inordinate de se ipso praedicat, quod laudem et gloriam sibi comparet, vel comparare existimet. Haec dicitur *jactantia*, et est *mortalis*, si cedat in *grave* proximi damnum, aut in *gravem* Supremi Numinis injuriam, aut sit de rebus *graviter* malis; nam approbatio operis candem cum illo speciem induit. *Factis* vero, dum quis agit res novas et peregrinas ad laudem sibi comparandam; et dicitur *inventio novitatum* quae si ad mores corrumpendos confert, erit *mortalis*; secus, si in nullius damnum vergat (5), erit tantum venialis — Hine sequentes versus:

Si jactes tua facta; velis novus esse videri:
Vitis et hypocritae veste nitere, nefas.

2. *Indirecte* peccatur, dum quis alteri non vult nec *esse*, nec *videri* inferior. Huc spectant: 1 *pertinacia intellectus*, qua quis mordicus adhaeret propriae opinioni. Et erit *mortalis*, vel si oppugnetur veritas magni momenti, vel si *grave* proximo damnum obveniat: ut si medicus v. g. cum *gravi* aegroti periculo firmus maneat, atque immobilis in sententia propria; 2 *discordia voluntatis*, nempe voluntatum contrarietas in rebus illis praesertim, in quibus oportet nos esse concordes. Haec licet sit venialis ex levitate materiae, ex genere tamen suo est mortalis; quia directe opponitur charitati, cujus defectus a regno Dei excludit. Diximus *voluntatis*; nam adhuc charitas subsistit in discordia intellectus, sive in discrepantia opinionum, quarum usus licet, uti fuit dissensio inter Paulum et Barnabam (6); *nam concordia, quae est charitatis effectus, est unio voluntatum, non unio opinionum* (7); 3 *contentio verborum*, impugnatio nempe veritatis cum altercatione verborum. Haec pariter *mortalis* erit aut *venialis*, prout *grave* aut *leve* Dei honori et bono proximi damnum infertur; 4 *inobedientia*, qua quis nempe ex contemptu exequi recusat illud quod ex praecepto debet (8). Unde illi versus:

Durities mentis, cordis discordia, et oris
Jurgia; mandatis nolle subesse, malum.

Q. 5. *Quaenam sunt superbiae remedia?*

R. Tam superbiae, quam ejus filiarum *remedia* haec praecipua sunt:

1. Humilitatem frequenter et enixe a Deo expostulare; *qui est dives in omnes, qui invocant illum* (9); — 2 proprium nihilum et innumeras corporis et animi miserias ante oculos indesinenter habere: *quid autem habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* ait Apostolus (10); — 3 poenas superbiae et praemia humilitatis meditari; nam *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* (11). *Qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur* (12); — 4 mente saepius agitare exempla D.N.J.C. qui *exinanivit semetipsum factus*

(1) Isaiae 14.
(2) Matth. 5.
(3) 2. 2. q. 132 a. 3.
(4) L. cit. n. 5.
(5) Ad hanc refertur *hypocrisis*, qua nempe quis simulat sanctitatem quam non habet aut majorem quam habet. Quod erit saltem veniale, cum sit mendacium facti. Erit autem peccatum mortale, si eidem conjungatur *vel* contemptus virtutis, *vel* grave proximi damnum, *vel* si ad finem graviter malum dirigatur: ut si quis v. g. sanctitatem simulet ad proximum in re gravi decipiendum — Vid. Stapf, § 100.
(6) Act. 15.
(7) Angelicus, 2. 2. q. 37. a. 1.
(8) *V. De rest, In Append. ubi de obedientia.*
(9) Rom. 10.
(10) 1. Cor. 4.
(11) Jac. 4; et 1. Pet. 5.
(12) Matth. 23.

obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (1); 5 actus tam internos, quam externos, humilitatis frequentissime exercere; contraria enim contrariis curantur (2). Hinc versus:

Ora, te, poenas, Christum meditare; retunde.

CAPUT SECUNDUM

DE AVARITIA

Q. 1. *Quid est avaritia, et quale peccatum?*

R. *Avaritia* (sic dicta ab Isidoro quasi *aeris aviditas*, quia pecunia omnia valet comparare) definitur: *inordinatus amor divitiarum*, seu temporalium, sive rerum quae pecunia aestimantur, ut ager, domus etc. Qui nimius amor tam potest esse erga illa quae jam possidentur, iis nimium adhaerendo, quam erga illa quae nondum habentur, ea nimia cupiditate inquirendo. Unde etiam egentes possunt esse avari; quia, si carent facultate, possunt ardere cupiditate.

Est avaritia *speciale* peccatum; cum nempe habeat speciale objectum, nempe bona fortunae—*Peccatum capitale;* cum plurima alia ex illo oriantur, juxta illud: *qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli et desideria multa et inutilia et nociva, quae mergunt hominem in interitum et perditionem* (3) — Est etiam peccatum hoc sensu aliis periculosius: tum quia alia vitia in senectute vires amittunt, avaritia magis augetur; tum quia alia vitia satisfactione sedantur, uti gula cibo, non ita avaritia: *avarus non implebitur pecunia*, ait Ecclesiasticus (4). *Semper avarus eget* (inquiebat Poeta ethnicus); *nam crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.* Hinc merito Scriptura: *avaro autem nihil est scelestius* (5).

Q. 2. *Quando avaritia est peccatum mortale, et quando veniale?*

R. Avaritia est peccatum mortale, quando quis ad sibi comparandas, augendas aut conservandas divitias adhibet media graviter illicita; *vel* proprium in iis constituit finem ultimum; *vel* animo paratus est potius mortaliter peccare, quam aliquod in iisdem pati detrimentum; *vel* peccat reipsa mortaliter, v.g. alienum accipiendo aut detinendo, malam fidem in contractibus adhibendo, etc. — Si vero quis divitias quidem nimis amet, sed ideo nec velit facere nec faciat quidpiam grave contra Deum aut proximum, peccabit tantum venialiter; cum sit quaedam tantum inordinatio (6).

Q. 3. *Quaenam sunt avaritiae filiae?*

R. Avaritiae filiae praecipuae sunt:

1. *Obduratio cordis* super egenorum miseriis, eis nempe non compatiendo, non opitulando, debita tarde solvendo, eos despiciendo, objurgationibus afficiendo etc.; — 2 *inquietudo cordis* ex nimio amore divitias sibi comparandi, aut timore eas amittendi. Haec si retrahit a spiritualibus vel ab aliis obligationibus ex *gravi* praecepto implendis, *mortalis* erit; — 3 *violentia*, rel nempe alienae per vim usurpatio; — 4 *perfidia*, si ad ditescendum fides data violetur, et dicitur *fallacia*, si sit astuta deceptio alterius in verbo; *fraus*, nempe astuta alterius deceptio in factis ad ditescendum; *perjurium*, si juramento firmetur deceptio alterius — 5 *proditio*, nempe injusta rei vel personae manifestatio lucri causa, ut de Juda proditore legimus. Hinc versus:

Durus, sollicitus violentus, perfidus, atque Proditor, auratas qui nimis ambit opes.

Q. 4. *Quaenam sunt avaritiae remedia?*

R. Avaritiae *remedia* sunt: — 1 *oratio*, quae *licet sit una, omnia potest*, ut ait Theodoretus; — 2 *meditatio* celsitudinis coelestium et vanitatis terrestrium, paupertatis Christi, mortis ejusque consecrariorum: *nam post mortem nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis* (7); — 3 *eleemosynarum largitio* propriis facultatibus accommodata, miserorum visitatio, et in bonorum jactura divinae voluntati conformatio; venenum enim antitodo expellitur. Unde versus:

Oro, res pendo, miserisque superflua dono.

(1) Phil. 2.
(2) V. Pinamonti, *Specchio che non inganna*, ec.
(3) Tim. 6. (4) Cap. 5.
(5) Eccli 10.
(6) Licet vero avaritia, obstrahendo a consectariis, et in se considerata ac in genere suo, non sit nisi venialis, quia ex se avarus graviter nec Deum offendit nec proximum laedit, neque se ipsum corrumpit; tamen quia de facili ipsam comitatur hoc periculum vel Deum postponendi, vel proximum laedendi, vel propriam salutem negligendi, ideo in praxi non raro uti mortale peccatum habetur. Hinc illud Virgilii:

Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames?

(7) Ps. 75.

CAPUT TERTIUM

DE LUXURIA

Timidis gressibus ad materiam accedimus: de qua, si multa diximus, castas offendimus aures; si pauca, instructio nostra deficit in re omnium frequentissima. Verum sicuti in ceteris, ita in hac disputatione sequimur Alphonsum nostrum; qui etsi puritate angelus, zelo tamen animarum accensus, lubricam materiam tractare non omisit. Qui ait (1): « utinam brevius aut obscu» rius explicare me potuissem! sed cum haec » sit frequentior atque abundantior confes» sionum materia, propter quam major ani» marum numerus ad infernum delabitur, » hinc opus mihi fuit ad instructionem eo» rum, qui moralem scientiam cupiunt ad» discere, ut clare (licet quo castissime fieri » potuit) me explicarem, ut plurima parti» cularia discuterem. Oro tamen studiosos, » qui ad munus audiendarum confessionum » se parant, ut hunc Tractatum quemadmo» dum et alium de debito conjugali... legant » ob hunc unice finem, omnem prorsus cu» riositatem abjicientes, atque eo tempore » saepius mentem ad Deum elevent, et Vir» gini Immaculatae sese commendent, ne, » dum aliorum animas Deo student acqui» rere, ipsi suarum detrimentum patian» tur (2) ».

Articulus I. — *De luxuriae definitione natura et divisione*

Q. 1. *Quid est luxuria*?

R. Luxuria sic dicitur ab Isidoro vel quasi sit *resolutio in voluptates*, vel quia proprium est hujus turpitudinis *vires corporis animique laxare* ac dissolvere : unde qui ei cedunt, dicuntur dissoluti. Definitur autem: *inordinatus appetitus, vel usus delectationis venereae* (3). Peccatum esse ex genere suo lethale constat ex Apostolo, qui aperte declarat, luxuriosos a regno Dei prorsus excludi (4).—Praeterea, cum usus rei venereae institutus sit ad propagationem et conservationem generis humani, censetur ex se materia gravis. Ergo gravis pariter ex se erit censenda inordinatio, quae in tali materia contingat.

Imo est luxuria (vel etiam sola luxuriosa delectatio) gravis ex genere suo toto, si sit cum plena advertentia ac deliberatione: nam naturam rationalem graviter semper offendit haec immunditia; et ipsa carnalis delectatio est inchoata quaedam pollutio seu motus ad illam. Quae ratio demonstrat, vix ac ne vix quidem ignorantiam invincibilem hisce in turpitudinibus esse admittendam, et multo minus apud christianos; idque magis, si agatur de externo peccato, v.g. pollutione. Unde qui peccata sua pluries confessus, crimen hoc reticuisset, et diceret se id ex ignorantia peccati fecisse, ad iterandas confessiones teneretur; si enim eum interroges, videbis homines ac lucem semper defugisse ad turpitudinem illam consummandam : quod probat ejus ignorantiam, vincibilem fuisse (5). Continuator Tournely.

Q. 2. *Quomodo dividitur luxuria* ?

R. Luxuria dividitur in *perfectam*, seu *consummatam*, quae quidem consistit in voluntaria humani seminis effusione ; et in *imperfectam*, seu *non consummatam*, in qua nulla intervenit humani seminis effusio. — Prima, seu luxuria perfecta, iterum dividitur in *naturalem* atque *non naturalem*, sive *contra naturam*. *Naturalis* est voluntaria humani seminis effusio, servatis conditionibus, quas requirit natura actus necessarii ad hominis generationem: unde est conjunctio viri et foeminae modo generationis apto, sed extra conjugium. *Non naturalis* sive *contra naturam* est voluntaria seminis effusio, in qua tales conditiones non servantur (6).

(1) Opus Mor. l. 33. n. 413.

(2) Vid. *Annali delle Scienze relig.*, Ser. 2, an. 1846, Tom. III, pag. 210, *et seqq.*

(3) Venerea dicitur omnis delectatio ex se tendens ad generationem a Dea Venere; ideo quia illam generationi praesidem dicebant pagani.

(4) Gal. 5.

(5) Quamvis autem cum pueris delinquentibus generatim non sit instituenda tam *severa imputatio, cum ejusmodi homunculi adhucdum solo fere sensu ac phantasia ducantur ; plerumque tamen haec judicii mitigatio tunc exceptionem patitur, ubi ab hac aetate graviter contra pudorem peccatur. Nam ejusmodi pueri puellaeque perbene sciunt tales spurcitias sub gravi prohiberi ; tum vero innatus pudor vehementer reclamitat, et in plerisque, qui ab ignorantia vel aliena seductione excusationem non merentur, multa animi perversitas detegitur*. Ait Stapf, § 71. — Hic etiam gravissimum monitum pro parentibus sit ; nempe sedulo curare debent, ne una simul pueros puellasque ad animalium custodiam mittant ; desides enim et otiosi cum sint, non raro evenit, ut talibus indulgeant, quae vel tunc vel postea in apertas turpidines erumpent. Qua in re a Parochis ipsis est quammaxime invigilandum.

(6) Quae omnia prohibentur sexto et nono decalogi praecepto, quibus nempe vetitum est moecha-

§ I. — *De luxuria perfecta et naturali*

Q. 1. *Quot sunt species luxuriae perfectae et naturalis?*

R. Sunt sex species luxuriae perfectae et naturalis: nempe 1 *fornicatio*, ad quam reducitur *meretricium* et *concubinatus*; 2 *stuprum*; 3 *raptus*; 4 *adulterium*; 5 *incestus*; 6 *sacrilegium*.— Quinque species posteriores specialem continent malitiam luxuriae superaddilam; cum deformitatem notabiliter specie diversam includant, quae ideo in confessione aperienda est.

Q. 2. *Quid est fornicatio simplex* (1), *et on prohibita?*

R. Fornicatio simplex communiter definiri solet: *concubitus soluti cum soluta* (2) *ex mutuo consensu*. Quae fornicatio sub gravi prohibetur:

1. *Jure divino* (quod est contra Beguardos et Beguinos): sane Apostolus fornicarios dicit non habere haereditatem regni Dei (3); — 2 *Jure naturali* (quod est contra Caramuelum et Durandum). Sane repugnat bonae et debitae prolis educationi, quae requirit, ipsa clamante natura, legitimam viri cum uxore conjunctionem. Et quamvis hoc incommodum in aliquo peculiari casu posset evitari, id esset per accidens; at natura attendit ad id, quod communiter contingit. Adde: Deus uti auctor naturae debuit fornicationem pro omni casu vetare, alioquin homines cupiditatibus excoecati facile sibi fingerent incommodum illud multis in casibus defuturum, in quibus tamen reapse non deesset cum maximo prolis detrimento. Praeterea nunquam declinari poterit aliud magni sane momenti discrimen, quod est a parentibus nasci, qui lege matrimonii minime sint obligati ad prolem alendam et educandam. Hinc d. Fulgentius: *fornicatio nunquam potest esse sine gravi peccato* (4). Et Innocentius XI damnavit hanc n. 48 propositionem: *tam clarum videtur fornicationem secundum se nullam involvere malitiam, sed solum esse malam, quia interdicta, ut contrarium omnino rationi dissonum videatur.*

Q. 3. *Quid est meretricium* (5)?

R. Meretricium est *status mulieris, quae omnibus parata est sub mercede sui corporis copiam facere*. Mulieres meretricantes semper habitae sunt uti speciei humanae opprobrium: pessima certe est earum conditio ratione habitualis ac pravae animi dispositionis, scandali et nocumenti prolis. Ex quo constat eas esse incapaces absolutionis, donec larga experientia constet esse emendatas, et a lupanari remotas.

Utrum vero in societate permitti possint meretrices, quaestio est. Sunt qui probabiliter affirmant cum Augustino (6) et Angelico (7), ne secus pejora peccata eveniant, nempe sodomiae, bestialitatis, mollitiei, etc. Verum practice loquendo contrarium est probabilius cum Bouvier, Guttierez, Navarro, Roncaglia, Scotti (8) et aliis plurimis; neque enim ideo illa mala vitantur. Imo vitium hoc frequentia augetur magis, ad malum sollicitatio crescit, excitantur rixae, hebetantur sensus, studia negliguntur, vilescunt nuptiae etc. In omni autem casu non peterit permitti, nisi in vastis urbibus, uti bene advertit et probat P. Sarnelli (9).

Q. 4. *An fornicatio, quam unus ex sponsis habet cum extranea persona, aliquid superaddat, ut talis fornicatio sit specie diversa a simplici fornicatione; ideoque an sit explicanda in confessione haec circumstantia.*

R. *Alii* negant, sponsi fornicationem cum extranea esse specie diversam a simplici fornicatione; quia talis concubitus dici nequit adulterium, cum per sola sponsalia nullum jus competat proprie dictum sponso in corpus sponsae, et vicissim. Unde talis fornicatio, secundum ipsos, est tantum circumstantia aggravans, non necessario expli-

ri et *uxorem proximi concupiscere*. Nam qui prohibet aliquid, censetur prohibere etiam antecedentia ejus et omnia quae ad illud inducere possunt. Quod evenit in nostro casu, uti fuse probant Salmanticenses, Tract. XXVI.

(1) Dicitur *simplex* illa, quae transitorie exercetur cum una aut pluribus personis. Sic dicitur ad eam discriminandam a fornicatione continuata cum eadem persona, uti evenire solet in concubinatu ac meretricio.

(2) Hic *soluti* dicuntur, uti ad rem observat Gousset, qui sunt liberi non solum a vinculo matrimonii, sed etiam a mutua cognatione vel affinitate in gradibus prohibitis, a voto continentiae, ab Ordine sacro et violentia.

(3) Eph. 5.

(4) Ep. 1. c. 4.

(5) Nomen ductum est a *mercede*, quam faciunt illae, quae hunc statum turpiter profitentur. De hac mercede erit in Tract. *De Justitia*, diss. 2. c. 1. art. 4.

(6) Lib. 4, de Ord. c. 4.

(7) Opus. 20. l. 4. c. 14.

(8) « Quamvis posterior sententia probabilior » nobis videatur (addit *Bouvier*), arbitramur tamen absolvendos esse magistratus urbium, qui » bona fide asserunt, se malum istud tollere non » posse. In dubiis namque non Confessarii est decernere quid agere debeant ii, quibus difficilia » commissa sunt negotia, ut sunt judices, magistratus, duces exercitus, reges, aut ministri, etc. ». *Dissert. in 6 Dec. praecept.*

(9) *Opusculum*, De abusu meretricii. — V. Cod. poen. Albertinus, l. 2. t. 7.—C. A. poen. p. 2. §§ 245, et seqq. — Liguori, *Op. Mor.* 1. 3. nn. 434.

canda in confessione. *Alii* censent diversam habere malitiam dumtaxat fornicationem sponsae; cum in sponso non ita gravis appareat inordinatio. *Alii* vero docent utriusque fornicationem habere malitiam specie diversam ratione injustitiae, quae committitur contra partem desponsatam. Licet enim ista nondum per sola sponsalia acquisiverit jus in corpus alterius, seu, uti dicunt, *jus in rem*; acquisivit tamen jus ad ejus corpus, id est *jus ad rem*: unde talis circumstantia est aperienda (1).—Tres dictae opiniones sunt omnes aeque probabiles(2).

Q. 5. *Quid de concubinatu?*

R. Concubinatus est: *frequens concubitus soluti cum una eademque persona soluta.* Nihil refert, quod personae in eadem vel in diversis domibus maneant, modo uxorio more secum vivant (3): imo si hic concubitus habeatur cum uxorato vel uxorata, adhuc dicitur concubinatus, quamvis improprie, qnia tunc etiam malitiam adulterii includit. In hoc differt concubinatus a simplici fornicatione, quod *fornicatio* indicet concubitum soluti cum soluta modo una, modo altera; *concubinatus* vero exercetur erga eandem personam, ac si esset conjux (4). Grave profecto atque periculosissimum peccatum dici debet concubinatus; quia concubinarius non tantum peccat, sed etiam perseverat in statu peccati mortalis: unde concubinarius ordinarie non debet absolvi, nisi dimissa concubina.

Tridentinum Concilium adversus *quemcumque concubinarium* tulit poenam: 1 excommunicationis *ferendae sententiae* post trinam monitionem; 2 ejectionis extra oppidum vel etiam extra Dioecesim, implorato auxilio *brachii saecularis* (5). Contra *Clericos* autem idem Tridentinum Concilum hoc statuit, ut post *primam* monitionem priventur tertia parte fructuum beneficii: post *secundam* priventur pensionibus et beneficii administratione: post *tertiam* ipso beneficio, dein excommunicentur: tunc poterit quoque Episcopus eos tradere curiae saeculari (6). Notundum tamen, ex declaratione S. C.C., nomine *fructuum* non intelligi distributiones quotidianas (7). — In Synodis autem fermo omnibus, uti in Novariensi (8), *concubinatus reservatus est*, licet occultus, licet habitus cum conjugata persona, modo quadam actuum frequentia (sive domi propriae sive alibi) per integrum annum, perinde ac si delinquentes essent conjuges, perduret. Item hoc scelus carcere punitur Codice poenali (9).

Quaeres: *An aliquando possit absolvi concubinarius, qui concubinam ejicere e domo non potest sine scandalo aut infamia.* Communiter loquendo non est absolvendus: quia in diuturno concubinatu est moraliter impossibile, rem aliis non fieri notam; ideo potius scandalum est, si eam non dimittat. Non negant tamen Salmanticenses in aliquo casu rarissimo posse absolvi, v. g. si aliter non possit revera vitari grave damnum famae vel fortunae; sed tunc omnino expedit, ut saltem differatur absolutio, donec experimento probetur continentia poenitentis. Excipe, nisi poenitens jam satis dispositus non amplius redire posset ad se confitendum, vel si ad vitandam positivam infamiam immineret necessitas communicandi.

Utrum vero extra praedictum rarissimum casum infamiae aut scandali possit absolvi concubinarius antequam concubinam dimittat, si sedulo eam dimittere promittat, non una est sententia. Alii cum Sancio concedunt pro prima vel secunda vice; alii cum Navarro omnino negant etiam pro prima vice, quando occasio est proxima. Alii

(1) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 447; *et* l. 6. n. 847.

(2) Fornicatio fidelis cum infideli, puta cum hebraea aut mahumetana, in communi sententia longe gravior est, quam cum catholica. Imo haec infidelitatis circumstantia, ex Continuatore Tournely speciem mutat; quia sicut prohibitum est christianis ab Ecclesia nubere cum infideli in honorem catholicae fidei et ad semovendum perversionis periculum, ita eadem de causa prohibita censetur ab Ecclesia quaevis copula cum infideli, quae semper vergit in dedecus religionis: ideo non est solum contra castitatem, sed etiam contra religionis virtutem. Hanc tamen specialem circustantiam mortalem alii negant.

(3) Jure civili concubinatus tunc tantum putatur, quando concubinarii habitant eandem domum. Non ita tamen jure canonico, ut constat ex stylo Curiae Romanae, et ex Tridentino, Sess. 24. c. 8. —V. Salmanticenses, Tract. xxvi. c. 2. punt. 2.

(4) Concubinatus idem est ac *simul cubitum ire*; fornicatio vero deducta est a verbo *fornicor*, sumpta denominatione ab eo, quod meretrices in fornicibus, hoc est locis concameratis seu ad modum arcus fabricatis, honestatem nundinabantur. Hic advertendum, nomen *concubinae* non semper in malo sensu usurpari: in veteri Lege, hoc nomine (tunc permissa uxorum pluralitate) vocabatur vera uxor, sed secundaria, quae scilicet honorem et domus administrationem non habebat. — V. Veit, *Scriptura Sacra contra incredulos vindicata*, De lib. Job: n. 126.

(5) Sess. 24. c. 8.

(6) Sess. 25. c. 14.

(7) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 442.

(8) Pag. 322.

(9) C. Alb. 437. 339. — C. A. pecu. p. 2. §§ 254, et seqq.

cum Salmanticensibus distinguunt: si concubinarius est publice notus, non est absolvendus, etsi cum signis magni doloris, nisi concubinam dimittat (aut nisi postquam, concubina extra domum degente, per tempus notabile ad eam non accesserit); nam secus scandalum esset eum ad eucharistiam accedere: et aliunde publicus peccator non debet absolvi, nisi etiam publice poeniteat et scandalo satisfaciat. Si vero concubinarius est occultus, nec etiam absolvi potest, nisi in aliquo casu raro, puta si vir nobilis doleat profusis lacrymis, vel post terribilem concionem auditam, vel si confiteatur territus a morte socii, vel a magno periculo mortis evasus: quamquam hoc tantum admittendum puto, cum est moraliter impossibile quod concubina ante absolutionem brevi dimitti possit, vel quando urget necessitas communicandi ob vitandam magnam infamiam.

An (quaeres) *concubina, quae a concubinario sustentatur, possit absolvi antequam e domo illius discedat.* Recte negant: excipe 1 si ex discessu grave ei eveniret damnum, v. g. infamia vel aliorum scandalum; 2 si ipsa nequiret manuum labore se alere, aut in alia domo deservire, aut mendicare sine dedecore vel alio gravi incommodo (emendicare autem illi, quae non est ad id assueta, semper magnum incommodum afferre videtur). Verum regulariter semper etiam est differenda absolutio usque ad emendationem.

An quis (addes) *teneatur tollere occasionem proximam peccandi cum concubina, etiam cum suo gravi damno temporali; puta si amasius debitor esset concubinae in magna summa.* Probabiliter amasius occasionem illico auferre non tenetur, si non possit solvere sine magno detrimento suae famae vel sui status, ita ut in gravem necessitatem redigeretur. Verum semper expedit omnino, ut differatur absolutio usque ad emendationem; quia experientia nimis constat, quod (ea obtenta) difficulter occasio postea aufertur, et facillime reditur ad vomitum. Et si haec dilatio non juvat, occasio omnino auferenda est; nam omnes divitiae nihil sunt in comparatione animae(1).

Q. 6. *Quid est stuprum?* (2)

R: Stuprum definitur: *illicita defloratio virginis, ipsa invita.* Hoc autem peccatum habet malitiam specialem et propriam; quia praeter fornicationem continet gravissimam injustitiam et injuriam oppressae virgini irrogatam: stuprator enim aufert carnis integritatem (3), legitimas impedit puellae nuptias, eamque ponit in via meretricandi (4).

Supri reus censetur etiamsi quis personam *ebriam, fatuam aut dormientem* sine praevio ejusdem consensu oppresserit; nam tunc persona illa censetur interpretative repugnare. — Imo etiamsi *virgo fraude* (v. g. falsa matrimonii aut magnae dotis promissione, vel gravi metu etiam reverentiali) fuerit ad malum inducta; quia licet ipsa quoque peccet consentiendo, talis tamen ejus consensus extortus fuit per gravem injuriam, nempe per viam moralem.— Imo quamvis communius sit, stuprum per se non esse speciale peccatum a fornicatione distinctum, si virgo *plane consentiat* (5),

(1) Quod dicitur de concubina, idem ferme valet de alia muliere suspecta, cujus retentio scandalum daret, licet cum ea non peccetur.—V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3 un. 435 *et seqq.* Et Tract. de Poenitentia, ubi de *occasionariis, et recidivis.*

(2) Hic sumitur stuprum stricte pro una tantum specie luxuriae, quae alteri speciei non conveniat. Sed large maxime in jure civili accipitur pro omni illicito concubitu, puta adulterio, fornicatione simplici , incestu , sacrilegio , ut videre est in Tract. *De restit. disp.* 2. c. 2, ubi etiam erit de *obligatione stupratoris.*

(3) Hic virginitas non sumitur pro virtute ; sed pro integritate carnis , quatenus nempe foemina nunquam claustrum seu signaculum virginitatis, ut dicunt, violavit: unde stuprum adhuc est in illa, quae delectationibus venereis, vel mollitie jam polluta fuit.

(4) S. Thomas, 2. 2. q. 154. a. 6.

(5) Ita sentiunt Bannez, Barbosa , Diana , Dicastillus, Lessius, Salmanticenses, Sanchez , Suarez aliique contra Collet, Dens, Sylvium, Bouvier, Billuart , etc. Quod movet adversarios , est violatio claustri, cui porro bono puella non habet facultatem cedendi. Verum quod ab homine signaculum virginale rumpatur , virgine ipsa consentiente , et alia circumstantia praecisa, in eo solum natura offenditur, quod illa violatio fiat extra matrimonium (certe enim in matrimonio id liceret). Ergo malitiam in eo tantum stat quod concubitus fiat a viro non suo ; sed hoc induit tantummodo malitiam simplicis fornicationis. — Adde in contraria sententia puella de delectationibus venereis se accusans, dicere deberet, an sit necne virgo.—Similiter vir, qui mulierem concupivit, deberet declarare, an illam judicaverit, virginem vel corruptam. Hoc porro intolerabile foret, et communi poenitentium ac confessariorum praxi adversatur.

Hanc difficultatem sentit Billuart, qui ideo cum Wiggers, Boudart, et Duelman vult, circumstantiam virginitatis in voluntario stupro addere quidem malitiam specialem, sed tantum venialem , quae ideo non est necessario aperienda. Et testatur, se antequam huic opinioni adhaesisset, graves passum esse, et aliis creasse molestias in interrogationibus istis , et raro sibi satisfactum. Huic in praxi consentit Bouvier.

quia consentienti proprie dicta injuria non irrogatur; erit tamen specie diversum a simplici fornicatione, si inde interveniat dedecus ac moeror parentibus, in quorum custodia erat puella, juxta illud: *filiae tibi sunt? serva corpus illarum* (1). Et tunc erit declarandum, nempe ratione damni, quod patratum est contra pietatem familiae debitum (2).

Pluribus in Synodis, ut in Novariensi, reservata est *copula carnalis cum innupta vi metuve, aut ficta promissione dotis vel matrimonii ea torta* (3).

In jure poenali Neapolitano art. 333 et seq. graviter stuprator punitur (4); gravius autem si de militibus agatur ex *jure poenali militari* (5). Ubi notandum est jure civili stuprum sumi pro violatione mulieris cuiuscumque, modo invitae.

Q. 7. *Quid est raptus?*

R. Raptus dupliciter committitur: *vel* violenter abducendo foeminam repugnantem de loco in locum matrimonii contrahendi causa: *vel* abducendo virum, aut foeminam libidinis explendae causa de loco tuto ad non tutum per vim aut metum gravem illatum aut ipsi rapto, aut iis quibus ille subest, id est parentibus, aut tutoribus, aut viro.

Si 1, raptus non solum grave peccatum est, sed est quoque impedimentum matrimonii dirimens; atque gravissimae poenae in ipsum jure canonico constitutae sunt (6). Si 2, raptus nedum dirimat conjugium, imo ex Tridentino (7), raptor tenetur raptam ducere aut dotare, nisi sit meretrix vel malae famae: quod non tam est poena, quam justa compensatio (8). Est autem talis raptus peccatum mortale et *luxuriae*, cum nempe intentionem contineat adeo libidinosam; et *injustitiae* tam contra personam ipsam, quae violenter abducitur, quam etiam contra parentes aut alios quoscumque, quarum in potestate persona illa est constituta.

Si vero puella sponte discedat cum amasio, non *raptus*, sed *fuga* appellatur; quae nullam addit malitiam specie distinctam a fornicatione (9).

Q. 8. *Quid est adulterium?*

R. Adulterium sic dictum, quasi *accessio ad alienum thorum*, definitur communiter: *concubitus illicitus viri cum muliere, quorum alteruter vel uterque sit conjugio ligatus*. Committitur adulterium tribus modis: —1 dum solutus accedit ad conjugatam; —2 dum soluta accedit ad conjugatum; — 3 dum conjugatus accedit ad conjugatam. Est autem peccatum grave tam contra castitatem, quam contra justitiam, nam ex Apostolo: *mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir* (10). *Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (11). Unde idem Apostolus monet: *nolite errare; neque fornicarii, neque adulteri... regnum Dei possidebunt* (12). Hoc grande scelus vel ipsi gentiles detestati sunt ac prohibuerunt, uti Solon apud Graecos, Romulus apud Romanos.

Si foemina adultera sit conjugata, gravius committit peccatum, quam si solus vir: idque ob incommoda graviora, quae inde solent exoriri, ut est incertitudo prolis, impedimentum generationis, etc. Si vero uterque sit conjugio ligatus, malum adhuc gravius erit; quia duplex irrogatur injuria in utriusque conjugem: ideoque in Confessione id erit omnino aperiendum (13).

Poenae in adulteros ex jure canonico sunt: 1 quod non possint adulteri compellere innocentem partem ad debitum reddendum: aequum est enim, *ut frangenti fidem nulla fides servetur*; 2 quod adsit jus in comparte innocenti divortium petendi; si tamen adulterium fuerit consummatum, certum, formale, alterutrius, non collaudatum neque remissum (14).

Jure poenali Neapolitano art. 326 et seq. modo carcere, modo reclusione adulter vel adultera mulctatur pro rerum adiunctis (15).

Quid (quaeres) *si in adulterium uxoris maritus consentiat?* Adhuc uxor erit adulterii rea; quia conjuges in hoc non possunt valide et efficaciter juri proprio renuntiare, cum renuntiare nequeant statui matrimonii, cui tale jus ex natura sua inviolabiliter inhaeret. Hinc ab Innocentio XI damna-

(1) Eccli 7.
(2) V. Liguori. *Hom. Ap.* Tr. IX. n. 14.
(3) Pag. 324.
(4) C. Alb. 530, etc. — C. A. poen. p. 1. §§ 110, etc.
(5) C. Alb. 289, 294.
(6) V. De Matrimonio ubi de *raptu*.
(7) Sess. 21. c. 6.
(8) Quoad poenas vero proprie dictas erit Tract. de Matrimonio, ubi *de raptu*.
(9) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3, n. 144 — Ipse Codex poenalis communis Albertinus animadvertit in raptores, ut videre est art. 533, et seqq.—C.A. poen. p. 1. §§ 80 et 81.
(10) Quaenam ex adulterio oriantur obligationes vid. *De restit.* disp. 2, art. 3.
(11) 1. Cor. 7.
(12) 1. Cor. 6.
(13) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3, n. 455.
(14) V. Tractatus, *de matrimonio*, disp. 6, c. 2.
(15) C. Alb. 323, et seqq.—C. A. poen. p. 2; §§ 247, 248.

ta est haec n. 50 propositio: *copula cum conjugata, consentiente marito, non est adulterium; ideoque sufficit in confessione dicere se esse fornicatum* (1). — Notandum autem: in pluribus Synodis, uti in Novariensi (2), poena reservationis infertur marito, qui uxori legitimae *dictis*, *vel factis libere omnino praestat consensum, ut alteri sui copiam faciat, si effectus sequatur, id est copula*.

In jure poenali Neapolitano crimen adulterii carcere punitur: ex art. 326 et seq. (3).

Q. 9. *Quid est incestus* (4)?

R. Incestus definitur: *concubitus illicitus inter personas cognatione sibi invicem conjunctas*. Haec cognatio quadruplex distinguitur: oritur enim vel ex sanguinis communione, et dicitur consanguinitas: vel ex copula carnali, et dicitur affinitas: vel ex Baptismo ac Confirmatione, et dicitur cognatio spiritualis: vel ex adoptione legali et dicitur cognatio legalis (5). Omnia autem haec semper prae oculis habenda: nam carnale peccatum cum talibus conjunctis perpetratum, praeter luxuriae foeditatem, continet turpitudinem specialem; quia est contrarium reverentiae propinquis debitae. Hinc in S. Scriptura incestus *res nefanda* dicitur, et *morte dignus* incestuosus (6) — Imo non solum copula, sed omnes etiam tactus impudici inter conjunctos induunt naturam incestus, in confessione necessario explicandi; semper enim est contra pietatem, quam ipsi conjuncti sibi mutuo debent (7).

Poena in incestum formalem et completum (8), ex jure canonico: in 1° et 2° affinitatis gradu, est privatio juris debiti petendi. Et in Synodis Dioecesanis, ut plurimum (ut in Novariensi (9)), incestus reservatur, si contingat inter consanguineos in 1° et 2° gradu lineae tum rectae tum transversalis; vel inter affines in 1° gradu; et inter cognatos spirituales. Gravissime tandem incestus punitur in ipso jure poenali Neapolitano (10).

Sed (quaeres) *an omnes memorati incestus differant inter se essentialiter, an vero sint ejusdem speciei*.

Certum est incestus inter cognatos *spirituales et legales*, *tum* a se invicem, *tum* ab incestu inter consanguineos et affines, differre; cum uterque attingat objectum specie diversum. Nempe incestus in *cognatione legali* quandam tantum habet similitudinem cum irreverentia erga parentes; per copulam vero cum cognatis spiritualibus ex d. Thoma committitur *sacrilegium ad modum incestus*, cum ea propinquitas sit in reverentiam Sacramenti inducta (11). Unde in confessione qualitas incestus vel legalis vel spiritualis est aperienda, ut tota ac propria malitia innotescat — Utrum vero specie etiam differant inter se incestus inter consanguineos et affines, alii probabiliter affirmant; quia una propinquitas est intrinseca ab identitate sanguinis, altera extrinseca a copula. Alii tamen probabilius negant; cum materialiter se habeat, quod *una* sit a sanguine, *altera* a copula: quia uterque incestus semper eodem ac solo pietatis motivo prohibetur. Hinc Angelicus Doctor habet: *ejusdem rationis inconvenientiam facit consanguinitas et affinitas* (12).

Quid vero (dices) *de variis gradibus ejusdem incestus? Estne inter se diversae speciei gradus unus ab alio, ut debeat declarari graduum diversitas seu distantia in confessione* (13)?

Quod primo pertinet ad *cognationem legalem*, varii hujus cognationis gradus, uti docent probabilius, inter se non differunt specie. Nam per se non adest naturalis ac diversa difformitas in uno, quam non sit in alio gradu: cum id positivo tantum jure inductum sit — Incestus pariter *cum affinibus* quoad diversos gradus est commune, esse ejusdem speciei ex paritate rationis; si tamen excipiatur incestus inter privignum et novercam, iterque socerum et nurum, cu-

(1) Imo est commune et probabilius ipsum maritum etiam cum propria uxore adulterium committere posse, si nempe eam sodomitice cognoscat; nam hoc est contra bonum datae fidei, quod igitur est in confessione explicandum.

(2) Pag. 324.

(3) C. Alb. 430.—C. A. poen. p. 2, § 256.

(4) Juxta aliquos incestus ex generali vocabulo idem est ac *non castus*.

(5) Haec propinquitas seu conjunctio ad diversos gradus extenditur ab Ecclesia determinatos, ut videre est *De Matrimonio*, ubi *de impedimentis dirimentibus*. Hoc igitur prae oculis habendum, ut cognoscatur, an incestus habeatur, necne.

(6) Lev. 20.

(7) « Copula inter personas, quae ob impedimentum honestatis publicae matrimonium secum inire non possunt, ad incestum revocatur.... Similiter tutor, qui pupillam suam corrumpit, quamdam speciem incestus admittit ». Ita Bouvier, *Dissert. cit.*

(8) *Formalis* est quando ille qui peccat, scit eam personam quacum peccat sibi esse cognatione conjunctam. — *Completus* est quando fit seminatio intra vas.

(9) Pag. 352.

(10) C. Alb. 522, et seqq.—C. A. poen. p. 2, § 246.

(11) 2, 2, q. 154, a. 10

(12) *Loc. cit.*

(13) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 6, n. 460.

jus quidem illico concipitur horrenda deformitas — Tandem, quod pertinet ad *gradus consanguinitatis, quoad primum gradum lineae rectae*, id est quoad incestum cum matre vel patre, videtur omnino tenendum, istum ab aliis differre specie; cum hic exhibeat quandam et specialem inordinationem, atque deformitatem in se (1).

Quoad ceteros autem gradus consanguinitatis, disputant. *Alii* cum Lessio, Lugo et Sanchez dicunt, specie differre etiam primum gradum lineae transversalis; natura enim ipsa refugit maxime commixtionem inter fratres et sorores. *Alii* cum Layman, Suarez et Vasquez tenent, omnes gradus usque ad quartum speciem diversam constituere; quia major debetur reverentia proximori gradui, quam remotiori. *Alii* tandem cum Cajetano, Navarro et Pontio docent, primo excluso, ceteros gradus specie non differre, sed tantum continere circumstantiam aggravantem. Ratio, quia prohibitio commixtionis conjugalis inter personas, excepto primo gradu lineae rectae, non oritur ex lege naturali, sed ex prohibitione Ecclesiae: porro per solum jus naturale specifica diversitas constituitur. Pro hac ultima sententia videtur esse Angelicus (2), qui docet, quod, praeter parentes, personae *non habent ex se ipsis indecentiam, si conjungantur*. Omnes tamen sententiae sunt probabiles (3).

Q. 10. *Quid est sacrilegium in materia luxuriae* (4)?

R. Sacrilegium in materia luxuriae est *violatio rei, loci vel personae sacrae per actum venereum*. Grande peccatum est: dictat enim recta ratio, sancta sancte tractanda esse: et duplicem malitiam continet, nempe *et* contra castitatem *et* contra religionem.

1. *Circa rem* erit sacrilegium omnis actus luxuriosus, qui Christum Dominum laedat sub aliqua re specialiter exhibitum (5) Hinc sacrilegus erit quicumque actus luxuriosus tam interior quam exterior in eo qui vel Eucharistiam gestat, vel communionem distribuit, vel sacris indutus vestibus procedit; iste enim Christum ipsum speciali ratione iis in rebus exhibet. Item sacrilegus est qui infra mediam horam post communionem se polluit; gravem enim injuriam irrogat Christo in Sacramento. Non tamen committeret sacrilegium, qui turpiter peccaret reliquias gestando; nam istae non specialiter Christum repraesentant (6).

2. *Circa locum* sacrilegium erit omnis actus luxuriosus exterior patratus in loco benedicto et deputato *tum* ad mortuos sepeliendos, *tum* ad officia divina celebranda, a tecto nempe usque ad pavimentum, exclusis tamen cellis, claustro, Sacrario, dormitorio, tecto super Ecclesiam, janua extra atrium ejusdem, et atrio (7). Excluduntur etiam Oratoria privata, cum non habeantur uti verae Ecclesiae — Imo sicuti per voluntariam sanguinis, ita et per seminis voluntariam effusionem polluta remanet Ecclesia, adeo ut esset abstinendum a divinis (si id innotescat), donec ipsa reconcilietur (8). Quod communius et probabilius dicunt valere etiam de copula maritali; quia semper graviter sanctitudini loci haec copula disconvenit (9).

3. *Circa personam* sacrilegium est omnis actus luxuriosus tam exterior, quam interior in persona, vel cum persona voto castitatis ligata. Et si peccatum sit personae sacrae cum alia item sacra, duplex erit sacrilegium; quia dupliciter tunc offenditur religio, peccato nempe proprio et peccato alterius, cui utrique uterque peccans cooperatur — Qui castitatis voto obstrictus alteri suadet peccatum carnale, sacrilegii item reus evadit, si illum ex positivo libidinis affectu suadeat; jam enim directe in illam peccaret. Secus si induceret alio fine; quia votum propriam tantum respicit castitatem: unde tunc tantum scandalo pec-

(1) De cognatione spirituali non loquimur, cum in ea nulla sit gradus distinctio.

(2) 2, 2, q. 154, a. 9.

(3) V. Liguori, *Hom. Ap.* Tr. IX, n. 18.

(4) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3, nn. 454, *et seqq. Homo Ap.* Tr. IX, nn. 20, *et seqq.* Poenae in sacrilegos latae vid. *De Virtute Religionis*, disp. 3, ubi de sacrilegio in genere. — Hic agitur tam de perfecta, quam de imperfecta luxuria.

(5) Nomine rei intelliguntur omne objectum et a persona et a loco sacro distinctum, quod divino cultui sit dicatum.

(6) Item neque qui reliquias daret amasiae, titulo tamen simplicis donationis, uti docent Salmanticenses, Filliucius, Azor aliique multi contra Concinam.

(7) Item caveis fabricatis sub pavimento, nisi sit locus sepulturae vel divinorum officiorum, ait *Gousset*. Item turri campanarum, si ab Ecclesia et caemeterio sit sejuncta; et choro monialium ab Ecclesia separato, ait *Bouvier*.

(8) C. unic. de consecr. Eccl. in 6.

(9) Merito tamen a mortali excusant conjuges, vel si sint in periculo incontinentiae, vel si diu remanere deberent in Ecclesia, nempe probabilius ad 20, vel 30 dies, Nam non censetur velle pia mater Ecclesia eos obligare ad abstinendum cum tanto incommodo.

caret: ita Billuart, Bouvier, Dens etc. (1).

Quaeres, *an religiosus professus, qui sit etiam in Sacris, si castitatem laedit, duplex committat sacrilegium.* Probabilius unum tantum sacrilegium committit; tum quia constitutus in Sacris probabilius et verius tantum ratione voti Ordini adnexi tenetur ad castitatem, ut colligitur ex jure canonico (2): tum quia talis, etsi teneretur ad castitatem ex solo Ecclesiae praecepto, attamen adhuc contra solam religionem peccat; cum Ecclesia ex motivo tantum religionis castitatem praecipiat, ideoque unum tantum sit motivum illius servandae (3).

Q. 11. *An verba, tactus et aspectus turpes in Ecclesia sint sacrilegia.*

R. Affirmant probabilius, licet absit periculum pollutionis; si tamen illi actus externi sint graviter turpes. Nam tunc ipsi per se continent deformitatem externam gravem contra reverentiam loci sacri.

Sed quid (dices) *de luxuriosis et gravibus cogitationibus in Ecclesia habitis? suntne sacrilegia? Vel* cogitationes hujusmodi continent desiderium deliberatum peccandi in ipsa Ecclesia, tametsi occulte; *vel* peccandi extra.

Si 1, habetur sacrilegium ob rationem gravis irreverentiae erga domum Dei, quam *decet sanctitudo in longitudinem dierum* (4). Quod valet, quamvis extra Ecclesiam pravum illud desiderium habitum fuerit; quia terminum haberet ad locum sacrum. — Si 2, nulla erit sacrilegii macula; cum tunc peccatum non ordinetur ad Ecclesiae violationem. Ita Dens, Navarrus, Suarez aliique.

§ II. — *De luxuria perfecta non naturali, seu contra naturam.*

Q. 1. *Quaenam sunt species luxuriae perfectae non naturalis?*

R. Species luxuriae perfectae contra naturam sunt: 1 *pollutio*, seu *mollities*; 2 *sodomio; 3 bestialitas*; 4 *indebitus concumbendi modus* (5). Singulae species invicem differunt natura sua; quia specialem includunt deformitatem. Unde Alexander VII hanc n. 24 damnavit propositionem: *mollities, sodomia et bestialitas sunt peccata ejusdem speciei infima; ideoque sufficit dicere in confessione, se procurasse pollutionem.* Et haec omnia detestatur Apostolus, et *immunditiam* vocat (6).

Q. 2. *Quid est pollutio, quotuplex et an mala?*

R. Pollutio, generatim accepta, definitur communiter: *humani seminis effusio sine congressu cum alio* (7). Pollutio solet dividi: 1 in *simplicem*, et est ea, quae nullam aliam malitiam habet adjunctam: ut cum quis nullo vinculo ligatus, sed solutus, in sua delectatione sistens se polluat; 2 in *qualificatam*, et est quando praeter suam, aliam malitiam habet, ut si quis, puta, vinculo castitatis ligatus uno actu se polluat cogitando de consanguinea coujngata. Peccat non tantum peccato pollutionis, sed etiam sacrilegii, incestus et adulterii; quae omnia sunt di-

(1) Qui votum castitatis pluries iteravit, aut votum simplex voto solemni addidit, non ideo multiplex committit peccatum illud violando; unica quippe est obligatio. Ita Bouvier, qui tamen addit, circumstantiam solemnitatis in voto notabiliter aggravare peccatum, juxta probabilem multorum sententiam.

Hinc etiam communius dicunt, contra Voit, quod si Sacerdos inquinatus impuritatibus, dum ad confessionem accedit, fingit se esse laicum, voto tamen castitatis obstrictum, valide confitetur; cum adhuc sufficienter adaperiat voti ligamen, solemnitas autem addita voto speciem non mutet, sed aggravet tantum. Utique totum verum Sacerdos non confitetur; adhuc tamen sufficienter aperit circumstantiam de necessitate aperiendam pro Sacramenti valore: unde si aliud non obstet, etiam dato quod mentitus sit iste Sacerdos, id tamen culpae venialis rationem non egreditur, sicque Sacramentum non infirmat. Neque obstat perfectionem a solemni voto importatam majorem esse debere illa laici simplici castitatis voto obstricti; cum haec major vel minor perfectio per peccatum amissa peccatum de una in aliam speciem non transferat. Ita Palaus, Lugo ac Resolutio Casuum sub Benedicto XIV.

(2) Cap. *Cum olim*, de Cler. conjug.

(3) Liguori, *Hom. Ap.* Tr. IX, n. 20.

(4) Ps. 92.

(5) Ita Angelicus 2. 2. q. 154. a. 11. De modo indebito concumbendi, qui evenit quando servatur identitas speciei, sexus diversitas et debita organa naturae; sed temen id fit modo inordinato, erit in Tractatu de *Matrimonio*.

(6) Rom. 12.

(7) Sive effundatur foras, ut in maribus; sive intus defluat in matricem, ut in foeminis. Sed quoad foeminas audiatur *Examen raisonné:* « in foeminis nullum proprie dictum semen vident nunc saltem generaliter medici in humore, qui ad intra vel extra in eis effunditur; et dicunt sat unanimiter theologi (et etiam medici, ut mihi dixit celebris medicus auctor) illud semen improprie dictum non esse ad generationem necessarium. Quidquid sit, pollutae cognoscuntur foeminae cum, etiam sine ulla effusione magnum plus minusve ratione complexionis, experiuntur sensum voluptatis, qua completa, satiantur ac quiescunt. Sensus hic, qui incipit in partibus venereis, est spasmi et collapsus majoris vel minoris species; proprieque seminatio in foeminis, sive ejus indicium. In pluribus iteratur, saepe multoties iterata causa. *Theol. pract. et Billuart.* »

stincte aperienda; 3 in *voluntariam* tum in se, tum in causa, prout in se intenditur directe, vel in aliquo voluntarie posito, quod ipsam causet; 4 in *involuntariam*, si nempe absque cooperatione voluntatis contingat, sed ex causis mere naturalibus, v. g. ex superfluitate naturae, ex imbecillitate organorum aut ex dispositione nervorum etc. De hac porro nulla quaestio, cum peccaminosa non sit; sed habeatur ut naturalis effectus, prout sudor vel sanguinis effusio e naribus.

Certum est pollutionem etiam simplicem voluntariam esse intrinsece ac graviter malam; repugnat enim fini, ad quem ordinatum est semen humanum. Videlicet si fornicatio mala est, quia adversatur prolis educationi; a fortiori mala erit pollutio, quae adversatur ipsi prolis generationi. Hinc legimus Deum percussisse Onan (a quo turpissimum scelus nominari coepit); quia *semen fundebat in terram*, eo quod *rem detestabilem faceret*, quae nempe natura sua erat iniqua (1). Hinc Apostolus ait: *neque adulteri, neque molles... regnum Dei possidebunt* (2). Hinc Innocentius XI damnavit hanc n. 49 propositionem: *mollities jure naturae prohibita non est* (*N*).

Q. 3. *An liceat ponere actionem de se honestam ac licitam, ex qua tamen praevidetur secutura pollutio.*

R. Si nulla adest causa *necessitatis, utilitatis* aut *commoditatis* ponendi illam actionem, etsi in se honestam ac licitam, nefas est eam ponere; nam rationalem creaturam dedecet sine justa causa pollutionem etiam indirecte admittere. Si vero aliqua honesta causa adest, actio illa licite poni potest, etsi in pollutionem influat. Dummodo tamen — 1 pollutio ab agente nullo modo intendatur; intentio enim mala malum opus facit: — 2 quodcumque excludatur periculum in eam consentiendi; tunc enim habetur potius *passio*, quam *actio*, casu quo ipsa pollutio eveniat (3). Neque certo tunc pollutio dici potest procedere ex malitia, cum procedat evidenter ex naturae infirmitate. Sane quis incusaret Titium, qui ad commodius iter agendum equitat, ad commodius quiescendum in lecto elastico decumbit, si equitando vel sic quiescendo talem in se experiatur effectum, sed omni remoto periculo consensus? Ita Billuart, Bouvier, Gousset aliique omnes cum d. Thoma, qui ad rem habet: *nihil prohibet unius actus esse duos effectus, quorum alter solum sit in intentione, alius vero sit praeter intentionem* (4).

(1) Gen. 38. (2) 1. Cor. 6.

(3) Hic audiatur Cajetanus: « doctores et confessores vacantes cogitationibus vel auditionibus operum turpium intuitu pietatis, non peccant subsequentibus corporalibus pollutionibus contra eorum voluntatem; quia licet possint, non tamen debent subtrahere se ab operibus sanctis propter hujusmodi, quae sequuntur ex necessitate memoriae ».

(4) 2. 2. q. 64. a. 7. « Hinc (ad rem concludit Alphonsus Noster, *Homo Apost.* Tr. IX, n. 34) etiam praevisa pollutione (intellige semper » involuntaria):

» 1° Licet Confessariis excipere confessiones, et » tractatus legere de rebus turpibus. Item chirur» gis aspicere et tangere partes foeminae aegro» tantis, ac studere rebus medicis: ita communiter » d. Antoninus, Navarrus, Cajetanus, Petrocoren» sis, Sanchez, Bonacina, Anacletus, Sporer, Sal» manticenses, Holzman et alii plures cum d. Tho» ma. Idque admittunt Navarrus, Hurtadus, Ron» caglia, Salmanticenses, Elbel, Sporer, etc. etiam» si aliquis chirurgus ex officio medens, vel paro» chus excipiendo confessiones aliquoties in pollu» tionem consenserit, modo proponat in futurum » convenientibus mediis se praecavere ad pecca» tum vitandum. Secus vero dicunt de *simplici* » *confessario*; hic enim tenetur eo casu abstinere » ab audiendis confessionibus, si possit sine gravi » suo damno. — Imo si parochus vel chirurgus in » iis occasionibus semper vel fere semper lapsus » fuerit, et non appareat nova probabilis spes e» mendationis, hic omnino tenetur, etiam cum jac» tura vitae, officium deserere.

» Sic etiam 2° dicunt quamplurimi, ut Cajeta» nus, Bonacina, Layman, Sanchez, Navarrus, » Filliucius, Salmanticenses, Sporer, Croix, Bu» sembaum, Villalobus, Ledesma, Marchantius, » Trullench, etc., licere iis, qui magnum patiun» tur pruritum in verendis, tactu illum abigere, » etiamsi pollutio sequatur. Recte vero id prohibet » Roncaglia, si pruritus non sit valde molestus, » quamvis permittat eum abigere cum aliqua tan» tum commotione. — Nihilominus non facile cre» datur quibusdam puellis, quae tactibus se pol» luere solent, praetextu hujusmodi ardoris; nam » si diligenter examinentur, cognoscetur ille pru» ritus multoties potius excitatus fuisse, vel a pra» vis cogitationibus praehabitis, vel ab habitu pra» vo contracto se tangendi.

» 3° Dicunt etiam Castropalaus, Layman, San» chez, Armilla, Lessius, Azor, Navarrus, Vasquez, » Bonacina, Anacletus, et Salmanticenses, licere » equitare causa utilitatis et etiam recreationis, » ut subdunt Sanchez, Layman, Castropalaus.— » Dicunt quoque Sanchez, Layman, Castropalaus, » Holzman, Sporer, etc., ex communi, unicuique » licere decumbere in aliquo situ ad commodius » quiescendum.

» 4° Demum dicunt s. Antoninus, Lessius, Tole» tus, Pickler, Salmanticenses, Holzman, Sporer, » etc., etiam communiter, licere cibos aut potus » calidos moderate sumere, et honestas choreas » ducere ».

Sed (quaeres) *quale peccatum committit qui absque justa vel necessitatis vel utilitatis vel commoditatis causa ponit actionem, ex qua praevidet pollutionem esse secuturam?* Vel actio sine justa causa posita influit proxime et graviter in pollutionem, vel tantum remote et leviter. Si 1, actio erit peccatum mortale, licet in se pollutio intenta non sit; quia lex naturalis pollutionem graviter prohibens, obligat etiam sub gravi ad non ponendas actiones proxime et per se influentes. Si 2, non erit nisi culpa venialis, modo pollutio non fuerit intenta, nec extiterit consentiendi periculum; quia cum ea non sit volita in se, sed tantum in causa, eo gradu mala est, quo est mala ipsamet causa. In hoc scilicet casu pollutio, quae praevidetur secutura, a causa potius naturali videtur procedere, quam a causis illis leviter et remote in eam influentibus.

Verum (addes) *quaenam actiones proxime, quae vero remote tantum in pollutionem influere dicendae sunt?*

R. 1: Actiones seu causae *proxime* in pollutionem influentes sunt eae, quae per se directe et natura sua ad pollutionem tendunt, eo fere modo quo dicitur causa per se mortis inflictio vulneris lethalis; atque idcirco gravem culpam constituunt in genere luxuriae. Sunt v. g. voluntarius aspectus concubitus humani, colloquia inhonesta, lectio vel auditio rerum valde turpium, cogitationes morosae de rebus venereis, tactus turpes in pudendis et similia. Omnes ideo actiones istae, vel pollutiones inde provenientes procul dubio peccata mortalia dicendae sunt, si absque causa proportionata, necessaria vel utili, actiones illae ponantur; quia natura sua tales sunt, ut valeant graviter incitare ad libidinem. Ita communiter cum s. Thoma.

R. 2: Actiones seu causae in pollutionem influentes *remote* tantum illae dicuntur, quae per se ac directe non tendunt in pollutionem, ac proinde non constituunt, nisi culpam levem in genere luxuriae; vel gravem quidem per se, sed non in genere luxuriae, bene vero in materia diversa. Est v. g. esus vel potus calidorum, equitatio, confabulatio inutilis cum puella, crapula, ebrietas aut carnium comestio nimis immoderata; item audire confessiones foeminarum, studere rebus venereis; denique omnes aliae actiones sive licitae de se, sive illicitae extra genus luxuriae, ex quibus nihilominus solet oriri pollutio. Has porro, uti communiter et probabilius docent cum s. Antonino Anacletus, Elbel, Roncaglia, Salmanticenses, Sanchez, Sylvester, Suarez aliique, non tenemur sub gravi evitare; ideo quia graviter non influunt nec per se in pollutionem.

Advertimus tamen actiones, quae per se remote tantum in pollutionem influunt, posse influere proxime in eadem respective, id est relate ad peculiarem alicujus infirmam dispositionem. Et tunc in eo tales actiones essent utique peccaminosae mortaliter, ut valde probabiliter docent Roncaglia et Salmanticenses (1). Hinc qui frequenter pollutiones expertus est ex causis per se non graviter culpabilibus in materia turpi, puta ex curiosa inquisitione turpium verborum, ex aspectu picturae non ita honestae, ex coitu animalium, etc., tenetur eas sub gravi evitare. Unusquisque ergo, deposita omni passione, conscientiam suam consulat, et ex propria inclinatione, maxime vitiose acquisita, consideret ex qua causa sibi pollutionis vel malae delectationis periculum immineat, ut cognoscat quae causa respectu ipsius sit gravis, quae non.

Quid (dices) *si quis patiatur pollutionem involuntariam ex lectione turpi peracta ob simplicem curiositatem, absque prava intentione et sine periculo se delectandi de rebus quas legit?* Licet *speculative loquendo* iste videatur a mortali posse excusari, in praxi tamen eum non excusamus, maxime si ob talem lectionem jam alias et frequenter pollutionem sit passus. Nam respectu illius personae lectio illa graviter in pollutionem influit, ac vitanda est (2).

Quid (inquies) *si semen humanum noceat? licetne illud expellere?*

R. *Negative*, non licet illud expellere; actio enim seminis administrata ad solam generationem a natura per liberum agentem

(1) Quod pertinet ad *motus inordinatos* hae do re, nempe de illis quibusdam partium genitalium commotionibus pollutionem plus minusve praeparantibus, si illae a voluntate nullimode pendent, uti saepe evenit, nullusque illis praebeatur consensus, ab omni peccato sunt immunes. Hic unum notamus cum Bouvier circa hujusmodi motus, qui a nobis non pendent: « saepe non expedit positivo » conatu eisdem obsistere; tunc quippe phantasia » ipsamet contentione exardescit... Tutius est Deum » placide invocare, B. Virginem, Angelum custodem, Patronum aliosque Sanctos precari, ab objectis periculosis fugere, mentem ab imaginibus » obscoenis tranquille avocare, alio convertere, et » seria applicatione diversis et praesertim externis negotiis vacare ».

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 484.

permissa est. Neque juvat dicere, quod bene possunt expelli e corpore nostro ceteri humores superflui. Disparitas est: quod ceteri humores dantur primario in bonum corporis, et ideo illius bono subduntur; at semen habet finem unicum a natura intentum, nempe generationem. Neque pars est superflua, sed virtus potentiae generativae (1).

Quid (quaeres) *si semen judicio medicorum transierit in materiam corruptam? poteritne medicinis expelli, etsi praeter intentionem sequatur aliqua veri seminis effusio?* Affirmant communius et satis probabiliter Billuart, Bouvier, Layman et Sanchez contra Bonacinam, Croix et Lugo; quia tunc illa veri seminis effusio per accidens sequeretur, cum non intendatur directe. Intellige — 1 si semen *certo sit corruptum* : in dubio non licet; nam verum semen est in possessione: unde nostrum est probare illud de certo esse corruptum, ut possimus illud sine peccato expellere; — 2 si alia *desint remedia*; cum enim hoc periculosum admodum sit, non est tentandum, nisi in extremis; — 3 si fieri possit *sine sensu libidinis*, qui semper malus est. Hinc non licet id procurare tactibus; quia confricatio de se tendit ad commovendos spiritus carnales, atque ad verum semen expellendum (2).

Q. 4. *Quid de pollutione in somnis habita?*

R. Pollutio in somno habita *per se* non est peccatum; quia in somno nulla libertas est. Diximus *per se;* nam erit mortalis: — 1 si ante somnum directe aut formaliter *fuerit procurata*, v. g. vel ideo calidam potionem sumendo vel certo situ cubando; tunc enim esset pollutio voluntaria in causa; — 2 si *post somnum placuit*, et approbata fuit ob delectationem veneream; tunc jam accederet formalis consensus.

Hic tamen duo sunt animadvertenda : — 1 nempe cum pollutio contingit in somno, et seminis emissio contingit in vigilia semiplena, tunc etsi quaedam adsit delectatio; cum tamen non sit plene deliberata, peccatum erit dumtaxat veniale; — 2 si seminis emissio incoeperit in somno, sed consummetur in plena vigilia, modo non adsit in delectationem consensus vel proximum ejusdem periculum (quod ex praeterita experientia facile poterit judicari), non tenetur emissionem illam quis in se cohibere, ne se morbi periculo exponat, videlicet semen corruptum violenter in se retinendo (3).

Q. 5. *Quid sentiendum de simplici distillatione?*

R. Hoc nomine intelligimus fluxum quemdam humoris medii urinam inter et verum semen, qui guttatim in parva quantitate decidit. Si distillatio haec evenit praeter intentionem, nempe sine ullo voluntario sensu carnis et sine spirituum commotione item voluntaria, nullum est peccatum; neque plus oportet de ea inquirere, quam de simplici alio quocumque corporis sudore. — Si vero eveniat cum voluntario carnali sensu et cum spirituum generationi inservientium commotione, v. g. ex turpi colloquio, aspectu, tactu etc., tunc erit peccatum mortale; esset enim inchoata pollutio. Adde: ipsa esse non potest sine magna carnis rebellione. Unde pro praxi recte advertit Sanchez, quod data opera etiam levem distillationem procurare mortale peccatum est; quia illa semper, vel ut plurimum, secum fert aliquam commotionem, et aliquantuli seminis effusionem, aut certe illius proximum periculum.

Q. 2. *Quid est sodomia, et quale peccatum?*

R. Sodomia perfecta definitur *communius* ac *probabilius* cum d. Thoma (4): *concubitus ad non debitum sexum, nempe masculi ad masculum, vel foeminae ad foeminam*, eo nempe modo quo fieri potest. Unde concubitus cum debito sexu, nempe masculi ad foeminam, sed extra vas naturale, erit adhuc sodomia, imperfecta tamen (O). Sodomia suum nomen accepit ab *urbe Sodoma*, quae in tanti criminis poenam igne e coelo delapso fuit una cum suis incolis tota consumpta (5). Ex tali autem poena criminis gravitatem facile colligere est: et sane illud vehementissime natura refugit. Talem ignominiam graviter quoque insectatur Aposto-

(1) Quod si opponas illud aliquando a natura expelli, non ideo aliquid concluditur: quod enim a natura fit, non est contra naturam, sed ab auctore naturae; neque ideo fieri licite potest a nobis. Sic contra naturam non est, quod quis ex defectu virium moriatur; at esset, si quis ideo vires sibi vellet adimere.

(2) Nunc medici testantur (ait Bouvier) semen non corrumpi, sed tantum non elaborari; ac proinde vanam esse hypothesim a theologis admissam seminis corrupti et morbiferi.

(3) Adde illud retinere difficillimum esse: et ita communiter Theologi cum Concina. Expedit tamen, pro avertendo quocumque periculo peccati, ut talis sese crucis signo muniat, ut mentem ad contraria convertat, ut SS. Jesu et Mariae Nomina invocet ac eisdem se enixe commendet.

(4) 2. 2, q. 154, a. 11. (5) Gen. 19.

lus (1). *Horrendum scelus* sodomiam appellat Pius V. Et Chrysostomus sodomitas eloquentia sua conterit, infamiores ipsis canibus eos dicens (2).

Quidnam (quaeres) *debet necessario poenitens aperire in confessione circa sodomiam?* Poenitens tenetur aperire: — 1 qualis fuerit *persona* quacum peccaverit, an sacra, conjugata, consanguinea vel affinis; idque ob *specialem* malitiam, quae tunc superadditur *vel* sacrilegii *vel* adulterii *vel* incestus; — 2 in sententia probabiliori tenetur etiam aperire, an fuerit *agens* an *patiens*; quia in primo contingit pollutio, non semper in altero; — 3 an persona complex sit *diversi* vel *ejusdem sexus*; nam, in sententia *communiori*, perfecta sodomia est diversae speciei ab imperfecta; cum sit major ac diversa deformitas contra naturam rationalem non servare neque debitum sexum, neque debitum vas.

Q. 7. *Quaenam sunt poenae in sodomitas?*

R. Jure Canonico, si sodomitae sint laici, excommunicationi subduntur ac declarantur infames (3). Si *clerici* vel *religiosi*, ex Bulla *Horrendum* s. Pii V privantur omni officio, omni beneficio atque privilegio clericali. Verum sodomitae has poenas non incurrunt, nisi sodomia sit: 1 *perfecta*, nempe cum alio ejusdem sexus; 2 *completa*, nempe consummata intra vas: lex enim in odiosis est strictae interpretationis (4); 3 *frequentata*, nam Bulla loquitur *de exercentibus sodomiam*. Hanc poenam *probabilius* incurrunt etiam patientes; cum ipsi quoque vere sint sodomitae (5). — Solet etiam ab Episcopis hoc crimen reservari, uti reservatum est in Synodo Novariensi, si tamen perfectum sit atque completum (6).

Q. 8. *Quid est bestialitas, et quale peccatum?*

R. Bestialitas est *coitus cum bestia* (7). Nefandissimum scelus, et quidem gravius quocumque alio contra naturam; nam ibi non solum non servatur debitum vas aut sexus, sed neque debita species (8). In ejus autem execrationem statuebatur in Lege Veteri, ut homo simul et bestia trucidarentur (9). — In confessione autem opus non est explicare qualis fuerit bestia; cum in genere morum id non referat: item non est opus, ut communiter et probabilius docent Azor, Potestas, Renzi, Tournely, etc., contra Croix et Elbel, quod explicetur, an bestia illa fuerit mas aut faemella; quia hic tota essentialis deformitas consistit in accessu ad diversam speciem: unde qualitas bestiae, et sexus hac in re omnino accidentalis est (10).

Bestialitas in omnibus ferme Synodis Dioecesanis reservata est, licet extra vas naturale expleatur, prout in Synodo Novariensi (11).

§ III. — *De Luxuria imperfecta.*

Luxuria imperfecta consistit in *delectationibus, osculis, amplexibus, tactibus, aspectibus, turpiloquiis, comoediis, saltationibus* et similibus.

Q. 1. *Quid est et quotuplex delectatio?*

R. Delectatio est *quietio appetitus in aliquo, quod placet.* Delectatio triplex est: alia *spiritualis* sive *intellectualis*; alia *organica* sive *sensibilis;* alia *venerea* sive *carnalis. Prima* est quietio appetitus spiritualis in bono extra sensus posito: talis est delectatio, quae exurgit ex contemplatione veritatis. De hac nulla quaestio in hac mate-

(1) Rom. 1.

(2) Hom. 14 in Ep. ad Rom.

(3) C. 1. de excess. prael.

(4) Etiam inter foeminas habetur completa sodomia, vel ope instrumenti, vel naturaliter eo modo, quo compleri potest, quoties nempe fit applicatio unius partis ad partem alterius cum aliqua seminatione intra vas. Ita Salmanticenses, Luraschi etc.

(5) Non tamen incurritur ipso facto, uti verius dicunt (licet id in lege exprimatur); quia nulla poena activa privans jure jam acquisito incurritur, nisi post sententiam saltem declaratoriam; cum nimis sit durum, ut quis debeat in seipsum gravem poenam exequi.

(6) Pag. 321.

(7) Tactus impudici cum besia licet proprie non sint peccata bestialitatis, tamen habent aliquam specialem turpitudinem, ut ait Elbel, saltem venialem. — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3, n. 474 et 475.

(8) De bestialitate caute, sed tamen semper interrogandi libidini multum, et saepe etiam parum dediti; quia plures istorum aestimant illud sufficienter in pollutione declarari. Aliunde quot inveniuntur qui cum illud semel aut iterum commiserint (forsan solum in prima adulescentia et potius ex quadam pueritia, quam ex vehementi, quam ordinarie supponit, libidine) de illo dintissime in confessione taceant! *Examen raisonné.*

(9) Lev. 20.

(10) Congressus cum daemone, ajunt communissime, reducitur ad bestialitatem; nam est congressus cum individuo alterius speciei, in quo est malitia bestialitatis. Imo est etiam culpa superstitionis, quia est societas cum daemone. Imo habetur etiam malitia fornicationis aut sodomiae affectivae, si daemon appareat in forma pueri, aut mulieris; et etiam adulterii aut incestus, si quis delectetur de coitu cum daemone uti cum parente vel conjugata. — V. Liguori, *Hom. A.* Tr. IX, n. 28.

(11) Pag. 321.

ria. *Secunda* est quietio appetitus sensitivi in aliqua impressione grata ; oritur nempe ex conformitate rei sensibilis cum organo sensus, quin tamen ullo modo commoveantur spiritus genitales. Talis est delectatio visus ex re pulchra , auditus ex musica , tactus ex lenitate , gustus ex sapore, odoratus ex suavitate. *Tertia* vero est quietio appetitus sensitivi sese oblectantis circa res ad generationem tendentes. Est nempe ea, quae sentitur circa partes venereas, et oritur ex commotione spirituum genitalium(1).

Q. 2. *An in delectatione circa hanc materiam detur parvitas?*

R. 1: Quod pertinet ad *delectationem sensibilem*, speculative loquendo, est *probabilis* opinio Billuard, Bouvier, Collet, Sylvii et aliorum, qui docent dari utique parvitatem materiae hac in re ; nam haec delectatio, sistendo ibi et ex se, mala non est; cum ipse Deus eam sensibus pro fine legitimo annexuerit: unde erit tantum mala ratione periculi , quod quidem potest etiam esse leve. Hinc leviter tantum peccaret, uti dicunt, qui ita aspiceret pulchram mulierem, ut hoc inde non sit aliud, quam delectatio de re pulchra , quae videtur. — Verum in praxi est *omnino tenendum* contrarium cum Cajetano, Diana, Filliucio, Roncaglia et Salmanticensibus, quando delectatio sensibilis est cum plena advertentia et consensu circa objecta, quae hac de re periculum inducere possunt. Nam ob corruptam naturam est moraliter impossibile , ut una alteri locum non faciat, maxime si delectatio illa sensibilis habeatur a personis ad copulam aptis, et maxime si ea sit cum aliqua mora (2).

Bene tamen advertit Continuator Tournely, *aliud* esse agere propter delectationem, *aliud* autem agere cum aliqua delectatione naturali , quae de se consurgit ex qualitatibus corpori adnexis. Quia in hac potest quidem dari parvitas materiae; cum directe ac per se non habeat rationem periculi proximi : puta in medico, qui ex necessitate mulierem tangit, modo (addendum) curet non sistere in tali delectatione, sed eam detestetur; alias jam quasi agere inciperet propter delectationem, quae licet naturalis sit, non est tamen sejuncta a proximo periculo transeundi in carnalem (3).

R. 2: Quod vero pertinet ad *delectationem veneream*, in ea nullimode datur parvitas extra conjugium; talis enim deliberata delectatio est quaedam semper inchoata pollutio, seu motus ad ipsam. Hinc Alexander VIII damnavit hanc n. 40 propositionem: *est probabilis opinio, quae dicit esse tantum veniale osculum habitum ob delectationem carnalem et sensibilem, quae ex osculo oritur, secluso periculo ulterioris consensus et pollutionis.* Hinc non videmus quare non sit graviter improbandus qui delectando manum mulieris attrectat, digitos contorquet, pedem premit, etc.

Q. *Quale peccatum sunt oscula, amplexus, etc., extra conjugium?*

R. Quadrupliciter haec possunt extra conjugium habere locum :— 1 *ex intentione delectationis venereae ;* — 2 *ex intentione delectationis sensibilis ;* — 3 *ex simplici consuetudine patria et animi benevolentia ;*— 4 *ex animi levitate, joco, curiositate vel petulantia.*

1 Oscula, amplexus et similia, si fiant ex *intentione delectationis venereae*, sunt profecto peccatum *mortale;* cum talis delectatio tendat ad luxuriam perfectam(4); — 2 si haec fiant ex *intentione delectationis sensibilis*, adhuc tenendum esse *mortale* peccatum; est enim se ipsum exponere proximo periculo labendi in delectationem carnalem. Nam, ob maximam naturae corruptae infirmitatem et ejusdem in luxuriam proclivitatem, difficile admodum est in sola illa delectatione *sensibili* ita immorari, ut etiam ad veneream non procedatur (5); — 3 si haec fiant tantum vel ex *patria consuetudine*, vel *causa officii aut benevolentiae*, vel alia intentione *non mala*, non erunt peccata, etsi de-

(1) Eadem persona potest esse objectum hujus triplicis delectationis. Si illa amatur ob dona naturalia intellectus, est *delectatio spiritualis*; si amatur ob quandam excellentiam corporis, est *delectatio sensibilis* ; si amatur ob voluptatem carnalem ad concupiscendam eam, est *delectatio venerea*. Hic etiam notamus , nomine *delectationis* intelligi omnes cogitationes malas in genere luxuriae, scilicet desiderium , gaudium et delectationem morosam proprie dictam , de quibus specialim disp. I, c. 2. a. 5, § 2.

(2) Ipse Billuart ait (*De temp.* diss. V, a. 2): *a delectatione sensuali ad veneream , maxime in sensu tactus aut visus, facilis est progressus.*

(3) V. Liguori, *Op. Mor.* I. 3, n, 416; et *Hom. Apost.* Tr. IX, n. 2.

(4) Imo sunt ejusdem naturae cum actibus luxuriae consummatis : ideoque exprimendum est , utrum locum habuerint cum persona ejusdem an diversi sexus, conjugata an libera; quia attingunt objectum in suo esse individuali.

(5) Hinc merito communiter docent , delectationem sensibilem in praxi vix ac ne vix quidem a venerea separari. Ideo actus inde provenientes esse ut plurimum peccata mortalia , praesertim si exerceantur inter personas diversi sexus ad copulam idoneas, et sint cum aliquo affectu et mora.

lectatio venerea suboriatur; modo voluntas illam aversetur, et omne absit periculum proximum consentiendi. Non enim hoc in casu per se impudica dici possunt, vel tendere in actionem véneream; — 4 tandem si fiant *ex animi levitate*, *joco*, *curiositate* vel *petulantia*, cum supponantur in se honesta et tantum deficiant in modo, per se non erunt nisi venialia; si tamen absit consentiendi periculum, nec scandalo sint, uti essent scandalo, si haec fierent ab Ecclesiasticis. Si vero haec crebro contingant, cum mora atque ardore, uti cum os ad os fiant quasi gustatis labiis vel lingua introducta, praesertim inter personas diversi sexus, erunt grave peccatum; quia valde ad libidinem solent excitare, et facillime ad venerem declinant, attenta hominis fragilitate (1).

Q. 4. *Quid de tactu partis inhonestae corporis proprii vel alieni?*

R. Ad 1: Ad *corpus proprium* quod attinet, si tactus contingat ex necessitate vel ex fine aliquo honesto, v. g. ad abstergendas corporis sordes, nullum erit peccatum, etsi venerea suboriatur tentatio, modo eam voluntas aversetur; res enim honesta est, periculum vero remotum, nulloque modo volitum. Si vero nulla sit necessitas partem pudendam proprii corporis tangendi, neque finis aliquis honestus, sed tactus procedat ex levitate vel joco, culpae non erit vacuus. Venialis erit, si obiter fiat, non repetitis vicibus et absque periculo consensus venerei; non enim tunc adest nisi aliqualis turpitudo. Mortalis vero, si fiat studiose, morose et cum proximo turpis concupiscentiae periculo, ut patet. — Idem ad *aspectum* extendi debet.

R. Ad 2: Quod ad *corpus alienum* spectat, *regulariter* a mortali excusari non potest qui absque necessitate tangit partes pudendas alterius vel partes admodum vicinas, etiamsi persona illa sit ejusdem sexus, et tactus fiat super vestes. Quia talis actio, quamvis poneretur ex animi levitate; per se tamen et natura sua ad venerem excitat vehementissime, et naturali honestati valde adversatur (2). — Diximus *regulariter*; quia si tactus hujusmodi contingerent inter impuberes ex levitate et joco, absque ulla delectationis venereae intentione, a mortali poterunt excusari, cum in hoc casu non videantur in eandem (saltem graviter) influere (3).

Quid (quaeres) *de illo, qui permittit se ab alio turpiter tangi?*

Admittens tactus impudicos peccat dupliciter et mortaliter; tum quia consentit peccato alterius, tum etiam quia se exponit periculo turpis affectionis. Peccat pariter lethaliter admittens oscula, amplexus et vel ipsam manus contrectationem, nisi fiat ex more patrio, aut alio fine honesto, et absque ullo affectu pravo; aliter enim id esse non posset sine periculo gravi consensus in ipsam delectationem turpem (4).

Q. 5. *Quid de aspectu partium inhonestarum corporis alieni?*

R. 1. Si aspectus partium inhonestarum refertur ad personas *ejusdem sexus*, non est *per se* mortale; quia nec videtur graviter honestati adversari, nec adeo ad luxuriam inclinare. Diximus *per se*; nam excipe: 1 si aspiciens sit ad turpia valde inclinatus; tunc illi periculum esset proximum: item est si pulcher adolescens aspiciatur nudus; 2 si aspectus sit nimis diuturnus; neque enim in hac naturae corruptione diu esse potest, quin concupiscentia stimulos acuat. Hinc reprehendendi graviter sunt simul natantes detectis verendis (5).

R. 2. Si vero aspectus partium inhonestarum cum voluntaria delectatione visus refertur ad personam *diversi sexus*, vel ad

(1) Quare maxime esset exoptandum, ut actus hujusmodi praesertim inter viros atque mulieres e christianorum regionibus prorsus exularent ob periculum quod iisdem inhaeret affectus libidinosi. — Ceterum non ita statim arguendi de gravi juvenes utriusque sexus, qui in nonnullis locis decenter et sine prava intentione se invicem amplexantur, quamvis melius foret abstinere.

(2) Graviter est increpanda illorum juvenum procacia, qui manum ex proposito immittunt in sinum mulieris; affectus enim libidinosus si non antecedit, certe sequitur ex tali tactu, ut experientia docet: adde vel ipsam quae tangitur, non raro sic exponi pollutionis, vel libidinosae delectationis periculo. Ait Goritia: tactus uberum foeminae praesertim jam puberis, sunt mortales, cum sunt pressi et morosi; veniales vero, si leves et fiant obiter.

(3) Quod dicendum quoque est de ancillis vel nutricibus, quae dum induunt vel spoliant infantes aut adolescentes, partes eorum pudendas aspiciunt vel tangunt ex levitate; hoc enim ordinarie non est conjunctum cum gravi carnis commotione. Attamen ab hac prava consuetudine graviter sunt arcendae ancillae; quia si id in more habent, turpem habitum se tangendi de facili vel ipsi adolescentes contrahunt, qui inde in profundum veniunt. — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7. nn. 419, *et seqq.*

(4) V. Liguori, *Hom. Apost.* Tr. IX. nn. 5. *et seqq.*

(5) Vigilandum item a potestate ecclesiastica et civili, ne natantes, postposita verecundia, alienis oculis, praesertim personarum diversi sexus, nudos se objiciant. Quod quidem sine gravi scandalo ac periculo esset non solet.

humanum concubitum, hoc erit mortale; nisi visio contingeret e loco valde longinquo et tempore brevissimo et absque turpi affectu (1). Talis enim visio ad luxuriam vehementer inducit, et maximam turpitudinem procul dubio includit (2). Neque excusaris a gravi, si partes turpes velo tenuissimo et perlucido aspicias; quia talis aspectus potius libidinem auget (3).

Quid resolvendum est (quaeres) *si aspiciantur partes honestae personae pulchrae diversi sexus?* Dicimus imprimis cum d. Thoma diuturnum mulieris pulchrae aspectum in eo, qui inordinato amore erga eam feratur, esse peccatum grave ob grave cui se exponit libidinosae delectationis periculum: idem est de diuturno colloquio vano cum puella inordinate dilecta. Si vero aspectus iste contingat ex simplici urbanitate, vel ex causa alia honesta, non erit peccatum; vel veniale, si aspectus sit diuturnus aut ex curiositate procedens, videlicet ratione aliquatis periculi. — Aspicere autem partes minus honestas, non tamen turpes mulieris, ut pectus, brachia, crura, partem superiorem pectoris, secluso periculo lapsus atque aspectus diuturnitate, non est mortale; cum in hoc grande periculum non sit.

Quid (quaeres) *de eo, qui aspicit picturas obscaenas?* Iste per se et speculative loquendo non peccat, quotiescumque nulla sit delectatio turpis, neque proximum ejusdem periculum; quia revera artificialia minus movent, quam naturalia. In praxi tamen putamus difficulter a mortali posse excusari virum qui partes inhonestas mulieris depictae *morose* aspiceret; difficulter enim iste liberare se poterit a turpi delectatione vel saltem a proximo ejusdem periculo, nisi aspiceret per tempus brevissimum et in magna loci distantia (4). — Quod vero pertinet ad illos, qui *pingunt* vel *exponunt publice imagines obscaenas*, scilicet detectis verendis vel tenui velo obductis, isti peccant gravissimo scandalo; cum picturae istae adolescentes valde ad libidinem provocent (5). Monet Tridentinum: *omnis lascivia vitetur ita, ut procaci venustate imagines nec ornentur* (6). Quod etiam valet de iis, qui eas *domi retinet* omnium aspectui expositas; cum non solum sibi, sed aliis quoque pravam praebeant occasionem.

Q. 6. *An sit mortale turpia verba proferre.*

R. Affirmative: mortale est *turpia verba* proferre, si ea sint *nimis lasciva*, uti si nominentur pudenda alterius sexus, aut modus copulandi (7); maxime si fiat cum *aliorum scandalo*, quod adest ut plurimum, cum dicuntur coram puellis aut pueris; vel si sint cum periculo malae delectationis in se ipso. Unde ajebat Apostolus (8): *corrumpunt mores bonos colloquia mala* (P). Si tamen proferantur ex joco aut ira inter personas, in quibus vel nulla vel levis carnis commotio excitari soleat, non sunt nisi venialia peccata; cum periculum sit valde remotum (9). Hic etiam notandum dicteria, quae

(1) Notat Sanchez, explicandam esse in confessione qualitatem personae, quae fuit turpiter aspecta; quia aspectus sicut et tactus ab objecto specificantur. Sed verius contradicit Croix; quomodo enim quis aspiciens turpiter consanguineam committit incestum, si aspiciat sine ullo ejus desiderio? Videlicet aspectus afficiunt immediate solam personam, et ideo proprio et natura sua non censentur in actum consummatum tendere, et esse quasi aliqua copulae affectiva incohatio. — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 421.

(2) Excusant a mortali Salmanticenses, si absit periculum commotionis, ratione aetatis puerilis vel etiam senilis vel frigidae complexionis: sed hoc nec admittendum puto; cum saltem ex visu turpi oriatur periculum concupiscendi. Sunt autem graviter increpandi pueri illi ac puellae sibi invicem verenda detegentes, etsi obiter et ex levitate, et quin ulla adsit virus delectatio; id enim si non erit mortale, ad mortale sine dubio conducit.

(3) Morose aspicere commixtionem animalium periculosum est. Tangere genitalia brutorum (etiam ex curiositate, joco, vel levitate) usque ad effusionem seminis belluini, est mortale; cum hoc vehementer natum sit ad libidinem excitandam. Per se tamen tangere, molliter tractare genitalia bruti non est, nisi veniale. Conjungentes vero equos, tauros et similes ad procreandam prolem, non peccant, etsi motus libidinis exurgat, modo ei non consentiant; cum id sit res necessitatis, vel utilitatis. — V. Liguori, *Opus Mor.* l. 3. n. 419, *et seqq.*

(4) Billuart cum aliis excusat a mortali, si aspectus fiant ex levitate, obiter, ex curiositate, aut si picturae infantes tantummodo repraesentent.

(5) V. Bravi, *Della convenienza di trattare la scultura a la pittura in relazione all'attuale progresso de'lumi. Bergamo.* — Amico Cattolico, *Mil.* Tom. xxii, pag. 22. — *Memorie di Modena, ecc.* Tom. xii, ser. 3, art.: la decadenza nelle belle arti.

(6) Sess. 25. — V. Liguori, *Opus Mor.* l. 3. n. 424.

(7) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 3, n. 426.

(8) 1. Cor. 15.

(9) Ut si ista nominentur inter conjugatos, qui venereis assueti parum ordinario moventur. Videant tamen conjugati, ne aliis gravi scandalo sint: rarum non est (ait *Stapf.* 482), ut homines omni spurcitia repleti corruptionis suae initium a propriis parentibus repetant, quippe quorum pudendae conversationis testes fuerunt. Omnem fidem superat quae sit circa hanc materiam aetatis adhuc tenerae sagacitas: hinc summopere dolendum est ubi parentes proles suas sui jam quodammodo

proferuntur a *messoribus*, *vindemiatoribus*, etc., remoto scandali periculo, de se non esse mortalia; quia ea proferentes et audientes parum commoventur. Item neque semper videntur habenda ut mortalia tenera colloquia eum personis diversi sexus; quamvis non sit negandum ea esse periculis plena, praesertim si diuturna sint, aut si in locis solitariis fiant (1).

An (quaeres) *sit mortale verba obscaena audire.* Quod dicitur de ea proferente, idem generatim dicendum de ea ex proposito audiente; cum aeque sit in morum corruptionem. Ceterum hae in re praestat audire clarissimum Episcopum Bouvier, qui habet:

« 1° Qui audiunt obscaena vel auctoritatem habent in proferentes, vel non. Si auctoritatem habent, eos cohibere debent quantum moraliter possunt: si non habent, eos admonere tenentur: aut ad minus tacere debent, praesertim mulieres, quibus summopere cavendum est ne turpibus assentire videantur: hinc enim libido virorum inflammari solet; — 2° non leviter pronuntiandum est eos omnes, qui audientes turpiloquia (ex parte loquentis mortalia) parum rident, mortaliter peccare; fieri enim potest ut de modo dicendi potiusquam de rebus ipsis rideaut. Porro in hoc casu mortaliter non peccant, nisi grave praebeant scandalum, ut facile praeberent religiosi et clerici; — 3° quod de verbis turpibus diximus, pari ratione dicendum est de cantilenis inhonestis. Carmina valde turpia componere, cantare vel libenter audire, est mortale: item mortale est, si grave detur scandalum, v. g. si clericus carmina etiam tantummodo aequivoca conficiat, aut coram aliis, et praesertim coram saecularibus ea cantet. »

Q. 7. *An peccent qui theatris intersunt.*

R. Theatra licet de se mala non sint, sed indifferentia, cum bene et male haberi possint; ordinarie tamen loquendo, negari non potest ea esse plena periculi, maxime pro adolescentibus, quorum jam sanguis per se satis ebullit. Nam et luxum fovent et turpiter visum pascut et animam enervant et passiones nimium acuunt (2).

Ad meritum tamen quaestionis veniendo, dicimus nullum esse peccatum sive comoediis interesse sive eas agere, si honestae sint: *officium histrionum, quod ordinatur ad solatium exibendum hominibus, non est secundum se illicitum*, ait Angelicus (3)—Si vero comoediae sint *aliquantisper turpes*, eas audiens peccabit tantum venialiter, nisi jam expertus sit suam fragilitatem; nam pro modo periculi peccatum est — Si tandem comoediae sint *notabiliter turpes* vel in re vel in modo, mortaliter peccant interessentes ideo ut delectentur; cum talis delectatio nata sit ad venerem incitandam. Quoad illos vero, qui ob solam curiositatem vel solatium vanum intersunt, secluso periculo, licet nonnulli eorum aliquando forsan excusari valeant a mortali, *si sint simplices spectatores*; non excusantur tamen: — 1 *Adolescentes*, et alii parum timoratae conscientiae, in quibus de facili semper adest delectatio turpis, vel saltem illis periculum; — 2 *Clerici* et *Religiosi*, quos merito docet Benedictus XIV (4) non posse iis comoediis interesse absque scandalo gravi (*Q*).

compotes vel in suo secum cubili tenent, vel coram ipsis inhoneste jocantur, etc. Hujusmodi impressiones tenello animo infixae haerent, et serius vel citius in foedissima ulcera prorumpunt.

Item graviter increpanda mater, quae filios omnino nudos una simul in lectulo collocat, cum tanto periculo pudoris ac verecundiae. Et maxime si masculos jam grandiusculos una cum ipsa dormire permittat, praetextu, quod lecto careat: id nullimode permittendum.

(1) Ad rem s. Alphonsus in sua *Praxi*: « generaliter autem loquendo de adolescentibus et puellis qui invicem se adamant, non sunt isti omnes indistincte de gravi culpa damnandi, sed ordinarie puto ipsos difficulter esse extra occasionem proximam lethaliter peccandi. Id nimium experientia patet; nam ex centum adolescentibus vix duo aut tres in occasione a mortalibus inveniuntur immunes: et si non in principio, saltem in progressu; tales enim adamantes prius conversantur invicem ob propensionem, deinde propensio fit passio· et passio, postquam radicem in corde fixerit, mentem obtenebrat, et eos in mille crimina ruere facit. Hinc Cardinalis Picus de Mirandula, Episcopus Albanensis, in sua dioecesi per edictum suos admonuit Confessarios ne tales adamantes absolverent, si, postquam ter ab aliis jam fuerint admoniti, ab hujusmodi amore sectando non abstinuissent, praesertim tempore nocturno aut diu clam aut intra domos (cum facili periculo osculorum et tactuum) aut contra parentum praeceptum aut cum altera pars prorumpit in verba obscoena aut cum scandalo (prout si in Ecclesia); aut cum conjugatis, claustralibus aut clericis in sacris » (§ 65).

(2) V. Ruffus, *Theatrum modernum bonis moribus exitiosum*, *Mediolani* 1770.— Riccardi, *De' mezzi di promuovere l'educazione religiosa*, cap. 45.—Fénélon, *Lettres sur les occupations de l'Académie*. — Bossuet, *Maximes sur la comédie*. — *Sentimenti di s. Carlo intorno agli spettacoli*. Bergamo 1739.

(3) 2. 2. q. 186, a. 3.

(4) *De Syn. Dioec.* l. XI, c. 10.

Diximus *si sint simplices spectatores;* nam semper mortaliter peccare dicendi sunt qui pecunia vel plausu ad comoedias notabiliter turpes concurrunt, quamvis sine ipsis comoedia adhuc fieret. Etenim etsi in hoc casu materialiter tantum, adhuc tamen positive concurrunt ad opus graviter malum (1). A fortiori peccant qui comoedias notabiliter turpes impedire tenentur et possunt, neque tamen impediunt. A fortiori qui illas componunt vel repraesentant ; cum moraliter certum sit multos inde ad peccatum incitandos. Neque liberantur ex eo quod scandalum non intendant, sed lucrum; opus enim de se illud satis intendit. Neque amissio magni lucri excusat; nam bonum corporis non valet bonum animae (2) — Ultimo advertendum est, ab omni peccato excusari *milites*, qui interesse tenentur ad invigilandum; *famulos*, qui dominorum; *filios*, qui parentum; *uxores*, qui virorum indignationem paterentur gravem, si theatris adesse renuerent. Justa enim exlante causa, periculosa actio poni potest, salutaribus praesidiis peccandi periculum avertendo (3).

Q. 8. *An liceat choreas ducere.*

R. Choreae secundum se et ex natura sua, uti observat Salesius (4), si nempe fiant *neque* fine malo, *neque* cum periculo seipsum vel alios ad libidinem excitandi, neque cum aliqua mala circumstantia conjungantur, non sunt malae, nec actus libidinis; sed potius gaudii atque laetitiae. Hinc legitur David quoque regem *saltasse viribus totis* (5). Unde s. Antoninus docet, choreas per se non esse prohibitas, modo fiant a personis saecularibus cum personis honestis et honesto modo (6).

Verum in praxi sunt attente dissuadendae; quia ut plurimum fieri solent inter juvenes diversi sexus, intercedente etiam colloquio familiari, blanda manuum attrectatione, musici concentus suavitate, ceterisque, quae facillime concupiscentiae motus solent excitare praesertim in adolescentibus, ut luctuosa docet experientia (7). Huc facit illud Ecclesiastici: *cum saltatrice ne assiduus sis, nec audias illam, ne forte pereas in efficacia illius* (8). Et s. Ephrem: *ubi citharae et chori, ibi mulierum perditio, ibi angelorum tristitia et festum diaboli* (9). Et d. Ambrosius ait: *quid verecundiae ibi potest esse, obi saltatur, strepitur, concrepatur?* (10) Vel ipse Petrarca vocat (Dialogo 34) *choream veneris praeludium, libidinum stimulum, laxamentum licentiae*, ubi liberae *manus, liberi oculi, liberae voces.* Hinc merito Benedictus XIV concludit, quod etsi choreae in se videantur licitae, vix tamen in actu (quomodo nunc fiunt) permitti possunt (11) — Merito ergo Tridentinum *Clericis* gravissime prohibuit (12), ne ullo unquam tempore choreis interesse praesumant (13). Et *laicis* saltem suadendum, ne iis intersint diebus festis, praesertim horis divino culti destinatis (14).

(1) Aliter tamen dicendum de iis , qui remote tantum cooperantur, v. g. aulam theatralem verrendo, aedificium instaurando , etc. Ceterum notanti, theatra non ita forsan esse castitati exitiosa ut choreas: unde cum ab illis non possit populus averti, praestat ut bonae malis substituantur comoediis. Quae nempe non sint *sacrarium veneris, concistorium impudicitiae* (Tert. *de spectat.* c. 17) ; vel sacrorum derisorium , ubi mysteriosi ritus , ubi sancti antistites , ubi monachi ac moniales , ubi omnia , quae in Ecclesia nonnisi reverabunde ac tremende spectanda sunt , in comica ac satyrica scena impudentissime ac sacrilege exhibentur. Haec neque permitti, neque agi, neque spectari possunt.

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* t. 3, nn.427 *et seqq.*

(3) V. Sales. *Filotea*, p. 3, c. 33.

(4) Loc. cit.

(5) 2. Reg. 6.

(6) Alicubi panicum et alia grana (jam feriali die praeparata) noctu solent pedibus excuti in festis choreas ducendo : quod quidem , quamvis detur , quod non sit contra sanctificationem festorum; attamen sine periculo animae non est , ut testantur. In Augustanis regionibus choreae publicae in foro solent duci, solemnioribus festis. In pluribus vero locis homo solet personatus publice incedere certis anni diebus ante Quadragesimam.

Parochus in his aliisque similibus prudenter se gerat, ne, volens malo occurrere, illud adaugeat intempestivo zelo. Potius iuvabat indirecte in choreas; et directe in peccata quae committi solent in illas agendo. Ita Gury, Gousset, Bouvier.

(7) « At, praeter luxuriam, ait *Stapf* § 317, etiam alia peccata quasi turmatim ex hac arena procedunt, nimirum luxus quoad vestitum et indecentem ornatum corporis, vesana zelotypia, quae non raro in mutuas offensiones et cruentas rixas prorumpit, gula et ebrietas, destructio sanitatis, honorum profusio , domestica furta , profanatio dierum sacrorum , innumera scandala etc. Unde aliquis ex ss. Patribus saltationem definit esse *circulum, cujus centrum diabolus est* ».

(8) Cap. 9.

(9) S. Hier. *de script. Eccles.*.

(10) De Virg. l. 3.

(11) V. Not. LXXVI et XXXVII.

(12) Sess. 24, c. 12, de R.

(13) Quoad Clericos vid. quae diximus *De Oblig.* dis. 1, c. 2, a. 1, § 2.

(14) V. Gualier, *Trattato contro i balli e le canzoni oscene.* — Torricelli, *Documenti per le giovani. Lugano.* — Prae caeteris v. Gaume, *Catechismo di perseveranza*, p.2, lez.30: ubi pulchrum exemplum, ac plurimae auctoritates.

Articulus II. — *De luxuriae filiabus et remediis*

Q. 1. *Quaenam sunt luxuriae filiae?*

R. Luxuriae *filias* d. Thomas octo enumerat, quarum quatuor sunt ex parte *intellectus*, quatuor aliae ex parte *voluntatis.*

Ex parte intellectus sunt: 1 *coecitas mentis*, qua luxuriosus non advertit ad sui operis foeditatem, dicente Daniele Propheta: *species decepit te, et concupiscentia subvertit cor tuum* (1). Patet exemplo Bezae (2); — 2 *praecipitatio*, quae secum importat consilii subtractionem. Revera nullum habet consilium qui sua mala concupiscentia tenetur: — 3 *inconsideratio* ad judicia Dei et poenas in luxuriosos constitutas; — 4 *inconstantia*, nam luxuriosus nimis facile a bono proposito declinat.

Ex parte autem voluntatis sunt: — 1 *amor inordinatus delectationis sensualis*, quo ita voluptates carnales diligit impudicus ut ultimum finem in iis constituat; — 2 *affectus saeculi praesentis*, in quantum luxuriosus vellet perpetuo voluptatibus suis hac in vita perfrui; — 3 *horror, et desperatio saeculi futuri*; quia dum curat tam anxie delectationes carnis, delicias spirituales fastidit: ideo animo horret saeculum futurum, ubi desperat se voluptates carnales habiturum; — 4 *odium Dei*, in quantum nempe Deus luxurioso delectationes atque spurcitias suas gravissime vetat. Quae quidem *luxuriae filiae* hisce mnemonicis versiculis describuntur:

Caecutiens, praeceps, inconsideratus et in (stans;
Corpus, tempus amat; refugitque futura, Deumque.

Q. 2. *Quaenam sunt luxuriae remedia?*

R. Luxuriae remedia alia sunt negativa, alia positiva:

Remedia negativa luxuriae sunt: 1 fuga otii; — *multam enim malitiam docuit otiositas* (3); — 2 abstinentia a lectione librorum, qui agunt de rebus amatoriis, ut sunt pestiferi illi, (vulgo *Romanzi*), qui toti sunt in profanis describendis amoribus. Quam fatale incendium, in teneris praesertim adolescentium animis, excitent, vix dici potest! (4); — 3 in viris fuga familiaritatis cum mulieribus, licet hae probae, imo et devotissimae videantur (5). *In medio mulierum noli commorari; de vestimentis enim procedit tinea, et a muliere iniquitas viri. Speciem mulieris alienae multi admirati reprobi facti sunt; colloquium enim illius quasi ignis exardescit* (6). In mulieribus autem fuga familiaritatis cum viris, maxime juvenibus, ut patet: si enim vir ignis est qui incendit, mulier est palea, quae incenditur; aut vicissim. Caveat autem toto coelo puella, ne munuscula ab amasio accipiat: est enim grave peccatum, cum id mutuum amorem maxime excitet ac foveat. Quod si jam munera accepit, statim ea vel restituat, vel pauperibus distribuat, vel flammis tradat (7); atque ad id, si opus fuerit, absolutionis denegatione compellatur; — 4 *fuga occasionum*, juxta illud Poetae: *subtrahe ligna foco, si vis extinguere flammam.* Et d. Augustinus: *contra libidinis impetum apprehende fugam, si vis obtinere victoriam* (8); — 5 fuga ebrietatis, nam *luxuriosa res vinum* (9). Et Apostolus: *nolite inebriari vino, in quo est luxuria* (10). Hinc versus:

Otia, libri absint, mulierque, occasio, (vinum.

Remedia vero *positiva* luxuriae sunt: — 1 oratio frequens: *hoc genus daemoniorum non ejicitur, nisi oratione et jejunio*, ait Christus de daemone impuritatis; — 2 frequens confessio apud eundem Confessarium (11); quo enim magis infirmi status di-

(1) Dan. 13. (2) In vita S. Fran. Salesii.
(3) Eccli 33.
(4) *De lectione libror. prohibit.*
(5) Hoc maxime ab Ecclesiasticis cavendum est: v. *de Oblig.* disp. 1, c. 2. a. 1, § 2.
(6) Eccli 42 et 9.
(7) V. Liguori, *Op. Mor.* 1, 2, n. 76.
(8) Serm. 350 *De Temp.*
(9) Prov. 20. (10) Eph. 5.
(11) Nullum remedium, testibus expertibus, maxime circa peccatum pollutionis validius est, quam saepe confiteri, si credere est Philippo Nerio, b. Leonardo etc. — V. Liguori, *Praxis Conf.* n. 77, ubi docet eos, qui hoc remedio non utuntur, emendationem sperare non posse, nisi per miraculum. — Et Liber, *Il Sacerdote santificato* n. 94 habet: « Rimirate pur con buona speranza per valide quelle confessioni, dopo cui il penitente ha diminuito notabilmente le colpe, ancorchè sia poi ricaduto. Altrimenti questo sarebbe un confondere il frutto di una sola confessione col frutto di molte, come chi non volesse distinguere il vantaggio di un buon rimedio preso una sola volta, dal vantaggio del medesimo preso a lungo tempo. Come adunque si dice efficace quella medicina, che presa oggi arresta di fatti e leva la febbre, benchè ritorni dopo qualche giorno; e il levarla costantemente è riservato alla continuazion' del rimedio, che oltre la

gnoscilur, eo magis remedium aptari potest. Item frequens devota communio, qua manducatur panis Angelicus ac vinum bibitur *germinans virgines*; —3 memoria novissimorum. Hinc ait s. Isidorus: *sicut clavus clavum repellit, ita recordatio ardoris gehennae ardorem excludit luxuriae;* — 4 cultus constans et invocatio frequens B. V. Mariae sine labe conceptae; est enim *mater pulchrae dilectionis et sanctae spei;* — 5 custodia sensuum, praecipue oculorum (1); clamat enim Augustinus: *oculi vestri, etsi in aliquem jaciantur, figantur in neminem: nec dicatis vos habere animos pudicos si habeatis oculos impudicos* (2); — 6 mortificatio carnis, dicente Ambrosio: *libido gravis ignis est; et ideo non demus ei alimenta luxuriae; pascitur enim conviviis, nutritur deliciis, vino accenditur, ebrietate inflammatur* (3). Hinc facit hic versus:

Prex, *Sacra*, *Mors*, *Virgo*: *de oculis, de*
(*carne triumphus* (4).

Concludamus cum s. Alphonso: « in materia sexti praecepti oportet quantum « possibile est omnem adhibere severita« tem; cum in re tam labili nulla cautela « unquam nimia existimari debeat: et plu« res opiniones, quae speculative sunt pro« babiles, in praxi improbabiles evadunt. « Hine Confessarius ubi periculum poeni« tentium inspicit, licet actionem, quam illi « vellent perpetrare, de certo peccato mor« tali damnare non valeat, tamen nullo mo« do permittat » (*Homo Apost. Tract.* IX « in fine).

CAPUT QUARTUM

DE GULA

Q. 1. *Quid est peccatum gulae?*

R. Gula definitur a s. Thoma: *inordinatus appetitus edendi et bibendi* (5). Cum enim causa finalis edendi atque bibenti sit necessitas et utilitas naturae, ordo rationis expostulat, ut cibus et potus sumatur in ea quantitate, qualitate et modo, quibus natura perficiatur et conservetur, non vero fiat infirma et in sui destructionem proclivis. Si quis ergo in edendo et bibendo committatur excessus, habebitur *peccatum gulae*. Committitur autem, vel per excessum in cibo et dicitur *commessatio* seu *crapula*; vel per excessum in potu et dicitur *ebrietas*. Quoad regulas morum eadem ferme est ratio; secunda tamen species frequentior esse solet, ac emendatu difficilior (6).

Q. 2. *Quale peccatum est gula?*

R. Gula, quae adversatur virtuti *abstinentiae* et *sobrietatis*, potest esse peccatum mortale multiplici sub respectu: — 1 *ratione finis ultimi*, qui in cibi et potus delectatione constituatur. Tales erant olim Epicurei, et tales sunt hodie qui eorum vestigiis turpissime inhaerent, *quorum Deus venter est* (7); — 2 *ratione gravis damni* tum quoad animam, ut si quis praevideat se inde excitatum iri ad luxuriam; tum quoad corpus, si ideo grave sanitati detrimentum afferat; — 3 *ratione impotentiae* servandi gravia praecepta, v. g. solvendi debita, alendi familiam. Qui enim negligit media, peccat in finem: — 4 *ratione excessus graviter. inordinati*, si quis v.g. vesceretur carne humana, aut humanum sanguinem biberet. Cum summa in hoc appareat naturae inordinatio;

febbre leva i cattivi umori, che tornerebbero a generarla di nuovo; così Dio non ha dato a ciascuna confessione una forza illimitata per ogni maniera di effetto. Ogni cofession ben fatta leva il reato di tutte le colpe accusate con buon dolore, ma non leva tutte le loro reliquie, la debolezza e la proclività a ricadere; diminuisce, ma non doma del tutto la forza del mal abito. Questo ulterior effetto è riserbato dal corso ordinario della presente provvidenza alla sola continuazion delle confessioni, che a poco a poco purgano anche dalle reliquie del peccato, e fortificano così, che poi dura costante e soda la santità dell'anima. E per questo il Rituale Romano suggerisce per rimedio specifico ai recidivi la frequenza de'Sacramenti; e tutti i Santi, e Maestri di spirito convengono ad inculcarla ». — It. vid. Gousset, *Giustif della Teol. di s. Alfonso*, c. IX.

(1) V. Stapf, *Theol.* § 531.

(2) Epis. 19.

(3) De poenit. l. 1, c. 14.

(4) Bouvier addit hic, aliquando suadendum esse matrimonium iis, qui nubere possunt, tamquam unicum, aut saltem tanquam efficacius remedium, ut se valeant ab abitu masturbationis liberare.

Hic venit etiam maxime juvenibus commendata devotio erga Angelicum juvenem Aloysium Gonzagam, quem Benedictus XIII Sanctorum fastis adscripsit, atque innocentiae et castitatis exemplar simul et patronum studiosae praesertim juventuti dedit. Qua in re cumulatissime faciet notissima oratio: *O Luigi Santo*, pro qua Pius VII et partiales et plenarias indulgentias concessit. — Hic vid, *Raccolta di orazioni e pie opere, per le quali sono state concedute dai ss. Pontefici le sante indulgenze, Roma, Novara, Monza*, 1850.

(5) 2, 2, q. 148, a. 4.

(6) V. Salvatori, *Istruzione pratica, etc* § 7.

(7) Phil. 3.

nisi forte per medicinam fuerint alterata, vel excuset casus necessitatis extremae(1); — 5 *ratione scandali gravis*, si Clericus v. g. comissationibus in loco publico nimis indulgeat cum aliorum scandalo.

Extra hos casus gula erit tantum peccatum veniale; quia si gravia haec mala absint, excessus est venialis ob materiae parvitatem, uti generaliter docent cum s. Thoma (2). Et d. Augustinus ajebat (3): *quoties aliquis in cibo vel potu plus accipit, quam necesse est, ad minuta peccata pertinere noverit* (4).

Q. 3. *Quot modis committitur peccatum gulae?*

R. Quinque modis sequenti versiculo a divo Gregorio indicatis:

Praepropere, laute, nimis, ardenter, studiose.

1. *Praepropere.* Hinc peccant saltem venialiter qui ordinarium comedendi tempus absque causa antevertunt; tunc enim voluptati potius quam necessitati velle satisfacere videntur; — 2 *laute*: id dicitur de iis, qui cibos nimis pretiosos aut liquores conquirunt ob solam delectationem; nisi eos excuset *vel* infirmitas, *vel* virium imbecillitas, *vel* proprii status conditio, *vel* peculiaris aliqua temporis circumstantia. *O vilissimam ventris servitutem! o inexplebilem cupiditatem!* ita hos perstringit Card. Bona: *tibi angustus est orbis, non sufficit ventri tuo quidquid volat in aere, quidquid natat in undis, quidquid latet in sylvis;* — 3 *nimis:* intelliguntur hic voluptuosi illi, qui cibis potibusque ita indulgent, ut iisdem saginare se vel ingurgitare videantur. Hos sic insectabatur Lucilius: *edite lurcones, comedones, edite ventres* (5); — 4 *ardenter:* et ii sunt *qui*, ut ait s. Antoninus, *nimia aviditate cibum et potum sumunt; ad quod pertinere videtur comedere nimis rapaciter et festinanter;* — 5 *studiose*: quod eos respicit, qui cibos nimio studio praeparatos inquirunt, ut magis iisdem delectentur.

Q. 4. *Quid de voluptate, quae in cibo potuque percipitur?*

R. Si illa voluptas est tantummodo *causa concomitans*, nullum esse potest peccatum; cum talis delectatio ab ipso naturae auctore tam cibo quam potui indita sit, ut homo ad ea sibi sumenda alliceretur, et suam sibi vitam sic sustentaret: *non solum cibo*, ait Augustinus, *sed etiam cibi sapore indiget infirmitas corporis nostri, non propter saturandam libidinem, sed propter tuendam salutem* (6).

Si voluptas est *causa finalis*, erit saltem *veniale* peccatum; cum hoc pervertat aliquo modo naturae ordinem, dirigendo videlicet finem ad medium. Quare merito ab Innocentio XI damnata est haec n. 8. propositio: *comedere et libere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini; quia licite potest appetitus naturalis suis actibus uti.*

Q. 5. *Quid est ebrietas, et quale peccatum?*

R. Ad 1: Ebrietas est *excessus in potu usque ad violentam rationis privationem*. Opponitur sobrietati, quae est virtus moderans inordinatum appetitum potus habentis vim inebriandi (*R*).

R. Ad 2: Ut cognoscatur *quale peccatum* ebrietas sit, audiamus Angelicum: *tripliciter contingit* (ebrietas). *Uno modo sic, quod quis nesciat potum esse immoderatum et inebriare potentem; et sic ebrietas potest esse sine peccato. Alio modo sic, quod aliquis percipiat potum esse immoderatum, non tamen existimet potum esse inebriare potentem; et sic ebrietas potest esse cum peccato*

(1) V. Salmanticenses, Tract. xxv, c. 2, nu. 10 *et seqq.*, putant etiam esse veniale comedere carnes crudas animalium sine causa; cum hoc habeat quid ferini et bellaini. (2) 2. 2, q. 148, a. 2.

(3) Serm. 4. *In die animarum.*

(4) Ideo ajunt probabile esse, quod ex genere suo non sit mortale comedere aut bibere, usque ad vomitum, praecluso scandalo ac damno gravi. Ita communius Salmanticenses, Cajetanus, Holzman, Navarrus aliique; nam, praecluso scandalo gravi, itemque gravi damno, hoc esse tantum peccatum gulae, quod quidem ex se non est nisi leve. —Alii tamen cum s. Antonino putant hoc esse grave juxta illud: *vae qui saturati estis* (Luc. 6): quod quidem exponunt de re in se spectata.

Qui tamen vomitu se exonerat, ut iterum edat, vix ac ne vix quidem excusari potest a mortali; cum maximam deformitatem involvat. V. Liguori, *Op. Mor.* l. 5, n. 72.

(5) Certa autem regula hic haud potest adsignari, cum sit habenda ratio tam complexionis, quam laborum quos quisque sustinet: *tantum potest quis comedere et bibere*, verba sunt s. Antonini, *quanto credit se indigere ad sustentationem et executionem eorum quae sibi incumbunt agenda; ita ut non usque ad nauseam sumat, sed cum aliquali adhuc appetitu finem faciat* (P. 2. t. 6. c. 1).

(6) L. 4 cont. Julian. c. 14.—Ipse tamen Doctor (L. 10 c. 31 Confessionum) sic de naturae corruptione, quam etiam in hac parte experimur, ingemiscit: *cum salus sit causa edendi et bibendi, adjungit se tanquam pedissequa periculosa jucunditas, et plerumque praeire conatur, ut ejus causa fiat, quod salutis causa me facere vel dico vel volo* — V. etiam Kempis, *De imitatione Christi*, l. 3. c. 26.

veniali. Tertio modo potest esse, quod aliquis bene advertat potum esse immoderatum et inebriantem...; et sic ebrietas est peccatum mortale, quia secundum hoc homo volens et sciens privat se usu rationis (1), et praefert vini delectationem rationis integritati, et ultro se projicit ad brutorum conditionem, Deique imaginem in sedeturpat. Quod sane est gravis deformitas et grande malum. Hinc Apostolus (2) ebrios vocat *morte dignos* (3).

Q. 6. *Quaenam sunt signa perfectae ebrietatis?*

R. Haec tria signa facile possumus indicare: 1 si quis non jam amplius sciat licitum ab illicito discriminare; 2 si, loco stare nesciens, aut in vino ipso quasi sepultus, talia pronuntiet et faciat, quae nunquam nec pronuntiare nec facere antea consueverat, v. g. absurda et turpia proferens, familiam perturbans, uxorem filiosque verberans, etc.; 3 si ab ebrietate egressus ignoret quid in ea dixerit vel fecerit, nec ubi fuerit, nec quomodo domum redierit. Haec enim satis ostendunt usum rationis fuisse amissum (4).

Q. 7. *An liceat ad valetudinem curandam, in morbo gravi potum sumere, si ex eo praevideatur secutura ebrietas* (5)?

R. Satis probabiliter, imo probabilius id affirmant licere Layman, Lessius, Salmanticenses, Sylvester, Sylvius, Sporer, Toletus aliique; hoc enim non est velle ebrietatem, sed tantum illam permittere. Ita licet matri sumere pharmacum directe tendens ad servandam suam vitam, quamvis indirecte eveniat et praevideatur expulsio foetus. Ita licet medicamen sumere ad expellendum semen morbiferum, etsi inde praeter intentionem cognoscatur materialiter secutura pollutio, uti docent communius cum Billuart. Ita licet membrum laesum abscindere, etsi certo praevideatur sensus in illo casu sopiendos, amittendumque usum rationis. Huic sententiae favet Angelicus, qui docet non licere, quod *homo absque necessitate reddat se impotentem ad utendum ratione* (6); ergo in necessitate, *si fiat indirecte*, per consequens licet.

Diximus si fiat *indirecte*, nempe si potus directe adhibeatur ex medicorum praescripto ad corrigendos humores pravos. *Directe* enim ebrietatem intendere est prorsus illicitum; cum ea sit intrinsece mala (7). Hinc *bene* docet Croix nunquam permitti posse se inebriare ad sensus sopiendos, ne crucia us sentiantur; quia in hoc casu directe intenderetur ebrietas, tamquam medium removendi doloriferam operationem, vel morbi aut vulneris cruciatus (8).

Quid (dices), *si quis alicui mortem minetur, nisi bibat ad ebrietatem usque*? Audiatur d. Augustinus: *etiamsi ad hoc veniretur, tibi diceretur: aut bibas aut morieris, melius erit ut caro tua sobria occideretur, quam per ebrietatem anima moreretur* (9). Sane privare se directe usu rationis est intrinsece malum. Ita probabilius Azorius, Cajetanus, Tournely, Wigand aliique contra multos (10).

(1) 2. 2. q. 150. a. 2. (2) Gal. 5.

(3) Hic adnotamus, quod si quis advertenter sumat tantam vini portionem, quae sit apta ad se inebriandum, nullo modo excusabitur a mortali, etiamsi antequam sensibus destituatur somno se tradat, atque vini effectum effugiat. Tunc enim potio illa jam de se est intrinsece mala; cum de se apta sit ad privandum hominem usu rationis, et non sit nisi per accidens, quod ipse per somnum sensibus destituatur.

Idem dicendum, si non statim privatio usus rationis sit eventura, sed post unam vel alteram horam, cum nempe vini potator ad aerem prodibit; nam semper haberetur causa deliberate posita. — Item peccant graviter, qui diu noctuque potantes ebrietatis periculo se exponunt; item qui ipsi multum bibentes alios ad aequales haustus provocant cum praeviso ebrietatis periculo. — Item peccant graviter qui cum experti sint se inebriari in illis consortiis, tamen adhuc in iis versantur. — Item qui praetexu patrii moris, aut boni effectus, convivas urgent ac quasi ad bibendum necessitant cum ebrietatis periculo; secus si tantum liberalior potus offeratur.

Quod de vino, paritate rationis valet de quocumque alio liquore inebriante; cum una deformitas sistat in amissione usus rationis. — V. P. Gaetano da Bergamo, *Pratico esame sopra il vizio detto volgarmente dell' Osteria.*

(4) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 5. n. 78.

(5) Valde laborant in hac quaestione, licet videatur casus vix unquam accidere posse.

(6) 1.2.q.88.a.5. (7) S.Thomas, 2.2.q.150, a.2.

(8) Non est damnanda praxis medicorum, qui opium exhibent sensus sopiendi causa; cum virtus ejus primaria sit soporifera. Idem de aethere aspiratione hausto dicendum videtur: novum ac mirum est hoc inventum (periculosum tamen), quod physici *inspirationem aetheris* appellant: quo fit, ut tanto sopore obtorpescant nervi (graece *narcosi* a *narcé* sopor) ut infirmus dolorissimas atque importabilea chirurgicas operationes sustinere possit, quin vel minimam molestiam patiatur, imo quin vel ipsos sensus amittat. *V. Gazzetta Piemont. 20 gennajo 1847. n. 25.*

(9) Serm. 232.

(10) Neque tunc adest, uti recte dicunt, causa excusans sicut in casu praecedenti; quia ibi vinum est medium sua natura ordinatum ad morbum expellendum, seu medium quod natura expostulat.; adest enim in hoc casu periculum ab intrinseco, sive a morbo vexante. Quod autem licite quaerit

Sed (quaeres) *an saltem liceat aliquem ad ebrietatem inducere, si aliter impediri nullimode possit a graviori malo, v. g. a sacrilegio, ab homicidio, ab adulterio etc. ?*

Alii cum Lessio affirmant; hoc enim esset malum, quod amplius impediri non potest, diminuere. *Alii* cum Layman dicunt licitum quidem esse ei apponere vinum meracissimum, ut ita se inebriet; non tamen ad ebrietatem eum inducere: etenim licet quidem malum permittere, non vero illud directe suadere. *Alii* cum Tournely, neutrum concedunt; quia cum talis neutiquam de vino cogitet, est verum ac positivum malum curare, ut ipse se inebriet (1).—*His tamen non obstantibus*, concludit s. Alphonsus (2), *prima sententia satis probabilis videtur mihi et aliis viris doctis a me consultis, sive ebrietas sit materialis sive formalis* (sive nempe simpliciter eam permittamus, sive ad eam etiam inducamus); *quia licitum est inducere alterum ad minus malum, ut impediatur a mojori.* Nempe tunc non jam est consulere malum, sed bonum, scilicet electionem minoris mali.

Q. 8. *Quid sentiendum est de malis in ebrietate admissis?*

R. Gravitas peccatorum, quae ab ebrio committuntur, accipi debet, uti patet, juxta mensuram advertentiae et voluntarietatis illorum in causa, scilicet in ebrietate. Si igitur mala ab ebrio nullo modo fuerint praevisa, ei imputari non possunt ad culpam: nam ea, quae non sunt in praevisione, neque sunt in cognitione; et ideo neque esse possunt in electione (3). — Si tamen mala in ebrietate admissa praevisa fuerunt aliquo modo saltem confuse et in causa, tunc utique et merito imputantur, utpote voluntaria in causa. Imo etsi non sequantur, adhuc imputantur coram Deo; nam cum se inebrians praevideret ea probabiliter ex ebrietate secutura, nec tamen se ab ebrietate voluit abstinere, ea voluisse censetur. Ajunt tamen *ordinarie* non imputari ad culpam contumelias *in hominem* ab ebrio prolatas, licet praevisas; quia illae non habentur dedecori, sed potius risu excipiuntur.

Diximus: 1 *ordinarie;* nam aliter esset, si quis proferat aliquod infame delictum; quia hoc esse non potest sine laesione famae; — 2 *in hominem;* nam prolatae in Deum semper sunt peccata. Quia ex una parte sunt voluntariae in causa; ex alia semper Deo sunt injuriosae et audientibus scandalo, qui semper ab eis maximo cum horrore refugiunt (4).

Hic notandum ex jure poenali Neapolitano homicidium in ebrietate patratum etiam a non assueto ebrietati adhuc puniri, quamvis remissius (5).

Q. 9. *Quaenam sunt gulae filiae ?*

R. *Gulae filiae* sunt quinque ex Gregorio Magno: — 1 *inepta laetitia*, sive immoderata quaedam hilaritas percepta ex rebus, quae nullam parere possunt delectationem: — 2 *scurrilitas*, sive immoderatum studium commovendi in aliis risum per jocos et ludicra; — 3 *immunditia*, sive impuritas verborum atque factorum: *venter cibo meroque distentus despumat in libidinem*, inquit s. Hieronymus (6); — 4 *multiloquium*, seu nimia loquacitas, quae aliquando potest esse etiam mortalis, si in gravem Dei vel proximi injuriam effundatur: quod hominibus gulae deditis non raro contigere solet. Certo certius *in multiloquio non deerit peccatum* (7); — 5 *hebetudo mentis*; crapula enim et ebrie-

natura, licite ipsi conceditur; quamvis per accidens sequatur alia ex parte malus effectus.—Aliter est, si vinum ordinatur a libero agente, nempe ab homine, qui, ut mortem vitet, voluntarie vult se immodico vino ingurgitare.

Quaenam porro proportio inter electionem hujusmodi, et evasionem mortis? si nulla proportio naturaliter esse potest, neque etiam eligi debet tanquam medium; et proinde licet in hoc casu velit ipse praescindere ab ebrietate secutura et velit tantum suae vitae conservationem tueri ex illa immodica vini sumptione, tamen, cum ista non sit naturaliter ad hoc ordinata, neque potest sub tali respectu intendi et eligi, et ideo semper remanet in ipsa malitia ebrietatis, quam nata est producere, et quae solummodo censetur a tali homine intendi. Neque etiam dicas quod licite permittitur amissio usus rationis, cum agitur de morte vitanda quae est majus malum, sicuti quis potest permittere abscissionem manus; quia pars de se ordinatur ad conservationem totius corporis. Nam usus rationis non ordinatur ad corporis vitam, sed ad animae integritatem; unde paritas non tenet.

(1) Certe tamen esset mortale alicui *sine justa causa* vinum quantum ipse velit suppeditare, si inde praevideatur ebrietas secutura; cum sit rei graviter malae cooperari. Dictum est *sine justa causa*; nam ex justa et rationabili causa illud ministrare liceret: sic v. g. licitum est cauponi dare vinum aut cervisiam se inebriaturis, si secus notabiliter laederetur in diminutione concurrentium, uti docent probabilius et satis communiter cum Billuart, qui *de Temperantia* haec verba ponit s. Thomae: *licite possumus uti malitia alterius, vel etiam materiam, qua abuteretur, non subtrahere, sed praebere pro aliquo incommodo vitando.* —V. *De Leg.* App. c. 2. a. 2. q. 5.

(2) *Opus Mor.* l. 5. nn. 77; et l. 2. n. 57.— V. etiam dicenda *de scandalo.*

(3) Angelicus 1. 2. q. 77. a. 7.

(4) V. Liguori, *Hom. Apost.* Tr. VIII. n. 8.

(5) L. Alb. 608—L. A. poen. p. 2. §§ 267, 268.

(6) Ep. ad Occau,

(7) Prov. 10.

tas ita mentis aciem obtundunt, ut homo fiat ineptus tam ad veritatis et rerum coelestium contemplationem, quam ad actiones quascumque, in quibus ingenii, consilii et prudentiae quidquam expostuletur, experientia teste (1). Qui *effectus* hoc versiculo includuntur:

Laetus, scurrilis, fœdus, verbosus, et hebes.

Q. 10. *Quaenam sunt gulae remedia?*

R. *Gulae remedium* efficax est, ut hellunes considerent: — 1 mortem, quae tam ventri quam escis et omnibus gulae voluptatibus finem erit impositura: *esca ventri, et venter escis*, ait Apostolus, *Deus autem et hunc et has destruet*(2); — 2 quot mala ex gula profluant, nempe corporis morbi, mentis tenebrae, incitamenta luxuriae, memoriae obscuratio, ingenii hebetudo etc.; — 3 optimum erit in mensa aliquid propriae voluptati subtrahere, quod praesertim palato sit gratius; — 4 praestabit meditari Dominum Jesum non solum in vita usum fuisse victu vulgari, sed morti proximum sitim acerbissimam voluisse pati pro nobis. Ubi *poculum bibiturus acceperis* (inquit Joannes Climacus) *memineris acetum et fel Jesu Christo oblatum, atque ita sobrietatis limites non transilies* (3). Hinc versus:

Mors, mala, subtracta, in cruce Christus
(sitio *dicens.*

CAPUT QUINTUM

DE IRA

Q. 1. *Quid est ira?*

R. *Ira est inordinatus appetitus vindictae vel quasi vindictae.* Est ex genere suo mortalis, quia est directe contra charitatem: hinc ab Apostolo ea numeratur inter opera excludentia a regno coelorum (4).

Dicitur *inordinatus appetitus*; nam debita cum moderatione et ordine appetere vel sumere mali vindictam, non est vitium, sed boni amor et zelus. Sic Christus Judaeos circumspexit *cum ira* (5); *et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo*, nempe vendentes et ementes (6). Sic *virtutis actum* exercet judex a reo vindictam assumens, pater a filio, dominus a servo. Unde vindictam appetere uti est malum proximi prohibetur; non vero uti est medicinalis delinquentis correptio, aliorum exemplum, conservatio ordinis et violati juris vel irrogati scandali condigna reparatio.

Additum est *vel quasi vindictae*, ad significandum posse hominem aliquando irasci *inordinate* etiam in res inanimes, v.g. pictorem in suum penicillum, quasi manus suae conatibus male respondeat; agricolam in falcem, quasi fuerit ab ipsa laesus; studiosum in calamum, qui atramentum non effundit. In his haberetur *quasi vindicta*.

Q. 2. *Quotupliciter ira potest esse culpabilis?*

R. Dupliciter ira fit culpabilis; *ex parte objecti*, et *modi*:

1. *Ex parte objecti:* si quis appetat vindictam alicui, qui eam vel minime sibi meretur, *vel* ultra quam meretur, *vel* ob finem minime justum, profecto graviter laedit charitatem et peccabit mortaliter, nisi materiae levitas aut advertentiae defectus eum excuset.

2. *Ex parte modi*: si v. g. justam appetens vindictam nimis ardenter animo agitetur, vel nimis vehementer exterius irae suae signa manifestet. Id per se rationem peccati venialis non videtur excedere; cum excessus sit in passione ex se indifferenti. Sed per accidens fieri potest mortalis, vel *ratione scandali*, vel quando quis ira exardescens prorumpat deliberate in maledicta, in blasphemias, in contumelias graves etc. (7).

Q. 3. *Quaenam sunt irae filiae?*

R. Ira, prout est genitrix aliorum vitiorum, tripliciter spectari potest: nempe *vel* in quantum est in corde, *vel* in quantum est in ore, *vel* in quantum transit ad facta. *In quantum est in corde*, producit *indignationem*, nempe animi commotionem in aliquem; et *mentis tumorem*, nempe motum animi diversas vindictae vias excogitantis. *In quantum est in ore*, producit clamorem, *inordinatam* nempe *locutionem*, atque *blasphemiam*. *In quantum transit ad facta*, generat *contumeliam*, *maledictionem* et *rixam*. Ad has referuntur damna, quae ex ira solent proximo obvenire, ut est *pugna*, *vulnus*, *mors*. Quae omnia per se sunt morta-

(1) Hisce omnibus adde corporis infirmitates juxta illud Eccli 37: *in multis escis erit infirmitas, et aviditas appropinquabit usque ad choleram*. Et omnibus notum est illud *plus occidit gula, quam gladius.*

(2) Cor. 6.

(3) V. Castelvetere, *Direttorio, etc.* p. 4. c. 23.

(4) Gal. 5.

(5) Mar. 3

(6) Joan. 2.

(7) S. Thomas 2. 2. q. 158, a. 3.

lia; quia charitati et justitiae adversantur(1). — Haec exhibet sequens versus:

Corde fremens, ore exilit, actu vulnerat (ira.

Q. 4. *Quaenam sunt irae remedia?*

R. Irae remedia praecipua sunt: — 1 *orare*, et Domini N. J. C. mansuetudinem meditari; *oratio* enim obtinet vires, Christi *exemplum* robur addit; — 2 in ipso irae motu nihil neque agere neque loqui, sed expectare quod evanescat: *mala cuncta ministrat impetus*, ajebat Poeta; — 3 motus irae impedire, aut nascentes statim reprimere, et actus contrarios mansuetudinis, patientiae et humilitatis elicere; contraria enim contrariis curantur; — 4 secum animo reputare nos complura habere vitia, quae alios facile offendunt; quae tamen ab iis patienter ferenda sunt: *patienter illatam injuriam tolerat qui meminit, quod fortasse adhuc habeat, in quo debeat ipse tolerari*, ait s. Gregorius Magnus (2). Hinc versus:

Ores, attendas, cohibe, tua vitia pendas.

CAPUT SEXTUM

DE INVIDIA

Q. 1. *Quid est invidia, et quale peccatum?*

R. *Invidia* definitur cum Angelico: *tristitia de bono alterius in quantum est diminutivum gloriae propriae* (3) — Invidia est profecto peccatum ex genere suo lethale; quia invidia per se est contra charitatem proximi ac voluntatem Dei omnia bona distribuentis. Quare Apostolus peccatum invidiae reponit in eorum classe, quae excludunt a Regno Dei (4). Imo aliquo sensu invidia peccatum diabolicum est, juxta illud: *invidia autem diaboli mors intravit in orbem terrarum; imitantur autem illum qui sunt ex parte illius* (5).

Quot autem malorum sit causa invidia, Cain, Esau, fratrum Joseph atque Saulis historia testatur: unde merito invidia inter vitia capitalia numeratur. Poterit tamen aliquando esse venialis vel ex parvitate materiae vel ex indeliberatione actus (S).

(1) Angelicus 2, 2. q. 158. a. 7.
(2) 5. Mor. c. 30.
(3) 2. 2. q. 26 a. 1.
(4) Gal. 3.
(5) Sap. 2.

Q. 2. *Quot modis quis potest de proximi bono tristari?*

R. Quinque modis potest quis de bono alterius tristari:

1. Cum quis contristatur de bono alterius *absolute*, quia proximi bonum est: et dicitur *odium inimicitiae*, vel simpliciter *odium* seu aversio personae cui volumus malum quatenus ejus malum est. — Quod quidem ex genere suo *mortale* est; cum directe opponatur praecepto diligendi proximum, alteri ex maximis Dei mandatis.

2. Cum quis contristatur de bono proximi *relative*; quia nempe ab eo timet aliquod malum, et dicitur *timor*. — Qui erit licitus, si malum sibi vel suis timeat inferendum injuste: sic v. g. Esther et Mardochaeus contristabantur de exaltatione Amani; quia malum ingens tam sibi quam universo Judaeorum populo pertimescebant.

3. Cum quis contristatur de bono proximi, non quia illud proximus habeat, sed quia eodem *ipse careat*. — Haec tristitia si sit circa bona spiritualia, dicitur *aemulatio:* et est laudanda, dicente Apostolo: *aemulamini spiritualia* (6). Si circa bona temporalia, erit bona vel mala, prout bonum vel malum erit ejusdem objectum.

4. Cum quis contristatur de bono alterius, quia talis boni eundem putat *indignum*: et est *indignatio* seu *abominatio*, qua aversamur personam ex displicentia ejus qualitatum, quia sunt malae aut noxiae aut ingratae vel in se, vel nobis, vel aliis. Unde dicitur *odium abominationis*. — Potest esse bonum, si a justitiae vel boni publici amore proficiscatur (7); ut cum quis v. g. dolet, quia improbi promoventur ad dignitates ob damnum publicum, quod inde potest evenire. Erit tamen peccatum et quidem blasphemiae, si quis serio contristetur de Dei providentia, quod impiis bona largiatur.

5. Denique cum quis ideo contristatur de bono alterius, quia per illud ipse timet *ne aequetur*; vel quia jam *aequatur* aut *superatur*, et sic imminuatur ejus excellentia. — Haec est invidia proprie dicta, de qua habet Augustinus: *amando quisque excellentiam suam vel* paribus *invidet, quod ei coaequentur; vel* inferioribus, *ne sibi coaequentur; vel* superioribus, *quod eis non coaequetur* (8). Ad hanc revocatur *gaudium de malo proximi*, quatenus per illud ejus vul-

(6) 1 Cor. 14.
(7) V. Veith, *Sacra Scriptura, In Ps.* n. 7, coroll. 2.
(8) *De Genesi ad litt.* c. 14.

neratur et minuitur excellentia, et nostra augetur et fulget (1).

Q. 3. *Quaenam sunt invidiae filiae?*

R. *Invidiae filiae* sequentes enumerantur a d. Thoma (2): nempe *detractio*, *exultatio in proximi rebus adversis et afflictio in prosperis*, *susurratio et odium*. — Susurratio est sermo, quo sine justa causa aliquid refertur alicui personae de alia, quod quidem ex se aptum sit ad utriusque amicitiam desrumpendam. Est autem susurratio peccatum gravissimum contra justitiam, juxta illud Scripturae: *sex sunt quae odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus... eum, qui seminat inter frates discordiam*(3). Et iterum: *susurro et bilinguis maledictus* (4). — Hinc versus:

Detrahit, exultat, susurrat et angitur, (odit.

Q. 4. *Quaenam sunt invidiae remedia?*

R. *Invidiae remedia* sunt haec quinque praecipua:

1. Pugnare contra superbiam; ait enim Augustinus: *invidia filia est superbiae....; suffoca matrem, et non erit filia* (5); — 2 considerare, quod invidia invido tantum nocet, juxta illud Poetae: *invidus alterius rebus macrescit opimis;* — 3 quod *sicut.... invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum* (6), ita per invidiam intrant in hominem peccata ac crimina sine numero, et eum iisdem mors animae; — 4 perpendere, quod omnes unius Dei et unius Ecclesiae sunt filii, membra unius et ejusdem corporis, cujus caput Christus, quorum proinde decet esse cor unum et animam unam; — 5 motibus invidiae prompte resistere per actus benevolentiae non tam verbis quam factis; ac gloriam humanam despicere, juxta illud: *non efficiamur inanis gloriae cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes* (7). Hinc versus:

Tolle superba; tibi quae damna et crimina (gignat,
Invide pende puer; quae Christi schismata membris;
Invidiam cohibe praestans contraria factis.

(1) Quare si poenitens sese de invidia accuset, interrogandus erit qualis fuerit ejus tristitia de bono alterius; cum quaelibet res e suo objectio specificetur. Item docendus in quo invidia sita sit, ne forte peccet ex conscientia erronea, putans esse invidiam, ubi invidia non est.

(2) 2. 2. q. 36. a. 4.
(3) Prov. 6.
(4) Eccli 28.
(5) *De Gen. ad litt.* c. 14.
(6) Sap. 2.
(7) Gal. 3.

CAPUT SEPTIMUM

DE ACEDIA

Q. 1. *Quid est acedia, et quale peccatum?*

R. Docet d. Thomas acediam accipi posse: — 1 *late* pro fastidio et tepore animi in exercitio virtutum ob laborem aliquem et aliquam arduitatem ipsis inhaerentem. Esset si quis ob frigus, quod pati debet in auditione Missae eam distracte audiat, nimium difficultati incumbens; — 2 *stricte* pro tristitia in Dei amicitia comparanda per mandatorum observantiam, et ideo amicitiam illam non curat (8).

Primo modo accepta acedia est *venialis*; quia non inficit rei substantiam: aliter esset, si inde omitteretur actus virtutis graviter praeceptae, v. g. recitatio Breviarii vel auditio Missae die festivo. *Secundo* modo accepta semper est *ex genere suo lethalis*; quia repugnat charitati Dei, avertit a bono spirituali et in peccata conjicit.

Q. 2. *Quaenam sunt accediae filiae?*

R. *Accediae filiae* praecipuae sunt: — 1 *tepor* in servitio divino, ut negligens praeparatio ad Sacramenta suscipienda et administranda; — 2 *evagatio mentis* in spiritualibus exercitiis; — 3 *pusillanimitas*, seu nimia virium diffidentia in suscipiendo quae ad Dei obsequium pertinent; — 4 *nausea*, seu odium rerum spiritualium, quo quis vellet eas ne esse quidem, aut Dei beneficia contemnit, v. g. desiderando se natum non fuisse, vel Christum non agnovisse; — 5 *desperatio* de salute aeterna; — 6 *rancor*, quo eos fastidimus, qui spiritualia nos docent. Hinc versus:

Si tepidus, si mente vagus, si corde pusillus,
Nausea si fuerit, si desperatio, rancor.

Q. 3. *Quaenam acediae remedia?*

R. Acediosi considerent: — 1 terribilem illam Dei sententiam in acediosos prolatam: *utinam frigidus esses, aut calidus! sed quia tepidus es, et nec frigidus nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo* (9); — 2 innumera beneficia sibi a Deo collata, quae sane gratitudinem fervidam expostulant; — 3 vitam et mortem Christi, et Sanctorum actiones,

(8) 2. 2. q. 36, a. 4.
(9) Apocal. 3.

ut eorum exemplo in pietate inflammentur; — 4 brevem et exiguum laborem pro mercede in coelis immensa ac nunquam peritura, juxta illud: *non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis* (1); — 5 quantum impedant pro mundo et corpore: ideoque quam sit opprobriosum, quod si non majorem, saltem aequalem fervorem non impendant pro bono animae. Hinc sequentes versus:

Vox, benefacta Dei; Christus; revelandaque (coeli
Gloria; quae mundo, quae carni munia (praestas.

Q. 4. *Quomodo se gerere debet Confessarius cum tepido?*

R. Videat imprimis Confessarius in quo acediae gradu poenitens sit. Si non adeo sit progressus, eidem jubeat, ut omnia resumat pietatis officia neglecta, ad mentem ipsi revocans jacturam gratiae, ejus pretium et pericula teporis. Neque omittat memorare terribiles Dei minas: *quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo*—Si vero sit in teporem valde progressus, curet eum excitare ad exercitia spiritualia aliquo convenienti modo peragenda, etiam domi, si nequeat alio se conferre; veritatum enim aeternarum consideratio salutariter terrendo ferventiores nos facit—Si autem in profundum jam venerit, caveat, ne de emendatione desperet. Sed spem erigat, ac primo omni charitate utatur, ostendens poenitenti emendationem redundaturam in maximam Dei gloriam— Quod si videat his argumentis se parum proficere, ad terrorem deflectat exponens gravissimis verbis teporis pericula, mortem tepidi valde periculosam et similia (2).

DISPUTATIO TERTIA

DE CENSURIS

CAPUT PRIMUM

DE CENSURAE NOMINE, NATURA, DIVISIONE AC CONDITIONIBUS

Q. 1. *Undenam censurae nomen, et quid est censura?*

R. *Censurae* nomen a Latinis repetendum est, penes quos vigebat olim *Censoris* officium; et ejus pars erat praecipua, ut delinquentium mores corrigeret atque notaret: nota autem ista, qua Censor personam vel ejus factum vel scriptum afficiebat, dicebatur *censura*. Hoc autem vocabulo Scriptores Ecclesiastici multis abhinc saeculis usi sunt ad poenam illam generatim significandam, qua Ecclesia filios suos quorundam criminum reos corrigere nititur. Et hoc sensu Censura definitur; *poena spiritualis et medicinalis, auctoritate Ecclesiae inflicta in foro externo, per quam homini baptizato, delinquenti, et contumaci tollitur usus quorundam bonorum primario spiritualium.*

Dicitur 1. *Poena*; ideo censura supponit praecedentem culpam.

2. *Spiritualis*; tum quia fertur a potestate spirituali; tum quia in spiritualem Christianorum utilitatem ordinatur; tum quia *ligat in coelo et animas obligat*, uti constat ex Bulla *Auctorem fidei*, qua contraria doctrina sub n. 48 damnatur uti *falsa, perniciosa, in articulo 25 Lutheri damnata et ad minus erronea.*

3. *Et medicinalis*; quia illa est Ecclesiae mens in censuris ferendis, ut christianus a peccato suo resurgat: atque *ad bonam*, ut ajunt, *vitae frugem* sese convertat(3).

4. *Auctoritate Ecclesiae inflicta*; sic

(1) Rom. 8.

(2) V. Scaramelli, *Direttorio ascetico*, Tr. 1, n. 82, Stapf, § 635.

(3) Aliquando tamen censurantur etiam illi, de quibus correctio desperatur, scilicet ad terrorem aliorum.— V. Liguori, *Opus Mor.* l. 7, n. 1.

indicatur necessarium esse actum aliquem ex parte Ecclesiasticae potestatis, ut censura inferatur.

5. *In foro externo*; licet enim censura liget homines etiam in foro interno; a nemine tamen inferri potest, nisi in foro externo, et ab iis, qui externam in Ecclesia jurisdictionem exercent.

6. *Per quam homini baptizato;* quia Ecclesia nullam a Christo accepit jurisdictionem in judaeos, gentiles et Turcas: *quid enim mihi*, ait Apostolus, *de iis, qui foris sunt, judicare* (1)?

7. *Delinquenti et contumaci*; cum enim censura sit *poena*, non alios, quam delinquentes, afficere debet. Cum vero sit *medicinalis*, debet in *contumaces* inferri, in illos videlicet, qui monita aspernantur, et in peccato malunt obstinate vitam peragere.

8. *Tollitur usus;* est enim de ratione censurae non bona ipsa, sed ipsorum usum tantummodo auferre. Sic censura suspensionis a beneficio privat Clericum redditibus Beneficii, non ipso Beneficio.

9. *Usus quorundam bonorum.* Hoc ut intelligatur, sciendum duplicis generis esse bona spiritualia in communione Religiosa. Nempe *alia* quae soli Deo reservantur, et sunt mere interna atque personalia, uti gratia, fides, spes, charitas. *Alia* autem sunt externa ac visibilia, quae potestati Ecclesiasticae omnino subsunt, uti v. g. preces publicae, sepulturae concessio, beneficiorum participatio. Jam vero censura non tollit usum bonorum prioris generis; cum ab Ecclesia non dependeant; sed tantum bonorum secundi generis, aliquando quidem in toto, aliquando vero tantum in parte.

10. *Primario spiritualium*; haec enim poena, utpote *spiritualis*, bonis primario et directe spiritualibus privat, non temporalibus. Et si quandoque privat fructibus beneficiorum et communione fidelium etiam in civilibus, hoc non agit nisi secundarie et indirecte, nempe tantum per ordinem ad ipsa bona spiritualia.

Q. 2. *Quomodo censura dividitur?*

R. Triplici praesertim ratione dividitur censura: — 1 *ratione formae*, qua fertur, in censuram a jure et in censuram ab homine: — 2 *ratione ministri*, ad quem pertinet absolvendi facultas, in reservatam et non reservatam; — 3 *ratione actus*, quo ipsa infertur, in censuram latae sententiae et censuram sententiae ferendae.

1. *Censura a jure* dicitur ea quae fertur per canones et per statuta Ecclesiastica. Haec, ut plurimum, *generalis* est et *perpetua*; *generalis*, quia omnes subditos delinquentes et contumaces complectitur; *perpetua*, quia durat quamdiu durat lex ipsa — *Censura* vero *ab homine* dicitur ea, quae fertur a legitimo superiore per modum mandati aut edicti, aut praecepti; vel per modum sententiae judiciariae ex facto, aut causa particulari; vel per sententiam privatam in determinatam aut determinatas personas. Et est vel *generalis*, si generaliter et indeterminate feratur, v. g. in Clericos omnes; vel *particularis*, si feratur in personam particularem. Censura ab homine cessat morte Superioris a quo illata; et ideo dicitur etiam transitoria: sic censurae quae ab Episcopo feruntur in Synodo, cum sint a jure, perdurant etiam post ejus mortem. Aliae vero si quae forte ab eo extra synodum illatae fuerint, cum sint ab homine, cessant (2), adveniente morte illius (3); cum enim non sustineantur nisi ab homine, homine deficiente, et tales censurae deficere debent, nisi jam incursae. Idem est si desinat esse illius Dioecesis Episcopus.

2. *Censura reservata* est, cujus absolutionem sibi Superior reservavit: *non reservata*, cujus absolutio aliis ministris relicta est.

3 *Censura latae sententiae* est, quando lex vel Superior statuit eam incurrendam ipso facto, quo quis legem violaverit (4), v. g. hominem interfecerit (*T*) *Sententiae ferendae* est, cum lex vel Superior statuit, eam non esse incurrendam ipso facto, quo crimen patratur, sed quando per judicis sententiam ea infligenda declaratur.

Q. 3. *Quomodo cognoscitur censura latae sententiae, ac ferendae?*

R. 1: Erit generatim censura *latae sententiae*, si verba quibus infertur, excludant alterius cujuscumque actionem, seu ministerium. Ac 1 si adsint haec vocabula: *ipso*

(1) Cor. 5.

(2) Excipe nisi Episcopus clare significet eas habendas esse ut perpetuas.

(3) Quatenus post mortem nullum amplius valet ligare. At qui jam tempore illi ligatus fuit a suo Praelato, non certe solvitur per ejus mortem a censura illi reservata; sed a successore est de necessitate absolvendus. — V. *De Legibus* differentia inter legem, et praeceptum.

(4) Sunt falsi nominis Canonistae, qui licet non audeant damnare hanc speciem censurarum, docent tamen, eam non fuisse in usu prioribus decem Ecclesiae saeculis. Id Benedictus XIV (*De Syn. Dioec.* l. x. c. 1) aperte et erudite ostendit quam sit historicae veritati contrarium.

facto, *ipso jure*, *eo ipso*, *ex tunc*, *illico*, *protinus*, *sine alia sententia* et similia; — 2 si verba sint temporis vel praeteriti vel praesentis, v. g. *excommunicavimus*, *excommunico;* — 3 si verba sint modi imperativi, v. g. *incidat in excommunicationem*, *maneat suspensus*, *interdictus;* — 4 si in censura contra haeresim dicatur: *excommunicatus sit*, *anathema sit* (1). Dicimus *in censura contra haeresim;* quia si haec eadem verba adhiberentur contra aliud crimen, sentiunt Layman atque Sanchez non continere censuram *latae sententiae*; quamquam aeque probabiliter id negent Tournely et Suarez (2).

R. 2: Erit censura *sententiae ferendae*: 1 si verba, quibus infertur, includant alterius actionem et ministerium, v. g. *excommunicetur per Episcopum;* — 2 si verba illa sint comminatoria tantum, v. g. *praecipimus sub poena excommunicationis*, *sub interminatione anathematis;* sed excipe, nisi aliud ex adjunctis colligatur; — 3 si verba tempus exprimant futurum, v. g. *excommunicabitur*, *excommunicatus erit*.

Si autem, his rite perpensis, adhuc sit dubium, utrum censura habeatur *latae sententiae* an *ferendae*, habenda erit uti *ferendae*; quia in dubiis circa poenas interpretatio benigna est praeferenda. Ita Continuator Tournely, Concina, Filliucius, Sanchez, etc.

Q. 4. *Quaenam conditiones requiruntur ad censuram?*

R. *Aliae* requiruntur ex parte illius, qui censuram infert. *Aliae* ex parte illius, in quem infertur. *Aliae* ex parte materiae ob quam fertur. *Aliae* ex parte modi, qui servandus est in ea ferenda.

CAPUT SECUNDUM

DE CENSURAE CAUSA EFFICIENTE, SEU DE IIS QUI CENSURAS INFERRE POSSUNT

Q. 1. *An Ecclesia gaudeat potestate ferendi censuras.*

R. *Affirmative*: Ecclesia gaudet potestate ferendi censuras (3).

Probatur 1 ex *Scripturis*: Christus Ecclesiae suae tradidit potestatem proprio e sinu ejiciendi filios deliquentes et contumaces iis verbis: *si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Amen amen dico vobis: quaecumque ligaveritis super terram, erunt ligata et in Coelo* (4). atqui haec potestas in se et ratione substantiae nihil est aliud quam potestas ipsa inferendi censuras.

2. *Ex patribus*: sufficiat pro omnibus d. Augustinus, qui ait: *nisi essent quaedam ita gravia, ut etiam excommunicatione plectenda sint*, *non diceret Apostolus: jam judicavi... congregatis vobis et meo spiritu.... tradere hujusmodi satanae* (5).

3. *Ex Conciliis*: unum sit Tridentinum, quod, hanc supponens in Ecclesia potestatem dicit esse *nervum Ecclesiasticae disciplinae, ad continendos in officio populos valde salutarem, et spiritualem gladium* (6).

4. *Ex ipsa universali et perpetua Ecclesiae praxi;* ab aetate Apostolorum ad nostra usque tempora semper viguit in Ecclesia usus ferendi censuras. Sic Paulus satanae tradidit incestuosum Corinthium, Hymenaeum et Alexandrum blasphemos (7). Ejus porro vestigiis inhaerentes sequentibus saeculis eadem potestate usi sunt pedetentim Pontifices et Ecclesiae Praelati, ut ex historia constat (8).

5. Denique *ex ratione*. Quaelibet enim bene ordinata hominum societas habet potestatem arcendi e proprio sinu membra noxia; atqui Ecclesia est profecto societas bene ordinata; ergo hanc ipsam habet potestatem. Habere autem eam non potest, nisi a Christo fundatore sapientissimo; et ideo ea dicenda est *juris divini* (9).

Dices: *censurae nomen novum est in Ecclesia; ergo amandandum.*

R. Etiamsi concederetur censurae nomen

(1) *Anathema*, si penultimam vocalem longam facias, rem designat in alto collocatam: et a Graecis adhibebatur ad sacra donaria ac vota designanda, quae in alto collocabantur. Si brevem, separationem indicat, ut in usu est in decretis fidei.

(2) V. Liguori, *Homo Ap.* Tr. XIX, n. 2.

(3) Est de fide propositio definita tum in Concilio Constantiensi contra Wiclephistas et Hussitas, qui *excommunicationem Papae vel cujuscumque praelati dicebant non timendam;* tum in Bulla Leonis X contra Lutherum, qui ajebat *excommunicationes esse tantum externas poenas, nec privare homines communibus spiritualibus Ecclesiae orationibus.* (4) Matth. 18. (5) De fid. et oper. c. 2.

(6) Sess.23.c.3 de R. (7) 1.Cor.5; et 1.Tim.1.

(8) V. Devoti, *Inst. Can.* L. 4, ubi ad rem plura congerit eruditissimus Episcopus.

(9) V. Scotti, *Teoremi, ecc.* P. 2. Teor. VII. — *Saggio Elementare di diritto pubblico ecclesiast. Lugano* 1844 t. I, pag. 293 — «La Chiesa (ad rem *Saggio intorno al Socialismo*) coscienziosa non può assistere impassibile a ciò che ella dice esser la rovina dell'anima, sarebbe *vender Dio, trafficare dei suoi proprii figli.* Quindi i suoi pastori alzano la voce, minacciano e poi colpiscono; « *la politica se ne può affliggere, la ragione non ha che ad applaudire* ». Così il Lamartine, in occasione delle collisioni sorte negli ultimi anni del regno di Luigi Filippo fra alcuni Vescovi e il poter civile, intorno alle dottrine che insegnavansi a nome dello Stato nelle scuole, alle quali scuole essi ricusarono il ministero sagro (pag. 397) ».

saeculis recentioribus in Ecclesia fuisse inductum, nihil inde consequeretur; cum sit indubitatum semper in usu fuisse rem eo nomine significatam. Sane semper in usu fuerunt in Ecclesia tum Latina tum Graeca vocabula *canonicae destructionis, poenae et gladii spiritualis, mucronis medicinalis etc.*, quae idem sonant ac censura — Verum falsum est censurae nomen recenter fuisse inductum; Gratianus enim citat canonem Concilii Toletani anno 675, ubi legitur: *quisquis autem horum decretorum violator extiterit, sex mensibus communione privatus.... sub poenitentiae censura permaneat corrigendus.* Quis autem dicere audeat recenter inductum nomen, quod ut notissimum ac vulgare legimus usurpatum in Hispania jam a VII saeculo? (1).

Q. 2. *Quid requiritur, ut quis possit ferre censuras?*

R. Ut quis possit ferre censuras, requiritur:

1. Ut sit *masculus*: — 2 *baptizatus*; — 3 prima saltem *tonsura* insignitus. Ratio horum est, quia qui non est in Ecclesia superior, non est capax ecclesiasticae jurisdictionis — 4 ut sit *compos rationis*, et *libere* agat; exercet enim actum liberum. Censura tamen lata metu gravi est valida; quia sufficienter voluntaria; — 5 ut habeat *jurisdictionem expeditam* quoad usum, alioquin frustra ageret, cum in exercitio ligatus sit; — 6 ut eam ferat in sibi *subjectos*, servando solemnitates essentiales; alioquin nulla esset censura, cum deficeret in substantialibus (2); — 7 ut non feratur in propria causa personali; hoc enim in jure reputatur vindicta (3).

Q. 3. *Quinam ex Clericis censuras inferre possunt?*

R. *Vel* sermo est de potestate ordinaria, *vel* de delegata:

Si sermo est de potestate ordinaria, eam habent omnes, qui externam in Ecclesia jurisdictionem exercent: — 1 *Summus Pontifex* independenter a cujuscumque consensu. Unde merito lutherana illa Quesnelli propositio sub n. 90 a Clemente XI Bulla *Unigenitus* damnata fuit. *Ecclesia auctoritatem excommunicandi habet, ut eam exerceat per primos Pastores de consensu saltem praesumpto totius corporis*; — 2 *Archiepiscopi* in Dioecesibus propriis, et etiam in Suffraganeis tempore visitationis, et cum agitur de causa ad eorum tribunal per appelationem delata; cum tunc de jure ordinario in Suffraganeos jurisdictione polleant; — 3 *Episcopi* in Dioecesi sua, modo tamen electi et confirmati et possessionem adepti sint; quia tunc tantum hodie habent jurisdictionem expeditam (4). Item *Cardinales* in Ecclesia proprii tituli. Item Legati in territorio propriae Legationis; — 4 *Vicarii Episcoporum Generales*, ut *recte* dicunt Fagnanus, Suarez, Tournely; unum enim cum Episcopis tribunal constituunt; — 5 *Generales, Provinciales* et *Superiores locales* Religionum respectu subditorum. Item *Congregationes Religionum, Concilia* et *Capitula Provincialia*; — 6 *Capitulum Cathedralis Ecclesiae*, Sede nempe Episcopali vacante, seu *Vicarii Capitulares*; — 7 omnes qui per communem errorem cum titulo praesumpto habentur uti legitimi *Superiores* (5).

Si vero sermo est de potestate delegata, ea est in iis omnibus, quibus committitur ab eo qui habet ordinariam. Qua in re duo jure notanda sunt: — 1 quod delegata potestas expirat morte delegantis, nisi causa a delegato jam fuerit incepta, et quidem etiam per solam citationem; — 2 quod delegatus non potest alterum subdelegare, nisi *vel* expressam habuerit licentiam ab ipso delegante; *vel* sit delegatus a Pontifice; *vel* ad universalitatem causarum, ut jus loquitur (6).

Q. 4. *An ad censuram inferendam requiratur etiam civilis Principis vel Reipublicae auctoritas, seu placitum, ut vocant.*

R. Marsilius Patavinus ita existimavit; sed tanquam haeretica semper haec ejus doctrina in Ecclesia Catholica habita est (7). Sane Christus non principibus, non reipublicae civili; sed solis Apostolis, imprimis d. Petro, hanc potestatem tradidit. Et ea semper tam Pontifices, quam Episcopi usi sunt absque ulla dependentia ab auctoritate civili. Adde: Tridentinum (8) expresse prohibuit, ne Episcopi ad censuras ferendas

(1) Decr. 1 pars, Dist. 12 c. 13.
(2) V. Liguori, *Op. Mor.* 1. 7. n. 12.
(3) Can. 27. c. 23. q. 4.
(4) V. De Legibus c. 4. a. 1.
(5) Quae omnia in jure definita habentur, ut videre est penes s. Alphonsum Nostrum, *Opus Mor.* l. 7. nn. 9, *et seqq.* Haec censurandi potestas adquiri etiam potest : — 1 praescriptione, ad quam requiruntur 40 anni, si adsit titulus coloratus; sin autem, tempus immemorabile ex cap. 1, *et* 15. *de praescr.*; — 2 consuetudine ex cap. 13 *de off. jud. ord.*; — 3 privilegio ex cap. 23 *de verb. sign.*
(6) Ex cap. 3. *Si pro debilit.*, et cap. 20 *Gratum*, de offic. jud. deleg.
(7) V. Devoti, *Inst. Can.* Lib. 4. § 12 nota 4.
(8) Sess. 25. c. 3. de R.

das *adducerentur cujusvis saecularis etiam magistratus auctoritate*, volens e contrario, ut totum negotium hoc in Episcoporum *arbitrio et conscientia* sit positum (*U*).

Q. 5. *An Parochi possint ferre censuras.*

R. Cum s. Thoma: *quia per excommunicationem* (id est per censuram; nomen enim *excommunicationis* primitus generatim sumebatur) *homo a communione fidelium separatur, ideo excommunicatio ad forum exterius pertinet. Et illi solum possunt excommunicare, qui habent jurisdictionem in foro judiciali. Et propter hoc soli Episcopi propria auctoritate, et majores Praelati possunt excommunicare; non Presbyteri Parochiales* (1): quippe qui non habent, nisi administrationem ad rectum parochiae ordinem cum potestate tantum cognoscendi causas hominis ad Deum.

Quod autem de Parochis dictum est, illud a fortiori de simplicibus Sacerdotibus ceterisque Clericis inferioribus erit affirmandum (2).

Q. 6. *An saeculares valeant censuras inferre.*

R. Certum est foeminas non posse censuras inferre, quia foeminae jurisdictionis Ecclesiasticae sunt incapaces. Imo neque ipse Pontifex probabilius potest cum illis dispensare, ut docent Salmanticenses, Sotus et d. Thomas contra Croix, Suarez et nonnullos alios. Ratio, quia potestas haec data est Apostolis et eorum successoribus, quibus nempe traditae sunt claves Ecclesiae; at potestas clavium nullo modo mulieribus tradi potest: *mulier*, ait s. Thomas, *non potest habere aliquam jurisdictionem; quia non habet neque clavem ordinis neque clavem jurisdictionis* (3).—Quod vero pertinet ad viros saeculares, item pariter certum est, quod neque ipsi de potestate ordinaria valent censuras inferre; quia haec potestas tantum residet in ipsis Ecclesiae Superioribus. Communiter tamen docent Continuator Tournely et Salmanticenses, posse Pontificem saecularibus viris delegare hanc facultatem ex ea, qua praeditus est plenitudine potestatis, cum radicitus non habeantur incapaces, ut foeminae.

Sed (dices) *quid de haereticis, schismaticis, excommunicatis, atque suspensis? Generatim loquendo* isti valide non possunt censuras inferre; cum jurisdictionem non habeant expeditam quoad usum (4).

Diximus *generatim loquendo*; quia docent *communiter* eos, si non sint notorie tales, valide (etsi non licite) censuras inferre; cum Ecclesia ob bonum publicum eisdem adhuc usum jurisdictionis conservet. Imo Avila, Bonacina, Diana docent supradictos, etsi notorios, adhuc valide censuras ferre; quia ex Constitutione Martini V, ut quis jurisdictione privetur, requiritur ut sit *vel* denuntiatus nominatim, *vel* publicus Clerici percussor, adeo ut sit vitandus (5).

Q. 7. *An Episcopus, si sit extra Dioecesim, possit censurare suos.*

R. *Regulariter* Episcopus non potest censurare suos extra Dioecesim existens; quia nemo potest (6) in alieno territorio jurisdictionem contentiosam exercere. Diximus *regulariter*; in jure enim excipitur: — 1 *si* contumacia sit tam manifesta, ut non egeat cognitione causae; tunc enim ipsa res per se interpellat. Vel *si* causa jam sit cognita in proprio territorio; jam enim Episcopus jus acquisivit: — 2 *si* censura feratur per modum praecepti aut statuti ad vitanda delicta communia; cum nullus tunc interveniat strepitus judicialis: — 3 *si* Episcopus sit injuste expulsus a sua Dioecesi (modo ab Ordinario loci licentiam petat, licet eam non obtineat); neque enim sine culpa est jure suo privandus (7).

CAPUT TERTIUM

DE CENSURAE SUBJECTO

Q. 1. *Quodnam est subjectum censurae?*

R. *Subjectum* censurae est *homo, viator, baptizatus, rationis capax et subditus* (8).

(1) In 4. D. 18. q. 3. a. 3.

(2) V. Gonzales, c. 3, *de off. et potest. jud. deleg.*

(3) *Suppl.* q. 19. a. 3. Unde si quando dicitur in jure abbatissas sibi subjectas ab officio vel beneficio suspendere posse, id intelligitur de simplici interdictione, non de proprie dicta censura. — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7. n. 11.

(4) C. *except.* de except.

(5) V. Pavone, *Spicilegio*, cec. nn. 314, *et seqq.*

(6) Regulares Praelati subditos suos ubicumque existentes censura ligare possunt.

(7) V. Liguori, *Opus Mor.* l. 7. n. 21.

(8) Item debet esse persona particularis ac determinata si sit excommunicanda, ex *c. Romana, de sent. excom. in* 6. Ubi etiam notandum: — 1 jure sunt privilegiati Officiales Romanae Curiae, et Nuntii Apostolici (*cap. 1 de priv. in* 6), qui inde non possunt ab Episcopo loci censurari; — 2 etiam Reges ac Reginae, eorumque filii, quamvis in spiritualibus subjiciantur Episcopis, non possunt censura ligari, nisi a R. Pontifice ex privilegio, quod eis hodie communiter tribuunt Doctores, ut dicunt Salmanticenses cum s. Antonino, aliisque. —V. Liguori, *Homo Apost.* Tr. xix, n. 4; *Opus Morale* l. 7 n. 17.

Est enim censura actus jurisdictionis ad correctionem instituta voluntarie delinquentis. — Hinc versus:
Iste viator erit, sacro et baptismate lotus,
Sitque sui compos, liganti subditus esto.

Q. 2. *An amentes et impuberes ligari possint censura.*

R. Ad 1: *Amentes*, si ita perpetuo sunt, non possunt ligari; cum habeantur uti pueri, qui sicut sunt incapaces culpae, ita et censurae. Si vero nonnisi ad tempus amentes sint, ligari utique possunt; quia habitualiter capaces sunt contumaciae, licet *per accidens* priventur ad tempus usu rationis. Hinc etiam ebrii et dormientes censuras incurrunt, si tempore quo erant rationis compotes, causam iisdem dederint.

R. Ad 2: *Impuberes* etsi doli capaces, ob eorum tamen infirmitatem non ligantur censura (1), nisi lex expresse exprimat contrarium: ut exprimit, si fuerint ingressi Monialium Monasteria (2), vel si Clericos graviter percusserint (3).

Q. 3. *An quis possit se ipsum censura ligare.*

R. *Negative*: nemo se censura ligare potest; nemo enim fit sui subditus *vi coactiva*, sed tantum *directiva*. Unde Episcopi et Cardinales non ligantur censuris a se latis. Item ex privilegio neque suspensione et interdicto latis a jure, nisi illorum mentio fiat specialis (4).

Q. 4. *An Episcopus in propria Dioecesi existens possit ferre censuras in suum subditum, qui in aliena Dioecesi delinquit; vel in non subditum, qui delinquit in propria Episcopi Dioecesi.*

R. Ad 1: Si censura feratur per *praeceptum particulare*, subditus ligabitur etiam in aliena Dioecesi delinquens, ut probabilius tuentur Croix, Layman, Sporer et Suarez contra Continuat. Tournely, Roncaglia, Avila et Holzman; ratio est, quia praeceptum immediate afficit personam ubicumque sit. Necesse tamen est, ut ipse ante transgressionem fuerit monitus, nempe ut sciat datum esse tale praeceptum sub poena censurae, ut sic dici possit contumax; quod quidem satis fit per particulare edictum. Esset v. g. si Episcopus speciali mandato typis dato Sacerdotibus sub poena suspensionis ipso facto vetuerit, ne Missam absolvant breviorem horae quadrante. — Si vero lata sit per *modum statuti*, quod afficit locum, non ligatur, ut patet: quo sensu Bonifacius VIII ait, non incurrere excommunicationem latam contra furantes a suo Ordinario eum, qui extra ejus territorium furatur (5). Excipe: nisi delictum censeatur commissum in propria Dioecesi, ut est de censura lata in eos, qui non resident vel ad Synodum non accedunt (6). Vel si Episcopus censuret Clericum, qui tali Ecclesiae assistere debeat, et extra Dioecesim sit, et renuat assistere; ratio autem est, quia peccatum non residentiae intra proprium territorium consummatur.

R. Ad 2: *Affirmative;* delinquens enim sortitur forum loci, in quo deliquit: et merito, ut sic coerceantur mali (7). Sed requiritur, ut non agatur de persona exempta (8); item ut Episcopus eum, antequam e territorio discedat, citatione praeveniat; tunc enim non subditus ratione judicii inchoati subjectus illi remanet.

Q. 5. *Quomodo se gerere debet dubitans circa censuram?*

R. Cum *distinctione: vel* dubitat utrum censuram incurrerit; *vel* utrum ab ea sit absolutus, aut appellationem interposuerit.

Si 1, praecluso scandalo, si dubium vinci non possit debita inquisitione, dubitans de censura se gerere potest perinde ac si eam minime incurrerit; quia ipse possidet in hoc casu propriam libertatem, et *in dubio melior est conditio possidentis.* Ita Layman, Roncaglia, Mazzotta, Holzman, Salmanticenses, Sanchez etc.

Si 2, haberi debet tamquam censura innodatus ob contrariam rationem; cum possessio in hoc casu stet pro censura. Idem dicendum si dubitetur de *potestate Superioris*, qui illam jam pacifice teneat (9).

Aliter dicendum de regiis consiliariis, de populorum repraesentatoribus, parlamentis etc. His nullum privilegium; neque aliunde Episcopalis potestas coerceuda, nisi certa exteut argumenta. Ad de id Regibus datum fuisse non ideo praecise, quia leges ferent; sed ob eorum singularem, sacram, et excellentissimam dignitatem. Est certum.

(1) Hoc tamen currit, quando censura est generaliter lata vel a jure vel ab homine; censuram enim etiam impuberes incurrerent, si ea lata sit per modum praecepti, ut omnes dicunt. — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, n. 14.

(2) Tridentinum Sess. 2, c. 5.

(3) *C. Pueris fin. de sent. excomm.*

(4) *C. Quia periculosum, de sen. ex.* l. 6.

(5) *C. Ut animar. de constit. in* 6.

(6) V. Liguori, *Hom. Ap.* Tr. xix, n. 5.

(7) *C. fin. de for. compet.*

(8) Praelati regulares possunt censurare suos subditos quocumque loco existentes; quia eorum jurisdictio est magis personalis, quam territorialis. — Etiam Episcopi possunt regulares licet exemptos censurare, nempe si delinquunt extra clausuram vel Ecclesiam propriam; quia exemptio respicit directe locum, non personas.

(9) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, nn. 66, et 67.

Q. 6. *An quis possit censuris pluribus simul innodari.*

R. *Affirmative;* sicut enim potest quis plura perpetrare peccata specie, numero et gravitate diversa, ita et diversis ligari censuris: est *commune* cum d. Thoma (1). Imo *probabilius* propter unum delictum potest quis ligari a diversis, a jure et ab homine, a Papa et Episcopo, ita ut ab utroque debeat absolvi; sicuti reus catenis obstrictus ab uno, nihil prohibet quominus possit devinci novis catenis ab alio (2). Hinc si quis v. g. uno actu duo committat peccata specie diversa, quorum unicuique sit annexa censura, duas censuras incurreret: sic qui Clericum occideret in loco, ubi homicidium sub censura Episcopali est prohibitum, esset censuratus a Papa et ab Episcopo; a Papa ob injuriam in Clericum, ab Episcopo ob homicidium in hominem.

CAPUT QUARTUM

DE CENSURAE MATERIA SEU DE CRIMINIBUS QUORUM CAUSA CENSURAE INFERUNTUR

Q. 1. *Quaenam est censurae materia?*

R. Censurae materia est *culpa mortalis, propria, externa, in genere suo completa, contra legem Ecclesiasticam et contumaciae conjuncta.* Explicatur per partes definitio:

Dicitur 1. *Culpa;* nemo enim puniri debet, nisi peccaverit. — Hic notandum, quod si quis esset innocens, sed contra ex probatis juste esset censura ligatus, quamvis in conscientia obstrictus non remaneat, nec fiat irregularis administrando in *sacris;* in foro tamen externo se gerere debet uti censuratum, ad vitandum scandalum.

2. *Culpa mortalis*, poena enim debet esse culpae proportionata. Quare si quidquam praecipiatur *sub censura gravi et totali*, quod *omnibus inspectis* sit leve, illud non poterit obligare ad *mortale*, et censura non incurreretur (3).

3. *Culpa propria;* nam peccata (ideo et poena) suos auctores tenere debent. Si vero agatur de communitate, ea quidem ob patratum crimen per modum sententiae potest *interdici;* imo *suspendi* ob bonum commune, licet non singuli deliquerint (haec tamen suspensio est potius dicenda *inhabilitas*, quam *censura*). Quod vero pertinet ad *excommunicationem*, cum ea sit poena gravissima, quae animam afficit, ut Episcopus *valide* in totam communitatem eam infligat, oportet ut singuli ex communitate deliquerint. Imo debent singuli, qui sunt in culpa, *nominatim* excommunicari (4).

4. *Externa;* censura enim est actus fori externi ad externam disciplinam pertinens. Neque Ecclesia de iis legem ferre potest, de quibus judicare non valet, uti sunt actus mere interni.

5. *In genere suo completa*, nisi aliud exprimatur. Ratio: odia restringenda sunt, favores ampliandi. Quare censuram latam in homicidas non incurrit qui *graviter* aliquem percutit cum intentione eum interficiendi, si homicidium non sequatur. Eadem de causa censuram non incurrunt homicidium mandantes et consulentes: nisi censura expresse iis sit imposita et praecise ob mandatum vel consilium; tunc jam delictum esset consummatum, semel dato illo consilio, vel mandato (5).

6. *Contra legem Ecclesiasticam;* quia censura est poena Ecclesiae constituta adversus eos, qui praecepta Ecclesiastica violaverint.

7. *Contumaciae conjuncta;* ita ut adhuc post monitionem delinquatur; secus censura non esset poena medicinalis, sed mere vindicativa. Hinc non debet imponi ob peccata mere praeterita, in eos nempe qui jam ad meliorem frugem sese receperunt, nisi agatur de suspensione et interdicto, quae aliquando infliguntur per modum purae poenae (6).

Q. 2. *Quid in dubio circa materiae gravitatem?*

R. In dubio circa materiae gravitatem obligat praeceptum Superioris censurantis; possidet enim ejus potestas. Idem est, si

(1) 2. p. q. 22, a. 6.

(2) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, n. 28, ubi plures effingit casus.

(3) Diximus 1 *sub censura gravi et totali;* quia fatentur culpam venialem sufficere ad incurrendam excommunicationem minorem (vel levem suspensionem aut leve interdictum), v. g. ad breve temporis spatium, et privantem aliquo tantum usu: — 2 *omnibus inspectis;* nam aliquando materia ex se levis potest fieri gravis ex adjunctis, uti scandali, periculi, quod dignoscitur, si prohibita sit sub censura latae sententiae etc. —V. Liguori, *Opus Morale* l. 7, n. 40.

(4) *C. Romana de sent. exc. in 6.* — V. Liguori, *Hom. Ap.* Tr. XIX, n. 4 sub. fin.

(5) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, n. 38, ubi alia disputat.

(6) Porro ad contumaciam constituendam sufficit contemptus interpretativus auctoritatis Ecclesiasticae aliquid sub poena praecipientis, qualem habere censetur qui scit quidem legis illius transgressioni adnexam esse censuram, sed eam nihilominus committit.

dubium sit de *justitia causae*, qua Superior movetur ad ferendam censuram : hinc cui mandatur hujus censurae executio, eam exequi tenetur; quia ad inferiorem non causae cognitio, sed executio pertinet. Quod valet licet privatim sciat talem esse innocentem; si tamen secundum allegata et probata talis non sit (1): ne scilicet ordo judicii pervertatur.

Q. 3. ***An censura possit esse injusta, sed valida.***

R. Si injustitia censurae se teneat tantum ex parte excommunicantis, uti si censuram ferat ob verum crimen, sed ex odio, ex invidia, ex privata vindicta, etc.; censura servanda est et timenda : ***sententia pastoris***, ait s. Gregorius Magnus, ***sive justa sive injusta sit, timenda est*** (2). Sane tunc deficit solummodo in accidentali.

Si vero censura injusta sit, quia deficit ***in substantialibus***, nullius est roboris. Si tamen in foro externo valida appareret, esset exterins servanda, ad vitandum scandalum ac judiciorum perturbationem.

CAPUT QUINTUM

DE CENSURAE FORMA, SEU DE MODIS ET SOLEMNITATIBUS IN CENSURA FERENDA

Q. 1. ***Quotupliciter ferri potest censura*** (3)?

R. Ferri solet censura:—1 ***per modum legis generalis***: tales sunt omnes illae censurae, quae in jure canonico ac Pontificum Bullis habentur latae ; — 2 ***per modum praecepti particularis*** ; ut si superior alicui minetur censuram, si tale opus agat;—3 ***per modum purae poenae***, seu punitionis peculiaris; ut si v. g. Episcopus Titium sacerdotem hic et nunc suspendat a celebratione, volens ita eum punire ob admissam ebrietatem ; —4 ***per modum sententiae judicialis***; ut si quis v. g. furatus sit, et judex sententiam ipsi mandet, ut intra tot dies restituat, alias ipso facto incidat in excommunicationem.

Q. 2. ***An censurae sit praemittenda monitio.***

R. *Generatim loquendo* censurae monitio est praemittenda; cum enim censura sit poena medicinalis, necessario supponit contumaciam : atqui nemo contumax dici potest, nisi fuerit de errore praemonitus. Confirmatur ex illis Evangelii verbis: ***si autem Ecclesiam non audiverit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*** (4); ergo coërcitio fieri debet ***in non audientes***, id est in contumaces. Sic etiam jure habetur (5).

Diximus *generatim loquendo*; nam si feratur censura per modum simplicis punitionis, nulla requiritur monitio, cum tunc haec habeat rationem purae poenae. Item est si feratur per modum legis generalis, vel praecepti particularis, nulla requiritur monitio; quia ipsa lex atque praeceptum jam satis monet.—Monitio ergo propriedicta tunc requiritur, cum censura imponitur per modum sententiae judicialis: et quidem requiritur trina monitio, vel saltem una pro tribus, dummodo haec ***abbreviatio*** enuntietur et tempus tribus monitionibus aequivalens concedatur, spatium nempe duorum dierum pro singula, ideoque dierum sex (6). Haec ad validitatem; ad licitatem requiritur etiam, ut censura scripto authentico feratur, et adnotatis persona, censura, culpa et copia infra mensem censurando exhibita, si petat (7). Neque ipsa ferri debet diebus feriatis, nisi contumacia sit admodum evidens (8).

CAPUT SEXTUM

DE CAUSIS A CENSURA EXCUSANTIBUS

Q. 1. ***Quaenam causae excusant a censura?***

R. Solent adsignari : ***ignorantia, metus, impotentia, consensus illius in cujus favorem censura lata est, et appellatio legitime interposita.***

1. ***Ignorantia*** tam ***juris***, quam ***facti*** : id est ***sive*** ignoretur crimen esse prohibitum, aut adesse censuram : ***sive*** ignoretur hoc vel illud factum prohiberi, aut censurae poena puniri (in illo ignorantia ***juris*** habetur, in hoc ignorantia ***facti***); nam semper deesset contumacia et censurae contemptus; voluntas enim non potest ferri in rem ignoratam: quare certum est excusare

(1) *C. Pastoralis de off. et potest. jud. deleg.*

(2) Hom. 6 in Evang.

(3) V. Benedictus XIV, *De Syn. Dioec.* l. x, c. 1, n. 7.

(4) Matth. 18.

(5) C. Statuimus de sent. excom.

(6) Sufficit v. g. si dicatur: ***mandamus ut intra sex dies restituat, alias excommunicatur ipso facto***; tunc elapsis sex diebus sine restitutione, statim incurritur censura. Quod si periculum sit in mora, v. g. urgeret necessitas violentiam hic et nunc reprimendi, sufficeret una monitio, modo terminus designetur censuram incurrendi.

(7) *C. Cum medicinalis* 1, *de sent. excomm. in* 6; et *c. Final. de Feriis.*

(8) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, nn. 52 *et seqq.*, ubi late disserit.

ignorantiam *invincibilem*. Imo hoc currit, etiamsi ignorantia sit concomitans; ut si quis v. g. percutit Clericum ignorans esse Clericum, sed eo animo, ut adhuc percuteret, si sciret. Nam ille licet censuram contemneret, si sciret, actu tamen dici non potest, quod contemnat; cum ipse actu eam ignoret. Si vero ignorantia sit *graviter culpabilis* seu *crassa*, non excusat *generatim* a censura; quia haec involvit summam negligentiam, et jam satis per eam Ecclesia contemnitur (1).

2. *Metus:* metus (respective gravis) si agatur de praecepto ecclesiastico, *plerumque* tollit obligationem, et inde censuram; quia lex ecclesiastica in se sumpta non obligat cum tanto incommodo. Diximus *plerumque*; quia si metus incutiatur ad contemptum religionis aut Ecclesiasticae potestatis, vel ad patrandum malum gravissimum, de se includens talem contemptum, tunc lex ecclesiastica adhuc obligat; quia non agitur de sola observatione legis, sed de bono publico religionis conservando(2). Et Ecclesia potestatem habet, ut ait Suarez, obligandi in eo vel simili casu cum dicto rigore: et ita expedit facere, igitur ita obligat; et si censuram imponit, maxime pro illo casu eam imponere censenda est (3). Hoc notent nonnulli, qui ob temporale quod timent damnum, illico et sine ullo scrupulo omnium Ecclesiae legum violatores se constituunt vel violatoribus se subscribunt, adeo ut omnis ecclesiasticae potestatis vis penitus evanescat (4).

3. *Impotentia* sive *physica* sit, sive *moralis;* quia ex regula juris: *nemo potest ad impossibilia obligari.*—Hinc qui non habet unde restituat, vel non possit id agere sine gravi incommodo, non incurrit censuras latas in non restituentes.

4. *Consensus illius, in cujus favorem censura lata est.* Casus esset si censura lata sit in debitorem, qui intra datum tempus debitum creditori non solvat, sed creditor ei prorogat tempus (5).

5. *Appellatio legitime interposita;* haec enim devolvit causam ad Superiorem, et suspendit usum jurisdictionis in inferiore. Ut tamen appellatio sit ligitima, requiritur: — 1 ut adsit causa sufficiens; nam appellationis remedium (dicente Innocentio III) *non est ad defensionem iniquitatis, sed ad praesidium innocentiae institutum;* — 2 ut fiat a judice inferiori ad Superiorem; neque enim quod majus est, coërcetur a minori;— 3 ut fiat ante illatam censuram; etenim, re consummata, nullus est amplius consilio locus.

CAPUT SEPTIMUM

DE CENSURÆ CESSATIONE, SEU DE MODIS QUIBUS CENSURA DELETUR

Q. 1. *Quot modis censura deleri potest?*

R. Multipliciter: nempe *abrogatione, revocatione, cassatione, morte ferentis, morte censura irretiti, lapsu temporis et absolutione.*

1. *Abrogatio censurae* fit, cum lex nova vel ligitima consuetudo revocat legem veterem, a qua censura illata erat.—Abrogationis *effectus* non est, ut qui in censuram inciderit, statim incipiat ab eadem esse solutus (nam qui semel ligatus est, non liberatur sine obtenta absolutione); sed tantum ut, si post legem abrogatam aliquid commiserit adversus ipsam, non amplius censuram incurrat.

2. *Revocatio* contingit in censura, quando Superior, causa melius prospecta, latam censuram revocat.

3. *Cassatio* fit auctoritate Superioris *in judicio appellationis*. In hoc differt ab ipsa revocatione, *quod* revocatio locum habeat extra judicium appellationis, *cassatio* vero in eo tantummodo.

4. *Morte ferentis* cessat censura, si sit ab

(1) Diximus *generatim*; aliter enim esset, si ad hanc incurrendam expresse requiratur scientia, uti si diceretur: *qui hoc fecerit scienter, consulto, vel qui praesumpserit ausu temerario violare*; tunc enim etiam ignorantia crassa seu supina a tali incurrenda censura excusat. Utrum autem in hoc casu excuset etiam ignorantia affectata, negant communius: quia haec includit dolum formalem et aequivalet scientiae.

(2) Quando non intervenit haec ratio, metus excusat a censura; etsi adhuc non excusaret a culpa, ut cum res jam est prohibita jure naturae. Et ideo qui ob gravem metum patraret homicidium vetitum sub censura, peccaret quidem; sed non incurreret censuram, quia non peccaret contra jus Ecclesiae, contra cujus potestatem specialis injusta contumacia ad censuram requiritur.

(3) V. Liguori, *Op. Mor.* I. 7, n. 46.

(4) Ceterum non est tam facilis inquisitio, quando res instituitur de casu aliquo particulari, num scilicet liceat eo in casu agere non obstante ecclesiastica lege, quin culpa incurratur ac censura; id pendet a variis locorum, temporum ac personarum circumstantiis, quae veniunt mature pensandae: quare sine consilio nihil est resolvendum. Plerumque etiam ad vitanda majora mala praestat dissimulare.

(5) V. Liguori, *Opus Mor.* I. 6, n. 63.

homine. Sic v. g. si Praelatus sub censura alicui indixisset, ut se abstineret a certa aliqua re, si, praecepto illo nunquam violato, Praelatus moriatur vel etiam a jurisdictione suspendatur, aut ad aliam Ecclesiam transferatur, subditus post ejus mortem vel suspensionem aut translationem, etiamsi rem agat praecepto illo prohibitam, nullam censuram incurreret (1).

5. *Mors censura irretiti* intelligitur tantum de suspensione et excommunicatione minori; non vero de interdicto et excommunicatione majori, quae durat in privatione sepulturae, suffragiorum, etc.

6. *Lapsus temporis* censuram extinguit, si ad modum poenae ad tempus fuerit inflicta.—Idem dicitur de censura *sub conditione*, quae suum jam habuerit implementum, ut ipsa res patet per se.

7. Numeratur *absolutio*, quae est *relaxatio poenae formis ob Ecclesia praescriptis peracta*. Haec adeo necessaria est, ut etiam praestita satisfactione et secuta emendatione (nisi interveniant causae mox diclae), adhuc censura etiam coram Deo maneat, quoadusque absolutio sequatur, uti patet ex hac n. 44 propositione ab Alexandro VII diris devota: *quoad forum conscientiae, reo correpto ejusque contumacia cessante, cessant censuroe.*

Q. 2. *Quot modis spectari potest absolutio a censura?*

R. Triplici modo: vel *ratione fori*, in quo conceditur; vel *ratione modi*, quo datur; vel *ratione personae*, cui vel a qua tribuitur (2).

1. *Ratione fori*: cum forum Ecclesiae sit duplex *interius et exterius*, eumque censurae absolutio in utroque habeat locum, duplex ideo est absolutio: alia ad forum *interius*, alia ad *exterius* pertinet.

2. *Ratione modi* est multiplex.—Alia est *pura* et *simplex*. — Alia *sub conditione* vel *de praeterito*, v. g. *si jam satisfecisti, ego te absolvo*; vel *de praesenti*, v. g. *si nunc satisfacias, te absolvo*; vel *de futuro*, v. g. *si satisfacias in posterum, nunc pro tunc te absolvo*.— Alia *ad cautelam*, qua si forte quis ligatus est censura, *od cautelam* absolvitur in foro interno.—Alia *od reincidentiam*; quae datur sub certo onere, quo non impleto, censura reviviscat.—Alia *totolis*, qua censura ex integro tollitur tam in se, quam in omnibus suis effectibus. — Alia *partialis*, qua non tolluntur, nisi effectus quidam partiales, v. gr. privatio vocis activae in electione canonica: et haec est *absolutio improprie dicta*.

3. *Ratione personae* considerari potest *vel* ex parte illius, qui absolutionem elargitur; *vel* ex parte illius, qui eam in se recipit. Qua in re hoc maxime requiritur, ut *absolvens* potestatem habeat censuram auferendi; et *absolvendus* nullo detineatur impedimento, quo quidem prohibeatur absolvi.

Q. 3. *Quinam a censuris absolvere possunt?*

R. 1: In ipso *mortis articulo* seu *periculo* quilibet Sacerdos, etiam nondum approbatus ad confessiones excipiendas (imo etiam excommunicatus, si alii desint), habet facultatem absolvendi a quibuscumque censuris, uti receptum est. Sane aequum est, ut omnis tunc reservatio cesset, atque omnibus modis juvetur moribundus, atque ideo ut ultima vitae periodus nullam exceptionem admittat. Exigenda tamen est ab infirmo (ut ipsa ratio suadet, et docent communissime (3)) promissio satisfaciendi parti laesae et se praesentandi Superiori, si convaluerit; nempe pro congrua poenitentia ab eo suscipienda: secus reincidit in eandem censuram (4).

R. 2: Si vero non agatur de casu necessitatis, tunc distinguendum: vel sermo est de censuris *non reservatis*, vel *de reservatis*.

Si sermo sit de *censuris non reservatis*, quilibet sacerdos approbatus absolvere potest, *nisi censuroe latae sint ab homine per sententiom specialem*; vel *etiam o jure*, *sed in aliquam designatam communitatem*. Ita se habet Ecclesiae universalis usus, ut docent communiter Concina, Roncaglia, Salmanticenses et Tournely cum d. Thoma (5); et colligitur ex jure (6). Idque affirmatur tam pro foro interno, quam pro externo; cum probabilius qui habet potestatem absolvendi in foro interno, id possit etiam extra confessionem; quia haec absolutio magis externum forum respicit. Excipe tamen Episcopos, qui extra Sacramentum Poenitentiae nequeunt absolvere a censuris Papalibus occultis, uti declaravit Gregorius XIII. Diximus: — 1 *nisi latae sint ab homine per sententiam specialem;* nam in hoc casu vim

(1) Ut dictum est. supra, c. 1, q. 3.
(2) V. Liguori, *Op. Mor.*, l. 7, nn. 116, *et seqq.*
(3) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7. nn. 83, 91; et l. 6, n. 585.
(4) V. Pavone, *La luce fra le tenebre*, nn. 75, *et seqq.*
(5) Suppl. q. 42, a 1.
(6) C. Nuper, 29 de sent. excom.

retinent, ut ille solus eas valeat solvere qui easdem intulit, vel ejus delegatus, vel superior (1);—2 *vel etiam a jure, sed in aliquam designatam communitatem;* eo enim in casu nemo potest absolvere qui in illam jurisdictione non polleat; cum locus foro poenitentiali non subjiciatur.

Si vero sit sermo *de censuris reservatis*, ne frustranea evadat haec reservatio, dicendum est Sacerdotes etiam ad confessiones approbatos nullam habere *ex se* facultatem super censuras istas, nisi speciali mandato ad id deputentur. Ac ideo *id unum poenitentibus persuadere nitantur*, verba sunt Tridentini, *ut ad Superiores et legitimos judices pro beneficio absolutionis accedant.*

Quaeres: *quinam sunt Superiores et legitimi judices, qui a censuris reservatis valent valide absolvere?* Generatim sunt qui possunt censuras inferre; nam per quas causas res nascitur, per easdem quoque dissolvitur. Cui tamen generali principio *haec specialia* subdimus:

1. *Episcopi* possunt ex Tridentini decreto (2) absolvere subditos ab omnibus censuris R. Pontifici etiam post Tridentinum reservatis. Ita communius: modo censurae contractae sint per delictum occultum, nec fuerint ad forum contentiosum deductae; et etiam suspensione et irregularitate *excepta quae oritur ex homicidio voluntario*(3).

2. Concessa alicui facultate absolvendi a casibus Papalibus, non intelligitur simul ei concessa facultas absolvendi a *casibus in Bulla Coenae* expressis; quia *in generali concessione* non veniunt quae Superior sibi specialiter reservavit, ut sunt casus illi (V).

3. Concessa alicui facultate absolvendi etiam a casibus in Bulla *Coenae* expressis, non comprehenditur facultas absolvendi *ab haeresi*, quamvis occulta, uti tradit Benedictus XIV in Bulla *Convocatis*. Si tamen causa ad forum Episcopi deducta sit, et resipiscat haereticus, Episcopus poterit eum tunc absolvere, uti dicunt *AA.*

4. Vi juris communis potest Episcopus vel per se vel per alios absolvere in utroque foro ab omnibus casibus reservatis *impeditos Romam adire*, ut communiter habentur senes, pueri, mulieres, pauperes, impuberes, collegialiter viventes. Et tunc si impedimentum sit *perpetuum*, absoluti omnino remanent liberi: si *temporaneum*, emitti debet (excepto impedimento aetatis puerilis) juramentum ab eo, qui absolvitur (4), de se nempe quantocius Superiori praesentando, sub poena reincidentiae (5).

5. Demum, concessa facultate ab Episcopo absolvendi a casibus reservatis, non intelligitur de iis peccatis, quibus adnexa est *censura reservata*. Secus si talis concessio fiat a R. Pontifice; quia omnes casus Papales sunt reservati cum censura et propter censuram, si duo excipiantur, uti videbimus de Poenitentia agendo. — Pariter facultas concessa in Jubilaeo absolvendi ab omnibus reservatis intelligitur ex communi usu etiam a reservatis ab Episcopis (6).

Q. 4. *Quidnam requiritur in absolvendo a censura?*

R. In absolvendo a censura haec jure canonico requiruntur (7): — 1 ut absolutionem *postulet: nisi gratiam absolutionis imploret, non debet audiri, ne sententiam Ecclesiasticam contemnere videatur* (8); — 2 ut primum, si potest (9), *satisfaciat* parti laesae, in cujus damnum commissum est crimen cum censura (nisi pars remittat);— 3 ut si sermo sit de crimine prorsus enormi, v.g. de scandalosa Ecclesiae violatione, gravi Clericorum percussione, ante absolutionem *juramentum* exhibeat de tali crimine amplius non patrando (10); tanta enim solemnitate et criminis enormitas magis aperitur, et magis homines terrentur ab illo.

Q. 5. *An absens valeat absolvi a censura.*

R. *Affirmative*, absens valide absolvitur; absolutio enim a censuris non est Sacramentum, sed mera relaxatio vinculi ab Ecclesia impositi, quae potest etiam in absentes pronuntiari per nuntium, vel literam (11). Non id tamen licet sine gravi causa, cum sit contra usum.

(1) Nota: *Per sententiam specialem*; etenim si censura sit quidem ab homine, sed per sententiam generalem absque ulla reservatione, est communissimum eas aequiparari censuris latis a jure non specialiter reservatis.

(2) Sess. 24, c. 6 de Ref.

(3) V. Liguori, *Hom. Ap.* Tr. xx, n. 36.

(4) Ex c. *De cetero* de sent. excomm.

(5) Neque perpetuo impediti tenentur R. Pontificem per epistolam adire vel per procuratorem, cum nihil tale praescribatur — Quod autem ad Poenitentiarium fiat recursus, non concludit; hoc enim privilegium est favorabile, quo nemo uti tenetur: vel etiam ad illam fit recursus ob temporarium impedimentum, ut, eo tunc cessante, obligatio minime reviviscat.

(6) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, n. 84, *et seqq.*

(7) V. Liguori, *Hom. Ap.* Tr. xix, n. 14.

(8) *C. Per tuas* de sent. excommunicat.

(9) *C. Odoard. de solut. et C. 23 de Verb. sign.*

(10) *C. De cetero*; et *C. ex tenore, de sent. excomm.*

(11) Decr. 2, par. caus. 2, q. 1, c. 17 *de manifesta.*

Q. 6. *An valida sit absolutio extorta per metum.*

R. Si metus ille *juste* incussus est, v. g. si absolutio extorta sit a judice, qui, cessante contumacia, nolit absolvere, absolutio valida est; quia cogitur Superior ad quod jam tenetur. Si vero metus sit *injuste* incussus, absolutio illa erit invalida: imo qui metum incutit, excommunicatione irretitur (1). Pariter nulla est absolutio data ob falsam causam, quae sit principalis.

Q. 7. *Quaenam est forma pro censurae absolutione?*

R. Ad *valide* absolvendum nulla requiritur determinata verborum vel actuum externorum forma, cum in jure nihil determinetur usurpandum sub poena nullitatis: unde sufficit ut Superioris voluntas signo aliquo sensibili manifestetur, adeo ut alteri nota fiat. Sed ad *licite* absolvendum in foro *interno* ista adhibetur forma in Sacramento Poenitentiae consueta: *absolvo te ab omni vinculo excommunicationis, suspensionis et interdicti*. In foro vero externo adhibetur forma in Rituali Romano descripta (2).

CAPUT OCTAVUM

DE SINGULIS CENSURAE SPECIEBUS

Q. *Quot sunt species censurae?*

R. Ex recenti disciplina omnis censura revocatur ad *excommunicationem*, *suspensionem* et *interdictum*. Id deducimus ab illo Innocentii III responso: *quaerenti quid per censuram Ecclesiasticam debeat intelligi.... respondemus, quod per eam non solum interdicti, sed et suspensionis et excommunicationis sententia valeat intelligi* (3).

Prima et secunda dicuntur *personales*, tertia vero censura *localis* (4).

Articulus I. — *De excommunicatione* (5).

Q. *Quid est excommunicatio?*

R. Excommunicatio *est censura, per quam ab Ecclesiae communione aliquis separatur: sive bonis quae inter fideles communia sunt, vel ex parte vel ex toto privatur.* Diximus *bonis quae inter fideles communia sunt;* quia tam Lutheri quam Jansenistarum in Pseudosynodo Pistoriensi sedentium doctrina, tradens *excommunicationem esse poenam tantummodo externam, neque privare fidelem communibus spiritualibus Ecclesiae orationibus*, damnata est ab Ecclesia Catholica, in Lutheranis a Leone X Bulla *Exsurge*, in Jansenistis a Pio VI Bulla *Auctorem fidei;* cum enim sit poena spiritualis, maxime spiritualia afficere debet.

Excommunicatio *duplex* est: — 1 una *major*, quae semper intelligitur cum absolute fit mentio excommunicationis, et privat excommunicatum omni Ecclesiastica communione, sive omnibus bonis quae inter fideles communia sunt; — 2 alia *minor*, quae eundem privat dumtaxat usu passivo, seu receptione Sacramentorum.

§ I. — *De excommunicatione majori in genere.*

Q. 1. *Quomodo distinguuntur excommunicatione majori irretiti?*

R. Distinguuntur in duas quasi classes: quarum *alia* complectitur eos, qui dicuntur *non tolerati* et *vitandi*, quos scilicet fideles vitare tenentur; *altera* eos complectitur, quos vocant *toleratos et non vitandos*, quos nempe fideles non tenentur vitare. Hic notandum est, quod veteri disciplina omnes excommunicati erant aeque *vitandi* et *non tolerati*. Sed post *Extravagantem* Martini V, *Ad evitanda scandala*, hoc nomine non veniunt, nisi qui *expresse et nominatim* excommunicati sunt, atque uti tales denuntiati: necnon publici et notorii Clericorum aut Regularium percussores.

Ut autem quis dicatur *expresse et nominatim* excommunicatus et denuntiatus non sufficit, ut tu scias illum esse irretitum excommunicatione, quae natura sua est vitan-

(1) C. unic. *de his, quae vi* in 6.

(2) Collegiorum maxime directores, si eveniat casus, quo aliquem alumnum debeant ab incursa censura absolvere, haec notent: — 1 si agatur de censuris a jure latis nec reservatis, etsi alumnum possint etiam extra confessionem absolvere, id tamen non agant, nisi in confessione juxta hodiernam praxim, adhibendo tantummodo formam consuetam: *absolvo te ab omni vinculo* etc.: quae absolutio valet etiam pro foro externo; — 2 si censura est reservata, sed Director sit vel ab Episcopo, vel a S. Poenitentiaria ab absolvendum delegatus (ut solet delegari in casu percussionis alicujus Clerici), tunc nonnisi secreto, et in confessione absolvere potest: utatur autem supradicta forma; — 3 ad solemnem et publicam absolutionem, prout ea describitur in Rituali, procedere non debet sine mandato Episcopi, qui id tantum praecipere solet, quando crimen toti communitati maximo scandalo fuit.

Hoc valet etiam pro ceteris a censura absolventibus.

(3) C. 20. de verb. signif.

(4) Aliquando tamen excommunicatio et suspensio referuntur primario ad loca; sicut et interdictum aliquando refertur ad personas.

(5) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, nn. 133, *et seqq.* et *Hom. Ap.* Tr. xix, nn. 16 *et seqq.*

da; sed requiritur adhuc ut factum istius excommunicationis sit vere notorium vel notorietate juris seu per sententiam aut citationem, vel notorietate facti seu per famam, ita ut factum jam celari non possit.

Sed ceteri excommunicati (inquies) *nunquamne erunt vitandi*? Ex Juris dispositione non tenemur eos vitare. Attamen adsunt circumstantiae peculiares, in quibus etiam isti vitandi sunt, si non ex juris dispositione, certe ex praecepto prudentiae vel charitatis, quoties nempe eosdem non vitando adesset periculum scandali aut damni spiritualis; vel cum ex illorum fuga spes prudens oriretur eorum emendationis; quae omnia in haereticis praesertim locum habere solent. Quare Apostolus inquiebat: *haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita* (1). In dubio, an quis sit vitandus, non tenemur eum vitare; etenim ex illo juris: *odia sunt restringenda* (2).

At (quaeres) *ipse toleratus poteritne cum fidelibus communicare*?

Vel ab ipsis fidelibus rogatur, *vel* nullimode rogatur: — Si *non rogatur*, communicare non potest sine gravi peccato neque in divinis neque in humanis: quia Martinus V facultatem communicandi concessit in favorem fidelium, non in gratiam excommunicati. — Si vero *rogatur* ab ipsis fidelibus, tunc haud peccat cum iis communicando; eo ipso enim quo facta fuit fidelibus ab Ecclesia facultas communicandi cum excommunicato tolerato, indirecte indultum est etiam excommunicato, ut communicare valeat sine peccato cum iis, a quibus rogatur (3). — Hoc omne etiam de suspenso et de interdicto tolerato valet; nam Concilium Constantiense in Constitutione, *Ad evitanda* universe loquitur de quacumque censura (4).

Q. 2. *Quinam sunt effectus excommunicationis majoris?*

R. Octo sunt effectus majoris excommunicationis: 1 *privatio activa* usus Sacramentorum, idest privatio facultatis ea conficiendi et ministrandi; 2 *privatio passiva* ejusdem usus, idest privatio facultatis ea suscipiendi; 3 *privatio* participationis publicorum suffragiorum et precum in Ecclesia communium; 4 *privatio* usus divinorum officiorum; 5 *privatio* communionis forensis atque civilis; 6 *privatio* jurisdictionis; 7 *privatio* sepulturae ecclesiasticae; 8 *inhabilitas* ad obtinenda Beneficia, Officia Ecclesiastica et Rescripta (5).

N. 1.—*Privatio activa et passiva Sacramentorum.*

Q. 1. *An excommunicatus valide Sacramenta conficiat et ministret.*

R. *Ad validam* confectionem et administrationem quod attinet Sacramentorum, excommunicatus sive toleratus sive non, ea valide conficit et ministrat; nam ubi omnia ad Sacramentum necessaria concurrunt, nequit Ecclesia illud invalidare. Excipitur

(1) Tit. 3.

(2) Cum Pius VII celebri Bulla *Quam memoranda* 16 jun. 1809 (quam refert Pacca, *Memorie Storiche, ecc.*) excommunicasset ipso facto qui usurpaverant civilem R. Ecclesiae Principatum, (quu quidem *divina providentia illam donatam voluit ad ejus dignitatem atque ad liberum supremi Apostolatus exercitium tuendum*, ut ait Pius IX Encycl. 17 apr. 1448), illico dubitatum fuit an essent vitandi, qui in contextu Bullae indicabantur his verbis: *mandantes, fautores, consultores, adhaerentes vel alii quicumque praedictorum executionem procurantes, vel per se ipsos exequentes*. — Responsio fuit negativa; quia nonnisi generatim ipsi designabantur, nec ullus eorum erat nominatim denuntiatus, neque ipse Napoleon, contra quem principaliter excommunicatio lata erat. *V. correspondance Authent. de la Cour de Rome avec la France* pag. 129.

Haec autem excommunicatio jam erat incursa, utpote jam lata in Bulla *Coena*; sed iterum fuit renovata ad terrorem, etc.

(3) Idque non modo in humanis negotiis licet, quod omnes fatentur; sed etiam in divinis, ut fert opinio probabilior. Neque enim facultas fidelibus concessa distinguit; sed universim data fuit, uti notant Sanchez, Sotus, Salmanticenses, etc.

(4) V. Liguori, *Op. Mor.* I. 7. n. 140.

(5) Si tot sint ac ita graves excommunicationis effectus, certe illam irridere non possunt qui sunt ex animo catholici. Qui sane renuit Ecclesiae Praesulibus se subdere, neque Ecclesiae bonis frui meretur, sed merito haberi potest ut ethnicus, ac publicanus. — Excommunicatio nullam corpori coactionem infert; quid inde? animam ligat. Quanquam et in hoc mundo censurarum contemptores saepe punit Deus.

Ait Salzano, *Storia Eccl.*, *Lib. ult.* « Avea già detto Napoleone nell' eccesso della sua superbia, che la scomunica del Papa non avrebbe potuto far cadere le bajonette dalle mani dei suoi soldati. Ma non si accorse l'indomito, che con Dio non si burla; e guai a colui, il quale se la prende colla Chiesa e maltratta i ministri del Santuario! La campagna di Russia gli fu micidiale; il gelo, il freddo, il ghiaccio fecero cader le bajonette dalle mani dei suoi soldati, e Dio si servì degli elementi per ischiacciar quel superbo, di cui erasi servito come d'istrumento per punire i popoli nei giorni del suo furore. Una notte sola consunse ventimila cavalli, e quattrocentomila combattenti furono spenti senza potere sguainar la spada, caso unico nella storia dei tempi ».

Poenitentia pro excommunicato vitando; certum est enim a *vitando* invalide hoc Sacramentum administrari extra casum necessitatis; cum requiratur potestas non tantum Ordinis, sed etiam jurisdictionis, qua excommunicatus vitandus caret ex Ecclesiae praescripto extra dictum casum.

Quaeres: *an etiam licite ea conficiat et ministret*. Quoad *licitatem* distinguendum est inter *toleratum* et *non toleratum*.

Toleratus potest utique *licite* Sacramenta conficere et administrare, quotiescumque a fidelibus expostuletur (ex dictis supra q. 1). Imo docent complures eundem posse etiam probabiliter celebrare, tametsi non expostuletur, si dies festus occurrat, neque alius adsit Sacerdos qui Missam valeat pro populo celebrare; nam tunc juste praesumitur populus missam petere ad implendum praeceptum.

At *non toleratus* nequit, ne rogatus quidem, Sacramenta conficere aut ministrare; quia omnis cum fidelibus communicatio expresse interdicta est a jure. Excipe sit in ea circumstantia constitutus, in qua non administrans grave sit passurus incommodum, v. g. jacturam bonorum; cum Ecclesiae praecepta non obligent cum gravi incommodo. — Item potest Viaticum et Extremam Unctionem ministrare infirmo, quando iste nequeat rite confiteri peccata ob infirmitatis suae indolem, ideoque nec rite et complete Poenitentiae Sacramentum suscipere, quia forte illis potest omnino indigere. Sane proximus in extremis constitutus omni, quo potest modo, juvandus est (1).

Quid (quaeres) *de illo, qui a vitando Sacramenta recipit?* Qui a vitando Sacramenta scienter recipit sine necessitate, peccat graviter, cum transgrediatur praeceptum grave, et jure incurrit etiam in excommunicationem minorem. Imo qui scienter suscipit Ordinem ab Episcopo vitando, incurrit suspensionem ab illius exercitio (2).

Q. 2. *An excommunicatus possit Sacramenta suscipere.*

R. Si sermo sit de valida susceptione, certum est excommunicatum sive *toleratum* sive *non toleratum* valide omnia Sacramenta saltem quoad substantiam suscipere, excepto, Sacramento Poenitentiae. Imo *verius* ne isto quidem excepto, si invincibiliter ignoret id sibi prohiberi, nec cetera desint requisita in excommunicato; cum ex una parte non sit indispositus, quia ignorando prohibitionem ignorat etiam suam indispositionem; et ex altera nequeat Ecclesia directe inhabiles reddere ad Sacramenta eos, qui jure divino habiles sunt.

Si vero quaeratur de licitate, dicimus cuilibet excommunicato, sive *vitando* sive *non*, nefas esse Sacramenta suscipere, nisi eum excuset ignoratia invincibilis, vel metus gravis, qui non sit incussus in contemptum censurae. Alioquin frustraretur Ecclesiae lex in re gravi.

Quid (quaeres) *si Minister Sacramentum conferat excommunicato.*

Si minister scienter confert Sacramentum excommunicato vitando, peccat graviter; quia communicat in divinis cum indigno; et incurrit interdictum ab ingressu Ecclesiae, et excommunicationem minorem, imo aliquando etiam majorem (3). — Si vero Sacramentum scienter conferat excommunicato non vitando, peccabit quidem contra *praeceptum divinum*, quod prohibet Sacramenta indignis ministrari (X); non tamen *contra legem Ecclesiasticam*; quia haec probabilius non impedit communicationem cum excommunicato *tolerato* neque in *divinis*. Hinc probabiliter licet ministrare Sacramenta excommunicato, qui sit in bona fide; quia tunc ea non dantur indigno.

Quid (dices) *si dubium sit, an quis absolutionem ab incursa censura jam sit consecutus, necne?* Sacramentum fas erit ei administrare si petat, maxime si ipse affirmet se fuisse absolutum; quia non est praesumendus velle de novo delinquere. Ita Croix, Navarrus, Suarez, etc. (4).

N. 2. — *Privatio suffragiorum ac precum.*

Q. *An possint fieri suffragia et preces pro excommunicatis.*

R. *Vel* sermo est de precibus et suffragiis, quae fidelibus proveniunt ex bonis operibus nomine et persona Ecclesiae factis ab ejus ministris, ut sunt Missae, Horae canonicae aliaque pia opera, quae fiunt ab

(1) Hic autem notandum est, quod excommunicatus illicite Sacramenta ministrans incurrit irregularitatem sive non. Nam Martinus V. declarat irregularem quemlibet constitutum *in Sacris, qui post excommunicationem praesumpserit quasi in officio suo agere sicut prius.* Quod vero pertinet ad Baptismum et Nuptiarum benedictionem, irregularitas non tenet, si privatim tantummodo haec fiant; tunc enim non est proprie officium suum exercere. V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7. n. 165.

(2) *C. cum illorum*, § fin. de sent. excomm.

(3) V. infra § 3, q. 3.

(4) Excipe, nisi certioratio sit aliunde necessaria ad populi persuasionem vincendam.

Ecclesiae ministris, prout tales sunt et in nomine Ecclesiae agunt. Ad quae etiam revocantur satisfactiones Christi, B. Virginis atque Sanctorum, quae thesaurum Ecclesiae constituunt et a Praelatis per indulgentiam applicantur. — *Vel* sermo est de precibus suffragiisque privatis, quae proveniunt ex bonis operibus, quae fideles proprio nomine et persona sua particulari peragunt: ut sunt jejunia, orationes aliaque quae a privatis fidelibus, aut ab Ecclesiae ministris, sed in persona privata, fiunt.

Si 1, tunc si agitur de excommunicato vitando, nefas omnino est pro eo publice orare, vel communia suffragia exibere; quia Ecclesia prohibet talem cum illo communionem, quamdiu vinculo censurae non fuerit solutus: et hoc valet, etsi esset contritus; quia adhuc excommunicatio durat. Si vero agatur de non vitando, est probabile licere pro eo offerre sacrificia, exhibere suffragia, et communes in Ecclesia preces effundere; leges enim favorabiles cum omni amplitudine accipiendae sunt (1). — Si 2, privatus quilibet certe potest pro excommunicatis orare, et facere secreta suffragia etiam in Ecclesia et loco publico: imo Sacerdos uti persona privata potest etiam pro iis Sacrum offerre, vel eorum in specie meminisse in *Memento*, ad hoc nempe ut Deus eos convertat. Ratio est quia excommunicati etiam vitandi privantur quidem communione Ecclesiae hoc sensu, quod Ecclesia sua bona non participat nisi iis, qui sunt ejus membra viva; at non privantur communione charitatis, quippe quae omnes etiam infideles amplectitur: unde est quidem prohibitum ipsis applicare merita Ecclesiae, quatenus Ecclesiae, non vero opera charitatis.

N. 3. — *Privatio Divinorum Officiorum.*

Q. 1. *An excommunicatus possit divinis Officiis interesse.*

Nota. Per *officia divina* hic intelliguntur: Missa, publicae processiones, Horae solemniter decantatae, solemnis benedictio, consecratio Chrismatis, et similes coerimoniae, quae fiunt ex instituto Christi vel Ecclesiae, aut quae propriae sunt Ordinis Clericalis, ut cantus Epistolae vel Evangelii cum ornamentis propriis, sepultura ecclesiastica, etc. Hoc autem posito:

R. Excommunicatus prohibetur sub mortali his interesse; quia censura privatur eorundem usu, nisi eum excuset ignorantia vel necessitas vitandi scandali. Unde excommunicatus si Sacrum faciat, et excommunicationis recordetur, tenetur illico ipsam Missam interrumpere. Excipe, nisi jam consecraverit; quia tunc debet continuare sacrificium, ne illud faciat mutilum. Hic duae ponuntur exceptiones: 1 *excipitur auditio concionis*; nam eam excommunicatus potest audire, cum in hoc nulla sit communicatio proprie dicta. Sed non potest per se eam peragere, nisi sit toleratus et ab aliis requiratur, vel ad hoc per se obligetur ex officio; quia tunc requiri praesumitur; — 2 *usus excipitur Sacramentalium*: nam ista licet summam venerationem et reverentiam mereantur, inter Officia tamen divina non recensentur. Unde excommunicato non prohibetur eorum usus, non quidem ut participet fructum, quem producunt ex benedictione Ecclesiae, sed tantum ut ea veneretur (2). Ita potest, uti imaginibus, reliquiis, aqua benedicta et aliis rebus sacris, ut, eas honorando, gratias quibus indiget, obtineat — Hinc versus licentia poëtica dimensi:

Missa, preces publicae, processio, cantus
(Horarum,
Cunctaque per Clerum celebranda solemniter. Usus
Excipitur Sacramentalium, atque auditio
Verbi.

Q. 2. *An obligatus ad Horas per excommunicationem liberetur.*

R. Negative: ab Horis non liberatur; nam *nemo debet reportare commodum a propria iniquitate.* Eas tamen recitando non debet dicere: *Dominus vobiscum*, sed *Domine, exaudi orationem meam;* quia illa formula importat quandam salutationem ad populum: secus venialiter peccaret. Sunt tamen qui censent, eum omnino non peccare etiam illam salutationem usurpando, si tamen solus recitet; quia tunc est tantum privata oratio (ut ajunt) pro aliis.

Imo Horas privatim recitare cum aliis

(1) Dum ergo Ecclesia fidelibus facit facultatem communicandi cum excommunicatis *non vitandis*, concedere etiam dicenda est communes et publicas pro iisdem orationes; communicatio enim id etiam importat.—V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7. n. 163.

(2) Imo neque eidem prohibetur Ecclesiae ingressus ad orandum private, quando divina Officia non celebrantur. Poterit etiam ingredi cum recitantur Officia divina, dummodo id fiat justa de causa, quae communionem in divinis minime importet cum fidelibus, v. g. ut satellitum manus effugiat.

non videtur, nisi veniale pro ipso *vitando*. Quia licet iste prohibeatur cum aliis communicare etiam in oratione privata; attamen, secluso scandali periculo et Ecclesiae contemptu, non censetur materia gravis socium sibi sumere ad recitandum privatim Officium vel Rosarium vel preces hujusmodi (1).

Q. 3. ***An possit Sacerdos Sacra peragere, et fideles sacris interesse una cum excommunicato.***

R. ***Affirmative***, si excommunicatus sit *toleratus*; qnia tunc ipsis permittitur cum tali excommunicato communicare. Si vero excommunicatus sit vitandus, hoc nefas est ob rationem contrariam. Hinc qui assistit eidem Missae, quam audit talis excommunicatus, incurrit minorem excommunicationem, et probabilius peccat mortaliter; quia audientes simul conveninnt in Missa in una oblatione.

Sed (dices) ***quid agendum erit, si adsit talis excommunicatus vitandus in templo?*** Si monitus non velit egredi, tenentur Clerici eum (etsi Sacerdotio insignitus) expellere si possunt; sine percussione tamen et scandalo. Si non possunt, Divina Officia omnino cessabunt: videlicet Sacerdos, si Missam celebrat, abrumpat extemplo, Canone nondum inchoato. Si Canonem inchoaverit, poterit (ceteris abeuntibus) Sacrum perficere, vel, in aliorum sententia aeque probabili, illud adhuc abrumpere. Si vero jam consecraverit, solo ibi manente Ministro, pergat usque ad Communionem inclusive, et alia perficiat vel in Sacrario vel in alio loco decenti; quia integritas Sacrificii est de jure Divino, ideoque anteponenda est Ecclesiastico juri.

Excommunicatus nolens ad sacerdotis monitionem ab Ecclesia egredi incurrit excommunicationem Papae reservatam. Idem dicendum de *interdictis denuntiatis* et de omnibus qui *impediunt* quominus illi egrediantur (2).

N. 4 — *Privatio communionis forensis atque civilis.*

Q. *Quid de privatione communionis forensis et civilis?*

R. Privatio *communionionis forensis* (3) in eo consistit, quod excommunicatus privetur omni actu ad judicium pertinente in foro sive civili sive ecclesiastico, adeo ut nequeat esse *judex*, *scriba*, *testis*, *advocatus*, *procurator;* atqne reo convento facultas semper erit in judicio eum repellendi, etiamsi non *sit vitandus*. Imo judex, si sit excommnnicatus vitandus, privatur etiam jurisdictione, et idcirco ejus sententia prorsus erit invalida. Insuper excommunicatus nequit esse neque *tutor*, *curator*, neque *executor testamentarius* (si repellatur a parte cujus interest), neque *licite* inire *contractus*, neque *licite* testari; *valide* tamen potest.

Privatio *communionis civilis* importat prohibitionem *communicandi cum fidelibus etiam in civilibus*; ita ut nec excommunicatus cum aliis, et si sit vitandus, nec alii cum ipso communicare valeant (4).

N. 5 — *Privatio jurisdictionis et sepulturae ecclesiasticae.*

Q. *Quid de privatione jurisdictionis et sepulturae ecclesiasticae?*

R. Ad 1: Excommunicatus *vitandus* privatur *usu jurisdictionis*, si quam antea habebat. Unde valide nequit *eligere* neque *praesentare* ad Beneficium, tanto minus illud *conferre*, neque *leges condere*, aut *sententias dare*: quae si ipse perageret, nulla prorsus essent. Diximus *excommunicatus vitandus*: quia si talis non esset, peccaret quidem *graviter*, si in re gravi jurisdictionem exerceret absque necessitate; sed *valide* tamen ageret, cum nullibi id invalidetur.

R. Ad 2: Excommunicatus vitandus privatur a jure *sepultura Ecclesiastica*, ita ut nequeat in loco sacro ejus cadaver tumulari (5); et si contrarium fiat, erui omnino de-

(1) Diximus *pro vitando*; nam si agatur de non vitando, ex dictis, nullo modo peccat, si iste recitet cum alio, a quo sit requisitus.

(2) V. Liguori, *Opus Mor.* l. 7. n. 175.

(3) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7. n. 184. Haec amplius non admittitur pluribus in locis.

(4) Quae autem sit haec prohibita communicatio, vid. infra § 1, q. 1.

(5) Contingere potest, ut quis Sacramentis fuerit privatus, non tamen Ecclesiastica sepultura, ut si v. g. excommunicatus in ultimo vitae suae puncto se ex corde retractet, nec amplius fiat locus administrationi Sacramentorum.

Quoad sepulturam Ecclesiasticam, quae nempe fit in loco sacro, more ecclesiastico, haec speciatim veniunt notanda:—1 Ea sunt privandi de jure communi infideles omnes; apostatae, inter quos numerantur qui scriptis atheismum, deismum, materialismum docent; haeretici, schismatici, suicidae, duellantes, peccatores publici, infantes decedentes sine baptismo, filii rebelles Ecclesiae, qui cum notorie sint excommunicati, recusant se retractare et scandalum auferre. Qui autem morte ab humana justitia plectuntur, sepeliendi sunt in loco sacro, si signa dederint poenitentiae, sed sepeliendi sine solemnitate;—2 In dubio, an sit deneganda sepultura sacra, interrogandus Episcopus: si non potest interrogari, concedenda juxta illud: *in du-*

beat (si adhuc possit),et locus sacer reconciliari. Excipe nisi decessisset cum signis poenitentiae; quo in casu absolvendus est, si pro eo veniam petant haeredes (1).

Ex Clementina *de sepulchris* excommunicantur eum *sepelientes*; sub quo tamen nomine non intelliguntur comitantes, Clerici canentes et ceteri partem ad funera habentes, licet omnes graviter peccent (2).

N. 6. — ***Inhabilitas quoad beneficia, officia et rescripta.***

Q. 1. *Quid de inhabilitate ad Beneficia, Officia ac Rescr pta?*

R. 1 : *Ad Beneficia* quod attinet, dicimus excommunicatum, sive vitandum sive non, *fieri prorsus inhabilem ad Beneficia Ecclesiastica obtinenda* ; nam *Beneficium datur propter Officium :* atqui excommunicatus, sive vitandus sive non, inhabilis est Officio. Excipitur casus a Concilio Constantiensi,et est cum Officium Beneficio inhaerens exercendum sit in commodum collatoris petentis communionem cum excommunicato non vitando circa officia beneficii ipsius (3). Diximus : — 1 *fieri prorsus inhabilem:* unde communius docent, id quoque locum habere in illo,qui invincibiliter hic et nunc ignorat se esse excommunicatum; quia ignorantia tollit culpam, non inhabilitatem, nisi collatio fiat a superiore cum absolutione ad cautelam, ut solet fieri;—2 *ad Beneficia ecclesiastica obtinenda*; jam enim obtentis non privat excommunicatio, nisi in casu haeresis.

R. Ad 2: Quod dictum est de Beneficiis, idem communiter dicunt de ipsis *Officiis Ecclesiasticis*, id est de collatione et receptione dignitatum, quibus aliqua inhaereat jurisdictio.

R Ad 3: Excommunicatus fit etiam ineptus ad obtinenda quaecumque *Rescripta* tam *gratiae* quam *justitiae*, ita ut quidquid fuerit impetratum, ipso jure nullum extet atque invalidum (4).

Quomodo se geret excommunicatus circa fructus sui beneficii? Vel ipse excommunicatus fuit ante Beneficii receptionem, *vel* post. Si 1, non potest suos facere fructus perceptos tempore excommunicationis, etiamsi postea absolvatur et rite Beneficium obtineat. Quia nec *valide* nec *licite* illud obtinebat: excepto casu, quo Beneficii onera implevisset vel *per se* vel *per alium*—Si 2, debebit quidem fructus Beneficii restituere, quia est privatus officio; fructus autem dantur propter officium, veluti merces pro opere; sed non ante sententiam judicis, si per se vel per alium onera ejusdem impleverit. Poenae enim requirentes actionem ex parte delinquentis indigent semper sententia judicis, saltem declaratoria (5).

bio odia restringenda ; idque magis, cum hodie tot incommoda ex denegatione sequantur, quibus praestat occurrere. Hinc etiam si Sacerdos solus testis fuerit repulsae moribundi, taceat, ni aliud obstet, ut sic vitet scandalum quantum fieri potest; — 3 Mimis et comoedis sacra sepultura non est deneganda, cum nulla sit lex canonica, quae eos sepultura ecclesiastica privet; — 4 Cum benedicitur coemeterium,pars aliqua extrema illius sine ulla benedictione relinquatur, ut inserviat pro sepultura infantium non baptizatorum, aliorumque, quibus denegatur sepultura Ecclesiae: nec requiritur, ut illa pars per murum, vel quid aliud separetur, modo discerni possit. Cum tamen nonnullis in locis contingat, ut sacrilege per vim sepeliantur in loco sacro qui sepeliendi non sunt, sapienter in illis locis statutum est,ad praecavendam profanationem, ut omittatur totius coemeterii benedictio, sed ut singulis vicibus benedictio fiat ejus loci, in quo cadaver est deponendum. *Gousset, Gury, etc.*Ceterum, quoad potest, servetur usus et interrogetur Episcopus.

(1) Haec de excommunicato vitando intellige; nam toleratus sepultura ecclesiastica non privatur, nisi ut talis publice cognoscatur, aut alia ratione excludendus sit: in nullo autem casu coemeterium polluitur per sepulturam non vitandi.

(2) V. Liguori, *Opus Mor.* l. 7. nn. 186, *et seqq.*

(3) Extra hunc casum omnis Beneficii collatio, electio, praesentatio et institutio facta *in favorem ejus, qui actu excommunicatione majori illaqueatur*, nulla est et invalida. Imo conferentes ipsi graviter peccant, et, praeter excommunicationem minorem, incurrunt etiam in suspensionem a collatione, nisi sit ipse summus Pontifex, qui scienter Beneficium conferat excommunicato; vel in ejus concessione adsit clausula absolutionis a censura ad effectus valide consequendos; adhuc tamen excepta excommunicatione lata ob haeresim; quae quidem non comprehenditur sub generali absolutione.

Diximus: ***In favorem ejus, qui actu excommunicatione majori illaqueatur***; quia si ante illatam censuram facta fuerit praesentatio et electio, valida tunc est, et valida erit etiam Beneficii acceptatio et possessio, etiamsi tempore illius acceptationis et possessionis excommunicatio existat. Quia nempe tam acceptatio, quam possessio sunt actus privati, non vero actus jurisdictionis.

Quid si ex adverso quis esset excommunicatus tempore praesentationis, et tempore acceptationis sit absolutus? Distinguere oportet : si non constat quod collator sciens et volens perseverat in prima sua voluntate, nova collatio requiritur; nam possidet nullitas. Si constet, probabile existimant Salmanticenses eandem minime requiri : censetur enim virtualiter de novo ipsa repraesentatio fieri.— V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7. n. 179.

(4) Ex c. *Dilectus* 26 de rescriptis.

(5) Hac declaratione data, tenetur, restituere, nisi sibi jam fructus applicasset ut vere pauperi. V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, n. 183.

Q. 2. *An excommunicatus teneatur curare absolutionem ad implendum praeceptum Missae, Confessionis et Communionis.*

R. Quoad *Missam*, negant communiter excommunicatum teneri obstaculum amovere, ut eam audiat, nisi agatur de impedimento levi; quia nemo tenetur ad impedimenta extraordinaria auferenda, ut se habilem reddat ad tale praeceptum Ecclesiasticum adimplendum, quod quidem non obligat cum incommodo gravi.—Secus tamen dicunt quoad *Confessionem* et *Communionem*, cum *radicaliter* hoc sit unum ex praeceptis divinis, erga quae tenemur tollere impedimenta omnia quoad possumus; nam praecepta divina magis urgent, quam humana, minusque humanam patiuntur interpretationem.

Ceterum, qui *per annum* animo pertinaci et cum potestatis contemptu perseverat in eadem excommunicatione, sive, ut jura loquuntur, *insordescit*, fit suspectus de haeresi (1), et contra eum uti talem procedi potest. Quod explicant Auctores etiam de aliis censuris (2).

§ II. — *De excommunicatione majori in particulari.*

Jure ecclesiastico universali multae habentur excommunicationes *latae* sententiae, quarum *aliae* nulli, *aliae* Episcopo, *aliae* Pontifici reservantur, ut videre est penes s. Alphonsum (3). Nobis principaliores adnotare satis erit.

N. 1. — *Excommunicationes nulli reservatae.*

1 In extorquentem absolutionem a censuris (*C. unic. de iis quae vi in* 6); — 2 in contrahentes intra gradus prohibitos (*Clem. unic. de consang.*);—3 In occupantes bona Ecclesiae vacantis (*C. Generali de elect. in* 6); — 4 in mandantes occisionem alicujus Christifidelis (*Cap. 1. de hom. in* 6);—5 in Clericos in dignitate, nec non in Sacerdotes sine licentia docentes legem vel medicinam (*C. fin. de Cler. vel Monachi*); 6—in Sacerdotes praefecturas laicales suscipientes (*C. Clerici, eodem*);—7 in Clericos alienantes vel locantes ultra triennium bona Ecclesiae (*Extr.* Ambitiosae *de rebus Eccles. non alienandis*);—8 in ficte renuntiantes aut commutantes beneficia (*Pius V*),—9 in raptores mulierum, et cooperantes (*Tridentinum, sess.* 24. *c.* 9);—10 in docentes non esse necessariam confessionem ante sumptionem Eucharistiae (*Tridentinum, sess.* 13, *can.* XI); —11 in ingredientes monasteria Monialium sine licentia in scriptis (*Tridentinum, sess.* 25, *c.* 5 *de Ref.*);—12 in impedientes sine justa causa sanctam voluntatem mulierum accipiendi velum, vel emittendi votum (*Tridentinum, sess.* 25, *c.* 18);—13 in cogentes (idem de cooperantibus) quamcumque mulierem invitam, praeterquam in casibus a jure expressis, ad ingrediendum Monasterium vel ad suscipiendum habitum Religionis, vel ad emittendam professionem (*Tridentinum, sess.* 24 *c.* 9. *de Ref.*).

N. 2. — *Excommunicationes Episcopo reservatae.*

1 In eum, qui leviter percutit Clericum (*C.* Pervenit, *de sent. excom.*);—2 in eos, qui absoluti a censura (per Episcopum reservata) in periculo mortis a non habente facultatem, non se praesentant Superiori postquam convaluerint (*C.* Eos, qui *de sent. excomm. in* 6);—3 in eos, qui procurant abortum foetus animati, effectu secuto (Bulla *Sedes Apostolica* Gregorii XIV 31 maii 1591); —4 in eos, contra quos communicant in crimine criminoso cum excommunicatis ab Episcopo, id est in crimine propter quod aliquis fuit excommunicatus (*C.* Nuper 29, *et* 55 *de sent. excomm.*); — 5 in eos, contra quos Episcopus tulit talem sibi reservatam censuram, ut patet; — 6 in incidentes in casus papales publicos, si perpetuo impediantur Romam adire pro absolutione, ut infirmi, senes, mulieres (*C.* De cetero *de sent. excomm.*);—7 in incidentes in casus papales occultos, qui sint extra Bullam *Coenae*. Ex Tridentino (sess. 24. cap. 6 de R.): *liceat Episcopis in irregularitatibus omnibus et suspensionibus ex delicto occulto provenientibus, excepta ea, quae oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis deductis ad forum contentiosum, dispensare; et in quibuscumque casibus occultis etiam Sedi Apostolicae reservatis, delinquentes quoscumque sibi subditos, in Dioecesi sua per se ipsos aut Vicarium ad id specialiter deputandum, in foro conscientiae gratis absolvere, imposita poenitentia salutari. Idem et in haeresis crimine in eodem foro conscientiae eis tantum, non eorum Vicariis sit permissum* (4).

(1) Tridentinum, sess. 25, c. 3.
(2) V. Ligouri, *Op. Mor.* l. 7, n. 187.
(3) *Opus Mor.* l. 7, n. 208 *et seqq.*; et *Homo Ap. Tr.* XIX, n. 28 *et seqq.*
(4) Ubi viget Concilium Provinciale Romanum sub Benedicto XIII celebratum, est lata excommunicatio Episcopo reservata in medicos, qui postriduam infirmi visitationem a cura infirmi non abstineant, usque dum ipse Poenitentiam susceperit (tit. 23 c. 1).

N. 3. — *Excommunicationes Pontifici reservatae* (1).

Contra Clericos ac Religiosos.

1 In concionantes de tempore judicii novissimi contra sensum Sanctorum Patrum (*Extr.* Viam, *de r. in* 6); — 2 in Parochos non implentes juramentum de residentia. (*Extr.* Viam, *de r. in* 6);—3 in Religiosos, qui praetextu privilegiorum absolvunt a casibus Episcopo reservatis (*Decr. S. Congreg.*); — 4 in Moniales exeuntes claustra sine licentia obtenta (*Pius V*); — 5 in Religiosos, qui sine licentia Viaticum vel Extremam Unctionem ministrare vel Matrimonium solemnizare praesumunt (*Clemen.* 1 *de priv*);—6 in absolventes a Casibus Bullae Coenae (*Clemens VIII*);—7 in Confessarios absolventes complicem peccati turpis.—(*Benedictus XIV*).—8 in impugnantes concionando Montes pietatis (*Leo X.*).

Contra omnes in generali (2).

1. In haereticos, eorumque fautores. — In scienter retinentes, legentes, imprimentes et defendentes libros haereticorum de religione tractantes vel haeresim continentes—In schismaticos et apostatas.—In appellantes ad futurum Concilium ab Ordinationibus Pontificis, et in ipsorum fautores. —In surripientes bona Christianorum naufragantium.—In falsificatores Literarum Apostolicarum.—In vexantes Romipetas devotionis causa, aut alios pietatis causa peregrinos.—In piratas in mari pontificio, eorumque fautores. — In usurpantes jurisdictionem beneficiorum.—In vexantes Episcopos, Legatos, vel Nuntios in suis Dioecesibus.—In recurrentes ad potestatem laicalem a decretis judicis ecclesiastici.—In trahentes causas civiles Ecclesiasticorum ad tribunal laicale (*Bulla Coenae*); — 2 In incendiarios ab homine excommunicatos, et denuntiatos (*C.*Tua nos, *de sent. excomm.*); — 3 in effringentes et spoliantes Ecclesias; ita etiam in occupantes bona loci pii (*C.*Conquesti *eod.*); — 4 in communicantes in crimine cum excommunicato a Papa (*C.* Nuper *eod.*); — 5 in vexantes censurantes (*C.* Quicumq., *de sent. exc. in* 6; in usurpantes bona Ecclesiastica, vel usurpata recipientes (*Tridentinum, sess.* 22, *c.* 11 *de Ref.*); — 7 in violantes interdictum Papale (*Extr.*Etsi, *de poen.*); Item in violantes interdictum modis prohibitis (*Clemen.* Gravis, *de sent. exc*); — 8 in simoniacos confidentiales (*Pius IV et Pius V*); — 9 in duellantes ac cooperatores (*Benedictus XIV*); — 10 in docentes aut sustinentes propositiones damnatas (*Decr. S. Congr.*); — 11 in eos, qui alterutram opinionem de Conceptione B. V. M. damnant de mortali vel de haeresi. Item in eos, qui in concionibus aliisque publicis actionibus asserunt B. V. Mariam conceptam fuisse in originali peccato. (*Sixtus IV, Pius V, Paulus V. Gregorius XV et Alexander VII*); — 12 in perseverantes per annum in excommunicatione lata a Delegato Papae (*C.* Quaerenti, *de off. del.*);—13 in ingredientes septa monasteriorum monialium praetextu licentiarum (*Gregorius XIII*);—14 in violantes clausuram Monialium aut Religiosorum ad malum finem, nempe libidinosum (*Decr. S. C. jussu Clementis VIII*): — 15 in foeminas ingredientes clausuram Religiosorum (*Benedictus XIV*); — 16 in defendentes proxime interrogandi nomen complicis in Sacramentali Confessione (*Benedictus XIV*); — 17 in absolutos ab excommunicatione sub conditione, si eam postea non adimpleant (*C.* Eos qui, *etc.*);—18 in dantes, vel accipientes aliquid ex pacto ob admissionem in Religionem (*Extr.* Com. 1 *de sim.*);—19 in impedientes executionem literarum s. Poenitentiariae (*Julius III*); — 20 in laicos collectores eleemosynarum pro Missis, si minora, quam acceperint, stipendia tribuant (*Benedictus XIV*); — 21 in adscriptos sectis occultis, et clandestinis: in eorum fautores: item in eos non denuntiantes (*Leo XII, ceterique dein Pontifices*); — 22 in percussores Clericorum.

Sed de hac ultima excommunicatione sit:

(1) V. etiam Tract. *de Poenit.* ubi *de casuum reservatione.*

(2) Diximus *omnes*; igitur et quacumque fulgenti dignitate praeditos; ubi enim lex non excipit, nullus excluditur. Hinc Clemens XIII et Bullam *Coenae* et ceteras Constitutiones ac Conciliorum statuta renovans Bulla *Pastoralis R. Pontificis*, anno 1759, omnes includit, et addit: *nullus per alium, quam per R. Pontificem, nisi in mortis articulo constitutus (nec etiam tunc nisi de stando Ecclesiae mandatis et satisfaciendo cautione praestita), absolvi possit, etiam praetextu cujusvis facultatis et indultorum quibuscumque personis Ecclesiasticis... nec non laicis etiam imperiali, regali et alia mundana excellentia fulgentibus.... concessorum etc.*

Et Pius VII cum Napoleonem excommunicavit (ut quoad posset hanc gravissimam poenam temperaret, nec illum vitandum faceret), illum non nominavit expresse. — V. *De Immunitate Ecclesiast.* Taurini 1850. — Bonacina, In Bull. *Coenae*, disp. I, q. 1, pun. IV.

Corollarium — *De excommunicatione ob percussionem Clericorum* (1)

Q. 1. *Quid de Clericorum percussoribus?*

R. In Concilio Lateranensi II (anno 1139 celebrato) contra Clericorum percussores celeberrimus latus est Canon his verbis: *si quis, suadente diabolo, hujus sacrilegii reatum incurrerit, quod in Clericum vel Monachum violentas manus injecerit, anathematis vinculo subjaceat, et nullus Episcoporum illum praesumat absolvere (nisi mortis urgente periculo) donec Apostolico conspectui praesentetur, et ejus mandatum suscipiat.* Inde natum est *privilegium canonis* ut vocant.

Q. 2. *Quinam hanc incurrunt excommunicationem?*

R. Praeter ipsos percussores, cujuscumque sexus sint, conditionis et status, licet impuberes, modo rationis compotes sint et doli capaces, item licet Clerici (2), ex jure eam incurrunt (3):

1. Quicumque percussionem *efficaciter mandant, consulunt*, vel in illam *consentiunt*, quando nempe isti per mandatum, consilium, consensum graviter influant in percussionem, quae de facto contigerit. Excipe (in *probabiliori* saltem sententia) nisi ante executionem mandatum, consilium, consensum revocaverint, prout magis potuerint, percussionem impediendo; quia tunc non adest contumacia (4).

2. Qui *ratam habent* percussionem ipsam; sed si haec tria concurrunt: — 1 si percussio facta sit *nomine* et in favorem ipsius, qui eam ratihabet; — 2 si ratihabitio patefiat aliis *externe*; — 3 si ratihabens, actu quo percussio contingit, aptus fuerit ipsi mandato vel consilio saltem *habitualiter* (5).

3. Qui percussionem *non impediunt*, cum *ex justitia* vel *officio* impedire tenentur, uti Principes, Praelati, judices, tutores, domini. Diximus *ex justitia*, vel *officio*; nam qui tenentur tantum ex charitate, non censentur efficaciter in percussionem influere (6).

Q. 3. *Quinam veniunt hic nomine Clerici vel Monachi?*

R. Ad 1: Nomine *Clerici* venit *omnis Clericus* prima saltem Tonsura initiatus, licet excommunicatus, suspensus, interdictus; dummodo deferat habitum et alicui Ecclesiae inserviat (7). Quod si habitum dimiserit neque post tres Praelati sui monitiones eundem resumpserit, privabitur tunc *privilegio Canonis* (8). — Privatur etiam degradatus: item bigamus, ex *reali* tamen bigamia (9).

R. Ad 2: Nomine *Monachi* intelligitur quilibet Religiosus utriusque sexus, sive professus, sive non—item omnes vitam agentes *in communi* sub Praelato ex Pontificis auctoritate saltem tacita, quamvis eorum religio nondum sit approbata. — Veniunt denique *Haeremitae*, qui voto aut pacto sese addicunt servitio alicujus loci sacri, sub Episcopi tamen obedientia et approbatione. Non tamen *vagi* illi, quos interdum videmus habitu singulari indutos huc illuc discurrentes ad eleemosynas colligendas, licet de Episcopi licentia alicui Ecclesiae inserviant. *Ex decisione Rotae Romanae.*

Q. 4. *Quid significant ea verba:* suadente diabolo?

R. Significant ad excommunicationem requiri, ut percussio sit *mortaliter peccaminosa*. Hinc a censura ista eximitur: — 1 qui Clericum percutiendo *non peccat graviter* ex defectu advertentiae aut consensus ob subitam iram. Imo jure excusatur qui Clericum turpiter agentem cum sua matre, filia, sorore aut uxore occidit; — 2 qui *percutit jocose* vel *casualiter*, quamvis percussio sit *gravis*, et sanguis effundatur a naribus, et quamvis cum aliqua etiam ira conjuncta sit, quae tamen non pertingat ad peccatum *mortale*; — 3 qui percutit *ad defensionem* sui aut suorum, vel etiam ad defensionem bonorum temporalium; — 4 qui *auctoritate praefulget*, uti Praelatus, magister, pater; et etiam frater aetate major, qui curam in Clericum exerceat, modo percussio

(1) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, nn. 264 etc.; et *Hom. Ap.* Tract. xix, nn. 48 etc.

(2) « An autem sit excommunicatus Clericus, » qui se ipsum percutit ira perculsus, affirmant » Layman, Navarrus, Suarez. Sed probabiliter negant Castropalaus, Toletus, Barbosa, Croix, Tournely etc.; quia revera Canon videtur loqui tantum de diversa persona, quae Clericum laedit». Liguori, *Hom. Apost.* Tract. xix, n. 51.

(3) *C. Pueris* de sent. excomm.

(4) *C. Quantae*; et *c. Mulieres*, de sent. excom.

(5) *C. Cum quis*, de sent. excomm.

(6) Cap. *Quantae*, 47, de sent. exc.

(7) Ex Continuatore Tournely immunis est a censura qui in mortuum Clericum desaevit; quia is non est vere Clerici percussor, sed Clerici cadaveris.—Contrarium vero docet Alasia cum Felino; quia haec percussio est adhuc injuriosa statui Clericali, ob quam rationem hic canon latus est: et sunt qui citant declarationem S. C.

(8) *V. De obligat.* disp. 1, c. 2, a. 1, § 1 qu. 1.

(9) *C. Contigit* 45, de sent. excomm.

sit moderata atque ad correptionem peracta (1).

Q. 5. *Quid indicant verba*: violentas manus injecerit?

R. Significant requiri, ut percussio sit *de se violenta* sive fiat manibus sive pedibus sive alio quocumque modo. Censetur autem percussio *de se violenta*, ac proinde sufficiens ad censuram incurrendam, quoties-cumque sit *graviter* injuriosa *ratione reverentiae* Clerico exhibendae, licet *in se levis* sit, et tactum physicum levissimum complectatur. Ratio est, quia in hoc canone interpretatio fieri debet *late*, utpote favorabilis coetui Ecclesiastico. Quare docent Theologi incurrere hanc censuram eos omnes :—1 qui *vel* exspuant in faciem Clerici, *vel* eundem luto contaminent, *vel* aqua per contemptum perfundant ; — 2 qui Clericum in carcerem vel in locum carceri similem conjiciant; 3 — qui eum insequantur, ut in foveam cadat, vel ut ab equo excutiatur; — 4 fur qui rem a Clerico violenter auferat; cum laedat ejus honorem. Secus si clam auferat; nam tunc actio est fraudulenta, non violenta.

Quid vero (dices) *si Clericus ipse in suimet percussionem, vel actionem injuriosam assentiatur? Percutiens* adhuc incurrit excommunicationem latae sententiae; neque enim huic privilegio cedere potest Clericus, cum sit in favorem totius Ordinis. Clericus vero consentiens excommunicationem ferendae sententiae meretur ex jure (2).

Q. 6. *Quid dicendum de eo, qui Clerico venenum praebet?*

R. Croix cum Beja et Sperelli ait venenum Clerico praebentem excommunicationem statim incurrere: quia venenum de se est aptum statim laedere. — Verum *communior* opinio, quae nobis *probabilior* videtur, docet eam non incurri, nisi actu quo venenum laedere inceperit. Nam ad censuram incurrendam requiritur effectus secutus, nempe violentia illata: atqui, antequam venenum laedere inceperit, nulla adest effectiva violentia, sed tantum actio apta ad violentiam. Ita Diana et Viva cum Squillante et Rencio.

Q. 7 *Quotuplex distinguitur percussio Clericorum?*

R. Triplex *communiter* adsignatur: *enormis*, *mediocris* et *levis*.

Enormis est, cum magna intervenit vulneratio; vel magna sanguinis effusio, aliunde tamen quam a naribus; vel magna injuria.

Mediocris est, cum fit carnis contusio, qua sanguinis quidem copia effundatur, sed absque gravi laesione vel injuria, ut si extrahatur dens, vel capillorum copia evellatur.

Levis tandem (non quidem *in se*, quae nempe importet tantummodo peccatum *veniale*, cum ad incurrendam excommunicationem semper requiratur culpa *gravis*; sed *relate ad mediocrem* et *enormem*) dicitur ea, quae fit pugno, palma, manu, pede, digito, baculo, lapide; dummodo neque maculam ullam importet, neque carnium contusionem relinquat, neque sanguinis effusionem producat. Levis percussio potest *gravis* fieri *ratione circumstantiarum*; ac —1 ratione *personae laesae*, v.g. si sit Episcopus, Praelatus, Judex vel alius in dignitate constitutus; —2 *personae laedentis*, v. g. si officialis laicus auctoritative percutiat Clericum; — 3 *personae, coram qua percussio contingit*, v. g. si coram Praelato; — 4 *gravis scandali*; — 5 *loci et temporis*, v.g. si percussio fiat in Ecclesia, vel tempore functionum sacrarum; — 6 *injuriae in se valde gravis*, v. g. si quis Clerici vultum stercore foedaret. In dubio percussio est judicanda *gravis* ex ipso jure, ne occasio praebeatur laedendi statum Ecclesiasticum.

Q. 8. *Quid requiritur, ut Clericorum percussores sint vitandi?*

R. Ut Clericorum percussores sint vitandi requiritur :

1. Ut eorum crimen sit notum non solum *notorietate juris*, sed etiam *notorietate facti*; 2 *ut factum non possit ulla tergiversatione celari*: verba haec sunt Concilii Constantiensis. — Ex hoc deducitur :

1. Neminem teneri vitare ac fugere illum Clerici percussorem, qui sibi quidem *est notus* ut talis, aliis tamen *est occultus*.

(1) « Dicunt Bonacina, Filliucius, Layman, Molina, Salmanticenses et Castropalaus censuram non incurrere pueros tonsuratos aut in minoribus, qui se invicem pugnis percutiunt, licet sanguis e naribus emanet; quia tales percussiones non reputantur graviter injuriosae, cum proveniant primum ex levitate jocosa. Et hoc, addit Sotus, tenent, etsi percussio sit gravis; sed hoc intelligendum modo non fuerit deliberata.... Rationabiliter vero Suarez, Sayrius, Sylvius, Salmanticenses etc., excusant mulierem quae percutit clericum qui eam sollicitat, cum illa non potest alia via se liberare, etiamsi ille eam tentasset solis pravis verbis · intellige quando mulier pro tali sollicitatione est in periculo labendi ». V. Liguori, *Hom. Ap.* T. XIX, n. 52.

(2) Ex c. *Contingit*, *de sent. excomm.* — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, n 274.

Nam ut crimen sit notorium *notorietate facti*, requiritur, ut notum sit *vel* majori parti communitatis, *vel* magno personarum numero, *vel* saltem ut credatur in earum notitiam quamcito esse venturum.

2. Neminem teneri vitare Clerici percussorem, qui nondum in judicio fuerit ut talis *vel* confessus *vel* per sententiam declaratus; etenim ad inducendam obligationem vitandi percussorem illum requiritur, ut constet non solum de facto publice notorio; sed etiam de censura ob factum illud illata. At reus, usquedum non fuerit in judicio confessus vel condemnatus, semper potest aliquo suffragio excusari, v.g. dicendo se id egisse ad defensionem sui vel suorum.

Q. 9. *Quinam potest absolvere ab hac excommunicatione?*

R. Vel agitur de percussione *levi*; vel de *mediocri*, aut *enormi*.

Si agitur de percussione *levi*, quamvis ea sit publica, ab illa absolvere possunt Episcopi, ut dicunt *communiter* (1). Et cum Episcopis competat haec potestas de jure ordinario, eam habent etiam eorum Vicarii Generales; quia unum cum ipsis tribunal faciunt.

Si de *mediocri* et *enormi* percussione agatur, tunc si illa *non est publica*, eadem inest facultas Episcopis (2): si est *publica*, nemo *generatim* potest absolvere, nisi Papa aut *Legatus a latere*(3), aut *Legatus missus* (4). Diximus *generatim;* quia jure excipiuntur: 1 *mulieres* et *impuberes*, etsi post pubertatem petant absolutionem (5); 2 *collegialiter viventes*, si percussio non sit enormis (6); 3 alii impediti adire Romam: qui omnes ab Episcopo absolvi possunt (7).

Pro absolutione ab hac censura potest recurri ad S. Poenitentiariam.

SCHOLIUM — *De Monitoriis.*

Q. 1. *Quid est monitorium, et quid de illo?*

R. Monitorium, seu publicum edictum, est *mandatum Ecclesiae seu Judicis ecclesiastici, quo sub excommunicatione praecipitur manifestatio auctorum criminis gravis, reipublicae vel privato perniciosi* (8).

Monitorium obligat sub gravi, cum res gravis sit: et si delictum vergat in *damnum commune*, etsi occultum, est revelandum, nisi adesset firmissima emendationis spes delinquentem corrigendo. Quod si vergat solummodo in *damnum tertii*, tunc tantum est revelandum, cum crimen probari potest. Si tandem non vergat in ullius damnum, nemo tenetur illud revelare, nisi praecedat infamia, sive rumor de illo; quia tunc neque judex potest de eo inquirere.

Qui autem delictum noverint sub secreto ad consilium praebendum, nunquam tenentur ad denuntiationem, uti docet Angelicus (9); quia jus positivum non potest juri naturae derogare (10).

§ III. — *De excommunicatione minori* (11).

Q. 1. *Quando incurritur excommunicatio minor?*

R. Una tantum est *causa*, ob quam incurritur excommunicatio minor, et est quando fidelis communicat cum excommunicato *vitando* in casibus qui, memoriae juvandae causa, his versiculis continentur:

Si pro delictis anathema quis efficiatur,
Os, orare, vale, communio, mensa negatur.

1. *Os*: et significat *communicationem per colloquium aut literas;* item quodcumque benevolentiae signum, uti esset dona mittere, vel acceptare, etiam privatim; — 2 *Orare*: et significat omnem *communicationem in divinis*, uti esset assistere publicis functionibus Missarum, processionum etc.; — 3 *Vale*: et significat quamlibet *salutationem et honoris exhibitionem*, nisi haec fiant ad vitandum damnum atque indignationem ipsius excommunicati (12); — 4 *Communio:*

(1) *Ex c. Pervenit, de sent. excom.*
(2) *Ex c. Liceat 6 in sess. 14 Trid.*
(3) *Ex c. Ad eminentiam, de sent. excom.*
(4) *C. poen. de Off. Leg.*
(5) *C. Muliere*, de sent excom.; *et c. Pueris* fin. eod. tit.
(6) *C. Quoniam*, de vita et hon. Cler.
(7) *C. Quamvis*, de sent. excom.
(8) Excommunicatio imponitur vi monitorii non tantum ad revelanda aliqua crimina, se vel ad restituendum alienum; et similia. — V. Ferraris, *Bibliot.* v. Monitorium.
(9) 2, 2, q. 70, a. 1. — V. Liguori, *Op. Mor.* l. 4, n. 248: l. 7, n. 114.
(10) V. Liguori. *Homo Apost.* Tr. XIII, n. 75 ubi alia plura ad rem habentur.
(11) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, nn. 188 *et seqq.*
(12) » Item communissime s. Antoninus, Navarrus, Mai., Filliucius, Sotus, Avila, Sayrius, Bonacina, Castropalaus, Salmanticenses, Escobar, » etc., admittunt probabile esse licere certa signa » urbanitatis exhibere erga excommunicatum. Quia » hujusmodi actus non exhibentur, ut ei honor » praestetur; sed ut inurbanitatis et contumeliae » nota vitetur, maxime si excommunicatus est superior, aut persona publica, etc. ». Ita Liguori, *Hom. Ap.* Tr. XIX. n. 21.

et significat omnem *societatem*, *contractum* et *cohabitationem* per modum mutuae societatis; — 5 *Mensa:* et significat *societatem in eadem mensa* (1), non tamen casu; nam mensae communionem nemo diceretur habere, qui ederet cum excommunicato in diversorio, ubi quisque sibi intendit.

Q. 2. *Quae culpa requiritur ad excommunicationem minorem?*

R. Sufficit culpa venialis, quae tamen sit plene deliberata; quia ad incurrendam poenam requiritur actus perfectus in genere suo. Hinc licet in confessione omitti possit peccatum veniale, non tamen omitti poterit illud, ob quod illata est excommunicatio minor; quia Sacramenti susceptionem impedit.

Q. 3. *Quale peccatum est communicare cum vitando?*

R. *Regulariter est peccatum veniale* communicare cum vitando, et *regulariter minor tantum excommunicatio incurritur.*

Diximus: 1 *regulariter est peccatum veniale.* Peccat enim etiam *mortaliter:* — 1 qui communicat in *contemptum* prohibitionis Ecclesiae; — 2 qui communicat *in divinis* in re *gravi*; — 3 qui communicat in *crimine criminoso*, nempe in eodem crimine, ob quod ille fuit excommunicatus: esset v. g. si post excommunicationem latam ob furtum quis adhuc communicaret cum excommunicato, ut eidem consilium aut opem suppeditet, vel ne locum habeat restitutio, vel ne ab excommunicatione resipiscat; — 4 qui communicat *valde frequenter* in rebus ipsis civilibus; quia tali modo communicans in *periculum animae suae* communicat (2).

Diximus 2 *regulariter minor tantum excommunicatio incurritur*; nam communicatio cum vitando importat etiam excommunicationem majorem: — 1 si Clericus scienter communicat in divinis cum excommunicato *nominatim* a Pontifice et denunciato; — 2 si excommunicatio lata est contra aliquem et simul *contra participantes*; — 3 si quis communicat *in crimine* criminoso. In his autem casibus qui communicat, non potest absolvi, nisi ab illo, a quo est absolvendus ipse principalis.

Q. 4. *An aliquando liceat cum vitando communicare.*

R. *Affirmative*; legitimae causae communicandi cum excommunicato sunt (3):

Utile, lex, humile, res ignorata, necesse.

1. *Utile:* utilitas nempe tam ipsius *excommunicati*, v. g. ut aliquod spirituale auxilium recipiat; quam *aliorum*, v. g. ut ipsi ab eo recipiant opem vel spiritualem vel temporalem.

2. *Lex:* intelligitur *lex matrimonialis*, ob quam conjuges possunt invicem communicare. Excipitur: 1 si sint per divortium separati; 2 si excommunicatio lata sit ob dubium de matrimonii valore; 3 si alteruter excommunicatus est propter haeresim; 4 si communicent *in divinis.*

3. *Humile:* intelligitur subjectio, quae debetur majoribus; quae nempe adhuc licite eis exhibetur, etsi excommunicatis vitandis. Hanc igitur debent filii, etiamsi jam emancipatione donati, erga proprios parentes, et extenditur usque ad pronepotes atque affines in eodem genere. — Idem dicatur de *Religiosis* et *Clericis* erga Praelatos, de *militibus* erga Duces, de *servis* erga dominos et vicissim; sed in iis rebus, quae ex famulatu debentur.

4. *Res ignorata:* intelligitur quando quis ignorat aliquem esse excommunicatum, sive ignoret ipsum deliquisse, sive ignoret tali delicto adnexam censuram (4). Est autem *probabilius* et *communius* excusare etiam ignorantiam crassam, ut eruitur ex jure (5).

5. *Necesse:* intelligitur *gravis* necessitas tam spiritualis, quam temporalis, tam ipsius communicantis, quam excommunicati et aliorum; nam Ecclesiae leges de se non obligant cum gravi incommodo.

Q. 5. *Quinam est effectus excommunicationis minoris?*

R. Duo recensentur: primus dicitur *directus*, alter *indirectus* (6):

1. *Effectus directus* excommunicationis minoris consistit in privatione *usus passivi* Sacramentorum; ita ut *graviter* sit peccaturus qui excommunicatione minori illaqueatus ea suscipiat (7).

(1) Quam vel ipse vetat Apostolus 1 Cor. 5.
(2) Ex c. 7 de except.
(3) V. Liguori, *Op. Mor*, l. 7, nn. 200, *et seqq.*
(4) Ex c. *Quoniam multos* 11, q. 3.
(5) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, n. 147.
(6) C. *si celebr.* de Cleric. excomm.
(7) Dicimus *usus passivi*; nam commune est non peccare graviter, imo satis probabiliter nec leviter qui ea irretitus Sacramenta ministrat; cum textus canonicus dicat: *non videtur a collatione, sed a perceptione Sacramentorum remotus.* Excipe nisi sit sermo de eo qui, antequam Sacramentum ministret, debeat illud ipse suscipere: ut esset v. g. Sacerdos ministrans in Missa.

2. *Effectus indirectus* est inhabilitas *sub gravi* ad ecclesiastica beneficia recipienda. Electio tamen non esset irrita, sed irritanda; cum in textu cit. habeatur: *si scienter excommunicatus electus fuerit, ejus electio est irritanda.* Quae scientia esse debet, saltem *in probabiliori* sententia, ex parte ipsius electi, nempe quod recordetur se esse excommunicatum, dum sibi Beneficium confertur.

Q. 6. *Quisnam absolvit ab excommunicatione minori?*

R. Ab excommunicatione minori absolvit omnis Sacerdos, qui ad Sacramentales Confessiones excipiendas sit approbatus: ita usus invaluit.

Articulus II.—*De suspensione* (1).

§ I.—*De suspensione in genere.*

Q. 1. *Quid est suspensio?*

R. Suspensio est *censura, qua Clericus functiones aliquas Ecclesiasticas exercere vetatur.* Ex quo patet 1 suspensionis subjectum solum esse Clericum; 2 per hanccensuram non privari Clericum passiva Sacramentorum receptione, neque ingressu Ecclesiae, aut communibus suffragiis, neque Ecclesiastica sepultura.—Suspensio autem Clericum comitatur ubique, cum ea immediate afficiat personam (2).

Hanc poenam, utpote gravissimam, Praelati non debent infligere sine scriptura; ita ut si Superior ore tenus Clerico suo dicat: *ego te suspendo*, haec loquendi formula habenda sit potius uti simplex celebrandi prohibitio, quam veri nominis suspensio: et qui eam violaverit, gravis inobedientiae reus evadet, sed irregularitatem non incurret (3).—Neque suspensio incurritur, nisi ob peccatum *mortale*; cum poena debeat culpae proportionari: excipe si sit partialis; aut totalis, sed ad breve tempus, puta per hebdomadam; aut ferendae sententiae, nec indicta a jure: poterit tunc sufficere culpa *venialis* (4).

Q. 2. *Quotupliciter accipi potest suspensio?*

R. *Triplici modo* suspensio accipi potest ex communi ac recepto DD. sensu:

1. *Ratione functionum*, quas Clericus exercere prohibetur. Et alia est *ab Officio*; alia *a Beneficio*; alia *ab utroque totalis* vel *partialis*, prout *totaliter* vel *partialiter* afficit Officium vel Beneficium. — Porro suspensus *pure, simpliciter* et *absolute*, sive absque ulla determinatione, intelligitur *totaliter* et ab utroque suspensus, ita ut ipsi sit interdictus omnis usus Ordinis ac jurisdictionis, et fructuum Beneficii perceptio. Hinc Parochus suspensus pure et simpliciter nec Missam celebrare, nec praedicare, nec Officiis praeesse, nec parochiam regere, nec Sacramenta ministrare potest. Sane nulla tunc est ratio, cur suspensio intelligatur magis de uno, quam de alio. — Suspensus vero *ab officio* tantum (nempe ab actibus tum jurisdictionis, tum Ordinis (5), seu officii ad quod exercendum requiritur, ut quis sit Clericus) non censetur suspensus a beneficio; quare adhuc poterit illius fructus percipere. Si tamen 1 per alios impleat Beneficii onera; 2 delictum non sit enorme; 3 per anni spatium in suspensione non insordescat.—Tandem suspensus *a Beneficio*, nempe ab emolumentis et administratione Beneficii, non censetur suspensus ab Officio; neque ab aliis Beneficiis quae extra Dioecesim haberet, si Episcopus non exprimat; nam odia sunt restringenda. Hinc etiam probabilius est, quod si suspensus a beneficio, tempore suspensionis aliud beneficium adquirit, ejus collatio non est irrita, cum nulla lege id sit expressum; ideo tantum irritanda (6).

(1) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, nn. 312 *et seqq.*; et *Homo Ap.* Tr. xix, nn. 64 *et seqq.*

(2) Ita Glossa, *In Can.* 24, q. 1, c. 7, 2ª Part. Decr.

(3) S. Congregatio Concilii in *Vercellen.* 18 aug. 1703 penes Monacelli, *Formul. Legal. Pract. for. Eccl. Suppl. ad* III Tom. pag. 120, n. 6.

(4) Si feratur in communitatem, tenet quidem in omnes quoad *officia communia*, sed non ut censura proprie dicta, bene vero ut quaedam inhabilitas seu prohibitio. At si lata sit in communitatem et in singulas ejus personas, erit vera censura, sed non afficiet nisi delinquentes; poena enim proprie dicta culpam supponit.

(5) Suspensus ab Ordine superiori non censetur suspensus ab inferiori, et vicissim. Hinc suspensus a Presbyteratu potest adhuc canere Epistolam vel Evangelium; Confessarius suspensus a Diaconatu potest adhuc absolvere, etc.

(6) Suspensus a beneficio tenetur ad officia praestanda, etsi ab ipso beneficio proveniant: hinc tenetur ad Horas, et cetera onera, quamvis fructus non percipiat; quia id sibi debet imputare. Non tamen privatur commodo quod provenit ex anniversariis, stipendiis Missarum, nec eo quod datur ob onus personale Clerici; quia haec non sunt fructus beneficii. Quoad distributiones, an eas possit percipere a beneficio suspensus, disputant.

Suspensus a beneficio si sit pauper, et suspensio sit in crimen omnino praeteritum, ut dicunt Suarez et Renzi cum communi, potest fructus sibi retinere. Imo dicunt Tournely et alii, quod si

2. *Ratione temporis* quo perdurat. Et alia est *temporanea*, quae ad tempus; alia *indefinita* seu *absoluta*, quae obtinet donec tollatur.

3 *Ratione causae* ob quam infligitur. Et alia est *medicinalis*, si ad emendationem; alia *poenalis* et *impropria*, si detur ad vindictam; alia denique *ad cautelam.* Haec porro suspensio quae dicitur *ad cautelam* in eo posita est, ut per Episcopale praeceptum Clericus arceatur ab exercitio ministerii sacri, non quia criminis reus sit, aut de crimine jam convictus vel confessus; sed quia non decet sancta tractari ab illo, contra quem fama publica male refert, vel jam criminis publici accusatio aut inquisitio judicialiter fuerit instituta: idque Episcopi prudentiae et sapientiae prorsus relinquendum est. Postulat nempe *politiae ecclesiasticae* ratio, ut ad sacrorum exercitium non accedant, nisi ii, qui integrae vitae et bonae famae sint penes populum christianum. Et hujus quidem censurae exempla habemus non pauca in jure(1).

Ex quibus haec sequuntur: 1 praedictam suspensionis speciem esse *partialem*, scilicet a solo exercitio Ordinis, non a Beneficio; 2 eandem proprio et stricto *censurae* nomine appellari non posse; ideo non requiri ad eam formulas canonicas, quae pro censuris infligendis praescriptae sunt; nec irregularitatem incurri, si violetur; 3 eam graviter obligare, cum lata sit ob gravem causam.

Quidnam (quaeres) *importat* suspensio a divinis *sine alio addito*? Suspensio *a divinis*, juxta Fagnanum, importat suspensionem ab omnibus divinis officiis, una excepta concione (2). A Goritia scribit: *Suspensus a divinis nequit in choro recitare psalmos, neque iis interesse; aut officia divina audire tanquam Clericus. Quod si intersit tanquam Clericus et Minister ex officio, fit irregularis* (intellige, si solemniter Ordinem Sacrum exerceat); *secus si id faciat tanquam laicus. Et hinc potest tanquam laicus audire sacrum; non vero celebrare, aut coram se facere celebrare, etsi esset Episcopus.*

Verum (nisi alicubi forsan ea verba aliter explicet usus) ex Maynardi, Rotario, Suarez, Ursaia aliisque colligitur, suspensionem *a divinis* eandem esse ac suspensionem *ab officio*. Idque sane est Canonico juri conformius, ubi ea verba indiscriminatim videntur sumi ad unum significandum (3). — Unde sic intellecta suspensio a divinis importat suspensionem ab omni officio ecclesiastico, sive illud ab Ordine, sive a jurisdictione dependeat. Quare sic suspensus prohibetur celebrare Missam, audire confessiones, vel alios ad confessiones adprobare; item praedicare, solemniter benedicere, canere Evangelium, imo etiam Epistolam cum vestibus sacris (licet sine vestibus, eo plane modo quo laici Epistolam cantant, adhuc possit); item beneficia conferre, excommunicare, divinis officiis interesse ut Clericus sive in choro sive extra, v. g. processionibus, funeribus, etc.; item quascumque functiones agere nomine Ecclesiae. Poterit tamen divinis officiis interesse ut laicus, et canere, ut laici faciunt: an vero eo in casu possit distributiones accipere, affirmat Avila, quia illae dantur praesentibus, sed negat Bonacina, quia, esto quod iste sit praesens, non tamen est talis ex officio: porro distributiones dantur tantum ex officio praesentibus, qui nempe praesentes sunt tamquam viva membra Capituli.

Q. 5. *Quaenam est Episcopi potestas in suspensione ferenda?*

R. Ex jure tanta est Episcopi potestas in suspensione ferenda ut eam valeat in in Clericos sibi subditos irrogare non solum per modum censurae, sed etiam per modum simplicis punitionis ob crimen praeteritum atque ex causis sibi notis, sive, ut ajunt, *ex informata conscientia*, et absque praevia ulla Clerici monitione; sicque Clericum eundem prohibere tam ab ascensu ad Ordines, quam ab eorum exercitio, v. g. a celebratione Missae. Ita Tridentinum (4), et Benedictus XIV (5). Idem patet ex Bulla *Auctorem Fidei*, quae sub n. 49 propositionem Synodi Pistoriensis docentis *nullas et invalidas esse suspensiones ex informata conscientia*, solemniter damnavit uti *falsam, perniciosam et in Tridentinum injuriosam.*

Imo potest etiam eodem modo Episcopus suspendere Parochum ab omni curae suae

beneficiatus est occulte suspensus et onera adimplet, potest retinere partem, quam deberet substituto; quia esset stipendium laboris.

Suspenso a beneficio non est interdictum praesentare et conferre alia beneficia, licet jus ei competat ratione ipsius beneficii; ratio quia isti actus non sunt actus beneficii praecise ut sic, sed potius officii et jurisdictionis. Liguori, *Op. Mor.* l. 3. n. 316.

(1) V. Berardi, *Commentaria in Jus Ecclesiasticum*, Tom. 4, pag. 262.

(2) In 5 Decr. c. Responsio, n. 20.

(3) C. 1. de sent. et re jud. in 6.

(4) Sess. 14. c. 1.

(5) *De Syn. Dioec.* l. XII. c. 8.

exercitio: et s. Congregatio Concilii *in Sagonensi* 21 jun. anno 1625 declaravit irregularitatem contraxisse Parochum, qui a proprio Episcopo *ex informata conscientia* ab omni suae Paroeciae exercitio indeterminate suspensus, appellatione interposita, adhuc in celebratione et curae exercitio maneat (*Y*).

Q. 4. *Quid si suspensus functiones vetitas exerceat?*

R. Certum est eum Clericum, qui functiones vetitas exercet, peccare graviter; cum agat contra grave Superioris praeceptum. Imo suspensus ab Ordine non solum graviter peccat, sed etiam irregularitem incurrit, si actum Ordinis sacri vetitum solemniter exerceat (1).—Attamen excusatur et a peccato et ab irregularitate, si gravis adsit causa functiones exercendi et alioquin actus qui, ponitur, sit validus; praecepta enim Ecclesiae per se non censentur obligare cum tanto onere (2). Item excusatur tum ob censurae ignorantiam; quia ubi nulla est cognitio, nullum est peccatum: tum ob materiae parvitatem; v. g. si exerceret actum levem jurisdictionis, puta si benediceret mensam, aut Ordinem non sacrum exerceret, vel sacrum, sed non solemniter. Ita s. Antoninus, Habert, Collet, Suarez, etc.; quia hoc non videtur esse tanta irreverentia (3).

Sed (quaeres) *incurritne irregularitatem Clericus exercens actum, a quo erat suspensus, si suspensio lata sit pro tempore determinato?* Alii absolute negant cum Avila; nam sic lata sententia habet rationem purae poenae, quae nullam inducit irregularitatem.—Alii absolute affirmant cum Viva, si suspensio *in scriptis* lata sit; quia tunc ipsa induit etiam rationem censurae: sic in jure canonico quidam Clericus, qui fuerat suspensus ad tempus et tamen ministraverat, fuit expresse declaratus irregularis (4).—Alii tandem (et mihi videtur probabilius) sic distinguunt cum Roncaglia: vel suspensio lata est ob crimen futurum, aut etiam ob crimen praeteritum, quod tamen tractum habeat successivum (ut si quis pro injuria atroci jam irrogata satisfacere contumaciter detrectet); vel suspensio lata est ab homine ob meram punitionem criminis omnino praeteriti. In primo casu incurritur irregularitas, si violetur suspensio, quia haec revera tunc habet rationem censurae: in altero non incurritur ob rationem contrariam.

Exemplum autem ex jure desumptum non est ad rem; quia ibi agitur de suspensione lata a jure ipso per edictum generale (5).

Q. 5. *Quid de actibus prohibitis a suspenso positis?*

R. 1: Actus Ordinis positi a suspenso, si non dependeant a jurisdictione, sunt validi; quia Ecclesia nequit tollere potestatem Ordinis, sed tantum illius exercitium prohibere potest. Hinc si Sacerdos, suspensus a celebratione Missae, celebret, verum sacrificium facit, etsi gravissime peccet contra latam prohibitionem, grande sacrilegium committat, atque irregularitatem incurrat.

R. 2: Suspensus *non toleratus* et *publicus* exerceret invalide actus jurisdictionis; cum jure illa privatus existat: hinc si quis nominatim suspensus sit, invalide absolvit extra casum necessitatis. *Toleratus* vero (*vel non toleratus*, sed *occultus*) eam exerceret quidem valide, at illicite, nisi ab aliis sit requisitus. *Valide*, quia in communitatis bonum illius actus firmantur ab Ecclesia: *illicite*, quia illius tolerantia non est in sui, sed in aliorum gratiam tantum (6).

(1) *C. Is cui*, de sent. exc. in 6, etc.

(2) Ad rem *Continuator Tournely* « Non fieret irregularis homo censuratus, si ex gravi metu ministraret in Sacris; quia censura aufert quidem usum Ordinis, ad eum vero inhabilem non facit. Unde infert Navarrus, homicidam post debitam contritionem et confessionem, etiam nondum obtenta dispensatione, posse Sacrum facere, si probabiliter timeat se homicidii hujus suspectum fore, nisi celebret.—Idem dicit tum de excommunicato occulto in simili periculo infamiae constituto; tum de Moniali, quae occultissime in censuram reservatam incidisset; ea enim, inquit, ante moram, petendae absolutionis posset choro interesse et communicare, cum aliae ad id teneantur, si ab iis abstinendo fama ejus aut Monasterii periclitaretur.—Idem cum aliis dicunt Sayrius, Bonacina, Auctor Collat. Andeg. Unde etiam colligunt excommunicatum occultum posse sine peccato et irregularitatis metu audire Sacrum, celebrare, absolvere, etc., ad vitandum grave scandalum, vel infamiam, vel detractionem, vel grave proximi periculum aut necessitatem. Nomine autem scandali, ait Suarez, non intelligo admirationem hominum cum frequenti sermocinatione de ea re, sed occasionem peccati, ut detractionis et judicii temerarii ».

(3) V. Liguori, *Hom. Ap.* Tr. XIX, n. 64.

(4) C. 1, de sent. et re jud. in 6.

(5) V. Liguori, *Op. Mor.* t. 7, n. 314.

(6) Sacerdos suspensus potest absolvi a simplici Confessario a peccatis antequam solvatur a censura per superiorem; ratio est quia effectus suspensionis non est privare receptione Sacramentorum. Sed requiritur ut sit dispositus ad curandam liberationem suspensionis, et quod interea abstineat ab exercendo illo, a quo est suspensus.

Si suspensio rationem habeat censurae, tollitur ut excommunicatio, scilicet per solam absolutio-

§ II. — *De suspensionibus in particulari.*

Suspensiones praecipuae latae sententiae (Papae reservatae.

I Contra Episcopos.

Incurrunt suspensionem: — 1° Ordinantes non subditum absque licentia sui Episcopi (*Trid., sess.* 23, *c.* 8. *de Reform.*); — 2° Ordinantes Religiosos non professos (*S. Pius V, Const.*Romanus Pontifex); — 3° Ordinantes monachum sine licentia (*Decr.part. I, dist.* 55, *can.*2); — 4° Conferentes tonsuram conjugato aut infanti illiterato (*Sexti, lib.* 1, *tit.* 9, *cap.* 4); — 5° Conferentes Ordines extra dioecesim sine licentia Episcopi loci, licet ordinatus sit subditus; — 6° Conferentes Ordines sacros ante aetatem praescriptam (*Decretal. lib* 1, *tit.* 11, *cap.* 14); — 7° conferentes Ordines simoniace. (*Extravag. l.* 5 *de simonia, cap.* 2); — 8° Submittentes laicis bona et jura Ecclesiae sine consensu Capituli et licentia A. Sedis (*Sexti, l.*3. *tit.* 9, *c.* 2); — 9° Alienantes bona Ecclesiae (*Extravag.* Ambitiosae, *de rebus Ecclesiae non alienandis*); — 10° Ingredientes in monasteria monalium sine necessitate.

II. Contra Regulares.

Incurrunt suspensionem: 1° Non deferentes habitum regula determinatum — 2° Recipientes alumnos ad professionem ante annum probationis (*Sexti l.* 3, *tit.* 14, *c.* 2); — 3 Apostatae suscipientes Ordines sacros in apostasia (*Decret. l.* 5, *tit.* 9, *c.* 6); — 4° Suscipientes Ordines sacros ante professionem. (*S. Pius V, Constit.* Romanus Pontifex); — 5° Introducentes mulieres in claustra monalium (*S. Pius V.*) — 6° Introducentes mulieres in sua monasteria.

III. Contra Clericos.

Incurrunt suspensionem: 1° Suscipientes Ordines dum sunt censura legati (*Decretal.* l. 5, tit. 39, c. 32); Suscipientes duos Ordines majores eodem die, vel duobus diebus continuis. (*Ibid. l. 1, tit.* 11, *c.* 13 *et* 15); — 3° Suscipientes Ordines furtive, id est sine praevio examine et sine admissione ab Episcopo facta; — 4° Recipientes Ordinem sacrum post matrimonium initum, etiam non consummatum (*Joan. XXII, tit.* 6); — 5° Suscipientes Ordines sacros simoniace. — 6° Celebrantes Missam sine communione.

Suspensiones praecipuae latae sententiae (Episcopis reservatae.

Sequentes praecipui casus exhibentur: 1° Susceptio Ordinis per saltum, vel ante aetatem praescriptam, vel non servatis interstitiis (*Trid. sess.*23, *cap.* 14, *de Reform.*); — 2° Susceptio Ordinis ab Episcopo alieno sine dimissoria proprii Episcopi, vel a proprio Episcopo extra dioecesim, sine Ordinarii licentia (*Trid. sess.* 23. *c.*16. *de R.*); — 3° Susceptio Ordinis sine titulo clericali, vel cum titulo ficto sine dispensatione; — 4° Benedictio nuptialis a quocumque sacerdote, sine licentia parochi sponsorum (*Trid. sess.* 24, *c.* 1, *de R.*); — 5° Interruptio totalis Missae sine gravi causa; — 6° Ordinatio, sede vacante, cum dimissoria accepta a Vicario capitulari ante annum elapsum (*Trid. sess.*7, *c.* 10 *de Ref.*); — 7 Adde insuper omnes suspensiones papales occultas, et etiam publicas, quando recursus ad Summum Pontificem est moraliter impossibilis.

Articulus III. — *De interdicto* (1).

§ I. — *De interdicto in genere.*

Q. 1. *Quid est interdictum?*

R. Interdictum est *censura, qua prohibetur usus divinorum officiorum, aliquorum Sacramentorum et sepulturae Ecclesiasticae:* illud possunt ferre omnes qui possunt excommunicare. Ad interdicendum locum vel communitatem, requiritur peccatum atrox commissum a capite, vel a principalibus. Sed si sit ad breve tempus, et in ordine ad unum vel alium usum, sufficit veniale.

Interdictum aliud est *locale*, quod imme-

nem et quidem superioris, si sit reservata vel ab homine; attamen si lata ad certum tempus vel sub conditione, cessat per se, tempore illo transacto, vel statuta conditione impleta. — Si vero sit imposita in perpetuum propter praeteritam culpam, tollitur ut mera poena per solam Praelati dispensationem, vel ejus delegati; ratio est quod tunc non est vera censura.

Si suspensio occulta sit, tollitur per absolutionem sub generali forma: *absolvo te ab omni vinculo,*etc. Si sit publica, in foro interno eadem adhibetur forma; in foro vero externo adhibenda est forma Ritualis, et fieri debet vel ab ipso superiore, vel ab ejus delegato tantum.

(1) V. Liguori, *Op. Mor.* l. 7, nn. 328 *etc.*; et *Hom. Ap.* Tr. XIX, nn. 68 *etc.*

diate afficit locum; aliud *personale*, quod immediate afficit personas; aliud *mixtum*, quod immediate afficit et personam et locum. Utrumque subdividitur in *generale*, quod locum generalem, v. g. totam regionem, communitatem vel regnum complectitur; et in *particulare*, quod complectitur locum peculiarem, v. g. datum Oratorium, vel personas in dato loco degentes (*Z*).

Porro, *interdicto populo*, non intelliguntur interdicti qui non sunt pars populi, ut *Clerici, studiosi, peregrini*. — Item, *interdicto Clero*, non interdicuntur *laici* neque *Religiosi*. Imo neque *alii Clerici*, qui ibi nullum habent Officium, ita ut cum Clero unum corpus constituant.

Quando interdictum est *generale locale*, interdicta *civitate*, interdicuntur etiam *suburbia* et *Ecclesiae exemptae Regularium*: et omnes illud tenentur servare; etiam Episcopus qui tulit, uno excepto Pontifice. Licet autem in hoc casu iis, qui interdicto causam non dederunt alio ire, ut divinis Officiis assistant. — Si vero interdictum est *generale personale*, excipiuntur: 1 *Episcopi*, qui eximuntur etiam a suspensione generali; 2 *innocentes*, si alibi domicilium collocant; 3 *exteri*; 4 *infantes* et *amentes* doli incapaces, qui tamen privantur adhuc sepultura Ecclesiastica (1).

Q. 2 *Quinam sunt effectus interdicti?*

R. Sunt sequentes tum ex jure (2), tum ex communi Doctorum:

1. Prohibitio *divinorum Officiorum*, eorum nempe, quae solemniter a Clericis exercentur in loco designato, excepta concione (3). Idque singulis diebus, praeter dies Nativitatis Domini, Paschae Pentecostes, Assumptionis B. V., dic et per octavam Corporis Christi; tunc permittuntur divina Officia solemniter celebrari, admissis etiam personis interdictis (quae quidem tenentur iis festis Missam audire): modo qui causam interdicto dederunt *ad altare* non accedant, neque *ad offertorium*, neque *ad communionem* (4).

2. Prohibitio *administrandi Sacramenta*, excepto *Baptismo* (qui potest dari etiam solemniter, sed non a specialiter interdicto), *Confirmatione* et *Poenitentia* (non tamen in eorum gratiam qui causam vel favorem interdicto dederunt, vel qui specialiter interdicti sunt, nisi praestent satisfactionem aut juratoriam cautionem) — Item permittitur *Eucharistia* morituris, atque *Extrema Unctio*. Et probabilius etiam *Matrimonium*, cum in jure habeatur illud *posse contrahi quovis tempore*; solemnis tamen benedictio tunc sponsis dari nequit (5).

3. Prohibitio *Ecclesiasticae sepulturae*; cum hoc discrimine Clericos inter et laicos, quod *isti* sepeliendi sint in loco non sacro, etiamsi agatur de infantibus, et si sepulti fuerint, exhumari debeant: *illi* vero, si non sint *nominatim* interdicti, possint sepeliri in Ecclesia etiam cum Missa, sed sine pompa. Si vero Ecclesia illa sit *nominatim* interdicta, adhuc poterunt in ea sepeliri, sed sine Missa.

Notamus: si interdictum sit latum ex sententia injusta, quae videbatur justa ex probatis, in foro externo debet servari, sed non interno: quare, cessante scandalo, possunt audiri Sacra, recipi Sacramenta. Religiosi tamen, quando servatur interdictum ab Ecclesia Cathedrali vel matrice, tenentur illud servare, etiamsi sit nullum ex quocumque capite: ita Clement. **1** *de Sent. Excom.*

Q. 3. *Quid dicendum de iis, qui interdictum violaverint?*

R. Cum distinctione: *vel* Clerici sunt, *vel* laici violatores interdicti.

Si **1**, peccant graviter, quando agatur de re gravi, et interdictum directe Clericos afficiat: et ubi Ordinem exerceant, incurrunt etiam in irregularitatem (6). — Si vero

(1) C. 10, 16, 17 de sent. ex. in 6.

(2) *C. Alma Mater*, 24 de sent. ex. in 6.

(3) « Nomine divinorum Officiorum tempore interdicti prohibitorum (*ex c. Sententiam 16 de sent. excomm: in 6; et cap. Permittimus 57; h. tit.*) intelliguntur celebratio publica Missae, pubblica recitatio Horarum canonicarum in Choro, processiones publicae, benedictiones publicae templi, fontis baptismalis, cinerum, palmarum, candelarum, nuptiarum, solemnis aspersio aquae lustralis, professio solemnis in religione et similia. Excepta *privata recitatione Horarum*, ad quam omnes obligati tenentur, licet interdicti; et *concione*, ad quam et per campanae pulsum possunt convocari interdicti, ut ad correctionem et resipiscentiam inducantur, ex *C. Responso de sent. ex.* ». Ita L. Ferraris, *Bibl. h. tit.*

(4) Aliis diebus licet Religiosis as Clericis in interdicto generali Officia celebrare, si ipsi interdicti non sint, et celebrent januis clausis, ac sine campanarum sonitu.

(5) Ex c. *Alma mater* 24 de sent. excomm. in 6. — Notat autem Ferraris, *Bibliot. Conc. etc. h. tit.*: « Casu magnae necessitatis et penuriae Sacerdotum etiam Sacramentum Ordinis Clericis specialiter non interdictis conferri potest, ut cum multis colligunt Pirhing, Innocentius et Abbas ex c. *Non est*, de sponsalibus n. 8 ».

(6) C. 2 de sent exc. in 6,

ipsi interdicti non sint, sed violent interdictum locale, privantur jure sepulturae, quod alioquin haberent (1); necnon voce activa et passiva electionis (2).—Si autem laicos interdictos admittant ad divina officia, interdicuntur *ipso facto* ab ingressu Ecclesiae (3). — Tandem Clerici, si quem sepeliant in loco interdicto, *ipso facto* excommunicantur (4).

Si 2, peccant *mortaliter*: 1 si interdictum sit personale; cum tunc ipsos quoque directe afficiat; 2 si compellant Clericos ad divina officia celebranda, maxime ratione injuriae: imo incurrunt excommunicationem Papae reservatam (5); 3 si Sacramentum, vel quid aliud in tali loco administrari prohibitum ipsi recipiant; cooperarent enim ad id, quod sub gravi Clerici prohibentur agere. Si tamen in loco interdicto ipsi non personaliter interdicti simpliciter divinis Officiis intersint, probabilius solum venialiter peccant, ut docet Layman; nam cum interdictum directe ac principaliter ipsos non respiciat, non videtur eos obligare sub gravi.

Q. 4. *Quid de iis qui tantum interdicti sunt ab Ecclesiae ingressu?*

R. Isti nequeunt Ecclesiam ingredi, ut Missae aliisve divinis officiis intersint; ideo enim interdicti sunt. At Missam adhuc audire possunt in Oratoriis privatis, quia haec Oratoria proprie Ecclesiae nomine non veniunt: imo juxta plures possunt ipsam ingredi Ecclesiam extra tempus divinorum officiorum, ut ibi preces fundant privatim; nam tunc non ingrederentur formaliter, ut ajunt, et cum effectu (6).

§ II.—*De nonnullis interdictis latae sententiae* (7).

Interdicta personalia generalia.

1 In dantes causam interdicto locali, licet sit universitas (*C.* Si sentent., *de sent. excomm. in* 6); — 2 in capitulum quod, Sede vacante, dimissorias literas concedit infra annum non arctatis (*Trid. sess.* 7. *c.* 10); — 3 in universitatem et capitulum, quod appellat a sententiis Pontificis ad futurum Concilium (*Bulla Coenae*: est reservatum); — 4 in universitatem permittentem usurariis conducere domum in suis terris ad foenus exercendum (*C.* Usurar. *de usur. in* 6); — 5 in universitatem quae concedit rapresalias in Ecclesiasticos, si concessionem non revocet intra mensem (*C. unico de inj. in* 6).

Interdicta personalia specialia.

1. In recipientem de manu laici Episcopatum vel aliam dignitatem. Item in dantem (*C.* Si quis 16. *q.* 7); ab ingressu Ecclesiae; — 2 in violantes interdictum generale locale (*C.* Episc. *de priv. in* 6); ab ingressu Ecclesiae; — 3 in conferentes Ordines simoniace (Ita *Sixtus V*); ab ingressu Ecclesiae; et est reservatum; — 4 in Episcopos aliosque Praelatos recipientes beneficia in confidentiam (*Pius V*): reservatum est; — 5 in Praelatos scholia edentes in Concilium Tridentinum. Interdictum est ab ingressu Ecclesiae (*Pius Papa V*).

Interdicta localia.

1 In territorium et loca illius, qui injuriose aut temere Episcopum percutit aut capit, vel hoc fieri mandat (*Clem.* 1 *de poen*); — 2 in regna, terras, loca eorum, qui impedire praesumunt Legatum, seu Nuncium Pontificium, ne sibi subjectas terras ingrediatur (*Extr.* Super gentes, *de cons*); —3 in locum, in quo scienter sepultus fuit haereticus, aut ejus fautor (*C.* Quicumq., *de haer. in* 6); — 4 in civitatem, quae insequentibus hostiliter Cardinales auxilium praebet vel delinquentes non punit intra mensem (*C.* Felic. *de poen. in* 6).

Scholium — *Censurae et aliae poenae ex Synodo Novariensi* (8)

In commodum Clericorum Dioecesis Novariensis exhibemus sub uno oculo censuras

(1) C. 20 de poen. et rem.
(2) C. 1. de post. praelator.
(3) C. 8. de priv. in 6.
(4) Clem. 1. de sepul.
(5) Loco cit.
(6) Cap. 20 h. t. in 6.
(7) V. *Operum Moralium*, T. 3 Episcopi Mart. Bonacinae, ubi accurate auctor disserit de censuris omnibus in particulari, easque fuse explicat.— In *Theol.* autem Edmundi Voit censurarum collectio habetur alphabetico ordine disposita.

Non disputamus hoc loco neque de *Irregularitate*, neque de *Cessatione a divinis*, neque de *Depositione* et *Degradatione*. Quae quidem censurae proprie non sunt, sed potius quaedam poenarum, aut inhabilitatum species. Erit de hisce Tract. *De Ordine*.

(8) Est etiam suspensio ipso facto incurrenda et Episcopo reservata, in eos qui breviori quartae horae partis tempore Missam absolvere audent. Ex Edicto 20 jun. 1849.

et pecuniarias poenas adnotatas in Synodo postrema (1).

Excommunicationes.— Excommunicatur *ipso facto* qui, denuntiato Confessario sollicitante et juramento emisso de silentio, aliquid contra ipsum revelaverit (quae censura est reservata Episcopo: *pag.* 314). Item Sacerdos qui, non approbatus ad Confessionem, hoc ministerium sibi vindicat extra necessitatem (non reservatur: *pag.* 117). Item qui, neglectis denuntiationibus, aliisque omissis, coram parocho inscio vel invito matrimonium contrahit (non reservatur: *pag.* 156). Sunt vero excommunicandi qui culpabiliter negligunt ultra octiduum quominus puer baptizetur (*pag.* 78).

Suspensiones.— Est *ipso facto* suspensus qui in Sacris constitutus vel comoedias agere, vel in choreis publicis saltare, vel deposito habitu per vias personatus incedere praesumpserit. Ecclesiasticus, qui in cauponis certis lusibus luserit (*pag.* 168). Sacerdos, qui Missas quas non celebravit, adnotat (*pag.* 112). Item qui in loco domicilii commorans absque veste talari celebrat (*pag.* 106). Quae suspensiones sunt reservatae Episcopo; sed ultima tantum ad 15 dies. Suspenditur etiam *ipso facto* ab audiendis confessionibus, qui extra necessitatem audet mulieris confessionem excipere extra Confessionalem sedem (*pag.* 120). Sub poena autem suspensionis *ferendae* ad tres menses vetitum est in prima Missa munera a Novo Sacerdote in Ecclesia colligi (*pag.* 104). Item sub suspensione *ferenda* vetitum est, tum ne Ecclesiasticus choreas sive publicas, sive privatas, et spectacula scenica adeat, vel ea permittat in aedibus ecclesiasticis, etiam sub alieno nomine (*pag.* 168); tum ne Parochus agat festum Oratorii, nisi prius functionibus in parochiali Ecclesia expletis (*pag.* 102.); tum ne contra incendia vel tempestates deferatur Eucharistia (*pag.* 99).

Interdicta ferenda — In Oratoria, si in iis agatur festum, non expletis functionibus parochialibus (*pag.* 102); vel detur in iis benedictio Sanctissimi sine licentia (*pag.* 110); vel in iis aut in Sacrario comissationes habeantur (*pag.* 206).

Poenae pecuniariae iis. In ludentes certis lusibus (*pag.* 168). In habentes ancillas 40 annis miuores (*pag.* 167). In non interessentes Congregationibus (*pag.* 37). In Reliquias Ss. contra praescriptum Rubricae deferentes (*pag.* 217). In Beneficii arbores sine licentia caedentes (*pag.* 227). In beneficiatos inventarium non conficientes (*pag.* 225). In non adnotantes Missas, quas debent adnotare, vel non celebrantes tempore ac loco definitis (*pag.* 399). — Quae pecuniariae poenae Ecclesiasticos tantum afficiunt.

(1) Hic notandum: — 1 censura non habetur uti reservata, nisi clare id sit a legislatore expressum; — 2 si censura ad tempus determinatum jam lata est, pro toto eo tempore est reservata; — 3 si censura latae sententiae fit suspensio a confessionibus audiendis, censetur reservata, cum nullus Sacerdos possit jurisdictionem tribuere; — 4 poena pecuniaria usu non solvitur, nisi post sententiam superioris declaratoriam.

Adnotationes

(*A*) *Pag.* 165.

Audiatur Roselly, *Della morte anteriore all'uomo*, c. 3, quoad originis peccatum: « Rovistate gli archivi delle nazioni: sul frontispizio d'ogni storia una misteriosa macchia ci cade sott'occhi, soggetto di tristezza e di dubbî . . . Le parti incivilite del globo, gli abitanti del vecchio mondo e dei nuovi continenti, delle isole e dei monti hanno serbato l'impronta del misterioso avvenimento, che mutò l'umana condizione. Gli Indiani, i Chinesi, i Persiani, gli Scandinavi, i Tartari, i Tibetani, gli Egizii, i Greci, i Romani, i Galli, i Messicani, gli Irochesi, la maggior parte delle tribù d'America e delle orde Africane ci mostrano egualmente per castigo dell'uomo *la fatal disobbedienza, inspirata dall'orgoglio a suggestione di un essere malevolo* ».

Idem auctor in libro: *Cristo al cospetto del secolo*, c. 10 habet ad rem: « I Persiani ne dicono: il cielo era destinato per l'uomo, a patto che fosse umile, puro ne'suoi pensieri, nelle sue azioni — Il serpente, questo Ahriman pieno di morte, scorse Oranusd dopo di aver fatto l'Ërimé-Védio (il paradiso terrestre). = Ahriman e tutti i dews videro l'uomo puro e ne furono costernati. Ahriman affascinò il pensiero d'Adamo e di Eva, disordinò le loro disposizioni, gli ingannò su quanto risguardava i dews, e sino alla fine quel crudele cercò solamente sedurli...

I libri chinesi espongono un simigliante racconto. Al principio, l'uomo obbediva al cielo, era tutto spirito. = La terra produceva spontaneamente frutti in abbondanza. Non v'erano allora nè malattie, nè disgrazie, nè morte.— Ma quando ebbe degenerato da un tale stato felice, gli uccelli e le bestie feroci, i vermi e i serpenti, tutti insieme ad un solo accordo mossero guerra all'uomo — E però l'antico proverbio dice: Non prestar orecchio alla donna...

La decadenza dei nostri primi genitori non fu dimenticata dai Tartari. Raccontano, che, illuminati da sè stessi, senza privazioni come senza desiderii, godevano di una vita felice; che la terra produceva una pianta, la dolcezza della quale eguagliava quella del mele più puro, la cui bellezza incantava gli sguardi; che non potettero resistere alla sua seduzione; che mangiarono di quella pianta funesta e provarono lo stesso infortunio. I loro giorni furono accorciati, le loro forze s'indebolirono, e per la prima volta provarono il tormento della paura.

I Tibetani attribuivano egualmente la perdita dei pregi primitivi della mente e del corpo al peccato di aver gustato della pericolosa pianta del Schime, dolce e bianca come lo zucchero: la conoscenza dello stato di nudità fu inspirata da questo frutto.

Gli Scandinavi si ricordano l'albero della scienza del bene e del male. A detta loro, un enorme frassino chiamato *idrasili* stende i suoi rami nel mondo intero, e il serpente lo rode al disotto. Scitur (il serpente) salendo e discendendo lungo il frassino proferisce l'insidiosa parola, ecc. ecc. »

V. Stevenson, *Viaggio nell' America del sud* — Sonerat, *Viaggio alle Indie* — Belzoni, *Viaggio in Egitto e in Nubia* — Bruce *Viaggio in Abissinia* — Gomara, *Storia generale delle Indie occidentali e di Terra nuova* — *Storia Generale dei viaggi* — *Il gran Dizionario Chinese* — *Lettere edificanti etc.* — Bergier, *Dizionario, Append.* V° Riparatore — Nicolas, *Studi filosofici intorno al Cristianesimo* p. 1. l. 2. c. 4. — Gaume, *Catechismo*, par. 1.

(*B*) *Pag.* 166.

Quare, ut aliqua exempla proferamus:

1. Non eos probamus, qui peccatum originale *peccatum* dicunt, non vero *culpam*. « Le quali nozioni di *peccato* e di *colpa* (ad « rem percelebris Audisio, *Introduzione « agli studi Eccles. L.* 3, *c.* 8) comunque « si possano distinguere in astratto, non « credo però mai nel caso concreto del pec- « cato originale, nè di verun' altra azione « che sia un fatto umano ripugnante alla leg- « ge. Epperò s. Tommaso ha chiamato in- « distintamente colpa sia il peccato di ori- « gine che l' attuale: *Ad culpam personae « requiritur voluntas personae, ut patet in « culpa actuali, quae per actum personae*

« *committitur; ad culpam vero naturae, non* « *requiritur nisi voluntas in natura illa* (in « 2. dis. 30. q. 2. n. 2.)

2. Neque illis subscribimus ullo modo, qui docent per originis peccatum nos damnari, non tamen illud nobis imputari. « Dicendosi (iterum cit. Auctor), che esso » peccato ci danni senza esserci imputato, » pare si offuschi l' *inest cuique proprium* » del Tridentino. E di più osta a quel concetto universalissimo e giustissimo: l'imputazione dover di necessità precedere la condannazione; e nel modo che in un individuo non vi può esser pena senza colpa, così non vi può esser condanna senza una vera e propria imputazione della medesima colpa. — Quest' insegnamento è pure di s. Tommaso: *Poena simpliciter semper habet rationem ad culpam propriam, sed quandoque ad culpam actualem... quandoque vero ad culpam originalem.* Ed ancora: *Non autem punitur aliquis in spiritualibus bonis sine propria culpa, neque in praesenti neque in futuro.* Come sarà propria la colpa senza l' imputazione divina? — Finalmente mi pare questa essere la mente esplicita dei Padri Tridentini: *Si quis per J. C. D. N. gratiam, quae in Baptismate confertur, reatum originalis peccati remitti negat; aut etiam asserit non tolli totum id quod veram et propriam peccati rationem habet, sed illud dicit tantum radi, aut non imputari, anathema sit.* Apparisce 1° doversi tenere per fede, che il peccato originale non è una semplice stortura, ma un reato che lega l' anima spiritualmente e che i teologi chiamano *reato di colpa.* 2° Che questo reato, con tutte le sue appartenenze di colpa e di pena eterna, vien tolto nel Battesimo. 3° Ripugnare alla fede il dire, che nel Battesimo questo peccato venga solamente raso dall'anima, o a lei non imputato: *radi, aut non imputari.* Ora se la intendano col Tridentino quei pochissimi, i quali con nuova foggia di parlare affermano che nel peccato originale da noi contratto non sia nè reato di colpa nè imputazione. Dicano come sia fattibile che il Battesimo ci sciolga da un' offesa divina, che non ci sia stata imputata, come esso sciolga ciò che non è mai stato legato; e finalmente, se il Concilio ha detto l'anatema a coloro che sostenevano non più imputarsi il peccato originale ai battezzati, dicano se sia conforme all'idea cattolica il pretendere, che niuna imputazione di quello sussista nè avanti nè dopo il Battesimo ».

3. Neque tandem iis assentimur, qui concupiscentiam ordinarie et absolute *peccatum* appellant: « L' Apostolo (ita laudatus Scriptor) avendo figuratamente chiamata peccato la concupiscenza, e la Tradizione avvertendo il pericolo gravissimo che nascerebbe se il nome di peccato dato alla concupiscenza si fosse trasportato dal senso metaforico al proprio, definì: *Hanc concupiscentiam, quam aliquando Apostolus peccatum appellat, sancta Synodus declarat Ecclesiam catholicam nunquam intellexisse peccatum appellari, quod vere et proprie in renatis peccatum sit; sed quod ex peccato est et ad peccatum inclinat.* Le parole, *quod vere et proprie in renatis peccatum sit*, affermano evidentissimamente che l' Apostolo chiamò peccato la concupiscenza non in senso naturale e proprio, ma traslato, cioè applicando all' effetto il nome della causa. Quest'effetto è la concupiscenza sfrenata, la quale viene dal peccato e invita al peccato. Dunque, secondo la mente di quell' Assemblea ecumenica e l' uso comune, è locuzione più propria, più aperta e più sicura il chiamare la concupiscenza non già peccato, ma o col Tridentino cosa nata dal peccato, ovvero con s. Tommaso piaga inflitta all' anima dal peccato, *vulnus concupiscentiae.* Ed egualmente più aperto e più sicuro è il dire, non già che nei rigenerati rimanga, benchè senza la dannazione, il peccato, ma piuttosto, collo stesso Concilio, esser loro tolto *totum id, quod veram et propriam peccati rationem habet* ».

(C) Pag. 262.

Quando veritas potest ab Ecclesia definiri, quin longiori examine et discussione opus sit, utpote satis ad liquidum exploratа atque omnimoda constans certitudine, dicitur *proxime definibilis.* Si vero eget adhuc inquisitione, quippe cum incerta adhuc et dubia obscuraque permaneat, dicitur *remote definibilis.* Ita egregium Opus, *De immaculato B. M. Virginis Conceptu; an dogmatico decreto definiri possit, disquisitio theolog.*, Auctore I. Perrone, *Romae* 1847.

B. Leonardus, regnante Benedicto XIV, in quadam sua epistola haec scribebat: « Quello che mi preme si è, che V. S. m'ajuti a risarcire sì grandi disonori, che si fanno alla nostra Gran Madre: e vorrei che di quella Luna che tiene sotto ai piedi se ne formasse un diadema al gran

» mistero della sua immacolatissima Concezione, e si dichiarasse di fede. Non si spaventi in sentir questo quasi che sia un tentar l'impossibile... Impegnai (ad probandum nempe hoc mysterium proxime definibile) un abate veneziano, bravo teologo, storico e dogmatico (di cui si servì Clemente XI acciò scrivesse in favore della Bolla *Unigenitus*), ed ha lavorato 10 o 12 anni, e l'opera sua è stata stimata assai da tutti i dotti che l'hanno letta, e si tiene in pronto per ogni occasione, avendo posto in chiaro ogni cosa—E perchè la riverenza che si dee all'Angelico Dottor s. Tommaso raffredda molti, deve sapere, che quando era a Parigi l'Em.mo Crescenzi in qualità di Nunzio, gli scrissi che, trovandosi nella Regia Libreria i manoscritti di s. Tommaso, facesse vedere di qual sentimento sia il s. Dottore. Lo fece con ogni diligenza, e ce lo mandò autenticato col sigillo Regio, dichiarando il s. Dottore la Nostra Signora immune da ogni peccato sì attuale come originale, dicendo lo stesso molti tomi antichi esistenti in varie librerie e particolarmente nella Vaticana....

» Facciamo dunque orazione, acciò lo Spirito Santo inspiri a Nostro Signore (Benedetto XIV) ad abbracciare con fervore un'opera di sì gran rilievo, da cui dipende la quiete del mondo, tenendo per certissimo, che se farà un sì grande onore alla Sovrana Imperatrice, si vedrà subito fatta la pace universale. Oh che gran bene! oh che gran bene! Una volta gliene parlai, e gli misi in considerazione, che si sarebbe immortalato nel mondo, ed avrebbe acquistato una corona di gran gloria nel cielo. Ma è necessario che scenda un raggio di luce dall'alto; se questo non viene, è segno che ancora non è arrivato il tempo designato dalla Provvidenza, e converrà pazientare di vedere un mondo così imbrogliato. Con tutto ciò il parlare sempre giova, etc.» *(V. Il Cattolico di Genova, N.* 142, *anno* 1850.

V. Item Op. P. Gual, *Della definibilità della concezione immacolata di Maria*. In qua dissertatione « si dimostra (ait Diarium laudatum, n. 1023), come l'Evangelista s. Marco la instituisse (la festa della Concez. immac.) nelle chiese d'Egitto, siccome in Siria e Gerusalemme s. Giacomo minore, e si riferiscono rispettabilissime testimonianze per provare che s. Giacomo il maggiore abbia instituita questa festa nella Spagna, di cui fu l'Apostolo. Due volte parla di ciò l'illustre autore, nel capo II e nel VII, ove aggiugne: « In confermazione delle cose ivi (*nel capo* II) ragionate aggiugneremo: nella santa chiesa di Segovia, fondata sin dal tempo degli Apostoli da s. Ierotéo, trovarsi una cappella consacrata alla Concezione Immacolata, sulle cui pareti sta scritto questo documento:—Sin dal tempo di Ierotéo discepolo di s. Paolo (e primo vescovo di questa città) questa chiesa difende e celebra con tutto l'officio del cuore e della mente la Concezione Immacolata della Santissima Vergine Maria, Madre di Dio, e così si votò con sacramento il dì 8 dic. dell'anno 1621.— E il padre Velasquez parlando di tale documento dice che « avendo egli interrogato i più anziani di quella città quali argomenti si avessero, a fin di dire che il culto da essi renduto alla Immacolata Concezione pigliava origine sin da s. Ierotéo, uomini che dar potevano in questa materia, sentenza, gli risposero: *La costante tradizione de' loro maggiori* ».—Ed è perciò che il venerabil Beda padre della Chiesa nel secolo VIII, dice nel suo martirologio: *Mariam Conceptionem ex Apostolica Traditione celebrari* ». — V. Congruenze sociali di una definizione dogmatica sull'immacolato concepimento della B. V. M. Estratti dalla *Civiltà Cattolica*, Vol. VIII, Torino, Marietti 1852.

(*D*) *Pag.* 263

Quoad B. Virginis conceptionem gravissimae olim extiterunt contentiones inter Patres Ordinis Praedicatorum, et Patres Ordinis Minorum. Illi opinabantur B. Virginem peccatum originis contraxisse, a quo tamen adhuc in utero matris fuit mundata. Isti vero defendebant Mariam ab originali macula per gratiam praevenientem fuisse omnimode praeservatam. Quod hodie unanimiter tenent catholici lubentissime verbis subscribentes Benedicti XIV *de Festis l.* 2. *c.* 15. *n.* 24: *declaramus toto nos animo immaculatae conceptionis B. Mariae sequi sententiam.* — V. Salzano *Corso di storia Eccl. L.* XVII. *n.* 17. — Liguori, *Opus Morale*, *Dissert. super censuris circa Imm. B. V. Conceptione l.* 7 *n.* 244. — Frassen, *Scotus Academicus*, *hic*.—Suarez, *hac disp.* — Card. Lambruschini, *Dissertazione polemica sull' immacolato concepimento di Maria*, *Roma* 1843: Opus in toto catholico Orbe summis audibus merito exceptum, quod Galli, Hispani et Angli suis linguis cito reddiderunt — Cerri, *Triumphus B. M.*

Virginis Matris Dei in originale peccatum, *Taurini* 1851. — Perrone, *apud De Luca*, *Annali* ecc. *Roma* vol. 16 p. 328.—Mazzola in V. Seminario Novariensi olim Professor, *De Beata Virgine Disput. Historico-Theologica*, ubi fuse veritatem prosequitur, ac solide undeqnaque tuetur.— Amico Cattolico. *Serie* 2ª *l.* 1. *pag.* 343. — Tandem, *Collezione di buoni libri a favore della Cattolica Religione*, *Torino* 1850 *Dispensa* XI, *nota* 4, ubi plura ad rem hodiernam disputantur.

Plures etiam docti cum Galatino, Cusano, Ponte, Salazar, Catharino, Navarrino, Viva, Lugo, Egidio, Richerio fortiter tuentur, Mariam non solum a macula originali fuisse mundam,sed etiam ab ipso eam contrahendi debito exemptam, quamvis ab Adamo descendat per carnem. Nempe in aeterno Dei decreto de futura peccati originalis existentia,supposito Adami lapsu,eam comprehensam non fuisse adhuc tamen dici debere redempta, quia propter Christum fuit ab illa lege excepta, ideoque merito semper canitur, quod Deus eam praeservavit.—Etsi hoc pie credi possit, et videatur probabile, nec certo repugnantiam involvat; tenent nihilominus communiter, Mariam in Adamo peccasse, et vi conceptionis suae habuisse debitum culpam originalem contrahendi; originem enim habuit a natura corrupta. Neque ideo Mariae dignitates imminuuntur; quia ut ait Augustinus l.6 contra Jul. c.4: *peccatum originale quatenus consideratur in actiones alterius*, *alienum est: fit autem proprium tantum contagione propaginis*, id est per contractionem actualem: quod nullimode sane de Maria dici potest.

Quoad RR. Pontifices S. Alphonsus, *Homo Ap, Tr.* XIX, *n.* 51 ait « Loquendo de Conceptione divinae Matris, juvat hic meminisse quinque Bullas circa hoc punctum emanatas.

1. Sixtus IV In *Extrav. Grave nimis*, *de Rel. et ven. SS.* anno 1480, imposuit ipso facto excommunicationem reservatam in eum, qui damnat haeresis, aut peccati mortalis alterutram sententiam, quae asserit, aut negat B. Virginem conceptam fuisse sine culpa originali: et etiam in eum qui pro veris habet, aut ut veros legit libros qui affirmant SS. Virginem in peccato conceptam fuisse: et contra praecepit ut in festo Conceptionis B. V. recitaretur Officium Nativitatis suae, mutato verbo *Nativitatis* in *Conceptionis*.

2. S. Pius V, in Bulla 114, *Super speculam* anno 1570 prohibuit disputare palam, ubi adsunt viri et mulieres, aut scribere vernacula lingua de tali quaestione, sub poena suspensionis a *Divinis*, *reservatae ipso jure etc.* Dumtaxat permisit doctis disputare in academiis, quin uti erroneam alterutram damnarent sententiam.

3. Paulus V, in Bulla 97, anno 1616, prohibuit sub iisdem poenis a S. Pio latis affirmare in aliquo publico actu beatam Virginem fuisse in peccato conceptam. Contra sub iisdem censuris et poenis prohibuit defendentibus sententiam piam impugnare et tractare de opposita opinione, dicendo: *aliam opinionem non impugnent*, *nec de ea aliquo modo agant seu tractent.*

4. Gregorius XV, in Bulla 20, anno 1622, prohibuit quominus tam publice, quam privatim assereretur Conceptio B. Mariae fuisse facta in peccato; concessit tantum fratribus Ordinis Praedicatorum, ut privatim colloquia inter se habere possent, de tali materia disserendo.

5. Denique Alexander VII, anno 1661 in Bulla *Sollicitudo omnium Ecclesiarum* primo declarat piam sententiam de Conceptione sine labe a primo instanti B. Mariae, late longeque promulgatam fuisse, *ita ut*, *accedentibus quoque plerisque celebrioribus Academiis ad hanc sententiam*, *jam fere omnes Catholici eam complectantur*. Deinde sub iisdem censuris et poenis renovat decreta praedecessorum et praecipit ut illa observentur in favorem festi et cultus Conceptionis B. Virginis juxta piam sententiam. Et praeter poenas latas a Sixto IV privat facultate concionandi, docendi, voce activa et passiva, qui in dubium revocaret, aut in alio sensu interpretaretur, sive voce sive in scriptis (declarando damnatos esse omnes eorum libros, ubi de hoc actum fuisset) favorem piae sententiae et cultui concessum, asserendo aliquid adversus piam sententiam, aut afferendo argumenta contra ipsam et relinquendo insoluta ».

(*E*) *Pag.* 263.

Sacrae Rituum Congregationi fuerunt proposita dubia: « 1 An Magister generalis Ordinis Praedicatorum potuerit absque consensu Capituli generalis et Superiorum inferiorum Ordinis ejusdem legitime obtinere a sancta Sede, et acceptare pro toto Ordine octavam solemnem in Festo Conceptionis Beatae Mariae Virginis, et additionem particulae — *Et te in Conceptione Immaculata* — apponendam Praefationi Missae Con-

ceptionis, non obstante quod in aliquo Capitulo generali Ordinis antedicti (uti asseritur) praescribatur nullum novum Officium posse acceptari in Ordine, nisi a Capitulo generali. Et quatenus possit:

2. An ea facultas obtinendi, et acceptandi de qua supra, ita conveniat Superiori generali, ut non indigeat consensu Capituli generalis, etiam si aliquando decretum fuerit a Sancta Sede (uti aliqui volunt) acceptari non debere nova Officia, nisi a Capitulo generali, quum Magister generalis juxta Constitutiones apostolicas et Ordinis Praedicatorum, possit solus facere id quod ipse agere potest cum definitione Capituli generalis.

3. An, stante acceptatione solius Magistri generalis, sit in facultate sibi succedentium Superiorum generalium, vel Capituli generalis, vel Superiorum inferiorum acceptare vel non praefatam octavam solemnem, et particulam—*Et te in Conceptione Immaculata*—eo quod in Decretis concessionis datis die 10 decembris 1843 nullum imponatur debitum, sed tantum dicitur—*Sanctitas Sua.... de speciali gratia benigne annuit juxta petita.*—Et in casu negativo:

4. An omnes fratres et moniales Ordinis Praedicatorum ex praecepto adigantur celebrare Festum Conceptionis Beatae Mariae Virginis cum octava solemni: et omnes sacerdotes ejusdem Ordinis ex praecepto pariter teneantur addere Praefationi Missae verbum—*Immaculata*:—et dicere—*Et te in Conceptione Immaculata*:—ac idem servandum sit in omnibus utriusque sexus Ordinis Ecclesiis. Et si affirmative:

5. An hoc ipso praecepto adstringantur etiam ii omnes, qui sentiunt Beatam Virginem conceptam fuisse in culpa originali, et illi qui jurejurando adiguntur ad sectandam doctrinam sancti Thomae Aquinatis, supposito quod Angelicus Doctor tenuerit Beatam Virginem incurrisse in anima culpam originalem.

6. In casu affirmativae responsionis ad quartum et quintum dubium quaeritur an censendi sint agere ex contemptu ii omnes, qui, propriae sententiae inhaerentes, vel praetextu sectandi doctrinam Angelici Praeceptoris, renuunt se submittere responsis Sanctae Sedis ad praesentia dubia, etiamsi tantum omittant in Praefatione Missae verbum *Immaculata*.

7. An Decreta a sacra Rituum Congregatione emanata, et responsiones quaecumque ab ipsa propositis dubiis scripto formaliter editae, eandem habeant auctoritatem ac si immediate ab ipso summo Pontifice promanarent, quamvis nulla facta fuerit de iisdem relatio Sanctitati Suae.

Et sacra eadem Congregatio ad Vaticanum, subsignata die coadunata in ordinario coetu, audita a me subscripto Secretario fideli relatione, expositisque rationum momentis diligenter consideratis, rescribendum censuit—Ad 1 *Posse juxta Decretum diei 14 junii 1845, et allatam rubricam*—Ad 2 *Non indigere ut ad proximum*—Ad 3 *Non esse amplius in facultate*—Ad 4 *Affirmative in casu proposito*—Ad 5 *Affirmative et, quatenus opus sit, consulendum Sanctissimo pro absolutione*—Ad 6 *Ex praecedentis dubii solutione consulant conscientiae suae*—Ad 7 *Affirmative*.

Atque ita rescripsit. Die 23 maii 1847 (Per Secret. J. C. *Fatati*).

Et facta de praemissis omnibus Sanctissimo Domino Nostro Pio IX Pontifici Maximo per eundem subscriptum Secretarium fideli relatione, Sanctitas Sua rescripta a Sacra Congregatione in omnibus et singulis adprobavit confirmavitque, ac omnes et singulos, quatenus opus sit, ab emissi jurisjurandi vinculo, uti in quarto dubio, absolvens et eximens, Apostolica Auctoritate Sua praecipit, ut memorata duo decreta super elevatione ritus Festi Conceptionis Deiparae, et additione verbi—*Immaculata*—in Praefatione Missae Conceptionis ipsius a Sac. mem. Gregorio Papa XVI universo Praedicatorum Ordini concessa quarto idus decembris 1843 plenissime observentur tum ab omnibus et singulis alumnis Ordinis Praedicatorum, tum in omnibus pariter Ordinis ipsius ecclesiis, contrariis quibuscumque disponentibus minime obstantibus. Die 17 julii 1847 ».

(*F*) *Pag.* 263.

Cum tanti sit d. Thomae auctoritas (*quem*, ut graphice ajunt, *si solum scias, omnia scias, etsi cetera omnia ignores; si solum ignores, ignores omnia, etsi cetera omnia scias*), praestat ut ipsius Angelici auctoritatem proferamus circa exemptionem B. Virginis a peccato originali.

Qua de re vid. P. Angelo Bigoni ministro generale dei Minori Conventuali, *In lode di Maria Ss. senza macchia concetta*, Dissertazione panegirica, *Roma* 1845. Is primis Patribus testimonium s. Doctoris addit, proferens haec genuina verba illius Opusculi, *Expositio Salutationis angelicae*, quae quidem ipse suis oculis perlegit in

Codice membranaceo Vaticanae Bibliothecae: *ipsa* (Virgo) *fuit purissima quantum ad culpam, quia nec originale nec veniale peccatum incurrit* (Amico Cattolico, *Vol.* 10, *pag.* 62). Unde non immerito ex antiquis etiam ac sincerioribus Codicibus probant recentiores praesertim, textum qui habetur 3 p. q. 22. a. 2 contrarius, fuisse corruptum—Adde: quo utitur argumento Angelicus in *cit. loco*, nostram firmat sententiam; nam ibi probat Mariam fuisse in utero sanctificatam, quia Ecclesia celebrat ejus Nativitatem. Quid ergo nunc temporis dixisset, quo etiam celebratur Festum Conceptionis? dicere debuisset hac ipsa de causa et Virginis Conceptionem sanctam esse atque immaculatam. V. Opusculum Nicolai Cichovii, *Angelici Doctoris s. Thomae de B. M. V. Deiparae Immaculata Conceptione sententia*, Patavii, 1720 — Adde sine ulla difficultate objecta verba d. Thomae explicari posse de debito peccatum originis contrahendi, ut clarius ipse indicat 4. Dist. 43. q. 1. a. 4. ad 3. V. Joannes a s. Thoma, *Tract. de approbat. et auctoritate doctrinae Angelicae d. Thomae, disp.* 2. *a.* 2.

Opponunt etiam *auctoritatem d. Bernardi* in celebri Epistola ad Canonicos Lugdunenses, in qua aperte videtur negare hoc Virgini Privilegium. Sed respondemus cum P. Perrone: in confesso est — 1 S. Bernardum Canonicos illos redarguisse quod, inconsulta Sede Apostolica, festum de Virginis Conceptione adoptaverint; — 2 ipsum ex eo Virginis ortum sanctum fuisse deducere, quod solemnitas ejus Nativitatis in universa Ecclesia celebraretur; — 3 impetivisse Conceptionis cultum eo quod careret objecto. Siquidem ex ipsius mente Virgo sancta esse non potuit priusquam conciperetur, quum nequiverit *ante sancta esse quam esse*. Sed nec in ipso conceptionis momento id potuit; *quomodo namque*, pergit, *aut sanctitas absque spiritu sanctificante, aut Sancto Spiritui societas cum peccato fuit, aut certe peccatum quomodo non fuit ubi libido non defuit? nisi forte quis dicat de Spiritu Sancto eam, et non de viro conceptam fuisse: sed hoc hactenus inauditum.*

Nempe ideo s. Doctor inficiatur sanctam Virginis conceptionem, quia maritali complexu genita est. Unde patet, ipsum esse locutum de prima Virginis conceptione, quam *activam* dicunt, de ea nempe, in qua sancti B. Virginis parentes, opere maritali invicem convenientes, praestiterunt ea, quae maxime spectabant ad ipsius corporis formationem, organizationem et dispositionem ad recipiendam animam rationalem a Deo infundendam. Non autem de conceptione *passiva*, seu de animationis momento, de quo hic agimus. Reapse hoc sensu auctores s. Bernardo suppares *conceptionis* vocabulum usurpasse ostendit Mabillonius, *in nota* 141, *in Epist.* 74 *s. Bernardi col.* LXII. Unde legitime colligitur s. Doctor piae sententiae haud infensus. Imo cum ipse ex celebritate Festi de Natali Virginis die, quae jam in Ecclesia ubique vigebat, intulerit sanctam eam extitisse ante nativitatem, merito concludimus ipsum sanctam pariter conceptionem propugnaturum fuisse, si idem festum ubique celebrari, ut nunc fit, cognovisset.

(*G*) *Pag.* 265.

Incertum quae futura sit conditio eorum, qui cum solo originali moriuntur. Exules erunt a patria coelesti; sed quae erit eorum sors aeterna? Non una ex sententia catholicorum.

Alii cum Sylvio, Petavio, Gregorio Ariminensi, qui ideo dictus fuit *tortor parvulorum*, etc., docent parvulos solo originali maculatos poena ignis, mitissima tamen, esse cruciandos: et probant ex Concilio Florentino, ubi habetur: *credimus.... illorum animas, qui in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere, poenis tamen disparibus puniendas.* Hoc dicunt Scripturae, latinis Patribus et fidelium persuasioni conformius— *V.* Bergier, *Dizionario* V° *Bambini*—Berti, *Theol. l.* 13. *c.* 8.

Alii cum Valentia, Bellarmino, etc., tenent tales infantes poena sensus non esse plectendos; cum hanc Scriptura iis solum comminetur, qui actuali peccato tenentur. Attamen docent eos habituros esse perpetuam tristitiam de amissione beatitudinis, ad quam ab origine erant destinati; talis enim exclusio non potest esse sine dolore. Hanc sententiam communiorem appellat Bouvier, et ei videtur probabilior— *V.* Bellarminus, *De amissione gratiae, L.* 6. *c.* 6. *et* 7.

Alii cum Petro Lombardo, Soto, d. Bonaventura, Innocentio III, d. Thoma censent tales parvulos esse prorsus immunes a poena sensus: ratio est, ait Angelicus, de malo q. 5. a 2, *quia poena sensus respondet conversioni ad creaturam; et in peccato originali non est conversio ad creaturam, et ideo peccato originali non debetur poena*

sensus. Imo docet tales pueros nullam percepturos esse tristitiam de amissione gloriae; *nam sicut nullus sapiens*, ait in 2.d.33. q.2.a.1, *affligitur de hoc quod non possit volare sicut avis, vel quia non est rex vel imperator, cum sibi non sit debitum; ita pueri non dolebunt de amissione visionis beatae, cum non sit debita, nec ad illam habeant proportionem.* Imo adhuc tradit, quod illi infantes participabunt de bonis naturalibus, *et de Deo gaudere poterunt naturali cognitione et dilectione.* Quod tamen Billuart explicat de dilectione naturali necessaria (eo enim amore quo quis necessario diligit seipsum, diligit etiam suum essendi principium); non autem de amore libero et amicabili. *Del resto,* ad rem s. Alphonsus (*Opera dogmatica*, sess. 5.n. 10), *prescindendo da questo godimento naturale, è molto equa ed a me più probabile, secondo la divina misericordia, la sentenza, che essi nell' altra vita non ricevono nè premio nè pena; e da questa sentenza non è discorde lo stesso s. Agostino l.3. de lib. arb.c.23.... Tanto più che san Gregorio Nazianzeno e s. Gregorio Nisseno scrissero lo stesso, etc.*

Alii cum Catharino docent eos parvulos post judicii diem esse in quodam paradiso terrestri collocandos, ubi sua sorte optime contenti beatitudine naturali perfruentur in Dei cognitione et amore fundata: qui amor erit liber, efficax et perfectus in genere suo. Id ex parte defendit Cardinalis Sfondrati in libro, *Nodus praedestinationis dissolutus*, Romae 1696— Quae opinio etsi communiter rejiciatur, non est tamen confundenda cum haeresi Pelagianorum: isti quoque illis pueris naturalem beatitudinem concedunt, sed sine morte animae: unde juxta ipsos exclusio ab intuitiva Dei visione non habet rationem poenae, quod negant catholici.

Alii tandem eo usque progressi sunt, ut credant Deum in ultima judicii die gratiam baptismatis illis infantibus elargiturum fore. Ita in libro, *Considerazioni sullo stato dei bambini morti senza battesimo*, Lugano 1859. — Quid sit sentiendum de hoc singulari ac noviter excogitato medio, videant sapientes.

(*H*) *Pag.* 266.

Mundus quoad essentiam semper idem est, voluptatibus inhians, aeternitatis immemor, Dei inimicus, et varias pro diversis temporibus formas induit. Quaenam porro sit praesens forma spiritus mundani, quam alio nomine appellamus *genium saeculi*, jam ab exordio sui gloriosissimi Pontificatus aperte declaravit Pius IX, tot machinationibus apta remedia suggerens. De his erit in Tractatu, *de Justitia* atque *Virtutibus Theologicis.*

Hic interim haec notamus cum cl. Stapf (*Th. Mor.* § 125): « Maxima calamitas in Ecclesiam Dei redundat, si ipsi sacrorum Ministri genio sui temporis turpiter assententiantur. Cum enim mundus spiritum veritatis non possit accipere (*Joan.* 14. 17), ille, qui hominibus placere gestit, Christi servus non est (*Gal.* 1. 10)....Equidem, quod ad animi cultum et morum comitatem attinet, sacerdos ea nentiquam aspernabitur, quae aevum nostrum vere commendant; attamen, ut veterum aliquis monet, *nimium ne crede colori; fallit enim vitium specie virtutis et umbra.* Revera tentatio sectandi genium temporis non est minima, praesertim pro viris junioribus; egoismo enim vix aliud magis arridet, quam placere illis, qui ex moderno genio sentiunt ».

(*I*) *Pag.* 273.

R. Psaltes (Ps. 18) etiam de alienis peccatis timet: *ab alienis parce servo tuo.* Quod tamen non ita accipiendum est, quasi nempe ad ea committenda non debeat concurrere nostra voluntas, quae sola est peccati sedes. Sed eo sensu, quia illa sub aliqua ratione etiam nobis debent imputari. Haec imputatio incurritur dupliciter: — 1° *positive*, quando quis alium ad peccatum inducit *vel* imperio *vel* consilio *vel* plausu *vel* per illecebras, ut si qui perversos libros evulgent, turpes imagines exponant; — 2° *negative*, si ob desidiam nostram alii peccatis libere indulgent. Ex qua parte parentes, magistratus, parochi qui suis non invigilant, horrendum plane judicium exspectent.

Ex his vero patet, hanc peccatorum alienorum imputationem immensum non raro orbem describere, prout notat *Stapf*, § 122.

(*J*) *Pag.* 276.

Peccatorum multiplicatio, et interruptionis peccatorum series hisce possunt, memoriae juvandae causa, versibus exhiberi:

Quae specie inter se, numero quoque crimina distant.
Cetera tot fiunt, quoties fit criminis actus;
Quotve objecta tui fuerint distincta reatus;

Quotve moras dederit peccatis prava volun-
(tas.
Hanc tamen adverte haud uno requiescere
(pacto.
Si revoces, una est; si cesses, altera; culpae
Si dudum remoreris iter, mora tertia adesset.
Ipsa quoque haud simili numero mora quae-
(libet auget.
Si mere internus, toties corrumpitur actus,
Quot vicibus cessat; si affectus contendit ad
(extra,
Fit nequam, quoties redeat vesana cupido;
Si foras exierit, numero crevisse putabis,
Cum sua cuique inerit completa malitia fa-
(cto;
Unus si finis fuerit, pravus impetus idem,
Actorum series crimen coalescet in unum.

(*K*) *Pag.* 280.

« *Non concupisces rem proximi tui* : haec est differentia inter legem divinam et mundanam, quod lex mundana judicat facta et dicta; divina autem non haec tantum, sed etiam cogitata. Et ratio hujus est, quia illa est per homines, qui iudicant ea quae apparent exterius; sed divina est a Deo, qui interius exteriusque conspicit. » Ita Angelicus, *Op. de* 10 *praeceptis*, *de* IX.

Hinc bene Balmes, (*Il Protestantismo comparato al Cattolicismo* L. XIII):

« Se penetriamo nel sacrario del pensiero, ove non giunge pupilla d'uomo, aperto solo agli occhi di Dio, che significa libertà di pensare? Forsechè il pensiero non ha sue leggi, alle quali necessariamente dee soggettarsi, quando non voglia perdersi in un caos? può forse dipartirsi dalle norme di una sana ragione? può non udire i consigli del buon senso? può scordarsi che il suo soggetto è il vero? può disconoscere gli eterni principii della morale? » — V *Collezione di buoni libri*, Torino. — Bergier, *Dizionario*, ecc. V° Libertà di coscienza, Tolleranza — Sed maxime *Saggio elementare di diritto pubblico Eccles*. Vol. 1.

(*L*) *Pag.* 280.

Ad rem Careno (*Delle Regole* ecc. Es. XI): « Si può dare occasione al pensiero cattivo con un atto innocente o indifferente. Per esempio col conversare moderato e circospetto; col passeggiare e andare per le strade, sebbene s'incontrino oggetti di pericolo alla castità, quando se ne ritiri prontamente lo sguardo: col leggere libri non cattivi, o vedere qualche rappresentazione per sè onesta. Se tutto ciò mi risveglia pensieri immondi; ma col divino ajuto so di poter resistere, non sono colpevole, perchè ho diritto a quelle azioni indifferenti. Potrei non guardare in faccia persone di altro sesso, potrei sequestrarmi onninamente da loro; ma ciò non è che un consiglio. Così praticavano un San Brunone, un San Luigi Gonzaga e alcuni altri Santi e Sante: ma essi avevano anche il corredo delle altre virtù, ed era in loro ammirabile ed edificante un tale contegno; ma se un Ecclesiastico, e ancor più un secolare non avesse quasi altra virtù, che di tenere gli occhi a terra, quando vi sono femmine, sarebbe un'affettazione. Questi Santi tenevano gli occhi a terra; ma i loro pensieri ed affetti erano in cielo.

Posso dare occasione colpevole alla tentazione, e l'atto mio che vi porge occasione, può essere o leggermente, o gravemente colpevole. Un atto di sfuggevole curiosità o nel guardare, o nell'ascoltare, o nell'interrogare, che può dipingermi delle turpi immaginazioni, ma so altronde che se col divino ajuto resisto, non mi fa reo che di colpa veniale. Qualora però un atto per sè leggermente colpevole riuscisse a me un prossimo pericolo di rea compiacenza, attesa la mia fragilità su tale materia, allora sono colpevole di grave peccato per ragione del pericolo prossimo relativo, a cui mi espongo.

Posso dare occasione gravemente colpevole al pensiero cattivo. Fisso lo sguardo in una donna immodestamente vestita. Dico *fissare*: perchè se fosse un correre d'occhio accidentale, che poi si ritirasse prontamente, non sarebbe il caso nostro; allora diverrei reo di grave peccato, perchè questa indecente libertà di un guardare fiso è annessa e connessa col prossimo pericolo di rea compiacenza. Fissare l'occhio e non accendersi il cuore da fuoco impuro, sarebbe quel caso sì raro della polvere di un archibugio, che alle volte piglia fuoco al di fuori sull'acciarino e non si comunica colla polvere al di dentro. »

(*M*) *Pag.* 285.

« Ecco Virgilio (ad rem Caussette *in suo sermone, de inferno*) che danna Prometeo ad una pena eterna, sotto il rostro di un avoltoio che non si sazia mai. Platone condanna lo scellerato ad una eternità dolorosa. Celso dichiara questa credenza comune ai pagani ed ai cristiani. Lucrezio non si piglia il carico di formare la felicità del mon-

do, se non allorquando sarà passato in codice universale questo articolo di fede. Finalmente Voltaire medesimo è costretto di proclamar questo dogma un'opinione di tutti i tempi e di tutti i paesi....

Certamente che v'ha, se volete, dell'infinito nella pena del riprovato, ma v'aveva pur l'infinito nella redenzione che egli calpestava, l'infinito nel cielo che egli dispregiò, l'infinito nell'assoluzione che egli ricevette, l'infinito finalmente in tutti i sacramenti che egli profanò. Ora, aggiungete tutti questi infiniti da un lato, mettete dall'altro l'infinito della pena, e ditemi chi la vincerà, se la giustizia o la bontà? Non si vogliono lacerare i dogmi discutendoli, perocchè l'è un attentato contro la verità: prendete la verità della pena nel suo mezzo naturale, vale a dire in faccia della Redenzione e dell'Eucaristia, e ditemi ciò che è assorbito, se la giustizia o la bontà?

No, la bontà non è assorbita. È vero che Dio creò l'inferno, ma questa creazione, il dico sulla fede di un santo, fu un atto di amore, perchè era nell'intenzione di preservarvi dal male. Un giorno la tentazione vi sorrise: voi avete detto a Dio col peccato mortale: Ritirati! Dio se ne andò; da poi quel momento non fu scagliato colpo di tuono all'anima vostra per toccarla. No, solamente la morte giunse, e quel giorno Dio non era con voi, e pel solo fatto, fu l'inferno; a tal che l'inferno non è altro che il peccato mortale continuato sino alla morte, e che per conseguenza, alla morte, non è più imputabile a Dio del peccato di tutti i giorni, che voi non fate alcun pensiero di imputargli ».

Item v. Lacordaire, *Conferenza* 72 — Sed maxime Nicolas, *Studii filosofici intorno al Cristianesimo vol.* 4. *in fine*. Opus a Pio IX laudibus cumulatum — It. Rusca, *De inferno et statu daemonum ante mundi exitium, libri quinque, in quibus tartarea civitas, paratorum ibi cruciatuum genera, ethnicorum etiam de his opiniones etc. varia eruditione describuntur*, Mediol. 1621 — Patuzzi *De futuro impiorum* statu — Liguori, *Dissertaz. Teologico-Morali*, Dissertaz. VIII.

(*N*) *Pag.* 297.

Audiendus Bouvier, *Dissert. in* 6 *praec.* quoad difficultatem se emendandi a peccato pollutionis: « Nullum est vitium tam noxium sub omni respectu juvenibus et praesertim masculis, quam habitus se polluendi. Etenim prava hac consuetudine deprehensi obdurantur, hebetantur, virtutes fastidiunt, religionem contemnunt; eorum indoles fit tristis, fortitudinis incapax, nullius propositi tenax; vires corporis deficiunt, graves nascuntur infirmitates, advenit caducitas praematura, et saepe mors ignominiosa (*medicis et experientia quotidiana testibus*).... Sollicite ergo studeant confessarii eos, qui sibi creduntur, adversus tanta maIa praemunire, vel ab infami habitu jam contracto retrahere.... Execrandus *masturbationis* habitus, si inveteratus sit, confessarios in quandam desperationem conjicit..; nam si (paenitentes) *severius* tractentur, timendum est ne deinceps non redeant et pejores fiant; si *nimia indulgentia* suscipiantur, in coeno vitii torpentes manebunt. Summa igitur prudentia magnoque zelo curare oportet, ut infelices isti poenitentes ad sacrum Poenitentiae tribunal saepe, v. g. singulis hebdomadis accedant, deculpis admissis doleant, et propositum amplius non peccandi frequenter renovent ».

V. Salvatori, *Istruzione pei confessori novelli* § 9 — Segneri, *Inestimabili beni della santa purità, e danni incalcolabili del vizio contrario* — Il mostro della solitudine, *Breve saggio dei gravi danni che esercita sull'uman genere*, Marietti, Torino — Debreyne, *Essai sur la Theologie Morale*.

(*O*) *Pag.* 299.

« Perfecta est sodomia in quacumque parte corporis fiat congressus; quia ordinarie semper adest tunc affectus ad indebitum sexum. Ideo non est opus explicare in confessione, an pollutio fuerit intra vel extra vas praeposterum; quamvis ad incurrendam reservationem requiratur seminatio intra vas, ut ait P. Mazzotta ... Pollutio habita tangendo puerum vel mulierem dormientem, absque tamen concubitu sive conjunctione corporum, non habet nisi simplicis pollutionis malitiam, ut probabilius dicunt Salmanticenses, Cajetanus, Azor, Bonacina, etc. Item qui polluitur tactibus alienis, jam dupliciter peccat cooperando peccato alterius; non tenetur tamen explicare, an tactibus maris vel foeminae, nisi ista habeat virum aut votum castitatis». Liguori, *Hom. Apost. Tr*, IX. *nn.* 24 *et* 25.

Haec etiam veniunt notanda cum Bouvier: Non refert in quo vase coeant masculi aut foeminae inter se, vel in anteriori vel in posteriori, vel in alia corporis parte; cum malitia sodomiae in affectu ad sexum indebitum consistat, atque in genere suo com-

pleta sit, dum fit applicatio membri genitalis ad partem corporis ejusdem sexus per modum concubitus. Si autem fieret tantum applicatio manus, pedis vel oris ad partes genitales alterius, etsi pollutio ex utraque parte sequatur, non reputaretur sodomia; quia non esset concubitus ».

(*P*) *Pag.* 303.

Habet *Stapf*, § 310: « qui turpia proferre amat, hoc ipso depravatum animum et immunditiam cordis testatur, quandoquidem *ex abundantia cordis os loquitur* (Matth. 12). Tum vero in semetipso non minus quam in aliis sensum pudoris hoc firmissimum integritatis munimen subvertit ac destruit: unde irrumpenti libidini jam facilis accessus panditur. Denique neminem latere potest quot scandala inde oriantur, dum per hujusmodi verba salacia phantasia turpissimas imagines concipit, stimulus venereus irritatur, et nefandorum flagitiorum horror sensim abstergitur. Praesertim res est luctuosissima, si juventus adhuc incorrupta talia auribus usurpet, sicque pudendas illecebras, quas hucusque feliciter nescivit, pessime edocetur. Quamobrem jubet Apostolus: *omnis immunditia nec nominetur in nobis, sicut decet Sanctos; aut turpitudo aut stultiloquium aut scurrilitas, quae ad rem non pertinet* (Eph. 5) ».

(*Q*) *Pag.* 304.

Nonnunquam scenici ludi rure obtinent, et ab ipsis rudibus instituuntur vel ad ipsum divinum cultum augendum. De his habet Stapf, § 318: « equidem hucusque nonnisi spectacula religiosa, et insuper non de nocte, sed tempore pomeridiano edi consueverunt. Sed praeterquamquod per haec spectacula tum in ipso loco, tum in vicinia cultus divinus et christiana institutio multum defraudentur, tot etiam abusus et morum corruptelae inde resultant, ut pastores animarum de illis nonnisi dolere possint. Etenim *actores ipsi* exinde vanae ostentationi, petulantiae, ebrietati, aliisque vitiis assuefiunt; ex numero autem *spectantium* plurimi hac occasione corrumpuntur, dum praecipue utriusque sexus juventus liberius sibi indulget, finita comoedia ad tabernam divertit, et tum ibidem tum in reditu plurimis peccandi periculis exponitur ». Videat tamen Parochus ne obstando majora provocet mala.

(*R*) *Pag.* 308.

Vitium ebrietatis prae reliquis formidandum est, quod, praeter dissipationem bonorum, plerumque etiam officiorum neglectum, complura scandala et sat numerosam catervam peccatorum pedissequam habere soleat, et quod in diram consuetudinem abeat, quae semel contracta aegerrime corrigitur. Hinc Hieronymus hominem ebriosum non solum mortuum, sed etiam sepultum dicit. Et plerumque aliud remedium non restat, quam ut per longius tempus ab omni potu inebriante prorsus abstineant; si enim dulci huic veneno labia denuo admovent, omnium propositorum immemores, se iterum concitato naturae pruritui permittunt. Sunt etiam omnino prohibendi ab ingressu cauponarum. Ita Amb. Stapf, § 293.

« Attamen, iterum habet Stapf, § 294, prae reliquis hoc vitium in Sacerdote, praesertim pastore animarum atrocitatem fere portentosam acquirit, dum nempe illi infra conditionem brutorum dejecti conspiciuntur, quos populi christiani duces et angelos esse oportet. Haec Sacerdotum perversitas jam ab Isaia (cap. 28, v.7, etc.) inter praecipua incitamenta computatur, quibus populus ad omnem impietatem, Deus vero ad acerbissimam vindictam provocetur.» — Qui vitae decursu ab hoc pessimo vitio vinci non vult, juvenis utatur modico vino, et sollicite caveat ab occasionibus. «Saepe pia quidem, ast et malesana ruricularum liberalitas Sacerdotem praecipue juniorem ad hoc vitium deflectit, dum nempe eidem ad suas aedes diverteuti vinum adustum non tantum offerunt, sed obtrudunt etiam » (Ita Stapf, § 294 *et seqq.*).

(*S*) *Pag.* 312.

Invidiam ad vivum pingit Ovidius *l.* 2. *Metamorph.*, ubi de ea haec habet:

Pallor in ore sedet: macies in corpore toto;
Nusquam recta acies; livent rubigine dentes;
Pectora felle virent; lingua est suffusa veneno;
Risus abest, nisi quem visi movere dolores:
Nec fruitur somno, vigilantibus excita curis,
Sed videt ingratos, intabescitque videndo
Successus hominum; carpitque et carpitur una,
Suppliciumque suum est. . . .

(*T*) *Pag.* 313.

Quoad censuram, quae ipso facto incurritur, notamus: — 1 etsi censura latae sen-

tentiae illico suum sortiatur effectum, aliquando tamen, si agitur de magna re, Pontifex cum incursam esse declarat, ac quasi de novo infligit. Quod tamen non est de necessitate; sed fit, ut sic magis terreantur homines et a malo arceantur, vel etiam ut omnis tergiversatio de medio tollatur. Sic Pius VI excommunicavit Principatus Romani usurpatores; et tamen certum erat, ab istis excommunicationem fuisse incursam, utpote latam jam in Bulla *Caenae*; —2 qui alicui facto jam consummato, cui censura latae sententiae adnexa est, subscribunt, non ideo censuram et ipsi incurrunt: nam, nisi aliud clare exprimatur, illa solummodo ii ligantur, qui efficaciter ad factum illud concurrerunt: et hoc sensu accipiuntur fautores, consultores, etc., qui una simul cum principali excommunicari solent.

Non est tamen dubitandum, quod tales laudatores ac subscriptores peccent, cum opus malum approbent. Et si forte primitus valeant excusari, putantes id sibi exemplo aliorum licere: cessat tamen haec bona eorum fides, statim ac Ecclesia per suos Praelatos loquitur. Neque tunc amplius excusantur, sed eorum peccatum ex materiali in faciem Ecclesiae fit formale, si admissum publice non corrigant. Sane actum esset de magisterio Ecclesiae docentis, si quis tuto se egisse contendat; quia dictamen suae conscientiae secutus fuit: hoc est spiritum privatum velle sequi, hoc est protestantium placita adoptare.

Aliquando etiam *bruta* dicuntur excommunicari vel anathematizari, ad significandam videlicet quandam adjurationem pro ipsorum interitu et expulsione; non autem in sensu genuino et proprio—Imo aliquando etiam *mortui* excommunicari dicuntur, sed improprie: hoc intelligitur vel de quadam execrationis specie, vel de excommunicatione indirecta,qua nempe Ecclesia prohibet, ne orationes pro iis effundantur, aut alia iisdem praestentur externa ac publica christianae charitatis officia.

(*U*) *Pag.* 318.

Hinc etiam ubi viget *Regium Placitum* quoad Bullas Pontificias, ab eo semper excipiuntur, ut debent excipi illae, quae rectam vivendi normam atque mores respiciunt. Et hos quidem respicit censura;cum ejus comminatio sit utique ad continendos homines, eorumque religiosos mores firmandos—V. Riccardi, *Gemiti,etc. Convers.* IV—Civiltà Cattolica, Vol.VIII, anno 1852, pag. 40: *L'Exequatur*.

Dices: *cum Ecclesia sit in statu,nihil nisi dependenter ab ipsa constituere potest,ne confusio inducatur: ergo leges et maxime punitiones nullius roboris esse debent, neque tolerandae sine regis venia et prabatione.*—R. cum Nardi, *Elementi di diritto eccl. p. 2. c. 2. a. 1*: « Lo Stato non dee tollerare dentro di se alcun potere e governo,che s'aggiri nella sua stessa sfera e non dipenda da lui. Non è però necessario che assorba ogni forza ed attività, ma quelle soltanto che si riferiscono alla ragione della sua esistenza...Per lo che conchiudiamo: lo stato e la Chiesa non sono compresi l'un nell'altra, ma coesistono l'una per l'altro, come due persone morali, giuridiche, libere, indipendenti e perfette, entrambe rivolte a promuovere la felicità del genere umano, ma sotto diversi rapporti e per divere vie». Unde unaquaeque potestas circa actus suos omnino libera est, et potest sicuti indicere praecepta, ita etiam transgressores punire....

Ecco le belle parole dell' illustre Arcivescovo di Colonia, testè rapito alla chiesa germanica: Che cosa è la Chiesa? si dice: *è una società nello Stato.* Una società forse come quelle di strade ferrate, di navigazione a vapore, di quelle che per esistere han bisogno esse e i loro statuti della sanzione dei governi, e che un loro decreto discioglie? O una società che si raccoglie a pregare, e fuor del tempo e luogo della preghiera non si ravvisa? O una società come quelle che nel dividersi dalla Chiesa cattolica si gettarono nelle braccia dello stato? O fors'anche un felice trovato, un'utile istituzione politica?...

La Chiesa cattolica nella Stato? Essa che non conosce altri limiti che quei della terra, altro termine che la durata del mondo? Essa destinata ad accogliere e come tenera madre educare tutti gli uomini, reggenti e sudditi, tutti i popoli del mondo, a benedirne e santificarne i legami sociali, i massimi come i minimi?— *La Chiesa cattolica nello Stato*? Ella, che contro il voler del sovrano in opposizione alle così dette *leggi di Stato*, per volere di Colui « cui è data ogni podestà ne'Cieli e sovra la terra » (Matth.xxviii, 18) nacque, crebbe, si diffuse fra tutte le genti, ella una società nello Stato? Forse in quegli Stati che sursero poichè la Chiesa ebbe fiorito e fruttificato per secoli? O in quelli che abbandonarono la casa della lor madre, dicendo che non era mai stata lor

madre? O sarà forse smembrata in molti Stati grandi e piccoli secondo i lor confini politici, come le Confessioni separate da lei?—Ella l'unica Chiesa cattolica nello Stato? Il Regno de'cieli, che non è di questo mondo, nei regni che sono soltanto di questo e per qesto mondo? Ella la immortale e immutabile nel mutabile sott'ogni rapporto, nel continuamente, indefessamente mutato? La custode delle cose supreme ed eterne nello Stato, che non guarda se non le terrene? » (*Ueber den Frieden unter der Kirche, und den Staaten—Della pace tra la Chiesa e lo Stato, di Clemente Augusto bar. di Droste Vischering Arcivescovo di Colonia, pag.* 7. 9).

(*V*) *Pag.* 324.

Celebris Bulla *Coenae* est antiquissima, de cujus origine certo non constat, ab immemorabili publicabatur Romae singulis annis Feria v in *Coena Domini*; ac propterea dicta fuit Bulla *Coenae*. Quae tamen ex Bouvier nunquam fuit recepta in Hispania, neque in Germania, neque Venetiis, neque in Gallia. Lata est propter tria: tum ut servetur *integritas fidei catholicae; tum unio fidelium cum Christo*, ejusque *Vicario*; tum *societas* inter ipsos fideles. Bullam exponunt inter ceteros Bonacina, *T.* 3 *ejus Operum* — Duardus — Palaus. Qui omnes inter ceteros praedictam Bullam in extensum exponunt. — Abreu, *Instructio Parochi*, etc. etc. —Casus his versibus contrahuntur penes Edmundum Voit, *De Poenitentia*, n. 807:

Haeretici; a Papa appellans; cum fure pirata;
Augens vectigal; vel Breve falsificans.
Hostibus arma ferens; seu victum qui amovet urbe;
Quos Papa aut pietas aut sua causa ciat.
Praesulibus gravis, ad laicum spectantia sacrum;
Praelati, Ecclesiaeque usurpans jura; onus et qui
His statuit; capitis noscit eosque reos.
Sedis Apostolicae terras quique occupet atrox
Hos omnes Domini Coenae anathema ligat.

(*X*) *Pag.* 327.

Res per se loquitur: qui in excommunicationem incidit, ideo est quia Ecclesiam non voluit audire; sed qui Ecclesiam non audit, ex Christi verbis, est habendus ut ethnicus ac publicanus. At nunquid poterit ethnico Sacramentum rite ministrari? Necesse ergo est ut primum se retractet a sua pervicacia: vel privatim, si ejus delictum occultum sit; vel publice, si delictum fuerit publicum.

Neque sufficit protestari, se velle catholice mori; Ecclesiae non verbis tantum, sed maxime operibus obtemperandum est: unde quando Ecclesia aperte loquitur, absoluta et absque ulla conditione submissio nostra sit oportet — Neque etiam faceret, si quis protestaretur, se omnia peccata sua confessum fuisse, ideoque suae obligationi satisfecisse: nam confessio est de foro interno, et nemo potest vel debet scire quid in confessione actum sit. Sed quoad alia Ecclesiae Sacramenta res est de foro externo: hinc si publico censura nota est, publico debet esse nota et quidem explicite retractatio, ne dicatur indignis ac contumacibus Sacramenta ministrari (vid. Allocutio Pii IX 1 nov. 1850, *In concistoriali*)— Norma autem haec esse solet, ut requiratur tum generalis fidei professio, tum et maxime expressa retractatio erroris, in quem quis lapsus merito creditur. Hinc refert Lucchesini, *L'incredulità convinta dai suoi stessi seguaci*, quod ab Archiepiscopo Parisiensi Beaumont, ut insufficiens fuit declarata haec Voltairii retractatio: « lo sottoscritto dichiaro, che da quattro giorni essendo attaccato da vomito di sangue, all'età d' ottantaquattro anni, e non avendo potuto andare alla Chiesa, il sig. curato di s. Sulpizio essendosi compiaciuto d'aggiungere alle sue buone opere quella d'inviarmi il sig. abate Gaultier, sacerdote, io mi sono confessato da lui, e che se Dio dispone di me, muojo nella religione cattolica in cui sono nato, sperando dalla misericordia divina che si degnerà perdonarmi tutti i miei falli; e che se mai avessi scandalizzata la Chiesa, ne domando perdono a Dio e a Lei. 2 marzo 1778. In casa del sig. Marchese di Villette alla presenza del sig. abate Mignot mio nipote, e del sig. marchese Villevicille ». *Segnato* VOLTAIRE — Si sottoscrissero pure il Mignot e il Villevieille. Dietro poi allo stesso foglio aggiunse: « P. S. Il signor » abate Gaultier avendomi avvertito che si » diceva fra certa gente, che protesterei » contro tutto quello che avessi fatto alla » morte, dichiaro che questo è un antico » scherzo attribuito da lungo tempo a molti » più illuminati di Voltaire ».

Hic etiam notare non abs re erit, nempe Jansenianum esse dicere excommunicationem non incurri ab illo, qui intentionem non habet eam incurrendi, imo habet intentionem contrariam, servandi scilicet unionem cum Ecclesia per charitatem, qua etiam expulsus non intendit ab ejusdem sinu disjungi. Haec fuit tristissima et fallax Paschasii Quesnelli argutia ad eludendam Ecclesiae potestatem in censuris ferendis: ***nunquam nos*** (inquiebat iste) ***eximus ab Ecclesia, etiam quando hominum nequitia videmur ab ea expulsi, quando Deo, Jesu Christo et ipsi Ecclesiae per charitatem affixi sumus***: quae propositio sub numero 91 a Sancta Sede damnata fuit. Et jure merito; nam quid, quaeso, discriminis est (in re quidem, si non in verbis) inter dictam Quesnellianam sententiam et illam Martini Lutheri: ***excommunicationes sunt poenae externae?*** Atque ut discipulos suos ad conculcandas Ecclesiae excommunicationes inflammaret, magister audacissimus haec addebat pravitatis haereticae plenissima verba: ***excommunicationis injustae metus nunquam debet nos impedire ab implendo officio nostro. Poti potius iniquam excommunicationem et anathema injustum quam prodere veritatem, est imitari Sanctum Paulum: tantum abest ut sit erigere se contra auctoritatem et scindere unitatem.*** Proh Jupiter! ***Apage haec immitia poma*** e scholis nostris in aeternum et ultra!

Vel apud ipsos gentiles obtinebat haec spiritualis poena: absit ergo, ut eos audiamus, qui ideo Ecclesiam insectantur. ***Si quis privatus aut publicus eorum decreto non steterit, sacrificiis interdicunt*** (ita de Druidibus Sacerdotibus scribit Caesar, ***De bell. Gall. l.*** 6. ***c.*** 5). ***Haec poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, ii numero impiorum ac sceleratorum habentur; ob iis omnes decedunt; aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant, neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur.*** Similia fere habet Tacitus ***in Hist. l.*** 5. ***n.*** 5.— Apud Judaeos autem triplex erat excommunicatio: alia minor ***separatio (niddui)*** nuncupata, in qua triginta diebus usus sacrorum erat interdictus; alia ***anathema (cherem)***, quae reum synagoga et civili commercio extorrem faciebat; alia ***excisio (schammata)***, quae 400 tubis promulgabatur, omnemque in synagogam regressus spem praecidebat; imo juxta plures etiam sententiam mortis involvebat. V. Calmet, ***Dictionarium histor. chronol. Sacrae Scripturae***; V. Excommunicatio.

(Y) Pag. 339.

Ante Tridentinum Episcopi facultatem non habebant Clericos sive excludendi sive suspendendi ab Ordinibus extrajudicialiter, sed tantum ob publice comprobata crimina, nempe per processum: hac facultate tunc fruebantur dumtaxat Regulares erga suos (***ex cap.*** Ad aures ***de temp. ordin.***). Sed Tridentinum, in Cleri reformationem sapientissime intendens, facultatem ipsam dedit etiam Episcopis indiscriminatim (***Sess.* 14. *c.* 1**), ut nempe Clericos suos possent ab Ordinibus tum excludere tum suspendere ***ex quacumque causa, etiam ob crimen occultum, quomodolibet, extrajudicialiter***, id est nullo formato processu. Quae verba licet proferantur a Patribus solummodo in prima capitis parte, ubi agitur de exclusione; certum tamen est ea esse etiam intelligenda de suspensione, uti docent communiter Fagnanus, Barbosa, Gonzales, De-Luca, Giraldi cum Benedicto XIV (***De Syn. l.* 12. *c.* 2**), et pluries declaravit S. Congr. C. Item hae exclusiones et suspensiones possunt etiam esse perpetuae ex eadem S. Congr. Imo et declaravit ***Episcopum in hujusmodi poenis decernendis non teneri dicere causam suspensionis seu delictum manifestare ipsi reo, sed tantum Sedi Apostolicae, si reus ad eam recursum habeat.***

Certum est etiam, nullam dari appellationem ad Metropolitam in suspensionibus vel exclusionibus latis ***ex informata conscientia***, cum tunc detur tantummodo recursus ad supremam Sedem, uti docet Benedictus XIV (***De Syn. l.* 12. *c.* 8**) — Aliter esset si Episcopus excluderet, vel prohiberet aliquem ob defectum scientiae, vel si agatur de visitatione ac morum correctione: tunc enim ex Tridentino (***Sess.* 14. *c.* 3; *Sess.* 22. *c.* 1; *et Sess.* 24. *c.* 10**) daretur utique appellatio ad Metropolitam, non quidem in suspensivo, sed in devolutivo: scilicet non quatenus suspendat jam latam sententiam, sed quatenus eadem corrigi debeat, si forte non justa probetur — V. Opusc. ***Intorno a' giudizii*** ex informata conscientia, etc. Torino, Marietti 1850 — L. Ferraris, ***Bibliotheca Concionatoria***, etc. V.° Suspensio, ***art.* 1. *n.* 16.**

(Z) Pag. 341.

Audiendus Devoti circa interdicti justitiam, ***Inst. Can. h. loco:*** « Apostata M. An-

lonius de Dominis, *De repub. l.* 5. *cap.* 9. *n.* 38, et Paulus Sarpius *in tract. Theol. Venet.*, et peculiari opere *Dell' interdetto*, multa contra generale praesertim ac locale interdictum scripserunt. Graviter tamen, ac solide contra hostes Interdicti disserunt Bellarminus, *Risposta al trattato dei sette teologi di Venezia sopra l' interdetto di N. S. P. Paolo* V. Rutilius Benzonius, *De justit. pontif. interdict.* Baronius, *Paraenes. ad rempublic. venet.* Fagnanus, *De just. et validit. censur.* Pauli V. Videndi sunt etiam auctor operis, *Conférences ecclesiastiques d'Angers pour l'année* 1772. *t.* 1. *p.* 321; *et* Cl. Zaccaria, *Diss.* 5 *della forza obbligatoria della disciplina, n.*37 ».

Dices: *Per generale interdictum puniuntur etiam innocentes: quod injustum est.* Audiatur iterum Devoti: « Novum atque insolens non est, quod pro alicujus crimine tota familia puniatur, quod multis ex Sacris Litteris petitis exemplis ostendit Gratianus initio *qu.* 3. *caus.* 24. Et *in l.* 5. *cod. ad l. jul. majest.* etiam filii pro patris scelere poena afficiuntur. Confer etiam Herodotum *l.* 3. *c.* 116, 119, *pag.* 108. *edit. Londini* 1679. Q.Curtium, *Hist. Alex. M. l.* 6. *c.* 11. *n.* 20, *pag.* 411; et *l.* 8. *c.* 6, *n.* 28, *pag.* 558, *edit. Lugduni Batav.* 1693.

Producitur autem, pro crimine ejus, qui familiae aut societati praeest, poena etiam ad totam familiam ac societatem, ut ille, hujus saltem amore ac pietate motus, aut victus querelis, sese a scelere facilius abstineat, aut redeat ad bonam mentem, cum crimen perpetravit. Atque hoc quidem generale interdictum extremi remedii loco est, et quasi cogente necessitate emittitur, cum scilicet personale interdictum prorsus inutile fore perspicitur, aut experiendo deprehensum est. Ita necessitas, quae hoc extremum remedium adhiberi jubet, justitiae notam abstergat. Accedit, quod si per generale interdictum etiam insontes poenae subjiciuntur, eam quidem perferunt tamquam membra societatis, in quam merito poena constituitur.

Fac duas esse respublicas, quarum altera sese alteri res quasdam, quibus ea caret, daturam promiserit, modo ipsa certa servet pacta, quae mutuo conventa sunt. Negligunt haec pacta ii, qui reipublicae sunt praepositi; quare altera respublica nihil praestat eorum, quae servatis pactis praestare debuisset. Magnum exinde capiunt detrimentum non solum reipublicae praecti, qui pacta contempserunt, sed etiam ceteri, qui eadem republica continentur, quoniam carent rebus quibus omnino indigent: et hi quidem quamquam nulla propria culpa teneantur, poenam tamen perferunt propter culpam praefectorum suorum. Quis jure reprehendat rempublicam, quae alteri non dedit res necessarias, quas tantum servatis pactis, dare debuisset? Omne vitium est praefectorum, qui pactis defuerunt, quod omnes eorum reipublicae subjecti, quamquam insontes, damnum capiunt; sed nullum est vitium alterius reipublicae, a qua, spretis contemptisque pactis, nihil dandum est — Simili modo inter ecclesiasticam civilemque rempublicam pactum conventum videtur, ut altera alteri praebeat Sacramenta et cetera ad aeternam salutem necessaria, modo haec sacros ministros alat, Ecclesiae legibus obediat, cetera absolvat, quae ad aeternam salutem consequendam ab Ecclesia necessaria judicantur. Si ii, qui praesunt civili reipublicae, eamque repraesentant, Ecclesiam contemnunt, neque mutuis pactis obtemperant, reprehendendam putabimus Ecclesiam quod negat civili reipublicae ea, quae tantum sub certis pactis danda sunt, praesertim cum id faciat Ecclesia, ut populi salutem curet? Adde denique quod, ut generale interdictum minus laedat innocuos, provisum est, ut pueri atque ad vitae exitum properantes ea habeant, quae ad aeternam salutem necessaria sunt ».

APPENDIX I.

Romanarum Congregationum Responsa ad praxim maxime spectantia cum notis etc. (1).

1. ABSOLUTIO — Illud *Deinde*, quod absolutioni peccatorum immediate praemittitur, recitandum est simul cum ipsa absolutione, velut ejusdem contextus. *S. R. C. in Viglevanensi* 27 *feb. anno* 1847.

An dicendum sit in fine absolutionis mortuorum *requiescat* vel *requiescant*. Quando absolutio est pro uno defuncto, in singulari; pro pluribus, in plurali. In Missa vero semper *requiescat* — *S. C. R.* 22. *jan.* 1678.

2. ADMINISTRATIO SACRAMENTORUM — Tempore Paschali in domo infirmi non dicitur *Vidi aquam*, nec oratio *Spiritum*, sed servandum Rituale — *S. R. C.* 11 *feb.* 1702.

Parochus, seclusa Episcopi reservatione, potest dare simplici Sacerdoti licentiam administrandi Sacramenta, excepta Poenitentia: neque sine causa prohibendus est ab Episcopo — *S. C. E.* 20 *aug. anno* 1602.

Pro Sacramentorum administratione nihil est accipiendum *hoc titulo* etiam a sponte dantibus; quod autem offertur sponte, pro eleemosyna accipi potest — *S.C.C.* 1 *feb. anno* 1593.

Eucharistia omnino servanda est in qualibet Parochiali: quod si reditus non sufficiant, instituatur quaestor, vel eleemosynarum collector. — *S. C. E.* 14 *mar. anno* 1614.

Curatus non debet dare licentiam generalem, ut quilibet Parochianus in ipso die Paschatis communicare possit in Ecclesiis Regularium — *S. C. C. die* 7 *sept. anno* 1615.

In Communione Monialium habentium fenestellam in parte Evangelii, Sacerdos debet descendere, et reverti per gradus anteriores, non laterales Altaris — *S. C. R. sept.* 1736.

Patenae suppositio per Sacerdotem cotta indutum in communione generali, quae per dignitates agitur, licita est — *S. C. R.* 3 *sept.* 1661.

In infusione Sacrorum Oleorum in aquam baptismalem servetur omnino rituale — *S. R. C.* 16 *dec.* 1826.

Super adultum valide baptizatum, si supplendae sint coeremoniae, adhibentur illae quae pertinent ad baptismum infantium. Si vero supplendae sunt super adultum ab haereticis baptizatum, servandae erunt illae quae sint pro baptismo adultorum — *S. R. C.* 27 *aug.* 1836.

In aquam baptismalem infundi debent Olea sacra nondum renovata, si attentis omnibus temporum circumstantiis, difficulter recipi possint Olea noviter consecrata — In casu praedicto baptisma conferri debet cum aqua recens consecrata, licet in ipsam infusa sint olea praecedentis anni — Aqua sic benedicta in Sabbato Sancto, debet reservari usque ad vigiliam Pentecostes, in qua benedicitur fons cum novis oleis — *S. R. C.* 23 *sept.* 1837.

Parochus, etiam absente indultario, potest in casu necessitatis celebrare in Oratorio privato ut Viaticum ministret — *S. R. C.* 27 *aug.* 1836.

Omnes de Clero inservientes Missae Pontificali feria 5 in Coena Domini tenentur Communionem recipere de manu celebrantis — *S. R. C.* 22 *sept.* 1837.

An in Missa de Requiem cum paramentis nigris possit aperiri tabernaculum et ministrari communio ex particulis praeconsecratis. *Negative* — S. R. C. 22. jan. 1710; 22 nov. 1710; 2 sept. 1741; et ultimo in Veronensi 23 maj. 1835. Iterum tamen in Mutinensi 23 sept. 1837 sic quaesitum fuit: perdurat adhuc in quibusdam Ecclesiis mos communicandi in Missa defun-

(1) An Decreta SS. Rituum Congregationis, dum eduntur, derogent cuicumque contrariae consuetudini etiam immemorabili; et in casu affirmativo, obligent in conscientia? *Affirmative, at recurrendum in particulari.* — S. R. C. 11 sept. 1847.

etorum cum particulis praeconsecratis, quia Decreta hac de re non censentur a multis authentica aut saltem revocata: qu. 1 an idem mos possit permitti, vel saltem ab Episcopo prohibendus adeo ut solum liceat communicare in dictis Missis cum particulis in ipsis Missis coseeratis; 2 an saltem toleranda consuetudo celebrandi praedictas Missas in paramentis violaceis, ad hoc ut possit praeberi Communio cum particulis praeconsecratis. R. *ad 1 dilata;ad 2 serventur Rubricae*, quae dicunt Missas de requiem dicendas eum nigro colore, ut etiam 11 sept. 1847 decisum fuit.

Nequit negari Communio fidelibus extra Missam — *S. R. C.* 7 *dec.* 1844.

In Communione extra Missam decet, quod bursa cum corporali deferatur a Sacerdote — *S. R. C.* 24 *sept.* 1842.

In Communione extra Missam semper adhibenda bursa cum corporali; et Rubrica Ritualis R. pro hac praxi est praeceptiva, neque sufficit palla super altare posita loco corporalis — *S. R. C.* 27 *feb.* 1847.

I Communione fidelium extra Missam Sacerdos antequam populum benedicat, osculari non debet altare — *S. R. C.* 15 *mar.* 1835.

3. ADORATIO — In adoratione Crucis Feria 6 in Parasceve celebrans et ministri debent deponere etiam manipulum — *S. R. C.* 15 *sept. anno* 1736.

4. ALTARE — Altare portatile tunc consecrationem amittit, quando frangitur, vel loco movetur sepulcrum reliquiarum — *S. R. C.* 5 *mart.* 1605.

Celebrari non potest super altare, a quo furtim, non amota vel fracta mensa, subtractae fuerunt reliquiae a militibus, nisi altare de novo consecretur — *S. R. C.* 5 *mart.* 1623.

Altare portatile cujus sepulcrum, aliis remanentibus consecrationis vestigiis, invenitur sacris reliquiis vacuum, est denuo consecrandum. Item est, si deleto tantum Episcopali sigillo super sepulcrum hispanica cera impresso, obseratae adhuc inveniantur reliquiae, quia non constaret de illarum identitate et authenticitate — *S. R. C.* 23 *maj.* 1846,

Consuetudo denudandi altaria post Vesperas a celebrante stola et cotta induto servari potest — *S. R. C.* 11 *sept.* 1847.

5. ANNIVERSARIA — An anniversaria perpetua in die obitus quotannis celebranda, si contingat transferri ultra aliquas octavas privilegiatas, gaudeant adhuc ut possint celebrari in duplici majori. *Negative* — *S. R. C.* 3 *dec. anno* 1701.

An in anniversario translato ob festum de praecepto variari debeat Oratio, in qua viliatur veritas verborum, seu potius omittere sufficiat illa verba: *cujus anniversarium depositionis diem commemoramus.* R. *Recitandam Orationem prout in Missali* — *S. R. C.* 4 *maj.* 1686.

6. AQUA LUSTRALIS — In ultimo Majoris hebdomadae triduo removenda ne est a vasis Ecclesiae aqua benedicta? *Affirmative* — *S. R. C.* 12 *nov.* 1381.

7. BENEDICTIO — Quando si tratta di benedire una cosa, per cui non esiste nel Rituale Romano formola particolare, si potrà usare la formola che sta in supplemento del Rituale: *Deus cujus verbo sanctificantur omnia?* — *S. C. R.* respondit: *negative* (1851).

Ad benedictionem fontis in Oratione et Praefatione manus teneantur junctae — *S. R. C.* 25 *sept.* 1806.

Benedictio cum SS. Sacramento non est danda in janua, non obstante consuetudine — *S. R. C.* 9. *jul.* 1687.

Benedictio fontis facienda est etiam in Vigilia Pentecostes, et quaevis contraria consuetudo declaratur abusus. — *S. R. C.* 7 *dec.* 1844.

Consuetudo benedicendi aquam baptismalem extra vas baptisterii, retineri potest. — *S. R. C.* 7 *ap.* 1832; modo antequam ponatur Chrisma, mittatur aqua in suum fontem.

Sacra Pixis in benedictione debet cooperi extremitatibus veli humeralis. — *S. R. C.* 23 *feb.* 1839.

In benedictione cum s. Pyxide potest omitti thurificatio, et est conformior Ecclesiae praxi: non tamen cum impertitur benedictio cum Ostensorio. — *S. R. C.* 11 *sept.* 1847.

Benedictiones mulierum post partum (1),

(1) Commendandae mulieres christianae, quae post partum *sive* ex reverentia erga Ecclesiam ac divina mysteria, quae in ipsa peraguntur, *sive* exemplo B. V. quae ex humilitate legi purificationis se subjecit, cum non esset obnoxia, *sive* ad gratias Deo agendas pro incolumitate, ad tempus aliquod ab Ecclesiae ingressu se abstinent, nec in eam intrant, nisi a Parocho petita benedictione. — V. Innocentius III. *Epist. relata in C. unic. De Purif. p. part.* 1.3, Decret. 1.47. — S. Carolus, *Conc. Prov.* 1, p. 2. Laudabilis haec consuetudo perantiqua est: imo ab ipsa veteri lege ipsam oriri satis patet ex c. 12 *Levitici*. Sed tunc erat in praecepto; hodie autem in laudabili usu. — V. Catalanus, *Rit. Romanum Comment. exornatum.* — Baruffaldus, *Ad Rit. R. Commentaria.*

et fontis baptismalis fieri debent a Parochis. — *S. R. C.* 10 *dec.* 1700.

Utrum liber, *Collectio sive apparatus absolutionum*, *benedictionum*, *conjurationum*, etc., auctore Bern. Sannig, sit prohibitus vigore decreti seu regulae Indicis: aliqui enim affirmant, alii negant. Et quid de aliis libris benedictionum habentibus quidem aliquam approbationem, sed non illam istius Congregationis? *Illi soli libri adhibendi et in illis tantum benedictionibus, quae Rituali Romano sunt conformes*. S. R. C. 7 apr. 1832.

Dum datur Benedictio cum SS. Sacramento, celebrans nihil dicere debet, nihilque vocibus modulari a cantoribus ad praescriptum Ritualis et Coerimonialis, non obstante quacumque contraria consuetudine. — *S. R. C. die* 9. *febr.* 1662.

In Benedictione Sanctissimi Sacramenti ante orationem non debet dici *Dominus vobiscum*. — S. R. C. die 16 jan. anno 1663.

An Benedictio in articulo mortis impertienda sit pueris, qui defectu aetatis primam communionem nondum instituerunt. *Affirmative.*—S. R. C. 16 dec. 1826.

Cruces altarium seu processionum non sunt benedicendae de praecepto. Potest tamen simplex Sacerdos eas benedicere privatim, sed non solemniter (ea nempe benedictione, quae fit in pontificalibus vel publice cum populi concursu). — *S. R. C.* 12 *jul.* 1704.

8. BONA ECCLESIASTICA. — « N. N. Confessarius Dioecesis Mediolanensis, videns viros pios aeque ac doctos in divesam abire sententiam circa licitam retentionem bonorum ecclesiasticorum, quae sub fine praeteriti saeculi ac sub initio praesentis a Gubernio laico usurpata fuerunt, ac postmodum alienata (sunt enim qui docent, exceptis iis bonis, quae a Gubernio laico post Concordatum italicum occupata fuere, cetera posse tuta conscientia retineri; et sunt qui varias afferunt distinctiones: adeo ut alii omnem hujusmodi acquisitionem illegitimam, nec adhuc in ullo Concordato sancitam tradant): humiliter quaerit utrum possint tuta conscientia retineri: — 1 Bona ecclesiastica, quae a Gubernio laico in Longobardia usurpata fuere et alienata ante primam Gallorum invasionem factam anno 1796; — 2 Bona ecclesiastica, quae ante dictam invasionem occupata quidem, sed nondum alienata, in potestatem Gubernii Gallici devenerunt, ac deinde alienata ante vel post Concordatum italicum; — 3 Bona ecclesiastica, quae a Gubernio gallico ante italicum Concordatum anno 1803 usurpata fuerunt ac deinceps ante vel post ipsum Concordatum alienata; — 4 Bona Ecclesiastica post ipsum italicum Concordatum de novo usurpata.

Sacra Poenitentiaria, mature perpensis expositis, Oratori respondet, alienationes bonorum Ecclesiasticorum in ditione vulgo *Regno italico* a Gallico Gubernio factas, Apostolica postmodum Auctoritate sanatas fuisse; ac propterea ipsa Sacra Poenitentiaria declarat licere iis, qui bona eadem acquisiverint (modo illorum alienatio fuerit omnino consentanea legibus quae obtinebant quo tempore alienatio ipsa perfecta est) tamquam propria et in suum dominium ac potestatem translata habere, deque iis libere disponere. Verum Sacra eadem Poenitentiaria ipsos hujusmodi bonorum possessores ad se recurrentes hortari ac vehementer obsecrare solet ut, pro ea pietate ac religione qua catholicum quemque flagrare decet, pia onera, si quae bonis illis inhaerebant, adimplere non negligant. In reliquis autem recurrendum est in casibus particularibus. — Datum Romae in Sacra Poenitentiaria, die 7 julii 1845 ».

« In rescriptis S. Poenitentiariae, quae referuntur ad bona Ecclesiastica, vertente saeculo 18 et ineunte saeculo 19, a gubernio laico in alta Italia usurpata, mentio plerumque fit cujusdam sanationis, quae Apostolica auctoritate facta est circa illegitimum eorundem possessionem. Ad dirimendas controversias de facili enascentes in re tam gravi, quaeritur: — 1 *quo praeciso tempore sanatio haec a Sede Apostolica benigne concessa sit. Utrum unica tantum sanatio interfuerit (ea scilicet, quae in Concordato cum Republica Cisalpina extat); an aliqua posterior sub regno Italico.* — 2 *utrum ea sanatio sese extendat tantum ad bona, quae tunc temporis jam devendita privatis fuerant; an etiam ad ea bona, quae occupata quidem tunc temporis jam erant, sed postea sunt divendita, vel forte modo et in posterum divendentur.* — 3 *utrum haec sanatio referatur etiam ad bona Ecclesiastica ante invasionem Gallorum usurpata et alienata.*

S. Poenitentiaria, mature expensis expositis, Venerabili in Christo Patri Episc. Mantuae respondet: alienationes bonorum Ecclesiae in ditione, vulgo Regno Italico, a Gallico gubernio factas ante Concordatum 16 sept. 1803, Apostolica postmodum auctoritate sanatas fuisse; ac propterea S. Poenitentiaria declarat licere iis, qui bona

eadem acquisiverint, modo illorum alienatio fuerit omnino consentanea legibus, quae obtinebant quo tempore alienatio ipsa perfecta est, tamquam propria et in suum dominium ac potestatem translata retinere, deque iis libere disponere. Verum eadem S. Poenitentiaria ipsos hujusmodi bonorum possessores ad se recurrentes hortari ac vehementer obsecrare solet ut, pro ea pietate ac religione qua catholicum quemque flagrare decet, pia onera, si quae bonis illis inhaerebant, adimplere non negligant. — In reliquis autem, recurrat in casibus particularibus, indicando tempus et modum venditionis et acquisitionis, necnon valorem bonorum de quibus agitur et pia onera ex testatorum dispositionibus iisdem bonis inhaerentia. *S. Poenitentiaria* 17 iul. 1847 ».

9. BREVIARIA, MISSALIA, HORAE DIURNAE. — NOVARIEN. Em. et Reverend. Domine Observandissime.

Sacrorum Rituum Congregationi supplex exhibitus fuit Libellus pro parte Sacerdotis Joseph De-Vecchi Caeremoniarii istius Cathedralis Novarien. et Rectoris Kalendarii Dioecesis, qui advertens ab anno 1788 ad hanc usque diem *Breviaria, Horas Diurnas, Missalia, Officia parva Beatae Mariae Virginis, officia Hebdomadae majoris*, quae denuo praelo mandantur, non continere Ordinariorum attestationes, queis declaretur *haec exemplaria concordare cum his, quae hic Romae sunt impressa ad tramites Bullarum sancti Pii V, Clementis VIII et Urbani VIII*, quae in fronte Breviarii Romani reperiuntur, postulabat declarari, utrum etiam nunc servari debeant recensitae Constitutiones Pontificiae; et an transgressores poenas inibi inflictas incurrant, praesertim ex eo, quod in praesentiarum nullus supersit dubitandi locus, quin emendata Exemplaria prae oculis *in cusione* habeantur, eo vel magis quod maxime torquerentur conscientiae tum eorum, qui lucrum ex venditione librorum liturgicorum percipiunt, tum Ecclesiasticorum, qui illis uti debent, quum nullibi reperiantur hisce attestationibus muniti; propterea que cupiebat denium concedi, ut sine ulla dubitatione quis horum librorum usum sibi permittere valeret.

Sacra vero Congregatio in ordinario Coetu ad Vaticanum die inferius posita coadunata, audita relatione ab infrascripto Secretario facta, omnibus mature perpensis, accurateque consideratis, Eminentiae Vestrae scribendum esse censuit, ac declarari: *Pontificias Constitutiones in suo robore permanere, et abusum non esse tolerandum*. Haec ejusdem Sacrae Congregationis mandata, lubentissimo animo dum exequor, Eminentiae Vestrae manus humillime deosculor. *Romae* 7 *apr*. 1832.—Eminent. Morozzo Episcopo Novariensi. — Gard. 4541.

Decretum Generale: .... Hujusmodi declarationi minime aquiescentes qui primitus supplicarunt, et probe quum intelligant contra legem latam non esse aliquo conatu pugnandum; iterum tamen institerunt, quo traderetur modus et forma quoad usum eorundem Librorum, qui inflictas poenas ulla ratione quis in se convertat. Hisce precibus similiter ut supra relatis in altera Ordinaria Congregatione ad Vaticanum pariter sub die 16 mart. 1833 coacta Eminentissimi Patres Sacris Ritibus tuendis praepositi satius duxerunt super re judicium differre. — Coadunata demum apud Vaticanas Ædes juxta morem eadem SS. Rituum Ordinaria Congregatio, in eaque jam tertio audita relatione a me infrascripto Secretario facta, omnibus accurrate libratis, rescribendum et decernendum censuit: *Detur Generale Decretum juxta mentem*. Mens est: ut Ordinarii locorum pro suo munere invigilent, ut denuo non cudantur supradicti Liturgici libri sine attestatione a Pontificiis Constitutionibus praescripta, et quoad illos, qui hujusmodi attestatione destituuntur et ab anno praesertim 1788 ac deinceps cusi fuere, aliquod Exemplar ex supradictis examini probatae personae ecclesiasticae subjiciant, quae illud conferat cum iis, qui in urbe juxta morem sunt impressi (exceptis tum Breviario anno 1828 typis Contedini ac Missali an. 1826 praelo De Romanis cusis, in quibus nonnulla menda irrepserunt), acceptaque fideli relatione Revisoris, quando illud adamussim concordare cum praedictis inveniatur, suo clero declarent ipsi Ordinarii Breviaria, Missalia etc. illius impressionis perfecta esse, adeo ut illis licite et sine ulla dubitatione uti quis valeat .... *Atque ita declaravit et servari mandavit, die* 26 *apr. anno* 1834. — Gardell. n. 4581.

In Francia invalse l'abuso omai inveterato, che i fedeli ritengono tra mano tradotta in francese, non solo la S. Scrittura, specialmente il nuovo Testamento; ma eziandio le Messe e l'Ufficio in latino e francese, anzi lo stesso Ordinario della Messa: nè si cura gran fatto prima di stamparli dell'approvazione Vescovile, di modo che oggi in tutta la Francia appena è se si trova un solo Rituale Romano, o un Volume biblico ap-

provato canonicamente giusta le regole del Concilio Tridentino. Si cerca quale cosa in ciò sia da tollerare, quale da riformare? *S. R. C. respondit* 1851, spectare ad Episcopum (Armonia n. 72, anno 1851).

In Brixiensi 27 feb. 1847 quaesitum fuit: 1 an Breviariis, Missalibus etc. memoratis in Decreto an. 1834, debita attestatione destitutis, uti quis possit sine peccato et incurrendae excommunicationis periculo? 2 in casu negativo excusentur saltem ii de Clero qui iis libris utuntur, quia approbatis conformes eos arbitrentur, vel quia communiter adhibentur quocumque secluso metu? 3 an idem dicendum de Missalibus *de requiem*. Responsum fuit: *Episcopo Brixiensi qui ad tramites D cr. exarati* 26 *apr.* 1834 *omnino provideat.*

10. CANONICUS. — An teneantur Canonici cappam deponere tam intra quam extra Cathedralem dum Verbum Dei praedicant vel dum Officium Sacerdotis assistentis in Missa novi celebrantis, aliasque quascumque functiones exercent. *Negative in propria Ecclesia, etiam in concionibus aliisque functionibus, excepta Sacramentorum administratione, in qua utendum superpelliceo et stola. Affirmative extra propriam Ecclesiam.* Pluries S. C. C., et novissime 17 sept. 1822, confirmante Pio VII.

Absens a Choro lucratur etiam distributiones, si sit *senio confectus* (S. C. penes Fagnanum); si *caecus* (S.C.29 jan. 1661); non vero si *surdus* (12 mart. 1619).

Canonicus, qui per annos 40 *laudabiliter* chorum frequentavit, potest abstinere a servitio, quin amittat fructus aut distributiones, obtenta prius a S. C. absolutione (S. C. penes Benedictum XIV, de Syn. c. 9, n. 15). — Si tamen cultus *detrimentum patiatur*, adhuc cogi potest ad inserviendum (S. C. 18 dec. 1718).

Necessaria non est *licentia Episcopi*, ut trium mensium spatio a choro ab esse possint Canonici, si in Dioecesi permaneant; secus si extra Dioecesim. Sed Episcopus non debet licentiam absque rationabili causa negare (S. C. C. 9 maj. 1626).

Ad constituendam absentiam trium mensium necesse non est, ut dies sint *continui*, sed sufficit ut sint *interpolati* (S. C. C. 10 maj. 1575).

Tres menses vacationis permissi incidere non debent in Natale Domini, in Pascha, vel in similes magnas solemnitates, earumque octavas, scilicet Natalis Domini, Resurrectionis, Pentecostes et Corporis Christi; neque in tempus Adventus aut Quadragesimae. Neque Canonici ultra tertiam partem Capituli abesse possunt (S. C. C. 12 jul. 1631).

Canonici Ecclesiae Cathedralis praecedunt Canonicos Collegiatae, etiam intra eamdem collegiatam, non obstante consuetudine. *S. C. R.* 19 *aug.* 1519.

Canonici Ecclesiae cathedralis interessentes concionibus, praesertim quadragesimalibus, debent esse induti habitu canonicali, dum sedent in propriis stallis. — *S. C. R. mart.* 1705.

11. CANTUS. — An Capellani de Missa debeant possidere cantum firmum, ita ut eligi non debeant, neque possint imperiti hujusmodi cantus. *Affirmative, et in posterum examinentur a deputandis per Ordinarium.*

An sit facienda reformatio Capellanorum nunc existentium, qui carent peritia cantus firmi. R. *Lectum.* — S. R. C. 15 dec. 1660, in Januen.

Cantiones vulgari sermone cantare non convenit, exposito SS. Sacramento. — Neque eas canere licet inter Missarum solemnia — *S. R. C. die* 21 *martii anno* 1609; *et* 24 *ejusdem anno* 1657.

Cantores non possunt in choro incipere Introitum Missae, priusquam Sacerdos celebraturus ad altare pervenerit. — *S. R. C.* 14 *apr.* 1753.

12. CAPELLANUS. — Si capitale pro Missis otiosum et infructiferum remaneat absque culpa Ecclesiae vel capellani: puta si capitale in censu consisteret qui fuit restitutus, donec capitale fuerit versum in bona frugifera, Ecclesia vel Capellanus non tenebitur ad Missas — *S. C.* 7 *jun.* 1687.

Pereunte capitali capellaniae, cessare quoque debet Missae celebrandae obligatio. *S. C. ib.*

Si fundator, instituta Capellania, dicit ut Sacerdos celebrans oret pro se in Missa, ab applicatione non poterit abstinere; quia haec applicatio est optimum orationis genus — *S. C.* 1729.

Capellanus non tenetur per se ipsum celebrare, nisi id cautum sit in fundatione: non tenetur, si in fundatione dicatur tantum; *ut Missae celebrentur ab eo Capellano qui fu rit electus*, vel *haeres teneatur eligere Capellanum, qui in hebdomada celebret Missas quatuor* — S. C. 15 jan. 1669; 18 mart. 1684.

Capellanus, qui tenetur quotidie per se ipsum celebrare, iis diebus quibus potest licite a celebratione vacare, non potest Missam pro se ipso vel pro alio celebrare, et

tanto minus stipendium accipere.—*S. C.* 18 *sep.* 1685.

Ratione honestatis et causa devotionis Capellanus, qui tenetur per se quotidie celebrare, potest semel in hebdomada per alium celebrare. *S. C.* 10 *mart.* 1625—Quoties autem hic possit in anno a celebratione abstinere, quin teneatur per alium celebrare, S. C. distulit resolutionem (unde consulendi probati auctores). *S. C.* 18 *sept.* 1683 —Sed quid si Capellanus onus habeat celebrandi quotidie, et si non celebret, solvat duos julios pro missa non celebrata, poterit ex supradictis causis aliquando vacare? *Non posse*—S. C. 17 sep. 1665.

13. COLOR PARAMENTORUM(1)—« Per distinguere l' uno dall' altro colore, uopo è avvisare al principale, che forma il fondo dei paramenti, e non ai ricami, ai disegni, ai fiori ed agli altri abbellimenti, i quali per quanto soprabbondino, non varranno a definire un colore da quello differente. Quindi una Pianeta p. e. in fondo bianco ricca di ornature in rosso non potrà mai servire che pel primo colore, e non mai pel secondo. Similmente in quei paramenti che sono a più colori intessuti, a quello debbesi attendere che prevale ; e se egualmente appariscono in que' luoghi ed in quelle Chiese, da cui stentasi a far fronte alle occorrenti spese per provvedere tutti quei sacri arredi, ebe massimamente pel sacrificio sono comandati, l' uso se ne comporta (Morozzo , *Delle Sacre Ceremonie ecc.*) » Post colorum diversitatem introductam Rubricistae putant, extra casum necessitatis non licere uti veste in Sacrario, quae participet de singulis coloribus ita, ut in neutro illorum determinationem sumere possit particularem. Ast si unus ex ipsis praevaleat ceteris, vestis reputanda est coloris qui praevalet, et tunc ut talis adhibenda (P. Vincentius a Massa, *Institut. liturg*)

« Se i Vesperi non saranno interi, allora si userà quel colore che conviene all'Uffizio, di cui si dice il Capitolo: Se l' Uffizio e la Messa discordano, il color dell' altare seguirà l' Uffizio; il color poi delle vesti Sacerdotali sarà conforme alla Messa; la qual diversità suol succedere nella Feria 3ª delle Rogazioni, e nelle vigilie fra le Ottave. Per la Messa solenne poi conviene ch' eziandio il padiglione dell' altare concordi col colore dei paramenti della Messa (Diclich, *Dizion. liturg.*) ».

Si ricerca se il color d' oro equivalga a tutti i colori. Risponde affermativamente il Padre Quarti, e dice, che l' oro ha in sè un lucido che assomiglia al bianco, e anche d' igneo che si avvicina al rosso. Quindi conchiude, che eccettuati il pavonazzo e 'l nero, a tutti gli altri colori l'oro può equivalere (*Diclich, Op. cit.*)

Stola pro administranda SS. Eucharistia populo extra Missam, debet esse coloris Officio diei convenientis ex Rituali, et S. R. C. 12 mart. 1836—Eaque est praxis, ait Catalani , quam omnes fere tenent Ecclesiae, si Mediolanensem excipias, in qua ex d. Carolo (in Conc. Prov. v.) Sacerdos uti debet Stola alba, si ritus est romanus ; rubra vero, si ritus ambrosianus est.

Stola et Pluviale pro administrando Viatico, et pro benedictione SS. Sacramenti in Ecclesia Romani ritus sint albi coloris ex R. Rituali.

1 An paramenta coloris flavi valeant pro quocumque colore, nigro excepto; 2 num paramenta confecta ex serico et aliis coloribus, floribusque intertexta, ita ut vix dignoscatur color primarius et praedominans, usurpari valeant mixtim saltem pro albo, rubro, et viridi; 3 num Planetae, stolae et manipula possint confici ex tela linea vel gossypio vulgo *percallo*, coloribus praecipuis tincta aut depicta ?— *S. R. C.* 23 sept. 1837 respondit: *ad* 1 *negative*; *ad* 2 *negative*: *ad* 3 *serventur Rubricae et usus omnium Ecclesiarum, quae hujusmodi Casulas non admittunt.*

In Missis votivis B. V. semper adhibendus color albus—*S. R. C.* 31 *aug.* 1835.

Casulae non comprehenduntur in decreto generali, quo prohibetur usus gossypii in suppellectile—*R. S. C.* 23 *maj.* 1833.

Si ob Ecclesiae paupertatem non possint haberi peramenta distincta, recurrendum ad Episcopum pro facultate utendi planetis plurium colorum — *R. S. C.* 23 *maj.* 1816.

Missae defunctorum non possunt celebrari, nisi cum colore nigro (juxta Rubricas), vel saltem violaceo. *In Oritana* 21 jul. 1670. Illud *saltem* Pitonius explicat pro casu Ecclesiae paupertatis tantum. Hoc autem Decretum non invenitur in collectione Gardellini.

14. CONFRATERNITAS — In erectione confraternitatum vel novarum Ecclesiarum debet semper apponi clausula: *sine prae*, *u*-

(1) V. *L' Amico Cattolico, Mil* 1843, Vol. 8 *et seqq.* art Del simbolismo dei colori ne' monumenti cristiani, e ne' riti della Chiesa.

dicio jurium parochialium; quia jura Parochi illaesa servanda sunt, et ideo non aliter quam sub ista conditione societates hujusmodi vel novae Ecclesiae erigendae sunt— S. C. E. in Cajetana 12 dec. anno 1631.

Ordinarius seu Episcopus potest per se ipsum, vel per suum delegatum intervenire et assistere congregationibus confraternitatum et electionibus officialium, modo non faciat novitates—S. C. C. in Novariensi 16 apr. 1692.

1. An liceat Confratribus celebrare seu canere facere Missas in festivitatibus solemnioribus in eorum Ecclesia a rectore seu capellano Confraternitatis, privative ad Parochum et absque ulla ejus dependentia: 2 an ibidem possint exponi facere Venerabile in singulis quartis Dominicis cujuslibet mensis et populu benedicere absque licentia et dependentia dicti Parochi;— S. R. C. 9 mart. 1711: respondit: *ad 1 affirmative; ad 2 licere de licentia Episcopi.*

Diversae confraternitates ex speciali S. Sedis facultate ab Episcopis cum brevi formula fuerunt erectae: nomina confratrum et consororum in particularibus registris inscribuntur, sed ad directorem archiconfraternitatis non mittuntur, nec administratores pro unaquaque fraternitate eliguntur. His positis, quaeritur 1 an aliqua determinata formula necessaria fuerit sub poena nullitatis; 2 an necesse sit sub eadem poena, ut administratores eligantur; 3 an Episcopus designare possit directorem uniuscujusque confraternitatis sive jam existentis, sive ab ipso ex speciali Apostolica facultate erectae; 4 an director ab Episcopo sic designatus, eo ipso rosaria cum applicatione indulgentiarum, et scapularia benedicere ac imponere possit.

S. C. R. respondendum esse duxit: *ad 1* negative, *quia formula praescribitur tantum pro erectione sodalitatum a regularibus peragenda. Ad* 2 negative, *quia administratorum electio erit tantum ad bonum sodalitatum regimen, minime vero ad validitatem erectionis necessaria. Ad* 3 affirmative. *Ad* 4 negative, *nisi in hujusmodi concessionibus facta sit mentio de facultate rectoribus pro tempore tradenda pro rosariorum, coronarum, seu scapularium benedictione*— Die 18 nov. 1842.

15 CONSECRATIO, SEU DEDICATIO ECCLESIAE — S. R. Congregationi proposita fuerunt sequentia dubia:

1. An jejunium in Pontificali Romano praescriptum iis, a quibus consecratur Ecclesia, sit ne strictae obligationis, seu potius tantum de consilio; — 2 an sit locale tantum, an personale; seu potius locale et personale simul; — 3 an si Ecclesia consecretur die feriali, sit ne festum observandum in populo tali die cum obligatione in hujusmodi loco abstinendi ab operibus servilibus et audiendi Sacrum; — 4 an in loco consecrandae Ecclesiae officium de communi Dedicationis Ecclesiae sit celebrandum a primis Vesperis die praecedenti recitandis inclusive, seu potius dumtaxat inchoandum finita Consecratione, scilicet in Vesperis subsequentibus; — 5 an eo casu de feria, vel de festo occurrente Vesperae, Matutinum ac aliae Horae praecedentes Consecrationem Ecclesiae recitandae sint; — 6 si officium a primis Vesperis die praecedente Consecrationem celebrandum sit de communi Dedicationis Ecclesiae: quaeritur an Pastor, aut alius Sacerdos ruri, deficientibus aliis Ecclesiis, in ipsa Ecclesia consecranda summo mane celebrans pro populi commoditate die Consecrationis peragendae Missam de Consecratione Ecclesiae celebrare valeat et teneatur;—7 si nec valeat, nec teneatur; quaeritur an Missam de festo alias occurrente, aut de Dominica, et quo ritu celebrare debeat.

Et sacra eadem Congregatio, audito prius voto unius ex Apostolicarum Caeremoniarum Magistris scriptis exarato typisque vulgato, ad relationem Eminentissimi et Reverentissimi Domini Cardinalis Archinto Ponentis rescribendum censuit: Ad 1. *Jejunium in Pontificali Romano praescriptum esse strictae obligationis pro Episcopo consecrante et pro iis tantum qui petunt sibi Ecclesiam consecrari; idemque jejunium indicendum esse die praecedente Consecrationi ad formam Rubricae Pontificalis.* Ad 2, *negative quoad primam partem, affirmative quoad secundam.* Ad 3, *negative.* Ad 4, *negative quoad primam partem, affirmative quoad secundam.* Ad 5, *Vesperas, Matutinum, Laudes et Horas consecrationem praecedentes recitandas esse vel de feria, vel de Sancto, prout descriptum fuerit in Calendario.* Ad 6, *negative juxta modum. Et modus est, ubi nulla alia sit Ecclesia, vel Capella, Parochus, aut Sacerdos celebret post peractam Consecrationem; sin minus ea die se abstineat a Missae celebratione, et populus audiat Sacrum ab Episcopo decantandum.* Ad 7, *Missam non esse celebrandam de Dedicatione Ecclesiae, sed de feria, vel de Sancto prout descriptum fuerit in Calendario.* Et ita declaravit ac servari mandavit. *Die* 19 *julii* 1780. — Gard. 4251.

Vigiliae pro dedicatione Ecclesiae sunt faciendae juxta Pontificale, id est celebrentur cum Matutino, Laudibus, Hymnis, Canticis de Communi, cum simili Oratione de Communi sine nomine expresso, cum non sint partes Officii — Officium Dedicationis Ecclesiae, non altaris solum inchoandum est, peracta consecratione, ab Hora Minori Tertia — *S. R. C. 7 dec.* **1844**; et 14 jun. 1845.

16. ECCLESIA — Ecclesia consecrata, quae militaribus stationibus et excubiis per biduum inservivit, an cessenda profanata, et ideo reconcilianda. *Affirmative ad cautelam — S. R. C.* 27 *feb.* 1847.

Si reparanda est Ecclesia, primo loco debent expendi reditus pro fabrica adsignati antequam compellantur particulares: quod si Ecclesia reditus proprios pro fabrica non habeat, tenentur rector et beneficiati pro rata redituum — *S. C. E. 14 januarii anno* 1605.

Altaria juris-patronatus sine dote, paramentis et aliis necessariis, statuto brevi tempore dotentur, ornenturque a patronis; alioquin jure suo priventur, aut demoliantur — *S. R. C.* 27 *jan. anno* 1604.

Quoad fenestram in ipsis parietibus Ecclesiae ex qua prospici possit in Ecclesiam, indulgendum est Patrono; Parocho vero licet — *S. C. S. in Urbinat.* 10 *mar. anno* 1665.

Si a S. Sede indultum locale altaris privilegiati concedatur, neque ulla facta sit mentio nec in supplici libello nec in rescripto de qualitate altaris, situe fixum vel portatile: an altare censeri possit privilegiatum, etiamsi sit portatile — *Resp. S. C. C.* negative; *anno* 1841.

17. EXPOSITIO EUCHARISTIÆ — An retineri possit pallium coloris rubri in altari, in quo exponitur SS. Sacramentum, Dominica Pentecostes, et duabus sequentibus feriis. *Obstant Decreta*. — *S. R. C.* 19 *dec.* 1829.

Si quandoque privata ex causa SS. Eucharistia exponenda videbitur, a tabernaculo nunquam extrahatur; sed Pixide velata in aperto ejusdem tabernaculi ostiolo cum assistentia alicujus Sacerdotis stola et superpelliceo induti, et cum sex saltem luminibus cereis collocetur. Quod idem in Ecclesiis Regularium servari mandamus. — *S. C. Episc. et Regular. die* 9 *dec.* 1820.

18. EXTREMA UNCTIO — Q. 1 An Extrema Unctio cum stola super vestem communem absque cotta administrari possit; 2 an Sacerdos curam animarum exercens pro sua commoditate apud se in domo sua retinere possit oleum infirmorum, saltem attenta consuetudine. — Ad 1 *negative ut ad proximum;* ad 2 *negative*, et *servetur Rituale R., excepto tamen casu magnae distantiae ab Ecclesia, quo in casu omnino servetur etiam domi Rubrica quoad honestam et decentem tutamque custodiam.* — S. R. C. 16 dec. 1826. Gard. 4474.

Dubium propositum fuit a R. D. D. Episcopo Veronensi — *Utrum deficiente Oleo Infirmorum, liceat administrare sub conditione Sacramentum Extremae Unctionis Oleo a simplici Sacerdote benedicto saltem in casu extremae necessitatis, ut cum moribundus sensibus destitutus nullum doloris signum neque ante dedit, neque praebet.* Semper responsum fuit: *Negative.* Ita C.S. Officii 13 jan. 1611 coram Paulo V; 14 sept. 1842 coram Gregorio XVI; 12 jan. 1850 coram Pio IX.

19. FESTA — Patroni cujusvis provinciae aut loci an sint de praecepto.

Cum nonnulli ex Parochis intra fines ducatus et dioecesis Camerinensis unum dumtaxat principem Patronum in unoquoque loco sub utroque praecepto venerandum colendumque contenderent, scilicet Sanctum Venantium Camerinensem, posthabitis peculiaribus cujusque loci patronis principalibus, in quorum festis sese exemptos asserrerent ab onere applicationis pro populo, prout per plures annos egerant, petitum propterea fuit in Congregatione Ordinaria Sacrorum Rituum pro declaratione: *An festum utriusque principis patroni Status, scilicet Camerinensis, et uniuscujusque loci, celebrandum foret sub utroque praecepto. Et num Parochi omnes in praefatis festis tenerentur applicationi Missae pro populo. Ac tandem quid agendum pro hujusmodi applicationibus omissis? ut in supplici libello sequentis tenoris:*

Eminentissimi e Reverendissimi Signori « Lo Stato di Camerino, che forma pro-» vincia separata affatto dall' Umbria e dal » Piceno, venera come Protettore principa-» le s. Venanzio M. e ne celebra la festa con » rito doppio di prima classe coll' ottava, e » ne osserva la festa di precetto. Quasi tut-» ti i singoli paesi, contenuti dentro i limi-» ti di esso Stato, hanno i rispettivi parti-» colari Protettori principali canonicamen-» te eletti, confermati dalla S. C. de' Riti e » assegnati ai medesimi sempre dal Calen-» dario diocesano di Camerino col rito con-» veniente a tali Santi di doppio di prima » classe coll'ottava, e con tale rito se ne

« celebra effettivamente in ogni luogo la » festa (1).

« Consta apertamente dalla Costituzio» ne della santa mem. di Urbano VIII, che » comincia *Universa*, non che da moltissimi » celebri autori e segnatamente dai Salman» ticensi, Ferrari, Merati, ecc., che tanto » l'una che l'altra festa di tali Protettori, » del protettore cioè di Provincia e del Pro» tettore del luogo contenuto nella stessa » provincia, siano di precetto, coll' obbligo » di ascoltare la Messa ed astenersi dalle o» pere servili. Alcuni Parochi, ciò non ostan» te, sono fissi nel sostenere, che solamen» te sia di precetto la festa del Protettore » della provincia, e si dispensano dall'appli» care *pro populo*, e permettono le opere servili (2).

» Per togliere tali disordini, e quelli » che da essi derivano, si supplica per la » formale dichiarazione, che l'una e l'altra » festa dello Stato e Ducato di Camerino è » precettiva, e che sono tenuti i Parochi a » rimettere o ad ottenere l'assoluzione per le messe *pro populo* da esse tralasciate. Che ecc. »

Sacra eadem Rituum Congregatio ad relationem Emin. et Rever. D. Card. de Somalia eidem Congregationi praefecti ac relatoris, habita prius informatione de praemissis per Rever. Vicarium Capitularem Camerin. scripto pandita, respondit: ***Servandum esse de praecepto utrumque festum, et Parochos teneri ad applicationem Missae*** pro populo, ***et ad D. Secretarium cum Sanctissimo:*** *die* **22** *martii* **1817** — ***Facta autem per me infrascriptum Secretarium de praemissis SS. Martii. D. N. relatione, Sanctitas sua S. C. sensum approbavit et confirmavit atque in posterum servari mandavit, annuitque pro absolutione quoad praeteritum:*** 25 *martii* **1817** ***in Camerin.*** —Gardell. n.4582.

Si Patronus sit solius Parochiae, non erit Festum de praecepto servandum et Officium primae classis cum Octava recitandum, solummodo erit a Sacerdotibus servitio Parochiae addictis — *S. C. R.* 15 *sept.* 1742 (3). De Patrono seu Titulari Ecclesiae debet fieri Officium ritu duplici primae classis cum octava a Clero ipsi adscripto, etiamsi Ecclesia non fuerit consecrata — *S. R. C.* **21** *mar.* **1741**.

An Communitas possit indicere *Festa de praecepto* quae nec de consuetudine servantur, nec ab Ecclesia Romana praescribuntur, exigendo mulctam contra inobedientes. — S. R. C. respondit, ***non posse:*** **3** **jun. 1630** ***in Sutrina.*** Gardell. n. 715.

Festum de praecepto non est introducendum; sed si populus voluerit illud celebrare abstinendo a servilibus, permittendum est; sed absque poenarum incursu — *S. R. C.* **11** ***maii*** **1638** ***in Hortana*** — Gardell. n. 903.

Solemnitas Festi fit die, quo cadit, licet transferatur Officium — *S. C.* **15** sep. **1668** ***in Jamen*** — Gardell. n. 2300.

Si occurrat transferri Festum Ss. Apost. Philippi et Jacobi ad tempus non Paschale, quae Missa celebranda? — *S. R.C.*, re mature discussa censuit, ***celebrandam esse prout jacet in Missali; demptis tamen in omnibus partibus*** alleluja ***ratione temporis paschalis in ea missa appositis:*** 22 jan. 1705.

Votum Celebrandi nonnulla Festa de praecepto cum vigilia et processione, licet ab Episcopo confirmatum, non obligat nisi voventes. — ***S. R. C.*** **19** ***nov. anno*** **165?** ***in Hipporegien.***— Gardell. n. 1474.

Festa plura si occurrant eadem die, in his agendis vel reponendis, haec regula et ordo servari debet: ut primum locum obtineat Festum Ecclesiae particularis, secundum Ordinis vel Religionis, tertium Dioecesis, quartum Nationis, quintum Ecclesiae universalis — ***S. C.*** **23** ***jul.*** **17?6.** Gardell. n. 3895.

Festa quae ex immemorabili consuetudine celebrantur, possunt continuari, si de Sanctis sint in Martyrologio Romano descriptis; sin minus, nequeunt. — ***S. R. C.*** **7** ***maj.*** **1746** ***in Varsavien.*** — Gardell. n. 4032.

Quum ex Pontificio Indulto quaedam Festa in Gallia celebranda sint dominica proxime occurrente, quaeritur: 1 quae sit haec Dominica proxime occurrens; 2 an, translatis supradictis festis, translata intelligatur solemnitas tantum, an potius una cum solemnitate tota etiam octava translata censeatur pro Officiis in Choro. — Ad 1 *Domi-*

(1) Nomine *loci* non intelligitur pagus vel paroecia, sed locus ex Gavanto *accipitur pro multitudine cleri et populi, sive pro multis cleris et populis in uno loco, puta civitate, Dioecesi, per diversas Ecclesias constitutis; ita ut si in eo multae adsint Ecclesiae vel provinciae, unus idemque sit principalis patronus.*

(2) Pro tota Dioecesi Novariensi unus tantum habetur patronus de praecepto colendus, nempe d Gaudentius; quo igitur die a Parochis Missa pro populo est applicanda.

(3) Unde eo die nulla obligatio applicandi Missam pro populo; quia si festum a populo servatur, id est ex devotione, non ex praecepto.

nica proxime occurrens est Dominica quae Festum subsequitur. — Ad 2 *Negative ad primam partem; affirmative ad secundam*— S. R. C. 17 jul. 1830 — Gard. 4509.

20. FUNERA — Parochi debent vocare ad funera Clericos destinatos ab haeredibus, non alios — *S. C. R. in Laudensi 20 aug. anno 1601.*

Nulla confraternitas impediri debet,ne accedat ad funera, modo sine jurium parochialium praejudicio — *S. C. E. in Camerinensi 20 aug. 1616.*

Haeredes defunctorum possunt vocare numerum Sacerdotum sibi benevisum — S. C. E. 5 *maj.* 1617 *in Cassin.* — Quoties electio fit a parocho,Clerici Ecclesiae debent externis praeferri — S. C. E. 23 *aprilis* 1699.

Cadavera in quacumque hora diei deferri possunt ad Ecclesiam; de nocte vero nonnisi de licentia Ordinarii — S. C. C. 15 *mart. anno* 1704.

Funus comitantes non permittantur expectare per viam, vel ad domum defuncti, non obstante contraria consuetudine, quod non adesset Clerus, sed solus parochus — S. C. R. *in Thelesina* 28 *apr. anno* 1651.

Sepultura non debet retardari sub quovis praetextu compositionis quartae funeralis — S. C. E. *in Cassinensi* 5 *maii anno* 1616.

In depositione defunctorum in verbis illis: *non intres in judicium* etc. quando est mulier aut plures sunt defuncti,non possunt verba *servo tuo* inmutari *in serva tua*, aut *servis tuis* absque S. Rubricae laesione; et servandum est Rituale — S. R. C. 31 *aug.* 1697.

In Exequiis Sacerdotum canenda sunt in absolutione responsoria et preces juxta Rituale. S.R. C. *maj.* 1846.

21. HYMNUS — Petiit Fr. Bernardinus de Roughe Ord. S. Franc. quod S. R. C. immutare dignaretur conclusionem Hymni *Vexilla regis*, et aliorum, qui recitantur a Dominica Passionis usque ad feriam 5 in Coena Domini, dicendo *Deo Patri sit gloria, et Filio qui a mortuis* etc.; et in Responsorio brevi ad Primam loco *qui sedes ad dexteram, Qui passus es pro nobis.* Respondit *Lectum* — S. R. C. 21 jan. 1662.

Cum in Rubrica Breviarii tit. 2°. de Hym. n. 4. mandetur, ut in conclusionibus Hymnorum infra Octavas ibi notatas dicatur *Jesu, tibi sit gloria* etc. etiamsi dicantur Hymni de Sanctis, qui infra octavas praedictas celebrantur, nec aliud propterea excipiatur; quaeritur, an in Vesperis Sabbati et in officio Dominicae infra octavas sit dicendum *Jesu, tibi sit gloria.* R. *Affirmative, dummodo hymni sint ejusdem metri.* S. R. C. 23 *aug.* 1704.

Varia sunt Officia, quae Hymnos proprios habent. Si quis hymnus neque in Vesperis neque in Laudibus potest recitari, potestne aut debet uniri hymno Nocturni, ut fit in festo s. Martinae, ad hoc ut omnes hymni recitentur? *Affirmative, si hymni sint historici; secus negative. S.* R. C. 12 nov. 1831.

An in primo anni die Hymnus *Veni Creator*, qui cantatur in Ecclesiis ad invocandum Sanctum Divinum Spiritum, debeat habere pro conclusione: *Jesu, tibi sit gloria*, ratione Octavae Nativitatis; vel ista *Deo Patri.... ejusque soli Filio.* R. 7, apr. 1832: concludendus cum stropha. *Deo Patri.... ejusque soli.*

Hymnus *Veni Creator* extra tempus Paschale semper, etiam infra octavam Nativitatis, concluditur cum clausula quasi sibi propria *Deo Patri sit gloria, ejusque soli Filio* etc. ut in hymno Primae — S. R. C. 28 jul. 1832.

Extra casum Processionis in hymno *Te Deum* sufficit versus: *Benedicamus Patrem etc. Benedictus est* etc. *Domine exaudi* etc. cum unica Oratione *Deus, cujus* etc. In processionibus vero suae Preces cum tribus orationibus e Rituali praescriptae dicantur. S. R. C. 11 *sep.* 1847.

22. IMAGO — Imago B. M. V. in supplicationibus delata thurificanda est duplici tantum ductu — S. R. C. *die* 28 *jul.* 1789.

Sacra Imago seu statua B. M. V. non est deferenda sub Baldachino—S. R. C. *die* 22 *aug.* 1744, et *die* 23 *sept.* 1820 *in una Novariensi.*

Sabbato Passionis debent velari imagines et cruces, etiamsi occurrat eo die festum Titularis vel Patroni Ecclesiae. S. R. C. 16 *nov.* 1649.

Imagines Beatorum pingi ornarique possunt laureolis, radiis et splendoribus; non autem diademate juxta Decr. S. R. C. 19 *feb.* 1658 ab Alexandro VII confirmatum, et a Benedicto XIV renovatum 6 *sep.* 1744.

23. INDULGENTIA — *In una* Valentin. *proposito dubio*: an visitantes Ecclesias Ordinis S. Francisci die 2 augusti, lucrentur indulgentiam plenariam toties (eodem die) quoties in eas ingrediuntur, ut parumper ibi orent. Et an requiratur, ut Communio fiat in eadem Ecclesia. — S. C. sub die 22

feb. 1847 respondit: affirmative *ad primam partem*: negative *ad secundam*. Datum Romae ex Secretar. S.C. Indulg. 8 jul. 1850 (1). Et haec indulgentia potest applicari d functis: Gregorius XV, Brevi, *Alias* 12 jan. 1678 (2).

Festum si transferatur, non censentur translatae indulgentiae. S. R. C. 9 decem. 1702 — Gardell. 3488.

Per Decretum S. Congregationis indulgentiarum datum die 12 junii 1822, conceditur confessionem sacramentalem peractam infra hebdomadam ante festivitatem suffragari posse ad indulgentiam lucrandam: hinc quaeritur—1 an verba *infra hebdomadam* significent octo dies tantum quae festivitatem immediate praecedunt; an vero hebdomadam illam totam et integram, quae ante festum decurrit, ita ut, ex. g. confessio facta die dominica suffragetur ad lucrandam indulgentiam die sabbati hebdomadae sequentis, in quam diem festum incideret, tametsi tunc 13 dies inter confessionem et festivitatem intercessissent; — 2 an confessio octavo die ante festivitatem peracta, vi hujus indulti, suffragetur tantum ad unam indulgentiam lucrandam; an vero per hanc confessionem aliae etiam lucrifieri possint indulgentiae, quae infra praedictum tempus occurrent, et ad quas lucrandas sacramentalis confessio ceteroquin requireretur; —3 an cum, in Bulla vel Brevi quo conceditur indulgentia, confessio tamquam conditio *sine qua non* praescribitur, necesse sit ut sacramentalis absolutio poenitentibus detur ad indulgentiam lucrandam.

Ad dubium primum affirmative, quoad 1^am^ partem; negative quoad 2^am^. *Ad secundum dubium*: negative quoad 1^am^ partem; affirmative quoad 2^am^. *Ad dubium tertium:* negative. Die 15 decembr. 1841.

« Ad humillimas preces P. Peruzzo ex Ordine Minorum Conventualium s. Francisci, Sanctissimus Dominus Noster Pius Papa IX benigne inclinatus, omnibus utriusque sexus Christi fidelibus corde saltem contrito Jaculatoriam: *Gesù mio misericordia*, devote pronuntiantibus Indulgentiam centum dierum pro singulis vicibus, animabus quoque in purgatorio detentis applicabilem, tam a Leone XIII fel. rec. vivae vocis Oraculo concessam, non modo confirmavit, verum etiam perpetuis futuris temporibus valituram esse voluit absque ulla Brevis expeditione ». Ita Decretum Urbis et Orbis S. C. Indulg. ex Audienda Ss. 23 sept. 1846. Haec jaculatoria familiaris erat b. Leonardo.

Pius Pp. IX die 11 aug. 1851 ad preces P. Procuratoris Gener. Clericorum Regularium *de Somascha* largitus est indulgentiam quinquaginta dierum *pro qualibet vice in perpetuum* universis Christi fidelibus recitantibus, *contrito saltem corde*, jaculatoriam sequentem (quocumque idiomate, dummodo versio sit fidelis): *dulcissime Jesu, ne sis mihi judex, sed Salvator*.

Decretum dat. 11 dec. 1846. Ut devotissima Oratio *Obsecro te, dulcissime Domine Jesu Christe*, etc. quae in recentioribus tabellis reperitur inter preces pro opportunitate Sacerdotis ante et post Missas recitandas, quaeque apocripham Indulgentiarum concessionem adnexam habet, non sine spirituali Sacerdotum celebrantium certo emolumento recitetur, plures Romani Cleri Sacerdotes per hanc Sacram Congregationem Indulgentiis, sacrisque Reliquiis praepositam Sanctissimo Domino nostro PIO IX Pontifici Maximo enixis precibus supplicarunt, ut aliquam Indulgentiam, praefatam Orationem post peractum Missae Sacrificium recitantibus elargiri dignaretur. Quare Sanctitas Sua, precibus clementer exceptis, Sacerdotibus, qui ipsam Orationem inter alias preces pro gratiarum actione post Missam recitaverint, Indulgentiam trium annorum benigne concessit, ac mandavit, ut praesens Decretum in Sacrario cujuscumque Ecclesiae, seu Oratorii publice affigeretur, usque dum apocrypha concessio in supradictis tabellis apposita emendetur. Praesenti in perpetuum valituro absque ulla Brevis expeditione.

S. S. Pio IX concesse poco fa ad istanza di alcuni cattolici inglesi l'Indulgenza di 100 giorni a chiunque reciterà tre *Ave Maria* coll' invocazione dopo ciascuna : *auxilium Christianorum*, *ora pro nobis*. A chi poi l'avrà recitata ogni giorno per un mese la stessa Santità Sua concede l' Indulgenza plenaria in un giorno a propria scelta, purchè confessatosi e communicatosi preghi più particolarmente pei bisogni della Chie-

(1) De hac indulg. vid. Benedictus XIV, *de Syn. l.* 13. *c.* 18—Ferraris, *Biblioth. Conc.* V.° Indulgentia *art.* 5 *n.* 50—P. Waldingus, *Annales* etc. —Cenno storico sopra la celebre indulgenza della porziuncula detta volgarmente *il perdon d' Assisi*, concessa alle chiese dell'Ordine Francescano. *Milano tip. Arvedi* 1851.

(2) Haec indulgentia in Basilica portiunculae non suspenditur anno Jubilaei; in aliis vero Ecclesiis Franciscani Ordinis eo anno suspenditur tantum pro vivis.

sa d' Inghilterra (*Civil. Catt.* Vol. V. Pag. 241).

Decretum, mandante Pio Pp. IX 15 mart. 1852: « Cum ad Indulgentias acquirendas persaepe contingat, ut inter praescriptas conditiones, vocales quoque preces injungantur, postulante Eminentissimo et Reverendissimo Domino Cardinali Jacobo Aloysio Brignole Pii Instituti Surdorum ac Mutorum in Urbe protectore, cum etiam plures Moderatores horum Institutorum idipsum enixe postulaverint, propositum fuit dubium huic Sacrae Congregationi Indulgentiarum: « An et quomodo Surdo Muti supplere valeant impotentiae, qua detinentur preces recitandi pro Indulgentiis acquirendis injunctas. » Re mature discussa tum prius ab uno ex praefatae Congregationis Consultoribus, tum demum ab Eminentissimis Patribus in comitiis generalibus apud Vaticanas Aedes die 17 februarii hujus anni habitis, ipsi Eminentissimi Patres ejusdem Consultoris Voto adhaerentes, responderunt: « Supplicandum Sanctissimo pro generali Decreto ab hac Sacra Congregatione evulgando atque Apostolica Auctoritate firmando, cujus vi statuendum: Quod si inter opera pro lucranda Indulgentia praescripta sit visitatio alicujus Ecclesiae, Surdo-Muti Ecclesiam ipsam devote visitare teneantur, licet mentem tantum in Deum elevent, et pios affectus. Quod si inter opera sint publicae preces, Surdo-Muti possint lucrari Indulgentias iis adnexas corpore quidem conjuncti ceteris fidelibus in eodem loco orantibus, sed pariter mente tantum in Deum elevata, et piis cordis affectibus. Quod si agatur tandem de privatis orationibus, proprii Mutorum et Surdorum Confessarii valeant easdem orationes commutare in alia pia opera aliquo modo manifestata, prout in Domino expedire judicaverint ». Facta itaque de praefatis omnibus Sanctissimo D. N. Pio Pp. IX per me infrascriptum S. Congregationi Indulgentiarum Cardinalem Praefectum relatione in Audientia die 15 Martii currentis anni, Sanctitas Sua non modo praedictum Votum approbavit, verum etiam hujusmodi Gratiam ac Concessionem peramanter elargitam per generale Decretum publicari mandavit. Datum Romae ex Secretario ejusdem S. Congregationis Indulgentiis, sacrisque Reliquiis praepositae. F. Card. Asquinius Praefectus ».

Decretum, mandante eodem Summo Pontifice . . . anno 1852: « Un decreto *urbis et orbis* pubblicato in nome di S. S. dal Cardinale Asquini, presidente della congregazione delle Indulgenze, ordina che tutte le indulgenze che furono o saranno concesse a feste; o che per le feste medesime furono o saranno concesse ad alcune chiese e pubblici oratorii, oppure per orazioni, novene, settenarii o tridui prima o dopo le succennate feste o durante il loro ottavario, si intendano trasferite per quel giorno in cui la celebrazione di dette feste sarà trasportata ». (non autem, si transferatur festum unice quoad recitationem Officii, 16 sep. 1741).

Quando ad indulgentiam est praescripta confessio, uti conditio, non requiritur, ut poenitens recipiat absolutionem.—*S. C.* 15 *dec.* 1841.

Indulgentia comitatur Crucifixum: unde hic potest de una in aliam crucem collocari sine indulgentiae praejudicio. *Ita S. C.* 11 *apr.* 1840.

Indulgentiae (defunctis applicabiles) quae ab iis acquiruntur, qui coronas, rosaria, cruces, numismata ab habente facultatem benedicta (1) tenent, sunt: « Chiunque reciterà *almeno una volta alla settimana* la Corona del Signore, o della B. V. M., o il Rosario, o la sua terza parte, o l'ufficio divino, o quello della B. V., o dei Morti; ovvero i 7 Salmi Penitenziali, o Graduali; oppure avrà per costume insegnare la Dottrina o visitare i carcerati, o gli infermi di qualche spedale, o di sovvenire i poveri, o d'intervenire alla Messa, o dirla essendo sacerdote, *se veramente pentito e confessato* da un confessore approvato dall'Ordinario, *si comunicherà* in qualsivoglia degli infrascritti giorni, cioè Natale del Signore, Epifania, Risurrezione, Ascensione, Pentecoste e Feste della SS. Trinità, del *Corpus Domini*, della Concezione, Natività, Annunziazione, Purificazione ed Assunzione della B. V. M., e di S. Giovanni Battista, de' Ss. Apostoli Pietro e Paolo, Andrea, Giacomo, Giovanni, Tommaso, Filippo e Giacomo, Bartolomeo, Matteo, Simone e Giuda, Mattia, di S. Giuseppe Sposo della B. V., e di tutti i Santi, e nell' istesso giorno divotamente pregherà Iddio per l' estirpazione dell'eresie, e de'scismi, per l'aumento della Fede Cattolica, per la pace e concord a tra

(1) Quae indulgentiae ab omnibus SS. Pontificibus semel electis confirmantur. Porro nulla est designata forma ad rosaria, coronas, cruces, etc. benedicendas; sed simplex benedictio levando manus ac nihil proferendo, sufficit: attamen si commode potest, congruenter adhibetur aqua benedicta ac formula propria.

Principi Cristiani, e per altri bisogni di S. Chiesa, acquisterà in qualunque de'suddetti giorni Indulgenza Plenaria. — Chi farà le stesse cose *nelle altre Feste* del Signore, e della B. V. Maria, in ciascuno di detti giorni conseguirà l'Indulgenza di 7 anni e 7 quarantene; come altresì facendole *in qualunque Domenica, o Feste* dell'anno, guadagnerà ogni volta 5 anni e 5 quarantene d'Indulgenza; e praticandole in ogni altro giorno acquisterà 100 giorni d'Indulgenza.

Inoltre chi sarà solito *almeno una volta alla settimana* di recitare la Corona, o il Rosario, o l'Ufficio della B. V. Maria, o dei Morti, o i Vesperi ed un Notturno almeno colle Laudi, o i 7 Salmi Penitenziali colle Litanie e sue preci, qualunque volta ciò pratichi, guadagnerà 100 giorni d'Indulgenza.

Chiunque *in articolo di morte* raccomanderà divotamente a Dio l'Anima sua, e secondo l'Istruzione di Benedetto XIV espressa nella sua Costituzione *Pia Mater* dei 5 aprile 1747 sarà pronto a ricevere con animo rassegnato dalle mani del Signore la morte, essendo *veramente pentito*, *confessato e communicato*, o non potendo, *almeno contrito* invocherà il Santissimo Nome di Gesù col cuore, non potendo colla bocca, conseguirà l'Indulgenza Plenaria.

Chi farà qualunque sorta di orazione preparatoria avanti la celebrazione della Messa, o avanti la Comunione, o la recita del Divino Ufficio, o della B. V. Maria, acquisterà ogni volta 50 giorni d'Indulgenza. Chi visiterà i carcerati, o gl'infermi negli Spedali ajutandoli con qualche opera pia; ovvero in Chiesa insegnerà la Dottrina Cristiana, o l'insegnerà in casa ai propri figliuoli, parenti e famigliari, ogni volta guadagnerà 200 giorni d'Indulgenza. Chi al suono della campana di qualche Chiesa la mattina o al mezzogiorno o la sera reciterà le solite preci *Angelus Domini etc.*, o ciò non sapendo, dirà un *Pater Noster*, ed un'*Ave Maria*, conseguirà 100 giorni d'Indulgenza. — Chi un giorno *di Venerdì* penserà divotamente alla Passione e Morte del divin Redentore, e dirà tre *Pater noster*, e tre *Ave Maria*, guadagnerà 100 giorni d'Indulgenza.

Chi veramente pentito de'suoi peccati con fermo proposito di emendarsene farà l'esame della coscienza, e reciterà con divozione tre *Pater Noster*, e tre *Ave Maria* in onore della SS. Trinità, ovvero in memoria delle cinque Piaghe di N. S. G. S. dirà 5 *Pater noster* ed *Ave Maria*, acquisterà l'indulgenza di 100 giorni. Chi pregherà divotamente per i Fedeli che sono in transito, o almeno per essi dirà un *Pater noster* ed un'*Ave Maria*, conseguirà 50 giorni d'Indulgenza (1).

24. MISSA. — Quando in Missa praescribitur tertia Oratio *ad libitum*, et Episcopi jussu apponenda est aliqua specialis Oratio seu collecta, non debet praetermitti quae ad libitum; sed recitanda tertio loco aliqua Oratio ad libitum; et quarto loco quae jussu Episcopi dici debet. *S. R. C.* 17 *aug.* 1709.

Ad literam N. in Oratione *A cunctis* nominandum non esse Patronum loci seu provinciae, aut Dioecesis, sed ipsum unum Patronum seu Titularem Ecclesiae in qua celebratur Missa, pluries declaravit. *S. R. C. praecipue* 15 *maii* 1849. Unde si Patronus Ecclesiae fuerit vel B. Virgo, vel s. Petrus aut s. Paulus Apostoli, ad Literam N. nullus nominandus *S. R. C.* 12 *nov.* 1831, et 23 *sept.* 1837.

An fieri debeat inclinatio capitis cum pronuntiatur nomen *SS. Trinitatis*, ut fit cum pronuntiatur nomen *Jesus*. — *Con-*

(1) Hic plura notanda: — 1 un rosario, cui sieno annesse indulgenze, le conserva, finchè si può dire che è un medesimo rosario; se si perde la croce, o alcuni grani, si può farne mettere altri, ed ancorchè fosse per tal modo successivamente rinnovato tutto, non perde la benedizione. Se però è talmente guasto, da non esservi più che dei pezzi, non è più benedetto: come pure se si sconnettesse in modo che i grani, o una gran parte fossero separati; — 2 un rosario, una medaglia o altro oggetto benedetto, perde la benedizione se si presta, o si dona, o si vende dopo esserselo fatto proprio ed averne fatto uso per sè. L'intenzione della S. Sede usando di tal rigore, è d'inspirare maggior rispetto per le cose, cui ha annesso grazie spirituali; — 3 la S. Sede proibisce di annettere indulgenze alle immagini sì incise che dipinte, come pure alle croci, crocifissi, statuette, e medaglie di ferro, di piombo, di stagno o di altre materie fragili e facili a rompersi. Così non si denno benedire i rosarii di vetro (eccettochè i grani non sieno di un vetro compatto e solido): per altro se si benedicono, non saranno benedette le corone, ma lo saranno le croci, o medaglie attaccatevi; — 4 per lucrare le indulgenze ordinarie annesse alle croci, alle medaglie, ai rosarii benedetti da chi ne ha ricevuta la facoltà, è d'uopo o tenerli avanti a sè nel pregare, o portarle indosso, o averle collocate in un luogo decente della casa che si abita. Però se è un rosario, cui sieno annesse le indulgenze di s. Brigida, si dee tenerlo in mano, e snocciolarne i grani fra le dita, man mano che si recitano le preghiere. — V. *Rac. di oraz. e pie opere, per le quali sono concedute le indulgenze.* — Gousset, *Teologia Morale*, Tr. *delle indulgenze* — Bouvier, Tr. *delle indulgenze* — M. Devie, *Rituale di Belley*, t. 1. — It. vid. *De indulgent.* Tract. *de Poenitentia.*

gruere, ut fert praxis universalis, praesertim Urbis S. R. C. 7 *sept.* 1816.

In Ecclesiis, in quibus non solet quotidie Missa decantari, vel adest solus Parochus, quum clare Rubrica non loquatur; quaeritur, quae Missa legenda in processione s. Marci et Rogationum, praesertim si occurrat Officium duplex? — *Si fiat processio, legenda est Missa Rogationum; secus de festo cum commemoratione earundem.* — S. R. C. 12 *nov. anno* 1831.

Qui celebrat Missam in Ecclesia Regularium, aut Monalium, in qua fit de festo duplici habente Missam propriam, quae non sit concessa omnibus, Missam dicat de Festo, sed cum Missali Romano. — S. R. C. 9 *jul.* 1668.

Deficienti Subdiacono pro Missa solemni, data necessitate, potest permitti per superiores, ut substituatur constitutus in minoribus Ordinibus ad cantandam Epistolam paratus absque manipulo. — S. R. C. 5 *jul.* 1698.

Una est Auctorum omnium sententia culpae mortalis reos esse qui cum ornatu Sacerdotali notabiliter immundo, et lacero Missam celebrant, nulla admissa necessitatis causa. — *Ex Decr. Pii VI* 25 *dec.* 1775.

Parva Crux cum imagine Crucifixi posita super tabernaculum non est sufficiens in Missa, sed poni debet alia Crux in medio candelabrorum.—In altari vero in quo adest magna statua Crucifixi, est sufficiens in Missa, et non indiget alia Cruce.—*S. R. C. die* 26 *jun.* 1663.

In Missis privatis nemini licet, praeterquam solis Episcopis, adhibere Sacerdotem vel Clericum ministrantem qui missali assistat, Calicem tegat et detegat, in illum vinum et aquam infundat, aliaque perficiat quae nonnisi a Diacono solemniter administrante jure exercentur. Sed omnes (praeter Episcopos) debent Calicem ad altare deferre, illum detegere et cooperire in Missa privata, ad Sacrarium referre, Missale aperire, et claudere, et reliqua. — *S. R. C. die* 18 *aug.* 1629 (13 *jun.* 1631), (5 *jul.* 1631), (26 *jan.* 1658), (13 *jun.* 1671), (20 *jul.* 1686), (29 *jul.* 1720), (31 *maii* 1817).

Sacerdos in Missa privata, sacris indutus paramentis potest, finita Missa, cineres distribuere; non tamen sibimet imponere. *S. R. C.* 16 *mar.* 1833.

Utrum in oratione super populum ad verba *Humiliate capita* etc. Sacerdos debeat se inclinare versus librum vel versus Crucem? *Servetur peculiaris Rubrica feriae* 4 *Cinerum nihil praescribens.* — *S. R. C.* 16 *mart. anno* 1633.

Sacerdos non antea incipiat *Te igitur*, in principio Canonis, quam fuerit profunde inclinatus. — *S. R. C.* 7 *sep.* 1816.

An etiam Sacerdos dicere debeat (submisse) in Missa solemni *Ite Missa est*, *Benedicamus Domino* et *Requiescant in pace*, vel dicantur tantum a Diacono? — Quoad *Ita missa est*, negative (non est dicendum); quoad *Benedicamus Domino*, et *Requiescant in pace* affirmative. — *S. R. C.* 7 *sep.* 1816.

An Sacerdos Missam celebraturus, transiens ante altare, ubi fit populi Communio debeat permanere genuflexus, donec et quousque terminatur Communio. Negative. *S. R. C. jul.* 1598.

In elevatione Ss. Sacramenti in Missis solemnibus cani potest *Tantum ergo*, vel aliqua antiphona tanti Sacramenti propria.— *S. R. C.* 14 *apr.* 1753.

Missa votiva de B. M. V. cum Gloria et Credo, sed sine officio, potest celebrari in aliqua die ob publicam causam et ob rationem concursus. — *S. R. C. in Claramontana* 8 *jun. apud Merati n.* 323.

Missa votiva solemnis de B. M. V. potest celebrari in die Dominica ratione concursus populi — *S.R.C.* 20 *nov.* 1662 *apud Merati* 397. — Excipe tamen Dominicam privilegiatam, vel sit duplex 1 vel 2 classis.

An quando non prohibentur Missae defunctorum, possit celebrari Missa *de requiem* pro defunctis vage sumptis, id est pro quibus Communitas debet applicare aliquam vel aliquas Missas, quin celebrans sciat determinate sintne pro Sacerdote, pro laico, pro viro, pro foemina etc? *Affirmative*; *et dicenda est prima Oratio:* Deus, qui inter Apostolicos Sacerdotes, *ut habetur in Missali.* — *S. R. C.* 16 *feb.* 1781.

Si Missa celebratur pro aliquo vel aliquibus determinatis defunctis, qui celebranti pateant, primo loco dicitur Oratio pro iis, pro quibus Missae celebratur; secunda pro libitu Sacerdotis; tertia semper *Fidelium Deus.* — *Merati.*

In iis orationibus defunctorum, in quibus non adest litera N. in Breviario, aut Missali non licet adjicere nomen defuncti nec in Officio, nec multo minus in Missa neque in absolutionibus; neque contra suffragatur consuetudo etiam immemorabilis. — *Decretum S. R.C.* 7 *apr.* 1832 *in Viglevanensi.*

Missae privatae *de Requiem*, etiam corpore praesente et insepulto, dici non possunt diebus, quibus fit de officio duplici, vel

aliis a Rubrica exceptis; et quaecumque consuetudo in contrarium est abusus. — *S. R. C.* 20 *jan.* 1752.

An in die Sabbati Sancti post Missam solemnem de die liceat celebrare Missam solemnem *de Requiem* in die depositionis, praesente cadavere. *Negative S. R. C.* 16 *apr.* 1831.

Communicantes in die et octava Pentecostes legi debet prout in antiquis Missalibus ab Urbano VIII recognitis, et retinenda lectio *innumeris linguis*; non altera *igneis linguis*. — *S. R. C.* 13 *mart.* 1804.

Amictus, albae, mappulae, *si quae ex gossipio habentur, adhiberi interea possunt usque dum consumantur; sed cum renovandae sunt, ne ex alia materia fiant, nisi ex lino vel cannabe. Sed* corporalia, pallae, purificatoria *post lapsum unius mensis a publicatione hujus decreti linea omnino sint, vel ex cannabe.*—Decr. Gener. 19 maj. 1819.

Ad quaesitum: an amictus, albae et tobaleae, necnon pallae et corporalia confici possint ex tela quadam composita ex lino et gossipio subtilissimo, quem vocant *mussulo*: *responsum fuit*, Lectum (1).

An iis in locis, ubi una tantum celebratur Missa, diebus dominicis et festivis per annum (non tamen solemnibus) dum aliquis mane sepelitur, et Missa dicitur ante sepulturam, corpore praesente, debeat, haec Missa dici *de Requiem* ut in die obitus; vel potius debeat cantari Missa de die, et Missa *de Requiem* transferri ad primam diem non impeditam. *Negative ad primam partem, affirmative ad secundam.*—*S. R. C.* 26 *jan.* 1793.

An diebus 3 7us, et 30us a depositione defuncti, in quibus occurrit officium duplex per annum, non tamen festivum de praecepto, celebrari possint Officium et Missa defunctorum. Et an praedicti dies numerari debeant a die obitus, vel a die depositionis. *Affirmative ad* 1^{am} *partem, si sermo sit de Missa cantata. Ad* 2^{am} *partem, praedictos die posse numerari a die obitus, sive a die sepulturae juxta diversam Ecclesiae consuetudinem.* — *S. R. C.* 23 *aug.* 1766.

Cum primum accipitur nuntium de morte in loco dissito alicujus de gremio, potest statim pel prima die non impedita cantari Missa *de Requiem*, ut in die obitus pro ejus anima in festo duplici majori vel minori, non tamen de praecepto, ut citius suffragetur animae defuncti; non relicta tamen Missa in cantu de festo duplici minori occurrente, quatenus adsit obligatio cantandi. — *S. C. R.* 4. *mai. anno* 1686.

Cum post Offertorium ... celebrans incipit thurificare Crucem, inchoet verba *Dirigatur Domine*, et prosequatur in incensatione reliquiarum altaris, adeo ut eodem tempore finiantur verba et incensatio. — *Caeremon. Episc. l.* 1. *c.* 23, *n.* 10, 11. *Rubr. Miss. t.* 7, *n.* 10.

In impositionem thuris in thuribulum verba *ab illo benedicaris* dicantur, dum ponitur incensum, signum crucis efformetur post redditum cochlear. — *S. R.C.* 18 *dec. anno* 1779.

Tam in principio Missae, quam post communionem calicem velare debent totum in parte anteriori. — *S. R.C.* 12 *jan.* 1669.

Missae cantatae mortuorum infra Octavam Corporis Christi non sunt celebrandae, nisi praesente corpore. *S. R. C.* 12 *sept.* 1691.

In Missis quotidianis pro defunctis possunt quidem dici plures Orationes quam tres, sed curandum, ut sint numero impares; et aliquando pro illa *Deus veniae largitor* impune subrogabitur alia, v. g. pro patre, pro matre etc., dummodo ultimo loco dicatur illa *Fidelium*. — Insuper anniversaria adimplenda non sunt inter octavas privilegiatas. — *S. R. C.* 2 *sept.* 1741.

In Oratione *A cunctis* et in suffragiis praeponendus est s. Joseph Apostolis Petro et Paulo, ut praescribitur in Litaniis majoribus — S. R. C. 11 *maj.* 1743.

Moniales s. Agathae declarari petierunt, an feria V in Coena Domini in eadem Ecclesia ultra Missam ordinariam liceat alteram lectam celebrare. — S. R. C. 19 *dec.* 1654 respondit *non licere*.

In Ecclesiis, in quibus non asservatur SS. Sacramentum, non licet celebrari Missam feria V in Coena Domini, et in sepulcro idem Augustiss. Sacramentum asservari — S. R. C. 14 *jun.* 1659.

An Parochi in Ecclesias alienas convenientes aut non convenientes possint (attenta consuetudine immemorabili aut saltem antiqua) sacrum facere in die sabbati sancti cum cantu aut sine cantu in propria Eccle-

(1) Occurunt nonnunquam in responsionibus Sacrae Congregationis termini non ita facilis intelligentiae: explicantur. — *Dilata*, seu differtur respondere, ut res maturiori examini subjiciatur utpote difficilis solutionis. — *Affirmative et amplius: Negative et amplius*, seu cum res fuerit in Sacra Congregatione plus aequo discussa et plenis votis prout jacet decisa, non amplius admittitur tale quaesitum — *Nihil*, seu non admittitur petitio utpote incongrua. — *Relatum* vel *Lectum*, seu cum relatum vel lectum fuerit in Sacra Congregatione postulatum, non fuit admissum.

sia, practermissis benedictionibus ignis, cerei, prophetiis aliisque ritibus ipsa die praescriptis; ant non obstante eadem consuetudine idem sacrum omittere teneatur. Et quatenus negative qnoad secundam partem, sub qua poena statuenda contra Parochos aliosque Sacerdotes. — S. R. C. 12 *apr.* 1755 respondit: *congruit, ut Missae in sabbato sancto celebrandae ignis et cerei benedictio praecedat; antequam Missam, prophetiae omitti non debent, et Episcopus Parochos ad ignis et cerei benedictionem faciendam aliqua poena adigere poterit.*

Un Edit de l'Em. Cardinal vicaire, en date du 2 avil 1852 rappelle que conformément aux décrets rendus à diverses reprises par la Congrégation des Rites, il est défendu à tous les prêtres de célébrer leurs messes basses le jeudi, vendredi et samedi saint, tant dans les oratoires particuliers que dans les églises publiques. Quant à celles où se font les fonctions de la semaine sainte, o ne doit y célébrer que la Messe conventuelle après laquelle on place le S. Sacrement dans une chapelle ou sur un autel préparé à cet effet; c'est ce qu'on nomme vulgairement le *Sépulcre*(Correspondance de Rome n.96). Vid. infra decreta generalia.

Quaeritur 1. An tempore Missae Sacrificii in administratione Viatici praesertim in Xenodochiis liceat ab altari recedere usque ad aegrotorum lectum recitando interim Psalmum *Miserere*, ut fieri solet extra Missam? — 2 Utrum tempore etiam Sacrificii Missae administrari possit sanctissimum Viaticum in Paramentis Nigris? — 3 Quum occasione mortis alicujus Episcopi praescribat Caeremoniale Episcoporum, quod ipso sepulto, preces pro opportuna electione Deo fundantur, quaeritur utrum haec collecta pro eligendo Episcopo continuari debeat usque ad diem Consecrationis, an Electionis tantum?

Ad 1. *Negative quoad Psalmum* Miserere *recitandum. Insuper animadvertendum, quod si Celebrans pro Viatici administratione intra Missam, Altare e conspectu suo amittat, hanc administrationem non licere*— Ad 2 *Affirmative* — Ad 3. *Collectam continuari debere usque ad diem electionis, qui est dies Concistorii secreti* — S. R. C. 19 dec. anno 1829.

Sacerdotes etiam Regulares, diebus quibus Officia recitant sub ritu duplici, celebrantes in alienis Ecclesiis in quibus peragitur festum cum solemnitate, et concursu populi, debent celebrare Missas, conformando se ritui, et colori earundem ecclesiarum. In aliis vero diebus possunt se uniformare, sed non tenentur, nisi quando color fuerit dissimilis, quia non licet celebrare, v. g. de S. Confessore, cum colore rubro, neque de Martyre, cum colore albo. Si tamen in Ecclesia, in qua celebratur, non prohibentur Missae privatae defunctorum; tunc nemo tenetur, se uniformare neque quoad colorem — *S. R. C.* 11 *junii* 1701, *et* 7 *maii* 1746.

Q. 1. Episcopi tenenturne ad applicationem Missae pro ovibus post adeptam possessionem, an statim ac electi sunt in Concistorio? 2 Vicarii Capitulares teneanturne ad hanc applicationem, Sede Vacante? Ad 1 *post adeptam possessionem.* Ad 2 *Negative* — S. R. C. 12 nov. 1831. Gard. 4520.

In Choro genuflectitur ab iis, qui non sunt praelati ad Confessionem cum suo Psalmo— In Missis autem Feriarum Adventus, Quadragesimae, Quatuor Temporum et Vigiliarum, quae jejunantur, ac in Missis Defunctorum, genuflectunt omnes etiam ad Orationes; et dicto per Celebrantem *Sanctus*, usque ad *Pax Domini*, et ad Orationes post Communionem, et super populum, excepta Vigilia Paschae, et Pentecostes, ac Nativitatis Domini, et Quatuor Temporum Pentecostes — Et similiter ab omnibus genuflectitur, quando elevatur Sacramentum. *Rubrica Missalis Romani, num.* 17.

Missarum onera relicta in determinata Ecclesia vel Capella non possunt alio transferri absque Sedis Apostolicae licentia — *S. C. C.* 30 *sept.* 1580.

In Oratoriis privatis, in quibus pro infirmo conceditur unica Missae celebratio, die Natalis Domini fas est tres Missas ab eodem Sacerdote celebrari. *S. C.* (Benedictus XIV, *De Synodo Dioec. l.* 3 *c.* 4, § 8).

25. MONIALES — Post solemnem professionem dotis dominium irrevocabiliter in monasterium transfertur. Monialis professa e religione egrediens vel ad aliam transiens dotem repetere nequit — *S. C. C.* 3 *mart.* 1792.

Non potest Ordinarius praefigere quantitatem dotis ita, ut moniales non possint amplius recipere, si sponte solvatur—*S. C.* 3 *nov.* 1604.

Monialis novitiae professio potest differri ultra annum, si dotem competentem monasterium adhuc non receperit — *S. E. C.* 13 *maj.* 1597. Potest tamen admitti in professionem antequam solvatur dos— *S. C.* 14 *feb.* 1653.

26. NEGOTIATIO — S. Concilii Congregatio, referente Fagnano, in l. 3. Decretal. de Cler. vel Mon. c. multas, declaravit:

Licere Clericis agros beneficiorum, et patrimoniorum suorum colere absque reatu illicitae negotiationis:

Posse pro ejusdem culturas usu boves et alia animalia necessaria coemere, illorumque foetus justo pretio atque honesta ratione vendere:

Posse pro sua et familiae sustentatione eos, qui in propriis terris habent quercus et castaneas, sues emere, eosque alere et vendere; dummodo tamen in emendis, alendis, distrahendis suibus nihil sordidum, aut indecens ordini Clericali exerceant:

Licere Clerico arborum in propriis bonis existentium folia alicui laico concedere eo pacto, ut lucrum quod ex bombycibus proveniet inter utrumque dividatur. Ac pariter eidem licere earundem arborum foliis utendo per se ipsum absque officii sui detrimento, ac pro sua et familiae sustentatione, arti sericae operam dare; dummodo tamen in artificio hujusmodi personas non suspectas adhibeat, et quoad hoc Episcopi licentiam, quae gratis detur, obtineat:

Clericos pauperes ob suam suorumque necessitatem posse terras Ecclesiasticorum conducere absque reatu illicitae negotiationis: bona vero laicorum non posse, nisi ex mera praecisa necessitate:

Posse retinere et locare boves, oves et alia animalia, quae habent ex successione vel decimis, necnon fructus illorum vendere:

Posse Clericos, in casalibus tamen propriis et non conductis artem agriculturae pe sese, vel per alios exercere.

27. OFFICIUM — Quum duo vel plures Officium divinum recitant privatim, debentne ad *Confiteor* omittere verba *vobis fratres* et *vos fratres, misereatur tui* et *misereatur vestri*, sicut quando unus tantum illud recitat? *Possunt, sed non debent.* — (S. C. R. 12 nov. 1831).

Aliqui in recitatione Divini Officii tam in choro, quam privatim signum crucis sibi efformant, pectus percutiunt, caput detegunt et se inclinant, etc., in his locis, in quibus rubrica id non praescribit, ut in fine Primae ad *Adjutorium*, ad *Dominus nos benedicat;* ad *Converte nos* initio Completorii, ad *Nunc dimittis;* ad *Benedicat nos* in fine Completorii; ad *Dominus det nobis* ante antiphonam finalem B. M. V. Quaeritur quando haec omnia sint facienda tam in publica quam in privata recitatione. — *Serventur Rubricae*, quae scilicet nihil hujusmodi praecipiunt (S. R. C. 12 nov. anno 1831).

Dum Vesperae et Officia divina recitantur, exposito SS. Sacramento, conveniens esset, ut ob reverentiam tanti Sacramenti tam Episcopus, quam Canonici et omnes praesentes, durante Officio, starent semper capite detecto, et nunquam sederent. Quod si ob longitudinem Officii praestare non poterunt, non omittant saltem in signum reverentiae, detecto capite, existente SS. Sacramento super altari, divinis officiis assistere. *Caeremon. Episcopor.*

S. Petri commemoratio pro suffragio nti Titularis vel Patroni sufficit illa communis cum S. Paulo—S. R. C. 16 *oct.* 1743.

In exequiis defuncti Sacerdotis crux locetur ad caput defuncti inter feretrum et altare — S. R. C. 13 *sept.* 1746. Pro Subdiaconis et Diaconis more laicorum.

Officium anniversarium vel septenarium vel trigenarium defunctorum post obitum, si cadat die dominico vel festivo, transfertur in diem sequentem cum eadem solemnitate—S. R. C. 23 *mart.* 1603.

Chorus universus ad Primam et Completorium debet replicare *Misereatur* et *Confiteor*—S. R. C. 19 *maj.* 1607.

In exequiis parvulorum feria 5 in Coena Domini, feria sexta et Sabbato Sancto ante Vesperas, potest omitti *Gloria Patri* in Psalmis, qui dicuntur pro conformitate temporis—S. R. C. 16 *jan.* 1677.

Utrum Hebdomadarius signari debeat cum in Officio divino dicit: *Indulgentiam absolutionem?* Congruere, ut fert praxis universalis praesertim urbis — S. R. C. 7 *sept.* 1816.

Preces feriales et antiphona finalis B. M. V. non solum in choro, sed etiam privatim flexis genibus suntne recitandae? *In choro tantum, juxta rubricas* (S. R. C. 12 nov. 1831).

In Officio Defunctorum, quando recitatur integrum, nunquam est omittendum Invitatorium—S. R. C. 19 *maj.* 1739.

28. ORDINES — 1: in collatione primae tonsurae legitur in Pontificiali *quilibet quum tondetur dicit: Dominus etc.* Haec verba suntne proferenda etiam ab Episcopo? 2 Quando Ostiarius, Archidiacono comitante, claudit et aperit fores Ecclesiae, debetne claudere et aperire etiam cum clavi? 3 *Amen* quod Pontificiale praescribit respondendum in traditione materiae vel sacrorum indumentorum in ordinatione, dicendum est ab ipso ordinando, vel ab adstantibus? 4 Diaconi et Subdiaconi in Sacra Ordinatione quando dicere debent *Confiteor*, ante vel postquam communicati sunt Presbyteri? Ad 1 *proferat juxta morem.* Ad 2 *non est stricte necessarium.* Ad 3 *juxta con-*

suetudinem ab ordinando. Ad 4 *post communionem Presbyterorum* — S. R. C. 12 *nov.* 1831. Gard. 4520.

29. PROCESSIO — Parochus non potest sine licentia Episcopi processiones extraordinarias facere, neque sufficit licentia Vicarii Foranei—S.C.E. *die* 12 *jul. anno* 1836.

An censeri debeant Professores Seminarii unum et idem corpus efformare cum Clericis Seminarii in publicis processionibus? *Negative.* S. R. C. *die* 17 *jul.* 1830 — Gard. 5512.

Genuflexio utroque genu est facienda ab omnibus transeuntibus ante SS. Sacramentum, patenter expositum, etsi fuerit in pyxide—S. R. C. 7 *maj.* 1746.

Presbyteri et Clerici Cathedralis omnes faciunt unum corpus cum Canonicis, et sub una cruce debent incedere — S. R. C. 28 *nov.* 1609.

In processionibus Candelarum, Palmarum et similibus, quae fiunt per Ecclesiam sine SS. Sacramento, non est pulsanda campanula ad elevationem Hostiae in Missa privata. Quod si pulsetur et advertatur elevatio, tunc genuflectendum est utroque genu a transeuntibus ante altare ubi missa celebratur, et deposito SS. Sacramento, progrediendum est: similiter si alii transeant in elevatione Calicis.S. R. C. 1. *mar.* 1681.

Ubi processio SS. Sacramenti in ejus festo die vel per octavam ea, qua decet solemni pompa nequiverit haberi, designabit Episcopus pro suo arbitrio et prudentia unicuique Ecclesiae aliquam ex sequentibus Dominicis, in qua, celebrata missa cum Commemoratione SS. Sacramenti juxta Rubricas, solemnis illius processio peragi possit. S. R. C. 8 *mai.* 1749.

Non alba, sed tantum superpelliceum adhibendum in processionibus, quando induuntur Planetae, Dalmaticae et Tunicellae juxta Caerem. Episcopor. I. 1, c. 15, c. 33. S. R. C. *in Matheranensi.*

In processionibus, in quibus defertur solemniter SS. Sacramentum, Thuriferarii cum thuribulis incedere debent facie, non dorso, ad Sacramentum semiversa in incessu — S. R. C. 15 *sept.* 1742.

Assistentes Celebranti, et Clerici, qui processiones dirigunt, non deferant biretum. S. R. C. 25 *sept.* 1837.

Quum in multis Breviariis et Ritualibus in Litaniis sanctorum desiderentur preces pro arcendo flagello terraemotus, peste, fame et bello, quaeritur utrum recitari debeant, et quo loco apponendae. R. *Affirmative*, *et ponendas esse post versum*: a fulgure et tempestate.S.R.C.11.*sept.*1847.

30. PRÆDICATIO — Si Parochus est aptus ad declarandum Evangelium, compelli non potest ad alind: et si universitas praetendit meliorem Praedicatorem, debet illum eligere cum Ordinarii approbatione, ac expensas subministrare — S. C. E. in Firmana 15 jun. anno 1590.

Non potest Parochus solitam eleemosynam praetendere nec titulo paupertatis, quando per se ipsum in sua Ecclesia, in qua praedicare solet, vellet conciones habere; quia hic proprium munus adimplet: nisi in casu, quo universitas vel nominator Parochum deputasset, aut sponte solvere vellet. — S. C. E. 30 *jun.* 1615.

Praedicante Episcopo, omnes alii concionatores sileant. — S. C. C. *approbante Urbano* VIII 2 *maj* 1629 = Id non intelligitur respectu Parochorum, qui eadem die in Ecclesia Parochiali concionari possunt— S. C. C. 11 *jan.* 1631.

Quando in Missa solemni Concionator post salutationem Angelicam salutat Ministros altaris seu facit reverentiam, non est incongruum, si ministri altaris et ipse celebrans correspondeat salutationi concionatoris discooperiendo caput —S. R. C. 20 *jan.* 1686.

Tolerari non debet consuetudo sive corruptela, occasione concionum sedere in gradibus altari majoris terga vertendo Sanctissimo Sacramento, sit vel non sit expositum — S. R. C. *die* 20 *sept.* 1806.

31. RELIQUIÆ. — Eliminandus abusus superimponendi Sanctorum reliquias piasque imagines Tabernaculo, quo Augustissimum Sacramentum asservatur; neque ante ostiolum tabernaculi, etsi sit reliquia s. Crucis. — S. R. C. 31 *mart.* 1821; 6 *sept.* 1815; 12 *mart.* 1836.

Insignes reliquiae sunt Corpus, Caput, Brachium, Crus, aut illa pars corporis in qua passus est martyr, modo si integra et non parva, et legitime ab Ordinariis approbata = S. R. C. 8 *apr.* 1628.

Sanctorum reliquiae quando exponuntur, ultra lampadem debent continuo super altare ardere duo saltem lumina, alias non exponantur — S. C. 22 *jan.* 1701 *in una Camaldulensium Montis coronae.*

An Sacerdos, in Missa privata, sacris indutus paramentis, possit cineres distribuere, et Sanctorum Reliquias deosculandas praebere, ut mos est in Veronensi Dioecesi, expleta Missa. *Affirmative*: 16 mart. 1833.

An sub Reliquia alicujus Sancti exposita publicae venerationi inter candelabra,

debeat adhiberi Palla, ut fit in pluribus Ecclesiis. *Negative*: 7 ap. 1832.

Reliquia Ss. Crucis non est incensanda a celebrante genuflexo — S. R. C. 15 *sept*. 1736.

Non est genuflectendum a Capitulo et Clero processionaliter transeuntibus ante altare, in quo recodita est Reliquia Ss. Crucis. S. R. C. 15 *sept*. 1736.

Post expositionem Reliquiae Ss. Crucis, vel post ejus delationem in processione, benedicendus est populus cum ipsa. S. R. C. 15 *sept*. 1736.

Cum Rubrica Missalis praescribat, quod incensata Cruce, incensentur et Reliquiae, seu imagines Sanctorum, quaeritur an imagines Sanctorum debeant habere inclusas Sanctorum reliquias, responsum fuit: *non esse de necessitate in sculptis Sanctorum imaginibus in altari dispositis sacras includere Reliquias ad hoc, ut incensata Cruce, valeant illae a celebrante thurificari* — S. C. R. 21 *mart*. 1714.

Beatorum reliquiae in processionibus non circumferantur — S. R. C. 27 *sept*. 1659. Tamen possunt in altari exponi.

32. RESIDENTIA — Parochus tenetur residere in loco, ubi est Ecclesia, et in domo Parochiali. quae si non adsit, aedificetur, et interim habitet in aliqua domo sita in Parochia, quae quoad fieri poterit sit Ecclesiae viciuior — S. C. E. *die* 11 *mart*. 1579.

Parochus residere debet in loco, ubi sita est Ecclesia Parochialis, licet ei datus sit Coadjutor ratione infirmitatis — S. C. E. 15 aug. 1607.

Parochus, qui lumen oculorum amisit, tenetur nihilominus residere — S. C. C. *die* 11 *apr*. 1620.

Qui plures habet substitutos in cura, non ideo censetur liber ab onere residentiae, et etiam administrandi per se ipsum Sacramenta — S. C. E. *die* 5 *dec*. 1614.

Cuilibet Parocho praesertim seni permittendus est Coadjutor, modo ipse quoque resideat — S. C. E. 31 *mart*. 1604.

Parochus cogendus est habitare in domo Ecclesiae— S. C. C. in Fulginatensi 19 *nov*. 1718; et 15 *jan*. 1720.

Parochus regularis tenetur habitare in domo Parochiali, non vero in monasterio distanti a cura; cogique potest ab Episcopo, ut apud Ecclesiam Parochialem resideat — S. C. C. 5 *apr*. 1621.

Ad quaesitum: *An Parochus villae, in qua non est alius Sacerdos, etiamsi nullus infirmetur, sine Episcopi licentia gratis ubique concedenda, abesse possit a Parochia per duos vel tres dies, nullo idoneo relicto Vicario. Responsum fuit* Negative — S. C. C. 8. *februarii* 1747.

Ad quaesitum: *an saltem abessepossit a mane usque ad vesperas, et quid si hoc semel in hebdomada, evenerit. Responsum fuit*: affirmative, *dummodo non sit die festo, et nullus adsit infirmus, et raro id in anno contingat*. Ib.

Ad quaesitum: *An Parochi viciniores actu exercentes curam animarum possint invicem se substituere. Responsum fuit* negative, *si id fiat sine licentia Ordinarii*. Ibidem.

33. SEPULTURA — Cadavera Episcoporum, Sacerdotum, Diaconorum aliorumque de Clero debentne sepeliri cum vestibus proprio Ordini congruentibus; an sufficiat ut cum his in Ecclesia exponantur. — *Servetur cujusque loci consuetudo* — *S. C. R.* 12. *nov*. 1831.

In sepultura vel anniversario Sacerdotis dici potest tam prima Missa quae est pro Episcopis adsignata, ut in Commemoratione omnium fidelium: quam secunda quae est in die obitus seu depositionis, dummodo Oratio pro eo designanda, *Deus, qui inter Apostolicos Sacerdotes* omnino adhibeatur — *S. R. C.* 29 *jan. anno* 1752.

34. VASA SACRA — An calices, aliaque vasa sacra unctione consecrata sive adhuc consecrationem retineant, sive non, antequam tradantur artifici reficienda vel fundenda, debeant a Sacerdote exsecrari. *Negative* — *S. R. C.* 29 *apr*. 1822.

35. VIA CRUCIS — In erectione Viae Crucis benedicendae tantum sunt cruces, minime vero tabulae sive picturae — *S. J. C.* 24 *aug*. 1842.

An qui habet facultatem erigendi Viam Crucis, benedictione tabularum, et crucium prius facta, teneatur ipse tabulas collocare et stationes percurrere ut valida sit erectio. Respondetur *negative S. J. C.* 1842.

Minime necessaria est facultas commutandi stationes seu cruces quoad locum, modo agatur de eadem Ecclesia, minimeque facultas necessaria est substituendi tabellas, modo tamen cruces superpositae omnes vel in majori numero perseverent; secus nova erectio requiritur — *S. J. C.* 20 *aug*. 1844.

An indulgentiae in contemplatione Viae Crucis, si cruces vel tabulae tollantur pro murorum dealbatione, pro iisdem pictura exornandis, aliave causa, quamvis postea restituantur, cessent. *Negative; non cessant indulgentiae, nisi pereunte materia* — *S. J. C.* 21 *mart*. 1836.

In statione Viae Crucis possunt substitui aliae cruces, quae ex ligno tantum esse debent, et in quibus tantum cadit benedictio (minime ergo in tabulis pictis seu imaginibus) absque indulgentiarum cessatione, si tamen destructa seu substituta fuerit minor pars; secus nova canonica erectio requiritur — *S. J. C.* 14 *jun.* 1845.

Recitatio Orationis Dominicae et Angelicae Salutationis, tam pro unaquaque statione, quam sexies preces illas iterare post absolutas stationes, est laudabilis consuetudo, non necessaria ad indulgentias — 2 *jun* 1838, *et* 1842. Necesse tamen est, ut de statione una ad aliam aliquis fiat transitus.

An quaedam stationes, v. g. prima, decimaquarta et quaedam aliae, si solae recitentur, habeat unaquaeque indulg. plenariam. *Negative S. J. C.* 1842.

Decreta generalia circa Missas feria V, VI, et Sabbato majoris Hebdomadae (1)

Decretum 1 — Clementis XI decreto 15 mart. 1712 prohibetur quodcumque solemne aut privatum Missae sacrificium feria VI majoris hebdomadae, licet Festum Annunciationis B. V. contingat. Itemque Sanctitas Sua declarat hac interdictione quae feriae VI ratione facta est, haud permittere, ut feria V nc Sabbato ejusdem hebdomadae majoris Sacra privatim instituantur, sed conventuale solummodo, juxta ritum S. Ecclesiae et plura decreta Sacrorum Rituum Congregationis: idque non obstante consuetudine: vid. Benedictus XIV, *Notificatione* 38 (Decreta S. Congreg. refert Gardellini sub nn. 1599, 4160).

Attamen Feria V potest Episcopus Regularibus concedere unam missam lectam pro infirmis, qui nequeunt interesse solemni. *Decr.* 27 *mart.* 1773 — Item conceditur regularibus, ut feria IV a superiore possit legi una Missa in privato oratorio, quod si desit, etiam in Ecclesia, sed januis clausis, ad hoc ut communionem suis religiosis administret, si nempe apud ipsos non agantur functiones consuetae hebdomadae sanctae. *Decret.* 31 *aug.* 1839.

Decret. 2 a Pio VII approbatum 31 jul. 1821. Quaeritur 1, an toleranda sit consuetudo vigens in quibusdam Parochiis, praesertim ruralibus, celebrandi per Parochum Missam lectam feria V in Coena Domini, quin peragi valeant eadem feria et sequenti ceterae ecclesiasticae functiones praescriptae ob Clericorum defectum, vel potius abolenda; — 2 an Sabbato Sancto Missa ab Episcopo privatim celebranda in domestico sacello ratione ordinationis vel aliis Sacerdotibus si qui sint qui hujusmodi privilegio gaudeant, inchoanda sit a Kyrie vel a Prophetiis; — 3 an, ad eliminandos abusus si qui irrepserint, sit consulendum SS. pro revocatione cujuscumque Indulti celebrandi privatim eandem Missam; firmo tamen remanente singulari privilegio aliquibus Ecclesiis, peculiaribus attentis circumstantiis, concesso unam vel alteram Missam lectam celebrandi post unicam solemnem de die.

Responsum fuit ad 1 *affirmative, et ad mentem. Mens est, ut locorum Ordinarii quoad Paroecias in quibus haberi possunt tres quatuorve saltem Clerici, sacras functiones feriis V, et VI ac Sabbato majoris hebdomadae peragi studeant, servata forma etc. Quoad alias paroecias quae Clericis destituuntur, indulgere valeant ob populi commoditatem, ut Parochi* (petita quotannis venia) *feria V in Coena Domini Missam lectam celebrare possint, priusquam in Cathedrali, vel matrice conventualis incipiat*; — ad 2 *quoad Episcopos ratione ordinationis servetur praescriptum Pontificalis et decretum S. C.* 21 *mart.* 1744, *nempe Missa incipiatur a prophetiis. Quoad alios, si qui privilegio gaudent, more solito, sed sine Introitu, post campanarum sonitum*; — ad 3 *affirmative juxta votum. Videlicet consulendum SS. pro revocatione cujuscumque indulti celebrandi privatim in Sabbato Sancto, firmo tamen singulari privilegio etc. ut in dubio* (2). Gardell. n. 4433.

Regula pro celebranda Missa pro Sponso et Sponsa.

Missa pro Sponso atque Sponsa dici potest in duplicibus sive majoribus sive minoribus; nunquam vero in Dominicis, aliisque diebus festis de praecepto. In diebus vero Dominicis aliisque diebus festis de praecepto duplicibus primae, et secundae classis, dicitur Missa de Dominica, vel de festo cum commemoratione Missae pro Sponso et Sponsa—*S. R. C.* 20 *decembris* 1783. *Et hoc Decretum Pius P. VI confir-*

(1) Si festum de praecepto incidat feria 5, aliquae aliae privatae missae, praeter conventualem, ad arbitrium Episcopi permittuntur ad fidelium commoditatem. Si vero contingat feria VI vel sabbato, festum transfertur. Ita S. R. C., ut refert Gardellini sub. nn. 2300, 3053, 3055, 3152, etc.

(2) Hoc privilegium *pro hac singulari gratia in forma Brevis* concessit Innocentius XII favore Ecclesiae tituli S. Mariae *de los remedios* Toletanae Dioecesis.

mavit, et ubique executioni dandum esse praecepit die 7 januari anno 1784.

Insuper S. R. C. die 28 februarii 1818 declaravit Missam hanc esse votivam priprivatam; proindeque decrevit semper legendam esse sine *Gloria*, sine *Credo* cum tribus orationibus, et cum *Benedicamus Domino* in fine, et ultimo Evangelio s. Joannis. *Atque praefatum Decretum Pius Papa VII approbavit, confirmavit mandavitque publici juris fieri die* 3 *martii anno* 1818.

Si Missa dicitur de Dominica, vel de festo, etc., et fiat tantum commemoratio pro Sponso et Sponsa, haec commemoratio non est facienda sub unica conclusione cum Oratione festi; sed sub altera conclusione: et fiat primo loco post alias a Rubrica praescriptas, sicque reliquis praestet, si quae sint a Superiore imperatae — *S. R. C.* 20 *apr. anno* 1822.

Missa pro Sponso et Sponsa dicitur cum tribus Orationibus: *prima Oratio* ejusdem Missae votivae propria; *secunda Oratio* de eo, de quo factum est officium; *tertia* vero, quae aliunde dicenda foret secundo loco in Missa de officio — *S. R. C.* 28 *februarii anno* 1818.

Haec Missa pro Sponso et Sponsa dici nequit infra octavam Epiphaniae, in Vigilia Pentecostes, neque infra octavam SS. Corporis Christi, quatenus privilegium concessum sit ad instar octavam Epiphaniae, ut in Novariensi Dioecesi. *S. R. C.* 20 *aprilis anno* 1822 — Insuper ex hoc decreto neque commemoratio pro Sponso et Sponsa potest fieri in Dominicis vel feriis privilegiatis, uti esset in Dominica Palmarum, in Dominica quarta Adventus, in vigilia Nativitatis, in quibus omittenda est vel ipsa Collecta imperata.

Color in Missa pro Sponso et Sponsa semper est albus. Si vero fiat tantum commemoratio pro Sponso et Sponsa, color erit vel de Dominica, de qua fit officium; vel de Sancto, de quo celebratur festum — *Ita Rubrica Missalis*.

Si mulier est vidua, non solum debet omitti Benedictio Nuptiarum, sed etiam Missa pro Sponso et Sponsa; et commemoratio — *S. R. C.* 3 *mar.* 1761.

Quando Sacrum pro Sponso et Sponsa fieri nequit, si tunc Nuptiae faciendae fuerint, et sit permissa commemoratio pro Sponso et Sponsa, non tantum dicitur Oratio pro Sponso et Sponsa; sed *aliae pariter Orationes pro benedictione Sponsi et Sponsae adduntur, quae post Orationem Dominicam etc., proferri consueverunt*. Ita Benedictus XIV, *Notification. LXXX*.

Si pro pluribus Sponsis una tantum dicitur Missa, nihil in ipsa innuutetur.

De nitore et munditie sacrae suppellectilis(1)

Altaria bis singulis annis, cum sudum est, a finitis Missis ad Vesperum spoliata sint, et suppedanea item amota, ut sicci aëris sentiant beneficium: quo tempore, tum Altaria ipsa undequaque mundentur, tum suppedaneorum pars, quae subter est. Cum mappae mutantur et pallia, Altaria ipsa quoque mundentur arundinea scopula; tela etiam cerata, quae sacro lapidi haeret, leviter purgetur, sive lapis sit insertus, sive totum Altare capiens. Quod si aliquo casu accideret ita rectum non esse, ob reverentiam sacri Chrismatis ne purgetur tangaturve.

Icones cum ornamentis suis, Eucharistiae *Tabernaculum*, et quaecumque hujusmodi picta vel inaurata adjuncta sunt Altaribus: item *Umbellae* superimpendentes singulis mensibus mundentur caudis vulpinis aut arundinea scopa — *Suppedaneum Altaris* quotidie mundetur arundinea scopa, si in eo sit facienda Missa.

Candelabra, Cruces, Thuribula et reliqua saepe ilex argentea, quantum fieri possit, mani bus nudis ne contrectetur, sed adhibito panno, aut velo, parte, quae argentea non sit, capiatur. Antequam recondatur, excutiatur, si quid pulveris, cerae aut maculae accesserit; et extergatur leviter, adhibito linteo et molli panno. Condita autem sit unaquaeque res theca sua, ne quid sordium capiat. Cum tamen aliquid purgatione egere visum fuerit, palea combusta, adhibito panno lineo, leviter praestabitur. Quod si quid valde sit denigratum, puta thuribulum igni ea causa, aut etiam multa cera adhaeserit, in lixivia, cui sal sit admixtum, ebulliente detergendum erit, adhibito penicillo ex setis suillis confecto: caveatur tamen ne, si quae pars inaurata sit, aurum vi salis deteratur; et consulantur periti.

(1) Maxima sane debet esse observantia erga sacram suppellectilem tamquam divino servitio mancipatam, imo tamquam sanctimoniae participem, quae nimirum est sanctitatis instrumentum, unde et sancta vocatur in Scripturis, Pontificiis legibus, Patrumque monumentis. *Non enim*, ut ait d. Hieronymus Ep. ad Theoph. Alex., *inania ea sunt et quae quasi sensu carentia sanctimoniam non habere dicuntur; sed ex consortio Corporis et Sanguinis Domini sublimi majestate sunt honoranda*. Haec depromsimus ex Actis Eccl. Mediol. — Vid. Bauldry, *Manuale SS. Caeremoniarum*.

Calices bini, *et Patenae* binae, saltem ubi duodecim Sacerdotes Missam faciunt, quintodecimo quoque die levi manu aqua tepida laventur; sexto quoque mense, sapone molliori; tuncque post quartam horae partem qua maneant in sole, calida lixivia bene abluantur, adhibendo penniciIlum aliquem ad saponem bene amovendum, praesertim ubi fuerit caelatura. Poterit etiam id fieri furfure cocto et tunc statim aqua munda bis aut ter abluendi essent. Praestetur autem ab eo qui in Sacris sit, et in vase ei usui et lavandis Corporalibus, de quo supra, tantum destinato: quod ex ablutione superfuerit, in Sacrarium fundatur. Ubi vero minor sit numerus Sacerdotum, rarius id fieri poterit, ex proportione numeri Sacerdotum — *Supellex argentata*, aut *inargentata*, eadem cautione tractetur, qua argentea: si semper est exposita, octavo quoque die panno lineo tergatur molliter; si recondenda sit, tergatur tunc; poterunt etiam inaurata sapone, aut furfure purgari, ut dictum est de Calicibus. *Candelabra* et cetera *ex auricalcho*, tractentur adhibito panno, vel ferrea summitate capiantur: si perpetuo usu adhibeantur, terno quoque die a pulvere et cera, si forte defluxerit, mundentur; si reponenda sint, tunc quoque id fiat. Practerea quarto quoque mense, si nunquam fuerint exposita, abstergantur diligenter pulvere pumiceo, aut eo quem dicunt *Tripoli* (quem aestivae muscae fugiunt), adhibito corio bubalino, aut, si utrumque desit, latere in tenuissimum pulverem redacto, et loco corii, panno asperiore, quem dicunt *Saja*; nullo vero modo hac ratione adhibenda erit aqua. Nitidiora fiunt (sed non diu durat nitor) si fricentur malo Medico, seu Massilico, vulgo *Arancio o Limone*, vel Gallice, *Orange ou Limon*, et marmore trito; seu vice malorum, uvis agrestibus, vel herba arida; denique aqua bene abluantur; tum siccentur, et soli exponantur: aceto nunquam abstergantur. Recondita vero hujusmodi telaribus crassioris chartae, aut saccis lineis amicta habeantur, qui pulverem arceant, ut nitida semper et lucida appareant.

Lampades vitreae, quae sunt semper quotidiani usus, quintodecimo quoque die furfure et aqua calida abstergantur — *Urceoli*, praeter id quod quotidie fit, singulis mensibus diligenter purgentur, adhibito ovorum cortice bene contrito, cum ligneolo aliquo instrumento, ad sordiculas bene eluendas, aut vero alia ratione, si quae aptior inveniatur. Opercula urceolorum quotidie, cum reponuntur, bene siccentur, si madeant.

Perviculae eorundem quotidie abstergantur — siccenturque; si stanneae fuerint, tertio quoque mense lixivia ferventi laventur, et avena, vel farre vestito, seu ovorum cortice bene contrito fricentur; post iterum aqua lotae in sole siccentur, et panno lineo mundo abstergantur — *Ænea vasa*, pro ablutione Calicum, etc., antequam adhibeantur, et post, bene abluantur: his vero singulis annis abstergantur accurrate, si opus est, latere contrito, vel arena et aqua; si stanno sunt illita, adhibeantur furfur et aqua — *Instrumentum ad Hostias* conficiendas, cum eo usus fuerit Sacrista, aut alius, oleo perfundat, et utramque partem, charta interposita, simul jungat, quae in exteriori parte fuligo haeserit, abradat, postea eandem partem crassiore panno tergat, et in loco decenti reponat.

Linea omnia, Albae, Amictus, Superpellicea, Mappae, Panni, et si quid aliud est divini cultus gratia paratum, separatim ab indumentis domesticis cujuscumque laventur; quae tamen habentur ad manus, faciemque lavandam, et ad nares purgandas, hoc numero ne censeantur — Ternae *Altarium mappae*, superior quidem singulis mensibus, inferiores vero quater in anno mundae apponantur.

Bina *Corporalia*, tertia quaque hebdomada, binae Albae decimoquinto quoque die, Cinguli alternis mensibus, Manutergia Altarium, bini Amictus, octodierum spatio mutentur, et haec saltem, ubi duodecim Sacerdotes Missam faciunt. Ubi autem pauciores sunt Sacerdotes, ex defectione numeri Sacerdotum poterit augeri pro rata parte numerus dierum; et e contra, ubi plurimi Sacerdotes, minuendus erit quoque numerus dierum.

Purificatoria singulorum Sacerdotum (convenit enim unicuique suum) spatio octo dierum, vel ad summum quindecim. Superpellicea, quae usui vario Sacerdotalium, aut Clericalium ministeriorum destinata sunt, ad eamdem fere rationem. In suppenco armarii, seu mensae, ubi Sacerdos consistit, sacra indumenta sumens, perpetuo stratus sit crassior pannus, ne qua parte Alba foedetur — *Lintea* Sacristiae ad manus extergendas singula hebdomada munda ponantur; tum valde humido coelo quotidie siccentur admota igni.

Mappae ad sanctae Communionis usum, contractiores quidem alternis hebdomadis, majores vero alternis mensibus mutentur.

Quod autem haec mutationum intervalla praefiniantur, non ideo tamen extraordinarie quoque fieri non poterunt, si oporteat; puta, si ex labe, quae forte aspersa sit, aut alia de causa. Praecipuis solemnitatibus munda omnia adhibeantur pulchriora — *Mappae altarium*, finitis Missis, contegantur stragulis suis, prius vero leviter purissima scopula, ejus generis quod vestimentis domesticis adhibetur, proprie tamen ad eum usum destinata, purgentur; ipsa stragula singula hebdomada diligenti agitatione a pulvere mundentur; praeter id, quod etiam quotidie mane eadem levius excuti debent; tum aëri tertio quoque mense exponantur.

Corporalia et Purificatoria, cum removentur, ut alia adhibeantur, ponantur in arcula, seu canistro ad eum tantum usum destinato; et antequam dentur foras ad lavandum, ab eo qui sit in sacris, laventur in proprio vase; de quo supra, lixivia et sapone adhibito, et mox bis aqua sola abluantur. Quod ex lavatione superest, in sacrarium fundatur—*Albae et superpellicea* lavata, crispanda dentur: quoties reponuntur, apte saltem contorqueantur, si non crispentur — *Corporalia*, item dentur personis peritis, ut amydo inducta, ea durescere faciant, et complicent praescripta ratione; tempus huic operi aptum erit a mense Majo ad Octobrem.

Recondantur autem haec linea omnia bene sicca et complicata separatim suis locis, ut sint in promptu; apponanturque rosae siccae et lavandula, aut similia; tum ad majorem munditiam et elegantiam; tum ut a tineis libera sint: nullus sacerdos accedat ad missam faciendam foedis calceis, aut crepidis; ideo semper habendae essent crepidae in Sacristia ad hunc usum — Habeatur etiam in Sacristia *scopula*, qua Sacerdotes et Clerici utantur ad indumenta communia mundanda antequam vestiant sacra.

Omnia indumenta distinctis propriis scriniis habeantur, et secundum coloris pretiique varietatem; linea quoque pro genere et pretio sint distincta appositis schedulis — *Casulae* recludantur ductilibus capsis, quae in armaria inserantur; atque posita crassiore charta, quae fundum capsae contegat, appositisque siccis rosarum foliis et lavandula, aut similibus, ponatur Casula cum Stola et Manipulo suo: mox aliae ejusdem generis pro magnitudine capsae. Addantur bursae Corporalium et integumenta, si adsint, Missalium. Recondantur vero Casulae bene extentae sine ruga, aut plicatura; eodem modo *Dalmaticae et Tunicellae*; super omnia autem alia charta sit, ut res mundiores serventur. Quae sunt ex aureo, vel argenteo panno, aut ornamenta habent auro, vel argento asperiora, habeant pannum inter utramque superficiem, ne confricata corrodantur — *Pluvialia*, maxime si aurea, vel argentea sint, vel recondantur in amplo armario extenta, vel plicata recondantur; ita tamen, ut nullo modo inflectatur pars pensilis, quae a tergo est (vulgo Caputium), et interponatur pannus, ut dictum est.

Quandocumque extrahuntur haec indumenta, supponatur eis mappa munda, imo et stragulum substernatur, si aliquo spatio relinquenda sint. Quae raro adhibentur, quandoque in sereno coelo explicata exponantur, ne forte mucescant, vel male oleant, sed non in sole: poterit id fieri mense Majo, vel septembri, et semel in hyeme pro opportunitate temporis.

Pallia Altarium semper habeantur, si fieri possit, suis telaribus extente affixa, ut supra diximus: poteruntque uni asserculorum structurae duo affigi diversi coloris, ut pro diei conditione necesse non sit, nisi vertere telaris faciem; ita in amplo armario erecta habeantur, dempta linea filamentorum (quam vocant frangiam), quae assuta non sit. Interponatur autem pannus, sive inter duas facies palliorum in armario, sive inter Pallii et Altaris faciem, ad vitandam eam, quam diximus, confricationem. Commodum vero erit, pannum adeo esse latum, ut utramque telaris faciem, et sic pallia ab utraque parte affixa contegat; et ita in media sui parte affixus telari, nunc quidem hinc extendatur, et ab omni latere ligaculis connectatur; nunc vero ad unam partem tantum, prout duas facies telaris aut unam contegere oportuerit. Quod si plicanda fuerint, ita fiat, ut si quae Crucis species, aut imago affixa est, non inflectatur, cautioque adhibeatur, si oportet, interpositi panni.

Tapetia, crassioresque panni ad soli insternendi usum, cum recondenda sunt, prius purgentur cera, et si quid aliud sordidum adhaeserit, aëri post exponantur, et diligenter exagitentur ad excutiendum pulverem; scopula bene mundentur, et ita complicata, suis locis recondantur.

Sacristiae fenestrae saepe pateant, sereno, siccoque coelo; tum capsulae ductiles paullulum educantur; ut etiam quae intus sunt, sentiant aëris beneficium.

APPENDIX II.

S. Apostolicae Sedis Responsa quaedam recentiora circa Jejunium (1).

---

1. Ad Quaesitum: *Utrum in diebus jejunii possit inverti tempus comestionis, sumendo serotinam refectiunculam infra horam X et XI matutinam, prandium vero differendo ad IV, vel V horam vespertinam.*

S. Poenitentiaria 10 jan. 1834 respondendum censuit: *Si inversionis supradictae rationabilis aliqua extet causa, poenitentes qui hoc more utuntur, non esse inquietandos.*

2. Ad Quaesitum: *Se i padri di famiglia, allorchè vi è nella famiglia medesima qualche persona dispensata ad usar cibi di grasso, possano estender la dispensa indistintamente a tutti gl'individui della stessa famiglia.*

S. Poenitentiaria anno.... respondendum censuit: *Infirmitatem et aliud quodcumque rationabile impedimentum de utriusque Medici consilio, non vero gulam, avaritiam, sive generatim expensarum compendium eximere posse a praecepto abstinentias in diebus esurialibus.*

3. Ad quaesitum: *Se nella Quaresima, essendo il capo di famiglia dispensato a mangiar carne, ed il medesimo non potendo o non volendo far due pranzi, uno di grasso e l'altro di magro, i figli di famiglia e le persone addette al suo servizio possano mangiare carne.*

S. Poenitentiaria 16 jan. 1834 respondendum censuit: *Posse personis, quae sunt in potestate patrisfamilias, cui facta est legitima facultas edendi carnes, permitti uti cibis patrifamilias indultis : adjecta conditione de non permiscendis licitis atque interdictis epulis ; et de unica comestione in dis iis, qui jejunare tenentur.*

4. Ad Quaesitum: *Se coloro, i quali sono dispensati dall' osservanza del digiuno per causa di esercitare arti faticose, possano nella Quaresima, allorchè è concesso l'indulto di cibarsi di carne e di latticinii* (pro unica comestione), *far uso delle carni e dei latticinii tutte le volte che nel corso della giornata hanno bisogno di mangiare, siccome nei giorni di Domenica della stessa Quaresima, nei quali non obbliga il digiuno.*

S. Poenitentiaria 16 jan. 1821, de mandato felicis recordationis Pii Papae VII respondit: *Fideles qui ratione aetatis vel laboris jejunare non tenentur, licite posse in Quadragesima cum indultum concessum est, omnibus diebus indulto comprehensis vesci carnibus aut lacticiniis per idem indultum permissis, quoties per diem edunt.*

5. Ad Quaesitum: *Utrum ii, qui ratione aetatis vel laboris jejunare non tenentur, subjiciantur Legi de non permiscendis epulis carnis et piscium, cum per indultum carnes permittuntur.*

S. Poenitentiaria 13 februarii anno 1834 respondit: *Consulat* (quisque) *probatos Auctores* (2)

(1) Excerpta sunt e perutili Opusculo, Righetti *Del Digiuno e della Quaresima.*

Quanti autem ea facienda sint, vel ex hoc liquet, quod Benedictus xiv Encyclica, *Libentissime* 10 jan. an 1745, mentionem faciens de quaestionibus quae super Jejunio proponebantur, habet: *Sacro Tribunali nostrae Poenitentiariae rerum hujusmodi conscio ac peritissimo, easdem quaestiones expendendas commisimus; quibus omnibus plene cumulateque, quoties opus fuit, satisfecit.*

(2) *Alii* docent illos quoque subjici; nam lex *qualitatem* ciborum respiciens omnes rationis usu utentes obligat, adeo ut si indultum non esset, etiam illis a carnibus esset abstinendum: unde tota diversitas eo tantum respicit, ut quae *una vice* comedere possunt jejunantes, ea *toties quoties* voluerint valeant comedere a jejunio liberati.

Alii cum ipso Righetti contrarium tenent; nam Encyclicae Benedicti xiv, quibus ea mixtio prohibetur, de solis jejunantibus loquuntur; ergo non ultra sunt extendendae; alioquin si nimis essent urgendae, a jejunio dispensatis in unica tantum comestione essent indulgendae carnes; cum id semel tantum ibi indulgeatur.

6. Ad Quaesitum: *Un Confessore domanda alla Santità Vostra, se ai dispensati* (ad esum carnium) *nei giorni di venerdì e sabbato fra l'anno, nei quali non vi è l'obbligo del digiuno, sia permessa la promiscuità dei cibi, non ostante la risposta di* Benedetto XIV *all' Arcivescovo di Saragozza per organo della Segreterio dei Memoriali li 5 gennajo 1755.*

S. Poenitentiaria 15 febr. 1834, proposito dubio diligenter perpenso, factaque relatione Sanctissimo Domino Gregorio XVI, de ipsius Sanctitatis Suae mandato respondit: Permitti.

7. Ad Quaesitum: *Utrum in diebus jejunii tempore Adventus a Pio VI praescripti, permissis tamen lacticiniis, cui propter infirmitatem licitus est usus carnium, interdicta sit promiscuitas carnis et piscium.*

S. Poenitentiaria 8 jan. 1831 respondit: *Affirmative, nempe non licere ejusmodi promiscuitatem.*

8. Ad quaesitum: *Utrum Lege vetitae permixtionis cum carnibus comprehendontur pisces sale siccoti* (*vulgo* salumi, *idest* alici, mosciame, caviale, aringa, tarantella, *aliaque his similia*), *an potius misceri possint ad instar condimenti alterius ferculi.*

S. Poenitentiaria 16 jan. 1834 respondit: *Pisces sale siccatos .... vetori miscere cum carnibus, quoties carnis et piscium mixtio vetita sit.*

9. Ad Quaesitum: *Utrum tempore jejunii cui licitus est usus carnium liceat miscere testacea marina, quae improprie* fructus maris *dicuntur sed vulgo pisces censentur* (*idest* ostriche, telline, patelle, canolicchi, cappe, granchi *etc.*).

S. Poenitentiaria 16 januarii 1834 respondit: *Testacea marina, quae improprie fructus maris dicuntur, sed vulgo pisces censentur, vetari miscere cum carnibus, quoties carnis et piscium mixtio vetita sit.*

10. Ad Quaesitum: *Quelli, che sono dispensati dalla qualità dei cibi, possono nei giorni di digiuno cibarsi di sola minestra di brodo per provvedere alla loro salute, e nel resto far uso di cibi esuriali per conservar quanto si può l' osservanza della Legge d i cibi ?*

S. Poenitentiaria die 8 februarii anno 1828, attente consideratis expositis, respondit: *Affirmative.*

11. Ad Quaesitum: *Utrum nempe tempore jejunii liceat mixtio carnis cum leguminibus.*

S. Poenitentiaria anno .... respondit: *Carnes cum quibuscumque leguminum speciebus misceri posse, extra omne dubium est.*

12. Ad Quaesitum: *Se i dispensati a cibarsi di grosso nei giorni, nei quali fanno uso di soli latticinii, possano per condimento adoperare lo strutto.*

S. Poenitentiaria 8 februarii anno 1828, attente consideratis expositis, respondit: *Affirmative.*

13. Ad Quaesitum: *Utrum, quum sive per Bullam Cruciatae, sive aliam ob causam conceditur indultum pro usu laridi liquefacti* (*vulgo* strutto) *solo titulo condimenti, ii qui od jejunium tenentur, eo condimento licite uti possint in serotina etiam refectione.*

S. Poenitentiaria 16 jan. 1834, de espresso sanctae memoriae Papae Leonis XII respondit: *Quod ii, qui ad jejunium tenentur, licite uti possunt in serotina etiam refectione condimentis in indulto permissis, quia illa vi indulti olei locum tenent: dummodo in indulto non sit posita restrictio, quod ea condimenta adhiberi possint in unica comestione.*

14. Ad dubium: *Utrum avis aquotilis, cui nomen Fulica,* (*vulgo* Folaga) *inter pisces computanda sit, illaque vesci liceat iis diebus quibus vetitae sunt carnes. Religiosi Ordinis Minimorum s. Francisci a Poula, quibus carnes omnino interdictae sunt, ad tollendam perplexitatem, qua eorum conscientiae hac super re angebantur, supplicationem porrexerunt Pio VII, ut sibi concederetur* posse libere uti *eo cibo;*

Quibus per S. Congregationem Regularis Disciplinae 22 febr. an. 1804 *Sanctissimus, veris existentibus narratis, benigne annuit PRO GRATIA juxta petita, Constitutionibus Ordinis, aliisque omnibus non obstantibus, etc.*

Aliud S. Poenitentiariae responsum.

« Beatissime Pater, N. Confessarius in » Galliis, S. V. humillime consulit, num » ipse queat et debeat absolvere illos ec- » clesiasticos, qui se subjicere recusant » condemnationi, quam sancta Sedes edi- » dit quatuor celeberrimarum propositio- » num Cleri Gallicani. Ita multae tollentur » quaestiones et conscientiae quiescent ».

Respondit per sacram Poenitentiariam ut sequitur: « S. Poenitentiaria, diligenter « perpensa proposita quaestione, respon-

» dendum censuit. Declarationem (1) conventus Gallicani anni 1682, ab Apostolica Sede improbatam quidem fuisse, ejusque conventus acta rescissa, et nulla atque irrita declarata; nullam tamen theologicae censurae notam doctrinae Declaratione illa contentae injustam fuisse: propterea nihil obstare quominus sacramentali absolutione donentur sacerdotes illi, qui bona fide et ex animi sui persuasione doctrinae illi adhuc adhaerent, modo absolutione digni aliunde videantur. Datum Romae, in sacra Poenitentiaria, die 27 sept. 1820 — Michaël Cardinalis de Petro, Major Poenitentiarius ».

Tertium S. Poenitentiariae responsum (2).

Canonicus Poenitentiarius Andriensis Ecclesiae, Marianus Cocco, tria sequentia dubia a S. Poenitentiaria solvenda postulat, nempe: — 1 An virtute Bullae Cruciatae absolvi possit qui complicem suum absolvit in peccato turpi, non obstante Decreto Benedicti XIV; — 2 an Confessarius solsollicitans ipso facto incurrat in privationem, seu inhabilitationem ad celebrationem Missae; — 3 an qui non denunciaverit infra mensem haereticum, possit, denuntiatione secuta, a quolibet absolvi.

R. Sacra Poenitentiaria, perpensis mature propositis dubiis, respondendum censuit:

Ad 1, Confessarium ab Ordinario loci approbatum, atque a poenitente electum, posse vi Bullae Cruciatae huc usque editae eundem absolvere ab omnibus casibus Apostolicae Sedi reservatis, etiam in Bulla Coenae contentis, atque etiam in publicis, excepta tantum haeresi formali, et externa, quamvis occulta. Haec autem absolutio pro solo foro conscientiae valet; atque impendi potest pro iis tantum vicibus, quae in eadem Bulla exprimuntur. Clausula vero in Bulla Benedicti XIV incipiente: *Sacramentum Poenitentiae* etc. apposita respicit dumtaxat ipsos Confessarios, ne vi facultatum Jubilaei, aut Bullae Cruciatae arbitrentur sibi attributam facultatem absolvendi complices. Super quibus immota perstat laudati Pontificis Constitutio.

Ad 2, Poenam perpetuae inhabilitationis ad Sacrificii Missae celebrationem a Benedicto XIV contra Sacerdotes sollicitantes ad turpia inflictam, non incurri in foro conscientiae, nisi post juridicam denuntiationem, et condemnationem.

Ad 3, Facta denuntiatione, licet post tempus ab Ecclesiastica lege praescriptum, cessare reservationem, et casum cum adnexa censura absolvi posse a quacumque Confessario.

Datum Romae 22 *martii* 1832.

(1) Pontifex Benedictus XIV scribens ad supremum Hispaniae Inquisitorem 31 jul. 1748 circa defensionem hujus declarationis a Bossuet confectam, ajebat: *Difficile profecto est aliud opus reperire, quod aeque adversetur doctrinae extra Galliam ubique receptae de s. Pontificis ex cathedra definientis infallibilitate, de ejus excellentia super quodcumque Concilium oecumenicum, de ejus jure indirecto, si potissimum religionis et Ecclesiae commodum id exigat, super juribus temporalibus Principum supremorum.*

(2) Dubitando alcuni della autenticità di queste Decisioni, pigliammo sopra di noi la cura di farne opportuna ricerca; ed ora possiamo far certi i nostri Soci, che esse sono autentiche. — *Nota dei Compilatori* della Scienza e Fede, Giornale Relig. di Napoli.

APPENDIX III.

Monita ad Clerum (1).

1. Quando un Prete è zelante, trova sempre mezzi per ornare la sua Chiesa. Guardiamoci però dall'essere di coloro che fanno di tutto per avere un bel tempio, ma non mettono nessuno studio per formare un buon popolo.

2. Non bisogna trascurare d' insegnare il canto e le ceremonie ad alcuni giovanetti, che possono aiutare a celebrare gli officii con maggior decoro: ne risulta d' altronde un grande vantaggio per questi giovanetti, ed è che vengono alla Chiesa più volentieri.

3. Ogni rifiuto di padrino o madrina debb' esser fatto con prudenza sovratutto nelle città; ne' casi dubbii dobbiam consultare.

4. Quanti Preti non si dannano per non voler prendere per guida, che la loro indolenza, la loro poca fede, la loro debolezza, e l' esempio de'Confessori i più compiacenti! La facilità eccessiva nel tribunale di penitenza è la tomba della religione. Perciò un numero grande di confessioni sono senza frutto, ed a Pasqua non si scorge quasi veruna emenda nelle parrocchie— Ogni assoluzione che diamo, costa il sangue di G. C.: impediamone con forte petto la profanazione.

5. S. Francesco di Sales, Mons. de la Mothe e molti altri personaggi santi attaccavano eguale importanza alla confessione delle persone pie, che a quella de' più gran peccatori, a motivo delle lor preghiere, de' loro buoni esempi, ecc.

6. Non si capisce come certi Preti, che sono di una pulitezza ricercata su tutto il resto, si servano di corporali e di palle, che fanno orrore. *Credete voi*, disse Mons. d'Amiens ad un parroco, nella Chiesa del quale trovò corporali estremamente lordi, *credete voi la presenza reale?* Il parroco risponde non essere persona, che la creda più sinceramente di lui. *Tanto peggio*, riprese vivamente il vescovo; *imperocchè se non la credeste, voi non sareste che un eretico; ora credendola voi siete un empio. Lo stato di questo pannolino, sopra il quale voi ponete quel che credete il corpo di G. C., ne è la prova.*

7. Non si può vedere senza indignazione il disordine, e la confusione ed il tumulto che regnano in un gran numero di Sacristie. I Concilii hanno ordinato espressamente il silenzio. Esse fan parte della casa del Signore; si può forse con sicurezza di coscienza farne un luogo di novelle, di trattenimenti affatto profani, e talvolta di discorsi indecenti?

8. Nulla di più comune della maldicenza. Si direbbe che tutto sia permesso in questo genere: censure, critiche mordaci, fatti nascosti che si rivelano, ecc. Ciò che v' ha di più increscevole e di più sorprendente si è, che non sogliamo farne veruno scrupolo, anche allora che ne riprendiamo gli altri.

9. Si va mormorando senza fine sulla moltitudine delle censure, e così ci costituiamo giudici de' superiori. Il solo dovere dei preti riguardo a questo, egli è di schivarle: non ve n' è certamente alcuna, che non tenda all' ordine e al bene.

10. Che si debbe pensare di tanti Ecclesiastici, che si degnano appena di aprire la S. Scrittura o un libro di pietà, e che si veggono sempre colle Gazzette in mano, tutte le conversazioni de'quali versano non sui mezzi di santificare i popoli, ma sugli avvenimenti politici e sugli intrighi del secolo? che trascurano dei doveri essenziali per perdersi in conghietture ed in vane speculazioni, non vedendo che di umano in tutto ciò che accade, senza mai risalire alla causa prima che è Dio? Come è possibile di conciliare questa insaziabile avidità per le novelle collo spirito ecclesiastico?

(1) Excerpta magna ex parte e lib. *Quadro dei principali doveri degli Ecclesiastici.— Manuale Ecclesiastico proposto al Clero Novarese— Specchio del Clero—Metodo per la direzione delle anime* — Cadolin Arciv. *Lettere ed Istruzioni pastorali.*

11. Vi sono dei Parrochi, che hanno la vergognosa debolezza di comunicare alla loro servente gli affari i più importanti della Parrocchia: *foemina cicada vocalior, litore loquacior*, dice il proverbio. Di queste cose in casa silenzio.

12. Non è opportuno, che il Parroco nelle sue prime prediche incominci dalle verità più terribili, affinchè non si sparga subito che il nuovo Parroco vuol dannare tutto il mondo. Guardatevi pure dall'imitar coloro, *qui acetum semper habent in pectore*. Non sempre lo zelo è secondo la carità; alcune volte *est amor mei, non amor Dei*, direbbe S. Filippo.

13. Allorchè gli Ecclesiastici e specialmente i Parrochi sono uniti, avvertano di non parlare di cose di confessione, molto più poi se vi fossero presenti dei secolari, i quali facilmente si scandalizzano. Quando si domanda consiglio si parli intorno a ciò che ne può succedere, non intorno a ciò che ci è successo: la parola *confessione* non si dovrebbe proferir mai.

14. Ogni Parroco procuri, per quanto lo permettono le circostanze, di celebrare ogni mattina la Santa Messa ad un'ora determinata, affinchè le persone del popolo possano più facilmente ascoltarla.

15. Buon segno se vi voleto far Prele colla massima di S. Girolamo, *di vivere, come se aveste a morir sempre*; *e studiare sempre, come se non aveste a morir mai*. Lo studio ricrea tutto l'uomo; l'ozio lo imbastardisce.

16. Il mondo ci loda per la metà del bene che noi facciamo, e Iddio ci condannerà per l'altra metà che non facciamo. Le lodi e le cortesie sono pretta formalità; il rovescio della carta è ben altro.

17. Un Sacerdote in cura d'anime non si recherà di notte ad un ammalato che l'avea richiesto: alla mattina, se questi è tuttavia in istato di ricevere i sacramenti, e' se ne farà gloria, e *ben me lo era immaginato*, dirà. Se muore senza sacramenti, ne proverà qualche pena; anche se ne confesserà, ma penserà a togliere il principio di tanta funesta trascuraggine?—Altri non indugieranno d'andarvi subito chiamati, ma so il pericolo dell'infermo è passato, o se non pare loro urgente, daranno a vedere del dispetto; donde seguirà che in altri incontri i parrocchiani saranno più timorosi, e non s'ardiranno di avvisarli.

18. Don Bartolommeo de'Martiri a quelli che lo esortavano ad aversi riguardo, rispondeva, che siccome essi lo scongiuravano a ricordarsi che era uomo, egli pregava loro che considerassero ch'egli era Vescovo; che non si usava avvertire un generale d'armata del rischio d'essere ucciso per indurlo a fuggire gl'incontri più pericolosi, poichè esso dee ben sapere, che la sua qualità porta la necessità di tali cimenti. Non essere necessario che vivesse, sì bene che facesse il suo dovere.

19 È da por mente che l'affetto de' beni terreni non s'asconda talvolta sotto l'apparenza della virtù: *potessi io divenir ricco!* dice taluno: *non mica per me, che poco mi bisogna, ma per aver mezzo di far del bene al prossimo, che è pur cosa tanto dolce; io non vorrei già fare come tanti altri che fan tesoro*, o *spendono senza discrezione in vanità; io vorrei vivere con decoro, ma non profondere*; *e l'entrate mie andrebbero a sollievo de' poveri, in ornar la chiesa ecc.* E con questi generosi fantasmi nella mente l'immaginazione si spazia nelle cose del mondo, il cuore se ne affeziona e se ne riempie, e sorgono desiderii vivi ed inquieti; si passa a progetti, e se buon destro ne viene innanzi, non si lascia di tentarlo; e se per avventura l'intento riesce, in che si risolvono le belle chimere immaginate? Primo pensiero è di ridurre la casa secondo il proprio gusto, fornirla di tutte le comodità, addobbarla come porta l'uso delle famiglie principali: non è l'ultima quella di rassettarne il giardino e renderlo delizioso. D'un cavallo, d'un calesse non si vuol far senza; la cella dev'essere ben fornita di scelti vini per gli amici. Andando innanzi i bisogni moltiplicano, e allo stringer dei conti si resta attoniti al vedere, che lungi dall'esser in caso di far larghe limosine, appena rimane da pareggiare le spese: anzi si muore carico di debiti.

20. I fanciulli e la gente rozza sentono le cose più che non le concepiscano; più ai sensi però, all'immaginazione e al cuore, che non alla mente è d'uopo di parlare. La sposizione semplice, ma viva dei fatti della religione, li convince assai più dei raziocinii più sottili.

I fanciulli prima ancora della lingua del loro paese, intendono la lingua naturale, che consiste ne' movimenti degli occhi, del volto e di tutto il corpo, nel tono ed ammodamento della voce ecc. Se dunque intendete inspirare in essi il timore o l'amor di Dio, bisogna che vi mostriate voi medesimi nei vostri atti ben compreso.

21. Errore quello di affettare i movimenti ed i tratti sorprendenti di qualche

predicatore o di qualche uomo apostolico, senza avere nè i talenti del primo nè la carità del secondo. Questi mezzi in mano esperta producono grandi effetti; ma solo di ridicoli ne producono trattati da chi non sa usarli acconciamente.

22. Fa buon effetto, quando il Confessore sappia al racconto o alle risposte del penitente intramezzare qualche parola d'incoraggiamento, di ammonizione o d'istruzione.

23. Ogni Parroco deve stare grandemente avvisato, che i portamenti della sua famiglia o dei suoi domestici non diano occasione a questo ripiglio pur tanto facile a farsi alle sue pastorali riprensioni: *e' potrebbe prima farle in casa sua! oh dovrebbe levar pulpito in casa!*

Molti Sacerdoti pur troppo sono cattolici nel predicare, ma eretici nel vivere, mentre col mal' esempio cagionano più danno, che non facciano gli eretici nello insegnare i falsi dommi; poichè le opere hanno assai più forza, che non le parole: *tanto graviores sunt haereticis, quanto praevalent opera verbis* (S. Bernardo).

24. Pagate esattamente ciò di che siete debitore ai vostri domestici; se voi dovete ad essi degli arretrati, o del danaro prestato, si conterranno meno a vostro riguardo, e prenderanno troppa autorità presso di voi.

25. Se avete a parlare della direzione della parrocchia ecc., facciasi nell'assenza dei domestici, e quando non sieno alla portata di potervi sentire. Sappiate, che la curiosità rende loro l'orecchia assai delicata.

26. Un pastore, che marita i suoi parenti nella propria Parocchia, d'ordinario si prepara una croce pesante.

27. Voi potreste avere dei cattivi confratelli nelle vicinanze: in tal caso, se eglino conservano ancora una certa riputazione, visitateli; ma di raro, per convenienza, e per una specie di necessità. Che se fossero di perduta fama, non li visitate, a meno che non fosse colla speranza di ridurli al dovere.

28. Un Parroco o Cappellano o Sacerdote che va troppo di frequente in alcune case della Parrocchia, che vi si familiarizza, che si permette in esse dei discorsi liberi, dei modi festevoli, specialmente se egli dà a conoscere dell'attenzione per una persona dell'altro sesso, s'egli è tanto imprudente da scherzare con essa, disfacendo il suo lavoro, togliendolo dalle di lei mani, levandole dal capo la cuffia o checchè altro, cantando con essa ecc.; non può più con vantaggio occuparsi in quella parrocchia, non può dar più degli avvisi ai giovani, si rimane scandalezzato della sua condotta; gli uni lo disprezzano, gli altri lo imitano senza stimarlo; non si ha più quella confidenza di scoprirgli le secrete piaghe dell'animo ecc.

29. Date gli avvertimenti nel tempo conveniente; se eglino sono intempestivi, divengono poco vantaggiosi, fors' anche ridicoli.

30. Se fa mestieri guardarsi dalla Indifferenza filosofica rapporto alla istituzione di pratiche divote, conviene anche super tenere un confine, e specialmente non voler tutto stabilire in una volta; e se trattisi di istituzioni nuove, occorre andare circospetti e con prudenza.

Non sarà raro che il Parroco novello, prima di pensare ad introdurre pratiche di pietà, di sopraggiunta debba attendere a rimettere quelle che sono di precetto per negligenza dei Parochi predecessori e per abusi di consuetudini dimenticate. E questo negozio benchè addimandi da esso premura e risolutezza maggiore, non richiede meno prudenza e circospezione, essendochè il popolo spesso aderisce a tali consuetudini come quasi a privilegi di distinzione, e più difficilmente si reca ad assumere quello che gli è proposto come obbligatorio.

Il saggio Parroco non si mette così facilmente a tali cimenti, se non ha consultato e presi i debiti concerti col proprio Vescovo: così ha il doppio vantaggio di operare con maggior sicurezza di coscienza, e di fiancheggiare l'impresa dell'autorità del Superiore. Siccome poi l'esperienza dimostra, che assai spesso i principali oppositori di tali buone innovazioni sono i preti della parrocchia; così importa sopra tutto, che innanzi di mover nulla, abbia il Parroco studiato il loro sentimento, e procacciato di rendersegli consenzienti e ajutatori.

APPENDIX IV.

Series chronologica propositionum ab Ap. Sede damnatarum (1).

N. I. — *Propositiones ab Alexandro VII proscriptae* 10 jan. 1659 (2).

1. Concilium Tridentinum non obligat Regulares in Gallia ab obtinendas approbationes ab Episcopis, ut saecularium confessiones audire possint: neque ex illius Concilii auctoritate privilegia Regularium restringi possunt: cum in Gallia receptum non sit, praeterquam in decisionibus Fidei, neque etiam Bulla Pii IV pro confirmatione illius Concilii promulgata. *Est falsa, temeraria, scandalosa, in haeresim et schisma inducens, sacro Concilio Tridentino et Sedi Apostolicae injuriosa.*

2. Ubi Concilium Tridentinum est receptum, non possunt Episcopi restringere, vel limitare approbationes, quas Regularibus concedunt ad confessiones audiendas, neque illas ulla ex causa revocare. Quinimmo Ordinum mendicantium Religiosi ad eas approbationes obtinendas non tenentur; et si ab Episcopis Religiosi non probentur, rejectio illa tantumdem valet ac si approbatio concessa fuisset. *Complexe accepta est falsa, temeraria, scandalosa et erronea.*

3. Regulares Ordinum mendicantium semel approbati ab uno Episcopo ad confessiones audiendas in sua dioecesi, habentur pro approbatis in aliis dioecesibus, nec nova Episcoporum indigent approbatione. Regulares habent potestatem absolvendi a peccatis Episcopo reservatis, etiamsi ab Episcopo auctoritas ipsi indulta non fuerit. *Quoad primam partem est falsa et saluti animarum perniciosa: quoad secundam partem est falsa, auctoritati Episcoporum, et Sedi Apostolicae injuriosa.*

4. Nullus in foro conscientiae Parochiae suae interesse tenetur nec ad annuam confessionem, nec ad Missas parochiales, nec ad audiendum verbum Dei, divinam legem, Fidei rudimenta, morumque doctrinam, quae ibi in Catechesibus annunciantur et docentur. *Quoad primam et secundam partem simpliciter accepta, est erronea et temeraria: suppositis vero privilegiis Apostolicis, nullam meretur censuram. Et quoad tertiam partem de auditione verbi Dei servetur dispositio sacri Concilii Tridentini.*

5. Talem legem in hac materia nec Episcopi, nec Concilia Provinciarum vel Nationum saucire, nec delinquentes aliquibus poenis aut Ecclesiasticis censuris mulctare possunt. *Suppositis itidem privilegiis Apostolicis, nullam meretur censuram; verum ista non est praedicanda, nec publice docenda, prout nec praecedens quarta.*

6. Regulares mendicantes petere possunt licite a Judicibus saecularibus, ut injungant Episcopis, quatenus ipsi mandata concedant ad praedicandum in Adventu et Quadragesima: quod si renuant facere Episcopi, decretum Judicum saecularium tantumdem valet, ac si permissio dictis Religiosis concessa fuisset. *Est falsa, erronea et in haeresim ac schisma inducens.*

(1) Ad assequendum genuinum sensum damnatarum propositionum vid. Anacletus Reiffenstuel, *in initio ejusd. Theol.*Edit. Antuerpiae 1758; Item *sub fine*, ubi ea de re habetur *Dissertatio Massaei Krestinger* — Carboneanus, *Notio critica sensus omnium propositionum Moralium ac Dogmaticarum*, etc. — Campioni, *Instructio pro se praeparantibus ad audiendas confessiones*, *par. 2*, Romae 1704—Sed prae omnibus vid. *eximiae sapientias vir* (ut enim appellat Benedictus XIV, Notif. VII et LXXII) Dominicus Viva, *Damnatae theses ab Alexandro* VII, *Innocentio* XI, *et Alexandro* VIII; *necnon Jansenii ad Theologicam trutinam revocatae juxta pondus Sanctuarii, Ed.8ª, in qua Baji, Michaëlis de Molinos, et aliae item theses recensentur, etc*. Patavii, 1717.

(2) V. Alasia, *Comment. Theol. Mor.* — *Compend. Theol. Moralis*, triae edit. 1840 ad Append. —Filalete, *Prolegomeni di Teologia Canonico-Morale*, ecc. Lucca 1843, part. 2. et 3.: ubi expletissimus habetur catalogus omnium errorum.

Aliae ab eodem Alexandro VII damnatae **24** *sept.* **1665.**

1. Homo nullo unquam vitae suae tempore tenetur elicere actum Fidei, Spei et Charitatis ex vi praeceptorum divinorum ad eas virtutes pertinentium.

2. Vir equestris ad duellum provocatus potest illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat.

3. Sententia asserens, Bullam Coenae solum prohibere absolutionem haeresis et aliorum criminum, quando publica sunt, et id non derogare facultati Tridentini, in qua de occultis criminibus sermo est, anno 1629, 18 julii in Concistorio Sacrae Congregationis Eminentissimorum Cardinalium visa et tolerata est.

4. Praelati Regulares possunt in foro conscientiae absolvere quoscumque saeculares ab haeresi occulta, et ab excommunicatione propter eam incursa.

5. Quamvis evidenter tibi constet Petrum esse haereticum, non teneris denuntiare, si probare non possis.

6. Confessarius, qui in Sacramentali Confessione tribuit Poenitenti chartam postea legendam, in qua ad venerem incitat, non censetur sollicitasse in Confessione, ac proinde non est denunciandus.

7. Modus evadendi obligationem denunciandae sollicitationis est, si sollicitatus confiteatur cum sollicitante; hic potest ipsum absolvere absque onere denuntiandi.

8. Duplicatum stipendium potest Sacerdos pro eadem Missa licite accipere, applicando petenti partem etiam specialissimam fructus ipsimet celebranti correspondentem, idque post Decretum Urbani VIII.

9. Post decretum Urbani potest Sacerdos, cui Missae celebrandae tradantur, per alium satisfacere, collato illi minori stipendio, alia parte stipendii sibi retenta.

10. Non est contra justitiam pro pluribus Sacrificiis stipendium accipere, et Sacrificium unum offerre; neque etiam est contra fidelitatem, etiamsi promittam (promissione etiam juramento firmata) danti stipendium, quod pro nullo alio offeram.

11. Peccata in confessione omissa, seu oblita ob instans periculum vitae, aut ob aliam causam, non tenemur in sequenti confessione exprimere.

12. Mendicantes possunt absolvere a casibus Episcopis reservatis, non obtenta ad id Episcoporum facultate.

13. Satisfacit praecepto annuae confessionis, qui confitetur Regulari Episcopo praesentato, sed ab eo injuste reprobato.

14. Qui facit confessionem voluntarie nullam, satisfacit praecepto Ecclesiae.

15. Poenitens propria auctoritate substituere sibi alium potest, qui loco ipsius poenitentiam adimpleat.

16. Qui beneficium curatum habent, possunt sibi eligere in Confessarium simplicem Sacerdotem non approbatum ab Ordinario.

17. Est licitum Religioso, vel Clerico calumniatorem, gravia crimina de se vel de sua Religione spargere minantem occidere, quando alius modus defendendi non suppetit, uti suppetere non videtur, si calumniator sit paratus vel ipsi Religioso, vel ejus Religioni publice et coram gravissimis viris praedicta impingere, nisi occidatur.

18. Licet interficere falsum accusatorem, falsos teses ac etiam Judicem a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare.

19. Non peccat maritus occidens propria auctoritate uxorem in adulterio deprehensam.

20 Restitutio a Pio V imposita Beneficiatis non recitantibus non debetur in conscientia ante sententiam declaratoriam Judicis, eo quod sit poena.

21. Habens Capellaniam collativam, aut quodvis aliud Beneficium Ecclesiasticum, si studio literarum vacet, satisfacit suae obligationi, si Officium per alium recitet.

22. Non est contra justitiam Beneficia Ecclesiastica non conferre gratis; quia collator conferens illa Beneficia Ecclesiastica, pecunia interveniente, non exigit illam pro collatione Beneficii, sed veluti pro emolumento temporali, quod tibi conferre non tenebatur.

23. Frangens jejunium Ecclesiae, ad quod tenetur, non peccat mortaliter, nisi ex contemptu, vel inobedientia hoc faciat, pute quia non vult se subjicere praecepto.

24. Mollities, sodomia et bestialitas sunt peccata ejusdem speciei infimae, ideoque sufficit dicere in confessione, se procurasse pollutionem.

25. Qui habuit copulam cum soluta, satisfacit confessionis praecepto dicens: commisi cum soluta grave peccatum contra castitatem, non explicando copulam.

26. Quando litigantes habent pro se opiniones aeque probabiles, potest Judex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius prae alio.

27. Si liber sit alicujus junioris et moderni, debet opinio censeri probabilis, dum non constet, rejectam esse a Sede Apostolica tanquam improbabilem.

28. Populus non peccat, etiamsi absque ulla causa non recipiat legem a Principe promulgatam.

Damnatae ab eodem Alexandro VII
18 martii 1666.

29. In die jejunii, qui saepius modicum quid comedit, etsi notabilem quantitatem in fine comederit, non frangit jejunium.

30. Omnes Officiales, qui in republica corporaliter laborant, sunt excusati ab obligatione jejunii, nec debent se certificare an labor sit compatibilis cum jejunio.

31. Excusantur absolute a praecepto jejunii illi, qui iter agunt equitando, utcumque iter agant, etiamsi iter necessarium non sit, et etiamsi iter unius diei conficiant.

32. Non est evidens, quod consuetudo non comedendi ova et lacticinia in Quadragesima obliget.

33. Restitutio fructuum ob omissionem Horarum suppleri potest per quascumque eleemosynas,quas antea Beneficiatus de fructibus sui Beneficii fecerit.

34. In die Palmarum recitans Officium Paschale satisfacit praecepto.

35. Unico Officio potest quis satisfacere duplici praecepto, pro die praecepto, pro die praesenti et crastino.

36. Regulares possunt in foro conscientiae uti privilegiis suis quae sunt expresse revocata per Concilium Tridentinum.

37. Indulgentiae concessae Regularibus, et revocatae a Paolo V, hodie sunt revalidatae.

38. Mandatum Tridentini factum Sacerdoti sacrificanti ex necessitate cum peccato mortali confitendi quamprimum, est consilium, non praeceptum.

39. Illa particula *quamprimum* intelligitur, cum Sacerdos suo tempore confitebitur.

40. Est probabilis opinio quae dicit, esse tantum veniale osculum habitum ob delectationem carnalem et sensibilem, quae ex osculo oritur, secluso periculo consensus ulterioris et pollutionis.

41. Non est obligandus concubinarius ad ejiciendam concubinam, si haec nimis utilis esset ad oblectamentum concubinarii, vulgo *Regalo*,dum, deficiente illo, nimis aegre ageret vitam,et aliae epulae taedio magno concubinarium afficerent, et aliae famulae nimis difficile invenirentur.

42. Licitum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obligat ad non repetendam sortem usque ad certum tempus.

43. Annuum legatum pro anima relictum non durat plusquam per decem annos.

44. Quoad forum conscientiae, reo correcto, ejusque contumacia cessante, cessant censurae.

45. Libri prohibiti *donec expurgentur*, possunt retineri usquedum adhibita diligentia corrigantur.

N. 2.—*Propositiones damnatae ab Innocentio XI 2 mart.* 1676.

1. Non est illicitum in Sacramentis conferentis sequi opinionem probabilem de valore Sacramenti, relicta tutiore, nisi id vetet lex, conventio, aut periculum gravis damni incurrendi. Hinc sententia probabili tantum utendum non est in collatione Baptismi, Ordinis Sacerdotalis, aut Episcopalis.

2. Probabiliter existimo, Judicem posse judicare juxta opinionem etiam minus probabilem.

3. Generatim dum probabilitate sive intrinseca sive extrinseca quantumvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus.

4. Ab infidelitate excusabitur infidelis non credens, ductus opinione minus probabili.

5. An peccet mortaliter, qui actum dilectionis Dei semel tantum in vita eliceret, condemnare non audemus.

6. Probabile est, ne singulis quidem rigorose quinquenniis per se obligare praeceptum charitatis erga Deum.

7. Tunc solum obligat, quando tenemur justificari, et non habemus aliam viam, qua justificari possimus.

8. Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini; quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui.

9. Opus conjugii ob solam voluptatem exercitum omni penitus caret culpa ac defectu veniali.

10. Non tenemur proximum diligere actu interno et formali.

11. Praecepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos.

12. Vix in saecularibus invenies, etiam in Regibus, superfluum statui. Et ita vix

aliquis tenetur ad eleemosynam quando tenetur tantum ex superfluo statui.

13. Si cum debita moderatione facias, potes absque peccato mortali de vita alicujus tristari, et de illius morte naturali gaudere, illam inefficaci affectu petere et desiderare, non quidem ex displicentia personae, sed ob aliquod temporale emolumentum.

14. Licitum est absoluto desiderio cupere mortem Patris, non quidem ut malum Patris, sed ut bonum cupientis; quia nimirum ei obventura est pinguis haereditas.

15. Licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se in ebrietate perpetrato propter ingentes divitias inde ex haereditate consecutas.

16. Fides non censetur cadere sub praeceptum speciale et secundum se.

17. Satis est actum fidei semel in vita elicere.

18. Si a potestate publica quis interrogetur, fidem ingenue confiteri, ut Deo et fidei gloriosum, consulo; tacere, ut peccaminosum per se, non damno.

19. Voluntas non potest efficere, ut assensus fidei in se ipso sit magis firmus, quam mereatur pondus rationum ad assensum impellentium.

20. Hinc potest quis prudenter repudiare assensum, quem habebat supernaturalem.

21. Assensus fidei supernaturalis, et utilis ad salutem stat cum notitia solum probabili revelationis; imo cum formidine, qua quis formidet, ne non sit locutus Deus.

22. Nonnisi fides unius Dei necessaria videtur necessitate medii, non autem explicita remuneratoris.

23. Fides late dicta ex testimonio creaturarum, similive motivo ad justificationem sufficit.

24. Vocare Deum in testem mendacii levis non est tanta irreverentia, propter quam velit, aut possit damnare hominem.

25. Cum causa licitum est jurare sine animo jurandi, sive res sit levis, sive gravis.

26. Si quis vel solus vel coram aliis, sive interrogatus sive propria sponte, sive recreationis causa sive quocumque alio fine juret, se non fecisse aliquid, quod revera fecit, intelligendo intra se aliquid aliud quod non fecit, vel aliam viam ab ea, in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, revera non mentitur, nec est perjurus.

27. Causa justa utendi his amphibologiis est quoties id necessarium, aut utile est ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas, vel ad quodlibet alium virtutis actum, ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens et studiosa.

28. Qui mediante commendatione vel munere ad Magistratum, vel Officium publicum promotus est, poterit cum restrictione mentali praestare juramentum, quod de mandato Regis a similibus solet exigi, non habito respectu ad intentionem exigentis, quia non tenetur fateri crimen occultum.

29. Urgens metus gravis est causa justa Sacramentorum administrationem simulandi.

30. Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter haec ignominia vitari nequit; idem quoque dicendum, si quis impingat alapam, vel fuste percutiat, et post impactam alapam, vel ictum fustis fugiat.

31. Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei.

32. Non solum licitum est defendere defensione occisiva, quae actu possidemus, sed etiam ad quae jus inchoatum habemus, et quae nos possessuros speramus.

33. Licitum est tam haeredi quam legatario contra injuste impedientem, ne vel haereditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere; sicut et jus habenti in Chatedram, vel Praebendam contra eorum possessionem injuste impedientem.

34. Licet procurare abortum ante animationem foetus, ne puella deprehensa gravida occidatur, aut infametur.

35. Videtur probabile, omnem foetum quamdiu in utero est carere anima rationali, et tunc primum incipere eamdem habere, cum paritur; ac consequenter dicendum erit in nullo abortu homicidium committi.

36. Permissum est furari, non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi.

37. Famuli et famulae domesticae possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario quod recipiunt.

38. Non tenetur quis sub poena peccati mortalis restituere quod ablatum est per pauca furta, quantumcumque sit magna summa totalis.

39. Qui alium movet, aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati.

40. Contractus Mohatra licitus est etiam respectu ejusdem personae, et cum contractu retro-venditionis praevie inito, cum intentione lucri.

41. Cum numerata pecunia pretiosior

sit numeranda, et nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam praesentem, quam futuram, potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatario exigere, et eo titulo ab usura excusari.

42. Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur, tamquam ex benevolentia et gratitudine debitum; sed solum si exigatur tanquam ex justitia debitum.

43. Quidni non nisi veniale sit detrahentis auctoritatem magnam sibi noxiam falso crimine elidere?

44. Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam justitiam et honorem defendat. Et si hoc non sit probabile, vix ulla erit opinio probabilis in Theologia.

45. Dare temporale pro spirituali non est simonia, quando temporale non datur tamquam pretium, sed dumtaxat tamquam motivum conferendi, vel efficiendi spirituale; vel etiam quando temporale sit solum gratuita compensatio pro spirituali, aut contra.

46. Et id quoque locum habet, etiamsi temporale sit principale motivum dandi spirituale; imo etiamsi sit finis ipsius rei spiritualis, sic ut illud pluris aestimetur, quam res spiritualis.

47. Cum dicit Concilium Tridentinum, eos alienis peccatis communicantes mortaliter peccare, qui nisi quos digniores et Ecclesiae magis utiles ipsi judicaverint, ad Ecclesias promovent, Concilium vel primo videtur pro hoc *digniores*, non aliud significare velle, nisi dignitatem eligendorum, sumpto comparativo pro positivo: vel secundo, locutione minus propria, ponit digniores, ut excludat indignos, non vero dignos: vel tandem loquitur tertio, quando fit concursus.

48. Tam clarum videtur, fornicationem secundum se nullam involvere malitiam, et solum esse malam quia interdicta, ut contrarium omnino rationi dissonum videatur.

49. Mollities jure naturae prohibita non est: unde si Deus eam non interdixisset, saepe esset bona, et aliquando obligatoria sub mortali.

50. Copula cum conjugata, consentiente marito, non est adulterium; ideoque sufficit in confessione dicere, se esse fornicatum.

51. Famulus, qui submissis humeris scienter adjuvat herum suum ascendere per fenestras ad stuprandam virginem, et multoties eidem subservit deferendo scalam, aperiendo januam, aut quid simile cooperando, non peccat mortaliter, si id faciat metu notabilis detrimenti, puta ne a domino male tractetur, ne torvis oculis aspiciatur, ne domo expellatur.

52. Praeceptum servandi Festa non obligat sub mortali, seposito scandalo, et si absit contemptus.

53. Satisfacit praecepto Ecclesiae de audiendo Sacro, qui duas ejus partes, imo quatuor simul, a diversis celebrantibus audit.

54. Qui non potest recitare Matutinum et Laudes, potest autem reliquas Horas, ad nihil tenetur; quia major pars trahit ad se minorem.

55. Praecepto Communionis annuae satisfit per sacrilegam Domini manducationem.

56. Frequens Confessio et Communio, etiam in his, qui gentiliter vivunt, est nota praedestinationis.

57. Probabile est sufficere attritionem naturalem, modo honestam.

58. Non tenemur Confessario interroganti fateri peccati alicujus consuetudinem.

59. Licet sacramentaliter absolvere dimidiate tantum confessum, ratione magni concursus poenitentium, qualis v.g. potest contingere in die magnae alicujus festivitatis, aut indulgentiae.

60. Poenitenti habenti consuetudinem peccandi contra legem Dei, Naturae, aut Ecclesiae, etsi emendationis spes nulla appareat, nec est neganda, nec differenda absolutio, dummodo ore proferat se dolere, et proponere emendationem.

61. Potest aliquando absolvi, qui in proxima occasione peccandi versatur, quam potest, et non vult omittere, quinimmo directe, et ex proposito quaerit aut ei se ingerit.

62. Proxima occasio peccandi non est fugienda, quando causa aliqua utilis, aut honesta non fugiendi occurrit.

63. Licitum est quaerere directe occasionem proximam peccandi pro bono spirituali vel temporali nostro, vel proximi.

64. Absolutionis capax est homo, quantumvis laboret ignorantia Mysteriorum Fidei, et etiamsi per negligentiam, etiam culpabilem, nesciat Mysterium Sanctissimae Trinitatis, et incarnationis D. N. J. C.

65. Sufficit illa Mysteria semel credidisse.

Aliae ab eodem Innocentio XI damnatae 23 nov. ejusdem anni.

1. Deus donat nobis omnipotentiam suam, ut ea utamur, sicut aliquis donat alteri vil-

lam, aut librum = 2 Deus subjicit nobis suam omnipotentiam.

N. 3. — *Propositiones Michaëlis de Molinos damnatae ab eodem P. Innocentio XI Const.* Caelestia 20 *nov.* 1686 (1)

1. Oportet hominem suas potentias annihilare. Et haec est via interna.

2. Velle operari active est Deum offendere, qui vult esse ipse solus agens; et ideo opus est se ipsum in Deo totum, et totaliter derelinquere, et postea permanere, velut corpus exanime.

3. Vota de aliquo faciendo sunt perfectionis impeditiva.

4. Activitas naturalis est gratiae inimica, impeditque Dei operationes et veram perfectionem; quia Deus operari vult in nobis sine nobis.

5. Nihil operando anima se annihilat, et ad ipsum principium redit, et ad suam originem, dum est essentia Dei, in qua transformata remanet ac divinizala: et Deus tunc in seipso remanet; quia tunc non sunt amplius duae res unitae, sed una tantum; et hac ratione Deus vivit et regnat in nobis, et anima seipsam annihilat in esse operativo.

6. Via interna est illa, qua non cognoscitur nec lumen, nec amor, nec resignatio, et non oportet Deum cognoscere; et hoc modo recte proceditur.

7. Non debet anima cogitare nec de praemio, nec de punitione, nec de Paradiso, nec de inferno, nec de morte, nec de aeternitate.

8. Non debet velle scire, an gradiatur cum voluntate Dei, an cum eadem voluntate resignata maneat, necne: nec opus est ut velit cognoscere suum statum, nec proprium nihil, sed debet ut corpus exanime manere.

9. Non debet anima reminisci nec sui, nec Dei, nec cujuscumque rei; et in via interna omnis reflexio est nociva, etiam reflexio ad suas humanas actiones et ad proprios defectus.

10. Si proprii defectus alios scandalizent, non est necessarium reflectere, dummodo non adsit voluntas scandalizandi; et ad proprios defectus non posse reflectere, gratia Dei est.

11. Ad dubia, quae occurrunt, an recte procedatur necne, non opus est reflectere.

12. Qui suum liberum arbitrium Deo donavit, de nulla re debet curam habere, nec de inferno, nec de Paradiso, nec debet desiderium habere propriae perfectionis, nec virtutum, nec propriae sanctitatis; nec propriae salutis, cujus spem expurgare debet.

13. Resignato Deo libero arbitrio, eidem Deo relinquenda est cogitatio et cura de omni re nostra, et relinquere, ut faciat in nobis sine nobis suam divinam voluntatem.

14. Qui divinae voluntati resignatus est, non convenit, ut a Deo rem aliquam petat; quia petere est imperfectio, cum sit actus propriae voluntatis et electionis, et est velle, quod divina voluntas nostrae conformetur, et non quod nostra divinae. Et illud Evangelii, *petite et accipietis*, non est dictum a Christo pro animabus internis, quae nolunt habere voluntatem. Imo hujusmodi animae eo perveniunt, ut non possint a Deo rem aliquam petere.

15. Sicut non debent a Deo rem aliquam petere, ita nec illi ob rem aliquam gratias agere debent; quia utrumque est actus propriae voluntatis.

16. Non convenit indulgentias quaerere pro poena propriis peccatis debita; quia melius est divinae justitiae satisfacere, quam divinam misericordiam quaerere, quoniam illud ex puro Dei amore procedit, et istud ab amore nostri interessato; nec est res Deo grata, nec meritoria, quia est velle crucem fugere.

17. Tradito Deo libero arbitrio, et eidem relicta cura et cogitatione animae nostrae, non est amplius habenda ratio tentationum, nec eis alia resistentia fieri debet, nisi negativa, nulla adhibita industria; et si natura commovetur, oportet sinere, ut commoveatur, quia est natura.

18. Qui in oratione utitur imaginibus, figuris, speciebus et propriis conceptionibus, non adorat Deum in spiritu et veritate.

19. Qui amat Deum eo modo, quo ratio argumentatur, aut intellectus comprehendit, non amat verum Deum.

20. Asserere, quod in oratione opus est sibi per discursum auxilium ferre, et per cogitationes per quas Deus animam alloquitur, ignorantia est. Deus nunquam loquitur: ejus locutio est operatio, et semper in anima operatur, quando haec suis discursibus, cogitationibus et operationibus eum non impedit.

21. In oratione opus est manere in fide obscura et universali, cum quiete et obli-

(1) V. Bergier *Dizionario etc.* V.° Molinosismo.

vione cujusque cogitationis particularis ac distinctae attributorum Dei ac Trinitatis, et sic in Dei praesentia manere ad illum adorandum et amandum, eique inserviendum, sed absque productione actuum, quia in his Deus sibi non complacet.

22. Cognitio haec per fidem non est actus a creatura productus, sed est cognitio a Deo creaturae tradita, quam creatura se habere non cognoscit, sed postea cognoscit illam se habuisse; et idem dicitur de amore.

23. Mystici cum sancto Bernardo in Scala Claustralium distinguunt quatuor gradus, Lectionem, Meditationem, Orationem et Contemplationem infusam. Qui semper in primo sistit, nunquam ad secundum pertransit. Qui semper in secundum persistit, nunquam ad tertium pervenit, qui est nostra contemplatio acquisita, in qua per totam vitam persistendum est, dummodo Deus animam non trahat, absque eo quod ipsa id expectet, ad contemplationem infusam; et hac cessante, anima regredi debet ad tertium gradum, et in ipso permanere absque eo quod amplius redeat ad secundum aut primum.

24. Qualescumque cogitationes in oratione occurrant, etiam impurae, etiam contra Deum, Sanctos, Fidem et Sacramenta, si voluntarie non nutriantur, nec voluntarie expellantur, sed cum indifferentia et resignatione tolerentur, non impediunt orationem Fidei, imo eam perfectiorem efficiunt, quia anima tunc magis divinae voluntati resignata remanet.

25. Etiamsi superveniat somnus, et dormiatur, nihilominus fit oratio et cotemplatio actualis; quia oratio et resignatio idem sunt, et dum resignatio perdurat, perdurat et oratio.

26. Tres illae viae, Purgativa, Illuminativa et Unitiva, sunt absurdum maximum, quod dictum fuerit in mystica; cum non sit nisi unica via, scilicet via interna.

27. Qui desiderat, et amplectitur devotionem sensibilem, non desiderat nec quaerit Deum, sed seipsum, et male agit, cum eam desiderat et eam habere conatur; quia per viam internam incedit, tam in locis sacris quam in diebus solemnibus.

28. Taedium rerum spiritualium bonum est: siquidem per illud purgatur amor proprius.

29. Dum anima interna fastidit discursus de Deo et virtutes, et frigida remanet, nullum in se ipsa sentiens fervorem, bonum signum est.

30 Totum sensibile, quod experimur in vita spirituali est abominabile, spurium et immundum.

31. Nullus meditativus veras virtutes exercet internas, quae non debent a sensibus cognosci. Opus est amittere virtutes.

32. Nec ante, nec post Communionem alia requiritur praeparatio aut gratiarum actio (pro istis animabus internis), quam permanentia in solita resignatione passiva; quia modo perfectiore supplet omnes actus virtutum, qui fieri possunt et fiunt in via ordinaria. Et si hac occasione Communionis insurgunt motus humiliationis, petitionis, aut gratiarum actionis, reprimendi sunt, quoties non dignoscatur eos esse ex impulsu speciali Dei; alias sunt impulsus naturae nondum mortuae.

33. Male agit anima, quae procedit per hanc viam internam, si in diebus solemnibus vult aliquo conatu particulari excitare in se devotum aliquem sensum; quoniam animae internae omnes dies sunt aequales, omnes festivi. Et idem dicitur de locis sacris; quia hujusmodi animabus omnia loca aequalia sunt.

34. Verbis et lingua gratias agere Deo non est pro animabus internis, quae in silentio manere debent, nullum Deo impedimentum apponendo, quod operetur in illis; et quo magis Deo se resignant, experiuntur se non posse orationem Dominicam, seu *Pater noster*, recitare.

35. Non convenit animabus hujus viae internae, quod faciant operationes, etiam virtuosas, ex propria electione et activitate; alias non essent mortuae: nec debent elicere actus amoris erga B. Virginem, Sanctos, aut Humanitatem Christi; quia cum ista objecta sensibilia sint, talis est amor erga illa.

36. Nulla creatura, nec B. Virgo, nec Sancti sedere debent in nostro corde; quia solus Deus vult illud occupare et possidere.

37. In occasione tentationum, etiam furiosarum, non debet anima elicere actus explicitos virtutum oppositarum, sed debet in supradicto amore et resignatione permanere.

38. Crux voluntaria mortificationum pondus grave est et infructuosum, ideoque dimittenda.

39 Sanctiora opera et poenitentiae quas peregerunt Sancti, non sufficiunt ad removendam ab anima vel unicam adhaesionem.

40. B. Virgo nullum unquam opus exterius peregit, et tamen fuit Sanctis omnibus sanctior; igitur ad sanctitatem perveniri potest absque opere exteriori.

41. Deus permittit, et vult, ad nos humiliandos et ad veram transformationem perducendos, quod in aliquibus animabus perfectis, etiam non arreptitiis, daemon violentiam inferat earum corporibus, easque actus carnales committere faciat, etiam in vigilia et sine mentis offuscatione, movendo physice illorum manus et alia membra contra eorum voluntatem. Et idem dicitur quoad alios actus per se peccaminosos in quo casu non sunt peccata, quia in iis non adest consensus.

42. Potest dari casus, quod hujusmodi violentiae ad actus carnales contingant eodem tempore ex parte duarum personarum, scilicet maris et foeminae, et ex parte utriusque sequatur actus.

43. Deus praeteritis seculis Sanctos efficiebat tyrannorum ministerio, nunc vero eos efficit Sanctos ministerio daemonis, qui causando in eis praedictas violentias facit, ut illi se ipsos magis despiciant, atque annihilent et se Deo resignent.

44. Job blasphemavit, et tamen non peccavit labiis suis; quia fuit ex daemonis violentia.

45. Sanctus Paulus hujusmodi daemonis violentias in suo corpore passus est, unde scripsit: ***non quod volo bonum, hoc ago; sed quod nolo malum, hoc facio.***

46. Hujusmodi violentiae sunt medium magis proportionatum ad annihilandam animam, et eam ad veram trasformationem et unionem perducendam, nec alia superest via; et haec est via facilior et tutior.

47. Cum hujusmodi violentiae occurrunt, sinere oportet, ut Satanas operetur, nullam adhibendo industriam, nullumque proprium conatum, sed permanere debet homo in suo nihilo, et etiamsi sequantur pollutiones et actus obscoeni propriis manibus et etiam pe ora, non opus est se ipsum inquietari, sed foras emittendi sunt scrupuli, dubia et timores; quia anima fit magis illuminata, magis roborata, magisque candida, et acquiritur sancta libertas. Et prae omnibus non opus est haec confiteri, et sanctissime fit, non confitendo; quia hoc pacto superatur daemon, et acquiritur thesaurus pacis.

48. Satanas, qui hujusmodi violentias infert, suadet inde gravia esse delicta, ut anima se inquietet, ne in via interna alterius progrediatur; unde, ad ejus vires enervandas, melius est ea non confitori, quia non sunt peccata nec etiam venialia.

49. Job ex violentia daemonis se propriis manibus polluebat eodem tempore, quo mundas habeat ad Deum preces (sic interpretando loc um ex cap. XVI Job).

50. David, Hieremias et multi ex sanctis Prophetis hujusmodi violentias patiebantur harum impurarum operationum externarum.

51. In Sacra Scriptura multa sunt exempla violentiarum ad actus externos peccaminosos, uti illud de Samsone, qui per violentiam se ipsum occidit cum Philisthaeis, conjugium iniit cum alienigena, et cum Dalila meretrice fornicatus est; quae alias erant prohibita, et peccata fuissent. De Juditha, quae Olopherni mentita fuit. De Elisaeo, qui pueris maledixit. De Elia, qui combussit Duces cum turmis Regis Acab. An vero fuerit violentia immediate a Deo peracta, vel daemonum ministerio, ut in aliis animabus contingit, in dubio relinquitur.

52. Cum hujusmodi violentiae etiam impurae absque mentis offuscatione accidunt, tunc anima Deo potest uniri, et de facto semper magis unitur.

53. Ad cognoscendum in praxi an aliqua operatio in aliis personis fuerit violenta, regula quam de hoc habeo, nedum sunt protestationes animarum illarum, quae protestantur se dictis violentiis non consensisse, aut jurare non posse quod in iis consenserint, et videre quod sint animae, quae proficiunt in via interna; sed regulam sumo a lumine quodam actuali cognitione humana ac Theologica superiore, quod me certo cognoscere facit cum interna certitudine, quod talis operatio est violenta, et certus sum quod hoc lumen a Deo procedit et ad me pervenit conjunctum cum certitudine quod a Deo proveniat et mihi nec umbram dubii relinquit in contrarium; eo modo quo interdum contingit, quod Deus aliquid revelando, eodem tempore animam certam reddit, quod ipse sit qui revelat, et anima in contrarium non potest dubitare.

54. Spirituales viae ordinariae in hora mortis se delusos invenient et confusos et cum omnibus passionibus in alio mundo purgandis.

55. Per hanc viam internam pervenitur, elsi multa cum sufferentia, ad purgandas et extinguendas omnes passiones, ita quod nihil amplius sentiant, nihil, nihil; nec ullam sentiant inquietudinem sicut corpus mortuum, nec anima se amplius commoveri sinit.

56. Duae leges et duae cupiditates, animae una, et amoris proprii altera, tamdiu perdurant, quamdiu perdurat amor propri-

us: unde quando hic purgatus est et mortuus, ut fit per viam internam, non adsunt amplius illae duae leges et duae cupiditates, nec ulterius lapsus aliquis incurritur, nec aliquid sentitur amplius, nequidem veniale peccatum.

57. Per contemplationem acquisitam pervenitur ad statum non faciendi amplius peccata, ne mortalia, nec venialia.

58. Ad ejusmodi statum pervenitur, non reflectendo amplius ad proprias operationes, quia defectus ex reflexione oriuntur.

59. Via interna sejuncta est a Confessione, a Confessariis et a casibus conscientiae, a Theologia et Philosophia.

60. Animabus provectis, quae reflexionibus mori incipiunt, et eo etiam perveniunt, ut sint mortuae, Deus Confessionem aliquando efficit impossibilem, et supplet ipse tanta gratia perseverante, quantam in Sacramento reciperent: et ideo hujusmodi animabus non est bonum in tali casu ad Sacramentum Poenitentiae accedere, quia id est in illis impossibile.

61. Anima cum ad mortem mysticam pervenit, non potest amplius aliud velle, quam quod Deus vult; quia non habet amplius voluntatem, et Deus illi eam abstulit.

62. Per viam internam pervenitur ad continuum statum immobilem in pace imperturbabili.

63. Per viam internam pervenitur etiam ad mortem sensuum, quinimmo signum, quod quis in statu nihilitatis maneat, idest mortis mysticae, est si sensus exteriores non repraesentent amplius res sensibiles: unde sunt ac si non essent, quia non perveniunt ad faciendum, quod intellectus se ad eas applicet.

64. Theologus minorem dispositionem habet, quam homo rudis ad statum contemplativum; primo quia non habet fidem adeo puram: secundo quia non est adeo humilis: tertio quia non adeo curat propriam salutem: quarto quia caput reseratum habet phantasmatibus, speciebus, opinionibus et speculationibus, et non potest in illum ingredi verum lumen.

65. Praepositis obediendum est in exteriore, et latitudo voti obedientiae Religiosorum tantummodo ad exterius pertingit: in interiore vero aliter res se habet, quia solus Deus et Director intrant.

66. Risu digna est nova quaedam doctrina in Ecclesia Dei, quod anima quoad internum gubernari debeat ab Episcopo; quod si Episcopus non sit capax, anima ipsum cum suo Directore adeat. Novam dico doctrinam: quia nec Sacra Scriptura, nec Concilia, nec Canones, nec Bullae, nec Sancti, nec Auctores eam unquam tradiderunt, nec tradere possunt; quia Ecclesia non judicat de occultis, et anima jus habet eligendi quemcumque sibi benevisum.

67. Dicere quod internum manifestandum est exteriori tribunali praepositorum, et quod peccatum sit id non facere, est manifesta deceptio; quia Ecclesia non judicat de occultis, et propriis animabus praejudicant hic deceptionibus et simulationibus.

68. In mundo non est facultas, nec jurisdictio ad praecipiendum, ut manifestentur epistolae Directoris quoad internum animae; et ideo opus est animadvertere, quod hoc est insultus Satanae, etc.

N. 4. — *Damnatae ab Alexandro VIII 24 augusti anno* 1690

1. Bonitas objectiva consistit in convenientia objecti cum natura rationali; formalis vero in conformatione actuum cum regula morum. Ad hoc sufficit, ut actus moralis tendat in suum finem ultimum interpretative; hunc homo non tenetur amare, neque in principio, neque in decursu vitae suae moralis.

2. Peccatum philosophicum, seu morale, est actus humanus disconveniens naturae rationali et rectae rationi: theologicum et mortale est transgressio libera divinae legis. Philosophicum, quantumvis grave in illo qui Deum vel ignorat vel de Deo actu non cogitat, est grave peccatum; sed non offensa Dei, nec peccatum mortale dissolvens amicitiam Dei, neque aeterna poena dignum.

Aliae ab eodem Alexandro VIII damnatae 7 *dec.* 1690.

1. In statu naturae lapsae ad peccatum formale et demeritum sufficit illa libertas, qua voluntarium ac liberum fuit in causa sua, peccato originali et libertate Adami peccantis.

2. Tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato formali.

3. Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam.

4. Dedit semetipsum pro nobis oblationem Deo, non pro solis electis, sed pro omnibus et solis fidelibus.

5. Pagani, Judaei, Haeretici aliique hujus generis nullum omnino accipiunt a Jesu

Christo influxum; adeoque hinc recte inferes in illis esse voluntatem nudam etinermem sine omni gratia sufficienti.

6. Gratia sufficiens statui nostro non tam utilis quam perniciosa est, sic ut proinde merito possimus petere: a gratia sufficienti libera nos, Domine.

7. Omnis humana actio deliberata est Dei dilectio, vel mundi: si Dei, charitas Patris est; si mundi, concupiscentia carnis, hoc est, mala est.

8. Necesse est infidelem in omni opere peccare.

9. Revera peccat, qui odio habet peccatum mere ob ejus turpitudinem et disconvenientiam cum natura rationali, sine ullo ad Deum offensum respectu.

10. Intentio, qua quis detestatur malum, et prosequitur bonum, mere ut caelestem obtineat gloriam, non est recta nec Deo placens.

11. Omne quod non est ex Fide Christiana supernaturali, quae per dilectionem operatur, peccatum est.

12. Quando in magnis peccatoribus deficit omnis amor, deficit etiam Fides, et etiamsi videantur credere, non est Fides divina, sed humana.

13. Quisquis etiam aeternae mercedis intuitu Deo famulatur, charitate si caruerit, vitio non caret, quoties intuitu licet beatitudinis operatur.

14. Timor gehennae non est supernaturalis.

15. Attritio, quae gehennae et poenarum metu concipitur, sine dilectione benevolentiae Dei propter se, non est bonus motus ac supernaturalis.

16. Ordinem praemittendi satisfactionem absolutioni induxit non politia, aut institutio Ecclesiae, sed ipsa Christi lex et praescriptio, natura rei idipsum quodammodo dictante.

17. Per illam praxim mox absolvendi, ordo Poenitentiae est inversus.

18. Consuetudo moderna quoad administrationem Sacramenti Poenitentiae, etiamsi eam plurimorum hominum sustentet auctoritas, et multi temporis diuturnitas confirmet; nihilominus ab Ecclesia non habetur pro usu, sed abusu.

19. Homo debet agere tota vita poenitentiam pro peccato originali.

20. Confessiones apud Religiosos factae plerumque vel sacrilegae sunt vel invalidae.

21. Parochianus potest suspicari de mendicantibus, qui eleemosynis communibus vivunt, de imponenda nimis levi et incongrua poenitentia seu satisfactione ob quaestum seu lucrum subsidii temporalis.

22. Sacrilegi sunt judicandi, qui jus ad Communionem percipiendam praetendunt, antequam condignam de delictis suis poenitentiam egerint.

23. Similiter arcendi sunt a Sacra Communione, quibus nondum inest amor Dei purissimus et omnis mixtionis expers.

24. Oblatio in Templo, quae fiebat a B. Virgine Maria in die Purificationis suae per duos pullos columbarum, unum in holocaustum et alterum pro peccatis, sufficienter testatur, quod indiguerit purificatione, et quod Filius qui offerebatur, etiam macula Matris maculatus esset, secundum verba legis.

25. Dei Patris sedentis simulacrum nefas est Christiano in templo collocare.

26. Laus, quae defertur Mariae ut Mariae, vana est.

27. Valuit aliquando Baptismus sub hac forma collatus: *In nomine Patris*, etc., praetermissis illis: *ego te baptizo*.

28. Valet Baptismus collatus a ministro, qui omnem ritum externum formamque baptizandi observat, intus vero in corde suo apud se resolvit: *non intendo facere, quod facit Ecclesia*.

29. Futilis et toties convulsa est assertio de Pontificis Romani supra Concilium OEcumenicum auctoritate, atque in Fidei quaestionibus decernendis infallibilitate.

30. Ubi quis invenerit doctrinam in Augustino clare fundatam, illam absolute potest tenere et docere, non respiciendo ad ullam Pontificiam Bullam.

31. Bulla Urbani VIII *In eminenti*, est subreptitia (1).

N. 5. — ***Propositiones super amore erga Deum purissimo damnatae ab Innocentio XII Brevi*** Cum alias **21 *martii anno* 1699.**

1. Datur habitualis status amoris Dei, qui est charitas pura et sine ulla mixtione motivi proprii interesse. Neque timor poenarum, neque desiderium remunerationum habent amplius in eo partem. Non amatur amplius Deus propter meritum, neque pro-

(1) In hac Bulla data 1641 Urbanus VIII confirmat Constitut. Pii V et Gregor. XIII, quibus damnantur 79 propositiones Baji: iterum prohibet librum Corn. Jansenii.

pter perfectionem, neque propter felicitatem in eo amando.

2. In statu vitae contemplativae, seu unitivae, amittitur omne motivum interessatum timoris et spei.

3. Id, quod est essentiale in directione animae, est non aliud facere, quam sequi pedetentim gratiam cum infinita patientia, praecautione et subtilitate: oportet se intra hos limites continere, ut sinatur Deus agere, et nunquam ad purum amorem ducere, nisi quando Deus per unctionem interiorem incipit aperire cor huic verbo, quod adeo durum est animabus adhuc sibimet affixis, et adeo potest illas scandalizare, aut in perturbationem conjicere.

4. In statu sanctae indifferentiae anima non habet amplius desideria voluntaria deliberata propter suum interesse, exceptis iis occasionibus in quibus toti suae gratiae fideliter non cooperatur.

5. In eodem statu sanctae indifferentiae nihil nobis, omnia Deo volumus. Nihil volumus, ut simus perfecti et beati propter interesse proprium; sed omnem perfectionem ac beatitudinem volumus, in quantum Deo placet efficere, ut velimus res istas impressione suae gratiae.

6. In hoc sanctae indifferentiae statu nolumus amplius salutem, ut salutem propriam, ut liberationem aeternam, ut mercedem nostrorum meritorum, ut nostrum interesse omnium maximum; sed eam volumus voluntate plena, ut gloriam et beneplacitum Dei, ut rem quam ipse vult, quam nos vult velle propter ipsum.

7. Derelictio non est nisi abnegatio, seu sui ipsius renuntiatio, quam Jesus Christus a nobis in Evangelio requirit, postquam externa omnia reliquerimus. Ista nostri ipsorum abnegatio non est, nisi quod interesse proprium... Extremae probationes, in quibus haec abnegatio seu sui ipsius derelictio exerceri debet, sunt tentationes, quibus Deus aemulator vult purgare amorem, nullum ei ostendendo perfugium, neque ullam spem quoad suum interesse proprium, etiam aeternum.

8. Omnia sacrificia, quae fieri solent ab nimabus quammaxime disinteressatis circa aeternam beatitudinem, sunt conditionalia... Sed hoc sacrificium non potest esse absolutum in statu ordinario. In uno extremarum probationum casu hoc sacrificium fit aliquo modo absolutum.

9. In extremis probationibus potest animae invincibiliter persuasum esse persuasione reflexa, quae non est intimus conscientiae fundus, se juste reprobatam esse a Deo.

10. Tunc anima divisa a semetipsa expirat cum Christo in cruce dicens: ***Deus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?*** In hac involuntaria impressione desperationis conficit sacrificium absolutum sui interesse proprii quoad aeternitatem.

11. In hoc statu anima amittit omnem spem sui proprii interesse, sed nunquam amittit in parte superiori, id est in suis actibus directis et intimis, spem perfectam, quae est desiderium disinteressatum promissionum.

12. Director tunc potest huic animae permittere, ut simpliciter acquiescat jacturae sui proprii interesse et justae condemnationi, quam sibi a Deo indictam credit.

13. Inferior Christi pars in Cruce non communicavit superiori suas involuntarias perturbationes.

14. In extremis perturbationibus pro purificatione amoris fit quaedam separatio partis superioris animae ab inferiori. In ista separatione actus partis inferioris manant ex omnino caeca et voluntaria perturbatione; nam totum, quod est involuntarium et intellectuale, est partis superioris.

15. Meditatio constat discursivis actibus, qui a se invicem facile distinguuntur... Ista compositio actuum discursivorum et reflexorum est propria exercitatio amoris interessati.

16. Datur status contemplationis adeo sublimis adeoque perfectae, ut fiat spiritualis: ita ut quoties anima actu orat, sua oratio sit contemplativa, non discursiva. Tunc non amplius indiget redire ad meditationem, ejusque actus methodicos.

17. Animae contemplativae privantur intuitu distincto, sensibili et reflexo Jesu Christi duobus temporibus diversis... Primo in fervore nascente earum contemplationis.... Secundo anima amittit intuitum Jesu Christi in extremis probationibus.

18. In statu passivo exercentur omnes virtutes distincte, non cogitando, quod sint virtutes; quolibet momento aliud non cogitatur, quam facere id quod Deus vult, et amor zelotypus simul efficit, ne quis amplius sibi virtutem velit, nec unquam sit adeo virtute praeditus, quam cum virtuti amplius affixus non est.

19. Potest dici in hoc sensu, quod anima passiva et disinteressata nec ipsum amorem vult amplius, quatenus est sua perfectio et sua felicitas, sed solum quatenus est id, quod Deus a nobis vult.

20. In confitendo debent animae transformatae sua peccata detestari, et condemnare se, et desiderare remissionem suorum peccatorum, non ut propriam purificationem et liberationem, sed ut rem quam Deus vult, ei vult nos velle propter suam gloriam.

21. Sancti mystici excluserunt a statu animarum transformatarum exercitationes virtutum.

22. Quamvis haec doctrina (*de puro amore*) esset pura et simplex perfectio Evangelica in universa traditione designata; antiqui Pastores non proponebant passim multitudini justorum, nisi exercitationem amoris interessati eorum gratiae proportionatam.

23. Purus amor ipse solus constituit totam vitam interiorem, et tunc evadit unicum principium et unicum motivum omnium actuum, qui deliberati et meritorii sunt.

N. 6 — *Quesnelli propositiones damnatae a Clemente XI Constitutione* Unigenitus *8 sept.* 1713 (1)

1. Quid aliud remanet animae quae Deum atque ipsius gratiam amisit, nisi peccatum, et peccati consecutiones, superba paupertas et segnis indigentia, hoc est generalis impotetia ad laborem, ad orationem et ad omne opus bonum?

2. Jesu Christi gratia, principium efficax boni cujuscumque generis, necessaria est ad omne opus bonum; absque illa non solum nihil fit, sed nec fieri potest.

3. In vanum, Domine, praecipis, si tu ipse non das quod praecipis.

4. Ita, Domine: omnia possibilia sunt ei cui omnia possibilia facis, eadem operando in illo.

5. Quando Deus non emollit cor per interiorem unctionem gratiae suae, exortationes et gratiae exteriores non inserviunt, nisi ad illud magis obdurandum.

6. Discrimen inter foedus Judaicum et Christianum est, quod illo Deus exigit fugam peccati et implementum legis a peccatore, relinquendo illum in sua impotentia; in isto vero Deus peccatori dat quod jubet, illum sua gratia purificando.

7. Quae utilitas pro homine in veteri foedere, in quo Deus illum reliquit ejus propriae infirmitati, imponendo ipsi suam legem? Quae vero facilitas non est, admitti ad foedus, in quo Deus nobis donat quod petit a nobis?

8. Nos non pertinemus ad novum foedus, nisi in quantum participes sumus ipsius novae gratiae, quae operatur in nobis id, quod Deus nobis praecipit.

9. Gratia Christi est gratia suprema, sine qua confiteri Christum nunquam possumus, et cum qua nunquam illum abnegamus.

10. Gratia est operatio manus Omnipotentis Dei, quam nihil impedire potest, aut retardare.

11. Gratia non est aliud, quam voluntas Omnipotentis Dei jubentis et facientis quod jubet.

12. Quando Deus vult salvare animam, quocumque tempore, quocumque loco effectus indubitabilis sequitur voluntatem Dei.

13. Quando Deus vult animam salvam facere, et eam tangit interiori gratiae suae manu, nulla voluntas humana ei resistit.

14. Quantumcumque remotus a salute sit peccator obstinatus, quando Jesus se ei videndum exhibet lumine salutari suae gratiae, oportet ut se dedat, accurrat, sese humiliet et adoret Salvatorem suum.

15. Quando Deus mandatum suum et suam aeternam locutionem comitatur unctione sui Spiritus et interiori vi gratiae suae, operatur illam in corde obedientiam quam petit.

16. Nullae sunt illecebrae, quae non cedant illecebris gratiae; quia nihil resistit Omnipotenti.

17. Gratia est vox illa Patris, quae homines interius docet, ac eos venire facit ad Jesum Christum; quicumque ad eum non venit, postquam audivit vocem exteriorem Filii, nullatenus est doctus a Patre.

18. Semen verbi, quod manus Dei irrigat, semper affert fructum suum.

19. Dei gratia nihil aliud est quam ejus omnipotens voluntas: haec est idea, quam Deus ipse nobis tradit in omnibus suis Scripturis.

20. Vera gratiae idea est, quod Deus vult sibi a nobis obediri, et obeditur; imperat, et omnia fiunt; loquitur tamquam Dominus, et omnia sibi submissa sunt.

(1) V. SS. N. D. Clementis Papae XI Constitutio *Unigenitus* theologice propugnata, etc. Romae typ. Salvioni, Tom. 2 Celebris haec Constitutio tantam in Ecclesia auctoritatem sibi conciliavit, *ut*, quemadmodum ait Benedictus XIV Encyc. 10 oct. 1756 ad Ediscopos Galliae, *nemo fidelium possit absque salutis aeternae discrimine a debita erga ipsam subjectione sese subducere, aut eidem ullo modo refragari.*

21. Gratia Jesu Christi est gratia fortis, potens, suprema, invincibilis, utpote quae est operatio voluntatis omnipotentis, sequela et imitatio operationis Dei incarnantis et resuscitantis Filium suum.

22. Concordia omnipotentis operationis Dei in corde hominis cum libero ipsius voluntatis consensu demonstratur illico nobis in Incarnatione, veluti in fonte atque archetypo omnium aliarum operationum misericordiae et gratiae; quae omnes ita gratuitae atque ita independentes a Deo sunt, sicut ipsa originalis operatio.

23. Deus ipse nobis ideam tradit omnipotentis operationis suae gratiae, eam significans per illam qua creaturam a nihilo producit, et mortuis reddit vitam.

24. Justa idea, quam Centurio habuit de Omnipotentia Dei et Jesu Christi in sanandis corporibus solo motu suae voluntatis, est imago ideae, quae haberi debet de Omnipotentia suae gratiae in sanandis animabus a cupiditate.

25. Deus illuminat animam, et eam sanat aeque ac corpus sola sua voluntate: jubet, et ipsa obtemperatur.

26. Nullae dantur gratiae nisi per fidem.

27. Fides est prima gratia, et fons omnium aliarum.

28. Prima gratia, quam Deus concedit peccatori est peccatorum remissio.

29. Extra Ecclesiam nulla conceditur gratia.

30. Omnes, quos Deus vult salvare per Christum, salvantur infallibiliter.

31. Desideria Christi semper habent suum effectum, pacem intimo cordium infert, quando eis illam optat.

32. Jesus Christus se morte tradidit ad liberandum pro semper suo sanguine primogenitos, idest electos, de manu Angeli exterminatoris.

33. Proh! quantum oportet bonis terrenis et sibimet ipsis renuntiasse ad hoc, ut quis fiduciam habeat sibi, ut ita dicam, appropriandi Christum Jesum, ejus amorem, mortem et mysteria, ut fecit Sanctus Paulus, dicens: *qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me!*

34. Gratia Adami non producebat nisi merita humana.

35. Gratia Adami est sequela creationis, et erat debita naturae sanae et integrae.

36. Differentia essentialis inter gratiam Adami et status innocentiae ac gratiam Christianam est, quod primam unusquisque in propria persona recepisset; ista vero non recipitur, nisi in persona Jesu Christi resuscitati, cui nos uniti sumus.

37. Gratia Adami, sanctificando illum in semetipso, erat illi proportionata; gratia Christiana, nos sanctificando in Jesu Christo, est omnipotens et digna Filio Dei.

38. Peccator non est liber nisi ad malum, sine gratia Liberatoris.

39. Voluntas, quam gratia non praevenit, nihil habet luminis, nisi ad aberrandum... est capax omnis mali et incapax ad omne bonum.

40. Sine gratia nihil amare possumus, nisi ad nostram condemnationem.

41. Omnis cognitio Dei, etiam naturalis, etiam in Philosophis Ethnicis, non potest venire nisi a Deo, et sine gratia non producit nisi praesumptionem, vanitatem et oppositionem ad ipsum Deum, loco affectuum adorationis, gratitudinis et amoris.

42. Sola gratia Christi reddit hominem aptum ad Sacrificium Fidei: sine hoc nihil, nisi impuritas; nihil, nisi indignitas.

43. Primus effectus gratiae baptismalis est facere, ut moriamur peccato; adeo ut spiritus, cor, sensus non habeant plus vitae pro peccato, quam homo mortuus habeat pro rebus mundi.

44. Non sunt, nisi duo amores, unde volitiones et actiones omnes nostrae nascuntur: amor Dei, qui omnia agit propter Deum, quemque Deus remuneratur; et amor, quo nos ipsos ac mundum diligimus, qui quod ad Deum referendum est, non refert, et propter hoc ipsum fit malus.

45. Amore Dei in corde peccatorum non amplius regnante, necesse est, ut in eo carnalis regnet cupiditas, omnesque actiones corrumpat.

46. Cupiditas aut charitas usum sensuum bonum, vel malum faciunt.

47. Obedientia legis profluere debet ex fonte, et hic fons est charitas. Quando Dei amor est illius principium interius, et Dei gloria ejus finis, tunc purum est quod apparet exterius; alioquin non est, nisi hypocrisia aut falsa justitia.

48. Quid aliud esse possumus, nisi tenebrae, nisi aberratio, et nisi peccatum sine fidei lumine et sine Christo et sine charitate?

49. Ut nullum peccatum est sine amore nostri, ita nullum est opus bonum sine amore Dei.

50. Frustra clamamus ad Deum: *Pater mi*, si spiritus charitatis non est ille, qui clamat.

51. Fides justificat quando operatur, sed ipsa non operatur nisi per charitatem.

52. Omnia alia salutis remedia continen-

tur in fide, tamquam in suo germine et semine, sed haec fides non est absque amore et fiducia.

53. Sola charitas christiano modo facit (actiones christianas) per relationem ad Deum et Jesum Christum.

54. Sola charitas est, quae Deo loquitur, eam solam Deus audit.

55. Deus non coronat nisi charitatem; qui currit ex alio impulsu et ex alio motivo, in vanum currit.

56. Deus non remunerat nisi charitatem, quoniam charitas sola Deum honorat.

57. Totum deest peccatori, quando ei deest spes; et non est spes in Deo, ubi non est amor Dei.

58. Nec Deus est, nec religio, ubi non est charitas.

59. Oratio impiorum est novum peccatum, et quod Deus illis concedit, est novum in eos judicium.

60. Si solus supplicii timor animat poenitentiam, quo haec est magis violenta, eo magis ducit ad desperationem.

61. Timor nonnisi manum cohibet; cor autem tamdiu peccato adjicitur, quamdiu ab amore justitiae non ducitur.

62. Qui a malo non abstinet nisi timore poenae, illud committit in corde suo; et jam est reus coram Deo.

63. Baptizatus adhuc est sub lege sicut Judaeus, si legem non adimpleat, aut adimpleat ex solo timore.

64. Sub maledicto legis nunquam fit bonum, quia peccatur sive faciendo malum, sive illud nonnisi ob timorem evitando.

65. Moyses, Prophetae, Sacerdotes et Doctores Legis mortui sunt, absque eo quod ullum Deo dederint filium; cum non effecerint nisi mancipia per timorem.

66. Qui vult Deo appropinquare, nec debet ad ipsum venire cum brutalibus passionibus, neque adduci per instinctum naturalem aut per timorem, sicuti bestiae; sed per fidem et per amorem, sicuti filii.

67. Timor servilis non sibi repraesentat Deum, nisi ut dominum durum, imperiosum, injustum, intractabilem.

68. Dei bonitas abbreviavit viam salutis, claudendo totum in Fide et precibus.

69. Fides, usus, augmentum et praemium Fidei totum est donum purae liberalitatis Dei.

70. Nunquam Deus affligit innocentes, et afflictiones semper serviunt vel ad puniendum peccatum, vel ad purificandum peccatorem.

71. Homo ad sui conservationem potest se dispensare ab ea lege, quam Deus condidit propter eius utilitatem.

72. Nota Ecclesiae Christianae est, quod sit Catholica, comprehendens et omnes Angelos coeli, et omnes electos et justos terrae, et omnium saeculorum.

73. Quid est Ecclesia, nisi coetus filiorum Dei manentium in eo sinu, adoptatorum in Christo, subsistentium in ejus persona, redemptorum ejus sanguine, viventium ejus spiritu, agentium per ejus gratiam et expectantium gratiam futuri saeculi?

74. Ecclesia, sive integer Christus, Incarnatum Verbum habet ut caput; omnes vero Sanctos ut membra.

75. Ecclesia est unus solus homo compositus ex pluribus membris, quorum Christus est caput, vita, subsistentia et persona; unus solus Christus compositus ex pluribus Sanctis, quorum est Sanctificator.

76. Nihil spatiosus Ecclesia Dei, quia omnes Electi et Justi omnium saeculorum illam componunt.

77. Qui non ducit vitam dignam Filio Dei, et membro Christi, cessat interius habere Deum pro patre, et Christum pro capite.

78. Separatur quis a populo electo, cujus figura fuit populus Judaicus et caput est Jesus Christus, tam non vivendo secundum Evangelium, quam non credendo Evangelio.

79. Utile et necessarium est omni tempore, omni loco et omni personarum generi studere et cognoscere spiritum, pietatem et Mysteria Sacrae Scripturae.

80. Lectio Sacrae Scripturae est pro omnibus.

81. Obscuritas sancti Verbi Dei non est laicis ratio dispensandi se ipsos ab ejus lectione.

82. Dies Dominicus a Christianis debet sanctificari lectionibus pietatis, et super omnia Sanctarum Scripturarum. Damnosum est velle Christianum ab hac lectione retrahere.

83. Est illusio sibi persuadere, quod notitia Mysteriorum Religionis non debeat communicari foeminis lectione Sacrorum Librorum. Non ex foeminarum simplicitate, sed ex superba virorum scientia ortus est Scripturarum abusus, et natae sunt haereses.

84. Abripere e Christianorum manibus Novum Testamentum, seu eis illud clausum tenere, auferendo eis modum illud intelligendi, est illis Christi os obturare.

85. Interdicere Christianis lectionem Sa-

crae Scripturae, praesertim Evangelii, est interdicere usum luminis filiis lucis, et facere ut patiantur speciem quamdam excommunicationis.

86. Eripere simplici populo hoc solatium jungendi vocem suam voci totius Ecclesiae, est usus contrarius praxi Apostolicae et intentioni Dei.

87. Modus plenus sapientia, lumine et charitate est dare animabus tempus portandi cum humilitate et sentiendi statum peccati, petendi spiritum poenitentiae et contritionis, et incipiendi ad minus satisfacere justitiae Dei antequam reconcilientur.

88. Ignoramus quid sit peccatum et vera poenitentia, quando volumus statim restitui possessioni bonorum illorum, quibus nos peccatum spoliavit, et detrectamus separationis illius ferre confusionem.

89. Quartusdecimus gradus conversionis peccatoris est, quod cum sit jam reconciliatus, habet jus assistendi Sacrificio Ecclesiae.

90. Ecclesia auctoritatem excommunicandi habet, ut eam exerceat per primos Pastores de consensu saltem praesumpto totius Corporis.

91. Excommunicationis injustae metus nunquam debet nos impedire ab implendo debito nostro. Nunquam eximus ab Ecclesia, etiam quando hominum nequitia videmur ab ea expulsi, quando Deo, Jesu Christo atque ipsi Ecclesiae per charitatem affixi sumus.

92. Pati potius in pace excommunicationem et anathema injustum, quam prodere veritatem, est imitari Sanctum Paulum: tantum abest, ut sit erigere se contra auctoritatem, aut scindere unitatem.

93. Jesus quandoque sanat vulnera, quae praeceps primorum Pastorum festinatio infligit sine ipsius mandato. Jesus restituit, quod ipsi inconsiderato zelo rescindunt.

94. Nihil pejorem de Ecclesia opinionem ingerit ejus inimicis, quam videre illic dominatum exerceri supra fidem fidelium, et foveri divisiones propter res, quae nec fidem laedunt, nec mores.

95. Veritates eo devenerunt, ut sint lingua quasi peregrina plerisque Christianis, et modus eas praedicandi est veluti idioma incognitum; adeo remotus est a simplicitate Apostolorum, et supra communem captum fidelium. Neque satis advertitur, quod hic effectus sit unum ex signis maxime sensibilibus senectutis Ecclesiae, et irae Dei in filios suos.

96. Deus permittit, ut omnes potestates sint contrariae Praedicatoribus veritatis, ut ejus victoria attribui non possit nisi divinae gratiae.

97. Nimis saepe contingit, membra illa, quae magis sancte ac magis stricte unita Ecclesiae sunt respici atque tractari tamquam indigna ut sint in Ecclesia, vel tamquam ab ea separata; sed justus vivit ex Fide, et non ex opinione hominum.

98. Status persecutionis et poenarum, quas quis tolerat tamquam haereticus, flagitiosus et impius, ultima plerumque probatio est et maxime meritoria, utpote quae facit hominem magis conformem Jesu Christo.

99. Pervicacia, praeventio, obstinatio in nolendo aut aliquid examinare, aut agnoscere se fuisse deceptum, mutant quotidie quoad multos in odorem mortis id quod Deus in sua Ecclesia posuit, ut in ea esset odor vitae, v. g. bonos libros, instructiones, sancta exempla.

100. Tempus deplorabile, quo creditur honorari Deus, persequendo veritatem ejusque discipulos, tempus hoc advenit... Haberi et tractari a Religionis Ministris tamquam impium et indignum omni commercio cum Deo, tanquam membrum putridum, capax corrumpendi omnia in Societate Sanctorum, est hominibus piis morte corporis mors terribilior. Frustra quis sibi blanditur de suarum intentionum puritate et zelo quodam Religionis, persequendo flamma ferroque viros probos, si propria passione est excoecatus, atque abreptus aliena, propterea quod nihil vult examinare. Frequenter credimus sacrificare Deo impium, et sacrificamus diabolo Dei servum.

101. Nihil spiritui Dei et doctrinae Jesu Christi magis opponitur quam communia facere juramenta in Ecclesia: quia hoc est multiplicare occasiones pejerandi, laqueos tendere infirmis et idiotis, et efficere ut nomen et veritas Dei aliquando deserviant consilio impiorum.

N. 7. — *Propositiones damnatae a Benedicto XIV Const.* Detestabilem 10 *nov. anno* 1752 (1)

1. Vir militaris qui, nisi offerat vel acceptet duellum, tanquam formidolosus, timi-

(1) Praeter plurimas Constitutiones, quas Benedictus XIV dedit uti Pontifex, duo sunt praecipua Opera (quae in re morali maxime inserviunt), quae edidit uti privatus. Sunt primo *Institutiones Ecclesiasticae* numero 107, quae primum sparsim Bononiae italico sermone exaratae prodierunt, cum Auctor illi Ecclesiae praeesset; quaeque aliquando *Notificationum*,

dus, abjectus et ad Officia militaria ineptus haberetur, indeque officio, quo se suosque sustentat, privaretur, vel promotionis alias sibi debitae ac promeritae spe perpetuo carere deberet, culpa et poena vacaret, sive offerat, sive acceptet duellum.

2. Excusari possunt etiam honoris tuendi, vel humanae vilipensionis vitandae gratia, duellum acceptantes vel ad illud provocantes, quando certo sciunt pugnam non esse secuturam, utpote ab aliis impediendam.

3. Non incurrit in Ecclesiasticas poenas ab Ecclesia contra duellantes latas Dux vel Officialis militiae acceptans duellum ex gravi metu amissionis famae et officii.

4. Licitum est, in statu hominis naturali, acceptare et offerre duellum, ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio earum jactura propulsari nequit.

5. Asserta licentia pro statu naturali, applicari etiam potest statui civitatis male ordinatae, in qua nimirum vel negligentia vel malitia Magistratus, justitia aperte denegatur.

N. 8— *Propositiones Synodi Pistoriensis a Pio VI Bulla* Auctorem Fidei 28 *augusti anno* 1794 *damnatae* (1).

1. *Propositio quae asserit* postremis hisce saeculis sparsam esse generalem obscurationem super veritates gravioris momenti spectantes ad Religionem, et quae sunt basis fidei et moralis doctrinae Jesu Christi, *Haeretica.*

2. *Propositio quae statuit* potestatem a Deo datam Ecclesiae, ut communicaretur Pastoribus, qui sunt ejus ministri pro salute animarum: — Sic intellecta ut a communitate Fidelium in Pastores derivetur Ecclesiastici ministerii ac regiminis potestas, *Haeretica.*

3. *Insuper quae statuit* Romanum Pontificem esse caput ministeriale:— Sic explicata, ut Romanus Pontifex non a Christo in persona b. Petri, sed ab Ecclesia potestatem ministerii accipiat, qua velut Petri successor, verus Christi Vicarius, ac totius Ecclesiae caput pollet in universa Ecclesia, *Haeretica.*

4. *Propositio affirmans*, abusum fore auctoritatis Ecclesiae transferendo illam ultra limites doctrinae ac morum, et eam extendendo ad res exteriores, et per vim exigendo id quod pendet a persuasione et corde: *tum etiam*, multo minus ad eam pertinere exigere per vim exteriorem subjectionem suis Decretis:—Quatenus indeterminatis illis verbis *extendendo ad res exteriores* notet velut abusum auctoritatis Ecclesiae, usum ejus potestatis acceptae a Deo, qua usi sunt et ipsimet Apostoli in disciplina exteriore constituenda et sancienda, *Haeretica.*

5. *Qua parte insinuat*, Ecclesiam non habere auctoritatem subjectionis suis Decretis exigendae aliter quam per media, quae pendent a persuasione: — Quatenus intendat Ecclesiam non habere collatam sibi a Deo potestatem non solum dirigendi per consilia et suasiones, sed etiam jubendi per leges ac devios contumacesque exteriore judicio ac salubribus poenis coercendi atque cogendi, *Inducens in systema alias damnatum ut haereticum.*

6. *Doctrina Synodi, qua profitetur* persuasum sibi esse, Episcopum accepisse a Christo omnia jura necessaria pro bono regimine suae Dioecesis : — Perinde ac si ad bonum regimen cu usque Dioecesis necessariae non sint superiores ordinationes spectantes sive ad Fidem et mores, sive ad generalem disciplinam, quarum jus est penes Summos Pontifices et Concilia Generalia pro universa Ecclesia, *Schismatica*, *ad minus erronea.*

sed frequentius etiam *Edictorum* nomine donantur. In latinum versae sunt studio P. Idelfonsi a s. Carolo Scholarum Piarum: quem laborem liberaliter excepit ipse Pontifex, ac valde gratum habuit. — Est secundum Opus *De Synodo Dioecesana*, quod jampridem, excogitatum et paratum, sed variis distractus curis Auctor non edidit, nisi septimo sui Pontificatus anno. Illa prima editio septem continebatur libris ac paucos post annos aliam auctam de novo vulgavit in tredecim libros.

Summatim ejus doctrinam exhibet Mansi, *Epitome Doctrinae Moralis et Canonicae ex Operibus Benedicti* XIV, ad calcem Moralis s. Alphonsi — *It. Constitutiones selectae, nec non Bullae, Decreta, Epistolae, etc. Parochis, Confessariis, etc., utiliores ac necessariae, Venet.* 1775 — It. *De Syn. Dioec. Opus egregium... contractum*, Venetus, 1763.

(1) Hoc solemne ac dogmaticum Sanctae Apostolicae Sedis judicium fusius vindicat cel. Card. Gerdil, *T.* XIV *omnium ejus Operum*. Romae 1809, typ. Poggioli.—It. Can. Guasco, *Dizion. Ricciano ed Anti-Ricciano*. Ediz. II, Vercelli 1794.—It. passim *Diz. Encicl*o*pedico della Teologia, della Storia della Chiesa ecc. ecc.* del celebre Ab Bergier, cui quidem innumera ad rem nostram additamenta accedunt, Romae 1794, Venetiis 1827, ac Mediol. 1843-46 novis itemque doctissimis notis italice redditto.—It. *Sermoni istruttivi d'un vecchio Parroco della Toscana al suo popolo colle annotazioni d' un giovane Coadjutore sopra la Bolla* Auctorem fidei, *Vercelli*, 1796. Quod quidem Opus est Patris Philippi a Rimella — It. *Le provinciali all' italiana* per Crescimbeni, Lugano 1831.

7. *Item in eo*, quod hortatur Episcopum ad prosequendam naviter perfectiorem Ecclesiasticae disciplinae Constitutionem, *idque contra* omnes contrarias consuetudines, exemptiones, reservationes, quae adversantur bono ordini Dioecesis, majori gloriae Dei et majori aedificationi Fidelium: —Per id quod supponit Episcopo fas esse proprio suo judicio et arbitratu statuere et decernere contra consuetudines, exemptiones, reservationes, sive quae in universa Ecclesia, sive etiam in unaquaque provincia locum habent, sine venia et interventu superioris hierarchicae Potestatis, a qua inductae sunt aut probatae, et vim legis obtinent, *Inducens in schisma et subversionem hierarchici regiminis, erronea.*

8. *Item quod et sibi persuasum esse ait*, jura Episcopi a J. C. accepta pro gubernanda Ecclesia nec alterari, nec impediri posse; et ubi contigerit horum jurium exercitium quavis de causa fuisse interruptum, posse semper Episcopum ac debere in originaria sua jura regredi, quotiescumque id exigit majus bonum suae Ecclesiae: — In eo quod innuit jurium Episcopalium exercitium nulla superiori potestate praepediri aut coerceri posse, quandocumque Episcopus proprio judicio censuerit minus id expedire majori bono suae Ecclesiae, *Inducens in schisma et subversionem hierarchici regiminis, erronea.*

9. *Doctrina quae statuit* reformationem abusuum circa Ecclesiasticam disciplinam in Synodis Dioecesanis ab Episcopo et Parochis aequaliter pendere, ac stabiliri debere: ac sine libertate decisionis indebitam fore subjectionem suggestionibus et jussionibus Episcoporum, *Falsa, temeraria, Episcopalis auctoritatis laesiva, regiminis hierarchici subversiva, favens haeresi Arianae a Calvino innovatae.*

10. *Item doctrina*, qua Parochi aliive Sacerdotes in Synodo congregati pronuntiantur una cum Episcopo judices fidei, ipsis competere jure proprio, et quidem etiam per Ordinationem acceplo, *Falsa, temeraria, Ordinis hierarchici subversiva, detrahens firmitati definitionum judiciorumve dogmaticorum Ecclesiae, ad minus erronea.*

11. *Sententia enuntians* veteri majorum instituto áb Apostolicis usque temporibus ducto, per meliora Ecclesiae saecula servato, receptum fuisse ut decreta aut definitiones aut sententiae etiam majorum Sedium non acceptarentur nisi recognitae fuissent, et approbatae a Synodo Dioecesana, *Falsa, temeraria, derogans pro sua generalitate obedientiae debitae Constitutionibus Apostolicis, tum et sententiis ab hierarchia superiore legitima potestate manantibus, schisma fovens et haeresim.*

12. *Assertiones Synodi complexive acceptae* circa decisiones in materia fidei ab aliquot saeculis emanatas, quas perhibet velut decreta ab una particulari Ecclesia vel paucis pastoribus profecta, nulla sufficienti auctoritate suffulta, nata corrumpendae puritati fidei ac turbis excitandis, intrusa per vim, e quibus inflicta sunt vulnera nimium adhuc recentia, *Falsae, captiosae, temerariae, scandalosae, in Romanos Pontifices et Ecclesiam injuriosae, debitae Apostolicis Constitutionibus obedientiae derogantes, schismaticae, perniciosae, ad minus erroneae.*

13. *Propositio relata inter acta Synodi*, quae innuit Clementem IX pacem Ecclesiae reddidisse per approbationem distinctionis juris et facti in subscriptione formularii ab Alexandro VII praescripti, *Falsa, temeraria, Clementi IX injuriosa.*

14. *Quatenus vero ei distinctioni suffragatur*, ejusdem fautores laudibus extollendo, et eorum adversarios vituperando, *Temeraria, perniciosa, Summis Pontificibus injuriosa, schisma fovens et haeresim.*

15. *Doctrina, quae proponit* Ecclesiam considerandam velut unum corpus mysticum coagmentatum ex Christo capite et fidelibus qui sunt ejus membra per unionem ineffabilem, qua mirabiliter evadimus cum ipso unus solus Sacerdos, una sola victima, unus solus adorator perfectus Dei Patris in spiritu et veritate: — Intellecta hoc sensu, ut ad corpus Ecclesiae non pertineant nisi fideles, qui sunt perfecti adoratores in spiritu et veritate, *Haeretica.*

16. *Doctrina Synodi* de statu felicis innocentiae, qualem cum repraesentat in Adamo ante peccatum, complectente non modo integritatem, sed et justitiam interiorem cum impulsu in Deum per amorem charitatis, atque primaevam sanctitatem aliqua ratione post lapsum restitutam: —Quatenus complexive accepta innuit statum illum sequelam fuisse creationis, debitum ex naturali exigentia et conditione humanae naturae, non gratuitum Dei beneficium, *Falsa, alias damnata in Bajo et Quesnellio, erronea, favens haeresi Pelagianae.*

17. *Propositio his verbis enuntiata*: edocti áb Apostolo spectamus mortem non jam ut naturalem conditionem hominis, sed revera, ut justam poenam culpae originalis;

— Quatenus sub nomine Apostoli subdolo allegato, insinuat mortem quae in praesenti statu inflicta est velut justa poena peccati per justam subtractionem immortalitatis, non fuisse naturalem conditionem hominis, quasi immortalitatis non fuisset gratuitum beneficium, sed naturalis conditio, *Captiosa, temeraria*, *Apostolo injuriosa*, *alias damnata*.

18. *Doctrina Synodi enuntians* post lapsum Adami Deum annuntiasse promissionem futuri liberatoris et voluisse consolari genus humanum per spem salutis, quam J. C. allaturus erat; *tamen* Deum voluisse ut genus humanum transiret per varios status, antequam veniret plenitudo temporum, *ac primum ut in statu naturae* homo relictus propriis luminibus disceret de sua caeca ratione diffidere, et ex suis aberrationibus moveret se ad desiderandum auxilium superioris luminis: — Doctrina, ut jacet, *captiosa*; atque intellecta de desiderio adjutorii superioris luminis in ordine ad salutem promissam per Christum, ad quod concipiendum homo relictus suis propriis luminibus supponatur sese potuisse movere, *Suspecta, favens haeresi Semipelagianae*.

19. *Item quae subjungit*, hominem sub lege, cum esset impotens ad eam observandam, praevaricatorem evasisse, non quidem culpa legis quae sanctissima erat, sed culpa hominis qui sub lege sine gratia magis magisque praevaricator evasit; *superadditque*, legem, si non sanavit cor hominis, effecisse ut sua mala cognosceret, et de sua infirmitate convictus desideraret gratiam mediatoris: — Qua parte generaliter innuit hominem praevaricatorem evasisse per inobservantiam legis, quam impotens esset observare; quasi impossibile aliquid potuerit imperare qui justus est, aut damnaturus sit hominem pro eo quod non potuit vitare, qui pius est, *Falsa, scandalosa, impia, in Bajo damnata*.

20. *Qua parte datur intelligi*, hominem sub lege sine gratia potuisse concipere desiderium gratiae mediatoris ordinatum ad salutem promissam per Christum, quasi non ipsa gratia faciat ut invocetur a nobis, *Propositio, ut jacet, captiosa, suspecta, favens haeresi Semipelagianae*.

21. *Propositio quae asserit* lumen gratiae, quando sit solum, non praestare, nisi ut cognoscamus infelicitatem nostri status et gravitatem nostri mali: gratiam in tali casu producere eundem effectum, quem lex producebat: ideo necesse esse, ut Deus creet in corde nostro sanctum amorem, et inspiret sanctam delectationem contrariam amori in nobis dominanti; hunc amorem sanctum, hanc sanctam delectationem esse proprie gratiam J. C., inspirationem charitatis, qua cognita sancto amore faciamus: hanc esse illam radicem e qua germinant bona opera, hanc esse gratiam Novi Testamenti, quae nos liberat a servitute peccati, et constituit Filios Dei: — Quatenus intendat eam solam esse proprie gratiam Jesu Christi quae creet in corde sanctum amorem, et quae facit ut faciamus, sive etiam qua homo, liberatus a servitute peccati, constituitur Filius Dei; et non sit etiam proprie gratia Christi ea gratia, qua cor hominis tangitur per illuminationem Spiritus Sancti (Trident. sess. 6, cap. 5); nec vera detur interior gratia Christi, cui resistitur, *Falsa, captiosa, inducens in errorem in secunda propositione Jansenii damnatum ut haereticum*, *eumque renovans*.

22. *Propositio, quae innuit* fidem a qua incipit series gratiarum, et per quam velut primam vocem vocamur ad salutem et Ecclesiam, esse ipsammet excellentem virtutem fidei, qua homines fideles nominantur et sunt: — Perinde ac prior non esset gratia illa quae ut praevenit voluntatem, sic praevenit et fidem, *suspecta de haeresi, eamque sapiens, alias Quesnellio damnata*, *erronea*.

23. *Doctrina Synodi* de duplici amore dominantis cupiditatis, et charitatis dominantis, enuntians hominem sine gratia esse sub servitute peccati: ipsumque in eo statu per generalem cupiditatis dominantis influxum omnes suas actiones inficere et corrumpere; — Quatenus insinuat in homine, dum est sub servitute, sive in statu peccati, destitus gratia illa, qua liberatur a servitute peccati et constituitur filius Dei, sic dominari cupiditatem, ut per generalem hujus influxum omnes illius actiones in se inficiantur, et corrumpantur: aut opera omnia, quae ante justificationem fiunt, quacumque ratione fiant, sint peccata: — Quasi in omnibus suis actibus peccator serviat dominanti cupiditati. *Falsa, perniciosa, inducens in errorem, a Tridentino damnatum ut haereticum, iterum in Bajo damnatum art.* 40.

24. *Qua vero parte* inter dominantem cupiditatem, et charitatem dominantem nulli ponuntur affectus medii a natura ipsa insiti, suapteque natura laudabiles, qui una cum amore beatitudinis, naturalique propensione ad bonum remanserunt velut extrema lineamenta et reliquiae imaginis Dei: — Perinde ac si inter dilectionem Divi-

nam, quae nos perducit ad regnum, et dilectionem humanam illicitam, quae damnatur, *non daretur* dilectio humana licita, quae non reprehenditur, *Falsa*, *alias damnata*.

25. *Doctrina*, quae timorem poenarum generatim perhibet dumtaxat non posse dici malum, si saltem pertingit ad cohibendam manum: — Quasi timor ipse gehennae, quam fides docet peccato infligendam, non sit in se bonus et utilis, velut donum supernaturale, ac motus a Deo inspiratus praeparans ad amorem justitiae, *Falsa*, *temeraria*, *divinis donis injuriosa*, *alias damnata*, *contraria doctrinae Consilii Tridentini*, *tum et communi Patrum sententiae*, opus esse *juxta consuetum ordinem praeparationis ad justitiam, ut intret timor primo, per quem veniat charitas: timor medicamentum, charitas sanitas.*

26. *Doctrina*, quae velut fabulam Pelagianam explodit locum illud inferorum, (quem Limbi puerorum nomine fideles passim designant), in quo animae decedentium cum sola originali culpa poena damni citra poenam ignis puniantur: — Perinde ac si, hoc ipso quod qui poenam ignis removent, inducerent locum illum et statum medium expertem culpae et poenae inter regnum Dei et damnationem aeternam, qualem fabulantur Pelagiani, *Falsa*, *temeraria*, *in scholas catholicas injuriosa*.

27. *Deliberatio Synodi* qua, praetextu adhaesionis ad antiquos Canones, in casu dubii baptismatis propositum suum declarat de omittenda formae conditionalis mentione, *Temeraria*, *praxi*, *legi*, *auctoritati Ecclesiae contraria*.

28 *Propositio Synodi* qua, postquam statuit Victimae participationem esse partem Sacrificio essentialem, *subjungit*, non tamen se damnare ut illicitas Missas illas, in quibus adstantes sacramentaliter non communicant, ideo quia isti participant, licet minus perfecte, de ipsa Victima, spiritu illam recipiendo: — Quatenus insinuat ad Sacrificii essentiam deesse aliquid in eo Sacrificio, quod peragatur sive nullo adstante, sive adstantibus qui nec sacramentaliter, nec spiritualiter de victima participant, et quasi damnandae essent ut illicitae Missae illae, in quibus, solo Sacerdote communicante, nemo adsit qui sive sacramentaliter, sive spiritualiter communicet, *Falsa*, *erronea*, *de haeresi suspecta*, *eamque sapiens*.

29. *Doctrina Synodi*, qua parte, tradere instituens fidei doctrinam de ritu Consecrationis, remotis quaestionibus scholasticis circa modum, quo Christus est in Eucharistia, a quibus Parochos docendi munere fungentes abstinere hortatur, duobus his tantum propositis: 1° Christum post Consecrationem vere, realiter, substantialiter esse sub speciebus: 2° tunc omnem panis et vini substantiam cessare, solis remanentibus speciebus, prorsus omittit ullam mentionem facere transubstantiationis, seu conversionis totius substantiae panis in Corpus et totius substantiae vini in Sanguinem, quam velut articulum fidei Tridentinum Concilium definivit, et quae in solemni fidei professione continetur: — Quatenus per inconsultam istiusmodi, suspiciosamque omissionem notitia subtrahitur tum articuli ad fidem pertinentis, tum etiam vocis ab Ecclesia consecratae ad illius tuendam professionem adversus haereses, tenditque adeo ad ejus oblivionem inducendam, quasi ageretur de quaestione mere scholastica, *Perniciosa*, *derogans expositioni veritatis catholicae circa dogma transubstantiationis*, *favens haereticis*.

30. *Doctrina Synodi* qua, dum profitetur credere Sacrificii oblationem extendere se ad omnes ita tamen ut in Liturgia fieri possit specialis commemoratio aliquorum tam vivorum, quam defunctorum, precando Deum peculiariter pro ipsis; *dein continuo subjicit*: non tamen quod credamus in arbitrio esse Sacerdotis applicare fructus Sacrificii cui vult; imo damnamus hunc errorem velut magnopere offendentem jura Dei, qui solus distribuit fructus Sacrificii cui vult et secundum mensuram, quae ipsi placet: *unde et consequenter traducit velut* falsam opinionem invectam in populum, quod illi, qui eleemosynam subministrant Sacerdoti sub conditione, quod celebret unam Missam, specialem fructum ex ea percipiant: — Sic intellecta, ut, praeter peculiarem commemorationem et orationem, specialis ipsa oblatio seu applicatio Sacrificii, quae fit a Sacerdote, non magis prosit, ceteris paribus, illis pro quibus applicatur, quam aliis quibusque; quasi nullus specialis fructus proveniret ex speciali applicatione, quam pro determinatis personis, aut personarum ordinibus faciendam commendat ac praecipit Ecclesia, speciatim a Pastoribus pro suis ovibus: quod velut ex divino praecepto descendens a Sacra Tridentina Synodo diserte est expressum, *Falsa*, *temeraria*, *perniciosa*, *Ecclesiae injuriosa*, *inducens in errorem alias damnatum in Wiclefo*.

31. *Propositio Synodi enuntians* conveniens esse pro divinorum officiorum ordine

et antiqua consuetudine, ut in unoquoque Templo unum tantum sit Altare, sibique adeo placere morem illum restituere, *Temeraria. perantiquo, pio, multis abhinc saeculis in Ecclesia praesertim Latina vigenti et probato mori injuriosa.*

32. *Item praescriptio vetans*, ne super Altaria Sacrarum Reliquiarum thecae, floresve apponantur, *Temeraria, pio ac probato Ecclesiae mori injuriosa.*

33. *Propositio Synodi, qua cupere se ostendit*, ut causae tollerentur per quas ex parte inducta est oblivio principiorum ad Liturgiae ordinem spectantium, revocando illam ad majorem rituum simplicitatem, eam vulgari lingua exponendo et elata voce proferendo: — Quasi vigens ordo Liturgiae ab Ecclesia receptus et probatus aliqua ex parte manasset ex oblivione principiorum, quibus illa regi debet, *Temeraria, piarum aurium offensiva, in Ecclesiam contumeliosa, favens haereticorum in eam conviciis.*

34. *Declaratio Synodi* qua, postquam praemisit ordinem poenitentiae canonicae sic ad Apostolorum exemplum ab Ecclesia statutum fuisse, ut esset communis omnibus, nec tantum pro punitione culpae, sed praecipue pro dispositione ad gratiam, subdit se in ordine illo mirabili et augusto totam agnoscere dignitatem Sacramenti adeo necessarii, liberam a subtilitatibus, quae ipsi decursu temporis adjunctae sunt: —Quasi per ordinem, quo sine peracto canonicae poenitentiae cursu hoc Sacramentum per totam Ecclesiam administrari consuevit, illius fuisset dignitas imminuta, *Temeraria, scandalosa, inducens in contemptum dignitatis Sacramenti, prout per Ecclesiam totam consuevit administrari, Ecclesiae ipsi injuriosa.*

35. *Propositio his verbis concepta:* si charitas in principio semper debilis est, de via ordinaria ad obtinendum augmentum hujus charitatis oportet ut Sacerdos praecedere faciat eos actus humiliationis et poenitentiae, qui fuerunt omni aetate ab Ecclesia commendati: redigere hos actus ad paucas orationes, aut ad aliquod jejunium post jam collatam absolutionem videtur potius materiale desiderium conservandi huic Sacramento nudum nomen poenitentiae, quam medium illuminatum et aptum ad augendum illum fervorem charitatis, qui debet praecedere absolutionem: longe quidem absumus ab improbanda praxi imponendi poenitentias etiam post absolutionem adimplendas: si omnia nostra bona opera semper adjunctos habent nostros defectus, quanto magis vereri debemus ne plurimas imperfectiones admiserimus in difficillimo et magni momenti opere nostrae reconciliationis? — Quatenus innuit poenitentias, quae imponuntur adimplendae post absolutionem, spectandas potius esse velut supplementum pro defectibus admissis in opere nostrae reconciliationis quam ut poenitentias vere sacramentales et satisfactorias pro peccatis cofessis: quasi (ut vera ratio Sacramenti, non nudum nomen servetur) oporteat de via ordinaria, ut actus humiliationis et poenitentiae, qui imponuntur per modum satisfactionis sacramentalis, praecedere debeant absolutionem, *Falsa, temeraria, communi praxi Ecclesiae injuriosa, inducens in errorem haereticali nota in Petro de Osma confixum.*

36. *Doctrina Synodi qua, postquam praemisit:* quando habebuntur signa non aequivoca amoris Dei dominantis in corde hominis, posse illum merito judicari dignum, qui admittatur ad participationem Sanguinis Jesu Christi, quae fit in Sacramentis, *subdit* suppositilias conversiones, quae fiunt per attritionem nec efficaces esse solere nec durabiles: *consequenter* pastorem animarum debere insistere signis non aequivocis charitatis dominantis, antequam admittat suos poenitentes ad Sacramenta, *quae signa, ut deinde tradit* § 17, Pastor deducere poterit ex stabili cessatione a peccato et fervore in operibus bonis; *quem insuper* fervorem charitatis *perhibet* (de Poenit. § 10) *velut dispositionem, quae* debet praecedere absolutionem: — Sic intellecta, ut non solum contritio imperfecta, quae passim attritionis nomine donatur, etiam quae juncta sit cum dilectione, qua homo incipit diligere Deum tamquam omnis justitiae fontem, nec modo contritio charitate formata; sed et fervor charitatis dominantis, et ille quidem diuturno experimento per fervorem in operibus bonis probatus, generaliter et absolute requiratur, ut homo ad Sacramenta et speciatim poenitentes ad absolutionis beneficium admittantur, *Falsa, temeraria, quietis animarum perturbativa, tutae ac probatae in Ecclesia praxi contraria, Sacramenti efficaciae detrahens et injuriosa.*

37. *Doctrina Synodi, quae de auctoritate absolvendi accepta per Ordinationem enuntiat*, post institutionem Dioecesim et Parochiarum, convenies esse, ut quisque judicium hoc exerceat super personas sibi subditas, sive ratione territorii sive jure quodam personali, *propterea quod* aliter confusio induceretur et perturbatio: — Qua-

tenus post institutas Dioecesis et Parochias enuntiat tantummodo, conveniens esse ad praecavendam confusionem, ut absolvendi potestas exerceatur super subditos; sic intellecta tamquam ad validum usum hujus potestatis non sit necessaria ordinaria vel subdelegata illa jurisdictio, sine qua Tridentinum declarat nullius momenti esse absolutionem a Sacerdote prolatam, *Falsa, temeraria, perniciosa, Tridentino contraria et injuriosa, erronea.*

38. *Item doctrina* qua, postquam Synodus professa est, se non posse non admirari illam adeo venerabilem disciplinam antiquitatis, quae, *ut ait*, ad poenitentiam non ita facile et forte nunquam eum admittebat qui post primum peccatum et primam reconciliationem relapsus esset in culpam, *subjungit*, per timorem perpetuae exclusionis a communione et pace, etiam in articulo mortis magnum fraenum illis injectum iri, qui parum considerant malum peccati, et minus illud timent, *Contraria Canoni 13 Concilii Nicoeni I, decretali Innocentii I ad Exuperium Tolos., tum et decretali Caelestini I ad Episcopos Viennenses et Narbonen. provinciae, redolens pravitatem, quam in ea decretali Sanctus Pontifex exhorret.*

39. *Declaratio Synodi* de peccatorum venialium confessione, quam optare se ait non tantopere frequentari, ne nimium contemptibiles reddantur ejusmodi confessiones, *Temeraria, perniciosa, sanctorum ac piorum praxi a Sacro Concilio Tridentino probatae contraria.*

40. *Propositio asserens*, Indulgentiam secundum suam praecisam notionem aliud non esse quam remissionem partis ejus poenitentiae, quae per canones statuta erat peccanti; — Quasi Indulgentia, praeter nudam remissionem poenae canonicae, non etiam valeat ad remissionem poenae temporalis pro peccatis actualibus debitae apud divinam justitiam, *Falsa, temeraria, Christi meritis injuriosa, dudum in articulo 19 Lutheri damnata.*

41. *Item in eo quod subditur*, Scholasticos suis subtilitatibus inflatos invexisse thesaurum male intellectum meritorum Christi et Sanctorum, et clarae notioni absolutionis a poena canonica substituisse confusam et falsam applicationis meritorum: — Quasi thesauri Ecclesiae, unde Papa dat Indulgentias, non sint merita Christi et Sanctorum, *Falsa, temeraria, Christi et Sanctorum meritis injuriosa, dudum in articulo 17 Lutheri damnata.*

42. *Item in eo quod superaddit*, luctuosius adhuc esse quod chimerica isthaec applicatio transferri volita sit in defunctos, *Falsa, temeraria, piarum aurium offensiva, in Romanos Pontifices et in praxim et sensum universalis Ecclesiae injuriosa, inducens in errorem haereticali nota in Petro de Osma confixum, iterum damnatum in articulo 22 Lutheri.*

43. *In eo demum*, quod impudentissime invehitur in tabellas Indulgentiarum, Altaria privilegiata, etc., *Temeraria, piarum aurium offensiva, scandalosa, in summos Pontifices atque in praxim tota Ecclesia frequentatam contumeliosa.*

44. *Propositio Synodi asserens*, reservationem casuum nunc temporis aliud non esse, quam improvidum ligamen pro inferioribus Sacerdotibus, et sonum sensu vacuum pro poenitentibus assuetis non admodum curare hanc reservationem, *Falsa, temeraria, male sonans, perniciosa, Concilio Tridentino contraria, superioris hierarchicae potestatis laesiva.*

45. *Item* de spe quam ostendit fore ut, reformato Rituali et ordine poenitentiae, nullum amplius locum habiturae sint hujusmodi reservationes: — Prout attenta generalitate verborum innuit, per reformationem Ritualis et ordinis poenitentiae factam ab Episcopo, vel Synodo, aboleri posse casus, quos Tridentina Synodus (sess. 14, c. 7) declarat Pontifices Maximos potuisse pro suprema potestate sibi in universa Ecclesia tradita peculiari suo judicio reservare, *Propositio falsa, temeraria, Concilio Tridentino et summorum Pontificum auctoritati derogans et injuriosa.*

46. *Propositio asserens*, effectum excommunicationis exteriorem dumtaxat esse, quia tantummodo natura sua excludit ab exteriore communicatione Ecclesiae: — Quasi excommunicatio non sit poena spiritualis, ligans in Coelo, animas obligans, *Falsa, perniciosa, in articulo 23 Lutheri damnata, ad minus erronea.*

47. *Item quae tradit*, necessarium esse juxta leges naturales et Divinas, ut sive ad excommunicationem sive ad suspensionem praecedere debeat examen personale, atque adeo sententias dictas *ipso facto*, non aliam vim habere, nisi seriae comminationis sine ullo actuali effectu, *Falsa, temeraria, perniciosa, Ecclesiae potestati injuriosa, erronea.*

48. *Item quae pronuntiat*, inutilem ac vanam esse formulam nonnullis abhinc saeculis inductam absolvendi generaliter ab ex-

communicationibus, in quas fidelis incidere potuisset, *Falsa, temeraria, Ecclesiae praxi injuriosa.*

49. *Item quae damnat* ut nullas et invalidas suspensiones ex informata conscientia, *Falsa perniciosa, in Tridentinum injuriosa.*

50. *Item in eo quod insinuat*, soli Episcopo fas non esse uti potestate, quam tamen ei defert Tridentinum (sess. 14 c. 1 de R.) suspensionis ex informata conscientia legitime infligendae. *Jurisdictionis Praelatorum Ecclesiae laesiva.*

51. *Doctrina Synodi*, quae perhibet in promovendis ad Ordines hanc de more et instituto veteris disciplinae rationem servari consuevisse, ut si quis Clericorum distinguebatur sanctitate vitae, et dignus aestimabatur, qui ad Ordines Sacros ascenderet, ille solitus erat promoveri ad Diaconatum vel Sacerdotium, etiamsi inferiores Ordines non suscepisset; neque tum talis Ordinatio dicebatur per saltum, ut postea dictum est:

52. *Item quae innuit*, non alium titulum Ordinationum fuisse, quam deputationem ad aliquod speciale ministerium, qualis praescripta est in Concilio Calced.; subjungens § 6, quamdiu Ecclesia sese his principiis in delectu sacrorum ministrorum conformavit, Ecclesiasticum ordinem floruisse; verum beatos illos dies transiisse, novaque principia subinde introducta, quibus corrupta fuit disciplina in delectu Ministrorum Sanctuarii:

53. *Item* quod inter haec ipsa corruptionis principia refert, quod recessum sit a vetere instituto, quo, ut ait § 3, Ecclesia, insistens Apostoli vestigiis, neminem ad Sacerdotium admittendum statueret, nisi qui conservasset innocentiam baptismalem:

Quatenus innuit corruptam fuisse disciplinam per decreta et instituta:—1 sive quibus Ordinationes per saltum vetitae sunt; —2 sive quibus pro Ecclesiarum necessitate et commoditate probatae sunt Ordinationes sine titulo specialis officii, velut speciatim a Tridentino Ordinatio ad titulum patrimonii: salva obedientia, qua sic ordinati Ecclesiarum necessitatibus deservire debent iis obeundis officiis, quibus pro loco ac tempore ab Episcopo admoti fuerint, quemadmodum ab Apostolicis temporibus in primitiva Ecclesia fieri consuevit; — 3 sive quibus jure canonico facta est criminum distinctio, quae delinquentes reddunt irregulares; quasi per hanc distinctionem Ecclesia recesserit a spiritu Apostoli, non excludendo generaliter et indistincte ab Ecclesiastico Ministerio omnes quoscumque, qui baptismalem innocentiam non conservassent: *Doctrina singulis suis partibus falsa, temeraria, Ordinis pro Ecclesiarum necessitate et commoditate inducti perturbativa, in disciplinam per canones et speciatim per Tridentini Decreta probatam injuriosa.*

54. *Item* quae velut turpem abusum notat unquam praetendere eleemosynam pro celebrandis Missis et Sacramentis administrandis, sicuti et accipere quemlibet proventum dictum *Stolae*, et generatim quodcumque stipendium et honorarium, quod suffragiorum, aut cujuslibet parochialis functionis occasione offerretur:—Quasi turpis abusus crimine notandi essent Ministri Ecclesiae, dum secundum receptum et probatum Ecclesiae morem et institutum utuntur jure promulgato ab Apostolo accipiendi temporalia ab his, quibus spiritualia ministrantur, *Falsa, temeraria, Ecclesiastici ac Pastoralis juris laesiva, in Ecclesiam ejusque Ministros injuriosa.*

55. *Item qua vehementer optare se profitetur*, ut aliqua ratio inveniretur minutuli Cleri (quo nomine inferiorum Ordinum Clericos designat) a Cathedralibus et Collegiatis submovendi, providendo aliter, nempe per probos et provectioris aetatis laicos, congruo assignato stipendio, ministerio inserviendi Missis et aliis officiis, velut Acolythi, etc., ut olim, inquit, fieri solebat, quando ejus generis officia non ad meram speciem pro majoribus Ordinibus suscipiendis redacta erant: — Quatenus reprehendit institutum, quo cavetur ut minorum Ordinum functiones per eos tantum praestentur exerceanturve, qui in illis constituti adscriptive sunt (Concilium Prov. IV Mediol.); idque ad mentem Tridentini (sess. 23, c. 17), ut Sanctorum Ordinum a Diaconatu ad Ostiariatum functiones ab Apostolicis temporibus in Ecclesia laudabiliter receptae, et in pluribus locis aliquamdiu intermissae juxta sacros canones revocentur, nec ab haereticis tamquam otiosae traducantur, *Soggestio temeraria, piarum aurium offensiva, Ecclesiastici Ministerii perturbativa, servandae quoad fieri potest in celebrandis Mysteriis decentiae imminutiva, in minorum Ordinum munera et functiones, tum in disciplinam per Canones et speciatim per Tridentinum probatam injuriosa, favens haereticorum in eam conviciis et calumniis.*

56. *Doctrina, quae statuit* conveniens videri in impedimentis Canonicis, quae proveniunt ex delictis in jure expressis ullam

unquam nec concedendam, nec admittendam esse dispensationem, *aequitatis et moderationis canonicae a Sacro Concilio Tridentino probatae laesiva, auctoritati et juribus Ecclesiae derogans.*

57. *Praescriptio Synodi, quae generaliter et indiscriminatim velut abusum* rejicit quamcumque dispensationem, ut plus quam unum residentiale beneficium uni eidemque conferatur: item in eo quod subjungit, certum sibi esse, juxta Ecclesiae spiritum, plus quam uno beneficio, tametsi simplici, neminem frui posse, *Pro sua generalitate derogans moderationi Tridentini, sess. 7. c. 5, et sess. 24, c. 17.*

58. *Propositio quae statuit* sponsalia proprie dicta actum mere civilem continere, qui ad matrimonium celebrandum disponit, eademque civilium legum praescripto omnino subjacere:—Quasi actus disponens ad Sacramentum non subjaceat sub hac ratione juri Ecclesiae; *Falsa, juris Ecclesiae quoad effectus etiam e sponsalibus vi canonicarum sanctionum profluentes laesiva, disciplinae ab Ecclesia constitutae derogans.*

59. *Doctrina Synodi asserens*, ad supremam civilem potestatem dumtaxat originarie spectare contractui matrimonii apponere impedimenta ejus generis, quae ipsum nullum reddunt, dicunturque dirimentia, *quod* jus originarium *praeterea dicitur cum* jure dispensandi essentialiter connexum, *subjungens*, supposito assensu vel conniventia Principum, potuisse Ecclesiam juste constituere impedimenta dirimentia ipsum contractum matrimonii; — Quasi Ecclesia non semper potuerit ac possit in Christianorum matrimoniis jure proprio impedimenta constituere, quae matrimonium non solum impediant, sed et nullum reddant quoad vinculum, quibus Christiani obstricti teneantur etiam in terris infidelium, in eisdemque dispensare, *Canonum, 3, 4, 9, 12, sess. 24 Concilii Trid. eversiva, haeretica.*

60. *Item rogatio Synodi* ad potestatem civilem, ut e numero impedimentorum tollat cognationem spiritualem, atque illud quod dicitur publicae honestatis, quorum origo reperitur in collectione Justiniani; *tum ut* restringat impedimentum affinitatis et cognationis ex quacumque licita aut illicita conjunctione provenientis ad quartum gradum juxta civilem computationem per lineam lateralem et obliquam, ita tamen ut spes nulla relinquatur dispensationis obtinendae:—Quatenus civili potestati jus attribuit sive abolendi, sive restringendi impedimenta Ecclesiae auctoritate constituta vel comprobata: item qua parte supponit Ecclesiam per potestatem civilem spoliari posse jure suo dispensandi super impedimentis ab ipsa constitutis vel comprobatis, *Libertatis ac Potestatis Ecclesiae subversiva, Tridentino contraria, ex haereticali supra damnato principio profecta.*

61. *Propositio quae asserit*, adorare directe humanitatem Christi, magis vero aliquam ejus partem, fore semper honorem Divinum datum creaturae:—Quatenus per hoc verbum *directe* intendat reprobare adorationis cultum, quem fideles dirigunt ad humanitatem Christi, perinde ac si talis adoratio, qua humanitas ipsaque caro vivifica Christi adoratur non quidem propter se et tanquam nuda caro, sed prout unita Divinitati, foret honor Divinus impertitus creaturae, et non potius una eademque adoratio, qua Verbum incarnatum cum propria ipsius carne adoratur, *Falsa, captiosa, pio ac debito cultui humanitati Christi a fidelibus praestito ac praestando detrahens et injuriosa.*

62. *Doctrina*, quae devotionem erga Sacratissimum Cor Jesu rejicit inter devotiones, quas notat velut novas, erroneas, aut saltem periculosas:—Intellecta de hac devotione, qualis est ab Apostolica Sede probata, *Falsa, temeraria, perniciosa, piarum aurium offensiva, in Apostolicam Sedem injuriosa.*

63. *Item* in eo, quod cultores Cordis Jesu hoc etiam nomine arguit, quod non advertant SS. Carnem Christi, aut ejus partem aliquam, aut etiam humanitatem totam cum separatione, aut praecisione a Divinitate adorari non posse cultu latriae:—Quasi fideles Cor Jesu, adorarent cum separatione, vel praecisione a Divinitate, dum illud adorant ut est Cor Jesu, Cor nempe Personae Verbi, cui inseparabiliter unitum est, ad eum modum, quo exangue Corpus Christi in triduo mortis sine separatione aut praecisione a Divinitate adorabile fuit in sepulcro, *Captiosa, in fideles Cordis Christi cultores injuriosa.*

64. *Doctrina quae velut* superstitiosam universe notat quamcumque efficaciam, quae ponatur in determinato numero precum et piarum salutationum:—Tamquam superstitiosa censenda esset efficacia, quae sumitur non ex numero in se spectato, sed ex praescripto Ecclesiae certum numerum precum vel externarum actionum praefinientis pro indulgentiis consequendis, pro adimplendis poenitentiis et generatim pro sacro et reli-

gioso cultu rite ex ordine peragendo, *Falsa, temeraria, scandalosa, perniciosa, pietati fidelium injuriosa, Ecclesiae auctoritati derogans, erronea.*

63. *Propositio enuntians*, irregularem strepitum novarum institutionum, quae dictae sunt Exercitia vel Missiones... forte nunquam aut saltem perraro eo pertingere, ut absolutam conversionem operentur; et exteriores illos commotionis actus qui apparuere, nil aliud fuisse, quam transeuntia naturalis concussionis fulgura, *Temeraria, male sonans, perniciosa, mori pie, salutariter per Ecclesiam frequentato et in verbo Dei fundato injuriosa.*

65. *Propositio asserens*, fore contra Apostolicam praxim et Dei consilia, nisi populo faciliores viae pararentur vocem suam jungendi cum voce totius Ecclesiae: — Intellecta de usu vulgaris linguae in liturgicas preces indulgendae, *Falsa, temeraria, ordinis pro Mysteriorum celebratione praescripti perturbativa, plurium malorum facile productrix.*

67. *Doctrina perhibens* a lectione Sacrarum Scripturarum nonnisi veram impotentiam excusare, subjungens ultro se prodere obscurationem, quae ex hujusce praecepti neglectu orta est super primarias veritates Religionis, *Falsa, temeraria, quietis animarum perturbativa, alias in Quesnellio damnata.*

68. *Laudatio*, qua summopere Synodus commendat Quesnellii commentationes in novum Testamentum, aliaque aliorum Quesnellianis erroribus faventium opera, licet proscripta; eademque Parochis proponit, ut ea, tamquam solidis religionis principiis referta, in suis quisque paroeciis populo post reliquas functiones perlegant, *Falsa, scandalosa, temeraria, seditiosa, Ecclesiae injuriosa, schisma fovens et haeresim.*

69. *Praescriptio*, quae generaliter et indistincte inter imagines ab Ecclesia auferendas, velut rudibus erroris occasionem praebentes, notat imagines Trinitatis incomprehensibilis, *Propter sui generalitatem temeraria ac pio per Ecclesiam frequentato mori contraria, quasi nullae extent imagines Sanctissimae Trinitatis communiter approbatae ac tuto permittendae.*

70. *Item doctrina et praescriptio* generatim reprobans omnem specialem cultum, quem alicui speciatim imagini solent fideles impendere, et ad ipsam potius quam ad aliam confugere, *Temeraria, perniciosa, pio per Ecclesiam frequentato mori, tum et illi providentiae ordini injuriosa, quo ita Deus nec in omnibus memoriis Sanctorum ista fieri voluit, qui dividit propria unicuique prout vult.*

71. *Item quae vetat*, ne imagines praesertim Beatae Virginis ullis titulis distinguantur praeterquam denominationibus, quae sint analogae Mysteriis, de quibus in Sacra Scriptura expressa fit mentio: — Quasi nec adscribi possint imaginibus piae aliae denominationes, quas vel in ipsismet publicis precibus Ecclesia probat et commendat, *Temeraria, piarum aurium offensiva, venerationi Beatae praesertim Virgini debitae injuriosa.*

72. *Item qua velut* abusum extirpari vult morem quo velatae asservantur certae imagines, *Temeraria, frequentato in Ecclesia et ad fidelium pietatem fovendam inducto mori contraria.*

73. *Propositio enuntians* novorum festorum institutionem ex neglectu in veteribus observandis et ex falsis notionibus naturae et finis earundem solemnitatum originem duxisse, *Falsa, temeraria, scandalosa, Ecclesiae injuriosa, favens haereticorum in dies festos per Ecclesiam celebratos conviciis.*

74. *Deliberatio Synodi* de transferendis in diem Dominicum festis per annum institutis: idque pro jure, quod persuasum sibi esse ait Episcopo competere super disciplinam Ecclesiasticam in ordine ad res mere spirituales; ideoque et praeceptum Missae audiendae abrogandi diebus, in quibus ex pristina Ecclesiae lege viget etiamnum id praeceptum; tum etiam in eo, quod superaddit de transferendis in Adventum Episcopali auctoritate jejuniis per annum ex Ecclesiae praecepto servandis: — Quatenus adstruit Episcopo fas esse jure proprio transferre dies ab Ecclesia praescriptos pro festis jejuniisve celebrandis, aut inductum Missae audiendae praeceptum abrogare, *Propositio falsa, juris Conciliorum Generalium et Summorum Pontificum laesiva, scandalosa, schismati favens.*

75. *Doctrina quae perhibet* beatis temporibus nascentis Ecclesiae juramenta visa esse a documentis Divini Praeceptoris atque ab aurea Evangelica simplicitate adeo aliena, ut ipsummet jurare sine extrema et ineluctabili necessitate reputatus fuisset actus irreligiosus, homine Christiano indignus: *insuper* continuatam Patrum seriem demonstrare juramenta communi sensu pro vetitis habita fuisse: indeque progreditur ad improbanda juramenta quae Curia Ecclesiastica, Jurisprudentiae feuda-

lis, ut ait, normam secuta, in investituris et in sacris ipsis Episcoporum Ordinationibus adoptavit; statuitque adeo implorandam a saeculari potestate legem pro abolendis juramentis, quae in curiis etiam Ecclesiasticis exiguntur pro suscipiendis muniis et officiis, et generatim pro omni actu curiali, *Falsa*, *Ecclesiae injuriosa*, *juris Ecclesiastici laesiva*, *disciplinae per Canones inductae et probatae subversiva*.

76. *Insectatio qua Synodus* scholasticam exagitat, velut eam, quae viam aperuit inveniendis novis et inter se discordantibus systematibus, quoad veritates majoris pretii, ac demum adduxit ad probabilismum et laxismum: — Quatenus in scholasticam rejicit privatorum vitia, qui abuti ea potuerunt, aut abusi sunt, *Falsa*, *temeraria*, *in sanctissimos viros et doctores, qui magno Catholicae Religionis bono scholasticam excoluere*, *injuriosa*, *favens infestis in eam haereticorum conviciis*.

77. *Item in eo quod subdit*, mutationem formae regiminis Ecclesiastici, qua factum est, ut Ministri Ecclesiae in oblivionem venirent suorum jurium, quae simul sunt eorum obligationes, eo demum rem adduxisse, ut obliterari faceret primitivas notiones Ministerii Ecclesiastici et solicitudinis pastoralis:—Quasi per mutationem regiminis congruentem disciplinae in Ecclesia constitutae et probatae obliterari unquam potuerit, et amitti primitiva notio Ecclesiastici Ministerii, pastoralisve solicitudinis, *Propositio falsa*, *temeraria*, *erronea*.

78. *Praescriptio Synodi* de ordine rerum tractandarum in collationibus, qua, posteaquam praemisit, in quolibet articulo distinguendum id quod pertinet ad fidem et ad essentiam religionis, ab eo quod est proprium disciplinae, *subjungit*, in hac ipsa (*disciplina*) distinguendum quod est necessarium, aut utile ad retinendos in spiritu fideles ab eo quod est inutile, aut onerosius quam libertas filiorum novi foederis patiatur, magis vero ab eo, quod est periculosum aut noxium, utpote inducens ad superstitionem et materialismum: — Quatenus pro generalitate verborum comprehendat et praescripto examini subjiciat etiam disciplinam ab Ecclesia constitutam et probatam, quasi Ecclesia, quae spiritu Dei regitur, disciplinam constituere posset non solum inutilem et onerosiorem, quam libertas christiana patiatur, sed et periculosam, noxiam, inducentem in superstitionem et materialismum, *Falsa*, *temeraria*, *scandalosa*, *perniciosa*, *piarum aurium offensiva*, *Ecclesiae*, *ac spiritui Dei*, *quo ipsa regitur*, *injuriosa*, *ad minus erronea*.

79. *Assertio*, quae conviciis et contumeliis insectatur sententias in scholis catholicis agitatas et de quibus Apostolica Sedes nihil aliud adhuc definiendum, aut pronunciandum censuit, *Falsa*, *temeraria*, *in scholas catholicas injuriosa*, *debitae Apostolicis constitutionibus obedientiae derogans*.

80. *Regula* 1ª, quae statuit universe et indiscriminatim statum Regularem aut Monasticum natura sua componi non posse cum animarum cura, cumque vitae pastoralis muneribus, nec adeo in partem venire posse Ecclesiasticae Hierarchiae, quin ex adverso pugnet cum ipsiusmet vitae monasticae principiis, *Falsa*, *perniciosa*, *in sanctissimos Ecclesiae Patres et Praesules*, *qui regularis vitae instituta cum clericalis ordinis muneribus consociarunt*, *injuriosa*, *pio*, *vetusto*, *probato Ecclesiae mori*, *Summorumque Pontificum sanctionibus contraria*: *quasi Monachi*, *quos morum gravitas et vitae*, *ac fidei institutio sancta commendat*, *non rite*, *nec modo sine Religionis offensione*, *sed et cum multa utilitate Ecclesiae clericorum officiis aggregentur*.

81. *Item in eo quod subjungit*, sanctos Thomam et Bonaventuram sic in tuendis adversus summos homines Mendicantium Institutis versatos esse, ut in eorum defensionibus minor aestus, accuratio major desideranda fuisset, *Scandalosa*, *in sanctissimos Doctores injuriosa*, *impiis damnatorum auctorum contumeliis favens*.

82. *Regula* 2ª, multiplicationem Ordinum, ac diversitatem naturaliter inferre perturbationem, et confusionem: item in eo quod praemittit § 4 Regularium fundatores, *qui post monastica instituta prodierunt*, Ordines superaddentes Ordinibus, Reformationes Reformationibus, nihil aliud effecisse, quam primariam mali causam magis magisque dilatare:—Intellecta de Ordinibus et institutis a S. Sede probatis, quasi distincta piorum munerum varietas, quibus distincti Ordines addicti sunt, natura sua perturbationem et confusionem parere debeat, *Falsa*, *calumniosa*, *in sanctos fundatores eorumque fideles alumnos*, *tum et in ipsos Summos Pontifices injuriosa*.

83. *Regula* 3ª, qua, postquam praemisit, parvum corpus degens intra civilem societatem, quin fere sit pars eusdem, parvamque monarchiam figit in statu, semper esse periculosum, subinde hoc nomine criminatur privata Monasteria, communis instituti vinculo sub uno praesertim capite conso-

ciata, velut speciales totidem monarchias civili reipublicae periculosas et noxias, *Falsa, temeraria, regularibus institutis a Sancta Sede ad Religionis profectum approbatis injuriosa, favens haereticorum in eadem instituta insectationibus et calumniis.*

84. *Art.* 1. De uno dumtaxat Ordine in Ecclesia retinendo, ac de seligenda prae ceteris regula Sancti Benedicti, cum ob sui praestantiam, tum ob praeclara illius Ordinis merita: sic tamen ut, in his quae forte occurrent temporum conditioni minus congrua, instituta vitae ratio apud Portum-Regium lucem praeferat ad explorandum quid addere, qui detrahere conveniat:

2. Ne compotes fiant Ecclesiasticae Hierarchiae, qui se huic Ordini adjunxerint, nec ad Sacros Ordines promoveantur, praeterquam ad summum unus, vel duo, initiandi tanquam Curati, vel Capellani Monasterii, reliquis in simplici Laicorum ordine remanentibus:

3. Unum tantum in unaquaque civitate admittendum Monasterium, idque extra moenia civitatis in locis abditioribus et remotioribus collocandum:

4. Inter occupationes vitae monasticae pars sua labori manuum inviolate servanda, relicto tamen congruo tempore Psalmodiae impendendo, aut etiam, si cui libuerit, literarum studio. Psalmodia deberet esse moderata, quia nimia ejus prolixitas parit praecipitantiam, molestiam, evagationem. Quo plus auctae sunt Psalmodiae, orationes, preces, tantumdem peraequa proportione omni tempore imminutus fervor est, sanctitasque Regularium:

5. Nulla foret admittenda distinctio Monachos inter sive choro, sive ministeriis addictos; inaequalitas isthaec gravissimas omni tempore lites excitavit ac discordias, et a communitatibus Regularium spiritum charitatis expulit:

6. Votum perpetuae stabilitatis nunquam tolerandum. Non illud norant veteres Monachi, qui tamen Ecclesiae consolatio et Christianismi ornamentum extiterunt. Vota castitatis, paupertatis et obedientiae non admittentur instar communis et stabilis regulae. Si quis ea vota aut omnia aut aliqua facere voluerit, consilium et veniam ab Episcopo postulabit, qui tamen nunquam permittet ut perpetua sint, nec anni fines excedant. Tantummodo facultas dabitur ea renovandi sub iisdem conditionibus:

7. Omnem Episcopus habebit inspectionem in eorum vitam, studia, progressum in pietate; ad ipsum pertinebit Monachos admittere et expellere, semper tamen accepto contubernalium consilio:

8. Regulares Ordinum, qui adhuc remanent, licet Sacerdotes, in hoc Monasterium admitti etiam possent, modo in silentio et solitudine propriae sanctificationi vacare cuperent: quo casu dispensationi locus fieret in generali regula num. 2ª statuta, sic tamen ne vitae institutionem sequatur ab aliis discrepantem, adeo ut non plus quam una, aut ad summum duae in diem Missae celebrentur, satisque ceteris Sacerdotibus esse debeat una cum communitate concelebrare. — Vota perpetua usque ad annum 40 aut 45 non admittenda. Moniales solidis exercitationibus, speciatim labori addicendae: a carnali spiritualitate, qua pleraeque destinentur, avocandae: expendendum, utrum; quod ad Ipsas attinet, satius foret Monasterium in civitate relinqui:

Systema vigentis, atque jam antiquitus probatae ac receptae disciplinae subversivum, perniciosum, constitutionibus Apostolicis, et plurium Conciliorum etiam Generalium, tum speciatim Tridentini sanctionibus oppositum et injuriosum, favens haereticorum in monastica vota et regularia instituta stabiliori consiliorum Evangelicorum professioni addicta conviciis et calumniis.

85. *Propositio enuntians* quamcumque cognitionem Ecclesiasticae Historiae sufficere, ut fateri quisque debeat convocationem Concilii Nationalis unam esse ex viis canonicis, qua finiantur in Ecclesia respectivarum Nationum controversiae spectantes ad Religionem:—Sic intellecta, ut controversiae ad fidem et mores spectantes in Ecclesia quaecumque subortae, per Nationale Concilium irrefragabili judicio finiri valeant, quasi inerrantia in fidei et morum quaestionibus Nationali Concilio competeret, *Schismatica, haeretica* (1).

(1) « Ceterum per hanc expressam praefatarum » propositionum et doctrinarum reprobationem, » alia in eodem libro contenta nullatenus appro- » bare intendimus; cum praesertim in eo complu- » res deprehensae fuerint propositiones et doctri- » nae sive illis, quae supra damnatae sunt affines, » sive quae communis ac probatae doctrinae et di- » sciplinae temerarium contemptum, tum maxime » infensum in RR. Pontifices et Apostolicam Se- » dem animum praeseferunt ».—Ita laudata *Constitutio Pii* VI.

(CUM VOTO EXCELL. NOV. EPISCOPI)

INDEX TOMI PRIMI

TRACTATUS QUARTUS

APPENDICES